THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE
Baroda (India)
1963

THE ARAṆYAKĀṆḌA

THE THIRD BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYANA

The National Epic of India

Critically edited by
The Late
P. C. DIVANJI, M.A., LL.M.,
Judge, Small Causes Court, Ahmedabad
Editor, Siddhāntabindu, Yogayājñavalkya, Critical
Word-Index to Bhagavadgītā, etc

Oriental Institute
Baroda (India)
1963

Printed by R J Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof B J Sandesara, the Director, Oriental Institute, Baroda, 1963.

CONTENTS

	PAGE
ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS	VI
PREFACE	VII
INTRODUCTION	IX–XXXII
CONCORDANCE	I–XLVIII
CONTENTS OF THE ARANYAKĀNDA	XLIX–L
TEXT AND CRITICAL APPARATUS	1–374
APPENDIX I (Nos 1–18) (Additional Passages)	375–399
CRITICAL NOTES	400–414
ERRATA	415–416

ABBREVIATION AND DIACRITICAL SIGNS

add = adding
addl = additional
adhy = adhyāya(s)
App = Appendix
B = Bombay edition of the R (Gujarati Printing Press, A D 1912)
chap = chapter(s)
comm = commentary (taries)
cont = continue(s)
corr = corrected, correction
Crit App = Critical Apparatus
ed = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s)
foll = following
frag = fragment(ary)
G = Gorresio's ed of the R
Gov = Govindarāja
hapl = haplographic(ally)
illeg = illegible
inf lin = *infra lineam* (below the line)
int lin = *inter lineas* (between the lines)
interp = interpolate(s)
introd = introduction, introductory
K = Kumbhakonam ed of the R
Kat = Kataka
L = Lahore ed of the R
l = line
m or marg = marginal(ly)
Mah = Mahesvaratirtha
Manu = Manusmrti (N S P ed)
Mbh = Mahābhārata
om = omit(s), omitting
orig = original(ly)
post = posterior
pr m = *propria manu* (by own hand)
prob = probably
R = Rāmāyana
r = repeat(s), repeated
Rām = Rāmānuja
ref = refer(ence)
resp = respective
respy = respectively
Rm = Rāmāyanamañjarī (Kāvyamālā 83)
Ru = Rāmopākhyāna (Mbh. III 258 276, BORI, Poona, 1942)
sec m = *secunda manu* (by another hand)
st = stanza(s)
supp = supplementary
supr lin = *supra lineam* (above the line)
Til = Tilaka
transp transpose(s), transposition
v = verse
(var) = (with variation)
v l = varia(e) lectio(nes)

ꣿ ꣿ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS readings

* (superior star) in the text indicates an *emendation*

* * (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS

~~~~ printed below (or along the side margin of any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a "commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, **Cv** = Comm Vivekatilaka, **Cr** = Comm of Rāmānuja, **Cmg** = Comm of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, **Ckt** = Comm Kataka and Tilaka A "*p*" is added on to denote a "pātha" or variant, thus, **Crp** = a pātha mentioned in the Comm of Rāmānuja, **Ckp** = pātha mentioned in the Comm Kataka
~~~~

PREFACE

I am glad to place before scholars the Third Volume of the Critical Edition of the Vālmīki-Rāmāyana, the Aranyakānda A tragic interest, however, attaches to the publication of this Volume The Aranyakānda was entrusted to Shri P C Divanji, M A , LL M who was the *first* man to initiate the Scheme of an All India Critical Edition of the Rāmāyana in the *Journal of the Gujarat Research Society* (July 1950) and who received favourable response from scholars Shri Divanji started his work in Baroda on 6-9-1959 and finished the constitution of the text of the Aranyakānda on 3-5-1960 when the Ayodhyākānda was in the Press He was very anxious that this Volume should see the light of day during his lifetime as he might pass away on account of advancing age (born on 28-6-1885) But it was not to be He suffered from cancer and unfortunately collapsed on 8-7-1961 after operation in Bombay He could not get an opportunity to revise the constituted text in the light of the Critical Apparatus The work of revising the constituted text and writing the Critical Notes as well as the Introduction, therefore, devolved on me as the General Editor

Regarding the progress of the Rāmāyana Department it may be stated that the Kiskindhākānda edited by Prof D R Mankad will now be sent to the Press The constitution of the Sundarakānda is ready up to Sarga 35 (Vulgate) The remaining portion will be completed by the Editor, Prof G C Jhala, by the end of the current year The Yuddhakānda has been constituted by the Editor, Dr P L Vaidya, up to Sarga 58 (Vulgate) The Kānda will be completely constituted very probably by the end of June 1964 The Uttarakānda will then be taken up by the General Editor It is hoped that the Rāmāyana will be completed in 1967

I am thankful to the scholars who have reviewed the Bālakānda and the Ayodhyākānda in the Indological Journals and the Press for their appreciation and constructive criticism I am also thankful to the members of the Board of Referees for their valuable suggestions

I must thank the University Grants Commission and the Gujarat State for the liberal financial help towards the publication of the Critical Edition of the Rāmāyana

My sincere thanks are due to the Vice Chancellor Dr J M Mehta, the Pro-Vice-Chancellor Dr C S Patel and the Syndicate for their keen interest in the Rāmāyana work and the facilities given to the Rāmāyana Department I must also thank Dr (Smt) Hansaben Mehta, the ex-Vice-Chancellor, for continuing her interest in the Rāmāyana work

I am again thankful to the Manager of the University Press, Shri Ramanlal J Patel for his promptness, vigilance and sincerity I am also grateful to the staff of the Rāmāyana Department for their sincere co-operation and ungrudging help I thank the Director, Oriental Institute, Dr B J Sandesara, for his interest in the Rāmāyana Department

Rāmāyana Department,
Oriental Institute,
Baroda
Dated 30-9-1963

G H Bhatt
General Editor

INTRODUCTION

The Critical Edition of the Aranyakānda of the Vālmīki-Rāmāyana is based on 29 MSS selected out of 42 MSS fully collated These MSS are written, as in the case of the first two Kāndas, in the principal scripts such as Śāradā, Newari, Maithilī, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayālam Of the 29 MSS 19 are common to the Kāndas 1-3, 2 (D$_6$ M$_2$) are common to 1 and 3, and 3 (B$_3$ Dm$_1$ M$_3$) are common to 2 and 3 There are only 5 new MSS (V$_{1\ 2}$ B$_4$ D$_{4\ 7}$) utilized for this Kānda The MSS are fairly representative of different periods as they range from A D 1020 to A D 1833 The commentaries of Udāri Varadarāja (earlier than A D 1250), Rāmānuja (14th century), Maheśvaratīrtha (c A D 1550), Govidarāja (c A D 1600), Kataka yogīndra (c A D 1650) and Nāgeśa Bhatta (c A D 1700) have been also regularly utilised for the purpose of variants All these six commentators hail from South India and comment upon the Southern text of the Rāmāyana The Bengali commentator Lokanātha Cakravartī has, however, commentated upon the Bengali text of the Rāmāyana He very often refers to Vimalabodha and Sarvajña-Nārāyana (both between A D 1100 and 1300), the old commentators of both the Rāmāyana and the Mahābhārata, and quotes from their commentaries on the Rāmāyana which are unfortunately not available at present

The 29 MSS utilized for this Kānda are as follows —

I N(orthern) Recension (14 MSS - Ś Ñ V B 9 + D 5)

(a) North-Western Group

Śāradā Version (Ś)

Ś$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No 14061. Undated

(b) North-Eastern Group

(i) Nepali Version (Ñ)

Ñ$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No 14156 Microfilm of MS No 934 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal Dated Samvat 1076 (c A D 1020)

Ñ$_2$ = Baroda, Oriental Institute No 14157 Microfilm of MS No 905 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal Dated Newari Samvat 795 (c A D 1675)

(ii) Maithilī Version (V)

V$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No 1 (Addenda) Devanāgarī Transcript of a Maithilī MS No 297 of the Palace (Raj) Libaray, Darbhanga Undated

V$_2$ = Baroda, Oriental Institute, No 4 (Addenda) Microfilm of a Maithilī MS of the University Library, Patna Dated Śaka 1670 (A D 1748)

(iii) Bengali Version (B)

B$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No 14123 Photo-stat copy of MS No 348 of the Bibliotheque Nationale, Paris Undated

B$_2$ = Śāntiniketana, Viśvabhāratī, No 776 Undated

B$_3$ = Calcuta, Asiatic Society of Bengal, No G 394 Dated Śaka 1755 (c A D 1833)

B$_4$ = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 4430 Undated

Devanāgarī Version (D), subdivided into

(i) Devanāgarī Version of Govindarāja (Dg$_1$), Tilaka (Dt$_1$) and Mahesvaratīrtha(Dm$_1$) (All S)

Dg$_1$ = Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1830(c A D 1774)

Dt_1 = Jodhpur, Palace Library Unnumbered Undated

Dm_1 = Poona, Bhārata Itihāsa Samsódhaka Mandala, No 844 Dated Sàka 1698

(ii) Devanāgarī Composite Version.

D_1 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (c. A D 1773) (NW)

D_2 = Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Sàka 1581 (c A D 1659) (NW)

D_3 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 5600 Dated Samvat 1787 (c A D 1731) (NW)

D_4 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1357 Dated Sàka 1688 (c A D 1766) (S)

D_5 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated (NE)

D_6 = Bombay, His Holiness Śrī Goswamijī Dīksitaji's Bada Mandira, No 100 Dated Samvat 1851 (c A D 1795) (S)

D_7 = Hoshiarpur, East Punjab, V V R Institute, Sādhu Āsrama, No 3018 Dated Vikrama Samvat 1885 (c A D 1829). (NE)

D_8 = Poona Bhandarkar Oriental Research Institute, No 110 of 1881-82 Undated (S)

II S(outhern) Recension (15 MSS —TGM 9 + D 6)

(i) Telugu Version (T)

T_1 = Madras, Adyar Library, No 72372 Undated

T_2 = Madras, Adyar Library, No 72393 Undated

T_3 = Madras, Adyar Library, No 75597 Undated

(ii) Grantha Version (G)

G_1 = Baroda Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818)

G_2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated

G_3 = Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyavijayajī)

(iii) Malayālam Version (M)

M_1 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690)

M_2 = Kumplangad (P O Kundanoor), Malbar, in private possession (of Śrī Samkaran Nampyathan Nambudripad) Unnumbered Dated Kollam 998 (c. A D 1823)

M_3 = Chunangad (Via Ottapalam), South Malbar (now Kerala State), in private possession (of Śrī Nilakanthan Nambudripad) unnumbered Undated

TESTIMONIA

(i) Commentaries

Cv = Commentary (Vivekatilaka) of Udāri (also Udāli) Varadarāja as in the transcript of the MS No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras The comm is earlier than A D 1250

Cr = Commentary of Rāmānuja as given in MS No 14066 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MS No 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated

Cm = Commentary of Mahesvaratīrtha as given in MS No 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bhārata Itihāsa Samsodhaka Mandala, Poona Dated Śaka 1698 (c A D 1776).

Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS (Dg1) of Prof G H Bhatt, Baroda Dated Samvat 1830 (c A D. 1774)

Ck = Commentary (Kataka or Amrtakataka) of Katakayogīndra (alias Mādhavayogin) as given in MS No 14503 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MSS No 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated

Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgesa Bhatta as given in Dt1 Undated, also as printed in Vulgate editions

(ii) Epitomes

(1) The Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276 BORI, Poona, 1942)

(2) Purānas—Visnu-purāna, III 3, IV 4 (Gītā Press, Gorakhpur, 1937)
Agni-Purāna, Chaps 5-11 (Ānandāśrama ed, Poona, 1900)
Padma-Purāna, IV 66 121, V 35 (Ānandāśrama ed, Poona, 1893-94) etc

(3) The Rāmāyana-Mañjarī of Ksemendra (Kāvyamālā No 83, Nirnaya Sāgara Press, Bombay, 1903)

Moreover, the following 13 MSS, not being very helpful for the constitution of the Text, were collated but rejected

1 A paper MS, transcript of a MS in the Maithilī script, No 14161, belonging to the Oriental Institute, Baroda The original MS belonged to the Raj Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 It was rejected as it represents the S recension (Vulgate) (V1 Collation No)

2 A palm-leaf MS in the Bengali script, No G 4827, belonging to the Asiatic Society of Bengal, Calcutta, dated L E 248 (= A D 1368) Sargas 1-51 are missing It represents the NE version (B1)

3 A paper MS in the Devanāgarī script, No B5, belonging to the Palace Library, Jodhpur, dated V S 1788 It represents the NW version (D4)

4 A paper MS in the Devanāgarī script, No 5, belonging to the Palace Library, Jodhpur, dated V S 1835 It represents the NW version (D8)

5 A paper MS in the Devanāgarī script, No 1633, belonging to the Scindia Oriental Institute, Ujjain, dated V S 1838 It represents the S recension (D10)

6 A paper MS in the Devanāgarī script, No 224 of 1891-95, belonging to the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, dated V S 1848 It represents the S recension (D11)

7 A paper MS in the Devanāgarī script, belonging to the Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya, Vallabh-Vidyanagar (Via Anand), Gujarat, dated V S 1905 It represents the NW version (D15)

8 A paper MS in the Devanāgarī script, No 14062, belonging to the Oriental Institute, Baroda, undated It represents the NW version (D17)

9 A paper MS in the Devanāgarī script, No 4, belonging to the Palace Library, Jodhpur, undated It represents the NW version (D18)

10 A paper MS in the Devanāgarī script, No 3019, belonging to the V V R Institute, Sādhu Āsrama, Hoshiarpur (East Panjab), undated It represents the NW version (D 19)

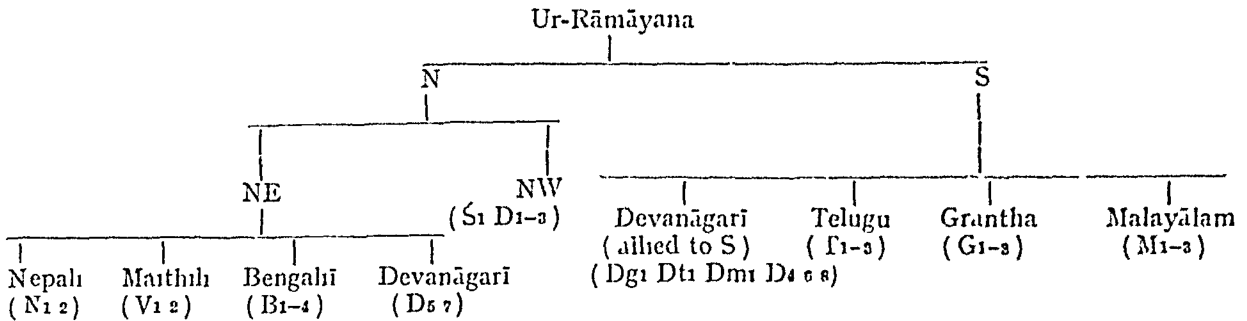
11 A paper MS in the Devanāgarī script, No 3020, belonging to the V V R Institute, Sadhu Asrama Hoshiarpur (East Panjab) undated It represents the NW version (D 20)

12 A palm-leef MS in the Grantha script, No 9869, belonging to the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated It represents the S recension (G3)

13 A palm-leaf MS in the Malayālam script belonging to Shri C Chitrabhanu Nambudiri, Chundampatta, South Malbar, undated It represents the S recension (M3) Collated for Sargas 1-10 (Vulgate) only

13A- A palm-leaf MS in the Malayālam script, No 153, belonging to the Maharaja's Grantha Library, Trippunithura (Kerala State), undated It represents the S recension (M_4) Collated for Sargas 1-10 (Vulgate) only

All the MSS collated and utilised for this Kāṇḍa clearly show that there are two main Recensions, Northern and Southern, each of which is further divided into several versions This will be clear from the following pedegree of the MSS

Detailed Description of the MSS

Ś1

Baroda, Oriental Institute, No 14061 Undated It was purchased for the Institute by Dr S N Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, size 11" × 6½", Śāradā script

The MS is complete in seven Kāndas, total number of folios for Aranya being 53 The folio has 16 to 18 lines to a page and about 43 to 53 letters to a line Margins are unruled. Sargas and stanzas are unnumbered A single danda demarcates both the halves of the stanza Colophons are daubed over with red chalk and erasures, which are not many, are made with black ink and orpiment Colophons give significant Sarga names There are marginalia, *pr m* occasionally, as also additions and corrections Condition fairly old Writing fairly legible and correct It does not use prsthamātrās, but uses parasavarna The MS seems to have been written by two scribes

Though the present Kānda is undated, it seems to be a very late exemplar

The MS represents the NW version

The *passages exclusive to this MS are (*Insertion*) 240, 819(A), 1107, 1135, 1145, 1242(A), 1299, (*Substitute*) 324, 636, 915, 972, 1006

Ñ1

Baroda, Oriental Institute, No 14156, microfilm of MS No 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076, which according to Pandit Baburam Acharya, Itihāsasiromani, the ex-Librarian, refers to Vikrama Samvat, corresponding to A D 1020 This MS is, thus, the oldest dated MS of Vālmīki's Rāmāyana known to us Plam-leaves, 21½"×2", Newari script

For details, vide Bālakānda, Intro p xv

The MS represents the NE version

The *passages exclusive to this MS are (*Insertion*) 65, 498(A), 504(B), 521, 526, 542, 628, 634, 643, 686, 702, 727, 728, 735, 740(A), 760, 778, 790(A) (B) (C) (D), 841, 859, 882, 906, 908, 967, 986, 1086, 1097, 1117, 1192(A), 1201, 1203, 1210, 1240, 1259, 1305, (*Substitute*) 529, 535, 894, 1042, 1045, 1055, 1172, 1247, 1329

Ñ2

Baroda, Oriental Institute, No 14157

This is a microfilm of MS. No 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newari Samvat 795 (A D 1675) It is written on thick country paper, size 20½" × 5", in the Newari script

For details, vide Bālakānda, Intro p xv

At the end of Bāla, a list of the total number of Sargas and stanzas in each Kānda is provided, *pr m* Accordingly, Aranya has 114 Sargas and 4150 stanzas

The MS represents the NE version

The * passage exclusive to this MS is 1 only, *viz* 893 (*Ins*)

V1

Baroda, Oriental Institute, No 1 (Addenda) This is a transcript in Devanāgarī of the Aranyakānda of MS No 297 of the Palace (Raj) Library, Darbhanga The original MS in the Maithilī script is undated Its size is 12½" × 5" The total number of folios for Aranya is 123, with 9 lines to a page and 43 letters to a line The MS contains only Aranyakānda

The Devanāgarī transcript contains 305 leaves (written on one side only) of size 13" × 8½" with 20 lines to a page and 16 letters to a line Margins are unruled, stanzas unnumbered Sargas, which amount to 79, are numbered Single and double dandas indicate the two halves of a stanza Colophons with significant Sarga names are written in red ink Corrections which are few are made in the margin in black ink Words and phrases defying rules of grammar and prosody are underlined in black ink by the copyist The copyist has in some places left blanks marked by dots, indicating that he could not decipher the portion of the original MS, or that the portion of the original was damaged Writing legible and correct ज is often confounded with or replaced by य Letters ख and श, व and ब are also promiscuously used The rule of parasavarna is generally observed, but rules of sandhi are not

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 189, 248, 441, 887(A), (*Subst*) 241, 1054

V2

Baroda, Oriental Institute, No 4 (Addenda) This is a microfilm of the MS which is in possession of the University Library, Patna Dated Śaka 1670 (A D 1748) Size of the microfilm 1" × ½" Maithilī script

The codex has preserved all the seven Kāndas in 535 folios It has 14 lines to a page and about 60 letters to a line Margins are unruled Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered Stanza-endings are marked with a single danda Colophons give appropriate Sarga names No marginalia There are very few corrections Transpositions of lines and stanzas are noticed at few places Many Sargas are illegible in the codex, *e g* the portion from Sarga 3 53 up to 3 57 19 of our Crit Text is illegible No episode is added or omitted Hand-writing bad in some places प and ख, र and व, स्थ and श्र are confounded Sandhi rules are observed and prsthamātrās are used occasionally The MS is written by one scribe

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 423(C), 1122, 1211, 1248, 1249, 1255, 1293, 1348, (*Subst*) 1352, 1354

B1

Baroda, Oriental Institute, No 14123 Photo copy *in situ* of the MS No 348 of the Bibliotheque Nationale, Paris Undated This MS was utilized by Dr Gorresio for his edition, and was designated G by him Palm-leaves, Bengali script Size of the photograph 16" × 2"

The MS is complete in seven Kāndas, total number of folios for Aranya being 100 It has 5 lines to a page and about 115 letters to a line Margins are unruled Sargas and stanzas are unnumbered A single danda is used to mark both the halves of the stanza Colophons give significant Sarga

names Marginalia, additions and corrections are very few Corrections are mostly *pr m* Transpositions of stanzas are rare Omission of Sargas (e g Crit Sarga 3 58) noticed at very few places The condition of the original MS seems to be good Hand-writing is nice, devoid of errors Rules of sandhi are usually observed and prsthamātrās are commonly used The Kānda is copied by a single scribe

No date is given at the end of Aranya But the Bālakānda records the date Śaka 1610 (c A D 1688)

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 313, 608, 1912, (*Subst*) 1330

B2

Śāntiniketana, Viśvabhāratī, No 776 Undated Written on old paper, size 18½"×4¾", Bengali script

Besides Aranya which is fragmentary, the codex contains Bāla and Ayodhyā The total number of folios for Aranya is 25, the last folio being unnumbered *The Aranyakānda breaks off from our Critical Text 3 24 29 to the end* It has 9 lines to a page and about 55 letters to a line Margins are unruled Sargas are numbered, while the stanzas are not A single danda demarcates both the halves of the stanza Colophons give significant Sarga names There are very few marginalia, additions and corrections, corrections being mostly *pr m* Transpositions of stanzas are also very few Few duplicate stanzas are found Writing is good, with very few errors Rules of sandhi are generally observed Prsthamātrās are generally used The entire Kānda is written in one hand

Although no date is mentioned at the end of Aranya, there is mention at the end of Bāla that the codex was prepared by Śivadeva in the Śaka year 1711 (A D 1789)

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 320, 321, (*Subst*) 319

B3

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 394 Dated Śaka 1735 (A D 1833) Written on paper, size 19"×7" Bengali script

This MS contains only three Kāndas, *viz*, Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā, total number of folios for Aranya being 105 It has 10 lines to a page and about 45 letters to a line Margins are unruled Sargas are numbered, stanzas are not The total number of Sargas, as stated at the close of the present Kānda, is 81 Both the halves of the stanzas are marked by single dandas Colophons are written in red ink and contain appropriate Sarga names Marginalia, additions and corrections are few, corrections being *sec m* In many places, transpositions of lines and stanzas are noticed The MS appears to be old as some pages therein are worn out Writing is tolerably good, with very few errors Rules of sandhi are strictly observed and prsthamātrās are used The Aranyakānda is copied by a single scribe and is complete

As stated at the end of Aranya, the MS was completed by the scribe Rāmadhana Devasarmā in the Śaka year 1755 (A D 1833)

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 10, 22, 60, 82, 102(A), 125, 148, 162, 169, 179, 192, 219, 260, 276, 355, 380(A), 409, 423(B)(D), 481, 564, 615(A), 764, 766, 831(A), 834, 1063, 1087, 1159, 1207, 1241, 1243, 1264(A), 1345, 1356

B4

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 4430 Undated Yellowish paper, size $18''\times5''$, Bengali script

In addition to Aranya, this MS contains also Bāla, Ayodhyā and Kiskindhā The total number of folios for Aranya is 103 It has 9 lines to a page and about 75 letters to a line Margins are unruled Sargas are numbered, stanzas are not The total number of Sargas of Aranya is 84 Both the halves of the stanzas are marked by single dandas and the end of Sargas is indicated by double dandas Colophons, which contain significant Sarga names, are underlined by red pencil Marginalia rare, additions and corrections very few Corrections are generally made *pr m* and at very few places *sec m* Instances of transpositions of lines and stanzas are rare Condition of the MS is very old and the pages are brittle Hand-writing is neat and legible with unfrequented errors Rules of sandhi are usually followed and prsthamātrās are used The MS is complete for Aranya and is from the pen of a single scribe

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 174(A), 272, 319, 708, 931, 1110, 1170, 1224

Dg1

Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt). Unnumbered Dated Samvat 1830 (A D **1774**) Written on rough and durable paper, size $12\frac{1}{2}''\times5\frac{1}{2}''$, in the Devanāgarī script Hand-writing of North India

This codex is complete in seven Kāndas, total number of folios for Aranya being 114 It has 7 lines to a page and about 43 letters to a line The total number of Sargas of Aranya is 75 as in the Vulgate Transpositions of lines and stanzas are few

For details, vide Bālakānda, Intro p xx (i e D4)

The MS contains the comm Bhūsana of Govindarāja

The post-colophon entry made at the end of Aranya indicates that the Kānda was completed in the Samvat year 1830 (A D **1774**).

The MS represents the S recension and the text is usually that of Govindarāja

The * passages exclusive to this MS are
(*Ins*) 494, 843, 946

Dt1

Jodhpur, Palace Library Unnumbered Undated Written on tough paper, size $13\frac{3}{4}''\times6\frac{1}{4}''$ Devanāgarī script

This codex contains all the seven Kāndas written at different periods For instance, the Kiskindhā was written in Samvat 1899, Yuddha in Śaka 1636, Uttara in Samvat 1876, Saka 1741 The total number of folios for Aranya is 179 The entire MS is bound in one bundle, and has 8 lines to a page and about 32 letters to a line Margins are ruled

The MS contains the commentary Tilaka of Nāgesa Bhatta The text is written in three strips the upper and the lower ones contain the commentary while the central strip with a wider margin contains the epic text in a bold hand Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary, the total number of Sargas of Aranya being 75 as in the Vulgate Double dandas demarcate both the halves of the stanza No marginalia, additions and omissions Corrections, *pr m*, are found in some places Transpositions of stanzas are very few in this Kānda The MS is well preserved and writing is neat and legible, with few errors ष and प, च and व are often confounded Rules of sandhi are usually observed This MS belongs to the group of MSS on which the Bombay

edition or the Vulgate is based The text of the epic occasionally differs from that of the commentary The Aranyakānda is written in one hand

No date is recorded at the end of Aranya, however, the MS appears to be about 150 years old

The MS represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

Dm1

Poona, Bhārata Itihāsa Samśodhaka Mandala, No 844 Dated Śaka 1698 Written on paper, size 14" × 6½" Devanāgarī script

This codex contains the following six Kāndas Bāla, Ayodhyā, Aranya, Sundara, Yuddha and Uttara The number of folios for Aranya is 121 It has 6 lines to a page and about 42 letters to a line Margins are ruled in black ink

The MS contains the commentary of Maheśvaratīrtha The text is written in three strips the upper and the lower ones containing the commentary, and the central strip containing the text Stanzas and Sargas are numbered, the total number of Sargas of Aranya being 75 as in the Vulgate Double dandas in black ink are used for marking both the halves of the stanza Colophons are daubed over with red chalk No additions and omissions Very few marginalia, corrections, mostly *pr m* and sometimes *sec m*, are noticed in few places Transpositions of stanzas are not many Condition good, writing fairly legible with occasional errors The Aranyakānda is copied by a single scribe and is complete

Although no date is mentioned at the close of Aranya, there is mention at the end of Uttara that the codex was completed in the Śaka year 1698 (A D 1776)

The MS represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

D1

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (A D 1773) Written on paper, size 10½" × 4¾" Devanāgarī script Hand-writing of Gujarat

This MS, utilized for the previous two Kāndas, contains all the seven Kāndas in full The total number of folios for Aranya comes to 143 (first nine folios being devoted to Ayodhyākānda Sargas 108-111 of the Crit Ed) It has 10 lines to a page and about 28 letters to a line Margins ruled Sargas, 79 (73 of Aranya + 6 of Ayodhyā) in number, are regularly numbered, while the stanzas are not Colophons bearing appropriate Sarga names are daubed over with red chalk No distinctive marks like dandas are used to indicate the ending of the halves or the stanza Marginalia and corrections rare Corrections are made *pr m* No additions or omissions Transpositions of lines and stanzas are very few Condition good Writing fairly legible and correct Sandhi rules are observed Final म् is always replaced by an anusvāra रेफ is dropped in a number of places The present Kānda is written in one hand

The colophon at the end of Kiskindhā, giving the date of the first four Kāndas, runs as follows —
संवत १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ७ दिने अद्येह विरमग्रामसत्ये लेखक नागरज्ञातीय त्रवाडी गंगाराम उपासिमक् भवानीदास
This means that the four Kāndas were completed by Samvat 1829 (A D 1773) and the scribe was a resident of Viramgam, a place about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS appears to be a composite one

The MS represents the NW version

The passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 105, 195, 218, 291, 407, 445, 449, 468 (A) (B) (C), 471, 476, 484, 486, 620, 662, 679, 690, 725, 922, 943, 999, 1061, 1085, 1123, 1225 (A), 1342

(*Subst*) 438, 448, 479, 483, 488, 505, 532, 601, 607, 643, 800

D_2

Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1581 (c A D 1659).

Written on paper, size 15″ × 5¾″ Devanāgarī script

The MS contains all the seven Kāndas and was utilized for the Critical Edition of Bāla The folios for Aranya are 70 (folio 69 missing) It has 11 lines to a page and about 57 letters to a line Margins are ruled in black ink Stanzas and Sargas are not numbered The first Sarga of Kiskindhā appears at the end of Aranya as its part Black ink is used for dandas as well as colophons, but colophons are daubed over with red colour Colophons contain significant Sarga names A single danda demarcates both the halves of stanzas Marginalia and corrections are very few Corrections are made with yellow colour and are *pr m* Transpositions of stanzas are very few. Additional Sargas are few. No omissions The MS is dilapidated in condition Handwriting is nice, with few errors Rules of samdhi are usually followed The Aranyakānda is complete

The entire MS appears to have been written by two scribes at two different periods Bālakānda written by Harinidhi in Śaka 1708 (c A D 1786) On the other hand, the remaining Kāndas are from another pen Though no date is separately mentioned at the end of these Kāndas, the Uttara gives the date as Śaka 1581 (c 1659 A.D) This seems to be the date for Ayodhyā and other subsequent Kāndas also, since the scribe is the same one as of Uttara

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 35, 193, 915, 1066, 1098, 1199 (A), (*Subst*) 679.

D_3

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 5600 Dated Samvat 1787 (c A D 1731) Written on paper, size 12½″ × 6″. Devanāgarī script

The codex is complete in seven Kāndas, total number of folios for Aranya being 70 It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line Margins are ruled Sargas are numbered, not the stanzas. The total number of Sargas of Aranya is 85 The first Sarga of Kiskindhā appears at the end of Aranya as its part Both the halves of stanzas are marked by double dandas Red ink is used for dandas Colophons, which contain appropriate Sarga names, are daubed over with red colour A few marginalia and corrections, *pr m*, are found Corrections are made with yellow colour Transpositions of stanzas and lines are very few A few repetitions and additional Sargas are noticed No omissions The condition of the MS is old Writing is good, with very few errors Rules of samdhi are not regularly observed The codex seems to have been copied by a single scribe

As stated at the end of Aranya, the MS was completed on Monday, the 12th day of the first half of the month of Jyestha in Vikrama Samvat 1787 (c A D 1731). The same Samvat is recorded at the close of Yuddha and Uttara

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are

(*Ins*) 79, 106, 153 (A), 155, 163, 167, 230, 232, 239, 343, 387, 541, 573, 635, 637, 640, 641, 650, 772, 871, 1002, 1006, 1075, 1100, 1130, 1174, 1185, 1191 (A), 1221, 1250, 1251, 1347, 1362

(*Subst*) 205, 791, 1052

D_4

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1357. Dated Śaka 1688 (c A D 1766). Written on paper, size 14″ × 6½″ Devanāgarī script

The codex contains Ayodhyā, Aranya, Kiskindhā, Yuddha and Uttara Kāndas only The total number of folios for Aranya is 91 Folios 1-71 are written by one scribe and the rest are by a different scribe The MS has 13 lines to a page and 44 letters to a line Margins are ruled Sargas are not regularly numbered throughout The total number of Sargas is 91 Stanzas are not at all numbered Double dandas are sporadically used to demarcate both the halves of stanzas Black and red ink is indiscriminately used for dandas No marginalia Corrections are *pr m* and are rare No omissions in large number Some additional Sargas are found in the present Kānda Cases of transposition of lines and stanzas are only few Condition good Writing is neat and legible, with usual samdhis The letters च and प are often confounded The MS is complete for Aranya

The post-colophon entry at the end of Aranya, giving its date, runs as follows

शालिवाहनशके १६८८ व्ययनामसवत्सरे उदगयने शुचिमासि त्रितियया दर्शघत्या बुधे प्रात समाप्तिमगमत ।

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 741, 782, 1266 (C)

D5

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated Written on paper, size 14½"×5½". Devanāgarī script Handwriting of Rajasthan

This MS contains all the seven Kāndas written at different periods (*e g* Sundara written in Samvat 1837, Śaka 1702 , Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742) The total number of folios for Aranya is 87 (first six folios being devoted to Ayodhyā, Sargas 108-111 of the Crit Ed) It has 10 lines to a page and about 55 letters to a line Margins are blank Stanzas are unnumbered, whereas Sargas are numbered regularly The first Sarga of Kiṣkindhā appears at the end of Aranya as its part The total number of Sargas for Aranya is 82 (including Ayodhyā and Kiskindhā Sargas) There is no device to separate the halves of the stanza Colophons, containing appropriate Sarga names, are daubed over with red chalk Marginalia, additions and corrections are few, corrections being *pr m* Transpositions of lines and stanzas as well as repetitions noticed at some places Few additional Sargas are found in the present Kānda Condition old Handwriting fairly legible and generally correct. Rules of samdhi are regularly followed The whole Kānda is written in one hand and is complete

No date is given at the end of Aranya

The MS represents the NE version

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 499, 585, 586, 1195 (A), (*Subst*) 623

D6

Bombay, His Holiness Śrī Goswāmijī Dīksitaji's Badā Mandira, No 100 Dated Samvat 1851 (c A D 1795) Written on paper, size 10½"×6¼" Devanāgarī script Handwriting of Rajasthana

The codex contains all the seven Kāndas, Bāla and Yuddha-both undated-being in the same hand Sundara is incomplete, while the rest of the Kāndas, in a hand different from that of Bāla and Yuddha, are written by Devīdāsa Vaiṣnava Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā are dated Samvat 1851 (c A D 1795) and Uttara Samvat 1852 (c A D 1796)

The total number of folios for Aranya is 97 Folio 87 is a duplicate one, on which stanzas 6 to 25 of Sarga 68 (Vulgate) are written, thereafter follows a lacuna of 4" It has 14 lines to a page and 28 letters to a line Margins are ruled in red ink Sargas and stanzas are numbered, total number of Sargas being 75 as in the Vulgate No device to separate the halves of stanzas Colophons are written in red ink No marginalia, no additions or omissions There are no transpositions of stanzas and Sargas Corrections are very few and made in black ink Condition of the MS not very old Writing is not good but is generally correct प and य, त and न are confounded Rules of samdhi are regularly observed. The present Kānda is complete

The MS represents the S recension

There is not a single * passage exclusive to this MS

D7

Hoshiarpur, East Punjab, V V R Institute, Sādhu Āśrama, No 3018 Dated Vikrama Samvat 1885 (c A D 1829) Written on paper, size 12″ × 5″ Devanāgarī script

This MS contains only Aranya, total number of folios being 132 The last folio has a lacuna of 3″ after the colophon It has 11 lines to a page and about 35 letters to a line Margins are unruled. Sargas and stanzas are numbered Like other N MSS, this MS also reads Ayodhyā Sargas 108–111 of the Crit Ed in the beginning of the present Kānda The first Sarga of Kiskindhā appears at the end of Aranya as its part The total number of Sargas is 82 There are no distinctive marks like dandas to indicate the ending of the halves or the stanza Colophons, which contain significant Sarga names, are daubed over with reddish colour Very few marginalia Few corrections and omissions of stanzas noticed at few places Omissions are generally indicated by dotted or simple lines Few additional Sargas are found Transpositions of stanzas are very few Condition good Writing is fairly legible and generally correct व and ब, प and ख are confounded Rules of samdhi are generally followed The MS is written by a single scribe

The post-colophon entry at the close of the MS states that the MS was completed by Miśra (belonging to Punjab) at Rsadhāneśwara on Wednesday, the ninth day of the bright half of the month of Bhādrapada in the Samvat year 1885 (c A D **1829**)

लिपतं पूज्य वीरु ऋषधानेश्वरमध्ये सवत् १८८५ मिती भाद्रपद सुदी नवमी बुधवासरे पुरा करया शुभ कल्याण भवतु। लिखावत मिश्र पजावी—आत्महेतो ।

The MS represents the NE version

There is only one * passage exclusive to this MS. 499 (*Subst*), no Ins

D8

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 110 of 1881–82 Undated Written on paper, size $14\frac{1}{2}'' \times 6\frac{1}{2}''$ Devanāgarī script

This codex contains all the seven Kāndas, total number of folios for Aranya being 87 The folio has 19 lines to a page and about 53 letters to a line Margins are unruled Stanzas and Sargas are numbered The total number of Sargas for Aranya is 75, that of stanzas is 2513 Double dandas mark both the halves of the stanza Colophons rarely mention Sarga names and are daubed over with red chalk A few marginal corrections are noticed No omissions, no additions Transpositions of stanzas and lines are also not met with generally Condition not very old, writing neat and legible, with few errors Rules of samdhi are generally observed The final म् regularly takes the form of anusvāra. छ is written for च्छ and स्छ for स्थ The MS is in one hand

No date is recorded anywhere

The MS represents the S recension.

There is no * passage exclusive to this MS

T1

Madras, Adyar Library, No 72372 Undated Written on palm-leaves, size $18\frac{1}{2}'' \times 2''$ Telugu script

The MS comprises all the seven Kāndas Folios 108–142 cover the portion of Aranya It has 11 to 13 lines to a page, and about 90 to 96 letters to a line Margins are unruled and stanzas are unnumbered The Aranya has 75 Sargas in all as in the Vulgate, the Sarga numbers being all mentioned in words Both the halves of the stanzas are marked by single dandas No marginalia, no additions. Corrections are few, *pr m.* Transposition of stanzas noticed in some places The MS is in a dilapidated

condition Writing is fairly legible and correct Samdhi rules are not rigidly followed The rule of parasavarna is generally observed in this Kānda नीत्य is written for नीय, त्र for त्रू The entire MS is written in one hand

Although no date is mentioned at the end of Aranya or of other Kāndas, the MS seems to be more than 500 years old

The MS represents the S recension

There is only one * passage exclusive to this MS 747 (*Subst*), no Ins

T2

Madras, Adyar Library No 72393 Uudated Written on palm-leaves, size $15\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$. Telugu script

Besides Aranya, the codex contains Bāla and Ayodhyā, the number of folios for Aranya being 76 The MS has 8 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line Margins are unruled, stanzas are unnumbered Sargas are numbered in words and they are 75 in all as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are marked by single dandas No marginalia, no additions Corrections are few and far between, *pr m* Transposition of stanzas not noticed Condition good Writing is fairly legible, with many errors रस्य is sometimes written as रस्य Rules of samdhi are generally followed The whole MS is in one hand

No date given at the end of Aranya or other Kāndas However, the codex appears to be about 350 year old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 48(A), 226, 267, 748, 786, 998, no Subst

T3

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated, Written on palm-leaves, size $19\frac{1}{4}'' \times 2''$. Telugu script

In addition to Aranyakānda, the MS contains Bāla, Ayodhyā, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāndas The first two Kāṇḍas–Bāla and Ayodhyā – are written by one scribe, Aranya and Sundara seem to have been written by another scribe, Kiskindhā appears to have been written by two scribes, while Yuddha is copied by one hand only The total number of folios for Aranya is $16\frac{1}{2}$ The folio has 18 lines to a page and 115 to 120 letters to a line The lines on each page are numbered at both ends, *pr m* Margins are unruled, stanzas are unnumbered Sargas are numbered in words, which amount to 75 as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are marked by single dandas No marginalia, no additions and very few corrections, *pr m* Transpositions of stanzas are noticed in a few places Condition very good Miniature writing, fairly correct Anusvāra is generally replaced by parasavarna ये is written for गृ and नीत्य for नीय

The MS is not dated anywhere, but it seems to be 350 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 411, 914, 1105, (*Subst*) 415

G1

Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (A D 1818) Written on palm-leaves, size $16\frac{1}{2}'' \times 2\frac{1}{2}''$ Grantha script

The MS is complete in seven Kāndas, the portion of Aranya being covered by folios 54^a to 73^a It has 21 to 24 lines to a page and about 94 letters to a line Margins are unruled and stanzas are unnumbered Sargas are numbered in words and they are 75 as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are separated by single dandas Very few marginalia and corrections, *pr.m* Transpositions of

stanzas following Govindarāja are noticed at a few places. The MS. is in a good condition, but some folios are damaged and broken Writing fairly legible and correct The words पद्म and शाल्लि are written as पत्म and पाळि The anusvāra is generally replaced by parasavarna. The entire MS. is copied by a single scribe.

As stated at the close of the Uttarakānda, the MS was completed by Śrīnivāsan, on Friday, the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanaksatra in Kollam year called Bahudhānya samvatsara (A D 1818)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 1015, 1148 No Subst

G2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated Written on palm-leaves, size 17″ × 1¾ Grantha script

The MS contains all the seven Kāndas Folios 113 to 149 comprise the portion of Aranya, folio 149 ^b^ being left blank It has 15 to 16 lines to a page and about 70 to 74 letters to a line Margins are unruled and stanzas are unnumbered Sargas, 75 as in the Vulgate, bear numbers in words Single dandas are used to mark both the halves of the stanzas Marginalia rare There are a few corrections, *sec m*, in Malayālam script Transpositions of stanzas, following Govindarāja, are noticed at places At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Condition good. In some places, folios have become black Writing is clear and correct. The scribal peculiarities of G1 are shared by this MS also The whole MS is from the pen of a single scribe

Though the MS is undated, it seems to be about 300 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 331, 339, 1093 No Subst

G3

Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyavijayajī) Unnumbered and undated Written on palm-leaves, size 15″ × 2¼″ Grantha script

The codex is complete in seven Kāndas, folios 49 to 65 comprising the subject-matter of Aranya Folios 60-63 being lost, four other equally old folios are inserted *sec m* to fill in the gap The MS has 25 to 26 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line Margins are unruled and stanzas are unnumbered Sargas bear numbers in words and they are 75 as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are marked with single dandas Marginalia rare, *pr m* Corrections, *pr m*, are few Transpositions of stanzas, following Govindarāja, are noticed at places No omission of stanzas The MS is in a dilapidated condition folios are moth-eaten at the ends and sometimes broken Miniature writing which is fairly correct The scribal peculiarities of this version are shared by this MS also Rules of samdhi are observed The whole MS is written in one hand

Though the MS is undated, it appears to be about 500 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 315, 1186, (*Subst*) 1120

M1

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D. 1690) Written on palm-leaves, size 20½″ × 2 1″. Malayālam script

The codex is complete in seven Kāndas Folios 95 to 128 comprise the subject-matter of Aranya The folio has 12 to 13 lines to a page and about 95 letters to a line Margins are unruled and slightly damaged at both ends Stanzas are unnumbered, but Sargas are numbered in words The total number of Sargas is 75 as in the Vulgate Occasionally a single danda is used to indicate the half or whole stanza, otherwise the writing is continuous No marginalia, no corrections, no additions No transpositions of stanzas Leaves have become darkened The handwriting is clear and correct with few errors The whole MS is written in one hand

As stated at the end of the Uttarakānda, the MS was completed by Candraśekharan, son of Karakujathilirikkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Kārtika in the Antu (*i e* Kollam) year 865 (A D 1690) (गुण्गुट्ट महपत्तट्यामत)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are 2 only (*Ins*) 1339, (*Subst*) 1152

M2

Kumplangad (P O Kundanoor), via Wadakkancheri, Malbar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kallam 998 (c A D 1823) Written on palm-leaves, size 23¼" × 2" Malayālam scrip

In addition to Aranya, this MS contains Bāla Ayodhyā, Kiskindhā and Yuddha Kāndas The folios for Aranya are 43 (108-149) Folio no 116 seems to have been lost from the original MS and hence two folios are added *sec m* in its place giving the same number The MS has 11 lines to a page and 93 to 97 letters to a line Margins are unruled Stanzas are unnumbered Sargas are numbered in words The total number of Sargas stated at the close of Aranya is 75 as in the Vulgate No device is used to separate the ślokārdhas or even ślokas No marginalia, no additions Corrections are made by a different hand No transposition of stanzas or Sargas Omissions of stanzas are few, and the omitted portion is written *sec m* with + sign Lacuna is found here and there for one or two letters and it is sometimes filled *sec m* The MS is in a very good condition Writing is nice and legible The entire MS is copied by a single scribe with the exception of a few discarded folios

As stated at the end of Yuddha, the MS was copied by Kantaramatt Tenkūttu Kantara on the sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c A D 1823)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 24, 43(A), 58, 96, 130, 186, 234, 262, 268, 297, 298, 304, 323, 325, 327, 328, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 348, 359, 362, 363, 365, 367, 376, 377, 429, 430, 444, 469, 477, 496, 502, 504(A), 507, 508, 515, 524, 556, 594, 597, 598, 606, 633, 646, 654, 689, 742, 761, 784, 785, 787, 788, 947, 955, 992, 1335

M3

Chunangad (via Ottapalam), South Malbar (now Kerala State), in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudripad) Unnumbered Undated Written on palm-leaves, size 19" × 2 4". Malayālam script

Besides Aranya, the MS contains Ayodhyā The total number of folios for Aranya is 87 (151–237) The MS has 9 to 10 lines to a page and about 48 to 52 letters to a line Margins are unruled Stanzas are not numbered Sargas are 76, all numbered in words No device to separate the ślokārdhas or even ślokas No marginalia, no omissions Corrections are few and far between, *pr m* One additional Sarga (relegated to App I, No 3) is found after Crit Sarga 11 There are no transpositions of stanzas and Sargas. Condition very old Writing good and fairly correct This MS shares the scribal peculiarities of the southern writing The entire MS is from the pen of a single scribe

Though undated, the MS seems to be at least 400 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 221, 381, 953, 961, 1019, (*Subst*) 472.

Recensions and Versions

The *stemma codicum* given above clearly shows that there are two main Recensions, Nothern and Southern The Northern Recension is further divided into two versions North-Eastern (Newari, Maithili and Bengali) and North-Western (Śāradā and allied D MSS), while the Southern Recension is almost uniform in the three Versions *viz* Telugu, Grantha and Malayālam The Devanāgarī MSS, however, represent a composite group covering the NW, NE and S Versions

North Western Version

In the Introduction to the Bālakānda it was stated that 4 MSS (D1–3 9) belong to Western India and show common characteristic features, that they share the features of both the NR and the SR and that they may be taken as forming a Western Version of the Northern Recension[1] When I took to the study of the Critical Apparatus of the Aranyakānda, I got the impression that the 2 MSS (D 1 3) of the Aranyakānda, which were taken as constituting the Western version at the outset, were in fact agreeing with the NW version to a great extent I again examined very critically the Critical Apparatus of the Bālakānda and found that the agreement of the 4 MSS (D1–3 9) of the so called W version with the NW Version was also very great I was then convinced that the MSS in question, although they are influenced by the SR, do not possess sufficient strength of their own for constitusing a separate Western Version and that they should be better taken as belonging to the NW Version There is a general agreement between D1 3 and Ś1 D2 in the case of individual readings, insertions, substitutes and omissions The exclusive * passages in D1 and D3 are 27 (Insertion), 11 (*Substitute*) and 33 (*Ins*), 3 (*Sub.*) respectively while there are only 2 exclusive * passages (591(A), 844 –*Ins*) common to both D1 and D3 The * passages exclusive to Ś1 D2 and D1 or D3 or both are 63 (*Ins*) and 38 (*Subst*) as shown below —(*Insertion*) 165, 309, 324, 372, 396, 408, 423(A), 474, 489, 493, 512, 513, 520, 567, 576, 614, 642, 644, 670, 752, 770, 803, 808, 831, 832 833, 903, 938, 945, 951, 954, 963, 975, 978, 1010, 1022, 1039, 1060, 1071, 1108, 1112, 1121, 1126, 1129, 1132, 1149, 1182, 1183, 1204, 1205, 1206, 1208, 1246, 1270, 1275, 1278, 1284, 1290, 1309, 1320, 1322, 1328, 1376,

(*Substitute*) 62, 231, 240, 244, 617, 630, 699, 765, 779, 789, 819 (A), 820, 826, 829, 837, 844, 868, 878, 949, 993, 1024, 1031, 1036, 1047, 1067, 1077, 1080, 1114, 1162, 1221, 1222, 1226, 1262, 1324, 1327, 1331, 1337

On the other hand, the * passages exclusive to Ś, and D1 or both D1 and D3 are *only 14* —

(*Ins*) 292, 418, 424, 433, 459, 475, 519, 522, 584, 611, 747, 1253, 1261, 1346

There are, again, 7 Insertion and 5 Substitute * passages common to D1 or D3 or both Ś1 or D2 or both, Ñ1 and S (One or more MSS) as follows —(*Insertion*) 307, 344, 364, 510, 740, 1191, 1264

(*Substitute*) 349, 557, 560, 592, 726

It may be noted that the other MSS (Ñ2 V B) of the NE Version do not contain any of the above * passages

Further, there are 89 Insertion and 77 substitute * passages common to D1 or D3 or both and Ñ2 as follows —

(*Insertion*) 15, 30, 50, 52, 92, 149, 164, 209, 229, 233, 341 354, 368, 412, 423, 428, 454, 468, 472, 495, 498, 504, 540, 546, 568, 580, 583, 591, 593, 601, 731, 736, 756, 762, 771, 819, 822, 874, 875, 876, 887, 902, 909, 916, 933, 966, 979, 1007, 1034, 1076, 1092, 1094, 1134, 1136, 1153, 1155, 1160, 1166, 1177, 1179, 1180, 1188, 1189, 1190, 1192, 1195, 1198, 1212, 1213, 1215, 1228, 1229, 1237, 1242, 1244, 1254, 1265, 1268, 1274, 1286, 1310, 1311, 1314, 1315, 1321, 1325, 1344, 1359, 1367

---

[1] Critical Edition of the Bālakānda, Supplementry Introduction, p iv Baroda, 1960

(*Substitute*) 11, 21, 23, 31, 42, 45, 47, 55, 63, 68, 87, 94, 97, 110, 114, 129, 184, 198, 200, 211, 237, 242, 246, 255, 264, 268, 347, 360, 361, 362, 366, 381, 389, 395, 410, 436, 443, 508, 543, 547, 582, 588, 604, 612, 651, 654, 655, 658, 664, 693, 710, 717, 720, 742, 818, 847, 861, 870, 927, 977, 993, 1008, 1118, 1140, 1168, 1187, 1194, 1202, 1235, 1272, 1295, 1302, 1317, 1333, 1341, 1366, 1372

The above * passages, both Insertion and Substitute, showing the relation between Ñ2 and D1 or D3 or both are very interesting Ñ2, although it generally does not agree with D1 or D3 or both, shares many * passages with them (singly or jointly) Ñ2 generally agress with D1 3, only when it is accompanied by N1 The above cases of agreement between Ñ2 and D1 3 are exceptional

The following are the * passages common to all the N MSS —

(*Ins*) 50, 52, 92, 209, 1160, 1169, 1198, 1254, 1321, 1344, 1359 (11 in all)

(*Sub*) 11, 42, 45, 47, 68, 97, 110, 129, 242, 255, 268, 347, 360, 362, 389, 612, 664, 720, 861, 1140, 1168, 1272, 1341, 1366 (24 in all)

The * passages common to D1 (and D3 only once, 459) and S (one or more MSS) are 14 only —

(*Insertion*) 292, 418, 424, 433, 459, 475, 519, 522, 584, 611, 747, 1253, 1261, 1346.

The following are the omissions common to Ś1 or D2 or both and D1 and D3 or both —

Sarga	*Stanzas*
12	5^{a}–6^{b}
13	17^{ab}
	l 2 (237*)
	31^{a}–32^{b}
14	16^{ab}
29	l 4 (568*)
36	6^{ef}
37	7^{c}–9
	19^{ab}
40	16–20
	22–23
42	1^{cd}
	3^{ab}
	8^{c}–10
	13^{ef}
43	35
44	2^{c}–3^{d}
	15^{cd}
	31^{ab}
	33

Sarga	*Stanzas*
45	36^{c}–37^{b}
49.	11^{c}–12^{b}
	13^{c}–14^{b}
	l 9–10 (966*)
	29^{c}–30^{b}
50	24^{cd}
	40^{c}–41^{b}
54	21^{ab}
55	18^{cd}
56	4^{cd}
57	2^{c}–3
58	10^{c}–12^{b}
60	l 5 (1192*)
65	l 1–2 (1264*)
65.	29^{ef}
68.	8–9
71	8^{a}–9^{b}
	l 3, 8 (1372*)

There are again 15 cases of omissions common to Ś1 or D2 or both, D1 or D3 or both, and Ñ1 —

3	6
	11
7	19^{ab}
8	2^{cd}
9	20^{ef}
10	40^{cd}
24	20^{cd}
27	12^{cd}
35	l 1 (693*)
43	6^{cd}
	20
46	1
48	1
55	14^{cd}
68	5^{ab}

There are also omissions of colophons in the following MSS of the NR on account of the continuity of Sargas —

Col of Sarga	*Omitted in*
10	Ś1 D1
11	D1
14	D1 2
16	D1 2
23	D2
24	Ś1 Ñ1 D2 3
28	Ś1 D1–3
33	Ś1 D1 2
40	Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7
41	D3
59	Ś1 V1 B1 D2 4
66	D2
67	Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 2 4 5 7

The Araṇyakānda in the following MSS ends with the first Sarga of the Kiṣkindhākānda —
Ś1 Ñ2 V2 B1 3 D2 3 5

There are also additional colophons in the following MSS —

After 3 10 165* in Ś1 D2
,, 3 10 08 ,, Ś1 Ñ1 D1–3
,, 3 24 456 ,, Ś1 Ñ1 D2 3

No Western Version

The above analysis of the * passages and the omission in the two MSS D1 3 that were supposed to constitute a Western Version show that they in fact belong to the NW Version The remarkable agreement between D1 3 and Ś1 D2 in the case of variants also confirms this view It should be, however, noted that D1 3 show some contamination with the SR and preserve some individual characteristic features This remark is equally applicable to the two allied MSS (D4 15) collated but rejected for the Critical Apparatus There is, therefore, no justification for formulating a separate Western Version [1] Our MSS D1 3 (and D4 15 of the Collation Sheets) are similar to the MS described by Dr Wirtz in his Inaugural Dissertation, *Die Westliche Rezension des Rāmāyana* (Bonn, 1894), and represent the NW Version

North-Eastern Version

All the MSS of the NE Version excepting Ñ1 are allied Ñ1 is dated A D 1020, while Ñ2 is dated A D 1675 There is thus the gap of 655 years between the two Newari MSS Consequently the two MSS differ from each other Ñ1 is leaning towards the NW Version while Ñ2 is leaning towards the NE Version The * passages exclusive to Ñ1 and Ñ2 are 47 (38 Ins + 9 Subst) and 1 (Ins) respectively as noted before

The relation between Ñ1 and NW (one or more MSS) will be clear from the following common * passages —

(*Ins*) 25, 26, 30, 33, 39, 50, 52, 80, 92, 101, 103, 109, 113, 115, 117, 118, 153, 164, 209, 213, 224, 233, 282, 301, 341, 344, 354, 364, 368, 405, 419, 423, 428, 451, 468, 472, 480, 495, 498, 504, 510, 540, 546, 555, 560, 568, 575, 580, 583, 591, 601, 615, 625, 629, 636, 701, 762, 811, 1076, 1090, 1094, 1134, 1136, 1146, 1153, 1155, 1160, 1169, 1177, 1180, 1188, 1189, 1191, 1192, 1198, 1212, 1215, 1254, 1264, 1268, 1311, 1314, 1315, 1321, 1344, 1355, 1359=87

---

[1] I am thankful to Rev Fr Dr C Bulcke who drew my attention to the fact that the so called Western Version of the Rāmāyana is not justifiable

(*Subst*) 11, 21, 23, 31, 42, 45, 47, 68, 70, 84, 86, 94, 97, 98, 107, 110, 119, 129, 137, 141, 160, 184, 200, 211, 237, 242, 246, 250, 255, 261, 264, 268, 273, 278, 310, 347, 349, 357, 360, 361, 362, 366, 381, 388, 389, 395, 403, 410, 413, 426, 436, 443, 456, 508, 524, 527, 543, 547, 557, 570, 571, 582, 588, 592, 604, 608, 609, 612, 651, 654, 655, 664, 693, 695, 710, 717, 720, 726, 731, 742, 761, 777, 861, 983, 1007, 1137, 1140, 1168, 1187, 1193, 1194, 1235, 1272, 1295, 1302, 1341, 1358, 1366=98

The following * passages are common to Ñ1, NW (one or more MSS) and S (one or more MSS) —

(*Insertion*) 307, 344, 364, 510, 740, 1191, 1264, (*Substitute*) 349, 557, 560, 592, 726

The passages common to Ñ1 and S (one or more MSS) are (*Insertion*) 511, 525, 667, 775, 805, 807, 901

There are, however, * passages common to Ñ1 and Ñ2 along with other MSS of NR and SR

(*Ins*) 30, 50, 52, 92, 164, 209, 233, 301, 341, 354, 368, 423, 428, 468, 472, 495, 498, 504, 506, 539, 540, 546, 568, 575, 580, 583, 591, 601, 615, 636, 639, 678, 731, 732, 756, 759, 809, 885, 909, 979, 1076, 1081, 1094, 1134, 1136, 1141, 1153, 1155, 1160, 1169, 1177, 1180, 1188, 1189, 1192, 1198, 1212, 1215, 1254, 1268, 1304, 1311, 1314, 1315, 1321, 1344, 1359, 1365=68

(*Subst*) 11, 21, 23, 31, 42, 45, 47, 68, 77, 94, 97, 98, 110, 129, 184, 200, 211, 237, 242, 246, 255, 264, 268, 271, 278, 310, 347, 360, 361, 362, 366, 381, 389, 395, 410, 413, 436, 443, 487, 492, 497, 508, 543, 547, 570, 571, 582, 588, 604, 608, 612, 651, 654, 655, 664, 693, 695, 704, 710, 711, 717, 720, 742, 761, 762, 774, 790, 827, 857, 861, 983, 990, 994, 1007, 1140, 1154, 1165, 1168, 1183, 1187, 1194, 1199, 1205, 1235, 1236, 1272, 1295, 1302, 1341, 1361, 1366, 1376=92

The * passages common to Ñ1 and NE (one or more MSS) *with NW* (one or more MSS) are 50 (*Insertion*) and 61 (*Substitute*), while those common to Ñ1 and NE (one or more MSS) *without NW* are 16 (*Insertion*) and 24 (*Substitute*)

The Southern Recension

The Southern Recension is represented in the Telugu, Grantha, and Malayālam Versions and also in the Devanāgarī Composite Version The remarkable feature of this Recension is that it is almost *uniform* in all its Versions unlike the Northern Recension which varies in the two Versions, NE and NW

The uniformity of the several Versions of the SR is very clear even from the passages common to them (D + S) as shown below —

(*Insertion*) 2, 7, 41, 43, 44, 46, 48, 54, 56, 61, 72, 76, 81, 91, 93, 95, 99, 104, 116, 122, 140, 147, 280, 283, 285, 296, 303, 326, 330, 356 375, 393, 414, 420, 440, 452, 462, 465, 470, 485, 491, 581, 587, 595, 613, 618, 645, 661, 683, 684, 703, 705, 713, 719, 723, 738, 743, 749, 751, 767, 783, 806, 816, 817, 825, 828, 835, 840, 919, 923, 937, 964, 969, 971, 985, 991, 1059, 1074, 1084, 1115, 1125, 1139, 1156, 1161, 1163, 1164, 1167, 1176, 1181, 1184, 1196, 1260, 1266, 1271, 1281, 1291, 1298, 1326, 1353, 1369, 1375 = 101

(*Subst*) 1349

Antiquity of SR

It has again wonderfully preserved archaic forms to a greater extent and has thus maintained the older text of the Rāmāyana It has further received many commentators from very early times, one of them, Udāri Varadarāja, being earlier than A D 1250—with the result that the text of the Rāmāyana could be handed down in an unbroken tradition It was about the early centuries of the Christian era that the Rāmāyana came to be recognised as a religious text, a Vaisnva treatise by the Vaisnava Ālvārs who composed devotional songs in praise of Nārāyana, Krsna, Rāma and Vāmana, and who used to explain the text of the Rāmāyana in Tamil That Vaisnavism was very strong in South India in the early centuries is quite clear from the Bhāgavata Purāna (6th century A D) which says (XI 5 38-40) in the prophetic style that in the Kali age there will be found men here and there devotees to Nārāyana, but in large numbers in the Dravida country, where flow the rivers Tāmraparnī, Kāverī and others, and those who drink the water of these rivers will mostly be pure-hearted devotees of Vāsudeva. The

Bhāgavata Māhātmya (I 48) also confirms this view when it says that Devotion (to Nārāyana) originated in the Dravida country, developed in the Karnataka, declined in the Mahārāstra and disappeared in Gujarat The Rāmāyana, the sacred text of the Vaisnavas in South India, taught, according to them, the doctrine of unconditional self-surrender to God (*Prapatti*) best illustrated in the case of Vibhīsana The Rāmāyana consequently remained quite safe with all their archaic features in the hands of these Vaisnavas

The commentaries on the Rāmāyana in Tamil have formed the basis of the Sanskrit commentaries on the Rāmāyana as far as the Vaisnava commentators are concerned The claim of these commentators that they are following tradition is, therefore, not unfounded Udāri Varadarāja, for instance, remarks in the beginning of his commentary on the Rāmāyana as follows —

नागरादिपु वर्णेपु नात्यन्तनिपुणैर्नरै ।
खण्डने स्खलित पाठ पारम्पर्येण लिख्यते ।
अतोऽत्र सम्यक्पाठश्च तत्र तत्र प्रदश्यते ॥

Govindarāja also refers in the beginning of his commentary on the Rāmāyana to the tradition of the old Teachers (प्राचार्यपारम्परी) and remarks as follows—

पूर्वाचार्यकृतप्रबन्धजलधेस्तात्पर्यरत्नावली-
र्ग्राहग्राहमह शठारिगुरुणा सदर्शितेनाध्वना ।
अन्यव्याकृतिजातरूपशकलैरायोज्य सज्जीकृतै
श्रीरामायणभूषण विरचये पश्यन्तु निर्मत्सरा ॥
सुस्पष्टमष्टादशकृत्व एत्य श्रीशैलपूर्णाद्यतिशेखरोऽयम् ।
शुश्राव रामायणसम्प्रदाय वक्ष्ये तमाचार्यपरम्परात्तम् ॥

He later on (I 5 I) remarks—

श्रीरामायण दीर्घशरणागतिरित्याभाणक । एवमेतेऽष्टादशार्था आचार्योपदिष्टा ।

The fact that even Maheśvaratīrtha (c A D 1550) who belongs to the School of Śankarācārya has got the text of the Rāmāyana similar to the text of the Vaisnava commentators clearly shows the antiquity and the reliability of the Southern Recension The Vaisnava and the Śānkara commentators differ only in the interpretation of certain passages of the Rāmāyana where Rāma is considered as the Highest Reality by the Vaisnava commentators The text of the Epic is of course more or less similar Additions have been no doubt made from time to time for obvious purposes, but there is no tampering with the original text The Southern Recension has thus preserved the older form of the Epic with additional matter which can be easily detected and removed with the help of the Northern Recension

The Northern Recension, however, tells a different story The text of the NR is *not uniform* but is represented in the two Versions, NE and NW, both of which agree with the SR to a certain extent, both in form and matter This relation will be quite clear from the following conspectus of the r passages common to NW, NE and S —

Star Passage No	NW	NE	S
233	Ś$_1$ D$_{1-3}$	Ñ V B D$_{5\,7}$	G$_{2\,3}$ M$_{2\,3}$ Dm$_1$ D$_8$
341	„	„	G$_1$ M Dt$_1$ D$_6$
368	„	„	G$_1$ M$_3$
423	Ś$_1$ D$_{2\,3}$	„	M$_{2\,3}$
436	„	Ñ B D$_{5\,7}$	G$_2$ M
546	„	Ñ V B$_{1\,3\,4}$ D$_7$	„
731	„	„	„
811	Ś$_1$ D$_3$	Ñ$_1$ B$_4$	T G M Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{4\,6\,8}$
874	Ś$_1$ D$_{1-3}$	Ñ$_1$ V$_1$ B$_{1\,3\,4}$ D$_{5\,7}$	„
875	D$_{1-3}$	„	T$_{1\,3}$ G M Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{4\,6\,8}$

Star Passage No	NW	NE	S
876	Ś$_1$ D$_{1-3}$	Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1\ 3\ 4}$ D$_{5\ 7}$	,,
902	,,	,,	M$_3$
916	,,	,,	,,
1026		,,	,,
1034	D$_{1-3}$	,,	,,
1212	Ś$_1$ D$_{1-3}$	Ñ V B$_{1\ 3\ 4}$ D$_{5\ 7}$	,,
1242	D$_1$	Ñ$_2$ V B$_{1\ 3\ 4}$ D$_{5\ 7}$	,,
1268	Ś$_1$ D$_{2\ 3}$	Ñ V B$_{1\ 3\ 4}$ D$_{5\ 7}$	,,
1350		V$_2$ B$_3$	T G M Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{4\ 6\ 8}$
213	Ś$_1$ D$_{1\ 2}$	Ñ$_1$	M$_{2\ 3}$
344	Ś$_1$ D$_{1-3}$	,,	T$_{1\ 2}$ G M$_{2\ 3}$ Dg$_1$ Dm$_1$ D$_{4\ 8}$
364	Ś$_1$ D$_{1\ 3}$	,,	T G M$_{2\ 3}$ Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{6\ 8}$
740	D$_1$	,,	T G M Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{4\ 6\ 8}$
805		,,	,,
807		,,	,,
901		,,	G$_1$ M$_{1\ 3}$
1191	Ś$_1$ D$_{1-3}$	,,	T G M Dg$_1$ Dt$_1$ Dm$_1$ D$_{4\ 6\ 8}$
1264	,,	,,	G$_3$ M$_3$ Dm$_1$ D$_8$

A critical study of the NR and the SR creates an impression that most of the archaic forms of the SR have been substituted by regular forms with the necessary changes in the text without sacrificing the substance. The archaic forms of the SR maintain the metre and probably reflect the earlier stage of the Epic language. The argument that the NR represents the older form of the Epic, that it has been corrupted in the SR by ignorant people and that the SR is consequently rich in archaism is not convincing. It is difficult to believe that the purity of the text of the NR was marred in the SR during transmission from North to South, when we find that many difficult texts in the Sanskrit Literature have been wonderfully preserved in their pure form in South India. Moreover, it is very unlikely that the so called corrupt text of the Epic in the SR should appear *uniform* in all the three independent Versions of Telugu, Grantha and Malayālam (not to mention the other Versions of Kannada, Nandināgarī and Devanāgarī). The process seems to be the other way. The text of the Rāmāyana descended, like the Ganges, from the North to the South, maintaining the same form in the initial stage. South India accepted the Epic as a sacred text from very early times and produced a host of commentators who helped the preservation of the original form of the text during a long period.

North India no doubt enjoys certain privileges denied to South India. *Firstly* the capital of the Ikṣvāku Kings, Ayodhyā, has been situated in North India. And *secondly* the author of the Epic, Vālmīki, himself has flourished in North India. The text of the NR is, therefore, naturally expected to be older than that of the SR. But this legitimate claim of the NR is unfortunately lost on account of the extraordinary zeal of the Sanskrit scholars and people of North India which has maintained several centres of Sanskrit learning and where modern languages are descendants of Sanskrit. Vālmīki is no doubt the First Poet (*Ādi Kavi*) and Rāmāyana the First Poem (*Ādi Kāvya*) in the Sanskrit Literature. It must, therefore, be a gem of purest ray serene. Being guided by this pious motive the rhapsodists and Sanskrit scholars of North India did not hesitate to polish the text of the Rāmāyana. This naturally resulted in the removal of the archaic forms of the Original Epic, and their substitution by new regular forms. The NR thus came to possess a polished text of the Rāmāyana and became inferior to the SR.

Further, Rāmāyana in the North India did not receive, somehow or other, a good number of commentators who would have been able to maintain the textual tradition without break, as it found in South India. Although the worship of Rāma in North India existed in the 5th century A D as suggested by the representations of scenes from the Rāmāyana near the Viṣnu-temple at Deogarh

near Jhansi[1] it was only in the times of Rāmānanda (A D 1299-1410) who was considered as a direct incarnation of Rāma, that the Rāmāyana came to be regarded as a sacred religious text in North India by which time the text of the Epic in the NR had already undergone revision, as is shown by the MSS

Such a process was suggested by Dr Jacobi seventy years ago in his illuminating book *Das Rāmāyana* (Bonn, 1893, pp 7-9) He designates the Southern Recension as indicating that it is the Recension of the commentators, the Bengali Recension as B and the Western Recension (which is now known as North-Western Recension) as A (pp 2-3) He then compares them and comes to the conclusion which may be briefly summarized as follows

(1) The facts show that C has preserved the older text in certain cases and the other Recensions have changed it with a purpose that can be definitely perceived It points to the assumption that the authors of the remaining Recensions had revised the text of C Schlegel's view that the changes are due to the whims and caprices of sentimental and fastidious persons does not appear to be sound on a closer examination It may be true in a poem of moderate size but not in an epic of vast extent like the Rāmāyana It may be assumed that at the time of the fixing of the Recensions the institution of the rhapsodists or professional reciters of the Rāmāyana extant till then was in a flourishing condition and the text orally preserved by them had the authority of MSS The rhapsodists (*Kāvyopajīvinah*) were thus the real traditional preservers and proper originators of the Rāmāyana They also possessed the classical education of their time

(2) It can be now easily understood that in those regions which were the centres of classical Sanskrit literature, specially in the east and the west the irregularities of the epic language met with abhorrence from the people, and as a consequence deliberate attempts were made to remove them in the Bengali and the West Indian Recensions As the Rāmāyana was considered as a *Kāvya* the features which were maintained by such type of poetry could not but have left influence upon the shape of the text of the Rāmāyana Such a consideration did not however arise in the case of the Mahābhārata which was much earlier accepted as a book of Law (*Das Rāmāyana*, pp 7-9)

This view of Dr Jacobi is confirmed by a critical study of the Rāmāyana MSS *The Editors of the Critical edition of the Rāmāyana have consequently come to the conclusion that the SR is superior to the NR and that the SR should from the basis of the critical text of the Epic*

The NR which enables us to detect the interpolations in the SR has also its own significance It is again followed where SR is not satisfactory As the two Recensions, NR and SR, are not thus of equal strength there is evidently no scope for the conventional wavy line for showing the differences between them The wavy line is of course used only when there is a doubt about the original reading in the SR This method which is the only possible method in the circumstances does not show 'Editor's Failure' It is again true that each text variant should be considered on its own merit and this has been followed in the Critical Edition as far as possible In many cases it is observed that the NR presents a polished text— a fact which restricts the scope of the consideration of individual readings in the two Recensions It sometimes so happens that a reading which appears to be better may have been the result of an after-thought like an easy reading evolving from a difficult one

Extent of the Constituted Text

The constituted Text of the Aranyakānda consists of 2066 stanza-units divided into 71 Sargas as against 2469 stanzas and 75 Sargas in the Southern Recension (Bombay edition, the Kumbhakonam edition has 2842 stanzas) Gorresio's edition has 2842 stanzas and 79 Sargas, while the Lahore edition has 2560 stanzas and 82 Sargas Of the total number of 1377 * passages, 919 are pure insertions, and 368 are pure substitutes, while 90 * passages are of mixed nature and 263 are exclusive to individual MSS Of the insertion * passages, 304 are exclusive to the NR (63 NW+241 NE) and 101 are exclusive

[1] Cf Memoirs of the Archaeological Survey of India No 70 by Pandit M S Vats

to the SR (D+S) This will bring the number of * passages down to 341 only (1377-368 subst - 263 of individual MSS - 304 of N - 101 of S=341) This will give us a fair idea of the early additions to the text of the Rāmāyana at different stages

The commentators, all Southern, throw some light on the extent of the Aranyakānda when they comment upon R 1 4 2 (Vulgate=196 * of the Cr ed) Their views are as follows —

		Sargas	*Ślokas*
1	Udāri	75	2732
2	Rāmānuja	75	portion missing in the MS
3	Maheśvaratirtha	75	2732
4	Govindarāja	75	2732
5	Katakayogīndra	75	2732

Cs simply criticises Ck's view Ct is silent on this point The commentator, Devarāma, omits this stanza As this stanza is also omitted in the NR the commentator, Lokanātha Cakravartī, does not get an opportunity to discuss the matter

The above analysis shows that there is only one textual tradition in the SR from the time of Udāri (12th or 13th century A D) Udāri is followed by Rāmānuja, Maheśvaratīrtha, Govindarāja and Katakayogīndra The fact that Maheśvaratīrtha and Katakayogīndra, who belong to the School of Śankarācārya have followed the text of Udāri who belongs to the rival School of Rāmānujācārya, is very significant Equally significant is the factt hat even later commentators like Nāgeśa, Śivasahaya and Devarāma (of the Śankara School) have followed the text of Udāri

The constituted text of the Aranyakānda consisting of 2066 stanzas thus represents the earliest form of the Epic *solely on the evidence of MSS* It is neither a copy of the SR nor a critical recensional edition It is critical in the true sense as it has been fixed after a careful consideration of all the Recensions and their Versions The two Recensions,NR and SR, cannot be accepted simultaneously When one of them has therefore to be selected, preference is given to that Recension which is older of the two The SR which is more archaic than the NR has naturally formed basis of the Critical Edition And this is appreciated by some members of the Board of Referees and other eminent scholars

Appendix Passages

The long passages which are not adequately supported by the MSS and which are, therefore, considered as interpolated are given in the Appendix I Their number is 18, out of which 11 are found in the N MSS and 7 are found in the S MSS The purpose of these interpolated passages is quite obvious in all the cases, *e g* fondness for ethical matter in No 1 and that for details in the other passages

Passage No 1 (20 ll) is found only in D3 It contains ethical wisdom Passage No 2 (17 ll) is found in the NE MSS only It gives a detailed description of the forest The location of this passage varies with the MSS —a feature indicating its spurious nature The passage No 3 of 83 lines describes in detail the conversation between Agastya and Rāma and the history of Dandakāranya and is found in the NW and S (except T3) MSS It is, however, not at all commented upon by all the Southern commentators Govindarāja s remark in the beginning of his commentary on 3 12 1 (Cr ed) is very significant— एतादृशस्थले सर्गविच्छित्तिर्नास्तीति प्रतीयते, कथाया अपर्यवसानात् ।

He evidently suggests that there is nothing missing between 3 11 and 3 12 The passage is, therefore, a late addition It is not included in any edition of the SR The story of Dandaka, of course, appears in R 7 79-81 (Vulgate)

The passage No 4 found in some N MSS (excluding B) contains 25 lines and gives the details of the ancestry of Jatāyus Passage No 5 (21 ll) found in the NE MSS (ex Ñ1) and passage No 6 (21 ll) found in some MSS (Ś1 Ñ D2 3 M3) give the details of the conversation between Khara and

Dūsana in two different versions Passage No 7 (29 ll) found in the S MSS only and Passage No 8 (54 ll) found in D1 only give two versions of 3 24 Passage No 9 (20 ll) found in the NE MSS and partly in some S MSS describes the fight between Rāma and Khara It is omitted in the printed editions of the SR and not commented upon by the Southern commentators Passsage No 10 (109 ll) found in the S MSS only, corresponds to the Sarga 31 of the SR (Vulgate) which narrates how Rāvana hears of the death of Khara and determines to slay Rāma It is commented upon by the Southern commentators

Passage No 11 (92 ll) found in the N MSS corresponds to Sarga 46 in Gorresio's edition and to Sarga 45 in the Lahore edition It continues Mārīca's speech dissuading Rāvana from his evil plan Passage No 12 (67 ll) found in some N MSS and one S MS (Dt1) correponds to Sarga 63 in the Gorresio and Lahore editions It is considered *praksipta* in the editions of the SR The passage narrates how Brahman asks Indra to give sacrificial food to Sītā in Lankā so that she can sustain her life during the period of custody Indra accordingly goes to Sītā, gives her sacrificial food, reports about Rāma and carries a message to Rāma from her Passage No 13 (40 st) found in the S MSS only covers the two Sargas, 62 and 63, of the editions of the SR, which are commented upon by the Southern commentators The unusual metre (*Upajāti*) of the latter half of the passages (= Sarga 63 of the Vulgate) also confirms the spuriousness of the passage The passage gives a detailed description of Rāma's lamentation Passage No 14 (18 ll) found in the S MSS only describes in detail the southward march of Rāma Passage No 15 (37 ll) found in the N MSS only describes the martial spirit of Rāma Passage No 16 (50 ll) found in the N MSS only continues the speech of Laksmana The remark of the commentator Udāri about this passage is very significant He says अत पर 'सुखिता खलु धन्याश्च' इत्याद्य केचिच्छ्लोका केषुचित्कोशेषु सन्ति। ते प्रायिकत्वान्न प्रदश्यन्ते। (Cf Cr App on 3 62 4, p 323) Passage No 17 (24 ll) found in the S MSS only narrates the story of a Rāksasī, *Ayomukhī* by name, how she approaches Laksmana with a view to enjoying his company and how her nose and ears are cut off by Laksmana There is a reference to one *Ayomukhi*, the wife of Vighna, in the Purānas (cf Brahmānda 3 59 13, Vāyu 84 13) The last Passage No 18 (46 ll) found only in V1 B4 gives a detailed description of the Lake Pampā

The Śloka metre in the Rāmāyana

Prof Burrow, while reviewing the Volume I, Bālakānda, Fascicules 2 and 3 (JRAS, 1962, Part 3–4, pp 149-151) refers to the structure of the Śloka metre and expects some discussion about the Ślokas of three lines or one line, and about the construction of some lines It may be remarked in this connection that the regular pattern of the Śloka metre (two lines of four pādas) is followed in this Critical Edition But when the syntactical connection requires a change in the standard, the Editors have taken three lines or rarely one line or four lines as a stanza-unit, as is common with Sanskrit Commentators and even with the Editors of the Critical Edition of the Mahābhārata (BORI, Poona) and other works Out of 2066 stanzas in the Aranyakānda there are only 45 stanzas of 3 lines, 1 stanza of 1 line and 1 stanza of 4 lines This method of grouping lines (3 or 4 or 1) is found to be convenient for the understanding of the text These are only exceptions to the general rule (of two lines or four pādas of a Śloka) There are of course no two opinions with regard to the fact that the Rāmāyana was composed in the Śloka metre of two lines or four pādas Regarding the other point of anomalous pattern ' of the second half of a Sloka corresponding to the beginning of a sentence which is concluded in the first line of the next sloka ' it may be observed that the anomaly is due to wrong numbering Cases of this type in the Aranyakānda, which escaped attention, are corrected in the Critical Notes at the end of the Kānda

The Rāma Story in the Aranyakānda

Entering the Dandakāranya, Rāma visits the Āsramas of the sages and stays with them for ten years (3 10 25) During this period he kills Virādha, visits the hermitage of Śarabhanga who

advises him to meet the sage Sutīkṣna, promises protection to the sages from the Rākṣasas and meets Sutīkṣna and Agastya On the advice of Agastya, Rāma goes to Pañcavatī on the banks of the river Godāvarī and resides there for three years (cf Govindarāja on 3 54 22, cr ed , according to others, two years with Sutīkṣna and about one year and two months in the Pañcavatī) The scene is now changed from the Northern India to the Deccan and the Southern India The association of Agastya with the Deccan is very significant from the history of Indian civilization

Rāma and Lakṣmana kill Khara, Dūṣana and many other Rākṣasas after the mutilation of Śūrpanakhī who urges Rāvana to slay Rāma and wed Sītā Rāvana reveals his project to Mārīca who dissuades him from his evil design without success Mārīca assumes the form of a deer, goes to Rāma's hermitage, enamours Sītā and flees away and compels Rāma to follow him Rāma puts Lakṣmana in charge of Sītā, chases Mārīca and kills him Sītā sends Lakṣmana away for assisting Rāma and remains alone in the hermitage Rāvana approaches her in the garb of an ascetic, abducts her and flies in the air Sītā censures Rāvana and weeps piteously Jatāyus attacks Rāvana who kills him in the encounter Rāvana returns to Lankā with Sītā and implores her to become his consort Sītā flatly refuses Rāvana puts her in the Asoka Garden under the control of Rākṣasa women and gives her the time-limit of one year for deciding the question of marrying him (3 54 22)

While returning, Rāma sees terrible portents, laments most pathetically, reproachs Lakṣmana and starts search for Sītā Lakṣmana pacifies Rāma and inspires him with courage Rāma meets Jatāyus who enlightens him on Sītā's abduction Rāma and Lakṣmana meet Kabandha who gives valuable guidance for the acquisition of Sītā Rāma meets Śabarī and reaches the Lake Pampā

Rāmāyana Department,
Baroda, 28-9-1963
Vijayādaśamī, V S 2019

G H BHATT

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

N B —A * passage which is a substitute passage in one edition and an insertion passage in another edition is marked by the sign { placed before that * passage A passage noted in the footnotes in the Lahore edition is marked by fn in the Concordance

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1 $1-3^{b}$	1 $1-3^{b}$	1 $1-3^{b}$	6 $1-3^{b}$	4 $1-3^{b}$
2*	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	3^{cd}	3^{cd}
3*	—	—	—	—
$4-5^{b}$	$4^{c}-5$	$4^{c}-5$	$4-5^{b}$	$4-5^{b}$
5^{cd}	6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
4*	—	—	9^{ab}	—
$6-7^{b}$	$6^{c}-7$	$6^{c}-7$	$5^{c}-6$	$5^{c}-6$
$7^{c}-9$	$8-10^{b}$	8–9	$7^{c}-8$, $9^{c}-10^{b}$	$7^{c}-9$
6*	—	—	10^{cd}	—
$10-11^{b}$	$10^{c}-11$	10	$11-12^{b}$	$10-11^{b}$
7*	12^{ab}	11^{ab}	—	—
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}
8*	—	—	—	—
12–14	13–15	12–14	13–15	12–14
10*	—	—	—	—
15	16	15	16	15
12*	17^{ab}	—	—	—
16–21	$17^{c}-22$	16–21	17–21	16–21
15*	—	—	23	22
22	23	22	22	5 1
16*	—	—	—	2
17*	—	—	—	—
2 1–2	2 1–2	2 1–2	7 1–2	3–4
19*	—	—	3	—
3–4	3–4	3–4	4–5	5–6
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	6^{cd}	7^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{ab}	7^{cd}
22*	—	—	—	—
6	6	6	8	9
7	7	7^{a-d}	7	8
8^{ab}	8^{ab}	7^{ef}	—	—
24*	—	—	—	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	9^{ab}	10^{ab}
$9-13^{b}$	$9-13^{b}$	$8^{c}-12^{b}$	$9^{c}-13$	$10^{c}-14$
13^{c-f}	$13^{c}-14^{b}$	13^{a-d}	23	16
25*	—	—	—	17
14^{ab}	14^{cd}	13^{ef}	24^{ab}	18^{ab}
14^{cd}	15^{ab}	14^{ab}	—	—
$14^{e}-16$	$15^{c}-18^{b}$	$14^{c}-16$	$24^{c}-27^{b}$	$18^{c}-21^{b}$
26*	—	—	—	21^{cd}
27*	—	—	—	22^{ab}
28* l 1	—	—	—	22^{cd} fn l 2
,, l 2	—	—	27^{cd}	22^{cd} fn l 3
29*	—	—	—	—
17–19	$18^{c}-21$	17–19	$28-31^{b}$	22^{cd} fn l 4–10

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
30*	—	—	31cd	22cd fn l 11
20-24	22-26	20-24	32-36	,, ,, l 12-21
3 32*	3 [1a-d]	3 [1]	7 —	5 —
1ab	1ef	2ab	14	22cd
{33*	—	—	—	15
34*	—	—	15ab	—
1cd	1gh	2cd	15cd	23
35*	—	—	—	—
2	2	3	16	24
36*	—	—	17ab	—
3	3	4	17c–18b	25
37*	—	—	18cd	—
4-5	4-5	5-6	19-20	26-27
6	6	7	21	—
7	7	8	22	28
8-9	8-9	9-10	8 1-2	29-30
39*	—	—	—	31
10	10	11	—	32
11	11	12	3	—
12	12	13	4	33
41*	13	14	—	—
13	14	15	5	34
43* l 1-5	15-17b	16-18b	—	—
43(A)*	—	—	—	—
43* l 6	17cd	18cd	—	—
14	18	19	6	35
44* l 1-18	19-26	20-27	—	—
,, l 19-26	4 1-4	4 1-4	—	—
15-16d	5-6	5-6	7-9b	36-38b
46* l 1-8	7-10	7-10	—	—
,, l 9-12	11-12	[11-12]	—	—
,, l 13	13ab	13ab	—	—
16ef	13cd	13cd	9cd	38cd
48* l 1	14ab	14ab	—	—
48(A)*	—	—	—	—
48* l 2	14cd	14cd	—	—
17	15	15	10	39
49*	—	—	—	—
50*	—	—	11	40
18	16	16	12	41
51*	—	—	—	—
19ab	17ab	17ab	13ab	42ab
52*	—	—	13cd	42cd
19c-20b	17c–18b	17c–18b	14	43
20cd	19ab	18cd	15ab	44cd
53*	—	—	15c-16b	—
21ab	18cd	18ef	—	44ab
21cd	19cd	19ab	16cd	45ab
21ef	20ab	19cd	17ab	45cd
22ab	20cd	19ef	18ab	46cd
22cd	21ab	20ab	17cd	46ab
23-25	21c–24b	20c–22d	18c-21b	47-49
54* l 1	24cd	22ef	—	—
—	25-26 (r)	23-24 (r)	—	—
54* l 2-3	27	25	—	—
26	28	26	21c–22b	50
56*	29-33	27-31	—	—
27	34	32	25	53
4 1ab	5 1ab	5 1ab	9 1ab	6 1ab

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1^{c}–2^{b}	1^{c}–2	1^{c}–2^{b}	8 22^{c}–23	5 51–52^{b}
57*	—	—	24^{ab}	—
2^{cd}	3^{ab}	2^{cd}	24^{cd}	52^{cd}
58*	—	—	—	—
3–5^{b}	3^{c}–5^{b}	3–4	9 1^{c}–3^{b}	6 1^{c}–3^{b}
59*	5^{cd}	5^{ab}	—	—
5^{c}–8^{b}	6–8	5^{c}–8^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}
60*	—	—	—	—
8^{c}–10	9–11^{b}	8^{c}–10	6^{c}–8	6^{c}–8
61*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{cd}	9	9
64*	12^{c}–13	11^{c}–12	—	—
11^{c-f}	14	13	10	10
65*	—	—	—	—
12	15	14	11	11
66*	16	15	—	—
13–18^{b}	17–22^{b}	16–21^{b}	12–17^{b}	12–17^{b}
18^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
67*	—	[22^{ab}]	—	—
19	23	22^{c}–23^{b}	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}
69*	[24^{ab}]	23^{cd}	—	—
20–25	24^{c}–29	24–29	19–24	19–24
72*	30^{ab}	30^{ab}	—	—
26^{ab}	30^{cd}	30^{cd}	25^{cd}	—
26^{cd}	31^{ab}	31^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
26^{ef}	31^{cd}	31^{cd}	26^{ab}	25^{cd}
73*	—	—	26^{c}–27^{b}	—
27	32	32	27^{c}–28^{b}	26
74* 1 1	—	—	29^{ab}	—
74* 1 2	—	—	—	—
28^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	28^{cd}	27^{ab}
28^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	29^{cd}	27^{cd}
29	34	34	30	28
30	[36^{a-d}]	36	31	29
{75*	35	35	—	—
76*	36^{e-h}	37	—	—
31–33	37–39	38–40^{d}	32–34	30–32
78*	[40^{ab}]	40^{ef}	—	—
34	40^{c-f}	41	35	33
35	41	42	36	33 fn
36	42	43	37	34
5 1–2^{b}	6 1–2^{b}	6 1–2^{b}	10 1–2^{b}	7 1–2^{b}
2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	3
80*	—	—	—	4^{ab}
81*	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	3^{cd}	2^{cd}
82*	—	—	—	—
4	4^{c}–5^{b}	4^{c}–5^{b}	4	4^{c}–5^{b}
5	5^{c}–6	5^{c}–6	5–8^{b}	5^{c}–9
6–8	7–9	7–9	8^{c}–11^{b}	10–12
9	10	10	—	13
10	11	11	11^{c}–12^{b}	14
11–13	12–14	12–14	12^{c}–16^{b}	15–17
14–18	15–19	15–19	16^{c}–21^{b}	18–22
90*	—	—	21^{cd}	—
91*	20	20	—	—
19	21–22^{b}	21–22^{b}	22–23^{b}	23–24^{b}
92*	—	—	23^{c}–24^{b}	24^{c}–25^{b}
93*	22^{c}–23	22^{c}–23	—	—

Crit. Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
20	24–25^{b}	24–25^{b}	24^{c}–25	25^{c}–26
95*	25^{cd}	25^{cd}	—	—
96*	—	—	—	—
21	26	26	26	27
6 1–8^{b}	7 1–8^{b}	7 1–8^{b}	11 1–8^{b}	8 1–8^{b}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	—
9	9	9	9	9
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	8^{cd}	8^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	10^{ab}
99*	11^{ab}	11^{ab}	—	—
10^{c}–11	11^{c}–12	11^{c}–12	—	10^{c}–11
12	13	13	10–11^{b}	12
101*	—	—	—	13
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	—	15^{ab}
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	11^{cd}	15^{cd}
14	15	15	12	14
15	16	16	13	16
102* I 1	—	—	14^{ab}	—
102(A)*	—	—	—	—
102* I 2-4	—	—	14^{c}–15	—
16	17	17	16	17
103*	—	—	—	18
17	18	18^{a-d}	17	19
104*	19^{ab}	18^{ef}	—	—
105*	—	—	—	—
106*	—	—	—	—
18–19	19^{c}–21^{b}	19–20	—	20–21
20–21	21^{c}–23^{b}	21–22^{b}	18–19	22–23
108*	23^{cd}	22^{cd}	—	—
22	24	23	20	24
7 1–2	8 1–2	8 1–2	12 1–2	9 1–2
109*	—	—	—	3
3–4	3–4	3–4	3–4	4–5
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}
7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	7^{c}–8^{b}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	8^{cd}
9	9	9	8^{c}–9	9
10–13	10–13	10–13	10–13	10–13
112*	—	—	—	14^{ab}
14–18	14–18	14–18	14–18	14^{c}–18
113*	—	—	—	19^{ab}
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
115*	—	—	—	—
116*	20	20	—	—
8{117*	9 —	9 —	—	20^{ab}
118*	—	—	—	20^{c-f}
1*	1	1	13 1	10 1
{119*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—
3	3–4^{b}	3	3–4	2^{c}–3
4	4^{c}–5^{b}	4	6	5
122* I 1-4	5^{c}–7^{b}	5–6	—	—
122(A)*	[7^{cd}]	7^{ab}	—	—
122* I 5	7^{ef}	7^{cd}	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
5	8	8	5	4
123*	—	—	—	—
6^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	7^{c}–8^{b}	6^{ab}
6^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	7^{ab}	6^{cd}
7	10	10	8^{c}–9^{b}	7
125*	—	—	—	—
8	11	11	9^{c}–10^{b}	8
9–12	12–15	12–15	10^{c}–14^{b}	9–12
127*	—	—	14^{c}–15^{b}	—
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	—	13^{cd}
14	17	17	16^{ab}	—
15	18	18	16^{c}–17^{b}	14
130*	—	—	—	—
16–19	19–22	19–22^{d}	17^{c}–21^{b}	15–18
132*	23	22^{c}–23^{b}	—	—
20–23	24–27	23^{c}–26	21^{c}–25^{b}	19–22
134*	—	—	25^{cd}	—
24^{ab}	28^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	23^{ab}
24^{c}–25^{b}	28^{c}–29^{b}	27^{c}–28^{b}	26	23^{c}–24^{b}
25^{cd}	29^{cd}	28^{cd}	27^{cd}	24^{cd}
26–29	30–33	29–32	28–31	25–28
9 1–5	**10** 1–5	**10** 1–5	**14** 1–5	**11** 1–5
6^{ab}	[6^{ab}]	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
6^{c}–18	6^{c}–19^{b}	6^{c}–19	6^{c}–19	6^{c}–20
App I (No 1) l. 1–20	—	—	—	—
19^{ab}	19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	21^{ab}
138*	—	—	20^{c}–21^{b}	—
19^{cd}	20^{ab}	20^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
139*	—	—	22^{ab}	—
20^{a-d}	20^{c}–21^{b}	21	23	22
20^{ef}	21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—
140*	21^{ef}	22^{cd}	—	—
21	22	23	24	23
10 1–9	**11** 1–9	**11** 1–9^{d}	**15** 1–9	**12** 1–9
145*	[10^{ab}]	9^{ef}	—	—
10–13^{b}	10^{c}–13^{b}	10–13^{b}	10–13^{b}	10–13^{b}
13^{c-f}	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}	13^{cd}	13^{c-f}
147*	14^{cd}	14^{cd}	—	—
14^{abc}	15^{abc}	15^{abc}	14^{abc}	15^{abc}
14^{d}	15^{d}	15^{d}	14^{d}	—
148*	—	—	—	—
149*	—	—	15	13 fn l 5-6
15	16	16	16	14
16^{a}	17^{a}	17^{a}	17^{a}	—
16^{b}–20^{a}	17^{b}–21^{a}	17^{b}–21^{a}	17^{b}–21^{a}	15^{d}–19^{a}
150*	—	—	—	—
20^{b}–21^{b}	21^{b}–22^{b}	21^{b}–22^{b}	21^{b}–22^{b}	19^{b}-20^{b}
152* l. 1	—	—	22^{cd}	—
,, l 2	—	—	—	—
153* l 1	—	—	—	20^{cd}
153(A)*	—	—	—	—
,, l. 2	—	—	—	**13** 1^{ab}
154*	[22^{cd}]	22^{cd}	—	—
21^{c}–22^{b}	22^{c}–23^{b}	23	23	2
155*	—	—	—	—
22^{cd}	23^{cd}	24^{ab}	24^{ab}	1^{cd}
156*	—	—	24^{cd}	—
23^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	—	3^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
23^{cd}	24^{cd}	25^{ab}	25^{ab}	3^{cd}
24–25^{b}	25–26^{b}	25^{c}–26	25^{c}–26	4^{ab}, 4^{ab} fn , 4^{cd}
159*	—	—	27	—
25^{c-f}	26^{c}–27^{b}	27	28	5
26^{ab}	27^{cd}	28^{ab}	29^{ab}	—
26^{c}–36	28–37	28^{c}–38	29^{c}–39	6–15
161*	—	—	40	—
37^{ab}	38^{ab}	39^{ab}	41^{ab}	16^{ab}
162*	—	—	—	—
37^{c}–38^{b}	38^{c}–39^{b}	39^{c}–40^{b}	41^{c}–42^{b}	16^{c}–17^{b}
38^{cd}	39^{cd}	40^{cd}	—	17^{cd}
163*	—	—	—	—
39–40^{b}	40–41^{b}	41–42^{b}	42^{c}–43	18–19^{b}
164*	—	—	44^{ab}	19^{cd}
40^{cd}	41^{cd}	42^{cd}	44^{cd}	—
40^{e}–41	42–43	43–44	45–46	20–21^{d}
165*	—	—	—	21^{ef}
42–46	44–48	45–49	**16** 1–5	**14** 1–5
166*	—	—	6	—
167*	—	—	—	—
47–51	49–53	50–54	7–11	6–10
168*	—	—	—	—
52–53^{c}	54–55^{c}	55–56^{c}	12–13^{c}	11–12^{c}
53^{d}–54^{c}	55^{d}–56^{c}	56^{d}–57^{c}	13^{d}–14^{c}	12 fn
54^{d}–58	56^{d}–60	57^{d}–61	14^{d}–18	12^{d}–16
59–60^{b}	61–62^{b}	62–63^{b}	19–29^{b}	17–18^{b}
60^{c}–62	62^{c}–64	63^{c}–65	29^{c}–31	18^{c}–20
172*	—	—	32	—
63–64	65–66	66–67	33–34	21–22
173* l 1	—	—	35^{ab}	—
174(A)*	—	—	—	—
173* l 2–4	—	—	35^{c}–36	—
65–68	67–70	68–71	37–40	23–26
175*	—	—	41	—
69–71	71–73	72–74	**17** 1–3	**15** 1–3
176*	—	—	—	—
72	74	75	—	4
73^{ab}	75^{ab}	76^{ab}	13^{ab}	5^{cd}
177*	—	—	13^{cd}	—
73^{cd}	75^{cd}	76^{cd}	4^{ab}	6^{ab}
App I (No 2) l 1–17	—	—	4^{c}–12	—
74^{ab}	76^{ab}	77^{ab}	—	6^{cd}
74^{cd}	76^{cd}	77^{cd}	—	5^{ab}
75	77	78	14	7
178*	—	—	15	—
76–78	78–80	79–81	16–18	8–10
79	81	[82]	19	11
80–83	82–85	83–86	20–23	12–15
179*	—	—	24	—
180*	—	—	—	—
84–89^{b}	86–91^{b}	87–92^{b}	24–30^{b}	16–21^{b}
181*	—	—	—	—
89^{c}–91	91^{c}–93	92^{c}–94	30^{c}–32	21^{c}–23
191*	—	—	33	—
92	94	95	**18** 2	24^{a-d}
192*	—	—	—	—
193*	—	—	—	24^{ef}
11 194*	**12** —	**12** —	1	**16** —
195*	—	—	—	—

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1–3^{b}	1–3^{b}	1–3^{b}	3–5^{b}	1–3^{b}
197*	—	—	5^{c}–6^{b}	—
3^{c}–6	3^{c}–6	3^{c}–6^{d}	6^{c}–9	3^{c}–6
199*	7^{ab}	6^{ef}	—	—
7–13	7^{c}–14^{b}	7–13	10–16	7–13
201*	—	—	17	—
14	14^{c}–15^{b}	14	18	14
202*	—	—	19	—
15–16	15^{c}–17^{b}	15–16	20–21	15–16
17–18	17^{c}–19^{b}	17–18	—	17–18
203* l 1–2	19^{c}–20^{b}	20^{ab}, 19^{cd}	—	—
,, l 3	20^{cd}	19^{ab}	—	—
,, l. 4	21^{ab}	20^{cd}	—	—
19^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	22^{ab}	19^{ab}
204* l 1	—	—	22^{cd}	—
,, l 2–5	—	—	—	—
,, l 6–9	—	—	23–24	—
19^{c}–20^{b}	22–23^{b}	21^{c}–22^{d}	—	19^{c}–20^{b}
20^{cd}	23^{cd}	22^{ef}	25^{ab}	20^{cd}
206*	—	—	25^{c}–26^{b}	—
21^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	—	21^{ab}
21^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	26^{cd}	22^{ab}
22^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	27^{cd}	21^{cd}
22^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	27^{ab}	22^{cd}
23–25	26–28	25–27	28^{c}–31	23–25
—	[29^{ab}r]	28^{ab}r.	—	—
26^{ab}	29^{cd}	28^{cd}	32^{ab}	26^{ab}
26^{cd}	29^{ef}	28^{ef}	34^{cd}	26^{cd}
209*	—	—	35	27
27^{ab}	30^{ab}	29^{ab}	—	28^{ab}
27^{cd}	30^{cd}	29^{cd}	32^{cd}	28^{cd}
210*	—	—	33–34^{b}	—
28–33	31–36	30–35	36–41	29–34
213*	—	—	45	35–36
214*	—	—	—	—
34	37	36	42–44	37
215*	—	—	—	38^{ab}
216*	—	—	46–48	—
App I (No 3) l 1	—	—	—	—
,, l 2–23	—	[37–46]	—	—
,, l 23 fn	—	—	—	—
,, l 24–34	—	[47–51]	—	—
,, l 35–38	—	[52–53^{d}]	—	**17** 10–11
App I (No 3) l. 38 fn	—	—	—	12^{ab}
,, l 39–42	—	[53^{e}–54]	—	12^{c}–14^{b}
,, l 43	—	—	—	14^{cd}
,, l 44–46	—	[55–56^{b}]	—	15–16^{b}
,, l 46 fn	—	—	—	16^{cd}
,, l 47–53	—	[56^{c}–59^{b}]	—	17–20^{b}
,, l 53 fn	—	—	—	20^{cd}
,, l 54–61	—	[59^{c}–62]	—	21–24
,, l 61 fn	—	—	—	25^{ab}
,, l 62–67	—	[63–65^{d}]	—	25^{c}–27
,, l 68–69	—	—	—	28
,, l 70–73	—	[65^{c}–67^{b}]	—	29–30
,, l 74–78	—	[67^{c}–69]	—	—
,, l 79–80	—	[70]		31^{a-d}
,, l 80 fn	—	—	—	31^{ef}
,, l. 81–82	—	[71^{a-d}]	—	**18** 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
" | 83	—	[71^{ef}]	—	—
" | 83 fn	—	—	—	—
12 217*	13 —	13 —	19 1	17 —
218*	—	—	—	—
1	1	1	2	1
219*	—	—	—	—
2	2	2	3^{ab}	2
3–4^{b}	3–4^{b}	3–4^{b}	3^{c}–4	3–4^{b}
221*	—	—	—	—
4^{c}–5	4^{c}–5	4^{c}–5	5–6^{b}	4^{c}–5
223*	—	—	6^{cd}	—
6	6	6	7	6^{a-d}
224*	—	—	—	6^{ef}
7–8	7–8	7–8	8–9	7–8
225*	—	—	—	9^{ab}
9	9	9	10	9^{c-f}
10–12^{b}	10–12^{b}	10–12^{b}	11–13^{b}	18 2–4^{b}
226*	—	—	—	—
12^{c}–14^{b}	12^{c}–14^{b}	12^{c}–14^{b}	13^{c}–15^{b}	4^{c}–6^{b}
—	—	[14^{cd}r]	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{ef}	15^{cd}	6^{cd}
—	[15^{a}–1 r]	15–16r	—	—
15–16	15^{b}–16	17–18	16–17	7–8
227*	—	—	—	9^{ab}
228*	—	[19^{ab}]	—	—
17–22	17–22	19^{c}–24	18–23	9^{c}–15
229*	—	—	24	—
23–25	23–25	25–27	25–27	16–18
13 1^{ab}	14 1^{ab}	14 1^{ab}	20 1^{ab}	19 1^{ab}
230*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{c-f}
3–4^{b}	3–4^{b}	3–4^{b}	2–3^{b}	3–4^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	3^{cd}	4^{cd}
{232* | 1	—	—	—	—
" | 2–3	—	—	4	4^{cd} fn
5^{a}	5^{a}	5^{a}	5^{a}	5^{a}
5^{b}	5^{b}	5^{d}	5^{b}	5^{b}
5^{c}	5^{c}	5^{c}	5^{c}	5^{c}
5^{d}	5^{d}	5^{b}	5^{d}	5^{d}
6–10	6–10	6–10	6–10	6–10
233* | 1–2	—	—	—	11^{ab} fn
" | 3	—	—	11^{cd}	11^{cd}
" | 4	—	—	—	—
" | 5–18	—	—	—	11^{cd} fn | 1–14
234*	—	—	—	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
11^{c}–13^{b}	11^{c}–13^{b}	11^{c}–12	12–13	12–13
236*	—	—	—	14^{ab}
13^{c}–16	13^{c}–16	13–16^{b}	14–17^{b}	14^{c}–18^{b}
237* | 1–13	—	—	—	17^{ab} fn | 5–17
17^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	17^{cd}	18^{cd}
238*	—	—	—	—
17^{c}–18	17^{c}–18	17–18^{b}	18–19^{b}	19–20^{b}
{239*	—	—	—	{47
19–20	19–20	18^{c}–20	19^{c}–21	20^{c}–22
240* | 1	—	—	—	49^{cd} fn.
" | 2–7	—	—	—	50–52

Crit Ed.	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21–23	21–23	21–23	22–24	23–25
{248* l 2	—	—	—	—
24^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	25^{ab}	28^{cd}
24^{cd}	24^{cd}	25^{ab}	25^{cd}	29^{ab}
25^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	26^{ab}	26^{cd}
25^{cd}	25^{cd}	26^{ab}	26^{cd}	$27–28^{b}$
26^{ab}	26^{ab}	25^{cd}	27^{ab}	29^{cd}
26^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	27^{cd}	30^{ab}
App I (No 4) l 25	—	—	—	$30^{c}–42$
$27–28^{b}$	$27–28^{b}$	$27–28^{b}$	$28–29^{b}$	$43–44^{b}$
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{cd}	$44^{c}–45$
—	—	—	—	46r
—	—	—	—	48–49r
29	29	29	30	53
30	30	$[30^{a-d}]$	31	54
31^{ab}	31^{ab}	30^{ef}	32^{ab}	—
256*	—	—	—	—
31^{cd}	31^{cd}	31^{ab}	33^{ab}	—
32^{ab}	32^{ab}	31^{cd}	32^{cd}	—
$32^{c}–34^{b}$	$32^{c}–34^{b}$	$32–33^{b}$	$33^{c}–35^{b}$	$55–57^{b}$
257*	$[34^{cd}]$	33^{cd}	—	—
34^{cd}	34^{ef}	33^{ef}	35^{cd}	57^{cd}
258*	—	—	—	58–59
35–36	35–36	34–35	36–37	60–61
259*	—	—	38	—
14 1	**15** 1	**15** 1	**21** 1	**20** 1
260*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
{261*	—	—	2^{cd}	—
$2^{c}–4^{b}$	$2^{c}–4^{b}$	$2^{c}–4^{b}$	3–4	$2^{c}–4^{b}$
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
262*	—	—	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{cd}
6–8	6–8	6–8	6–8	6–8
265*	—	—	—	—
9–14	9–14	9–13	9–13	$9–14^{b}$
15^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	14^{cd}	17^{ab}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	17^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	17^{ef}
16^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}
17	17	16	$15^{c}–16^{b}$	15
266*	—	—	$16^{c}–19$	—
18	18	17	20	16
267*	—	—	—	—
19–21	19–21	18–20	21–23	18–20
{268*	—	—	—	—
269*	—	—	—	—
270*	22–23	21–22	—	—
$22–28^{a}$	$24–30^{a}$	$23–29^{a}$	$24–30^{ab}$	$21–28^{a}$
272*	—	—	—	—
$28^{b}–29^{b}$	$30^{b}–31^{b}$	$29^{b}–30^{b}$	$30^{c}–31^{b}$	$28^{b}–29^{b}$
{274*	—	—	—	—
275*	—	—	—	—
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	31^{cd}	29^{cd}
15 277*	**16** —	**16** —	**22** —	**21** 1^{ab}
1–8	1–8	1–8	1–8	$1^{c}–8$
9	9	9	9	8 fn
10–17	10–17	10–17	10–17	9–16

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
279*	—	—	18	—
18–20	18–20	18–20	19–21	17–19
280*	21–22	21–22	—	—
21–28	23–30	23–30	22–29	20–27
29^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	—	—
29^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	30^{ab}	—
30^{ab}	32^{ab}	32^{ab}	—	—
30^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	30^{cd}	—
31–33	33–35	33–35	31–33	$28–30^{d}$
282*	—	—	—	30^{ef}
34–36	36–38	36–38	34–36	31–33
283*	39–40	39–40	—	—
37–39	41–43	41–43	37–39	34–36
16 1	**17** 1	**17** 1	**23** 1	**22** 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3^{ab}
285*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3^{ab}	3^{cd}	4^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
3^{cd}	4^{ab}	4^{cd}	11^{cd}	2^{cd}
3^{ef}	4^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}
286*	—	—	4–10	—
—	—	—	11^{ab} r.	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	4^{ab}
$4^{c}–5$	$5^{c}–6$	$5^{c}–6$	$12–13^{b}$	$4^{c}–5$
6^{ab}	[7^{ab}]	7^{ab}	13^{cd}	6^{ab}
287* l 1	[7^{cd}]	7^{cd}	—	—
" l 2	7^{ab}	8^{ab}	—	—
—	7^{ef}	—	—	—
6^{cd}	8^{ab}	8^{cd}	18^{ab}	7^{ab}
7^{ab}	8^{cd}	9^{ab}	—	7^{cd}
7^{cd}	9^{ab}	9^{cd}	14^{ab}	6^{cd}
288*	—	—	$14^{c}–15^{b}$	—
$8–10^{b}$	$9^{c}–11$	$10–12^{b}$	$15^{c}–17$	$8–10^{b}$
10^{c}	12^{a}	12^{c}	18^{c}	10^{c}
289*	—	—	$18^{d}–25^{c}$	—
$10^{d}–11$	$12^{b}–13^{b}$	$12^{d}–13^{d}$	$25^{d}–26$	$10^{d}–11$
290*	—	—	27–29	—
291*	—	—	—	—
292*	13^{cd}	13^{ef}	—	—
12	14	14	30	12
293*	[$15^{a–d}$]	15	—	—
13–15	$15^{e}–17$	$16–18^{b}$	$31–33^{b}$	13–15
295*	—	—	$33^{c}–34^{b}$	—
16^{ab}	18^{ab}	18^{cd}	34^{cd}	16^{ab}
296*	18^{cd}	19^{ab}	—	—
16^{cd}	19^{ab}	19^{cd}	35^{ab}	16^{cd}
297*	—	—	—	—
17	$19^{c}–20^{b}$	20	$35^{c}–36^{b}$	17
298*	—	—	—	—
18	$20^{c}–21^{b}$	21	$36^{c}–37^{b}$	18
299*	—	—	37^{cd}	—
19^{ab}	21^{cd}	22^{ab}	38^{ab}	19^{ab}
300*	22^{ab}	22^{cd}	—	—
19^{cd}	22^{cd}	23^{ab}	39^{ab}	20^{ab}
20^{ab}	23^{ab}	23^{cd}	38^{cd}	19^{cd}
20^{cd}	23^{cd}	24^{ab}	39^{cd}	20^{cd}
301*	—	—	—	—
302*	—	—	—	—
21^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	40^{ab}	21^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21^{c-f}	24^{cd}, 25^{cd}	24^{ef}, 25^{cd}	40^{cd}	—, 21^{cd}
303*	25^{ab}	25^{ab}	—	—
{304*	—	—	—	—
22	26	26	41	22
305*	—	—	42	—
23–24	27–28	27–28	43–44	23–24
306*	—	—	45	—
25^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	46^{ab}	25^{ab}
307*	—	—	—	{26^{ab}
308*	—	—	—	25^{cd}
25^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	46^{cd}	26^{cd}
309*	—	—	—	26^{ef}
17 1–3	**18** 1–3	**18** 1–3	**24** 1–3	**23** 1–3
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{cd}	4^{ab}
311*	—	—	5^{ab}	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{ab}	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	5^{cd}
6–7	6–7	6–7	6–7	6–7
313*	—	—	—	—
8–9	8–9	8–9	8–9	8–9
315*	—	—	—	—
10–14	10–14	10–14	10–14	10–14
317*	—	—	15	—
$15–18^{b}$	$15–18^{b}$	$15–18^{b}$	$16–19^{b}$	$15–18^{b}$
318*	—	—	—	—
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	19^{cd}	18^{cd}
{319*	—	—	—	—
320*	—	—	—	—
19	19	19	20	19
321*	—	—	—	—
20–21	20–21	20–21	21–22	20–21
323*	—	—	—	—
22	22	22	23	22
23^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	25^{ab}	23^{ab}
{324*	—	—	—	—
23^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}
24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}
24^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}
325*	—	—	—	—
25	25	25	26	25
26	26	26	—	26
18 1	**19** 1	**19** 1	**25** 1	**24** 1
326*	2–4	2–4	—	—
2–5	5–8	5–8	2–5	2–5
{327*	—	—	—	—
6	9	9	6	6
328*	—	—	—	—
$7–10^{b}$	$10–13^{b}$	$10–13^{b}$	$7–10^{b}$	$7–10^{b}$
329*	—	—	—	—
$10^{c}–11$	$13^{c}–14$	$13^{c}–14$	$10^{c}–11$	$10^{c}–11$
330*	15	15	—	—
331*	—	—	—	—
12	16	16	12	12
332*	—	—	13 14	—
333*	—	—	—	—
13	17	17	15	13
334*	—	—	—	—
14^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	16^{ab}	14^{ab}

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
335*	—	—	—	—
14^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	16^{cd}	14^{cd}
336*	—	—	17	—
15^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	15^{ab}
337*	—	—	—	—
15^{c}–17	19^{c}–21	19^{c}–21	18^{c}–20	15^{c}–17
338*	—	—	—	—
18	22	22	21	18
339*	—	—	—	—
19	23	23	22	19
340*	—	—	—	—
20	24	24	23	20
341*	25	[25]	24	21
21	26	26	25	22
342*	—	—	26	—
343*	—	—	—	—
344*	[26^{e-h}]	27	—	23
19 1–11	20 1–11	20 1–11	26 1–11	25 1–11
12	12	[12]	12	12
13–16^{b}	13–16^{b}	13–16^{b}	13–16^{b}	13–16^{b}
16^{cd}	16^{cd}	[16^{cd}]	16^{cd}	16^{cd}
16^{e}–17	17–18^{b}	16^{e}–17	17	17
347* l. 1–2	—	—	—	—
347(A)*	—	—	18^{ab}	—
347(B)*	—	—	—	—
18^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	18^{c}–19^{b}	18^{ab}, 19^{ab}
347* l. 4	—	—	—	18^{cd}
18^{c}–19^{b}	19	18^{c}–19^{b}	19^{c}–20^{b}	19^{c}–20^{b}
348*	—	—	—	—
19^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	20^{cd}	20^{cd}
20^{ab}	[20^{cd}]	20^{ab}	21^{ab}	22^{ab}
20^{cd}	—	[20^{cd}]	21^{cd}	22^{cd}
21^{ab}	20^{ef}	21^{ab}	22^{ab}	21^{ab}
21^{cd}	21^{ab}	21^{cd}	22^{c}–23	21^{cd}
22	21^{c}–22^{b}	22	24	23
352*	—	—	25	—
23^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	26^{ab}	24^{ab}
23^{cd}	[23^{ab}]	23^{cd}	26^{cd}	24^{cd}
353*	—	—	—	25
24^{ab}	[23^{cd}]	24^{ab}	27^{ab}	26^{ab}
354*	—	—	27^{cd}	26^{cd}
24^{cd}	23^{ef}	24^{cd}	28^{ab}	27^{ab}
355*	—	—	—	—
24^{ef}	23^{gh}	24^{ef}	28^{cd}	27^{cd}
356* l. 1	24^{ab}	25^{ab}	—	—
,, l. 2	—	[25^{cd}]	—	—
,, l. 3	24^{cd}	25^{ef}	—	—
25	25	26	—	28
20 359*	21 —	21 —	27 —	26 —
1–4	1–4	1–4	1–4	1–4
362*	—	—	—	—
5	5	5	5	5
363*	—	—	—	—
6	6	6	6	6
364*	7	7	—	7
7–8	8–9	8–9	7	8–9
365*	—	—	—	—
9–11	10–12	10–12	8–10	10–12
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	12^{cd}	13^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{ab}	14^{ab}
367*	—	—	—	—
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{ab}	13^{ab}
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	20^{ab}	—
13^{ef}	15^{ab}	14^{ef}	13^{cd}	14^{cd}
368*	—	—	14^{ab}	16^{ab}
14	15^{c}–16^{b}	15	11	15
370*	—	—	22–23	—
371*	—	—	—	—
15	16^{c}–17^{b}	16	18	19
16^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	19^{ab}	20^{ab}
16^{cd}	19^{ab}	17^{cd}	19^{cd}	20^{cd}
372*	—	—	—	20^{ef}
—	—	18 (r)	—	—
17^{ab}	18^{ab}	19^{cd}	15^{ab}	17^{ab}
373*	—	—	15^{c}–16^{b}	—
374*	18^{cd}	—	—	—
17^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	14^{cd}	16^{cd}
18	20–21^{b}	20	16^{c}–17	17^{c}–18
375* l 1	21^{cd}	21^{ab}	—	—
375(A)*	22^{ab}	[21^{cd}]	—	—
375* l 2	22^{cd}	21^{ef}	—	—
376*	—	—	—	—
—	—	—	20^{c}–21 (r)	—
21 1^{ab}	22 1^{ab}	22 1^{ab}	28 1^{ab}	27 1^{ab}
377*	—	—	—	—
1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5
379*	—	—	6–7	—
6	6	6	8	6
380* l 1–15	—	—	9–16^{b}	—
380(A)*	—	—	—	—
380* l 16	—	—	16^{cd}	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	17^{ab}	7^{ab}
{381*	—	—	—	—
7^{c}–9^{a}	7^{c}–9^{a}	7^{c}–9^{a}	17^{c}–19^{a}	7^{c}–9^{a}
9^{b}	[9^{b}]	9^{b}	19^{b}	9^{b}
9^{c}	9^{c}	9^{c}	19^{c}	9^{c}
9^{d}	[9^{d}]	9^{d}	20^{d}	9^{d}
382* l 1	—	—	20^{ab}	—
,, the prior half of l 2	—	—	20^{c}	—
,, the post half of l 2	—	—	19^{d}	—
10^{ab}	[9^{ef}]	10^{ab}	21^{ab}	10^{ab}
10^{cd}	9^{gh}	10^{cd}	21^{cd}	10^{cd}
11	10	11	22	11
384*	—	—	23–27^{b}	—
12–14	11–13	12–14	27^{c}–30^{b}	12–14
385*	—	—	30^{cd}	—
15–16	14–15	15–16	31–32	15–16
17	[16^{a-d}]	17	33	16 fn
18–19	16^{e}–17	18–19	34–35	17–18
20	18	20	36	22
21	19	21	37	23
22	20	22	38	21
387*	—	—	—	—
23–25	21–23	23–25	39–41	19–20, 24
26	24	26	42	25
22 1–2	23 1–2	23 1–2	29 1–2	28 1–2

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3	3	3	4	4
4	4	4	3	3
5–9	5–9	5–9	5–9	5–9
[illegible]*	10^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	11^{ab}	11^{ab}	13^{ab}
10^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	11^{cd}	12^{cd}
11	11^{c}–12^{b}	12	—	10
12^{a}	12^{c}	13^{a}	10^{a}	11^{a}
[illegible]*	—	—	—	11^{bc}
12^{b}	12^{d}	13^{b}	10^{b}	11^{d}
12^{cd}	13^{ab}	13^{cd}	10^{cd}	12^{ab}
[illegible]*	—	[10^{cd}]	—	—
13–20	13^{c}–21^{b}	14–21	12–18	13^{c}–20
101*	—	—	19	—
21–27	21^{c}–28^{b}	22–28^{b}	20–26	21–27
105*	—	—	—	—
28–29^{b}	28^{c}–29	28^{c}–29	27–28^{b}	28–29^{b}
106*	30^{ab}	30^{ab}	—	—
107*	—	—	—	—
29^{c}–33	30^{c}–31^{b}, [31^{cd}], 31^{c}–33	30^{c}–34	28^{c}–32	29^{c}–33
108*	—	—	—	34
109*	—	—	—	—
34	34	35	33	35
23 1–5^{b}	24 1–5^{b}	24 1–5^{b}	30 1–5^{b}	29 1–5^{b}
111*	—	—	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
112*	—	—	10	—
6–9	6–9	6–8	6–9	6–9
114*	10	9	—	—
10–11	11–12	10–11	11–12	10–11
116*	—	—	13–14^{b}	—
12	13	12	14^{c}–15^{b}	12
[illegible]*	—	—	15^{cd}	—
[illegible]*	14	13	—	—
13–16	15–18	14–17	16–19	13–16
[illegible]*	—	—	—	17–18
17^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	20^{ab}	19^{ab}
[illegible]*	19^{c}–22^{b}	18^{c}–21^{b}	—	—
121*	—	—	—	—
17^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	20^{cd}	19^{cd}
122*	—	—	—	—
18	23	22	21	20
123* ‖ 1–2	—	—	22	21
123(A)*	—	—	—	22^{ab}
123(B)*	—	—	—	—
123* ‖ 3–4	—	—	23	$22^{c–f}$
123(C)*	—	—	—	—
123* ‖ 5–6	—	—	24	23
123(D)*	—	—	—	—
123* ‖ 7–8	—	—	—	24
123* ‖ 9–12	—	—	25–26	25–26
124*	24–27^{b}	23–25	—	—
19	27^{c}–28^{b}	26	27	27
125*	—	—	—	—
20–22	28^{c}–31^{b}	27–29	28–30	28–30
126*	—	—	31	31
23	31^{c}–32^{b}	30	32	32
[illegible]*	—	—	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
430*	—	—	—	—
24–26	$32^{c}–35^{b}$	31–33	$33–36^{b}$	$33–36^{b}$
27^{ab}	35^{cd}	34^{ab}	37^{ab}	—
App. 1 (No 5) l 1–7	—	—	$37^{c}–40$	—
,, ,, 7 fn l 1	—	—	—	—
App 1 (No 5) l 7 fn l 2–3	—	—	41	—
,, l 7 fn l 4	—	—	—	—
,, l 8–11	—	—	42–43	—
,, l 12–13	—	—	—	—
,, l 14–21	—	—	44–46	—
27^{cd}	35^{ef}	34^{cd}	36^{cd}	36^{cd}
App 1 (No 6) l. 1–14	—	—	—	37–43
,, l 14 fn	—	—	—	—
,, l 15–21	—	—	—	44–46
—	[36^{a-d} r]	35r.	—	—
433*	36^{e-h}	36	—	—
24 1	**25** 1	**25** 1	**31** 1	**30** 1
435*	—	—	—	—
2–5	2–5	2–5	2–5	2–5
439*	6	6	—	—
$6–8^{c}$	$7–9^{c}$	$7–9^{c}$	$6–8^{c}$	$6–8^{c}$
440*	$9^{d}–10^{a}$	9^{de}	—	—
$8^{d}–10^{b}$	$10^{b}–11$	$9^{f}–10$	$8^{d}–10^{b}$	$8^{d}–10^{b}$
441*	—	—	—	—
10^{cd}	12^{ab}	—	10^{cd}	10^{cd}
11–13	$12^{c}–15^{b}$	11–13	11–13	11–13
444*	—	—	—	—
14–17	$15^{c}–19^{b}$	14–17	14–17	14–17
445*	—	—	—	—
18	$19^{c}–20^{b}$	18	18	18
446*	—	—	—	—
19	$20^{c}–21^{b}$	19	19	19
{447* l 1	—	—	20^{ab}	—
447* l 2–6	—	—	$20^{c}–22$	—
,, l 7–8	—	—	—	—
{448*	—	—	—	—
449*	—	—	—	—
20^{ab}	21^{cd}	20^{ab}	23^{ab}	20^{ab}
20^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	23^{cd}	—
20^{ef}	22^{cd}	20^{ef}	—	20^{ed}
451*	—	—	—	21
452* l 1–2	23	21	—	—
,, l 3	24^{ab}	[22^{ab}]	—	—
,, l 4	24^{cd}	22^{cd}	—	—
21	25	23	24	22
453*	—	—	25–27	—
22	26	24	28	23
454*	—	—	29–30	—
23	27	25	38	24
{456*	—	—	—	—
24–25	28, 30	26, 28	39, 31	25–29
458*	—	—	$40–44^{b}$	—
459*	29	27	—	—
460*	—	—	32–34	—
26^{ab}	31^{ab}	29^{ab}	35^{ab}	**31** 1^{ab}
461*	—	—	$35^{c}–36^{b}$	—
$26^{c}–27$	$31^{c}–32$	$29^{c}–30$	$36^{c}–37$	$1^{c}–2$
462*	$33–34^{b}$	31	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
[illegible]	31^{ef}	32^{ab}	44^{cd}	3^{ab}
[illegible]	—	—	45–49	—
[illegible]	35^{ab}	32^{cd}	—	3^{cd}
App. I (No. [illegible]) l. 1–9	35^{c}–39	32^{e}–36	—	—
" " l. 9 fn	—	[37]	—	—
" " l. 10–20	40–45^{b}	38–43^{b}	—	—
" " l. 21–22	[45^{c-f}]	43^{c}–44^{b}	—	—
" " l. 23	45^{gh}	44^{cd}	—	—
" " l. 24–25	46	[45]	—	—
" " l. 26–29	—	[46]	—	—
App. I (No. 8)	—	—	—	—
25 [illegible]*	26 —	26 —	32 1–2	—
[illegible]*	1–3^{b}	1–2	—	—
[illegible]	3^{c}–5^{b}	3–4	3–5	4–5
[illegible]7*	—	—	6–9	—
[illegible]	5^{c}–6^{b}	5	10	6
[illegible]* l. 1–8	—	—	—	7–10
[illegible] (A)* l. 1–3	—	—	—	10 fn
" l. 4	—	—	—	—
[illegible]* l. 6	—	—	—	11^{ab}
[illegible] (B)*	—	—	—	—
[illegible]* l. 10–11	—	—	—	11^{c}–12^{b}
[illegible] (C)* l. [illegible]	—	—	—	—
[illegible]* l. 12–16	—	—	—	12^{c}–14
[illegible]9*	—	—	—	—
[illegible]	6^{cd}	6^{ab}	11^{ab}	15^{ab}
170*	7–9	6^{c}–9^{b}	—	—
[illegible]	10^{ab}	9^{cd}	11^{cd}	15^{cd}
171*	—	—	—	—
5–6^{b}	10^{c}–11	10	12–13^{b}	16–17^{b}
[illegible]*	—	—	13^{cd}	17^{cd}
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]	12	11	14	18
[illegible]*	—	—	—	19–23
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]*	—	—	—	—
177*	—	—	—	—
[illegible]	—	—	15–17	—
[illegible]*	13	12	18	24
[illegible]	—	—	—	25–26
[illegible]*	14^{ab}	13^{ab}	19^{ab}	27^{ab}
[illegible] 10	—	—	—	—
[illegible]*	14^{c}–16	13^{c}–15	19^{c}–21	27^{c}–29
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	17^{ab}	16^{ab}	22^{ab}	30^{ab}
[illegible]	17^{cd}	16^{cd}	22^{cd}	30^{ef}
[illegible]	[illegible]	17^{ab}	—	30^{cd}
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	18^{c}–21^{b}	17^{c}–19	23–25	31–33
[illegible]	21^{cd}	20^{cd}	26^{ab}	34^{ab}
[illegible]	22^{ab}	20^{ab}	26^{cd}	34^{cd}
[illegible]*	[illegible]	21–26	—	—
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]	[illegible]–34	27–32	27–32	35–40
[illegible]*	—	—	—	41
[illegible] l. 1–[illegible]	—	—	33	—
[illegible] l. [illegible]–4	—	—	—	—
[illegible]	35–36	33–34	34–35	42–43
[illegible]	37	35	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
24	38	36	36	44
26 493*	27 —	27 —	33 —	23 1
494*	—	—	—	—
1–6^b	1–6^b	1–6^b	1–6^b	2–7^b
495*	—	—	6^c–7^b	7^c–8^b
496*	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	8^{cd}
7	7	7	8	10
{497*	—	—	—	9
8	8	8	9	11
498* l 1–2	—	—	10	—
498(A)*	—	—	—	—
498* l 3–7	—	—	11–13^b	—
9–10	9–10	9–10	28–29	12–13
{499*	—	—	—	—
500*	—	—	30^{ab}	—
501*	—	—	—	—
502*	—	—	—	—
11–12^b	11–12^b	11–12^b	13^c–14	14–15^b
503*	—	—	15	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	16^{ab}	15^{cd}
504* l 1	—	—	16^{cd}	16^{ab}
504* l 2–11	—	—	17–21	—
504(A)*	—	—	—	—
504* l 12–13	—	—	22	—
,, l 14–15	—	—	—	—
504(B)*	—	—	—	—
504(C)*	—	—	—	—
504* l 16–25	—	—	23–27	—
12^{ef}	13^{ab}	13^{ab}	30^{cd}	16^{cd}
13–15	13^c–16^b	13^c–15	31–33	17–19
506*	—	—	34	—
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	35^{ab}	20^{ab}
507*	—	—	—	—
16^c–17	17–18^b	16^e–17	35^c–36	20^c–21
{508* l 2	—	—	—	—
18–19	18^c–20^b	18–19	37–40	22–23
{509*	—	—	—	—
510*	—	—	—	24
20	20^{c-f}	20	41	25
511*	—	—	—	—
512*	—	—	—	25 fn
27 513*	28 —	28 —	—	33 1^{ab}
1	1	1	43	1^{c-f}
514*	—	—	—	—
515*	—	—	—	—
2	2	2	42	2
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	34 1–2^b	3^{ab}
3^c–8^b	3^c–8^b	3^c–8^b	2^c–7^b	3^c–8^b
518*	—	—	7^c–8^b	—
8^c–11	8^c–11	8^c–11	8^c–11	8^c–11
519*	12	12	—	—
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
520*	—	—	—	12^{cd}
521*	—	—	—	—
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—
13	14	14	13	13
14–16	15–16, 18	15–17	14–19	14–16
522*	17	18	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
17^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	17^{ab}
{524*	—	—	—	—
525*	—	—	—	—
526*	—	—	—	—
17^{c}–21	19^{c}–23	19^{c}–23	20^{c}–25	17^{c}–21
531*	—	—	26	—
22–29	24–32	24^{c}–32	27–33	22–30
538*	—	—	34–35	—
30	33	33	36	31
28 1–5	29 1–5	29 1–5	35 1–5	34 1–5
539*	—	—	6	—
6–13	6–13	6–13	7–14	6–13
540*	—	—	15–16	14–15
541*	—	—	—	—
14–15	14–15	14–15	17–18	16–17
542*	—	—	—	—
16–17	16–17	16–17	19–20	18–19
544*	—	—	—	—
18–23	18–23	18–23	21–26	20–25
546*	—	[24–25]	27–28	35 1–2
24	24	26	29	3
App 1 (No 9) l 1–2	—	—	30	4
,, ,, l 3–4	—	[27]	31	5
,, ,, l 5–20	—	—	32–39	—
25–26^{b}	25–26^{b}	28–29^{b}	40–41^{b}	6–7^{b}
548*	—	—	41^{cd}	—
26^{cd}	26^{cd}	29^{cd}	42^{ab}	7^{cd}
549*	—	—	42^{c}–48^{b}	—
27^{ab}	27^{ab}	30^{ab}	49^{ab}	8^{ab}
{550*	—	—	48^{cd}	—
27^{cd}	27^{cd}	30^{cd}	49^{cd}	8^{cd}
552*	—	—	50–51^{b}	—
28^{ab}	28^{ab}	31^{ab}	51^{cd}	9^{ab}
554* l 1–8	—	—	52–55	—
,, l 9–12	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	31^{cd}	—	9^{cd}
555*	—	—	—	10
556*	—	—	—	—
29 1	30 1	30 1	56	11
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	59^{cd}	12^{ab}
559*	—	—	60	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	57	12^{cd}
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	58	13^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	59^{ab}	13^{cd}
4	4	4	—	14
5–7	5–7	5–7	61–63	15–17
563*	—	—	64^{ab}	—
564*	—	—	—	—
8–9	8–9	8–9	64^{c}–66^{b}	18–19
10	10	10	67^{c}–68^{b}	21
{566*	—	—	—	—
11	11	11	66^{c}–67^{b}	20
12	12	12	68^{c}–69^{b}	22
567*	—	—	—	23^{ab}
568* l 1–2	—	—	69^{c}–70^{b}	24
,, l 3	—	—	70^{cd}	23^{cd}
,, l 4	—	—	71^{ab}	—
13–15	13–15	13–15	71^{c}–74^{b}	25–27
569*	—	—	74^{c}–76^{b}	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	76^{cd}	28^{ab}
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	77^{cd}	29^{ab}
17^{ab}	17^{ab}	16^{ef}	77^{ab}	28^{cd}
17^{c}–19	17^{c}–19	17–18	78–80^{b}	29^{c}–31
572* l 1–2	—	—	80^{c}–81^{b}	—
,, l 3	—	—	—	—
,, l 4–6	—	—	81^{c}–82	—
20–24^{b}	20–24^{b}	19–23^{b}	83–87^{b}	32–36^{b}
24^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	—	36^{cd}
25	25	24	87^{c}–89	37
573*	—	—	—	—
26	26	25	90	38
575*	—	—	91–92	—
576*	—	—	—	39
27–28	27–28	26–27	93–94	40–41
577*	—	—	95–96	—
29^{ab}	33^{cd}	28^{ab}	97^{ab}	42^{ab}
578*	—	—	97^{c}–98^{b}	—
29^{cd}	34^{ab}	28^{cd}	98^{cd}	42^{cd}
579*	—	—	99–101	—
30–32	34^{c}–37^{b}	29–31	102–104	43–45
580*	—	—	105–108	46–49
581*	29–33^{b}	32–35	—	—
33–35	37^{c}–40^{b}	36–38	109–111	50–52
583* l 1–4	—	—	112–113	53–54
,, l 5–8	—	—	114	—
,, l 9–12	—	—	115	55
584*	40^{c}–41	39–40	—	—
30 App I (No 10) l 108	31 1–50	31 1–48	36 —	36 —
1–2^{b}	32 1–2^{b}	32 1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{cd}
3–5^{a}	3–5^{a}	3–5^{a}	2^{c}–4^{c}	3–5^{a}
5^{bc}	5^{bc}	5^{bc}	4^{d}–5^{a}	5^{ab} fn
5^{d}	5^{d}	5^{d}	5^{b}	5^{b}
6–7^{b}	6–7^{b}	6–7^{b}	7^{c}–8	7–8^{b}
585*	—	—	—	—
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	9^{ab}	8^{cd}
8–9	8–9	8–9	5^{c}–7^{b}	5^{c}–6
10^{a}	10^{a}	10^{a}	9^{c}	9^{a}
586*	—	—	—	—
10^{b}	10^{b}	10^{b}	9^{d}	9^{b}
587*	10^{cd}	10^{cd}	—	—
10^{c}–13	11–14^{b}	11–14^{b}	10–13	9^{c}–13
{589*	—	—	14^{ab}	14
14	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}	15
590*	—	—	15^{cd}	16^{ab}
15–17^{b}	15^{c}–17	15^{c}–17	16–18^{b}	16^{c}–18^{b}
591* l 1	—	—	18^{cd}	18^{cd}
591(A)*	—	—	—	18^{cd} fn
591* l 2–4	—	—	19–20^{b}	19–20^{b}
17^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
18	18^{c}–19^{b}	18^{c}–19^{b}	24	24
19	19^{c}–20^{b}	19^{c}–20^{b}	21	21
593*	—	—	22	22
20^{a-d}	20^{c}–21^{b}	20^{c}–21^{b}	23	23
20^{ef}	21^{cd}	21^{cd}	25^{ab}	25^{ab}
594*	—	—	—	—
21^{ab}	22^{ab}	21^{ef}	25^{cd}	25^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21^{cd}	22^{cd}	22^{ab}	—	26^{ab}
595*	23^{ab}	22^{cd}	—	—
21^{ef}	23^{cd}	23^{ab}	—	26^{cd}
596* l 1	24^{ab}	23^{ef}	—	—
,, l 2	24^{cd}	23^{cd}	—	—
597*	—	—	—	—
598*	—	—	—	—
22	25	24	26	27
31 1-7	33 1-7	33 1-7	37 1-7	37 1-7
600*	8	8	—	—
8-10	9-11	9-11	8-10	8-10
{601*	—	—	11	11
11-12	12-13	12-13	12-13	12-13
602*	—	—	—	—
13-14	14-15	14-15	14-15	14-15
{603*	—	—	—	—
15-23	$16-{}^{,}4$	16-24	16-24	16-24
32 1-3	34 1-3	34 $1-3^{d}$	38 1-3	38 1-3
605*	4^{ab}	$[3^{ef}]$	—	—
4	$4^{c}-5^{b}$	4	4	4
606*	—	—	—	—
5-9	$5^{c}-10^{b}$	5-9	5-9	$5-9^{d}$
10	$10^{c}-11$	10	10	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	9^{ef}
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	—
$12-14^{b}$	$13-15^{b}$	$12-14^{b}$	$12-14^{b}$	$10-12^{b}$
611* l 1	15^{cd}	14^{cd}	—	—
,, l 2-4	$16-17^{b}$	$15-16^{b}$	—	12^{ab} fn
$14^{c}-18$	$17^{c}-21$	$16^{c}-20^{d}$	$14^{c}-18$	$12^{c}-16$
613*	22^{ab}	20^{ef}	—	—
19	$22^{c}-23^{b}$	21	19	17
614*	—	—	—	18
615* l 1	—	—	20^{ab}	—
615(A)*	—	—	—	—
615* l 2	—	—	20^{cd}	—
20	23^{c-f}	22	21	19
616*	—	—	22	—
21-22	$[23^{g-h}]$	23-24	23-24	20-21
23	24	25	25	22
618*	25	26	—	—
24	26	27	26	23
{619* l 1-4	—	—	—	—
619* l 5-8	—	—		—
33 1-4	35 1-4	35 1-4	39 27 1-4	39 1-4
620*	—	—	—	—
5	5	5	5	5
621*	—	—	6^{ab}	—
6	6	6	$6^{c}-7^{b}$	6
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	7^{ab}
$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$
{622*	—	—	8^{cd}	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	10^{ab}	8^{cd}
{623*	—	—	10^{cd}	—
9	9	9	—	9
10	10	10	9	10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
624*	—	—	$11^{c}-12^{b}$	—
$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	13^{cd}, 14^{cd}	$11^{c}-12^{b}$
625*	—	—	—	12^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	14^{ab}	13^{ab}
13	13	13	12^{c}–13^{b}	13^{c}–14^{b}
14^{ab}	14^{ab}	15^{ab}	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
15^{ab}	15^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	18^{ab}
—	—	—	—	18^{cd} (r)
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	17^{cd}	19^{ab}
626*	—	—	18^{ab}	—
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	17^{ab}	19^{cd}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	—	20^{ab}
17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}	18^{c}–19^{b}	20^{cd}, 21^{cd}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	22^{ab}
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
627*	—	—	16^{cd}	—
19^{c}–20	19^{c}–20	19^{c}–20	19^{c}–20	16^{c}–17
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
21^{c}–24	21^{c}–24	21^{c}–24	21^{c}–23^{b}	22^{c}–25^{b}, 26^{ab}
628*	—	—	—	—
629*	—	—	—	25^{cd}
25–26^{b}	25–26^{b}	25–26^{b}	23^{c}–24	26^{c}–27
26^{c}–27^{b}	26^{c}–27^{b}	26^{c-f}	25–26	28
633*	—	—	—	—
27^{c}–30	27^{c}–31^{b}	27–30	27–31	29–32
{634* l 2–3	—	—	—	—
635*	—	—	—	—
31–32^{b}	31^{c}–32	31–32^{b}	32–33^{b}	33–34^{b}
{636*	—	—	33^{cd}	34^{cd}
637*	—	—	—	—
32^{c}–34	33–35	32^{c}–34	34–36	35–37
639*	—	—	37	—
640*	—	—	—	—
35^{a-c}	36^{a-c}	35^{a-c}	38^{a-c}	38^{a-c}
641*	—	—	—	—
35^{d}	36^{d}	35^{d}	38^{d}	38^{d}
642*	—	—	—	38^{ef}
36^{ab}	37^{ab}	36^{ab}	39^{ab}	39^{ab}
{643*	—	—	—	—
36^{c}–38^{b}	37^{c}–39^{b}	36^{c}–38^{b}	39^{c}–41^{b}	39^{c}–41^{b}
644*	—	—	—	41^{cd}
645*	39^{c}–42^{b}	38^{c}–41^{b}	—	—
646*	—	—	—	—
38^{cd}	42^{cd}	41^{cd}	41^{cd}	42
647*	—	—	42	—
34 1	36 1	36 1	40 1	43
648*	—	—	2–6	—
2–6	2–6	2–6^{d}	7–11	44–48
649*	7^{ab}	6^{ef}	—	—
650*	—	—	—	—
7–9	7^{c}–10^{b}	7–9	12–14	49–51
652*	—	—	15^{ab}	—
10–11	10^{c}–12^{b}	10–11	15^{c}–17^{b}	52–53
653*	—	—	17^{cd}	—
12–13^{b}	12^{c}–13	12^{c}–13^{b}	18–20^{b}	54–56^{b}
654* l 2–3	—	—	—	—
13^{c}–15	14–16^{b}	13^{c}–15	20^{c}–22	56^{c}–58
656*	16^{cd}	16^{ab}	—	—
16^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	23^{ab}	59^{ab}
657*	—	—	23^{c}–25^{b}	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
16^{c}–19	17^{c}–20	16^{c}–19	25^{c}–28	59^{c}–62
659*	—	—	29–31	—
20	21	20	32	63
660*	—	—	33	—
21	22	21	—	64
661*	23	22	—	—
662*	—	—	—	64 fn
22	24	23	34	65
35 1	37 1	37 1	41 —	40 1
2	2	2	1	2
665*	—	—	—	—
3	3	3	2	3
666*	—	—	3	—
4	4	4	4	4
667*	—	—	—	—
668*	—	—	5	—
5	5	5	6	5
669*	—	—	7	—
6	6	6	8	6
670*	—	—	—	7
671*	—	—	—	—
7	7	7	9	8
672*	—	—	10	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	9^{ab}
673*	—	—	11^{c}–12^{b}	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	12^{cd}	9^{cd}
9	9	9	14	10
674*	—	—	15	—
10	10	10	16	11
675*	—	—	—	—
11	11	11	17	12
12	12	12	13	13
676*	—	—	—	—
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	18^{ab}	14^{ab}
677*	—	—	18^{c}–19^{b}	—
13^{c}–14	13^{c}–14	13^{c}–14	19^{c}–20	14^{c}–15
678*	—	—	21	—
15–16	15–16	15–16	22–23	16–17
679*	—	—	—	—
681*	—	—	24–26	—
17–18^{b}	17–18^{b}	17–18^{b}	27–28^{b}	18–19^{b}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	29^{ab}	20^{ab}
683*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
19^{ab}	19^{cd}	19^{cd}	28^{cd}	19^{cd}
684*	20^{ab}	20^{ab}	—	—
19^{cd}–20	20^{c}–22^{b}	20^{c}–22^{b}	29^{c}–31^{b}	20^{c}–22^{b}
685*	—	—	—	22^{cd}
686*	—	—	—	—
687*	—	—	31^{c}–32^{b}	—
688*	[22^{cd}]	22^{cd}	—	—
689*	—	—	—	—
690*	—	—	—	—
21	22^{c}–23^{b}	23	32^{c}–33	23
691*	—	—	34–36	—
22–23	23^{c}–25	24–25	37–39	24–25
36 694*	38 —	38 —	42 1–2	41 —
1–2^{d}	1–2	1–2^{d}	3–4	1–2
[illegible]*	—	—	5^{ab}	—
2^{ef}	2^{ef}	2^{ef}	5^{cd}	3^{ab}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
697*	—	—	6–11^b	—
3–4	3^c–5^b	3–4	11^c–13^b	3^c–5^b
698*	—	—	13^c–15	—
5	5^c–6^b	5	16	5^c–6^b
700*	—	—	17–22	—
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	23^{ab}	6^{cd}
701*	—	—	—	7^{ab}
702*	—	—	—	—
6^{c-f}	7^{ab}, 8^{ab}	6^{cd}, 7^{cd}	23^c–24	7^{cd}, —
703*	7^{cd}	7^{ab}	—	—
7	8^c–9^b	8	25	8
705*	9^c–10	9–10^b	—	—
8	11	10^{c-f}	26	9
706*	—	—	27–29	—
9–10^b	12–13^b	11–12^b	30–31^b	10–11^b
707*	—	—	31^c–32^b	—
10^c–13^b	13^c–16^b	12^c–15^b	32^c–35	11^c–14^b
{708*	—	—	—	—
13^c–14	16^c–17	15^c–16	36–37^b	14^c–15
709*	—	—	37^c–38^b	—
15–16	18–19	17–18	38^c–40^b	16–17
712*	—	—	40^c–41	—
713*	20^{ab}	19^{ab}	—	—
17^{ab}	20^{cd}	19^{cd}	42^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	42^{cd}	—
17^{ef}	21^{cd}	20^{cd}	43^{ab}	18^{cd}
715*	—	—	43^c–44^b	—
18	22	21	44^c–45^b	19
716*	—	—	45^{cd}	—
19–21	23–25	22–24	46–48	20–22
22	26	25	50	23
718*	—	—	51	—
23	27	26	49	24
24–25	28–29	27–28	52–53	25–26
719*	30^{ab}	29^{ab}	—	—
26	30^c–31^b	29^c–30^b	54–55	27–28
720*	—	—	—	—
721*	—	—	—	—
27^{ab}	31^{cd}	30^{cd}	56^{ab}	29^{ab}
{722*	—	—	56^c–58^b	—
723*	32^{ab}	31^{ab}	—	—
27^c–28	32^c–33	31^c–32	58^c–59	29^c–30
37 724*	39 —	39 —	43 1–5	42 —
1	1	1	6	1
725*	—	—	—	—
2–6^b	2–6^b	2–6^b	7–11^b	2–6^b
727* l 1	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	11^{cd}	6^{cd}
728*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	—	12^{ab}	7^{ab}
7^c–9^b	7^c–9^b	7–8	12^c–14^b	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	14^{cd}	7^{cd}
729*	—	—	15–16	—
10	10	9^c–10^b	17	—
730*	—	—	18–19^b	—
11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	20^{ab}	8^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	10^{ef}	19^{cd}	8^{cd}
731* l 1	—	—	20^{cd}	—
" l 2–3	—	[11]	21	9

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
12–13^{b}	12–13^{b}	12–13^{b}	22–23^{b}	10–11^{b}
722*	—	—	23^{c}–24	—
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	25	11^{ab} fn
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	26^{ab}	11^{cd}
734*	—	—	26^{c}–30^{b}	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	30^{cd}	11^{ab} fn
735*	—	—	—	—
736* l 1	—	—	31^{ab}	—
" l 2	—	—	31^{cd}	12^{ab}
15	15	15	33	12^{c-f}
16	16	16	32	13
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	34^{ab}	14
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	34^{cd}	14 fn
737*	—	—	—	—
18	18	18	35	15
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	36^{ab}	—
738*	19^{cd}	19^{cd}	—	—
19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	—	16^{ab}
19^{ef}	20^{cd}	20^{cd}	36^{cd}	16^{cd}
739*	—	—	37–42	—
740* l 1–2	21	21	—	—
740(A)*	—	—	—	—
740* l 3–9	22–24	22–24	—	—
741*	—	—	—	—
20	25	25	43	17
38 1–12	40 1–13^{b}	40 1–13^{b}	44 1–13^{b}	43 1–13^{b}
742*	—	—	—	—
743*	13^{cd}	13^{cd}	—	—
13–14^{d}	14–15	13^{c}–15^{b}	13^{c}–15^{b}	13^{c}–15^{b}
744*	16^{ab}	15^{cd}	—	—
14^{ef}	16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{cd}
745*	—	—	—	16^{ab}
746*	17^{ab}	16^{cd}	—	—
15^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{cd}
747*	18^{ab}	17^{cd}	—	—
748*	—	—	—	—
15^{c}–16	18^{c}–19	17^{c}–18	16^{c}–17	16^{c}–17
749*	20–21	19–20	—	—
17–18^{b}	22–23^{b}	21–22^{b}	18–19^{b}	18–19^{b}
18^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	21^{cd}
750*	—	—	23–30	—
19^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	19^{cd}	19^{cd}
751*	24^{cd}	23^{cd}	—	—
19^{c-f}	25	24	20	20
752*	—	—	—	21^{ab}
753*	26^{ab}	25^{ab}	—	—
20	26^{c-f}	25^{c-f}	21	22
754*	—	—	22^{ab}	—
21	27	26	31	23
39 1–10	41 1–10	41 1–10	45 1–10	44 1–10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{cd}	11^{cd}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
12	12	12	12	—
—	—	—	13	—
13–14^{b}	13–14^{b}	13–14^{b}	14–15^{b}	—
14^{c}–16	14^{c}–16	14^{c}–16	15^{c}–17	12–13
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	—	14^{ab}
755*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	18	14^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
758*	—	—	19	—
18–19	18–19	18–19	20–21	15–16
759*	—	—	—	—
760*	—	—	—	—
20	20	20	22	17
40 App I (No 11) l 1	42 —	42 —	46 1^{ab}	45 1^{ab}
" l 2	—	—	1^{cd}	—
" l 3-4	—	—	2	1^{c}–2^{b}
" l 4 fn	—	—	—	2^{c}–3^{b}
" l 5-7	—	—	3–4^{b}	4–5^{b}
" l 8	—	—	4^{cd}	3^{cd}
" l 9-10	—	—	—, 5^{ab}	5^{c}–6
" l 11-18	—	—	5^{c}–9^{b}	7–10^{b}
" l 18fn	—	—	—	—
" l 19-21	—	—	9^{c}–10	10^{c}–11
" l 22	—	—	—	12^{ab}
" l 23	—	—	—	—
" l 24, prior half	—	—	11^{a}	12^{c}
" l 24, post half	—	—	11^{d}	12^{d}
" l 25, prior half	—	—	11^{c}	13^{a}
" l 25, post half	—	—	11^{b}	13^{b}
" l 26-43	—	—	12–20	13^{c}–21
" l 44	—	—	21^{ab}	—
, l 45	—	—	21^{cd}	22
" l 46-49	—	—	—	—
" l 50-53	—	—	47 1–2	46 1–2
" l 54	—	—	3^{ab}	—
" l 55-56	—	—	—	3
" l 57	—	—	3^{cd}	4^{ab}
" l 58-59	—	—	—	4^{c-f}
" l 60-73	—	—	4–10	5–11
" l 73 fn	—	—	—	—
" l 74	—	—	—	—
" l 75-77	—	—	11–12^{b}	—
" l 78-84	—	—	12^{c}–15	12–15^{b}
" l 85-86	—	—	16	—
" l 87-89	—	—	17–18^{b}	15^{c}–16
" l 90-91	—	—	—	17
" l 92	—	—	—	19^{ab}
" l 93	—	—	18^{cd}	19^{cd}
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	48 1–2^{b}	47 1–2^{b}
{761*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
762*	—	—	—	46 18
2	2	2	—	47 3
763*	3	3	—	—
3^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	—	—
3^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{ab}
4–5	5–6	5–6	3–4	4^{c}–5
764*	—	—	—	—
6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	5^{ab}	6^{ab}
766*	—	—	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	5^{cd}	6^{cd}
767*	8	8	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
769*	9^{ab}	—	—	—
$7-11^{b}$	$9^{c}-13$	$9-13^{b}$	$6-10^{b}$	$7-11^{b}$
770*	—	—	—	$11^{c}-12^{b}$
$11^{c}-12$	$14-15^{b}$	$13^{c}-14$	$10^{c}-11^{b}$, 13^{cd}	$12^{c}-13$
—	—	—	11^{cd}	—
771* l 1	—	—	—	14^{ab}
,, l 2, prior half	—	—	12^{a}	14^{c}
,, l 2, post half —prior half of l 3	—	—	—	$14^{d}-15^{a}$
771* l 3, post half —l 5	—	—	$12^{b}-13^{b}$	$15^{b}-16^{b}$
772*	—	—	—	—
773*	—	—	—	—
{774* l 1	—	—	—	16^{cd}
,, l 2	—	—	14^{ab}	17^{ab}
,, l 3	—	—	—	17^{cd}
,, l 4-19	—	—	{$14^{c}-19$	$18-23$
775*	15^{cd}	15^{ab}	—	—
13^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	—	48 1^{ab}
13^{cd}	16^{cd}	16^{ab}	—	—
14^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	—	1^{cd}
776*	[17^{cd}]	17^{ab}	—	—
$14^{c}-15$	$17^{c}-18$	$17^{c}-18$	—	$2-3$
$16-18^{b}$	$19-21^{b}$	$19-20^{d}$	—	—
778*	—	—	—	—
$18^{c}-20$	$21^{c}-23$	$20^{c}-22$	—	—
21	24	23	—	4
$22-25^{b}$	$25-28^{b}$	$24-26$	—	—
780*	—	—	—	—
$25^{c}-32$	$28^{c}-35$	$27-34$	—	—
41 1^{ab}	43 1^{ab}	43 1^{ab}	49 —	6^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	—
782* l 1	—	—	—	5^{ab}
790* l 1	—	—	—	—
789* l 2	—	—	—	5^{cd}
790* l 2	—	—	—	—
790* l 3	—	—	1^{ab}	—
790(A)* l 4 fn	—	—	—	—
2	2	2	5	6
790* l 5-9	—	—	$2-4^{b}$	—
790(B)* l 9 fn	—	—	4^{cd}	—
790* l 10	—	—	—	—
781*	3	[3]	—	—
3	4	4	—	7
789* l 13-19	—	—	—	$8-11$
790* l 13-18	—	—	$6-8$	—
4^{a}	5^{ab}	5^{ab}	16^{ab}	—
790* l 37-38	—	—	$16^{c}-17^{b}$	—
$4^{c}-5$	$5^{c}-6$	$5^{c}-6$	$17^{c}-18$	—
790* l 42-47	—	—	$19-21$	—
,, l 48	—	—	—	—
,, l 49-51	—	—	$30^{c}-31$	—
$6-17$	$7-18$	$7-18$	—	—
792*	—	—	—	—
18	19	19	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	9^{ab}	12^{ab}
790*(C) l 19 fn	—	—	—	—
$19^{c}-20$	$20^{c}-21$	$20^{c}-21$	$9^{c}-10$	$12^{c}-13$
21	$22-23^{b}$	22	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
783*	24^{ab}	23^{cd}	—	—
$22–23^{b}$	23^{cd}, $24^{c}–25^{b}$	23^{ab}, $23^{c}–24^{b}$	$11–12^{b}$	$14–15^{b}$
23^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	—	—
24–26	26–28	25–27	32–34	$15^{c}–17$
27^{ab}	29^{ab}	28^{ab}	—	18^{ab}
789* l 35	—	—	—	18^{cd}
790* l 59	—	—	—	—
{784* l 1	—	—	—	—
789* l 36–37	—	—	—	19
790* l 60–61	—	—	35	—
{784* l 2–3	—	—	—	—
789* l 38	—	—	—	20^{ab}
790* l 62	—	—	36^{ab}	—
27^{cd}	29^{cd}	28^{cd}	36^{cd}	20^{cd}
{785*	—	—	38^{cd}	—
28^{ab}	30^{ab}	29^{ab}	37^{ab}	21^{ab}
28^{cd}	30^{cd}	29^{cd}	37^{cd}	21^{cd}
786*	—	[29^{ef}]	—	—
787*	—	—	38^{ab}	—
29^{ab}	31^{ab}	30^{ab}	39^{cd}	22^{ab}
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	39^{ab}	22^{cd}
30–31	32–33	31–32	40–41	—
789* l 48–49	—	—	—	—
790* l 74–75	—	—	42	—
789* l 50–51	—	—	—	—
790* l 76–77	—	—	—	—
32	34	33	—	—
33–35	35–37	34–36	43–45	—
790* l 84–87	—	—	46–47	—
36–37	38–39	37–38	—	—
38–42	40–44	39–43	48–52	—
43^{ab}	45^{ab}	44^{ab}	—	—
43^{cd}	45^{cd}	44^{cd}	53^{ab}	—
790* l 99–101	—	—	$53^{c}–54$	—
44^{ab}	46^{ab}	44^{ef}	—	—
44^{cd}	46^{cd}	45^{ab}	55^{cd}	25^{ab}
45^{ab}	47^{ab}	45^{cd}	—	—
45^{cd}	47^{cd}	46^{ab}	55^{ab}	24^{cd}
790(D)*	—	—	—	—
790* l 104–105	—	—	56	—
{788* l 8–2	—	—	—	—
46^{ab}	48^{ab}	46^{cd}	—	25^{cd}
789* l 65–68	—	—	—	26–27
46^{cd}	48^{cd}	47^{ab}	—	—
47^{ab}	49^{ab}	47^{cd}	12^{cd}	—
$47^{c}–48$	$49^{c}–50$	$47^{e}–48$	$13–14^{b}$	$23–24^{b}$
49	51	49	—	28
789* l 73–76	—	—	—	—
790* l 110–113	—	—	57	—
42 1^{ab}	44 1^{ab}	44 1^{ab}	50 1^{ab}	49 1^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3^{ab}	2^{ab}
3^{ab}	3^{ab}	2^{ab}	$3^{c}–4$	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	5^{ab}	4^{cd}
795*	—	—	$7–8^{b}$	—
4^{ab}	4^{ab}	3^{ef}	1^{cd}	2^{cd}
4^{cd}	4^{cd}	4^{ab}	8^{cd}	3^{ab}
796*	—	—	—	$3^{c}–4^{b}$

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
797* l 1	—	—	9^{ab}	—
797* l 2	—	—	—	—
,, l 3-5	—	—	9^{c}–10	—
5^{ab}	5^{ab}	4^{cd}	11^{cd}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	6^{cd}	—
798*	—	—	5^{cd}	—
6^{ab}	6^{ab}	5^{cd}	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}	12^{ab}	—
7^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	12^{cd}	5^{cd}
801*	—	—	13	—
7^{c}–8^{b}	7^{c}–8^{b}	7^{a-d}	6^{ab}, 11^{ab}	5^{ab}, 6^{ab}
803*	—	—	—	6^{cd}
804*	8^{cd}	7^{ef}	—	—
8^{c}–9^{b}	9	8	14	—
805*	10^{ab}	9^{ab}	—	—
9^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	15^{ab}	—
806*	11–12^{b}	10–11^{b}	—	—
10^{ab}	12^{cd}	11^{cd}	15^{c}–16^{b}	—
807*	13	11^{e}–12^{b}	—	—
10^{cd}	14^{ab}	12^{cd}	16^{cd}	—
{808* l 2	—	—	—	7^{ab}
809*	—	—	17^{ab}	—
11	14^{c}–15^{b}	13	17^{c}–18^{b}	8^{cd}, 7^{cd}
810*	—	—	—	8^{ab}
12^{ab}	15^{cd}	14^{ab}	—	9^{ab}
12^{cd}	16^{ab}	14^{cd}	18^{cd}	9^{cd}
13^{ab}	16^{cd}	15^{ab}	19^{cd}	11^{ab}
13^{cd}	17^{ab}	15^{cd}	21^{ab}	11^{cd}
13^{e}	17^{c}	16^{a}	21^{c}	17^{a}
13^{f}	17^{d}	16^{b}	21^{d}	—
811* l 1 the prior half	18^{a}	16^{c}	—	—
811* l 1 the post half	18^{b}	16^{d}	—	17^{b}
,, l 2	18^{cd}	16^{ef}	—	—
14^{ab}	19^{ab}	17^{ab}	25^{ab}	15^{ab}
813*	—	—	25^{cd}	15^{cd}
14^{cd}	19^{cd}	17^{cd}	22^{ab}	17^{cd}
15^{ab}	20^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	10^{ab}
815*	—	—	—	10^{cd}
15^{c-f}	20^{c}–21^{b}	18^{c-f}	26	18
16	[21^{c-f}]	19	20	16
17^{ab}	21^{gh}	20^{ab}	27^{ab}	19^{ab}
816*	22^{ab}	20^{cd}	—	—
17^{c}	22^{c}	26^{e}	27^{c}	19^{c}
17^{d}	22^{d}	20^{f}	—	—
817*	23	21	—	—
18^{ab}	24^{ab}	22^{ab}	22^{cd}	13^{ab}
819* l 1	—	—	23^{ab}	12^{ab}
819(A)*	—	—	—	{12^{cd}
819* l 2-4	—	—	23^{c}–24	13^{c}–14
18^{c}–19^{c}	24^{c}–25^{c}	22^{c}–23^{c}	—	—
19^{d}	25^{d}	23^{d}	27^{d}	19^{d}
20–21	26–27	23^{e}–24	28	20–21
43 1–2	45 1–2	45 1–2	51 1–2	50 1–2
822*	—	—	3^{ab}	3^{ab}
3–4	3–4	3	3^{c}–4	3^{c}–4
[illegible]*	—	—	5–7	—
5^{c}–6^{b}	5^{c}–6^{b}	4–5	8–9	5–6

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
6^{cd}	6^{cd}	6^{ab}	11^{ab}	—
824*	—	—	11^{c}–12	—
825*	7^{ab}	6^{cd}	—	—
7	7^{c}–8^{b}	7	10	7
8–9	8^{c}–10^{b}	8–9	13–14	8–9
828*	10^{c}–11^{b}	10	—	—
10–12	11^{c}–14^{b}	11–13	15–17	10–12
13	14^{c}–15^{b}	14	21	13
{831* l 1	—	—	—	19^{ab}
831(A)*	—	—	—	—
831* l 2	—	—	—	19^{cd}
14–15	15^{c}–17^{b}	15–16	22–23	14–15
{832*	—	—	—	20
833*	—	—	—	21
16–17	17^{c}–19^{b}	17–18	18–19	16–17
834*	—	—	—	—
18	19^{c}–20^{b}	19	20	18
19	20^{c}–21^{b}	20	24	22
20^{a-c}	21^{c}–22^{a}	21^{a-c}	25^{a-c}	—
835*	22^{bc}	21^{de}	—	—
20^{d}	22^{d}	21^{f}	25^{d}	—
21–22	23–24	22–23	26–27	23–24
836*	25^{ab}	24^{ab}	—	—
23–24	25^{c}–27^{b}	24^{c}–25	28–29	25–26
—	—	—	30	—
25–27	27^{c}–30^{b}	26–28	31–33	27–29
839*	—	—	—	—
840*	30^{c}–31^{b}	29	—	—
28–29	31^{c}–33^{b}	30–31	34–35	30–31
841*	—	—	—	—
842*	—	—	36	—
30–31	33^{c}–34	32–33^{d}	37–38	32–33
843*	—	[33^{ef}]	—	—
32–34	35–37	34–36	39–41	34–36
35	38	37	42(1)	—
36–37	39–40	38–39	43–44	37–38
44 1^{ab}	46 1^{ab}	46 1^{ab}	52 1^{ab}	51 1^{ab}
845*	—	—	1^{c}–2	—
846*	—	—	3^{ab}	—
1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	3^{c}–4^{b}	1^{c}–2^{b}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	—
3^{a-d}	3	3^{a-d}	8^{c}–9	—
3^{ef}	4^{ab}	3^{ef}	—	2^{cd}
4–5	4^{c}–6^{b}	4–5	5–8^{b}	3–4
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	10^{ab}	5^{ab}
850*	—	—	10^{cd}	—
6^{c}–7	7–8^{b}	6^{c}–7	11–12^{b}	5^{c}–6
852*	—	—	12^{c}–13^{b}	—
8–10	8^{c}–11^{b}	8–10	13^{c}–16^{b}	7–9
854*	11^{cd}	[11^{cd}]	—	—
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	16^{cd}	10^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	11^{ef}	17^{ab}	10^{cd}
855*	—	—	17^{c}–19^{b}	—
12–13	13–14	12–13	19^{c}–21^{b}	11–12
856* l 1	—	—	—	—
,, l 2	—	—	21^{cd}	—
14	15	14	22	13
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	25^{cd}	16^{cb}
15^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	26^{ab}	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
[illegible]	17	16	$26^{c}–27^{b}$	$16^{c–f}$
[illegible] 1–6	—	—	28–30	—
[illegible] 7	—	—	—	—
[illegible]–10	—	—	$31–32^{b}$	—
17[illegible]	18^{ab}	17^{ab}	27^{cd}	17^{ab}
17[illegible]	18^{cd}	17^{cd}	34^{cd}	17^{cd}
[illegible]	19^{ab}	17^{ef}	32^{cd}	18^{ab}
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]*	—	—	$33–34^{b}$	—
[illegible]	$19^{c}–20^{b}$	$18^{a–d}$	$24^{c}–25^{b}$	14^{cd}
[illegible]	20^{cd}	18^{ef}	24^{ab}	14^{ab}
20	21	$19^{a–d}$	23	15
21–25	$22–27^{b}$	$19^{c}–24$	35–40	$18^{c}–23$
[illegible]*	—	—	41	—
26	$27^{c}–28^{b}$	25	42	24
[illegible]*	—	—	43	—
27–30	$28^{c}–32^{b}$	26–29	44–47	25–28
31^{ab}	32^{cd}	30^{ab}	48–49	—
$31^{c}–32$	33–34	$30^{c}–31$	50–51	29–30
33–34	35–36	32–33	—	31–32
35–36	37–38	34–35	52–53	33–34
45 1	47 1	47 1	53 —	52 1
2	2	2	1	2
[illegible]71*	—	—	—	—
3–6	3–6	3–6	2–5	3–6
$7^{a–d}$	7	$7^{a–d}$	6	6 fn
7^{ef}	8^{ab}	7^{ef}	—	—
8	$8^{c}–9^{b}$	8	7	7
[illegible]72*	—	—	$8–9^{b}$	—
[illegible]73*	—	—	$9^{c}–10$	—
$9–10^{a}$	$9^{c}–10^{c}$	$9–10^{a}$	$11–12^{a}$	$8–9^{a}$
10^{b}	10^{d}	10^{b}	—	9^{b}
[illegible]74*	11^{ab}	10^{cd}	—	9^{cd}
10^{c}	11^{c}	11^{a}	12^{c}	10^{a}
10^{d}	11^{d}	11^{b}	12^{b}	10^{b}
10^{e}	12^{a}	11^{c}	—	10^{c}
10^{f}	12^{b}	11^{d}	12^{d}	10^{d}
[illegible]75*	12^{cd}	12^{ab}	13^{ab}	11^{ab}
[illegible]76*	13^{ab}	12^{cd}	13^{cd}	11^{cd}
11–16	$13^{c}–19^{b}$	13–18	14–19	12–17
[illegible]77*	—	—	20	—
17	$19^{c}–20^{b}$	19	21	18
[illegible]*	$20^{c}–21^{b}$	20	—	—
18	$21^{c}–22^{b}$	21	22	19
[illegible]*	—	—	23^{ab}	—
19	$22^{c}–23^{b}$	$22^{a–d}$	$23^{c}–24^{b}$	20
[illegible]*	23^{cd}	[22^{ef}]	—	—
20	24	23	$24^{c}–25^{b}$	21
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]*	—	—	$25^{c}–26^{b}$	—
21	25	24	$26^{c}–27^{b}$	—
[illegible]*	—	—	$27^{c}–28^{b}$	22
[illegible]	26	25	$28^{c}–29^{b}$	—
[illegible]*	—	—	$29^{c}–32^{b}$	23
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	32^{cd}	—
[illegible]	27–2[illegible]	26–28	33–35	24–26
[illegible]*	—	—	$36–37^{b}$	—
[illegible]	—	—	37^{cd}	27^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
887* the prior half of l 2	—	—	38^{a}	27^{c}
887(A)*	—	—	—	—
887* the post half of l 2	—	—	38^{b}	27^{d}
26	30	29	38^{c}–39^{b}	28
888*	—	—	39^{c}–40^{b}	—
27	31	30	40^{c}–41^{b}	29
889*	—	—	41^{c}–42^{b}	—
28	32	31	42^{c}–43^{b}	30
890*	—	—	—	—
29	33	32	43^{c}–44^{b}	31
891*	34	33	—	—
30	35	34	45^{c}–46^{b}	32^{c}–33^{b}
892*	—	—	—	—
31	36	35	44^{c}–45^{b}	32^{ab}, 32^{ab} fn
32	37	36	46^{c}–47^{b}	33^{c}–34^{b}
33	38	37	47^{c}–48^{b}	—
893*	—	—	—	—
34	39	38^{ab}, 38^{ef}	48^{c}–49^{b}	—
—	—	[38^{cd}]	—	—
{894*	—	—	—	—
896*	—	—	—	—
35^{ab}	40^{ab}	39^{ab}	—	—
897*	—	—	49^{cd}	—
898*	—	—	—	—
35^{cd}	40^{cd}	39^{cd}	—	35^{ab}
899*	—	—	—	—
36^{ab}	41^{ab}	40^{ab}	50^{ab}	35^{cd}
901*	—	—	—	—
36^{cd}	41^{cd}	40^{cd}	50^{cd}	35^{ef}
902*	—	—	51^{ab}	36^{ab}
903*	—	—	—	36^{cd}
904*	—	—	51^{cd}	—
37^{ab}	42^{ab}	41^{ab}	52^{ab}	—
905*	—	—	52^{cd}	—
37^{cd}	42^{cd}	41^{cd}	—	—
37^{ef}	43^{ab}	41^{ef}	—	—
38^{ab}	43^{cd}	42^{ab}	54^{ab}	—
38^{cd}	44^{ab}	42^{cd}	54^{cd}	—
906*	—	—	—	—
907*	—	—	55	—
39	44^{c-f}	43	53	—
908*	—	—	—	—
40–41	45–46	44–45	56–57	37–38
909*	—	—	—	—
42–43	47–48	46–47	58–59	39–40
910*	—	—	60	—
44–45	49–50	48–49	61–62	41–42
46 1	48 1	48 1	54 1	53 —
2–7	2–7	2–7	2–7	1–6
911*	—	—	8–11	—
8–11	8–11	8–11	12–15	7–10
912*	—	[12^{cd}]	—	—
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	16^{ab}	11^{ab}
12^{c}–18	12^{c}–18	12^{e}–18	16^{c}–22	11^{c}–17
913*	19	19	—	—
19–20	20–21	20–21	23–24	18–19
914*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21–23^c	22–24^c	22–24^c	25–27^c	20–22^c
615*	—	—	—	—
23^d	24^d	24^d	27^d	22^d
616*	—	—	28	23
17 1	**49** 1	**49** 1	**55** 1	**54** 1
[illegible]	2^ab	2^ab	—	2^ab
2^cd	2^cd	2^cd	8^cd	2^cd
3–5	3–5	3–5	9–11	3–5
6	6	6	3	6
617*	—	—	4–8^b	—
618*	—	—	—	—
7^ab	7^ab	7^ab	12^ab	7^ab
619*	7^cd	7^cd	—	—
7^cd	8^ab	7^ef	12^cd	7^cd
8	8^c–9^b	8	2	8
9^ab	[9^cd]	9^ab	13^ab	9^ab
9^c–10	9^e–10	9^c–10	13^c–14	9^c–10
620*	—	—	15	—
11^ab	11^ab	11^ab	16^ab	11^ab
11^cd	11^cd	11^cd	—	11^cd
[illegible]	12–13^b	12–13^b	16^c–17	14–15^b
621*	—	—	18–19	—
622*	—	—	—	—
13–14	13^c–15^b	13^c–14	20–21	12–13
15^ab	15^cd	15^ab	22^ab	15^cd
623*	16^ab	15^cd	—	—
15^cd	16^cd	15^ef	22^cd	—
624*	—	—	23–26^b	—
16	17	16	26^c–27^b	16
625*	—	—	27^c–28^b	—
17	18	17	28^c–29^b	17
18^ab	19^ab	18^ab	31^cd	18^ab
18^c–19	19^c–20	18^c–19	32–33^b	18^c–19
626*	—	—	33^c–34^b	—
20	21	20	34^c–35^b	20
21	22	21	29^c–30^b	21
627*	—	—	30^c–31^b	—
22–23	23–24	22–23	35^c–37^b	22–23
24^ab	25^ab	24^ab	—	24^ab
24^cd	25^cd	24^cd	38^cd	24^cd
[illegible]	—	—	39^ab	—
[illegible]	26^ab	25^ab	37^cd	25^ab
[illegible]	—	—	38^ab	—
[illegible]	26^c–27^b	25^c–26^b	39^c–40^b	25^c–26^b
26^cd	27^cd	26^cd	—	26^cd
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	28^ab	27^ab	—	27^ab
[illegible]	28^c–29	27^c–28	40^c–41	27^c–28
[illegible]	—	—	42	—
[illegible]	30^a–d	29	43	29
[illegible]	[30^e–h]	30	44	—
[illegible]	—	—	45	—
[illegible]	31^ab	31^ab	46^ab	29^ab fn
[illegible]	31^cd	31^cd	46^cd	—
[illegible]	32–33	32–33	47–48	30–31
[illegible]	—	—	49–50	—
[illegible]	34–35	34–35	51–52	32–33
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	36–39	36–39	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
36	40	40	—	34
938*	—	—	—	35
48 1	50 1	50 1	56 1–5	55 —
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	1^{ab}
940* l 1	—	—	—	—
,, l 2–6	—	—	$6–8^{b}$	—
$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	$8^{c}–9^{b}$	$1^{c}–2^{b}$
941*	3^{cd}	$[3^{cd}]$	—	—
3^{cd}	4^{ab}	3^{ef}	9^{cd}	2^{cd}
4^{ab}	4^{cd}	4^{ab}	12^{ab}	3^{ab}
942*	—	—	10–11	—
4^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	12^{cd}	3^{cd}
$5–6^{d}$	$5^{c}–7^{b}$	5–6	13–14	4–5
943*	—	—	—	—
6^{ef}	7^{cd}	7^{ab}	15^{ab}	6^{ab}
944*	—	—	—	6^{cd}
7	8	$7^{c–f}$	16	$7^{c}–8^{b}$
945*	—	—	—	8^{cd}
946*	—	—	—	—
8–10	9–11	8–10	18–20	10–12
947*	—	—	—	—
11	12	11	17	9
12–13	13–14	12–13	21–22	13–14
948*	—	—	23	—
$14–17^{b}$	$15–18^{b}$	$14–17^{b}$	$24–27^{b}$	$15–18^{b}$
950*	—	—	27^{cd}	—
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	—	18^{cd}
18–19	19–20	18–19	28–29	19–20
951*	—	—	—	21^{ab}
20–21	21–22	20–21	30–31	$21^{c}–22$
952*	—	—	—	—
22–25	23–26	22–25	—	23–26
953*	—	—	—	—
$26–27^{b}$	$27–28^{b}$	$26–27^{b}$	—	$27–28^{b}$
27^{cd}	28^{ef}	27^{cd}	—	28^{cd}
954*	—	—	—	28^{ef}
955*	—	—	—	—
27^{ef}	28^{cd}	27^{ef}	15^{cd}	7^{ab}
49 1	51 $[1^{a–d}]$	51 1	32	56 1
2–3	$1^{e}–2$	2–3	33–34	2–3
956*	—	—	35	—
4–6	3–5	4–6	36–38	4–6
957*	—	—	39	—
7	6	7	40	7
8	7	8	—	8
9	8	9	41	9
{959*	—	—	—	—
960*	—	—	42^{ab}	—
961*	—	—	—	—
10^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	—	—
10^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	42^{cd}	—
962*	—	—	43	—
11^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	44^{ab}	10^{ab}
11^{cd}	10^{cd}	11^{cd}	44^{cd}	11^{cd}
963*	—	—	—	11^{ef}
964*	11–13	12–14	—	—
12^{ab}	14^{ab}	15^{ab}	45^{ab}	11^{ab}
12^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	45^{cd}	10^{cd}
965*	—	—	46–47	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
13^{ab}	15^{ab}	16^{ab}	48^{ab}	12^{ab}
13^{cd}	15^{cd}	16^{cd}	48^{cd}	—
14^{ab}	16^{ab}	17^{ab}	49^{cb}	—
14^{cd}	16^{cd}	17^{cd}	49^{cd}	13
14^{ef}	17^{ab}	18^{ab}	—	12^{cd}
966* | 1–8	—	—	53–54	14–15
| 9–10	—	—	57 1	—
967*	—	—	—	—
968*	—	—	56 50	—
969*	17^{c}–18	18^{c}–19	—	—
15	19	20	51	57 1
16	20	21	52	—
17	21	22	57 2	—
18^{ab}	22^{ab}	23^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
970*	22^{cd}	—	—	—
18^{c}	23^{a}	23^{c}	3^{c}	2^{c}
971*	23^{bc}	23^{de}	—	—
18^{d}	23^{d}	23^{f}	3^{d}	2^{d}
972*	—	—	—	—
19^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	4^{ab}	2 fn 1 3
19^{c}–20^{b}	24^{c}–25^{b}	24^{c}–25^{b}	4^{c}–5^{b}	3–4^{b}
973*	—	—	—	4^{cd}
20^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	5^{cd}	5
21^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	6^{ab}	12^{ab}
975*	—	—	—	12^{cd}
21^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	6^{cd}	12^{ef}
22	27	27	7	6
976*	—	—	8	—
23–24^{b}	28–29^{b}	28–29^{b}	9–11^{b}	7–8
24^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	11^{cd}	8 fn
978*	—	—	—	9
25	30	30	12	—
979*	—	—	13–17	—
26–27	31–32	31–32	18–19	10–11
980*	—	—	20	—
28	33	33	21	13
981*	—	—	22	—
29–30^{b}	34–35^{b}	34–35^{b}	23–24^{b}	14–15^{b}
982*	—	—	24^{c}–25^{b}	—
30^{c}–32	35^{c}–37	35^{c}–37	25^{c}–27	15^{c}–17
33	38	38	28	—
[illegible]*	39	39	—	—
34–35	40–41	40–41	29	18–19
[illegible]*	—	—	—	—
36–40	42–46	42–46	30–35	20–24
50 1	52 [1^{a-d}]	52 1	58 1	58 1
[illegible]*	—	—	2–3	—
2	1^{e-h}	2	4	2
[illegible]*	[2^{a-d}]	3	—	—
3	2^{e-h}	4	5	3
[illegible]*	—	—	6–9	—
4	3	5	10	4
[illegible]1*	4	6	—	—
[illegible]2*	—	[7–10]	—	—
5	5	11	11	5
[illegible]5*	—	—	—	—
[illegible]	6–8	12–14	12–14	6–8
9	9	15^{a-d}	16	9
[illegible]*	10^{ab}	15^{ef}	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
10	10^{c}–11^{b}	16	17	10
11	11^{c}–12^{b}	17^{a-d}	15	11
997*	12^{cd}	17^{ef}	—	—
998*	—	—	—	—
999*	—	—	—	—
12–14	13–15	18–20	18–20	12–14
1000*	—	—	21	—
15	16	21	23	15
1001*	—	—	24	—
16	17	22	22	—
17^{ab}	18^{ab}	25^{cd}	25^{ab}	16^{ab}
17^{cd}	18^{cd}	23^{cd}	—	17^{ab} fn l 3
18^{ab}	19^{ab}	24^{ab}	25^{cd}	16^{cd}
18^{cd}	19^{cd}	24^{cd}	—	17^{ab}
18^{ef}	20^{ab}	25^{ab}	—	17^{ab} fn l 1
1002*	—	—	—	—
1003*	20^{cd}	23^{ab}	—	17^{ab} fn l 2
19–20	21–22	26–27	—	17^{c}–18
21–22	23–24	28–29	26–27	19–21
23–24^{b}	25–26^{b}	31–32^{b}	28–29^{b}	22–23^{b}
24^{cd}	26^{cd}	32^{cd}	29^{cd}	—
25–26^{b}	27–28^{b}	33–34^{b}	30–31^{b}	23^{c}–24
1005* l 1	—	—	31^{cd}	—
,, l 2	—	—	—	—
{1006*	—	—	—	25^{cd}
26^{cd}	28^{cd}	34^{cd}	—	25^{ef}
27	29	35	32	27
28^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	33^{ab}	25^{ab}
28^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	33^{cd}	28
29	31	36	34	29
30	32	37	35	26
31–38^{b}	33–40^{b}	38–44	36–43^{b}	30–37^{b}
{1008*	—	—	—	37^{cd}
38^{c}–39	40^{c}–41	45–46^{b}	—	38–39^{b}
40^{ab}	42^{ab}	46^{cd}	43^{cd}	39^{cd}
40^{c}–41^{b}	42^{c}–43^{b}	47	44	—
41^{cd}	43^{cd}	48^{ab}	45^{ab}	40^{ab}
1009*	—	—	—	—
41^{e}–42	43^{e}–44	48^{c}–49	45^{c}–46	40^{c}–41
51 1	53 1	53 1	59 —	59 1
1010*	—	—	—	2–5^{b}
1011*	—	—	1^{ab}	—
2	2	2	1^{c}–2^{b}	5^{c}–6^{b}
1012*	—	—	2^{cd}	—
3–4^{d}	3–4	3–4	3–4	7–8
4^{ef}	5^{ab}	5^{ab}	—	6^{cd}
1013*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
5	6	6	5	9
1014*	—	—	6	—
6–9^{b}	7–10^{b}	7–10^{b}	7–10^{b}	10–13^{b}
1015*	—	—	—	—
9^{c}–11	10^{c}–12	10^{c}–12^{d}	10^{c}–12	13^{c}–15
12^{ab}	13^{ab}	12^{ef}	—	16^{ab}
1016*	—	—	—	16^{cd}
12^{c-f}	13^{c}–14^{b}	13	—	17
13–14	14^{c}–16^{b}	14–15	13–14	18–19
1017*	—	—	15–16	—
15–19	16^{c}–21^{b}	16–20	17–21	20–24
20	21^{c}–22^{b}	21	23	25

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
[illegible]	22^{c}–23^{b}	22	22	26
22–24	23^{c}–25	23–25	24–26	27–29
1010*	—	—	—	—
25	26	26	27	30
52 1021*	54 —	54 —	60 1–4	60 —
1–2	1–3^{b}	1–2	5–7^{b}	1–3^{b}
1022*	—	—	—	3^{cd}
1023*	—	—	7^{cd}	—
3^{ab}	3^{cd}	3^{ab}	8^{ab}	4^{cd}
3^{cd}	4^{ab}	3^{cd}	8^{cd}	4^{ab}
1025*	—	—	9	—
4	4^{c}–5^{b}	4	10	5
1027*	—	—	11–14	—
5	5^{c}–6^{b}	5	15	6
6	6^{c}–7^{b}	6	—	7
7	7^{c}–8^{b}	7	16	8
8–9	8^{c}–10^{b}	8–9	18–19	9–10
10	10^{c}–11^{b}	10	17	11
11–12^{b}	11^{c}–12	11–12^{b}	20–21^{b}	12–13^{b}
12^{c}–13^{b}	13	12^{c}–13^{b}	—	—
13^{c}–14^{b}	14	13^{c}–14^{b}	21^{c}–22^{b}	13^{c}–14^{b}
1030*	—	—	22^{c}–23^{b}	—
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	23^{cd}	14^{cd}
1032* l 1	—	—	—	—
,, l 2	—	—	24^{ab}	—
15–17^{d}	15^{c}–18^{b}	15–17^{d}	24^{c}–27^{b}	15–17^{d}
1033*	—	—	27^{cd}	17^{cd} fn
17^{e}–23	18^{c}–24	17^{c}–23	28–34^{b}	17^{e}–23
1035*	—	—	34^{cd}	—
24	25	24	35	24
1039*	—	—	—	25
25–27	26–28	25–27	36–38	26–28
1041*	—	—	—	—
28	29	28	39	29
29	30	29	—	30
53 1–2^{c}	55 1–2^{c}	55 1–2^{c}	61 1–2^{c}	61 1–2^{c}
2^{d}–3^{c}	2^{d}–3^{c}	2^{d}–3^{c}	2^{d}–3^{c}	—
3^{d}	3^{d}	3^{d}	3^{d}	2^{d}
4	4	4	—	3
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
5^{c}	5^{c}	5^{c}	—	4^{c}
1044*	—	—	—	4^{d}–6^{a}
5^{d}	5^{d}	5^{d}	—	6^{b}
1046*	—	—	—	—
6–8	6–8	6–8	4^{c}–7^{b}	6^{c}–8
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	—	9^{ab}
1[illegible]*	—	—	7^{c}–11	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	12^{ab}	9^{cd}
1[illegible]*	—	—	12^{cd}	—
10	10	10	13	10
1051*	—	—	14	—
11	11	11	15	11
1053*	—	—	16–17^{b}	—
12	12	12	17^{c}–18^{b}	12
1054*	—	—	18^{c}–19	—
13–14^{b}	13–14^{b}	13–14^{b}	20, 22^{ab}	13–14^{b}
14^{cd}	14^{cd}	15^{ab}	26^{cd}	16^{cd}
15	15	14^{cd}, 15^{cd}	21, 22^{c}–26^{b}, 27	14^{cd}, 15^{cd}
1[illegible]5* [illegible]	—	—	—	15^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1056* l 11	—	—	—	16^{ab}
16–26^{b}	16–26^{b}	16–26^{b}	28–38^{b}	17–27^{b}
1057*	26^{cd}	26^{cd}	—	—
26^{c}–31	27–32^{b}	26^{c}–31	38^{c}–43	27^{c}–32
1058* l 1–2	—	—	44	—
,, l 3–4	—	—	—	—
,, l 5–6	—	—	45	—
1059*	32^{c}–34^{b}	32–33	—	—
32–35	34^{c}–37	34–37	46–49	33–36
1060*	—	—	—	37
1061*	—	—	—	—
1062*	—	—	—	—
1063*	—	—	—	—
54 1–8^{b}	**56** 1–8^{b}	**56** 1–8^{b}	**62** 1–8^{b}	**62** 1–8^{b}
1066*	—	—	—	8^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	9^{ab}
1068*	—	—	9	—
9–11	9–11	9–11	10–12	9^{c}–12
1069*	—	—	13–14^{b}	—
12	12	12	14^{c}–15^{b}	13
1070*	—	—	15^{c}–16^{b}	—
13–14	13–14	13–14	16^{c}–18^{b}	14–15^{d}
1071*	—	—	—	15^{ef}
15–16	15–16	15–16	19^{c}–21^{b}	16–17
1072*	—	—	21^{c}–23^{b}	—
17	17	17	18^{c}–19^{b}	18
18	18	18	23^{c}–24^{b}	19
1073*	—	—	24^{ca}	—
1074*	19–20	19–20	—	—
19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	25^{ab}	20^{ab}
1075*	—	—	—	—
1076*	—	—	25^{cd}	20^{cd}
19^{c}–20	21^{c}–23^{b}	21^{c}–22	26–27	21–22
21^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	28^{ab}	—
21^{c}–23^{b}	24–26^{b}	23^{c}–25^{b}	—	23–25^{b}
23^{cd}	26^{cd}	25	28^{cd}	25^{cd}
24–25	27–28	26–27	29–30	26–27
1079* l 1–2	—	—	—	—
,, l 3–4	—	—	31	—
26–30^{b}	29–33^{b}	28–32^{b}	32–35	28–32^{b}
1082*	—	—	36^{ab}	—
30^{cd}	33^{cd}	32^{cd}	36^{cd}	32^{ab} fn
1083*	—	—	37^{ab}	—
31	34	33	37^{c-f}	32^{c}–33^{b}
1084*	35	34	—	—
1085*	—	—	—	—
32	36	35	38	33^{c-f}
55 App I (No 12) l 1–22	1–11	1–11	**63** 1–11	**63** 1–11
,, l 23–24	—	—	12	12
,, l 25–30	—	—	13–15	—
App I (No 12) l 19 fn	—	—	—	—
,, l 31–36	12–14	12–14	16–18	13–15
,, l 37	15^{ab}	15^{ab}	19^{ab}	16^{ab}
,, l 38	15^{cd}	15^{cd}	19^{cd}	16^{cd}
,, l 38 fn	—	—	—	—
,, l 39–40	16	16	20	17–18^{b}
,, l 41–43	17–18^{b}	17–18^{b}	21–22^{b}	18^{c}–19
,, l 44	—	—	—	—
,, l 45–67	18^{c}–26	18^{c}–26	22^{c}–29	20–27
1	**57** 1	**57** 1	**64** 1	**64** 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
10[illegible]*	—	—	—	—
2–4b	2–4b	2–4b	2–4b	2–4b
10[illegible]*	—	—	—	—
4c–6b	4c–6b	4c–6b	4c–6b	4c–6b
10[illegible]*	—	—	6c–7	—
6c–7b	6c–7b	6c–7b	8–9b	6c–7b
10[illegible]*	—	—	—	7cd
[illegible]*	—	—	9cd	—
7c	7c	7c	11c	10a
7d–8a	7d–8a	7d–8a	—	—
8bcd	8bcd	8bcd	11d–12ab	10bcd
[illegible] 2* l 1	—	—	12cd	—
" l 2–3	—	—	—	11
10[illegible]*	—	—	—	—
9a–d	9	9	13	12
10[illegible]*	[14c–f]	14a–d	14	13
9ef	10ab	10ab	—	—
10ab	10cd	10cd	10ab	8ab
10[illegible]5*	11ab	[11ab]	—	9ab
10[illegible]*	—	—	10cd	—
10cd	11cd	11cd	11ab	8cd
10ef	12ab	11ef	14cd	9cd
10[illegible]7*	—	—	—	—
11–12b	12c–13	12–13b	15–16b	13 fn 1 1–3
[illegible]*	—	—	—	13 fn 1 4
—	[14ab r]	13cd r	—	—
12cd	14cd	14ef	16cd	14ab
10[illegible]*	—	—	17ab	—
1100*	—	—	—	—
13ab	14ab	15ab	—	14cd
13cd	15ab	15cd	17cd	15ab
14ab	15cd	16ab	—	15cd
14cd	16ab	16cd	18cd	—
15	16c–17b	17	—	16
16ab	17cd	18ab	18ab	17ab
16cd	18ab	18cd	—	17cd
17–18b	18c–19	19	19–20b	18
18cd	20ab	20ab	20cd	—
1101*	20c–21	20c–21	—	—
19	22	22	21	19
20	23	23	—	20
56 1–4b	58 1–4b	58 1–4b	65 1–4b	65 1–4b
4cd	4cd	4cd	4cd	—
5–6	5–6	5–6	5–6	4c–6b
7ab	7ab	7ab	7cd	7ab
7cd	7cd	7cd	7ab	6cd
8a	8a	8a	—	7c
[illegible]5*	—	—	—	—
8bcd	8bcd	8bcd	—	7d, 8ab
9	9	9	8	8c–9b
10	10	10	9	—
11–13	11–13	11–13	10–12	9c–12b
[illegible]*	—	—	—	—
14–18	14–18	14–18	13–17	12c–16
[illegible]*	—	—	—	17–18
19–20	19–20	19–20	18–19	19–20
57 1	59 1	59 1	66 1	66 1
2ab	2ab	2ab	2c–3b	2ab
[illegible]*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
2^{c}–3	2^{c}–3	2^{c}–3	2^{ab}, 3^{c}–4^{b}	—
4–6^{b}	4–6^{b}	4–6^{b}	4^{c}–6	2^{c}–4
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{ab}	—
7–8	7–8	7–8	7^{c}–9^{b}	5–6
1112*	—	—	—	7
9–11	9–11	9–11	9^{c}–12^{b}	8–10
12^{a}–^{d}	12	12^{ab}, 13^{ab}	12^{c}–13^{b}	11^{c}–12^{b}
{1113*	13^{ab}	12^{cd}	—	—
12^{ef}	13^{cd}	13^{cd}	—	12^{cd}
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	13^{cd}	11^{ab}
13^{c}–^{f}	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}	14	13
1115*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
14–16	16–18	16–18	15–17	14–16
1116*	—	—	18	—
17–21^{b}	19–23^{b}	19–23^{b}	19–23^{b}	17–21^{b}
1117*	—	—	—	—
21^{c}–23	23^{c}–25	23^{c}–25	23^{c}–25	21^{c}–23
24	26	26	—	24
25	27	27	26	25
58 1–3^{b}	60 1–3^{b}	60 1–3^{b}	—	67 1–3^{b}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	3^{cd} fn
4–10^{b}	4–10^{b}	4–10^{b}	—	3^{c}–9
1121*	—	—	—	10^{ab}
10^{c}–12^{b}	10^{c}–12^{b}	10^{c}–12^{b}	—	—
12^{c}–16	12^{c}–16	12^{c}–16	—	10^{c}–14
1122*	—	—	—	—
17–18	17–18	17–18	—	15–16
1123*	—	—	—	—
19	19	19	—	17
1125*	20–22	20–22	—	—
20–28	23–31	23–31	—	18–26
1126*	—	—	—	27^{ab}
29–30	32–33	32–33	—	27^{c}–29^{b}
1127*	—	—	—	29^{c}–30^{b}
31	34	34	—	30^{c}–31^{ab}
32^{ab}	35^{ab}	35^{ab}	—	35^{cd}
1129*	—	—	—	35^{ef}
32^{cd}	35^{cd}	35^{cd}	—	31^{cd}
1030*	—	—	—	—
33	36–37^{b}	36	—	32–33^{b}
1132*	—	—	—	33^{c}–34^{b}
34	37^{c}–^{f}	37	—	34^{c}–35^{b}
35	38	38	—	36
59 1133*	61 —	61 —	67 —	68 —
1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}	1–2^{b}
1134*	—	—	2^{cd}	2^{cd}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
1135*	—	—	—	4^{ef}
3	3	3	3	3
1136*	—	—	4^{ab}	4^{ab}
4–5	4–5	4–5^{d}	5–6	5–6
1139*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
6–10	6^{c}–11^{b}	6–10	20–24	20–24
1141*	—	—	68 1^{ab}	—
11^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	—	—
11^{c}–12^{d}	12–13^{b}	11^{c}–12^{d}	1^{c}–2	69 1–2^{b}
1142*	—	—	3–4	—
12^{e}–15^{b}	13^{e}–16^{b}	12^{e}–15^{b}	5–7	2^{d}–5^{b}
1143*	[16^{cd}]	15^{cd}	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
15^{c}–16^{b}	16^{a}–17	16	8–9^{b}	5^{c}–6^{b}
16^{cd}	18^{ab}	17^{ab}	9^{cd}	—
16^{ef}	18^{cd}	17^{cd}	—	6^{cd}
17–19^{a}	19–21^{b}	18–20^{a}	10–13^{a}	7–9^{a}
1145* l 1	—	—	—	9^{c} fn
,, l 2	—	—	—	9^{c}
19^{b}	21^{b}	20^{b}	13^{b}	9^{b}
19^{c}–24	21^{c}–26	20^{c}–25	13^{c}–19^{b}	9^{d}–15^{b}
1146*	—	—	—	15^{cd}
1147*	—	—	19^{cd}	—
25–28	27–30	26–29	20–23	16–19
1148*	—	—	—	—
29^{ab}	31^{ab}	30^{ab}	24^{ab}	20^{ab}
1149*	—	—	—	20^{cd}
1150*	—	—	—	—
29^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	24^{cd}	20^{ef}
60 App I (No 13) l 1–9	62 1–5^{b}	62 1–5^{b}	—	—
After l 9 fn l 1	—	—	—	—
,, ,, l 2	[6^{ab}]	[6^{ab}]	—	—
,, ,, l 3	[6^{cd}]	[6^{cd}]	—	—
App I (No 13) l 10	5^{cd}	5^{cd}	—	—
,, ,, l 11–27	6^{c}–14^{b}	7–14	—	—
After l 27 fn	—	—	—	—
App I (No 13) l 28-42	14^{c}–20	15–20	—	—
,, ,, l 43-122	63 1–20	63 1–20	—	—
1^{ab}	64 1^{ab}	64 1^{ab}	—	—
1153*	—	—	25–28	21–24
1^{cd}	1^{c}–2^{b}	1^{c-f}	29	25
2–4	2^{c}–5^{b}	2–4	30–32	26–28
5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}	—	—
5^{c}–6	6	5^{c-f}	—	30^{c}–31^{b}
7–9	7–9	6–8	—	29–30^{b}, 31^{c}–32
10	10	9	33	33
1156*	11^{ab}	10^{ab}	—	—
11	11^{c}–12^{b}	10^{c-f}	34	34
{1157*	—	—	—	—
1158*	—	—	—	—
1159*	—	—	—	—
12–14	12^{c}–15^{b}	11–13	35–37	35–37
1160* l 1–2	—	—	38	38
,, l 3	—	—	—	39^{ab}
,, l 4–5	—	—	39	39^{c}–40^{b}
,, l 6	—	—	—	40^{cd}
App I (No 14) l 1–18	15^{c}–24^{b}	14–22	—	—
15–17	24^{c}–27^{b}	23–25	40–42	41–43
1161*	27^{c}–28^{b}	26	—	—
18^{ab}	28^{cd}	27^{ab}	43^{ab}	44^{ab}
1163*	29–30^{b}	27^{c}–28^{d}	—	—
18^{c}–19	30^{c}–31	28^{e}–29	43^{c}–44	44^{c}–45
1164*	32–33^{b}	30	—	—
20–21	33^{c}–35^{b}	31–32	—	46–47
22	35^{c}–36^{b}	33	45	48
1166*	36^{c}–37^{b}	34	—	—
23^{ab}	37^{cd}	35^{ab}	46^{ab}	49^{ab}
1167*	38^{ab}	35^{cd}	—	—
23^{cd}	38^{cd}	35^{ef}	46^{cd}	49^{cd}
App I (No 15) l 1–5	—	—	47–49^{b}	50–52^{b}
After l 5 fn	—	—	—	50^{ab} fn

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
App. I (No 15) l 6	—	—	49^{cd}	52^{cd}
„ „ l 7–23	—	—	—	—
„ „ l 24–27	—	—	50–51	53–54
After l 27 fn	—	—	—	—
App I (No 15) l 28–31	—	—	52–53	55–56
After l 31 fn	—	—	—	—
App I (No 15) l 32–35	—	—	54–55	57–58
After l 35 fn	—	—	—	59
App I (No 15) l 36–37	—	—	56	60
App I (No 15) l 38	—	—	**69** 1^{ab}	**70** 1^{ab}
24–27	39–42	36–39	**67** 7–10	**68** 7–10
1169* l 1–4	—	—	11–12	11–12
„ l 5–8	—	—	—	13–14
1170*	—	—	—	—
28	43	40^{a-d}	13	15
1171*	44^{ab}	[40^{ef}]	—	—
$29–31^{b}$	$44^{c}–46$	$41–43^{b}$	$14–16^{b}$	$16–18^{b}$
$31^{c}–32$	$47–48^{b}$	$43^{c}–44$	$16^{c}–17$	—
33	$48^{c}–49^{b}$	45	18	18^{c-f}
1173*	—	—	—	—
1174*	—	—	—	—
1175*	—	—	—	—
1176* l 1–2	$49^{c}–50^{b}$	46^{c-f}	—	—
1176(A)* l 1	—	[46^{ab}]	—	—
„ l 2–3	[50^{c-f}]	47	—	—
1176* l 3	50^{gh}	48^{ab}	—	—
34	51	$48^{c}–49^{b}$	19	19
35^{ab}	52^{ab}	49^{cd}	99 10^{ab}	**70** 10^{ab}
1177*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
35^{cd}	52^{cd}	49^{ef}	4^{cd}	4^{cd}
1179*	—	—	5	5
$36–39^{d}$	53–56	50–53	6–9	6–9
39^{ef}	57^{ab}	54^{ab}	1^{cd}	1^{cd}
1180*	—	—	$2–4^{b}$	$2–4^{b}$
1181*	57^{cd}	54^{cd}	—	—
40	58	55	11	11
1182*	—	—	—	$12^{c}–13^{b}$
41–43	59–61	$56–58^{d}$	12–13	$13^{c}–16^{b}$
{1183* l 1–2	—	—	—	12^{a-d}
{ „ l 3–4	—	—	—	$16^{c}–17^{b}$
1184*	62^{ab}	58^{ef}	—	—
1185*	—	—	—	—
$44–45^{b}$	$62^{c}–63$	$59–60^{b}$	$14–15^{b}$	$17^{c}–18^{b}$
45^{cd}	[64^{ab}]	60^{cd}	15^{cd}	18^{cd}
46^{ab}	[64^{cd}]	61^{ab}	—	19^{ab}
46^{cd}	64^{ef}	61^{cd}	—	19^{cd}
1186*	—	—	—	—
47–49	$64^{g}–67^{b}$	62–64	16–18	20–22
50^{ab}	67^{cd}	65^{ab}	$23^{c}–24^{b}$	$27^{c}–28^{b}$
50^{cd}	68^{ab}	65^{cd}	24^{cd}	28^{cd}
1188*	—	—	25	29
1189*	—	—	26	—
50^{ef}	68^{cd}	66^{ab}	19^{ab}	24^{ab}
1190*	—	—	19^{cd}	24^{cd}
1191* l 1	69^{ab}	66^{cd}	—	—
„ l 2	69^{cd}	67^{ab}	—	30^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1191(A)*	—	—	—	—
1191* l 3	70^{ab}	67^{cd}	—	—
,, l 4	70^{cd}	—	—	—
,, l 5 the prior half	71^{a}	68^{a}	—	—
,, l 5 the post half	71^{b}	—	—	—
,, l 6	71^{cd}	—	—	—
1191(B)*	72^{ab}	—	—	—
1191* l 7-the prior half of l 8	72^{c}–73^{a}	—	—	—
,, the post half of l 8	73^{b}	68^{b}	—	—
,, l 9-11	73^{c}–74	68^{c}–69	—	—
51^{ab}	75^{ab}	70^{ab}	20^{ab}	25^{ab}
1192* l 1-3	—	—	20^{c}–21	30^{c}–31
1192(A)*	—	—	—	—
1192* l 4	—	—	22^{ab}	23
,, l 5	—	—	22^{cd}	—
,, l 6	—	—	23^{ab}	27^{ab}
51^{c-f}	75^{c-f}	70^{c-f}	—	26
52	76	71	27	32
61 1-5	65 1-5	65 1-5	70 1-5	71 1-5
1195* l 1-the prior half of l 4	—	—	6–7^{c}	6–7^{e}
1195(A)*	—	—	—	—
1195* from the post half of l 4-l 6	—	—	7^{d}–8	7^{d}–8
1196*	6^{ab}	6^{ab}	—	—
6-7	6^{c}–8^{b}	6^{c}–7	9–10	9–10
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	11^{cd}	11^{ab}
8^{cd}	9^{ab}	8^{cd}	11^{ab}	11^{cd}
9	9^{c}–10^{b}	9	12	12
1197*	—	—	13	—
10–15	10^{c}–15	10–15	14–19	13–18
1198*	—	—	20	19
16	16	16	21	20
62 1	66 1	66 1	71 —	74 —
2-4	2-4	2-4	—	3-5
App I (No 16) l 1-2	—	—	—	6
,, ,, l 3	—	—	—	6^{cd} fn
,, ,, l 4-24	—	—	—	7–17
,, ,, l 25-26	—	—	—	17^{cd} fn
,, ,, l 27-50	—	—	—	18–26
After l 50, colophon fn	—	—	—	75 1^{ab}
1199* l 1-6	—	—	1–3	72 1–3
,, l 7	—	—	—	4^{ab}
1199(A)*	—	—	—	—
1199* l 8	—	—	—	4^{ab} fn
,, l 9-12	—	—	4–5	4^{c}–6
5	5	5	6	7
6	[7^{a-d}]	6	7	8
1200*	6	[7]	—	—
1201*	—	—	—	—
7-8	7^{c}–8	8–9	8–9	9–10
9–10^{b}	9–10^{b}	10–11^{b}	—	11–12^{b}
1203*	—	—	—	—
10^{c}–11	10^{c}–11	11^{c}–12	—	12^{c}–13
12–14^{b}	12–14^{b}	13–15^{b}	10–12^{b}	14–16^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	12^{cd}	—
15	15	16	—	$16^{c}–17^{b}$
{1204*	—	—	—	17^{cd}
$16–17^{b}$	$16–17^{b}$	$17–18^{b}$	$13–14^{b}$	$18–19^{b}$
{1205*	—	—	—	19^{cd}
$17^{c}–20$	$17^{c}–20$	$18^{c}–21$	$14^{c}–17$	20–23
1206*	—	—	—	24
1207*	—	—	—	—
63 1–8	67 $1–9^{b}$	67 1–8	72 1–9	73 1–9
1210*	—	—	—	—
1211*	—	—	—	—
9–11	$9^{c}–12$	9–11	$10–13^{b}$	$10–13^{b}$
1212*	—	—	13^{cd}	13^{cd}
12–17	13–18	$12–17^{d}$	14–19	14–19
1213*	—	—	20	20
1214*	19^{ab}	17^{ef}	—	—
$18^{a–d}$	$19^{c}–20^{b}$	$18^{a–d}$	21	21
1215*	—	—	22^{ab}	22^{ab}
18^{ef}	20^{cd}	18^{ef}	22^{cd}	22^{cd}
1216*	—	—	—	—
19^{a}	21^{a}	19^{a}	23^{a}	23^{a}
1217*	[21^{bc}]	19^{bc}	—	—
19^{b}	21^{d}	19^{d}	23^{b}	23^{b}
1218*	—	—	—	—
19^{c}	21^{e}	20^{a}	23^{c}	23^{c}
1219*	21^{f}, 22^{a}	20^{bc}	—	—
19^{d}	22^{b}	20^{d}	23^{d}	23^{d}
1220*	22^{cd}	—	—	—
20–21	23–24	21–22	24–25	24–25
{1221*	—	—	—	—
22–25	25–28	23–26	26–29	26–29
26	29	27	—	30
64 1225* l 1–3	68 —	68 —	73 —	74 $1–2^{b}$
1225(A)*	—	—	—	—
1225* l 4	—	—	—	2^{cd}
1–3	1–3	1–3	1–3	75 $1^{c}–3$
1228*	—	—	4	4
4	4	4	5	5
1229*	—	—	6	6
5–7	5–7	5–7	7–9	7–9
1231*	—	—	10	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}
1232*	—	—	11^{cd}	—
$8^{c}–9$	$8^{c}–9$	$8^{c}–9$	$12–13^{b}$	$10^{c}–11$
1233*	—	—	—	—
10–12	10–12	10–12	$13^{c}–16^{b}$	12–14
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	16^{cd}	14^{cd} fn l 1
1234*	[13^{cd}]	13^{cd}	—	—
13^{cd}	13^{ef}	13^{ef}	17^{ab}	14^{cd} fn l 2
14–15	14–15	14–15	$17^{c}–19^{b}$	15–16
1237*	—	—	$19^{c}–20^{b}$	17
1238*	—	—	20^{cd}	—
$16–20^{b}$	$16–20^{b}$	$16–20^{b}$	$21–25^{b}$	$18–22^{b}$
1239*	—	—	—	—
$20^{c}–21$	$20^{c}–21$	$20^{c}–21$	$25^{c}–26$	$22^{c}–23$
1240*	—	—	—	—
1241*	—	—	—	—
{1242* l 1	—	—	27^{ab}	—
„ (A)*	—	—	—	24^{cd}

Crit. Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1242* l 2	—	—	27^{cd}	—
22	22	22	28	24^{ab}, 25
23–24	23–24	23–24	29–30	26–27
1243*	—	—	—	—
1244*	—	—	31–32	28–29
25	25	25	33	30
1245* l 1–9	—	—	—	—
„ (A)*	—	—	—	—
1245* l 10–13	—	—	—	—
26–28	26–28	26–28	34–36	31–33
29	29	29	—	34^{a-d}
1246*	—	—	—	34^{ef}
30	30	30	—	35
31–32	31–32	31–32	37–38	36–37
{1248*	—	—	—	—
1249*	—	—	—	—
33^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	39^{ab}	38^{ab}
1250*	—	—	—	—
33^{c}–34	33^{c}–34	33^{c}–34	39^{c}–40	38^{c}–39
1251*	—	—	—	—
35	35	35	41	40
1252*	36	36	—	—
36	37	37	42	41
1253*	38	38	—	—
65 1^{ab}	**69** 1^{ab}	**69** 1^{ab}	**74** 1^{ab}	**76** 1^{ab}
1254*	—	—	1^{c}–3^{b}	1^{c}–3^{b}
1^{c}–7	1^{c}–7	1^{c}–7	3^{c}–9	3^{c}–9
1255*	—	—	—	—
App I (No 17) l 1–24	8–19	8–18	—	—
8–11	20–23	19–22	10–13	10–13
12–14	24–26	23–25	—	14–16
15–16^{b}	27–28^{b}	26–27^{b}	14–15^{b}	17–18^{b}
1259*	—	—	—	—
16^{cd}	28^{cd}	27^{cd}	15^{cd}	18^{cd}
1260*	29^{ab}	28^{ab}	—	—
17–21	29^{c}–34^{b}	28^{c}–32^{d}	16–20	19–23
1261*	34^{cd}	32^{ef}	—	—
22	35	33	21	24^{ab}
23^{ab}	36^{ab}	34^{ab}	23^{ab}	24^{cd}
1263*	—	—	—	25^{ab}
23^{ef}	36^{cd}	34^{cd}	23^{cd}	25^{cd}
{1264* l 1–2	—	—	—	—
„ (A)*	—	—	—	—
{1264* l 3	—	—	—	26^{ab}
{ „ l 4–5	—	—	22	26^{c-f}
{ „ l 6–7	—	—	—	27
1265*	—	—	24	28
1266* l 1–9	37–41^{b}	35–38	—	—
„ (A)*	—	—	—	—
1266* l 10–11	41^{c}–42^{b}	39	—	—
„ (B)*	—	—	—	—
„ (C)*	—	—	—	—
1266* l 12	42^{cd}	40^{ab}	—	—
24^{ab}	43^{ab}	40^{cd}	25^{ab}	29^{ab}
1267*	—	—	—	—
1268*	—	—		
24^{c}–26^{b}	43^{c}–45^{b}	41–42	25^{cd}, 26–27	29^{cd}, 30–31
26^{c-f}	45^{c}–46^{b}	43	—	32

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
27^{ab}	46^{cd}	44^{ab}	28^{ab}	33^{ab}
1270*	—	—	—	33^{c}–39^{b}
27^{c}–28	47–48^{b}	44^{c}–45	28^{c}–29	39^{c}–40
29^{ab}	48^{cd}	46^{ab}	—	41^{ab}
29^{cd}	49^{ab}	46^{cd}	30^{cd}	41^{cd}
29^{ef}	49^{cd}	47^{ab}	30^{ab}	—
30–31	50–51	47^{c}–48	31–32	42–43
66 1–4	70 1–4	70 1–4	75 1–4	77 1–4
1271*	5–7	5–7	—	—
5–10	8–13	8–13	5–10	5–10
1273*	14	[14]	—	—
11–14	15–18	15–18	11–14	11–14
1274*	—	—	15–20	15–20
15^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}, 23^{ab} (r.)
1275*	—	—	—	21^{c}–22
1276*	—	—	21^{c}–22^{b}	—
15^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	22^{cd}	23^{cd}
1278*	—	—	—	24
67 1^{ab}	71 1^{ab}	71 1^{ab}	—	78 —
1^{c-f}	1^{c}–2^{b}	1^{c-f}	23	1
2–6	2^{c}–7^{b}	2–6	—	2–6
1279*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	24^{ab}	—
7^{c}–11	8–12^{b}	7^{c}–11	24^{c}–28	7–10
1280*	—	—	29	—
12–14	12^{c}–15^{b}	12–14	30–32	11–13
15	15^{c}–16^{b}	15	33	—
1281*	16^{c}–18^{b}	16–17	—	—
16	18^{c}–19^{b}	18	34	—
17–19	19^{c}–22^{b}	19–21	35–37	14–16
1282*	—	—	—	—
20	22^{c}–23^{b}	22	38	17
21	23^{c}–24^{b}	23	40	18
22	24^{c}–25^{b}	24	—	19
23	25^{c}–26^{b}	25	39	20
24–25	26^{c}–28^{b}	26–27	41–42	21–22
1283*	28^{cd}	—	—	—
26–31	29–34	28–33	43–48	23–28
1284*	—	—	—	29^{ab}
1285*	—	—	—	—
68 1	72 1	72 1	49	29^{c-f}
1286*	—	—	50	30
1287*	—	—	—	—
2	2	2	51	31
1288*	—	—	—	—
3–4	3–4	3–4	52–53	32–33
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	54^{ab}	—
5^{c}–7	5^{c}–7^{d}	5^{c}–7^{d}	54^{c}–56	34–36^{b}
1289*	—	—	57–58	—
8–9	8–9	7^{e}–8	59–60	—
10–11	10–11	9–10	61–62	36^{c}–38
1290*	—	—	—	39^{ab}
12	12	11	63	39^{c}–40^{b}
1291*	13–17^{b}	12–16^{b}	—	—
13^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	64^{ab}	40^{cd}
1292*	—	—	64^{c}–65^{b}	—
13^{c}–14^{b}	18	16^{e}–17^{b}	65^{c}–66^{b}	41
1393*	—	—	—	—
1294*	—	—	—	42^{c}–44^{b}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14^{cd}	19^{ab}	17^{cd}	66^{cd}	42^{ab}
15	19^{c}–20^{b}	18	67	44^{c}–45^{b}
16–19^{b}	20^{c}–23	19–22^{b}	68–71^{b}	46^{c}–49
19^{cd}	24^{ab}	22^{cd}	71^{cd}	51^{ab}
1296*	—	—	72^{ab}	—
20	24^{c}–25^{b}	23	72^{c}–73^{b}	51^{c-f}
1297*	—	—	—	52–53
21	25^{c}–26^{b}	24^{a-d}	73^{c-f}	45^{c}–46^{b}
1298*	26^{cd}	24^{ef}	—	—
22^{ab}	27^{ab}	25^{ab}	74^{ab}	50^{ab}
1299*	—	—	—	50^{cd}
22^{cd}	27^{cd}	25^{cd}	74^{cd}	54
69 1–3	73 1–3	73 1–3	76 1–3	79 1–3
1300*	4–5^{b}	4	—	—
4	5^{c}–6^{b}	5	4	4
1301*	6^{c}–10^{b}	6–9	—	—
5–7^{b}	10^{c}–12	10–12^{b}	5–7^{b}	5–7^{b}
7^{c}–8	13–14^{b}	12^{c}–13	7^{c}–8	—
9–11	14^{c}–17^{b}	14–16	9–11	7^{c}–10^{b}
12^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	—	10^{cd}
12^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	12^{ab}	11^{ab}
1303*	—	—	12^{cd}	—
13^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	—	11^{cd}
13^{c}–14^{b}	19^{c}–20	18^{c}–19^{b}	—	12
1304* l 1	19^{ab}	—	—	—
,, l 2	—	—	—	—
1305*	—	—	—	—
14^{c}–15	21–22^{b}	19^{c}–20	13–14^{b}	13–14^{b}
1307*	—	—	14^{c}–16^{b}	—
16^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	16^{cd}	14^{cd}
1308*	23^{ab}	21^{cd}	—	—
16^{c}–20^{c}	23^{c}–27^{c}	22–25^{c}	17–21^{a}	15–19^{a}
1309*	—	—	—	19^{bc}
20^{d}	27^{d}	25^{d}	21^{b}	19^{d}
1310*	—	—	21^{c}–22^{b}	20
21	28	26	22^{c}–23^{b}	21
1311*	—	—	23^{c}–25^{b}	22–23
22^{ab}	29^{ab}	27^{ab}	25^{cd}	24^{ab}
1312*	[29^{cd}]	27^{cd}	—	—
22^{cd}	29^{ef}	28^{ab}	26^{ab}	24^{cd}
1313*	30^{ab}	[28^{cd}]	—	—
23–24^{b}	30^{c}–32^{b}	29–30	26^{c}–28^{b}	25–26
1314*	—	[31^{ab}]	31^{ab}	30^{cd}
24^{ef}	32^{cd}	31^{cd}	30^{cd}	27^{ab}
1315*	—	—	—	30^{ab}
25	33	32^{a-d}	29^{c}–30^{b}	29
1316*	—	—	—	—
26	34	33	28^{c}–29^{b}	28
1317*	[33^{ef}]	32^{ef}	—	27^{cd}
27–29^{b}	35–37^{b}	34–36^{b}	31^{c}–33	31–33^{b}
1318*	37^{cd}	[36^{cd}]	—	—
29^{cd}	38^{ab}	36^{ef}	34^{ab}	33^{cd}
1319*	38^{c}–39^{b}	37	—	—
30–32	39^{c}–42^{b}	38–40	34^{c}–37^{b}	34–36
1320*	—	—	—	37^{ab}
33–35	42^{c}–45	41–45	37^{c}–39	37^{c}–39
36	46	44	—	40
70 1321*	74 —	74 —	77 1	80 1
1322*	—	—	—	2

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
$1-3^{b}$	$1-3^{b}$	$1-3^{b}$	$2-4^{b}$	$3-5^{b}$
1325*	—	—	$4^{c}-5^{b}$	$5^{c}-6^{b}$
$3^{c}-6$	$3^{c}-6$	$3^{c}-6^{d}$	$5^{c}-8$	$6^{c}-9$
1326*	7^{ab}	6^{ef}	—	—
7	$7^{c}-8^{b}$	7	9	10
8^{a-d}	$8^{c}-9^{b}$	8	—	11
8^{ef}	9^{cd}	9	10^{ab}	12^{ab}
1328* l 1	—	—	11^{ab}	13^{ab}
,,	—	—	11^{cd}	—
1329*	—	—	10^{cd}	12^{cd}
1330*	—	—	—	—
9	10	10	12	$13^{c}-14^{b}$
1332* l 1	11^{ab}	11^{ab}	—	14^{cd}
,, l 2-6	$11^{c}-13$	$11^{c}-13$	—	—
10-12	14-16	14-16	13-15	15-17
1334*	17^{ab}	—	—	—
1335*	—	—	—	—
13-16	$17^{c}-21^{b}$	17-20	16-19	18-21
{1337*	—	—	20^{ab}	—
1338*	—	—	20^{cd}	—
$17-18^{b}$	$21^{c}-22^{d}$	$21-22^{b}$	$21-22^{b}$	$22-23^{b}$
1339*	—	—	—	—
$18^{c}-22$	$22^{e}-26$	$22^{c}-26$	$22^{c}-26$	$23^{c}-27$
1344*	—	—	27-28	28-29
1345*	—	—	—	—
1346*	27	27	—	—
23	28	28	29	30
1347*	—	—	—	—
24	29	29	30	31
1348*	—	—	—	—
25	30	30	31	32
1350*	$31-32^{b}$	$31-32^{b}$	—	—
1351*	$[32^{cd}]$	32^{cd}	—	—
26	$32^{e}-33^{b}$	33	32	33
1353* l 1-3	$33^{c}-34$	34	—	—
,, l 4	—	—	—	—
27	35	35	33	34
1355*	—	—	—	35
1356*	—	—	—	—
71 App I (No 18) l 1-16	**75** —	**75** —	**78** —	**81** —
After l 16 fn	—	—	—	—
App I (No 18) l 17-46	—	—	—	—
1-5	1-5	1-5	1-5	1-5
1357*	—	—	$7-14^{b}$	—
6^{ab}	6^{ab}	6	14^{cd}	6^{ab}
{1358*	—	—	6^{ab}	—
1359* l 1	—	—	6^{cd}	6^{cd}
,, l 2	—	—	15^{ab}	7^{ab}
,, l 3	—	—	16^{ab}	7^{cd}
,, l 4-5	—	—	15^{cd}, 16^{cd}	8
$6^{c}-7$	$6^{c}-8^{b}$	7-8	17-18	9-10
$8-9^{b}$	$8^{c}-9$	$9-10^{b}$	$19-20^{b}$	—
9^{cd}	10^{ab}	10^{cd}	20^{cd}	11^{ab}
1362*	—	—	—	—
10	$10^{c}-11^{b}$	11	21	$11^{c}-12^{b}$
{1363*	—	12^{ab}	—	12^{cd}
{1364*	—	—	—	13^{ab}
11^{ab}	11^{cd}	18^{cd}	22^{ab}	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1365*	—	—	22^{cd}	—
11^{c-f}	12	19	$23-24^{b}$	14^{ab} fn, $14^{c}-15^{b}$
1367*	—	—	24^{cd}	15^{cd}
12	13^{c-f}	22	—	—
1368*	—	23	—	—
13	14	14	—	—
1369*	[13^{ab}], 15^{ab}r	20^{ab}	—	—
1370*	—	20^{cd}	—	—
14^{ab}	15^{cd}	—	—	—
14^{cd}	16^{ab}	21^{ab}	—	—
15^{ab}	16^{cd}	21^{cd}	—	—
15^{cd}	17^{ab}	—	—	—
16^{ab}	17^{cd}	24^{ab}	—	—
$16^{c}-17^{d}$	$18-19^{b}$	—	—	—
17^{ef}	19^{cd}	12^{cd}	—	—
18	20	13	—	—
19	21	15	—	—
20^{ab}	22^{ab}	24^{cd}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	—	—	—
1371*	—	24^{ef}	—	—
21–22	$23-25^{b}$	$16-18^{b}$	—	—
1372* (Subst St 21–22) l 1–2	—	—	25	16
,, l 3	—	—	26^{ab}	—
,, l 4–5	—	—	—	$13^{c}-14^{b}$
,, l 6–7	—	—	$26^{c}-27^{b}$	17
,, l 8	—	—	27^{cd}	—
,, l 9–11	—	—	$28-29^{b}$	$18-19^{b}$
,, l 12–13	—	—	—	$19^{c}-20^{b}$
,, l 14–16	—	—	$29^{c}-30$	$20^{c}-21$
{1373* l 1–2	—	—	—	—
,, l 3	[25^{cd}]	—	—	—
23–25	$25^{c}-28^{b}$	25–27	—	—
1374*	—	28^{ab}	—	—
1375*	$28^{c}-29$	$28^{c}-29$	—	—
26	30	30	31	22
1376*	—	—	—	23

CONTENTS OF THE ARANYAKĀNDA

(N B The figures within brackets show the number of stanzas)

SARGA		PAGE
1	Rāma is welcomed and honoured by the sages of the Dandakāranya (22)	3
2	Virādha, a Rāksasa, carries off Sītā in the face of Rāma and Laksmana (24)	7
3	Rāma attacks Virādha who narrates his own account (27)	11
4	On Rāma's Visit to Śarabhanga, the latter welcomes him, enters fire and rises to Brahmaloka (36)	18
5	The sages approach Rāma, narrate the attrocities of the Rāksasas and sue him for protection (21)	24
6	Sutīksna entertains Rāma as the latter visits his āsrama (22)	28
7	Rāma takes leave of Sutīksna (19)	31
8	Sītā tries to dissuade Rāma from killing the Rāksasas unless they offend him (29)	34
9	Rāma justifies himelf by reminding Sītā of his promise to protect the sages (21)	39
10	After passing ten years of exile in various āśramas, Rāma visits the Agastyāśrama (92)	42
11	Agastya treats Rāma and gives him Visnu's weapons (34)	56
12	Rāma leaves for Pañcavati on the advice of Agastya (25)	61
13	On his way, Rāma meets Jatāyu who delineates his lineage to him (36)	65
14	Constructing a hut in Pañcavatī Rāma, Laksmana and Sītā live there with Jatāyu (29)	72
15	Description of Winter by Laksmana (39)	77
16	Śūrpanakhā approaches Rāma (25)	82
17	Śūrpanakhā is mutilated (26)	87
18	Śūrpanakhā reports her mutilation to Khara (21)	91
19	Rāma kills the Rāksasas sent by Khara (25)	94
20	The revengeful Śūrpanakhā urges Khara to kill Rāma (18)	98
21	Accompanied by his Rāksasa regiment Khara marches on against Rāma (26)	103
22	The Rāksasa army advances amid ominous portents (34)	108
23	Rāma commands Laksmana to repair with Sītā to a safe cave and decides to fight the Rāksasas single-handed (27)	113
24	Seeing most of his army destroyed, Dūsana rallies the remaining forces and rushes on to Rāma (28)	119
25	Dūsana and his forces are also destroyed (24)	125
26	Triśiras, a general of the Rāksasa army, is also slain (20)	131
27	Khara gives a tough fight to Rāma (30)	136
28	Rāma and Khara admonish each other and restart fighting (28)	141
29	The destruction of Khara enraptures the sages of the Dandaka forest (35)	146
30	Sūrpanakhā hastens to Rāvana to report the destruction of Khara and Dūsana (22)	153
31	Sūrpanakhā upbraids Rāvana of being oblivious of the impending calamity and points out his other weaknesses (23)	157
32	At the instance of Rāvana Sūrpanakhā supplies information about Rāma, Laksmana and Sītā and gives him counsel (24)	161
33	Rāma makes up his mind to call on Mārīca and acts accordingly (38)	165
34	Rāvana reveals to Mārīca his plan of abducting Sītā and seeks his assistance (22)	172
35	Mārīca advises Rāvana to give up his evil design lest he ruin himself and his kingdom (23)	176
36	Mārīca, describing his first encounter with Rāma, requests Rāvana to abandon his malintention (28)	181

SARGA		PAGE
37	Mārīca narrates his second experience of Rāma's prowess to dissuade Rāvana from his determination (20)	186
38	Rāvana repudiates Mārīca's counsel and threatens to punish him with death, if he disobeys (21)	191
39	Mārīca further advises Rāvana in vain that Sītā's abduction will cost him heavily (20)	195
40	Mārīca reluctantly assumes the form of a deer and trots about before Rāma's hut to attract Sītā (32)	198
41	Sītā requests Rāma for the enchanting deer Laksmana warns against the Rāksasa-trickery Rāma, however, starts to kill it if a disguised Rāksasa, else to bring it (49)	204
42	Rāma kills the deer-formed Mārīca and hastens back to his āsrama (21)	214
43	Deceived by Mārīca's illusive cry for help, Sītā forces Laksmana to run to Rāma's rescue (37)	219
44	In the guise of a *Parivrājaka* Rāvana approaches Sītā who treats him with traditional hospitality (36)	224
45	Sītā narrates her account lest the *Atithi* curse her Rāvana, in reply to her query, reveals his identity and intention in going there Sītā becomes furious (45)	231
46	Rāvana reiterates that he is the most powerful ruler and repeats his demand which Sītā resents (23)	240
47	Sītā is abducted by Rāvana (36)	244
48	Jatāyu advises Rāvana in vain to release Sītā and challenges him to fight (27)	250
49	The combat between Rāvana and Jatāyu (40)	255
50	Having slain Jatāyu, Rāvana resumes his flight (42)	262
51	Sītā censures Rāvana as he forcibly takes her away (25)	268
52	Rāvana reaches Lankā with Sītā (29)	272
53	Rāvana entreats Sītā to marry him (35)	277
54	At her ferocious reply, Rāvana orders her to be kept in the Asokavana (32)	283
55	Rāma, seeing Laksmana approaching alone, apprehends the loss of Sītā (20)	288
56	Rāma reproaches Laksmana and hastens anxiously towards his āsrama (20)	292
57	In spite of his explanation, Laksmana incurs Rāma's blame for disobeying his command (25)	295
58	Overcome with grief, Rāma speeds through the woodland in search of Sītā (35)	299
59	Rāma laments on not finding any trace of Sītā (29)	304
60	The sight of the scattered fragments of the Rāksasa's fighting materials urges Rāma to threaten the world with destruction, if he fails to recover Sītā (52)	309
61	Laksmana dissuades Rāma from his rash decision and suggests best efforts to find out Sītā (16)	321
62	Laksmana further asks Rāma not to despair like a layman but to strive to stamp out his enemy (20)	323
63	Rāma happens to meet Jatāyu who gives him the news of Sītā's abduction by Rāvana (26)	327
64	Rāma makes a libation in honour of Jatāyu who breathed his last while narrating his duel with Rāvana (36)	331
65	Rāma and Laksmana encounter Kabandha on their way through the Krauñca forest (31)	338
66	Kabandha's arms are chopped off (15)	344
67	Kabandha narrates his own account (31)	347
68	Kabandha asks Rāma to enter into alliance with Sugrīva, in order to recover Sītā (22)	351
69	Kabandha informs Rāma the whereabouts of Sugrīva (36)	355
70	The meeting between Rāma and Śabarī (27)	362
71	Rāma and Laksmana reach Pampā (26)	368

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ अरण्यकाण्डम् ॥

१

प्रविश्य तु महारण्यं दण्डकारण्यमात्मवान् ।
ददर्श रामो दुर्धर्षस्तापसाश्रममण्डलम् ॥ १
कुशचीरपरिक्षिप्तं ब्राह्म्या लक्ष्म्या समावृतम् ।
यथा प्रदीप्तं दुर्दर्शं गगने सूर्यमण्डलम् ॥ २
शरण्यं सर्वभूतानां सुसंमृष्टाजिरं सदा ।
पूजितं चोपनृत्तं च नित्यमप्सरसां गणैः ॥ ३
विशालैरग्निशरणैः स्रुग्भाण्डैरजिनैः कुशैः ।
समिद्भिस्तोयकलशैः फलमूलैश्च शोभितम् ॥ ४
आरण्यैश्च महावृक्षैः पुण्यैः स्वादुफलैर्वृतम् ।
बलिहोमार्चितं पुण्यं ब्रह्मघोषनिनादितम् ॥ ५

G 3 6 7
B 3 1 6
L 3 4 7

1

Dt1 begins with ॐ नम श्रीरामचन्द्राय, Dm1 श्रीगणाधिपतये नम , D4 श्रीगणेशाय नम॰ श्रीसरस्वत्यै नम श्रीरामचन्द्राय नम , D6 श्रीमते रामानुजाय नम अथ ऋषिदशि , D8 ॐ, T1 श्रीरामचन्द्राय नम । हरि । ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम (marg अरण्यकाण्ड शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु ।), T3 श्रीगुरुभ्यो नम हरि ॐ (marg शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु ।), G हरि ॐ (G3 marg शुभमस्तु आरण्यकाण्ड), M2 हरि श्रीगणपतये नम अविघ्नमस्तु, M3 हरि

1 ^{a}) V2 B प्रविशन् Ś1 च, Ñ1 V2 B D1–3 5 स (for तु) ❀ Ck अथाग्र्याश्रमवर्त्यृषिदर्शितवर्त्मना दडकारण्यं प्रविष्टस्य दडकारण्यनिलयर्षिसगम । प्रविष्टस्ये(°ष्ट से)त्यादि । ❀ —^{b}) Ñ2 V B D7 उत्तम (for आत्मवान्) —^{c}) Dt1 D6 रामो ददर्श (by transp) Ś1 Ñ1 D1–3 5 धर्मज्ञस्, V1 B Ctp दुर्धर्षं (for दुर्धर्षस्) —^{d}) B4 तापसाश्रममुत्तम

2 V1 om (hapl ?) 2 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 5 कुशचीरे समाकीर्णं(D1 °र्णं) —^{b}) Ś1 Ñ D1 2 5 7 समन्वित (for समावृतम्) ❀ Ck ब्रह्मविद्यानुष्ठानजा लक्ष्मी ब्रह्मलक्ष्मी तया । ❀ —Dg1 transp 2^{cd} and 3^{ab} —^{c}) D4 दीप्त, G2 प्रदीप्त- Ś1 D6 8 T1 2 Cr k दुर्धर्षं, Cm g t as in text (for दुर्दर्शं) —^{d}) T3 रवि- (for सूर्य-) D1 -मडले —For 2^{cd}, Ñ2 V2 B D7 subst

1* दुष्प्रवेश दुरालक्ष्य सूर्यमण्डलवर्चसम् ।

[V2 illeg up to सूर्य B1 दुष्प्रवेश B3(m also as above) 4 दुराधर्षं (for °लक्ष्य)]

3 Dg1 transp 2^{cd} and 3^{ab} —^{a}) B3 (m also as in text) -सत्त्वाना, D4 लोकाना (for -भूताना) —^{b}) G1 [अ]जिन (for -[अ]जिर) T3 तदा, Cg as in text (for सदा) Ś1 D1–3 5 सुसमृष्टनिवेशन, Ñ1 °मृष्टाजिनास्वर (sic), Ñ2 V B D7 सुसमृ(Ñ2 °सव)द्ध श्रिया युत, D4 सुसमृद्ध हि सर्वदा —After 3^{ab}, Dg1 (after 2^{cd} transp) Dt1 Dm1 D4 6 8 S (G3 illeg) ins

2* मृगैर्बहुभिराकीर्णं पक्षिसघै समावृतम् ।

[D4 T2 समाकुल (for °वृतम्)]

—Thereafter M3 reads 5^{cd} and 8^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 B D7 सेवित, V2 शोभित (for पूजित) V B1–3 D1 2 M1 3 चोपनृत्य, B4 D5 चोपसृष्ट(D5 °वृत्त), K(ed) Cg च प्रनृत्त, Cr m k t चोपनृत्तं (as in text) —After 3, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 ins

3* पवित्रममल दिव्य सिहसुस्वरनादितम् ।

[V1 B1 पवित्र(V1 °त्र)मगल Ñ2 D7 सिहशार्दूल, V1 विहगस्वन , B1 विहगस्वर- (for सिहसुस्वर-)]

4 ^{a}) V1 अन्नशरणै , D4 G2 अग्निक(G2 °च)रणै —V2 illeg from ग्भाण्डै up to श्च in ^{d} —^{b}) Ñ2 V1 B D7 स्रुग्भाडै रुचिरै शुभै —After 4^{ab}, D6 ins राम राम —^{c}) Ñ2 V1 B3 4 D7 महद्भिस् (for समि°) —^{d}) T1 2 तु (for च) B1 2 4 D1–3 5 7 फलमूलोपशोभित(D5 °तं)

5 ^{a}) Ñ1 D1 3 शरण्यैश्, V1 D4 M2 (after corr *sec m* as in text) अरण्यैश्, D2 5 सुरम्यैश् (for आर°) —^{b}) Ñ1 स्वादु-, Ñ2 B1 2 पुण्य-, D1 7 पुष्प- (for पुण्यै) Ñ1 -मूल- (for स्वादु-) Dg1 D4 T1 युत, D3 शुभै (for वृतम्) —Ś1 Ñ V2 B (V2 B followed by 4*) D1–3 5 7 read 5^{cd} after 7^{ab} M3 reads 5^{cd} (followed by 8^{cd}) after 2* —^{c}) V2 illeg from होमा up to निना in ^{d} Ñ2 D1 7 रम्य, D3 दिव्य (for पुण्य) —^{d}) Ś1 पुण्य- (for ब्रह्म-) B3 4 Dm1 D5 M2 3 -विनादित, D1 -निनादिक, D8 -[अ]नु°, Cm as in text (for निनादितम्) —After 5, V B ins , while Ñ2 D7 ins after 8

4* नानापक्षिरुतै रम्य नानामृगगणैर्युतम् ।

[V2 illeg from रुतै up to गणै V1 गणान्वित, B -समावृत (for -गणैर्युतम्)]

3 6 5 पुष्पैर्वन्यैः परिक्षिप्तं पद्मिन्या च सपद्मया ।
3 1 6
3 4 5 फलमूलाशनैर्दान्तैश्चीरकृष्णाजिनाम्बरैः ॥ ६
सूर्यवैश्वानराभैश्च पुराणैर्मुनिभिर्वृतम् ।
पुण्यैश्च नियताहारैः शोभितं परमर्षिभिः ॥ ७
तद्ब्रह्मभवनप्रख्यं ब्रह्मघोषनिनादितम् ।
ब्रह्मविद्भिर्महाभागैर्ब्राह्मणैरुपशोभितम् ॥ ८

तद्दृष्ट्वा राघवः श्रीमांस्तापसाश्रममण्डलम् ।
अभ्यगच्छन्महातेजा विज्यं कृत्वा महद्धनुः ॥ ९
दिव्यज्ञानोपपन्नास्ते रामं दृष्ट्वा महर्षयः ।
अभ्यगच्छंस्तदा प्रीता वैदेहीं च यशस्विनीम् ॥ १०
ते तं सोममिवोद्यन्तं दृष्ट्वा वै धर्मचारिणः ।
मङ्गलानि प्रयुञ्जानाः प्रत्यगृह्णन्दृढव्रताः ॥ ११

---

6 V1 om 6-8 —[a]) Ś1 D2 5 मूलैर् (Ś1 °लैश्), Ñ1 D1 3 रम्यैर्, M1 पुण्यैश्, M3 वृक्षैश् (for पुष्पैर्) Ś1 चापि, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 M चान्यै, D2 5 वापि (for वन्यैः) D3 परिवृत (for °क्षिप्त) G3 पुष्पैर्व ·रिक्षिप्त (damaged) —[b]) D2 5 वै (for च) G3 सुपद्मया —For 6[ab], Ñ2 V2 B D7 subst.

5* विचित्रपुष्पैस्तरुभिः पद्मिनीभिः सुशोभितम् ।

[V2 illeg from स्तरुभि up to सु Ñ2 B3 4 D7 च (for सु-).]

—[c]) B1 -मूलाशिनैर्

7 V1 om 7 (cf v l 6) V2 illeg from नरा in [a] up to वृतम् in [b] —[a]) Ñ2 B D7 सूर्यवैश्वानरप्रख्यै (B °निभै) —[b]) G2 बहुभिर् (for मुनिभिर्) Ñ1 illeg, Dg1 (before corr) Dt1 D6 T3 M1 युत (for वृतम्) —After 7[ab], Ś1 Ñ V2 B (V2 B followed by 4*) D1-3 5 7 read 5[cd] —[c]) Dg1 अन्यैश्, M3 पूज्यैश् (for पुण्यैश्) Ś1 शीर्णपर्णकृताहारैः, Ñ2 V2 B D7 नानाविनियताहारैः (V2 illeg from हारै up to st 14), D1 3 पर्णाशिभिर्जिताहारैः, D2 5 पर्ण (D5 पूर्ण) शीर्णव्रताहारैः —[d]) G2 शोभिते (for °त) After शोभित, D6 wrongly ins तद्दृष्ट्वा Ñ2 B1 D7 सुरपर्षभैः, B2 महितव्रतैः

8 V1 om 8, V2 illeg for 8 (cf v l 6 and 7 respy) —[a]) Ś1 -सदन-, D1 -भुवन- (for -भवन-) —[b]) Dm1 D8 M2 -विनादित (for -निनादितम्) Ś1 Ñ1 D1-3 5 ऋषि (Ñ1 मुनि) सवनिषेवित, Ñ2 B3 (m also as in text) 4 D7 ब्रह्म (B4 मह) र्षिगणसेवित, D4 मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि —M3 reads 8[cd] (preceded by 5[cd]) after 2* —[c]) Ś1 Ñ2 B D1-3 5 7 M2 3 ब्रह्मभूतैर्, Ñ1 °कल्पैर् (for °विद्भिर्) Ś1 D1-3 5 महाप्रा (D5 °प्र) ज्ञैर् —[d]) G3 damaged for रुप —After 8, Ñ2 D7 ins 4*

9 V2 illeg for 9 (cf v l 7) —[a]) Ś1 Dg1 Dt1 D1-4 6 8 T1 2 त दृष्ट्वा, D5 दृष्ट्वा (subm), T3 G1 3 M1 Cv m g स दृष्ट्वा, M2 3 दृष्ट्वा तु (for तद्दृष्ट्वा) Ñ2 V1 B D7 दृष्ट्वैव (B4 °व) राघवो दूरात् ❀ Cv स दृष्ट्वा राघव इति सम्यक् । ❀ —[c]) Ñ2 D3 4 7 G1 2 अभ्या (G1 °भि, G2 °ध्या)-गच्छन् —[d]) Ś1 Ñ V1 B D3 7 Ck सज्य, D2 5 सज्ज, D4 सत्य (for विज्य) —After 9, Ñ2 V1 B D7 ins

6* सीतयानुगतो धीमान्भ्रात्रा वै लक्ष्मणेन च ।

[B4 (after corr inf lin as above) [अ]नुगतो (for °गतो) V1 सीतया (sic) (for भ्रात्रा वै)]

10 V2 illeg for 10 (cf. v l 7) —[a]) D6 दिव्या· (for दिव्य-) Ñ illeg for -ज्ञानोप- Ś1 D1-3 5 -[उ]पसपन्ना (D5 °न्न) (for -[उ]पपन्नास्ते) —[b]) Ś1 Ñ1 D1-3 5 तपोधना (for महर्षय) —After 10[ab], Dg1 D4 G1 2 M2 3 ins. 7* and om (hapl) 10[cd] —[c]) T3 अभ्यागच्छस् (for अभ्य°) Cm तथा (for तदा) Ś1 Ñ1 D1-3 5 अभ्य (D3 °भ्या) गच्छत सहृष्टा, Ñ2 B D7 अभ्या (B °भ्य) गच्छत सुप्रीता, V1 अभ्यधावत सुप्रीता, Dt1 D6 Ct अभिजग्मुस्तदा प्रीता (D6 सीता) —[d]) Ñ1 D3 तपस्विनीं, Cv as in text, Cr यशस्विन (for यश°) Ñ2 V1 B D7 वैदेहीं लक्ष्मण तथा (B3 °दा)

11 V2 illeg for 11 (cf v l 7) —[a]) Ś1 D5 नव, Ñ1 D1 3 सर्वे, Dt1 D6 ते तु, D2 नव-, T1 ते (for ते त) Ñ2 V1 B D7 साक्षात्सूर्यम् (for ते त सोमम्) —[b]) Ñ2 Dt1 Dm1 D6 8 T1 G3 Ct धर्मचारिण (D6 °णा) (for °रिण) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 5 7 M2 त दृष्ट्वा (B1 D7 M2 दृष्ट्वा त [by transp]) धर्म (Ś1 व्योम, B1 3 4 [m also धर्म] ब्रह्म)-चारिण —After 11[ab], Dt1 Dm1 D6 8 T G3 M1 ins, whereas Dg1 D4 G1 2 M2 3 ins after 10[ab]

7* लक्ष्मण चैव दृष्ट्वा तु वैदेहीं च यशस्विनीम् ।

[D4 च महात्मान, G1 चैव त दृष्ट्वा (for चैव दृष्ट्वा तु) G3 वैदे- (damaged)]

Cv m g k t also read 7* after 11[ab] ❀ Cv इत्येष पाठक्रम । अन्यस्तु लेख(क) विकृतकृत ।, Ck येन क्रमेणासाभिर्व्याख्यायते अत एव पाठक्रम । अन्ये तु पाङ्क्तपाठयोजनाशक्त्या पाङ्क्तपाठ नाशयति तन्न स्वत्यादरणीयम् । ❀ —[c]) D3 मागत्यानि Dm1 (sup lin as in text) D8 नियुजाना (for प्र°) —[d]) V1 प्रत्यगृ·न्, D6 प्रत्यागृह्णीन् (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 7 धृतव्रता, Ñ1 व्रत°, T1 दृ· *, M2 महा° (for दृढव्रता) —After 11, Ñ2 V1 B D7 ins

8* राघव सीतया सार्धं लक्ष्मणेन च धीमता ।
अभिवाद्य मुनीन्सर्वानभित प्राञ्जलि स्थित ।

[(l 1) B2 वीर्यवान् (for धीमता)]

रूपसंहननं लक्ष्मीं सौकुमार्यं सुवेषताम् ।
ददृशुर्विस्मिताकारा रामस्य वनवासिनः ॥ १२
वैदेहीं लक्ष्मणं रामं नेत्रैरनिमिषैरिव ।
आश्चर्यभूतान्ददृशुः सर्वे ते वनचारिणः ॥ १३
अत्रैनं हि महाभागाः सर्वभूतहिते रताः ।
अतिथिं पर्णशालायां राघवं संन्यवेशयन् ॥ १४
ततो रामस्य सत्कृत्य विधिना पावकोपमाः ।
आजहुस्ते महाभागाः सलिलं धर्मचारिणः ॥ १५
मूलं पुष्पं फलं वन्यमाश्रमं च महात्मनः ।
निवेदयित्वा धर्मज्ञास्ततः प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥ १६
धर्मपालो जनस्यास्य शरण्यश्च महायशाः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च राजा दण्डधरो गुरुः ॥ १७
इन्द्रस्यैव चतुर्भागः प्रजा रक्षति राघव ।
राजा तस्माद्वरान्भोगान्भुङ्क्ते लोकनमस्कृतः ॥ १८
ते वयं भवता रक्ष्या भवद्विषयवासिनः ।
नगरस्थो वनस्थो वा त्वं नो राजा जनेश्वरः ॥ १९   G 3 6 20 B 3 1. 20 L. 3 4 19

---

12 V2 illeg for 12 (cf v l 7) —[a]) Dg1 Dm1 D8 T3 G2 रूप, T1 .प (for रूप-) Ñ1 -सहनने Ś1 D2 5 रूप वेष तथा(D2 5 °तो) लक्ष्मीं, Ñ2 V1 B D7 रूप प्रमाणं लक्ष्मीं च(B3 ...) —[b]) Ś1 निवेशन, B3 प्रवेशता, G1 यशस्विता (for सुवेषताम्) —[c]) After ददृशुर्, D6 ins सर्वे Ś1 D1-3 5 निर्मित(D5 °ता) धात्रा, Ñ1 विस्मिता दाम्ना (sic) (for विस्मिताकारा)

13 V2 illeg for 13 (cf v l 7) —[a]) Ś1 Ñ1 D1-3 5 राघवौ(Ś1 D3 °व) चैव(D5 धर्म) सीता च (Ñ1 illeg for सीता च) —[b]) Ñ1 illeg for नेत्रैर् Ś1 D2 5 अपि (for इव) —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B1-3 Dm1 D1-5 8 T1 2 G M2 3 आश्चर्यभूत(V1 B3 Dm1 D4 8 T2 G M2 3 °ता), Cg t as in text —[d]) M1 चै (for ते) Ś1 ब्रह्मवादिन, Ñ1 D1 3 M2 3 धर्मचारिण, Ñ2 V1 B Dt1 Dm1 D6-8 T3 G3 Ct वनवासिन, D2 5 ब्रह्मचारिण, Cm g k as in text (for वनचा°)

14 V2 illeg for 14 (cf v l 7) M1 om (hapl) 14-15 —[a]) Ś1 Ñ1 D1-3 5 अथ ते वै, Dm1 D8 T3 तत्रैन हि (for अत्रैन हि) Ś1 महात्मान —[b]) Dg1 D4 8 M2 -हिते रत, T1 हि —For 14[ab], Ñ2 V1 B D7 subst

9* मुनयस्ते ततो राममतिथिं स्वयमागतम् ।

—[c]) Ś1 Ñ1 D1-3 5 अतिथीन्, Ñ2 B D7 सहिता, V1 सहिताश्च (hypm), D6 अतिथ्य (sic) (for अतिथिं) —[d]) Ñ2 V1 B D7 वासार्थं (for राघव) Ñ2 D7 समवेशयन्, D8(after corr as in text) सन्यवेदयन् (for सन्यवेश°) Ś1 Ñ1 D1-3 5 तान्निवे(Ñ1 D3 °न्प्रवे)श्य यथाविधि —After 14, B3 ins

10* रामस्तु पर्णशालाया सीतया सह वै स्थित ।

15 M1 om 15 (cf v l 14) —[a]) Ñ2 V B1 2 4 D7 रामस्य सत्कार, B3 रामस्य सस्कार, Dm1 D8 राम सुसत्कृत्य, Cm as in text (for रामस्य सत्कृत्य) —[b]) Lacuna for विधि in M2 filled *sec m* as in text Ś1 Ñ1 D1-3 5 विधिवत् (for °ना) Ñ2 V B D7 विधिवत्ते तपोधना —[c]) T1 .जहुस् (damaged) —[d]) G2 ब्रह्म- (for धर्म-) D8 -चारिण —For 15[cd], Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

11* आजहु सलिल पुण्य सहिता धर्मचारिण ।

[Ñ1 पुण्य- (for पुण्य) B1 पुण्य- (for धर्म-) Ś1 Ñ1 D1-3 5 -कोविदा (for -चारिण)]

—After 15, Dt1 Dm1 D6 8 G3 ins

12* मङ्गलानि प्रयुञ्जाना मुदा परमया युता ।

[Prior half = 3 1 11[c]]

16 [a]) Ś1 B2 पुष्पमूल, Ñ2 V2 B1 पुष्प मूल-, V1 B3 4 D7 T1 2 पुष्प मूल (by transp), D8 मूल पुष्प- (for मूल पुष्प) Ś1 वान्यम्, V2 G1 रम्यम्, Dt1 D6 सर्वम् (for वन्यम्) —[b]) V आसन (for आश्रम) Ñ2 V1 B D7 महात्मने, V2 illeg (for °त्मन) Ś1 Ñ1 D1-3 5 आश्रमाश्च महर्षय —[c]) D1 2 5 रामाय, D6 धर्मज्ञास् (for °ज्ञास्) Ñ2 V B2-4 D7 निवेद्य(Ñ2 विनिद्य) खलु धर्मेण, B1 विनिवेद्य च धर्मेण —[d]) B3 4 वच, Dg1 Dt1 D6 T1 ते तु (for तत) T1 damaged for प्राञ्जलयो

17 [a]) Ś1 Ñ1 D1-3 5 श(D1 व)र्मदाता (for धर्मपालो) —[b]) Dm1 D4 8 T1 2 G3 Cm g त्व (for च) Dm1 D6 8 T1 2 महायश —For 17[ab], Ñ2 V B D7 subst

13* त्व नो धर्मपिता राम तथा शरणद सखा ।

[Ñ2 V B1 3 4 धर्म (for धर्म) V1 तत (for तथा)]

—[d]) B1 स च राजा जगद्गुरु

18 [a]) Ś1 दडश्चैव, Ñ2 V B D7 देवेंद्रस्य, Dg1 D3 4 G1 M1 इन्द्रस्येव(Dg1 °ह), M2 °स्यैप (for इन्द्रस्यैव) —[b]) T1 2 रक्षसि Ñ1 B1 Dg1 D2 M2 (before corr *pr m* as in text) राघव, D3 om (for राघव) —[cd]) Ñ2 V B D7 transp राजा and तस्माद् Ñ1 D1-3 5 परान् (for वरान्) B4 भुक्ते भोगान् (by transp) Dg1 चाद्यान्, D1 लोके, M2 3 भूतैर् (for लोक-) Dt1 D6 Ct रम्यान्भुक्ते, Dm1 D8 T3 G M1 अग्र्या(G2 °ग्रा)न्भुक्ते (for भुङ्क्ते लोक-) ❀ Cr लोकनमस्कृत इति शेष ❀

19 [a]) Lacuna for वय filled *sec m* in M2 V1 B2-4 D7 भवतो, D1 भगवता (hypm), T1 damaged (for भवता) —[c]) D2 नगरस्थो वा (hypm), D7 नागरस्थो (for नगरस्थो) —[d]) D3 भो (for नो) Ś1 रघूद्वह, Ñ V

G 3 6 21 B 3 1 21 L 3 4 20 न्यस्तदण्डा वयं राजञ्जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
रक्षितव्यास्त्वया शश्वद्गर्भभूतास्तपोधनाः ॥ २०
एवमुक्त्वा फलैर्मूलैः पुष्पैर्वन्यैश्च राघवम् ।
अन्यैश्च विविधाहारैः सलक्ष्मणमपूजयन् ॥ २१
तथान्ये तापसाः सिद्धा रामं वैश्वानरोपमाः ।
न्यायवृत्ता यथान्यायं तर्पयामासुरीश्वरम् ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

B D1–3 5 7 रघूत्तम(Ñ1 B1 D2 °म), D4 T1 2 G1 3 जनेश्वर, M2 त्वमी° (for जनेश्वर)

20 M3 om 20[ab] —[a]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 राम (for राजन्) —[b]) Ñ1 . क्रोधा (illeg), D1–3 5 शातक्रोधा (for जित°) —[c]) Ś1 Ñ1 Dt1 D2 5 6 रक्षणीयास् (for °तव्यास्) Ś1 D1 2 5 सर्वे, Ñ2 तावद् (for शश्वद्) —[d]) Ś1 D1–3 5 गर्भरूपास्, Ñ2 V1 B D7 धर्मलुब्धास्(B2 °गुप्तास्), V2 धर्मयुक्तास्, M2 ब्रह्म°, G(ed) धर्मनिष्ठास् (for गर्भभूतास्) Ñ1 तपस्विन

21 B1 om (hapl) 21 —[ab]) B3 Dt1 Dm1 D4 8 एवमुक्ता V2 illeg from फलैर् up to वन्यैश्च Ś1 D1–3 5 फलैर्वन्यै, Ñ1 फलपुष्पैर्, V1 B3 D7 मूलफलै (B3 °ल) (for फलैर्मूलै) D7 धूपैर् (for पुष्पैर्) G1 पुष्पै मूलैश् (by transp) (for मूलै पुष्पैर्) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G1 3 M Ch t अ(G1 चा)न्यैश्च, D1 5 मूलैश्च, D3 चैव तु (for वन्यैश्च) Ñ1 वन्यैरन्यैश्, B2 वन्यै पुष्पैश् (by transp) (for पुष्पैर्वन्यैश्) Dm1 D8 G1 3 M2 3 पार्थिव, (for राघवम्) —[c]) Dt1 Dm1 D6 T3 G1 3 M Cr वन्यैश्, Cm g k t अन्यैश् (as in text) Ś1 Ñ1 D1–3 5 विविधैर्भक्ष्यै (for °धाहारै) —For 21[cd], Ñ2 V B2–4 D7 subst

14* लक्ष्मण चार्चयामासुर्मुनयस्ते तपोधना ।

—After 21, Ś1 D1–3 5 ins, whereas Ñ2 V1 2(illeg) B D7 ins after 22

15* स तु मुनिवरलब्धसत्क्रिय-
त्रिदशपतिस्त्रिदशैरिवार्चित ।
सुसुखमवसदाश्रमे तदा
जनकसुतासहितो महायशा ।

[(l 2) Ñ2 B D7 त्रिदशवरस (for °पतिस्) D1 [अ]न्वित (for [अ]र्चित) —(l 3) V1 D2 7 समुखम D1 2 तदाश्रमे (by transp) (for आश्रमे तदा) —(l 4) Ñ2 B3 4 D7 सलक्ष्मण, V1 B1 2 स राघव, D3 निशा नृप (for महायशा)]

22 Ś1 D1–3 5 read st 22 (along with 16*) before 3 2 1 —[a]) Ś1 D2 3 5 अथ ते, Ñ1 तथा ते, Ñ2 V B D7 एव ते, D1 यथा ते, T3 ततोन्ये, G3 यथान्ये (for तथान्ये) Ñ1 सर्वे (for सिद्धा) —[b]) Ś1 Ñ V2 D1–3 5 7 वैश्वानरप्रभा (Ñ V2 D1 7 °भ), V1 B Dm1 D6 8 G1 3 वैश्वानरोपम (D6 °त्तमा) —[c]) V D2 T3 G3 न्यायवृद्धा(V2 D2 °त्त्या, G3 °त्त) (for °वृत्ता) D3 T यथान्याय्यं —[d]) Ś1 D2 तर्पयित्वा मुनीश्वरा (D2 सुरेश्वर), Ñ2 V B D7 अर्चयामासुरागत —After 22, Ś1 D1–3 5 ins

16* पूजित स तु तत्रैव रजनीमवसत्सुखम् ।
[Ś1 सततैस्तत्र (for स तु तत्रैव)],

while Ñ2 V1 2(illeg) B D7 ins 15* On the other hand, M2 3 ins after 22

17* त एवमुक्ता सहसाभ्युपेत्य
सलक्ष्मण राघवमभ्यपूजयन् ।
रात्रिं च तत्रैव सुखं प्रसुप्ता
प्रपेदिरे व्यालमृगैश्च जुष्टम् ।

Colophon —*Kānda name* B2 4 D1 2 om, Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D3–8 S आरण्य°, Ñ1 V2 आरण्यक°, Ñ2 V1 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V2 D2 3 तापसाश्रमनिवास, Ñ2 V1 B1 2 आश्रमदर्शन, B3 4 दण्डकाश्रमदर्शन, D1 दण्डकारण्ये तापसाश्रमनिवास, D7 मुनय आश्रमदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 V B3 D7 6, B2 4 D1 3 7, D5 5 —After colophon, G M1 conclude with श्रीरामाय नम

२

कृतातिथ्योऽथ रामस्तु सूर्यस्योदयनं प्रति ।
आमन्त्र्य स मुनीन्सर्वान्वनमेवान्वगाहत ॥ १
नानामृगगणाकीर्णं शार्दूलवृकसेवितम् ।
ध्वस्तवृक्षलतागुल्मं दुर्दर्शसलिलाशयम् ॥ २
निष्कूजनानाशकुनि झिल्लिकागणनादितम् ।
लक्ष्मणानुगतो रामो वनमध्यं ददर्श ह ॥ ३
वनमध्ये तु काकुत्स्थस्तस्मिन्घोरमृगायुते ।
ददर्श गिरिशृङ्गाभं पुरुषादं महास्वनम् ॥ ४
गभीराक्षं महावक्त्रं विकटं विषमोदरम् ।
बीभत्सं विषमं दीर्घं विकृतं घोरदर्शनम् ॥ ५
वसानं चर्म वैयाघ्रं वसार्द्रं रुधिरोक्षितम् ।
त्रासनं सर्वभूतानां व्यादितास्यमिवान्तकम् ॥ ६ G 3 7 8 / B. 3 2 6 / L 3 5 9

2

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामा

1 Before 1, Ś1 D1–3 5 read 3 1 22 (along with 16*) —^{a}) Ñ2 V B D7 मुनिगणैर् (for ऽथ रामस्तु) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 5 ह्यु(D1 उ [with hiatus], D5 [अ]भ्यु)दिते सूर्यमडले, Ñ2 V B D7 उदिते रविमडले —^{c}) Ś1 च (for स) Ñ1 D1 3 5 आमन्त्र्यर्षिगणान्सर्वान् —^{d}) Ś1 Ñ1 एव जगाम ह, D1 एवाभ्य°, D2 एवावगाहते, D5 एव न्य°, Cg k t as in text (for एवान्वगाहत) —For 1^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

18* पुन प्रतस्थे काकुत्स्थस्तानामन्त्र्य तपोधनान् ।

[D7 स्तान् (for तान्)]

2 ^{a}) Ñ2 V B D7 वन(V1 एव) बहु(V1 illeg for बहु)मृगाकीर्णं —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 5 -गणसेवित, Ñ2 V B Dm1 D7 8 T3 -वृकसवृत, G1 -मृग° (for -वृकसेवितम्) Dt1 D6 ऋक्षशार्दूलसेवित —T2 om (hapl ?) 2^{c}–3^{b} —^{c}) Ś1 D1–3 5 क्रूर-, Ñ1 नाना- (for ध्वस्त-) Ñ2 V D7 ध्वाक्षगृध्रवला(V °गणा)कीर्णं, B ध्वाक्षगृध्रबका(B2 °कुला, B3 [*sup lin* also] °वला)कीर्णं —^{d}) B1 3 Dg1 Dm1 M3 ददर्श, B2 4(*sup lin* also as in text) दुर्धर्ष- (for दुर्दर्श-) —After 2, Ñ2 V B D7 ins

19* हसकारण्डवाकीर्णं नानासत्त्वनिषेवितम् ।
नानापक्षिरुत घोर नानानादनिनादितम् ।

[(l 2) V1 भेक-; V2 B1 3(before corr) 4 सिंह-, B2 3 (after corr *sup lin*) चिचि- (for second नाना) B विनादित (for नि°)]

3 Ñ2 (hapl) T2 om 3^{ab} (for T2, cf v l 2) —^{a}) Ś1 Ñ1 B D1–3 5 6 M3 निष्कू(Ś1 विष्कू [sic], D3 नि कू)जमान- (for निष्कूजनाना-) B D7 M2 -शकुन (for -शकुनि) —^{b}) D2 झिल्लीगणक-, D8 G1 झल्लिका° (for झिल्लिकागण-) T1 (*inf lin* also as in text) G1 M1 -सेवित (for -नादितम्) —^{c}) Ś1 Ñ V B Dt1 D1–3 5 7 G2 M2 3 -[अ]नुचरो (for -[अ]नुगतो) —^{d}) Ś1 Ñ1 V B D1–3 5 7 वनमुग्र, D4 G2 °मध्ये (for °मध्य) Ñ2 V B D7 न्यगाहत, G2 ददर्श हा

4 ^{a}) Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 सीतया सह (for वनमध्ये तु) —^{b}) D1 3 घोरे (for घोर-) Ś1 -मृगावृते. —For 4^{ab}, Ñ2 V B D7 subst .

20* वने तु तस्मिन्काकुत्स्थो घोरे पक्षिगणावृते ।

[Ñ2 D7 [ऽ]पि, B1 2 च (for तु) B4 घोर- (marg also नाना-) (for घोरे) Ñ2 D7 पक्षिगणाकुले]

—^{c}) Ś1 -दुर्गाभ, B1 2 -कूटाभ (for -शृङ्गाभ) —^{d}) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 5 7 अवस्थित (for महास्वनम्) B1 राक्षसं घोरदर्शन —After 4, Ñ2 V B D7 read l 2 of 21*

5 ^{a}) Dg1 Dm1 D4 6 T3 M3 Cr m g k गभीराक्ष, Ct गभीराक्ष (as in text) G1 महासत्त्व (for °वक्त्र) M2 वक्रनास विरूपाक्ष —^{b}) Dt1 D6 विकटोदर, Dm1 D8 G3 विकृतोदर (for विषमो°) —^{c}) M1 2 वीभत्स-, Cv विभक्त (for वीभत्स) M1 (also as in text) दीप्त (for दीर्घं) —^{d}) M2 क्रूरदर्शन (for घोर°) —For 5, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

21* वक्रनास विरूपाक्ष दीप्तास्य निम्नितोदरम् ।
दीर्घजिह्व महाकाय मृगव्यालनिबर्हणम् ।

[(l 1) B1 4 वज्रनास, D1 2 वक्रनाभ (for वक्रनासं) V1 D2 दीप्ताक्ष, G(ed) दीर्घास्य (for दीप्तास्य) Ñ1 B3 4 D8 G(ed) निर्ण(G[ed] °र्न)तोदर, Ñ2 D7 विनतो°, B1 नियुतो°, B2 निहतो°, D1 2 निर्णितो° (for निम्नितो°) —Ñ2 V B D7 read l 2 after 4 —(l 2) Ś1 D1–3 5 दीप्तजिह्व, V1 °काय, B1 °जघ (for दीर्घजिह्व) Ñ2 दीर्घजघ, V1 महाजिह्व (for महाकाय) Ñ1 B1 2 मृगव्याड- (for °व्याल-) V2 -विबर्हण, B1 -निवर्धन (for -निबर्हणम्)]

—B3 cont

22* महाक्रूरतर त च विरूप भयवर्धनम् ।

6 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 transp 6 and 7 —^{a}) D6 7 वै व्याघ्र (for वैयाघ्र) —^{b}) Ñ2 V B D7 सपाद, M2 वसात्र- (for वसार्द्रं) Ś1 Ñ1 D1–3 5 वसारुधिरभूषितं(D3 °चर्चित) —After 6^{ab}, B2 reads 3 3 1^{c}–7 (preceded by 34*) —^{d}) Ñ2 V B D7 T3 व्यात्ता(B3 °त्ता)ननम् (for व्यादितास्यम्)

G 3 7 7
B 3 7 7
L 3 5 8

त्रीन्सिंहांश्चतुरो व्याघ्रान्द्वौ वृकौ पृषतान्दश ।
सविषाणं वसादिग्धं गजस्य च शिरो महत् ॥ ७
अवसज्यायसे शूले विनदन्तं महास्वनम् ।
स रामं लक्ष्मणं चैव सीतां दृष्ट्वा च मैथिलीम् ॥ ८
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धः प्रजाः काल इवान्तकः ।
स कृत्वा भैरवं नादं चालयन्निव मेदिनीम् ॥ ९
अङ्केनादाय वैदेहीमपक्रम्य ततोऽब्रवीत् ।
युवां जटाचीरधरौ सभार्यौ क्षीणजीवितौ ॥ १०
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं शरचापासिधारिणौ ।
कथं तापसयोर्वां च वासः प्रमदया सह ॥ ११
अधर्मचारिणौ पापौ कौ युवां मुनिदूषकौ ।
अहं वनमिदं दुर्गं विराधो नाम राक्षसः ॥ १२
चरामि सायुधो नित्यमृषिमांसानि भक्षयन् ।
इयं नारी वरारोहा मम भार्या भविष्यति ।
युवयोः पापयोश्चाहं पास्यामि रुधिरं मृधे ॥ १३
तस्यैवं ब्रुवतो धृष्टं विराधस्य दुरात्मनः ।
श्रुत्वा सगर्वितं वाक्यं संभ्रान्ता जनकात्मजा ।
सीता प्रावेपतोद्वेगात्प्रवाते कदली यथा ॥ १४
तां दृष्ट्वा राघवः सीतां विराधाङ्कगतां शुभाम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ १५

---

7 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 transp 6 and 7 —^{b}) Dm1 D8 द्वौ वृषौ, M द्वावृक्षौ (*for* द्वौ वृकौ) M2 दश धेनुकान् (*for* पृषतान्दश) —For 7^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

23* अष्टौ सिंहानुपादाय शूलाग्रे रुधिरोक्षितान् ।

[Ś1 Ñ1 D2 उपासृज्य, D1 3 5 उपामज्य (*for* °दाय) Ñ2 B1 3 शूलाग्रै (*for* °ग्रे)]

—^{c}) Ś1 सुविषाण, D5 अविषाण D1 च सश्लिष्ट (*for* वसा°) —^{d}) D2 तु (*for* च)

8 Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 om 8^{ab} —^{a}) Dt1 शून्ये, Ct as in text (*for* शूले) —^{b}) G2 नादयत, M2 निनदत (*for* विनदन्त) —After 8^{ab}, M2 ins

24* मृत्युप्रख्य तमायान्त दृष्ट्वा तत्रैव तस्थिवान् ।

—^{c}) Ś1 D2 दृष्ट्वा, Ñ1 सीता (*for* चैव) —^{d}) D4 [अ]थ (*for* च) Ś1 D2 सीता च शुभलक्षणा, Ñ1 सदृश्य पुरत· स्थितान्, D1 3 5 दृष्ट्वा सीता तथैव च

9 Dg1 reads 9^{ab} in marg —^{a}) Dg1 T3 G1 M1 3 अभ्य(T3 °भ्या)गच्छत् (*for* °धावत्) V B D4 7 T2 Cr g k अभ्यधावत सक्रुद्ध —^{b}) Ś1 लोकाहार, Ñ1 D1–3 5 लेलिहान (*for* प्रजा काल) M2 इवापर ❀ Ct काले युगान्तकाले वृद्धोतक प्रजा अभि उद्दिश्य यथा धावति तथाभ्यधावत् । ❀

10 ^{a}) D6 अंके निधाय, M2 अकमारोप्य, Cg t as in text (*for* अङ्केनादाय) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 5 परिक्रम्य, B2 3 उप°, D8 अपा°, G1 आ° (*for* अप°) Dt1 D6 T1 तदा (*for* ततो) —^{c}) M2 कौ वा (*for* युवा) G2 चीरजटाधारौ (*for* जटा°) —^{d}) M2 क्षीणजीविनौ (*for* °जीवितौ)

11 D6 om 11 —^{b}) Dt1 M2 -पाणिनौ (*for* -धारिणौ) —^{c}) G2 हि (*for* च) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 कथ वा(D2 5 वा) तापसाभ्याशे(D3 °सावासे)

12 ^{a}) D1 स्वधर्महारिणौ पापौ, D2 अधर्मचरणौ पापौ —^{b}) D1 3 transp कौ and युवा B1 दारकौ, B2 D4 G2 M3 Cr k -दूषणौ, G1 -चेपिणौ (*for* दूपकौ) —^{c}) B2 3 (*sup lin* also) मत्रं (*for* दुर्गं)

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 5 [अ]व्याहतो, Dg1 [इ]ह यथा (*for* सायुधो) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 5 मुनि- (*for* ऋषि-) D7 मुनि भक्षयन्सदा (subm) —After 13^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D1–3 5 7 read 33* of Sarga 3, V1 reads st 1 of Sarga 3 (repeated as in D1 before 3 3 8) and then Ñ2 V B1 3 4 D7 read 34* and 1^{c}–7 (including the Star passages) of Sarga 3 —^{e}) M2 अनयो (*for* युवयो) Ñ1 V B D7 चापि (*for* चाह) Ś1 D1–3 5 पापयोर्युवयोश्चापि —^{f}) B3 (after corr as in text) युधि, T3 मृदु (*for* मृधे) —After 13, Ś1 Ñ1 D1–3 5 ins

25* इत्युक्त्वा वचन घोर सीता जग्राह राक्षस ।
अङ्कमारोप्य चैवैना प्रहसन्नग्रत स्थित ।

[(l 1) D5 सीना (*for* घोर) D5 म च (*for* सीता) —Ś1 om l 2 —(l 2) Ñ1 illeg for मारोप्य चवेना D2 वदेहीं (*for* चेवेना)]

14 Ñ1 illeg for 14^{ab} —^{a}) D7 M2 वदतो (*for* ब्रुवतो) Ś1 D1–3 घोर, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 दुष्ट, L(ed) धीर (*for* धृष्ट) —^{b}) Ś1 D1–3 5 [अं]कमाश्रिता, Ñ2 V B D7 मनस्विनी, T3 महा° (*for* दुरात्मन) —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 T3 om 14^{cd} —^{c}) Dg1 G M1 Cr सगर्वं वचन, Dm1 सममवचन, D8 समर्थवचन, M2 3 तद्राक्षसवचस् (*for* सगर्वित वाक्य) —^{d}) M2 3 सा भीता (*for* सभ्रान्ता) —Ñ1 illeg from 14^{e} up to प्रवाते in 14^{f} —^{e}) Ś1 V2 B3 4 D1–3 5 सीता प्रा(Ś1 प्र)वेपत त्रस्ता, Ñ2 V1 B1 2 D7 सीतावेपत सत्रस्ता, G1 M1 3 सीता प्रवेपितोद्वे(G1 °ता वे)गात् —^{f}) D3 reads from प्रवाते up to पश्य in 16^{a} in marg I G M1 कदळी (*for* °ली) D3 क्रोशती कुररी यथा

15 D3 reads 15 in marg (cf v l 14) —^{a}) M2 reads दृष्ट्वा राघव सीता *inf lin sec m* Dm1 D4 8 T1 2 G3 श्रीमान् (*for* सीता) —^{b}) Ñ2 V B D7 तदा, T3 शिवा

पश्य सौम्य नरेन्द्रस्य जनकस्यात्मसंभवाम् ।
मम भार्यां शुभाचारां विराधाङ्के प्रवेशिताम् ।
अत्यन्तसुखसंवृद्धां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ॥ १६
यदभिप्रेतमस्मासु प्रियं वरवृतं च यत् ।
कैकेय्यास्तु सुसंवृत्तं क्षिप्रमद्यैव लक्ष्मण ॥ १७
या न तुष्यति राज्येन पुत्रार्थे दीर्घदर्शिनी ।
ययाहं सर्वभूतानां हितः प्रस्थापितो वनम् ।
अद्येदानीं सकामा सा या माता मम मध्यमा ॥ १८
परस्पर्शात्तु वैदेह्या न दुःखतरमस्ति मे ।
पितुर्विनाशात्सौमित्रे स्वराज्यहरणात्तथा ॥ १९
इति ब्रुवति काकुत्स्थे बाष्पशोकपरिप्लुते ।
अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धो रुद्धो नाग इव श्वसन् ॥ २०
अनाथ इव भूतानां नाथस्त्वं वासवोपमः ।
मया प्रेष्येण काकुत्स्थ किमर्थं परितप्यसे ॥ २१ C 3 7 33 B 3 3 23 L 3 ɔ 0

(for शुभाम्) Ś1 D1–3 5 विराधस्याङ्कगा शुभा(Ś1 स्थिता), M2 विराधाङ्के प्रवेपिता —M2 reads 15ᶜ–16ᵈ *inf lin sec m* —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 रामो (for वाक्य)

16 D3 reads up to पश्य in marg (cf v l 14) M2 reads 16ᵃᵇᶜᵈ *inf lin sec m* (cf v l 15) —ᵃ) M2 नरव्याघ्र (for नरेन्द्रस्य) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 [आ]त्मजामिमा, Ñ1 सुतामिमा (for [आ]त्मसंभवाम्) —D8 om 16ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D2 सदाचारा, Dm1 शुभा वामा, D7 शुभाकारा, M2 वरारोहा (for शुभाचारा) —ᵈ) G2 विराधाग्रे (for °ङ्के) Dg1 D4 T1 2 G M1 प्रवेपिता (for °शिताम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 ज्येष्ठा(D7 श्रे)ष्ठा दशरथस्नुषा —ᵉ) D2 -दुःख (for -सुख-) D6 -सवृद्धा (for सवृद्धा) —ᶠ) Dm1 D6 8 T2 G2 3 मनस्विनी, M1 तप° (for यश°) —After 16, Ś1 Ñ1 D1–3 ins

26* विचेष्टमाना घोरस्य राक्षसस्याङ्कगा शुभाम् ।
[Ñ1 illeg up to राक्षसस्या Ś1 विवेष्टमाना]
—Ś1 D2 cont

27* तथैव वदतश्चैव राघवस्य मनस्विनः ।
[D2 ब्रुवतो धृष्टं विराधस्य (for वदतश्चैव राघवस्य)]
—D2 further cont , while Ñ2 V B D5 7 ins l 2 only after 16

28* उवाच रामोऽसहृष्टं सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं विराधाङ्के मनस्विनीम् ।
[(l 2) V यशस्विनीं (for मनस्विनीम्) D2 दीना नष्टप्रचेतमा (for the post half)]
—L(ed) cont after 27*

29 उवाच राक्षसो हृष्टः सौमित्रिं मित्रनन्दनम् ।

17 ☞ Ś1 om from 17 up to 24 —ᵃ) T3 अभिप्रेतम् (for °प्रेतम्) Ñ2 V B D5 7 अनाया (for अस्मासु) —ᵇ) M2 स्वग (for प्रिय) Ñ2 D7 वैरकृत, V1 B D2 वैरकृ(B4 हृ)त, D3 M2 वर(D3 °न)कृत (for वरवृत) B1 तु, D2 marg (for च) D8 Ct तत् (for यत्) Dm1 प्रियं वरमचिंतयत् , T3 प्रियं वरभृत च तत् ; G3 प्रियं परपुर जयत् (sic) —ᶜ) Ñ2 V B D5 7 तदनुप्राप्त, D1–3 त समृद्ध वै, D4 T1 तत्सुस(D4 °)वृत्त, M2 तत्तु सवृत्त, K(ed) Cg तु सुसपन्न (for तु सुसवृत्त)

18 Ś1 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) B3 (*sup lin* also) [अ]व , D1 तु (for न) —ᵇ) Ñ1 D3 मम सा, Dg1 पुत्रार्थी, D1 2 मनसा, D6 पुत्रार्था (for पुत्रार्थे) Ñ1 D1 दीर्घदर्शना, D4 विप्रदर्शिनी, D6 दीर्घदर्शनी (for °र्शिनी) Ñ2 V B D5 7 M2(after corr *sec m* as in text) पुत्रस्था-दीर्घदर्शिनी(D5 7 °ना) —ᶜ) D1 G3 यथाह, D2 तथाह (for ययाह) —ᵈ) B3(marg also) घोर, Dt1 D6 प्रिय , Ct as in text (for हित) —ᵉ) D1 5 अथ (for अद्य) Ñ V B D1–3 5 7 M2 [अ]स्तु, M3 तु (for सा) —ᶠ) D1–3 M2 3 सा (for या) D2 कैकयी (for मध्यमा) Dt1 D6 मध्यमा मम (by transp) Ñ V B D5 7 माता मे सा(Ñ1 मम माता) यवीयसी

19 Ś1 om 19 (cf v l 17) —ᵃ) Ñ2 V B D3 7 परामर्षात् (D4 °र्षास् , D5 °र्ष), D1 M2 परामर्शात् , D2 मदामर्षात् (for परस्पर्शात्) V B3 D3 हि, B1 2 4 Dm1 च, D1 वै (for तु) Ñ1 प . ᐧ . (illeg) D2 वैदेह्या (for °ह्या) —ᵇ) Ñ2 V1 B3 D5 7 दुःख परम् (for दुःखतरम्) —Ñ1 illeg for 19ᶜᵈ —ᶜ) Ñ2 V B D1 5 7 विनाश , D2 3 विनाश, D4 T1 वियोगात् (for विनाशात्) —ᵈ) T3 तदा (for तथा) Ñ2 V B D1–3 5 7 राज्यस्य हरण तथा —After 19, Ñ V B D1–3 5 7 ins

30* परामर्षश्च वैदेह्याश्चिन्तामुत्पादयन्ति मे ।
[D1 अत्रमुत्पादशत्रिव (sic), D2 न दुःखतरमस्ति मे (= 19ᵇ), D3 चित्तमुन्मार्गर्ति मे (for the post half)]

20 Ś1 om 20 (cf v l 17) —ᵃᵇ) D2 तथा (for इति) Dt1 D6 Ck t परिप्लुत , D2 परिक्लुते (for °प्लुते) Ñ V B D1 3 5 7 एव ब्रुवाण काकुत्स्थ बाष्पपर्याकुलेक्षण —ᶜ) Ñ1 राम (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D1 3 5 7 उवाच लक्ष्मणो वाक्य —ᵈ) V B D1 2 5 · G3 M3 क्रुद्धो, D4 रुष्टो (for रुद्धो) D2 निश्वसन्निव पन्नग , M1 राम शोकपरिप्लुत

21 Ś1 om 21 (cf v l 17) —ᵃ) Ñ1 तव (for इव) Ñ V2 B D1 3 5 7 कि नाथ, V1 नाथस्त्व, D2 1 M1 2 लोकाना (for भूताना) —ᵇ) Ñ1 D1 3 लोकाना (for नाथस्त्व) D1 3 T3 M वासवोपम (for °पम) Ñ2 V B D5 7 महेन्द्रवरुणोपम —ᶜ) B3 4 प्रेष्येण (for प्रे°) G1 M1

G 3 7 34 B 3 2 24 L 3 5 0 शरेण निहतस्याद्य मया क्रुद्धेन रक्षसः ।
विराधस्य गतासोर्हि मही पास्यति शोणितम् ॥ २२
राज्यकामे मम क्रोधो भरते यो बभूव ह ।
तं विराधे विमोक्ष्यामि वज्री वज्रमिवाचले ॥ २३

मम भुजबलवेगवेगितः
पततु शरोऽस्य महान्महोरसि ।
व्यपनयतु तनोश्च जीवितं
पततु ततश्च महीं विघूर्णितः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

मयि प्रेष्ये तु काकुत्स्थ (M1 स्थिते तात) —[d]) Ñ1 (mostly illeg) D1 3 किमर्थमवसीदसि

22 Ś1 om 22 (cf v l 17) —[a]) Ñ2 V2 B D2 5 7 [अ]मिहतस्य (for निह°) B2 Dm1 T3 G3 [अ]द्य (for [अ]द्य) Ñ1 D1 3 शरैरमिहतस्यास्य (Ñ1 °ह+ : . [illeg], D3 °हतस्याद्य), V1 शरेणाद्य हतस्यास्य —[b]) Ñ1 illeg for मया क्रुद्धेन र Dm1 D8 G3 क्रुद्धस्य (for क्रुद्धेन) D1–3 रावव (for रक्षस) —Ñ1 illeg up to पास्यति in 22[d] —[c]) Ñ2 V B D6 7 गतासोर्वै, G2 मुमूर्षोर्हि, M2 [अ]-हितस्याद्य (for गतासोर्हि) D1–3 गतायुषो विराधस्य —[d]) D1 3 भूमि, D4 om (for मही) D2 पिबतु (for पास्यति)

23 Ś1 om 23 (cf v l 17) —[a]) Ñ2 D5 7 राज्यलुब्धे (for राज्यकामे) Ñ1 तदा, Ñ2 V2 B2 4 D5 7 महा-, V1 महत्, B1 यथा, B3 D1 3 महान् (for मम) B4 (after corr marg also as in text) क्रूरे (for क्रोधो) —[b]) Ñ V1 B D1 3 5 7 मे, D4 G2 हा (for ह) D2 भरते योभवन्मम —Ñ1 om 23[cd] —[c]) B3 तद् (for त) D2 विराधे त (by transp) B4 हि मोक्ष्यामि, D2 T1 2 G2 प्रमो° (for विमो°) —[d]) D2 यथा (for इव) D1 3 वज्र वज्रधरो यथा

24 Ś1 om 24 (cf v l 17) —[ab]) T2 om (hapl ?) -वेग- D2 ममानुजनलवेगनिर्जितस्य पततु शिरोस्य दुरात्मनो भुवि (sic) —[c]) Dg1 व्यपनीय तु, D2 निनिपततु, T2 व्यपनयित (sic) (for व्यपनयतु) Dm1 D2 8 T2 G3 M1 3 ततोस्य (for तनोश्च) —[d]) M2 3 व्रजतु (for पततु). D4 T1 Cm तत स, D6 ॰श्च, M2 (after corr sec m inf lin as in text) शवश्च (for ततश्च) —For 24, Ñ V B D1 3 5 7 subst

31* अहमशनिनिपाततुल्यवेग
शरवरमप्रतिवार्यमुत्सृजामि ।
निहतमिह विराधमुग्ररूपं
प्रतिभयजलधर मृधेऽद्य पश्य ।

[(l 1) Ñ1 D1 इमम्, V2 B3 (after corr inf lin as above) 4 D3 अयम् (for अहम्) V1 निपातमुग्रवेग (for -निपाततुल्यवेग) —(l 2) Ñ1 V1 D1 3 5 अप्रतिवीर्यम् (for °वार्यम्) —(l 3) V1 विराधमुग्रवेग, D1 3 मया विराधमुग्र (for विराधमुग्ररूप) —(l 4) Ñ1 illeg up to मृधे D1 3 प्रवि (D3 °ति) हनशूलधर (for प्रतिभय°)]

Colophon Ś1 om —Kānda name Ñ V B4 D5 आरण्यके, Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 7 S आरण्यकाडे —*Sarga name* Ñ1 विराधविदर्शन, Ñ2 V B D1–3 विराधदर्शन (D1 3 °न) —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 V B3 D5 7 7, B2 4 D1 3 8 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु, G1 M1 with श्रीरामाय नम

३

अथोवाच पुनर्वाक्यं विराधः पूरयन्वनम् ।
आत्मानं पृच्छते ब्रूतं कौ युवां क्व गमिष्यथः ॥ १
तमुवाच ततो रामो राक्षसं ज्वलिताननम् ।
पृच्छन्तं सुमहातेजा इक्ष्वाकुकुलमात्मनः ॥ २
क्षत्रियौ वृत्तसंपन्नौ विद्धि नौ वनगोचरौ ।
त्वां तु वेदितुमिच्छावः कस्त्वं चरसि दण्डकान् ॥ ३
तमुवाच विराधस्तु रामं सत्यपराक्रमम् ।
हन्त वक्ष्यामि ते राजन्निबोध मम राघव ॥ ४
पुत्रः किल जयस्याहं माता मम शतह्रदा ।
विराध इति मामाहुः पृथिव्यां सर्वराक्षसाः ॥ ५ G. 3 7 22 B. 3 3 5 L. 3 5 27

3

Ś1 continues the previous Sarga —Before 1, Dg1 Dm1 D8 T2 3 G1 3 M1 K (ed, within brackets) ins

32* इत्युक्त्वा लक्ष्मण श्रीमान्राक्षस प्रहसन्निव ।
को भवान्वनमभ्येत्य चरिष्यति यथासुखम् ।

[D8 begins with ॐ —(l 1) Dm1 D8 G3 विराध (for राक्षस) —(l 2) Dg1 वनमध्येत्य M1 चरिष्यसि (for °ति)]

1 D6 om 1-7 Ñ2 V (V1 repeating 1 only as in D1, before 8) B1 3 4 D7 read 33*, 34* and 1^c–7 (along with star passages) after 3 2 13^ab —Ñ1 illeg for 1^a —^ab) D6 अप्युवाच, T1 अथो-- (for अथोवाच) D1 3 ततो (for पुनर्) Ñ1 D1 3 प्रहसन्निव, D2 परुष वने (for पूरयन्वनम्) Ś1 उवाच राक्षसो हृष्ट सौमित्रि मित्रनदन —For 1^ab, Ñ2 V B D7 subst and read after 3 2 13^ab, while Ś1 Ñ1 D1-3 ins after 3 2 13^ab

33* एवमुक्त्वा तु तौ वीरौ विराधो वनगोचर ।
अङ्केनादाय वैदेहीं खमुत्पत्याब्रवीत्पुन ।

[(l 1) B4 च तौ, D1 श्रुतौ, D2 5 ततो (for तु तौ) V1 नाम राक्षस (for वनगोचर) —(l 2) V B1 (*sup lin* also as above) [उ]द्यम्य (for [आ]दाय) B3 (*sup lin* also as above) वच (for पुन) Ś1 D1-3 5 ततोब्रवीत् (for [अ]ब्रवीत्पुन) Ñ1 प्रतरेवाब्रवीद्वाक्य वैदेही राघवो ---- (sic)]

—Thereafter Ñ2 V B1 3 4 D7 cont, while B2 ins before 1^cd

34* अहो साधु मया प्राप्त भार्या भक्षणमेव च ।

[V1 B1 (m also as above) लब्ध (for प्राप्त) Ñ2 भाया लक्ष्मणम् (sic) V2 उत्तम (for एव च)]

—Ñ2 V B1 3 4 read 1^c–7 (preceded by 34*) after 3 2 13^ab, while B2 reads 1^c–7 (preceded by 34*) after 3 2 6^ab —^c) Ñ V2 B2-4 D1 3 7 M2 पृच्छतो, B1 प्राब्रूतौ (for पृच्छते) Dg1 Dm1 D1 3 ब्रूता, T3 भ्रात, G3 ब्रूत (for ब्रूत) Ś1 कौ युवा ब्रुवत क्षिप्र, V1 आत्मानौ पृच्छतो ब्रूत, Dt1 D6 पृच्छतो मम हि ब्रूत, D2 पृच्छतो ब्रुवता क्षिप्र —^d) Ś1 कुत्र चैव, B1 युवा कौ क्व (by transp) (for कौ युवा क्व). —After 1, D3 ins

35* तमृचतुरसत्रस्तौ राक्षस क्रूरदर्शनम् ।
आत्मान पृच्छत सर्वं कौ युवा क्व गमिष्यथ ।

2 D6 om 2 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 7 क्रूरदर्शन (for ज्वलिताननम्) —^c) T1 स (for सु-) Ś1 D2 आपृच्छत महात्मा वै, Ñ1 पृच्छत वै महात्मा स, Ñ2 B2 पृच्छमान महेष्वास, V B3 (after corr) 4 पृच्छ(B3 4 °च्छय)मान महात्मा स, B1 3 (before corr) D7 पृच्छमान महेष्वास, D1 3 पृच्छत तु (D3 तु) महात्मा वै (D3 °त्मासौ) —^d) Ś1 Ñ V B D1-3 7 -कुलनदन (for °मात्मन) —After 2, Ñ2 V B D7 ins

36* पुत्रौ दशरथस्यावां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

3 D6 om 3 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —^ab) Ś1 Ñ V B D1-3 7 जाति, D4 रूप- (for वृत्त-) T1 damage l for पन्नौ वि Ś1 D2 विविज्ञौ, V1 धन्विनौ, D1 तापसौ, D3 M2 वेत्थ नौ (for विद्धि नौ) Ś1 Ñ1 B2 D1-3 -चारिणौ (for -गोचरौ) —^c) V1 B4 च, D1 नु (for तु) D4 चोदितुम् (for वेदि°) B D7 इच्छामि (for °व) —^d) G3 कि (for कस्) Ś1 Ñ2 V B D7 दडक(Ś1 V °के) (for दण्डकान्) —After 3, Ñ2 V B D7 ins

37* घोरेणानेन रूपेण पाप चैवाध्यवस्यसि ।

[B4 (m also) घोरे वेगेन (for घोरेणानेन) B4 (m also चैव) एव (for चैव) V B4 (marg also) व्यवस्यसि (V2 °ति), B1 [अ]ध्यवस्यमि, D7 °स्यति (for [अ]ध्यवस्यसि)]

4 D6 om 4 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —^a) M2 तस्य (for तम्) —^b) M2 रामस्यात्म- (for राम सत्य-) —^c) G2 3 M1 अह (for हन्त) Ś1 Ñ1 D1-3 श्रमामि (for वक्ष्यामि) —^d) Ñ1 वचन मम (for मम राघव) —For 4, Ñ2 V B D7 subst

38* स श्रुत्वा रामवचन विराध प्रीतमानस ।
राघवाद्धमन्विच्छन्शशास स यथातथम् ।

[(l 2) V B4 (m also as above) राघवाभ्या निज (G [cd] पर) रूप (for the prior half) B4 शशसे (for शशास) V1 यथार्थ (for °तथम्)]

5 D6 om 5 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —^a) Ś1 Ñ1 D1-3 [अ]ह जगतो, Ñ2 V

3 7 21 तपसा चापि मे प्राप्ता ब्रह्मणो हि प्रसादजा ।
3 3 6 शस्त्रेणावध्यता लोकेऽच्छेद्याभेद्यत्वमेव च ॥ ६
3 5 0 उत्सृज्य प्रमदामेनामनपेक्षौ यथागतम् ।
त्वरमाणौ पलायेथां न वां जीवितमाददे ॥ ७
तं रामः प्रत्युवाचेदं कोपसंरक्तलोचनः ।
राक्षसं विकृताकारं विराधं पापचेतसम् ॥ ८
क्षुद्र धिक्त्वां तु हीनार्थं मृत्युमन्वेषसे ध्रुवम् ।
रणे संप्राप्स्यसे तिष्ठ न मे जीवन्गमिष्यसि ॥ ९
ततः सज्यं धनुः कृत्वा रामः सुनिशिताञ्शरान् ।
सुशीघ्रमभिसंधाय राक्षसं निजघान ह ॥ १०
धनुषा ज्यागुणवता सप्त बाणान्मुमोच ह ।
रुक्मपुङ्खान्महावेगान्सुपर्णानिलतुल्यगान् ॥ ११
ते शरीरं विराधस्य भित्त्वा बर्हिणवाससः ।
निपेतुः शोणितादिग्धा धरण्यां पावकोपमाः ॥ १२

B D7 [अ]ह कालस्य, Dt1 Dm1 D6 8 Ct जयस्याह (for जयस्याह) T3 पुत्र किंजुलिनश्चाह —b) D6 नाम (for मम) D4 T1 2 M1 transp माता and मम Ñ2 B2-4 D7 transp मम and शतहदा —c) Ñ1 विराधम् (for विराध) Ś1 I3 मा प्राहु, B1 D3 नामाहु (for मामाहु)

6 D5 om 6 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —Ś1 Ñ1 D1-3 om 6 —a) B4 [अ]स्मि (for [अ]पि) Ñ2 V1 B D7 M2 प्राप्त, V2 प्राप्ते (for प्राप्ता) Dg1 Dt1 D6 तपसा चाभिसंप्राप्ता —b) Ñ2 ब्रह्मस्य (for ब्रह्मणो) V1 वै, B1 4 G1 [ऽ]पि, B2 [ऽ]धि, B3 हि, D7 om (subm), G3 [ऽ]सि- (for हि) Ñ2 V1 B1-3 D7 M2 प्रसादज, B4 G1 प्रसादत, T2 प्रसादज (for प्रसादजा) —c) B4 शस्त्रेण (for शस्त्रेण) V1 [अ]भेद्यता, B4 [आ]राध्यता, M2 [अ]वध्यता (for [अ]वध्यता) —d) Ñ2 V1 B3 D7 [ऽ]च्छेद्याभेद्ये तथैव च, V2 [अ]च्छेद्यत्व तथैव च, B1 [ऽ]च्छाभेद्यत्व तथैव च, B2 [ऽ]च्छेद्योभेद्यस्तथैव च, B4 [ऽ]च्छेद्याभेद्य तथैव च

7 D6 om 7 (cf v l 1) For sequence in Ñ2 V B D7, cf v l 1 —a) Ś1 Ñ V2 B D1-3 7 एताम् (for एनाम्) —b) Ś1 D2 3 अनवेक्षो, Ñ1 M2 अनपे(M2 °पे)क्ष्य (for अनपेक्षौ) Ś1 D2 3 G1 2 (after corr as in text) यथागतो, Ñ2 V B D7 यथासुखं (for °गतम्) —c) V1 B2 D2 4 G2 पलायेता, M2 प्रधावेता (for पलायेथा) —d) V1 B3 T3 जीवितुम् (for °तम्) Ś1 Ñ1 D1-3 नान्यथा(D2 °तो) जीवितं भवेत्(Ñ1 °त हि. [illeg])

8 Before 8, V1 repeats 1 (var) —a) Ñ2 B4 D5 7 लक्ष्मण प्रत्युवाचेन, V2 B2 लक्ष्मण पुनराहैन, B1 3 रामस्तु प्रत्युवाचैन(B3 m also लक्ष्मण प्रत्युवाचेद) —b) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 रोष-, Ñ2 V B D5 7 T3 G3 क्रोध, M2 कोपात् (for कोप-) B1 4 -लोचन (for °न) —c) B2 विराध (for राक्षस) D1 विकृताचार (for °कार) —d) Ś1 विकृत, B2 राक्षस (for विराध)

9 a) Ñ1 illeg, B1 3 D8 G1 क्षुद्र (for क्षुद्र) Ś1 D2 धिक्त्वा सु, Ñ B1 2 4 D1-3 5 7 धिक्तेस्तु, B3 धिक्त्व तु, G2 3 धिक्त्वा तु (for धिक्त्वा तु) Ñ2 V2 B2 4 D1 2 5 7 हीनार्थं, B1 3 °थुर्, D3 °र्थं (for हीनार्थं) —b) Ś1 Ñ1 D1 3 कालम्, Ñ2 V2 B D5 7 वधम्, Dm1 D8 G2 3 मृत्युर्, D2 कामम् (for मृत्युम्) Ñ2 B D5 7 अन्विच्छसि(B2 4 °से), Dm1 D8 G3 अन्वेषने, D3 अन्वेषसि —c) T1 2 तिष्ठन् (for तिष्ठ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 नैना प्राप्स्यसि तिष्ठ त्व(B °द्धर्ना, B4[m also]°द्दाय), Dg1 G2 3 मरणं प्राप्स्यसे तिष्ठ, Dt1 Dm1 D6 8 T3 M1 रणे प्राप्स्यसि मतिष्ठ, G1 M2 3 रणे(M2 °ण) प्राप्स्यसि तिष्ठ त्व —d) Dg1 हि (for मे) cf Cm : क्षुद्रेति । रणे तिष्ठ ध्रुवं संप्राप्स्यसे मृत्युमित्यनुषङ्ग । मे मम पुरत । जीवन्न गमिष्यसीति संबन्ध । cf Ś1 Ñ1 V1 Dt1 Dm1 D1-7 6 8 I3 G3 M2 विमोक्ष्यसे, B4(m also as in text) विमोक्षसि (for गमिष्यसि) —After 9, Ś1 Ñ1 V1 D1-3 ins

39* तयो कथयतोरेवं रामराक्षसयोस्तदा ।
लक्ष्मण क्रोधसंरब्धो धनुर्जग्राह वेगवान् ।

[(l 1) D3 om तयो V1 लक्ष्मणयोर् (for राक्षसयो) —(l 2) Ñ1 V1 संरब्धो (for संरब्धो) V1 D3 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

10 Ñ2 V B D5 7 om 10 —ab) Ś1 Ñ1 D1-3 लक्ष्मणो, T3 G1 रामस्तु (for राम सु-) —c) Ś1 D1 3 स शीघ्रम्; Dg1 M3(after corr as in text) सुतीक्ष्णम् (for सुशीघ्रम्) cf Cm शरानभिसंधाय धनुर्षीति शेष । सुदीर्घमाकर्णमाकृष्येति शेष । cf Ś1 अथ संयोज्य, Ñ1 अभिसंधाय (sic), D1 2 अभिसंधाय, I2 अपि संधाय (for अभिसंधाय) —d) Dg1 D4 राक्षसे (for °सं) G3 हा (for ह) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसे न्यपातयत्, T2 G1 2 M1 3 राक्षसे निजघान ह

11 Ś1 Ñ1 D1-3 om 11 —b) G2 3 हा (for ह) —c) M2 महातेजा (for °वेगान्) —d) T1 -वेगितान् (for -तुल्यगान्) —For 11, Ñ2 V B D5 7 subst

40* एवमुक्त्वा शरान्सप्त सुपर्णानिलरंहस ।
रुक्मपुङ्खान्महावेगान्विराधे व्यसृजत्तदा ।

[(l 2) V1 रुक्मपक्षान् (sic) (for रुक्मपुङ्खान्) V1 lacuna for महान्, B2 महाभोगान् (for महावेगान्)]

12 a) Ś1 त (for ते) D6 reads in marg from र विराधस्य up to शूल in l 1 of 41* —b) G(ed) बार्हिण- (for ब°) Ñ B1 3 4 D1-3 5 7 -लक्ष्म(Ñ2 M2 °क्ष)-णा, V2 B2 -पक्षिण (for -वासस) —c) V2 B निपेतुरसृजादिग्धा, Ñ2 D1 3 5 7 निपेतू रुधिरादि(D7 °दि)ग्धा —d)

स विनद्य महानादं शूलं शक्रध्वजोपमम् ।
प्रगृह्याशोभत तदा व्यात्तानन इवान्तकः ॥ १३

तच्छूलं वज्रसंकाशं गगने ज्वलनोपमम् ।
द्वाभ्यां शराभ्यां चिच्छेद रामः शस्त्रभृतां वरः ॥ १४

G 3 8 6
B 3 3 18
L 3 5 35

Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 पावकप्रभा, Ñ1 रजनी च तत् (sic) (for पावकोपमा) —After 12, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

41* स विद्धो न्यस्य वैदेहीं शूलमुद्यम्य राक्षस ।
अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्धस्तदा राम सलक्ष्मणम् ।

[D6 reads in marg up to शूल —(l 1) M2 चायस (for राक्षस) —(l 2) D4 म (for सु-) M2 अभ्यधावत संक्रुद्ध (for the prior half) D4 ततो (for तदा)]

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 स नदित्वा, D1 नदित्वा स, D3 कृत्वा तु स (for स विनद्य) —^{b}) Ś1 शक्राशनिप्रभ, Ñ2 V B D5 7 आदाय सुप्रभ, D2 वज्रधरोपम (for शक्रध्वजोपमम्) —For 13^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

42* चिक्षेप परमक्रुद्धो लक्ष्मणायाभिसंहितम् ।

(B1 समरे, D2 परम (for परम-) Ś1 महात्मने, Ñ1 D1–3 समाहित, D7 [अ]भिसंस्थित (for [अ]संहितम्)]

—After 13, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

43* अथ तौ भ्रातरौ दीप्तं शरवर्षं ववर्षतु ।
विराधे राक्षसे तस्मिन्कालान्तकयमोपमे ।
स प्रहस्य महारौद्रः स्थित्वाजृम्भत राक्षस ।
जृम्भमाणस्य ते बाणा कायान्निष्पेतुराशुगा ।
स्पर्शात्तु वरदानेन प्राणान्संरोध्य राक्षस ।
विराध शूलमुद्यम्य राघवावभ्यधावत ।

[(l 1) Dm1 D8 G3 तत्र, T2 M2 दीप्तो (for दीप्त) G3 (with hiatus) M2 इषुवर्षं (for शरवर्षं) —(l 3) Dg1 Dm1 D4 8 T2 G1 3 प्रसह्य (for प्रहस्य) —(l 4) Dm1 D8 च तत, G1 स्हमा (for ते बाणा) Cr निपेतुर्, Ct निर्जग्मुर् (for निष्पेतुर्) —(l 5) Dg1 Dm1 D4 8 G2 3 M1 बलात् (for स्पर्शात्) Dg1 Dm1 D4 8 G3 M1 वरदानस्य (for वरदानेन) Dm1 D8 G3 संरभ्य, M2 संसृज्य, M3 सरोष्य, Cr संयोज्य (for संरोध्य) ❀ Ck तथा प्राण संरोध्य धृत्वा परमदुःख प्राप्तोऽपि इति शेष । ❀ —After l 5, M2 ins

43 (A)* स शरैस्य भिन्नाङ्गो वरदानात्स्वयंभुव ।

—(l 6) Dm1 D8 G3 M राघवाय व्यसर्जयत्, D4 राघवावभ्यपातयत् (sic) (for the post half)]

14 ^{b}) G2 ज्वलनोपम (for ज्वलनो°) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 अंतरी(Ś1 Ñ1 D1–3 5 °रि)क्षगत महत् (D1 तदा) —^{c}) Ñ1 illeg for द्वाभ्या —After 14, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

44* तद्रामविशिखैश्छिन्न शूल तस्यापतद्भुवि ।
पपाताशनिनाच्छिन्न मेरोरिव शिलातलम् ।
तौ खड्गौ क्षिप्रमुद्यम्य कृष्णसर्पोपमौ शुभौ ।
तूर्णमापततस्तस्य तदा प्रहरतां बलात् ।
स वध्यमान सुभृश भुजाभ्या परिगृह्य तौ ।
अप्रकम्प्यौ नरव्याघ्रौ रौद्र प्रस्थातुमैच्छत ।
तस्याभिप्रायमाज्ञाय रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
वहत्वयमल तावत्पथानेन तु राक्षस ।
यथेच्छति हि सौमित्रे तथा वहतु राक्षस ।
अयमेव हि न पन्था येन याति निशाचर ।
स तु स्वबलवीर्येण समुत्क्षिप्य निशाचर ।
बालाविव स्कन्धगतौ चकारातिबलौ तत ।
तावारोप्य तत स्कन्ध राघवौ रजनीचर ।
विराधो विनदन्घोर जगामाभिमुखो वनम् ।
वन महामेघनिभ प्रविष्टो
द्रुमैर्महद्भिर्विविधैरुपेतम् ।
नानाविधै पक्षिशतैर्विचित्र
शिवायुत व्यालमृगैर्विकीर्णम् ।

Colophon

ह्रियमाणौ तु तौ दृष्ट्वा वैदेही रामलक्ष्मणौ ।
उच्चै स्वरेण चुक्रोश प्रगृह्य सुभुजा भुजौ ।
एष दाशरथी राम सत्यवाञ्शीलवाञ्शुचि ।
रक्षसा रौद्ररूपेण ह्रियते सहलक्ष्मण ।
मा वृका भक्षयिष्यन्ति शार्दूला द्वीपिनस्तथा ।
मा हरोत्सृज्य काकुत्स्थौ नमस्ते राक्षसोत्तम ।
तस्यास्तद्वचन श्रुत्वा वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वेग प्रचक्रतुर्वीरौ वधे तस्य दुरात्मन ।

[(l 1) Dg1 D4 -विशिखच्छिन्न D6 reads from स्या up to मेरोरि in l 2 in marg Dm1 तस्यापि पातित, D8 तस्य निपातित, T1 2 तस्य करान्भुवि (for तस्यापतद्भुवि) —(l 2) Dg1 महता, G3 M1 पपता (for पपात) G1 M2 भिन्न (for च्छिन्न) —D6 reads from l 3 up to तत in l 4 in marg —(l 3) Dt1 कृष्णसर्पविषोपमौ, Dm1 D8 G1 2 M2 3 कृष्णसर्पोपमौ भुजौ (for the post half) —(l 4) Dt1 D6 आपेततुस् (for °ततस्) T3 तथा (for तदा) G2 प्राहरता (for प्र°) —(l 5) M2 हन्यमान (for वध्यमान) G3 वध्यमान स तु भृश (for the prior half) T1 2 G3 बाहुभ्या (for भुजाभ्या) T1 2 M1 3 परिरभ्य (T2 [before corr] °धावि) तौ —(l 6) T3 G1 अप्रकम्पौ (for °कम्प्यौ) M1 रौद्रो (for रौद्र) —(l 7) T1 damaged for माज्ञा G1 आलोक्य (for आज्ञाय) —(l 8) Cv m वहति (for वहतु) D4 प्रधानेन (for पथानेन) M2 वहत्वय रिपु तावत्स्वनेनानेन राक्षस —(l 9) Dt1 D6 T1 2 M1 Cv यथा चेच्छति सौमित्रे (for the prior half) —(l 11) Dg1 (before corr as above) येन याति (for समुत्क्षिप्य) Dm1 D8 G3 M1 तौ समुत्क्षिप्य राक्षस (for the post half) —(l 12) Dg1 Dt1 D6 T3 [अ]तिबलोद्धत, G2 M1 3 [अ]निबलोदित, M2 °लोदितौ (for [अ]तिबलौ तत) —(l 13) Dg1 च तत- (for तत) Dm1 D8 M1 स्कधे (for स्कन्ध) —(l 14) T3 विनदन् (for वि°).

8 7 तस्य रौद्रस्य सौमित्रिर्बाहुं सव्यं बभञ्ज ह ।
4 5
5 36 रामस्तु दक्षिणं बाहुं तरसा तस्य रक्षसः ॥ १५

स भग्नबाहुः संविग्नो निपपाताशु राक्षसः ।
धरण्यां मेघसंकाशो वज्रभिन्न इवाचलः ।
इदं प्रोवाच काकुत्स्थं विराधः पुरुषर्षभम् ॥ १६

Dg1 भीम (for घोर) —(l 15) D6 गतामिप्रविंशद् D6 M2 प्रविष्टो (for °ष्टो) —(l 16) T2 विर्विद् (for विविध्द) —(l 17) Dg1 Dm1 D8 G1 3 M2 गर्मिद्, Dt1 D6 -कुंज, Cvp as above (for शतद्) —(l 18) G2 शिवार्थाद् (for °त) —Colophon —*Sarga no* (figures, words or both) All read 3 —After colophon, I2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G M1 with श्रीरामाय नम —(l 10) Dg1 Dt1 D6 तु काकुत्स्थौ, G3 ततो दृष्ट्वा (for तु तौ दृष्ट्वा) Dg1 Dt1 D6 दृष्ट्वा सीता रघूत्तमौ (for the post half) —(l 20) M3 damaged for चुक्रोश Dg1 Dt1 D6 T1 सुमहाभुजौ, T2 सुभुजौ भुजौ, G1 सुभुजाभुजौ (for सुभुजा भुजौ) —(l 21) D4 श्रीमान् (for राम) Dg1 श्रीरामलक्ष्मण (by transp) G2 शुभ, G3 ऋजु (for शुचि) Dm1 D8 सत्ववानल्पवानृजु (for the post half) —(l 23) M1 ऋक्षा (for वृक्षा) Dt1 Dm1 D6 Cm t शार्दूल (for शार्दूल) M3 damaged from नस्तथा up to मां in l 24 T3 द्वीपिनस्तदा, M2 द्वीपिनोपि वा (for द्वीपिनस्तथा) —(l 24) Dt1 D6 M1 [उ]त्सृज (for [उ]त्सृज्य) M2 राक्षसेश्वर (for राक्षसोत्तम) —(l 25) T1 damaged for राम —(l 26) G1 तस्य (for वीरा)]

15 [b]) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 M1 सव्यं बाहुं (by transp), Cr m t cite बाहुं बभञ्जेति (for बाहुं सव्यं) G2 हा (for ह) —[c]) T3 G1 2 M च (for तु) T1 damaged for दक्षिण —For 15, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

45* ततस्तृतीयं विमलं रुक्मपुङ्खं शिलाशितम् ।
हृदि रामो विराधस्य निचखान शरोत्तमम् ।

[(l 1) B1 2 अमलं (for विमलं) Ś1 Ñ B2 4 D3 5 रुक्मपुष (for °पुङ्ख) Ś1 D2 विभासितं (for शिलाशितम्) —V2 partially illeg for l 2 —(l 2) D3 विचखान (for नि°)]

16 [a]) T3 छिन्न- (for भग्न-) M2 सवृत्तो (for संविग्नो) —[b]) M2 च (for [आ]शु) Dt1 D6 पपाताशु विमूर्छित —Dt1 om 16[cd] —[d]) I1 damaged for चल —After 16[cd], Dg1 Dt1 (after 16[ab] owing to om) Dm1 D4 6 8 S ins

46* मुष्टिभिर्जानुभिः पद्भिः सूदयन्तौ तु राक्षसम् ।
उद्यम्योद्यम्य चाप्येनं स्थण्डिले निष्पिपेषतुः ।
स विद्धो बहुभिर्बाणैः खड्गाभ्यां च परिक्षतः ।
निष्पिष्टो बहुधा भूमौ न ममार स राक्षसः ।
तं प्रेक्ष्य रामः सुभृशमवध्यमचलोपमम् ।
भयेष्वभयदः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ।
तपसा पुरुषव्याघ्र राक्षसोऽयं न शक्यते ।
शस्त्रेण युधि निर्जेतुं राक्षसं निखनावहे ।
कुञ्जरस्येव रौद्रस्य राक्षसस्यास्य लक्ष्मण ।
वनेऽस्मिन्सुमहच्छ्वभ्रं खन्यतां रौद्रवर्चसः ।
इत्युक्त्वा लक्ष्मणं रामः प्रदरः खन्यतामिति ।
तस्थौ विराधमाक्रम्य कण्ठे पादेन वीर्यवान् ।
तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं राक्षसः प्रश्रितं वचः ।

[(l 1) Dg1 Dt1 D6 G1 M1 बाहुभिः (for जानुभिः) D4 सूदयन्तौ (for सूदयन्तौ) Dm1 D8 G3 च, G2 तौ (for तु) —Dg1 reads l 2 in marg —(l 2) Dm1 उद्यम्योद्य च (for उद्यम्यो°) —(l 3) Dt1 D6 8 स तु दृष्टः (for स विद्धो) —(l 4) M2 नक्षमो न ममार स (for the post half) —(l 5) D6 त (for सु) —(l 6) M2 भयदाता (for भयदः) —(l 7) D6 om, G3 ददयो (for शक्यते) —(l 8) Cm निर्जेतुं (for निर्जे°) —Dg1 I1 2 G1 2 M1 2 ins, while Dt1 Dm1 D4 6 8 T2 G3 M2 (first time in marg *sec m*) K (ed, first time, within brackets) repeat (var) l 9-12 after l 1 of 54* —(l 9) Dm1 D8 G2 3 (all except G2 both times) [अ]सुर (for [अ]स्य) —(l 10) Dm1 D8 G3 खन्यता स (all second time °त सु- [as in G1]), D4 M2 (both first time) G1 M1 महत सु (for वनेऽस्मिन्सु) Dg1 महच्छ्वभ्र Dt1 D4 6 M1 (Dt1 D6 second time, D4 first time) -महच्छ्वभ्रं, D4 T G2 M2 (D4 T3 M2 second time) 2 -महाश्वभ्रं Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G2 3 M2 3 (Dt1 Dm1 D4 6 8 T2 G3 M2 all second time) -वर्चसं (for -वर्चसः) —(l 11) M2 (second time) प्रदर (for °रः) —(l 12) Dg1 पादे च (for पादेन) —(l 13) Dm1 D8 प्रवित (for प्रश्रितं)] —[f]) G3 राक्षस (for विराध) G1 पुरुषर्षभ —For 16, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

17* स विमुच्य कराभ्यां वैदेहीं पर्वतोपमः ।
पपात शरनिर्भिन्नो विराधः कालचोदितः ।
स दीनो दीनया वाचा सफेनं रुधिरं वमन् ।
उवाच रामं तिष्ठन्तं प्राञ्जलिश्चलितेन्द्रियः ।

[(l 1) Ñ2 V2 D7 कराभ्यां वै (V2 illeg for वै), V1 महानाद, B1 धरायां तां (for कराभ्यां) V2 illeg for वैदेहीं Ś1 Ñ1 D1-3 समेत (Ś1 स रामं) मन्निभागो निसृज्य जनात्मजां —(l 2) Ś1 Ñ1 D1-3 पपात स (Ś1 निपपात) गतप्राणो (for the prior half) D1 चोदित (for चोदितः) —(l 3) Ś1 दीनो, D1-3 भीतो (for दीनो) —(l 4) Ś1 Ñ1 D1-3 सदृष्ट (for तिष्ठन्तं) D1 स्खलितेन्द्रियः (for चलिते°)]
—After 16, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

48* हतोऽहं पुरुषव्याघ्र शक्रतुल्यबलेन वै ।
मया तु पूर्वं त्वं मोहान्न ज्ञातः पुरुषर्षभ ।

कौसल्या सुप्रजास्तात रामस्त्वं विदितो मया ।
वैदेही च महाभागा लक्ष्मणश्च महायशाः ॥ १७
अभिशापादहं घोरां प्रविष्टो राक्षसीं तनुम् ।
तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः शप्तो वैश्रवणेन हि ॥ १८
प्रसाद्यमानश्च मया सोऽब्रवीन्मां महायशाः ।
यदा दाशरथी रामस्त्वां वधिष्यति संयुगे ॥ १९
तदा प्रकृतिमापन्नो भवान्स्वर्गं गमिष्यति ।
इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्तमुवाच ह ॥ २०
अनुपस्थीयमानो मां संक्रुद्धो व्याजहार ह ।
तत्र प्रसादान्मुक्तोऽहमभिशापात्सुदारुणात् ।
भवनं स्वं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु परंतप ॥ २१

G. 3 8 17
B. 3 4 20
L. 3 5 45

[(l 1) D4 T1 2 हतोस्मि (for हतोऽह) —After l 1, T2 ins

48(A)* निर्जितस्तु कृतार्थोऽस्मि भद्र नेऽस्तु परतप ।

—(l 2) Dm1 D8 T3 अज्ञात (for न ज्ञात) Dg1 M2 पुरुपर्पभ, Cmp पुरुपर्षभ (as above)]

17 ^{a}) Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3 5 7 G1 3 M1 राम (for तात) —^{b}) Cr k राम (for रामस्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 त्वया पुत्रे(D1 रामे)ण तारिता(Ñ1 राघव, Ñ2 V B D5 7 धीमता), Dm1 D8 G3 M1 विदितस्त्व मयाधुना, G1 मया त्व विदितोधुना —^{cd}) T2 G2 महाभाग (for °भागा) Ñ1 T3 G M1 महाबल, D1 2 महारथ, D8 महायश (for °यशा) Ñ2 V B D5 7 त्वया नाथेन वैदेही सनाथा लक्ष्मणस्तथा —After 17, B3 4 ins

49* साद्रिद्वीपसमुद्रा क्ष्मा सनाथेय नरेश्वर ।
[B4 समुद्रक्ष्मा]

—Thereafter both cont, while Ś1 Ñ V B1 2 D1–3 5 7 ins after 17

50* विदितश्चासि मे पूर्वमागच्छन्नेव राघव ।
युवा वोपयता वीरौ मया सीता हृता प्रभो ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1–3 विदितोसि मया पूर्वम् (for the prior half) Ś1 Ñ1 D7 आयानेव नरर्षभ(Ñ1 नृपात्मज), Ñ2 ईक्षयेव नरर्षभ, V2 B4(sup lin also as above) मया नैव नरर्षभ, D1 2 आय(D2 °प)त्रेव नरर्षभ, D3 5 पनन्नेव(D3 आपने च [sic]) नरपभ (for the post half) V1 विदितश्चैव मे पूर्वं माययैव नरर्षभ —(l 2) B3 (m also) शोकयता (for कोप°) Ñ2 V B D5 7 वीर (for वीरौ) Ñ2 V B D5 7 तव (for प्रभो)]

18 ^{a}) D6 इति, K(ed) Cg अपि (for अभि) Ś1 Ñ V1 B2–4 D2 3 5 7 M1 घोरात, D6 M2 3 घोर(D6 M3 sic) (for घोरा) G3 अहं शापादिमा घोरा —^{b}) D1 राजर्मी तनु, M4 राक्षस वपु (for राक्षसीं तनुम्) —^{c}) V1 तुम्ररुर्, V2 B2 4 चमरुर्, B3(m also) चमुरुर्, Dm1 D1 3 4 6 8 तुंबरुर् —^{d}) D1(sup lin) gloss राजा for वैश्रवणेन Ś1 V B D1–3 च, Ñ D4 5 7 च, T1 2 G1 3 M1 3 ह, G2 वा, M2 तु (for हि) —After 18, T3 ins, while Dg1 ins after 20

51* दुरात्मन्राक्षसीं योनिं क्षिप्रं प्राप्नुहि मा चिरम् ।

19 Dg1 reads 19^{ab} in marg —^{a}) D1 T3(inf lin also) तु (for च) —^{b}) V1 B सु, D5 7 च, G2 मा (for मा) T1 2 महायश —After 19^{ab}, Ś1 Ñ(Ñ1 partially illeg) V B D1–3 5 7 ins

52* एष त्वय्यन्तवाञ्शापो भविष्यति महाबल ।

[D2 एव (for एष) B1 [अ]तरा (for [अ]न्तवाञ्) Ś1 B1 2 D5 महाबल, V2(int lin also)°यशा (for °बल)]

—^{c}) M1 यथा (for यदा) T2 नाम (for रामस्)

20 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 G2 M2 3 Ck तत (for तदा) D1 आयत्तो (for आपन्नो) G3 तत प्रकृतिसपन्नो. —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 भवन स्व गमिष्यसि, Ñ1 लोक स्वनुगमिष्यसि, G1 M2 तत (M2 पुन) स्वर्गं गमिष्यसि —Ś1 Ñ V B2–4 Dg1 Dt1 Dm1 D1–3 5 7 8 T3 G3 M Cvt transp 20^{cd} and 21^{ab} —^{cd}) T1 moth-eaten from रा to र B1 रामासक्त (for रम्भा°) Ś1 D1–3 शशाप ह, Ñ1 V B D5 7 शशाप मा, D4 T1 2 G3 पुरानघ, T3 रुषान्वित, G1 2 M2 3(after corr inf lin sec m as in text) वरानन(for उवाच ह) ❀ Ck इति वैश्रवणो राजा रम्भासक्त पुरानघ । अनुपस्थीयमानो मा सक्रुद्धो व्याजहार ह । इति पाठं पश्याम । अत्र तु पाठान्तर पठित्वा मिथ्याक्लेशमन्वभूद्योजने चान्य ।, Ct 'रम्भासक्त पुरानघ' इति पाठे पुनरुक्त्यभाव एव । ❀ —After 20, Ñ2 V B D5 7 ins

53* अतोऽर्थं च मया वीर प्रभावान्मेदिनीतले ।
प्रेरिता मैथिली सीता न च प्राणैर्वियोजिता ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 अदोष, V1 ततोर्थं, B3 तदर्थ (for अतो°) Ñ2 महा (for मया) B2 मेदिनीपते —(l 2) V1 B3 (m also) पतिता (for प्रेरिता) B3 तत (for न च)],
while Dg1 ins 51* after 20

21 Ś1 Ñ V B2–4 Dg1 Dt1 Dm1 D1–3 5 7 8 T3 G3 M Cvt transp 20^{cd} and 21^{ab} ❀ Cr स वैश्रवणो राजा अब्रवीदिति पूर्वेणान्वय । इति सक्रुध्य व्याजहारेत्यग्रेणान्वय ।❀ B1 om 21^{ab} —^{a}) Ñ V1 B3 4 D2 4 6 8 G2 अनुपस्थीयमान(D6 °यन्), Dg1 अनुप्रस्थीयमानो S1 अनुपश्रयमाण मा —^{b}) Ś1 Dt1 D1–3 क्रुद्धो वै, Ñ V B2–4 D5 7 क्रुद्धोनु-, D6 T1 3 G1 M1 2 स क्रुद्धो (for सक्रुद्धो) Ś1 V1 B2 3 Dg1 D1 2 T3 स, D3 G2 हा (for ह) —^{c}) M2 भवत्प्रसादान —^{d}) Ñ V1 B D5–7 अत, V2 Dm1 D8 G3 M1 इह, D3 अति (for अभि) B2 पापात् (for -शापात्) —^{e}) Ñ V2

3 8 18 इतो वसति धर्मात्मा शरभङ्गः प्रतापवान् ।
3 4 20 अध्यर्धयोजने तात महर्षिः सूर्यसंनिभः ॥ २२
3 5 46 तं क्षिप्रमभिगच्छ त्वं स ते श्रेयो विधास्यति ।
अवटे चापि मां राम निक्षिप्य कुशली व्रज ॥ २३
रक्षसां गतसत्त्वानामेष धर्मः सनातनः ।
अवटे ये निधीयन्ते तेषां लोकाः सनातनाः ॥ २४
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं विराधः शरपीडितः ।
बभूव स्वर्गसंप्राप्तो न्यस्तदेहो महाबलः ॥ २५
तं मुक्तकण्ठमुत्क्षिप्य शङ्कुकर्णं महास्वनम् ।
विराधं प्राक्षिपन्श्वभ्रे नदन्तं भैरवस्वनम् ॥ २६

Dt1 भुवन, Ct*p* as in text (for भवन) —*f*) Dm1 D8 M तेस्तु (for वोऽस्तु) G3 स्वस्तिरस्तु Ś1 Ñ V2 B D1–3 5 7 स्वस्ति तेस्तु (D6 [before corr *sec m*] ते स्तात्) महाभुज (D7 °ज), V1 तव प्रसादान्महाभुज (hypm)

22 Ś1 Ñ V (V1 om partially *b*) B D1–3 5 7 M2 transp 22*ab* and 22*cd* —*a*) V1 सदा, D1 ततो (for इतो) —*b*) M1 महातपा: (for प्रतापवान्) —*c*) Ñ2 V2 B3 4 (m also राम) D5 7 चा(D6 वा)पि, V1 चाह, B1 2 G1 राम (for तात)

23 V1 om 23–25*a* —*a*) Ś1 Ñ V2 B1–3 D1–3 5 7 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) G3 अधि (for अभि) G1 क्षिप्र तमभिगच्छ त्व —*b*) Ś1 Ñ2 D2 5 7 M3 [s]भिधास्यति, B3 भविष्यति, Cg as in text (for विधास्यति) —*c*) D1 आगर्ते (for अवटे) B3 [s]पि च (by transp.), G2 वापि (for चापि) Ś1 Ñ B D2 3 5 7 G2 मे, D1 ते (for मां) Ñ2 D5 7 वीर, G1 क्षिप्र (for राम) —*d*) Dg1 D4 T2 3 G2 3 M प्रक्षिप्य, G1 स° (for निक्षिप्य) Ś1 D2 प्रक्षेसव्य कलेवर, Ñ V2 B D1 3 5 7 प्रक्षिपेद (Ñ1 V2 B1 3 D3 °म) कलेवर

24 V1 om 24 (cf v l 23) —*a*) Ś1 जीवानाम् (for -सत्त्वानाम्) —*c*) B1 च (for ये) B1 4 (m also as in text) D3 T3 निधीयते, D7 [s]पि धीयते (for निधीयन्ते) —*d*) Ñ2 V2 B D5 7 महोदया (for सनातना) G2 Cr k तेषा लोक सनातन

25 V1 om 25*a* (cf v l 23) —*a*) Ñ1 illeg , Ñ2 B D5 7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —Dg1 reads 25*cd* in marg —*cd*) Dm1 T2 3 स्वर्ग (for स्वर्ग) T1 damaged for संप्राप्तो न्यस्त M1 न्यस्ततेजा (for °देहो) G2 स राक्षस (for महाबल) Ś1 Ñ1 D1–3 बभूव स्वर्गतो (Ñ1 D1 °माइ, D3 °गो) भूयस्त्यक्त्वा देह महीतले, Ñ2 V B D5 7 स्वर्ग जगाम सहसा दिव्यरूपधरस्तदा (B1–3 °था) —After 25, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

54* तच्छ्रुत्वा राघवो वाक्य लक्ष्मण व्यादिदेश ह ।
तत खनित्रमादाय लक्ष्मण श्वभ्रमुत्तमम् ।
अखनत्पार्श्वतस्तस्य विराधस्य दुरात्मन ।

[Cr does not comment —(l 1) G2 त्त (for ए) —After l 1, Dg1 T1 2 G1 2 M1 3 ins , while Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M2 (first time in marg *sec m*) K (ed) [first time within brackets] repeat (*v l r*) l 9–12 of 45* —T1 partially damaged for l 1 —(l 2) G1 क्षीपत् (for श्वभ्र) —(l 3) D3 आखनत D4 Dt1 D4 6 G2 M1 Cg k t महात्मन (for दुरा°) Ct विराधस्य महात्मन इति पाठ पाठ । अत्रा ...]

26 Ñ1 om 26 —*a*) Dg1 T3 M2 3 Cr निक्षिप्य, D4 T1 2 G2 निधिप्य, M1 निक्षेप्य (for उत्क्षिप्य) G2 मुक्तकण्ठ समुत्क्षिप्य —*d*) Dg1 M2 3 भैरव (for भैरव-) M1 2 4 (for -स्वनम्) —For 26, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 subst

55* त समुद्यम्य सौमित्रिर्विराध पर्वतोपमम् ।
गम्भीरमवटे क्षिप्त्वा निचखान परंतप ।

[V1 om l 1 —(l 1) D5 पान (for वि°) —(l 2) D1 gloss in marg पातला for अवटे]

—Thereafter all the above MSS read 3 4 1*–2 —After 26, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

56* तमाहवे निर्जितमाशुविक्रमौ
स्थिरावुभौ स्वयति रामलक्ष्मणौ ।
मुदान्वितौ चिक्षिपतुर्भयावहं
नदन्तमुत्क्षिप्य बलेन राक्षसम् ।
अवध्यता प्रेक्ष्य महासुरस्य तौ
शितेन शस्त्रेण तदा नरर्षभौ ।
समर्थ्य चात्यर्थविशारदावुभौ
बिले विराधस्य वधं प्रचक्रतु ।
स्वयं विराधेन हि मृत्युनात्मन
प्रसह्य रामेण यथार्थमीप्सित ।
निवेदित काननचारिणा स्वयं
न मे वध शस्त्रकृतो भवेदिति ।
तदेव रामेण निशम्य भाषित
कृता मतिस्तस्य बिलप्रवेशने ।
बिलं च तेनातिबलेन रक्षसा
प्रवेश्यमानेन वनं विनादितम् ।
प्रहृष्टरूपाविव रामलक्ष्मणौ
विराधमुर्व्यां प्रदरे निपात्य तम् ।
ननन्दतुर्वीतभयौ महावने
शिलाभिरन्तर्दधतुश्च राक्षसम् ।

ततस्तु तौ काञ्चनचित्रकार्मुकौ
निहत्य रक्षः परिगृह्य मैथिलीम् ।
विजह्रतुस्तौ मुदितौ महावने
दिवि स्थितौ चन्द्रदिवाकराविव ॥ २७

G 3 8 25
B 3 4 34
L 3 5 52

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

[(l 1) Dt1 दारुणम् (for निर्जितम्) —(l 2) Dm1 D8 M1 स्थिताव् (for स्थिराव्) M2 इमौ (for उभो) Dg1 सप्रति (for सयति) —(l 3) T3 Cm निक्षिपतुर् (for चि°) —T1 partially damaged for l 4 —(l 4) K(ed) निले तु (for वलेन) —(l 5) Dm1 T G1 M2 (*inf lin sec m* also as above) Cv r m t*p* अमह्यता, Cv*p* as above (for अवध्यता) —(l 6) G2 नितेन (sic), M2 शतेन (for शितेन) —(l 7) Dg1 T3 G1 2 M समन्य (for समर्थ्य) D4 चत्यत- (sic), M1 वाक्यार्थे- (for चात्यर्थ-) —(l 8) D4 वले, G2 विधे, M2 3 वलाद् (for विले) —(l 9) Dg1 विराधो न (for विराधेन) M2 आत्मना (for °न) —(l 10) Ct*p* प्रपद्य (for प्रसह्य) Dt1 D6 G1 यथार्थम् (for वधार्थम्) ❀ Ck यथार्थमिति पाङ्क पाठ ❀ —(l 11) M3 त्वय (for स्वय) —(l 12) D4 G1 (after corr as above) शस्त्रभृतो (for °कृनो) —(l 13) Dm1 D8 G3 तथेव (for तदेव) D6 स्वभापित (hypm) (for भापित) —(l 14) T2 G1 तत्र (for तस्य) Dg1 T3 विले (for निल-) —(l 15) D4 G2 M(M2 *inf lin sec m* also as above) Cg k रामेण (for तेनाति-) —(l 16) Dg1 Dm1 D8 प्रविश्यमानेन (for प्रवेश्य°) —(l 17) D4 प्रविष्ट, T3 प्रकृष्ट (for प्रहृष्ट-) M1 [अ]पि (for [इ]व) —(l 18) Dm1 D6 विराधमुख्य, T1 विराधमुर्व्या , T2 G1 2 M1 विराधमुग्र Dg1 D4 T1 3 निहत्य, T2 G1 2 M1 निखाय (for निपात्य) D4 6 T1 तौ (for तम्) —(l 19) D6 वीत˘˘ (for वीतभयौ) M2 महाबलौ, M3 °पये (for °वने)]

27 Dt1 D6 om 27 —[a]) Ś1 च (for तु) B3 om तौ Ś1 D2 लाघव (for काञ्चन-) Ñ1 ततस्तु तौ कनकविचित्रकार्मुकौ, G1 2 M1 ततस्तु तौ कार्मुकखड्गधारिणो —[b]) Ś1 परिलभ्य, Ñ1 V B D1–3 5 7 प्रतिलभ्य (for परिगृह्य) —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 विरेजतुर्हर्षयुतौ, Ñ2 V B D5 7 विराजमानौ मु(B1 नि)दितौ (for विजह्रतुस्तौ मुदितौ) V1 महाबलौ (for °वने) —[d]) Ñ2 V B1–3 D5 7 विरे(B1 °रा)जतुश्च, B4 विचेरतुश्च (for दिवि स्थितौ) G(ed) यथा (for इव)

Colophon Ñ1 partially illeg —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 विराधवध —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 D2 om , Ñ2 V B3 D5 7 8, B2 4 D1 3 9, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 4, L(ed) 5 —After colophon, D8 concludes with ॐ इति कुशलवयोराख्याने दशमदिवसकथा समाप्ता, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , G M1 with श्रीरामाय नम

४

G 3 9 1 B 3 5 1 L 3 6 1 हत्वा तु तं भीमबलं विराधं राक्षसं वने ।
ततः सीतां परिष्वज्य समाश्वास्य च वीर्यवान् ।
अब्रवील्लक्ष्मणं रामो भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ १
कष्टं वनमिदं दुर्गं न च स्मो वनगोचराः ।
अभिगच्छामहे शीघ्रं शरभङ्गं तपोधनम् ॥ २
आश्रमं शरभङ्गस्य राघवोऽभिजगाम ह ॥ ३
तस्य देवप्रभावस्य तपसा भावितात्मनः ।
समीपे शरभङ्गस्य ददर्श महदद्भुतम् ॥ ४
विभ्राजमानं वपुषा सूर्यवैश्वानरोपमम् ।
असंस्पृशन्तं वसुधां ददर्श विबुधेश्वरम् ॥ ५
सुप्रभाभरणं देवं विरजोऽम्बरधारिणम् ।
तद्विधैरेव बहुभिः पूज्यमानं महात्मभिः ॥ ६
हरिभिर्वाजिभिर्युक्तमन्तरिक्षगतं रथम् ।
ददर्शादूरतस्तस्य तरुणादित्यसंनिभम् ॥ ७
पाण्डुराभ्रघनप्रख्यं चन्द्रमण्डलसंनिभम् ।
अपश्यद्विमलं छत्रं चित्रमाल्योपशोभितम् ॥ ८

4

D8 begins with ॐ

1 Ñ1 illeg for 1–2 —^{a}) Ś1 D1–3 महा, D5 7 T3 च त (for तु त) —^{b}) Ś1 D2 त(D2 च) महाजव, D1 3 पर्वतोपम (for राक्षस वने) —Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 read from 1^{c} up to 2 after 55* in 3 3 —^{c}) Ś1 D1–3 दीना (for सीता) B1 समाश्वास्य (for परिष्वज्य) —^{d}) B1 परिष्वज्य (for समाश्वास्य) Ś1 D1–3 मैथिलीं (for वीर्यवान्) —^{e}) Ś1 उवाच (for अब्रवील्) Dg1 Dt1 D6 T3 Ct भ्रातर (for लक्ष्मण) —^{f}) Dg1 Dt1 D6 T3 Ct लक्ष्मण (for भ्रातर) B4 (marg also as in text) °चेतम (for °तेजसम्)

2 Ñ1 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 घोर वनम्, V1 B2 घोरस्वनम् (for कष्ट वनम्) —^{b}) Dt1 [आ]म्य (sic), Dm1 D1–3 4 8 T1 2 G1 3 M Cm g स्म (for स्मो) Ś1 D1–3 वनकोविदा (for °गोचरा) Ñ2 V B D5 7 न स्थेयमिह(V1 °ति) लक्ष्मण, Dg1 T3 नकाकी स्थातुमर्हति, G2 हित्वा स्म वनगोचरा —After 2^{ab}, Ñ2 B1–3 D5 7 ins

57* यदाख्यात विराधेन शापमोक्षेऽपि रक्षसा ।

[B2 शापमोक्षकृतेन व, B3 शापमोक्षेपि राक्षस (marg also °क्षे कृतेन वे) (for the post half)]

—^{c}) Ñ2 V B2 4 D5 7 अभिगच्छाम त, B1 अभिगच्छामि त, B3 °गच्छाम्यह, T3 °गच्छावहे (for °गच्छामहे) M1 अभिगच्छाम विप्रेन्द्र —^{d}) Ñ2 V शरभगतपोव(V1 marg also ध)न —After 2, M2 ins

58* इत्युक्त्वा लक्ष्मण राम परिष्वज्य च मैथिलीम् ।

3 ^{a}) D1 आश्रय (for आश्रम) —^{b}) V2 निजगाम, B4 [ऽ]ति°, G2 हि जगाम (for ऽभिजगाम) Ś1 Ñ1 D1–3 विराजता प्रजग्मतु, L(ed) विराजत प्रजग्मतु

4 ^{a}) Ñ2 V B सोथ, D5 7 मोय (for तस्य) G2 देवसमानस्य —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 धर्मे(D1 ? °र्म) सभावितात्मन. —^{c}) V1 आश्रम, M1 सकाशे (for समीपे)

5 ^{a}) V1 D1 3 M1 विराजमान —^{b}) Ś1 Ñ V B2 3(m) 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1–3 5–8 G3 M2 Ct -वैश्वानरप्रभ (for °रोपमम्) B1 चित्रमाल्योपशोभित, B3 (also) चित्रमालोपलेपन —After 5^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 (reads [var] twice) 6 8 T1 2 G3 M2 3 ins

59* अवरुह्य रथोत्सङ्गादाकाशे विबुधानुगम् ।

[T2 धरोत्सगाद् (for रथो°) Dg1 उच्चै श्रवसमारूढ, Dt1 Dm1 D4 (first time) 6 8 M2 3 Ct रथप्रवरमारूढ(D6 °रुह्य), Cr g as above (for the prior half) D4 (second time) G3 Cg सकाशे, M2 ददर्श (for आकाशे) M2 3 विबुधाधिप]

—^{c}) M2 (also) वपुषा (for वसुधा) —Ñ1 illeg from शं in 5^{d} up to देव in 6^{a} —^{d}) Ś1 D1–3 विबुधाधिप, Ñ2 V B D5 7 पुरत स्थित (for विबुधेश्वरम्)]

6 Ñ1 illeg for 6^{a} (cf v l 5) —^{a}) B3 4 (also) सुप्रभाम्बरण, B4 D1 2 5 7 स्वप्रभाभरण(D2 °णैर्), Dt1 D6 G2 M सप्रभा° (for सुप्रभा°) B1 दिव्य, B2 श्रेष्ठ, T1 damaged (for देव) —^{b}) Dg1 D1 3 6 M3 विरजाम्बर°. —^{c}) Dg1 विविधैर्, D3 तद्विदूरे (for तद्विधैर्) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 एव पुरुषै (B4 पुरुषैरेव [by transp]), D3 [ऽ]थ पुरुष (for एव बहुभि) —D8 reads 6^{d} in marg —^{d}) Ñ2 V B D5 7 समतत, Dm1 G3 महर्षिभि (for महात्मभि)

7 ^{a}) B2 हरिद्भिर्, Dt1 Dm1 D6 Ct हरितैर् (for हरिभिर्) Dg1 reads वाजिभिर् in marg Ś1 Ñ1 D1–3 शीघ्रगैर्हरिभिर्युक्त —^{b}) B Dg1 अतरीक्षगत, D4 अतरिक्ष गत (for अन्तरिक्ष°) —^{c}) Ś1 [अ]पुरतश्चास्य, Ñ1 [अ]पुरतस्तस्य, Ñ2 B Dm1 D5 6 8 G M1 दूरतस्तस्य, V2 D1 2 7 पुरतस्त(D1 2 °श्चा)स्य, D3 त्वमितश्चास्य (for [अ]दूरतस्तस्य) —^{d}) Ñ2 D5 7 राघव समवस्थितं, V B2 3 4 (marg also as in text) राघवोभ्यासविष्ठित

8 Ñ1 om (hapl) 8^{ab} —^{a}) Ñ2 V Dg1 D4 7 T1 2 G M1 2 Cm g पाडराभ्र- (for पाण्डु°) Ś1 L(ed) -सित चा

चामरव्यजने चाग्र्ये रुक्मदण्डे महाधने ।
गृहीते वरनारीभ्यां धूयमाने च मूर्धनि ॥ ९
गन्धर्वामरसिद्धाश्च बहवः परमर्षयः ।
अन्तरिक्षगतं देवं वाग्भिरग्र्याभिरीडिरे ॥ १०
दृष्ट्वा शतक्रतुं तत्र रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
ये हयाः पुरुहूतस्य पुरा शक्रस्य नः श्रुताः ।
अन्तरिक्षगता दिव्यास्त इमे हरयो ध्रुवम् ॥ ११
इमे च पुरुषव्याघ्र ये तिष्ठन्त्यभितो रथम् ।
शतं शतं कुण्डलिनो युवानः खड्गपाणयः ॥ १२

G 3 9 11
B 3 5 15
L 3 6 11

(L[ed]त)स्य, Ñ2 V B D5 7 -प्रकाश च, D1–3 -निभ चास्य (for -घनप्रख्य) —b) G (ed) -मण्डित (for सनिभम्) —After 8ab, B3 ins

60* पताकाध्वजमयुक्तमतीव सुमनोहरम् ।

—c) Ś1 Ñ1 D1–3 बभूवा(Ś1 ददर्शा)वस्थित छत्र, Ñ2 V B D5 7 ददर्श विधृत(V1 °मल, B2 °विध) छत्र —d) D3 चित्रशिल्पोपशोभित

9 a) B4 D4 M2 चामरे व्यजने, V1 °व्यजन, D5 °व्यजनेश् (for °रव्यजने) Ś1 Ñ1 D1 2 चास्य, Ñ2 V B D5 7 चैव, D3 चारु, D6 T3 G1 M3 चाग्रे (for चाग्र्ये) —M2 reads 9bc inf lin sec m —b) Ñ1 D4 6 रुक्मदड (for °दण्डे) —c) D1 T3 G2 न(T3 तु)रनारीभ्या, D2 वरनारीणा —d) Ś1 व्यराजेता च, Ñ V2 B D3 5 7 दोधूयेतेस्य, V1 व्याधूयेतेस्य, D1 आधृते तस्य, D2 विधूयेता च, G2 3 धूयमाने तु (for धूयमाने च)

10 a) V1 B1–3 गधर्वासुरसघाश्च, B4 D5 7 गधर्वा सुरसघाश्च —b) D1 तथैव, D3 वसवश् (for बहव) Ś1 D2 चोत्तमर्षय, Ñ1 चोपमर्षय (sic), Ñ2 V B D3 5 7 च महर्षय (for परम°) —c) B अतरीक्षगत, D1 °रिक्षगते (for अन्तरिक्षगत) Ś1 D2 अतरिक्षगता देवा —d) Ñ2 V B Dg1 Dt1 D5–7 T3 G1 M2 3 गीर्भिर्(for वाग्भिर्) Dg1 G3 अर्घ्याभिर्, M2 अर्घ्याभिर् (for अग्र्याभिर्) Dt1 D6 ऐडयन्, Dm1 D8 G3 अस्तुवन्, D1 2 ईडित(D1 °ते) (for ईडिरे) Ś1 वचनैश्च तमस्तुवन्, Ñ1 वाशि सुस्ताभिरीडिन (sic) —After 10, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

61* सह सभापमाणे तु शरभङ्गेन वासवे ।

[M2 3 सहर्षे (for सह स-) G1 च (for तु) T1 2 G1 M Cg शरभगेण, Cr k t as above (for शरभङ्गेन)]

11 Ñ1 om 11ab —For 11ab, Ś1 D1 2 subst

62* तमुदीक्ष्यश्च रामस्तु सौमित्रिमिदमब्रवीत् ।

[D1 उद्वीक्ष्याथ, D2 उदीक्ष्याथ (for उदीक्ष्य)],

while Ñ2 V B D3 5 7 subst for 11ab

63* त दृष्ट्वा राघव श्रीमान्प्रत्यक्ष महदद्भुतम् ।
हर्षेण महता युक्तो लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Ñ2 B1 2 तद् (for त) D3 तमुदीक्ष्याथ रामस्तु (for the prior half) D3 सुमहाद्भुत (for महदद्भुतम्) —(l 2) V1 [आ]विष्टो, B2(sup lin) रामो (for युक्तो) B2 4 लक्ष्मण, D3 सौमित्रिम् (for लक्ष्मण) D3 इदम्(for वाक्यम्)]

—After 11ab, Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 M2 ins, while T1 2 M3 ins l 2–3 only

64* रामोऽथ रथमुद्दिश्य लक्ष्मणाय प्रदर्शयन् ।
अर्चिष्मन्त श्रिया जुष्टमद्भुत पश्य लक्ष्मण ।
प्रतपन्तमिवादित्यमन्तरिक्षगत रथम् ।

[M2 reads l 1 inf lin sec m —(l 1) Dm1 D8 G3 [ऽ]पि (for ऽथ). Dt1 Dm1 D6 8 Ct भ्रातुर्दर्शयताद्भुत (for the post half) —(l 2) D4 आर्चिष्मत D6 अर्चिर्ष्मत (sic) (for अर्चिष्मन्त) —(l 3) D6 प्रपततम् (for प्रत°) M3 प्रभाव तमिवायतम् (for the prior half)]

—c) D1 ते (for ये) G1 पुरुषव्याघ्र (for °हूतस्य) Ñ2 V B D3 5 7 हरयो वाजिन पूर्वं —d) Ñ2 V B D3 5 7 मया (for पुरा) Ś1 D1 2 मे, Ñ2 V B D3 5 7 वै (for न) —e) Ñ2 V B D5 7 अतरि(B °री)क्षचरा, Dg1 अतरीक्षगता —f) Ñ2 V1 B D5 7 इमे च, V2 इमे ते (by transp) (for त इमे) —Ñ2 om (hapl) from हरयो up to इमे च in 12a V B D5 7 हया (for ध्रुवम्) —After 11, Ñ1 ins

65* इदराक्षो लक्ष्मणस्य कथयामास वीर्यवान् ।

12 Ñ2 om इमे च in a (cf v l 11) —a) Ñ2 V B D5 7 पुरुषा दिव्या, Dm1 D1 8 M2 3 °व्याघ्रा (for पुरुषव्याघ्र) —M3 om (hapl) from 12b up to 14c —b) Dt1 D6 दिश (for रथम्) Ñ2 D5 7 याति स्म रथमन्तिके, V B यात्यस्य रथमति(B1 °डि [sic])कात्, M2 दृश्यते प्रियदर्शना (= 14d) —c) Ś1 Ñ2 V B2 4 D2 पर शता, Ñ1 D1 3 पर शता, B1 पुरो गता, B3(marg also पर शता) D5 7 पुर मरा G(ed) पर शुभा (for शत शत) —a) B2 युधाना (for युवान) B3(marg also) 4 शस्त्र (B4 marg also as in text)पाणय, G2 खड्गधारिण —After 12, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins

66* विस्तीर्णविपुलोरस्का परिघायतबाहव ।
शोणाशुवसना सर्वे व्याघ्रा इव दुरासदा ।

[(l 1) G1 -बहुलोरस्का (for -विपुलो°) —M2 reads from l 2 up to 13b inf lin sec m —(l 2) Dm1 D8 T M1 2 Cm शोणाश्मवसना, G1 शोणा सुवदना, Cv शोणाश्ववसना ॐ Cm शोणाशुवसना इति पाठे शोणा अशवो वमनानि च येषा ते, Ck शोणाशूनि शोणप्रभाणि वमनानि येषा ते। तथा एव पाठ पाठ शोणाश्म(श्व)वसना इत्यनामा पठित्वा शोणा अश्वा वमनानि येषामित्याह। परस्तु शोणाश्मवसना इत्युक्त्वा पद्मरागवसना इत्याह। अशव किरणानि तत्सम्बन्धो वस्त्रान्तस्मस्तीत्येवमादि दुर्मेत्या पाठपाठनाशनम्।, Ct शोणाश्म-

G 3 9 11
B 3 5 17
L 3 6 12

उरोदेशेषु सर्वेषां हारा ज्वलनसंनिभाः ।
रूपं बिभ्रति सौमित्रे पञ्चविंशतिवार्षिकम् ॥ १३
एतद्धि किल देवानां वयो भवति नित्यदा ।
यथेमे पुरुषव्याघ्रा दृश्यन्ते प्रियदर्शनाः ॥ १४
इहैव सह वैदेह्या मुहूर्तं तिष्ठ लक्ष्मण ।
यावज्जानाम्यहं व्यक्तं क एष द्युतिमानिति ॥ १५
तमेवमुक्त्वा सौमित्रिमिहैव स्थीयतामिति ।
अभिचक्राम काकुत्स्थः शरभङ्गाश्रमं प्रति ॥ १६
ततः समभिगच्छन्तं प्रेक्ष्य रामं शचीपतिः ।
शरभङ्गमनुज्ञाप्य विबुधानिदमब्रवीत् ॥ १७
इहोपयात्यसौ रामो यावन्मां नाभिभाषते ।
निष्ठां नयत तावत्तु ततो मां द्रष्टुमर्हति ॥ १८
जितवन्तं कृतार्थं च द्रष्टाहमचिरादिमम् ।
कर्म ह्यनेन कर्तव्यं महदन्यैः सुदुष्करम् ॥ १९

वमना इति पाठे पश्चागगम्दृशवमना इत्यथ । शोणाशु इत्येव प्राचीन पाठ इति कतक । ❀]

13 M3 om 13, M2 reads 13^{ab} *inf lin sec m* (cf v l 12) —V1 om 13^{a}–14^{b} —^{a}) Ś1 ततो देशेषु, Ñ2 V2 B D5 7 उरस्येषा च, D1 T3 उरोदेशे च(T3 तु) (for उरोदेशेषु) D3 सर्वेषु (for सर्वेषा) —^{b}) Ś1 Ñ B D1–3 5 7 निष्का (for हारा) M1 हारास्ताराचलीसमा —^{c}) B1 विभाति (for बिभ्रति) —^{d}) Ś1 Ñ B D1–3 5 7 वर्षवत (for -वार्षिकम्)

14 M3 om 14^{ab} (cf v l 12) V1 om 14^{ab} (cf v l 13) —^{b}) Ñ2 V2 B D5 7 नित्यश , T3 नित्यथा —Dg1 om , M2 reads *inf lin sec m* 14^{cd} —^{c}) V2 पश्येमान् , Dm1 D8 G3 य इमे, D2 अथेमे, Ck यथा मे (for यथेमे) Ś1 D1 3 4 T2 3 G2 3 M2 पुरुषव्याघ्र, Ñ2 V B D5 7 पुरुषात्तात (for °व्याघ्रा) —^{d}) D3 तिष्ठते (for दृश्यन्ते) Ñ2 Dm1 D6 7 8 शुभदर्शना , V1 दिव्यमूर्तय (for प्रियदर्शना)

15 ^{a}) V2 मथिल्या (for वैदेह्या) —^{c}) M2 तावत् (for व्यक्त) —^{d}) D8 एव (for एष) V1 इति (for रथे) Ñ2 V2 B D5 7 इति राघव (B2 4 D5 7 °व)

16 V1 om 16^{ab} —^{c}) V1 प्रतिचक्राम, V2 अतिचक्राम (for अभि°)

17 ^{a}) V1 M2 तमभिगच्छत —^{b}) Ñ2 V B D5 7 शतक्रतु —^{c}) B2 4 Dg1 Dm1 D1 8 T3 G2 M2 Cg अनुज्ञाप्य (for °ज्ञाप्य) —^{d}) Dg1 T3 त्रिविक्रमम् , Dm1 Cm g त्रिविक्त, G1 त्रिदशान् (for विबुधान) M2 reads निदम *inf lin sec m*

18 ^{a}) M2 3 [ए]व याति(for [उ]पयाति) Ś1 Ñ1 D1-3 याम शीघ्रतर(Ñ1 °मय) रामो, Ñ2 V B D5 7 यास्याम्यहमय रामो —^{b}) M2 3 मा (for मां) —G2 om from 18^{c} up to 19 —M2 om 18^{cd} —Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M3 transp 18^{cd} and 19 —^{c}) Ñ2 V2 B D3 5 7 न यान्तो, Dg1 Dm1 D4 8 T3 G1 3 Cr m g नयतु, D1 2 T1 2 M1 3 Cv नयति (for नयत) Ś1 निष्ठा मां यति (sic), V1 निष्ठानुयातो. Ś1 D1 2 यावत्त(D2 °च्च), Ñ2 V B D3 5 7 यावद्धि (for तावत्तु) Ñ1 illeg for नयत तावत्तु —^{d}) Ś1 तावन्मा, Ñ2 V B D3 5 7 तावच्च(B1 °च्चो), Cv m g as in text, Ct तनो मा (for ततो मा) ❀ Ck तत एव हेतोरस्मान्मा द्रष्टु नार्हतीति विबुधानब्रवीत्।, Ct. ततो वनचारित्वाद्धेतोर्मा मामद्रष्टुमर्हति द्रष्टु नार्हतीत्यर्थ । अ इति निषेधार्थमव्यय पृथक्पदम्। ❀ B1 D5 7 8 अर्हसि (for °ति) ❀ Cv इहोपयातीत्यस्मादनन्तर निष्ठा नयति तावत्तु ततो मा द्रष्टुमर्हतीत्येतदर्ध द्रष्टव्य। उपरि तु प्रमादाल्लेखकैर्लिखितम्। ❀ —After 18, Dm1 D8 ins , while G3 cont. (var) after 69 , whereas M2 ins after 18^{ab} .

67* तावद्गच्छामहे शीघ्र यावन्मा नाभिभाषते।

[G3 तस्माद् (for तावद्) and नाभिभाषसे (for °षते)]

19 G2 om 19 (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M3 transp 18^{cd} and 19 —^{a}) G1 जीविन्त (for जितवन्त) Dg1 marg , Dt1 D6 हि (for च) —^{b}) D6 तदाहम् (for द्रष्टाहम्) Dt1 Dm1 D8 G3 दिष्ट्या द्रक्ष्याम्यह हरि, D1 द्रष्टास्मि नचिरादह, M2(before corr *sec m.* as in text) द्रक्ष्याम्यहमरिदम —For 19^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

68* कृतार्थमेनमचिराद्द्रष्टास्म्यहमरिंदमम्।

[V1 एव (for एनम्) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वस्तारि, V1 नचिराद् (for अचिराद्) Ñ2 V D7 द्रक्ष्यामि (for द्रष्टास्मि) Ś1 द्रक्ष्यामि नचिरादिति, Ñ1 D2 द्रष्टाहमचिरादिव, D1 3 द्रष्टास्मि न चिरादिव (for the post half)]

—^{c}) Ś1 कर्म त्वनेन, V1 अनेन कर्म V2 कर्म चानेन, D4 M2 कर्म ह्येतेन (for कर्म ह्यनेन) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महद्देवै , B2 महाक्रूरै (for महदन्यै) D2 सुदुर्लभ ❀ Ct कतकस्त्वेतत्पद्य प्रक्षिप्तमित्याह तद्वृथैव। मद्रीत्या व्याख्याने सर्वसामञ्जस्यात् । रामो यावन्मा नाभिभाषते तावत्कर्मणो रावणवधस्य निष्ठा समाप्ति नयत । ततो मा द्रष्टुमर्हति । अन्यै सुदुष्कर महत्कर्म तेन कर्त्तव्यमस्ति रावणवधरूप, अतस्तत्करणेन कृतार्थं कृतदेवप्रयोजन रावणजयिन द्रष्टास्मि इति तीर्थव्याख्याने। सम्प्रत्यदर्शनहेतुस्तु पूर्वोक्त एवोपरितो बोध्य । ❀ —After 19, D4 T1 2 G3(followed by 67*) M2 ins

69* निष्पादयित्वा तत्कर्म ततो मा द्रष्टुमर्हति।

[T2 निष्पातयित्वा, G3 निष्पालयित्वा M2 दिव नयतु तावत्त (for the prior half).]

इति वज्री तमामन्त्र्य मानयित्वा च तापसम् ।
रथेन हरियुक्तेन ययौ दिवमरिंदमः ॥ २०
प्रयाते तु सहस्राक्षे राघवः सपरिच्छदः ।
अग्निहोत्रमुपासीनं शरभङ्गमुपागमत् ॥ २१
तस्य पादौ च संगृह्य रामः सीता च लक्ष्मणः ।
निषेदुस्तदनुज्ञाता लब्धवासा निमन्त्रिताः ॥ २२
ततः शक्रोपयानं तु पर्यपृच्छत्स राघवः ।
शरभङ्गश्च तत्सर्वं राघवाय न्यवेदयत् ॥ २३

मामेष वरदो राम ब्रह्मलोकं निनीषति ।
जितमुग्रेण तपसा दुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ २४
अहं ज्ञात्वा नरव्याघ्र वर्तमानमदूरतः ।
ब्रह्मलोकं न गच्छामि त्वामदृष्ट्वा प्रियातिथिम् ॥ २५
समागम्य गमिष्यामि त्रिदिवं देवसेवितम् ।
अक्षया नरशार्दूल जिता लोका मया शुभाः ।
ब्राह्म्याश्च नाकपृष्ठ्याश्च प्रतिगृह्णीष्व मामकान् ॥ २६ G 3 9 26 B 3 5 31 L 3 6 25

20 [a]) Dt1 D2 6 Ct अथ, Cr g k as in text (for इति) Ś1 V1 B3 D1 वज्रभिद्, Ñ V2 B1 2 4 D2 3 5 7 वज्रभृद् (for वज्री तम्) —[b]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 तु मुनि (for तापसम्) —[cd]) Dt1 D6 हययुक्तेन (for हरि°) Ñ2 V B D5 7 तेन हर्यश्वयुक्तेन ययौ रथवरेण स ❀ Ck अथ इति वज्री तमामन्त्र्य च शरभङ्गमामन्त्र्य दिव ययौ। एव स्थिते निष्ठा नयतु तावत्तु ततो मा द्रष्टुमर्हति। एव पठित्वा अनतर जीवन्त च कृतार्थं च दृष्ट्वाहमचिरादिमि। कर्म ह्यनेन कर्त्तव्य महदन्यैस्सुदुष्करमिति कचनश्लोक च कश्चित्प्रक्षिप्य व्याकरोति। सर्वमेतदसगतम्। उपागच्छद्रामस्य तत्कालदर्शनपरिहारमात्रस्यैव तदानीं चिकीर्षितत्वात्तावत एव वक्तव्यत्वाच्च उपागच्छद्रामो यावन्मा नाभिभाषते। तावन्निष्ठा रावणवधकर्मनिष्पत्ति नयतु। ततोऽनतर मा द्रष्टुमर्हतीति व्याकरोति। इद व्याख्यान प्रत्यक्षमि थ्यार्थं सर्वस्पष्टम्। ❀

21 [ab]) T1 damaged from प्र up to स्रा Ñ2 V B1-3 D5 7 तस्मिन्याते, B4 तेन याते (for प्रयाते तु) Dm1 D8 G2 3 M3 सपरिच्छदे, K(ed) Cg सपरिच्छद (for °च्छदः). Ś1 Ñ1 D1-3 प्रतियाते तत शक्रे राघव(D3 °घ)स्तमृषि तत (Ś1 °दा) —[d]) Ś1 D1 3 ददर्श ह, V1 D6 उपागत (for °गमत्)

22 [a]) Ś1 सु-, Ñ2 V B1 2 4 D1 3 5 7 G3 M1 2 तु, D2 स (for च) B3 सपूज्य, G1 सवाह्य (for सगृह्य) —[b]) G1 [अ]थ (for च) Ś1 Ñ1 D1 3 सानुज सह सीतया, Ñ2 V B D7 राघवौ(Ñ2 V D7 °व) सीतया सह(V2 om), D5 राघवौ सह सीतया —[c]) Dg1 D4 T G2 M2 3 Cr g k समनुज्ञाता —[d]) Dg1 लब्धवास-, M2(after corr sec m as in text) लब्धवन्या (for °वासा) —For 22[cd], Ś1 Ñ1 D1-3 subst

70* निषसाद महाप्राज्ञो मुनिना विधिनार्चित ।

[Ś1 समदर्शित, Ñ1 विनिधान्वित, D2 समर्मचित, L(ed) स समन्वित (for विधिनार्चित)]

—For 22[cd], Ñ2 V B D5 7 subst

71* न्यषीदतामनुज्ञातौ माल्येनामन्त्रितौ तदा ।

[V1 न्यषीदेताम् V B4(marg also मुनिना) D5 7 मान्येन, B1 3 मुनिना (for माल्येन) V2 B1 2 तथा]

23 [a]) B D7 8 शक्राप(B3 °व)यान(D7 °त), D3 शक्र प्रयात, D5 शक्रोपयात (sic), M2 शतोपया। (for शक्रोपयान) Ś1 Ñ2 D2 3 5 7 G1 M2 त, Ñ1 V1 B4 Dm1 D1 8 G2 3 तत् (for तु) —[b]) Ś1 Ñ1 V B D1-3 पर्यपृच्छत (for °पृच्छत्स) —[c]) Ñ2 V1 B D5 7 [s]पि (for च) —[d]) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 शशस ह (for न्यवेदयत)

24 [a]) Ś1 Dt1 D2 मामेव, D1 समेष (for मामेष) Ñ2 V B1 2 D5 7 [अ]भ्यागतो (for वरदो) B2 om, G1 राजा, G2 नाम (for राम) B3 मामेवाद्या(marg also °त्वभ्या)गतो राम, B4 मामेवा(marg also °पो)भ्यागतो राम —[b]) G2 निनीष्यति(sic), G3 निषीदति, M2 निनीयति(sic)(for निनीषति) Ñ2 V B1 2 3(before corr) 4 D5 7 नेतु लोकमि (V1 B2 4 °म)त पर, B3 (after corr marg also)नेतु लोकादित पर —[c]) B1 2 प्राप्तम् (for जितम्) Dt1 अग्रेण (for उ°) —[d]) Ñ1 V Dm1 D1-3 5-8 दु प्राप(D2 °प्य)म् (for दुष्प्रा°) Ś1 T1 2 G1 अजितात्मभि

25 G3 damaged from नरव्याघ्र up to ब्रह्म in 25[c] —[a]) Ś1 V1 B1 2 4 D1-3 M2 तु त्वा, Ñ1 *त्वा, Ñ2 B3 D5 7 तु त (for ज्ञात्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 नरश्रेष्ठ, Dm1 D4 °व्याघ्र (for नरव्याघ्र) —[b]) Ś1 D2 च दूरत (for अदू°) —[c]) Ñ1 illeg for ब्रह्मलोक न G3 illeg for ब्रह्म Ñ2 V B D5 7 न गत परम लोक —[d]) Ś1 D1-3 त्वानभ्यर्च्य, Ñ1 illeg, V1 त्वा दृष्ट्वा सु-, M2 द्रष्टु राम (for त्वामदृष्ट्वा) —After 25, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

72* त्वयाह पुरुषव्याघ्र धार्मिकेण महात्मना।

26 Ś1 D1-3 5 7 om 26[ab] Ñ1 illeg from समागम्य up to अक्षया in 26[c] Ñ2 V B D5 7 transp 26[ab] and 26[cd] —[ab]) Dt1 D6 Ct त्रिदिव चावर पर (for [b]) Ñ2 V B D5 7 तान्गमिष्यामि सत्कृत्य भवतमिह राघव —[d]) T1 2 G2 मया (for जिता) Ś1 Ñ1 D2 श्रुता मया, D1 मया पुरा, D3 महामुने, T1 2 G2 जिता शुभा (for मया शुभा) —D3 om 26[c]–28[b] V om 26[ef] —[e]) B3 Dm1 D8 G1 2 नाकपृष्ठाश्, D6 °पृष्ठ्याश् (for °पृष्ठ्याश्) Ś1 D1 2 ब्राह्म(D1 °ह्य) च नाकपृष्ठ(Ś1 °लोकं) च, B1 4 Dg1 D4 T ब्राह्मया(T1 °ह्मा)श्च नाकपृष्ठ्यां(T3 °ष्ठा)श्च, D5 ब्राह्मयाच्च नाकपृष्ठ्याच्च —[f])

3 9 27 एवमुक्तो नरव्याघ्रः सर्वशास्त्रविशारदः ।
3 5 32 ऋषिणा शरभङ्गेन राघवो वाक्यमब्रवीत् ॥ २७
3 6 26 अहमेवाहरिष्यामि सर्वाँल्लोकान्महामुने ।
आवासं त्वहमिच्छामि प्रदिष्टमिह कानने ॥ २८
राघवेणैवमुक्तस्तु शक्रतुल्यबलेन वै ।
शरभङ्गो महाप्राज्ञः पुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ २९
सुतीक्ष्णमभिगच्छ त्वं शुचौ देशे तपस्विनम् ।
रमणीये वनोद्देशे स ते वासं विधास्यति ॥ ३०
एष पन्था नरव्याघ्र मुहूर्तं पश्य तात माम् ।
यावज्जहामि गात्राणि जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥ ३१
ततोऽग्निं स समाधाय हुत्वा चाज्येन मन्त्रवित् ।
शरभङ्गो महातेजाः प्रविवेश हुताशनम् ॥ ३२
तस्य रोमाणि केशांश्च ददाहाग्निर्महात्मनः ।
जीर्णां त्वचं तथास्थीनि यच्च मांसं च शोणितम् ॥ ३३

Dg1 reads गृहीष्व मामकान in marg Ś1 D2 राम त, Ñ1 B D7 G1 M2 राम तान्, D1 राम तत, D5 तानिमान् (for मामकान) —After 26, Ñ2 B D, - G(ed) ins

73* भवान्राजा च मान्यश्च गुरुः सत्कार्य एव च ।
प्रतिगृह्य मया दत्तं धर्मं वर्षशतैश्चितम् ।

[(l 1) B2 हि (for third च) —(l 2) B2 3 प्रतिगृह्य (for °गृह्य) B1 धर्म्यं G(ed) रतमेतत्सुदुर्लभ (for the post half)]

27 D3 om 27 (cf v l 26) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 महाप्राज्ञ, G1 महातेजा (for नरव्याघ्र·) —G3 damaged from घ्र in 27^a up to शर in 27^c —^{b}) Dg1 सर्वशास्त्र- (for °शास्त्र) Ś1 Dg1 Dm1 -विदां वर (for -विशारद) —^{c}) Ñ B1 2 D2 5-7 T M1 2 श(D6 स)रभगेण —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 रामो वचनमब्रवीत —After 27, V ins, while Ñ2 B D6 7 G(ed) ins after 28^{ab}

74* सत्कृतोऽहं त्वया ब्रह्मन्गच्छ लोकानितः परान् ।
सुप्रभावार्जितान्ब्रह्मन्ननुजानामि काङ्क्षितान् ।

[(l 1) B2 गच्छेर् (for गच्छ) G(ed) अत परान् —V1 om l 2-28^b —(l 2) B1 3 स्वप्रभाव- (B3 °भाव) (for सु°) B2 स्वप्रभावैर्जितान्ब्रह्मन् (for the prior half)]

28 V1 D3 om 28^{ab} (for V1, cf v l 74* and for D3, cf v l 26) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 [अ]जेयिष्यामि, D8 हरि°, T1 गमि° (for [आ]हरिष्यामि) —^{b}) Ś1 Ñ B D1 2 5 7 G1 2 स्वर्ग, D4 8 T1 2 G3 सर्व-, M2 स्वर्गल्लोकान् (for सर्वाँल्लो°) Ñ2 B D5 - अनुत्तमान (for महामुने) —After 28^{ab}, Ñ2 B D6 7 G(ed) ins 74* —^{cd}) Ñ1 illeg from ह up to प्रदिष्ट Ñ2 D6 7 त्विह (with hiatus), D4 अहम (for त्वहम्) Ś1 D1-3 निर्दिष्टम्, D1 प्रदिष्टम्, T3 प्रवेष्टुम् (for प्रदिष्टम्) Ñ2 V B D6 7 त्वया (B2 आ [with hiatus]) दिष्ट भवता वने

29 Ñ1 illeg from सु in 29^a up to शरभङ्गो in 29^c —^{b}) Ś1 D1-3 शतक्रतु (for शक्रतुल्य-) Ñ2 V2 B D5 7 M2 3 स, V1 G3 तु (for च) —^{d}) G3 damaged —After 29, Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins 75*

30 ^{a}) Ś1 उपगच्छ (for अभि°) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 राम तीर्थे (for शुचौ देशे). D4 व्यवस्थित (for तपस्विनम्) Ñ2 V B D6 7 सिद्ध राम तपोध(Ñ2 V1 B1 D7 °व)न —^{c}) Ñ2 D6 7 महापुण्ये, V B महारण्ये (for वनोद्देशे) —For 30, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 M subst, while Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins after 29

75* इह राम महातेजा सुतीक्ष्णो नाम धार्मिकः ।
वसत्यरण्ये धर्मात्मा स ते वासं विधास्यति ।

[(l 1) G3 damaged up to सुती M2 धर्मवित् (for धार्मिक) —(l 2) Dt1 D6 नियत (for धर्मात्मा) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 G3 श्रेयो (for वास)]

—Then Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 M cont, while Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins after 30

76* इमां मन्दाकिनीं राम प्रतिस्रोतामनुव्रज ।
नदीं पुष्पोडुपवहां ततस्तत्र गमिष्यसि ।

[G3 damaged from न्दा in l 1 up to पु in l 2. —(l 1) G2 नाम (for राम) Dm1 D8 अभिव्रज —(l 2) G3 पुष्पौघवहा M2 पुष्पशोभितलक्ष्मी (for the prior half) T1 2 G2 M2 तत्र (for ततस्) D4 T3 गमिष्यति]

31 ^{a}) D1 एव (for एष) B1 एवमुक्तो (for एष पन्था) Ś1 महाराज, Ñ V B D1-3 महाप्राज्ञ (B4 °ज्ञः) (for नरव्याघ्र) —^{b}) M2 रक्ष (for पश्य) Ś1 Ñ1 D1-3 स्थीयतामिह (Ś1 D3 °ति), Ñ2 V2 B D6 7 तावदास्यता, V1 ताव तात ता (sic), G1 पश्यतामह (for पश्य तात माम्) —^{c}) Ś1 D1-3 6 जुहोमि (for जहामि) Ñ2 V B D5 7 त्यजामि यावत्स्व (Ñ2 V सु)तनु —^{d}) Ñ1 Dg1 D2 जीर्णं (for जीर्णां) Ñ1 illeg for त्वचमिवो V1 जीर्णामिव महोरग

32 ^{a}) B1 2 4 [s]ग्नीन् (for ऽग्निं) D6 7 om (hapl), K(ed) Cm सु- (for स) Dg1 Dm1 D8 ततो (Dg1 [before corr] अतो) वह्नि (Dg1 °ह्नीन्) समाधाय, T1 ततोऽग्नि सुसमाधाय —Ñ1 illeg for 32^{bc} —^{b}) B4 [आ]ज्येन च (by transp) (for चाज्येन) V2 धर्मवित्, G2 Ct मन्त्रवत् (for मन्त्रवित्) Ś1 D1 हुत्वा चैव समतत D2 हुत्वा चैव सुसंस्कृत, D3 हुत्वा चैव स मन्त्रत —^{c}) Ś1 Dm1 D1-3 8 G3 महाप्राज्ञ, Ñ2 V B D5 7 तप सिद्ध (for महातेजा)

33 ^{a}) Ś1 रोमाश्च, Ñ1 D1 3 लोमानि (for रोमाणि). —^{b}) Dt1 D6 तत्र वह्नि (for ददाहाग्निर्) —G3 damaged for 33^c —^{c}) Dg1 D2 T2 जीर्णं, T3 G1 जीर्ण- (for जीर्णां).

स च पावकसंकाशः कुमारः समपद्यत ।
उत्थायाग्निचयात्तस्माच्छरभङ्गो व्यरोचत ॥ ३४

स लोकानाहिताग्नीनामृषीणां च महात्मनाम् ।
देवानां च व्यतिक्रम्य ब्रह्मलोकं व्यरोहत ॥ ३५

स पुण्यकर्मा भुवने द्विजर्षभः
पितामहं सानुचरं ददर्श ह ।
पितामहश्चापि समीक्ष्य तं द्विजं
ननन्द सुस्वागतमित्युवाच ह ॥ ३६

G 3 9 37
B 3 5 4?
L 3 6 34

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

Dg1 यथा, Dt1 तदा, Dm1 D4 8 G1 M2 अथ, B(ed) तद्- (for तथा) Ñ1 [आ]च्छिद्य (for [अ]स्थीनि) —d) Ñ1 तथा, D3 मास (for यच्च) D3 चैत्र (for मास) Ñ1 G1 अशोणित, Dt1 Dm1 D3 4 6 8 T2 3 G2 3 सशोणित, D1 °शोणित (for च शोणितम्) —For 33, Ñ2 V B D5 7 subst

77* त दग्ध्वा भगवानग्नि सास्थिलोमनखत्वचम् ।
ममासमेदोरुधिर तत शान्तिमुपागमत् ।

[(1 2) B4 मेदरुधिर (for -मेदोरुधिर) V2 B2 उपागन] —After 33, T1 2 ins

78* रामस्तु विस्मितो भ्रात्रा भार्यया च सहात्मवान् ।

34 Ñ1 illeg for 34 —a) Ś1 D1–3 तु (for च) —b) D6 (also) स मार (for कुमार) Ñ2 D5 7 समजायत (for °पद्यत) M1 कुमारत्वमपद्यत —c) Ñ2 V B D5 7 उत्क्रम्य (for उत्थाय) D4 अस्माच् (for तस्माच्) —After 34, D3 ins

79* दीप्ततेजा महातेजास्तेजोराशिर्महाबल ।

35 Ś1 Ñ1 om 35 —b) Ñ2 V B D5 7 पुण्यकर्मणा, Dm1 D8 G3 च सुकर्मणा, D1 3 च स्वकर्मणा, D2 स्वर्गकर्मणा (for च महात्मनाम्) —c) D5 देवताना (for देवाना च) D1 3 [अ]भ्यतिक्रम्य, D2 M1 [अ]प्यति° (for व्यतिक्रम्य). —d) D1 2 M2 ब्रह्मलोके (for °लोक) Ñ2 V B D5 7 अवाप ह, D1 2 व्यरोचत, D3 अगच्छत, M2 व्यतिष्ठत (for व्यरोहत)

36 a) D8 (before corr) T2 सु- (for स) Ś1 V1 B Dg1 D1 2 4 5 7 T1 2 G2 3 M भवने, D3 भवति, Ck भवन (for भुवने) Ñ2 V B D5 7 शुभे स्थित (for द्विजर्षभ) —b) B1 चानुचर, D3 सानुनय, D5 सानुचरो (for सानुचर) Ñ1 B1 G3 om ह —c) B1 पितामह (for पितामहश्) M2 चैव (for चापि) Ś1 Ñ1 D1–3 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ñ2 V B2-4 D5 7 तदा, B1 च (for द्विज) —d) Ś1 Ñ1 D1–3 तपस्विन, Ñ2 V2 B D5 7 महाद्युति (B2 °ति), V1 पितामह, T2 ननद तु (for ननन्द सु-) B1 D3–5 T1 2 G3 उवाच (for उवाच ह)

Colophon *Kānda name* Ś1 Ñ1 B Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 7 T G M1 2 आरण्य(Ñ1 °ण्यक)काडे, Ñ2 V D5 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 D2 3 शरभंगदर्शन (Ś1 °न), Ñ1 सरभगस्वर्गमन, Ñ2 D5 7 शरभगस्वर्गारोहण, V B D1 शरभगाभिगमन(D1 °न) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 5 om, Ñ2 V B3 D7 9, B2 4 D1 3 10, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 5 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G M1 with श्रीरामाय नम

५

3 10 1 3 6 1 3 7 1 शरभङ्गे दिवं प्राप्ते मुनिसंघाः समागताः ।
अभ्यगच्छन्त काकुत्स्थं रामं ज्वलिततेजसम् ॥ १
वैखानसा वालखिल्याः संप्रक्षाला मरीचिपाः ।
अश्मकुट्टाश्च बहवः पत्राहाराश्च तापसाः ॥ २
दन्तोलूखलिनश्चैव तथैवोन्मज्जकाः परे ।
मुनयः सलिलाहारा वायुभक्षास्तथापरे ॥ ३
आकाशनिलयाश्चैव तथा स्थण्डिलशायिनः ।
तथोर्ध्ववासिनो दान्तास्तथार्द्रपटवाससः ॥ ४
सजपाश्च तपोनित्यास्तथा पञ्चतपोऽन्विताः ।
सर्वे ब्राह्म्या श्रिया जुष्टा दृढयोगसमाहिताः ।
शरभङ्गाश्रमे राममभिजग्मुश्च तापसाः ॥ ५

5

D8 begins with ॐ

1 Ñ1 partly illeg for 1^{ab} —^{a}) V2 B4 D1 (marg) 4 T2 Cm g याते (for प्राप्ते) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 समतत (for समागता) —^{c}) Ñ2 B2 D5 7 अभ्यगच्छन्तु, V1 D1 अभ्यगच्छत, G3 अभ्यागच्छत —^{d}) Ñ1 illeg for राम Ś1 D3 ज्वलन- (for ज्वलित-)

2 ^{a}) V B D1 3 6 वालिखिल्या G2 वालखिल्याश्मस्तनिका ❀ Cv ये प्रतिदिन जीवन सपाद्य सपन्न च तद्विनियुज्य वर्तन्ते ते अश्मस्तनिता (का), Cm वालखिल्यास्तु नवेऽन्ने लब्धे पूर्वसचितत्यागिन । सप्रक्षालास्तु भगवत श्रीपादप्रक्षालनजाता महर्षय' । यद्वा प्रत्यह जीवनसाधन सपाद्य सर्वं तद्विनियुज्य वर्तंते ये ते वा सप्रक्षाला अश्मस्तनिका इत्यर्थ । ❀ —^{b}) Ś1 V2 B2 4 D3 पु (D3 प्र) श्रयोथ, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 ऋषयोथ, Dg1 सप्रक्ष्याला, D1 2 प्रश्रयोथ (for सप्रक्षाला) B1 मरीचय (for मरीचिपा) M2 ऋषय कुशचीरिण —After 2^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–3 5 read 3^{cd} —^{c}) Ś1 D1–3 दशतपा, Ñ2 V B सुबहव, D5 7 सुबहुश (for च बहव) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 पर्णाहाराश्च (for पत्राहाराश्च) Dm1 D8 G3 धार्मिका (for तापसा)

3 Ś1 om (hapl) 3^{b} and 4^{a} —^{b}) ❀ Cm*p* उन्मत्तका इति पाठे उद्धृत मत्तो मात्सर्यं येषा ते तथा । स्वार्थे क । यद्वा ज्ञानिन बालोन्मत्तपिशाचवत् इति स्मरणात्तथा । ❀ Ñ V B D1–3 5 7 दडकारण्यवासिन —After 3^{ab}, Ñ1 D1–3 ins

80* ऋषयो हि महात्मानो ज्वलनार्कसमप्रभा ।
[Ñ1 -समागता (for समप्रभा)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

81* गात्रशय्या अशय्याश्च तथैवाभ्रावकाशिका ।

[D4 हि (for [ए]व) Dt1 D4 6 Ck t [अ]नवकाशिका, T3 ख्यव°, G2 M3 [अ]भ्यव°, M1 [अ]स्राव°, Cv m*p* [अ]भ्यवकाशिता (Cm*p* °न), Cm g °काशका (for [अ]भ्रावकाशिका)] —Ś1 Ñ1 D1–3 5 read 3^{cd} after 2^{ab} —^{c}) Ñ2 V B D5 7 केचिच्च (for मुनय) —^{d}) Dg1 वायुभक्ष्यास Ś1 Ñ1 D2 3 तथैव च (for तथापरे) Ñ2 V B D5 7 ज्वलितानन (B2 D5 7 °ल) वर्चस, D1 वायुभक्ष्या सहस्रश —After 3, B3 ins .

82* वायुभक्षास्तथा केचित्सर्वसत्त्वहिते रता ।

4 Ś1 om 4^{a} (cf v l 3) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 तथोद (D1 तथा दिग्) नसना दाताश्च (Ś1 °नाश्चैव), Dg1 T G1 M2 3 तपोपवा°, Dm1 D8 G3 M1 मासोपवा°, K(ed) Cm g व्रतोपवा° ❀ Ck एव पाठ उपवासिन इत्यन्य पठति स तु साधारणधर्म इत्युपेक्ष्य' ।, Ct व्रतोपवासिन इति पाठस्तु चिन्त्य तस्य साधारणधर्मत्वादिति कतक । ❀ —^{d}) G1 धारिण, Cv -वासना (for -वासस) Ś1 Ñ1 D1–3 तथैव वस्त्रधारिण —For 4, Ñ2 V B D5 7 subst

83* अभ्रावकाशिनश्चान्ये जले चाप्यनुवासिन ।
उपवासरताश्चैव केचित्स्थण्डिलशायिन ।

[(l 1) V1 शुभ्र- (for अभ्र-) —V1 om from जले up to चैव in l 2 B1 3 4 transp the post halves of l 1 and 2 Ñ2 D7 जलावकृयोतशायि (Ñ2 °लि) न, V2 जनावस्थानशायिन (sic), B1 जले कम्पानवासिन, B2 जनाधश्चाभिशायिन, D5 जलावश्चोभशायिन (for the post half) —(l 2) B2 D5 7 उदवास- B3 4 [अ]न्ये (for [ए]व). V1 -वासिन (for -शायिन)]

5 ^{a}) D4 सजपाश्च, D8 सतपाश्च, Cr k सजपतस् (for सजपाश्च) Dg1 Dt1 D6 तपोनिष्ठास् (for तपोनित्यास्). —^{b}) D8 M2 -तपान्विता (for -तपोऽन्विता) —^{c}) Dt1 D6 G1 2 M1 युक्ता (for जुष्टा) —^{d}) Dg1 D4 T1 2 G M Cg k दृढयोगा समाहिता, Dm1 D8 दृढयोगा सहस्रश, T3 दृढयोगसमन्विता —^{f}) T3 होमजुष्टाश्च (for अभिजग्मुश्च) —For 5, Ś1 Ñ1 D1–3 subst

84* सजपाश्च महात्मानस्तथा पञ्चतपस्विन ।
चातुर्मास्यकृताहारा निराहारास्तथैव च ।
वृक्षसक्ताग्रपादाश्च ये चरन्ति महत्तप ।
अदर्शनेन ये धर्मं चरन्ति नियतव्रता ।
एकाङ्गुष्ठेन तिष्ठन्ति ये च भूताविहिंसका' । [5]
शष्पभक्षा पयोभक्षा निर्दिष्टफलभोजिन ।
फलाहारे च निरता वायुभक्षास्तथापरे ।
एते चान्ये च धर्मज्ञा मुनयो धर्मवत्सला ।
शरभङ्गाश्रमे राममभिजग्मुः समाहिता ।

[(l 1) Ñ1 दशतपो द्विज, D1–3 °तपा द्विजा. (for °स्विन). —(l 2) Ś1 चतुर्मास-, D2 चातुर्मास- (for चातुर्मास्य-).

अभिगम्य च धर्मज्ञा रामं धर्मभृतां वरम् ।
ऊचुः परमधर्मज्ञमृषिसंघाः समाहिताः ॥ ६
त्वमिक्ष्वाकुकुलस्यास्य पृथिव्याश्च महारथः ।
प्रधानश्चासि नाथश्च देवानां मघवानिव ॥ ७
विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु यशसा विक्रमेण च ।
पितृव्रतत्वं सत्यं च त्वयि धर्मश्च पुष्कलः ॥ ८
त्वामासाद्य महात्मानं धर्मज्ञं धर्मवत्सलम् ।
अर्थित्वान्नाथ वक्ष्यामस्तच्च नः क्षन्तुमर्हसि ॥ ९
अधर्मस्तु महांस्तात भवेत्तस्य महीपतेः ।
यो हरेद्बलिषड्भागं न च रक्षति पुत्रवत् ॥ १०
युञ्जानः स्वानिव प्राणान्प्राणैरिष्टान्सुतानिव ।
नित्ययुक्तः सदा रक्षन्सर्वान्विषयवासिनः ॥ ११
प्राप्नोति शाश्वतीं राम कीर्तिं स बहुवार्षिकीम् ।
ब्रह्मणः स्थानमासाद्य तत्र चापि महीयते ॥ १२

G 3 10 15
B 3 6 13
L 3 7 16

—(l 3) Ñ1 महातप —(l 7) D3 फलाहाराश् (for फलाहारे) Ś1 विनिरता, Ñ1 च नियता (for च निरता) —(l 9) Ñ1 D1 3 समागता (for समाहिता)],

while Ñ2 V B D5 7 subst

85* तपोरता महात्मान केचित्पञ्चतपोऽन्विता ।
चातुर्मास्यकृताहारा निराहारास्तथापरे ।
वृक्षाग्रसक्तपादाश्च सदावाक्शिरस स्थिता ।
अनाश्रिता कर्मफलमाश्रिताश्चापरे तथा ।
स्थिता वसुमतीं चान्ये कृत्वैकाङ्गुष्ठपीडिताम् । [5]
एव नानातपोयुक्ता मुनय सशितव्रता ।
शरभङ्गाश्रमे राम द्रष्टुमभ्यागमस्तदा ।

[(l 1) V2 -तपोरता (for -तपोऽन्विता) —(l 2) V चतुर्मास, B2 चातुर्मास- (for °र्मास्य-) B3 चातुर्मास्यास्तथाहारा, B4 चातुर्मास्याहृताहारा (for the prior half) —(l 3) V -[आ]मक्त- (for -सक्त-) —(l 4) V1 तथापरे (by transp) —(l 5) V1 स्थित्वा, B3 स्थिरा (for स्थिता) V2 कृत्वांगुष्ठनिपीडिता (for the post half) —(l 6) B1 2 4 (marg also) ऋषय (for मुनय) —(l 7) B1 अभ्यागतास् (for °मस्)]

6 ^{a}) B4 [अ]थ (for च) Ñ2 V B2 4 D3 7 धर्मज्ञम्, B1 काकुत्स्थम्, B3 सर्वज्ञम्, T3 सतुष्टा (for धर्मज्ञा) —^{b}) D1 3 शस्त्र- (for धर्म-) Ñ2 V B D5 7 ऋषिसघा सम तत —^{cd}) Dg1 -सतुष्टा, T3 -सहृष्टा, G1 -धर्मिष्ठा, M3 -धर्मज्ञा (for -धर्मज्ञम्) Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 M2 समागता, G3 सह‿श (for समाहिता) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 ऊचु प्राजलय सर्वे सात्वपूर्वमिद वच

7 ^{a}) G3 इक्ष्वाकूणा (for त्वमिक्ष्वाकु-) Ñ2 -कुलस्यात, V B D5 7 -कुले जात (for -कुलस्यास्य) —^{b}) D3 पृथिव्या, T2 प्रधानश् (for पृथिव्याश्) D3 महाबल, T1 2 M महारथ (for महारथ). Ñ2 V B D5 7 पृथिव्या राम (B1 धर्मे) विश्रुत —^{c}) G1 प्रजाना (for प्रधानश्) Ñ1 Dt1 D4 6 [अ]पि (for [अ]सि) G2 धर्मज्ञ (for नाथश्च) S1 D1–3 प्रधानश्चपिनाथश्च, Ñ2 V B D5 7 नाथ प्रजाना सर्वासा (Ñ2 D5 सर्वेषा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 इव वासव (for मघवानिव)

8 Ñ1 om 8^{ab} —^{c}) D4 T1 2 G3 Cg पितृभक्तिश्च (for पितृव्रतत्व) —^{d}) M2 3 सु- (for च) D4 T1 2 त्वयि धर्माश्च पुष्कला —For 8^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 subst

86* पितृभक्त्या च नगरे नागराणा मनोहर ।

[Ś1 पितृभक्तश्, Ñ1 महत्या च (for च नगरे) Ś1 मनोरम, D1 °रथ (for °हर)],

while Ñ2 V B D3 5 7 subst

87* पितुर्नियोगाद्दुर्धर्षं वन घोरमुपागत ।

[D3 धर्मज्ञ (for दुर्धर्ष) D3 घोर वनम् (by transp)]

9 V B1 om 9 —^{a}) Ñ2 B3 D5 7 महाभाग (for महात्मान) —^{b}) D4 धर्मिष्ठ (for धर्मज्ञ) D3 धर्मकारणात् (for °वत्सलम्) —^{c}) Ñ2 D5 7 अर्चयित्वा च, B2–4 अर्चयित्वा तु, D1 अर्थित्वात्तव, D2 °त्वा तु, D3 °त्व तव, G1 °दथ, L(ed) अर्चित्वा यच्च (for अर्थित्वान्नाथ) D5 द्रक्ष्यामस् (for वक्ष्यामस्) Ś1 अर्चयित्वानुयक्ष्यामस्, Ñ1 अर्चित्वा न प्रवक्ष्यामो —^{d}) Ś1 तन्नस्त्व, Ñ1 वचन, Ñ2 B3 4 D5 7 त्व चैतत्, B2 त्वमेतत्, D1 3 त्व च न, Cr m तत्तु न (for तच्च न) Ś1 Ñ1 D1–3 कर्तुम् (for क्षन्तुम्)

10 ^{a}) T3 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1–3 अधर्मो हि महा (D2 भवा)स्तस्य, Ñ2 V B D5 7 अधर्म सुमहान्रा (V1 °न्ना)-म, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 अधर्म सुमहान्नाथ —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 इह (for तस्य) Dt1 Dm1 D6 8 तु भूपते, D2.7 महीपते —^{c}) V1 इह, B1 भुवि (for बलि-) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 रक्षेत (for रक्षति) Ñ2 V B D5 7 न च रक्षेदिमा प्रजा, D1 नावचक्षेत पुत्रवत्

11 Ñ1 om 11–12 For 11–13, Ñ2 V B D5 7 subst 88* —^{a}) Ś1 D1–3 M2 3 यो राजा, D4 प्रजा य (for युञ्जान) D2 प्राणैर् (for प्राणान्) —^{b}) Ś1 D2 इष्टाल्लोकान्, Dm1 D8 G3 प्राणिन स्वान्, G1 पार्थैरिष्टान, G2 M1 प्राणिन स्व- (for प्राणैरिष्टान्) D1 प्राणेष्टान्स्वसुतानि च (sic), D3 प्राणेभ्योभ्यधिकानि च —^{c}) T3 नित्य (for नित्य-) Ś1 D1–3 M3 रक्षेत् (for रक्षन्)

12 Ñ1 om 12 (cf v l 11) For subst in Ñ2 V B D5 7, cf v l 11 and 13 —^{a}) M2 शाश्वत राज्य (for शाश्वतीं राम) —^{b}) G3 बहुवार्षिक Ś1 D3 कीर्तिं त्रैलोक्य-

o 16 6 14 यत्करोति परं धर्मं मुनिर्मूलफलाशनः ।
7 17 तत्र राज्ञश्चतुर्भागः प्रजा धर्मेण रक्षतः ॥ १३
सोऽयं ब्राह्मणभूयिष्ठो वानप्रस्थगणो महान् ।
त्वन्नाथोऽनाथवद्राम राक्षसैर्वध्यते भृशम् ॥ १४
एहि पश्य शरीराणि मुनीनां भावितात्मनाम् ।
हतानां राक्षसैर्घोरैर्बहूनां बहुधा वने ॥ १५
पम्पानदीनिवासानामनुमन्दाकिनीमपि ।
चित्रकूटालयानां च क्रियते कदनं महत् ॥ १६

एवं वयं न मृष्यामो विप्रकारं तपस्विनाम् ।
क्रियमाणं वने घोरं रक्षोभिर्भीमकर्मभिः ॥ १७
ततस्त्वां शरणार्थं च शरण्यं समुपस्थिताः ।
परिपालय नो राम वध्यमानान्निशाचरैः ॥ १८
एतच्छ्रुत्वा तु काकुत्स्थस्तापसानां तपस्विनाम् ।
इदं प्रोवाच धर्मात्मा सर्वानेव तपस्विनः ।
नैवमर्हथ मां वक्तुमाज्ञाप्योऽहं तपस्विनाम् ॥ १९

पावनी, D1 2 कीर्ति त्रैलोक्यभाविनीं, T2 कीर्तिं सुबहुवार्षिकीं, T3 G1 M1-3 कीर्ति स(T3 च) इह मानुषीं —^{c}) Ś1 D1–3 ब्रह्मस्थान समासाद्य —^{d}) M2 प्रेत्य (for तत्र) D8 [अ]पि च (by transp) (for चापि)

13 ^{ab}) Ś1 Dg1 Dm1 D2 3 8 T G M1 3 Cr य करोति, D1 करोति य (for यत्करोति) G2 सदा (for पर) Dm1 D8 G3 पर्ण- (for मुनिर्) M2 करोति यावद्यो धर्मं तपस्वी सशितव्रत —^{c}) G1 ततो, M1 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ1 D1–3 तस्माद्राज्ञस्तु षड्भाग —For 11–13, Ñ2 V B D6 7 subst

88* पौरजानपदान्राजा प्राणैरिष्टान्सुतानिव ।
योन रक्षति दुर्मेधा स नरैर्भुवि गर्ह्यते ।
यस्तु रक्षति धर्मेण प्रजा पुत्रानिवौरसान् ।
राजा दण्ड समुद्यम्य शमयन्भयमोजसा ।
स प्राप्नोति परा कीर्तिमिह च प्रेत्य चाव्ययम् । [5]
निहत्य चेह स सुखी प्राप्नोतीन्द्रसलोकताम् ।
चरन्ति सुखिनो धर्मं ये च राज्ञाभिपालिता ।
ततो राजा हि षड्भाग सम्यगाप्नोति पालयन् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 राजन् (for राजा) V1 सुतैर् (for सुतान्) —(l 2) B3 reads रक्षति in marg B1 गर्हित (for °ते) —(l 3) Ñ2 यत्सु- (for यस्तु) D6 रक्ष्यति (for रक्षति) —(l 4) B1 समुद्दिश्य, B4 समुद्गम्य (for समुद्यम्य) —(l 5) V1 वरां (for परा) V2 B2 D5 [अ]व्यया, B1 4 [अ]परा (for [अ]व्ययम्) —(l 6) G(ed) सुसुखी —(l 8) Ñ2 तत्र (for ततो) V1 B3 D6 पालनात्]

14 ^{a}) B4 योय (for सोऽय) B1 4 -भूमिष्ठो (for -भूयिष्ठो) —^{b}) V1 B3 4 वानप्रस्थो (for वानप्रस्थ-) Ś1 -गुणो, B4 (before corr) T3 -गतो (for -गणो) —^{cd}) Ñ1 वत्स (for राम) Ś1 Dt1 D6 M2 हन्यते, Cg बाध्यते (for वध्यते) Ñ1 वध्यते राक्षसै (by transp) Ś1 Ñ1 D1–3 सदा (for भृशम्) Ñ2 V B D6 7 राक्षसै पीड्यमानस्त्वा शरण्य शरण गत

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 पश्य राम (for एहि पश्य) —^{c}) D4 भग्नाना (for हताना) Ñ2 V B D5 7 हताना राम रक्षोभिर् —^{d}) Dt1 om बहूना M2 बहुभिर् (for बहुधा) Ś1 Ñ1 D1 2 ग(D2 या)ताना(D1 °नि) वसुधातले, D3 बहूना वसुधातले, D4 बहूना दण्डकावने

16 ^{a}) Dg1 D4 T3 G1 2 M1 -वन- (for -नदी-) D6 (after corr *sec m*) -निवासीनाम् (for °सानाम्) Ś1 Ñ1 D1–3 पपातीरे(Ñ1 °वने) निवसताम् , Ñ2 V B D5 7 पपानिवासिनामेषाम् , M2 पपातीरनिविष्टानाम् , M3 पपावननिवासीनाम् —^{b}) Ś1 इत , Ñ1 तथा, D1 इति, D2 अत (for अपि)

17 ^{a}) Ñ1 D3 त च, D5 एन (for एव) G2 विपन् (for वय) Ñ1 मृष्यते (for मृष्यामो) Ś1 तथैव तत्र मृष्यते, D1 त चैव य न मृष्यतो, D2 न चैवतन्न मृष्यते —M2 om 17^{b} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 M3 घोरे (for घोर) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 राक्षसै (Ñ1 रक्षोभि) क्रूरकर्मभि , Dm1 D8 G1 3 राक्षसै (G1 3 रक्षोभि)र्भीमविक्रमै —For 17^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

89* अतिप्रवृद्धै रक्षोभिर्जनस्थाननिवासिभि ।
[V1 lacuna for the post half. B1 -निवासिना]

18 ^{ab}) Ś1 Ñ1 D1–3 स्म (for त्वा) G1 शरणाना (for शरणार्थं) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वा (for च) D1 M1 शरण (for शरण्य) Ś1 Ñ1 D1–3 वयमागता , T1 2 समुपागता (for समुपस्थिता) Ñ2 V B D5 7 आर्ता स्म शरण राम भवत समुपागता —^{c}) B1 पाहि पालय (for परिपा°) Ñ2 V B D5 7 सर्वान् (for राम) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 सर्वानेव धनुर्धर , Ñ2 V B D5 7 स्व(B3 स)बाहुबलमाश्रित . —After 18, Ñ2 V B D5 7 ins

90* ऐश्वरोऽय परो भाव शूरत्व नाम राघव ।
[B3 शृणु त्व (for शूरत्व)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

91* परा त्वत्तो गतिर्वीर पृथिव्या नोपपद्यते ।
परिपालय न सर्वान्राक्षसेभ्यो नृपात्मज ।

19 V1 om 19^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 रामस्तेषा वच श्रुत्वा, Ñ2 V2 B D5 7 इति श्रुत्वा वचो रामस् —^{b}) Ś1 Ñ1 यशस्विना, Ñ2 V2 B D5 7 महात्मना, D4 Ck*p* तरस्विना, M2 वचस्तदा (for तपस्विनाम्) —^{d}) D3 सर्वम् (for सर्वान्). Ñ1 illeg from तपस्विन up to तप in l 1 of 92* Ś1

भवतामर्थसिद्ध्यर्थमागतोऽहं यदृच्छया ।
तस्य मेऽयं वने वासो भविष्यति महाफलः ।
तपस्विनां रणे शत्रून्हन्तुमिच्छामि राक्षसान् ॥ २०

दत्त्वा वरं चापि तपोधनानां
धर्मे धृतात्मा सह लक्ष्मणेन ।
तपोधनैश्चापि सहार्यवृत्तः
सुतीक्ष्णमेवाभिजगाम वीरः ॥ २१

G 3 10 26
B 3 6 26
L 3 7 27

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

D1–3 कृताजलि , Ñ2 V B D5 7 तपोधनान् , M2 प्रणम्य च (for तपस्विन) —ᵉ) Ś1 [ए]नम् (for [ए]वम्) —ᶠ) K(ed) Cg आज्ञप्तो (for आज्ञाप्यो) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 अहमेव सलक्ष्मण —After 19, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 ins

92* तप श्रुतवयोवृद्धान्भवत शरण गत ।
इद हि दण्डकारण्य नानासत्त्वनिषेवितम् ।

[(l 1) Ñ1 illeg for तप Ś1 D1–3 तपोवृद्धान्, B1 तप कृत , B3 तपस्वी च (for तप श्रुत-) Ś1 D1–3 शरण्यान् (for भवत) Ś1 D2 शरणागत, D1 शरणागतान् (for शरण गत) —(l 2) Ś1 B3 D1–3 च, Ñ1 V B1 2 तु (for हि) B3 4 (marg, orig -मुनिनिषेवित) सत्त्वविशंकित],

while Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 19, Dg1 ins l 1 after 19ᶜᵈ and l 3 after 19ᵉᶠ

93* केवलेनैव कार्येण प्रवेष्टव्य वन मया ।
विप्रकारमपाक्रष्टु राक्षसैर्भवतामिमम् ।
पितुस्तु निर्देशकर प्रविष्टोऽहमिद वनम् ।

[(l 1) Dt1 Dm1 D6 8 G3 Cr k t स्वकार्येण, K(ed) Cg [आ]त्मकार्येण (for [ए]व कार्येण) K(ed) transp वन and मया —(l 2) D8 अथाक्रष्टु, T3 M3 Cv अपक्रष्टु, G2 उपाक्रष्टु (for अपाक्रष्टु) —(l 3) G1 प्रविष्टो दडकावन (for the post half)]

20 ᵇ) Ñ2 V B D5 7 Cg [s]स्मि, G2 [s]य (for sहं) Ś1 Ñ1 D1–3 सलक्ष्मण (for यदृच्छया) —ᶜ) Ñ2 V B D7 सकामो (for तस्य मे) Ś1 Ñ1 D1–3 [s]द्य (for sयं) D5 सकामोद्य वने वासो, M2 3 सत्यमेव वने वासो —ᵈ) Ś1 तपस्यत , Ñ1 D1–3 तपस्विन , Ñ2 V B D5 7 यशस्कर , T1 महाबल (for महाफल) —D1 om 20ᵉᶠ —ᵉ) Dg1 वने (for रणे) —ᶠ) M2 निघ्नतो राक्षसानिह, M3 निघ्नतो मम राक्षसान् —For 20ᵉᶠ, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 subst

94* सरक्षतो मुनिगणान्निघ्नतो राक्षसान्मम ।

[Ñ1 illeg from मुनि up to मम Ś1 D2 3 मुधि, V1 बहून् (for मम)]

—After 20, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

95* पश्यन्तु वीर्यमृषय सभ्रातुर्मे तपोधना ।

—M2 cont

96* अराक्षसमिम लोकमराममथवा पुन ।
करिष्यामि न चेन्नास्मि रामो दशरथात्मज ।

21 ᵃ) T3 गत्वा (for दत्त्वा). Dg1 G3 M2 Cg [अ]भय (for वर) Dm1 D8 G1 3 स तापसाना (for तपोधनाना) —ᵇ) Dm1 D8 G3 धर्मप्रधान , T2 धर्मे भृतात्मा (for धर्मे धृतात्मा) —ᶜ) D6 Ct सहार्यदत्त , T1 2 G1 Cg सभाज्यवृत्त , M2 सहार्यवृत्तै , Ck °र्यवृत्त (for सहार्यवृत्त) —ᵈ) D6 [अ]ग्र (sic) (for [अ]भि-) M2 वीर्य (for वीर) —For 21, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

97* दत्त्वा मुनीना वनमाश्रिताना-
मेव स तेषामभय महात्मा ।
महर्षिभिस्तै सहितोऽथ राम-
स्तत सुतीक्ष्णाश्रममाजगाम ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 वनवासिना च (for वनमाश्रिनानाम्) Ś1 Ñ1 D1–3 वर प्रदायाथ स(Ñ1 D1 3 च) तापसानाम् —Ñ1 illeg from l 2 up to सहितोऽथ in l 3 —(l 2) Ś1 D1–3 इक्ष्वाकुवशप्रभवो महात्मा —(l 3) Ś1 तै सहितस्तु, V1 सार्धमितोथ, B1 2 तै सहितो हि, B4 D3 तै सहित स, D1 ते महितै सु, D2 ते सहितैस्तु (for तै सहितोऽथ)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 अभयप्रदानिक , Ñ1 तापससमागम , Ñ2 B D5 अभयप्रदा(B2 °धा)न, V1 मुनीनामभयप्रद, V2 सुतीक्ष्णाश्रमप्रवेशो अभयप्रदान, D3 अभयप्रदान , D7 मुनय अभयप्रदान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 om , Ñ2 V B3 D5 7 10, B2 12, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 6, D1 3 11, L(ed) 7 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे नम , G M1 with श्रीरामाय नम

६

G 3 11 1
B 3 7 1
L 3 8 1

रामस्तु सहितो भ्रात्रा सीतया च परंतपः ।
सुतीक्ष्णस्याश्रमपदं जगाम सह तैर्द्विजैः ॥ १
स गत्वा दूरमध्वानं नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
ददर्श विपुलं शैलं महामेघमिवोन्नतम् ॥ २
ततस्तदिक्ष्वाकुवरौ सततं विविधैर्द्रुमैः ।
काननं तौ विविशतुः सीतया सह राघवौ ॥ ३
प्रविष्टस्तु वनं घोरं बहुपुष्पफलद्रुमम् ।
ददर्शाश्रममेकान्ते चीरमालापरिष्कृतम् ॥ ४
तत्र तापसमासीनं मलपङ्कजटाधरम् ।
रामः सुतीक्ष्णं विधिवत्तपोवृद्धमभाषत ॥ ५
रामोऽहमस्मि भगवन्भवन्तं द्रष्टुमागतः ।
तन्माभिवद धर्मज्ञ महर्षे सत्यविक्रम ॥ ६

6

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) Ś1 Ñ1 राघव , Ñ2 V B D5 7 रामोथ, Dm1 D8 रामश्च (for रामस्तु) Ś1 Ñ1 सह भ्रात्रा चै (for सहितो भ्रात्रा) D1 3 राम ए(D3 °स्त्वे)व सह भ्रात्रा, D2 स राघव सह भ्रात्रा —[b]) Ś1 Ñ1 D2 वैदेह्या (for सीतया) Ñ2 V B D5 7 महाबल (Ñ2 D5 7 °वने) (for परतप) D1 3 वैदेह्या चापि भार्यया —[d]) Ñ1 जगाम ते (hypm) (for जगाम) Ś1 V1 B2 3 Dm1 D2 5–8 M1 सहितो, Ñ2 B1 4 D3 सहितैर् , D4 सह तौ (for सह तैर्)

2 [a]) Ś1 Ñ1 D1–3 तौ, T1 2 G3 ते (for स) G1 गत्वा सु- (for स गत्वा) B2 पूर्वम् , K(ed) [अ]दूरम् (for दूरम्) ❀ Cg अदूरमिति च्छेद । पूर्वं शरभङ्गेण 'इह राम महातेजा' इति सुतीक्ष्णाश्रमस्यादूरत्वोक्ते । ❀ —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1 5 7 नदी (for नदीस्) D1 नीत्वा (for तीर्त्वा) Ś1 Ñ1;D1–3 महाबलौ, Ñ2 V B D5 7 महाजवा (for बहूदका) —Ñ1 illeg from 2[c] up to क्ष्वाकु in 3[a] —[c]) V2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 G1 2 M2 3 Cr k t विमल (for विपुल) Ñ2 V B D5 7 नील (for शैल) Ś1 D1 2 महद्ददशतुर्नील, D3 महद्ददर्शतुर्वीरौ —[d]) Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 महामेरुम् , G2 °वेगम् , Cg k tp as in text (for °मेघम्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 शैल(Ś1 D1–3 गिरि)माश्रि (D2 °वृ)त्य कानन

3 Ñ1 illeg up to क्ष्वाकु in 3[a] (cf v l 2). —[a]) D2–4 T2 तम् (for तद्) Ś1 Ñ1 -वृषौ, D1 2 -नृपौ (for -वरौ) V1 ततस्तु दृष्ट्वा नृवरौ —[b]) Dt1 Dm1 D4 6 7 T1 2 M1 3 Cm g सतत, M2 सुतत (after corr *sec m* as in text) (for सतत) Ñ1 वदति (for विविधैर्) Ñ2 V B D5 7 नानाद्रुमलतायु(B2 °वृ)त —[c]) Ñ2 V B(B3 *sup lin*) D5 7 वै (for तौ) —[d]) Ñ1 D1 3 [अ]नुगतौ तदा (for सह राघवौ) Ś1 D2 तौ सीतानुगतौ तदा

4 [a]) Ś1 Ñ1 V B D1–3 5 7 प्रविश्य च, G2 M1 प्रविष्ट स (for प्रविष्टस्तु) Ñ2 V B D5 7 वीरौ, Dm1 D8 G3 M1 रामो (for घोर) —[b]) G2 -मूल- (for -पुष्प-) Ñ2 V B1 4 D5 -फलान्वित, B2 लतान्वित(before corr °वृत), B3 -लतावृत (for -फलद्रुमम्) —[c]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 आश्रम तौ ददृशतुश् —[d]) D3 -माल्य- (for -माला-). V1 -परिश्रुतौ (sic), B1 -परिस्थित, B3 Dg1 D2 3 -परिस्कृत (sic), B4 -पुरस्कृत, Dm1 -परिष्कर, D1 -धरिस्कृत (sic) (for -परिष्कृतम्)

5 [b]) Ñ1 partly illeg , Ś1 महात्मान जटाधर, Dt1 D6 G3 मलपकजधारिण, M2 दीर्घपिगजटाधर ❀ Ck मलपङ्कजधारिण मलस्य सपापस्य शुद्धये पङ्कज पद्मासनमास्थाय योगधारणशील मध्यमपदलोपसमासः। तथा रागद्वेषायोगजाघादिति प्रसिद्धस्य मलस्य मूलकारणस्य क्षयाय पङ्कजे हृदयपङ्कजे अकृतकभगवद्ब्रह्मानन्यतायोगधारणशीलम् । एव दिव्ययोगत्वमेवाग्रे वक्ष्यमाणस्य देवराजेन ब्रह्मलोकप्रस्थापनप्रार्थनस्य मूलम् । एव पाङ्क्ते स्थिते महामेघमिवोन्नतमित्यनतर किंचिच्छ्लोकद्वय प्रक्षिप्य पठित्वा तच्च कष्टपिष्टिक(या) • व्याकृत्यानतर तत्र तापसमासीन मलपङ्कजटाधरमिति पठित्वा पाठ नाशयति। पाङ्क्तिपाठव्याख्यानाशक्त्या तद्दोष सोऽनुभवतु ।, Ct अत्र 'ततस्तदिक्ष्वाकुवरौ' इत्यादिश्लोकत्रय प्रक्षिप्तमिति कतक । मलपङ्कजधारिण मलस्य सर्वावस्य शान्तये पङ्कजे पद्मासने स्थित्वा धारणशीलम् यद्वा पङ्कजे हृदयपङ्कजे धारिणमैश्वर्ययोगधारणशीलमित्यर्थ इति कतक , तीर्थस्तु मलपङ्कजटाधरम् इति पठित्वा मलमुद्वर्तनादिसस्काराभावाच्छरीरजम् । पङ्को वनसचाराच्छरीरलग्न इति भेद इत्याह। ❀ —[c]) Ñ2 V B D5 7 अभ्येत्य (for विधिवत्) —[d]) Ñ1 partly illeg Dg1 Dt1 D6 T3 G1 M -धनम् (for -वृद्धम्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 अपूजयत्

6 [a]) Ñ1 illeg for स्मि भगवन् Ñ2 V B D5 7 [इ]-त्युक्त्वा च (for भगवन्) —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वा दि(Ñ1)दृक्षुरिहागत —[c]) Ś1 त्वामभिवदे, Ñ1 तमभिवाद्य, Dg1 T3 त्व मा हि वद, Dm1 D8 G3 आगत पाहि, D3 तमाह चाथ, G1 2 M1 3 त्व माभिवद, M2 अभिवादये त्वा (hypm), Ct as in text (for तन्माभिवद) D3 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) —[d]) Ñ1 महात्मा, D3 महर्षि (for महर्षे) D3 4 -विक्रम (for -विक्रम) —For 6, Ñ2 V B D5 7 subst

98* रामोऽहमस्मीत्युक्त्वा च तमृपि सत्यविक्रम ।
जगाम धरणी मूर्ध्ना विनयेन कृताञ्जलि ।

स निरीक्ष्य ततो वीरं रामं धर्मभृतां वरम् ।
समाश्लिष्य च बाहुभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ७
स्वागतं खलु ते वीर राम धर्मभृतां वर ।
आश्रमोऽयं त्वयाक्रान्तः सनाथ इव सांप्रतम् ॥ ८
प्रतीक्षमाणस्त्वामेव नारोहेऽहं महायशः ।
देवलोकमितो वीर देहं त्यक्त्वा महीतले ॥ ९
चित्रकूटमुपादाय राज्यभ्रष्टोऽसि मे श्रुतः ।
इहोपयातः काकुत्स्थ देवराजः शतक्रतुः ।
सर्वाँल्लोकाञ्जितानाह मम पुण्येन कर्मणा ॥ १०

तेषु देवर्षिजुष्टेषु जितेषु तपसा मया ।
मत्प्रसादात्सभार्यस्त्वं विहरस्व सलक्ष्मणः ॥ ११
तमुग्रतपसं दीप्तं महर्षिं सत्यवादिनम् ।
प्रत्युवाचात्मवान्रामो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ १२
अहमेवाहरिष्यामि स्वयं लोकान्महामुने ।
आवासं त्वहमिच्छामि प्रदिष्टमिह कानने ॥ १३
भवान्सर्वत्र कुशलः सर्वभूतहिते रतः ।
आख्यातः शरभङ्गेन गौतमेन महात्मना ॥ १४ G 3 11 12 B 3 7 15 L 3 8 14

7 ^{a}) D3 8 सन्निरीक्ष्य, D4 स परीक्ष्य (for स नि°) V2 B3 4 तपो, Dm1 D8 G3 तदा (for ततो) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1 6 T1 3 M2 3 धीरो (D1 °र), Ñ2 V B D5 7 वृद्धो, Dm1 D8 G2 3 राम (for वीर) —^{b}) Dm1 D8 G3 वीर, G2 धीरो (for राम) Ñ1 D1 3 शस्त्र- (for धर्म-) Ś1 D2 दशरथात्मजं —^{c}) Ñ2 V B D5 7 स(B2 त)परिष्व(V2 °पू)ज्य (for समाश्लिष्य च) Ś1 उपाजिघ्रत्ततो मूर्ध्नि, Ñ1 उपाजिघ्रच्च त मूर्ध्नि, D1 उपजिघ्राय त मूर्ध्ना, D2 3 उपाजिघ्रत्ततो मूर्ध्नि —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 G3 वचन चेदम्, G1 मद वचनम् (for इद वचनम्)

8 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 ते महाबाहो, Ñ2 V B D5 7 तेस्तु काकुत्स्थ, Dg1 Dt1 D6 T3 ते रघुश्रेष्ठ, Dm1 D8 G3 ते नरश्रेष्ठ (for खलु ते वीर) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 शस्त्र, Dt1 D6 G2 सत्य- (for धर्म-) —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 om 8^{cd} —^{c}) D4 समाक्रात (for त्वयाक्रान्त)

9 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 transp 9 and 10^{ab} —^{a}) Ñ1 illeg for प्रतीक्षमाणस्त्वा B1 D1 प्रतीक्षमाण त्वाम्, D3 प्रतीक्ष्य° (for प्रतीक्षमाणस्त्वाम्) —^{b}) T2 न याचेह, G1 नारोहे सु-, M2 *inf lin sec m* (for नारोहेऽह) Ś1 Ñ1 D1–3 नारोहामि नृपोत्तम(Ñ1 °पात्मज), Ñ2 V2 B D5 7 नारूढोहमितो दिव, V1 नारूढोस्मि यतो दिव —Ñ1 illeg for 9^{c} —^{c}) Ś1 दैव- Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जराजीर्ण-मिम(Ñ2 D5 7 °द) राम, V2 B2 जराकी(V2 °जी)र्णमिम देह —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 G1 transp देह and त्यक्त्वा, B2 त्यक्त्वा राम (for देह त्यक्त्वा) V B2 4 महीपते (for °तले)

10 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 transp 9 and 10^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 उपारूढो(Ñ1 °गम्य, D3 °यातो), Ñ2 V B Dm1 D5 7 8 G3 M1 अनुप्राप्तो (for उपादाय) Ñ1 illeg for 10^{b} —^{b}) D2 3 5 G1 M1 Cg राज्यात् (for राज्य-) Dm1 D8 T3 Cm -भ्रशो (for -भ्रष्टो) Ś1 D2 3 श्रुतोसि मे, Dm1 D8 T3 G2 3 M1 मया श्रुत, D1 श्रुतोसि मे, M2 [ऽ]सि मे श्रुत, Ck मया श्रुत (for ऽसि मे श्रुत) —V B1 2 om from 10^{c}–11 —^{c}) B3 D5 इतो (for इह) Ś1 Ñ1 D1–3 [उ]पस्थाय(D3 °ने) —^{d}) Ś1 देवराज, D7(before corr as in text) देवराज- (for °राज) Ś1 शतक्रतु, G1 शची-पति (for शतक्रतु) —After 10^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M ins

99* उपागम्य च मे देवो महादेव सुरेश्वर ।

[D4 T1 2 G1 2 Ck उपगम्य Dm1 D8 G2 3 M1 मा (for मे) G1 देवराज (for महादेव)]

—^{e}) Ñ1 सर्व- (for सर्वाँल्) —^{f}) Ñ2 B3 4 D5 7 मया (for मम).

11 V B1 2 om 11 (cf v l 10) —^{c}) Ñ2 B3 D5 7 अनुज्ञात सभार्य सन्(B3 °स्त्व), B4 अनुस्(also °ज्ञा)त सभार्यस्त्व —^{d}) T1 विहर त्व (for विहरस्व)

12 ^{a}) D1 एमुय- (sic) (for तमुग्र-) D4 6 T1 2 G1 M2 3 -तपसा (for -तपस) Ś1 Ñ1 D1 2 रामो, Ñ2 V B D7 वृद्ध, D3 धीर, D4 T1 2 युक्त, D5 सिद्ध (for दीप्त) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 सशि(Ñ2 V1 °श्रि)तव्रत, B4 अमि(also सशि)-तव्रत (for सत्यवादिनम्) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 महात्मान (for [आ]त्मवान्रामो) —^{d}) Dg1 D4 काश्यप (for वासव) —For 12^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

100* राम पुनरिद वाक्यमुवाचानन्तर तदा ।
अवाप्स्यसि पराँल्लोकानितस्त्वमृषिसत्तम ।

—After 12, Ś1 Ñ1(only l 1) D1–3 ins

101* अहो प्राप्त मया श्रेयो यद्दृष्टो भगवानिह ।
आवासमाख्याहि च मे वसेय यत्र धार्मिक ।

[(l 1) Ś1 महच्च (for मया)]

13 D6 om 13^{a}–14^{b} Ñ2 V B D7 om 13^{ab}. Ś1 D1–3 transp 13 and 14 Ñ1 transp 13^{ab} and 13^{cd} —^{a}) Ś1 D1–3 [अ]र्जयिष्यामि (for [आ]हरि°) —^{b}) Ś1 स्वर्ग, Dm1 D4 8 G3 सर्वान्, M2 स्वकान् (for स्वय) —^{c}) Ñ2 V B D7 आश्रम (for आवास) —^{d}) Ś1 D1–3 व्यादिष्टम्, T1 प्रवेष्टुम् (for प्रदिष्टम्) M2 इव (for इह) Ñ2 V1 B2–4 D7 कानने त्वया, B1 मुनिना पुरा.

14 D6 om 14^{ab} (cf v l 13) Ñ1 om 14 Ś1 D1–3 transp 13 and 14 —^{ab}) Ś1 D1–3 कुशलो भगवानत्र

एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिर्लोकविश्रुतः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं हर्षेण महताप्लुतः ॥ १५
अयमेवाश्रमो राम गुणवान्रम्यतामिह ।
ऋषिसंघानुचरितः सदा मूलफलैर्युतः ॥ १६
इममाश्रममागम्य मृगसंघा महायशः ।
अटित्वा प्रतिगच्छन्ति लोभयित्वाकुतोभयाः ॥ १७
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य महर्षेर्लक्ष्मणाग्रजः ।
उवाच वचनं धीरो विकृष्य सशरं धनुः ॥ १८
तानहं सुमहाभाग मृगसंघान्समागतान् ।
हन्यां निशितधारेण शरेणाशनिवर्चसा ॥ १९
भवांस्तत्राभिषज्येत किं स्यात्कृच्छ्रतरं ततः ।
एतस्मिन्नाश्रमे वासं चिरं तु न समर्थये ॥ २०
तमेवमुक्त्वा वरदं रामः संध्यामुपागमत् ।
अन्वास्य पश्चिमां संध्यां तत्र वासमकल्पयत् ॥ २१

Ñ2 V B D7 भवान्हि ज्ञानविज्ञानसंपन्न सर्ववित्सम(V1 °त्तम) —c) Dt1 D6 Ct आख्यात Ñ2 B1–3 Dt1 D4–7 T1 2 G1 M1 2 Cm -न्सोम (for °न) —d) Ñ2 V B D5 7 तप निर्जित धीमता

15 b) Ś1 Ñ2 D1–3 5 7 -पूजित (for -विश्रुत) —d) Ś1 Ñ V B D1–3 7 [आ]वृत , Dt1 युत , D5 [अ]न्वित (for [आ]प्लुत) —After 15, Ñ2 V B D5 7 ins

102* प्रभूतपुष्पपानीय स्वादुमूलफलद्रुम ।
नानासुरभिगन्धाढ्य प्रभूतफलभोजन ।
पद्मिनीद्रवचित्रश्च सरोभिरुपशोभित ।
वनराजीविचित्राङ्ग शुभकाननशोभित ।

[—After l 1, B3 ins

102(A)* नानामृगसमायुक्तमपक्षिगणसेवित ।

—(l 4) Ñ2 D5 7 शुद्ध (for शुभ)]

16 a) V1 नम (for एव) —b) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 उष्य [illegible], D3 रमताम् (for रम्य°) Dt1 D6 G2 M2 3 इति (for इह) —d) D[illegible] सता (for सदा) Ñ1 V1 B Dm1 D2 4 6 फलायुत (Ñ1 °शन , V1 B °वृत), Ñ2 D5 7 फलद्रुम (for फलैर्युत) —After 16, Ś1 Ñ1 D1–3 ins

103* नानामृगसमुपेतो नानावृक्षनिषेवित ।
निर्झराकर श्रीमानिह राघव रम्यसे ।

[(l 1) Ñ1 [illegible], D3 -वृ[illegible] (for -वृक्ष)]

17 a) D[illegible] for आश्रमम् V1 आगत्य (for -म्य) —b) Ñ2 V [illegible] (for -सघा) Ś1 Ñ1 D1–3 [illegible], Ñ2 V B1–3 D5 7 [illegible], B4 समतत , Dt1 D6 Ct [illegible] (for महायश) —c) Ś1 Ñ1 D1–3 निशासु, Dt1 D6 Ct [illegible], T2 3 [illegible], M2 अमित्वा(sic) (for अटित्वा) Ñ2 V B D5 7 [illegible] यथाकाम(V तथा काम) —d) Ś1 Ñ1 D1–3 [illegible], Ñ2 V B D5 7 सम(D7 °[illegible])-[illegible], G2 M3 लोह(G2 [illegible])यित्वा (for लोभयित्वा) —After 17, D[illegible] D[illegible] D[illegible], D[illegible] T G M ins

104* [illegible] क्रोधो [illegible] मृगेन्द्रोऽन्यत्र विद्यते ।

[illegible], T2 G2 [illegible], G1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] D[illegible] [illegible] [illegible]], [illegible] Dt1 [illegible]

105* तानिच्छन् हिंससे नित्य क्षात्रधर्ममनुस्मरन् ।
क्रूरा बुद्धि समास्थाय विकृष्य सशर धनु ।,

whereas D3 ins

106* न भय विद्यते चात्र मृगै सिंहा समागता ।
आसवो वृषदंशैश्च मिष्ट ते चैकता गता ।
नात्र प्राणिभय किंचित्कस्यचित्केनचित्सह ।

18 Ñ2 V B D5 7 om 18–19 —c) Ñ1 Dm1 D8 G3 रामो, Dg1 D2 T3 M1 3 वीरो (for धीरो) —d) Dt1 D6 निगृह्य (for विकृष्य) D3 सुमहद्धनु (for सशर धनु)

19 Ñ2 V B D5 7 om 19 (cf v l 18). —a) Ś1 Ñ1 D1–3 -कायान् (for -भाग) —b) Ś1 D1–3 इहागतान् (for समा°) —d) Ś1 Ñ1 D1–3 प्राणधारणकारणात् , Dt1 शरेणानतपर्वणा, D6 शरेण सतपर्वणा (sic), G1 2 शरेणादित्य-वर्चसा

20 a) Ś1 [अ]भिसतप्येत् , M1 [अ]भिषिच्येत(after corr as in text) (for °षज्येत) Ñ2 V B D5 7 भवाश्चैता-नभिद्रुह्येत्(Ñ2 °रात्, B1 °ध्यात्) —b) Ś1 D2 कष्ट-, Ñ V1 B पाप , D1 दु स- (for कृच्छ्र-) V2 महत् , D3 कृत (for तत) G2 किं स्यात्कृच्छ्रगत नर —c) Ñ V B1 3(also m as in text) 4(m also) Dm1 D2 5 7 8 एकस्मिन् Dt1 साश्रमे (sic) (for आश्रमे) Ś1 D2 3 चा(D3 वा)पि, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 स्थान, V1 स्थातु, Dg1 वासश्च (for वास) B2 एतस्मिन्नाश्रमस्थान —d) D4 ते, T3 वा, Cv r तन् (for तु) G1 समीक्षये Ś1 D2 3 वासो न च मम(D2 मम न च) क्षम , Ñ1 D1 चिर मम तत्र(D1 न च) क्षम , Ñ2 D7 चिर तत्र न च क्षम, V B1–3 चिर च न त(V1 भ)व(B1 °वा) क्षम, B4 चिर च तव न क्षम, D5 चिर वचन च क्षमे (sic)

21 a) Ś1 D1–3 वचन, Ñ1 Dg1 Dt1 D6 Ct [उ]परम, Ctp [उ]परम्य (for वरद) Ñ2 B1 3 D5 7 एवमुक्त्वा तु(B3 च) स मुनि , V1 एवमुक्त्वा तु स[illegible] , V2 B2 4 एवमुक्तस(V2 °क्त्वा)तु मुनिना —b) Ñ2 D5 7 तत , V1 illeg , B1 3 4 राम, Dt1 damaged (for राम). Ñ2 V B D5 7 उपास्त ह(V B3 4 स , D7 इत् [sic]), G1 2 M1 2(also) उपाविशत् (for °गमत्) M3 राम सत्यपराक्रम —c) V B D5 7 M3 उपास्य (for अन्वास्य) Ñ2 D5 7 तु स ता, V B3 4 च स ता, B1 स च ता, B2 च तत , M3 ता शिवा (for पश्चिमा).

ततः शुभं तापसभोज्यमन्नं
स्वयं सुतीक्ष्णः पुरुषर्षभाभ्याम् ।
ताभ्यां सुसत्कृत्य ददौ महात्मा
संध्यानिवृत्तौ रजनी समीक्ष्य ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

७

रामस्तु सहसौमित्रिः सुतीक्ष्णेनाभिपूजितः ।
परिणाम्य निशां तत्र प्रभाते प्रत्यबुध्यत ॥ १
उत्थाय तु यथाकालं राघवः सह सीतया ।
उपास्पृशत्सुशीतेन जलेनोत्पलगन्धिना ॥ २
अथ तेऽग्निं सुरांश्चैव वैदेही रामलक्ष्मणौ ।
काल्यं विधिवदभ्यर्च्य तपस्विशरणे वने ॥ ३

G 3 12 3
B 3 8 3
L. 3 9 4

—ᵈ) M1 अथाकरोत् (for अकल्पयत्) —For 21ᶜᵈ, Ś1 Ñ1 D1-3 subst

107* विधिपूर्वं तु तत्रैव न्यवसत्ता विभावरीम् ।
[Ñ1 न्यविशत् (for न्यवसत्)]

—After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1(in marg) 3 ins

108* सुतीक्ष्णस्याश्रमे रम्ये सीतया लक्ष्मणेन च ।

[Dm1 D8 G M1 राम (for रम्ये) M1 सुतीक्ष्णवचसा रम्ये (for the prior half)]

22 ᵃ) M2 स्वय (for शुभ) Dt1 D6 M2 -योग्यम् (for -भोज्यम्) Ñ2 -भोज्यमर्थं (for -भोज्यमन्न) B3 तापसमन्न-भोज्य —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 पुरुषर्षभाय, Ñ1 °भस्य (for °भाभ्याम्) —ᶜ) G1 पुरस्कृत्य, M2 3 सुसस्कृत्य (for सुसत्कृत्य) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 सत्कृ(B3 सह)त्य रामाय (for ताभ्या सुसत्कृत्य) Ñ1 ततो (sic) (for ददौ) Dm1 D8 G3 M1 सत्कृत्य ताभ्या प्रददौ महात्मा —ᵈ) Ś1 D2 सध्या निवृत्ता, D1 3 4 M1 2 सध्यानिवृत्ता(D4 °त्तो [sic], M1 °त्ते [sic]) (for सध्यानिवृत्तौ) Dt1 D6 रजनी(sic) (for °नीं) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D1-3 5 7 8 निरीक्ष्य, V2 अवेक्ष्य, Cr k t as in text (for समीक्ष्य)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 सुतीक्ष्ण-दर्शन(D1 2 °न), Ñ1 सुतीक्ष्णसमागम, D3 सुतीक्ष्णाश्रमगमन, D7 रामसुतीक्ष्णदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 D2 om, Ñ2 V2 B3 D5 7 11, V1 B1 4 10, B2 13, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M 7, D1 3 12 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामार्पण, G with श्रीरामाय नम

7

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम·

1 ᵃ) D1 रामश्च (for रामस्तु) —ᵇ) B4 (marg also as in text) [अ]भिसत्कृत, D1 सुपूजित, D3 स पूजित (for [अ]भिपूजित) —ᶜ) D1 G1 Ck परि(D1 °री)णम्य, Ñ2 V1 B3 D5 ता प्रसुप्य निशा कृत्वा, V2 B1 2 4(m also) D7 ता समुष्य निशा कृत्वा —ᵈ) Dm1 D8 G3 M1 प्रत्यूषे (for प्रभाते) Ś1 चावबुध्यत

2 ᵃ) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1-3 6 T3 च, D5 om (for तु) Ñ2 V B D7 तावुत्थाय (for उत्थाय तु) Ñ1 यथान्याय, V1 यथाकाम (for °काल) —ᵇ) Ñ2 V B D5 7 सीतया सह राघवौ —ᶜ) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-4 6 8 T3 G M उपस्पृश्य च (Dt1 D6 T3 सु-, D8 G3 तु), Dg1 उपास्पृशत, Dm1 उपास्पृशत्तु (for उपास्पृशत्सु-) ❀ Ct उपस्पृश्य स्नात्वा ❀ T3 -तोये॰ (for -शीतेन) Ñ2 V B D5 7 शौच प्रचक्रतुर्वीरौ —ᵈ) Dt1 Dm1 D6 8 तोयेन, T3 शीतेन (for जलेन) Ś1 च सुगधिना, D2 सुसुगधिना, M2 lacuna (for [उ]त्पल-गन्धिना) —After 2, Ś1 Ñ1 D1-3 ins

109* लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा समुत्थाय महायशा ।
चकारावश्यकार्याणि शुचिर्भूत्वा समाहित ।
[(l 2) D1 [अ]वश्यकर्माणि]

3 ᵃ) M2 तु (for ते) Ñ2 V B D5 7 अथ(D7 °थे) तेऽग्नित्रय तत्र(V1 °त्रस्त॰त्र [sic]), D2 अथ तेपि सुराश्चैव —ᵇ) T2 वैदेही Ś1 V D1 2 4 वैदेहीरामलक्ष्मणा, D3 वैदेही लक्ष्मणस्तथा —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-3 T3 काले, Dg1 काल, G1 M2 3 कात्ये (for काल्य) Ñ2 V B D5 7 उपतस्थुर्महाभागास् —ᵈ) Ñ2 V1 B D5 7 -शरण (for -शरणे) Ś1 Ñ1 D1-3 तापसानभ्यवादयन्

G 3 12 4 उदयन्तं दिनकरं दृष्ट्वा विगतकल्मषाः ।
B 3 8 4 सुतीक्ष्णमभिगम्येदं श्लक्ष्णं वचनमब्रुवन् ॥ ४
L 3 9 5 सुखोषिताः स्म भगवंस्त्वया पूज्येन पूजिताः ।
आपृच्छामः प्रयास्यामो मुनयस्त्वरयन्ति नः ॥ ५
त्वरामहे वयं द्रष्टुं कृत्स्नमाश्रममण्डलम् ।
ऋषीणां पुण्यशीलानां दण्डकारण्यवासिनाम् ॥ ६
अभ्यनुज्ञातुमिच्छामः सहैभिर्मुनिपुंगवैः ।
धर्मनित्यैस्तपोदान्तैर्विशिखैरिव पावकैः ॥ ७
ᵛअविषह्यातपो यावत्सूर्यो नातिविराजते ।
अमार्गेणागतां लक्ष्मीं प्राप्येवान्वयवर्जितः ॥ ८
तावदिच्छामहे गन्तुमित्युक्त्वा चरणौ मुनेः ।
ववन्दे सहसौमित्रिः सीतया सह राघवः ॥ ९
तौ संस्पृशन्तौ चरणावुत्थाप्य मुनिपुंगवः ।
गाढमालिङ्ग्य सस्नेहमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १०
अरिष्टं गच्छ पन्थानं राम सौमित्रिणा सह ।
सीतया चानया सार्धं छाययेवानुवृत्तया ॥ ११
पश्याश्रमपदं रम्यं दण्डकारण्यवासिनाम् ।
एषां तपस्विनां वीर तपसा भावितात्मनाम् ॥ १२

---

4 Ñ1 partly illeg for 4 —^{a}) D1 उदयस्थ (for उदयन्त) —^{b}) Dm1 D8 दिष्ट्या (for दृष्ट्वा) Ñ2 B3 D5 7 -कल्मष, B2 4 Dm1 कल्मष (for कल्मषा) —^{c}) B4 उपगम्य (for अभि°) —^{d}) Dm1 T2 3 M1 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) Ś1 D1–3 ऊचुर्वचनमुत्तमम्, Ñ2 V B D5 7 रामो वचनमब्रवीत् —After 4, Ś1 Ñ1 D1 2 read 6^{cd}

5 D2 om 5 Ś1 Ñ1 om 5^{ab} —^{a}) D3 सुतोषिता· (for सुखो°) B1 2 4 स्मो (for स्म) —^{b}) B4(*sup lin* also as in text) धीमता (for पूजिता) D7 त्वया सम्यक्प्रपूजिता —After 5^{ab}, D3 reads 6^{cd} —^{c}) V B D5 7 आपृच्छे(B4 °च्छय) त्वा, D4 M2 °च्छाम (for आपृच्छाम) V1 प्रयास्यामि —^{d}) V1 B2 Dg1 D1 3 मा (for न)

6 ^{a}) D3 त्वरामहि (for त्वरामहे) —^{b}) D1 नित्यम् (for कृत्स्नम्) —Ś1 Ñ1 D1 2 read 6^{cd} after 4, D3 reads 6^{cd} after 5^{ab} —^{c}) Dg1 पुण्यकर्मणा (metri causa), D6 उपशान्ताना (for पुण्यशीलाना) Ś1 D1–3 ऋषय (D1 तथा ये) पुण्यशीलास्तु —M2 om (hapl ?) 6^d —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 वासिन (for वासिनाम्)

7 ^{a}) B1 3 G2 अभ्यनुज्ञातम्, D1 T1 2 Ck तदनु° (for अभ्यनुज्ञातुम्) Ñ1 V2 B4(marg also as in text) T2 G2 Cr k इच्छामि (for इच्छाम) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 सहितैर्, Ñ2 D5 7 सर्वैस्तैर्, V1 B3 सहेव, B2 सह तैर् (for सहैभिर्) Dm1 D8 G3 मुनिसत्तमै —Ñ1 illeg from दान्तै in 7^c up to शुरा in 110* —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 धर्म(Ś1 दान)-शीलैस्, D2 °वृद्धैस् (for धर्मनित्यैस्) Ñ2 V B D1 3 5 7 तपोवृद्धैर्, D2 तप शीलैर् (for तपोदान्तैर्) —^{d}) Ś1 D1–3 विधूमैर् (for विशिखैर्)

8 ❀ Cr यावदविषह्य तपो भवेत्तावत्पूर्वम्। ❀ For 8^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

110* अविषह्यातुरादित्यो यावन्नातितपत्यसौ ।

[Ñ1 illeg up to शुरा Ñ2 B1 3 अभि(B1 °वि)सह्यातुर्, D2 अविपज्यातुर् (for अविषह्यातुर्) Ś1 अविषह्यप्रभादित्यो (for the prior half) —Ñ1 illeg from ति up to लक्ष्मी in 8^c Ś1 D2 [अ]मा प्रवर्तते (for [अ]तितपत्यसौ)]

—Ñ2 V B D5 7 om 8^{cd} —^{c}) T2 अमार्गे वा (for अमार्गेण) D1 G2 गता (for [आ]गता) —^{d}) Ś1 प्राप्येव प्राकृतो जन ❀ Ck अमार्गेण अन्यायेन भूता लक्ष्मीं प्राप्य ❀

9 ^{b}) Ś1 अनुज्ञा देहि न प्रभो, D1–3 प्रत्युवाच मुनीं(D3 °नि)स्तदा —^{cd}) Dm1 D8 ववन्दतुस्तावेकाग्रौ (for °) D4 T1 2 G2 3 चैव (for सह) Dm1 D8 राघवौ Ś1 Ñ1 D1–3 ववदाते तदा वीरौ राघवौ सह सीतया —For 9, Ñ2 V B D5 7 subst

111* तावदेवेत इच्छामो गन्तव्येऽनुमत त्वया ।
एवमुक्त्वा ततो रामो ववन्दे चरणौ मुने· ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च महाद्युति ।

[(l 1) V1 एवेह, B2 3 एव तु (for एवेत) V2 तावदेव गमिष्यामो (for the prior half) Ñ2 V B1 3 गतव्यो (for गन्तव्ये) V2 B1 [ऽ]नुमतास्, B3 [ऽ]नुमतस् (sic), B4 (marg also) [ऽ]नुमतिं (for ऽनुमत) —D5 7 transp l 2 and l 3 —(l 2) B4 च त (for ततो) —(l 3) V2 सुमहाद्युति, B4 (marg also as above) सह राघवौ (for च महाद्युति)]

10 ^{a}) Ñ2 D7 स्पृशतौ तु (for संस्पृशन्तौ) Dm1 D8 तौ संस्पृशतावुत्थाय —^{b}) Ñ2 V B2 4 D5 7 उन्नम्य, Dm1 D8 चरणौ, D2 M1 व्युत्थाप्य (for उत्थाप्य) —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 G M2 आश्लिष्य (for आलिङ्ग्य) B3 सस्नेह, Dm1 D8 G3 त रामम्, G2 सु° (for सस्नेहम्) Ś1 Ñ1 D1–3 सश्लिष्य गात्रैर्गात्राणि —Ñ1 illeg from वचन up to 11^c —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 ततो (for इद)

11 Ñ1 illeg for 11^{abc} (cf v l 10) —^{a}) B1 अविघ्न (for अरिष्ट) —^{d}) V1 D1 छाययैव (for °येव) Ś1 Ñ1 D2 सुवृत्तया (for [अ]नु°)

12 ^{a}) Ś1 D2 M1 दिव्य, V2 B D5 7 राम, D1 पुण्य (for रम्य) V1 G1 पश्याश्रममिद राम, G3 तस्याश्रमपदान्पुण्यान् —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 तेषा, D4 येषा (for एषा) Ś1 Ñ1 D1–3 तात, Dm1 D8 राम (for वीर)

सुप्राज्यफलमूलानि पुष्पितानि वनानि च ।
प्रशान्तमृगयूथानि शान्तपक्षिगणानि च ॥ १३
फुल्लपङ्कजषण्डानि प्रसन्नसलिलानि च ।
कारण्डवविकीर्णानि तटाकानि सरांसि च ॥ १४
द्रक्ष्यसे दृष्टिरम्याणि गिरिप्रस्रवणानि च ।
रमणीयान्यरण्यानि मयूराभिरुतानि च ॥ १५
गम्यतां वत्स सौमित्रे भवानपि च गच्छतु ।
आगन्तव्यं च ते दृष्ट्वा पुनरेवाश्रमं मम ॥ १६
एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा काकुत्स्थः सहलक्ष्मणः ।
प्रदक्षिणं मुनिं कृत्वा प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १७
ततः शुभतरे तूणी धनुषी चायतेक्षणा ।
ददौ सीता तयोर्भ्रात्रोः खड्गौ च विमलौ ततः ॥ १८
आबध्य च शुभे तूणी चापे चादाय सस्वने ।
निष्क्रान्तावाश्रमाद्गन्तुमुभौ तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १९   G. 3 9. 19 B. 3 8 19 L. 3 12 19

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

---

13 a) Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 D1 5 7 T3 स(B1 श, B2 4 सु)प्राप्य-(B3 °प-), D3 G1 सुप्राश्य-, T1.2 सप्राज्य- (for सुप्राज्य-) Ñ2 V B D5 7 पुष्पाणि (for -मूलानि) —b) Ñ2 V1 B D7 विचित्राणि (for पुष्पितानि) V2 D5 प्रसन्नसलिलानि च —D5 om (hapl) 13^{cd} —c) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T3 M2 3 प्रशस्त- (for °शान्त-) D2 -पूज्यानि (for -यूथानि) Ñ1 प्रसन्नफलमूलानि —d) V1 D3 M1 क्षात-, B2 कात-, B3 (*sup lin* also कात-) क्रात-, B4 (marg also क्षात-) क्लात- (for शान्त-) —After 13, Ś1 D2 ins

112* फलमूलावनम्राणि वृक्षाणि विविधानि च ।

14 V3 B1 D2 5 om (hapl) 14^{ab} —B3 reads 14^{ab} in marg G3 damaged from 14^{a} up to प्रसन्न in 14^{b} —a) Ñ1 illeg, B3 स्वर्ण, B4 (marg also) पूर्ण-, Dt1 फल, D1 घन (for फुल्ल-) V1 Dt1 Dm1 D1 3 8 -खडानि —b) Ś1 Ñ1 D1 पुष्पितानि वनानि च (= 13^{b}) —B2 om (hapl ?) 14^{cd} —c) Ñ V1 B3 4 D3 7 -विघुष्टानि, B1 -विसृष्टानि, D5 -विरुष्टानि, Ck -[अ]ति° (for -विकीर्णानि) —Ñ1 illeg for 14^{d}. —d) Ś1 V1 (by corr) B1-3 4 D1-3 5 7 तडागानि

15 V om (hapl ?) 15^{ab}. —Dg1 reads 15^{ab} in marg —a) Ñ2 B D3 5 7 पश्य त्वं, G2 Cr द्रश्यसे (for द्रक्ष्यसे) —b) B1 4 D1 2 5 -प्रश्रवणानि D3 निर्झराणि शुभानि च —c) B2 वन्यानि (for [अ]रण्यानि) —d) Ñ2 V1 B D5 7 -विरुतानि (for -[अ]भिरुतानि)

16 B2 om 16^{ab} —ab) Ñ1 पश्यतो गच्छ सौमित्रे (for a) T2 गच्छ त (for °तु) Ś1 D1 भगवानपि गच्छतु (for b) Ñ2 V B3 4 D5 7 शिवाय गम्यता राम सौमित्रे वत्स गम्यता —c) Dm1 D8 G3 तु (for च) Ś1 Ñ1 V B D1-3 5 7 च (B1 तु) नो द्रष्टु, D4 T1 2 G1 2 M1 त्वया तात (for च ते दृष्ट्वा) Ñ2 आगमन च नो द्रष्टु —G3 damaged for 16^{d} —d) Dt1 D6 प्रति (for मम) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 पुनराश्रममडल

17 Ñ1 illeg for 17^{a} —a) G3 damaged for एवमु Ś1 D1-3 [आ]ह (for [उ]क्त्वा) —b) Dm1 D8 सह सीतया (for सहलक्ष्मण) Ś1 Ñ1 D1-3 राघवो लक्ष्मणान्वित —c) V1 B3 Dm1 D8 G3 M1 ऋषि (for मुनि) —Ñ1 illeg for 17^{d} —d) Ś1 D1-3 गमनाय (for प्रस्थातुम्)

18 a) Dt1 Dm1 D8 G2 3 शुभतरौ, M1 शुभतरा (for °रे) Ś1 V1 D1 3 तत शुभावुभौ (V1 °भतरौ) तूणी, Ñ2 V2 B D5 7 तत शुभतरास्तूणान्, D2 ततस्तु तावुभौ तूणी —b) Ś1 Ñ1 D1-3 चाक्षय्यै शरै (for चायतेक्षणा) —c) S1 सीता ददौ (by transp), D3 ददौ मुनिस् (for ददौ सीता) —d) D3 om च Ś1 Ñ1 D1-3 G2 शुभौ (for तत) Dg1 D4 T G1 M2 3 विमलत्सरू, Dm1 D8 G3 Cm कनकत्सरू, M1 विपुलौ तदा (for विमलौ तत) Ñ V B D5 7 असी चारि(B1 °रु, B3 °पा[sic])निबर्हणौ —After 18, Ś1 Ñ1 D1-3 ins

113* ववन्दतुस्ततस्तौ तु तत्सर्वं सुसमाहितौ ।

[Ñ1 जगृहाते, D2 ववदाते (for ववन्दतुस्) D3 तमृषि (for तत्सर्वं) Ś1 तु (for सु-) D1 प्रीतिपूर्वं समा° (for the post half)]

19 Ś1 Ñ1 D1 2 om 19^{ab} —a) D6 अवध्य च (sic), G2 आबध्यत (for आबध्य च) Dm1 D8 G2 3 शुभौ (for शुभे) —b) D4 T1 M3 चापौ (for चापे) Dm1 D8 G3 सुस्वने, D4 T1 2 °स्वनौ (for सस्वने) —For 19^{ab}, Ñ2 V B D3 5 7 subst

114* निबध्य तौ च तास्तूणान्धनुषी च प्रगृह्य तौ ।

[V D5 7 तौ तूणौ (for तास्तूणान्) D3 निबधानौ च तूणीरान्धनुषी प्रतिगृह्य च]

—c) Ñ2 V B D5 7 द्रष्टुम् (for गन्तुम्) Ś1 Ñ1 D2 3 ततो निर्ययतुर्वीरौ, Dm1 D8 G3 M1 निष्क्रातावाश्रमपदात्, D1 ततो निर्णययतुरूरौ (sic) —d) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 8 G3 M1 तावुभौ (by transp), Ñ2 B2 D5 7 तत्र तौ (B2 °त्रस्थौ), V1 भ्रातरौ, V2 B3 4 तत्रोभौ, B1 ततस्तौ (for उभौ तौ) G2 उभौ राघवलक्ष्मणौ —After 19, Ś1 Ñ1 D1-3 ins 117*, while B4 (m) ins

८

G 3 13 1
B 3 9 1
L 3 10 1
सुतीक्ष्णेनाभ्यनुज्ञातं प्रस्थितं रघुनन्दनम् ।
वैदेही स्निग्धया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
अयं धर्मः सुसूक्ष्मेण विधिना प्राप्यते महान् ।
निवृत्तेन च शक्योऽयं व्यसनात्कामजादिह ॥ २
त्रीण्येव व्यसनान्यत्र कामजानि भवन्त्युत ।
मिथ्यावाक्यं परमकं तस्माद्गुरुतरावुभौ ।
परदाराभिगमनं विना वैरं च रौद्रता ॥ ३
मिथ्यावाक्यं न ते भूतं न भविष्यति राघव ।
कुतोऽभिलषणं स्त्रीणां परेषां धर्मनाशनम् ॥ ४

115* तत सुरम्य विपिन महान्त-
मतीव तौ तत्र व्यपेतसाध्वसौ ।
विचेरतुस्तापससिद्धसंघै-
र्मनीषिभिर्मोक्षफलाभिकाङ्क्षिभि ।,

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

116* श्रीमन्तौ रूपसम्पन्नावनुज्ञातौ महर्षिणा ।
प्रस्थितौ धृतचापौ तौ सीतया सह राघवौ ।

[(l 1) Dt1 D6 शीघ्र तो D4 I1 2 दीप्यमानौ स्वतेजसा (for the post half) —(l 2) Dt1 D6 धृतचापासी G1 राघवौ सीतया सह (by transp) (for the post half)]

Colophon *Kānda name* B om , Ś1 Ñ1 V2 Dt1 Dm1 D3 6 8 T G M1 2 आरण्य(Ñ1 °ण्यक, V2 °ण्यके)काडे Ñ2 V1 D5 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D3 5 7 सुतीक्ष्णाश्रमनिवास', D2 दडकारण्यवास' —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 7 D2 om , Ñ2 V2 D7 12, V1 D5 11, B2 4 D1 3 13, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 8 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G with श्रीरामाय नम,

8

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 B1 4 transp 1^{ab} and 1^{cd} —For 1^{ab}, Ñ2 V B2 3 D5 7 subst , while Ś1 Ñ1 B1 4 D1–3 ins before 1 (Ś1 Ñ1 D1–7 before the colophon of Sarga 7)

117* प्रस्थितौ धृतचापौ तु तौ निशम्याथ जानकी ।

[V1 B1 2 च (for तु)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1–3 cont

118* हृदयगमया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत् ।
प्रणामपूर्वं वाक्यज्ञा समाहितमनोगति ।

[Ñ1 D3 om l 2]

—^{c}) Ñ2 B Dg1 Dt1 Dm1 D4–8 T G1 2 M3 Cr m g t हृद्यया, V1 स्निग्धया (for वैदेही) V1 हृद्यया (for स्निग्धया) M2 (marg also *sec m* as in text) उवाच मैथिली राम —For 1^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–3 subst , B1 4 ins after 1

119* उवाच मैथिली राम वाक्य वाक्यविशारदा ।

[Ñ1 वाक्य राम (by transp) B1 4 D2 -विशारद]

2 ^{a}) Ñ1 नाय धर्म , Dt1 D6 Cr t अधर्मं तु, Dm1 D8 T3 यस्तु धर्म , D2 अन्य धर्म्यं, G1 3 Ck अधर्मस्तु (for अय धर्म) Ś1 Ñ1 Dm1(marg also) D1–3 I3 सुतीक्ष्णेन, G1 ससूक्ष्मेण (for सुसूक्ष्मेण) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 transp प्राप्यते and विधिना D2 महत् (for महान्) —Ś1 Ñ1 D1–3 om 2^{cd} —^{c}) D4 विवृत्तेन, G2 निवृत्ते तु, M3 न वृत्तेन (for निवृत्तेन) Dg1 Dm1 D4 8 I2 3 M तु, G2 न (*for* च) T1 2 शक्यो(T1 *inf lin* also as in text)य, G2 शक्योह (for शक्योऽय) —For 2, Ñ2 V B D5 7 subst

120* प्राप्यतेऽहिंसया राम धर्म सद्भि सदा शुभ. ।
नाशनानि पुनस्तस्य सर्वाणि व्यसनान्युत ।

[(l 1) V हि मया (for ऽहिंसया) V1 [आ]शुभि ; B1 शुभ (for शुभ) —(l 2) Ñ2 B2 D5 7 नाशकानि (for °नानि) D5 पुरस (for पुनस) V1 तस्माद् (for तस्य) B3(before corr as in text) स्तानि, B4(marg also) D5 7 स्त्राहुर् (for सर्वाणि) B3(before corr as in text) D5 7 च (for [उ]त) Ñ2 स्व मनानि च(illeg), V2 स्तस्व-र्व्येमनायुत (sic) (for the post half)]

3 ^{a}) Ś1 D1–3 [अ]स्य, Ñ1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M [अ]त्र (for [अ]त्र) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 M3 भवति हि (for भवन्त्युत) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 परतर, Dt1 D6 T3 तु परम, D3 4 T1 2 G1 गुरु(D3 हित)तर (for परमक) —^{d}) Ñ1 इमौ (for उभौ) Ś1 गुरुतरादिह, D1–3 गुरुतरेऽत्र(D2 °म त्वि)ह, D4 T1 2 M2 गुरुतरे उभे(M2 इमे), L(ed) गुरुतर त्विह —For 3^{abcd}, Ñ2 B D5 7 subst , V subst for 3–4

121* तत्र कामसमुत्थानि चत्वारि व्यसनानि च ।
स्त्रियोऽक्षा मृगया पान तस्य युक्तानि राघव ।
क्रोधोद्भवानि च त्रीणि व्यसनानि प्रचक्षते ।
मिथ्यावाक्य तु प्रथम यत्सद्भिस्त्यज्यते सदा ।

[(l 1) V2 तत (for तत्र) B1 -समुत्थानि (for °त्थानि). Ñ2 marg , V B चत्वायुक्तानि राघव (for the post half) —V B om l 2, —(l 2) D5 मुक्तानि (for युक्तानि) —V om l 4 —(l 4) B2 यत् (for तु) B2 सद्भि सत्यज्यते सदा (for the post. half)]

—^{f}) Ś1 Ñ1 D1–3 प्राणिद्रोहश्च (for विना वैर च)

4 Ś1 reads 4 after 8, Ñ B1 3 D1–3 5 7 G2 transp

तच्च सर्वं महाबाहो शक्यं वोढुं जितेन्द्रियैः ।
तव वश्येन्द्रियत्वं च जानामि शुभदर्शन ॥ ५
तृतीयं यदिदं रौद्रं परप्राणाभिहिंसनम् ।
निर्वैरं क्रियते मोहात्तच्च ते समुपस्थितम् ॥ ६
प्रतिज्ञातस्त्वया वीर दण्डकारण्यवासिनाम् ।
ऋषीणां रक्षणार्थाय वधः संयति रक्षसाम् ॥ ७
एतन्निमित्तं च वनं दण्डका इति विश्रुतम् ।
प्रस्थितस्त्वं सह भ्रात्रा धृतबाणशरासनः ॥ ८

G. 3 13 10
B. 3 9 11
L. 3 10 8

4 and 5 B2 4 read 4 after 6 —ª) Ś1 शक्य (for वाक्य) B4 च (for न) B तद् (for ते) —ᵇ) D3 om न (subm) Ñ1 D1–3 च प्रभो (for राघव) Ś1 न च भविष्यति प्रभो —ᶜ) Dg1 T3 G1 3 M1 Cv [ऽ]भिलाषण, D4 T2 हि लक्षण, G2 [ऽ]भिलक्षण, M2 [ऽ]भिलषितं (for ऽभिलषण) Ś1 Ñ1 D1–3 कुलेष्वसमत स्त्रीणां, Ñ2 B D5 7 कुतोर्थे (B1 3 कृत तु, B2 4 [also] कुतो तु) दूषण वीर (B2 राम) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1–3 धर्मदूषण, Cm कर्म° (for धर्मनाशन) Ñ2 B D5 7 परस्त्रीगमन तथा, G(ed) कुत स्त्रीगमन प्रभो —After 4, Ñ2 B D5 7 read 124*, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 4

122* तव नास्ति मनुष्येन्द्र न चाभूत्ते कदाचन ।
मनस्यपि तथा राम न चैतद्विद्यते क्वचित् ।
स्वदारनिरतस्त्वं च नित्यमेव नृपात्मज ।
धर्मिष्ठ सत्यसंधश्च पितुर्निर्देशकारक ।
त्वयि धर्मश्च सत्य च त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् । [5]

[(l 1) D6 न तन् (for तव) —(l 2) G Cr k मनसापि (for मनस्यपि) T2 तदा (for तथा) Cv मनस्यविनथा M3 तथैतद् (for न चैतद्) —(l 3) Dt1 D6 T3 °तश्चैव, Dm1 D8 G1 Cr k निरतत्वं च (for -निरतस्त्वं च) —(l 4) G3 पितृ- (for पितुर्) Cr -पारग (for -कारक) M3 reads from तुर् in पितुर् up to भिंहि in 6ᵇ in marg *sec m* —After l 4, Dm1 D8 G3 M2 ins .

122(A)* सत्यसंध महाभाग श्रीमल्लक्ष्मणपूर्वज ।
[M2 महाबाहो (for °भाग)]
—(l 5) D4 T1 2 M3 transp धर्मश्च and सत्य च]

5 Ñ B1 3 D1–3 5 7 G2 transp 4 and 5 D1 reads (var) 5ᵃᵇ twice —ª) D1 (first time) 3 तत्र (for तच्च) Ś1 Ñ1 D1–3 शक्य (for सर्वं) D1 (first time) महाप्राज्ञैर् (for °बाहो) Ñ2 V B D5 7 तानि सर्वाणि सयतु —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1 (second time) 3 प्राज्ञैर् (for शक्य) ❀ Cm अशक्यमिति छेद । अतो न तव व्यसनद्वयप्रसक्तिरित्यर्थ ❀ Ñ1 वाक्य, Ñ2 V B D5 7 राम, T3 भोक्तु, M Cv m वोढु, K(ed) Cg धर्तुं (for वोढु) Dg1 transp शक्य and वोढु D2 प्राज्ञै रोद्धु (for शक्य वोढु) D1 (first time) वोढुमव्य- जितेंद्रियै —ᶜ) Ś1 त्वय, Dm1 D8 तत्र (for तव) Ś1 Ñ1 D1–3 व (D2 प) श्येंद्रियत्वाच्च, B2 रम्येंद्रियत्व (subm) (for वश्येन्द्रियत्व च) —ᵈ) Dt1 D6 भूताना, G1 प्रजाना (for जानामि) Ñ2 V B D5 7 शुभनिश्चय (V1 °य, B1 2 4 °य), D6 शुभदर्शन (for शुभदर्शन) —After 5, Ñ2 V B D5 7 ins

123* वाक्पारुष्य च ते राम न भूत न भविष्यति ।
क्रोधज व्यसन घोर कुत कामसमुद्भवम् ।

[(l 1) B1 हि (for च) Ñ2 . . (illeg) म (for ते राम) V B2 3 वाक्पारुष्याद्दे राम (for the prior half) V1 भूतो (for भूत) —(l 2) V1 क्रोधज व्यसन . . (lacuna) (for the prior half) V1 . ताक्षाम, B3 कृत काम- (for कुत काम-)]

6 Ñ1 D1–3 read 6 after 4 —ª) D1 तृतीय यदि रौद्र च —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1–3 8 (after corr) M1 परप्राणविहिसन —For 6ᵃᵇ, Ñ2 B (B2 4 ins) D5 7 subst and read after 4, V subst for 6

124* यच्चिद ते व्यवसित परहिसाकृत व्रतम् ।
वैरप्रसगजनन रक्षोभिस्तच्च ते हितम् ।

[(l 1) B1 2 4 यदिद (for यच्चिद)]

—Ñ2 B1 3 D5 7 read 6ᶜᵈ after 123* —ᶜ) Ñ2 B1 3 D5 7 अस्थाने (Ñ2 B1 °न) वैरक (B1 °रिक, D7 °. .)रण, B2 4 प्रस्थानकारण वैरे —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2 तव चेदमुपस्थित, D1 3 तत्र (D3 °त्त) वेदमुपस्थित ❀ Ck तृतीयमित्यादि । इद परप्राणाभिहिसनरूपरौद्रतारूप व्यसनमस्ति । तच्च मोहाद्यतो निर्वैर क्रियते । तवैतन्निर्वैररौद्रतारूप धर्मान्तर समुपस्थितम् । एव पाठ व्याकृतश्च । एव स्थिते अधर्म सूक्ष्मेण विधिना प्राप्यते महानिति प्रथम पठित्वा निवृत्तेन तु शक्योय व्यसनार्थकामजादिहेति पठति । वत कुतोय धर्म इति प्रकृते वक्ष्यमाणो वासौ येनेद शब्देन परामृश्यते । निर्वैर क्रियते मोहात्तच्च समुपस्थित इति अधर्मप्राह्यापादन चोपसहारे स्पष्टमेवासगतम् । प्रलप्य पश्चात् पाठ्क-पाठयोजनाशक्त्या प्रामादिकमित्यजल्पत् जल्पतु यथेष्टम् ❀ —After 6, B2 4 read 4

7 ª) Ś1 Ñ1 B1 3 D1–3 प्रतिज्ञात, B2 अभिज्ञात (for प्रतिज्ञातस्) G1 राम (for वीर) —V2 om 7ᶜ–8ᵇ —ᶜ) Ś1 N1 D1–3 मुनीना (for ऋषीणा) Ñ2 V1 B D5 7 रक्षणकृते (for रक्षणार्थाय) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1–3 सदसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सप्रति (for सयति) —After 7, B3 ins

125* अवश्यमेव कर्तव्य रक्षा चैव द्विजन्मनाम् ।

8 ª) Ñ1 एव- (for एतन्-) Dg1 निमित्त हि (हि marg hypm) Ś1 T2 विजन, Ñ1 Dg1 Dt1 D6 T3 वचन, D1 गमन, L(ed) विजने (for च वन) D2 एभिर्निमित्तैर्विजनं. —ᵇ) Dg1 दडका, Dt1 . डका, M2 (before corr) 3 दडकान् Ś1 Ñ1 D1–3 -[अ]ध्युषित पुरा (for इति विश्रुतम्) L(ed) दडकेध्युषित पुरा —For 8ᵃᵇ, Ñ2 V1 B D5 7 subst

G 3 13 10 B 3 9 12 L 3 10. 9 ततस्त्वां प्रस्थितं दृष्ट्वा मम चिन्ताकुलं मनः ।
त्वद्वृत्तं चिन्तयन्त्या वै भवेन्निःश्रेयसं हितम् ॥ ९
न हि मे रोचते वीर गमनं दण्डकान्प्रति ।
कारणं तत्र वक्ष्यामि वदन्त्याः श्रूयतां मम ॥ १०
त्वं हि बाणधनुष्पाणिर्भ्रात्रा सह वनं गतः ।
दृष्ट्वा वनचरान्सर्वान्कच्चित्कुर्याः शरव्ययम् ॥ ११
क्षत्रियाणामिह धनुर्हुताशस्येन्धनानि च ।
समीपतः स्थितं तेजोबलमुच्छ्रयते भृशम् ॥ १२
पुरा किल महाबाहो तपस्वी सत्यवाक्शुचिः ।
कस्मिंश्चिदभवत्पुण्ये वने रतमृगद्विजे ॥ १३
तस्यैव तपसो विघ्नं कर्तुमिन्द्रः शचीपतिः ।
खड्गपाणिरथागच्छदाश्रमं भटरूपधृक् ॥ १४
तस्मिंस्तदाश्रमपदे निहितः खड्ग उत्तमः ।
स न्यासविधिना दत्तः पुण्ये तपसि तिष्ठतः ॥ १५

126* वधार्थं रक्षसा वीर दण्डकारण्यवासिनाम् ।
[B1 वधार्थे (for °र्थं)]

—M2 reads 8ᶜ–10ᶜ in margin *sec m* —ᵈ) Dg1 दृढबाण- (for धृतबाण-) Ñ2 V B D5 7 गृहीत्वा सशर धनु —After 8, Ś1 reads 4

9 ᵃ) Ñ2 V B D5 7 त्वा चैव (for ततस्त्वा) D2 7 प्रथित (for प्रस्थित) Ś1 D1–3 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —ᵇ) G(ed) राम (for मम) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 D1 2 स्ववृत्त, Ñ2 V B D7 सर्वतश्च, D3 सद्वृत्त (for तद्वृत्त) Dg1 Dt1 Γ2 चितयत्या (for चिन्तयन्त्या) Ś1 D2 च, Ñ V B D1 3 7 मे (for वै) Ś1 Ñ V B D1–3 7 M2 तव (for भवेन्) Ś1 Ñ1 पर, Ñ2 V1 2 B D3 7 नृप, D1 2 प्रति, D4 T G1 2 M1 3 हि तत् (for हितम्) G2 मम नि श्रेयसे हि तत् (for ᵈ) D5 सर्वतश्चिन्त्यतामेतत्त्व च नि श्रेयस नृप

10 ᵃᵇ) V B D5 7 च (for हि) M2 गमने (for गमन) Ñ2 V B1–3 D5 7 दडक (for दण्डकान्) Dg1 दडकान्गमन (by transp) Ś1 Ñ1 D1–3 न रोचते मे गमन दडकाना महामते(D3 °वने) —ᶜ) V1 Dm1 D1 3 G3 तव, D2 तच्च (for तत्र) —ᵈ) Ñ2 V2 B1 3(also) 4 D5 च मे, Dm1(also) D8 मया (for मम)

11 ᵃ) V1 बाणासि , G1 हि नाथ (for हि बाण-) M2 -चतुष्पाणिर् (sic) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1–3 वनेचर , D8 वने गत. (for वन गत) —ᶜ) B2 वनचर, D2 °चर , G2 वनगतान् (for वनचरान्) Ś1 D1 3 काश्चित् , Ñ1 D2 कश्चित्, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 नाथ, Dm1 D8 G3 घोरान् (for सर्वान्) B3 दृष्ट्वाथ वचन नाथ —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1–3 तत , Ñ2 V B D5 7 किं न(B1 नु), Dm1 D8 G1 कचित् (for कच्चित्) D1–4 T2 3 M2 3 कुर्याच (for कुर्या) Ś1 Ñ1 D1 2 शरक्षय, Ñ2 शर॰ (illeg), D3 शरै क्षय, Cr शरे व्यय (for शरव्ययम्)

12 ᵃ) Ñ1 D4 T1 2 G1 2 M च हि, Dm1 D8 G3 अपि (for इह) Ñ2 V B D5 7 क्षत्रियस्य धनुश्चोक्त(V B1 °नु प्रोक्त) Cr k cite क्षत्रियाणा चेति —ᵇ) Ñ2 कुल यथा, V1 B D5 7 [इ]वन यथा (for [इ]न्धनानि च) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 D1–3 तत्समीपे (for समीपत) D8 उच्छायते, M1 उच्छ्रूयते, Cr उच्छ्रीयते (for उच्छ्रयते) M2 भृगु (for भृशम्) Ś1 Ñ1 D1–3 बल मूर्छ(D1 °र्छे [sic])यते शुभ Ñ2 V1 B D5 7 तत्समीपे(Ñ2 °प, B3 °प) स्थित भूयस्तेजो मूर्छ(B3 वर्ध)यते बलात् —After 12, Ñ2 V B D5 7 ins

127* एव हि दृष्ट्वा विक्रान्त वित्रस्यन्ति वनेचरा ।
एकान्तेऽपि स्थितास्ते तु वधमिच्छन्ति तावकम् ।
[(l 1) V2 दृष्ट्वा तु, B3 4 दृष्ट्वा हि(by transp) (for हि दृष्ट्वा) D7 partly damaged for the prior half. Ñ2 D5 7 विक्रमति, B3 वित्रमति (for वित्रस्यन्ति) —(l. 2) Ñ2 D5 7 एकातेव-, B2 एकाने* (for °न्तेऽपि) B2 D5 7 [ऽ]पि (for तु) Ñ2 illeg for ते तु V1 B2 4 बल(V1 वल) पृच्छति, B3(marg also) बलमिच्छति (for वधमिच्छन्ति)]

13 ᵇ) V1 तपसा (for तपस्वी) Ñ2 V B D5 7 सयतेद्रिय , Dg1 Dt1 D1 2 6 T3 G3 M2 3 सत्यवान्शुचि (for सत्यवाक्शुचि) —Ñ2 V B D5 7 om 13ᶜᵈ —ᶜ) Ñ1 अवसत् (for अभवत्) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1–3 6 वने बहु , D8 वनेतर- (meta) (for वने रत-) Dt1 -मृगे द्विजे. Dg1 T3 M2 3 वने कश्चि(M2 कस्मि, M3 तस्मि)न्महामुनि , G2 वने मृगरतद्विजे (sic).

14 ᵇ) G2 भर्तुम् (for कर्तुम्) —ᶜ) G1 अथोगच्छद् (for अथागच्छद्) —ᵈ) T1 2 भटरूपधृत् (sic), T3 G1 °भृत् —For 14, Ñ2 V B D5 7 subst

128* कश्चिद्वनगत सिद्धस्तापसारण्यमाश्रित ।
[V2 तपमारण्यम्, D5 7 तापसोरण्यम् V1 B3 तपसे वनमाग (B3 °श्रि)त (for the post half)]

15 ᵃ) T3 M3 तस्मिश्चिद्, M2 कस्मिश्चिद् (for तस्मिस्तदा) —ᵇ) Dm1 D4 8 T G1 2 M3 निशित , D6 निहत. (for निहित) —For 15ᵃᵇ, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

129* तस्य केनचिदाहृत्य निशित खड्ग उत्तम ।
[Ś1 तस्मै (for तस्य) V D3 आग(D3 °वृ)त्य (for °हृत्य) Ś1 खड्गमत्तम Ñ2 V B1 3 D1 3 5 7 निशित खड्गमुत्तम (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 V1 B Dt1 D6 7 G1 M2 सन्यास , Cv r m g k t as in text (for स न्यास-) Ñ2 V B1 3 D1–3 7 दत्त (for दत्त) —ᵈ) D1 वने (for पुण्ये) Ñ2 V B D5 7 महति (for तपसि) Ś1 Ñ1 D1 2 वर्तत (Ś1 °ते), D3 वर्तित, L(ed) वर्तता (for तिष्ठत) —After 15, M2 ins

स तच्छस्त्रमनुप्राप्य न्यासरक्षणतत्परः ।
वने तु विचरत्येव रक्षन्प्रत्ययमात्मनः ॥ १६
यत्र गच्छत्युपादातुं मूलानि च फलानि च ।
न विना याति तं खड्गं न्यासरक्षणतत्परः ॥ १७
नित्यं शस्त्रं परिवहन्क्रमेण स तपोधनः ।
चकार रौद्रीं स्वां बुद्धिं त्यक्त्वा तपसि निश्चयम् ॥ १८
ततः स रौद्राभिरतः प्रमत्तोऽधर्मकर्षितः ।
तस्य शस्त्रस्य संवासाज्जगाम नरकं मुनिः ॥ १९

स्नेहाच्च बहुमानाच्च स्मारये त्वां न शिक्षये ।
न कथंचन सा कार्या गृहीतधनुषा त्वया ॥ २०
बुद्धिर्वैरं विना हन्तुं राक्षसान्दण्डकाश्रितान् ।
अपराधं विना हन्तुं लोकान्वीर न कामये ॥ २१
क्षत्रियाणां तु वीराणां वनेषु नियतात्मनाम् ।
धनुषा कार्यमेतावदार्तानामभिरक्षणम् ॥ २२
क्व च शस्त्रं क्व च वनं क्व च क्षात्रं तपः क्व च ।
व्याविद्धमिदमस्माभिर्देशधर्मस्तु पूज्यताम् ॥ २३   G 3 13 25 B 3. 9 27 L 3 10 22

130* मुनेर्हस्ते कृतार्थोऽथ प्रययौ त्रिदिव हरिम् ।

16 ^{a}) V2 स शस्त्र समनुप्राप्य —^{b}) D2 न्याय- (for न्यास-) —Ñ1 illeg. from त्येव in ° up to त्मन in 16^d —^{c}) G1 वनेषु, K(ed) वने त (for वने तु) Dt1 D6 T3 G2 M1 2 विहरत्येव(T3 °ष, G2 °च), Dm1 D8 G3 °त्येव, G1 विहरन्नेव, Cr g t as in text (for विचरत्येव) Ś1 D2 वने त्रिचरते(Ś1 °तो) नित्य, Ñ1 वने विवहर ... (illeg), Ñ2 V B D5 7 वनेपि न जहात्येव(V B °न), D1 3 वने न हारयत्येतद्

17 ^{a}) V1 D2 यच्छति (for गच्छति) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 पुष्पाणि (for मूलानि) —Ñ1 illeg for 17^{cd} —^{c}) D6 खड्ग- —^{d}) Ś1 D3 रक्षन्प्रत्ययमात्मन, D1 2 रक्षन्न्यास परस्य त, D2 तत्), M2 स समित्कुसुमानि च —For 17^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

131* न विना तत्र खड्गेन याति न्यासविशङ्कित ।

[V2 तेन खड्गेन, B2 खड्गन्यासेन (for तत्र खड्गेन) V -विशेपत (for -विशङ्कित)]

18 Ñ1 B4 D4 G1 M1 2 (before corr) Cr k परिहरन्, Ñ2 V B1-3 D5 7 M3 परिचरन्, D1 परिदधत् (for °वहन्) D7 reads 18^{cd} in marg —^{c}) Ś1 Ñ2 B D1 3 7 रौद्रा (for रौद्रीं) Ś1 Dt1 D1 4 ता (for स्वा) —^{d}) T3 हित्वा (for त्यक्त्वा) V1 B1 3 4 D7 तापस- (for तपसि)

19 ^{a}) Ś1 धर्माभिमत, Ñ1 रौद्राभिमुनि, Ñ2 V B D5 7 रौद्रया बुध्या, Dg1 G1 2 M2 रौद्रेभिरत, D1-3 रौद्राभिमति (D3 °त), M3 रौद्राभिहत (for रौद्राभिरत) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 तदानीं (for प्रमत्तो) Ś1 D1-3 धर्मकोविद, Ñ1 [ऽ]धर्मवर्जित, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ध(V1 क)र्मकर्षित, B2 M2 धर्मदर्शित, M1 धर्मदर्शने, Cr °शकित, Cm g °कर्शित (for ऽधर्मकर्षित) —^{c}) Ñ2 D5 7 ससर्गाज्, B1 4 सद्यासाज्, T3 सधानाज् (for सवासाज्) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 G1 निरय, D1 नरक (for नरक) —After 19, B1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

132* एवमेतत्पुरावृत्त शस्त्रसयोगकारणम् ।
अग्निसयोगवद्धेतु शस्त्रसयोग उच्यते ।

[Dg1 om l 1 —B1 om l 2 —(l 2) M1 -सयोगवचस्तु]

20 ^{b}) Ś1 D1 2 7 न (for त्वा) Ś1 D2 च, Ñ Dt1 D1 6 7 Ct तु (for न) B2 G1 निशा(G1 °शि)क्षये (for न शिक्षये) D3 स्मारयेन्न तु शिक्षयेत् ❀ Ck स्मारयेत्। पुरावृत्तमिति शेष । अपि तु बहुमानात्त्वा तु शिक्षये । तदेव करोति कथचनेत्यादि । एव पक्ते श्रद्धाजाड्यात् स्मारयेन्न तु शिक्षये इति पठित्वा कश्चिद्व्याकरोत् । तत्तु साक्षादुत्तरवाक्य-क्रियमाण व्याहतम् । शिक्षणहेतुश्च बहुमानादिरयुक्तमेव ।, Ct न कथचनेति यत्तु तीर्थ स्मारये त्वा न शिक्षये इति पठति व्याचष्टे च तत्तु उत्तरवाक्ये करिष्यमाणशिक्षणेन व्याहतमिति कतक ❀ —^{c}) T2 वा (for सा). Ś1 Ñ1 D1-3 न कथचिदसत्कार्यं, Ñ2 V2 B D5 7 न कथचिन्मन (Ñ2 B2 °या) कार्यं, V1 वधार्थं न मन कार्यं.

21 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 न युक्तास्ते त्वया हतु, D1 3 न युक्तास्त्वया(D3 °स्तथा) हतु —^{b}) Ś1 D2 राक्षसा दडकास्थिता, Ñ1 राक्षसा दडकागता, L(ed) राक्षसा दडके स्थिता —^{c}) M2 3 अपकार (for °राध) Ś1 Ñ1 D1-4 M1 वीर (for हन्तु) —After 21^c, M2 repeats (erroneously) 21^b and ^{c} —^{d}) Cv लोका (for लोकान्) D4 M1 हतु (for वीर) Ś1 Ñ1 D2 3 स्वर्लोक परिमार्गता, Dt1 D6 लोको(D6 °के) वीर न मस्यते, D1 स्वर्लोक गतिमागता, G3 वीर लोकान्न कामये, Ct p as in text —For 21, Ñ2 V B D5 7 subst

133* राक्षसाना विना वैर वधो वीर न युज्यते ।
अपराधादृते नापि हन्तव्या राक्षसास्त्वया ।

22 ^{a}) Ñ V B D3 5 7 हि, G1 च (for तु) Ś1 D2 सर्वेषा, Ñ2 V B D5 7 G1 शूराणा (for वीराणा) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 स्वधर्म-, Dg1 T3 G1 2 M3 वने तु, G3 वने ॰ (for वनेषु) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1 3-5 7 T1 2 G1 3 M1 Cm g k निरतात्मना (for नियता°) D6 वने ताभ्या धृतात्मना —^{c}) V कार्यंत तावद्, B1 धार्यते तावद्, B4 क्रियते तावद् (for कार्यमेतावद्). B2 धनुष क्रियता तावद् —^{d}) T3 आत्मानम् (for आर्तानाम्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 परिर(D3 °मो)-क्षण, B2 परिपालन (for अभिरक्षणम्)

23 ^{a}) V1 वल, B1 धन, G(ed) रण (for वन) B3

G 3 13.25 B 3 9 28 L 3 10 23 तदार्य कलुषा बुद्धिर्जायते शस्त्रसेवनात् ।
पुनर्गत्वा त्वयोध्यायां क्षत्रधर्मं चरिष्यसि ॥ २४
अक्षया तु भवेत्प्रीतिः श्वश्रूश्वशुरयोर्मम ।
यदि राज्यं हि संन्यस्य भवेस्त्वं निरतो मुनिः ॥ २५
धर्मादर्थः प्रभवति धर्मात्प्रभवते सुखम् ।
धर्मेण लभते सर्वं धर्मसारमिदं जगत् ॥ २६
आत्मानं नियमैस्तैस्तैः कर्षयित्वा प्रयत्नतः ।
प्राप्यते निपुणैर्धर्मो न सुखाल्लभ्यते सुखम् ॥ २७
नित्यं शुचिमतिः सौम्य चर धर्मं तपोवने ।
सर्वं हि विदितं तुभ्यं त्रैलोक्यमपि तत्त्वतः ॥ २८
स्त्रीचापलादेतदुदाहृतं मे
धर्मं च वक्तुं तव कः समर्थः ।
विचार्य बुद्ध्या तु सहानुजेन
यद्रोचते तत्कुरु माचिरेण ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

(marg) क का वाच (sic) (for क च वन) —^{b}) Ś1 B4 D1 2 क च क्षत्र, B1 सूत्र क च, B2 क्षात्र क च (by transp) (for क च क्षात्र) Ñ2 D5 7 क च तप, D2 3 M- क वा तप (for तप क च) —Ñ1 partly illeg for 23^{cd} —^{c}) Ś1 विरुद्धम् (for व्यानिद्धम्) Dm1 D8 G3 अस्माक (for अस्माभिर्) Ñ2 D5 7 प्रायो सिद्धमिद सर्वम्, V B प्रतिषिद्ध-मिद सर्वम् —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 एप (for देश-) V1 M2 च (for तु) Ñ2 पूज्यते, V1 गृह्यता, D5 7 युज्यते (for पूज्यताम्) B3 4 प्रयुज्यता (for तु पूज्यताम्) —After 23, Ñ2 V B D5 7 ins

134* त्वमार्य कलुषा बुद्धि त्यजेना शास्त्रगर्हिताम् ।

[V2 मल्लिमा (for कलुषा) V B3 [ए]ता (for [ए]ना)]

24 Ñ2 V B D5 7 read 24^{ab} after 25^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 अनार्या (Ś1 D2 °र्य-), Ñ2 V B D5 7 अकार्य, Dt1 D6 कदर्य, G(ed) अधर्म-, Cht कदर्य- (for तदार्य) —Ñ1 illeg from 24^b up to त्वा in 24^c —^{b}) D1 जायसे शर-सेवनात् —^{c}) Ñ2 V B D5 7 गत्वा पुनर् (by transp) D6 om (subm), G1 2 [अ]पि (for तु) —^{d}) B3 G1 क्षात्रधर्मं, D3 क्षात्र धर्मं (for क्षत्रधर्मं) D2 वरिष्यसि (for चरिष्यसि)

25 ^{a}) Ñ2 V B1-3 D5 7 हि, B4 च (for तु) —^{b}) D1-3 श्वश्रू (D2 श्वश्रा)णामिति भावये —After 25^{ab}, Ñ2 V B D5 7 read 24^{ab} —^{c}) D4 T1 2 Cv m परित्यज्य, D6 असन्न्यस्य (for हि सन्न्यस्य) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 यदि राज्ये (B1 °ज्यो)पि सत्यक्ते (Ś1 Ñ1 °क्तो) —^{d}) Ś1 विरतो, Ñ2 V B D5 7 8 (after corr) नियतो, D2 भरतो (sic) (for निरतो)

26 ^{a}) Dg1 धर्मादर्थं, D3 धर्मार्थश्च (for धर्मादर्थः) Ś1 Dg1 D2 T3 G1 2 M प्रभवते (for °ति) —^{b}) D3 तस्मात् (for धर्मात्) Ñ2 D5 7 सपद्यते (for प्रभवते) V2 स्वय (for सुखम्) —Ñ1 illeg for 26^{cd} —^{c}) B1 2 4 D5 7 लभ्यते (for लभते) Ś1 D- स्वर्ग, Ñ2 V B1 2 3 (also as in text) 4 D5 7 स्वर्गो (for सर्वं)

27 V2 illeg for 27^{ab} —^{a}) D7 नियतैस् (for नियमैस्). Ś1 सर्वे, V1 तन्तु, D2 सम्य (for तस्तै) —^{b}) Dt1 Dm1 D2-4 6 S कर्शयित्वा (for कर्षयित्वा) B3 पुन. पुन (for प्रयत्नत) —Ñ1 illeg for 27^{cd}. —^{c}) Ś1 D2 निपुणो, D1 निर्गुणद्, D3 विपुलो, G1 नियमैर् (for निपुणैर्) Ñ2 V B D5 7 पुरुषै स्वर्गो (for निपुणैर्धर्मो) —^{d}) Ś1 Ñ2 V Dt1 Dm1 D8 T1 M3 लभते, Cm as in text (for लभ्यते)

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 शुचितपा, Dm1 शुचिमत (for °मति) Dm1 D5 G3 सम्यक (for सौम्य) —^{b}) G2 M1 चरन् (for चर) Ś1 Ñ1 D1-3 भव धर्मे (Ś1 °र्म, D1 °र्मो, D3 °र्मा) तपोवन (D1 3 °न), L(ed) भव धर्म तपोधन —^{c}) Dt1 Dm1 D6 8 T3 G2 तु (for हि) Dg1 स्वभाव (for सर्व हि) Ś1 Ñ1 D1-3 लोक (for तुभ्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 न च राघव, D1-3 तव राघव (for त्रैलोक्यमपि) D2 यत्नत (for तत्त्वत) Dm1 D5 G3 M1 त्रैलोक्ये यदि (G2 M1 °दि)तत्ते —For 28, Ñ2 V B D5 7 subst

135* अहिमानिरत साम्य भव धर्मपरायण ।
सर्व हि ते सुविदित लोके राघव तत्त्वत ।

[(l 1) B2 नियत (for -निरत)]

29 ^{a}) T2 श्रीचापलाद् (for स्त्री°) Ñ D3 उपाहृत (for उदाहृत) B4 मया (for मे) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 हि (for च) D5 युक्त (for वक्तु) G1 त्वयि (for तव) —^{c}) D3 च, M2 3 तु (for तु) G2 सह लक्ष्मणेन (for तु सहानु-जेन) —Ñ1 partly illeg for ^{d} —^{d}) Ś1 Ñ2 (m) B2-4 D3 5 7 ते (for तत्) Ś1 V1 B D2 3 5 7 कुरु त (D2 चे) नरेन्द्र, D1 क्रियता नरेन्द्र (for कुरु माचिरेण)

Colophon Ñ1 illeg —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 D1 5 7 सीतावाक्य, V2 B3 D3 दण्डकारण्यप्रवेशे सीतावाक्य; B2 D2 दण्डकारण्यनिवेशे (D2 °वासे) सीतावाक्य, B4 दण्डक-प्रवेशे सीतावाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 D2 om, Ñ2 V2 B3 D5 7 13, V1 12, B2 4 D1 3 14, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 9 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

९

वाक्यमेतत्तु वैदेह्या व्याहृतं भर्तृभक्तया ।
श्रुत्वा धर्मे स्थितो रामः प्रत्युवाचाथ मैथिलीम् ॥ १
हितमुक्तं त्वया देवि स्निग्धया सदृशं वचः ।
कुलं व्यपदिशन्त्या च धर्मज्ञे जनकात्मजे ॥ २
किं तु वक्ष्याम्यहं देवि त्वयैवोक्तमिदं वचः ।
क्षत्रियैर्धार्यते चापो नार्तशब्दो भवेदिति ॥ ३
ते चार्ता दण्डकारण्ये मुनयः संशितव्रताः ।
मां सीते स्वयमागम्य शरण्याः शरणं गताः ॥ ४
वसन्तो धर्मनिरता वने मूलफलाशनाः ।
न लभन्ते सुखं भीता राक्षसैः क्रूरकर्मभिः ॥ ५
काले काले च निरता नियमैर्विविधैर्वने ।
भक्ष्यन्ते राक्षसैर्भीमैर्नरमांसोपजीविभिः ॥ ६
ते भक्ष्यमाणा मुनयो दण्डकारण्यवासिनः ।
अस्मानभ्यवपद्येति मामूचुर्द्विजसत्तमाः ॥ ७
मया तु वचनं श्रुत्वा तेषामेवं मुखाच्च्युतम् ।
कृत्वा चरणशुश्रूषां वाक्यमेतदुदाहृतम् ॥ ८   G 3 14 8 B 2 10 8 L 3 11 8

9

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) D7 एव (for एतत्) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 धर्मसहित (for भर्तृभक्तया) —^{cd}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G M जानकी (for मैथिलीम्) Ś1 Ñ1 D1 2 धर्मयुक्त निशम्याथ राम सीतामुवाच ह ❀ Ck सवर्धित सवर्धितधर्मबोध । एव पाक्त ।, Ct सवर्धित इति पाठे सवर्धिततेजा । धर्मस्थिर इति पाठान्तरम् ❀—For 1^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

136* निशम्य वचन रामो मैथिली प्रत्युवाच ह ।

[G(ed) मधुर (for वचन) D5 प्रत्यभाषत]

2 ^{a}) Ñ2 D1 हितयुक्त (for °मुक्त) G1 दैव- (for देवि) —^{b}) D7 हीदृशं (for सदृश) Ñ1 illeg for वच —D5 om (hapl) from 2^{c}-3^{b} —^{c}) Ñ2 V B D7 स्व(B1 त्व)-मभिसधाय, D1 व्युप' (for व्यपदिशन्त्या च) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 धर्मज्ञ D3 पितर) मि(D2 मै)थिलेश्वर, Dm1 D8 G3 जनकस्य महात्मन, M3 जनकाना महात्मना

3 D5 om 3^{ab} (cf v l 2) —^{a}) Ñ1 V2 B1 2 4 Dt1 Dm1 D6 8 G M1 Cv r m t नु, Ñ2 V1 B3 D7 ते, D2 च, Cmp as in text (for तु) Ś1 Ñ1 D1–3 [अ]ह सीते, Ñ2 V B D7 सुश्रोणि, Dm1 हे सीते (for [अ]ह देवि) —^{b}) Ñ2 V B D7 यत्त्वया, M2 त्वया च (for त्वयैव) Ś1 D3 इति प्रिये (for इद वच) —^{c}) D4 T1 2 G1 2 transp क्षत्रियैर् and धार्यते Ś1 D1–3 M2 Cv चाप, Ñ2 V B D5 7 शस्त्र(V1 °स्त्रो [sic]) (for चापो) —^{d}) Ś1 नातु-, Ñ1 नातु (sic), Dg1 D1 2 आर्त- (for नार्त-) B3 -धर्मो (for शब्दो) D1 यदि (for इति) B4 (marg also as in text) आर्तधर्मो भवेदिह

4 K(ed) transp 4^{ab} and 4^{cd} —^{b}) B2 4 Dm1 (before corr) D1 2 5 8 शसितव्रता (for सशित°) —^{c}) Ś1 च ते (for सीते) Ś1 B1 3 4 T2 आगत्य, D2 आनम्य (for °गम्य) Ñ V B (B4 before corr.) Dg1 Dt1 D5 6 T3 G1 M2 3 शरण्य, D2 चारण्या, D7 °रण (for शरण्या) D3 शसितव्रता, D4 7 T3 M2 3 शरणागता (for शरण गता)

5 Ś1 om 5^{ab} —^{a}) Ñ2 D5 वसति, V1 वसते (for वसन्तो) Dt1 D6 कालकालेषु (for धर्मनिरता) —^{b}) Ñ1 B4 -फलाशिन, B3 D4 -फलाशन (sic) (for -फलाशना) —^{c}) M3 शम (for सुख) Ś1 D1–3 निद्रा, Ñ1 विप्रा, Ñ2 V B D5 7 सीते, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G M भीरु (for भीता) —^{d}) Ñ2 B3 D5 पिशित(B3 परम)प्रियै, V1 प्रमभ प्रिये, V2 अभिपीडिता, M2 भीम°, G(ed) परिपीडिता (for क्रूरकर्मभि)

6 Dg1 T3 G1 2 M3 om 6, Dt1 D6 om 6^{ab}, M2 reads 6 in marg *sec m* —^{a}) Dm1 D8 G3 M1 2 सर्वकालेषु, Ct कालकालेषु (for काले काले च) D4 (orig also as in text) T2 नियता (for निरता) Ś1 Ñ1 D1–3 सर्वकाल हि(Ś1 च) नियता, Ñ2 V B D5 7 नियता सर्वकालेषु —^{b}) M2 बहुभिर् (for विविधैर्) Ś1 Ñ1 घनै, Dm1 D8 G3 M1 2 युता (for वने) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D2 5 7 घोरैर् (for भीमैर्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 नररक्तामिषाशिभि, Ñ2 V B D3 5 7 विकृतैर्वनचारि(D3 °तैरामिषाशि)भि

7 ^{a}) Dg1 Dm1 D8 G3 तैर् (for ते) B4 D1 2 भक्षमाणा —^{b}) D5 दडकारण्यमाश्रिता —^{c}) Ś1 D1–3 अभ्यवपद्यैव(D1 °व), Ñ1 अभ्यपगम्येव, Ñ2 B1 अभ्युपपद्यैव, V B2–4 D4 5 7 अभ्युपपत्स्येति (V1 D4 °द्येति, V2 D5 7 °त्स्येव, B3 [*sup lin* also] °त्स्येति, B4 °त्स्येह), Dg1 °पद्यतो, T3 °पश्यतो (for अभ्यवपद्येति) —^{d}) Ñ2 V B त ऊ(Ñ2 °मू)-चुर्, D5 तदूचुर्, G(ed) तत्रोचुर् (for मामूचुर्) Ś1 Ñ1 D1–3 द्विज(Ś1 D1 मुनि)पुगवा, Ñ2 V B D5 7 भयविह्वला (for द्विजसत्तमा)

8 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 च, D6 तद् (for तु) G1 सीते वचन (for वचन श्रुत्वा) —^{b}) G1 श्रुत्वा (for तेषाम्) Ś1 V2 Dm1 D1–4 8 T G2 3 M1 3 एव, Ñ2 V1 B D5 7 एतन्, G1 तेषा (for एव) Ś1 Ñ1 D1–3 मुखोद्गत, Ñ2 B1–3 मुखच्युत (for मुखाच्च्युतम्) —^{cd}) Dt1 Dm1 D6 8 G Cr m k t

G 3 14 9 / B 3 10 8 / L 3 11 9 प्रसीदन्तु भवन्तो मे ह्रीरेषा हि ममातुला ।
यदीदृशैरहं विप्रैरुपस्थेयैरुपस्थितः ।
किं करोमीति च मया व्याहृतं द्विजसंनिधौ ॥ ९
सर्वैरेव समागम्य वागियं समुदाहृता ।
राक्षसैर्दण्डकारण्ये बहुभिः कामरूपिभिः ।
अर्दिताः स्म भृशं राम भवान्नस्त्रातुमर्हति ॥ १०
होमकाले तु संप्राप्ते पर्वकालेषु चानघ ।
धर्षयन्ति स्म दुर्धर्षा राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ११
राक्षसैर्धर्षितानां च तापसानां तपस्विनाम् ।
गतिं मृगयमाणानां भवान्नः परमा गतिः ॥ १२
कामं तपःप्रभावेन शक्ता हन्तुं निशाचरान् ।
चिरार्जितं तु नेच्छामस्तपः खण्डयितुं वयम् ॥ १३
बहुविघ्नं तपो नित्यं दुश्चरं चैव राघव ।
तेन शापं न मुञ्चामो भक्ष्यमाणाश्च राक्षसैः ॥ १४
तदर्द्यमानान्रक्षोभिर्दण्डकारण्यवासिभिः ।
रक्ष नस्त्वं सह भ्रात्रा त्वन्नाथा हि वयं वने ॥ १५
मया चैतद्वचः श्रुत्वा कार्त्स्न्येन परिपालनम् ।
ऋषीणां दण्डकारण्ये संश्रुतं जनकात्मजे ॥ १६

वचन, Cmp tp as in text (for चरण-) ❀ Ck वचनशुश्रूषामिति । वचनानुष्ठानलक्षणशुश्रूषामित्यर्थ । कृत्वा मनसि कृत्वा । एव प्राचीन पाक्त पाठ । योजनाशक्त्या चरणशुश्रूषामिति पठन्ति मृदव पौराणिका । एवमेतैर्बहुश प्राचीनपाठनाशनम् ❀ Ś1 Ñ1 D1-3 उक्तमेतद्वचस्तेषु तन्मे शृणु वरानने

9 b) Dg1 Dt1 D6 G1 M2 3 ह्रीरेषा तु, T2 प्रीतिरेषा (for ह्रीरेषा हि) Ś1 Ñ1 D1-3 पीडा चैवा (D2 व्रीडा चैषा)-तुला मम, Ñ2 V B D5 7 पीडै (V2 सीतै)षा मम दारुणा ❀ Ct एषा ममाह्रीरकीर्ति अत प्रसीदन्त्वित्यर्थ । तीर्थस्तु एषा मम ह्री अत प्रसीदन्त्विति व्याचष्टे ❀ — c) Dg1 D4 यद् (for यदि) G1 ईदृशम् (for °शैर्) Dm1 D8 उपस्थेयैर् (for अह विप्रैर्) — d) Ś1 कर्मस्थेयैर्, Dm1 D8 अह वीरैर्, D7 om (for उपस्थेयैर्) Ñ1 illeg, Dt1 उपस्थित (for °स्थित) — e) D2 तथा (for मया) Ñ2 V B D5 7 मया किं करणीय च (V1 वै) — f) Ñ2 B1 3 D7 (all with hiatus) इत्युक्ते, V2 B2 4 D5 (V2 D5 with hiatus) इत्युक्तो (B2 °क्त), D3 व्याहृता (for व्याहृत) Ś1 Ñ1 D1-3 जनससदि, Dm1 D8 G3 मुनि° (for द्विजसनिधौ)

10 a) Ś1 Ñ1 D1-3 अथ, D4 T1 2 एतै (for एव) Ñ2 V B1 3 4 D5 च तैरार्तैर्, B2 हितरासर्, D7 च तै.. (for समागम्य) — b) Ś1 Ñ1 D1-3 समुदीरिता — c) D4 दड कारण्यैर् (for °रण्ये) — d) G (ed) क्रूरकर्मभि — e) T2 आगता, G1 °तान् (for अर्दिता) Ś1 Ñ1 B2-4 (marg) D1-3 स्मो, G1 2 सु- (for स्म) Ñ2 V1 D5 7 वय, Dg1 D4 T1 2 G M दृढ (for भृश) — f) Dg1 Dt1 D4 6 T G2 M2 3 Cg k t तत्र रक्षतु (for त्रातुमर्हति) Ś1 Ñ1 D1-3 तेभ्यो रक्षस्व (Ñ1 °स्मान्रक्ष) राघव, Ñ2 V B D5 7 तेभ्यो नस्त्रातुमर्हसि

11 a) Ś1 D1-3 च सप्राप्ते, Ñ V B D5 7 [S]ग्निहोत्राणा (for तु सप्राप्ते) D4 T1 2 होमकालेषु सप्राप्ता — b) V1 सर्वे, Ck पूर्व- (for पर्व-) V1 चानघे (sic), M1 राघव (for चानघ) Ś1 Ñ1 B D1-3 पर्वकाले च ते सदा (Ñ1 B1 D1 3 राघव) — c) Ś1 D2-4 T1 2 सु-, Ñ1 च (for स्म) Ñ1 दुर्धर्ष- (for °र्षा) Ñ2 V B क्रुद्धा प्रधर्ष (Ñ2 °दूष)यत्यस्मान्, D5 7 क्रुद्धा प्रधर्षयत्यस्मान् (sic). — d) Ñ1 दुर्धर्षा (for राक्षसा) Ś1 पिशिताशिन

12 a) Ś1 D1-3 भक्षिताना च, Ñ2 V B D5 पीड्यमानाना, D7 पीड्यमीना च (sic) — b) Ñ1 ताप * (illeg), V1 तापिताना (for तापसाना) Ś1 Ñ1 D1-3 5 महात्मना, M2 तप° (for तपस्विनाम्) — c) M2 मार्गयमाणाना (for मृग°) Ñ2 V B D5 7 नान्या निमृष (B3 °ष)तामस्ति — d) Ñ2 V B D5 7 त्वदृते, G1 भवान्हि (for भवान्न)

13 a) Ś1 D2 प्रसादेन, Ñ1 B1 3 -प्रभावेण — b) Ś1 शत्रु शक्ता, B2 हन्तु शक्ता (by transp), D1 2 शक्ता शत्रु (for शक्ता हन्तु)

☞ V2 illeg from च in 13b up to 3 10 41a Ñ1 D3 शक्त्या. शत्रु निशाचरा — c) Ñ1 न न, Ñ2 B1 4 D5 7 च न, Dt1 D2 6 न च (for तु न) Ś1 [इ]च्छाम (for °मस्) — d) Ś1 वर, B1 स्वय (for वयम्)

14 V2 illeg for 14 (cf v l 13) D1 om. 14-15. — a) Ñ2 V1 B' D5 7 चतु, G1 राम (for नित्य) — b) V1 चापि, B2 M3 (before corr.) तव (for चैव) Ñ1 देवदानवै (for चैव राघव) — c) Ñ2 V1 D5 7 शापान्न, D3 शापेन (sic) (for शाप न) — d) Ñ1 भक्ष्यमाणापि, V1 Dg1 T2 भक्षमाणाश्च Ś1 D2 3 निशाचरै (for च राक्षसै)

15 V2 illeg for 15 (cf v l 13) D1 om 15 (cf v l 14) — a) Ś1 D3 तानर्थमानान्, Dm1 D8 G2 3 M1 2 तद्(M2 ते ह)न्य°, D2 तास्तर्ज्य°, D5 7 तद्बध्य° (for तदर्द्यमानान्) — b) V1 D3 G1 3 वासिन (for -वासिभि) — c) Dg1 Dt1 D6 T3 Ct रक्षकस्त्व (for रक्ष नस्त्व) Ś1 रक्ष त्व सहितो भ्रात्रा, Ñ1 D2 3 रक्ष(Ñ1 illeg) त्व सह नो(Ñ1 च)भ्रात्रा, Ñ2 V1 B1 2 D5 7 रक्ष त्व सहवासेन, B1 (marg also) 4 रक्ष राम सह भ्रात्रा, B3 रक्षास्माश्चापसुद्यम्य. — d) Ś1 (with hiatus) अनाथा, T1 त्वनाथा (for त्वन्नाथा) Ś1 Ñ1 D2 3 वने वय (by transp)

16 V2 illeg for 16 (cf v l 13) — a) Ñ1 हि, D1 3 तु, G1 तद् (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 तद्वच, G1 वचन (for [ए]तद्वच) — b) Ñ2 B D5 7 यत्नेन, V1 यत्वनने (sic),

संश्रुत्य च न शक्ष्यामि जीवमानः प्रतिश्रवम् ।
मुनीनामन्यथा कर्तुं सत्यमिष्टं हि मे सदा ॥ १७
अप्यहं जीवितं जह्यां त्वां वा सीते सलक्ष्मणाम् ।
न तु प्रतिज्ञां संश्रुत्य ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ॥ १८
तदवश्यं मया कार्यमृषीणां परिपालनम् ।
अनुक्तेनापि वैदेहि प्रतिज्ञाय तु किं पुनः ॥ १९

मम स्नेहाच्च सौहार्दादिदमुक्तं त्वया वचः ।
परितुष्टोऽस्म्यहं सीते न ह्यनिष्टोऽनुशिष्यते ।
सदृशं चानुरूपं च कुलस्य तव शोभने ॥ २०
इत्येवमुक्त्वा वचनं महात्मा
सीतां प्रियां मैथिलराजपुत्रीम् ।
रामो धनुष्मान्सह लक्ष्मणेन G 3 14 24 B 3 10 22 L 3 11 23
जगाम रम्याणि तपोवनानि ॥ २१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

M2 कृत्स्नेन (for कार्त्स्न्येन) Ñ1 D3 परिपालने —d) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 लोकसाक्षिक

17 V2 illeg for 17 (cf. v l 13) —a) Dt1 सश्रुत्य * V1 transp च and न Ñ2 V1 B D5 7 Ck शक्नोमि, G1 वक्ष्यामि (for शक्ष्यामि) —b) Ñ2 B1 D7 जीवन्नेत, V1 B2 3 °न्नेव, B4 D6 °न्नेतत् (for जीवमान) V1(marg also as in text)B1 4 D6 Cm प्रतिश्रुत, B3 परि° (for प्रतिश्रवम्) —For 17ab, Ś1 Ñ1 D1-3 subst

137* स सश्रुत्य न शक्ष्यामि दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[Ñ1 समाश्रुत्य (for स सश्रुत्य) Ś1 रक्षामि (for शक्ष्यामि)]

—c) D3 वचनं (for अन्यथा) —After 17, M3 ins the lines of 3 8 26 with v l धर्मार्थं लभते (also धर्मात्प्रभवते [sec m])

18 V2 illeg for 18 (cf v l 13) —a) V1 त्यक्ष्ये, M3 जह्यात् (for जह्या) —b) V1 B3 4 D5 7 च (for वा) B1 2 T1 त्वा सीते सहलक्ष्मणा —Ś1 om 18c–19b —c) Dg1 M1 न हि, D2 नानु- (for न तु) B3 वैदेहि (for सश्रुत्य) Ñ1 न प्रतिज्ञा प्रतिश्रुत्य —d) Ñ V1 B D1-3 5 7 ब्राह्मणेषु (for ब्राह्मणेभ्यो) —After 18, D3 ins a passage relegated to App I (No 1)

19 V2 illeg for 19 (cf v l 13) Ś1 om 19ab (cf v l 18) —a) Ñ2 D5 7 तच्चावश्य, D1-3 अवश्य तु (for तदवश्य) Dt1 महा- (for मया) —After 19ab, Ñ2 V1 B D5 7 ins

138* अनुद्वेगेन ये धर्मं साधयन्ति मनीषिण ।
रक्षार्थं मुनिमघानामेतदुक्त मया वच ।

[(l 1) V1 यद् (for ये) Ñ2 D5 7 धारयति, B2 धर्म° (for साधयन्ति) —(l 2) B3 मुनिमिहानाम् (for °सघानाम्) D5 7 वक्तु (for उक्त). B1 ह्यह, B2 [अ]घ ह, B3 सह, B4(marg also [अ]घ ह) [अ]च्युत, G(ed) [अ]पि ह (for वच)]

—c) Ś1 D1-3 [ए]व, Ñ1 [इ]ह (for [अ]पि) M1 कर्तव्य (for वैदेहि) —d) Ś1 D2 [ए]व किं, Ñ1 च किं, Dg1 Dm1 D8 T3 G1 3 M [अ]थ किं, Dt1 D6 Ct कथ, D1 [इ]ह किं, D3 G2 हि किं (for तु किं) Ñ2 D5 7 किं पुन प्रतिसश्रवे, V1 B किं पुन सत्यसश्रवे(V1 °ये, B3 °व, B4 [also]°वात्) —After 19, Ñ2 V1 B D5 7 ins

139* यद्भक्त्या तु त्वया सीते हितमुक्त वचो मम ।

20 V2 illeg for 20 (cf v l 13) Ñ2 V1 B D5 7 transp 20abcd and 20ef —a) G3 M1 मयि (for मम) ❀ Cm ममेति मयीति विभक्तिव्यत्यय आर्ष ❀ Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 मम स्नेहेन प्रीत्या च —b) Ś1 D2 यदुक्त च, Ñ V1 B D1 3 5 7 यदुक्तोऽह, T1 एवमुक्त (for इदमुक्त) V1 प्रिये, D4 T1 2 [अ]नघे (for वच) —c) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 वैदेहि (for [अ]ह सीते) —d) Ñ V1 B D1 5 7 [अ]निष्टो हि: T3 G1 M1 Cmp ह्यतुष्टो (for ह्यनिष्टो) Ñ2 V1 B(B4 marg also) D1 5 7 Ct [अ]नुशास्यते, D6 °शास्यते, D8 °शिष्यसे, G2 °शिक्ष्यते (for ऽनुशिष्यते) Ś1 D2 निषेद्धु न त्वया क्षम , D3 नानिष्टस्त्वयशिष्यते —Ś1 Ñ1 D1-3 om 20ef. —f) K(ed) चात्मन (for शोभने) —After 20, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

140* सधर्मचारिणी मे त्व प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।

[G1 स्व (for स) G1 नित्य, G3 damaged (for मे त्व) M3 सह धर्म चर त्व मे (for the prior half) Dg1 reads गरीयसी in marg]

21 V2 illeg for 21 (cf v l 13) —a) Ñ2 V1 B D5 7 एतावद् (for इत्येवम्) B4 (marg also as in text) मनोरम (for महात्मा) —b) Ñ1 सती- (for सीता) V1 B1 4 D5 7 तदा, B2 3 तथा, D3 वरा (for प्रिया) Ś1 Ñ1 D1-3 राजवरस्य पुत्री —c) Ñ1 स्वधर्मा (sic) (for धनुष्मान्) —d) Ś1 Ñ1 D1-3 पुण्यानि (for रम्याणि) Ñ2 D7 ततो वनानि (for तपो°)

१०

G 3.15 1 B 3 11 1 L 3 12 1

अग्रतः प्रययौ रामः सीता मध्ये सुमध्यमा ।
पृष्ठतस्तु धनुष्पाणिर्लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ॥ १
तौ पश्यमानौ विविधाञ्शैलप्रस्थान्वनानि च ।
नदीश्च विविधा रम्या जग्मतुः सह सीतया ॥ २
सारसांश्चक्रवाकांश्च नदीपुलिनचारिणः ।
सरांसि च सपद्मानि युतानि जलजैः खगैः ॥ ३
यूथबद्धांश्च पृषतान्मदोन्मत्तान्विषाणिनः ।
महिषांश्च वराहांश्च गजांश्च द्रुमवैरिणः ॥ ४
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
ददृशुः सहिता रम्यं तटाकं योजनायतम् ॥ ५
पद्मपुष्करसंबाधं गजयूथैरलंकृतम् ।
सारसैर्हंसकादम्बैः संकुलं जलचारिभिः ॥ ६
प्रसन्नसलिले रम्ये तस्मिन्सरसि शुश्रुवे ।
गीतवादित्रनिर्घोषो न तु कश्चन दृश्यते ॥ ७

Colophon V2 illeg —*Kāṇḍa name* B1.4 D1.2 om, Ś1 Ñ1 B2.3 Dg1 Dt1 Dm1 D3.4.6–8 T G M1.2 आरण्य (Ñ1 B3 °ण्यक, B2 °ण्यके)काण्डे, Ñ2 V1 D5 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B1 D1.3 रामवाक्य, Ñ2 V1 D5.7 दण्डकारण्यप्रवेश, B2–4 दण्डकारण्यप्रवेशे राम(B3 श्रीराम)-वाक्य, D2 दण्डकारण्ये रामवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 B3 D5.7 14, V1 13, B2.4 D1.3 15, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G1.2 M 10, G3 illeg —After colophon, T2 concludes with श्रीरामार्पण, G1.2 with श्रीरामाय नम

10

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 V2 illeg for 1–41^{cd} (cf v l 3 9 13) —^{a}) Ś1 D1–3 तु ययौ, Ñ2 V1 B1.4 D5.7 [ऽ]थ ययौ, B3 [ऽ]थ गतो (for प्रययौ) B2 अथाग्रतो ययौ राम —^{b}) Dt1 D6 सुशोभना (for सुमध्यमा) —G3 damaged for 1^{c}–2 —^{c}) B3 च, D4 T1.2 स (for तु) —^{d}) Ś1 D2 प्र, B3 च, Dg1 M2 [ऽ]थ (for ऽनु-) D1 च (for ह)

2 V2 illeg, G3 damaged (cf v l 1) —^{a}) M3 (after corr *sec m* as in text) विबुधाञ् (for विविधाञ्) —^{b}) D8 शैलोपस्थान् —For 2^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–3 subst

141* ते प्रेक्ष्यमाणाविविधाञ्शैलान्प्रस्रवणानि च ।

[Ś1 स- (for ते) D2 शल- (for °लान्) Ñ1 D1–3 प्रश्रवणानि]

—^{c}) Ś1 transp विविधा and रम्या —^{d}) Ś1 D1–3 प्रययु (D1.3 ययुस्ते) सहिता सुख, Ñ1 ययुश्च सहिता स्वय, G1 जग्मतु सीतया सह —For 2, Ñ2 V1 B D5.7 subst

142* पश्यन्तौ तौ च रम्याणि वनान्युपवनानि च ।
पर्वतांश्च नदीश्चैव राघवौ सह सीतया ।

(l 1) Ñ2 D5.7 तौ पश्यतो (by transp). B4 तु (for first च) —B3 reads in marg from l 2 up to st 3. —(l 2) V1 वनोद्देशान्, D5 नदीश्चै (for नदीश्चैव) B3.4 सीतया सह (by transp)]

3 V2 illeg (cf v l 1) B3 reads 3 in marg (cf v l 2) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 पश्यत पुलिनाश्रितान् (D2 °ता) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 विचित्राणि, B1.2 सुपद्मानि (for सपद्मानि) —^{d}) D3 तुद्यानि, D4 T2 M1 युक्तानि, M2 reads *inf lin sec m* (for युतानि). G1 वनजै (for जल°) Ñ2 V1 B D5.7 नानाविहगणानि च (V1 B3.4 °नवि)

4 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 बद्धयूथाश्च हरिणान्, Dt1 D6 Cr m t यूथपथाश्च पृषता, M2 ऋक्षाश्च पृषताश्चैव —^{b}) Ś1 D2.3 मदोद्ध (D3 °द्ध)तान, M2 (after corr *sec m* as in text) मदोन्मत्त- (for °न्मत्तान्) —For 4^{ab}, Ñ2 V1 B D5.7 subst

143* हरिणा यूथपाश्चैव मदोद्धताश्च कुञ्जरान् ।

—G3 damaged from पाश्च in 1^{c} up to गजा in 4^{d} —^{c}) D4 reads first च in marg —^{d}) D4 T1.2 Cg नागाश्च (for गजाश्च) Ś1 Ñ1 D1–3 तथान्याश्च (Ñ1 °न्यान्वै) महामृगान्, Ñ2 V1 B D5.7 गजयाश्च (V1 B2–4 °यान्स्त)-मरास्तथा

5 V2 illeg (cf v l 1). —^{c}) Ś1 ददृशे Ś1 Ñ2 D1–3 सर्वतो (for सहिता) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1–3.5.7 त (Ś1 D2 ता)डाग Ś1 Ñ D2.7 G2 M1 योजनायुत

6 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1.2 पुष्प, D3 बहु- (for पद्म-) Ñ1 -पुष्पज- (sic) (for -पुष्कर-) Ś1 Ñ1 D1–3 -सछन्न (for -संबाध) —^{c}) Ñ1 D1.3 कुररी- (for सारसै) Dg1 Dm1 D3.8 T2 M2 -कारण्डै (for -कादम्बै) Ś1 D2 कुररहंसचक्रैश्च —^{d}) Dt1 Dm1 D6.8 Cr k t जलजातिभि (for °चारिभि). — Ck जलचारिभिरिति पौराणिकेच्छा ॥ Ś1 मञ्जुवञ्जुलचारिभि —For 6, Ñ2 V1 B D5.7 subst

144* पद्मोत्करविचित्रान्त गजयूथविलोडितम् ।
शरारिहंसकुररैराकीर्णं जलचारिभि ।

[(l 1) V1 D5.7 पद्माकर- (for पद्मोत्कर-). B- यूप- (for यूथ-) V1 -विनोदित.—(l 2) V1 B1.3 सरारि- (for श°) D5 आकीर्णं (for °र्णं).]

7 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ś1 प्रमत्त-, B1 प्रसन्ने,

ततः कौतूहलाद्रामो लक्ष्मणश्च महारथः ।
मुनिं धर्मभृतं नाम प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ ८
इदमत्यद्भुतं श्रुत्वा सर्वेषां नो महामुने ।
कौतूहलं महज्जातं किमिदं साधु कथ्यताम् ॥ ९
तेनैवमुक्तो धर्मात्मा राघवेण मुनिस्तदा ।
प्रभावं सरसः कृत्स्नमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ १०
इदं पञ्चाप्सरो नाम तटाकं सार्वकालिकम् ।
निर्मितं तपसा राम मुनिना माण्डकर्णिना ॥ ११

स हि तेपे तपस्तीव्रं माण्डकर्णिर्महामुनिः ।
दशवर्षसहस्राणि वायुभक्षो जलाश्रयः ॥ १२
ततः प्रव्यथिताः सर्वे देवाः साग्निपुरोगमाः ।
अब्रुवन्वचनं सर्वे परस्परसमागताः ।
अस्माकं कस्यचित्स्थानमेष प्रार्थयते मुनिः ॥ १३
ततः कर्तुं तपोविघ्नं सर्वैर्देवैर्नियोजिताः ।
प्रधानाप्सरसः पञ्च विद्युच्चलितवर्चसः ॥ १४

G 3 15 14
B. 3 11 15
L. 3 12 15

D2 प्रच्छन्न- (for प्रसन्न-) —^{c}) D1 -निर्घोष —^{d}) Ñ1 D1 3 न हि, Ñ2 D5 7 न च, Dm1 D8 G3 तत्र (for न तु) Dm1 G3 कश्चिन्न, D8 कस्मिन्न, G1 श्चिन (for कश्चन) Ñ2 B D5 7 कश्चिददृश्यत, V1 कश्चिदवबुध्यते (for कश्चन दृश्यते)

8 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) G3 कुतूहलाद् (for कौ°) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 8 G1 3 महाबल, Ñ2 B1 D5 7 °यशा, V1 B2 3 4 (m also °बल°) °मना (for °रथ) —^{c}) Ś1 D2 -रति वीर, Ñ1 -पर वीर, V1 -भृ. नाम, B2 रत नाम, D1 3 -हत (D3 -चर) वीर (for -भृत नाम) —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 पप्रच्छतुरुपेत्य वै, G1 सप्रष्टुमुपचक्रमे

9 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1-3 5 7 8 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) B4 (m also) श्रुत्वैनमद्भुत शब्द —^{b}) Ñ1 B1-3 D1 3 5 7 महाद्युते, V1 D2 °मते (for °मुने) Ś1 सर्वं एव महाद्युते —^{c}) Ś1 मम कौतूहलाज्जात —^{d}) Dm1 D8 एतत् (for इद) Dg1 reads साधु कथ्यताम् in marg Ñ1 गम्यता (for कथ्यताम्) —After 9, K (ed) ins

145* वक्तव्य यदि चेद्विप्र नातिगुह्यमपि प्रभो ।

10 V2 illeg (cf v l 1) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 तत, Dg1 M3 तथा (for तदा) Ñ2 V1 B D5 7 महात्मना (for मुनिस्तदा) —^{c}) Dg1 D4 T1 2 M2 3 Cg प्रभव (for प्रभाव) M2 सरस Ś1 Ñ1 D1-3 तस्य, Dg1 Dt1 D6 T3 क्षिप्रम् (for कृत्स्नम्) Ñ2 V1 B D5 7 प्रभाव तस्य सरस (B3 सर्वं हि) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 वक्तु सम्, B3 D6 व्याख्यातुम् (for आख्यातुम्)

11 V2 illeg (cf v l 1) V1 om 11^{ab} —^{a}) Ś1 पपासरो, M2 पचाप्सर —^{b}) Dg1 Dm1 D6 8 M2 3 सर्वकामिक (Dg1 D6 °लिक) (for सार्वका°) Ś1 ताडाग पौर्वकालिक, Ñ1 D1-3 तडाग (Ñ1 सरो वै) पूर्वकालिक, Ñ2 B1 3 4 D5 7 सर (Ñ2 राम) पौराणमुच्यते, B2 निर्मित मदकर्णिना —B2 om 11^{cd} —^{c}) Ñ1 gloss विश्वकर्मणा (for निर्मित) and नाम (for राम) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 मद (Ś1 D2 मद) कर्णिना (here and below), G1 3 माडुकर्णिना (here and below)

12 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 महत्, D3 स ह, D4 स ति (sic), T2 स च (for स हि) B2 शीघ्र (for तीव्र) —^{b}) B2 मदकर्णिर्, D2 3 म (D2 म) दकर्णि-, D4 माडुकर्णी, T1 माडकर्णि-, T3 माढकर्णिर् Ñ1 महायशा (for °मुनि) D1 मदकर्णिमहायशा —^{d}) B1 3 वायुभक्ष्य Ś1 D1-3 7 शिलाशय, Ñ1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M1 3 जलाशय (Dt1 D6 T3 M3 °ये), Ñ2 V1 B (B4 m also as in Ś1) D5 शिलासन, Cg as in text (for जलाश्रय)

13 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) G3 देवा (for सर्वे) —Dt1 om (hapl) 13^{bc} —^{b}) G3 सर्वे (for देवा) Ñ2 V1 B D5 7 इन्द्र-, M2 3 सेन्द्र (for साग्नि) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 ते वै, D3 चैव (for सर्वे) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 -समागमे (for -समागता) —^{f}) D2 अय (for एष) Ś1 Ñ1 D1-3 द्विज (for मुनि) —For 13^{cdef}, Ñ2 V1 B D5 7 subst

146* अब्रुवन्नयमस्माक स्थान प्रार्थयते मुनि ।

[Ñ2 नु किम्, B4 वरम्, D5 7 न किम् (for अयम्)

—After 13, Ś1 L (ed) read 15, while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

147* इति सविघ्नमनस सर्वे तत्र दिवौकस ।

[G2 सविघ्नमनस T1 2 सर्वे ते त्रिदिवौकस (for the post half)]

14 V2 illeg (cf v l 1) D2 repeats (var) 14^{ab} after 15 —^{a}) Ñ2 V1 B D2 (first time) 5 7 तस्य, G3 Cg तत्र (for तत) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1 2 (second time) 3 4 8 T1 2 G3 देवै सर्वैर् (by transp), Dg1 Ct सर्वदेवैर् (Dg1 देवैर् in marg) D6 वियोजिता (for नियो°) Ñ2 V1 B D2 (first time) 5 7 नियुक्ता (B4 [m after corr]°क्तै) सर्वदेवतै (D2 °देवतै) —^{c}) D2 दिव्या अप्सरस पच, M1 प्रथिताप्सरस पच —Ś1 which reads 15 after 13 om (hapl) 14^{d}, 16^{a}–17^{a}, L (ed) om (hapl) 14^{d} and 16^{a} —^{d}) Ñ1 illeg, D1 3 -ज्वलित-, G2 -सदृश- (for -चलित-) Ñ2 V1 B D2 5 7 दिव्याभरणभूषिता —After 14, B3 ins

148* भावहावसमायुक्ता मोहिनीतुल्यरूपका ।

—B3 cont, while Ñ2 V1 B1 2 4 D2 3 5 7 ins after 14

G 3 15 16 B 3 11 16 L 3 12 14

अप्सरोभिस्ततस्ताभिर्मुनिर्दृष्टपरावरः ।
नीतो मदनवश्यत्वं सुराणां कार्यसिद्धये ॥ १५
ताश्चैवाप्सरसः पञ्च मुनेः पत्नीत्वमागताः ।
तटाके निर्मितं तासामस्मिन्नन्तर्हितं गृहम् ॥ १६
तत्रैवाप्सरसः पञ्च निवसन्त्यो यथासुखम् ।
रमयन्ति तपोयोगान्मुनिं यौवनमास्थितम् ॥ १७
तासां संक्रीडमानानामेष वादित्रनिःस्वनः ।
श्रूयते भूषणोन्मिश्रो गीतशब्दो मनोहरः ॥ १८
आश्चर्यमिति तस्यैतद्वचनं भावितात्मनः ।
राघवः प्रतिजग्राह सह भ्रात्रा महायशाः ॥ १९
एवं कथयमानस्य ददर्शाश्रममण्डलम् ।
कुशचीरपरिक्षिप्तं नानावृक्षसमावृतम् ॥ २०
प्रविश्य सह वैदेह्या लक्ष्मणेन च राघवः ।
तदा तस्मिन्स काकुत्स्थः श्रीमत्याश्रममण्डले ॥ २१

149* तत्रागतास्ता गायन्त्यो ललन्त्यश्च सुमध्यमा ।
अलोभयन्त ललना मुनिं तीव्रतपोधनम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 अत्र (for तत्र) D2 3 इहागता गायमाना (for the prior half) B1 नदत्यश्, B3 4 (m also) नर्तत्यश्, D2 लसन्त्यश् (for ललन्त्यश्) —(l 2) Ñ2 B1 2 D5 7 तमलोभयत (hypm), V1 तमलोभत (sic), D2 3 त लोभयन्त्यो (for अलोभयन्त) V1 तीर्ण- (for तीव्र) D2 3 तपोनिधि, G(ed) °व्रन (for °धनम्)]

15 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 L(ed) read 15 after 13 —[b]) G3 मुहुर् (for मुनिर्) D1 2 5 8 दृष्ट Ś1 Ñ1 D6 परापर Dg1 परा पर, D2 तपोनिधि (for परावर) —[d]) Dt1 Dm1 D6 8 देवाना (for सुराणा) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 अर्थ- (for कार्य-) —After 15, D2 repeats 14[ab] (var)

16 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 om 16, L(ed) om 16[a] (for both cf v l 14) Ñ1 om 16[ab] —[a]) D2 प्रधान (for ताश्चैव) —[b]) Ñ2 V1 B4 D2 3 L(ed) मुनि- (for मुने) —[c]) Ñ1 तत्रापि, Ñ2 V1 B D1-3 5 7 तडागे Ñ1 निर्ममे (for निर्मित) —[d]) Ñ1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 M1 2 तस्मिन्, B4 (m as in text) ऊर्मिषु (for अस्मिन्)

17 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 om 17[a] (cf v l 14) —[a]) Ñ1 अत्र वा, Ñ2 V1 B D7 ता इह. Dg1 D4 T G1 3 M2 (after corr inf lin sec m as in text) 3 Cv तथैव, D1-3 अ(D3 त)त्र च (for तत्रैव) M2 [अ]प्सरसा (for °रस) D5 ता इमाप्सरस (archaic) —[b]) Ś1 Ñ B D1-3 5 7 M2 निवसति, G1 वसन्त्योत्र (for निवसन्त्यो) —[c]) Ñ1 D1 3 रमयन्त्यस् (for °यन्ति) Ś1 च त (for तपो-) —[d]) Ś1 D1-3 यौवनमागत(D1 °तौ [sic], Ñ2 V1 B3 D5 7 यौवनद(Ñ2 °व * * [illeg])र्पिता, B1 यौवनदर्पित (m also °गर्वित), B2 4 यौवनगर्विता, G3 M1 यौवनमाश्रित (G3 °स्थित)

18 V2 illeg. (cf v l 1) Ñ1 illeg from सक्रीड up to मेष in [b] —[a]) Ś1 B2 4 D1-3 5 7 प्र-, B3 वि, G1 2 तु (for स-) M2 क्री मणन —[b]) D2 अथ, M2 गीत- (for एष) Dg1 Dm1 D1 4 8 S निस्वन Ñ2 V1 B D5 7 महा-घोषवि (Ñ2 D7 नि स्वन —[c]) B2 श्रीमतेर् (for श्रूयते) Ñ2 V1 B1 2 4 D1 5 7 G1 भूषणैर्मिश्रो, D3 लक्षणैर्मिश्र, Cr °न्मिश्र —[d]) Ś1 Ñ1 शब्दश्चात्र, Ñ2 V1 B D5 7 गीत(B2 D7 °ति)श्रुति-, D1-3 शब्द श्रोत्र, D4 T1 2 गीतशब्द- (for गीतशब्दो)

19 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) L(ed) एतद् (for इति) Ś1 वचन, Dg1 D1 तस्मै तद्, D2 तद्वचन (hypm), D3 तस्येति, T2 तच्चैतद्, M1 तस्यैव (for तस्यैतद्) —[b]) Ś1 D2 श्रुत्वा सभावितात्मन —[d]) Ñ2 महाबल (for °यशा) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 5 7 भ्रात्रा सह महाबल (D2 शुभ जल)

20 V2 illeg (cf v l 1) Dg1 reads 20 in marg M2 reads inf lin sec m from एव in [a] up to ददर्शा in [b] —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 कथयतस्तस्य, T1 कथयमान-सन, M3 Cgp कथयमान स ❀ Ct एव कथयमान आश्चर्यमित्येव कथयन् ❀ —After 20[a], Dm1 D8 G3 ins

150* सह भ्रात्रा महामुने ।
अग्रतो रमणीयं च

[(l 1) G3 मुनेस्तदा (for महामुने) —(l 2) G3 स (for च)]

—[c]) Ñ1 -समुत्क्षिप्त, D3 प्रतिक्षिप्त (for -परिक्षिप्त) —[d]) Ñ1 नानाचीर-, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 M2 3 Cg t ब्राह्म्या लक्ष्म्या, Ck ब्रह्मलक्ष्म्या (for नानावृक्ष-) Ś1 Dm1 D2 8 G2 3 M1 -समाकुल, Ñ2 V1 B D5 7 -लतावृत(V1 °न्वित), D4 समाश्रित (for -समावृतम्)

21 V2 illeg. (cf v l 1) —[b]) Dg1 सह (hypm) (for च) Ś1 Ñ1 D1-3 वीर्यवान् (for राघव) —For 21[ab], Ñ2 V1 B D5 7 subst

151* त प्रविश्याश्रमं राम सीतया लक्ष्मणेन च ।

[B4 सहलक्ष्मण (for लक्ष्मणेन च)]

—Then cont

152* सहितो मुनिभि सर्वै सत्कारेणाथ सत्कृत ।
वनराजिं शुभा रम्या समन्तादवलोकयन् ।

[(l 1) B3 सरकारेण (for सत्का°) —Ñ2 V1 B1 D5 7 om l 2 —(l 2) B3 4 वनराजी]

—After 21[ab], Ś1 Ñ1 D1-3 8 ins

153* उवास मुनिभि सार्धं सत्काराहं सुसत्कृत ।
Colophon

उषित्वा सुसुखं तत्र पूज्यमानो महर्षिभिः ।
जगाम चाश्रमांस्तेषां पर्यायेण तपस्विनाम् ॥ २२
येषामुषितवान्पूर्वं सकाशे स महास्त्रवित् ।
क्वचित्परिदशान्मासानेकं संवत्सरं क्वचित् ॥ २३
क्वचिच्च चतुरो मासान्पञ्च षट्चापरान्क्वचित् ।
अपरत्राधिकान्मासानध्यर्धमधिकं क्वचित् ॥ २४
त्रीन्मासानष्टमासांश्च राघवो न्यवसत्सुखम् ।
तथा संवसतस्तस्य मुनीनामाश्रमेषु वै ।
रमतश्चानुकूल्येन ययुः संवत्सरा दश ॥ २५ G 3 15 28 B 3 11 27 L 3 13 5

तत्राश्रमपदे रामो विश्रम्य स समाहित ।
[(l 1) Ñ1 illeg up to मुनि Ñ1 D2 सुसत्कृत (D2 °त) (for सुसत्कृ°) —After l. 1, D3 ins

153(A)* ततस्तु स क्षितिपतिसूनुरात्मवा-
न्महाश्रमे मुनिगणलब्धसत्क्रिय ।
उवास तच्छुभमभिवीक्ष्य राघव-
स्तदा मुनीनामभय प्रदाय ।

—*Sarga name* Ś1 D8 दण्डकारण्यनिवास, Ñ1 सरोवर्णन, D1 3 आश्रमप्रवेश, D2 दण्डकारण्यनिवासे तडागदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 D2 8 om, D1 3 16, L(ed) 12 —Ñ1 D3 om l 2 —(l 2) D1 2 8 सुसमाहित],
whereas Dg1 Dm1 D4 S ins after 21^{ab}

154* उवास मुनिभि सर्वै पूज्यमानो महायशा ।
[D4 उवाच (for उवास) Dm1 G2 3 M1 महात्ममि॰ (for °यशा)]

—Before 21^{cd}, Ś1 D2 3 read 22^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-4 T1 G2 3 M तथा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 G1 ततस्, B2 तत्र, Cv अथ (for तदा) —^{d}) Dg1 reads श्रीमत्या in marg

22 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Dt1 D6 स, Dm1 D4 8 T1 2 G तु (for सु-) Ś1 D2 उवास स सुख चैव, Ñ V1 B D1 3 5 7 M2 न्यवसत्(Ñ1 D1 3 M2 उवास) सु(V1 स)-सुख(B1 G[ed] °खम्) तैस्तै —After 22^{ab}, D3 ins

155* स ददर्शाश्रम तेषा मुनीना भावितात्मनाम् ।
—Ś1 D2 3 read 22^{cd} before 21^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D4 5 7 G3 चाश्रम, D2 (with hiatus) आश्रमास्, D3 [अ]-थाश्रम, M2 (after corr as in text) चाश्रमाद् Ś1 स्निग्ध, T3 G1 M एषा (for तेषा) D1 स जगामाश्रम तेषा —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 महात्मना (for तपस्विना) —After 22, Ñ2 V1 B D5 7 ins

156* पादाभिवादन कर्तुं सकाश राघवस्तदा ।
[Ñ2 पदाभिवादन B3 तथा (for तदा)]

23 V2 illeg (cf v l 1) B2 om 23, V1 B4 om 23^{ab} —^{a}) Ś1 D1 2 तेषाम्, Dm1 T1 2 G1 3 Cv एषाम् Ś1 Ñ1 D1-3 राम (for पूर्वं) —^{b}) Ś1 G2 परमास्त्रवित्, Ñ1 D1-3 रणशास्त्रवित्, Dg1(m also as in text) स महायशा, Dm1 D8 G3 सुमहास्त्रवित् —For 23^{ab}, Ñ2 B1 3 D5 7 subst

157* अथ सवसतस्तस्य मुनीनामाश्रमे सुखम् ।
[B1 सवसतस्तत्र (for °सतस्तस्य)]

—Ñ1 om 23^{cd} —^{c}) G1 परदशान् (for परि°) Ñ2 D5 7 क्वचिच्च प्रावसन्मासम्(Ñ2 °सान्), V1 B1 3 4 D1 3 क्वचित्परिवसन्मासम्, T3 क्वचित्पथि दशान्मासान् —^{d}) Ñ2 Dg1 Dt1 D4 6 8 T3 G2 M2 Cr एक- (for एक) V1 B1 3 4 तथा (for क्वचित्) —For 23^{cd}, Ś1 D2 subst

158* क्वचित्पर्यवसन्मास क्वचिदेक च वत्सरम् ।
[Ś1 पर्यायवन् (for पर्यवसन्)]

24 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 illeg up to चतु B2 परिवसन (for च चतुरो) —^{b}) Ñ1 वापरे, V1 B1 D1-3 5 7 वापरान्, B2 Dm1 D8 वासरान्, B4 वापि च, Dt1 D4 T च परान्, D6 ऽपरान्, G1 चतुरान्, Cgp च तथा (for चापरान्) ❀ Ct परान् वर्षतोधिकान् ❀ G3 परान् (for क्वचित्) Ś1 पच मासान्परान्क्वचित् —B2 om (hapl) 24^{cd} —^{c}) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 5 7 G2 M1 2 Cr k [अ]धिक मासम्(Dg1 M1 Cg °साद्), D2 [अ]वसन्मासम् (for [अ]धिकान्मासान्) Ś1 अपरानवपन्मासम् (sic), D4 T1 2 अपरानधिक मासाद्, D6 अपरा चाधिका मासान् (sic), Cvp अपरत्राधिक मासाद् —^{d}) Dg1 अत्यर्थम्, D4 अप्यर्थम्, T M1 Cvp g अप्य°, Cgp as in text (for अध्यर्धम्) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D2 अपर, Ñ2 D5 7 अवसत्, D1 परमे (for अधिक).

25 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Dg1 Dm1 D8 त्रिमासान् (for त्रीन्मासान्) Ñ2 अपरत्रस्ता (sic), V1 B2-4 अपरत्राष्टौ, B1 D5 7 अपरान(D7 °त्रा)ष्टौ (for अष्टमासांश्च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 सुखी (for सुखम्) —After 25^{ab}, Ñ2 V1 B D7 ins

159* मासमद्वय चापरत्र साग्र सवत्सर क्वचित् ।
पक्षमन्यत्र मासाश्च न्यवसद्राघवस्तदा ।
[(l 2) Ñ2 B1 D7 मास (for मासाश्च)]

—D5 om 25^{cd} —^{c}) Ś1 एव, V1 Dg1 Dt1 D6 T3 तत्र, Dm1 D4 8 T1 2 G M3 तत (for तथा) Ñ1 वै (for स-) D2 3 सवत्सराम्(D3 °रस्) (sic) (for °सतस्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 आश्रमान्प्रति, Ñ2 V1 B D7 °मे सुख, Dm1 D8 G2 3 °मेषु च, D3 °म प्रति, M2 °मान्शुभान् (for °मेषु वै) —^{e}) B1 3 4 D4 5 7 G1 2 [अ]नुकूलेन (for °ल्येन) V1 राघवस्यानुकूलेन —For 25^{ef}, Ś1 N1 D1-3 subst

G 3 15 29 B 3 11 27 L 3 13 0 परिसृत्य च धर्मज्ञो राघवः सह सीतया ।
सुतीक्ष्णस्याश्रमं श्रीमान्पुनरेवाजगाम ह ॥ २६
स तमाश्रममागम्य मुनिभिः प्रतिपूजितः ।
तत्रापि न्यवसद्रामः कंचित्कालमरिंदमः ॥ २७
अथाश्रमस्थो विनयात्कदाचित्तं महामुनिम् ।
उपासीनः स काकुत्स्थः सुतीक्ष्णमिदमब्रवीत् ॥ २८
अस्मिन्नरण्ये भगवन्नगस्त्यो मुनिसत्तमः ।
वसतीति मया नित्यं कथाः कथयतां श्रुतम् ॥ २९
न तु जानामि तं देशं वनस्यास्य महत्तया ।
कुत्राश्रमपदं पुण्यं महर्षेस्तस्य धीमतः ॥ ३०
प्रसादात्तत्र भवतः सानुजः सह सीतया ।
अगस्त्यमभिगच्छेयमभिवादयितुं मुनिम् ॥ ३१
मनोरथो महानेष हृदि संपरिवर्तते ।
यदहं तं मुनिवरं शुश्रूषेयमपि स्वयम् ॥ ३२
इति रामस्य स मुनिः श्रुत्वा धर्मात्मनो वचः ।
सुतीक्ष्णः प्रत्युवाचेदं प्रीतो दशरथात्मजम् ॥ ३३
अहमप्येतदेव त्वां वक्तुकामः सलक्ष्मणम् ।
अगस्त्यमभिगच्छेति सीतया सह राघव ॥ ३४
दिष्ट्या त्विदानीमर्थेऽस्मिन् स्वयमेव ब्रवीषि माम् ।
अहमाख्यामि ते वत्स यत्रागस्त्यो महामुनिः ॥ ३५

160* नव संवत्सरा सार्धा गता रामस्य धीमत ।
[D1 दश (for नव)]

26 V2 illeg (cf v l 1) —Ś1 Ñ1 D1–3 om 26[ab] —[a]) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 Cm g tp परिवृत्य च (Dm1 D8 स), M2 °सृत्य तु, Ck p tp (also) प्रतिश्रुत्य च, Ct as in text (for °सृत्य च) Ñ2 V1 B D5 7 तथा परिवसंश्चैव —[b]) G1 transp सह and सीतया —[c]) G1 [आ]श्रमे (for °म) Ś1 Ñ1 D1–3 अथ (D2 3 तत्र) राम सुतीक्ष्णस्य, Dt1 Dm1 D6 8 सुतीक्ष्णस्याश्रमपद —[d]) V1 अपि (for एव) Ś1 Ñ1 B1 2 Dg1 D4 5 T3 G2 जगाम (for [आ]ज°)

27 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) V1 B तदा (B4 °था)-श्रमम्, D5 7 तस्याश्रमम् (for तमा°) V1 आगत्य, K(ed) आसाद्य Ś1 Ñ1 D1–3 आश्रम स्वर्गसकाशं —[b]) Ś1 D1–3 प्रतिपूजित (D3 [before corr] °कूजित), Ñ2 B3 Dg1 Dt1 D6 G3 परिपूजित, Dm1 D8 G3 पूजितस्तदा —[d]) Dg1 M3 क्वचित्, Dt1 D1 8 किंचित् (for कंचित्) D5 अतन्द्रित (for अरिंदम)

28 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) B3 तथा, D4 T1 2 तदा (for अथ) Ñ V1 D1 5 7 [आ]श्रमस्थ Ś1 Ñ1 D1 2 नियमात् (D1 °मान्) Ñ2 B D5 7 काकुत्स्थ, V1 रामस्तु, D3 [ऽ]तियशा (for विनयात्) —[b]) D1 करिष्यत (for कदाचित्त) —[c]) D8 reads स *sup lin* Ñ1 उपासमान, V1 B °सीन स, D1 3 M2 उपा (M3 अथा)सीनस्तु (for उपासीन· स) Ñ2 V1 B D5 7 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ)

29 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) D1 तस्मिन् Ñ1 V1 Dg1 D1 2 4 8 T M2 3 भगवान् (for °वन्) —[b]) Ñ1 D1 3 M2 मुनिपुंगव —[c]) Ñ2 V1 B D5 7 मया पूर्वं, D6 नित्य कथ्या (sic) (for मया नित्य) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 सता (for कथा) G2 श्रुता (for श्रुतम्)

30 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) Dm1 D8 न हि, D1 न तु (for न तु) —[b]) B1 [अ]स्य महत्तम, G सुमहत्तया —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B2–4 Dm1 D2 5 7 8 M2 यत्र, B1 यथा, D1 3 तत्र, T2 अत्रि (sic), G3 अत्र (for कुत्र) Ñ1 B2 D3 T1 2 [आ]श्रममिद (Ñ1 °पद) Ś1 V1 B3 Dt1 Dm1 D1 2.5–8 रम्य, G2 दीप्त (for पुण्य) —[d]) D4 महर्षे (for °र्षेस्)

31 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ V1 B D2 3 5 7 तत्र प्रसा (Ñ1 illeg up to प्रसा) दाद्भगवन् (B3 °वान्), Dt1 D6 T3 G2 प्रसादार्थं भगवत, D1 M1 3 °दात्त भगवत., M2 (after corr *sec m*, before corr as in M1) °दात्ते भगवत, Cr k as in text ❀ Cg तत्र वने ❀ —[cd]) D3 आगस्त्यम् Dt1 -गच्छे - -वादयितु

32 V2 illeg. (cf v l. 1) —[a]) Ñ1 मनोभवो Ñ2 V1 B D5 7 हि मे नित्य, L(ed) महानेव (for महानेष) —[b]) Ś1 हृदिस्थ, Ñ1 D1 3 4 T1 2 G3 Cg हृदि मे (for हृदि स-). Ñ2 V1 B D5.7 महान्मनसि वर्तते —[c]) D3 यदाह, D4 T2 Ck यद्य° (for यदह) Ñ2 V1 B D5 7 मुनिश्रेष्ठ (for °वर). —[d]) D2 शुश्रूषेहम् (for °यम्) D3 अह (for अपि) Ś1 क्षणात्, Ñ1 V1 B D1–3 क्षण (for स्वयम्). Ñ2 D5 7 शुश्रूषे धर्मदर्शिन

33 V2 illeg (cf v.l 1) —[a]) Dm1 D8 G3 तच्छ्रुत्वा (for स मुनि) —[b]) Ñ2 V1 B D5 7 श्रुत्वा वचनमुत्तम, Dm1 D8 G3 धर्मात्मा मुनिसत्तम —[d]) D2 श्रुत्वा, G(ed) प्रीत्या (for प्रीतो).

34 V2 illeg (cf v l 1) —[a]) Ś1 V1 B4 [ए]तदेव (V1 °वा [sic], B4 °वे [sic]) —[b]) M3 सलक्ष्मण —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 सीता च जनकात्मजा.

35 V2 illeg (cf v l. 1) Dg1 om 35[ab] —[a]) Ñ2 B1 D5 7 राम त्व, V1 B2 3 (m also राम त्व) 4 एव त्व (for अर्थेऽस्मिन्) —[b]) G1 M1 मा (for माम्) —[c]) Ñ V1 B2 1 Dt1 D1–3 5 7 T1 M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) अयम् (for अहम्) Dt1 Dm1 D6 8 राम, D1 वीर, T3 वत्से (for वत्स) —[d]) Ñ1 [आ]स्ते स (for [अ]गस्त्यो)

योजनान्याश्रमात्तात याहि चत्वारि वै ततः ।
दक्षिणेन महाञ्श्रीमानगस्त्यभ्रातुराश्रमः ॥ ३६
स्थलप्राये वनोद्देशे पिप्पलीवनशोभिते ।
बहुपुष्पफले रम्ये नानाशकुनिनादिते ॥ ३७
पद्मिन्यो विविधास्तत्र प्रसन्नसलिलाः शिवाः ।
हंसकारण्डवाकीर्णाश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ ३८
तत्रैकां रजनीमुष्य प्रभाते राम गम्यताम् ।
दक्षिणां दिशमास्थाय वनखण्डस्य पार्श्वतः ॥ ३९
तत्रागस्त्याश्रमपदं गत्वा योजनमन्तरम् ।
रमणीये वनोद्देशे बहुपादपसंवृते ।
रंस्यते तत्र वैदेही लक्ष्मणश्च त्वया सह ॥ ४०
स हि रम्यो वनोद्देशो बहुपादपसंकुलः ।
यदि बुद्धिः कृता द्रष्टुमगस्त्यं तं महामुनिम् ।
अद्यैव गमने बुद्धिं रोचयस्व महायशः ॥ ४१

G 3 15 46
B 3 11 43
L 3 13 21

---

36 V2 illeg (cf v l 1) —^{ab}) D3 योजनाद् (for योजनानि) Ñ2 V1 B D5 7 गत्वा, D4 T1 2 Cm g अस्माद् (for तात) K(ed) Cg तथा (for याहि) Ñ1 D1 3 गच्छ त्व चतुर' सह, Ñ2 V1 B D5 7 ह्य(B3 त)स्माच्चत्वारि राघव (for ^{b}) Ś1 D2 योजनाद्वा(D2 °र्धा)श्रम राम गच्छ त्व मुनिभि सह ❀ Ck योजनादाश्रमादस्मादभिचत्वारि वै तत इति पाक्त ।, Ct योजनादाश्रमादस्मादभिचत्वारि वै तत इति कतकपाठेऽस्मादाश्रमाद्योजनादभि अधिक चत्वारि योजनानीत्यर्थ ❀ —^{c}) Ñ2 V1 B D5 7 तत, D2 सह (for महान्) —^{d}) M2 reads -भ्रातुराश्रम *inf lin sec m* Ñ2 V1 B D5 7 आश्रमस्तस्य धीमत —After 36, Ñ2 V1 B D5 7 ins

161* अगस्त्यस्य तु धर्मात्मा भ्राता प्राणसमो मुनि ।
वसत्यभिरतो धर्मे यथा ख्यातस्तपोधन ।

[(l 1) B1 3 च, D7 om (subm) (for तु)]

37 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ś1 D2 नम्र-, Ñ1 स्थले (sic), Ñ2 Dg1 Dt1 D1 4–7 स्थली-, D3 स्थाली, Cm as in text (for स्थल-) Ñ1 प्रा॰ (illeg), D6 T2 G1 -प्राय Ñ2 V1 B D1 5 7 शुभे देशे, Dg1 वने देशे, D6 ततो देशे (for वनो°) ❀ Cg स्थलीप्राये स्थलीप्रचुरे ।, Ck स्थलीवनोद्देशत्वादिकस्य आश्रमस्य चिह्नत्वेनापदेश ।, Ct तदाश्रमचिह्न स्थलीप्रायवतोद्देशत्वादि ❀ —^{b}) M3 -शत- (for -वन-) Ś1 Ñ D1–3 5 7 -सेविते (for -शोभिते) —After 37^{ab}, B3 ins

162* नानामृगसमाकीर्णे हिंसाशून्ये परतप ।

—^{c}) Ś1 D1–3 बहुमूल-, Ñ2 B2 3 पुष्पमूल- (for बहुपुष्प-) Ś1 Ñ1 D1–3 राम (for रम्ये) V1 B1 4 D7 पुष्पमूलफलोपेते (V1 °लै रम्यैर्, D7 °लै रम्ये), D5 ... पुष्पमूलै रम्ये —^{d}) Dt1 -विहग, Dm1 -शकुन-, D6 -विहग- (for -शकुनि-)

38 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V1 B D5 7 विमलास् (for विविधास्) —^{b}) Ñ2 B D5 7 G1 -सलिला शुभा (B4[m also] सलिलाशये), V1 -विमला शुभा, Dg1 Dt1 D6 T3 -सलिलाशया (for -सलिला शिवा) Ś1 Ñ1 D1–3 यत्रागस्त्यो महामुनि —G(ed) om 38^{cd} —^{c}) Ñ2 -[आ]कीर्ण- —^{d}) G2 -कूजिता (for -शोभिता) Ñ2 V1 B Dm1 D5 7 8 G3 चक्रवाकैरलकृता —After 38, D3 ins

163* पादपै पुष्पविकचै फलभारावनामितै ।
नानाविहगसकीर्णै सच्छन्नप्रियदर्शनै ।

39 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Dg1 Dt1 M2 3 व्युष्य (for उष्य) Ñ2 V1 B D5 7 उषित्वा रजनी तत्र —^{b}) Ś1 D2 तत्र, G1 तात (for राम) Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 यास्यसि(D5 7 °ति), B3 गच्छसि (for गम्यताम्) —^{c}) Ś1 V1 D2 आश्रित्य (for आस्थाय) —^{d}) Ñ B2 3 4(marg. also मलयस्य च) Dg1 Dm1 D1 4 7 T2 3 G M वनषण्डस्य (for °खण्डस्य)

40 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Dm1 D8 G3 ततोगस्त्याश्रमपद —^{b}) D3 उत्तर (for अन्तरम्) ❀ Ct दिशमायोजनमंतर गत्वा ❀ —After 40^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 ins

164* बहुभि पक्षिभिर्जुष्ट नानामृगनिषेवितम् ।
[Ñ2 जेष्ठ (sic), B2 युष्ट (for जुष्ट)]

—Ś1 Ñ1 D1–3 om 40^{cd} —^{d}) Dt1 D6 -शोभिते (for सवृते) Ñ2 V1 B(B4 m also) D5 7 विविधानत(Ñ2 B4 [orig] D7 °युत, B3 °क्षत, D5 °युध)पादपे —^{e}) V1 Dg1 D3 रम्यते (for रस्यते) —^{f}) Ñ2 V1 B Dm1 D4 5 7 8 T G2 3 M transp त्वया and सह

41 V2 illeg up to 41^{cd} (cf v l 1) Dg1 D4 T G3 M3 om 41^{ab}, while M2 reads it *inf lin sec m* —^{a}) Ñ1 सहित मुनिमुख्येन —^{b}) Dt1 D6 M1 -सयुत (for -सकुल) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 बहुमूलफ(V1 °मू॰॰)लान्वित (Ś1 D2 °श्रम, Ñ1 °श्रय, D1 3 °श्रय) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 राम (for द्रष्टुम्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 द्रष्टु त(D3 om [subm]) मुनिपुगव(V1 °सत्तम), M2 3 अगस्त्यमृषिसत्तम —Dg1 reads 41^{ef} in marg —^{e}) V2 illeg for बुद्धि —^{f}) Ś1 नोदयस्व (for रोच°) Ś1 Ñ1 V1 B1 4 (orig, marg as in text) Dt1 Dm1 D1–3 6 8 महामते, B3 महाशय (for °यश) —After 41, Ś1 D1 2 ins

165* एष राम शिव पन्था बहुमूलफलद्रुम ।
[Ś1 धर्ममूल, D1 बहुपुष्प- (for बहुमूल-)]

—Thereafter Ś1 D2 ins an addl colophon, while Ñ V B D3 5 7 ins the same after 41 [*Sarga name* Ś1 V2 B1 3 4 D3 अगस्त्यसकीर्तनं(D3 °तन), Ñ2 V1 D2 5 7 अगस्त्याश्रमकीर्तनं(V1 °दर्शन, D2 °वर्णनं), B2 अगस्त्यकीर्तन.

3 16, 1 / 3 11 44 / 3 14 1 इति रामो मुनेः श्रुत्वा सह भ्रात्राभिवाद्य च ।
प्रतस्थेऽगस्त्यमुद्दिश्य सानुजः सह सीतया ॥ ४२
पश्यन्वनानि चित्राणि पर्वतांश्चाभ्रसंनिभान् ।
सरांसि सरितश्चैव पथि मार्गवशानुगाः ॥ ४३
सुतीक्ष्णेनोपदिष्टेन गत्वा तेन पथा सुखम् ।
इदं परमसंहृष्टो वाक्यं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ४४
एतदेवाश्रमपदं नूनं तस्य महात्मनः ।
अगस्त्यस्य मुनेर्भ्रातुर्दृश्यते पुण्यकर्मणः ॥ ४५
यथा हीमे वनस्यास्य ज्ञाताः पथि सहस्रशः ।
संनताः फलभारेण पुष्पभारेण च द्रुमाः ॥ ४६
पिप्पलीनां च पक्वानां वनादस्मादुपागतः ।
गन्धोऽयं पवनोत्क्षिप्तः सहसा कटुकोदयः ॥ ४७
तत्र तत्र च दृश्यन्ते संक्षिप्ताः काष्ठसंचयाः ।
लूनाश्च पथि दृश्यन्ते दर्भा वैदूर्यवर्चसः ॥ ४८
एतच्च वनमध्यस्थं कृष्णाभ्रशिखरोपमम् ।
पावकस्याश्रमस्थस्य धूमाग्रं संप्रदृश्यते ॥ ४९

—*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 om , Ñ2 V2 B2 3 D- 7 15, V1 13, D3 17, L(ed) 13]

42 ^{a}) B4 (marg also) Dg1 वच श्रुत्वा, G3 वने श्रुत्वा (for मुने श्रुत्वा) Ś1 Ñ1 D1-3 ततस्(N1 D1 तस्य) तद्वचन श्रुत्वा —^{b}) Ñ2 B2 D5 7 त (for च) V2 वचन चारुभाषिण , D1 सह भ्रात्रादि राघव —^{d}) V1 सानुग (for °ज) K(ed) transp सह and सीतया

43 ^{a}) Ñ2 V1 B1-3 D5 7 G1 शुभ्राणि, V2 B4 पुण्यानि, Dm1 D4 8 T1 2 G3 M1 रम्याणि (for चित्राणि) —^{b}) Ś1 D1-3 पर्वताग्राणि कानिचित् , Ñ1 पर्व ꞏ नानि च (illeg), V1 पर्वतानभ्रसंवितान् —^{c}) B1 सहिताश् (sic) (for सरितश्) —^{d}) B4 (marg also as in text) यथा (for पथि) Ś1 Ñ1 D1-3 -वश गत (Ś1 °ता), V1 D4 T1 2 G2 -वशानुग (G2 °गा [sic]), Dg1 Dt1 D6 T3 G1 Ct -वशा नुगान् , Cv*p* g वशानुगा (as in text) Dm1 D8 G3 M1 2 सानूनि विविधानि च

44 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 D1 3 स(D3 in marg) सुतीक्ष्णोपदिष्टेन, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 स सुतीक्ष्णोपदेशेन, B3 सुतीक्ष्णस्योपदेशेन —^{b}) B3 4 (m also as in text) मार्ग (for तेन) B1 2 3(*sup lin* also as in text),4 (m also as in text) Dg1 D1-3 5 यथा- (for पथा) —^{c}) V1 परमसुप्रीतो —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 लक्ष्मण वाक्यम् (by transp)

45 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 M2 तद् (for एत्) —After 45^{a}, T3 repeats erroneously 40^{bc} —^{b}) D3 वन (for नून) —^{c}) D2 3 भवेद् (for मुनेर्) —^{d}) D1 पुण्यकर्मणा

46 G2 om 46-47^{b} —^{a}) Ś1 Ñ V B1-3 D1-3 5 7 M1 तथा (for यथा) B4 Dg1 G3 C3 k हि मे (for हीमे) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-4 8 T3 G1 3 M जाता (for ज्ञाता) Dg1 जन्या (sic) (for पथि) Ñ2 V B D5 7 प्रथि(V2 B1 2 °सू , B4 °स)ता पथि लक्ष्मण —^{c}) Ñ1 सगता , Ñ2 reads in marg , V1 सेविता , D3 सुपुष्प (for सनता) Ś1 Ñ1 D1-3 फलभारश्च —^{d}) B3 reads in marg. पुष्पभारेण. Ś1 Ñ1 D1-3 -भारश्च वै(D3 ये) (for भारेण च) —After 46, Ñ2 V B D3(om hapl) ins

166* सुखच्छाया सुगन्धाढ्या हस्तप्राप्याश्च लक्ष्मण ।
नानाविहगसकीर्णा. सर्वे स्वादुफलद्रुमा. ।

[(l 1) B3 (before corr प्राप्याद्) -प्राप्याद् (for प्राप्याश्च) V2 हस्तरा *- सता (illeg.) (for the post half) —(l 2) B3 4 मधुरा (for -सकीर्णा) Ñ2 V2 सुस्- (for सर्वे) B4 D7 स्वादुफला],

whereas D3 ins

167* सरमा च सपद्माना वनादस्मादुपागत. ।
गन्धोऽय पवनोद्भूत सुरभि केतकान्वित ।

47 G3 om 47^{ab} (cf v l 46). G3 om 47 —^{a}) B1 D5 पिप्पलाना, D2 पप्प°, D4 विप्पि° (for पिप्पलीना). B3 (before corr दक्षाना, after corr) पक्षाना (for पक्वाना) D3 विप्पलीकाना पक्वाना —^{b}) Ś1 V1 उपागता (sic) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 7 पवना(D7 °न)क्षिप्त , V1 परमोत्क्षिप्त —^{d}) Ś1 D2 हर्षयन्मम, Ñ V1 B3 4 D1 7 कटुकान्वय , V3 illeg , B1 बलवाश्च य., B2 °गधक , D3 °को भृश, D5 °काचित (for कटुकोदय)

48 ^{ab}) B- om (subm), G1 हि (for च) Ś1 Ñ1 D1 2 सक्षिप्ता दृश्यते (by transp). Ñ2 V B D5 7 रचिता- (V1 विचिता) काष्ठराशय (for ^{b}) —^{c}) V1 मूलाश् (for लूनाश्) Ñ1 illeg from पथि up to वै in ^{d} V1 Dt1 D6 T2 M3 परि- (for पथि) —^{d}) Dg1 Dm1 D1-4 6 8 G M वैदूर्य- (for वैदूर्य-) Ś1 Ñ1 D1-3 G1 सनिभा (for -वर्चस) Ñ2 V B D5 7 कुशा वैदू(D5 7 °दू)र्यसनिभा

49 ^{a}) Ñ1 G1 ततश्च (for एतच्च) —^{b}) Ś1 D2 नभ- (for कृष्ण) Ñ2 V B D5 7 दृश्य(Ñ2 कृश्य [sic])ते सहसोत्थित(N2 D7 °च्छ्रित), G2 कृष्णा निचयोपम —Dg1 reads in marg from श्रमस्थस्य in ^{c} up to 50 —^{c}) B1 [आ]श्रमात्तस्य (for °मस्थस्य) —^{d}) Ś1 च प्रदृश्यते, Ñ2 V B2-4 D7 सप्रदृश्यता(B4 [m also]सयतो वृत).

विविक्तेषु च तीर्थेषु कृतस्नाना द्विजातयः ।
पुष्पोपहारं कुर्वन्ति कुसुमैः स्वयमार्जितैः ॥ ५०
तत्सुतीक्ष्णस्य वचनं यथा सौम्य मया श्रुतम् ।
अगस्त्यस्याश्रमो भ्रातुर्नूनमेष भविष्यति ॥ ५१
निगृह्य तरसा मृत्युं लोकानां हितकाम्यया ।
यस्य भ्रात्रा कृतेयं दिक्शरण्या पुण्यकर्मणा ॥ ५२
इहैकदा किल क्रूरो वातापिरपि चेल्वलः ।
भ्रातरौ सहितावास्तां ब्राह्मणघ्नौ महासुरौ ॥ ५३
धारयन्ब्राह्मणं रूपमिल्वलः संस्कृतं वदन् ।
आमन्त्रयति विप्रान्स श्राद्धमुद्दिश्य निर्घृणः ॥ ५४
भ्रातरं संस्कृतं भ्राता ततस्तं मेषरूपिणम् ।
तान्द्विजान्भोजयामास श्राद्धदृष्टेन कर्मणा ॥ ५५
ततो भुक्तवतां तेषां विप्राणामिल्वलोऽब्रवीत् ।
वातापे निष्क्रमस्वेति स्वरेण महता वदन् ॥ ५६
ततो भ्रातुर्वचः श्रुत्वा वातापिर्मेषवन्नदन् ।
भिच्वा भित्त्वा शरीराणि ब्राह्मणानां विनिष्पतत् ॥ ५७
ब्राह्मणानां सहस्राणि तैरेवं कामरूपिभिः ।
विनाशितानि संहत्य नित्यशः पिशिताशनैः ॥ ५८ G 3 16 18 B 3 11 60 L 3 14 16

50 Dg1 reads 50 in marg (cf v l 49) —[a]) Ś1 विविक्ते॰ V2 illeg from च up to द्विजातय in [b] D6 त्व (sic) (for च) D3 देशेषु (for तीर्थेषु) —[b]) Dg1 कृतस्नान, D8 T1 2 G2 M1 कृतस्नाता (for °स्नाना) Dm1 D8 महर्षय (for द्विजातय) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 कृतस्नानोत्थि (D2 °नै स्थि)तैर्द्विजै —[c]) Dg1 Dt1 D1 6 8 G M2 पुष्पोपहार(D8 G3 °रान्, M2 °रा [sic]), Dm1 पुष्पोपहारान् (for पुष्पोपहार) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 पुष्पोपहारा दृश्यते —[d]) Ś1 Ñ1 D1–3 सु(D1 च)सुगन्धिभि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स्वय(B3 [m also] स्वस)माहृतै, V2 illeg, B2 सुसमाहृतै, Dt1 D8 G स्वयमर्जितै, Cg k t as in text (for स्वयमार्जितै)

51 [a]) D3 स (sic) (for तत्) Ñ2 V B D5 7 वचन हि(D5 om) सुतीक्ष्णस्य, Dt1 D6 तत सुतीक्ष्णवचन —[b]) Dt1 om, G2 यथा (for मया) Ś1 Ñ1 B2 D1–3 मया सौम्य (Ś1 मान्य) यथा श्रुत —[cd]) D8 G1 3 M3 एव (for एष) Ś1 D1–3 प्रकाशते, Ñ1 illeg (for भविष्यति) —For 51[cd], Ñ2 V B D5 7 subst

168* तस्यागस्त्यस्य वै भ्रातुर्दृश्यते नूनमाश्रम ।
[Ñ2 illeg for तस्या]

— B3 cont

169* एतत्तु परम स्थान दृश्यते चात्र राघव ।

52 [a]) Ś1 Ñ1 V B Dm1 D1–3 5 7 8 T3 Cm तपसा (for तरसा) —[b]) Ś1 Ñ1 V B D1–3 5 7 भू(B1 भ्रू)ताना (for लोकाना) —[c]) D1 कृतेया ढिक् (sic), D3 कृतेकारि (for कृतेय दिक्) —[d]) D3 यदि दिक् (for शरण्या) Ś1 D2 पुण्यकर्मणा(D2 °ण) —For 52[cd], Ñ2 V B D5 7 subst

170* यस्य ज्येष्ठेन हि भ्रात्रा शरण्या दिगिय कृता ।
[B4 च (for हि)]

53 [a]) Ś1 D2 3 इह(D2 °द) पूर्वं Ñ1 illeg, Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 इहान्यदा, B2 अस्मिन्यदा (for इहैकदा) Ñ2 D5 7 पुरा, Dg1 D3 G2 क्रूरौ (for क्रूरो) —[b]) Ś1 इह, Ñ1 illeg (for अपि) D5 सौम्य वातापि, D7 वाता ... पि Ñ2 [इ]ल्वन, V1 [इ]ल्वक, D2 [इ]त्वण (here and below), D4 [इ]ज्वल (for [इ]ल्वल) —[c]) Ñ1 वीर (for आस्ता) —Ś1 om 53[d]–54[c] —[d]) Ñ V B D5 7 ब्रह्मघ्नौ तौ(Ñ1 च), G2 ब्राह्मणघ्न- Ñ1 D1–3 सुदारुणौ (for महासुरौ)

54 Ś1 om 54[abc] (cf v l 53) V2 illeg for 54[ab] —[ab]) V1 इल्वण (for °ल) D2 वातापिर्ब्राह्मणो रूपमिल्वण सस्कृतोदन (sic) —[c]) Ñ2 V B D3 5 7 न्य(Ñ2 D3 आ)-मन्त्रयत Ñ1 illeg, V2 हि, D4 T1 2 स्म, M2 वै (for स) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–3 लक्ष्मण (for निर्घृण)

55 [a]) Ñ2 V सतत, B D5 7 स तु त (for सस्कृत) Ś1 Ñ1 D1 2 M2 (before corr) भ्रात्रा, Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 8 T2 Cr g k कृत्वा (for भ्राता) —[b]) Ś1 तत्रस्थ, Ñ2 V B D5 7 सस्कृत (for ततस्त) —[c]) Dm1 D8 द्विजातीन् (for तान्द्विजान्) —[d]) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3 8 शास्त्र-, Dg1 विधि- (for श्राद्ध-) Ñ2 V B D5 7 श्राद्धकाले(V2 B3 4 [B3 sup lin and B4 m also °काले]°कार्ये) यथाविधि

56 V2 illeg for 56[ab] —[a]) Dg1 तदा (for ततो) B2 एषाम् (for तेषा) Ñ2 V1 B D5 7 इल्वलो(Ñ2 °नो, V1 °णो) वाक्यमब्रवीत् —[c]) Ñ1 V1 Dm1 D1–3 6 8 नि क्रमस्व —[d]) G2 स्वरेति (sic) (for °ण) M2 नदन् (for वदन्) Ś1 Ñ V B(B3 sup lin also) D1–3 5 7 परया स्वर(Ś1 वर, V B3 [orig]सुर)सपदा

57 Dg1 reads 57[ab] in marg —[a]) Ś1 Dg1 Dm1 D1–3 8 भ्रातृवच —[b]) D8 वातापी Dm1 मेघवन् (for मेष°). Ś1 नुदन् Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वातापिर्मे(V1 °पी मे)ष(V1 B1 4 °घ)निस्वन, B2 वातापेर्मेषरूपिण (sic), M2 वातापि-रुदर गत —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 भित्त्वा शरीराणि तदा —[d]) Ś1 व्यतिष्ठत, D2 Cg व्यनिष्पतत्, T1 G3 M3 विनिष्पतन्, T2 विनिर्गतान् (for °ष्पतत्) Ñ2 V B D5 7 निष्प(V नि ष)पा(Ñ2 °ष्प)त द्विजन्मना

58 V2 illeg from सहस्राणि in [a] up to रूपिभि in [b] —[b]) D6 एव (for एव) M2 (before corr as in text, after corr inf lin sec m) कामरूपिणा (for °पिभि).

3 16 19 अगस्त्येन तदा देवैः प्रार्थितेन महर्षिणा ।
3 11 61 अनुभूय किल श्राद्धे भक्षितः स महासुरः ॥ ५९
3 11 17

ततः संपन्नमित्युक्त्वा दत्त्वा हस्तावसेचनम् ।
भ्रातरं निष्क्रमस्वेति इल्वलः सोऽभ्यभाषत ॥ ६०

Ś1 Ñ1 D1-3 T3 तेनैवं कामरूपिणा (Ñ1 illeg for रूपिणा), Ñ2 V1 B D5 7 ताभ्यामेव (B4 [m also] पच चाहं) परतप. —c) B1 (before corr) Dt1 D2 6 G2 सहत्य, B4 (m also सहत्य) सस्कृत्य, Dm1 D8 G3 M1 सुभृश, Cm k t as in text (for सहत्य) D7 विनाशिता नित्यशस्ते —d) D7 निर्दया (sic) (for °त्यश) Ś1 Ñ1 D1 2 पिशिताशिना, Ñ2 V B D5 7 पिशिताशया (V D5 °या), D3 °ताशन, T3 °ताशना

59 a) Dg1 T3 G1 M अगस्त्योपि Ś1 Ñ1 D1-3 तत क्रोधाद्, G2 तथा दिव्यैः, M1 तदा विप्रै (for तदा देव) —b) G2 महर्षिभि (for °र्षिणा) Ś1 D1-3 आगत्य (D1 °स्य) भ्रातुराश्रमे (Ś1 D2 °म), Ñ1 आगत्य स निशाचर, Dg1 T3 G1 M [प्रार्थितोय महर्षिभि (M1 °ह्यनृषि) —Dg1 reads in marg 59cd —c) Ś1 Ñ1 D1-3 [ए]कदा (for किल) D2 M2 3 श्राद्ध —d) K(ed) सु- (for स) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 8 G3 M1 निशाचर (for महासुर) —For 59-60b, Ñ2 V B D5 7 subst 171*

60 a) Dg1 तत्सपन्नमित्युक्त्वा तु —b) Dg1 (m also) D4 T1 2 Cr g k दत्त्वा (D4 om) हस्तोदकं तत, Dt1 D6 दत्त्वा हस्तेवनेजन, G3 दत्त्वा हस्तावशोधन ❀ Ct हस्तोदकं दत्त्वा ❀—For 59-60b, Ñ2 V B D5 7 subst

171* ततस्तु भक्षितान्श्रुत्वा ब्राह्मणान्नृपिसत्तम ।
आगच्छत्त्वरितस्तत्र यत्र तौ पापकारिणौ ।
अगस्त्यमागत दृष्ट्वा प्रहृष्टौ तावथोचतु ।
तूर्णमामन्त्र्य सहितौ भगवन्भुज्यतामिति ।
एवमुक्तस्तु स मुनिर्निर्न्तराभ्यामनिन्दित ।
प्रतिगृह्य वचस्ताभ्या बाढमित्यब्रवीन्मुनि ।
प्रत्युवाच ततश्चैनमिल्वल प्रहसन्निव ।
कथ हि मेषमेकस्त्व भक्षयिष्यसि ब्राह्मण ।
तमुवाच ततो विप्र प्रहसन्निव राक्षसम् ।
अह तु भक्षयिष्यामि सर्वमास्थापयस्व मे ।
क्षुधितोऽह दानवपते ह्यनश्नन्बहुला समा ।
शक्ष्यामि मेषमेकोऽपि श्राद्धे भोक्तुमह सुखम् ।
अगस्त्यस्य वच श्रुत्वा चेल्वलो वाक्यमब्रवीत् ।
बाढमेव विधास्यामि भक्ष्यता यदि शक्यते ।
ततस्त कल्पित भक्ष्य वातापि मेषरूपिणम् ।
भक्षयामास भगवानिल्वलस्य स पश्यत ।
ततो जुहाव मनसा गङ्गा भागीरथीमपि ।
सा तस्य वचनात्तूर्णं प्रविवेश कमण्डलुम् ।
प्रच्छन्न जलमादाय जप्येनोपस्पृशन्मुनि ।
निरवशेष त मेष स गृहीत्वा द्विजोत्तम ।
तमदन्तमविज्ञाय मुनि परमकोपनम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 तान् (for तु) D5 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 ब्राह्मणेर् (for °णान्) —(l 2) V1 अगच्छत्, B1 आगतस् (for आगच्छत्) V1 त्वरित, V2 त्वरतश् V2 B2 चैव (for तत्र) D5 आगच्छत्त्वरितस्तत्र (for the prior half) D5 तत्र (for यत्र). Ñ2 D5 7 पापचारिणौ —(l 3) V2 B2 क्रुधा (for दृष्ट्वा) —After the prior half of l 3, V2 wrongly repeats the post half of l 2 and the prior half of l 3. —(l 4) B3 भक्ष्यताम् (for भुज्य°). —(l 5) V2 B1-3 स एवमुक्तस्तु (by transp) B2 निर्भीता° (for °निर्न्तराभ्याम्) —(l 6) V1 ततस् (for वचस्) B4 प्रगृह्य वचन ताभ्यां (for the prior half) —(l 7) V1 इल्वल. (for °ल) —(l 8) Ñ2 D5 7 एक (for °कस्) V1 B1 2 4 (m. also, orig as above) च द्विज (for ब्राह्मण) —(l 9) B3 स इदम् (for प्रह°) —(l 10) V2 B2 आश्रावय सर्व (V2 °दस मे), B3 (sup lin) आदाय° (for आस्थापयस्व मे). Ñ2 D5 7 हवं मास पचस्व मे (Ñ2 न), B4 (m also, orig as above) … [illegible] (for the post half) —(l 11) Hypm Ñ2 V B दानवपते (for दानवपते) B1 वत्सरा, B3 (sup lin also as above) निश्चरन् (for ह्यनश्नन्) B3 बहुन, B4 बहु (for बहुला) Ñ2 D5 7 निरत बहु मया, V1 अनश्नन्निर्वसाम्यहम् (with hiatus), V2 … [illeg] (for the post half) —B3 reads l 12 (var) twice —(l 12) V1 भक्ष्यामि, B3 (first time) शक्नोमि (for शक्ष्यामि) V2 मेषमेक (illeg) V1 मूर्ध (for सुखम्) B3 (second time in marg) शक्ष्यामि मेषमेक त्वं श्राद्धे भोक्तु सुखम् —(l 13) V2 illeg from अगस्त्यस्य up to चेल्व Ñ2 V1 इल्वलो (Ñ2 °लो) (with hiatus), B1 D5 7 इल्वलो (all with hiatus), B2 चेल्वलो (for चेल्वलो) —(l 14) B3 (m also) कारम् (for बाढम्) B1 दास्यामि भक्ष्य (for विधास्यामि भक्ष्यता) —(l 15) B1 2 तु (for त) V1 मेष (for भक्ष्य). —(l 16) V2 illeg up to °लस्य स V1 इल्वलस्य B1 4 च (for स) —(l 17) Ñ2 illeg for ततो जुहाव B1 जगाम (for जुहाव) V1 मुनि —(l 18) V2 B2 3 (sup lin also as above) 4 वरदा (for वचनात्) Ñ2 पविवेश (for प्रविवेश) —(l 19) V1 प्रच्छन्न- Ñ2 D5 7 आहूय (for आदाय) V1 जपेन (for जप्येन) Ñ2 B2 4 D5 7 [उ]पास्पृशन्, V2 illeg. (for [उ]पस्पृशन्) —(l 20) Ñ2 समृहीत्वा, V1 B4 गृहीत्वा स (by transp) B1 भुक्त्वा तु (G[ed] भुङ्क्ते) द्विजसत्तम (for the post half) V2 निरवशे … द्विजसत्तम (illeg) —(l 21) B3 (sup lin also) तमगस्त्यम् (for तमदन्तम्) V1 B2 स विज्ञाय, B1 ह्यजानाय, B3 अज्ञाय (for अविज्ञाय) B1 परमकोपिण]

—Note hiatus between c and d —c) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-3 5 7 निष्क्र (V1 D1 3 नि क्र)मेत्युचैर्, Ñ1 V2 निष्क्रमस्वेति —d) V इल्वण, Dg1 T3 G1 चेल्वल (to avoid hiatus), D3 इल्वल (sic) Ñ1 D5 7 प्रत्यभाषत, Ñ2 V B Dt1 D6 समभा° (for सोऽभ्यभा°)

तं तथा भाषमाणं तु भ्रातरं विप्रघातिनम् ।
अब्रवीत्प्रहसन्धीमानगस्त्यो मुनिसत्तमः ॥ ६१
कुतो निष्क्रमितुं शक्तिर्मया जीर्णस्य रक्षसः ।
भ्रातुस्ते मेषरूपस्य गतस्य यमसादनम् ॥ ६२
अथ तस्य वचः श्रुत्वा भ्रातुर्निधनसंश्रितम् ।
प्रधर्षयितुमारेभे मुनिं क्रोधान्निशाचरः ॥ ६३

सोऽभ्यद्रवद्द्विजेन्द्रं तं मुनिना दीप्ततेजसा ।
चक्षुषानलकल्पेन निर्दग्धो निधनं गतः ॥ ६४
तस्यायमाश्रमो भ्रातुस्तटाकवनशोभितः ।
विप्रानुकम्पया येन कर्मेदं दुष्करं कृतम् ॥ ६५
एवं कथयमानस्य तस्य सौमित्रिणा सह ।
रामस्यास्तं गतः सूर्यः संध्याकालोऽभ्यवर्तत ॥ ६६ G 3 16 38 B 3 11 68 L 3 14 24

---

61 ^{a}) B4 Dm1 D8 T2 M3 तं तदा, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 स तदा (for तं तथा) Ñ2 D5 7 च (for तु) — Ś1 Ñ1 D1-3 हृ(D1 3 ह्व)यमानं तु, D8 (marg except तु) भीषणं तं तु (for भाषमाणं तु) K(ed) स तं तथा भाषमाणं —^{b}) B4 (m also as in text) रिपुघातिनं, Dg1 विप्रघातकं, D5 7 ब्रह्मघातिनं (for विप्रघातिनम्) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसं मेष (D1 3 विप्र)रूपिणं —^{c}) Ñ1 illeg for अब्रवीत् D2 प्राहसन् Ś1 Ñ1 D1-3 श्रीमान्, Ñ2 V B D5 7 M2 3 वाक्यम् (for धीमान्) —^{d}) V2 illeg for गस्त्यो मुनि Dm1 D8 G3 मुनिपुंगवः (for °सत्तमः)

62 Ñ1 om 62^{ab} —^{a}) Ś1 निष्क्रामितुं, V1 D1-3 निःक्र (D3 °क्रा)मितुं (for निष्क्र°) —^{b}) B4 (marg also as in text) मम, D1 यथा (for मया) Ñ2 V B D5 7 भुक्तस्य (D5 °स्तु) (for जीर्णस्य) —^{c}) Ñ2 V2 Dt1 D4 6 तु (for ते) Ñ1 भ्राता ते मेषरूपोथ —^{d}) Ñ1 गतो हि (for गतस्य) Ñ2 V B D5 7 निष्क्र(V1 निःक्रा, V2 निष्क्रा)मो नोपपद्यते —After 62, Ñ2 V B D5 7 ins

172* भक्षितं हि मया रक्षो न ह्यस्य पुनरागमम् ।
सेन्द्रा देवगणाः कुर्युरिति मे निश्चितं मनः ।

[(l 1) B3 reads हि in marg V1 भक्षितस्य (for °तं हि) B1 पुनरागमं —(l 2) V2 निश्चिता मतिः (for °तं मनः)]

63 ^{a}) Dg1 D8 M2 तद्वचनं, G3 तद्व... (damaged) (for तस्य वचः) Ś1 Ñ1 D1-3 त(Ñ1 अ)थैतद्वचनं श्रुत्वा, Ñ2 V B1-3 Dm1 D5 7 G1 अगस्त्य(Dm1 आर्तंस्तद्)वचनं (G1 °चः) श्रुत्वा, B4 अगस्त्यस्य वचः श्रुत्वा —^{b}) Ñ1 D3 -शङ्कितं, Ñ2 V B D5 7 -दुःखितं, K(ed) Cg संश्रयं (for -संश्रितम्) Ś1 D1 2 मरणशङ्कितं, G1 2 M2 3 निधनमाश्रितं —^{c}) B4 प्रदर्शयितुम् —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 क्रुद्धो (for क्रोधान्)

64 ^{a}) B4 अभ्यद्रवद्, Dm1 D8 G3 सोमिद्रवद्, K(ed) सोभिद्रवन् Ñ2 V B D5 7 द्विजद्रोही, D4 T1 2 द्विजश्रेष्ठं, G2 द्विजेन्द्रं तु, K[ed] मुनिश्रेष्ठं (for द्विजेन्द्रं तं) Ś1 Ñ1 D2 3 अभ्यद्रवत्तदगस्त्यं तु, D1 अभ्यधावत्तगस्त्येन —^{b}) Ñ2 V B(B4 marg) D5 7 मुनिम् दीप्ततेजस(B4 [orig] °चेतसः) —^{c}) Ś1 Ñ1 [आ]दित्यकल्पेन, D1 दिव्यक°, D2 3 दीप्तक°, T3 निर्विक° (for [अ]नलकल्पेन) —^{d}) G3 निर्धनो (for °र्दग्धो) Ś1 D1-3 स पपात ह, Ñ1 निपपात ह (for निधनं गतः) —For 64^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

173* चक्षुषा तस्य तीव्रेण निर्दग्धो भस्म चाभवत् ।

[Ñ2 D5 तेन (for तस्य) V2 illeg for the post half V1 भस्मशोभवत्, G(ed) भस्मसादभूत्]

—Thereafter cont

174* ब्रह्मघ्नौ नाशयित्वा तु राक्षसौ पापकारिणौ ।
आश्रमं प्रवरं विप्रो न्यवेशयत धर्मवित् ।
तस्य संदृश्यते तात आश्रमः पुण्यकर्मणः ।
बहुपुष्पफलोपेतो विविक्तः प्रचुरोदकः ।

[(l 1) V2 illeg from ब्रह्मघ्नौ up to पाप B1 च (for तु) —After l 1, B4 (l 2-4 in marg) ins

174(A)* इदमाह तदा विप्रो ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः ।
अद्य प्रभृति ये विप्रा मामान्यश्नन्ति लोलुपाः ।
सर्वधर्मबहिर्भूताश्चाण्डालादपि चाधमाः ।
विन्ध्यात्सागरपर्यन्तं दक्षिणस्यां दिशि स्थिताः ।

—(l 2) V D5 7 आश्रमं, B3 स्वाश्रमं —(l 3) V2 B4(m also) भ्रातुर् (for तात) —(l 4) B1-3 विविक्त- B1 प्रवरोदकः (for प्रचु°) V विरिक्तः प्रवृवेदिकः (sic) (for the post half)]

65 D2 om 65-66^b —^{a}) Ñ2 V B D5 7 दिव्यतेजःप्रभारम्यस(V °भोरस्य, B °भावस्य) —^{b}) Ś1 Ñ V2 B D1 3 5 7 तडाग, V1 तलाग- (sic) G2 -धनमाश्रितः (for -वनशोभितः) —^{c}) Ś1 G [अ]नेन(G3 after corr as in text) (for येन) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 M2 3 कर्मैतद् (for °मेदं) V2 illeg for दुष्करं कृतं. V1 दुःकरं, B3 4 Dg1 D4 M2 दुष्कृतं (for दुष्करं) Dg1 reads in marg, D6 कृते (for कृतम्) Ś1 Ñ1 D1 3 कृतं कर्म सुदुष्क(D1 °दुःक)रं

66 D2 om 66^{ab} (cf v l 65) —^{a}) G3 damaged for एवं क Ck तथा (for एवं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 कथयतस्तस्य —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 3 तदा (for तस्य) Ñ2 V B D5 7 राघवस्य महात्मनः —^{d}) Ś1 D1-3 [ऽ]भवत्तदा (for ऽभ्यवर्तत) —For 66^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

175* जगामास्तं तदा सूर्यः संध्या च समजायत ।

[B1 3 गतं, B4 ततः (for तदा) V2 illeg for the post half]

3 16 39 उपास्य पश्चिमां संध्यां सह भ्रात्रा यथाविधि ।
3 11 69 प्रविवेशाश्रमपदं तमृषिं चाभ्यवादयत् ॥ ६७
3 14 25 सम्यक्प्रतिगृहीतस्तु मुनिना तेन राघवः ।
न्यवसत्तां निशामेकां प्राश्य मूलफलानि च ॥ ६८
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां विमले सूर्यमण्डले ।
भ्रातरं तमगस्त्यस्य आमन्त्रयत राघवः ॥ ६९

अभिवादये त्वा भगवन्सुखमध्युषितो निशाम् ।
आमन्त्रये त्वां गच्छामि गुरुं ते द्रष्टुमग्रजम् ॥ ७०
गम्यतामिति तेनोक्तो जगाम रघुनन्दनः ।
यथोद्दिष्टेन मार्गेण वनं तच्चावलोकयन् ॥ ७१
नीवारान्पनसांस्तालांस्तिमिशान्वञ्जुलान्धवान् ।
चिरिबिल्वान्मधूकांश्च बिल्वानपि च तिन्दुकान् ॥ ७२

---

67 V2 illeg for 67^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 उपास्य सध्या तत्रैव (Ñ2 धर्मात्मा), Ñ2 V1 B D5 7 ततोपास्य तत (V1 °दा) सध्या —^{b}) M2 3 भ्रात्रा सह (by transp) —^{d}) Ñ2 V B D2 5 7 मुनि त, D6 महर्षीश (subm) (for तमृषि) V1 चाभिवादयन्, Dg1 D4 T G1 2 M1 3 सोभ्यवादयत् Ś1 प्रभावादभ्यवादयत्

68 ^{a}) Ś1 Ñ1 B2 4 D1–5 7 T1 2 च, Dm1 D8 T3 G3 M1 स (for तु) —^{b}) V1 सत्कृत (for राघव) —^{c}) Ś1 वसतश्च (sic), V1 अवसत्ता, D8 निव° (for न्यवसत्ता) Ñ2 V B D5 7 तत्र (for एका) —^{d}) Ś1 D1 3 प्राप्य, T2 प्राज्य (sic) D2 मूल, D6 जल- (for मूल-) Ś1 Ñ1 D1–3 M2 -फल शुभ, Ñ2 V B D5 7 -फल शुचि (for -फलानि च). —After 68, Ñ2 V B D5 7 ins

176* ततस्तु ते तेन महात्मना सम
समेत्य सम्यङ्मुनिना यथाविधि ।
सुखोषितास्तत्र निशाक्षये पुन-
स्तपस्विन द्रष्टुमभिप्रतस्थिरे ।

[(l 1) B2 reads ते *sup lin* B3 4 नैनेव (for ते तेन) D6 om सम B2 महात्मनास्या (for °ना सम) —(l 3) V1 अथोषिताम् (for सुखो°) V2 B4 (marg also as above) निशात्यये —(l 4) D6 तपस्वि (sic) (for °स्विन) D7 -प्रतस्थिते]

—Then Ñ2 V B D5 7 ins an addl colophon, while Ś1 Ñ1 D1–3 ins the same after 68

[*Sarga name* Ś1 D1 इल्वलोपाख्यान, Ñ1 D3 अगस्त्यभ्रातुराश्रमनिवास, Ñ2 V B D5 7 अ(G[ed]आ)गस्त्यभ्रातुर् (V B °तृ) दर्शन, D2 दडकारण्यनिवासे इल्वणोपाख्यान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 V2 B3 D5 7 16, V1 15, B2 4 D1 17, D3 18]

69 ^{a}) Ñ2 D7 रात्र्या तस्या (by transp), G3 damaged (for तस्या रात्र्या) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D1–3 6 8 G1 M1 2 उदिते (for विमले) Ñ2 V B D5 7 [ऽ]भ्युदिते रवौ, Dt1 D6 रविमडले (for सूर्य°) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 अगस्त्यभ्रातरमृषिम् (Ś1 D1 3 °र धीमान्, Ñ1 D3 °र श्रीमान्) —^{d}) V अमन्त्रयत, D6 T3 आमन्त्रयति (sic), G2 ह्यामन्त्रयत (to avoid hiatus)

70 ^{a}) Hypm Ś1 D1–4 8 T1 G1 2 त्वा, Cl t as in text (for त्वा) Ñ2 V B D5 7 आमन्त्रये त्वा (for अभिवादये त्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 B2–4 Dg1 Dt1 Dm1 D2–4 6 8 T G2 M1 अस्म्यु(G[ed]°भ्यु)षितो, V1 (m as in text) M2 नस्युषितो, D7 अभ्युषितो B1 सुख सुखो निशामिमा —^{c}) Dm1 D1 8 G3 आमन्त्रयित्वा, T3 M आमन्त्रये त्वा —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 द्रष्टु ते गुरुम् (by transp.), Dm1 गुरु ते द्रष्टुम्. —For 70^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst.

177* द्रष्टुमिच्छाम्यगस्त्य हि भ्रातरं तेऽग्रज मुनिम् ।

[V1 अगस्त्य द्रष्टुमिच्छामि (by transp) (for the prior half) D7 अग्रजं (for तेऽग्रज)]

71 G3 damaged for ^{a} —^{a}) B1 पश्यताम् (for गम्य°) D1 [उ]क्त, D2 [उ]क्त —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 सहलक्ष्मण (for रघुनन्दन) —^{c}) Ś1 [उ]द्दितेन, D4 8 [आ]दिष्टेन (for [उ]द्दिष्टेन) —^{d}) D3 तत्र (for तच्च). M2 वने तस्मिन्विलोकयन् —For 71^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

178* यथोपदिष्टेन पथा गच्छन्नसमवलोकयन् ।

[B3 यथोपदृष्टेन V2 च पथा (hypm.) (for पथा) B3 (marg also as above) सम्यगवलोकयन् (for the post half)]

—B3 cont

179* तपस्विना च स्थानानि विविक्तानि च राघव ।

72 Ñ2 V B D5 7 om 72 M2 transp 72^{ab} and 72^{cd}. Ñ1 illeg for 72^{ab} —^{a}) Dt1 Cm g निवारान्. Dm1 D8 G3 तिमिशान् (for पनसान्) Dg1 शालान्, Dt1 D4 6 M सालान्, Dm1 D8 G3 चैव, G1 नीपान् (for तालान्) —^{b}) Dm1 D8 G3 पनसान्, Cv k तिमीशान्, Ct तिनिशान् (for तिमिशान्) T2 G1 3 वसुलान् (for वञ्जुलान्) Dg1 T3 निचुलान्तिलि(T3 °मि)शान्धवान्, Dt1 D6 वञ्जुलास्तिनिशास्तथा, D4 वञ्जुला [illegible]धवान्, T1 तिमि[illegible] (illeg), G2 M वञ्जु(G2 M3 °चु)लांस्तिमिशान्धवान् (M2 °शानपि) —For 72^{ab}, Ś1 D2 subst

180* नीवारांश्चैव नीपांश्च कुलत्थांश्च मनोहरान् ।

[D2 वारीरान्कुलत्थांश्च (for नीपांश्च कुल°)],

whereas D1 3 subst

पुष्पितान्पुष्पिताग्राभिर्लताभिरनुवेष्टितान् ।
ददर्श रामः शतशस्तत्र कान्तारपादपान् ॥ ७३
हस्तिहस्तैर्विमृदितान्वानरैरुपशोभितान् ।
मत्तैः शकुनिसङ्घैश्च शतशः प्रतिनादितान् ॥ ७४
ततोऽब्रवीत्समीपस्थं रामो राजीवलोचनः ।
पृष्ठतोऽनुगतं वीरं लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥ ७५
स्निग्धपत्रा यथा वृक्षा यथा क्षान्ता मृगद्विजाः ।
आश्रमो नातिदूरस्थो महर्षेर्भावितात्मनः ॥ ७६

अगस्त्य इति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ।
आश्रमो दृश्यते तस्य परिश्रान्तश्रमापहः ॥ ७७
प्राज्यधूमाकुलवनश्चीरमालापरिष्कृतः ।
प्रशान्तमृगयूथश्च नानाशकुनिनादितः ॥ ७८
निगृह्य तरसा मृत्युं लोकानां हितकाम्यया ।
दक्षिणा दिक्कृता येन शरण्या पुण्यकर्मणा ॥ ७९
तस्येदमाश्रमपदं प्रभावाद्यस्य राक्षसैः ।
दिगियं दक्षिणा त्रासाद्दृश्यते नोपभुज्यते ॥ ८०   G 3 17 2 B 3 11 8 L 3 15 1

181* वानीराश्च तिमीराश्च कपित्थान्वञ्जुलान्धवान् ।

—^{c}) Dm1 D3 G2 चिर, D8 चीर- (for चिरि-) —^{d}) Dg1 Dt1 D6 T3 अथ (for अपि) Dm1 D8 प्रकीर्यानपि (for विल्वानपि च) Ś1 Ñ1 D1–3 तिदुकाश्चापि पुष्पितान्, G3 प्रकीर्या... (damaged) —After 72, Ś1 Ñ1 D2 3 read 74^{cd}

73 Ñ2 V B D5 7 transp (along with star passages) 73^{ab} and 73^{cd} —^{a}) G3 damaged for पुष्पितान् D6 reads in marg from ताग्राभिर् up to 74^{b} —^{b}) Ś1 D2 वल्लीभिर् (for लता°) Ñ1 अववेष्टितान्, Dt1 D6 उपशोभितान्, Dm1 D8 G3 M1 परि°, M2 3 अभि° (for अनुवेष्टितान्) V2 लता...तान् (illeg) —After 73^{ab}, Ñ2 V B D5 7 ins

182* स दृष्ट्वा कानन रम्य पथि गच्छन्महायशा ।

[B3 दिव्य (for रम्य) B1 2 यत्र (for गच्छन्)]

—^{c}) Ñ1 पश्यस्तु सर्वतो याति —^{d}) V B फुल्ल- (for तत्र) Ñ1 D1 3 कानन- (for कान्तार-) Ś1 D2 तत्र पादपसचयान्, Ñ2 D5 7 प्रफुल्लास्ताश्च पादपान् —After 73^{cd}, Ñ2 V B D5 7 ins a passage relegated to App I (No 2)

74 D6 reads 74^{ab} in marg (cf v l 73) Ñ2 V B D5 7 om 74 —^{a}) Dg1 विमर्दितान् (for विमृदि°) Ś1 D2 हस्तिहस्तप्रमथि(D2 °मृदि)तान् —^{b}) Ñ1 D1 3 चोप (D1 चापि)शोभितान् —D1 om (hapl) 74^{cd} Ś1 Ñ1 D2 3 read 74^{cd} after 72 —^{d}) Ś1 Ñ1 Dm1 D2 3 8 G3 सनि(Dm1 D8 [after corr as in text] G3 प्रवि)-नादितान्, K(ed) च प्रणादितान्

75 ^{a}) D3 6 समीपस्थो(D6 °स्थ-) Ñ2 V B D5 7 अत्र (D5 °)वीच्च पुनस्तत्र —^{b}) Ś1 राम पाणी धुवन्मुहु, D2 राम पानीयजेक्षण —^{c}) D2 [ऽ]नुगम (for °गत) Ś1 Ñ1 D1–3 G3 M2 प्रह्व, Dt1 वीर- (for वीर) Ñ2 V B D5 7 पृष्ठानुग दाशरथि(B4 °थिर्) —^{d}) Ś1 D2 शुभदर्शन, Ñ1 D1 3 शुभलक्षण (for °वर्धनम्) —After 75, Ñ2 V B D5 7 ins

183* पश्य सौम्य यथाभ्यासे नन्दनप्रतिम वनम् ।
रमणीय च सौम्य च यथेद दीप्यते पुन ।

[V1 om (hapl) l 1 —(l 2) Ñ2 D5 7 तथा (for यथा) B3(*sup lin* as above) 4 पुर (for पुन)]

76 ^{ab}) B4 reads पत्रा यथा in marg L(ed) तथा (for first यथा) G2 3 तथा (for second यथा) Dt1 वृक्षाता (sic), Dm1 D8 G3 क्षात-, G1 Cm शाता (for क्षान्ता) Dg1 D6 G1 M2 मृगा (for मृग-) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 यथा कात(B1 रम्य, D3 क्षात)तरा मृगा (for ^{b}) Ñ1 पश्य भ्रातुर्वन रम्य तथा काततरान्मृगान् —^{c}) Ñ2 V B4 D5 7 अग्रतो (for आश्रमो)

☞ V2 illeg from नाति up to st 91 B2 D2 नास्ति (for नाति-) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 दूरे(Ś1 Ñ1 V1 °रो)सौ —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 तस्य विश्रुतकर्मण

77 V2 illeg (cf. v l 76) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1–3 5 7 य ख्यातो (for विख्यातो) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 7 पुण्येन, D3 विश्रुत- (for स्वेनैव) —^{c}) Dg1(before corr) M2 3(before corr) तत्र (for तस्य) —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 -सुखावह, Dg1 -श्रमावह (for -श्रमापह)

78 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) Ñ V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 T3 G1 M1 3 Cm(also as in text) आज्य-, Dt1 प्रजा- (sic), D2 अग्नि- (for प्राज्य-) Ś1 वृक्षमालाकुलवनो. —^{b}) Ś1 D2 वल्कमालाविभूषित —^{c}) Dg1 विश्रात- (for प्रशान्त-) G3 -मृगयूथैश्च —^{d}) Dm1 D8 G3 -सकुल (for -नादित)

79 Cf 3 10 52 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) Ś1 विगृह्य Ś1 Ñ1 V1 B D1–3 5 7 T3 तपसा (for तरसा) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B2–4 D2 3 5 7 M2 भूताना, B1 भूताना, D1 सूताना (sic) (for लोकाना) —^{d}) Ś1 कर्मणा, D० -कर्मिणा

80 V2 illeg (cf v l 76) G2 om (hapl) 80–81^{b} —^{a}) Ñ2 V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 G3 [ए]तद् (for [इ]-दम्) —^{b}) V1 तस्य, Dg1 Cm अस्य (for यस्य) —^{c}) Ñ2 V1 B D5 7 तात (for त्रासाद्) —^{d}) S1 Ñ1 D1–3 पार्श्वेनैव (for दृश्यते न) Ś1 B1–3 Dg1 Dm1 D8 [उ]पयुज्यते, G1 [उ]पपद्यते (for °भुज्यते)

3 17 21 3 11 83 3 15 13 यदा प्रभृति चाक्रान्ता दिगियं पुण्यकर्मणा ।
तदा प्रभृति निर्वैराः प्रशान्ता रजनीचराः ॥ ८१
नाम्ना चेयं भगवतो दक्षिणा दिक्प्रदक्षिणा ।
प्रथिता त्रिषु लोकेषु दुर्धर्षा क्रूरकर्मभिः ॥ ८२
मार्गं निरोद्धुं सततं भास्करस्याचलोत्तमः ।
संदेशं पालयंस्तस्य विन्ध्यशैलो न वर्धते ॥ ८३
अयं दीर्घायुषस्तस्य लोके विश्रुतकर्मणः ।
अगस्त्यस्याश्रमः श्रीमान्विनीतमृगसेवितः ॥ ८४
एष लोकार्चितः साधुर्हिते नित्यं रतः सताम् ।
अस्मानधिगतानेष श्रेयसा योजयिष्यति ॥ ८५
आराधयिष्याम्यत्राहमगस्त्यं तं महामुनिम् ।
शेषं च वनवासस्य सौम्य वत्स्याम्यहं प्रभो ॥ ८६
अत्र देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
अगस्त्यं नियताहारं सततं पर्युपासते ॥ ८७
नात्र जीवेन्मृषावादी क्रूरो वा यदि वा शठः ।
नृशंसः कामवृत्तो वा मुनिरेष तथाविधः ॥ ८८

---

81 V2 illeg (cf v l 76) G2 om 81^{ab} (cf v l 80) —^{a}) M1 च क्राता (for चाक्रान्ता) —^{c}) Ñ2 V1 D5 7 सर्वेस्या, B1 मर्वेस्य, B2-4 सर्वेषा (for निर्वैरा) —^{d}) D1 3 G3 प्रशात- (for °न्ता) G2 पिशिताशना

82 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) G1 निम्ना (for नाम्ना) I2 3 भगवता —^{b}) G1 om दिक् Ś1 D1-3 प्रकाशते, Ñ2 B1 D7 प्रकीर्तिता, V1 सुदक्षिणा, B2 प्रवर्तिता (for प्रदक्षिणा) B3 (*sup lin* after corr as in text) दिक्षु दक्षिणा —^{c}) B3 कथिता D2 त्रिक (sic) (for त्रिषु) Ś1 प्रसिद्धा विष्णुलोकेषु —^{d}) Ñ2 B3 4 दुष्प्रेक्षा, V1 B1 2 दुष्प्रेक्ष्या, D5 दु प्रेक्षा, D7 दु प्रेक्ष्या (for दुर्धर्षा) Ś1 D3 दुष्प्र (D3 °रा)धर्षा निशाचर, Ñ1 D1 2 दुरा (D2 दु प्र)वर्षा क्षपाचरै

83 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) M1 Cg निरत (for सतत) —For 83^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 subst

184* क्रोधात्प्रवृद्ध सुमहान्भास्करस्य नगोत्तम ।

[D1 प्रक्रोधात् (hypm) D2 प्रहर्षे (for °वृद्ध) D3 तु महान D1 शिलोच्चय (for नगोत्तम) Ś1 Ñ1 D3 त (Ś1 य)स्य नाम्ना शिलोच्चय, D2 पश्य नाम शिलोच्चय (for the post half)] —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 आदेश, D8 सदेशे, T1 2 G2 निदेश (for सदेश) D8 T1 2 G3 यस्य, G2 अस्य (for तस्य) Ś1 D1 2 पालयत्येव (D1 °त्यस), D5 पालयस्तस्य —^{d}) Ñ1 V1 D1 2 5 M2 विध्य शैलो D7 om न Ñ वर्धति —After 83, Ñ2 V1 B D5 ins

185* समुद्रमपिबच्चापि तिमिनक्रसमाकुलम् ।
दानवानां विनाशार्थं देवैः सेन्द्रैः प्रसादित ।

[(l 1) V1 मीन- (for तिमि-) B1 -झषाकुल (for समा°) —(l 2) D5 विनाशार्थ (for °र्थं).],
whereas M2 ins

186* सुमेरो स्पर्धया विन्ध्यो वर्धिष्णुर्मुनिना पुरा ।
लोकाना हितकामेन भूमे साम्यमथो गत ।
कायासुरस्य महारमिच्छतोऽस्य महामुने ।
क्रोधात्समुत्थो हस्ताब्जमकरन्ददशा गत ।

84 V2 illeg (cf v l 76) —^{b}) M2 3 विख्यात- (for विश्रुत) Ś1 Ñ1 D1-3 प्रथित (Ś1 °सिद्ध) पुण्यकर्मण (D1 2 °णा) —For 84^{ab}, Ñ2 V1 B D5 7 subst

187* तस्याय दीप्ततपसो लोके विख्याततेजस ।

[B4 प्रख्याततेजस]

—^{c}) D8 आगस्त्यस्य —^{d}) Ñ2 B D3 5 7 -मुनि-, Dg1 D4 S (except G2 3) -जन- (for -मृग-)

85 V2 illeg (cf v l 76) Ś1 om 85^{ab} —^{a}) Ñ1 एव, Ñ2 V1 B D5 7 देव- (for एष) D2 लोकार्चने B1 D5 साधु- (for साधुर्) —^{b}) Dg1 D1 T G2 Cg नित्य-, Dm1 D8 G3 चाभि-, M1 चापि (for नित्य) Ñ2 सत (sic) (for रत) M2 हितेष्वभिरत सता (from ष्व to स *inf lin sec m*) —^{c}) Ś1 अपि मतान, Ñ2 V1 B Dg1 D1 3-5 7 T1 3 G1 2 M अभि (G2 °पि)गतान् (D3 °त), D2 अनुग°, D8 G3 इहाग°, Ct as in text (for अधिगतान्) Ś1 Ñ1 D1-3 सौम्य, T2 एव (for एष)

86 V2 illeg (cf v l 76) —^{a}) B1 च, T2 G2 [अ]द्य (for [अ]त्र) —^{b}) Ś1 मुनिसेवित, Ñ1 B1 D1 2 मुनिसत्तम, Ñ2 V1 B2-4 D5 7 ऋषिसत्तम, D3 मुनिपुगव (for तं महामुनिम्) —^{d}) Dm1 D8 G3 सुख, Cm *gp* प्रभो, Cv g t as in text (for प्रभो) Ś1 Ñ1 D1 2 तत्र वत्स्यामहे (Ñ1 °म्यह) सुख, D3 सौम्य वत्स्यामहे सुखे ❀ Ck सर्वत्रोशेषु सबुध्यन्त तथा पाक्त पाठ । हे समर्थ शुश्रूषणचतुरेति यावत् ❀ —For 86^{cd}, Ñ2 V1 B D5 7 subst

188* वनवासस्य शेष च काल वत्स्यामहे वयम् ।

[B1 transp शेषं and काल]

87 V2 illeg (cf v l 76) V1 repeats 87^{ab} (var) after 91^{ab} —^{a}) M2 सगवर्च- (after corr *sec m* as in text) —^{b}) Ñ2 V1 (second time) B D5 7 सभूता (B3 [*sup lin* also] °रक्षा, B4 °यक्षा.) सहचारणा, V1 (first time) सिद्धा परमर्षयस्तथा (hypm) —Ñ2 B1-3 D5 7 om, B4 reads in marg 87^{c}-88 —^{c}) Ś1 नियतारभ, Ñ1 B4 Dg1 Dt1 D3 6 T3 G1 नियताहारा (for °हार) —^{d}) D6 सतत (for सतत).

88 V2 illeg (cf v l 76) Ñ2 B1-3 D5 7 om, B4 reads in marg 88 (cf v l 87) —^{a}) V1 नानु- (for नात्र) D3 जीवो (for जीवेन्) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 पापो वा,

अत्र देवाश्च यक्षाश्च नागाश्च पतगैः सह ।
वसन्ति नियताहारा धर्ममाराधयिष्णवः ॥ ८९
अत्र सिद्धा महात्मानो विमानैः सूर्यसंनिभैः ।
त्यक्त्वा देहान्नवैर्देहैः स्वर्याताः परमर्षयः ॥ ९०

यक्षत्वममरत्वं च राज्यानि विविधानि च ।
अत्र देवाः प्रयच्छन्ति भूतैराराधिताः शुभैः ॥ ९१
आगताः स्माश्रमपदं सौमित्रे प्रविशाग्रतः ।
निवेदयेह मां प्राप्तमृषये सह सीतया ॥ ९२ G 3 18 2 B 3 11 94 L 3 15 24

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

V1 नापरो (for क्रूरो वा) B4 G(ed) क्रूरो नैवागतो(G[ed] नैकृतिको) शुचि —^{c}) B4 Dt1 D6 पापवृत्तो, Cg as in text (for काम°) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 D1–3 ह्येष, B4 ह्येव (for एष) G(ed) अनिष्णो(°ष्टो ?) यस् (with hiatus) (for मुनिरेष)

89 V2 illeg (cf v l 76) —^{ab}) M3(after corr *inf lin sec m* as in text) अथ (for अत्र) G3 स- (for first च) Ś1 Ñ1 V1 D1–3 अत्र यक्षा (V1 °ज्ञा [sic]) पिशाचाश्च (for ^{a}) G1 transp यक्षाश् and नागाश् D1 पतगाश्च सहस्रश (for ^{b}) —For 89^{ab}, Ñ2 B D5 7 subst , while V1 ins after the second occurrence of 87^{ab}

189* पन्नगा गुह्यकाश्चैव तथा विद्याधरादय ।

—^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 मुनिम् (for धर्मम्) G1 धर्माधारा सहिष्णव

90 V2 illeg (cf v l 76) —^{b}) B4 भानुसंनिभै , M2 सूर्यवर्चसै —^{c}) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 3 G2 M1 त्यक्त्वा देह, D4 T1 2 त्यक्तदेहा D1 त्यक्त्वा देह विदेहास्ते —^{d}) V1 B3 (orig) सूर्याभा (B3[*inf lin* also]°भै) (for स्वर्याता) Ś1 Ñ1 D1–3 स्वर्गं(D1 °र्गे) याता महर्षय

91 V2 illeg (cf v l 76) Dg1 reads 91^{ab} after 92^{ab} —^{a}) D5 चामरत्व (for अम°) Ś1 D3 वा (for च) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 च धनानि च, G(ed) च विधानि च —After 91^{ab}, V1 repeats (var) 87^{ab} —^{c}) D2 प्रेक्ष (sic) (for अत्र) —^{d}) Ñ1 D1–3 वैरैर् , G3 M1–3 व्रतैर् (for भूतैर्) D4 T3 G1 M3 आराधितै (for °धिता) Ś1 L(ed) वरानाराधितान्(L[ed]°ता) शुभान् —For 91^{cd}, Ñ2 V1 B D5 7 subst

190* नराणामत्र भगवान्विदधे तपसा विभु ।

[B4 भगवन् (for °वान्) Ñ2 D5 7 विधत्ते (for °दधे) B3 तापसा]

—Then all the above MSS cont

191* एव स राजेन्द्रवरो ब्रुवन्गुणा-
नृपेरगस्त्यस्य चिराय राघव ।
प्राप्त क्रमाद्द्वारमथाश्रमस्य
तत्र स्थितो दीप्तवपुर्महात्मा ।

[(l 1) B1 3 राजेन्द्रवचो(B3 °सुतो) Ñ2 om गुणान् B4 गुणानृपेर् (for ब्रुवन्गुणान्) —(l 2) B4 ब्रुवन् (for ऋपेर्) B2 विहाय (for चिराय) —(l 3) Ñ2 B3 प्राप्त-, D5 7 प्राप्त (for प्राप्त) —(l 4) V1 यत्र, B2–4 तत (for तत्र)]

92 Ñ2 V B D5 7 read 92 (preceded by 194*) before 3 11 1 —^{a}) V B सम्प्राप्ता (for आगता) B2 3 Dg1 स्वाश्रम- M2 -द्वार (for -पद) Ś1 Ñ1 D1–3 अगस्त्यस्याश्रम-द्वार, Ñ2 D5 7 सम्प्राप्तमाश्रमपद —^{b}) Dg1 reads in marg विशाग्रत G1 लक्ष्मण त्व विशाग्रत —After 92^{ab}, Dg1 reads 91^{ab} Ś1 om from 92^{cd} up to 3 11 4^b V2 illeg for 92^{cd} (except सीतया) —^{c}) Ñ2 V1 B D1–3 5 7 M2 च (for [इ]ह) Dm1 D8 G3 M1 निवेदयस्व B2 सम्प्राप्तम् (for मा प्रा°) Ñ1 ***य(illeg) त्व मा प्राप्तम् —^{d}) D3 ऋष्यग्रे (for °षये) D1 4 T1 2 G1 M1 सीतया सह (by transp) —After 92, B3 ins

192* दर्शनं तव इच्छामि आज्ञया ते द्विजोत्तम ।

[Note hiatus between the two halves], whereas D2 ins

193* निदित सम्प्रवेक्ष्यामि द्रष्टु मुनिवर स्वयम् ।

[L(ed) त्वह (for स्वयम्)]

Colophon Ś1 D1 om (cont the Sarga) —*Kānda name* D2 1 om , Ñ1 B2 आरण्यक°, Ñ2 आरण्ये, V B1 आरण्यके, Dg1 Dt1 Dm1 D3 5 7 8 S आरण्य° —*Sarga name* Ñ V B1 D3 5 7 अगस्त्याश्रमवर्णन(D3 °न), B2–4 अगस्त्याश्रमवर्णना, D2 दण्डकारण्ये अगस्त्याश्रमवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 D2 om , Ñ2 V2 B3 D5 7 17, V1 16, B2 18, B4 15, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 11, D3 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

११

3 18 3 स प्रविश्याश्रमपदं लक्ष्मणो राघवानुजः ।
3 12 1 अगस्त्यशिष्यमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
3 16 1 राजा दशरथो नाम ज्येष्ठस्तस्य सुतो बली ।
रामः प्राप्तो मुनिं द्रष्टुं भार्यया सह सीतया ॥ २
लक्ष्मणो नाम तस्याहं भ्राता त्ववरजो हितः ।
अनुकूलश्च भक्तश्च यदि ते श्रोत्रमागतः ॥ ३
ते वयं वनमत्युग्रं प्रविष्टाः पितृशासनात् ।
द्रष्टुमिच्छामहे सर्वे भगवन्तं निवेद्यताम् ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य तपोधनः ।
तथेत्युक्त्वाग्निशरणं प्रविवेश निवेदितुम् ॥ ५
स प्रविश्य मुनिश्रेष्ठं तपसा दुष्प्रधर्षणम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं रामागमनमञ्जसा ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्येमौ रामो लक्ष्मण एव च ।
प्रविष्टावाश्रमपदं सीतया सह भार्यया ॥ ७

11

Ś1 cont the previous Sarga D4 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ñ2 V B D5 7 ins (followed by 3 10 92)

194* स्थितस्त्वमरसंकाशो महाबलपराक्रम ।
राघव सह वैदेह्या लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ।,

while D1 ins

195* विदित सप्रवेक्ष्यामि द्रष्टु मुनिवर स्वयम् ।

1 Ś1 om 1–4^b (cf. v l 3 10 92) Before 1, Ñ2 V B D5 7 read 3 10 92 —^{a}) D2 सप्रविश्य (for स प्र°) —^{b}) Ñ V B D1–3 5 7 -[आ]ज्ञया (for -[अ]नुज) —^{c}) V1 B2 आदाय (for आसाद्य) D3 5 अगस्त्यमृषिमासाद्य —^{d}) Ñ1 D1–3 L(ed) श्लक्ष्ण वचन(L[ed]मधुर)मब्रवीत

2 Ś1 om 2 (cf v l 1) —V2 illeg from म in 2^c up to द्रष्टु in l 1 of 197* —^{c}) Ñ1 D1–3 इह (for राम) —^{d}) Dm1 D8 G3 M1 transp भार्यया and सीतया —For 2^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

196* रामो नाम महाभाग मुनि द्रष्टुमिहेच्छति ।

3 Ś1 om 3 (cf v l 1), V2 illeg for 3^{ab} (cf v l 2) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 पृष्ठानुगो, G(ed) तदनुगो (for त्ववरजो) Ñ1 D1–3 मुने (for हित) —After 3^{ab}, Ñ2 V B D5 7 ins

197* सदार स च तेजस्वी मुनि द्रष्टुमिहागत ।
प्रिय सर्वस्य लोकस्य प्रियधर्मश्च स प्रभु ।

[V2 illeg up to द्रष्टु in l 1 (cf v l 2) —(l 1) B1 2 ह (for च) D5 सदाचार स तेजस्वी (for the prior half) —(l 2) V B3 4 प्रिय(B3 °यो)विप्रस्य(V2 B4 °श्च) (for °धर्मश्च) Ñ2 D5 7 स च (by transp)]

—^{c}) Ñ1 Dm1 D1–3 G3 रक्तश्च (for -कूलश्च) Ñ2 V1 B D5 7 अनुरक्तजनश्चैव —V2 illeg from क्त in 3^c up to 4 —^{d}) I3 यथा (for यदि) Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 श्रुतिम्, G3 श्रोत्र (for श्रोत्रम्) B3 यदि श्रुतिसमागत

4 Ś1 Ñ1 om 4^{ab} (for Ś1 cf v l 1), V2 illeg for 4 (cf v l 3) —For 4^{ab}, Ñ2 V1 B D1–3 5 7 subst

198* ते वय मुनिमुद्दिश्य भगवन्तमुपागता ।
[Ñ2 - तमुप°]

—^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दशरथनाथान्महामुनि(V1 °ने), B2 त्वत्प्रणामान् * मुनि

5 ^{a}) Ś1 श्रोतु (sic) (for श्रुत्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 महामन (for तपोधन) —^{c}) Ñ2 V B D5 7 [आ]श्रमपद (for [अ]ग्निशरण) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1–3 5 7 निवेदक, V2 illeg (for निवेदितुम्)

6 V2 illeg for 6 —^{a}) I3 स- (for स) D1–3 प्रवि(D3 °ह)ष्टो (for प्रविश्य) Ś1 D1–3 मुनिवर (for °श्रेष्ठ) Ñ2 V1 B D5 7 प्रविश्य चाग्निशरण —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 तमृषि (for तपसा) Ś1 Dm1 D1–3 5 G3 ज्वलितप्रभ, V1 Dt1 D6 दुप्र° (for दुष्प्रधर्षणम्) Ñ2 ऋषि दृष्ट्वा प्रदर्षण (sic) —^{c}) G2 om (hapl ?) 6^d–7^c —^{d}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3 8 G1 वचन व्यक्तया गिरा, Ñ2 V1 B D5 7 वचन (D7 [illegible]) श्लक्ष्णया गिरा —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T G1 3 M ins

199* यथोक्त लक्ष्मणेनैव शिष्योऽगस्त्यस्य संमत ।

[Cg t यथेद (for यथोक्त) G1 सगत , G3 धर्मेण (for संमत)]

7 G3 om 7^{abc} (cf v l 6). —^{d}) M1 सीतया च तपोधन —For 7, Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3 5 7 8 G1 3 subst

200* पुत्रो दशरथस्यासौ रामो नाम महायशा ।
सह भ्रात्राश्रमद्वारि भार्यया सह तिष्ठति ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D2 [अ]य, Ñ2 D5 7 [अ]त्र, D1 3 [अ]यं (D3 °य) (for [अ]सौ) —(l 2) Ś1 Ñ D1–3 प्राप्तो (for -द्वारि) Dm1 D8 G1 3 [आ]श्रमपद, D1 सह प्राप्तो (for [आ]श्रमद्वारि) Ś1 Ñ1 D1–3 सीतया (for भार्यया) D1 3 चापि (for second सह) Dm1 D8 G1 3 सीतया सह भार्यया (for the post half)]

द्रष्टुं भवन्तमायातौ शुश्रूषार्थमरिंदमौ ।
यदत्रानन्तरं तत्त्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ८
ततः शिष्यादुपश्रुत्य प्राप्तं रामं सलक्ष्मणम् ।
वैदेहीं च महाभागामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९
दिष्ट्या रामश्चिरस्याद्य द्रष्टुं मां समुपागतः ।
मनसा काङ्क्षितं ह्यस्य मयाप्यागमनं प्रति ॥ १०
गम्यतां सत्कृतो रामः सभार्यः सहलक्ष्मणः ।
प्रवेश्यतां समीपं मे किं चासौ न प्रवेशितः ॥ ११
एवमुक्तस्तु मुनिना धर्मज्ञेन महात्मना ।
अभिवाद्याब्रवीच्छिष्यस्तथेति नियताञ्जलिः ॥ १२
ततो निष्क्रम्य संभ्रान्तः शिष्यो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
क्वासौ रामो मुनिं द्रष्टुमेतु प्रविशतु स्वयम् ॥ १३
ततो गत्वाश्रमपदं शिष्येण सह लक्ष्मणः ।
दर्शयामास काकुत्स्थं सीतां च जनकात्मजाम् ॥ १४
तं शिष्यः प्रश्रितं वाक्यमगस्त्यवचनं ब्रुवन् ।
प्रावेशयद्यथान्यायं सत्कारार्हं सुसत्कृतम् ॥ १५
प्रविवेश ततो रामः सीतया सहलक्ष्मणः ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णमाश्रमं ह्यवलोकयन् ॥ १६ 3 18 21G B 3 12 17 L 3 16 16

8 V2 illeg for 8 —a) Dg1 आयातौ, Dm1 D8 G3 आयात (for आयातौ) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 भवतमिच्छति द्रष्टु, G1 भवत द्रष्टुमायात —b) Ś1 Ñ V1 B3 Dm1 D1–3 7 8 G1 3 अरिदम, B1 2 4 इहागत (B4 also आगत), D5 M1 अरिदम (for अरिदमौ) —c) B2 विचार्य, D5 यदश (sic) (for यदत्र) M3 damaged for नन्तर Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 कार्यम्, G1 कर्तुम् (for तत्त्वम्) —d) Ñ2 V1 B D5 7 तदाज्ञापय मे (V1 मा) मुने

9 a) Ś1 D3 4 G2 उपाश्रुत्य, D8 (also) स सश्रुत्य (for उपश्रुत्य)

10 V2 illeg from श्चि in 10a up to प्रति in 10d —a) D1 दिव्या, D6 दिष्ट्वा (sic) (for दिष्ट्या) Ś1 D2 चिरात् (D2 °र) प्राप्तो, Ñ2 B D5 7 महाबाहु, V1 महाराज, D1 3 चिरस्यास्य (for चिरस्याद्य) —b) Ś1 D1–3 समुपस्थित (for समुपागत) Ñ2 V1 B D5 7 सभार्यो मामुपागत —c) M3 .. सा (damaged) V1 B4 D5 7 M2 3 यस्य, G(ed) तस्य (for ह्यस्य) —d) Ñ2 D1 5 7 T2 मया हि, V1 B3 ममापि (for मयापि) Ś1 D2 श्रुतम्, Ñ V1 B Dm1 D1 3 5 7 8 G3 स्वय, D4 T1 2 चिर, Cg k as in text (for प्रति)

11 a) Ś1 D2 भवता (for गम्यता) —b) Ś1 Ñ1 B4 D1–3 ससीत (for सभार्य) G2 3 सहभार्य सलक्ष्मण —c) B3 D1 प्रविश्यता (for प्रवेश्यता) Ñ2 V B D5 7 इति क्षिप्र, D1 2 समीपे मे, G(ed) इह क्षिप्र (for °प मे) —d) B2 रामो, B3 (also *sup lin*) D5 G2 वासौ, Dt1 D6 अथ, D1 2 T1 3 असौ (for चासौ) Ñ2 प्रवेशित, T2 प्रवेशितु (both sic)

12 V2 illeg from क्त in 12a up to ब्रवीत् in 13b —a) Ś1 Ñ1 D1–3 स मुनिना, Ñ2 V1 B D5 7 तदा तेन (for तु मुनिना) —b) Ś1 D1–3 कृतात्मना, Ñ1 . त्मना, Ñ2 V1 B D5 7 तपस्विना (for महात्मना) —c) Ś1 Ñ1 D1–3 हृष्टस्, B3 4 (marg also as in text) वान्य (for शिष्यस्) —d) D1 ततस्त (for तथेति)

13 V2 illeg for 13ab (cf v l 12) —a) Dg1 अथो, Dt1 D6 T G1 2 तदा (for ततो) Ñ1 V1 D1 3 नि क्रम्य (for निष्क्रम्य) —c) Dt1 D6 कोसौ (for क्वासौ) Ñ2 V B D5 7 महाबाहु (for मुनि द्रष्टुम्) —d) Ś1 D2 अत्र, D1 स तु, D4 एतत्, M3 एष (for एतु) Ñ2 V B D5 7 सौमित्रे दर्शयस्व मे, D3 उपैतु प्रविशत्विति —After 13, Ñ2 V B D5 7 ins

201* क्व चास्य भार्या वैदेही नित्य भर्तृहिते रता ।
महर्षिवचनात्तात द्रष्टुमिच्छामि तावुभौ ।

[V2 illeg for l 1 and 2 V1 om l 2]

14 V1 om 14, V2 illeg for 14ab —a) Ś1 Ñ B Dg1 D1–5 7 T G2 M1 -द्वार (Ñ2 D5 7 °रि) (for -पद) —D1 om (hapl) 14c–16b —V1 cont after 201*, Ñ2 V2 (illeg from ष्ट्वा in l 1) B D5 7 ins after 14

202* स दृष्ट्वा तमुवाचेद मुनिरिक्ष्वाकुनन्दनम् ।
स्वागत तव राजेन्द्र मैथिल्या लक्ष्मणस्य च ।

15 D1 om 15 (cf v l 14), Ñ1 illeg from श्रि in 15a up to यं in 15c, V2 illeg up to वच in 15b —a) D4 ते (for त) D3 प्रसृतैर्, D4 T1 2 G2 3 प्रश्रितो, D6 प्रश्रित- (for प्रश्रित) Ś1 D2 रामम्, D3 वाक्यैर् (for वाक्यम्) Ñ2 V1 B3 D5 7 इति सप्रश्रयै (V1 B3 °सृतै) र्वाक्यैर्, B1 2 4 इति सप्रसृतै (B2 4 °श्रितै) र्वाक्यैर् —b) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 -वचनादथ (Ś1 °नु), M2 3 -वचनाद्ब्रुवन् —Dg1 reads 15c in marg —c) Dg1 D6 प्रवेशयद् (for प्रावे°) —d) B1 D6 M2 सत्काराहं (D6 °हं-) (for °रार्हं)

16 D1 om 16ab (cf v l 14) V2 illeg from ततो in 16a up to स्थान in 17b —a) Dg1 तदा (for ततो) —b) Ś1 Ñ1 D2 3 ससीत (Ś1 Ñ1 °ता [sic]) (for सीतया) Ñ2 V1 B D5 7 आश्रम पुण्यकर्मण —c) Ñ2 V1 B D3 5 7 मृगसकीर्णं (for -हरिणा°) —d) Ñ2 V1 B D5 7 समताद् (for आश्रम हि) Ś1 Ñ1 D1–3 प्रविलोकयन्, Dg1 G2 M1 2 व्यवलोकयन्, M3 सोवलोकयन्

अभिवाद्य तु धर्मात्मा तस्थौ रामः कृताञ्जलिः ।
सीतया सह वैदेह्या तदा राम सलक्ष्मणः ॥ २२
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थमर्चयित्वासनोदकैः ।
कुशलप्रश्नमुक्त्वा च आस्यतामिति सोऽब्रवीत् ॥ २३
अग्निं हुत्वा प्रदायार्घ्यमतिथिं प्रतिपूज्य च ।
वानप्रस्थेन धर्मेण स तेषां भोजनं ददौ ॥ २४
प्रथमं चोपविश्याथ धर्मज्ञो मुनिपुंगवः ।
उवाच राममासीनं प्राञ्जलिं धर्मकोविदम् ॥ २५
अन्यथा खलु काकुत्स्थ तपस्वी समुदाचरन् ।
दुःसाक्षीव परे लोके स्वानि मांसानि भक्षयेत् ॥ २६
राजा सर्वस्य लोकस्य धर्मचारी महारथः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च भवान्प्राप्तः प्रियातिथिः ॥ २७ G. 3 18 32 B 3 12 30 L 3 16 28

D1-3 महामुने, Ñ2 V B D5 7 ऋषेस्तदा (for परंतप) —For 21^{cd}, Dt1 D6 subst

207* जग्राहापततस्तस्य पादौ च रघुनन्दन ।

22 Ś1 om 22^{ab} (cf v l 19) Ñ1 D1-3 transp 21^{cd} and 22^{ab} Ñ2 V B D5 7 transp 22^{ab} and 22^{cd} —^{a}) G3 च (for तु) Ñ V B D1-3 5 7 यथान्याय (for तु धर्मात्मा) —After 22^{ab}, D5 7 read 27^{ab} —^{c}) D7 damaged for सह —^{d}) Dg1 तथा (for तदा) Ś1 स भ्रात्रा लक्ष्मणेन च, Ñ1 D2 स तु राम सलक्ष्मण, Ñ2 V B D5 7 लक्ष्मणेन च राघव, D1 भ्राता राम सलक्ष्मण, D3 [अ]भ्येत्य राम सलक्ष्मण

23 For $23–26^{b}$, Ñ2 V B subst 208*, while D5.7 subst it for 23–25 —^{a}) Ñ1 D2 3 प्रतिगृह्य तु, Dg1 D4 T1 2 G2 3 Cr g k t °जग्राह (for °गृह्य च) G3 त वीरम् (for काकुत्स्थम्) —^{b}) Ñ1 कुशोदकै (for [आ]सनोदकै) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) D8 कुशल (for °ल-) Dm1 D8 G3 M1 तम्, M3 (*inf lin sec m*) तु (for च) —^{d}) D4 T1 2 G2 ह्यास्यताम् (to avoid the hiatus) (for आ°) Dg1 D4 T G M1 च (for सो) Ś1 Ñ1 D1-3 निषीदस्वेत्युवाच ह —After 23, Ś1 reads 25^{ab}

24 For subst in Ñ2 V B D5 7, cf v l 23 and 26 Ñ1 D2 3 M2 3 transp 24 and 25, D4 T2 repeat 24^{ab} after 25 —^{a}) D3 अग्नौ Dg1 कृत्वा (for हुत्वा) —^{b}) Dm1 (before corr as in text) Cv r m g k t अतिथीन्, T1 प्रतिपूजयन्, T2 (second time) °पूजयेत् —^{c}) Ś1 D1 2 विधिना (for धर्मेण) —^{d}) Ś1 D2 3 तेभ्यो, D1 ताभ्या (for तेषा) T1 illeg for भोजन Ñ1 तेषा दत्त्वा च भोजन

25 For subst in Ñ2 V B D5 7, cf v l 23 and 26 Ñ1 D2 3 M2 3 transp 24 and 25 Ś1 reads 25^{ab} after 23 —D1 om 25^{ab} —^{a}) G2 3 [उ]पनेश्य (for [उ]पविश्य) —^{c}) D4 धर्मम् (for रामम्) —^{d}) Ñ1 D3 धर्मज्ञ (for प्राञ्जलि) Ñ1 प्राजलिस्तदा —After 25, D4 T2 (var) repeat 24^{ab}

26 D5 7 read 26 after 27 —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 3 5 7 अपूजयन्हि (Ś1 °यित्वा, D2 °यद्धि), D1 आपूजयन्हि (for अन्यथा खलु) D1-3 5 7 काकुत्स्थ (D1 °त्स्थ) (for °त्स्थ) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 5 7 तपस्विनमुपागत, D4 G2 3 तपस्वी समुपा(G3 च मुदा)चरन् —For $23–26^{ab}$, Ñ2 V B subst, while D5 7 subst for 23–25

208* अभिवादितवन्त च राघव सुमहातपा ।
मूर्धन्युपाघ्राय तदा निषीदेत्यब्रवीन्मुनि ।
दत्त्वासन तदा राम वैदेही लक्ष्मणं तथा ।
अर्चयित्वा तु पप्रच्छ कुशलानामय मुनि ।
पृष्ट्वा चानन्तर शिष्यमुवाचेद वचस्तदा । [5]
अग्नौ हुत्वा हवि पूर्वं शेष रामाय धीमते ।
प्रतिपाद्य सत्कृत्य मन्त्रवत्प्राश्यतामयम् ।
वानप्रस्थेन विधिना सत्कारार्हो हि राघव ।
तस्मादिन सत्क्रियया सत्करिष्येऽहमागतम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 हि (for च) V1 B3 4 स (for सु-) —(l 2) V1 मूर्ध्नि चाघ्राय च तदा (for the prior half) V1 D7 वच (for मुनि) —V2 illeg from न in l 3 up to शि in l 5 —(l 3) V1 B1 3 दत्तासन (for दत्त्वासन) V1 तथा (for तदा) V1 तदा (for तथा) —(l 4) B3 4 च, D5 नु (for तु) B2 कुशलानि महामुनि (for the post half) —(l 5) Ñ2 D5 7 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B2 तथा (for तदा) Ñ2 D5 7 उवाच वचन तदा (for the post half) —V2 illeg from त्वा in l 7 up to य in l 9 —(l 7) V2 B2 प्रतिप्रदाय (for प्रतिपादय) V1 प्राशयत्स्वय, V2 om (for प्राश्यतामयम्).—(l 9) B2 अस्माद् (for तस्माद्) V1 सत्कृपया (for सत्क्रियया)]

—Ñ2 V B transp 26^{cd} and 27 —^{c}) Ś1 भुक्ते य स, V1 Dg1 Dm1 D1 8 दु साक्षी च G1 3 M2 परो (for परे) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 खादति (for भक्षयेत्) Ñ1 स्वानि मा* *दति —After 26, Ś1 Ñ1 B4 D1-3 ins, while Ñ2 V D5 7 cont after 210*, whereas B1-3 cont after 211*

209* यो गृहायातमतिथिं यथाशक्ति न पूजयेत् ।
दत्त्वा स दुष्कृत तस्य पुण्यमादाय गच्छति ।

[V2 illeg. from थिं up to पूजयेत् in l. 1 —(l 1) Ñ2 D5 7 यथान्याय (for °शक्ति) —(l 2) Ś1 D1 दत्त्वा सु-, Ñ1 V1 D3 स दत्त्वा (by transp)]

27 D5 7 read 27^{ab} after 22^{ab} —^{a}) D7 illeg for लोकस्य —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 यत(Ñ1 D1 दृढ)व्रत, D3 दृतव्रत (for महारथ) —^{d}) Ñ1 illeg, V B प्राप्तोय न, D5 7 सप्राप्तोय (for भवान्प्राप्त) V1 Dg1 D5 प्रियो(D5 महा)तिथि

G 3 18 36 B 3 12 31 L 3 16.29 एवमुक्त्वा फलैर्मूलैः पुष्पैश्चान्यैश्च राघवम् ।
पूजयित्वा यथाकामं पुनरेव ततोऽब्रवीत् ॥ २८
इदं दिव्यं महच्चापं हेमवज्रविभूषितम् ।
वैष्णवं पुरुषव्याघ्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २९
अमोघः सूर्यसंकाशो ब्रह्मदत्तः शरोत्तमः ।
दत्तो मम महेन्द्रेण तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३०
संपूर्णौ निशितैर्बाणैर्ज्वलद्भिरिव पावकैः ।
महाराजतकोशोऽयमसिर्हेमविभूषितः ॥ ३१
अनेन धनुषा राम हत्वा संख्ये महासुरान् ।
आजहार श्रियं दीप्तां पुरा विष्णुर्दिवौकसाम् ॥ ३२
तद्धनुस्तौ च तूणीरौ शरं खड्गं च मानद ।
जयाय प्रतिगृह्णीष्व वज्रं वज्रधरो यथा ॥ ३३

(for प्रिया°) —After 27, Ñ2 V2 B D5 7 read 26 (Ñ2 V B 26cd) and then ins, while D3 ins after 27

210* अथ सर्वस्य लोकस्य गतिर्नाथश्च राघव ।
लोकनाथमिमं प्राप्तं पूजयिष्ये यथाविधि ।
अपूजयन्हि काकुत्स्थ तपस्विनमुपागतम् ।

[V2 illeg from स्य in सर्वस्य up to राघव in l 1 —(l 1) B4 अथ (marg also सर्व) धर्मस्य लोकस्य (for the prior half) D3 मान्यश् (for नाथश्) —V2 illeg from प्रा up to यथा in l 2 —(l 2) D3 अनु (for इम) —D3 5 7 om l 3]

—Thereafter Ñ2 V D5 7 cont 209*

28 a) Ñ1 D1–3 वन्यै (for मूलै) —b) Ś1 वन्यं, Ñ1 D1–3 मूलै (for पुष्पैश्) Ś1 मात्यैश्, Ñ1 D1–3 पुष्पैश्, Ñ2 V B D5 7 अद्भिश्, Dm1 D4 8 T2 G M अन्यैश्, T1 वन्यैश् (for चान्यैश्) —c) Ñ2 V1 B1–3 D5 अर्चयित्वा, D7 lacuna (for पूजयित्वा) Ñ2 V B D1 5 7 G1 -न्याय (for -काम) —d) Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3 5 7 8 G1 3 M1 पुनरेवाब्रवीद्वच, Dt1 D6 ततोगस्त्यस्तमब्रवीत्

29 V2 illeg from व्य in 29a up to निर्मित in 29d —ab) Dt1 इन्द्र- (for इद) Ś1 Ñ1 D1 2 G1 महा- (for महच्) Dm1 D8 Cm रत्न- (for -वज्र-) Ś1 Ñ1 D1–3 वज्र (Ś1 D2 दृढ) हेमपरिष्कृत (for b) Ñ2 V1 B D5 7 धनुर्वरमिदं दिव्यं वज्रहेमपरिष्कृत —d) T3 पुण्य- (for विश्व-)

30 a) Ñ2 V B D5 7 अमोघा इषवश्चेमे —b) Ñ2 V B D5 7 G2 ब्रह्म (B2 वज्र) दत्ता (B2 3 दडा) (for °दत्त) Ś1 Ñ1 D1–3 तथा शर, Ñ2 V B D5 7 सु (V1 also स्व in marg) तेजस —After 30ab, Ñ1 ins 213* —c) Ś1 दत्ताव, Ñ1 ददौ (sic), Ñ2 V B2–4 D5 7 दत्ता, Dg1 Dt1 D2–4 G Cv दत्तौ, B1 दत्त्वा (sic) (for दत्तो) Ś1 इमौ, Ñ2 V1 B D5 7 मह्य, D4 म॰ (for मम) —d) Ś1 V B D1–3 5 7 तूणौ, Ñ2 तूणो (sic) (for तूणी) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 5 6 8 T [अ]क्षय्य- (for °य-) D1 -सायकै

31 V2 illeg from तै in 31a up to वि in 31d —a) V1 D3 M3 (before corr) सपूर्णो, Dg1 सपूर्णे, Dm1 सपूर्णैर् (for सपूर्णौ) —b) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D1–3 M2 पन्नगै (for पावकै) —cd) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T M -रजत- (for राजत).—For 31cd, Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 subst

211* महाकोशनिवासी च महासिर्हेमविग्रह ।

[Ñ2 D5 7 निवासश् (for °सी) B4 तु (for च)]

—Thereafter B1–3 cont 209*

32 a) Ś1 Ñ1 D1–3 G2 सौम्य (for राम) —b) B1 महायुद्धे, D4 G2 3 M हत्वा सघे (M1 4 °रे) (for हत्वा सख्ये) D3 ध्वसयित्वा च दानवान्.

33 V2 illeg from तूणी in a up to यथा in 33d —a) D4 तस्य (for तौ च) Dg1 Dt1 D6 T3 तूणी च (for °रौ) Ś1 स तद्धनुस्तौ तूणीरौ, V2 इद धनु॰ स * * * —b) Ś1 D2 3 शरा, Ñ1 D1 शरान् (for शर) —For 33ab, Ñ2 V1 B D5 7 subst

212* इद धनु सतूणीर सत्र चेम मयोद्यतम् ।

[B1 सतूण च (for सतूणीर) Ñ2 D5 7 चेद, B1 चर्म (for चेम) V1 मम (for मया)]

—c) D5 प्रतिगृहीष्व (for °गृह्णीष्व) —After 33, Ś1 D1 2 M2 3 ins, while Ñ1 ins after 30ab

213* इद च मे तनुत्राणमभेद्य मघवान्ददौ ।
स्पर्शे चानुपम वीर सूर्याग्निसदृशप्रभम् ।
यदा च सशय प्राप्तश्चिन्तयिष्यसि वाहनम् ।
हरियुक्त रथ दिव्यमानयिष्यति मातलि ।

[(l 1) M2 3 ते (for मे) Ñ1 illeg for मघवान् —(l 2) D1 M2 3 स्पर्शन (for स्पर्शे च) D2 [अ]मितम (for [अ]नुपम) D1 -समवर्चसम् (for -सदृशप्रभम्) Ñ1 सूर्य * * * * * (illeg), M2 3 प्रतिगृह्णीष्व मानद (for the post half) —(l 3) Ñ1 illeg up to श M2 3 जये च (for यदा च) M2 3 प्राप्य (for प्राप्तश्) Ś1 चिंतयिष्यति (for °सि) —(l 4) M2 3 -युग (for -युक्त) M2 3 उपनेष्यति (for आनयि°)]

—Whereas Ñ2 V B D5 7 ins after 33

214* पुरा चोक्तोऽहमिन्द्रेण सहस्राक्षेण राघव ।
यदा राम इहागच्छेत्तस्मै देयमिद धनु ।
स त्व राम चिरेणासि सम्प्राप्तो ह्यस्मदाश्रमम् ।
गृहाण तदिद दिव्य धनुर्वरमनुत्तमम् ।
अनेन धनुषा राम कृत्स्नस्य जगतस्तथा । [5]
अविपह्यमपीन्द्रस्य विजेतासि परतप ।

[V2 illeg from l 1 up to य in the post half of l. 2 —(l 1) B1 पुरा चोक्त महेंद्रेण (for the prior half) —(l 2) B2 यथा (for यदा) B4 तदा (*inf lin* also

एवमुक्त्वा महातेजाः समस्तं तद्वरायुधम् । दत्त्वा रामाय भगवानगस्त्यः पुनरब्रवीत् ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

१२

राम प्रीतोऽस्मि भद्रं ते परितुष्टोऽस्मि लक्ष्मण ।
अभिवादयितुं यन्मां प्राप्तौ स्थः सह सीतया ॥ १

अध्वश्रमेण वां खेदो बाधते प्रचुरश्रमः ।
व्यक्तमुत्कण्ठते चापि मैथिली जनकात्मजा ॥ २ G 3 19 3 B 3 13 2 L. 3 17 2

as in text) (for तस्मै) —(l 3) B3 आश्रय (for °मम्) V1 सप्राप्तो ह्याश्रम मम (for the post half)]

34 [b]) Ś1 Ñ1 D1-3 समग्र (for °स्त) Ñ2 V B D5 7 सशर तन्महद्धनु —After 34, Ś1 D2 ins

215* स्नेहगद्गदया वाचा हर्षयन्रघुनन्दनम् ।

[D2 हर्षयिष्यन्रघूत्तम (for the post half) = 218*], while Ñ2 V B D5 7 ins

216* धनुषानेन काकुत्स्थ यदा योत्स्यसि सयुगे ।
त्रयाणामपि लोकाना तदा शान्तिर्भविष्यति ।
दत्त्वा धनुश्चैव शराश्च विप्र
खड्ग च तूणौ च पृषत्कपूर्णौ ।
वस्त्रोत्तम चैव ददौ महात्मा
शक्रप्रदत्ते अपि कुण्डले द्वे ।
तद्राघवोऽथ प्रतिगृह्य दत्त
महाप्रदान मुनिना प्रतीत ।
महाद्युतिर्वीर्यगुणोपपन्नो
वचो मुनेरुत्तममाचचक्षे ।

[(l 1) V योत्स्यति (for °सि) —(l 2) B2 सदा (for तदा) —(l 4) V B3 D5 7 खड्ग स, B2 खड्गौ च (for खड्ग च) —(l 6) V B1 2 4 शक्रेण दत्तेपि च कुडले स (metri causa), B3 शक्रेण दत्ते अपि कुटले द्वे (also स for द्वे *sup lin*) —(l 7) B2 प्रतिपूज्य (for प्रतिगृह्य) —(l 8) Ñ2 D5 7 महाप्रभाव, B4 °प्रधान (for °प्रदान) —(l 10) B1 उत्तरमाचकाक्षत (hypm), B4 उत्तममाचकाक्ष]

—After 34, G3 ins a long passage relegated to App I (No 3)

Colophon D1 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 आयुधप्रदान, Ñ1 आयुधप्रदानिक, Ñ2 D5 धनुर्दान, V B धनु प्रदान, D2 3 आयुधप्रदान, D7 अगस्त्यधनुर्दान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 D2 om, Ñ2 B3 D7 18, V1 17, V2 B2 4 D5 19, D3 20, Dg1 Dm1 D4 6 8 S 12 G concludes with श्रीरामाय नम —After colophon, M1 3 ins App I (No 3)

12

D1 continues the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम —Before 1, Ñ2 V B D5.7 ins

217* पूजयित्वा यथान्याय दैवेन विधिना मुनि ।
प्रश्रित बहुविस्तारमगस्त्यो वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) V देवेन (for दै°) —(l 2) V B3 प्रसृत (V1 °तिं), B1 प्रथित (for प्रश्रित)],

while D1 ins

218* स्नेहगद्गदया वाचा हर्षयिष्यन्रघूत्तमम् ।

1 ❀ Cg एतादृशस्थले सर्गविच्छित्तिर्वास्तीति प्रतीयते । कथाया अपर्यवसानात् ❀ —[a]) Ś1 Ñ1 D1-3 ते पुत्र, M2 ते वत्स (for भद्र ते) Ñ2 V B D5 7 पुत्र प्रीतोस्मि ते राम —[c]) Ñ1 अभि * . (illeg) (for °वादयितु) Ś1 Ñ1 D1-3 यौ मा, V1 M2 यस्मात् (for यन्मा) —[d]) Ś1 G3 प्राप्ता स्थ (sic), Ñ1 प्राप्तोसि, D4 T1 2 M1 सप्राप्तौ, T3 प्राप्तौ स्त (for प्राप्तौ स्थ) M1 किल (for सह) —After 1, B3 ins

219* अनेन कर्मणा तेऽद्य परितुष्टोऽस्मि राघव ।

2 [ab]) Dg1 D4 6 8 वा (for वा) M2 वश्चेतो (for वा खेदो) Ś1 D1-3 अध्या (D1 3 °था, D2 °ध्व) श्रमे न व (D1 च) खेदो वने प्रचुरपादपे, Ñ1 आश्रमे च त्वया स्थेय वने च प्रचुरोदके —B3 reads 2^{cd} in marg —[c]) Dm1 D8 G3 देवी (for चापि) Ś1 D1 3 सा (D3 न) चो (D1 नो) त्कण्ठति वैदेही, Ñ1 D2 मा चोत्कठेत वै (Ñ1 °* . . * [illeg]) देही, B3 उच्चैर्नोत्कठिते चापि, M2 अपि नोत्कठते चेय —[d]) B3 भर्तृदेविका (for जनकात्मजा) Ś1 Ñ1 D1-3 लक्ष्मणो वापि राघव —For 2, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 subst, B3 subst for 2^{ab} only

220* अपि श्रमो न वैदेहीं बाधते रघुनन्दन ।

[V1 आश्रमोय (for अपि श्रमो) B3 repeats erroneously from मो up to रघुनन्दन in marg V1 B3 4 वैदेह्या (B4 °ह्या) (for वैदेही) V1 रोचते, B3 बाध्यते (for बाधते)]

G 3 19 3
B 3 13 3
L 3 17 3

एषा हि सुकुमारी च दुःखैश्च न विमानिता ।
प्राज्यदोषं वनं प्राप्ता भर्तृस्नेहप्रचोदिता ॥ ३
यथैषा रमते राम इह सीता तथा कुरु ।
दुष्करं कृतवत्येषा वने त्वामनुगच्छती ॥ ४
एषा हि प्रकृतिः स्त्रीणामासृष्टे रघुनन्दन ।
समस्थमनुरज्यन्ते विषमस्थं त्यजन्ति च ॥ ५
शतह्रदानां लोलत्वं शस्त्राणां तीक्ष्णतां तथा ।
गरुडानिलयोः शैघ्र्यमनुगच्छन्ति योषितः ॥ ६
इयं तु भवतो भार्या दोषैरेतैर्विवर्जिता ।
श्लाघ्या च व्यपदेश्या च यथा देवी ह्यरुन्धती ॥ ७
अलंकृतोऽयं देशश्च यत्र सौमित्रिणा सह ।
वैदेह्या चानया राम वत्स्यसि त्वमरिंदम ॥ ८
एवमुक्तस्तु मुनिना राघवः संयताञ्जलिः ।
उवाच प्रश्रितं वाक्यमृषिं दीप्तमिवानलम् ॥ ९

3 ^{a}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 च (for हि) Ñ2 V B D5 7 सीता हि (V1 च) सुकुमाराणी —^{b}) Ñ2 V B1 2 D5 7 सुखैश्, Dm1 D8 Ct खेदैश्, Ct*p* as in text (for दु:खैश्) Ñ2 D5 7 विनाकृता (for विमानिता) Ś1 सुखैः समानिता सदा, Ñ1 राजपुत्री यशस्विनी, B3 D1 सुखैश्वर्यवि°, B4 (marg also सुखैश्वर्यविराजिता) न सुखेन विमानिता, D2 सुखैश्च मानिता सदा, D3 सुखैश्चैव विवर्धिता, T3 दु:खैश्चानपमानिता —D6 reads 3^{cd} in marg —^{c}) Ñ2 V B D5 7 बहुदोष (for प्राज्यदोष) D6 प्राप्त (for प्राप्ता) Ś1 Ñ1 D1–3 प्रीत्याश्रमपदं प्राप्ता —^{d}) Dg1 भर्तु (for भर्तृ-) Ś1 D1 2 भर्तृस्नेहेन नोदिता

4 ^{ab}) Note hiatus between ^{a} and ^{b} G2 [ए]व (for [ए]षा) M2 चेह (for राम) Ś1 Ñ1 D1–3 यथेह साध्वी (Ś1 D2 भार्या) रम(D3 चर)ते, Ñ2 V B D5 7 यथा रमेत वैदेही (for ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 M2 सीता राम, Ñ2 V B D5 7 वने राम (for इह सीता) G1 transp राम and सीता —After 4^{ab}, M3 ins

221* यदुक्तमनया राम क्रीडार्थं तत्कुरुष्व ह ।

—^{c}) Ś1 दुष्कृत (for दुष्कर) Ñ2 V B D5 7 हि करोति, M3 कुरुते तु (for कृतवती) —^{d}) M2 वन (for वने) Ś1 तीक्ष्णता यथा, Dg1 T3 Cm अधिगच्छति (T3 °ती), Dt1 D6 अभिगच्छती, D1–3 न जहाति या, G1 M2 अनुगच्छति, M3 अभिगच्छति (for अनुगच्छती) Ñ1 व ﹡ ﹡ ﹡ गाम ह (illeg), Ñ2 V B D5 7 त्वत्कृते वनमागता

5 Ś1 D3 om 5^{a}–6^{b} —^{a}) D2 च, L(ed) [अ]त्र (for हि) Ñ1 सत्कृता (for प्रकृति) —^{b}) Ñ1 पृथिव्या पुरुषर्षभ, D1 2 सृष्टिश्च पुरुषर्षभ —For 5^{ab}, Ñ2 V B D5 7 subst

222* प्रकृतिर्हि सदा स्त्रीणां भीरुत्व क्लैब्यमेव च ।

[D5 व्यक्तम् (for क्लैब्यम्) B3 भीरुत्वेक्लव्यमेव च (for the post half)]

—^{c}) Ñ1 D1 2 पदस्थम्, G1 3 समर्थम् (for समस्थम्) B1 अनुरज्यति, Dg1 D4 T G1 2 M °रज्यति (D4 °ती), Dm1 D8 G3 Cm °रजति, G(ed) °रुध्यते (for °रज्यन्ते) —^{d}) G1 असमर्थं (for विषमस्थं) —After 5, Ñ2 V B D5 7 ins

223* स्वभाव एष हि स्त्रीणां सृष्टिश्च पुरुषर्षभ ।

[cf 5^{ab} Ñ2 V2 सुभाव (for स्वभाव)]

6 Ś1 D3 om 6^{ab} (cf v l 5) —^{b}) Ñ1 illeg, Ñ2 V B D5 7 चैव (B1 2 चापि) तीक्ष्णता (V °ता), D1 तीक्ष्णता तथा, D2 °ता यथा (for तीक्ष्णतां तथा) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 दहन- (for गरुड-) D6 -[अ]नलयो (for -[अ]-निलयो) Ś1 D1 शीघ्रम्, Ñ2 B2 Dg1 Dm1 शैघ्रम्, D3 शीलम्, M3 वेगम् (for शैघ्र्यम्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 M2 अनुकुर्वंति, D3 °वर्तंत (for °गच्छन्ति) —After 6, Ś1 Ñ1 V2 D1–3 ins

224* न तथा कालकूट हि विष हन्याद्यथा स्त्रिय ।

7 ^{a}) V1 हि, B3 च (for तु) D6 om भवतो —^{b}) B3 (with hiatus) एभिर्दोषैर् (for दोषैरेतैर्) —^{cd}) B4 (marg also) कुलीना रूपसपन्ना (for ^{c}) Ś1 Dm1 D2 8 G M2 3 देवी तु, Ñ2 V B1 2 4 Dg1 Dt1 D1 3 6 T3 देवेषु (for देवी हि) Ñ1 श्लाघ्यैरेषा गुणैर्युक्ता यथा चापि अरुधती

8 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 स (for ऽय) Ñ2 V B D5 7 अय (D6 °पि) ह्य (V1 त्व) लकृतो देशस् —^{b}) Ñ2 V B D5 7 त्वया (for यत्र) —Dg1 Dm1 D8 G3 repeat erroneously 8^{cd} after 14^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 D1–3 सार्धं, Ñ2 V2 B D5 7 साध्व्या (for राम) —^{d}) M3 वससि (for वत्स्यसि) Ś1 Ñ1 D1–3 रस्यसे रघुनदन, Ñ2 V2 B D5 7 वसतेह (B3 4 °स चेह) ममाश्रमे, V1 वस त्व हि ममाश्रमे —After 8, Ś1 V2 D1–3 ins

225* तारितश्च त्वया राजा सत्पुत्रेण रघूत्तम ।

[D3 सुपुत्रेण त्वया राजा (for त्वया राजा सत्पुत्रेण)],

while D4 T1 (both l 1–18 only) 2 (l 1–18 after 8 and l 19–23 after 9) G2 ins App I (No 3) after 8

9 ^{a}) V1 Dm1 D4 8 T1 2 G1 3 M1 3 स (for तु) G2 स तथा राघव श्रीमान् —^{b}) G2 अगस्त्य (for राघव) Ś1 B4 स कृताजलि, Ñ2 V B1–3 D2 3 5 7 सहताजलि, D1 सहतागुलि (for सयताञ्जलि) Ñ1 स रामो वै कृताजलि —Dg1 om 9^{cd} —^{c}) Ś1 प्रश्रितो, Ñ1 स महा-, V1 B3 D1 3 प्रसृत (for प्रश्रित) —^{d}) Ś1 D2 3 मुनि (for ऋषि) Dm1 तप्तम् (for दीप्तम्) Ñ1 T2 [अ]निल (for [अ]नलम्).

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगवः ।
गुणैः सभ्रातृभार्यस्य वरदः परितुष्यति ॥ १०
किं तु व्यादिश मे देशं सोदकं बहुकाननम् ।
यत्राश्रमपदं कृत्वा वसेयं निरतः सुखम् ॥ ११
ततोऽब्रवीन्मुनिश्रेष्ठः श्रुत्वा रामस्य भाषितम् ।
ध्यात्वा मुहूर्तं धर्मात्मा धीरो धीरतरं वचः ॥ १२
इतो द्वियोजने तात बहुमूलफलोदकः ।
देशो बहुमृगः श्रीमान्पञ्चवट्यभिविश्रुतः ॥ १३
तत्र गत्वाश्रमपदं कृत्वा सौमित्रिणा सह ।
रमस्व त्वं पितुर्वाक्यं यथोक्तमनुपालयन् ॥ १४
विदितो ह्येष वृत्तान्तो मम सर्वस्तवानघ ।
तपसश्च प्रभावेन स्नेहाद्दशरथस्य च ॥ १५
हृदयस्थश्च ते छन्दो विज्ञातस्तपसा मया ।
इह वासं प्रतिज्ञाय मया सह तपोवने ॥ १६
अतश्च त्वामहं ब्रूमि गच्छ पञ्चवटीमिति ।
स हि रम्यो वनोद्देशो मैथिली तत्र रंस्यते ॥ १७
स देशः श्लाघनीयश्च नातिदूरे च राघव ।
गोदावर्याः समीपे च मैथिली तत्र रंस्यते ॥ १८

G 3 19 19
B 3 13 18
L 3 18 11

Ñ2 V B D5 7 तमृषि सत्यविक्रम —After 9, Ś1 D1–3 ins l 35–82 of App 1 (No 3)

10 ^{a}) B1 2 च (for second ऽस्मि) —^{b}) D1 वै (for मे) B4 D2 4 G2 3 M1 मुनिपुगव, M2 भगवान्स्वय (for मुनिपुगव) —^{d}) Ś1 Ñ V B D5 7 सुतोष, Dt1 D6 गुरुर्न, D1 3 तुतोष, D2 सतोष (for वरद) D1 परमद्युति, D3 (sic) 8 G M1 परितुष्यसि (D3 °से) —After 10, M3 ins App 1 (No 3)

11 ^{a}) Ñ1 कृतश (sic) (for व्यादिश) B1 मा (for मे) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 बहुपादप —Dg1 reads 11^{cd} in marg —^{c}) Ñ2 Dg1 D5 7 यदा, V1 B2 यथा, B1 तत्र, M2 अत्र (for यत्र) D1 G1 गत्वा (for कृत्वा) Ñ1 इच्छेयमाश्रम कर्तुं —^{d}) Ś1 D2 3 वसेम, Dg1 वसेह, D1 वसेमो (sic) (for वसेय) Ś1 D1–3 निरता, Ñ1 यत्र वै, D4 5 7 T1 2 नियत (for निरत) Ñ2 V2 B3 4 D5 7 सुखी

12 ^{b}) Ñ2 V B D5 7 तद्वच, M2 धीमत (for भाषितम्) Ñ1 श्रुत्वा राघवभाषित —After 12^{ab}, T2 ins

226* एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिरिदमब्रवीत् ।

—^{c}) B3 (marg also) सद्वृत्त (for मुहूर्तं) —^{d}) Ś1 Ñ1 वीरो, Ñ2 V B D5 धीमान्, D7 om (for धीरो) V3 प्रियतर Dt1 D6 ततोवाच वच शुभ ❀ Ct तत उवाचेत्यर्थे सधिरार्ष ❀

13 ^{a}) Ñ2 हि योजने, B3 द्वियोजन, Dg1 [ऽ]पि योजने, D1 2 [ऽ]र्धयोजने (for द्वियोजने) Ñ2 V1 B D5 7 राम (for तात) —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 D1–3 M2 -फलद्रुम (for -फलोदक) Ñ2 V1 B D5 7 स्वादुमूलफलैर्युत (V1 B2 3 °लान्वित, B4 °लायुत) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 बहूदक, Ñ2 V B D5 7 शुचिजल, M3 बहुमत (for बहुमृग) —^{d}) Ś1 Ñ1 V D1–3 पचव (V1 °चवा, D1 2 [after corr] °चाव)-टिरिति श्रुत, Ñ2 B1 D5 7 पचवटीति विश्रुत, B2–4 ख्यात पचवटीति वै

14 ^{a}) G1 कृत्वा तत्र (for तत्र गत्वा) Ś1 Ñ1 D1–3 तत्राश्रमपद कृत्वा, Ñ2 V B1–3 4 (also गच्छ त्व तत्र गत्वा च) D5 7 तत्र गत्वाश्रम कृत्वा (B2 राम) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 G1 राम (for कृत्वा) —After 14^{ab}, Dg1 Dm1 D8 G3 repeat erroneously 8^{cd} —Dg1 reads 14^{cd} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M1 2 निवस, Dg1 (before corr as in text) D4 T1 2 रस्यसि, K (ed) रस्यसे (for रमस्व) Ś1 Ñ1 D2 3 स्व-, D8 M3 त, T3 च (for त्व) —^{d}) Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D5 7 M2 परिपालयन् (for अनुपालयन्) —After 14, K (ed) repeats l 26–30 of App 1 (No 3)

15 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 चैव (for ह्येष) —^{b}) M3 मया (for मम) S1 Ñ1 D2 तव (Ñ1 राम) सर्वं (D2 °र्वं) स्वय मम, Ñ2 V B D5 7 तव सर्वो मयानघ (B4 marg, orig °मोत्तम), D1 [ऽ]नघ सर्वं समाधिना, D3 [ऽ]नघ सर्वं स्वय मम —^{c}) Ñ1 V2 B प्रभावेण —^{d}) D4 T1 2 हार्दाद् (for स्नेहाद्)

16 ^{a}) Dt1 G2 Ct हृदयस्थ च, T3 G3 हृदयस्यस्य, M2 हृदयस्य च (for हृदयस्थश्च) Ś1 Ñ1 D1–3 ते भावो, V1 भावस्ते, T2 मे छदो (for ते छन्दो) Ñ2 V2 B D5 7 हृद्गतश्चैव भावस्ते —^{b}) Dt1 D6 Ct विज्ञात (for विज्ञातस्) M2 तपसो (for तपसा) —V1 om 16^{cd} —^{c}) Ś1 V2 D1–3 इह वा वस काकुत्स्थ —After 16, Ś1 V2 D1–3 ins

227* अथेह नेच्छसे वासमन्यदेशनिवासिनाम् ।

[V2 D3 अथवा (for अथेह) D1 नेच्छति, D3 मन्यसे (for नेच्छसे) V2 वस्तुम्, D1 स्थातुम् (for वासम्) D1 2 -निवासनात् V2 D3 अन्यदेश (V2 °श) निवासने (for the post half)], while Dm1 D8 G1 2 M ins

228* वसन्त त्वा जना सर्वे ज्ञास्यन्ति रघुनन्दन ।

17 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 वय ब्रूमो (for अह ब्रूमि) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 3 M2 3 इत (for इति) —Ñ1 om (hapl ?) 17^{c}–19^{b} —^{c}) B1 रम्ये (for रम्यो) B1 M2 (before corr) वनोद्देशे —^{d}) B2 यत्र (for तत्र) T3 रस्यति

18 Ñ1 om 18 (cf v l 17) B3 repeats 18 after 21 —^{b}) B3 (second time) [अ]तिदृष्ट (for °दूरे) V3

3 3 19 20
3 3 13 19
3 18 11

प्राज्यमूलफलश्चैव नानाद्विजगणैर्युतः ।
विविक्तश्च महाबाहो पुण्यो रम्यस्तथैव च ॥ १९
भवानपि सदारश्च शक्तश्च परिरक्षणे ।
अपि चात्र वसन्राम तापसान्पालयिष्यसि ॥ २०
एतदालक्ष्यते वीर मधूकानां महद्वनम् ।
उत्तरेणास्य गन्तव्यं न्यग्रोधमभिगच्छता ॥ २१
ततः स्थलमुपारुह्य पर्वतस्याविदूरतः ।
ख्यातः पञ्चवटीत्येव नित्यपुष्पितकाननः ॥ २२
अगस्त्येनैवमुक्तस्तु रामः सौमित्रिणा सह ।
सत्कृत्यामन्त्रयामास तमृषिं सत्यवादिनम् ॥ २३
तौ तु तेनाभ्यनुज्ञातौ कृतपादाभिवन्दनौ ।
तदाश्रमात्पञ्चवटीं जग्मतुः सह सीतया ॥ २४
गृहीतचापौ तु नराधिपात्मजौ
विषक्ततूणौ समरेष्वकातरौ ।
यथोपदिष्टेन पथा महर्षिणा
प्रजग्मतुः पञ्चवटीं समाहितौ ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

वर्तते, B3 (second time) राघवं (for राघव) —G2 om 18^{c}–19 D4 om 18^{cd} —^{c}) D3 तु (for च) —^{d}) Ś1 V2 B3 (second time as in V1) तत्र सीता तु (V2 च, B3 हि), Ñ2 B1 2 4 D1 3 5 7 सीता त(B4 य)त्र हि (D1 3 तु), V1 तत्र सीताभि, D2 तत्र सीतानु- (for मैथिली तत्र) T2 रस्यति

19 Ñ1 om 19^{ab} (cf v l 17) G2 om 19 (cf v l 18) —^{a}) Ś1 D3 प्राप्य, Ñ2 D5 7 स्वादु-, B1 प्राप्त-, B2 3 (marg also) 4 (marg also as in Ś1) प्राश्य- (for प्राज्य-) Ñ2 V B1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G1 3 M फलैश्, B2 -फल (for फलश्) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 -मृग- (for -द्विज) Ñ2 B1–3 Dg1 Dt1 D4–7 T G1 M2 3 Cg -गणायुत, V1 -गणान्वित (for -गणैर्युत) Ś1 D1–3 बहुपादपशोभित —^{c}) Ś1 महापुण्यो (for °बाहो) —^{d}) Ś1 रम्योगम्यस्, B2 D1 6 पुण्यारण्यस् (for पुण्यो रम्यस्)

20 ^{a}) Dt1 D1 6 T3 सदाचार (for सदारश्च) —^{b}) V1 प्रशक्त (for शक्तश्च) Dg1 reads परिरक्षणे in marg G2 समर्थश्चैव रक्षणे —^{d}) D1 6 T2 पालयिष्यति (for °सि) D3 तापसा मुनिसत्तमा

21 ^{a}) Ś1 Ñ B2–4 D1–3 5 7 आलोक्यते (for °लक्ष्यते) Ñ2 V B D5 7 राम (for वीर) —^{b}) Ñ2 Dt1 D6 7 G1 महावन, V1 महत्पुर —^{d}) Ś1 B Dm1 D1 2 अधिगच्छता (Ś1 °त, B2 D2 °त), Ñ1 D5 G1 3 अभिगच्छत, V2 Dt1 D4 6 T1 2 M3 (marg *sec m* also अधिगच्छता) अपि गच्छता (D4 T1 2 °त), D3 परिमार्गत, L (ed) अधि मध्यत (for अभिगच्छता) —After 21, B3 repeats (var) 18

22 ^{a}) Ñ2 D2 5 7 M2 तत्र (for तत) Ś1 Ñ1 D1–3 स्थलीषु रम्यासु, Ñ2 V2 M2 स्थलीमुपारुह्य, V1 B D5 7 स्थलीमुपारूढा (V1 °ढ, B2 °ढा), G3 स्थलमुपालभ्य, M1 (also as in text) स्थलमुपागम्य (for स्थलमुपारुह्य) —^{b}) B1 D2 G1 पर्वतस्य विदूरत, D4 वसन्तस्यावि° —Dg1 om 22^{cd} —^{c}) Ś1 D3 L (ed) पञ्चवटी च पश्य (L [ed] °श्यै) ता, Ñ1 D3 पञ्चवटी पञ्चवटीं, Ñ2 V B D5 7 तत्र पञ्चवटी नाम (V2 B1 राम, B2 om), D1 पञ्चकूपा पञ्चवटीं (sic) —^{d}) Ś1 D2 3 T3 G2 नित्य (for नित्य-) Ś1 Ñ1 D1–3 -कानना (for -कानन) Ñ2 V B D5 7 दिव्य (V2 नित्य) पुष्पितकानना —After 22, Ñ2 V B D3 5 7 ins

229* ता गत्वा राघव क्षिप्रमितस्त्व वस्तुमर्हसि ।
स्वस्ति प्राप्नुहि काकुत्स्थ गम्यता वत्स मा चिरम् ।

[(l 1) B1 त (for ता) V क्षिप्तम् (for क्षिप्रम्) G (ed) द्रष्टुम् (for वस्तुम्) Ñ2 अर्हति —(l 2) V1 अद्य (for वत्स)]

23 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 एवमुक्तस्त्वगस्त्येन (by transp). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 त मुनि दीप्ततेजस

24 ^{a}) B4 च (for तु) D4 [अ]भ्यनुज्ञात (for °नुज्ञातौ) —^{b}) Ñ1 V2 B1 1 [अ]भिवादनौ, G2 °नदनौ (for -[अ]भिवन्दनौ) —^{cd}) Ś1 Dt1 Dm1 D1–3 6 8 T3 G M3 तमाश्रम, Dg1 तत्राश्रम, M1 तदाश्रम (for °श्रमात्) M2 सीतया सह (by transp) Ñ2 V B D5 7 सीतया सह काकुत्स्थौ जग्मतुर्वास (D5 7 °ह) काङ्क्षिणौ

25 ^{a}) V2 B2 च (for तु) —^{b}) Ś1 B2 विमुक्त, B1 T1 2 विविक्त-, B3 निपक्त- (for विषक्त-) Dt1 Dm1 D6 8 G3 Ck t -तूणी (for -तूणौ) Ś1 D2 सशरावकातरौ, V2 समरेष्वतावुभौ (sic), D3 समरेष्य° (for समरेष्वकातरौ) —^{c}) T3 तथा (for पथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 पथा महा (D2 महापथा [meta]) बलौ (for पथा महर्षिणा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 दण्डकारण्यनिवास, Ñ1 अगस्त्यदर्शन, Ñ2 V B2–4 D5 7 अगस्त्योपदेश (V1 °श), B1 पञ्चवटीगमनमगस्त्योपदेश, D1 अगस्त्यदर्शन, D2 दण्डकारण्ये, D3 पञ्चवटीकथन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 D2 om, Ñ2 V2 B3 D1 7 19, V1 18, B2 4 20, Dg1 Dm1 D4 6 8 T G M1 13, D3 22, D5 16, M2 3 14 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

१३

अथ पञ्चवटीं गच्छन्नन्तरा रघुनन्दनः ।
आससाद महाकायं गृध्रं भीमपराक्रमम् ॥ १
तं दृष्ट्वा तौ महाभागौ वनस्थं रामलक्ष्मणौ ।
मेनाते राक्षसं पक्षिं ब्रुवाणौ को भवानिति ॥ २
स तौ मधुरया वाचा सौम्यया प्रीणयन्निव ।
उवाच वत्स मां विद्धि वयस्यं पितुरात्मनः ॥ ३
स तं पितृसखं बुद्ध्वा पूजयामास राघवः ।
स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छ नाम च ॥ ४
रामस्य वचनं श्रुत्वा कुलमात्मानमेव च ।
आचचक्षे द्विजस्तस्मै सर्वभूतसमुद्भवम् ॥ ५
पूर्वकाले महाबाहो ये प्रजापतयोऽभवन् ।
तान्मे निगदतः सर्वानादितः शृणु राघव ॥ ६
कर्दमः प्रथमस्तेषां विकृतस्तदनन्तरम् ।
शेषश्च संश्रयश्चैव बहुपुत्रश्च वीर्यवान् ॥ ७

G 3 20 7
B 3 14 7
L 3 19 7

13

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामार्पण, M1 with श्रीरामाय नम

1 ab) G1 अतरे (for अन्तरा) Ś1 D2 पचवटीं तु गच्छतावत्तरे (D2 °रा) रघुनदनौ, Ñ V B D1 3 5 7 पच (D3 °चा) वटी तु गच्छतमतरा रघुनदन —After 1ab, D3 ins

230* राम कमलपत्राक्ष सयुगेष्वपलायिनम् ।
महापक्षो महातुण्ड पिशिताशी महाबल ।

—Ñ1 illeg for c —c) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 महागृध्रो, B2 महान्गृध्रो, M2 महागृध्र (for °काय) —d) Dm1 -पराक्रम Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 जटायुरिति विश्रुत (M2 °त)

2 Ñ2 V B D5 7 om 2 —a) Ś1 D2 तु, D1 च, D3 [अ]थ (for तौ) M2 तु दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तौ) G1 महाबाहू (for °भागौ) M2 reads from महा up to 3b in marg *sec m* —b) Ś1 D1–3 वनस्थौ, Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 G2 M1 2 Cv g वटस्थ (for वनस्थ) —For 2cd, Ś1 D1–3 subst

231* मेनाते राक्षस गृध्र तदा चैनाभ्यधावताम् ।
ब्रुवाणौ को भवानेव तिष्ठ तिष्ठ निशाचर ।

[(l 1) D1 मत्वा तौ, D3 मन्येते (for मेनाते) —(l 2) Ś1 इति, D2 अत्र (for एव)]

3 M2 reads 3ab in marg *sec m* (cf v l 2) Ñ1 illeg up to प्रीय in b (see v l) —a) Ś1 D2 ततो, D3 स त, D8 om तौ (subm) (for स तौ) Ñ2 V B D5 7 स राम श्लक्ष्णया वाचा —b) Ñ2 reads सौम्यया in marg Ś1 स्वयमानया, Ñ V B D1–3 5 7 प्रीय (Ñ1 illeg) माणया (for प्रीणयन्निव) —c) B2 बहु (for वत्स) M3 reads वत्स मा in marg *sec m* M2 चेत्थ (for विद्धि)

4 a) Dt1 सत D1 पितु (for पितृ-) Ñ2 D5 7 ज्ञात्वा, V B Dt1 D6 मत्वा (for बुद्ध्वा) —b) Ś1 Ñ1 D1–3 पूजयित्वा सलक्ष्मण (Ś1 स राघव), L (ed) पूजयित्वा च राघव —c) M2 चास्मै (for तस्य) Ñ1 D3 तस्मै स्वकुलमव्यग्रम्, D1 2 M3 तस्मै कुशलमव्यग्रम् —d) Ñ1 D1–3 M2 3 आचचक्षे स्वनाम च (D3 तु मानद), M1 अथापृच्छत्स्वनाम च ❀ Cv स तस्य कुलमव्यग्रमथ पप्रच्छेति सम्यक् पाठ ❀ —For 4cd, Ś1 Ñ2 V B D5 7 subst, while D3 ins after 4

232* कुशलानामय चैनमपृच्छद्विनयान्वित ।
आत्मन सभव तात सतति कुलमेव च ।
कथयेत्यथ स प्राह राम कौतूहलान्वित ।

[(l 1) Ś1 B2 3 (m also as above) [ए]वम्, D3 [ए]व (for [ए]नम्) D3 पप्रच्छ प्रतिपूजयन् (for the post half) —Ś1 om (hapl) l 2–3 —(l 2) V1 प्रभव (for सभव) D3 सपूज्यैनमपृच्छच्च कुलसततिसभव —(l 3) D3 राम कौतूहलात्तत्र तदा सौमित्रिणा सह]

5 a) Ñ B1–3 D1 3 तु वच, V D5 च वच (for वचनं) D4 T1 2 transp b and d —b) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 स्वकुल (D2 कुशल, D7 स कुल) जन्म चात्मन —c) Ś1 Ñ2 V B1–3 D5 7 द्विजश्रेष्ठो, B4 स्ववृत्तात (for द्विजस्तस्मै) —d) G1 -समुद्भव Ś1 Ñ2 V B D5 7 यथानत्परिपृच्छते (Ś1 Ñ2 V2 B2 3 °त), D1 सर्वं श्रुत यथाद्भुत, D2 सर्वमुत्तममद्भुत, D3 सर्वं तु कृतमद्भुत ❀ Cr सर्वभूतसमुद्भव, आचचक्ष इति शेष । आत्मान आत्मना चेत्यर्थ ।, Ck रामस्य वचनं श्रुत्वेति । वचन नाम प्रश्नविषयक वचनमित्यर्थ । सर्वभूतसमुद्भवमाचचक्ष इति प्रसगादिति शेष । आत्मान आत्मनाम चेत्यर्थ ❀

6 a) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 आदिकाले —Ñ2 reads 6b in marg —b) D7 येभवन्ब्राह्मण सुता —c) V1 B1 D1 2 तन् (for तान्) B3 (*sup lin* also as in text) सर्वम् (for सर्वान्) —d) Ś1 आद्यत (for आदित)

7 a) B1 राम (for तेषा) —b) Ś1 Ñ2 V1 (m also विक्रातस्) B1 2 4 D1–4 8 G1 3 M विक्रीतस्, B3 विक्रीडस्, Dm1 विक्रीदस्, D6 7 विक्रातस्, G2 चिक्रीतस् (for विकृतस्) Ñ2 Dg1 D4–7 T1 2 G1 M3 अनतर (for अनन्तरम्) —c) Ś1 सुव्रतश्चैव, Ñ V B D1 2 5 7 सु (B3 स) व्रतश्चैव, Dm1 D8 G3 M1 2 सुश्रवाश्चैव, D3 बहुपुत्रस्तु (for सश्रयश्चैव) —d) D3 सुव्रतश्चैव, D6 वक्षुपुत्रश्च, G3 बहुपुत्रस्य (for बहुपुत्रश्च) M1 बहुपुत्र प्रतापवान्

G 3 20 8 B 3 14 8 L 3 19 8 स्थाणुर्मरीचिरत्रिश्च क्रतुश्चैव महाबलः ।
पुलस्त्यश्चाङ्गिराश्चैव प्रचेताः पुलहस्तथा ॥ ८
दक्षो विवस्वानपरोऽरिष्टनेमिश्च राघव ।
कश्यपश्च महातेजास्तेषामासीच्च पश्चिमः ॥ ९
प्रजापतेस्तु दक्षस्य बभूवुरिति नः श्रुतम् ।
षष्टिर्दुहितरो राम यशस्विन्यो महायशः ॥ १०
कश्यपः प्रतिजग्राह तासामष्टौ सुमध्यमाः ।
अदितिं च दितिं चैव दनूमपि च कालकाम् ॥ ११
ताम्रां क्रोधवशां चैव मनुं चाप्यनलामपि ।
तास्तु कन्यास्ततः प्रीतः कश्यपः पुनरब्रवीत् ॥ १२

8 D5 om (hapl) 8 —[c]) Ś1 Ñ2 V B D7 पुलहश् (for चाङ्गिराश्) Ñ1 D1–3 सत्यश्रवा (Ñ1 °व्रत·) पुलस्त्यश्च, D7 पुल. .·हश्चैव (om hapl) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D7 चैव वीर्यवान् (for पुलहस्तथा)

9 [a]) V1 B1–3(m also as in text) 4 Dm1 D7 8 G3 अवरो (for अपरो) —[b]) Ś1 च वीर्यवान्, B1 G2 तथैव च (for च राघव) —[c]) Dg1 S Cv r काश्यपश्, Cm g कश्यपश् (as in text) D3 G1 2 तु (for च) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 महाभागस्, B2 D1 3 °भाग (for °तेजास्) —[d]) Ś1 D1–3 तु, Ñ1 illeg (for च) Ñ1 पचम (for पश्चिम) Ñ2 V B D5 7 आसीद्पश्चिम

10 [a]) Ñ1 illeg for प्रजापतेस्तु Ś1 Ñ2 V2 B1 D5 7 च (for तु) —[b]) Dt1 D6 T3 विश्रुता, D4 T1 2 विश्रुत, G2 न श्रुत (for न श्रुतम्) —[c]) Ś1 तस्य, G1 नाम (for राम) —[d]) Ñ1 V B M2 यशस्विन, Ñ2 D5 महाव्रता, B3 (also) D2 मनस्विन, T2 3 M1 3 महायशा (for महायश) Ś1 D3 तपस्विन्यो यशस्विन, D7 यशस्विनो महाव्रत (sic) —After 10, V1 D1–3 ins, while Ś1 Ñ V2 B Dm1 D5 7 8 G2 3 M2 3 ins l 3 only after 11[ab]

233* ताभ्यो धर्माय पत्न्यर्थे ददौ दश सुमध्यमा ।
त्रयोदश सुता वीर मारीचेस्तु परिग्रह ।
अङ्गिराश्चापरा राम कन्या प्रत्यङ्गिरास्तथा ।
शेषा धर्मश्च सोमश्च तथैवान्ये महर्षय ।
विशतिश्चापरा सप्त दक्ष सोमाय वै ददौ ।
अन्या ऋपिभ्य प्रददौ दश कन्या सुतेजस ।
धर्मस्त्वजनयत्पुत्रान्साध्याया द्वादशाच्युतान् ।
साध्यान्देवान्रघुश्रेष्ठ देवेभ्योऽपि परान्दिवि ।
वसवोऽष्टौ वसोर्धर्माज्जातास्त्रैलोक्यपूजिता· ।
धार्यते यैर्जगत्सर्वं सहस्थावरजङ्गमम् ।
विश्वाया जज्ञिरे विश्वे दक्षक्रतुमुखा दश ।
मरुत्वत्या मरुत्वन्तो भानवो भानुजा स्मृता ।
लम्ब्यापुत्र स्मृतो घोष सकल्पाया सनामक ।
मुहूर्ताया स्मृतास्त्रिंशन्मुहूर्ता लोकपूजिता ।
साम्या वीथ्या स्मृता पुत्रास्त्रय पन्थान एव च ।
पृथिवीविपय सर्वं मरुन्धत्या व्यजायत ।
कन्या सोमस्य या प्रादाद्दक्ष प्राचेतस प्रभु ।
सर्वा नक्षत्रयोगिन्यस्तासा पुत्रास्तु दीप्तय ।

[(l 1) D2 पत्न्यर्थ (for पत्न्यर्थे) —V1 D1 2 om l 3 and 4 —(l 3) Dm1 D3 8 M2.3 अगिरास्तु, G2 3 अगिरस्तु (for अङ्गिराश्च) D3 M2 [अ]पर (sic) (for [अ]परा) Ñ1 D3 तासा (for कन्या) Dm1 D8 G2 3 M2 3 कन्या प्रत्यग्रहीत्तदा (for the post. half) —(l 5) D3 विंशतिं D2 सोमाय प्रददौ तदा (for the post half) —(l. 6) D1 सुचेतस (for सुतेजस) —(l 7) D2 च (for तु) V1 [अ]युतान्, D3 [अ]च्युत (for [अ]च्युतान्) —(l 8) D1 देवेभ्योप्यधिकान्दिवि, D2 देवेभ्योपि तत परान् (for the post half) —(l 9) D1 च धर्माया, D2 च धर्मज्ञास् (for वसोर्धर्माज्) D2 तथैते लोकपूजिता (for the post half) —(l 10) D2 वे (for यैर्) V1 सदमत् (hypm), D3 महत्- (for सह-) —(l 11) V1 राम (for विश्वे) V1 देवा क्रतुमया दश (for the post half) —(l 12) D1 transp भानवो and भानुजा —(l 13) V1 लम्बापुत्रा स्मृता घोरा (for the prior half) D1 सकथाया (for सकल्पाया) V1 सनायक, D3 सनातन (for सनामक). —(l 14) V1 त्रयस् (for स्मृतास्) V1 -विश्रुता (for -पूजिता) —(l 15) D1 नास्या (for साम्या) V1 याम्या रिध्य, D2 यान्यायाश्च (for साम्या वीथ्या) —(l 16) D3 पृथिव्या विषम सर्वं (for the prior half). D1 2 मरुत्वत्या (for मरुन्धत्या) D3 अजायत —(l 18) D1 सर्व- (for सर्वा) D1 सु- (for तु)] —After 10, M2 ins

234* ददौ स दश धर्माय काश्यपाय त्रयोदश ।
सप्तविंशति सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ।
द्वे चैव बहुपुत्राय द्वे चैवाङ्गिरसे तथा ।
द्वे कृशाश्वाय विदुषे दत्ता दक्षस्य कन्यका ।

11 For subst in V1 D1–3 cf v l 12 Dg1 reads 11[ab] in marg —[a]) Dt1 Dm1 D4 6 T1 2 G M काश्यप B3 (after corr) प्रीति- (for प्रति-) —[b]) Ñ2 D5 7 अष्ट- (for अष्टौ) Ñ1 illeg for सु- Ś1 V2 च पच च (for सुमध्यमा) —After 11[ab], Ś1 Ñ V2 B Dm1 D5 7 8 G2 3 M2 3 ins l 3 of 233* —[c]) Ś1 अदितिश्च दितिश्चैव —[d]) D6 दनुम् Dm1 D8 G3 [अ]थ (for च) Dg1 Dm1 D4 8 T1 2 G M1 कालिका Ś1 Ñ2 V B1–3 D5 7 कालका दनुमे(Ś1 °रे)व च, Ñ1 दनू चैवाथ कालिका, B4 कालका च दनू तथा

12 [a]) L(ed) क्रौंचवशा (for क्रोधवशा) —Ñ1 illeg for 12[b] —[b]) M3 दनु (for मनु) M2 [अ]मलाम् (for [अ]नलाम्) Ś1 Ñ2 V B D5 7 बलामतिबलामपि(Ś1 °ला तथा) —For 11–12[b], D1–3 subst, while V1 subst l 1 only for 11[ab]

पुत्रांस्त्रैलोक्यभर्तॄन्वै जनयिष्यथ मत्समान् ।
अदितिस्तन्मना राम दितिश्च दनुरेव च ॥ १३
कालका च महाबाहो शेषास्त्वमनसोऽभवन् ।
अदित्यां जज्ञिरे देवास्त्रयस्त्रिंशदरिंदम ॥ १४

आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च परंतप ।
दितिस्त्वजनयत्पुत्रान्दैत्यांस्तात यशस्विनः ॥ १५
तेषामियं वसुमती पुरासीत्सवनार्णवा ।
दनुस्त्वजनयत्पुत्रमश्वग्रीवमरिंदम ॥ १६

G 3 20 17
B 3 14 16
L 3 19 18

235* या कन्या प्रतिजग्राह कश्यपो भगवान्प्रभु ।
नामानि तासा सर्वाणि शृणु राम महामते ।
अदितिर्दितिर्दनु प्रावा अरिष्टासुरसाखगा ।
सुरभिर्विनता कद्रुस्ताम्रा क्रोधवशा इरा ।
प्रावापुत्रा महासत्त्वा धर्मनिष्ठा सुयाजका ।

[(l 2) D2 सर्वासा D2 महाबल (for °मते) —(l 3) Prior half hypm D2 चैव (for प्रावा) D2 खशा क्रोधवशा इरा (for the post half) D3 अदितिं दितिं दनु प्राच्यामरिष्टा सुरसा मुनिं —(l 4) D2 तम्रा(before corr भद्रा)नायुर्मुनि कद्रु सुरभिर्विनता सुसा, D3 सुरभि विनता कद्रु ताम्रा क्रोधवशामिव —D2 3 om l 5]

—^{c}) Ñ1 illeg for तास्तु Ś1 पत्न्यो (for कन्यास्) Ś1 Ñ2 V B D3 5 7 भृशं, Ñ1 D2 तदा, D1 तप (sic) (for तत) D1 सर्वा, M3 प्रीता (for प्रीत) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S काश्यप Ś1 Ñ2 V B D1 2 5.7 वाक्यम्, D3 G1 M3 पतिर् (for पुनर्) Ñ1 illeg for प पुनर

13 ^{a}) D2 M2 -कर्तॄन, G2 -भोक्तॄन् (for -भर्तॄन्) Ś1 मे, G1 च (for वै) D1 पुत्रांस्त्रिलोकभर्तॄंश्चे —^{b}) Ñ1 सुस्थिरान्, D2 दुर्धरान् (for मत्समान्) Ś1 Ñ2 V B1–3 D5 7 मत्त (B1 दत्त, L[ed] सत) सजनयिष्यथ, B4 मत्तश्च सजनयिष्यथ(hypm), D1 जनयिष्यत सुस्थिरान् —After 13^{ab}, Ś1 V2 B4(m) ins

236* इति भर्ता वर तासा प्रादात्तु प्रीतमानस ।
[V2 B4 सुप्रीतमानस (for तु प्री°)]

—^{c}) D8 तनया (for तन्मना) B2 D3 राजन् (for राम) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B Dg1 D1–3 5 7 T3 G1 2 मनुजर्षभ, Ñ1 मनुरेव च (for दनुरेव च)

14 ^{a}) Dg1 Dm1 D4 8 T1 2 G M1 2 Cg कालिका (for कालका) G1 महाभाग (for °बाहो) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 दनुश्च (Ñ1 illeg after दनुश्च up to ^{b}) कालका(Ś1 °कश्) चैव, D3 दनुश्चैव महाभागो —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 M2 3 शेषा विमनसो (for शेषास्त्वमनसो) —^{d}) Dm1 अरिंदम

15 ^{b}) T2 M3 ह्यश्विनौ (for अश्विनौ) —^{c}) Dm1 हि (for तु) —For 14^{c}–15, Ś1 N V B D1–3 5 7 subst, while G1 subst l 1–2 for 14^{c}–15^{b}

237* अदितिर्जनयामास त्रयस्त्रिंशत्सुरान्सुतान् ।
आदित्याश्च वसूश्चैव रुद्रांश्चैवाश्विनावपि ।
दितिस्तु जनयामास दैत्यांश्चैव यशस्विन ।

[G1 transp l 1 and 2 —(l 1) Ñ1 D1–3 G1 जनयद्देवान् V B2–4 सुतान्सुरान् (by transp), B1 शतान्सुतान्, G(ed) शुभान्सुरान् (for सुरान्सुतान्) Ñ1 त्रयस्त्रिंशत वै सुतान्, D1 आदित्याञ्जगदीश्वरान्, D2 आदित्याञ्जगति श्रुतान्, D3 त्रयस्त्रिंशत ईश्वरान्, G1 त्रयस्त्रिंशदरिंदमान् (for the post half) —D1 2 om l 2 —(l 2) V1 सुतांश्चैव (for वसूंश्चैव) Ś1 Ñ2 उभो (for अपि) Ñ1 D3 G1 आदित्यान्सवसून्रुद्रानश्विनौ चैव राघव —(l 3) Ś1 Ñ1 B3 4 च (for तु) Ñ1 D3 पुत्रास् (for दैत्याश्) Ñ V B1 2 D3 5 7 तात, D1 2 सह (for चैव) Ñ2 V1 D5 7 तपस्विन, B2 यशस्विनी, D1 2 मरुद्गणे (for यशस्विन)]

16 ^{a}) Ś1 Ñ1 V B D1–3 येषाम् —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 7 पुरा(Ñ1 illeg after रा, B1 °त्रा)सीत्स(Ś1 Ñ2 B2 °त्सु)-महार्णवा, D1–3 पुरा सवनकानना, G3 पुरासितवनार्णवा —B1 transp 16^{cd} and 17^{ab} —^{c}) T3 मनुस् Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D5 7 च (for तु) D1 2 पुत्रान् (for पुत्रम्) —^{d}) Ś1 अश्विग्रीवम् (for अश्व°) B1 अनुत्तम, D5 7 अरिंदम (for अरिंदम) D1 2 विप्रचित्ति(D1 °त्रि)मुखान्बहून् ❀ Cv दैत्यान्दिति । तादृशौ नरकालकौ कालका, दनुरश्वमदशग्रीवमेक पुत्र मनुरल्पबलायुषो मनुष्यान् अन्यास्तु तिर्यक्पक्षिस्थावरान् जनयामासु । श्येनी श्येनाश्च गृध्राश्च व्यजायत सुतेजस । धृतराष्ट्री तु हसाश्च कलहसाश्च सर्वश इति पाठक्रम (as in text) ❀—After 16, D1 2 ins, while V1 ins after 17^{ab}

238* खसापुत्रौ स्मृतौ रौद्रौ सध्ययोर्यक्षराक्षसौ ।
दारुणत्वाद्धि कालस्य निसर्गेण तु दारुणौ ।
विरूपौ निकृतौ तीक्ष्णौ सर्वसत्त्वभयकरौ ।
महास्वनौ महासत्त्वावन्तर्धानचरावुभौ ।
असृङ्मांसवसाहारौ नक्त चैव बलीयसौ ।
तयो पुत्राश्च राजेन्द्र बहवो रात्रिचारिण ।
अनायुष स्मृता पुत्रा बलपुत्रादयो गता ।
महाकाया महामायास्त्रैलोक्यस्य भयकरा ।
मुने पुत्रास्तु बहुशो गन्धर्वाप्सरसा गणा ।
अन्याश्चाप्सरसो दृष्ट्वा यज्ञे देवनमस्कृता ।
प्रजापत्य तु गन्धर्वा जज्ञिरे कोपनोत्तमा ।
कामक्रोधवशा सर्वे दष्ट्रिणो रावणादय ।
अनेकशतसाहस्रा बलवन्तस्तपस्विन ।

[(l 1) D1 खगापुत्रो, D2 खशा° —(l 2) D2 च (for हि) D1 2 च (for तु) —(l 4) D1 महासुरौ (for महास्वनौ) —(l 6) D1 2 पौत्राश्च (for राजेन्द्र) —(l 7) D1 2 बालवृद्धा (D2 बलवृत्रा)दयोद्धता (for the post half) —(l 8) D1 महावीर्यास् (for °मायास्) D2 महामाया महाकायास् (by transp)]

G 3 20 17 B 3 14 17 L 3 19 18

नरकं कालकं चैव कालकापि व्यजायत ।
क्रौञ्ची भासी तथा श्येनी धृतराष्ट्री तथा शुकीम् ॥ १७
ताम्रापि सुषुवे कन्याः पञ्चैता लोकविश्रुताः ।
उलूकाञ्जनयत्क्रौञ्ची भासी भासान्व्यजायत ॥ १८

श्येनी श्येनांश्च गृध्रांश्च व्यजायत सुतेजसः ।
धृतराष्ट्री तु हंसांश्च कलहंसांश्च सर्वशः ॥ १९
चक्रवाकांश्च भद्रं ते विजज्ञे सापि भामिनी ।
शुकी नतां विजज्ञे तु नताया विनता सुता ॥ २०

(for the prior half) D2 त्रैलोकस्य —(l 9) D1 सुबपुषो, D2 सुबहुशो (for तु बहुशो) —(l 10) D1 [ऽ]रिष्टा, D2 शिष्टा (for दृष्ट्वा) V1 यज्ञदेव- (for यज्ञे देव-) —(l 11) D1 2 प्राजापत्यानि (for प्रजापत्य तु) D1 गायनोत्तमा, D2 गायनक्षमा (for कोपनोत्तमा) —(l 12) D1 2 राम क्रोधवशापत्य (for the prior half) D1 वानरादय, D2 वनचारिण (for रावणादय) —(l 13) D1 2 तरस्विन (for तपस्विन)]

17 B1 transp 16^{cd} and 17^{ab} D1 2 om 17^{ab} —^{a}) Dm1 D8 T2 M1 कालिक, D3 G2 कालिका, G3 कालका (for कालक) Ś1 कालकजाश्च, Ñ1 कालका कन्या, Ñ2 कालकजैश्च, V1 कालखजाश्च, V2 M3 कालकेयाश्च, D5 7 कालकज च (for कालक चैव) —^{b}) Ñ1 मानव सा, Dg1 कलिकापि, Dm1 D4 8 T1 2 G M1 2 कालिकापि, D3 दानव सा (for कालकापि) M3 व्यजीजनत् Ś1 कालनेमिमजीजनत्, Ñ2 V B D5 7 कालका समजीजनत् .—After 17^{ab}, V1 ins 238*, while D3 ins

239* ताम्रा तु सुषुवे कन्या पञ्च राम निबोध मे।

V1 D1 2 transp 17^{cd}–20 and 21^{ab}–28 (including star passages) Ś1 repeats 17^{c}–18^{b} after 254* —^{cd}) D5 7 क्रौंची श्येनी तथा भासी (by transp) (for ^{c}) G3 धार्तराष्ट्रीं (for धृत°) Ś1 (both times) V1 B2–4 क्रौंची भासी (B2 4 °पी) तथा श्येनी धृतराष्ट्री तथा शुकी (V1 भासी भासानजायते)

18 Ś1 repeats 18^{ab} (cf v l 17) For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —^{a}) Ś1 (both times) Ñ1 D1 2 ताश्चापि, Dt1 D6 T2 3 ताम्रा तु, D3 ताम्रैव (for ताम्रापि) Ś1 Ñ1 D2 सुषुवु. (for °वे) —^{c}) S1 V2 B2–4 D5 7 क्रौचान जनयत्, Ñ2 B1 क्रौचाश्चाजनयत् —^{d}) G3 हासी हासान् (for भासी भासान्) Ś1 Ñ2 V2 B1–3 D7 अजायत, B4 D5 अजीजनत् —For 18^{cd}, D1–3 subst, while Ś1 ins after 18^{ab} (r)

240* भासीपुत्रा स्मृता भासा मयूरा कारुकुक्कुटा ।
उलूकाश्च कपोताश्च तित्तिरा लावकास्तथा।

[(l 1) Ś1 D2 तथा (for स्मृता) D1 माया (for भासा) D1 काककुलका —D3 om l 2 —(l. 2) Ś1 लावुकास् (for लावकास्)]

whereas V1 subst for 18

241* मयूरान्कुक्कुटान्गृध्रानुलूकांस्तित्तिरानपि।
कपोतानपि सजज्ञे बलाकाश्च तथैव च।

19 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —^{a}) Dg1 श्येनी श्येनाश् —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B D5 7 तथोलूकानजायत, Ñ1 D3 जन.द् (D3 °यत्) मितौजस, V1 D2 सप्रजज्ञे मितौजस, D1 सजज्ञे अमितौजस (with hiatus) —^{cd}) Ñ1 D1 6 T2 M3 च (for तु) Ñ1 D1–3 भामिनी (for सर्वश) V1 सजज्ञे जलचारिण (for ^{d}) Ś1 Ñ2 V2 B D5 7 धृतराष्ट्री त्व(Ñ2 D5 7 चा)जनयद्धंसाञ्जलविहा(B2–4 °चा)रिण

20 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —^{a}) B3 भद्रा तु, D7 om ते (subm) (for भद्र ते) —^{b}) Dm1 D8 च, T3 सु- (for [अ]पि) Ś1 Ñ2 V B D5 7 सारसाश्चैव सर्वश, Ñ1 प्रजज्ञे वापि सर्वश, D1–3 प्रजज्ञे उ(D2 चौ, D3 [with hiatus] ओ)दकान्द्विजान् —^{c}) Dm1 D8 G3 विजज्ञे सा, G1 च जज्ञे तु, M1 2 व्य(M2 वि)जनयन् (for विजज्ञे तु) —^{d}) Dg1 D6 T नताया D6 विनती (for विनता) —For 20^{cd}, S1 Ñ V B D1–3 5 7 (l 1 only) subst

242* शुकी शुकानजनयत्तनयान्विनयान्वितान्।
कल्याणगुणसपन्नान्सर्वलक्षणपूजितान्।

[(l 1) Ñ1 D1 2 विजज्ञेव, D3 विजनयत् (for अजनयत्) D1 om (hapl) for विनया Ś1 D3 गरुडान्विनता तथा, Ñ2 D5 7 तनयान्विश्रुतांस्तथा, V B3 4 D2 तनयान्विनता(B4 °ता) तथा (D2 सुतान्) (for the post half) —(l 2) V1 repeats l 2 after l 2 of 243* D1 -सयुतान्, D3 -पूजिता (for -पूजितान्)]

—Thereafter V1 D1 2 cont, Ś1 cont after 240*

243* एते वै सुमहावेगान्गरुडान्पन्नगाशिन ।
क्रौञ्ची वाघ्रीणसाञ्जज्ञे कुररान्सारसान्बकान्।
स्थलजाश्चैव भद्र ते पक्षिणो जलजानपि।
कालकाया ह्यनाधृष्य कालकेयगणो महान्।
महारौद्रो महाभीम सर्वसत्त्वभयकर । [5]
दक्षो दैवतविद्वेपी ब्रह्मदत्तवरोऽशिव ।
एव विश्वस्य जगतो दाक्षायिण्यो हि मातर ।

[Ś1 om l 1.—(l 1) V1 सुमहाभागा, D1 °वेगा (for °वेगान्) D1 (after corr) गहना (for गरुडान्) V1 गरुड पन्नगाशन (for the post half) —(l 2) V1 वाघ्रीनस जज्ञे V1 तथा (for बकान्) —After l 2, V1 repeats l 2 of 242* D1 om l 3–4 —(l 3) S1 जलजाश् (for स्थलजाश्) Ś1 प्रजज्ञे चोदकान्द्विजान् (for the post half) —(l 4) Ś1 कालकायात्मजोधृष्य (metri causa) V1 काल्काजनय(त्)प्रक्ष कासकेयास्तथा ।, —(l 6) Ś1 दृप्त. —(l 7) V1 हि सर्व- (for विश्वस्य) Ś1 दाक्षायण्यो]

दश क्रोधवशा राम विजज्ञेऽप्यात्मसंभवाः ।
मृगीं च मृगमन्दां च हरीं भद्रमदामपि ॥ २१
मातङ्गीमथ शार्दूलीं श्वेतां च सुरभीं तथा ।
सर्वलक्षणसम्पन्नां सुरसां कद्रुकामपि ॥ २२
अपत्यं तु मृगाः सर्वे मृग्या नरवरोत्तम ।
ऋक्षाश्च मृगमन्दायाः सृमराश्चमरास्तथा ॥ २३
ततस्त्विरावतीं नाम जज्ञे भद्रमदा सुताम् ।
तस्यास्त्वैरावतः पुत्रो लोकनाथो महागजः ॥ २४
हर्याश्च हरयोऽपत्यं वानराश्च तपस्विनः ।
गोलाङ्गूलांश्च शार्दूली व्याघ्रांश्चाजनयत्सुतान् ॥ २५

G 3 20 26
B 3 14 25
L 3 19 28

21 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 तथा, D2 अथ, M2 Cv*p* तत, M3 नव (for दश) Ñ1 B1 2 D3 7 G1 2 नाम, V1 पापा (for राम) D1 2 दश क्रोधवशापत्य —[b]) D4 T1 2 G1 2 हि, M च (for ऽपि) Dm1 D8 G2 M [आ]त्मसभवान् Ś1 Ñ V2 B D3 5 7 जज्ञे सा चा(Ś1 शाखा)त्मसभवान्, V1 D1 2 दश कन्या कुलोद्वहा —V1 om 21[cd] —[c]) Ñ1 D6 मृगी च, D8 मृगा च —[d]) Dg1 हारीं, Dm1 D8 G1 2 M1 हरि (for हरीं) Dg1 भद्रमथामपि, T3 भद्रमथापि च —For 21[cd], Ś1 D1-3 subst

244* मृगी च मृगमन्दा च हरिभद्रा मतङ्गिका ।

[D3 मृगवृदाश्च (for °मन्दा च) D2 हरी (for हरि-) D1 हरीभद्रा मता तथा, D3 हरिमदामजामपि (for the post half)], while Ñ2 V2 B D5 7 subst

245* मृगीं मृगवती चैव शार्दूली क्रोष्टुकी तथा ।

[B1 2 मृगी मृगवती Ñ2 V2 B1-3 D5 शार्दूली क्रोष्टुकी(B1 °ष्टिकी, D5 °ष्टुकी)]

22 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —[a]) Dg1 मतगीम् D4 T1 2 G2 अपि (for अथ) —[b]) Dg1 स्वरभीं, Dm1 D4 6 8 G2 M2 3 सुरभि —For 22[ab], Ñ V B D3 5 7 subst

246* मातङ्गी सिंहिका चैव श्वेता सुरभिरेव च ।

[D5 मातगा D5 7 सिंहिका (for सिंहिका) Ñ1 V1 D3 मातगी त्व(V1 °गीर, D3 °गीम)थ शार्दूली(Ñ1 °ली) (for the prior half) Ñ V D3 5 7 श्वेता Ñ D3 5 7 सुरभिम् (for °भिर्)] —[c]) B1-3 D3 7 सपत्ना —[d]) V2 B1-3 D3 M2 सुरसा (for सुरसां) Ñ2 V2 B4 D5 7 च यशस्विनी, B1-3 च यशस्विनी, D3 च तपस्विनी (for कद्रुकामपि) —For 22, Ś1 D1 2 subst, while V1 subst for 22[cd]

247* भूता च कपिशा दष्ट्रा श्वेता च सरमा तथा ।
सुरसा चैव ताभ्यो हि जज्ञिरे विपुला प्रजा ।

[(l 1) V1 कपिला (for °शा) Ś1 सरसा, V1 सुरसा, D1 सुरमा (for सरमा) —(l 2) V1 इवायाश् (for सुरसा) Ś1 चापि (for चैव) Ś1 [ऽ]पि (for हि) V1 D1 बहुला (for विपुला)]

23 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —[a]) Ñ1 D3 च (for तु) —[b]) Ñ1 D3 नरवरात्मज —[c]) Ñ1 D3 ऋक्षास्तु, V1 शबरा, L(ed) गवया (for ऋक्षाश्च) D6 मृगमेदाया (for मृगमन्दाया) —[d]) Dg1 शृमराश्, D6 8 सु° (for सृमराश्) —For 23, Ś1 D1(l 1 only) 2 subst, V1 subst l 1 for 23[ab] and ins l 2 after 23

248* मृगापत्य मृगा सर्वे हरिणैणा शशास्तथा ।
वराहा महिषा खड्गा उष्ट्रा गौरमुखास्तथा ।,

[(l 1) V1 D1 2 मृग्यपत्य V1 हरिणेया (for °णैणा) Ś1 हरिणैणाञ्शशास्तथा (for the post half) —(l 2) V1 वराहगजमहिषा (for the prior half) V1 उष्ट्र],

while Ñ2 V2 B D5 7 subst

249* मृग्या पुत्रा मृगा सर्वे तत्र तासा परतप ।
मृगवत्यास्त्वथर्क्षाश्च सृमराश्च तथा विभो ।

[(l 1) B3 मृगा (for मृग्या) B1 सुता (for पुत्रा) V2 मृग्या पत्य(sic) B1 तामा भद्रा (for तत्र तासा) —(l 2) B3 मृगवत्या V2 B तथर्क्षाश्च (for त्वथ°) V2 मृगराश्च (for सृमराश्च). B3 प्रभो (for विभो)]

24 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 According to Cg, the sequence of st 24–26 is 25[ab], 24, 26[ab], 25[cd], 26[cd]. —[a]) Dg1 [इ]रावति, Dm1 D8 G1 [इ]रावती, M1 [अ]रा° (for [इ]रावती) —[b]) T3 भद्रमदा Dg1 जज्ञे भद्रमथात्मजा —[c]) Dg1 ततस्त्विरावत —For 24, Ś1 Ñ1 V1 D1-3 subst (Ś1 V1 D1 2 read after 252*)

250* ततस्त्वैरावण नाम नाग भद्रा व्यजायत ।
स तु सर्वगुणोपेतो गजेन्द्रः शक्रवाहन ।

[(l 1) Ś1 D2 तथा (for ततस्) Ś1(with hiatus) एरावण, D1 चैरावण, D2 वैश्रवण (for त्वैरावण) Ñ1 हरिभद्रा, D2 नारी भद्रा, D3 हरिमदा (for नाग भद्रा) —(l 2) Ñ1 सत्त्वगुणोपेतो (for सर्वगुणो°)],

while Ñ2 V2(l 1 only) B D5 7 subst for 24

251* गजमैरावत नाम मातङ्ग्यजनयत्सुतम् ।
ऐरावणात्पुनर्जाता मृगमन्दादयो गजा ।

[(l 1) B4 नागम् (for गजम्) B ऐ(B2 चै)रावण (for °वत) B3 चैव (for नाम) B4 D5 7 मातगी जनयत्सुतम् (for the post half)]

25 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17, for Cg, cf v l 24 —[a]) Ś1 V1 D2 3 G2 तु (for च) —[b]) Ñ1 Dm1 D3 4 8 M2 तरस्विन (for तप°) Ś1 V1 D1 2 गोलाङ्गूलास्तु रक्षस (D1 °श्च रिक्षव, D2 °स्तरक्षव) Ñ2 V2 B D5 7 वानरा

G 3 20 26
B 3 14 26
L 3 19 29

मातङ्ग्यास्त्वथ मातङ्गा अपत्यं मनुजर्षभ ।
दिशागजं तु श्वेताक्षं श्वेता व्यजनयत्सुतम् ॥ २६
ततो दुहितरौ राम सुरभिर्देव्यजायत ।
रोहिणीं नाम भद्रं ते गन्धर्वीं च यशस्विनीम् ॥ २७
रोहिण्यजनयद्गा वै गन्धर्वी वाजिनः सुतान् ।
सुरसाजनयन्नागान्राम कद्रूश्च पन्नगान् ॥ २८
मनुर्मनुष्याञ्जनयत्कश्यपस्य महात्मनः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्च मनुजर्षभ ॥ २९
मुखतो ब्राह्मणा जाता उरसः क्षत्रियास्तथा ।
ऊरुभ्यां जज्ञिरे वैश्याः पद्भ्यां शूद्रा इति श्रुतिः ॥ ३०
सर्वान्पुण्यफलान्वृक्षाननलापि व्यजायत ।
विनता च शुकीपौत्री कद्रूश्च सुरसास्वसा ॥ ३१

भुवि विश्रुता —[c]) Ñ B1 2.4 Dt1 D6 8 गोलाङ्गूलाश्च —[d]) Ñ2 V2 B D5 7 व्याघ्रानजनयत Dg1 marg, D6 सुत (for सुतान्) —For 25[cd], Ś1 V1 D1 2 subst

252* सिंहा व्याघ्रा जम्बुकाश्च द्विपिनो नकुलास्तथा ।
सर्पा मूषकमार्जारा दर्दुराश्च महाबला ।
श्वेत चैव महाकाय वारण दैत्यदारणम् ।

[(l 1) V1 सिंहव्याघ्राश्च जम्बुका (for the prior half) V1 नरा, D1 खगा (for तथा) —(l 2) V1 च खर, D2 मूषीक- (for मूषक-) V1 D1 महाभुजा —(l 3) V1 D1 श्वेतवाहन, D2 दत्यदारुण]

—Thereafter Ś1 V1 D1 2 read 250*

26 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 For sequence in Cg, cf v l 24 —[a]) D1 मातङ्ग्याम् (for मातङ्ग्यास्) Ś1 D2 सर्व-, D1 अथ, G1 M1 त्वपि (for त्वथ) D5 7 मातंगी Ñ1 मातंगास्त्वथ मातंगी, V1 मातंग्याश्च तथापत्य, Dm1 D3 4 8 T2 G3 M2 मातंगास्त्वथ मातंग्या (by transp), G(ed) मातंग्यपि च मातंगान् —[b]) Ś1 D2 जज्ञिरे, V1 मातंगा, D5 7 M2 ह्यपत्य (to avoid hiatus) (for अपत्य) Ś1 Ñ V B1-3 D1-3 5 7 पुरुषर्षभ, G2 मनुजेश्वर (for मनुजर्षभ) —[cd]) Ś1 V1 Dm1 D2 6 दिशा गज, Dg1 दिशो गजाश्, D4 T दिशागजाश् (for दिशागज) Ś1 V1 श्वेताख्य, Ñ1 शखाख्य, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G3 काकुत्स्थ (for श्वेताक्ष). D6 श्रुता (for श्वेता) Dg1 Dm1 T2 G2 [अ]-व्यजनयत्, D1 2 स्वज°; D3 चाज° D4 T सुतान् (for सुतम्) V1 श्वेतानुजनयत्सुतान् (for [d]) Ñ2 V2 B D5 7 दिग्गज चैव शखाख्य श्वेता वै समजायत —After 26, Ś1 V1 D1 2 ins a passage relegated to App I (No 4)

27 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 —[a]) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 तथा, D1 उभे (for ततो) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D2 M3 दुहितरो, D3 चेदुतरो (sic) (for दुहितरौ) —[b]) Ś1 सुषुवे सुरभी वने, Ñ1 V1 D1-3 सुरभी सुषुवे परा (V1 प्रजा, D1 वने, D2 3 वरे), Ñ2 D5 7 सुरभिस्तु व्यजायत, V2 B सुरसापि व्यजायत, G M सुरभी(G2 M2 °भिर्) द्वे व्यजायत —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B2 रोहिणी, D5 रौहिणी, D6 रोहिणा, D7 रोहणी Ñ2 V2 B D5 7 चैव (for नाम) V1 कद्रुश्च, G(ed) भद्र च (for भद्र ते) —[d]) Ś1 B1 D6 गंधर्वांश्, V1 B2 D1 ग(V1 गा)धर्वी, Dt1 D2 6 गधर्वा Ś1 V1 B2 D1 2 5 यशस्विनी

28 For sequence in V1 D1 2, cf v l 17 Ś1 om (hapl) 28[ab] —[a]) Dg1 Dt1 Dm1 D3 4 6 8 G1 3 M2 3 Cr t गावो, D1 यज्ञा, D2 गाश्च, Cgp as in text (for गा वै) Ñ V1 B D5 7 रोहिण्या(V1 B1 °ण्या) जज्ञिरे गावो(Ñ1 °श्च). —[b]) Ñ1 V1 Dt1 D1-4 गधर्वा, B D5 7 गन्धर्व्यां (for गन्धर्वी) Ñ1 V1 D1 2(before corr) 3 सुता, Ñ2 V2 B D5 7 तथा (for सुतान्) —[c]) M1 नाग, M3 damaged (for नागान्) —[d]) B2-4 Dg1 M2 3 कद्रुश्च Dg1 Dm1 D4 8 T G1 3 M तु (for च) —For 28[cd], Ś1 V1 D1 2 subst

253* कद्रूश्च नागान्सजज्ञे शेषवासुकितक्षकान् ।
कर्कोटकमहापद्मौ कुलमुख्यास्तथा परान् ।
पञ्च कन्याश्च नाम्नाया जाता रघुकुलोद्वह ।

[(l 1) V1 कद्रुश्च Ś1 शेषतक्षकवासुकीन् (for the post. half) —(l 2) D1 महापद्मान् (for °पद्मौ). —(l 3) Ś1 ता राजन्, V1 श्वेतान् (for नाम्नाया) Ś1 त्याता (for जाता)], while Ñ1 D3 subst for 28[cd]

254* नागाना सुरसा जज्ञे सहस्र भीमकर्मणा ।
कद्रूश्च पन्नगाञ्जज्ञे बहून्नाम महाबला ।

—After 254*, Ś1 repeats 17[c]–18[b]

29 [ab]) Ś1 Ñ1 D1-3 असृजद् (for जनयत्) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G2 3 M1 3 काश्यपस्य Ś1 Ñ1 V1 D1-4 T1 2 G1 M2 राज(D3 4 T1 2 G1 °म)पुत्रान्(M3 °न) यशस्विन. (for [b]) Ñ2 V2 B D5 7 मनुर्मनुष्याश्च तथा जनयामास राघव —[d]) B पुरुषर्षभ D3 शूद्रांश्चैव द्विजर्षभ

30 D4 T1 G1 2 om 30 —[a]) Ś1 Ñ1 V B Dg1 D3 5 7 T3 शिरसो, D1 2 शिरस्तो (for मुखतो) —[b]) Ś1 V1 Dm1 D2 3 8 Ctp बाहुभ्या(D2 °त.), B3 4 D1 उरस, G3 भुजाभ्या (for उरस) Ñ2 V2 B2 3 D5 7 भुवि, V1 D3 स्मृता (for तथा) Ś1 क्षत्रियस्तथा, B1 4 क्षत्रियो भुवि —[d]) Dm1 G3 विनिसृता, D8 विनिश्रुता, T2 M1 इति श्रुत, M2 3 इति स्मृता —For 30[cd], Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst

255* जाताश्चाप्यूरुतो वैश्या शूद्राणा जन्म पादत ।

[Ś1 वैश्यास्तथोरुजाताश्च, Ñ1 वैश्यानप्यूरुजानाद्, D1 उर्वोश्च वैश्या सभूता, D2 3 वैश्या अप्यूरुतो जाता (for the prior half)]

31 Ś1 D1 2 om 31[a]–32[b] —[a]) Dm1 D4 T1 M3 Cgp पिंड-, T3 वीत- (for पुण्य-) Ñ2 V2 B D5 7 सस

कद्रूर्नागसहस्रं तु विजज्ञे धरणीधरम् ।
द्वौ पुत्रौ विनतायास्तु गरुडोऽरुण एव च ॥ ३२
तस्माज्जातोऽहमरुणात्संपातिश्च ममाग्रजः ।
जटायुरिति मां विद्धि श्येनीपुत्रमरिंदम ॥ ३३
सोऽहं वाससहायस्ते भविष्यामि यदीच्छसि ।
सीतां च तात रक्षिष्ये त्वयि याते सलक्ष्मणे ॥ ३४

जटायुषं तु प्रतिपूज्य राघवो
मुदा परिष्वज्य च संनतोऽभवत् ।
पितुर्हि शुश्राव सखित्वमात्मवा-
ञ्जटायुषा संकथितं पुनः पुनः ॥ ३५
स तत्र सीतां परिदाय मैथिलीं
सहैव तेनातिबलेन पक्षिणा ।
जगाम तां पञ्चवटीं सलक्ष्मणो
रिपून्दिधक्षञ्शलभानिवानलः ॥ ३६ G 3 20 37 B 3 14 36 L 3 19 61

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पिंडफलान्(B1 °कुलान्) वृक्षान्, V1 पुण्यान्सर्वफलान्वृक्षान् —^{b}) Ñ2 B4 (also as in text) D5 7 इरा च, V1 ललना, B1 बाला च (for अनला) —After 31^{ab}, Dm1 D8 G3 M3 ins

256* जज्ञे राम महाबाहो ताश्च सर्वान्महीरुहान् ।

—Ñ1 D3 om 31^{c}–32^{b} Ñ2 V B D5 7 transp 31^{cd} and 32^{ab} —^{c}) Ñ2 V B D5 7 G2 M2 तु, G1 [अ]पि (for च) G(ed) श्येनी (for शुकी-) Ñ2 V B D5 7 जज्ञे (for -पौत्री) —^{d}) B2 M2 कद्रुश्च, B3 4 कद्रु च Dm1 सरसा-, G2 सुरसु- (for सुरसा-) M3 (before corr तदा) -सुता, Ct सुते (for -स्वसा) Ñ2 V B D5 7 सुरसा (B3 4 °सा) सुता (B1 तथा) G(ed) अन्यै सह सुतै सुता

32 Ś1 Ñ1 D1–3 om 32^{ab} (cf v l 31) Ñ2 V B D5 7 transp 31^{cd} and 32^{ab} —^{a}) V1 रुद्रनाग-, M2 कद्रुर्नाग- B4 G1 3 -सहस्र च, M3 °स्रास्तु (for -सहस्र तु) Dm1 D4 8 T1 2 Cg कद्रूर्नाग सहस्रास्य —^{b}) M1 2 जज्ञे सा (for विजज्ञे) Dt1 D6 धरणीधरान्, Cg as in text (for °धरम्) Ñ2 V B D5 7 जनयामास भूध(B4 °च)र —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 3 च, D1 यौ (for तु) Ñ2 V B D5 7 विनताया सुतौ राम —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 जज्ञाते (Ś1 D1 2 कथितौ) गरुडारुणौ

33 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 [ऽ]स्मि गरुडात् (for ऽहमरुणात्) —^{b}) Ś1 D1 सपाती च, Dg1 T3 °ति स, D2 साम्पाती च, G2 °तिस्तु Ñ2 V1 चाग्रजो मम (by transp) V2 B D5 7 सपाती चाग्रजो मम —After 33^{ab}, Dg1 reads 34^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 जटायुष तु (Ś1 V B2 3 D1 च) (for जटायुरिति) M1 2 मामाहु (for मा विद्धि) —^{d}) Ñ2 D5 7 मुनिपुत्रम् (for श्येनी°)

34 ^{a}) V1 सोय, L(ed) योह (for सोऽह) Ś1 D1–3 M3 राम, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 वत्स, B2 वधु (for वास-) G1 मया सह वसेह त्व —^{b}) G1 सहाय ते (for भविष्यामि) V1 यदृच्छया, Dg1 G2 यदिच्छसि —After 34^{ab}, Dm1 D4 8 T1 2 G3 ins

257* इद दुर्गं हि कान्तार मृगराक्षससेवितम् ।

—Dg1 reads 34^{cd} after 33^{ab} —^{c}) Ñ2 V2 B2–4 D5 7 तथेह, B1 तथैव, Dg1 तु तात (for च तात) —^{d}) Ñ2 D5 7 सुसे, B शून्ये (for याते) V1 सलक्ष्मण —After 34, Ś1 V1 D1–3 ins

258* तव पित्रा महाबाहो सगत मे दृढव्रत ।
भवान्सख्यु सुतो मह्य भवति प्रीतिमानहम् ।
स त खग परिष्वज्य पूजयित्वा पुन पुन ।
उवाच रामो धर्मात्मा यथा त्व तात मन्यसे ।

[(l 1) V1 सखित्व (for सगत) Ś1 D2 [ऽ]भवद्दृढ, V1 महत्कृत (for दृढव्रत) —(l 2) V1 भवान्सखिसुतोस्माक (for the prior half) Ś1 D2 भवद्भि (for भवति) —(l 3) V1 सलक्ष्मण (for पुन पुन)]

35 ^{a}) M2 त (for तु) Ś1 Ñ1 D2 3 तथेति (Ś1 °थैव) त वै (Ñ1 D3 स) परिगृह्य राघवो, Ñ2 V1 B D5 7 तथेति त तु (Ñ2 D5 7 तत्र, B1 कृत्वा) प्रतिगृह्य राघवो —^{b}) D1 तदा (for मुदा) D3 om च Ś1 तथैव तोपयन्, Ñ2 V B D5 7 च त खगोत्तम, D2 च समतोभवत् (for च सनतोऽभवत्) —^{c}) M1 2 च (for हि) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M1 आत्मन —^{d}) D3 जटायुना Ñ1 सकथनात्, Dm1 D8 सत्कथित (for सकथित) Dt1 om (hapl) one पुन —After 35, V1 erroneously reads from सलक्ष्मणो in l 2 up to दिधक्षु in l 4 of 259*

36 ^{a}) Dm1 G3 राम, D8 राम (sic) (for सीता) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D3 6 8 T2 3 G1 3 Ctp परिधाय, V B4 °वार्य, B3 T1 °हाय, B3 °गृह्य (for °दाय) G2 स तत्र सीतासहितो रघूत्तम —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 जगाम पचा(D3 °च)वटिमु-

१४

G 3 21 1 B 3 15 1 L 3 20 1 ततः पञ्चवटीं गत्वा नानाव्यालमृगायुताम् ।
उवाच भ्रातरं रामो लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ १
आगताः स्म यथोद्दिष्टममुं देशं महर्षिणा ।
अयं पञ्चवटीदेशः सौम्य पुष्पितकाननः ॥ २
सर्वतश्चार्यतां दृष्टिः कानने निपुणो ह्यसि ।
आश्रमः कतरस्मिन्नो देशे भवति संमतः ॥ ३
रमते यत्र वैदेही त्वमहं चैव लक्ष्मण ।
तादृशो दृश्यतां देशः संनिकृष्टजलाशयः ॥ ४
वनरामण्यकं यत्र जलरामण्यकं तथा ।
संनिकृष्टं च यत्र स्यात्समित्पुष्पकुशोदकम् ॥ ५

ग्रसेविता, Ñ2 V B D5 7 जगाम पचावटमाश्रम ततो —d) Dg1 T3 ह्यरीन्द्रिधक्षु (T3 °क्षन्) Ś1 D2 3 इव स त्रिलोचन, Ñ1 D1 इव सानिलोनल Ñ2 V B D5 7 जटायुषा तेन समेत्य वीर्यवान् —After 36, Ñ2 V B D5 7 ins

259* ततोऽविदूरे वनसवसकटे
सलक्ष्मणो राघववशवर्धन ।
विवेश पञ्चावटमुग्रसेवित
रिपून्दिधक्षु शलभानिवाज्यभुक् ।

[(l 3) Ñ2 D5 7 आश्रम ततो (for उग्रसेवित) V1 विवेश पचावटिमुग्रमेविता, V2 विवेश त पचवटीयमाश्रम —(l 4) V1 B3 रिपु दिधक्षु शलभानि° ※ Cvp रिपून् दिवक्षन्शलभानिवानल इति पाठ ※]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 भूतोत्पत्ति, Ñ1 जटायुदर्शन, Ñ2 जटायुसमागम, V B जटायुष समागम (V1 °म), D1 रामजटायुसमागम, D3 जटायुजन्मवर्णन, D5 जटायुसमागमो नामा वश, D7 जटायु राम —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 V2 B3 D1 5 7 20, V1 19, B2 4 21, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 14, D3 23, M2 3 15 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

14

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Ś1 Ñ1 D1–3 स ता, Ñ2 V B D5 7 M2 3 स तु (for तत) —b) M1 द्विज- (for -व्याल-) Ś1 Ñ1 D1–3 नानाशकुनिनादिता, Ñ2 V B D5 7 नानाव्याल(V1 °ड, B1 3 [marg also]°पक्षि)निषेविता —cd) Dm1 D8 G3 श्रीमान्, M3 दीप्त (for रामो) Dg1 उवाच राम सौमित्रि (for c) Dg1 भ्रातर, Dm1 D1 8 T1 2 G M Cg सौमित्रिं (for लक्ष्मण) B3 Dt1 D6 T3 transp भ्रातर and लक्ष्मण Ś1 Ñ1 D1–3 शुभलक्षण, B4 °चेतस (for दीप्ततेजसम्) —After 1, B3 ins

260* पश्य लक्ष्मण स्थान च दिव्यरूप विभाति मे ।

2 a) Ś1 Ñ V2 B2 3 (before corr as in text) 4 D1–3 5 7 आगता स्मो, G1 आजगाम, G2 आगतोस्मि —b) Ś1 Ñ2 V B Dt1 D1–3 5–7 M1 इम, Ñ1 M2 इद (for अमु) Ñ1 तेन (for देश) Dm1 D4 8 T1 2 Cr m g k t य देशं मुनिरन्वजीत —After 2ab, Ñ2 V B D5 7 ins, while Ś1 Ñ1 D1–3 subst for 5ab

261* रमणीय वन यत्र यत्र मूलफलं स्थिरम् ।

[D6 (m) वनत (for first यत्र) Ñ2 V B3 D7 पत्र, G(ed) पुष्प- (for second यत्र). B3 मूल (for मूल-) V1 फल स्थित, V2 -फलद्रुम Ś1 Ñ1 D1–3 यत्र चापो (Ñ1 °आपो नि) गुणान्विता (for the post half)]

—c) Ś1 Ñ V B1 4 (marg also) D1–3 5 पच(Ñ1 B1 D2 5 °चा)वटीय(D3 °टी च) सौमित्रे, B2–4 D7 पचावटीय सौमित्रे —d) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 देश, M2 3 सौम्य (for सौम्य) Ś1 -मानस, Dm1 D1–4 8 G3 M -पादप (for -कानन)

3 B1 cm 3ab —a) D5 7 कार्यता (for चा°) Ś1 D2 दृष्टि, V2 चक्षुर् (for दृष्टि) —b) Ś1 D2 निपुणा, Ñ B2 D3 5 7 निपुणा, V B2 4 निपुण, G(ed) त्रिपुला (for कानने) V2 पुण्यतो (for निपुणो) D1 निर्गुण निगुणो ह्यसि (sic) —c) Ñ1 च, Ñ2 B1 D1 3 5 7 तु, B2–4 च, D1 यो (for नो) V1 कतमस्त्वया (sic), V2 कतमस्तस्मिन्, M1 कतमस्मिन्नो Ś1 D2 आश्रम कुरु य(D2 त)स्मिस्तु —d) Ś1 D3 (after corr as in text) G3 M2 देशो (for देशे) Ñ2 V B D1 3 5 7 भवतु, G(ed) च तव (for भवति) M2 शोभन (for समत)

4 a) B D2 3 रमेत (for रमते) D1 वैदेही रमते यत्र —b) M2 सह त्व (for त्वमह) Dm1 D8 G1 3 [अ]पि (for [ए]व) —After 4ab, Ñ2 V(V2 l 1 and 2) B D5 7 read 263* —c) Ś1 दृश्यते, B4 मृश्यता (for दृश्यता). —d) B2 फलाशय —After 4, V2 reads l 3 of 263*

5 ab) Dg1 वन (for वन-) T2 तत्र (for यत्र) Dg1 स्थल- (for जल-) M3 वनमारण्यक यत्र जलमारण्यक तथा —For 5ab, Ś1 Ñ1 D1–3 subst 261* —After 5ab, M2 ins

262* समे तीर्थे शिवे चैव बहुपुष्पफलोदके ।
वन रम्यस्थल रम्य जलरम्य च यद्भवेत् ।

—c) Ś1 Ñ1 D1–3 यतश्च स्याद्, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M2 च यस्मिस्तु, G1 च यस्मिन्न, G2 तु यस्मिन्न, M1 च यस्मिन्स्यात्, M3 तु यास्मिस्तु (for च यत्र स्यात्). —d) Ś1 Ñ1 D1–3 इध्मपुष्पकुशार्जन (Ñ1 illeg for कुशार्जन) —For

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः संयताञ्जलिः ।
सीतासमक्षं काकुत्स्थमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६
परवानस्मि काकुत्स्थ त्वयि वर्षशतं स्थिते ।
स्वयं तु रुचिरे देशे क्रियतामिति मां वद ॥ ७
सुप्रीतस्तेन वाक्येन लक्ष्मणस्य महाद्युतिः ।
विमृशन्रोचयामास देशं सर्वगुणान्वितम् ॥ ८
स तं रुचिरमाक्रम्य देशमाश्रमकर्मणि ।
हस्ते गृहीत्वा हस्तेन रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ ९
अयं देशः समः श्रीमान् पुष्पितैस्तरुभिर्वृतः ।
इहाश्रमपदं सौम्य यथावत्कर्तुमर्हसि ॥ १०
इयमादित्यसंकाशैः पद्मैः सुरभिगन्धिभिः ।
अदूरे दृश्यते रम्या पद्मिनी पद्मशोभिता ॥ ११
यथाख्यातमगस्त्येन मुनिना भावितात्मना ।
इयं गोदावरी रम्या पुष्पितैस्तरुभिर्वृता ॥ १२
हंसकारण्डवाकीर्णा चक्रवाकोपशोभिता ।
नातिदूरे न चासन्ने मृगयूथनिपीडिता ॥ १३
मयूरनादिता रम्याः प्रांशवो बहुकन्दराः ।
दृश्यन्ते गिरयः सौम्य फुल्लैस्तरुभिरावृताः ॥ १४ G 3 21 13 B 3 15 14 L 3 20 14

5, N2 V B D5 7 subst and read after 4^{ab} (V2 alone reads l 3 after 4)

263* सनिकृष्ट च यत्र स्यात्समिदेध फलोदकम् ।
वन रम्य च सौमित्रे स्थलीरम्य च यद्भवेत् ।
सनिकृष्ट च यत्र स्यादिध्मपुष्पफलागम ।

[B3 reads in marg l 1 after l 3 —(l 1) D5 सनिकृष्टश्च V1 B3 (marg also as above) इध्मपुष्प , V2 इध्ममेध - (for समिदेध -) —(l 2) V D5 स्थल (for स्थली-) B3 धन्य (for रम्य) —(l 3) V B2–4 D7 सनिकृष्टश्च, D5 सनिकृष्टस्य Ñ2 V B D5 7 इध्म(B4 दिव्य)पुष्पफलागम (for the post half)]

6 ^{a}) Ñ1 स (for तु) —^{b}) Ś1 सहिता°, Ñ V B D1–3 5 7 M2 सहता°, T3 सयुता° (for सयताञ्जलि) —^{c}) B1 ससीत तत्र काकुत्स्थम्

7 D4 om (hapl) 7–9 —^{a}) Ś1 V2 B D1–3 धर्मज्ञ (for काकुत्स्थ) —^{b}) D3 वर्षायुत (for °शत) —D1 om 7^{c}–8 —^{c}) M3 रुचिते (for रुचिरे) —For 7^{cd}, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 subst

264* स्वयमेव रुचिर्देशे क्रियता यत्र रोचते ।

[Ñ2 D5 7 शुचौ (for रुचिर्) Ś1 देशो D6 यदि (for यत्र)]

8 D1 4 om 8 (cf v l 7) —^{a}) Ñ2 V1 B2 3(after corr as in text) 4 D5 7 स प्रीतस् —^{b}) G1 M2 महात्मन (for °द्युति) —^{c}) Ñ2 V B D5 7 विमृश्य (for विमृशन्) —^{d}) B2 -गुणाधिक (for °न्वितम्) —After 8, V2 B3 (m) ins

265* त च देश समाक्रम्य देशभाग विशारद ।
देवताना यथाभाग विभज्य स्थानमात्मवान् ।
तत सौमित्रिसहित सीतया च स राघव ।
गोदावरी पुरस्कृत्य निवेशमकरोत्पुन ।

9 D4 om 9 (cf v l 7) —^{a}) Ñ2 V B D5 7 स त रुचिरपानीय. —^{b}) T1 कर्मणे (for °णि) —^{c}) Dg1 T2 3 Cg हस्तौ, Dm1 M1 हस्त, Cr k t as in text (for हस्ते) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 प्रगृह्य हस्त हस्तेन —^{d}) Ñ2 V B लक्ष्मणम् , D5 7 वचनम् (for सौमित्रिम्)

10 ^{a}) Ñ2 V1 B D5 7 शुभ , V2 शुचि (for सम) —^{b}) B3 युत (for वृत) —^{c}) Ñ2 Dt1 D1 6 T3 रम्य (for सौम्य) —After 10, G2 reads 13

11 ^{b}) D3 पुष्पै (for पद्मै) M2 तु शुभ- (for सुरभि-) —^{c}) Ś1 अदूर Ñ2 D5 7 शोभते (for दृश्यते) V1 M2 पुण्या (for रम्या) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 पद्मिनी हससेविता, Ñ2 V B D5 7 पुण्या(V1 रम्या) गोदावरी नदी(B1 सरित्), Dm1 D8 T G1 2 M1 3 Cv m पद्मिनी पद्मसेविता

12 Ñ2 B D5 7 om 12 —^{a}) D1 यथाख्याता त्वगस्त्येन —V om 12^{cd} —^{c}) D1 पुण्या (for रम्या) —^{d}) Ś1 D1–3 नदी पक्षिग(D1 °गु)णान्विता, Ñ1 पुण्या नदिगणान्विता

13 G2 reads 13 after 10 —^{b}) Ñ2 -सहिता, V1 B2–4 (marg also as in text) D1 -कूजिता, Dm1 D8 सेविता, (for शोभिता) —Ñ1 om (hapl ?) 13^{cd} —^{c}) M1 transp न and च Ś1 D1–3 च सौमित्रे (for न चासन्ने) Ñ2 V B D5 7 न च(V1 B2 3 नि) दूरे न चाभ्यासे(D7 °शे), Cg cites नातिदूरेण चासन्ने —^{d}) B1 मृगयूथैर् (for °यूथ-) Ś1 D1 3 -[उ]पशोभिता, Ñ2 B D5 7 -विलोडिता, V1 -विलोलिता, Dg1 M1 3 -[अ]वपीडिता, D2 -[उ]पसेविता, D4 8 Cm -निपीडिता , G2 -[अ]भिपीडिता, M2 -[अ]भिलोलिते

14 D2 om 14–16^{b} —^{ab}) Ś1 Ñ1 D1 3 मयूरनादिता रम्या दृश्यते बहुकदरा, Ñ2 V B D5 7 M2 मयूराभिरुतो रम्य (M2 °ते रम्ये) प्राशु (B1 2 D5 M2 °शु) कदरवान्गिरि —^{c}) Ñ1 illeg for न्ते गिरय Ś1 Ñ1 D1 3 चेमे, Dt1 D6 सौम्या (for सौम्य) Ñ2 V B D5 7 M2 नानालतावि(V1 B2 °प्र)तानाढ्य —^{d}) Ñ1 illeg , T3 व्यक्तैस् (for फुल्लैस्) Ñ1 D3 बहुभिर् (for तरुभिर्) M2 आवृत Ś1 शोभिता बकुलै कुलै , Ñ2 V B D5 7 M3 पुष्पितैस्तरुभिर्वृत (M3 °ता) —After 14, Ñ2 V2 B D5 7 read 16^{ab}

G 3 21 14 B 3 15 15 L 3 20 17 सौवर्णं राजतैस्ताम्रैर्देशे देशे च धातुभिः ।
गवाक्षिता इवाभान्ति गजाः परमभक्तिभिः ॥ १५
सालैस्तालैस्तमालैश्च खर्जूरैः पनसाम्रकैः ।
नीवारैस्तिमिशैश्चैव पुंनागैश्चोपशोभिताः ॥ १६
चूतैरशोकैस्तिलकैश्चम्पकैः केतकैरपि ।
पुष्पगुल्मलतोपेतैस्तैस्तैस्तरुभिरावृताः ॥ १७
चन्दनैः स्यन्दनैर्नीपैः पनसैर्लकुचैरपि ।
धवाश्वकर्णखदिरैः शमीकिंशुकपाटलैः ॥ १८
इदं पुण्यमिदं मेध्यमिदं बहुमृगद्विजम् ।
इह वत्स्याम सौमित्रे सार्धमेतेन पक्षिणा ॥ १९
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः परवीरहा ।
अचिरेणाश्रमं भ्रातुश्चकार सुमहाबलः ॥ २०

15 D2 om 15 (cf v l 14) Ś1 reads 15 after 18 V1 repeats (var) 15^{ab} after 16^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 (first time) D1 3 राजतेरायसेस्ताम्रैर्, Ñ2 V (V1 second time) B D5 7 राजतैर्धातुभिश्चित्रैर् —^{b}) B3 reads first देशे in marg Ñ2 D5 7 विलक्षित, V1 (second time) च गवाक्षित (hypm), V2 B3 4 गवाक्षित, B1 शरैर्वृत, B2 गवान्वित, D6 तथा शुभे, G (ed) च लक्षित (for च धातुभि) Ś1 D3 आका (L[ed] °क) रश्चैव धातुभि —Ñ2 V2 B D5 7 om 15^{cd} —^{cd}) Ś1 नलाश्चला, D1 नगा फुल्ला, D3 नगाश्चला (for गवाक्षिता) G1 M2 नगा (for गजा) Ñ1 D3 दर्पिता, Dg1 पक्तिभि, Dm1 D4 8 T1 2 M1 -पत्तिभि, G Cr -पङ्क्तिभि, M2 वपिभि, M3 -वर्ष्मभि, Cvp k as in text, Cm -भित्तिभि (for -भक्तिभि) Ś1 D1 गजै परमदर्पित (for ^{d}) V1 नगश्चल इवाभाति गज परमदर्पित —After 15, Dm1 ins रामाय नम

16 Ś1 D2 om 16^{ab} (for D2, cf v l 14) Ñ2 V2 B D5 7 read 16^{ab} after 14 —^{a}) Ñ V1 B1-3 Dg1 D3 5 7 शालैस्तालैस्, B4 ताले शालैस् —^{b}) Dg1 T3 G M1 खर्जूर- (for °र) Dt1 पनसैर्द्रुमै, D6 T3 पनसद्रुमै Ñ V B D1 3 5 7 खर्जूरश्चोप (Ñ2 V1 D5 7 °रप, B4 °रति) शोभित (Ñ1 D1 3 °ता) —After 16^{ab}, V1 repeats 15^{ab} (var) —D3 transp 16^{cd} and 18^{cd} —^{c}) V1 वानीरैस् (for नीवा°) D8 in marg, G1 तिमिभिश् (for तिमिशैश्) Ś1 वानीरैश्चन जंबीर, Ñ1 V2 B D1-3 वानीरश्च तिमी (Ñ1 D1 निमी) रश्च, Ñ2 D5 7 वानीरश्च तमालैश्च, M2 नीवारैश्चापि तिमिश, G (ed) वानीरस्तिनिशैश्चैव —^{d}) G1 M1 [पु]व, M2 [अ]पि (for [उ]प) Ñ1 D2 (before corr as in text) 3 -शोभिता Ñ2 V B4 (m also) D5 7 पनसं (B4 orig °लव) चंकुलं चैव (V1 °स्तथा, V2 illeg for चैव), B1-3 G (ed) पलाशै (B1 पनस) वंजुल (G[ed] °र्जुनै) चैव

17 ^{ab}) Ś1 Ñ1 D1-3 च तथा (for तिलकैश्) D4 कतकैर्, G1 तिदुकैर् (for केतकैर्) Dg1 Dt1 T3 केतकैरपि चंपकै, D6 कनकैरपि पद्म (meta) कै (for ^{b}) Ñ2 V B D5 7 चंपक कर्णिकारैश्च तथाशोकैर्विराजित (B1 marg also °शोभित) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 वृक्ष (Ś1 Ñ1 D1-3 पुष्पद्) गुल्म (Ñ1 वट्टु) सहस्रैश्च —^{d}) Dt1 om (hapl ?) स्तैस्तै Ś1 Ñ1 D1-3 बहुभिर् (for तरुभिर्) D3 आचिता (for आवृता) Ñ2 V B D5 7 तिलकस्तिंदुकैरपि (B1 °स्तथा) —After 17, Ñ2 V B D5 7 ins

266* दृश्यतामेष सौमित्रे नानामृगगणायुत ।
राजता धातवो यत्र काञ्चनाश्च महागिरौ ।
आयसाश्चैव ताम्राश्च विभ्राजन्ते समन्तत ।
अभ्याम एव शैलस्य विशाला भूमय समा ।
यासु तालास्तमालाश्च खर्जूराश्च सहस्रश ।　　[5]
वानीराश्च तिमीराश्च पुनागाश्च नगोत्तमा ।
देशोऽयं फलपुष्पाढ्य प्रकृष्ट इति मे मति ।

[(l 1) V1 -लतान्वित, B1 गणैर्वृत, B4 -गणान्वित (for गणायुत) —(l 4) D5 अभ्याशम् (for अभ्यास) Ñ2 D5 7 विमला (for विशाला) —(l 5) B4 ज्यूताल- (for यासु तालास्) D7 om (hapl) तमाला —(l 6) B4 (m also) पनसाश्च (for पुनागाश्च) —(l 7) Ñ2 B4 (marg as above) D5 7 -मूलाढ्य (for -पुष्पाढ्य) Ñ2 प्रहृष्ट (for प्रकृष्ट)]

18 ^{a}) Cv स्पदनैर् (for स्यन्दनैर्) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M1 स्यदनैश्चदनैर् (by transp) Ś1 V2 B2 शालै, Ñ1 चैव, V1 तालै, L (ed) सालैस् (for नीपै) Ñ2 D5 7 चंपकैश्चदनैस्तालै, D1 2 G1 चदनै स्पदनै शालैस् (G1 नीपै), D3 चदनैस्तालवृक्षैश्च, G2 3 M2 3 स्पदनैश्चदनैर्नीपै —^{b}) K (ed) Cg k पर्णासैर्, Cvp r पर्णसैर् (for पनसैर्) D4 T3 G2 3 M1 Cvp g k लिकुचैर्, T1 M3 वकुलैर्, G1 निचुकैर् (for लकुचैर्) Ś1 Ñ1 D1-3 तमालैर्वकु (D3 °हु) लैरपि, Ñ2 V B (B3 [m also]) Dg1 D5 7 M2 पियालै (Dg1 पर्णकै, D5 प्रियालै, M2 पुष्पितै) र्वकुलै (B3 orig °दरै) रपि —D3 transp 16^{cd} and 18^{cd} —^{c}) V1 धराश्च, M3 (after corr sec m as in text) ववाश्चि- (for धवाश्व-) V1 D1 (after corr as in text) कर्म-, Dg1 पर्ण, M2 कर्णे, M3 कर्णि- (for कर्ण) —^{d}) D8 पाटकै (for °लै) —After 18, Ś1 reads 15, while T2 ins

267* शमी शैलाश्च दृश्यन्ते समन्ताच्चित्रकानना ।

19 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 मेध्यम् (for पुण्यम्) Ś1 Ñ V B Dt1 D2 3 5-7 रम्यम्, Cg as in text (for मेध्यम्) D1 इद पुण्यतम दिव्य —^{b}) Dg1 (m), D1 नाना- (for इद) B2 वन्य-, M3 पुण्य- (for बहु-) Ñ2 V B D5 7 मृग वन, G (ed) -गुण वन (for मृगद्विजम्) —^{c}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1-3 T3 G3 इह वत्स्यामि, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 वत्स्या (V1 °सा) मोऽत्र, B3 वत्स्यामश्चात्र (for इह वत्स्याम) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 सहानेन (B1 °येन, D2 सह तेन) पतत्रिणा

20 ^{a}) D3 नचिरेण (for अचि°) Ś1 भर्तुश् (for

पर्णशालां सुविपुलां तत्र संघातमृत्तिकाम् ।
सुस्तम्भां मस्करैर्दीर्घैः कृतवंशां सुशोभनाम् ॥ २१
स गत्वा लक्ष्मणः श्रीमान्नदीं गोदावरीं तदा ।
स्नात्वा पद्मानि चादाय सफलः पुनरागतः ॥ २२
ततः पुष्पबलिं कृत्वा शान्तिं च स यथाविधि ।
दर्शयामास रामाय तदाश्रमपदं कृतम् ॥ २३
स तं दृष्ट्वा कृतं सौम्यमाश्रमं सह सीतया ।
राघवः पर्णशालायां हर्षमाहारयत्परम् ॥ २४
सुसंहृष्टः परिष्वज्य बाहुभ्यां लक्ष्मणं तदा ।
अतिस्निग्धं च गाढं च वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २५
प्रीतोऽस्मि ते महत्कर्म त्वया कृतमिदं प्रभो ।
प्रदेयो यन्निमित्तं ते परिष्वङ्गो मया कृतः ॥ २६
भावज्ञेन कृतज्ञेन धर्मज्ञेन च लक्ष्मण ।
त्वया पुत्रेण धर्मात्मा न संवृत्तः पिता मम ॥ २७ G. 3 21 29 B. 3 15 29 L 3 20 27

भ्रातुश्च) —ᵈ) Ś1 स महाबल , Ñ2 V B D5 7 सुमनोहर (for सुमहाबल)

21 ᵇ) G1 [अ]सघात-, Cm g सखात- (for सघात-) M2 समसस्थानमृत्तिका —ᶜ) Dg1 G2 अस्तभा (for सु°) —ᵈ) Dg1 Dm1 सुशोभिता (for °भनाम्) Cv cites this st as in text —For 21, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 subst , while M2 ins after 22

268* पर्णशाला स मतिमाश्चकार विपुला तदा ।
मनोज्ञा राघवस्यार्थे प्रेक्षणीया मनोरमाम् ।

[(l 1) Ś1 V1 D2 सु , Ñ V2 D1 3 5 7 च, M2 तु (for स) Ś1 D1 2 सु(D1 च)विपुला, V1 सुम° (for म मतिमाश्) V B2 4 विमला (for विपुला) Ś1 D1-3 चकार स(Ś1 °रासु, D2 °र सु) नरोत्तम (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1-3 उपास्या (for मनोज्ञा) Ś1 Ñ1 D1-3 अनुत्तमा, B1(m also as above) °हरा (for मनोरमाम्)]

—After 21, D4 T1 2 3(om [hapl] up to l 3 of 270*) G2 M1 ins

269* निवास राघवस्यार्थे चकार लघुविक्रम ।

—Thereafter D4 T1 2 3(om [hapl] up to l 3) M1 cont , while Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G1 3 M2 ins. after 21

270* शमीशाखाभिरास्तीर्य दृढपाशावपाशिताम् ।
कुशकाशशरैः पर्णैः सुपरिच्छादिता तथा ।
समीकृततला रम्या चकार सुमहाबल ।
निवास राघवस्यार्थे प्रेक्षणीयमनुत्तमम् ।

[Dg1 reads l 1 in marg —(l 1) M1 2 शम्यैरेव (M2 चर्मैरेका) समास्तीर्य (for the prior half) —G1 om l 2-3 —(l 2) M1 2 -च्छदै (for शरै) —Dg1 reads in marg from पर्णै up to तथा M1 तदा (for तथा) T1 सुपरिच्छादितातरा, M2 श्वाप शोभिता तथा (for the post half) —Dg1 om l 3 —(l 3) M1 लघुविक्रम (for सुमहाबल) M2 सनीकृतनलोपेन रमणीय मनोहर —For l 4, cf 269* —(l 4) Dg1 G1 3 चकार लघुविक्रम , Dm1 D8 चकारातुलविक्रम , M1 प्रेक्षणीयामनुत्तमा (sic), M2 चकार परवीरहा (for the post half)]

22 ᵃ) Ñ2 V B D5 7 गत्वा तु, T3 सहसा (for स गत्वा) —ᵇ) Ś1 Ñ V B2 4 Dg1 D1-3 5 7 G1 3 M1 3 तत , T2 G2 तथा, T3 गत (for तदा) —ᶜ) Ñ2 V B D5 7 [उ]पादाय (for चादाय) Ś1 Ñ1 D1-3 स्नात्वा सलिलमादाय(D3 °हृत्य) —ᵈ) G3 सफल, M2 जल च (for सफल) Ś1 Ñ1 D1-3 तत शीघ्रमुपागमत् , Ñ2 V B D5 7 सु(V2 B स)शीघ्र(V1 राघव) पुनरायर्यौ —After 22, M2 ins 268*

23 ᵃ) D1-3 तत्र (for तत) Ś1 D2 दत्त्वा (for कृत्वा) —ᵇ) Dm1 तथाविधि (for यथा°) Ś1 Ñ1 D1-3 शान्तिकर्म च वीर्यवान् —For 23ᵃᵇ, Ñ2 V B D5 7 subst

271* पुष्पोपहार कृत्वाथ हुत्वाग्नि स विधानत ।

[D5 तु (for [अ]थ) V1 हुत्वाग्नि तु, V2 B1 हुत्वा चाग्नि, B4 हुत्वाग्नि च]

—ᶜ) Ś1 Ñ1 D1 2 रामस्य, D3 धर्मस्य (for रामाय)

24 ᵃ) M3 त दृष्ट्वा स (by transp) Ñ2 V B D5 7 स तु दृष्ट्वाश्रम रम्यम्(B4 m also दिव्यम्) —ᵇ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आगत्य, B2 आगम्य (for आश्रम) Ś1 Ñ1 D1 2 4 T1 2 G2 सीतया सह (by transp) —ᶜ) Ñ2 V2 B2 4(marg also as in text) D5 7 G1 पर्णशाला च (for °शालाया) —ᵈ) B2 आरोहयत् , D3 अहारभवत् (sic), D7 आरोहयत् (for आहारयत्) Ś1 Ñ1 D1-3 तदा, D4 T2 भृश (for परम्)

25 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B3 4 D3 5 7 G2 M2 सप्रहृष्ट (D3 °ष्ट), V2 B1 2 D2 G1 3 M1 3 स प्रहृष्ट , D1 सप्रविष्ट (for सुसहृष्ट) —ᵇ) Dg1 G1 2 तथा (for तदा) —ᶜ) Ñ2 D5 7 अतिश्लक्ष्ण, B4(marg also as in text) अतिहृद्य, G2 तत स्निग्ध (for अतिस्निग्ध) Ś1 Ñ1 D3 सुमधुर, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 मनोहारि, D1 2 समधुर (for च गाढ च) B3 अतिस्निग्ध-मनोहारि —ᵈ) Ñ2 D5 7 स्निग्धम् , V B श्लक्ष्णम् (for चेदम्) Ś1 Ñ1 D1-3 लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत्

26 M3 om 26ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 सु- (for ते) —ᵇ) Dt1 M2 अरिंदम (for इद प्रभो) Ś1 Ñ1 D1-3 कृत क्षिप्रमिद(D1 °ह) त्वया, Ñ2 V B D5 7 त्वया य(D7 स)-त्कृतमीदृश —ᶜᵈ) Ś1 D1 प्रदेशे यन् , Ñ1 D2 प्रसादो यन्-, D3 प्रीतिदाय- (for प्रदेयो यन्-) M1 Cv यन्निमित्तस् (for °त्त) D3 स (for ते) Ñ2 V B D5 7 परिष्वगमिम(V B1 4 °ट) तावत्प्रीतिदाय(B2 °न) गृहाण मे

27 ᵃ) Ñ2 V B D5 7 गुणज्ञेन (for भाव°) —ᵇ) D7 om (hapl) धर्मज्ञेन —ᶜᵈ) Cmp नायेन (for पुत्रेण) Ś1

G 3 21 30 B. 3 15 30 L 3 20 28 एवं लक्ष्मणमुक्त्वा तु राघवो लक्ष्मिवर्धनः ।
तस्मिन्देशे बहुफले न्यवसत्स सुखं वशी ॥ २८

कंचित्कालं स धर्मात्मा सीतया लक्ष्मणेन च ।
अन्वास्यमानो न्यवसत्स्वर्गलोके यथामरः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

Ñ1 D1–3 नाथवान् (D1 °वत्) स (for न सवृत्त) Ñ2 V B D5 7 सत्पुत्रेण त्वया तात तारि(B1 पावि)ता पितरो मम

28 ^{a}) B4 च (for तु) Ñ2 D5 7 एवमुक्त्वा लक्ष्मण स —After 28^{a}, B4 ins

272* रामो धर्मभृता वर ।
एव राघव उक्त्वा च

[After l 1, 28^{a} and l 1 are repeated in marg —l 2 is in marg]

—B4 reads 28^{b} in marg —^{b}) B4 लक्ष्मण (for राघवो) Ñ2 B1 2 4 G2 लक्ष्मिवर्धन, V2 B3 प्रीतिवर्धन(B3 °न) (for लक्ष्मिवर्धन) —^{c}) G2 अस्मिन् (for तस्मिन्) —^{d}) Dg1 Dt1 T2 G1 M1 3 सुसुख, Dm1 D8 स सुखी, G3 च सुख (for स सुख) Dt1 D6 T1 3 G1 3 M सुखी, Dm1 D8 सुख (for वशी) Ñ2 V B D5 7 बहुपुष्पोपशोभिते —For 28, Ś1 Ñ1 D1–3 subst

273* एवमुक्त्वा तु सौमित्रिं धर्मात्मा भ्रातृवत्सल ।
बहुमूलफले देशे तस्मिन्सुखमुवास ह ।

[(l 1) Ś1 उक्तस् (for उक्त्वा) —(l 2) D2 फलोद्देशे, D3 फले वृक्षे (for फले देशे) Ñ1 D1.3 स (for ह)]

29 ^{a}) Dg1 D7 T2 M1 2 किंचित् D6 च (for स) Ś1 Ñ1 D1–3 वैदेह्या सह(Ñ1 D2 च स, D1 च [subm]) वै पत्न्या, Ñ2 V B1 D5 7 न्यव(D5 सोव)सत्सहितो वीर —^{b}) Ś1 Ñ1 स भ्रात्रा, D1–3 सुभ्रात्रा (for सीतया) —For 29^{ab}, B2 subst , while V2 ins after 29^{ab}, Ñ2 B1 D5 7 subst for 29^{cd}, B3.4 subst for 29, V1 ins. after 29

274* कंचित्काल स धर्मात्मा स्वर्ग इन्द्र इवापर ।

—Thereafter V2 B2 cont , while V1 ins after 29^{ab}.

275* तत्र तापसमुख्याना चरतामाश्रमे तदा ।
बभूव महती प्रीतिर्दृष्ट्वा राम सलक्ष्मणम् ।
तस्मिन्देशे द्रुमैर्युक्ते रामलक्ष्मणसेविते ।
सम्यक्चरन्ति मुनय स्वर्गस्था इव निर्भया ।
नातिशीतो ववौ वायुर्नात्युष्ण तपते रवि । [5]
वसतो राघवस्यात्र दया चक्रे पुरदर ।
वैदेह्या च सुपत्न्या वै भ्रात्रा वै लक्ष्मणेन च ।

[(l 2) V1 परम- (for महती) —(l 3) V श्रमैर् (for द्रुमैर्) V1 पालिते (for सेविते). —(l 5) V1 नातिशीघ्र V1 om ववा —(l 7) B2 मह (for च सु-)]

—^{cd}) B2 आश्वास्यमानो (for अन्वा°) D2 अन्वास्य न्यवसद्राम (for ^{c}) D2 M3 -लोक, G1 -लोको (for -लोके) Ś1 Ñ1 B2 D1–3 यथेश्वर , V1 यथा सुरा , V2 महेश्वर (for यथामर) T3 अन्वावमत्पचवट्या पूज्यमानो महर्षिभि —After 29, B3 ins

276* तत्रस्थाना च लोकानामानन्द च जय मुहु ।

Colophon D1 2 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D5 पचवट्याश्रमनिवास , Ñ1 आश्रमकरण, D3 पचवटीनिवास , D7 रामपचवट्याश्रमनिवास —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 om , Ñ2 V2 B3 D7 21, V1 20, B2.4 D5 22, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 15, D3 24, M2.3 16.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

१५

वसतस्तस्य तु सुखं राघवस्य महात्मनः ।
शरद्व्यपाये हेमन्त ऋतुरिष्टः प्रवर्तते ॥ १
स कदाचित्प्रभातायां शर्वर्यां रघुनन्दनः ।
प्रययावभिषेकार्थं रम्यां गोदावरीं नदीम् ॥ २
प्रह्वः कलशहस्तस्तं सीतया सह वीर्यवान् ।
पृष्ठतोऽनुव्रजन्भ्राता सौमित्रिरिदमब्रवीत् ॥ ३
अयं स कालः संप्राप्तः प्रियो यस्ते प्रियंवद ।
अलंकृत इवाभाति येन संवत्सरः शुभः ॥ ४
नीहारपरुषो लोकः पृथिवी सस्यमालिनी ।
जलान्यनुपभोग्यानि सुभगो हव्यवाहनः ॥ ५
नवाग्रयणपूजाभिरभ्यर्च्य पितृदेवताः ।
कृताग्रयणकाः काले सन्तो विगतकल्मषाः ॥ ६
प्राज्यकामा जनपदाः सम्पन्नतरगोरसाः ।
विचरन्ति महीपाला यात्रार्थं विजिगीषवः ॥ ७
सेवमाने दृढं सूर्ये दिशमन्तकसेविताम् ।
विहीनतिलकेव स्त्री नोत्तरा दिक्प्रकाशते ॥ ८
प्रकृत्या हिमकोशाढ्यो दूरसूर्यश्च साम्प्रतम् ।
यथार्थनामा सुव्यक्तं हिमवान्हिमवान्गिरिः ॥ ९ G 3 22 9 B 3 16 9 L 3 21 9

15

D1 2 continue the previous Sarga D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम.—Before 1, Ś1 V D1-3 ins

277* एव तस्य तदा याता शरदश्च त्रयोदश ।

[D1 जाता (for याता) D1 2 शरदोर्ध- (for शरदश्च) V यानो वत्सरोर्ध- (for याता शरदश्च)]

1 ^{a}) V1 तत्र (for तस्य) Ñ1 स-, V2 B3 च (for तु) D1 वसतोथ सुख तत्र —^{b}) Ñ2 V B D5 7 तपोवने (for महात्मन) —^{c}) D5 शारद्व्यपाये —^{d}) Ś1 दृष्टम्, D1-3 दृढम्, L(ed) दृष्टिम् (for ऋतुर्) Ñ1 [ऽ]भवत्तदा, Dt1 D6 G1 प्रवर्तत (for प्रवर्तते) Ñ2 V B2-4 D5 7 प्रा(V1 प्र)वर्तत भृश प्रिय (Ñ2 V1 °य), B1 प्रादुर्भूतो भृश प्रिय

2 ^{a}) Ś1 प्रवृत्ताया (for प्रभाताया) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 रजन्या (for शर्वर्यां) —D3 reads 2^{c}–3 in marg —^{c}) G3 अभिषेकाय (for °र्थं) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M1 2 अभिषेकार्थमुत्थाय, M3 स्नानार्थं प्रययौ रम्या —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 M1 2 ययौ, M3 ततो (for रम्या)

3 D3 reads 3 in marg (cf v l 2) —^{a}) T3 कलशहस्त Ś1 Ñ V2 B D5 7 च, V1 Dt1 D1-3 6 M2 तु, Dg1 G1 सन् (for त) —^{c}) Ś1 [ऽ]नुव्रजद्, B2 [ऽ]नुययौ, D2 तु व्रजन् (for ऽनुव्रजन्) Dg1 D5 7 G1 भ्रातु, T1 2 भ्रात्रा (for भ्राता) —^{d}) G1 सौमित्रिम् (for सौमित्रिर्) M2 रामम् (for इदम्)

4 ^{a}) Dg1 हि (for स) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 7 प्रभो, D5 प्राप्तो (for प्रियो) Ś1 Ñ1 D2 3 5 सदा प्रिय, Ñ2 V B D1 7 प्रिय सदा (for प्रियवद) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 किल, Ñ2 V B D5 7 गुणै, Dg1 शुचि (for शुभ)

5 ^{a}) V2 B3 नीहार, B1 नीरज (for नीहार-) Ś1 D2 -परमो, M2 -वृष्टिमाल (for परुषो) Ñ2 V B D5 7 वायु (for लोक) ❀ Ck नीहार पौरुष इति नीहारेण पुरुषत्ववानित्यर्थ ❀ —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 Dg1 Dt1 D2 6 7 सस्यशालिनी (for °मालिनी) —^{c}) B2 [अ]नुपगुप्तानि, D3 [अ]नुपभोज्यानि, D7 [अ]नुपभोगानि (for [अ]नुपभोग्यानि) —^{d}) Ñ1 B1 3 Dg1 Dt1 सुभोगो, T3 सुभोग्यो (for सुभगो) Ś1 सुभोग्यो हि तथानल

6 ^{a}) Ś1 B1 4 D2 3 नवाग्रा(D2 °ग्या)यण-, D1 तथाग्रयण- (for नवाग्रयण-) —^{b}) Dt1 D4 5 7 T G अभ्यर्च्य (sic), D1 अर्घ्यैश्च (for अभ्यर्च्य) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 कृताग्रा(Ñ1 D1 °ग्र)यणकालश्च, Ñ2 V B D5 7 कृताग्र(B1 4 °ग्रा)यणभोक्तार, D2 3 कृताग्र्या(D3 °ग्र)यणकालाश्च ❀ Cr काले आग्रयणकर्मानुष्ठानकाले कृताग्रयणिका कृताग्रयणकर्माण नवान्नप्रदानार्थं यदाग्रयणं तज्जा पूजा तथा ताभि पितृदेवता अभ्यर्च्य सन्त साधव विगतकल्मषा भवन्ति ❀ so also in Ck It cites नवेति —^{d}) B1 4 (marg also) सर्वे (for सन्तो)

7 ^{a}) Ś1 D3 राज्यकामा, Ñ2 B1 3 4 D1 5 7 प्राप्तकामा, M2 °माना (for प्राज्यकामा)

☞ V2 illeg from जनपदा up to 3 16 13 Ś1 जनपदान् (for जनपदा) —^{b}) Ś1 सपन्नरसगोरसान्, D2 5 सपन्नवरगोरसान्(D5 °सा), G(ed.) सपन्नयवगोरसा —^{c}) V1 B Dg1 D5 7 G1 विहरति (for विचरन्ति) —^{d}) Dg1 यात्राया, D4 T G M1 3 Cg यात्रास्था (for °र्थं) D5 या नद्य पुर्यश्च सप्रति (hypm), M2 तत्र तत्र जिगीषव

8 D5 om 8–9^{b} V1 om 8^{ab} —^{a}) T3 G2 सेव्यमाने (for सेव°) —For 8^{ab}, Ś1 Ñ B D1-3 7 subst

278* अगस्त्यसेवितामाशा सेवमाने दिवाकरे ।

[Ś1 D1-3 पुण्या (for आशा) B2 3 (before corr as above) 4 सेव्यमाने (for सेव°) Ś1 Ñ1 D1 3 दिश रवौ (for दिवाकरे)]

—^{c}) M3 गृहीत- (for विहीन-)

9 D5 om 9^{ab} (cf v l 8) Ś1 om 9 —^{ab}) B D7 हिमकोशा(B4 D7 °षा)ढ्या, Dt1 हेमकोशाढ्यो, D1 हिम-

G 3 22 10 B 3 16 10 L 3 21 9 अत्यन्तसुखसंचारा मध्याह्ने स्पर्शतः सुखाः ।
दिवसाः सुभगादित्याश्छायासलिलदुर्भगाः ॥ १०
मृदुसूर्याः सनीहाराः पटुशीताः समारुताः ।
शून्यारण्या हिमध्वस्ता दिवसा भान्ति साम्प्रतम् ॥ ११
निवृत्ताकाशशयनाः पुष्यनीता हिमारुणाः ।
शीता वृद्धतरायामास्त्रियामा यान्ति साम्प्रतम् ॥ १२
रविसंक्रान्तसौभाग्यस्तुषारारुणमण्डलः ।
निःश्वासान्ध इवादर्शश्चन्द्रमा न प्रकाशते ॥ १३
ज्योत्स्ना तुषारमलिना पौर्णमास्यां न राजते ।
सीतेव चातपश्यामा लक्ष्यते न तु शोभते ॥ १४
प्रकृत्या शीतलस्पर्शो हिमविद्धश्च साम्प्रतम् ।
प्रवाति पश्चिमो वायुः काले द्विगुणशीतलः ॥ १५
बाष्पच्छन्नान्यरण्यानि यवगोधूमवन्ति च ।
शोभन्तेऽभ्युदिते सूर्ये नदद्भिः क्रौञ्चसारसैः ॥ १६
खर्जूरपुष्पाकृतिभिः शिरोभिः पूर्णतण्डुलैः ।
शोभन्ते किंचिदालम्बाः शालयः कनकप्रभाः ॥ १७

कौशाम्ब्यौ (sic) (for हिमकोशाढ्यो) B D7 नद्य, D1 दूर, D2 3 दूरे (for दूर-) B2 कोपश्च, D7 पुर्यश्च (for सूर्यश्च) Ñ B D1-3 7 सप्रति (for साम्प्रतम्) V1 प्रकृत्या हि सरस्काश मद सूर्यश्च सप्रति —c) Ñ1 यथार्हनामा Ñ2 V1 B यथार्थ (V1 °र्ह)कृतनामासौ, D5 7 यथावत्कृतनामासौ —d) Ñ1 D1-3 हिमेन, Dg1 हि महान् (for first हिमवान्) D5 7 G2 हिमवद् (for second हिमवान्) Dm1 reads गिरि in marg

10 a) Cr k t मध्याह्ने (for अत्यन्त) Ś1 Ñ1 D1-3 पूर्वाह्ने दु खसचारा, Ñ2 B1 D5 7 अत्यतदु खसचारा, V1 आयते दु ख°, B4 आयतदु ख°, G(ed) प्रत्यूषे दु ख° —b) D8 पश्यत (for स्पर्शत) Ś1 Ñ2 V1 B D2 5 7 मध्याह्नसमये सुखा (B3 [marg also] शुभा), Ñ1 म याह्ने विपर्योन्मुखा, D1 3 मध्याह्नविषये शुभा (D3 सुखा) —c) Ś1 Ñ2 B3 4 D1 2 सुभगा (B3 [sup lin also] °स्तदा) पुण्यास्, Ñ1 V1 सुभगा रम्यास् (V1 नित्यास्) (for सुभगादित्याश्) —d) G1 -सौभगा (for -दुर्भगा) Ś1 त्वरित त्रिनिपातिता, Ñ B1-3 4 (marg also दिव्यास्त्वरितयायिन) D1-3 7 त्वरित-व्यतिपातिन, V1 D5 त्वरिता (D5 °त) व्यतिपातिन, G and L(ed) त्वरिता (L[ed] °त) व्यतियाति न

11 a) Ś1 Ñ1 D1 2 मृदुवीर्या (for मृदुसूर्या) Ś1 च नीहारा, Ñ Dt1 D4 T3 सुनीहारा, V1 मनोहारा (for सनीहारा) —b) M2 पटुसूर्या (for °शीता) Dt1 D6 M3 समाहिता, G1 समावृता (for °रुता) Ś1 Ñ1 D1-3 पटुशीतोष्णमारुता, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 कटुशीतानिलान्वि (V1 °ह)ता, B3 कटुशीता (sup lin also °ला)निला त्रिभो —c) Ś1 Ñ1 D1-3 तमोध्वस्ता, B3 4 °ग्रस्ता (for हिमध्वस्ता) —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 प्रत्यूषा (B1 °षे), B2 कलुषा, D5 प्रसूया (for दिवसा) V1 सप्रति (for साम्प्रतम्)

12 G2 om (hapl) 12 —a) Ñ1 -समया (for -शयना) D2 निवृत्तकामाशयना —b) Ñ2 B2-4 (marg also पयातीता) D6 7 पुष्यहीना, V1 पुष्यन्यूहा, B1 पुष्पातीता, M3 पुष्यनीहा (for पुष्यनीता) Dg1 D4 T3 हि मारुता (for हिमारुणा) Ś1 D1-3 पुष्यनेत्राश्च रात्रय, Ñ1 प्रवृद्धाश्चिररात्रय —c) Ck शील- (for शीता) Ś1 शीता ह्यततरायामास्, Ñ2 B Dt1 Dm1 D4-8 G1 शीतवृद्धतरायामास्, Cm g as in text —d) Ś1 Ñ1 B3 4 D1-3 भाति, Dg1 reads in marg (for यान्ति)

13 a) Ñ1 रवि सौक्रातसौभाग्यस् (sic), V1 D3 6 G1 रवि स°, D4 G3 M1 रविसक्रातिसौभाग्यस् —b) D7 तरुणारुण (for तुषारारुण-) —c) Ś1 D2 नि (D2 नि)श्वासवान्, Ñ2 V1 B2 3 Dg1 Dt1 Dm1 D4-7 M Cr m k निश्वासाध, B1 सनिश्वास, D1 निश्वासार्द्र, D3 G2 नि श्वासात, G(ed) सनि श्वास (for नि श्वासान्ध)

14 ab) Cg ज्योत्स्नी (for ज्योत्स्ना) G2 शोभते (for राजते) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 पौ(Ś1 D2 पू)र्णमास्यामपि (Ś1 D3 °मिय) ज्योत्स्ना तुषारकलुषीकृता —c) Ś1 Ñ1 V1 B3 4 D1-3 5 7 तपसा क्षामा, Ñ2 तरसा क्षामा, B1 तपसा क्षीणा, M2 तपसा श्यामा (for चातपश्यामा) B2 शीतवातातप क्षामा —d) Ś1 Ñ1 V1 B2 3 D1-3 5 7 दृश्यते, B4 लक्षते (for लक्ष्यते) Ñ2 Dt1 Dm1 D6 8 च (for तु), D1 3 ननु (for न तु) B2 शोभने (for °ते)

15 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 7 शीतससपर्शो, Ñ1 शीतसपत्रो (for शीतलस्पर्शो) ❀ Cm प्रकृत्या स्वभावेनाशीतलस्पर्श । अशीतेत्युपलक्षण । अनुष्णेऽपि द्रष्टव्य । तथा चानुष्णाशीतलस्पर्श इत्यर्थ ❀ —b) Ś1 Ñ1 B1 D1-3 8 G2 3 हिमवृद्धश्, B2 हिमसर्गश्, T3 हिमध्वस्तश् (for हिमविद्धश्) Ñ2 V1 B D5 7 सप्रति (for साम्प्रतम्) —c) Ś1 प्रयाति (for प्रवाति) Ś1 D6 पश्चिमे (for °मो) —d) Ñ1 काल्य, V1 B D1 5 7 कल्य, D2 कल्ये (for काले)

16 a) Ñ2 B D5 7 हिमच्छन्नानि, V1 हिमक्षुण्णानि (for बाष्पच्छन्नानि) —b) G3 यश्च (for यव-) —c) D2 3 G2 ह्युदिते (for ऽभ्युदिते) —d) Ś1 D2 नदत, Ñ1 भवद्भि, Ñ2 D5 7 चरद्भि, T2 नतद्भि (for नदद्भि) Ś1 D2 क्रौंचसारसा (for °सारसै)

17 a) M2 खर्जूरवृक्षाकृतिभि —b) V1 B2 3 शिखरै (for शिरोभि) Ś1 Ñ B3 4 D5 7 पुष्पगुठितै, V1 D3 पुष्टतडुलै, B1 2 पुष्पमडितै, D1 2 पुष्पगुफि (D2 °ङि)तै (for पूर्णतण्डुलै) —c) Ś1 आलभा, Ñ2 D5 7 आनम्रै, V1 B G1 2 आलंबै, D4 T1 2 G3 M1 2 आनम्रा (for आलम्बा) —After 17, Ñ2 V1 B D5 7 ins

मयूखैरुपसर्पद्भिर्हिमनीहारसंवृतैः ।
दूरमभ्युदितः सूर्यः शशाङ्क इव लक्ष्यते ॥ १८
अग्राह्यवीर्यः पूर्वाह्ने मध्याह्ने स्पर्शतः सुखः ।
संरक्तः किंचिदापाण्डुरातपः शोभते क्षितौ ॥ १९
अवश्यायनिपातेन किंचित्प्रक्लिन्नशाद्वला ।
वनानां शोभते भूमिर्निविष्टतरुणातपा ॥ २०
अवश्यायतमोनद्धा नीहारतमसावृताः ।
प्रसुप्ता इव लक्ष्यन्ते विपुष्पा वनराजयः ॥ २१
बाष्पसंछन्नसलिला रुतविज्ञेयसारसाः ।
हिमार्द्रवालुकैस्तीरैः सरितो भान्ति साम्प्रतम् ॥ २२
तुषारपतनाच्चैव मृदुत्वाद्भास्करस्य च ।
शैत्यादगाग्रस्थमपि प्रायेण रसवज्जलम् ॥ २३
जराजर्जरितैः पर्णैः शीर्णकेसरकर्णिकैः ।
नालशेषा हिमध्वस्ता न भान्ति कमलाकराः ॥ २४
अस्मिंस्तु पुरुषव्याघ्र काले दुःखसमन्वितः ।
तपश्चरति धर्मात्मा त्वद्भक्त्या भरतः पुरे ॥ २५
त्यक्त्वा राज्यं च मानं च भोगांश्च विविधान्बहून् ।
तपस्वी नियताहारः शेते शीते महीतले ॥ २६ G 3 22 27 B 3 10 28 L 3 21 25

279* शालिग्रक्परित्रासात्किंचिदामीलितेक्षण ।
वृष पिबति केदारे नि श्वासाकुलित जलम् ।

[(l 1) B1 परित्रास (for -परित्रासात्) D5 om from क्षण up to 18^{d} Ñ2 आकुञ्चितेक्षण (for आमीलिते°) —(l 2) V1 पय (for जलम्) Ñ2 B1 4 निश्वासाद्गलित पय (for the post half)]

18 D5 om 18 (cf v l 17) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 G3 मयूरैर् (for °खैर्) Ś1 Ñ1 इव सर्पद्भिर्, Ñ2 D1–3 अव-सर्पद्भिर्, V1 अपसर्पंति, B2 3 अपसर्पद्भिर् (for उप°) —^{b}) Ñ1 सवृत, B2 -सस्कृतै (for सवृतै) —^{c}) Ñ1 चिरम्, G(ed) दूराद् (for दूरम्) Ś1 Ñ2 B2–4 Dt1 D1 2 6 7 अप्युदित (for अभ्यु°) —^{d}) G(ed) चन्द्रमा इव दृश्यते

19 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 आ(D1–3 अ)ग्राह्यरूप , Ñ2 T1 G M Ct आग्राह्य°, V1 अप्राज्यवीर्य , T2 °वीर्यं (for अग्राह्यवीर्य) V1 पूर्वांगे (for °ह्ने) —^{b}) B4 marg , D7 om (for मध्याह्ने) Ñ2 D5 7 स्पर्शवीर्यवान्, D4 G2 °त सुख (for स्पर्शत सुख) —^{c}) V1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M3 ससक्त , D2 marg , Cv सरक्त (for सरक्त) —^{d}) Ś1 न सूर्य (for आतप) Ñ2 V1 B D5 7 अपराह्णे तथातप (B3 °पर)

20 ^{c}) Ñ1 यदा न, M2 अधिक (for वनाना) Ś1 Ñ1 V1 B D1–3 5 7 दृश्यते (for शोभते) —^{d}) B2 प्रविष्ट- (for निविष्ट-) Ś1 तरुणा यथा, Ñ1 तरुणा दा (illeg) (for -तरुणातपा) —After 20, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

280* स्पृशस्तु विमल शीतमुदक द्विरद सुखम् ।
अत्यन्ततृषितो वन्य प्रतिसहरते करम् ।
एते हि समुपासीना विहगा जलचारिण ।
नावगाहन्ति सलिलमप्रगल्भा इवाहवम् ।

[(l 1) Dm1 D8 G3 सस्पृशन्, M1 स्पर्शस्तु, M3 स्पृशति (for स्पृशस्तु) Dt1 D6 स्पृशन्नुविपुल T3 पीतम् (for शीतम्) G1 सिंधुर, M3 महिषा (for द्विरद) —(l 2) Dg1 Dm1 D8 G M2 3 अत्यर्थ(M3 °र्थ-), Cvp अत्यस्त (for अत्यन्त-) G3 वन्य, M3 नाग (for वन्य) —(l 3) M3 Cm विहगा (for विहगा) —(l 4) Dm1 D8 G M विगाहति (for [अ]वगाहन्ति)]

21 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 -तमोध्वस्ता, Ñ2 V1 B D5 7 -परि-क्लिन्ना (for तमोनद्धा) —^{b}) V1 नीहारेण समावृता —^{c}) Ś1 V1 B4 D2 दृश्यते (for लक्ष्यन्ते) —^{d}) Ś1 D2 प्रफुल्ला, Ñ2 V1 B D5 7 समताद्, G2 विपुला (for विपुष्पा)

22 ^{a}) B2 3 बाष्पसपन्न- (for °सछन्न-) —^{b}) Ś1 तेना-विज्ञेयसारसा , V1 B2–4 रुताभिज्ञेयसारसा —^{c}) D1 6 हिमाद्रि- (for हिमार्द्र-) Ś1 Ñ1 D1–3 -मारुतैस्, Ñ2 Dt1 D6 G1 -वालुकास् (for -वालुकैस्) —^{d}) Dg1 याति (for भान्ति)

23 ^{a}) Ś1 Ñ1 तुषारपवनत्वाच्च, B3 तुषारपातनाच्चैव, D1 2 तुषारपरुषत्वाच्च —^{c}) Ñ2 V1 B D5 G2 अपात्रस्थम्, Cm अगाधस्थम्, Cmp as in text (for अगाग्रस्थम्) Ś1 D3 शैत्यादसह्यमपि च, Ñ1 D2 शैत्याद्गोत्रमपि च, D1 शैत्या च गोत्रत्वमपि (sic) —^{d}) B2 प्रासेन च सरिज्जल

24 ^{a}) Dt1 Dm1 D6 8 T G3 जराज्ञ(D6 [marg] T1 G3 Cv g t °ज)र्झरितै Ñ2 V1 B Dt1 D5–7 पत्रै , Dm1 D4 8 T1 2 G2 3 M1 Cvp g पत्रै , Cmp as in text (for पर्णै) ❀ Cr जरया कालकृतया जर्झरितानि पर्णानि येषा ते ।, Ck जरया कालक्षितया जर्जरितानि पर्णानि येषा ते तथा ❀ Ś1 Ñ1 D1 2 तुषाराभिहतै पत्रै (Ñ1 °त्रै), D3 तुषारनिर्हतै पत्रै , M3 जरसा जर्जितै पर्णै —^{b}) Dm1 D8 G3 पाडुभि , G1 2 -कर्णिभि , M1 पत्तिभि (for -कर्णिकै) Ś1 Ñ1 D1–3 शीर्णकर्णिककेसरै —^{c}) D4 हिमध्वस्तैर्, M2 हिमैर्ध्वस्ता Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 नाल(B3 [marg also as in Ś1]°व) शिष्टा हिमैर्दग्धा, Dg1 Dm1 D8 T G M1 3 नालशेषै हिम-ध्वस्तैर् —^{d}) Ś1 [आ]भाति (for भान्ति)

25 ^{a}) Ñ V1 B D1–3 5 7 M2 स (for तु) Ś1 असौ च (for अस्मिस्तु) V1 B4 Dm1 D4–8 T2 G2 3 M पुरुषव्याघ्र —^{b}) D5 कालं (for काले) Ś1 दु खस्तपस्विनि, Ñ1 D1 2 दु खे तपस्विना, D3 दु खेन तश्चिवान्, M1 सुखसमन्वित (for दु खसमन्वित) —^{c}) Ś1 D2 दु खार्तस् (for धर्मात्मा) —^{d}) Dg1 भक्तो (for भक्त्या) V1 पुरुष (for भरत) Ś1 पुरा (for पुरे) Ñ1 (also) सुमहायशा (for भरत पुरे)

26 Ñ1 om 26–31^{b} —^{a}) Ś1 D1–3 M2 मान च राज्य (by transp), Ñ2 D5 7 भोगाश्च राज्य, V1 B राज्य च

G 3 22 28 B 3 16 29 L 3 21 26 सोऽपि वेलामिमां नूनमभिषेकार्थमुद्यतः ।
वृतः प्रकृतिभिर्नित्यं प्रयाति सरयूं नदीम् ॥ २७
अत्यन्तसुखसंवृद्धः सुकुमारो हिमार्दितः ।
कथं त्वपररात्रेषु सरयूमवगाहते ॥ २८
पद्मपत्रेक्षणः श्यामः श्रीमान्निरुदरो महान् ।
धर्मज्ञः सत्यवादी च ह्रीनिषेधो जितेन्द्रियः ॥ २९
प्रियाभिभाषी मधुरो दीर्घबाहुररिंदमः ।
संत्यज्य विविधान्सौख्यानार्यं सर्वात्मनाश्रितः ॥ ३०
जितः स्वर्गस्तव भ्रात्रा भरतेन महात्मना ।
वनस्थमपि तापस्ये यस्त्वामनुविधीयते ॥ ३१
न पित्र्यमनुवर्तन्ते मातृकं द्विपदा इति ।
ख्यातो लोकप्रवादोऽयं भरतेनान्यथा कृतः ॥ ३२
भर्ता दशरथो यस्याः साधुश्च भरतः सुतः ।
कथं नु साम्बा कैकेयी तादृशी क्रूरदर्शिनी ॥ ३३
इत्येवं लक्ष्मणे वाक्यं स्नेहाद्ब्रुवति धार्मिके ।
परिवादं जनन्यास्तमसहन्राघवोऽब्रवीत् ॥ ३४
न तेऽम्बा मध्यमा तात गर्हितव्या कथंचन ।
तामेवेक्ष्वाकुनाथस्य भरतस्य कथां कुरु ॥ ३५

भोगा(V1 °ग)श् (for राज्य च मान) —^{b}) Ś1 D1–3 रुचिरान् (for विविधान्) 11 2 बलात्, G1 अपि (for बहून्) Ñ2 V1 B D5 7 विषयाश्चैव सर्वश (B1–3 °त) —B3 repeats 26^{cd} after 38^{ab} —^{d}) Ś1 शीत शेते, Ñ2 B1 2 4 T3 शीते शेते (by transp), D2 म तु शेते (for शेते शीते) D7 शीते न हीतले

27 Ñ1 om 27 (cf v l 26) —^{a}) Ś1 D1–3 स हि (for सोऽपि) Ñ2 V1 B D5 7 नूनमिमा वेलाम् (by transp) —^{b}) D1 3 उत्थित (for उद्यत) —^{c}) B1 2 कृत (for वृत) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 7 भक्त्या (for नित्य) —^{d}) Dm1 G3 स याति (for प्रयाति) Dg1 D6 सरयूनदीं

28 Ñ1 om 28 (cf v l 26) —^{a}) B1 अनत (for अत्यन्त) Ś1 -दु ख- (for -सुख-) —^{b}) Dg1 सुखोचित (for हिमार्दित) —^{c}) Ś1 Ñ2 B1 4 Dg1 Dm1 D1–3 5 7 8 G3 M1 2 Cv च, V1 B2 3 वा, Cg नु (for तु) Cv पर- (for [अ]पर-)

29 Ñ1 om 29 (cf v l 26) Ś1 V1 B2 D1–3 om 29–30 —^{ab}) B1 श्रीमान्, K(ed) वीर (for श्याम) Dm1 D4 8 T2 G1 3 M2 transp श्याम and श्रीमान् T3 निरुपमो (for °दरो) B1 शातिशुद्धोदरो महान् (for ^{b}) —^{d}) B1 3 4 ह्रीनिषेवी, D4 ह्रीसमेतो (for ह्रीनिषेधो)

30 Ś1 Ñ1 V1 B2 D1–3 om 30 (for Ñ1, cf v l 26 and for the rest, cf v l 29) —^{ab}) Ñ2 D5 7 मित- (for प्रिय-) and जितेन्द्रिय (for अरिंदम) —^{cd}) Dg1 Dm1 D4 8 T1 2 G3 भोगान्, Ct as in text (for सौख्यान्) Ñ2 B4 D5 7 विविध सौख्यम्, B3 (marg also as in Ñ2) विविध दु खम् (for विविधान्सौख्यान्) T3 न्याय (for आर्यं) Ñ2 D5 7 [आ]स्थित, G3 श्रुत, Cg t श्रित (for [आ]श्रित) B1 सत्य विविधसौख्य च आर्यं सर्वं बलाश्रित

31 Ñ1 om 31^{ab} (cf v l 26) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 7 M2 मम (for तव) —^{c}) D3 प्रसन्नम्, M2 वनस्थेन (for वनस्थम्) Ñ1 त्वा पश्य (sic), D1 13 त पश्ये, D3 तापस्यात्, G3 तापस्यो (for तापस्ये) —^{d}) Ś1 D2 त्वा यात-मनुयाति य, Ñ1 यत्नेनानुपालयन् (subm), D1 3 त्वा(D3 त्वा) यत्नेनानुयाति य —For 31^{cd}, Ñ2 V1 B D5 7 subst

281* वनस्थ नगरस्थोऽपि भक्त्या त्वामनुयाति य ।

[G(ed.)पि (for ऽपि) B2 माम् (for त्वाम्) G(ed) म (for य) Ñ2 अनुयाचित (for °ति य)]

32 ^{a}) Ś1 D2 पित्र्यादेशात्तु गच्छति, Ñ1 पित्र्य सर्वनुगच्छति, Ñ2 V1 B D5 7 नित्य समनुवर्तते, D1 पित्र्यप्रधान गच्छति, D3 पित्र्यमत्वानुगच्छति (sic) —^{b}) Dg1 द्विपदा अपि, D8 द्विपदा वर (for °दा इति) Ś1 Ñ1 D1–3 मातुलेय नरा इति, Ñ2 V1 B D5 7 नरा मातुलबाधवान्(B4 [marg also °चेष्टित] °वा) —^{c}) Ñ2 V1 B D5 7 इति (for ख्यातो) V1 B3 लोके (for लोक-) Ś1 D1–3 लोक(D1 2 °के)प्रवाद (Ś1 °दा) साधुत्वाद्, Ñ1 लोकापवाद साधुत्वाद् —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वहितकृत, D4 [अ]न्यत कृत, M3 [अ]न्यथा कृत (for [अ]न्यथा कृत)

33 ^{a}) Dt1 यस्या (for यस्या) —^{b}) D6 सुत (for सुत) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B4 D2 3 5 M3 तु (for नु) B3 सापि, D3 [अ]नार्या (for साम्बा) —^{d}) Ś1 तादृश, M2 मध्यमा (for तादृशी) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 मनुजेश्वर(Ś1 D3 °र), Dg1 D1 T1 3 M2 क्रूरशालिनी —After 33, Ś1 Ñ1 D2 3 ins

282* जनयामास धर्मज्ञमिक्ष्वाकुकुलभास्करम् ।

34 ^{a}) Ñ1 [ए]व, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 [अ]थो, B3 [ए]तो (for [ए]व) Ś1 Dt1 D3 लक्ष्मणो (for °णे) Dg1 स्नेहाद्, M2 वाक्ये (for वाक्यं) D5 लक्ष्मणेनोक्त —^{b}) Dg1 वाक्य, M2 स्निग्ध (for स्नेहाद्) Ś1 Ñ1 V1 Dt1 Dm1 D1–3 6 8 T3 M1 वदति, D4 भवति (for ब्रुवति) Ś1 D2 राघव, Ñ1 रा. (illeg), D1 3 M1 राघवे, D6 धार्मिक (for धार्मिके) —^{c}) Ś1 D2 च, M3 तु (for तम्) Ñ2 V1 B D5 7 परिवादनिवृत्तात्मा —^{d}) Ś1 न सहन्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वचन, D2 तमसौ, G1 असहद्, M3 शमयन् (for असहन्) B2 राघवो वाक्यमब्रवीत्

35 ^{a}) V1 ते सा, B3(marg as in text) त्वया, B1

निश्चितापि हि मे बुद्धिर्वनवासे दृढव्रता ।
भरतस्नेहसंतप्ता बालिशीक्रियते पुनः ॥ ३६
इत्येवं विलपंस्तत्र प्राप्य गोदावरीं नदीम् ।
चक्रेऽभिषेकं काकुत्स्थः सानुजः सह सीतया ॥ ३७
तर्पयित्वाथ सलिलैस्ते पितॄन्दैवतानि च ।
स्तुवन्ति स्मोदितं सूर्यं देवताश्च समाहिताः ॥ ३८
कृताभिषेकः स रराज रामः
सीताद्वितीयः सह लक्ष्मणेन ।
कृताभिषेकस्त्वगराजपुत्र्या
रुद्रः सनन्दिर्भगवानिवेशः ॥ ३९ G 3 22 39 B 3 16 43 L 3 21 36

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

तेषा (for तेऽस्त्वा) V1 B3 4 D1 T2 M3 Ck माता, G1 वत्स (for तात) ❀ Cv केचिदमध्यमेति पदच्छेदमिच्छन्ति।, Ck अमध्यमेति वा छेद ❀ —[b]) Ñ2 V1 B D5 7 ममाग्रत, D1 कथ न च (for कथचन) —[c]) Ñ2 V1 B1–3 D5 7 तस्य, B4 अस्य (for ताम्) —[d]) D3 reads भरतस्य in marg

36 [a]) Ś1 D2 5 [इ]व, Ñ V1 B Dg1 Dt1 D1 6 7 [ए]व, D3 [इ]य, Cg as in text (for [अ]पि) —[b]) D4 6 T1 2 G1 2 दृढव्रत(D4 °त) (for °ता) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 वनवासाय लक्ष्मण —[c]) Ś1 D1 2 -सयुक्ता, D5 G1 सम्प्राप्ता (for -सतप्ता) —[d]) V1 B1 Dg1 बालिशा क्रियते, D5 7 बालिशी(D5 °शो)यतते (sic), M2 विशालीक्रियते (for बालिशीक्रियते) D3 मति (for पुन) —After 36, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

283* सस्मराम्यस्य वाक्यानि प्रियाणि मधुराणि च ।
हृद्यान्यमृतकल्पानि मन प्रह्लादनानि च ।
कदा ह्यह समेष्यामि भरतेन महात्मना ।
शत्रुघ्नेन च वीरेण त्वया च रघुनन्दन ।

[(l 2) Dg1 मृदु- (for [अ]मृत-) Dg1 (marg) पुन (for मन-) D4 -प्रह्लादवानि (for -प्रह्लादनानि) —(l 3) D4 G2 M2 3 [अ]न्वह, G3 [अ]प्यह (for ह्यह)]

37 [a]) Ś1 वर्णयन्नेव, Ñ1 D1–3 कथयन्नेव (for विलपस्तत्र) Ñ2 V1 B D5 7 इत्यन्यो प्रवदन्नेव —[b]) Ś1 गोदावरीतट —[c]) Ñ2 V1 B D5 7 कृताभिषेक (for चक्रेऽभिषेक) —[d]) G1 सीतया सह (by transp)

38 [a]) Ś1 Ñ1 D1–3 T3 G1 च, Ñ2 V1 B D5 7 G2 तु (for [अ]थ) Ñ2 V1 B D5 7 विधिवत् (for सलिलैस्) —[b]) Ś1 D2 स्वान्, Ñ1 D1 3 तौ, Dg1 Dm1 D6 8 T G3 M3 ते, G1 स (for ते) Ś1 Dt1 D6 G1 दैवतानपि, Ñ1 D1–3 M3 दे(Ñ1 दै)वता अपि, D8 T2 G2 M1 देवतानि च, M2 देवतानृषीन् (for दैवतानि च) Ñ2 B2 3 D5 7 पितॄन्देवाश्च राघव, V1 B1 4 पितृदेवाश्च राघव —After 38[ab], B3 repeats 26[cd] —[c]) G1 स्तुवति Ś1 Ñ1 D1–3 ववदाते मुहु सूर्यं —[d]) Dt1 M2 दैवताश्च (for देवताश्च) Ś1 Ñ1 D1–3 समाहितौ, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G2 3 तथा(Dg1 G3 °दा)नवा, G1 समाहित (for समाहिता) —For 38[cd], Ñ2 V1 B D5 7 subst

284* उपास्त सानुज सूर्यमुद्यन्त सह सीतया ।
[B2 उपास्ते (for °स्त)]

39 [a]) Ñ1 कृताभिषेक (for °क) Ś1 V1 B1 4 च, Ñ1 न, Ñ2 B2 3 D3 5 7 तु, D1 2 सु- (for स) V1 राघव (for राम) —[b]) B2 -सहाय (for -द्वितीय) —[c]) T1 2 G2 गिरि- (for त्वग-) Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 7 M2 सह(D2 स तु) शैलपुत्र्या (for त्वगराजपुत्र्या) D3 कृताभिषेको रामस्तु सीता सौमित्रि (sic). —[d]) Ś1 Ñ V1 B Dg1(marg also as in text) D2 3 5 7 T3 M2 3 सविष्णुर् (for सनन्दिर्) D1 गुहेन पुत्रो (for रुद्र सनन्दिर्) M2 भगवान्विवेश ❀ Cg रुद्र सविष्णुर्भगवानिवेश इति न क्वचिदपि कोशे दृश्यते । कश्चिद्दृश्यत इत्याह तदा अभूतोपमेति युक्तमिति ज्ञेयम् ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 7 हेमन्तवर्णन(B1 4 °ना, D2 3 °न), Ñ1 हिमवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1 2 om Ñ2 B3 D7 22, V1 21, B2 4 23, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 16, D3 25, D5 12, M2 3 17 —After colophon, G1 3 conclude with श्रीरामाय नम

१६

3 23. 1
3 17 1
3 22 1
कृताभिषेको रामस्तु सीता सौमित्रिरेव च ।
तस्माद्गोदावरीतीरात्ततो जग्मुः स्वमाश्रमम् ॥ १
आश्रमं तमुपागम्य राघवः सहलक्ष्मणः ।
कृत्वा पौर्वाह्णिकं कर्म पर्णशालामुपागमत् ॥ २
स रामः पर्णशालायामासीनः सह सीतया ।
विरराज महाबाहुश्चित्रया चन्द्रमा इव ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा चकार विविधाः कथाः ॥ ३
तदासीनस्य रामस्य कथासंसक्तचेतसः ।
तं देशं राक्षसी काचिदाजगाम यदृच्छया ॥ ४

16

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 V2 illeg for st 1–13 (cf v l 3 157) —^{b}) Ñ1 सीता सौमित्रिणा सह —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 आजगाम, Ñ2 V1 B D5 7 पुनरायात्, G2 उपा° (for ततो जग्मु) Dg1 यथाश्रम, D1 स्वमाश्रय (for स्वमाश्रमम्) M2 अभिचक्राम चाश्रम

2 V2 illeg for 2 (cf v l 1) —Ś1 Ñ1 D1–3 *om* 2^{ab} —^{a}) D4 *om* (*hapl*) आश्रम Ñ2 B1 D5 7 पुनरागम्य, V1 B2–4 M2 समु(B2 स्वमु, M2 तदु)पागम्य (for तमुपागम्य) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 सह सीतया, G(ed) परवीरहा (for सहलक्ष्मण) —Ś1 Ñ1 D1–3 read 2^{cd} after 3^{cd} —^{c}) Ñ2 B1 Dg1 D1 5 7 G1 पूर्वाह्णिक (for पौर्वा°) Ś1 Ñ1 D1–3 8 G3 M2 3 सर्वं (for कर्म) —^{d}) D1 स पर्णशाम् (sic) (for पर्णशालाम्) B3 उपागत, Dm1 D8 G1 M2 °विशत् (for उपागमत्) D5 चकार विविधा कथा (= 3^{f}) —After 2, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

285* उवास सुखितस्तत्र पूज्यमानो महर्षिभि ।

[D6 सुवितस् (sic) (for सुखितस्)]

—After 2, D5 ins l 1–11 of 286*

3 V2 illeg for 3 (cf v l 1) —D5 om 3^{ab} —M2 3 transp 3^{ab} and 3^{cd} T1 2 Cg transp 3^{abcd} and 3^{ef} Ñ2 V1 B repeat 3^{ab} (V1 3^{cd} also) after 286* —^{a}) Ñ2 V1 B (all second time) रामस्तु (for स राम) —^{b}) Ś1 कातया (for आसीन) —Ñ2 B D7 transp 3^{cd} and 3^{ef} (followed by 286*) —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 (first time) D1–3 महाराजो (for °बाहुश्च) —^{d}) Ñ1 D1 3 रोहिण्या (for चित्रया) Ñ1 D1 3 यथा (for इव) Ś1 V1 (first time) रोहिण्याह्णो (V1 °ण्या इ)व चद्रमा, Ñ2 V1 (second time) B D5 7 चित्रये(Ñ2 °या, B1 °यै, B3 °मे)व (Ñ2 च) निशाकर, D2 रोहिण्या सह चद्रमा —After 3^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–3 read 2^{cd} ❀ Cv विरराजेत्यादे पूर्वं स राम पर्णशालायामित्याद्यर्धं द्रष्टव्यम्। व्यत्यासस्तु लेखककृत ।, Cr स राम इत्यर्धानन्तर विरराजेत्यर्धं ❀ —D4 5 om 3^{ef} —^{e}) Ñ2 V1 B D7 च(B4 [ए]व, D7 स) धर्मात्मा (for सह भ्रात्रा) —After 3, Ñ2 V1 B D7 (only l 1–11) *ins*, *while* D5 *ins.* l 1–11 *only after* 2

286* कथा कथयतस्तस्य सह भ्रात्रा महात्मन ।
गृध्रराज समागम्य राघव वाक्यमब्रवीत् ।
महेष्वास महाबाहो महाबल महाभुज ।
आपृच्छे त्वा नरश्रेष्ठ गमिष्यामि स्वमालयम् ।
अप्रमादश्च कर्तव्य सर्वभूतेषु राघव । [5]
कृतात्मा त्वममित्रघ्न गन्तुमिच्छामि राघव ।
दृष्ट्वाह सुहृद सर्वानात्मीयान्पुरुषर्षभ ।
आगमिष्यामि भद्र ते तथ्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ।
तमुवाच ततो रामो लक्ष्मणश्च खगेश्वरम् ।
गम्यता पतगश्रेष्ठ पुन सदर्शनाय न । [10]
गृध्रराजे गते तस्मिन्राघव सह सीतया ।
पर्णशालामुपागम्य प्राविशत्सहलक्ष्मण ।
लक्ष्मणोऽथ समुत्थाय चतु शाल मनोरमम् ।
प्रविवेश महाबाहु सिंहो गिरिगुहामिव ।

[(l 1) V1 कथा D5 त्वस्य (for तस्य) —(l 3) Ñ2 V1 D5 7 -प(D7 ।)राक्रम (for महाभुज) —(l 4) B3 (marg also) नरव्याघ्र (for °श्रेष्ठ) —B2 om (hapl) l 6 —(l 6) B3 (marg also) सुहृद्बधून् (for कृतात्मा त्वम्) Ñ2 V1 D5 7 सुहृदा(D5 7 °कृता)स्त्वममित्रघ्न(Ñ2 °घ्नेषु), B1 कृतात्माहममित्रेषु (for the prior half) B3 (marg also) वीक्षित (for राघव) —(l 7) G(ed) तु (for [अ]ह) V1 B1 4 पुरुषोत्तम (V1 °म) (for °र्षभ) —(l 8) B1 तत्ते तत्त्व (for तथ्य मेतद्) —(l 9) V1 B2 3 खगोत्तम (for खगेश्वरम्) —(l 10) D7 परम- (for पतग) D7 सदर्शं स्व (for °र्शनाय) B4 च (for न) —(l 11) B4 तत्र (for तस्मिन्) G(ed) प्रियदर्शन (for सह सीतया) —(l 12) B3 reads शाला in पर्णशालाम् *sup lin* Ñ2 B1 उपविष्ट सलक्ष्मण (for the post half). —(l 13) Ñ2 हि (for ऽथ) B1 मनोहर Ñ2 V1 चतु (V1 धनु) शाला मनोरमा (for the post half)]

—Thereafter V1 repeats 3^{abcd} (var), Ñ2 B repeat 3^{ab} only

4 V2 illeg for 4 (cf v l 1) —Ñ2 V1 B D5 7 om 4^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 अथ, Dg1 Dm1 D4 8 T1 2 G1 3 M तथा, G2 om (for तदा) —^{b}) D4 तथा (for कथा-) Ñ1 कथासरक्तचेतस

सा तु शूर्पणखा नाम दशग्रीवस्य रक्षसः ।
भगिनी राममासाद्य ददर्श त्रिदशोपमम् ॥ ५
सिंहोरस्कं महाबाहुं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ।
सुकुमारं महासत्त्वं पार्थिवव्यञ्जनान्वितम् ॥ ६
राममिन्दीवरश्यामं कन्दर्पसदृशप्रभम् ।
बभूवेन्द्रोपमं दृष्ट्वा राक्षसी काममोहिता ॥ ७

सुमुखं दुर्मुखी रामं वृत्तमध्यं महोदरी ।
विशालाक्षं विरूपाक्षी सुकेशं ताम्रमूर्धजा ॥ ८
प्रियरूपं विरूपा सा सुस्वरं भैरवस्वना ।
तरुणं दारुणा वृद्धा दक्षिणं वामभाषिणी ॥ ९
न्यायवृत्तं सुदुर्वृत्ता प्रियमप्रियदर्शना ।
शरीरजसमाविष्टा राक्षसी राममब्रवीत् ॥ १०

G 3. 22. 16
B. 3. 17. 12
L. 3. 22. 10

5 V2 illeg. for 5 (cf. v.l. 1).—[a]) Ñ2 V1 B D5- [illegible] (for सा तु). Ś1 Ñ1 D2. T G1.2 M2.3 [illegible] D2 [illegible] (Ś1 D. T2 [illegible]); B1 Dg1 D1.2.3.7 [illegible] (Dg1 D1 [illegible])-[illegible]; D M1 [illegible] (for शूर्पणखा) Dg1 [illegible], T2 M1 [illegible] (for नाम).—[c]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3.7 G1 [illegible] (Ñ [illegible]) (for आसाद्य).

6 V2 illeg. for 6 (cf. v.l. 1).—[a]) Ñ V1 B D1.2.5 - [illegible]; D11 D6 [illegible] च (for सिंहोरस्कं).—[b]) Dg1 D11 D6 [illegible]; D3 [illegible].—After 6[ab], D11 D2.5 T1.2 G3 ins., while D11 D6 ins. l. 2 only after 6[ab]:

287* आजानुबाहुं [illegible]
[illegible]

—Ś1 Ñ1 B (om. 7[ab]) D1-3 read 7[ab] after 6[ab].—Ñ2 V1 B D5- read 6[cd] after 10[ab].—[d]) D3 [illegible] (for पार्थिव-).—After 6, B2 ins. 289*.

7 V2 illeg. for 7 (cf. v.l. 1).—Ñ2 V1 B D2- om. 7[ab].—[b]) D11 D2.5 G3 [illegible] (D2.5 [illegible]) [illegible] (for [illegible]). Ś1 Ñ1 D1-3 [illegible] (Ñ1 [illegible]) [illegible].—Ś1 Ñ1 B D1-3 read 7[cd] after 6[ab].—[c]) Ś1 Ñ1 D1.2 G1 [illegible] (for [इ]न्द्रोपमं). Ñ2 V1 B D5.7 [illegible] (B1 [illegible]) दृष्ट्वा [illegible].—[d]) Ñ2 V1 B D2- [illegible] (for काममोहिता).—After 7, Ñ2 V1 B D5- ins.:

288* [illegible]
[illegible]

[(l. 1) Ñ2 D5.7 [illegible] (for [illegible]). Ñ2 D2.7 [illegible]; V1 [illegible], B. [illegible] (sic) (for [illegible]). Ñ2 B1 D2- [illegible] (B1 [illegible]).—(l. 2) V1 [illegible] (sic); B2 [illegible]; B. (marg. also as above) [illegible] (for [illegible]). B1 [illegible] (for [illegible]).]

8 V2 illeg. for 8 (cf. v.l. 1).—[a]) D1 [illegible] (for [illegible]). V1 B1.3 transp. सुमुखं and दुर्मुखी.—[b]) Ś1 Ñ V1 B D1.5- [illegible]; D1 [illegible]; M2 [illegible] (for वृत्तमध्यं).—D2 om. 8[cd].—[c]) Ś1 Ñ1 D1.2 [illegible] (for [illegible]).—[d]) V1 lacuna for [illegible] ताम्रमूर्धजा.

9 V2 illeg. for 9 (cf. v.l. 1).—[a]) Ś1 V1 B1.3 D1 [illegible]; Ñ1 B2 (orig. [illegible] also) [illegible]; Ñ2 B2. D2.2- [illegible] (D2 [illegible]) [illegible]; Dg. D. T1.2 G M1.3 Cal.ed. [illegible]; M2 (after corr. [illegible] as in text) [illegible] (for विरूपा). Ś1 [illegible] च; D2 [illegible] (for विरूपा सा).—[b]) Ś1 Ñ1 B2-. D2-3.7 T G3 M [illegible].—[c]) D11 [illegible] (for [illegible]). B. D.3 [illegible] (for [illegible]).

10 V2 illeg. for 10 (cf. v.l. 1).—[a]) Ś1 [illegible] (for [illegible]). M1 [illegible] (for सुदु°). Ñ V1 B D2.7 M2 [illegible] (B. [illegible]; M1 (before corr.) [illegible]) [illegible].—[b]) [illegible] (for प्रियमप्रिय-).—After 10[ab], Ñ2 V1 B D2- read 6[cd].—B2 om. 10[cd].—[c]) D. [illegible], D7 [illegible], G ed.) [illegible] (for शरीरज-).—After 10[cd], Ñ2 V1 B1.3 D2- ins., while B2 ins. after 6:

289* दृष्ट्वा [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
दृष्ट्वा [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
सा [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible]

[B2 om. l. 1.—(l. 1) V1 [illegible] (for दृष्ट्वा).—(l. 2) D5 [illegible] (for [illegible]).—(l. 3) D- [illegible].—(l. 4) B2 [illegible] (for [illegible]). B3 (marg. also) [illegible] (for [illegible]).—(l. 5) B2 [illegible] (for [illegible]).—(l. 7) B2 [illegible] (for [illegible]). B3 (sup. lin. also) [illegible] (for [illegible]).—(l. 8) B2 (sup. lin. also as in text) [illegible] (sup.) (for [illegible]). B1 [illegible] D5 [illegible] (for [illegible]).—(l. 10) V1 [illegible] (sup.) (for [illegible]).—(l. 11) B [illegible] (for [illegible]).—(l. 12) Ñ2 V1 B2 [illegible]; D5 [illegible] (sic) (for [illegible]).—(l. 13) Ñ2 D2- [illegible] (for [illegible]). V1 B2. (marg. also as above)]

G 3 23 26
B 3 17 12
L 3 22 11

जटी तापसरूपेण सभार्यः शरचापधृक् ।
आगतस्त्वमिमं देशं कथं राक्षससेवितम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु राक्षस्या शूर्पणख्या परंतपः ।
ऋजुबुद्धितया सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ १२
आसीद्दशरथो नाम राजा त्रिदशविक्रमः ।
तस्याहमग्रजः पुत्रो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥ १३
भ्रातायं लक्ष्मणो नाम यवीयान्मामनुव्रतः ।
इयं भार्या च वैदेही मम सीतेति विश्रुता ॥ १४
नियोगात्तु नरेन्द्रस्य पितुर्मातुश्च यन्त्रितः ।
धर्मार्थं धर्मकाङ्क्षी च वनं वस्तुमिहागतः ॥ १५
त्वां तु वेदितुमिच्छामि कथ्यतां कासि कस्य वा ।
इह वा किंनिमित्तं त्वमागता ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १६

काममुत्पादयिष्यामि (for the prior half) V1 नहुषे (sic) (for नाहुष) —(l 14) V1 अभिगम्य (for सामि°)]

—^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 सस्मितं वाक्यमब्रवीत्

11 V2 illeg for 11 (cf v l 1) B4 reads 11–12 in marg —^{a}) Ñ1 Dt1 D6 -वेषेण, Cg as in text (for रूपेण) Ñ2 V1 B D5 7 कस्त्वं तापसरूपेण —^{b}) Ś1 Ñ1 B2 Dt1 D1 4 T शरचापभृत् (Ñ1 D4 °दृक्, Dt1 T °धृत्), Ñ2 M2 ग्र च (M2 सह) चाप°, V1 कवचासि° (for शरचापधृक्) —^{c}) D4 इद (for इम) Ñ2 V1 B D5 7 इमं देशमनुप्राप्तो (Ñ2 B1 °प्ता) —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 दुर्गं (for कथं) —After 11, Ñ2 V1 B D5 7 ins

290* नातिदूरमितः शूरा राक्षसा घोरविक्रमाः ।
उत्सादयन्त्यृषीन्सर्वाञ्जनस्थाने महाबलाः ।
वसन्ति क्रूरकर्माणस्ततस्त्वां वै ब्रवीम्यहम् ।
कथं त्वमरमुख्यानां सदृशस्त्वमिहागतः ।
इदं गोदावरीतीरमृषय पावकोपमाः । [5]
त्वद्बाहुबलमाश्रित्य तिष्ठन्तीति मतिर्मम ।

[(l 1) B1 4 दूरं इतः V1 B2 4 घोररूपिण —(l 3) D7 वसतः Ñ2 D5 7 तु (for वै) —(l 4) B3 wrongly repeats त्वद्दृश —(l 5) V1 इम (for इद) B2 पावकप्रभा], —while D1 ins

291* राक्षसानामयं वासस्तपस्विजनवर्जितः ।,

—D1 cont, whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 11

292* किमागमनकृत्यं ते तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ।

[Dm1 D1 8 G1 M1 आगमनकार्यं, D1 चा° (for आगमनकृत्य) T3 ममाख्यातुम् (for त्वमा°)]

12 V2 illeg for 12 (cf v l 1) —B4 reads 12 in marg (cf v l 11) —^{a}) G2 स (for तु) —^{b}) Ś1 B D1 1 T3 Cg t शू (D1 सू) र्पनख्या, Ñ1 Dg1 Dm1 (before corr) सूर्प° (for शूर्पणख्या) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 स (D2 तु) राघव —^{c}) D6 सार्धम् (for सर्वम्) —^{d}) Ñ1 व्याख्यातुम् (for आख्या°) —After 12, Dg1 Dm1 D4 8 T G2 3 M ins.

293* अनृतं न हि रामस्य कदाचिदपि संमतम् ।
विशेषाद्ब्राह्मणस्यास्य समीपे स्त्रीजनस्य च ।

[(l 1) M3 च (for हि) —(l 2) Dg1 D4 T विशेषेण (for विशेषाद्)]

13 V2 illeg for 13 (cf v l 1) —^{ab}) Dt1 wrongly repeats रथो नाम राजा त्रिदश after त्रिदश in ^{b} Ñ2 V1 B D5 7 राजा दशरथो नाम धर्मात्मा विश्रुतः क्षितौ —After 13^{ab}, B1 ins श्रीराम and श्रीहरि —^{c}) T3 अग्रत (for अग्रज) —^{d}) Ś1 D2 जनश्रुत (for जनैः श्रुत) Ñ2 V1 B D5 7 राम इत्यभि (B4 [marg also] °त्र) विश्रुत

14 ^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 कनीयानेव (Ñ1 D3 °न्मम) सुव्रत, D1 कनीयान्समनुव्रत —^{c}) Ñ1 D2 M2 च भार्या (by transp), D3 तु भार्या (for भार्या च). —For 14, Ñ2 V1 B D5 7 subst

294* सीतेयं मम भार्या च भ्रातायं लक्ष्मणस्तथा ।

[B4 (marg also) मामेव समनुव्रता (for the post half)]

15 V2 illeg up to पितु in ^{b} —^{a}) Ñ1 illeg, Dg1 D3 G1 च (for तु) —^{b}) D4 मम (for पितुर्) Ś1 Ñ1 D1-3 धर्मतः, Ñ2 V1 B D5 7 शासनात् (for यन्त्रित) —D7 om 15^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V2 B3 4 D1 5 धर्मार्थी, B1 °त्मा, D2 °र्थो, D3 °र्था (sic) (for धर्मार्थं) Ś1 Ñ1 D2 3 धर्मदर्शी, Ñ2 V B D5 °कामश्च, D1 °रक्षी, M3 °कामी (for धर्मकाङ्क्षी) V2 तु (for च) —^{d}) G (ed) वने (for वनं) V1 B2 3 द्रष्टुम् (for वस्तुम्) Ñ2 स्वमागत, D5 समा° (for इहागत) Ś1 Ñ1 D1-3 वनवासं समा (Ñ1 D1 3 °समिहा) गत —After 15, Ñ2 V B D5 ins, while D7 ins l 2 only after 15^{ab}

295* रूपयौवनसम्पन्ना साक्षाच्छ्रीरिव सुन्दरी ।
वने घोरतरे भीरु का त्वं चरसि दण्डके ।

[(l 1) B1 लक्षण- (for -यौवन-) V1 B4 रूपिणी (for सुन्दरी) V2 श्रीरिव वनगोचरी (sic) (for the post half) —(l 2) V2 illeg up to चरसि B1 घोरतमे, D7 घोरे (subm) (for घोरतरे) B3 वससि (for चरसि)]

16 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 तु विज्ञातुम्, Ñ2 V B D5 7 अहं ज्ञातुम्, D4 च वे° (for तु वेदितुम्) —^{b}) Ñ2 D5 7 कुतस्त्वं, Dt1 D6 Ct कस्य त्वं (for कथ्यतां) Ñ1 (also) V B2 D3 कस्य कासि (by transp), G2 कापि कस्य Ś1 Ñ1 D2 च (for वा) —After 16^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

साब्रवीद्वचनं श्रुत्वा राक्षसी मदनार्दिता ।
श्रूयतां राम वक्ष्यामि तत्त्वार्थं वचनं मम ॥ १७
अहं शूर्पणखा नाम राक्षसी कामरूपिणी ।
अरण्यं विचरामीदमेका सर्वभयंकरा ॥ १८
रावणो नाम मे भ्राता राक्षसो राक्षसेश्वरः ।
प्रवृद्धनिद्रश्च सदा कुम्भकर्णो महाबलः ॥ १९
विभीषणस्तु धर्मात्मा न तु राक्षसचेष्टितः ।
प्रख्यातवीर्यौ च रणे भ्रातरौ खरदूषणौ ॥ २०
तानहं समतिक्रान्ता राम त्वापूर्वदर्शनात् ।
समुपेतास्मि भावेन भर्तारं पुरुषोत्तमम् ।
चिराय भव भर्ता मे सीतया किं करिष्यसि ॥ २१ G 3 23 10 B 3 17 25 L 3 23 21

296* न हि तावन्मनोज्ञाङ्गी राक्षसी प्रतिभासि मे ।
[Dt1 D6 8 T3 त्व (for न) M3 तु (for हि) G2 मनोज्ञागि M2 मानुषी (for राक्षसी) —G2 om (hapl) from प्रतिभासि up to राक्षसी in 18^{b} D4 G3 प्रनिभाति (for °भासि) T2 G1 M1 3 मा (for मे)]

—^{c}) Ś1 D2 3 [अ]द्य, Dm1 D8 G3 [ए]व (for वा) —^{d}) Ñ1 ह्यागता Ś1 Ñ1 D1–3 कारण, M2 कथ्यता (sic) (for तत्त्वत) Ñ2 V B D5 7 एका चरसि निर्भया —After 16, M2 ins

297* यक्षिणी राक्षसी वापि त्वमुताहो सुराङ्गना ।

17 G2 om 17 (cf v l 296*) —^{a}) M2 अब्रवीद् , M3 सा तु तद् (for साब्रवीद्) Ś1 D5 7 तु वच , Ñ V B D1–3 तद्वच (for वचन) —^{b}) B1 मदविह्वला, Dg1 °तुरा, D8 °न्विता (for मदनार्दिता) —T1 damaged from वक्ष्यामि in 17^{c} up to राक्ष in 18^{b} —^{c}) Dt1 D6 तत्त्वार्थं (for वक्ष्यामि) —^{d}) Dt1 D6 वक्ष्यामि (for तत्त्वार्थं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 सह(V1 °ह) भ्रात्रा वचो मम —After 17, M2 ins

298* पुलस्त्यतनयस्याह सुता राघव तस्य ह ।

18 G2 om up to राक्षसी in ^{b} (cf v l 296*) T1 damaged up to राक्ष in ^{b} (cf v l 17) —D1 om 18 —^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 D2 4 8 T2 3 G1 3 M1 3 शू(Dg1 D2 सू)र्पण(Ś1 Dg1 D4 T3 M1 °न)खी, Ñ1 V1 D3 सूर्प° (for शूर्पणखा) —^{c}) Ñ2 V B M2 अरण्ये, D3 आ° (for अरण्य) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 M2 [ए]का, Ñ1 [ए]पा, Dg1 [ए]व (for [इ]दम्) —^{d}) D2 घोरसत्त्व-, M2 सर्वलोक- (for एका सर्व-) S1 Ñ V B D3 5 7 सर्वभूत(Ś1 घोररूप, Ñ1 घोर सत्त्व, D3 घोरा सत्त्व)भयकरी(V1 B3 °रा) —After 18, Ñ2 V B D5 7 ins

299* उत्सादयन्ती पुण्यानि तीर्थान्यायतनानि च ।

19 ^{a}) V1 भ्राता ह (for मे भ्राता) —^{b}) T1 2 बलीयान् , G2 गरीयान् (for राक्षसो) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3 8 G3 विश्रुतो (Dm1 D8 G3 राक्षसो) राक्षसाधिप , Dt1 D6 Ck t यदि ते श्रोत्रमागत —After 19^{ab}, Dm1 D4 6 8 T1 2 G2 3 M1 ins

300* वीरो विश्रवस पुत्रो यदि ते श्रोत्रमागत ।
[Dm1 G2 3 M1 सोय, D8 योय (for वीरो)]

—Ś1 Ñ V B Dg1 Dt1 D1–3 5–7 G1 M1 transp 19^{cd} and 20^{ab} —^{c}) D8 G2 3 M3 Ck प्रवृद्धनिद्रश् Dm1 D8 G3 तु, T3 स (for च) Ñ V B D5 7 T3 तथा (for सदा) G1 बद्धनिद्रश्च सतत —^{d}) D4 कुम्भकर्णो T3 सदा- (for महा)

20 Ś1 Ñ V B Dg1 Dt1 D1–3 5–7 G1 M1 transp 19^{cd} and 20^{ab} —G2 om 20^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–5 7 T1 2 M1 2 च (for तु) Ñ2 D5 7 मे भ्राता (for धर्मात्मा) —^{b}) D4 स (for न) Ś1 च, Ñ1 D2 3 स (for तु) D4 -चेष्टित (for -चेष्टित) Ñ2 V B D5 7 राक्षसाचारवर्जित , D1 शिष्टराक्षसवेष्टित —^{c}) Ñ2 V B D5 7 बलवीर्यौ च, D3 -वीर्यो चारेण (sic), M2 वीर्याभरणौ (for -वीर्यौ च रणे) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 राक्षसौ (for भ्रातरौ) —After 20, Ñ2 V B D5 7 M2 ins

301* महावीर्यौ महाकायौ निर्भयौ घोरदर्शनौ ।

[B2 महासत्त्वौ (for °कायौ) M2 transp महावीर्यौ and महाकायौ B1 राक्षसौ (for निर्भयौ)]

—Ñ2 B4 D5 7 cont

302* चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां घोररूपिणाम् ।
बलं भ्रातुर्मम सदा खरस्य सुमहात्मन ।
तेन सार्धं महारण्ये वसामि विगतज्वरा ।
भ्रात्रा तेन च गुप्ताहं मन्यमाना भृशं नृप ।
[(l 1) B4 कामरूपिणां (for घोर°)]

21 ^{a}) G2 समतिक्रम्य (for °क्रान्ता) Ś1 Ñ1 D1 2 त्वा-मह स्व(D2 त्व)भिरामा(L[ed] °म) च(D2 °माञ्च) —^{b}) Ñ1 D1 2 त(D1 त्व)त्पूर्व-, T3 G3 M1 Ck त्वा पूर्व-, M2 (after corr *sec m* as in text) त्व पूर्ण , M3 त्वा पूर्ण- (for त्वापूर्व-) Ś1 प्रयाता पूर्वदर्शनात् , D3 राम त्वत्प्रियकाङ्क्षया ❀ Cr त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य अपूर्वदर्शनादित्यपि पद ।, Cm त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनादारभ्य । अपूर्वदर्शनादिति वा पाठ ।, Cg त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनादारभ्य । अपूर्वदर्शनादिति वा छेद ।, Ck त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथम दर्शनक्षणमारभ्य । अपूर्वदर्शनादित्यपि पद ।, Ct त्वा त्वा पूर्वदर्शनात् प्रथमदर्शनक्षणमारभ्य । यद्वापूर्वदर्शनादेवाविर्भित प्रागदृष्टदिव्यत्वद्रूपदर्शनाद्धेतो ❀ —Ś1 Ñ1 D1–3 om 21^{cd} —^{c}) M3 स्म (for [अ]स्मि) —^{d}) Dg1 पुरुषर्षभं (for °षोत्तमम्). —After 21^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

303* अहं प्रभावसम्पन्ना स्वच्छन्दबलगामिनी ।

G 3 23 41 B 3 17 26 L 3 22 22 विकृता च विरूपा च न मेयं सदृशी तव ।
अहमेवानुरूपा ते भार्यारूपेण पश्य माम् ॥ २२
इमां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
अनेन सह ते भ्रात्रा भक्षयिष्यामि मानुषीम् ॥ २३

ततः पर्वतशृङ्गाणि वनानि विविधानि च ।
पश्यन्सह मया कान्त दण्डकान्विचरिष्यसि ॥ २४
इत्येवमुक्तः काकुत्स्थः प्रहस्य मदिरेक्षणाम् ।
इदं वचनमारेभे वक्तुं वाक्यविशारदः ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

[D6 वरगामिनी, M3 °भागिनी (for -चलगामिनी)]
—c) D3 त्वं राम (for चिराय) Ś1 Dm1 D1 2 8 T2 3 G M2 3 transp भर्ता and मे —f) Ś1 Ñ1 D1–3 तवानया (for करिष्यसि) —For 21, Ñ2 V B D5 7 subst , while M2 cont after 303*

304* साहं त्वद्दर्शनाद्राम कामवक्तव्यतां गता ।
भजस्व भजमानां मां सीतया किं तवानया ।

[(l 1) V1 lacuna, B2 काय- (for काम) D5 7 -चकल्प्यता (for -वक्तव्यता) —(l 2) M2 भज मां भजमानां त्वं (for the prior half) and मानुष्या (for सीतया)]

22 a) V1 विरक्ता (for विकृता) Ñ2 V B D5 7 [इ]य, D4 न (for first च) —T1 damaged from second च up to 22c Ś1 विरूपा विकृता चेयं —b) Ś1 हि वा, Ñ1 [इ]यं च, Ñ2 V B Dg1 Dm1 D1 5 7 8 G2 3 M1 2 चे(B4 ते)यं, D2 [इ]यं मत्-, D3 [इ]यं हि, M3 [ए]वेयं (for मेयं) —c) Ś1 D2 [अ]नुरागाच (for [अ]नुरूपा) Ś1 B1 D2 3 च, D5 वे (for ते) —d) Dm1 G3 जाया-, D6 भार्यां (for भार्या-) Dm1 पश्य तां, T3 राघव (for पश्य माम्) Ñ2 V B D5 7 M2 भार्या रूपगुणान्विता —After 22, Ñ2 V B D5 7 ins

305* पश्य मां दिव्यरूपां त्वं दिव्याभरणभूषिताम् ।
कान्तोरुनयनां कान्तां पीनश्रोणिपयोधराम् ।

[(l 2) B1 पीनोन्नत (for पीनश्रोणि-)]

23 a) Ś1 V1 D1 अरूपाम्, Ñ2 कुरूपाम्, M3 करालाम् (for विरूपाम्) —b) Dt1 Dm1 D8 T2 करालीं, M3 विरूपां (for करालां) Dg1 Dm1 T3 Ck निर्नतोदरीं, G1 निर्मितो°, M2 3 निर्णितो° (for निर्णतोदरीम्) Ś1 Ñ1 V D1–3 5 7 भक्षयिष्यामि मानुषीं(Ś1 मानवीं) (= 23d), Ñ2 B द्वितीयेन गतायुषा —c) Ñ1 च सह, Ñ2 D5 7 तव किं, B Dm1 D4 T2 M2 ते सह(by transp), D1 च सह, M1 सह तां (for सह ते) —d) M2 मानुषा (for मानुषीम्) Ś1 Ñ1 V D1–3 5 7 द्वितीयेन गतायुषा

24 b) Ñ2 V B D5 7 रुचिराणि (for विविधानि) Ś1 Ñ1 D1–3 विविधानि वनानि(D3 च यानि) (by transp) —c) Ś1 D2 G3 काम, Ñ1 Dg1 Dt1 D1 3 6 T3 G1 2 M1 3 कामी (for कान्त) —d) V1 B2 4 दडक (for दण्डकान्)

—After 24, Ñ2 V B D5 7 ins , while M2 ins l 2 only after 25ab

306* एतत्तु वचनं श्रुत्वा राक्षस्या द्युतिदारुणम् ।
ईक्षांचक्रे तदा सीता लक्ष्मणं च महाभुज ।

[(l 1) B2 अति- (for द्युति-) —(l 2) B1–3 तत (for तदा) M2 सीता वीक्षां ततश्चक्रे (for the prior half) B1 M2 महाभुज]

25 a) Ś1 Ñ1 D1–3 उक्तस्तु काकुत्स्थ M2 एवमुक्तस्तु काकुत्स्थ —b) D1 प्रसह्य (for प्रहस्य) Ś1 Ñ1 D1–3 मदिरेक्षणा, Dm1 T3 G2 3 M1 °क्षण , G1 [अ]मितरोषण (for मदिरेक्षणाम्) —For 25ab, Ñ2 V B D5 7 subst ; Ś1 Ñ1 D1–3 cont after 308*, whereas T2 M2 (preceded by 306*) ins after 25ab

307* सप्रहासनिमित्तं तु रामं शूर्पणखा तत ।

[Ñ1 स प्रहास , D2(marg also as above) सप्रसाद , T2 सप्रहार- (for सप्रहास-) Ñ1 D1–3 ता (for तु) Ś1 स प्रहासनिमित्ता ता (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1 शू(Ñ1 D1 सू)र्पनखा, V B1 3 सर्पं°, D2 3 M2 सू(M2 शू)र्पणखी, T3 शूर्पनखी (for शूर्पणखा) Ñ1 पुन , D3 तदा (for तत)]
—After 25ab, Ś1 Ñ1 D1–3 ins

308* देवी सलक्ष्मणा सीता बभूवावस्थिता पुर ।

[D1 3 देवी मलक्ष्मणा सीता (for the prior half) D2 पुरा, D3 पुन (for पुर)]
—T1 damaged for 25c —c) T2 वक्तु, G2 इय (for इद) —d) D1 T1 वाक्य (for वक्तु) Ś1 Ñ1 D1–3 वक्तु वचनकोविद , T2 वाक्यज्ञो वाक्यकोविद —After 25, Ś1 D1–3 ins

309* दृष्ट्वा लक्ष्मणमागत्य स्थितामग्रे स राक्षसीम् ।

[D1 3 आभाष्य, D2 °साद्य (for आगत्य)]

Colophon D1 2 om (Sarga cont.) —*Kāṇḍa name* Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 7 T G M1 2 आरण्यकाडे, Ñ1 B2 आरण्यककाडे, Ñ2 V B1 D3 5 आरण्यके —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 7 शू(Ñ1 V B3 सू)र्पण(Ś1 °न)खादर्शन, D3 सूर्पणखीदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V2 B1 om , Ñ2 B3 D7 23, V1 22, B2 4 24, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 17, D3 26, D5 13, M2 3 18
G concludes with श्रीरामाय नम

१७

तां तु शूर्पणखां रामः कामपाशावपाशिताम् ।
स्वेच्छया श्लक्ष्णया वाचा स्मितपूर्वमथाब्रवीत् ॥ १
कृतदारोऽस्मि भवति भार्येयं दयिता मम ।
त्वद्विधानां तु नारीणां सुदुःखा ससपत्नता ॥ २
अनुजस्त्वेष मे भ्राता शीलवान्प्रियदर्शनः ।
श्रीमानकृतदारश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥ ३
अपूर्वी भार्यया चार्थी तरुणः प्रियदर्शनः ।
अनुरूपश्च ते भर्ता रूपस्यास्य भविष्यति ॥ ४
एनं भज विशालाक्षि भर्तारं भ्रातरं मम ।
असपत्ना वरारोहे मेरुमर्कप्रभा यथा ॥ ५
इति रामेण सा प्रोक्ता राक्षसी काममोहिता ।
विसृज्य रामं सहसा ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ६
अस्य रूपस्य ते युक्ता भार्याहं वरवर्णिनी ।
मया सह सुखं सर्वान्दण्डकान्विचरिष्यसि ॥ ७
एवमुक्तस्तु सौमित्री राक्षस्या वाक्यकोविदः ।
ततः शूर्पणखीं स्मित्वा लक्ष्मणो युक्तमब्रवीत् ॥ ८

G 3 24 8
B 3 18 8
L 3 23 8

17

D1 2 continue the previous Sarga D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) D2 reads तु in marg Ś1 ता च, Dg1 D3 4 T1 2 G2 Cg k तत (for ता तु) Ś1 D4 T2 3 शूर्पनखी, Ñ1 Dm1 D2 3 सूर्पणखी, V1 D8 शूर्पनखा, Dg1 D1 सूर्पनखा, T1 G1 3 M शूर्पणखी Ñ2 V B D5 7 दृष्ट्वा, D2 नाम (for राम) —b) Ś1 Ñ1 D1–3 M2 कामबाण(M2 °पाश)बलार्दिता, Ñ2 V B D5 7 राम कामबला(B1 3 °शरा)र्दिता, G1 कामपाशवश गता —c) Dg1 T1 G1 Cg स्वच्छया, D1 स इद, Cv mp as in text (for स्वेच्छया) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 श्लक्ष्णया युक्त(Ś1 Ñ1 D2 3 स्वस्थ, B3 मुह्य)या वाचा, M2 हृद्यया व्यक्तया वाचा —d) Ñ2 V B D5 7 अभाषत (for अथाब्रवीत्) ❀ Ct स्वेच्छया इति पाठे परिहासविनोदेनेत्यर्थ । अत एव स्मितपूर्वमिति तीर्थ । स्वच्छदा इति पाठो युक्त । स्वेच्छाचारिणीमित्यर्थ ❀

2 a) T3 कृतकार्यो (for °दारो) Ñ1 [ऽ]ह (sic) (for ऽस्मि) D1 भद्र ते (for भवति) —c) Ś1 Ñ1 D1 2 च, Dg1 D3 M2 हि (for तु) —d) M1 2 सुदु ख (for °खा) Dm1 D8 च सपत्नता, G1 3 ससपत्निता, G2 सा सपत्नता Ś1 Ñ1 D1–3 सु(Ś1 स्व)दु खाय सपत्नता, Dg1 T3 सुदु खाही सपत्नता —For 2^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

310* त्वद्विधा न च वै नारी सपत्नीं मर्षयेदिमाम्।

[V2 B1 transp न and च Ñ2 D5 7 वै कथ, V1 वै न च (by transp), B4 नापि वै, G(ed) तु न वै (for न च वै) D5 7 इय (for इमाम्)]

3 a) D1 [ए]व (for [ए]ष) —Ś1 om 3^{b}–4^{c} —b) Ñ1 D1–3 गुणवान् (for शीलवान्) —D2 reads 3^{c}–4^{b} in marg —c) L(ed) चाकृत- (for अकृत-)

4 Ś1 om 4^{abc}, D2 reads 4^{ab} in marg (for both cf v l 3) Ñ2 V B D5 7 transp ab and cd —a) Ñ2 V B D5 7 तरुणो, Dg1 D4 8 T G1 2 M1 Cmp अपूर्व, Cr नपूर्वी, Cm as in text (for अपूर्वी) V1 B3 हीनो (for चार्थी) Ñ1 D1–3 M2 अपूर्व(M2 °भूत)भार्यो भार्यार्थी —b) Ñ2 V B D5 7 रूपवान् (for तरुण) D1 प्रियदर्शने —After 4^{ab}, Ñ2 V B D5 7 M2(after 4) ins

311* किं मया ते विरूपेण कृतदारेण राक्षसि ।

[B2 [अ]तिविरूपेण, D7 ते रूपेण (subm) (for ते वि°)]

—c) Ñ2 V B D5 7 एषोनुरूपो भर्ता ते ❀ Cr अभर्तेति पदच्छेदेनान्तराशय ।, Cm ते अभर्तेति छेद ।, Cg अनुरूपश्च ते भर्तत्यत्र अभर्तेति छेदेनान्तराशय ।, Ck अनुरूपश्च ते भर्तेत्यत्रापि अभर्तेति पदच्छेदेनान्तराशय ❀ —d) D4 T1 G2 च (for [अ]स्य)

5 a) Ś1 B2 एत, Ñ2 V1 Dg1 Dm1 D1 T3 एव (for एन) Cg विशालाक्षी (for °क्षि) —b) Ś1 त्रातार, D1 लक्ष्मण (for भर्तार) Ñ1 om (hapl ?) भ्रातर —c) Ś1 Ñ1 D2 असपत्न, Ñ2 V2 B4 D5 7 °त्नी (for °त्ना) D3 असपत्न विशालाक्षि

6 a) Ś1 Ñ1 D1–3 तूक्ता (for प्रोक्ता) Ñ2 V B D5 7 इत्युक्ता साथ रामेण —b) Ś1 D1–3 M2 मदनार्दिता, Ñ1 मददर्पिता, Ñ2 V B D5 7 कामरूपिणी (for काममोहिता) —c) D3 तरसा, G2 सा घोरा (for सहसा) Dm1 D8 सहसा राम (by transp) —d) M2 गत्वा (for ततो)

7 M1 om (hapl) 7–8, D6 om 7 —a) D3 मे भर्ता (for ते युक्ता) —For 7^{ab}, Ñ2 V B D5 7 subst

312* तवानुरूपा रूपस्य भार्यां मा भज मानद ।

[V1 [अ]नुरूप (for °पा) V1 मानद]

—c) Ś1 Ñ1 D1 3 सुखी सर्वान्, Ñ2 V B3 4 D5 7 सुखी रम्यान्, B1 2 सुखी रम्य, D2 सुखी सार्धं, M2 सुख कामी (for सुख सर्वान्) —d) B1 2 दडक (for °कान्) M2 प्रचरिष्यसि —After 7, B1 ins

313* वशीभूताश्च मे सर्वे ये चात्र वनचारिण ।

8 M1 om 8 (cf v l 7) —ab) Ś1 Dg1 राक्षस्या सौमित्रिर् (by transp) —c) Dg1 अत (for तत) Dg1

G 3 24 9 B 3 18 9 L 3 23 9 कथं दासस्य मे दासी भार्या भवितुमिच्छसि ।
सोऽहमार्येण परवान्भ्रात्रा कमलवर्णिनी ॥ ९
समृद्धार्थस्य सिद्धार्था मुदितामलवर्णिनी ।
आर्यस्य त्वं विशालाक्षि भार्या भव यवीयसी ॥ १०
एतां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
भार्यां वृद्धां परित्यज्य त्वामेवैष भजिष्यति ॥ ११
को हि रूपमिदं श्रेष्ठं संत्यज्य वरवर्णिनि ।
मानुषीषु वरारोहे कुर्याद्भावं विचक्षणः ॥ १२
इति सा लक्ष्मणेनोक्ता कराला निर्णतोदरी ।
मन्यते तद्वचः सत्यं परिहासाविचक्षणा ॥ १३
सा रामं पर्णशालायामुपविष्टं परंतपम् ।
सीतया सह दुर्धर्षमब्रवीत्काममोहिता ॥ १४
इमां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
वृद्धां भार्यामवष्टभ्य न मां त्वं बहु मन्यसे ॥ १५

सूर्पनखी, Dt1 D4 6 T3 G3 Cg t शूर्पनखी, D8 °नखा, G2 °णखा M2 वाक्य, M3 (before corr कृत्वा) स्मृत्वा (for स्मित्वा) Ś1 Ñ1 D1–3 तत सूर्पणखी (Ś1 Ñ1 शूर्पनखी, D1 °खा) वाक्य —^{d}) Ś1 वाक्यम्, M पुनर् (for युक्तम्) —For 8^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

314* वीक्ष्य शूर्पणखा वाक्य ततस्तामिदमब्रवीत् ।
[V सूर्पणखा B1 श्रुत्वा (for ततस्)]

9 ^{a}) D6 मम (hypm) (for मे) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 दासी त्व (for मे दासो) —^{b}) Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3 5 7 8 G3 अर्हसि (for इच्छसि) —^{c}) Ñ V B D1–3 5 7 योहम् Ś1 एवमुक्तस्तु राक्षस्या (cf 8^{a}) —^{d}) D6 भ्राता (for भ्रात्रा) Dm1 D8 G2 3 M3 -वर्णिनि (for °नी) Ś1 Ñ1 D1–3 भ्रात्रा (Ś1 D1 °ता) कनकवर्णिनि (D2 °नी), Ñ2 V B D5 7 भ्रात्रा ज्येष्ठेन भाविनी (V D5 7 °नि) ❀ Cg अकमलवर्णिनीत्यपि छेद ❀ —After 9, G3 ins

315* दासोऽह राघवेन्द्रस्य ज्येष्ठस्य मम भामिनी ।

10 M3 om (hapl) 10^{ab} Dg1 reads 10 in marg —^{a}) B2 सिध्यर्था (for सिद्धा°) M2 सुसमिद्धासि सिद्धार्था —^{b}) Dm1 D8 G1 3 वर (for [अ]मल-) Ś1 Ñ1 D1–3 M1 2 द्युचि (D1 3 °दि, M1 2 मुदि) ता कामरूपिणी, Ñ2 V B D5 7 विदुष कामचारि (V2 °रूपि, B4 °तारि) णी —^{c}) Ñ2 V B D5 7 [ए]व, D3 तु (for त्व) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 भार्या भवितुमर्हसि

11 M1 om 11–12 —^{a}) Dm1 D8 T1 2 G1 M2 3 Cg k एना, D3 एव, D4 वरा (for एता) B1 अरूपाम् (for वि°) D1 वृद्धा च (for असती) —^{b}) Ś1 marg, D3 6 कराली (for °ला) Ś1 (*sup lin* also निम्नतो° as in D1) निर्दितो°, V1 B2 निह्नुतो°, B1 (after corr as in text) D3 G1 3 निर्णितो°, D1 2 निम्नतो°, D5 7 विनतो°, M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) निर्मितो° (for निर्णतो°) ❀ Cr निर्णीत निरतिशयनिम्नमुदर यस्या सा ❀ —D2 reads from परित्यज्य in ^{c} up to 15^{b} in marg —^{c}) D1 शीघ्र (for वृद्धा) G2 M2 transp भार्या and वृद्धा —^{d}) Ñ2 V B D5 7 [आ]यो (for [ए]ष) Ñ2 D6 भविष्यति, G2 भरि° (for भजि°)

12 M1 om, D2 reads in marg 12 (for both, cf v l 11) —^{a}) Ñ2 V B1 2 4 (marg also) D5 7 त्यक्त्वा, B3 4 Dm1 D8 G3 दृष्ट्वा (for श्रेष्ठ) —^{b}) Dt1 I1 2 G M2 -वर्णिनी (for °नि) Ñ2 V B D5 7 दिव्य तव विलासिनि (B1 2 °नी) —^{c}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D8 मानुषेषु, B1 °षीह, D7 °षीव (for °षीषु) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 भाव कुर्याद् (by transp), D8 रति कुर्याद् (for कुर्याद्भाव)

13 D2 reads 13 in marg (cf v l 11) —^{a}) M1 इत्येव —^{b}) Dt1 Dm1 D8 कराली Ś1 D2 निम्नतोदरी, Ñ2 D5 7 विनतो°, V1 B2 निह्नतो°, D3 G1 3 निर्णितो°, D7 °तोदरा, M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) निर्मितो° (for निर्णतोदरी) —M1 om 13^{ca}. —^{c}) Dg1 D4 8 T1 2 G1 2 M2 3 तथ्य, Dm1 G3 पथ्य (for सत्य) Ś1 Ñ1 D1–3 राक्षसी तद्वच श्रुत्वा, Ñ2 V B D5 7 मेने सा (V B2 3 च, B1 4 [ऽ]थ) सत्यमेवेति —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 परिहासविचक्षणा, Ñ2 V B D5 7 M2 परिहासमदक्षिणा

14 D2 reads 14 in marg (cf v l 11) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 राम तु (for सा राम) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 महाबल (for परतपम्) —For 14^{ab}, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

316* तत सा राघव भूय समुपेत्य महाद्युतिम् ।
[Ñ2 V B1–3 समुत्पत्य (for °पेत्य)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 ससीत त (D1 सु) दुराधर्षं —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 अवदत् (for अब्रवीत्) V2 अब्रवीत्पूर्वदर्शना, B3 इद वचनमब्रवीत् —After 14, Ñ2 V B D5 7 ins

317* अह त्वदभिकामा च राम त्वत्पूर्वदर्शना ।
चिराय भव मे भर्ता सीतया कि तवानया ।

[(l 1) B1 दर्शनात्, D5 -दर्शन (for दर्शना) —(l 2) V1 मे भव (by transp) B1 [अ]नघ (for °नया)]

15 D2 reads 15^{ab} in marg (cf v l 11) Ś1 om. 15^{ab} —^{a}) D2 एता, K (ed) Cm एना (for इमा) Dg1 अरूपाम्, M2 अनार्याम्, M3 करालाम् (for विरू°) —^{b}) Dm1 D8 कराली, M3 विरूपा (for कराला) B2 3 (*sup lin* also as in text) निह्नुतो°, D1 2 निम्नतो°, D3 G1 3 निर्णितो°, D5 7 विनतो°, M2 (after corr as in text) निर्मितो°, G (ed) नि सृतो° (for निर्णतोदरीम्) 15^{ab} = 11^{ab} with v l इमा for एता —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 (m) 3 T3 G1 भार्यां वृद्धाम् (by transp) Ñ1 T3 परित्यज्य (for

अथेमां भक्षयिष्यामि पश्यतस्तव मानुषीम् ।
त्वया सह चरिष्यामि निःसपत्ना यथासुखम् ॥ १६
इत्युक्त्वा मृगशावाक्षीमलातसदृशेक्षणा ।
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धा महोल्का रोहिणीमिव ॥ १७
तां मृत्युपाशप्रतिमामापतन्तीं महाबलः ।
निगृह्य रामः कुपितस्ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १८
क्रूरैरनार्यैः सौमित्रे परिहासः कथंचन ।
न कार्यः पश्य वैदेहीं कथंचित्सौम्य जीवतीम् ॥ १९
इमां विरूपामसतीमतिमत्तां महोदरीम् ।
राक्षसीं पुरुषव्याघ्र विरूपयितुमर्हसि ॥ २०
इत्युक्तो लक्ष्मणस्तस्याः क्रुद्धो रामस्य पश्यतः ।
उद्धृत्य खड्गं चिच्छेद कर्णनासं महाबलः ॥ २१
निकृत्तकर्णनासा तु विस्वरं सा विनद्य च ।
यथागतं प्रदुद्राव घोरा शूर्पणखा वनम् ॥ २२

G 3 24 23
B 3 18 22
L 3 23 22

अवष्टभ्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1–3 8 G3 मा त्व न (by transp), Ñ2 V2 B D7 M त्व मा न (by transp), V1 त्व किं मा न (hypm), D4 T G1 मा न त्व (by transp) (for न मा त्व) D5 त्व मा बहु न मन्यसे

16 ^{a}) Ñ1 [अ]ह, M1 [ए]ना (for [इ]मा) Ś1 D1–3 भक्षयित्वा(Ś1 °ष्ये)ह (for °ष्यामि) —^{b}) Ś1 D2 प्रेक्षतस् (for पश्यतस्) Ñ1 D1 3 प्रेक्षतस्ते ह(D3 हि) मानुषी, Ñ2 V B D5 7 पश्यतस्तेति(V B1–3 °सि)मानिन (V1 °नत) —^{c}) Ñ1 रमिष्यामि (for चरि°) Ñ2 V B D5 7 ततस्त्वया रमिष्येह(B1 °ष्यामि) —^{d}) Ś1 Ñ2 D2 5 नि सपत्नी (for °त्ना)

17 ^{a}) Ñ1 [अ]बुजपत्राक्षीम् (for मृगशावा°) —^{b}) B3 (m also) 4 ज्वालात- (for अलात-) —^{c}) Dg1 Dt1 D6 T3 अभ्यगच्छत्, M2 °द्रवत् (for अभ्यधावत्) D4 सुसवृद्धा (for °क्रुद्धा) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 अभ्यधावत वैदेही (Ś1 D1 2 सक्रुद्धा) —^{d}) V1 transp रोहिणीम् and इव

18 ^{a}) D6 om, M2 *sec m* for ता —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महाबला, B2 अवेक्ष्य सा (sic) (for महाबल) —After 18^{ab}, B2 (om l 1) ins, while B4 ins after 18

318* ता मृत्युपाशप्रतिमामापतन्तीमवेक्ष्य सा ।
प्रावेपत भयात्सीता प्रवाते कदली यथा ।
ततस्ता विकृता रामो हन्तु सीतामुपागताम् ।

[For l 2, cf 3 2 14^{cd}]

—^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 निवार्य, D1 विगृह्य (for निगृह्य) Ñ1 परितस्, Ñ2 V B3 4 (m1 also as in text) D5 7 कुपिता, G1 सहसा (for कुपितस्) —For 18^{cd}, B2 subst, while B4 cont after 318*

319* बलान्निगृह्य करयोर्लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ।

—Then B2 cont

320* इमा पश्य महाबाहो राक्षसीं विकृताननाम् ।
सीता हन्तु व्यवसिता परिहासाविचक्षणाम् ।

19 ^{a}) Ñ2 V प्रहृष्टै, B D5 7 प्र(B1 सु)दुष्टै (for अनार्यै) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 सप्रहास, D2 सप्रसग (for परिहास) —^{c}) *Dg1 marg*, *D5 om* for न Ś1 Ñ1 V B D2 3 जीवति (for °तीम्) —After 19, B2 ins

321* कृतपापापि न स्त्रीत्वाद्वधमर्हसि लक्ष्मण ।

20 ^{a}) Ś1 D2 विरुद्धा (for विरूपाम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 M2 दुर्वृत्ताम् (for असतीम्) —^{b}) Ñ V B D1 2 5 7 G1 अतिवृद्धा(Ñ1 °त्ता), D3 °मात्र, G3 M1 पृथुमध्या (for अतिमत्ता) Ś1 महोदरीं भयानका —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 निवर्तयितुम्, D3 नासाकर्तनम् (for विरूपयितुम्)

21 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 क्रुद्धस् (*for* तस्या) —^{b}) Ś1 Ñ V1 D1–3 ततो, V2 B D5 7 तस्य (for क्रुद्धो) D4 T2 Ck पार्श्वत, T1 वाक्यत (for पश्यत) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 विकृष्य, D3 नि कृष्य (for उद्धृत्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D2 6 T1 Ck t कर्णनासे, D1 3 G1 M3 °सा, G2 3 M2 °सौ, Cm g as in text (for °स) —For 21^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

322* खड्गेन तस्याश्चिच्छेद कर्णनास निगृह्य ताम् ।

[B1 3 -नासा (for नास)]

—After 21, M2 ins

323* प्रगृह्य बलवत्पीड्य केशेष्वाकृष्य पातयत् ।
पादेनाक्रम्याग्रवासा पस्पुरन्त रुषापिता (sic) ।

22 ^{a}) V G2 विकृत्त-, D2 निवृत्त, D8 निकृत-, G1 विच्छिन्न- (for निकृत्त-) Ñ2 D6 हि, D7 [आ]दि (for तु) Ś1 निकृत्य कर्णनासा तु, M2 निकृत्य । । साभ्या (lacuna) —^{b}) D3 विस्वरे (for °र) Ñ1 M2 तु (for सा) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3 वै (for च) Ñ2 V B D5 7 विस्वर प्रति(B2 3 °पि)नद्य सा —^{cd}) Ś1 Ñ1 D2 विदुद्राव, Ñ2 V B D5 7 जगामाशु, D1 तु दुद्राव (for प्रदुद्राव) Ś1 T1 2 G1 M3 शूर्पण (Ś1 T2 °न)खी, Dg1 सूर्पनखी, Dm1 शूर्पनखी (marg also °णखी), D8 T3 शूर्पनखा Dg1 marg, D6 वने (for वनम्) Ñ1 V1 D1–3 घोर सूर्पणखी(V1 D3 °खा, D1 °नखा) वन (V1 तत) (for ^{d}) M2 भूयोपि क्रोशमाना सा जगाम भ्रातर प्रति

G 3 24 25 B 3 18 23 L 3 23 23 सा विरूपा महाघोरा राक्षसी शोणितोक्षिता ।
ननाद विविधान्नादान्यथा प्रावृषि तोयदः ॥ २३
सा विक्षरन्ती रुधिरं बहुधा घोरदर्शना ।
प्रगृह्य बाहू गर्जन्ती प्रविवेश महावनम् ॥ २४
ततस्तु सा राक्षससंघसंवृतं
खरं जनस्थानगतं विरूपिता ।
उपेत्य तं भ्रातरमुग्रतेजसं
पपात भूमौ गगनाद्यथाशनिः ॥ २५
ततः सभार्यं भयमोहमूर्छिता
सलक्ष्मणं राघवमागतं वनम् ।
विरूपणं चात्मनि शोणितोक्षिता
शशंस सर्वं भगिनी खरस्य सा ॥ २६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

23 Dt1 om 23^{ab} Ñ2 V B D5 7 transp 23^{ab} and 24^{ab} —^{a}) D1 या (for सा) Dm1 D8 G3 महानादा (for °घोरा) —^{b}) Ñ1 D1–3 बहुधा(D3 ददृशे) रुधिरोक्षिता, Ñ2 D5 7 राक्षसी भीमदर्शना, V B राक्षसी भीम(V1 घोर)निस्वना —For 23^{ab}, Ś1 subst, while D1–3 ins after 23^{ab}

324* सा विरूपा प्रकृत्यैव वैरूप्य चागता परम् ।

[Ś1 गता (for [आ]गता)]

—^{c}) G2 सुमहान् (for विविधान्) —^{d}) D1 जलक्लिन्नेव दुदुभि

24 M2 om 24^{ab} Ñ2 V B D5 7 transp 23^{ab} and 24^{ab} —^{a}) Ñ2 V B2–4 D5 7 विक्षिपती, B1 च क्षरती (for विक्षरन्ती) Ñ1 विविध (for रुधिर) Ś1 D2 सासृक्सरती विविध —^{b}) Ś1 Ñ V2 B D1–3 5 7 रुधिरोक्षिता, V1 शोणितोक्षिता, Dg1 °न (for घोरदर्शना) —^{c}) Ś1 V1 D1 बाहु Ś1 D2 5 तर्जंती (for गर्ज°) —^{d}) Ś1 Dg1 D2 M2 महद्वन (for महा°) —After 24, M2 ins

325* नानातरुसमाकीर्णं लतागहनसकुलम् ।

25 ^{a}) Ś1 D2 च सा, Dg1 तु त, G3 तदा, M2 तु तद्- (for तु सा) Ś1 D1–3 -सेविते वने, Ñ1 राजसेविते, Ñ2 V2 B2 4 D5 7 -सघ(D7 °°)सकट, Dg1 Dm1 D8 सघवृत्त, Dt1 -सवृत खर, G1 °सेवित (for -सघसवृत) —^{b}) Ś1 marg, D3 -गति (for -गत) Ś1 D2 विरूपा (for °पिता) Ñ1 खर जगामाथ विरूपितासती —^{c}) B1 उत्पत्य Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 वै (for त) Dg1 Dm1 D4 8 T G M1 3 उग्र(M3 भभ्र)दर्शन (for °तेजस) —^{d}) Ñ2 V B D5 -इव (for यथा)

26 B3 reads 26 in marg —^{a}) D1 सभाया (for सभार्यं) Ś1 -पीडित, Ñ1 D1–3 -पीडिता (for -मूर्छिता) —^{b}) D7 वने (for वनम्) —^{c}) Ś1 विरूपणाम्, Ñ2 B1 D1 3 5 7 विरूपित, V2 °पिण, B3 °पताम् (for °पण) Ś1 B3 आत्मनि (for चात्मनि) —Dt1 om 26^{d} —^{d}) B3 खराय (for खरस्य) D3 om for सा

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 D1 3 5 शूर्पणखा(Ś1 °नखी, V1 D1 सूर्प°, D3 सूर्पणखी)विरूपकरण, Ñ1 V2 B2–4 शूर्पणखा(Ñ1 सूर्पणखी, V2 सूर्प°)विरूपण, D2 सूर्पणखीविरूपकरण, D7 सूर्पणखाविरूपीकरण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 om, Ñ2 V2 B3 D7 24, V1 23, B2 25, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 18, D1 22, D3 27, D5 14, M2 3 19 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

१८

तां तथा पतितां दृष्ट्वा विरूपां शोणितोक्षिताम् ।
भगिनीं क्रोधसंतप्तः खरः पप्रच्छ राक्षसः ॥ १
बलविक्रमसम्पन्ना कामगा कामरूपिणी ।
इमामवस्थां नीता त्वं केनान्तकसमा गता ॥ २
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
कोऽयमेवं महावीर्यस्त्वां विरूपां चकार ह ॥ ३
न हि पश्याम्यहं लोके यः कुर्यान्मम विप्रियम् ।
अन्तरेण सहस्राक्षं महेन्द्रं पाकशासनम् ॥ ४
अद्याहं मार्गणैः प्राणानादास्ये जीवितान्तकैः ।
सलिले क्षीरमासक्तं निष्पिबन्निव सारसः ॥ ५
निहतस्य मया संख्ये शरसंकृत्तमर्मणः ।
सफेनं रुधिरं रक्तं मेदिनी कस्य पास्यति ॥ ६
कस्य पत्ररथाः कायान्मांसमुत्कृत्य संगताः ।
प्रहृष्टा भक्षयिष्यन्ति निहतस्य मया रणे ॥ ७ G 3 25 7 B 3 19 10 L 3 24 7

18

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ś1 दृष्ट्वा, Dg1 G M1 3 तदा (for तथा) Dg1 पततीं (for पतिता) Ś1 तद्वद् (for दृष्ट्वा) —^{c}) Dg1 अंतिका (for भगिनी) Ś1 क्रोधसपन्ना, Ñ1 D1 2 °सतप्ता, V b D5 7 M2 °ताम्राक्ष , D3 °सरक्ता, G1 °सरब्ध (for °सतप्त) —After 1, Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 G M ins , while Dm1 D8 T3 ins l 1 and 6 after 1, and l 2–5 after 3^{ab}

326* उत्तिष्ठ तावदाख्याहि प्रमोह जहि सभ्रमम् ।
व्यक्तमाख्याहि केन त्वमेवरूपा विरूपिता ।
क कृष्णसर्पमासीनमाशीविषमनागसम् ।
तुदत्यभिसमापन्नमङ्गुल्यग्रेण लीलया ।
कालपाश समासज्य कण्ठे मोहान्न बुध्यते । [5]
यस्त्वामद्य समासाद्य पीतवान्विषमुत्तमम् ।

[(l 1) M2 मुहूर्तं (for प्रमोह) —(l 2) Dm1 G1 एव रूप- (for एवरूपा) —(l 4) M3 तदाति (sic) (for तुदति) G1 3 M3 [अ]भिसमासीनम्, M1 2 [अ]भिसमासन्नम् (for [अ]भिसमापन्नम्) —G2 om from the post half up to केना in 2^{d} —(l 5) D4 आसज्य (subm) (for समासज्य) Dg1 T1 3 G1 3 M Cm g क कालपाशमासज्य (for the prior half) M3 तु (for न) D6 वध्यते, T3 G1 जायते, Cm*p* जानने (for बुध्यते)]

2 G2 om up to केना in ^{d} (cf v l 326*) —^{a}) D2 -सपन्ना (for -सम्पन्ना) —^{b}) D2 कामगा (for कामगा) Ñ2 V B D7 यथाकामविचा(B3 [marg also] °हा)रिणी —^{c}) Ñ2 V B D5 7 [अ]सि (for त्व) —^{d}) G3 M2 3 [अ]तिकसमा (for [अ]न्तकसमा) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 5 7 युधि, B1 भुवि, Dg1 -गता, Cv*p* मता (for गता)

3 ^{a}) Ñ2 D5 7 -सिद्धाना (for -भूतानाम्) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 मुनीना (for ऋषीणा) Ñ2 D5 7 भावितात्मना (for च महा°) —After 3^{ab}, Dm1 D8 T3 ins l 2–5 of 326* —^{c}) Dg1 D5 G2 एव (for एवं) B2 महासत्त्वा, Dm1 D8 G3 मम त्वा(G3 त्व) हि, D4 T1 2 विरूपा त्वा (for महावीर्यस्) —^{d}) B2 Dm1 D8 G3 विरूपा च(B2 हि), D4 T1 2 महावीर्यश् (for त्वा विरूपा) Ñ V B D3 5 7 य , D1 स (for ह)

4 Dg1 reads 4^{ab} in marg —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 त (for [अ]ह) —^{b}) Dg1 क (for य) Ś1 Ñ V B1–3 (marg also ईदृशा तव) 4 D1–3, 5 7 अप्रिय मम (for मम विप्रियम्) —^{cd}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G2 M1 Cm अमरेषु, Cm*p* as in text (for अन्तरेण) ❀ Ct क्वचित्तु अतरेण सहस्राक्षमित्येव पाठ ❀ B2 पाकनाशन (for पाकशासनम्) M2 ऋते देवात्सहस्राक्षान्महेंद्रात्पाकशासनात्

5 ^{a}) Ś1 Ñ1 V D1–3 तस्य, Ñ2 B D5 7 कस्य (for अद्य) D7 प्राणै (for प्राणान्) —^{b}) Ñ2 D5 7 नाशये, G1 आसाद्यै (sic) (for आदास्ये) S1 जीवित शनै , Dt1 D6 T1 2 G2 M2 3 Ct जीवितातगै (for °न्तकै) —^{c}) D1 सलिलें —^{d}) Ś1 D2 निष्पिबेत् , M1 निष्पन्नम् (for निष्पिबन्) Ś1 Ñ1 D1–3 सारसो यथा, G2 इव सागर (sic) (for इव सारस) —For 5^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst , M2 cont after l 1 of 328*

327* सरस सलिल स्तोकमादित्यो रश्मिभिर्यथा ।
[Ñ2 D5 7 सरसा, B2 सवल (for सरस)]

6 ^{a}) D4 मया सज्ये (sic), D7 G3 M1 3 मया मखे (sic), M2 महासखे (sic) (for मया सख्ये) —^{b}) V1 B2 3 शरेणाकृत्त , D1 शरसक्रात , D4 शरसवृत्त- (for शरसकृत्त-) Ś1(also -चर्मण) शर्मण , Ñ2 V2 B1 4 D1 3 5 7 M2 -वर्मण , V1 -कर्मणा (for -मर्मण) —^{c}) Ś1 अद्येह, D2 अद्येय (for सफेन) Ś1 Ñ1 D1–3 तप्त, Ñ2 V B D5 7 M2 भूरि, Dt1 D6 कस्य, M3 स्निग्ध (for रक्त) —^{d}) Dt1 D6 पातुमिच्छति, D2 T3 तस्य पास्यति, D7 lacuna (for कस्य पास्यति) —After 6, M2 ins

328* कस्याह समरे जीवमासाद्ये शरवृष्टिभि ।
क शिरस्यग्निमाधाय विश्वस्त स्वपते सुखम् ।
[After l 1, M2 cont 327*]

7 ^{a}) G1 गृध्रा (for कायान्) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 मासानि, D3 मासान् (for मासम्) V1 B2–4 Dg1 D4 T2 G2 M3

3 25 9 तं न देवा न गन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः ।
3 19 11 मयापकृष्टं कृपणं शक्तास्त्रातुं महाहवे ॥ ८
3 24 11 उपलभ्य शनैः संज्ञां तं मे शंसितुमर्हसि ।
येन त्वं दुर्विनीतेन वने विक्रम्य निर्जिता ॥ ९
इति भ्रातुर्वचः श्रुत्वा क्रुद्धस्य च विशेषतः ।
ततः शूर्पणखा वाक्यं सबाष्पमिदमब्रवीत् ॥ १०
तरुणौ रूपसम्पन्नौ सुकुमारौ महाबलौ ।
पुण्डरीकविशालाक्षौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ॥ ११
गन्धर्वराजप्रतिमौ पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
देवौ वा मानुषौ वा तौ न तर्कयितुमुत्सहे ॥ १२
तरुणी रूपसम्पन्ना सर्वाभरणभूषिता ।
दृष्टा तत्र मया नारी तयोर्मध्ये सुमध्यमा ॥ १३
ताभ्यामुभाभ्यां संभूय प्रमदामधिकृत्य ताम् ।
इमामवस्थां नीताहं यथानाथासती तथा ॥ १४

उद्धृत्य (for उत्कृत्य) Ś1 Ñ1 D1 3 सत्वरा, Ñ2 V B D5 7 सगत, D2 सत्वर; G1 सगता (sic) (for सगता) —c) D4 प्रहृष्टो (sic), D8 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) D2 सप्रहृष्टा भविष्यति. —d) Ś1 Ñ V B D2.3 5 7 युधि, D1 मृधे (for रणे)

8 a) Ś1 Ñ1 D2 तत्र, D7 तेन (for त न) Dm1 न देवा न च गधर्वा —b) Ñ2 V B D5 7 दानवा (for राक्षसा) Dt1 D8 पिशाचा न च राक्षसा —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 [उ]पसृष्ट(Ś1 °ष्टे, M2 °ष्ट), Dm1 D6 8 T2 [अ]प्रकृष्ट, D4 [अ]वकृष्ट (for [अ]पकृष्ट) —d) M3 शक्ता स्त्रातु (for शक्तास्त्रातु) Ś1 Ñ1 V2 D2 3 महामृधे, D1 अथा युधि, D4 6 आहवे (subm), D5 G1 3 इहाहवे (for महाहवे) Dg1 T अ(Dg1 न)शक्तास्त्रातुमाहवे, G2 शक्ता रक्षितुमाहवे

9 a) Ñ1 B3 (also) Dm1 D8 G3 तत (for शनै) —b) M2 मम (for त मे) —c) T3 एका, M2 केन (for येन) —d) Ś1 Ñ1 D1–3 M2 रणे (for वने) D1 4 T1 2 G1 2 निष्क्रम्य, D3 विक्रम- (for विक्रम्य) Ñ2 V B D5 7 विरूप(Ñ2 D5 7 °वर्ण)वदना कृता

10 a) Ś1 Ñ1 B2 4 D1–3 7 भ्रातृ- (for भ्रातुर्) —b) Ś1 D2 तु (for च) Ñ2 V B D5 7 क्रुद्धस्य वदतस्तथा, M1 क्रोधयुक्त विशेषत —After 10ab, Dg1 T3 ins

329* रावणस्य विनाशाय खरस्य च तथा सती ।
राक्षसाना विनाशाय कुलस्य स्वजनस्य च ।

—c) Ś1 Dm1 D2–4 T2 G1 शूर्पणखी (for °खा) —d) Ñ2 V B D5 7 बाष्पगद्गदमब्रवीत्

11 b) M2 महाभुजौ (for महाबलौ) —c) M2 पुडरीकपलाशाक्षौ ❀ Cv चीरकृष्णाजिनाम्बराविल्यत पर फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ। पुत्रौ दशरथस्यास्ता भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ। इत्येष कोशेषु अधिकश्लोकश्च द्रष्टव्य । अन्यथा व्यक्तमाख्याहि केन त्वमेवरूपा निरूपितेत्यादे खरप्रश्नस्य उत्तरमेतन्न घटते ❀ —After 11, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 3 ins, while M2 ins after 12

330* फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ ।
पुत्रौ दशरथस्यास्ता भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) Dg1 Dm1 फलमूलाशिनौ (for °शनौ) and ब्रह्मचारिणौ (for धर्म°) —(l 2) M2 3 [उ]भौ (for [आ]स्ता) T2 धर्मचारिणौ (for रामलक्ष्मणौ) Cv alone supports this passage after st 11]

—G2 cont

331* शरण्यौ सर्वसत्त्वाना श्रेष्ठौ सर्वधनुष्मताम् ।

12 c) T3 G1 M3 दानवौ (for मानुषौ) Ñ1 तौ वा (by transp), Cr वा कौ (for वा तौ). Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 देवौ वा तौ मनुष्यौ वा, V1 B2 देवौ तौ वा मनुष्यौ वा, Dt1 D6 देवौ वा दानवावेतौ —After 12, Ñ2 V B D5 7 ins

332* आत्मसभावितौ वीरौ राजपुत्रौ मनस्विनौ ।
तापसौ च धनुष्पाणी सिंहविक्रान्तगामिनौ ।
त्वदीय वनमाक्रम्य कृत्वा चाश्रममण्डलम् ।
तत्र तौ वलसम्पन्नौ वसतो रावणानुज ।

[(l 1) V आत्मान भावितो वीरौ, B1 पुडरीकपलाशाक्षौ (for the prior half) V यशस्विनौ (for मनस्विनौ) —(l 2) B3 तौ (for च) B2 -विक्रम- (for -विक्रान्त-) —(l 3) B4 वासम् (for वनम्) V1 B2 आश्रित्य (for आक्रम्य) Ñ2 D7 हि, D5 स्व- (for च) —(l 4) Ñ2 D5 7 ततस् (for तत्र) V वनसपन्नौ (for वलसम्पन्नौ) B2 वसता (for वसतो)]

—After 12, M2 ins 330* and then cont (followed by 335*)

333* तयो समीपे युवती सर्वाभरणभूषिता ।

13 c) V1 B1–3 D6 7 दृष्ट्वा (for दृष्टा) —After 13, M2 ins

334* अथ ताभ्या समाक्रम्य वैरूप्य कृतमीदृशम् ।

—Thereafter cont l 1 of 336*

14 For 14ab, Ñ2 V B D5 7 subst , M2 cont after 333*

335* ता च तौ चाहमारब्धा वलाद्भक्षयितु वने ।

[M2 सर्वम् (for चाहम्) Ñ2 आलब्धा (for आरब्धा) D5 7 ता तदेवाहमारब्धा (for the prior half) M2 तदा (for वने)]

—D4 om (hapl) 14c–16d. —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 [अ]स्मि (for [अ]हम्) —d) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 G2 यथानाथवती तथा, Dm1 G3 M1 2 यथानार्यासती तथा —After 14, Ñ2 V B D5 7 ins, while M2 cont l 1 after 334* and ins l 2 after 14

तस्याश्चानृजुवृत्तायास्तयोश्च हतयोरहम् ।
सफेनं पातुमिच्छामि रुधिरं रणमूर्धनि ॥ १५
एष मे प्रथमः कामः कृतस्तात त्वया भवेत् ।
तस्यास्तयोश्च रुधिरं पिबेयमहमाहवे ॥ १६
इति तस्यां ब्रुवाणायां चतुर्दश महाबलान् ।
व्यादिदेश खरः क्रुद्धो राक्षसानन्तकोपमान् ॥ १७
मानुषौ शस्त्रसम्पन्नौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ।
प्रविष्टौ दण्डकारण्यं घोरं प्रमदया सह ॥ १८
तौ हत्वा तां च दुर्वृत्तामुपावर्तितुमर्हथ ।
इयं च रुधिरं तेषां भगिनी मम पास्यति ॥ १९
मनोरथोऽयमिष्टोऽस्या भगिन्या मम राक्षसाः ।
शीघ्रं संपाद्यतां गत्वा तौ प्रमथ्य स्वतेजसा ॥ २०
इति प्रतिसमादिष्टा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
तत्र जग्मुस्तया सार्धं घना वातेरिता यथा ॥ २१ G 3 25 25 B 3 19 26 L 3 24 22

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

336* कोशन्त्या विस्फुरन्त्याश्च बलादाक्रम्य सयुगे ।
त्वया नाथेन पश्येमा धर्षणा मम वै कृताम् ।

[Ñ2 B4 D5 7 आकृष्य (for आक्रम्य) —(l 2) V1 त्वयि नाथे तु, B1 त्वया रथेन (sic), B4(marg also) त्वयि नायेपि (for त्वया नाथेन)]

—Thereafter M2 cont 337*

15 D4 om 15 (cf v l 14) —[a]) Ś1 तु (for च) Ñ1 तथाति- (for तस्याश्च) —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वया, Dm1 त्वह् (for अहम्) D8 हतयोरम्यह् (sic) —For 15[ab], Ñ2 V B D5 7 subst , while M2 cont after l 2 of 336*

337* त्वत्प्रसादात्तयोश्चैव तस्याश्चैव निशाचर ।

—[d]) M3 हतयो (for रुधिर) Ñ1 ++सधिपु (for रणमूर्धनि)

16 D1 om 16 (cf v l 14) V2 illeg up to वीर in [b] —[a]) V1 एव (for एष) Ś1 D2 परम , Ñ2 V1 B D5 7 [ऽ]भिम(B1 D5 °हि)त (for प्रथम) Dt1 om काम —[b]) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 तत्र (for तात) Ś1 D1 भवेत्त्वया (by transp) (for त्वया भवेत्) Ñ1 कृत देहतयोस्त्वया (sic), Ñ2 B D5 7 त्वयातीव कृ(D5 7 °या तावत्कृ)तो भवेत्, V त्वया वीर(V2 illeg) कृतो भवेत्, D2 कृतकामा भवेत्त्वया, D3 कृतस्तावद्भवेत्त्वया —[c]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M1 तयोस्तस्याश् (by transp) —[d]) Ś1 Ñ1 D1-3 यत्पिबेय चमूमुखे, Ñ2 V B D5 7 यत्पिबेयमह युधि

17 [a]) D4 इमामवस्था (hypm) (for इति तस्या) Ñ2 V B D5 7 इत्युक्त स तया(Ñ2 D5 7 °दा) तत्र(V1 वीरश्) —[b]) Ñ2 V B D5 7 निशाचरान् (for महाबलान्) —[c]) B1 आदिदेश Ś1 Ñ1 D1–3 M1 तत (for खर) —After 17, M2 ins

338* धूम्र शूरो हरि केतुर्भीषणोग्रो दृढो हलि ।
मणिर्मन्द पृथुर्माली माल्या केशी चतुर्दश ।

18 [a]) Ś1 B4 D2 4 T3 M1 रूपसपन्नौ, D3 सत्त्व° (for शस्त्र°) —[b]) Ñ1 ततश्चैव महाबलौ —[c]) D7 दड++ —After 18, G2 ins

339* युष्माभिस्तौ निहन्तव्यौ तपसा तापसाविमौ ।

19 [a]) V1 B1 ता (for तौ) V1 B1 तौ (for ता) V1 B1 दुर्वृत्ताव् (for दुर्वृत्ताम्) —[b]) Cm g अपावर्त्तितुं (for उपा°) —[c]) Ñ2 B2–4 D5 7 M2 ममेय, V ममैषा, B1 यतो मे (for इय च) Ñ2 V B Dt1 Dm1 D5–8 M2 भगिनी (for रुधिर) D3 इय कुरुधिर तेषा —[d]) Dt1 Dm1 D4 6 8 रुधिर (for भगिनी) Ñ2 V B D5 7 M2 पातुमिच्छति(B3 °सि) शोणित ❀ Ct मम भगिनी तेषा रुधिर पास्यतीत्यन्वय । अत्र रुधिर मम पास्यतीति विपरीतार्थापत्तियुक्तवाक्येन तेषा सनिधानप्रयुक्तो बुद्धिमोह सूचित कविना ❀ —After 19, M2 ins

340* क्षिप्र सपाद्यतामद्य तौ हत्वा रामलक्ष्मणौ ।

20 T2 om 20 —[a]) Ñ2 V B D5 7 तु (for ऽस्या) Ś1 मनोरथोवशिष्टोस्या —[c]) D4 सपद्यता K(ed) तौ च (for गत्वा) Ñ2 B2–4 D5 7 क्षिप्र सपाद्यतामद्य, V क्षिप्रं सपा(V2 °प)द्यतामेष, B1 क्षिप्र प्रसाध्यतामद्य —[d]) D3 त (for तौ) Ś1 प्रमाथ्य (for प्रमथ्य) Ñ1 वध च मम नु तेजसा (sic), Ñ2 V B D5 7 प्रमथ्य(V °थ्या) स्वेन तेजसा —After 20, Ś1 Ñ V B Dt1 D1–3 5–7 G1 M ins

341* युष्माभिर्निहतौ दृष्ट्वा तावुभौ भ्रातरौ रणे ।
इय प्रीता च तुष्टा च युधि पास्यति शोणितम् ।

[(l 1) Dt1 om भ्रातरौ —(l 2) Ñ1 च हृष्टा पीता (for प्रीता च तुष्टा) D3 M2 इय प्रीता प्रहृष्टा च (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1–3 क्षतज युधि पास्यति (for the post half) Dt1 D6 G1 M1 3 इय प्रहृष्टा(G1 M3 प्रीता च) मुदिता रुधिर युधि पास्यति]

21 [b]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 शूलपाणय (for ते चतुर्दश) —[c]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 [आ]जग्मुस् (for जग्मुस्) G1 तथा (for तया) —[d]) Ñ2 B1–3 D5 7 Cm t मेघा, Dt1 D6 घन- (for घना) Ñ V B1 2 4 Dt1 D1 3 5–7 इव (for यथा) Ś1 D2 राघवौ यत्र तिष्ठत —After 21, Ñ2 V B D5 7 ins

१९

G 3 26 1 B 3 20 1 L 3 25 1 ततः शूर्पणखा घोरा राघवाश्रममागता ।
रक्षसामाचचक्षे तौ भ्रातरौ सह सीतया ॥ १
ते रामं पर्णशालायामुपविष्टं महाबलम् ।
ददृशुः सीतया सार्धं वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥ २
तान्दृष्ट्वा राघवः श्रीमानागतां तां च राक्षसीम् ।
अब्रवीद्भ्रातरं रामो लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ ३
मुहूर्तं भव सौमित्रे सीतायाः प्रत्यनन्तरः ।
इमानस्या वधिष्यामि पदवीमागतानिह ॥ ४
वाक्यमेतत्ततः श्रुत्वा रामस्य विदितात्मनः ।
तथेति लक्ष्मणो वाक्यं रामस्य प्रत्यपूजयत् ॥ ५

342* ततो ययुस्ते परमप्रहारिण
प्रकम्पयन्त पृथिवीं सकाननाम् ।
खराशया रामरणावमर्दने
कृतोद्यमा दैत्यवरा इवाहवे ।

[(l 1) V प्रतस्थु (for ययुस्ते) —(l 2) Ñ2 D5 7 सकंपयत पृथिवी ससागरा —(l 3) Ñ2 D5 7 रामबलाभिमर्दने, B3 4 रामबलावमर्दने (for रामरणावमर्दने) —(l 4) Ñ2 D5 7 धृतव्रता (for कृतोद्यमा)],
while D3 ins after 21

343* ते राम पर्णशालायामुपविष्ट परंतपम् ।
ददृशु सीतया सार्धं लक्ष्मणेन तथैव च ।
[Cf 3 19 2]
—D3 cont , Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1 2 4 8 T1 2 G M2 3 ins after 21

344* ततस्तु ते त समुदग्रतेजस
तथा सुतीक्ष्णप्रहराश्च राक्षसा ।
न शेकुरेन सहसा प्रमर्दितु
वने द्विपा दीप्तमिवाग्निमुत्थितम् ।

[(l 1) Ś1 तत्र समिद्धतेजस, Ñ1 G2 तत्र समग्रतेजस, Dm1 D8 G3 राघवमुग्रतेजस, D1 3 तत्र तमुग्रतेजस, D2 तत्र समृद्धतेजस, G1 त समुदग्रचेतसा (for त समुदग्रतेजस) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 2 तथाति(Ñ1 D1 °था सु)तीक्ष्णाप्रसहा(Ś1 °रमा)श्च राक्षसा , Dg1 तथा हि तीक्ष्णप्रहरा निशाचरा , D3 तथा सुतीक्ष्णमहसाश्च राक्षसा (sic), D4 T1 2 G1 तथा(G1 °दा) सुतीक्ष्णप्रहरा(T1 G1 °वरा)निशाचरा , G2 तथा हि तीक्ष्णप्रहरा हि राक्षसा , K(ed) तथापि तीक्ष्णप्रदरा निशाचरा —(l 3) Ñ1 नीक्षितु, Dg1 प्रमादितु D4 T1 2 दुराम- (D4 °तुग) धर्षयितु न चाशकन्(T2 शक्ता) —(l 4) Ś1 (marg also) यथा (for द्विपा) Dg1 D4 T1 2 वनद्विपा (for वने द्विपा) Dg1 उद्यत, D4 उपस्थता (sic), T2 उत्तम (for उत्थितम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 राक्षसप्रेषण(D2 °ण), Ñ2 D5 7 सैन्यप्रया(D5 °मा)ण, V खरप्रहृतराक्षस प्रयाण, B1 3 खरप्रहितराक्षसप्रयाण, B2 खरप्रहितचतुर्दश राक्षसप्रयाण, B4 खरप्रहितरक्ष प्रयाण, D1 3 राक्षसप्रयाण(D3 °प्रवेश) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 5 om , Ñ2 V2 D7 25, V1 24, B2 4 26, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 19, D1 23, D3 28, M2 3 20 —After colophon, G conclude with श्रीरामाय नम

19

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 M2 सा तु (for तत). Ś1 Ñ1 Dm1 D2-4 T3 M2 3 शू(D2 3 सू)र्पण(Ś1 D4 T3 °न)खी, Dg1 D1 8 सू(D8 शू)र्पनखा (for शूर्पणखा) —D5 om 1^{c}-2 —^{c}) Ñ1 B2 Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 6 7 राक्षसान् (for रक्षसाम्) Ñ2 V B D1 2 7 [ऽ]थ (for तौ) Ś1 राक्षसाना चचक्षेथ, D3 राक्षसानामाचचक्षे —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 7 M2 राघवौ (for भ्रातरौ) Dg1 रामलक्ष्मणौ (for सह सीतया)

2 D5 om 2 (cf v l 1). —^{a}) D4 त (for ते) —^{b}) V1 आसीन च (for उपविष्ट) Ñ2 महावन (for °बलम्). —D1 om 2^{d}-3^{c} —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 आसीन (for वैदेह्या) Ñ2 V B D7 लक्ष्मणेन च धीमता, Dt1 Dm1 D6 8 लक्ष्मणेनापि सेवितं, M2 भ्रातर सहलक्ष्मण

3 D1 om 3^{abc} (cf v l 2) —^{a}) Dt1 तां, D4 6 ता (for तान्) V B D3 क्रूरान् (for श्रीमान्) Ś1 Ñ1 D2 तान्दृष्ट्वा राक्षसान्घोरान् —^{b}) Ś1 Ñ1 Dt1 D3 4 6 T1 आगतास्, Ñ2 B D5 7 राक्षसास् (for आगता) Ś1 Ñ1 B1 2 Dt1 D6 ताश्च, M2 चापि (for ता च) Dt1 D6 राक्षसान् (for °सीम्) V1 राक्षसान्राक्षसी च ता —^{c}) G1 राघव (for भ्रातर) —^{d}) T1 damaged for दीप्ततेजसम्

4 ^{a}) B3 मुहूर्तस्त्वव सौमित्रे —^{b}) Ñ2 V B D5 7 वैदेह्या. (V2 B4 ह्या) (for सीतायाः) B2 प्रत्यनतर (for °नन्तर). Ś1 D2 3 सीतया प्रत्यनतर(D3 °र) —B4 reads 4^{c}-5 in marg —^{cd}) Ś1 Dg1 D2 3 T3 इमानद्य, M2 यावदस्या(for इमानस्या) Ś1 Ñ1 Dm1 D1-3 अह (for इह) Ñ2 V B D5 7 यावन्निहन्मि रक्षासि घोराणीमानि सयुगे

5 B4 reads 5 in marg (cf v l 4) —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 एव, D3 एव, D4 ए. (for एतत्) Ś1 Ñ1 तु तच्छ्रुत्वा, Ñ2 V B D5 7 उपश्रुत्य(B4 °त्वा), D1 तु सश्रुत्य (for तत श्रुत्वा) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 [अ]मिततेजस (for विदितात्मन) —^{c}) Ś1 D2 उत्थाय (for तथेति) —^{d}) Dt1 D6 राघवस्य प्रपूजयत् —For 5^{cd}, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

345* तथेत्युक्त्वा स वैदेह्या अभवत्प्रत्यनन्तर ।

[M2 [अ]थ (for म) B4 चाभवत्, M2 सोभवत् (for अभवत्) B2 प्रत्यनतर]

राघवोऽपि महच्चापं चामीकरविभूषितम् ।
चकार सज्यं धर्मात्मा तानि रक्षांसि चाब्रवीत् ॥ ६
पुत्रौ दशरथस्यावां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रविष्टौ सीतया सार्धं दुश्चरं दण्डकावनम् ॥ ७
फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ ।
वसन्तौ दण्डकारण्ये किमर्थमुपहिंसथ ॥ ८
युष्मान्पापात्मकान्हन्तुं विप्रकारान्महावने ।
ऋषीणां तु नियोगेन प्राप्तोऽहं सशरासनः ॥ ९
तिष्ठतैवात्र संतुष्टा नोपसर्पितुमर्हथ ।
यदि प्राणैरिहार्थो वो निवर्तध्वं निशाचराः ॥ १०
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
ऊचुर्वाचं सुसंक्रुद्धा ब्रह्मघ्नाः शूलपाणयः ॥ ११
संरक्तनयना घोरा रामं रक्तान्तलोचनम् ।
परुषा मधुराभाषं हृष्टादृष्टपराक्रमम् ॥ १२
क्रोधमुत्पाद्य नो भर्तुः खरस्य सुमहात्मनः ।
त्वमेव हास्यसे प्राणानद्यास्माभिर्हतो युधि ॥ १३
का हि ते शक्तिरेकस्य बहूनां रणमूर्धनि ।
अस्माकमग्रतः स्थातुं किं पुनर्योद्धुमाहवे ॥ १४ G. 3 26 14 B 3 20 14 L 3 25 14

---

6 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 रामोपि सु- (for राघवोऽपि) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 कार्तस्वर- (for चामीकर-) —^{c}) D1 2 4 T2 G1 सज्ज (for °ज्य) —^{d}) T1 damaged from ब्रवीत् up to रा in 7^{b} M2 सोब्रवीत् (for चा°)

7 T1 damaged up to रा in 7^{b} (cf v l 6) —D6 reads 8^{cd} in place of 7^{cd}, repeating 8^{cd} in its proper place —^{c}) Dt1 om , Dm1 प्रविष्ट (sic) (for °ष्टौ) G2 दडकारण्य (for सीतया सार्धं) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1–3 5 7 M3 दडक वन, G2 सीतया सह, M2 दडकानन (for दण्डकावनम्)

8 ^{a}) V1 B2 Dg1 D5 फलमूलाशिनौ Ñ1 युक्तौ (for दान्तौ) Ś1 D1–3 फलमूलाशने युक्तौ —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 धर्मसहि(D1 3 °स्थि)तौ, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 °माश्रितौ, Dm1 ब्रह्म° (for धर्मचारिणौ) —D6 reads 8^{cd} in place of 7^{cd}, repeating it here —^{c}) D4 दडकारण्य (for °ण्ये) Ś1 D2 3 प्रविष्टौ दडकारण्य(D3 °ण्ये) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 उपधावत, Ñ2 V B D5 7 अभि(B3 °ति)धावथ, Dm1 D8 उपहिंस्यथ (for °हिंसथ)

9 ^{a}) Dm1 D8 G3 M1 पापात्मनो (for °त्मकान्) Ś1 Ñ1 D1–3 युष्मत्पापात्मकर्मभ्यो —^{b}) Ś1 D1–3 महा(D3 °हद्)वन (for महावने) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 विनियोगेन (for तु नि°) —^{d}) Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 Cr k t सप्राप्त (for प्राप्तोऽह) —T1 damaged from श up to वो in 10^{c} Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 G1 3 Cr k सशरायुध , Ct as in text (for °सन) Ś1 D1–3 प्राप्तौ च(D1 स्व , D3 स्म) सशरासनौ, Ñ1 M1 सप्राप्तौ सशरासनौ(M1 °युधौ) —For 9, Ñ2 V B D5 7 subst

346* युष्मद्विप्रकृतै पूर्वमृषिभि शसितव्रतै ।
नियुक्तावागतौ दुर्गमावा घोरमिद वनम् ।

[(l 1) V2 युष्माभिर्विकृतै , B2 अस्मद्विप्रकृते B3 4 सशितव्रतै —(l 2) V विमुक्तावागतौ]

10 T1 damaged for 10^{abc} (cf v l 9) —^{a}) Ś1 Ñ1 D3 [अ]त्रैव हे दुष्टा(Ñ1 दुष्ट नो, D3 दुर्वृत्ता), Dm1 T2 3 M3 Cmp [ए]वात्र सदुष्टा, D1 M2 Cg k [अ]त्रैव सतुष्टा (for [ए]वात्र सतुष्टा) Ñ2 V B D5 7 इत एव(B4 °व) निवर्तध्व, Ct as in text —^{b}) D3 [अ]पसर्पितुम् , M1 निवर्तितुम् , M2(after corr *sec m* as in text) Cmp [उ]पा°, B(ed) K(ed) Cg k t [उ]पावर्ति°, Ctp as in text (for [उ]पसर्पितुम्) —^{c}) Dg1 reads from रि up to ^{d} in marg Dg1 इवार्थो, D1 2 °र्थं (for इहार्थो) V1 B Dm1 T3 वा (for वो) M2 यदि प्राणैर्हि व कृत्य

11 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 इति रामवच श्रुत्वा —^{c}) Ś1 एव, Ñ V2 B D2 5 7 वच , V1 G1 M2 वाच , Dg1 T2 वाक्य (for वाच) Ś1 [अ]तिसरब्धा , Ñ V B D2 5 7 °रब्धा , D3 ससक्रुद्धा (for सुसक्रुद्धा) D1 ऊचुर्वचनसरब्धा —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 शूलपट्टिश(Ś1 Ñ1 D1–3 °मुद्गर)पाणय

12 K(ed) reads 12 in brackets —^{a}) M3 सरब्ध- (for °क्त-) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M1 2 क्रोधसरक्तनयना —^{b}) Dg1 Dt1 D4 6 T G2 सरक्त- (for रक्तान्त-) —Dg1 D4 T G2 om 12^{cd} —M2 reads 12^{cd} *inf lin sec m* —^{c}) Ś1 V1 पुरुषा, G1 °ष (for परुषा) Ś1 मधुराभास, D1 °लाप (for मधुराभाष) —^{d}) Ś1 पुष्टापुष्ट-, Ñ V B D2 3 5 7 दृ(B4 *sup lin* also ह)ष्टादृष्ट-(D3 दृढ-), Dm1 D6 G3 M3 हृष्टाध्र(D6 °दु)ष्ट-, D1 M2 दृष्टादृष्ट , G1 दृष्टधृष्टि-, M1 रुष्टाधृष्ट- (for हृष्टादृष्ट-) ❀ Ct अदृष्टपराक्रममिति छेद ❀

13 ^{a}) G3 कोपम् (for क्रोधम्) V2 मे (for नो) —^{b}) M3 क्रूरस्य (for खरस्य) M2 तु (for सु-) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 मोक्ष्यसे, Ñ2 V B D5 7 त्यक्ष्यसि, Dg1 Cm °सि, M3 °ते (for हास्यसे) —^{d}) Dm1 D8 राम (for अद्य) D1 2 मृधे, D3 रणे (for युधि) Ś1 हतोस्माभिर्महामृधे, Ñ1 इहास्माभिर्हतो मृधे, Ñ2 V B D5 7 M2 अस्माभि समरे हत (B3 °तान्), G3 अस्माभिर्निहतो युधि

14 ^{b}) Ś1 वहता (for बहूना). G3 रथमूर्धनि.

3 26 15
3 20 15
3 25 15
एभिर्नाद्य प्रयुक्तैर्न: परिघै: शूलपट्टिशै: ।
प्राणांस्त्यक्ष्यसि वीर्यं च धनुश्च करपीडितम् ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा संरब्धा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
उद्यतायुधनिस्त्रिंशा राममेवाभिदुद्रुवुः ।
चिक्षिपुस्तानि शूलानि राघवं प्रति दुर्जयम् ॥ १६
तानि शूलानि काकुत्स्थः समस्तानि चतुर्दश ।
तावद्भिरेव चिच्छेद शरैः काञ्चनभूषणैः ॥ १७
ततः पश्चान्महातेजा नाराचान्सूर्यसंनिभान् ।
जग्राह परमक्रुद्धश्चतुर्दश शिलाशितान् ॥ १८
गृहीत्वा धनुरायम्य लक्ष्यानुद्दिश्य राक्षसान् ।
मुमोच राघवो बाणान्वज्रानिव शतक्रतुः ॥ १९
रुक्मपुङ्खाश्च विशिखाः प्रदीप्ता हेमभूषणाः ।
अन्तरिक्षे महोल्कानां बभूवुस्तुल्यवर्चसः ॥ २०
ते भित्त्वा रक्षसां वेगाद्वक्षांसि रुधिराप्लुताः ।
विनिष्पेतुस्तदा भूमौ न्यमज्जन्ताशनिस्वनाः ॥ २१

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 एव, Ñ2 V B1 2 D5 अस्मद्-, B3 तस्माद्, B4 D7 अस्माद्, Dg1 T3 M3 एहि, D1 एका (sic), D3 एव (for एभिर्) Ś1 V2 प्रसक्तैर्, Ñ1 B1 2 Dg1 D2 3 4 7 -प्रमुक्तैस्, Dm1 D8 G1 3 -विमुक्तैर् (for -प्रयुक्तैर्) Ñ1 om, Ñ2 V B D5 7 त्व, Dg1 Dt1 D6 च (for न) —^{b}) Dg1 G M1 शूलपट्टसै (Dg1 G1 °शै), D4 T °पट्टिसै, M2 °मुद्गरै (for शूलपट्टिशै) Ś1 Ñ1 D1–3 परिघप्रासतोमरैः, Ñ2 V1 D5 7 शूलमुद्गरपट्टिशैः, V2 B शूलपट्टिशमुद्गरैः, M3 शूलैः परिघपट्टसैः —^{c}) D5 त्यक्ष्यति, M2 त्यजसि (for त्यक्ष्यसि) —^{d}) Ñ2 V B D5 7 [इ]ह निचेतन (D7 °न), D2 T2 श (T2 स)र° (for करपीडितम्)

16 ^{a}) T1 2 G2 M2 सक्रुद्धा (for संरब्धा) Ñ2 V B D5 7 एवमुक्त्वा सु(V तु)संरब्धा —After 16^{ab}, Dm1 D8 read 20^{cd} —Dg1 D4 T G1 2 M3 om 16^{cd} —M2 transp 16^{cd} and 16^{ef} —K(ed) reads 16^{cd} in brackets —^{d}) Ś1 Ñ B D1–3 5 7 समभिदुद्रुवु (for एवाभि°) M1 तावुभावभिदुद्रुवु, M2 सहसा राममाद्रवन् —After 16^{cd}, M1 2 ins only l 1–2 of 347* —^{f}) M1 2 दुर्जयः (for °यम्)

17 ^{b}) M2 रणाजिरे (for चतुर्दश) —^{d}) Dg1 Dt1 D6 G1 2 M3 काचनभूषितैः

18 ^{a}) Dt1 Dm1 D4 6 8 पश्यन् (for पश्चान्) —For 16^{ef}–18, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst, while Dm1 D8 G3 ins only l 1–2 after 17, whereas M1 2 ins l 1–2 only after 16^{cd}

347* अभिपत्य ततो वेगाच्चिक्षिपुस्ते निशाचराः ।
परिघान्पट्टिशान्प्रासांश्चतुर्दश चतुर्दश ।
चतुर्दशभिरेकोऽग्रे राघवो निशितैः शरैः ।
शस्त्राण्यस्त्राणि रक्षोभ्यश्चिच्छेद खगपत्रिभिः ।
ततोऽपरान्महाघोरान्राघवो लघुविक्रमः । [5]

[(l 1) D3 रोषाच (for वेगाच) Ñ2 V B D5 7 M2 अभिद्रुत्य च (Ñ2 D5 7 तु) वेगेन (for the prior half) —Ñ1 om l 2 —(l 2) Dm1 D8 G3 शूलांश् (for प्रासांश्) M1 निशितान्हेमभूषितान् (for the post half) Ñ2 V B D5 7 M2 चतुर्दश सुसंरब्धा (M2 °क्रुद्धा) शूलपट्टिशमुद्गरान् (M2 °मुद्गरपट्टसान्) —After l 2, Ñ2 V B D5 7 ins

347(A)* तानि तेषां च शस्त्राणि राक्षसानां चतुर्दश ।,

while Dm1 D8 G3 ins

347(B)* तावद्भिरेव चिच्छेद समस्तान्स वरायुधान् ।
चतुर्दशभिरव्यग्रः शरैः काञ्चनभूषणैः ।

[(l 1) D8 इव (for एव) —(l 2) G3 काचनभूषितैः]

—(l 3) Ñ1 D1 3 एकाग्रे (D1 °ग्रै), Ñ2 V B D5 7 एवाजौ, D2 एकाग्रो (for एकोऽग्रे) Ñ2 V B D5 7 रामश्चिच्छेद सायकैः (for the post half) —Ñ2 V B D5 7 om l 4 —(l 4) D1 तानि (for [अ]स्त्राणि) Ñ1 D3 रक्षोभिश् (for °भ्यश्) D3 चिच्छिदे (for चिच्छेद) —(l 5) Ñ V B D5 7 अ(V1 सु)-सम्भ्रान्तो, D1 महातेजा (for महाघोरान्)]

—^{c}) Ñ2 V B D5 7 समरे (for परम-) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 शिताञ्शरान्, Ñ2 V B D7 M1 शिलीमुखान्, T3 G1 शराञ्शितान्, Cr m g k t as in text (for शिलाशितान्).

19 ^{a}) M2 सधाय (for गृहीत्वा) Ś1 Ñ1 D1–3 उद्यम्य (for आयम्य) Ñ2 D5 7 सधाय चापि चापे तान्, V B सधाय चापे(B2 °पि) तानाशु, D8 गृहीतधनुरागम्य —^{b}) Ñ2 V2 B D5 7 लक्ष्यम्, D1 3 लक्ष्याणि, G3 M लक्षान् (for लक्ष्यान्) —After 19^{ab}, M2 ins

348* कृत्वा मुष्टिं धनुर्मध्ये चतुर्दश शिलीमुखान् ।

—D8 reads 19^{cd} in marg —^{c}) M2 मुमोच लीलया रामो —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 M1 3 वज्राणीव (for वज्रानिव) Ñ2 V B D5 7 M2 वज्राशनिसमस्वनान् —After 19, D1–3 read 349*

20 Dt1 D4 6 om 20^{ab} Ś1 Ñ1 read 20^{ab} after 349* —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 G1 M2 ते रुक्मपुङ्खा (for रुक्मपुङ्खाश्च) Ś1 Ñ1 D1–3 निशिता (for विशिखा) —^{b}) Ś1 Ñ V B Dg1 D2 5 7 G1 2 M1 हेमभूषिता (for °षणा) T1 2 M3 दीप्ता हेमविभूषिता —Dm1 D8 read 20^{cd} after 16^{ab} —^{d}) S1 तुमुलस्वना, Ñ1 D3 °निस्वना, Dm1 D8 M3 °दर्शना, D1 °लक्षणा, D2 °भूषणा, G1 °विक्रमा (for तुल्यवर्चस)

21 ^{ab}) D4 G2 राक्षसान् (for रक्षसां) Dt1 Dm1 D6 °रप्लुता (for °राप्लुता.) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 G1 M3 ते

ते भिन्नहृदया भूमौ छिन्नमूला इव द्रुमाः ।
निपेतुः शोणितार्द्राङ्गा विकृता विगतासवः ॥ २२
तान्भूमौ पतितान्दृष्ट्वा राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
परित्रस्ता पुनस्तत्र व्यसृजद्भैरवं रवम् ॥ २३

सा नदन्ती महानादं जवाच्छूर्पणखा पुनः ।
उपगम्य खरं सा तु किंचित्संशुष्कशोणिता ।
पपात पुनरेवार्ता सनिर्यासेव वल्लरी ॥ २४

G 3 26 28
B 3 20 23
L 3 25 27

शरास्तानि रक्षांसि भित्त्वा बर्हिणलक्ष्मणा (V1 D5 G1 °वासस), D1 ते शरास्तानि रक्षांसि विभिदुर्बहुलक्षणा —^{c}) T3 तथा (for तदा) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 Ct वल्मीकादि (G3 °नि)व पन्नगा —For 21^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–3 (D1–3 read after 19) G1 subst

349* चतुर्दशसु निष्पेतुश्चतुर्दश शिलीमुखा ।

[D1 रक्ष सु, D2 नि पेतुश् (for निष्पेतुश्) D3 G1 चतुर्दश विनिष्पेतुश् (for the prior half) G1 महाजवा (for शिलीमुखा)], while Ñ2 V B D5 7 subst

350* विविशुर्वेगिता भूमिं वल्मीकमिव पन्नगा ।
शोणितार्द्रा महाकाया विगतैरसुभिस्तत. ।
चतुर्दश निपेतुस्ते शरभिन्ना निशाचरा ।

[(l 2) Ñ2 D5 7 इषुभिस् (for असुभिस्) M2 निहता सहितास्तत (for the post half) —(l 3) Ñ2 D5 7 शरैर्भिन्ना]

—After 21 (349*), Ś1 Ñ1 read 20^{ab}

22 ^{a}) T3 G2 M1 तैर् (for ते) Dg1 Dt1 D6 तैर्भग्नहृदया भूमौ —^{b}) Dt1 D6 भिन्न- (for छिन्न-) —^{c}) Ś1 D1–3 शोणितोद्गारा (D2 °र), Ñ1 °देशा, Dg1 Dt1 D6 T3 G2 M3 शोणितस्नाता, Dm1 D8 °क्ताङ्गा, G3 °क्तास्या, M1 शोणितादिग्धा (for शोणितार्द्राङ्गा) —^{d}) Ś1 D1–3 विनिकृ (D2 °वृ)त्ता निशाचरा , Ñ1 धरण्या रजनीचरा —For 22^{cd}, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

351* प्रपेतू राक्षसा सर्वे रणे रामेण निर्जिता ।

[B2 प्रपेदू (sic) M2 शोणितादिग्धा (for राक्षसा सर्वे) G(ed) रामेण युधि निर्जिता (for the post half)]

—Thereafter cont

352* ते रुक्मपुङ्खा विमला विशिखा हेमभूषिता ।
निहत्य तानि रक्षांसि स्वतूणं पुनरागमन् ।

[(l 1) M2 transp विमला and विशिखा B4 विशिखा (for विमला) B4 प्रदीप्ता (for विशिखा) D5 M2 -भूषणा (for -भूषिता) —(l 2) V सुतूण, M2 स्वतूणी (for स्वतूण) B4 D5 M2 आविशन् (for आगमन्)]

23 D3 om 23 —^{a}) Dm1 D8 G3 राक्षसान् (for तान्भूमौ) Dg1 D4 T1 2 M2 transp भूमौ and पतितान् Ñ1 तान्स्तभूमिगतान्दृष्ट्वा, M3 भूमौ निपतितान्दृष्ट्वा —^{b}) D4 T1 2 G1 क्षणेनैव महाबलान् —Dt1 D6 om 23^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D3 घोर, Ñ2 V B Dt1 D5 7 साथ, D1 घोरान् (for तत्र) —^{d}) V1 D5 स्वन (for रवम्) Dg1 Dm1 D4 8 T G M1 3 Cm भैरवस्वरान् (Dg1 Dm1 D8 G1 2 Cm °नान्) Ś1 Ñ1 D3 रुराव सुमहास्वना (Ñ1 D3 °न), D1 मुमोच सुमहास्वनान् —After 23, Ś1 Ñ1 D3 ins , while D2 ins l 2 only after 22

353* ते रामशरनिर्भिन्ना पेतुरुर्व्यां निशाचरा ।
बृहत्ताला महारण्ये दग्धा इव दवाग्निना ।

24 Dt1 D6 om 24^{ab} —^{a}) M2 नदित्वा (for नदन्ती) Ś1 B1 D1–3 G3 महानादान् , Ñ1 °नादा, D7 सिंहनाद (for महानाद) —^{b}) Ñ2 D5 7 घोरा (for जवाच्) Ś1 Dm1 D3 4 T G1 3 M2 3 शू (D3 सू)र्पण (Ś1 D4 °न)खी, Ñ2 B3 4 Dg1 सूर्पण (Dg1 °न)खा, D8 °नखा (for शूर्पणखा) Ś1 Ñ2 V B Dt1 D5–7 तत (for पुन) Ñ1 ..... खी (illeg) पुन —After 24^{ab}, Ś1 Ñ V B Dm1 D1–3 5 7 8 ins

354* जगाम यत्र वै भ्राता खरस्तस्या महाबल ।

[Ś1 Ñ1 D1–3 भ्रातर द्रष्टु, Dm1 D8 तत्र सभ्राता (for यत्र वै भ्राता) G(ed) सुसंत्रस्ता (for खरस्तस्या) Ś1 Ñ1 D1–3 खर त महद्रूपण (D3 °णे), V1 खरदस्तपोमहाबल (corrupt), B1 Dm1 D8 खरो यत्र (B1 नाम) महाबल (for the post half)]

—D2 reads 24^{c-f} in marg —^{c}) Ñ1 D1 3 अभिगम्य, Dg1 G2 उपा° (for उपगम्य) Ś1 D2 अभिगम्याब्रवीत्सा तु —^{d}) Ś1 D2 वै (for स-) Dt1 -शोपिता (for -शोणिता) M2 किंचित्ससिक्तनासिका, M3 राक्षसी शुष्कशोणिता —After 24^{cd}, B3 ins

355* क्रोधयुक्ता कम्पमाना आगत्य तत्र खेचरी ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{e}) Ś1 Ñ1 D1–3 पुनरावृत्ता, M1 °रेवोर्व्यां (for पुनरेवार्ता) T3 गजच्छिन्नेव (for सनिर्यासेव) Ś1 मल्लकी, Ñ V B D1–3 5 7 शल्लकी (V1 °री), D6 (after corr marg ; before corr as in text) वानरी, M1 दर्विकी, M3 °की Cg सल्लकी (for वल्लरी) —After 24, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

356* भ्रातु समीपे शोकार्ता ससर्ज निनद महत् ।
भूमौ शयाना दु खार्ता लब्धसंज्ञा चिरात्पुन ।
सस्वर मुमुचे बाष्प विवर्णवदना तदा ।

[(l 1) Dg1 D4 6 T G2 3 M2 3 मुहु (for महत्) G1 M1 न्हपङ्क्तिाभवन्मुहु (for the post half) —Dg1 Dt1 D4 6 T1 2 G2 om l 2, K(ed) reads l 2 in brackets —Dg1 reads l 3 in marg —(l 3) G3 सस्वरा D4 T2 G M विषण्ण- (for विवर्ण-) T1 तथा (for तदा)]

3 26 0 / 3 20 25 / 3 25 28 निपातितान्प्रेक्ष्य रणे तु राक्षसा-
न्प्रधाविता शूर्पणखा पुनस्ततः ।
वधं च तेषां निखिलेन रक्षसां
शशंस सर्वं भगिनी खरस्य सा ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

२०

स पुनः पतितां दृष्ट्वा क्रोधाच्छूर्पणखां खरः ।
उवाच व्यक्तया वाचा तामनर्थार्थमागताम् ॥ १
मया त्विदानीं शूरास्ते राक्षसा रुधिराशनाः ।
त्वत्प्रियार्थं विनिर्दिष्टाः किमर्थं रुद्यते पुनः ॥ २
भक्ताश्चैवानुरक्ताश्च हिताश्च मम नित्यशः ।
घ्नन्तोऽपि न निहन्तव्या न न कुर्युर्वचो मम ॥ ३

---

25 ^{a}) Dg1 निपात्य तान् (sic) (for निपातितान्) G2 3 Cr k दृश्य (for प्रेक्ष्य) D4 तु राक्षसाधिपान (for रणे तु राक्षसान्) —^{b}) Dg1 D8 I3 शू(Dg1 सू)र्पनखा, Dm1 G1 °णखी, D4 I2 शू(T- सू)र्पनखी (for शूर्पणखा) Dg1 तत पुन (by transp), Dm1 D8 पुन पुन (for पुनस्तत) —For 25^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–3 subst

357* निपातितास्तान्बलिनस्तु राक्षसा-
न्शशास सा शूर्पणखी पुन पुन ।

[D2 reads up to शूर्पणखी in l 2 in marg —(l 2) Ś1 शूर्पनखी, D1 सूर्पनखा, D2 3 सूर्प° (for शूर्पणखी)], while Ñ2 V B D5 7 subst for 25^{ab}

358* निपातितान्वा बलिना तु सा तदा
निवेदयित्यन्त्यथ राक्षसी मुहु ।

[(l 1) D5 तु बल नि (sic) (for बलिना तु) B4 यदा (for तदा) —(l 2) B1 4 निवेदयती तथ Ñ2 राक्षसा (for °सी)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 सु(Ś1 D2 तु)घोर (for च तेषा) B1 (marg also) विशिखेन, G2 निखिल च (for निखिलेन) —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 अतीव चा(Ś1 D2 3 सा)ता, D1 अतीव त्रासाद् (for शशस सर्वं) Ś1 B1 2 4 D1–3 तु, Ñ1 G2 om, D5 च, D7 हि (for सा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 राक्षसवध, Ñ2 प्रहितचतुर्दशराक्षसवध, V1 B1 खरप्रहितराक्षसचतुर्दशवध, V2 D7 खरप्रहितचतुर्दशराक्षस(V2 °)वध, B2 खरप्रहितराक्षसवध, B3 खरप्रहितचतुर्दशरक्षोवध, D1 सूर्पणखावाक्य, D3 5 चतुर्दशराक्षसवध —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 B2 4 27, V1 25, V2 B3 D1 7 26, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 20, D3 29, D5 36, M2 3 21 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

20

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, M2 ins

359* तत शूर्पणखी दृष्ट्वा राक्षसास्ताश्चतुर्दश ।
हतानेकेन रामेण शरैरग्निशिखोपमैः ।
समीपं पुनरागम्य खरस्य निपपात ह ।
विक्रोशमाणा हस्ताभ्यामुरसि प्रतिनिघ्नती ।

1 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 G1 2 M2 3 ता (for स) M2 भूमौ (for दृष्ट्वा) ❀ Cv स पुन पतिता दृष्ट्वेति पाठ ❀ —^{b}) Ś1 Dm1 D2–4 T G1 M2 3 शूर्पणखी (for °खा) Dt1 D6 M1 पुन (for खर) —Ś1 om 1^{cd} —^{cd}) D6 T2 [अ]व्यक्तया (for व्यक्तया) D2 उवाच रोषताम्राक्षो भगिनीं पुनरागता

2 G3 om 2 Ś1 transp 2^{ab} and 3^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 M2 3 यदा, D3 यथा, G1 गतास् (for मया) Ñ2 V B1 2 4 D5 7 यदा शूराश्च दृष्टा(B1 2 दृष्टा)श्च, B3 ये च शूराश्च घोराश्च —^{b}) Ñ2 V B Dg1 Dt1 Dm1 D5–8 पिशिताशना (for रुधिराशना) —Ś1 erroneously repeats 2^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 G1 M2 3 मयोत्सृ(G1 °यादि, M3 °योदि)ष्टा (for विनिर्दिष्टा) —^{d}) Ś1 D1 2 G1 2 M2 इद (for अर्थं) Dg1 तुद्यसे, D1 5 7 G2 M3 3 रुद्य(D5 7 °द)से (for °ते) D1 [ऽ]सुना (for पुन)

3 Ś1 transp 2^{ab} and 3^{ab} —^{a}) G1 [अ]पि (for [प]व) Ś1 हि (for second च) —^{b}) B4 शक्ताश्च, Dt1 om (for हिताश्च) Ś1 D2 सन्निभा, M2 राक्षसा (for नित्यश) —^{c}) M2 lacuna for न G3 तु हतव्या (for नि°) Dg1 G1 2 M2 (also *inf lin*) हन्यमाना अपि हि (Dg1 हे) ते, Dt1 Dm1 D6 8 Ct हन्यमाना न हन्यते, D4 T

किमेतच्छ्रोतुमिच्छामि कारणं यत्कृते पुनः ।
हा नाथेति विनर्दन्ती सर्पवद्वेष्टसे क्षितौ ॥ ४
अनाथवद्विलपसि किं नु नाथे मयि स्थिते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ मा भैषीर्वैक्लव्यं त्यज्यतामिह ॥ ५
इत्येवमुक्ता दुर्धर्षा खरेण परिसान्त्विता ।
विमृज्य नयने सास्रे खरं भ्रातरमब्रवीत् ॥ ६

प्रेषिताश्च त्वया शूरा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
निहन्तुं राघवं घोरा मत्प्रियार्थं सलक्ष्मणम् ॥ ७
ते तु रामेण सामर्षाः शूलपट्टिशपाणयः ।
समरे निहताः सर्वे सायकैर्मर्मभेदिभिः ॥ ८
तान्भूमौ पतितान्दृष्ट्वा क्षणेनैव महाबलान् ।
रामस्य च महत्कर्म महांस्त्रासोऽभवन्मम ॥ ९

G 3 27 8
B 3 21 10
L 3 20 10

घ्नतोपि न निहन्यते(T3 °हतव्या) —^{d}) Dt1 Dm1 (before corr) M2 (before corr) न (for second न) T3 मम (sic) (for न न) —For 3^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

360* न ते न कुर्युर्वचन जीवितापेक्षया मम ।

[V1 किं (for first न) Ś1 D1 2 ते च (for ते न) Ś1 वचन कुर्यु (by transp) D1 न ते चक्रुस्वचन (sic) (for the prior half) D1,3 पुन (for मम)]

4 ^{b}) D6 तत्कृते, M1 ब्रूहि मे (for यत्कृते) —For 4^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 subst

361* उच्यता कारण भद्रे येन त्व पुनरागता ।

[Ś1 Ñ1 D1 2 किंचित्, D3 किं तु (for भद्रे) D2 3 केन (for येन) Ś1 Ñ1 D1–3 पुनर्यत्त्वमिहा(Ś1 °मुपा)गता (for the post half)]

—^{d}) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 चेष्टसे, M2 वेष्टते, K(ed) Cg लुठसि (for वेष्टसे) —For 4^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst , while M2 cont after 361*

362* किमर्थं त्व विलपसि बाष्पदूषितलोचना ।

[Ñ2 V B4 D5 7 त्व विलपसे, B1 विलपसि त्व (by transp) (for त्व विलपसि) Ś1 Ñ1 D1–3 हा नाथेति व(D1 रु)दती त्व (for the prior half) B4 D5 7 भूषित (for -दूषित-)]

5 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 D1–3 विलपसे, Ñ2 V1 B D5 7 इहागम्य(B3 4 °त्य) (for विलपसि) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dg1 D1–3 T3 M2 3 किं त्व, Ñ2 V B D5 7 म(V1 त्व)यि, D8 किं तु (for किं नु) Ñ2 V1 B D5 7 व्यवस्थिते, D3 मयि सस्थिते (hypm) (for मयि स्थिते) K(ed) नाथे तु मयि सस्थिते —^{c}) M2 भद्रे (for second [उ]त्तिष्ठ) Ś1 Ñ1 मा शोचेर्, Dt1 Dm1 D8 G1 3 M1 मा भैस्त्व, D1–3 मा शोच , D6 मामेव (sic), T3 G2 M2 3 मा मैव (for मा भैषीर्) Ñ2 V B D5 7 उत्तिष्ठ भद्रे मै(V1 सै)व भूर्(B2 त्व, B3 तु) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M1 2 इद, Dt1 Dm1 D6 8 इति, Cg as in text (for इह) M3 त्यज्य साप्रत (for त्यज्यतामिह) —After 5, M2 ins

363* नाशयिष्यामि दु ख ते तौ हत्वा पुरुषाधमौ ।

6 ^{a}) M1 3 सा त्वेवम् (for इत्ये°) Dg1 दुर्दर्शा (for दुर्धर्षा) Ś1 Ñ1 D1–3 सा त्वेव तेन(Ñ1 चैव) दुर्धर्षा, Ñ2 V B D5 7 M2 सै(M2 ए)व तेन सुदु खार्ता —M1 om 6^{cd} —^{c}) Ñ2 V Dg1 D1 6 विसृज्य (for विमृज्य) B1 साश्रु, M2 ताम्रे (for सास्रे) —^{d}) Ñ1 V B D5 7 वचनम् (for भ्रातरम्) —After 6, Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 6 8 T G M2 3 ins

364* अस्मीदानीमह प्राप्ता हृतश्रवणनासिका ।
शोणितौघपरिक्लिन्ना त्वया च परिसान्त्विता ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1 3 ननु त्वाहमनुप्राप्ता(Ś1 °प्य) (for the prior half) Ś1 D1 3 कृत्त-, Dt1 D6 G2 हत- (for हृत-) —(l 2) Ñ1 शोणितेन (for शोणितौघ) Ś1 Ñ1 D1 3 त्वया च स्वागत कृत (for the post half)]

—Thereafter M2 cont 365*

7 ^{a}) D1 प्रेक्षिता (sic) Ñ1 ते (for च) D4 T1 2 G1 वीर (for शूरा) —^{b}) M3 ये (for ते) —^{c}) D6 राघवे (for राघव) Dg1 क्रुद्धा, Dm1 D8 G3 घोर, D1 3 4 T G1 2 क्रोधान् (for घोरा) —^{d}) D1 मे (for मत्-) Dg1 -प्रियार्थे (for °र्थं)

8 ^{a}) D1 सामर्थ्याच् , G2 दुर्धर्षा (for सामर्षा) —^{b}) D1 S शूलपट्टस- (for °पट्टिश-) G2 -धारिण (for पाणय) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 उपेयुषो हता (for समरे निहता) —For 7–8, Ñ2 V B D5 7 subst , while M2 cont after 364*

365* ये त्वया प्रेषिता सौम्य राक्षसा शूलपाणय ।
रामेणैकेन ते सर्वे निर्दग्धा सायकाग्निना ।

[(l 1) B1 3(also राजा [*sup lin*]) 4 शूरा (for सौम्य) —(l 2) Ñ2 D5 7 सौम्य (for सर्वे)]

9 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 क्षितौ, Dg1 D4 T1 2 दृष्ट्वा (for भूमौ) B4 निहतान् (for पतितान्) Dg1 D4 T1 2 भूमौ (for दृष्ट्वा) —^{b}) Dt1 लक्ष्मणेन (for क्षणेनैव) Dt1 Dm1 D6 8 G1 2 म(Dt1)हाजवान् (for °बलान्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 छिन्न(Ś1 Ñ1 D1–3 दग्ध)मूलानिव द्रुमान् —^{c}) Ś1 राघवस्य (for रामस्य च) Ñ2 V B1–3 D5 7 चैव तत्कर्म, B4 [ए]व हि तत्कर्म —^{d}) Ñ1 illeg from सोऽभवन् in ^{d} up to स in 10^{a} M2 परित्रासो (for महांस्त्रासो) Ś1 D1–3 परित्रासोय(D1 म)मागत , Ñ2 V B D5 7 परित्रासो ममाप्यभूत् , G(ed) परित्रासो ममाभवत्

G 3 27 9
B 3 21 11
L 3 26 11

सास्मि भीता समुद्विग्ना विषण्णा च निशाचर ।
शरणं त्वां पुनः प्राप्ता सर्वतो भयदर्शिनी ॥ १०

विषादनक्राध्युषिते परित्रासोर्मिमालिनि ।
किं मां न त्रायसे मग्नां विपुले शोकसागरे ॥ ११

10 Ñ1 missing up to स in 10^{a} (cf v l 9) —^{a}) Ñ2 D5 7 साश्रुभूता, D4 T1 2 G1 Cg अहमस्मि (for सास्मि भीता) Ñ2 V B D5 7 विषण्णा च, Dm1 D8 G3 भयोद्विग्ना (for समुद्विग्ना) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 समुद्विग्ना च राक्षस (V1 °मा, V2 °सी) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 अनु- (for पुन) —^{d}) Ś1 D1 3 सर्वशो(D3 °था) (for °तो) Ñ2 D5 7 दर्शि(Ñ2 °र्श)ना, Dm1 दर्शनी (for °र्शिनी)

11 B1 om 11^{ab} —^{a}) Ñ2 V B2-4 D5 7 सकीर्णे (Ñ2 B3 °र्ण-) (for -[अ]ध्युषिते) —^{b}) Ñ2 V B2-4 D5 7 -सकुले (for मालिनि) —^{c}) Ñ1 पश्यसे (for त्रायसे) D1 त्रासि पतिता (sic) (for त्रायसे मग्ना) —^{d}) Ñ2 V1 B D5 7 अप्लवे, V2 अपारे (for विपुले)

☞ In Ñ2 V B D5 7 M2 3, the sequence of stanzas 12–18 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is mostly ignored in the Critical Apparatus

Ñ2 V	B1 4	B2 3	D5 7	M2	M3
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}		
14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)	14^{cd} (369*)		
13^{ab}	13^{ab}		13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
12^{ab}	12^{ab}		12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
366* (12^{cd})	366* (12^{cd})		366* (12^{cd})		12^{cd}
		371*			
					13^{cd}
13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}	13^{ef}
				13^{ef} (r)	
				13^{cd}	
				14	14
				12^{cd}	
				367*	
				12^{cd} (r)	
368*	368*	368*	368*		368*
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}
				17^{ab} (r)	
373*	373*	373*	373*	373* (l 1)	
18	18	18	18	18	18
				373* (l 2)	
				375*–376*	
				18^{ef} (r)	
15–16	15–16	15–16	15–16	15–16	15–16
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd} (r twice)	13^{cd} (r.)
	14^{cd}				
13^{ef} (r)	13^{ef} (r)	13^{ef} (r)	13^{ef} (r)	13^{ef} (r.)	13^{ef} (r)
14 (r)	14^{ab} (r.)	14 (r)	14 (r)		
370*	370*	370*	370*		

एते च निहता भूमौ रामेण निशितैः शरैः ।
ये च मे पदवीं प्राप्ता राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ १२
मयि ते यद्यनुक्रोशो यदि रक्षःसु तेषु च ।
रामेण यदि शक्तिस्ते तेजो वास्ति निशाचर ।
दण्डकारण्यनिलयं जहि राक्षसकण्टकम् ॥ १३

यदि रामं ममामित्रमद्य त्वं न वधिष्यसि ।
तव चैवाग्रतः प्राणांस्त्यक्ष्यामि निरपत्रपा ॥ १४
बुद्ध्याहमनुपश्यामि न त्वं रामस्य संयुगे ।
स्थातुं प्रतिमुखे शक्तः सचापस्य महारणे ॥ १५ G 3 27 18 B 3 21 17 L 3 26 19

12 In Cv, the sequence of st 12–13 is as in text Ś1 Ñ1 D1–3 transp 12^{ab} and 13^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B1 4 Dm1 D1–3 5 7 8 T M2 ये ते (for एते) Ś1 Ñ V B1 4 Dm1 D2 3 5 7 8 T G3 M2 विनिहता, Dt1 D1 च(D1 वि) निहिता, G1 हि निहता (for च निहता) —^{b}) T2 नियताश्, M1 निहतैश् (for निशितै) —^{c}) Dg1 D4 ये त्विमे, Dm1 D8 T G2 3 M येपि मे(M2 ते), Ck ये चेमे (for ये च मे) —^{d}) M2 तेपि रामेण हिंसिता —For 12^{cd}, Ś1 Ñ V B1 4 D1–3 5 7 subst

365* तेपामानृण्यमागच्छ यदि तेजोऽस्ति तेऽधुना ।

[D3 [ऽ]स्तु (for ऽस्ति)]

—After 12, M2 ins

367* यदि ता चैव सौमित्रिं त्वमद्य न हनिष्यसि ।

13 Ś1 Ñ1 D1–3 transp 12^{ab} and 13^{ab} —^{a}) Ś1 मयि तेस्ति ह्यनुक्रोशो, Dm1 D8 G3 M2 यदि ते मय्यनुक्रोशो —^{b}) T3 यद्वि, G2 M2 तेषु (for यदि) G2 ते न च, M2 वा विभो (for तेषु च) —Ñ1 om 13^{cd} —^{c}) Ñ2 B D5 7 राम त(B4 तु), V रामस्तु, M2 त हत्तु (for रामेण) B2 शक्ति , B3 4 Dg1 Dm1 D8 T1 2 G M1 Cv r k t ते शक्तिस् (by transp) (for शक्तिस्ते) D4 रामेण तेजसा शक्ति , M2 (first time) त हत्तु यदि ते शक्तिस् —T1 2 repeat 13^{ef} after 16 —^{f}) V1 जह (sic), D1 न हि (for जहि) Ś1 -घातक (for -कण्टकम्) T1 2 (both second time) M2 जहि त्व कुलपासन —After 13^{ef} (first time), Ñ2 V B D5 7 ins , while Ś1 Ñ1 D1–3 G1 M3 ins after 14

368* यापि ते पदवी दत्ता हता रामेण सापि ते ।

[Ñ1 अपि ते, V1 यदि ते, G1 M3 येपि मे (for यापि ते) B3 दृष्ट्वा (for दत्ता) Ś1 D1–3 अपि ते परनीरप्ता, D7 यापि ते उपदत्ता मे, G1 M3 येपि मे पदवी प्राप्ता (for the prior half) Ñ2 हतो, G1 M3 तेपि (for हता) Ś1 वीरेण (for रामेण) Ś1 D1–3 राक्षमा , Ñ1 सापि तु, Ñ2 सोपि ते, V1 तेपि ते, B2 ॰ ते, G1 M3 हिंसिता (for सापि ते)]

14 ^{a}) Ś1 Ñ1 अमित्र त, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 (all second time) अमित्र मे, Dg1 Dt1 D6 T3 G2 3 M1 Cm अमित्रघ्न, D1–3 अमित्र त्व (for ममामित्रम्) Ñ2 V B D5 7 (all first time) यदि त्वं(B त)चै(V2 चेम)ममामित्र —^{b}) Ś1 D1 2 मम त्व, Ñ1 मम त, Ñ2 तवाद्य (first time), V B (all first time) M2 त्वमद्य (by transp) (for अद्य त्व) Ñ2 V B D5 7 (all second time) M2 सयुगे न हनिष्यसि, D5 7 (both first time) न चाद्य निहनिष्यति, T3 न त्वमार्यं वधिष्यसि —^{c}) Ñ2 D5 7 (all second time) सा तवैव, V B2 3 (all second time) तवैषा हि, D4 T1 2 तवैव च (for तव चैव) Ś1 Ñ1 D1–3 सनिधौ ते परित्यक्षे, Dm1 D8 G3 तवाहमग्रत प्राणास् —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 जीवित, Ñ2 V B2 3 D5 7 (all second time) त्यजामि (for त्यक्ष्यामि) Ś1 Ñ V B D5 7 M2 (Ñ2 V B2 3 D5 7 second time) निरपत्रप (for °त्रपा) —For 14^{cd}, Ñ2 V B2 3 D5 7 subst (first time)

369* सनिधौ ते त्यजाम्येपा जीवित राक्षसेश्वर ।

[B4 त्यज्यताम्येपा (corrupt) (for ते त्यजाम्येपा)]

—Ś1 Ñ1 D1–3 G1 M3 ins 368* after 14

—After 14 (r), Ñ2 V B(B1 4 after 14^{ab} [r]) D5 7 ins

370* शूरस्त्व किल मानी च राक्षसैस्त्विह तर्कित ।
लङ्कायां राक्षसेन्द्रेण रावणेन महात्मना ।
स ते प्रतापश्च मनस्विता च
स्वत्क च धैर्यं च पराक्रमश्च ।
हर्षश्च युद्धे रिपुभिश्च वैर [5]
यशश्च मुख्य क्व गतानि तानि ।

[(l 1) V1 राक्षसे॰, B2 3 °सेषु (for °सैस्तु) —(l 3) V1 न (for स) B2 3 प्रभावश् (for प्रतापश्) —(l 4) V1 B4 D5 7 सत्त्व, B2 3 सत्य (for स्वत्क) V1 धर्मश् (for धैर्य)]

—Thereafter, B read an addl colophon

[*Sarga name* B ख(B3 श)रोद्दीपन —*Sarga no* (figures, words or both) B1–3 om , B4 28]

—B2 3 cont after 369*

371* मयि ते यद्यनुक्रोशो यदि तेषु हतेषु च ।
ये ये विनिहता भूमौ रामेण निशितै शरै ।
तेषा मानुष्यमागच्छ यदि तेजोऽस्ति तेऽधुना ।

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 बुद्ध्या यथानु(Ś1 Ñ1 तु)पश्यामि, Ñ2 V B D5 7 एवं(D5 °क) त्वह(V1 त्व हि [sic]) प्रपश्यामि —^{b}) M3 न त्वा (for न त्व) Ñ2 V B D5 7 राक्षस (for सयुगे) —^{cd}) Ś1 Ñ1 D2 3 प्रमुखत (for प्रतिमुखे) D1 क्षम स्थातु प्रतिमुख (for ^{c}) Dt1 D6 Ck t सबलोपि, D4 T1 2 Cm सबलश्च (for सचापस्य) ❀ Cg सवल ससैन्य ❀ D4 T1 2 G1 महात्मन (for महारणे) Ñ2 V B D5 7 समर्थ सयुगे स्थातु मुहूर्तमपि सायुध

[illegible] न शक्नोषि मिथ्यारोपितविक्रमः ।
मानुषौ यत्र शक्नोषि हन्तुं तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १६
[illegible] जनस्थानात्पतितः सहबान्धवः ।
निःसत्त्वस्याल्पवीर्यस्य वासस्ते कीदृशस्त्विह ॥ १७

रामतेजोऽभिभूतो हि त्वं क्षिप्रं विनशिष्यसि ।
स हि तेजःसमायुक्तो रामो दशरथात्मजः ।
भ्राता चास्य महावीर्यो येन चास्मि विरूपिता ॥ १८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

---

16 [illegible] Ñ2 V B D5.7 [illegible] —b) Ś1 Ñ1 V1 B [illegible] मिथ्या यासि (for मिथ्यारोपित-) Ct [illegible] D1.3 Dm1 D5 T3 G2.3 [illegible] Ś1 Ñ1 Dt1 D1-3.6 M3 Cm t तौ न, [illegible] V1 P1 1 G1.2 M2 या न [illegible] Ś1 Ñ1 V B D1-3 [illegible] (for हन्तुं तौ) [illegible]

[illegible] प्रभु [illegible]

[illegible]

— [illegible] rep at 13 [illegible]

17 [illegible] Dm1 D5 [illegible] V B D [illegible] Ñ2 V B [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] (post half) [illegible]

[illegible]

मिभूतश्च, V1 B1.2 [ऽ]मिभूतस्त्व, B3 [ऽ]मिभूतस्य, Dm1 D5 G3 M1.2 °नोऽसि (for °तो हि) —b) G1 मा, M2.3 मा (for त्व) M1 क्षिप्र त्व (by transp) (for त्व क्षिप्र) Ś1 Ñ1 V B D1-3.5.7 क्षिप्र हि (Ś1 Ñ1 D1-3 त्व) न भविष्यसि (B3 °ति [sic]) —c) D4 त (for स) Ñ2 V B D5.7 M2 तेजो (D7 °-) वीर्य, D1 महत्तेज- (for स हि तेज) —e) D3 G1 M3 य (D3 त) स्य (for चास्य) Ñ2 V B D5.7 M2 भ्राता चरास्य वै (M2 द्वे) मात्रो —f) Ś1 Ñ1 D1.3 M2.3 [अ]स्म्येव (for चास्मि) Ñ2 V B D5.7 लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् .—After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S (M2 after l 2 of 373*) ins

375* [illegible] विलप्य बहुशो राक्षसी प्रदरोदरी ।
कराभ्यामुदर हत्वा ररोद भृशदु खिता ।

(l 1) G2 M2 बहुश (for °शो) Dg1 G1.2 Cg विततोदरा, Dm1 D4.8 1 G3 प्रता°, M1.3 मा नतो°, M2 भृशदु खिता, Cmp प्रति [illegible], Ct [illegible] above (for प्रदरो°) —After l 1, Dt1 Dm1 D4.6 [illegible] G2.3 ins

375(A)* [illegible] नष्टभूता बभूव ह ।

[illegible] (for [illegible]) Dm1 D1.8 G [illegible] (for [illegible])

— (l 2) M2 [illegible] (for [illegible]) M2 [illegible] (for the post half) ?

—M2 cont

376* [illegible] भगिनी खरस्य सा
खर स [illegible] लोचना ।
[illegible] भूमौ [illegible] निशाचरी
[illegible] सा [illegible] ।

Colophon —D1.2 cont the Sarga —Sarga name [illegible], Ñ1 [illegible], Ñ2 V B D5.7 [illegible], D3 [illegible] —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1-3 om , Ñ2 V2 D7 27, V1 26, B1 28, Dg1 D1 [illegible] G M1 21, D2 30, D5 17, M2.3 22 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G [illegible] श्रीरामाय नम

२१

एवमाधर्षितः शूरः शूर्पणख्या खरस्तदा ।
उवाच रक्षसां मध्ये खरः खरतरं वचः ॥ १
तवापमानप्रभवः क्रोधोऽयमतुलो मम ।
न शक्यते धारयितुं लवणाम्भ इवोत्थितम् ॥ २
न रामं गणये वीर्यान्मानुषं क्षीणजीवितम् ।
आत्मदुश्चरितैः प्राणान्हतो योऽद्य विमोक्ष्यति ॥ ३
बाष्पः संह्रियतामेष संभ्रमश्च विमुच्यताम् ।
अहं रामं सह भ्रात्रा नयामि यमसादनम् ॥ ४
परश्वधहतस्याद्य मन्दप्राणस्य भूतले ।
रामस्य रुधिरं रक्तमुष्णं पास्यसि राक्षसि ॥ ५
सा प्रहृष्टा वचः श्रुत्वा खरस्य वदनाच्च्युतम् ।
प्रशशंस पुनर्मौर्ख्याद्भ्रातरं रक्षसां वरम् ॥ ६

G 3 28 8
B 3 22 6
L 3 27 6

21

D1 2 continue the previous Sarga D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 [b]) B2 Dg1 D1 तथा, Dt1 D6 T3 G2 तत (for तदा) —After 1[ab], M2 ins

377* रोषसरम्भताम्राक्षो महाबलपराक्रम ।

—D6 reads 1[c]–2 in marg —[d]) M3 शूर (for खर)

2 D6 reads 2 in marg (cf v l 1) —[a]) Ñ1 उवाच मानप्रभव, Dg1 Dm1 D1 3 4 8 G M2 3 तवावमानप्रभव, M1 तवापमाना दृष्ट्वैव —[b]) Ś1 M3 कोपो (for क्रोधो) T3 अपरो (for अतुलो) Ś1 Ñ1 Dg1 D1–3 T3 G3 महान्, Ñ2 V B D5 7 मया (for मम) —[c]) B1–3 D2 T3 वारयितु (for धारयितु) —[d]) M2 लवणाद्भिम् (for लवणाम्भ) Dt1 Dm1 D6 8 Cm t [उ]द्वण, G3 M3 [उ]द्धृत, Cg as in text, Cmp (also as in text) [उ]दित (for [उ]त्थितम्) Ś1 Ñ1 D1–3 लवणोर्मिरिवोद्ध(Ś1 °त्थि)त, Ñ2 V B D5 7 वेलेव लवणाभस (V B2 °सा, B1 °सा)

3 [a]) Ś1 Ñ1 D1–3 वीर्ये (for वीर्यान्) —[b]) Ś1 क्षण- (for क्षीण) —For 3[ab], Ñ2 V B D5 7 M2 subst

378* मानुष हीनवीर्यं च राम न गणयाम्यहम् ।

[Ñ2 D5 7 M2 त (for च) V1 न राम (by transp)]

—[d]) Ś1 B2 निहतोद्य, Ñ1 D1(also as in text) 2 3 हतोद्य स, Ñ2 D5 7 हतो युद्धे (for हतो योऽद्य) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G Cr k t विमोक्ष्यते, Cg as in text

4 [a]) Ś1 वाष्प (for बाष्प) Ś1 Ñ1 D1–3 सगृह्यताम्, Ñ2 B1 सक्रियताम्, Dt1 D6 सधार्यताम् (for संह्रियताम्) Ñ1 V1 एव (for एष) D5 सशयो ह्रियतामेष —[b]) D1 (*sup lin* also) सभव (for संभ्रमश्) V2 परिमुच्यता —[c]) Ś1 Ñ V D1–3 5 7 अद्य (for अह) Dm1 सम (for सह)

5 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गदयाभिहतस्य, B2 गदयातिहतस्य, T G M1 Ck परश्वधहतस्य (for परश्वधहतस्य) G3 [अ]स्य (for [अ]द्य) —[b]) S1 Ñ2 V B D5 7 गतप्राणस्य D1 तस्य च, D4 T1 2 M3 सयुगे, Cm as in text (for भूतले) —[c]) D1 सफेन (for रामस्य) Ñ1 त्वद्य, Ñ2 V B D4 5 7 8 T1 2(after corr) व्यक्तम्, Dm1 वातुम्, D1 3 भूरि (for रक्तम्) —[d]) Ñ2 V B D5 अद्य, D1 कोष्ण, D3 व्यक्त (for उष्ण) V पास्यति, B3 पास्यामि (for पास्यसि) B3(marg also) फेनिल, Dm1 D8 G3 M1 काङ्क्षित (for राक्षसि) —After 5, Ñ2 V B D5 7 ins

379* मम बाणैर्निकृत्तानि तस्याङ्गानि पृथक्पृथक् ।
भक्षयिष्यसि सहृष्टा त्वमानीय ततस्तत ।
सूदै सपादितान्याशु स्निग्धानि च मृदूनि च ।
हते रामे सह भ्रात्रा सीतामासानि भक्षये ।

[(l 1) B2 D5 बाण (for बाणैर्) D5 निकृत्तानि D7 om (hapl) second पृथक् —(l 2) Ñ2 V2 B1 भक्षयिष्यामि (sic) V समानीय, B1 त्वयानीय, B4 तमानीय (for त्वमानीय) B2 यतस् (for ततस्) —(l 3) V2 illeg up to सूद Ñ2 D7 गृध्रे, B3 (marg also as above) मुख्ये, D5 मुदा (for सूद) Ñ2 D7 सपादितानि (for सपा°) —(l 4) Ñ2 B4 D5 7 खादये, B2 3(marg also as above)भक्षय (for भक्षये)]

6 [a]) V1 सा च हृष्टा, Dg1 Dt1 D6 T1 3 सप्रहृष्टा, G(ed) साथ हृष्टा (for सा प्रहृष्टा) Dm1 D8 G3 M1 प्रहृष्टा वचन श्रुत्वा —[b]) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–3 5 7 हृदयगम (for वदनाच्च्युतम्) —[c]) V2 illeg from स पुन up to विवृ in l 2 of 380* D5 शशस त (for प्रशशस) Ś1 Ñ1 D1–3 क्रूरा, Ñ2 V1 B D5 7 हृष्टा, T2 मौढ्यात्, G2 मोहात्, M1 मुख्य (for मौर्ख्याद्) —[d]) D3 राक्षस (for भ्रातर) Ś1 Ñ1 D1–3 दीप्ततेजस, V1 G1 M2 3 राक्षसाधिप, G2 राक्षसेश्वर (for रक्षसा वरम्) —After 6, Ñ2 V B D5 7 ins

380* दिष्ट्या ते वीर विक्रान्ता शत्रुविध्वसनैषिणी ।
सग्रामसुभगा बुद्धिर्विवृद्धा राक्षसेश्वर ।
स्थित मन शत्रुवधे दिष्ट्या वीर सुनिश्चितम् ।
रावणस्यासि सदृश शौर्येण च बलेन च ।
त्वया गुप्ता महाबाहो राक्षसा भीमविक्रमा ।
विचरन्ति जनस्थाने विहरन्तो यथासुखम् ।
त्वया त्रैलोक्यविजये दैत्यदानवपन्नगा ।
रावणेन सह भ्रात्रा सुराश्च युधि निर्जिता ।
तव दत्त्वा जनस्थान रावणो राक्षसाधिप ।
लङ्कायां सुखित शेते ससुहृत्सहबान्धव ।

3 28 17 तया परुषितः पूर्वं पुनरेव प्रशंसितः ।
3 22 7 अब्रवीद्दूषणं नाम खरः सेनापतिं तदा ॥ ७
3 27 7 चतुर्दश सहस्राणि मम चित्तानुवर्तिनाम् ।
रक्षसां भीमवेगानां समरेष्वनिवर्तिनाम् ॥ ८
नीलजीमूतवर्णानां घोराणां क्रूरकर्मणाम् ।
लोकहिंसाविहाराणां बलिनामुग्रतेजसाम् ॥ ९
तेषां शार्दूलदर्पाणां महास्यानां महौजसाम् ।
सर्वोद्योगमुदीर्णानां रक्षसां सौम्य कारय ॥ १०
उपस्थापय मे क्षिप्रं रथं सौम्य धनूंषि च ।
शरांश्च चित्रान्खड्गांश्च शक्तीश्च विविधाः शिताः ॥ ११

तव सजातकोपस्य मुख दृष्ट्वा रणाजिरे ।
विद्रवन्ति भयत्रस्ता सर्वभूता दिशो दश ।
एक एव स पर्याप्तो भवास्तस्य गतायुष ।
किं पुन सवृतो घोरै राक्षसैर्भीमविक्रमै ।
तच्छीघ्रमभिनिर्याहि बाधयास्व दुरात्मन । [15]
पातुमिच्छामि रुधिर रामस्य रणमूर्धनि ।

[V2 illeg up to विद्र in l 2 —(l 1) D5 7 दृष्ट्वा (for दिष्ट्या) D5 मे (for ते) —(l 2) V1 B1 2 सग्रामे (for सग्राम-) D5 वृद्धिर् (for बुद्धिर्) B2 विबुधा, D7 विक्षता (for विवृद्धा) —V2 illeg from l 4 up to यथा in l 6 —(l 4) D7 [अ]पि (for [अ]सि) —(l 5) Ñ2 मुदावाहो (sic) (for महा°) Ñ2 राक्षसी (sic) (for राक्षमा) D5 मम (for भीम) —(l 6) B4 D5 जनस्थान (for जनस्थाने) V1 निर्भयास्ते, B1 विहरते, B2 विहरति (for विहरन्तो) —(l 8) V2 illeg from सुराश्च up to l 10 B2 पुरा युधि विनिर्जिता (for the post half) —(l 9) B2 कृत्वा (for दत्त्वा) B2 बाधते (for रावणो) V1 B2 राक्षसेश्वर —(l 10) B1 सुपत (for सुखित) V1 गण, B2 स (subm) (for सह-) —(l 11) V2 -रोषस्य (for कोपस्य) —(l 12) V B2 सर्वे भूता, B4 योधा सर्वा (for सवभूता) V1 om दश —V2 illeg for l 13-14 —(l 13) B2 3 तु (for स) V1 एकस्तावद्वधे शक्तो (for the prior half) —(l 14) V1 सयुगे, D5 सवृतर् (for सवृतो) —(l 15) B3 तत (hypm) (for तच्) V अभिनिर्यात (for °निर्याहि) —After l 15, B3 ins

380(A)* येनामो विकृता मेऽद्य भगिनी कामरूपिणी ।

—(l 16) V2 तस्याह (for रुधिर) V1 B2 तस्याह, V2 रुधिर (for रामस्य) V2 बलमूर्धनि]

—After 6, M3 ins 381*

7 V2 illeg for 7^{a}–8^{b} M2 reads 7^{a}–9^{c} *inf lin sec m* —^{a}) G2 तथा (for तया) Dm1 प्रधर्षित (for परुषित) M3 तयैव रुषित पूर्वं —For 7^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 subst, M3 ins after 6

381* तत शूर्पणखावाक्य श्रुत्वा श्रुतिमनोहरम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 M3 शूपणखी- (for °णखा) Ś1 D2 3 श्रोत्र, V1 प्रति- (for श्रुति-)]

—^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 M2 सेनापतिमुप(V1 °मवा)-स्थित

8 V2 illeg for 8^{ab}, M2 reads 8 *inf lin sec m* (for both cf v l 7) —^{b}) D3 जनस्थाननिवासिना —^{c}) G2 भीमघोराणा Dg1 घोराणा हि महास्याना —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 घोराणा चडकर्मणा, D3 घोराणा चानुवर्तिना

9 M2 reads 9^{abc} *inf lin sec m* (cf v l 7) V2 illeg for 9^{bcd} Dg1 Dt1 D6 T3 om 9^{b} —^{ab}) G2 घोपाणा (for घोराणा) Ś1 Ñ1 D1 2 अजनाचलवर्चसा, Dm1 D8 G3 M1 घोराणा कामरूपिणा (for ^{b}) D3 यत्रप्रतिमवेगाना नीलजीमूतवर्चसा —Dm1 D8 G3 transp 9^{cd} and 10^{ab} —^{c}) M3 damaged for कहिंसाविहा Ś1 Ñ1 D1 2 मास- (for लोक-) Dg1 Dt1 D6 T3 -विहारिणा, Dm1 -विकाराणा (for -विहा°) ❀ Ck लोकस्य त्रैलोक्यप्राणिनः पीडारूपो विकारो यैरेवासाधारण्येन ते तथा ❀ —Dg1 Dt1 D6 T3 om 9^{d}–10^{b} G(ed) transp 9^{d} and the post half of l 2 of 382* —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 7 कामरूपिणा, Ñ1 illeg (for उग्रतेजसाम्) D3 घोराणा कामरूपिणा —After 9, B3(marg) 4 G(ed) ins

382* वज्रतुल्यप्रतापाना जनस्थाननिवासिनाम् ।
युधि हिंसाविहाराणामनेकायुधधारिणाम् ।

[(l 1) G(ed) वज्रप्रतिमवेगाना (for the prior half) —(l 2) B3 मुनिहिंसानुरक्तानाम् (for the prior half)]

10 Dg1 Dt1 D6 T3 G2 om 10^{ab} (for all except G2 cf v l 9) Dm1 D8 G3 transp 9^{cd} and 10^{ab} —^{a}) M3 damaged for तेषा शा Ś1 D2 -वीर्याणा, G1 M2 3 -सत्त्वाना (for दर्पाणा) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 असह्याना, V2 समस्ताना, M2 3 महता च (for महास्याना) Dm1 D8 महात्मना (for महौजसाम्) —^{c}) B1 समुद्योगम् Ś1 Ñ1 D1-3 सर्वोद्योगसमर्थाना, D6 7 सर्वोद्योगसुदीर्णाना —^{d}) Ñ1 अभ्यहारय, D1-3 सौम्य हारय (for सौम्य कारय)

11 ^{a}) V1 B4 D1 5 च (for मे) D3 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ2 B1-3 उपस्थापयत क्षिप्र —^{b}) V B D5 मम, D1 प्रासान् (for सौम्य) V2 illeg from धनूंषि च up to l 2 of 384* D7 मम तूर्णं धनूंषि च —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 शक्तीश् (for खड्गाश्) D1 3 शराश्च विविधास्तीक्ष्णान्(D3 °धाश्चित्रान्), D4 T1 2 शराश्चित्राश्च खड्गाश्च —^{d}) D3 T3 M2 3 विमला (for विविधा) Ś1 Ñ1 D1 2 खड्गाश्च विमलाञ्शितान् —For 11^{cd}, Ñ2 V1 2 (illeg) B D5 7 subst

383* शक्ति च विमला दिव्या खड्ग चाकाशवर्चसम् ।

[B1 विपुला (for विमला) Ñ2 D5 7 शूल (for खड्ग). B4 -सनिभ (for -वर्चसम्)]

अग्रे निर्यातुमिच्छामि पौलस्त्यानां महात्मनाम् ।
वधार्थं दुर्विनीतस्य रामस्य रणकोविदः ॥ १२
इति तस्य ब्रुवाणस्य सूर्यवर्णं महारथम् ।
सदश्वैः शबलैर्युक्तमाचचक्षेऽथ दूषणः ॥ १३
तं मेरुशिखराकारं तप्तकाञ्चनभूषणम् ।
हेमचक्रमसंबाधं वैदूर्यमयकूबरम् ॥ १४
मत्स्यैः पुष्पैर्द्रुमैः शैलैश्चन्द्रसूर्यैश्च काञ्चनैः ।
माङ्गल्यैः पक्षिसंघैश्च ताराभिश्च समावृतम् ॥ १५
ध्वजनिस्त्रिंशसंपन्नं किङ्किणीकविभूषितम् ।
सदश्वयुक्तं सोऽमर्षादारुरोह रथं खरः ॥ १६   G 3 28 32 B 3 22 15 L 3 27 16

—Thereafter cont

384* आयसीश्च गदा दिव्या शतघ्नीश्च महास्वना ।
परश्वधान्सुतीक्ष्णाश्च नाराचाश्चोग्रदर्शनान् ।
भिन्दिपालान्सुतीक्ष्णाग्रान्पाषाणाश्च ग्रहोपमान् ।
प्रासान्पाशांस्तथा पर्शून्कुन्ताश्च कुणपास्तथा ।
त्रिकण्टकान्भुशुण्डीश्च मुसलान्यायसानि च । [5]
परिघास्तोमराश्चैव मुद्गरान् कूटमुद्गरान् ।
तनुत्राणि विचित्राणि कवचा जालिकास्तथा ।
यानि चान्यानि दिव्यानि आयुधानि महान्ति च ।
तान्यस्मिन्स्यन्दने क्षिप्रं न्यस्यन्तामविचारणात् ।

[V2 illeg for l 1 and 2 —(l 1) B1 आयसी च गदा दिव्या (for the prior half) Ñ2 B2 D5 महाधना , V1 B3 (also) महाबला , D7 om (for महास्वना) —(l 2) D7 . . धान् B2-4 परश्वधा सुतीक्ष्णाश्च नाराचाश्चोग्रदर्शना —(l 3) V सुतीक्ष्णाश्च, D5 सतीक्ष्णाभान् (for सुतीक्ष्णाग्रान्) G(ed) महोपलान् B2-4 भिंदिपाला सुतीक्ष्णाग्रा पाषाणाश्च ग्रहोपमा —(l 4) Ñ2 D5 पाशा प्रासास्, V1 पाशान्प्रासास् (by transp), V2 प्राशा प्राशास्, B2 4 प्रासा पाशास्, B3 D7 पाशा प्रासास् (for प्रासान्पाशास्) Ñ2 D7 पशुहुताश , V1 पर्शून्नादाश्च, V2 B4 पशुहुंताशा , B2 3 पशून्कुता (subm), D5 पर्शु हुताश (for पर्शून्कुन्ताश्च) Ñ2 कुमपास्, B1 कणपास्, B2 4 कणपास्, B3 D5 7 कुणपास् (for कुणपास्) V2 illeg from पास्तथा up to l 7 —(l 5) V1 B4 D5 7 त्रिकूटका Ñ2 B1 भुषुंटश्, D5 7 भुशडश् (for भुशुण्डीश्) —(l 6) B4 सकुणाश् (for तोमराश्) V1 B1 परिघान्तोमरा(B1 °न्लागला)श्चैव मुद्गरान्कूटमुद्गरान् —D7 reads l 7 after l 4 —(l 7) Ñ2 B4 D7 तनुत्राणानि चित्राणि (for the prior half) V1 कवचाञ्जालिकास्तथा (for the post half) —(l 8) Note hiatus between the two halves V1 (to avoid hiatus) स्वायुधानि —(l 9) Ñ2 B2 D5 7 अन्यस्मिन् (for तान्य°) V2 illeg from ने क्षिप्र up to st 12 B4 अविचारित]

12 V2 illeg for 12 (cf v l 384*) —^{a}) V1 अग्रे निर्यातु मित्राणा, D3 अवनि त्रातुमिच्छामि —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 बलस्यास्य महाबल(D1 2 °ल) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 G1 अविनीतस्य (for दुर्वि°) —^{d}) Ñ1 वनवासिन , Ñ2 V1 B D5 7 रणकाङ्क्षिण , Dg1 Dt1 D4 G2 M3 °कोविद, Dm1 D8 G3 °मूर्धनि, Cg as in text (for रणकोविद)

13 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 वच श्रुत्वा (for ब्रुवाणस्य) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 स्वर्णवर्णं, Ñ2 V B D5 7 न(V1 अ)चिरेण, D1 सुवर्णस्य (for सूर्यवर्णं) Ñ1 महाबल, V1 महारथ (for महारथम्) —^{c}) Ś1 सुबलैर्, Ñ1 B4 Dg1 D1 3 5 7 M3 सबलैर्, V1 सकलैर्, D2 तु बलैर्, G2 विपुलैर्, M1 च बलैर् (for शबलैर्) —^{d}) Ś1 Ñ B4 D5 7 [ऽ]स्य, V1 D1 3 स, V2 B2 D2 च (for ऽथ) B1 आचचक्षे भृश तदा

14 V2 illeg from 14^{a} up to सूर्यैं in 15^{b} —^{a}) B2 तमेव (for त मेरु-) —^{b}) T3 G1 -भूषित (for -भूषणम्) —T3 om (hapl) 14^{c}–16^{b} —^{c}) Ś1 D1 2 चित्रम् (for -चक्रम्) Ñ1 महेंद्रायुधनाऽ वै, B1 हेमचामरसबाध —^{d}) Ś1 Dg1 D2-4 6 G2 3 M2 3 Cr m k वैडूर्य Ñ2 V1 B D7 G1 M1(before corr) वैदू(G1 M1 °डू)र्यमणिकूबर —After 14, Ñ2 V1 B D5 7 ins

385* नानारत्नसमाकीर्णं कामगं नगरोपमम् ।
[B1 गगनोपम (for नगरो°)]

15 V2 illeg up to सूर्यैं in ^{b}, T3 om 15 (for both, cf v l 14) D5 om from मै in 15^{a} up to सदश्वयु in 16^{c} —^{a}) V1 फलैर्, B2 मान्यै , T2 मत्रै (for मत्स्यै) Ś1 B4 D1 2 शैलैर् , Ñ1 illeg , Ñ2 D5 7 पुष्प , V1 मत्स्यैर् (for पुष्पैर्) Ś1 D2 मुख्यैश् , Ñ1 V1 B4 D1 पुष्पैश् , D3 चैव (for शैलैश्) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 चन्द्रादित्यैश् , B1 चन्द्रैसूर्यैश् , Dt1 D6 M1 चन्द्रकान्तैश् (for चन्द्रसूर्यैश्) Ñ2 काननै —^{c}) Ñ1 D1 2 4 M2 3 मगल्यै , Ñ2 V B D7 राजतै , Dg1 Dm1 D3 8 T2 Cr m g k मगलै , Ct as in text (for माङ्गल्यै) —V2 illeg from च up to 17^{c} V1 पक्षिसंघातैस् , B2 D8 परिसवैश्च, D3 पक्षिभिश्चैव (for पक्षिसघैश्च) G1 2 M1 पक्षिसघैश्च मातगैस्(G2 मागल्यैस् , M1 मगल्यैस्) —^{d}) D3 मृगैश्चापि, M2 तारकाभिर् , M3 नानाभेदै (for ताराभिश्च) Ś1 D3 समन्वित, Ñ2 V1 B D7 M2 विचित्रित, D1 2 समाचित (for समावृतम्) Ñ1 ताराभि समलकृत, D1 T1 2 G1 2 ताराभिरभिसवृत(T2 °त)

16 T3 om 16^{ab} (cf v l 14) V2 illeg for 16, D5 om up to सदश्वयु in ^{c} (for both, cf v l 15) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 7 ध्वजिन श(B2 व, B4 चा)स्त्रसपन्न(B2 °पूर्ण) —^{b}) Ñ2 V1 D7 किंकिणीशतशोभित, B D1 किंकिणीशतभूषित, Dg1 D8 किंकिणीवरभूषित, Dt1 D6 किंकिणीरवभूषित, Dm1 G3 किंकिणीभिर्विभूषित, D3 सानुकर्षं महास्वन, M1 किंकिणीजालभूषित, K(ed) किंकिणीकविराजित, G(ed) किंकिणीशतमडित —^{c}) Ñ1 दशाश्वयुक्त Ś1 Ñ1 D1 2 सामर्ष (Ñ1 °र्ष)स्, Ñ2 V1 B1 2 4 D5 7 सामर्षम् , B3 Dg1 Dm1 D6 8 T2 3 सामर्षाद् (for सोऽमर्षाद्) D3 अतितिग्ड्ड द्युतिमान् —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 तमारोहद् , D1 समारोहद् (for

G 3 28 33
B 3 22 16
L 3 27 0

निशाम्य तं रथगतं राक्षसा भीमविक्रमाः ।
तस्थुः संपरिवार्यैनं दूषणं च महाबलम् ॥ १७
खरस्तु तान्महेष्वासान्घोरचर्मायुधध्वजान् ।
निर्यातेत्यब्रवीद्दृष्ट्वा रथस्थः सर्वराक्षसान् ॥ १८
ततस्तद्राक्षसं सैन्यं घोरचर्मायुधध्वजम् ।
निर्जगाम जनस्थानान्महानादं महाजवम् ॥ १९
मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः सुतीक्ष्णैश्च परश्वधैः ।
खड्गैश्चक्रैश्च हस्तस्थैर्भ्राजमानैश्च तोमरैः ॥ २०
शक्तिभिः परिघैर्घोरैरतिमात्रैश्च कार्मुकैः ।
गदासिमुसलैर्वज्रैर्गृहीतैर्भीमदर्शनैः ॥ २१
राक्षसानां सुघोराणां सहस्राणि चतुर्दश ।
निर्यातानि जनस्थानात्खरचित्तानुवर्तिनाम् ॥ २२
तांस्त्वभिद्रवतो दृष्ट्वा राक्षसान्भीमविक्रमान् ।
खरस्यापि रथः किंचिज्जगाम तदनन्तरम् ॥ २३

आरुरोह) Dt1 D4 6 T1 2 G2 खरस्तदा, T3 विभूषण , K(ed) G(ed) खरो रथ (by transp) (for रथ खर)

17 V2 illeg up to 17ᵃ (cf v l 15) Ś1 Dt1 D6 om 17 —ᵃ) V1 B Dg1 D2 3 5 7 T3 निशम्य Ñ1 Dg1 Dm1 D1–4 8 T G M1 3 तु(D1 च)रथस्थ त(G1 तु) (for त रथगत) ❀ Cm रथस्थ खर निशाम्य दृष्ट्वा ❀ —ᵇ) T1 G2 3 राक्षस (for राक्षसा) V1 भीमपराक्रमा (hypm), B3 T1 भीमविक्रम —ᶜ) Dg1 Dm1 D8 T3 G3 M1 ते परिवार्य, G1 स परि° (for सपरि°) —ᵈ) Ñ1 B2–4 D1–3 5 7 दूषणश् (for °ण) Ñ V1 B4 D1–3 5 7 महाबल , B1–3 महाबला , M2 3 °रथ (for °बलम्)

18 ᵃ) Ś1 Ñ1 B3 Dt1 D1 2 6 7 M Ct तन्महत्सैन्य, Ñ3 V B1 2 4 D5 तन्म(B1 4 त म)हासैन्य(V2 illeg from सैन्य up to 19ᵇ), Dg1 T3 तान्महाप्राज्ञा(T3 °ज्ञा)न् , D3 दृष्ट्वा तत्सैन्य (for तान्महेष्वासान्) —ᵇ) Dg1 Dm1 D1–4 T G M1 2 -वर्मा- (for -चर्मा) Ś1 Ñ1 D1–3 M1 2 -ध्वज (for -ध्वजान्) Ñ2 V1 B D6 7 दृष्ट्वा नानायुधध्वज(B2 °धान्वित), Dt1 D6 रथचर्मायुधध्वज, M3 घोरकर्मायुधध्वज —T1 reads 18ᵃ–19ᵇ twice —ᶜ) M2 निर्यातु (for निर्यात) Ś1 Ñ V1 B1 Dm1 D2 3 5 7 8 G3 M [अ]ब्रवीद्द(D3 8 °त्क्र)द्धो, Dg1 °त्क्रुद्धो, Dt1 D6 T1(second time) °त्प्रेक्ष्य, D1 °दृष्टो (for [अ]ब्रवीद्दृष्ट्वा) —ᵈ) Dt1 D6 T1(second time) Ct दूषण (for रथस्थ) D1 सर्वरक्षसा (for °राक्षसान्) ❀ Ck खरस्तु तत् महत्सैन्य घोरवर्मायुधध्वजमिति पाठः । सर्वराक्षसानिति । सेनाप्रधानानिति शेष । अथ सेनापतिप्रेषण । ततस्तु तन्महदित्यादि । रथवर्मायुधध्वज, निर्यातेत्यब्रवीत् प्रेक्ष्य दूषण सर्वराक्षसानिति पाठः ❀

19 V2 illeg for 19ᵃᵇ, T1 repeats 19ᵃᵇ (for both, cf v l 18) —ᵃᵇ) Ck अतस् (for ततस्) D1 त (for तद्) Dm1 D8 G3 M1 रक्षसा (for राक्षस) D4 T1 2 ततस्तु तन्महत्सैन्य, M2 ततो राक्षससैन्य तत् —ᵇ) Dg1 Dm1 D1–4 8 T3 G M1 2 -वर्म , M3 कर्म- (for -चर्म) Ñ2 V1 B D6 7 G(ed) ततो राक्षससैन्य तच्छूलशक्ति(G[ed] °च्छक्तिशूल [by transp])गदाधर —ᶜ) Ñ1 आजगाम (for निर्जगाम) D3 जनस्थान (for °नात्) —ᵈ) D3 निजस्थानान् (for महानाद) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 महोदधिसमस्वन, Dm1 D8 G3 खरचित्तानुवर्तिना, T3 महावेग महास्वन

20 The sequence of st from 20–24 (D3 up to 25) in Ś1 Ñ1 D1–3 is 23, 24, 25(only D3), 22, 20 and 21 —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1–3 आयसै , Cv पट्टिसै , Cr mpk पट्टसै , Cg k(also) is in text (for पट्टिशै) —ᵇ) G1 2 तीक्ष्णैश्चव (for सुतीक्ष्णैश्च) —ᶜ) D1 हस्तैश्च, M3 पाशैश्च (for हस्तस्थैर्) Ñ1 Dt1 D6 खड्गैश्चक्र रथस्थैश्च, M2 शूलानि चोद्यतस्ते —ᵈ) Dg1 भ्राजमान , D4 भ्राजमान (for भ्राजमानैश्) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 स- (for च) Ś1 Ñ1 D1–3 M2 3 निर्ययुर्नैर्ऋतर्षभा (D1 °र्भा) —For 20, Ñ2 V B D5 7 subst

386* मुद्गरान्शक्तिचक्राश्च सुतीक्ष्णाश्च परश्वधान् ।
सर्वे शूलानि चादाय निर्ययू राक्षसर्षभा ।

[(l 1) B1 मुद्गर (for °रान्) Ñ2 तोमराश्, V2 सुतीक्ष्णैश्च (for सुतीक्ष्णाश्) —V2 illeg from l 2 up to st 21 —(l 2) V1 खरस्य रथमास्थाय, B2–4 शूलानि चादाय तदा(B4 °था) (for the prior half)]

21 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–3, cf v l 20 V2 illeg for 21 (cf v l 386*) —ᵃ) Ñ2 V1 B D5 7 पट्टिशै (for परिघैर्) Ñ2 B1–3 चान्यैर्, V1 B4 D5 7 चान्ये (for घोरैर्) Ś1 Ñ1 D1–3 भिण्डिपा(D3 °मा)लैश्च निशितैर् —ᵇ) Ñ2 V1 B D5 7 तथान्यैर- (for अतिमात्रैश्च) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1–3 5 7 M2 गदाभिर् (for गदासि-) Ś1 Ñ1 D2 3 सद्गैर् , Ñ2 D1 5 7 शल्यैर् , V1 B चक्रैर् (for वज्रैर्) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1–3 5 7 उग्रदर्शना , B1 त्य(marg also उ)ग्रदर्शना , T3 घोर°, G1 2 M उग्र° (for भीमदर्शनै) —After 21, D3 repeats 25

22 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–3, cf v l 20 —ᵃ) Ś1 Ñ1 B3 D1 3 M3 सहस्राणि(B3 °णा), Ñ2 V1 D5 7 T2 तु (V1 च)घोराणा (for सुघोराणा) —ᵇ) Ś1 Ñ1 B3 D3 M3 सुघोराणि(Ñ1 M3 °णा), B4 सहस्राणा, D1 घोराणा च (for सहस्राणि) —ᵈ) Ñ2 V B D5 7 खरस्य वशवर्तिना —After 22, D3 ins

387* सर्वे ते चागता दूरात्खरचित्तानुसारिण ।

23 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–3, cf v l 20 T3 om 23 D3 om 23ᵃᵇ and wrongly reads 24ᵃᵇ in its place —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1 2 M2 तास्तु(D2 °श्च) निर्धावितान्दृष्ट्वा, Ñ2 V B D6 7 निर्गच्छतस्तु(B4 °त तु) तान्द(B3 तौ द)ष्ट्वा,

ततस्ताञ्शबलानश्वांस्तप्तकाञ्चनभूषितान् ।
खरस्य मतमाज्ञाय सारथिः समचोदयत् ॥ २४
स चोदितो रथः शीघ्रं खरस्य रिपुघातिन ।
शब्देनापूरयामास दिशश्च प्रदिशस्तथा ॥ २५
प्रवृद्धमन्युस्तु खरः खरस्वनो
रिपोर्वधार्थं त्वरितो यथान्तकः ।
अचूचुदत्सारथिमुन्नदन्पुन-
र्महाबलो मेघ इवाश्मवर्षवान् ॥ २६ G 3 28 42 B 3 22 24 L 3 27 25

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

Dt1 Dm1 D6 8 G3 M1 तास्तु निर्धावतो दृष्ट्वा —b) Dt1 Dm1 D6 8 G3 M1 2 भीमदर्शनान (for °विक्रमान्) —cd) Dt1 D6 [अ]थ, Ck t as in text (for [अ]पि) D3 खरस्य मतमाज्ञाय (= 24c) Ñ2 V B D5 7 खरोपि(Ñ2 D5 7 °रोथ, B4 °रश्च) स्व(Ñ2 सु)रथेनाशु निर्ययौ बलदर्पित

24 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-3, cf v l 20 —a) V1 तत्र (for ततस्) M3 तु (for ताञ्) B3 बलवान्, D1 प्रबलान्, M1 च बलान्, M3 शलभान् (for शबलान्) —b) Ś1 Ñ B2 Dg1 Dm1 D1-3 5 7 8 T3 M भपणान् (for भूषितान्) —D5 om 24cd —c) Cg मति (for मतम्) V1 D4 T1 2 G1 आस्थाय (for आज्ञाय) B1 च तमादाय (for मतमाज्ञाय) —d) Ś1 D1 2 प्रत्यचो(D1 °नो)दयत्, Ñ1 लघुविक्रम, V2 समदेशयत्, Dt1 D6 पर्यचोदयत् (for समचोदयत्) B1 सारथि समदेशयत्, B3 निर्ययू राक्षसर्षभा

25 V2 illeg for 25abc D3 repeats 25 after 21 —a) Dg1 Dt1 D6 T3 सचोदितो, D1 स नोदितो, D3 प्रचोदितो (for स चोदितो) Ś1 Ñ1 D1 2 श्रीमान् (for शीघ्र) Ñ2 V1 B D5 7 निर्गच्छतो(V1 B °न्स) रथस्त(B1 °स्व, D5 7 °स्थ)स्य —b) Ñ2 D5 7 तत्सैन्य (for खरस्य) G2 खरस्याध्वरघातिन —c) Ś1 Ñ B D1-3 5 7 T2 G2 पूरयामास (for [आ]पूरयामास) —d) D2 3 6 स दिश (for दिशश्च) Ś1 Ñ1 B3 च विदिशस्, Ñ2 V B1 2 4 D5 7 M2 चोपदिशस्, Dt1 D4 T1 सप्रदिशस्, D1 T3 प्रतिदिशस् (for च प्रदिशस्) K(ed) तदा (for तथा) ❀ Ct सचोदित इत्यादि श्लोकद्वय कतकसख्यारीत्या प्रक्षिप्त ❀

26 a) Ś1 D2 प्रवृद्धसैन्यस्, Ñ2 V B D5 7 विवृद्धमन्यु Ñ2 V B D3 5 7 M3 स, D1 च (for तु) Ñ2 om खर Ś1 समस्वनो, Ñ1 Dt1 D6 M2 °रस्वरो (for खरस्वनो) —b) V1 वधार्थ- (for वधार्थं) Ś1 Ñ1 D1-3 विनिर्गत (for यथान्तक) Ñ2 V B D5 7 कुपिता(Ñ- B2 D7 °तो)तकोपम (for त्वरितो यथान्तक) —c) S1 Ñ1 D2 3 प्रा(D2 3 प्र)चोदयत्, D1 प्रनोदयत्, D4 G1 M अचोदयत् (for अचूचुदन्) S1 Ñ1 Dg1 D1-4 T1 2 G1 2 M2 भृश, K(ed) Cm g घन (for पुनर्) Ñ2 V2 B2-4 D5 7 प्रचोदयामास भृश ससारथि, V1 B1 प्रचोदयामास रथ स(B1 च)सारथि —V2 illeg, G3 damaged for d —d) Ś1 D2 महाधनो, D1 मनोरथो, Cg as in text, Cgp महानिलो (for महाबलो) Ñ1 [अ]श्मजान्यथा (for [अ]श्मवर्षवान्) Ñ2 V1 B D5 7 महाबलस्तू(B4 °ल तू)र्णतर व्रजेत्यथ

Colophon —*Sarga name* Ś1 खरसैन्यनिर्याण, Ñ V2 B D1 5 7 खरनिर्याण, V1 खरप्रयाण, D2 3 खरनिर्याण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D1 2 om, Ñ2 V2 D7 28, V1 27, B2 4 29, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S 22, D3 31, D6 18 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

२२

3 9 1 तत्प्रयातं बलं घोरमशिवं शोणितोदकम् ।
3 23 1 अभ्यवर्षन्महामेघस्तुमुलो गर्दभारुणः ॥ १
3 28 1 निपेतुस्तुरगास्तस्य रथयुक्ता महाजवाः ।
समे पुष्पचिते देशे राजमार्गे यदृच्छया ॥ २
श्यामं रुधिरपर्यन्तं बभूव परिवेषणम् ।
अलातचक्रप्रतिमं प्रतिगृह्य दिवाकरम् ॥ ३
ततो ध्वजमुपागम्य हेमदण्डं समुच्छ्रितम् ।
समाक्रम्य महाकायस्तस्थौ गृध्रः सुदारुणः ॥ ४
जनस्थानसमीपे च समाक्रम्य खरस्वनाः ।
विस्वरान्विविधांश्चक्रुर्मांसादा मृगपक्षिणः ॥ ५
व्याजह्रुश्च प्रदीप्तायां दिशि वै भैरवस्वनम् ।
अशिवा यातुधानानां शिवा घोरा महास्वनाः ॥ ६
प्रभिन्नगिरिसंकाशास्तोयशोणितधारिणः ।
आकाशं तदनाकाशं चक्रुर्भीमा बलाहकाः ॥ ७

22

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ś1 B1 D1 2 त प्रयात, Ñ V B2–4 D3–5 7 T1 2 M1–3 त प्रयात, Dg1 T3 G तस्मिन्याते, D6 तत्प्रयात, Cm*p* as in text (for तत्प्रयात) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 जय(D1 °न)प्रेप्सुम् , Dg1 बले घोरे, D4 T G जनस्थानाद् , M2 3 खर वीरम् (for बल घोरम्) ❀ Cg तस्मिन्यात इत्यादि ।, Ck तस्मिन्नित्यादि ❀ —^{b}) Dt1 अशिव- (for °व) Ś1 अशुभ शोणितोदक , Ñ1 D1–3 M2 3 अशुभा (M2 3 °शिवा) शोणितोदका G3 illeg for 1^{c}–2^{b} —^{c}) V1 B1 D5 7 अश्मवर्षं, V2 B2–4 अश्मवर्षी (for अभ्यवर्षन्) Ñ1 D1–3 M2 3 महामेघास् , Dt1 D6 °घोरस् (for °मेघस्) ❀ Ct अभ्यवर्षन्मेघ इति शेष· ❀ —^{d}) T2 तुमुल (for °लो) Ś1 लोमहर्षण (for गर्दभारुण) Ñ1 D1–3 तुमुला(D1 °ल) लोमहर्षणा (D1 °ण), Ñ2 V B D5 7 सहसैव ववर्ष ह, M2 3 तुमुला गर्दभारुणा ❀ Ci गर्दभारुणा धूसरवर्णा ।, Ck अभ्यवर्षन्निति पद । गर्दभारुणा धूसरवर्णा ❀

2 G3 illeg for 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 D5 7 स्खलितास् (for तुरगास्) M2 3 चास्य (for तस्य) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 जवनैस्तुरगा(V B स्खलिता) भृश, G2 रथे युक्ता मनोजवा —For 2^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–3 subst

388* पपात तुरगश्चास्य स्खलितो हेमभूषण ।
[Ś1 Ñ1 वल्गितो (for स्खलितो)]

—G3 damaged from समे up to मा in ^{d} —^{c}) M2 3 सम्यक् (for समे) Ś1 तु प्रचिते, Ñ1 सूप°, Ñ2 V B D5 7 [अ]पि च तदा(B1 °था), D1 सुग्रथिते, D2 सुग्र°, D3 परि° (for पुष्प°) —^{d}) V B4 मार्ग (for -मार्गे) Ñ2 D5 7 तथा मुहु , V B1 2 4 गता मुहु , D6 यथेच्छया (for यदृच्छया)

3 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 transp 3 and 4 —^{a}) Ś1 D3 श्याव (for °म) Ñ2 V B D5 7 च रक्त (for रुधिर-) Ñ1 श्यामो रुधिरपर्यंतो (sic) —^{b}) Ñ2 D5 7 परिवेषक, B1 °शन, B2 3 °शण (for °वेषणम्) —^{d}) Ś1 प्रतिगृह्णन् , B2 Dg1 D4 5 7 T2 3 G3 Cg परिगृह्य (for प्रति°)

4 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 transp 3 and 4 —^{a}) D2 समाक्रम्य (for उपागम्य) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 M3 ततो (Ñ2 D5 7 तथा, V अथो, B अथा)स्य ध्वजमाक्रम्य(V M3 °गम्य), M2 ततोस्य तु ध्वजस्याग्र —^{b}) D2 -दड- (for -दण्ड) Ñ2 D7 समुत्थित D3 5 6 हेमदडसमुत्थित —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 सहसैव, Ñ2 V B D5 7 तस्थौ गृध्रो, D8 समाकृष्य (for समाक्रम्य) —^{d}) Dg1 स दारुण (for °रुण) Ñ2 V B D5 7 वक्त्राच्छोणितमुद्वमन्(B2–4 °द्गिरन्)

5 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 समीप (for °पे), D1 4 T1 2 G1 M3 तु (for च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 T2 G1 2 M समागम्य (for °क्रम्य) D4 M1 खरस्वरा (for °ना) Ñ2 V B D5 7 समुत्पत्य(Ñ2 B1 3[m] °पेत्य) महास्वना . —^{c}) G3 damaged from क्र up to प्रदी in 6^{a} Dt1 D6 नादान् (for चक्रुर्) Ñ2 V B D5 7 विस्वर(D5 °न) बहुधा नेदुर् —^{d}) Dt1 om मांसादा V2 गृध्र- (for मृग-)

6 G3 damaged up to प्रदी (cf v l 5) —^{a}) Dg1 M2 3 अपि दीप्तायां, Dt1 D6 T3 Ct अभिदी°, T2 M1 चाभि (M1 अपि) दीप्तास्या (for च प्रदी°) —^{b}) G1 M2 भैरव (for °व) G2 -स्वना , M2 3 स्वर (for -स्वनम्) M1 दीप्ताया दिशि भैरव —For 6^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 subst

389* व्याजहार च दीप्ताया याम्याया दिशि भैरवम् ।

[Ś1 Ñ1 D1–3 दीप्ताम्या (for °या) Ś1 Ñ1 D1–3 दीप्ताया (for याम्याया) Ñ1 अशिवा शिव (sic), D3 (m) दिशि भैरवा (for दिशि भैरवम्)]

—^{c}) Ñ1 तथैव, Dg1 Dt1 D6 T3 M2(before corr) अशिव, D3 अशुभ (for अशिवा) —^{d}) Dm1 D6 घोर- (for °रा) G3 -स्वरा (for °ना) Ś1 शकुनी चैव संस्थिता, Ñ1 शकुनी दैवतार्थिता, D1 2 शकुनी देवसज्ञिता, D3 शृगाली दैवनिर्मिता —For 6^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

390* रव शिवा महाघोरा वमन्ती पावक मुखात् ।
[B1 वमन (for °न्ती)]

7 ^{a}) Ś1 D2 ते भिन्ना, Ñ1 D3 ते भिन्न-, D1 विभिन्न- (for प्र°) Dt1 D6 G Ct*p* (also as in text) -गज-

बभूव तिमिरं घोरमुद्धतं रोमहर्षणम् ।
दिशो वा विदिशो वापि सुव्यक्तं न चकाशिरे ॥ ८
क्षतजार्द्रसवर्णाभा संध्या कालं विना बभौ ।
खरस्याभिमुखं नेदुस्तदा घोरा मृगाः खगाः ॥ ९
नित्याशिवकरा युद्धे शिवा घोरनिदर्शनाः ।
नेदुर्बलस्याभिमुखं ज्वालोद्गारिभिराननैः ॥ १०
कबन्धः परिघाभासो दृश्यते भास्करान्तिके ।
जग्राह सूर्यं स्वर्भानुरपर्वणि महाग्रहः ॥ ११
प्रवाति मारुतः शीघ्रं निष्प्रभोऽभूद्दिवाकरः ।
उत्पेतुश्च विना रात्रिं ताराः खद्योतसप्रभाः ॥ १२

G 3 29 10
B 3 23 13
L 3 28 12

(for गिरि-) ※ Cr k प्रभिन्नो मत्त ※ —For 7^{ab}, Ñ2 V B D5 7 subst

391* भिन्नभेरीस्वनाश्चैव मांसशोणितवर्षिण ।

[D7 भिन्ना (for भिन्न-) B1 3 -स्वराश् (for स्वनाश्)]

—D3 reads 7^{c} in marg —^{d}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1 2 5 7 T2 भीम- (for भीमा) Dt1 D6 चक्रुर्भीमाबुवाहका

8 ^{b}) T2 उत्थित, M2 उद्भूत (for उद्धत) Ñ1 लोम- (for रोम-) D6 -हर्षिण Ś1 D2 सुमहल्लोमहर्षण, D1 3 उद्धत लोम° —^{c}) D3 [ऽ]थ (for the first वा) Dg1 (marg also [अ]तिदिशो) Dt1 D6 T3 प्रदिशो (for वि°) D3 च (for the second वा) —^{d}) T1 2 न च व्यक्त (for सुव्यक्त न) Dg1 T3 प्रकाशिरे Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3 8 G1 3 M1 3 न व्यक्त (Ñ1 नाल्पयं) प्र(Dm1 D8 G3 M1 स)चकाशिरे, D4 G2 M2 न च व्यक्त(M2 न व्यक्त स) प्रकाशते(D4 °शिरे) —For 8, Ñ2 V B D5 7 subst

392* तमसा चैव घोरेण समुद्भूतेन सर्वश ।
प्रच्छादित जनस्थान न चकाशे समन्तत ।

[(l 1) B3 मुहूर्तेन च(m also as above) (for समुद्भूतेन)]

9 ^{a}) G1 3 -[अ]द्रि- (for -[आ]र्द्र-) Ś1 D3 -सवर्णस्तु, Ñ1 °र्णास्तु, D1 °र्णा तु, D2 °र्णांशुस्, G3 -सुवर्णाभा (for -सव°) Ñ2 V B D5 7 नभश्च रुधिराभास —^{b}) Ś1 D1–3 तस्मिन्काले रवि(D1 त्रिनि)र्बभौ, Ñ1 तस्मिन्काले विनिर्बभु —^{c}) Dm1 D1 8 T G1 3 M1 [अ]भिमुखा, G2 °मुखे (for °मुख) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dg1 Dt1 D1–3 5–7 M2 3 खर चाभिमुखा(Ñ2 °खे, B3 Dt1 D6 °ख) नेदु , B2 खराश्च विमुखा नेदु —^{d}) Dm1 Cg घोर- (for °रा) Ś1 खस्था खरतरस्वना , Ñ1 सखगा खरनिस्वना , Ñ2 V B D1–3 5 7 G1 M2 3 खगा (V1 D2 °रा) खस्था खरस्वना (D1 3 M2 3 °रा), Dg1 खरा घोरखगा मृगा —After 9, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G2 3 M ins , while G1 ins after 10

393* कङ्कगोमायुगृध्राश्च चुकुशुर्भयशसिन ।

[M3 कका (for कङ्क) G2 वृद्धाश् (for -गृध्राश्)]

10 Ś1 Ñ1 D1(after 12^{ab}) 2 3 M2 3(both preceded by 398*) read 10(^{ab} and ^{cd} transp) after 12 —^{a}) Dg1 Cm g -[अ]शुभकरा, G2 °शिवतरा (for -[अ]शिवकरा) D1 दीप्ता भयकरा युद्धे —^{b}) D1 पाप- (for घोर-) Dm1 G2 M2 3 -[अ]भिदर्शना , M1 -निद (damaged) (for -निदर्शना) —^{c}) Dm1 T2 G3 M1 [अ]भिमुखा (for °मुख) Ś1 D2 सर्वेश(D2 सघश)स्तस्थिरे भूमौ, Ñ1 D3 सघशश्च(D3 शब्दाश्च च)क्रिरे भूमौ, D1 M2 3 सघशश्चुक्रुशुर्भीमा —For 10 Ñ2 V B D5 7 subst and read after 397*

394* रुरुदु सघशो घोरा पावकोद्गारिभिर्मुखै ।
अशिवा दिशि दीप्तायां शिवास्तत्र भयावहा ।

[V2 mostly illeg for l 1 and 2 —(l 1) B4 रुरुवु (for °दु) B1 महसा (for सघशो) —(l 2) D7 अदिवा (for °शिवा)]

—After 10, G1 ins 393*

11 D1 om 11 —^{a}) Dg1 Dm1 D4 T1 2 G3 कबधा T2 परिघाभासा, G2 °कारो (for °भासो) Cm g t कबध परिघाभास (as in text) —^{b}) Dg1 Dm1 D4 8 T1 2 G3 दृश्यते —For 11^{ab}, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 subst

395* सकबन्ध सपरिघ स्वर्भानुश्च दिवाकरम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 भास्कर दीप्ततेजस (for the post half)] —^{c}) Ś1 Ñ1 कालपर्याप्तम्(Ñ1 °यंतम्), Ñ2 B1 D5 7 कालपर्यस्तस् V B2–4 D2 3 कालपर्यंतस् (for सूर्यं स्वर्भानुर्) —^{d}) Ñ2 V B D2 3 5 7 स्वपर्वणि, G1 M2 3 पर्वणीव (for अप°) D3 तथा (for महा-)

12 ^{a}) Ñ2 V B D1 5 7 प्रववौ Ñ2 V B D5 7 चडो, M2 रूक्ष (for शीघ्र) Ś1 Ñ1 D2 3 न वाति(Ś1 चापि, Ñ1 रात्रि) पवन शीतो —After 12^{a}, Ś1 D2 3 ins

396* न शशी सौम्यदर्शन ।
उदयादुदितो दृष्टो

—^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 च (for ऽभूद्) —After 12^{ab}, D1 reads 10 and om 12^{c}–13^{d} Dg1 reads 12^{cd} in marg —^{c}) Ś1 तदा नक्त, Ñ1 त्रिना वद्ध (sic), D2 3 M2 विना(M2 दिवा) चद्र (for °रात्रि) —^{d}) Ñ1 -निस्वना (sic), Dm1 D2 3 8 T3 G सन्निभा (for -सप्रभा) M1 ताराश्च विगतप्रभा —For 12^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst (followed by 394*)

397* उदभासद्दिवा चन्द्रस्तारागणसमन्वित ।

[V D5 7 तदभासद् (for उद°) Ñ2 D5 7 समावृत , V1 -निषेवित (for समन्वित)]

—After 12, Ś1 Ñ1 D2 3 read 10, while M2 3 ins

398* चक्रिरे विह्वलान्घोरान्मासादा वनगोचरा ।

G 3 29 12 B 3 23 13 L 3 28 13 संलीनमीनविहगा नलिन्यः शुष्कपङ्कजाः ।
तस्मिन्क्षणे बभूवुश्च विना पुष्पफलैर्द्रुमाः ॥ १३
उद्धूतश्च विना वातं रेणुर्जलधरारुणः ।
वीचीकूचीति वाश्यन्तो बभूवुस्तत्र सारिकाः ॥ १४
उल्काश्चापि सनिर्घोषा निपेतुर्घोरदर्शनाः ।
प्रचचाल मही चापि सशैलवनकानना ॥ १५
खरस्य च रथस्थस्य नर्दमानस्य धीमतः ।
प्राकम्पत भुजः सव्यः स्वरश्चास्यावसज्जत ॥ १६
सास्रा संपद्यते दृष्टिः पश्यमानस्य सर्वतः ।
ललाटे च रुजा जाता न च मोहान्न्यवर्तत ॥ १७
तान्समीक्ष्य महोत्पातानुत्थितान्रोमहर्षणान् ।
अब्रवीद्राक्षसान्सर्वान्प्रहसन्स खरस्तदा ॥ १८
महोत्पातानिमान्सर्वानुत्थितान्घोरदर्शनान् ।
न चिन्तयाम्यहं वीर्याद्बलवान्दुर्बलानिव ॥ १९

[M3 विस्वरान् (for विह्वलान्) M3 नादान् (for घोरान्)]

—Thereafter M2 3 read 10

13 D1 om 13 (cf v l 12) V2 illeg for 13^{ab} —After 13^{ab}, G3 reads 15^{cd} repeating it in its proper place —^{cd}) M1 damaged for तस्मिन् Dm1 D4 8 Γ2 G3 पुष्पै (for पुष्प-) M1 -फला द्रुमा (for -फलैर्द्रुमा) Ś1 Ñ1 D2 3 तस्मिन्मुहूर्ते न बभु पुष्पाणि च फलानि च —For 13^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

399* पत्रपुष्पविहीनाश्च तरवो न चकाशिरे ।

[V B फल- (for पत्र)]

14 ^{a}) B3 4 D2 उद्धतश्, Dm1 D8 उत्पेतुश्, D1 उद्भूत, D3 उद्धतश्, D6 उद्धूतश् (for उद्धू°) D5 दिवा (for विना) —^{b}) Ñ2 D5 7 रेणुर्ज्वालाकरारुण॰, D1 °जाल खरारुण —After 14^{ab}, V1 reads 17^{cd} D1 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D1–3 6 8 T Ct चीची- (for वीची-) Ś1 Ñ1 D2 3 वाशन्तो, Dt1 तेश्यतो (sic), D1 वाम्नितो (sic), Cm g वाश्यन्तो (for वाश्यन्तो) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 बभ्रमुश्चैव, D1 बभ्रमुस्तत्र (for बभूवुस्तत्र) D4 8 I G2 3 M शारिका (for सा°) —For 14^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

400* विनेदुरुच्चैः सुभृशं पक्षिण खरनिस्वना ।

[V1 च (for सु-) V1 दक्षिणे (for पक्षिण)]

15 D1 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B Dm1 D1–5 7 8 S(M2 after corr *sec m*) सनिर्घाता (for °र्घोषा) —^{b}) V1 B M3 -निस्वना (for दर्श°) G3 repeats 15^{cd} here (cf v l 13) —^{c}) V1 D1 T1 2 सर्वा, M2 3 मद्य (for चापि) —^{d}) D1 काननी (sic) (for °ना)

16 ^{a}) Dg1 तु, D8 marg (for च) V B3(*inf lin* also as in G2) खरन्तस्य, G2 M2 रथन्तस्य (for °स्थस्य) —^{b}) Dg1 वर्धमानस्य (for नर्द°) Ñ1 D2 3 दुर्मते (for धीमत) Ś1 नदमानस्य दुर्मते, Ñ2 V B D5 7 नर्दतो जयगर्धिन (B1 3 °गृध्नि), D1 नदतस्तस्य दुर्मते —After 16^{ab}, B4 erroneously reads 18^{cd} up to वाहिनी(cf v l 18) in brackets repeating it in its proper place —^{c}) D2 भुज- (for °ज) B3 राम, G3 सद्य (for °व्य) —^{d}) Dm1 D4 8 Γ1 [अ]वमज्यत, Γ3 °ज्जित (for °ज्जत) Ś1 D2 स्वरश्चैवोपहन्यत, Ñ1 D3 °श्चैव व्यहन्यत, Ñ2 V B1–3 D5 7 °श्चापि व्यभिद्यत, B4 °श्च व्यवभिद्यत, Dg1 शरश्चापावसर्जित, D1 °श्चाभ्यवहन्यत, G1 M2 3 सव्य नेत्रमकपत

17 ^{ab}) D2 3 साश्रु, Γ1 Cm*p* सास्र (for °स्रा) Ñ1 सास्रा तस्य च वै दृष्टि, D1 सास्रा बभूव दृष्टिस्तु (for ^{a}) D1 पश्यतस्तस्य (for °मानस्य) G2 M1 सर्वश (for °त) Ñ2 V B D5 7 सास्रा(B4 °स्रा) दृष्टिरभूद्दीना मुख चैव व्यशुष्यत —V1 reads 17^{cd} after 14^{ab} —^{c}) Dt1 च रुतो (sic), D6 T1 2 च रुजो, T3 विरुजो, G2 तु रुजा (for च रुजा) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 जज्ञे (for जाता) D1 अभूच्च रुग्ललाटस्य —^{d}) B4 D3 Γ2 M2 3 मोहो (for मोहान्) M2 [ऽ]न्ववर्तत

18 Ñ1 D2 3 repeat 18^{ab} after 405* —^{a}) Ñ1 D2 3 (all second time) उत्थितास्तान्, Ñ2 V B D5 7 तानुत्थितान् (for °समीक्ष्य) D1 महाघोरान् (for महोत्पातान्) —^{b}) Dg1 Dt1 D6 उत्थितान्, D1 उत्पातान् (for उत्थि°) Ś1 D2 (first time) घोरदर्शनान्, D1 3 (first time) लोमहर्षणान् (for रोम°) Ñ1(first time) अतीव भृशदारुणान्, Ñ V2 B D2 3 5 7(Ñ1 D2 3 second time) निशम्य(D5 7 °हत्य) भृशदारुणान्, V1 निशम्य भृशमुत्थितान् —After 18^{ab}, Ñ1 D2 3 read 27^{cd} for the first time repeating it in its proper place Ś1 om (hapl) 18^{c}–19^{b} B4 reads erroneously 18^{cd} for the first time in brackets after 16^{ab} repeating it here G3 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{c}) D1 घोरान् (for सर्वान्) —^{d}) D2 प्रसहन् (meta) (for प्रहसन्) Ñ V B(B4 both times) Dm1 D1–3 5 7 8 G1 3 M वाहिनीपति (for स खरस्तदा)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) G3 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{a}) Ñ1 D2 3 घोरान् (for सर्वान्) Dt1 D6 उत्थितान्, D8 उत्थितान् (for उत्थि°) D1 घोरदर्शनात्, D6 °दर्शिनान्, Γ2 रोमहर्षणान्, G2 रोमदर्शनान् (sic) (for घोरदर्शनान्) —M2 reads (var) 19^{cd} twice —^{c}) Ñ2 V B D5 7 वीर्यम् (for °र्याद्) —^{d}) Ñ1 D2 3 transp दुर्बलान् and इव Ś1 बलवानिव दुर्बल, Ñ2 V B D5 7 M- (first time) आश्रित्य स्व(M2 °त्यात्म)बलोद्भव

तारा अपि शरैस्तीक्ष्णैः पातयेयं नभस्तलात् ।
मृत्युं मरणधर्मेण संक्रुद्धो योजयाम्यहम् ॥ २०
राघवं तं बलोत्सिक्तं भ्रातरं चापि लक्ष्मणम् ।
अहत्वा सायकैस्तीक्ष्णैर्नोपावर्तितुमुत्सहे ॥ २१
सकामा भगिनी मेऽस्तु पीत्वा तु रुधिरं तयोः ।
यन्निमित्तं तु रामस्य लक्ष्मणस्य विपर्ययः ॥ २२
न क्वचित्प्राप्तपूर्वो मे संयुगेषु पराजयः ।
युष्माकमेतत्प्रत्यक्षं नानृतं कथयाम्यहम् ॥ २३

देवराजमपि क्रुद्धो मत्तैरावतयायिनम् ।
वज्रहस्तं रणे हन्यां किं पुनस्तौ च मानुषौ ॥ २४
सा तस्य गर्जितं श्रुत्वा राक्षसस्य महाचमूः ।
प्रहर्षमतुलं लेभे मृत्युपाशावपाशिता ॥ २५
समेयुश्च महात्मानो युद्धदर्शनकाङ्क्षिणः ।
ऋषयो देवगन्धर्वाः सिद्धाश्च सह चारणैः ॥ २६
समेत्य चोचुः सहितास्तेऽन्योन्यं पुण्यकर्मणः ।
स्वस्ति गोब्राह्मणेभ्योऽस्तु लोकानां ये च संमताः ॥ २७ G 3 29 26 B 3 23 28 L 3 28 27

---

20 [a]) D1 चापि (for अ°) Ś1 Ñ1 D2 3 अपि तारा (by transp) Ñ2 V B D5 7 M2 तारापतिमपि क्षिप्र —[b]) B2 3 (before corr as in text) पातयिष्ये, D4 T1 2 G1 2 °यामि (for °येय) Dg1 Dm1 D1 4 8 T G3 नभस्थलात् —[c]) D7 om धर्मेण —V2 illeg from वमण up to धनदा in the post half of l 1 of 401* —[d]) Ś1 D2 3 योजये चाहमप्युत (Ś1 °प्यत), Ñ1 योजये चाद्य पौरुषान्, Ñ2 V1 B D1 5 7 योजयेय रुषा (D7 पुरुषा [hypm])न्वित (D1 °दह) —After 20, Ñ2 V B D5 7 ins

401* न मे भय सहस्राक्षाद्धनदाद्वापि विद्यते ।
शक्तोऽह सर्वभूतानामिति मे निश्चयो दृढ ।

[(l 1) B1 3 D7 अपि (for वापि) —D5 om from l 2 up to 22 —(l 2) B4 ते (sic) (for मे) V2 B2 निश्चिता मति (for निश्चयो दृढ)]

21 D5 om 21 (cf v l 401*) —[a]) Ñ1 D3 च (for त) Ñ2 V B1 4 D7 राम वीर्य-, B2 3 राम मध्य- (for राघव त) —[b]) Ś1 Ñ1 V B D1–4 7 T1 2 G2 3 M चास्य, G1 तस्य (for चापि) I3 लक्ष्मण चापि सोदर —[d]) Ś1 [अ]पवर्तितुम्, D1 निव°, D2 [उ]पव°, M2 °पसर्पितुम् (for [उ]पाव°) —For 21[cd], Ñ2 V B D7 subst

402* निहत्य सायकैरद्य नयामि यमसादनम् ।

[B2 तीक्ष्णैर् (for अद्य) B1 मायकैर्वाणैर् (sic)]

22 D5 om 22 (cf v l 401*) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 M1 transp 22[ab] and 22[cd] —[a]) Ñ1 नो, D3 वा (for मे) V1 om ऽस्तु D1 transp भगिनी and मेऽस्तु —[b]) Dm1 D8 G3 [इ]य (for तु) Dm1 D8 शोणित (for रुधिर) Ś1 Ñ V B D1–3 7 राक्षसी कामरूपिणी (B1 °चारिणी) —[c]) Ñ2 प्रनिमित्तम्, Dg1 Dm1 D4 T3 य निमित्तस्, G1 त°, Cv m यन्निमित्तस् (for य°) Ñ2 V B D7 असौ रामो, G1 तु रामश्च (for तु रामस्य) —[d]) Ñ2 V B D7 G1 लक्ष्मणश्च निपत्स्यते —For 22[cd], Ś1 Ñ1 D1–3 subst

403* तन्निमित्त हनिष्यामि समरे तौ कुमारकौ ।

[D1 समेतौ (for समरे)]

23 D1 om (hapl ?) 23–24, Ñ1 T2 om 23[ab] —[a]) D3 क्वचित्, G2 कश्चित् (for क्वचित्) B1 पूर्वं (for °र्वो) Dm1 D8 तु (for मे) —[b]) Ś1 D2 3 समरेषु, B3 सयुगे च (for °षु) —[c]) V B1 2 4 D2 5 7 M2 एव, B3 अपि (for एतत्) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 3 प्रवदामि (for कथयामि)

24 D1 om 24 (cf v l 23) —[a]) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 (after corr sec m as in text) क्रोधवान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 क्रुद्ध, V2 B2 क्षिप्र (for क्रुद्धो) —[b]) D5 तत्र (for मत्त-) D4 T1 2 -[ऐ]रावण- Ñ2 V Dt1 D5 6 G1 2 M3 -गामिन (for -यायि°) Ś1 Ñ1 D2 3 मत्तैरावणवाहन, B1 3 4 D7 °णगामिन, B- मत्तवारणगामिन —[cd]) Ś1 Ñ1 D3 वज्राकितकर हन्या, D2 अह हन्मि शराघातै (for °) Ś1 Ñ1 M2 तु (for च) Dg1 Dm1 D4 8 T G2 3 M1 3 Cm कुमानुषौ, Dt1 D6 च मानवौ, D2 3 कुमारकौ (for च मानुषौ) Ñ2 V B D5 7 वज्रपाणिमह हन्या किमु त मानुष रणे

25 [a]) Ñ2 V B D5 7 तस्यैव (B4 °व) (for सा तस्य) Ś1 Ñ1 D1–3 तस्य तद्वचन (D1 गर्जित) श्रुत्वा —[b]) Ś1 Ñ1 D2 3 राक्षसी सा, Dt1 D6 °साना, M2 खरस्य च (for राक्षसस्य) —[d]) B2 वज्र- (for मृत्यु-) Ś1 Ñ1 V1 B D1–3 5 7 M -वश गता, Ñ2 V2 -[अ]वश गता (for °वपाशिता) —After 25, D1 reads 30–34

26 ☞ Dg1 Dm1 T3 G3 om 26–29 (Dg1 T3 26–28) here and read after 3 23 17[ab], while Dt1 D4 6 8 T1 2 G1 2 M read 26–28 (D8 26–29 including 406*) here for the first time and repeat them after 3 23 17[ab] —[a]) Ś1 Ñ1 G1 समीयुश्च —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3 M -काङ्क्षया (for °ङ्क्षिण) —[c]) Ś1 Ñ1 D2 3 सुरै सार्धं मुनिगणा —For 26, Ñ2 V B D5 7 subst

404* आजग्मुरृषय सिद्धास्ततो रणदिदृक्षव ।
देवगन्धर्वमुख्याश्च दिव्याश्चाप्सरसा गणा ।

27 For sequence and om in Dg1 Dm1 T3 G3, cf v l 26 —[a]) Ñ2 V2 B D5 7 M2 [ऊ]चुश्च, V1 [उ]चैश्च, D1 वोचु, D2 नेदु (for चोचु) —[b]) Ś1 T1 तु, B1 3 हि (for ते) Ñ2 B4 D4 5 7 8 कर्मिण, B1 कर्मणि (for °ण) D3 अन्योन्य पुण्यकर्मिण Ñ1 D2 3 read 27[cd] for

G 3 29 27
B 3 23 28
L 3 28 28

जयतां राघवो युद्धे पौलस्त्यान्रजनीचरान् ।
चक्रहस्तो यथा युद्धे सर्वानसुरपुंगवान् ॥ २८
एतच्चान्यच्च बहुशो ब्रुवाणाः परमर्षयः ।
ददृशुर्वाहिनीं तेषां राक्षसानां गतायुषाम् ॥ २९
रथेन तु खरो वेगात्सैन्यस्याग्राद्विनिःसृतः ।
तं दृष्ट्वा राक्षसं भूयो राक्षसाश्च विनिःसृताः ॥ ३०
श्येनगामी पृथुग्रीवो यज्ञशत्रुर्विहंगमः ।
दुर्जयः करवीराक्षः परुषः कालकार्मुकः ॥ ३१
मेघमाली महामाली सर्पास्यो रुधिराशनः ।
द्वादशैते महावीर्याः प्रतस्थुरभितः खरम् ॥ ३२
महाकपालः स्थूलाक्षः प्रमाथी त्रिशिरास्तथा ।
चत्वार एते सेनाग्र्या दूषणं पृष्ठतोऽन्वयुः ॥ ३३

---

the first time after 18[ab] repeating it here —[c]) Ñ2 V1 D1 5 7 च, B4 Dt1 D4 6 T1 2 M2 3 तु (for ऽस्तु) Ś1 Ñ1 D2 3 (both times) स्वस्ति गोब्राह्मणायेति —[d]) D4 8 T1 Cv g येभिसगता, T2 ये च सगता, G1 2 M1 3 चेति सगता (for °समता) Ś1 D2 3 (D2 3 second time) लोकेभ्यश्चैव सगता, Ñ1 (both times) D2 (first time) लोकेभ्यश्चेति सगता, Ñ2 V B D3 (first time) 5 7 M2 लोकेभ्यश्(M2 °काना) चैव सर्वेश (D3 °त), D1 लोकेभ्यश्चापि नित्यश —After 27[cd] (first occurrence), Ñ1 D2 3 ins

405* इति वै व्यसृजन्वाचमन्तरिक्षे महर्षय ।

[D3 चैवासृजन् (for वै व्य°) Ñ1 illeg for वाच],

—Thereafter they all repeat 18[ab]

28 For sequence and om in Dg1 Dm1 T3 G3, cf v l 26 —[ab]) M1 जयताद् D1 राघवौ (for °वो) D4 8 T1 2 Cg सख्ये (for युद्धे) Ñ2 V B D5 7 रामो विजयता युद्धे सपौलस्त्यान् (V °स्त्य) निशाचरान् —[c]) Ś1 D2 5 इन्द्रो हता, Ñ V B D3 7 पाक (V1 वृत्र) हता, D1 पाकशास्ता (for चक्रहस्तो) Ś1 पूर्वं, Dt1 D6 विष्णु (for युद्धे) —[d]) Ñ2 -दारुणान्, Dt1 D6 G1 2 M1 -मत्तमान्, D5 7 -दानवान् (for -पुगवान्) Ś1 सर्वांश्चासुरराक्षसान्, D2 सर्वांस्तान्पुरराक्षसान

29 T3 om 29–30, Dm1 G3 om 29 here and read after 420*, Dg1 om 29[ab] D8 repeats 29 (including 406*) after 420* —[a]) Ñ V B D1 3 5 7 बहुधा, D8 बहवो (for °शो) Ś1 D2 एत (D2 °ता) श्चान्य (D2 °न्या) श्च बहुधा —[b]) Ś1 कुर्वाणा (for ब्रुवा°) —After 29[ab], Dg1 (before 29[cd]) Dt1 D4 6 8 T1 2 G1 2 M ins

406* जातकौतूहलास्तत्र विमानस्थाश्च देवता ।

[D4 8 (first time) T1 2 तस्थुर् (for तत्र)],

while D1 ins after 29[ab]

407* यदेतदौत्पातिकमत्र दृश्यते ।
तदाशु रक्ष सु भृश विमुच्यताम् ।
भवन्तु लोका मुदिता हतद्विष ।
सदेति तत्त्व मुनिपुगवाब्रुवन् ।

—D1 om 29[cd] —[c]) Ś1 सेना (for तेषा) —[d]) M3 महात्मना (for गतायुषाम्)

30 T3 om 30 (cf v l 29) D1 reads 30–34 after 25 —[a]) Dg1 D1 M2 च (for तु) —[b]) Ñ2 V B D5 7 अथ सैन्याद्, Dg1 M2 3 अग्रे सैन्याद्, Dm1 D4 8 T1 2 G उग्रसैन्यो (for सैन्यस्याग्राद्) Ñ2 Dg1 D4 8 T2 G3 विनिसृत Ś1 Ñ1 D1–3 अग्रे (D1 °ग्र) सैन्याद्विनिर्गत Dt1 D6 om 30[cd] —[c]) D1 2 निसृत, D3 निर्गत (for राक्षस) Ñ1 दृष्ट्वा विनिसृत भूयो, Ñ2 V B D5 7 M त दृष्ट्वा नि सृत तूर्णं (B2 3 हत्, M1 भूमौ, M3 भूयो), Dm1 D8 G3 °निसृत भूमौ —[d]) D2 ते (for च) Ś1 D5 7 ते निनि सृता, Ñ1 D3 ते (D3 च) विनिर्गता, Ñ2 V B1 2.4 अपि (Ñ2 तेपि) नि सृता, D1 M3 चाभि (M3 °पि) नि सृता, M2 चापि निसृता (for च विनि°)

31 [a]) Ś1 D2 दूरगामी, B4 °मानी, D1 °मी च (for श्येनगामी) Dt1 D6 T3 पृथुश्यामो, D2 °वलो, G2 पृष्ठग्रीवो (for पृथुग्रीवो) —[b]) Ś1 D- यज्ञशत्रो (for °शत्रुर्) Ś1 Ñ V2 B4 D1–3 5 7 G1 M महारिपु, V1 महाबल, B1 महारथ, B2 3 महावृष (for विहगम) —[c]) B2 दुर्दम, D3 दुर्जर (for °य) Ś1 D2 परवीराक्ष, Ñ2 V B D5 7 कालकारय (V1 B4 °रया, B1 °रय) श्च, D6 परवीराक्ष (for कर°) —[d]) V1 B1–3 (before corr as in text) D4 6 पुरुष (for प°) Ś1 कालकर्मक, Ñ2 V B Dt1 D1 5–7 T3 कालि (V2 B2 Dt1 D1 6 T3 °ल) कामुक (for कालकार्मुक)

32 [a]) Ñ2 V B1 4 D5 7 मेघमाली (V1 °लोमा [meta]), B3 °वाणो, Dt1 T1 2 हेममाली (for मेघमाली) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 G1 महाबाहु (for °माली) —[b]) Dt1 D6 वरास्यो (for सर्पा°) Ñ2 D5 7 लवितोदर, V B निह्न (B1 4 °र्ण, B2 3 °र्हं) तोदर, G2 रुधिराशनि, M3 °रावर, G (ed) विकृतोदर (for °शन) Ś1 Ñ1 D1–3 महास्यो (D1 सर्पाभो) लोहिताचर —[c]) Dg1 महावीरा (for °र्या) —[d]) Ñ2 V2 B1–3 D1 3 5 7 तस्थुस्तम्, V1 ततस्तम् (for प्रतस्थुर्) Ś1 Ñ1 B4 D2 G (ed) तस्थु प्रमुखत (Ñ1 B4 समभित, G [ed] समतत) खर

33 [a]) B3 G1 महाकपाली, Dg1 °कलाप, D5 °कपाट, D6 °कापाल —[b]) Dt1 D6 G3 प्रमाथिस् (for °थी) —[c]) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dg1 (before corr) Dt1 D1–3 5–7 T3 सेनाग्रे, B2 सैन्याग्रे, G3 सैन्याग्र्या (for °ग्र्या) —[d]) Ś1 Ñ2 V2 B2 3 (before corr *sup lin* as in text) D1 4 T1 [illegible] G3 M3 ययु (for ऽन्वयु) —After 33, Ś1 D1–3 ins

सा भीमवेगा समराभिकामा
सुदारुणा राक्षसवीरसेना ।
तौ राजपुत्रौ सहसाभ्युपेता
माला ग्रहाणामिव चन्द्रसूर्यौ ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

२३

आश्रमं प्रति याते तु खरे खरपराक्रमे ।
तानेवौत्पातिकान्रामः सह भ्रात्रा ददर्श ह ॥ १
तानुत्पातान्महाघोरानुत्थितान्रोमहर्षणान् ।
प्रजानामहितान्दृष्ट्वा वाक्यं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ २
इमान्पश्य महाबाहो सर्वभूतापहारिणः ।
समुत्थितान्महोत्पातान्संहर्तुं सर्वराक्षसान् ॥ ३
अमी रुधिरधारास्तु विसृजन्तः खरस्वनान् ।
व्योम्नि मेघा विवर्तन्ते परुषा गर्दभारुणाः ॥ ४ G. 3 30 4 B 3 24 4 L 3 29 4

408* तत्कार्मुकैराभरणैर्ध्वजैश्च
तैर्वर्मभिश्चाग्निसमानवर्णैः ।
बभूव रूपं रुधिराशनानां
सूर्योदये रक्त इवाभ्रराशिः ।

[(l 1) D1 आभरण- (for °रणैः) D2 द्विजश् (sic) (for ध्वजैश्)].

while B3 ins after 33

409* त्वरमाणाश्च ते सर्वे वायुकम्पिसमा जवे ।

34 ᵃ) Ś1 -[अ]भिकामुका, Ñ2 D5 7 °गामिनी, Dt1 D6 °काङ्क्षिणी (for °कामा) —ᵇ) D4 T1 2 G1 2 महाबला (for सुदारुणा) Ñ2 V2 B2 D7 G2 -भीम- (for -वीर-) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1–3 [उ]पतस्थे (D2 °स्थौ), Ñ2 D5 7 [अ]भ्युपेयाच्, V B °पायात् (for [अ]भ्युपेता) —ᵈ) D6 सम- (for इव) D2 सूर्यमिव (for चन्द्रसूर्यौ) Ñ2 V B D5 7 M3 छायेव रात्रेर्दि (M3 कृष्णा दि)वि चंद्रसूर्यौ

Colophon —*Sarga name* Ś1 खरोत्पातदर्शनं, Ñ1 उत्पातदर्शनं, Ñ2 D1 3 5 खरनिर्याण (D5 °णं), V B खरनिर्याणे उत्पातदर्शनं, D1 खरोत्पात, D7 खरनिर्याणे दुःशकुनानि —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om Ñ2 V2 D5 7 29, V1 28, B2 4 30, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 23, D1 26, D3 32, M2 3 24 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

23

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) Ñ2 V B D1 5 7 समनुप्राप्ते, M2 त्वभिसंप्राप्ते, M3 त्वनभिप्राप्ते (for प्रति याते तु) S1 Ñ1 D2 3 तमाश्रममनुप्राप्ते —ᵇ) Dg1 reads खरे in marg M3 भीम- (for खर-) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D2 [उ]त्पातकान्, D3 [उ]त्पादुकान् (sic), D6 M2 3 [उ]त्पातिकान् (for [औ]त्पातिकान्) Ñ2 V B D5 7 तानुत्पातान्खरो रामः, D1 तदेवोत्पातिक रामः

2 ᵃ) Ñ2 V B D5 7 दृष्ट्वा च (B2 तु) तान् (for तानुत्पातान्) —ᵇ) D3 लोम° (for रोम°) Ñ2 V B D5 7 उत्पातांल्लो (B1 D7 °रो)महर्षणान्, Dt1 Dm1 D6 8 रामो दृष्ट्वात्यमर्षण Cvp as in text for ᵃᵇ ❀ Cr k t cite अम (Ct अत्यम)र्षण अ(Ct अत्य)स्वस्थचित्त ❀—Ś1 om 2ᶜ–3ᵇ —ᵈ) G2 3 M2 रामो (for वाक्यं) Dm1 D8 लक्ष्मणं वाक्यम् (by transp) —For 2ᶜᵈ, Ñ V B D1–3 5 7 subst

410* द्विषतामहितान्सर्वान्रामो वचनमब्रवीत् ।

[D7 om (hapl) for नामहि Ñ1 D3 दृष्ट्वा (for सर्वान्) D1 द्विषतामहितं ज्ञात्वा, D2 द्विषन्तं मङ तान्दृष्ट्वा (for the prior half) Ñ1 D1–3 लक्ष्मणम् (for वचनम्)]

3 Ś1 om 3ᵃᵇ (cf v l 2) —ᵃ) V1 उत्पातान्पश्य सौमित्रे —ᵇ) Ñ2 B1 4 D5 7 सर्वभूताहिताय वै, V1 B2 3 °भूताशिवाय वै, D1 °भूतनिपातिन, D2 °भूतोपहारिण, D8 °भूतार्थहारिण, M3 °भूतापहात्रणे —ᶜ) V B महाघोरान् (for महोत्पातान्) Ñ2 D5 7 उत्थितान्सुमहाघोरान्, D1 उत्पातानशिवान्घोरान् —ᵈ) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 सक्षेसुमिव मानुषान् (B3 *sup lin* also राक्षसान्), D1 युगान्तस्य पुर सरान्, M2 सक्षेतुमिह राक्षसान्, M3 सक्षेतु सर्वराक्षसान्

4 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 इमे (for अमी) Ñ2 V B D5 7 -धाराभिर्, M1 -धारा वै (for -धारास्तु) D1 समानरुधिरा धारा —ᵇ) Dg1 विसृजति, Dt1 D6 विसृजते, D3 (with hiatus) उत्सृजत (for विसृजन्त) Dm1 D8 G3 खरस्वरा, Cg खरस्वरान् Ś1 Ñ1 V1 D1 2 सृजन्त (V1 वर्षंते) खरनिस्वना, Ñ2 V2 B D5 7 वर्षंतीति (D5 7 °न्ति)-खरस्वना —ᶜ) Ñ2 D5 7 मेघा व्योम्नि (by transp) Ś1 Ñ1 D2 3 7 विवर्तंते, B2 D1 निवर्तंते, Dg1 [अ]भिवर्तंते, Dm1 मिवर्तंति, D8 G3 M3 विवर्तंते, M1 प्रदृश्यते, M2 प्रवर्तंते (for विवर्तन्ते) —ᵈ) Ś1 D2 दारुणा, Ñ V B1 (after corr) Dg1 Dm1 D1 पुरुषा (for परुषा) Ś1 भीमदर्शना, D1 शैलवर्चस (for गर्दभारुणा)

G 3 30 5 B 3 24 5 L 3 29 5 सधूमाश्च शराः सर्वे मम युद्धाभिनन्दिनः ।
रुक्मपृष्ठानि चापानि विवेष्टन्ते च लक्ष्मण ॥ ५
यादृशा इह कूजन्ति पक्षिणो वनचारिणः ।
अग्रतो नो भयं प्राप्तं संशयो जीवितस्य च ॥ ६
संप्रहारस्तु सुमहान्भविष्यति न संशयः ।
अयमाख्याति मे बाहुः स्फुरमाणो मुहुर्मुहुः ॥ ७
संनिकर्षे तु नः शूर जयं शत्रोः पराजयम् ।
सुप्रभं च प्रसन्नं च तव वक्त्रं हि लक्ष्यते ॥ ८
उद्यतानां हि युद्धार्थं येषां भवति लक्ष्मण ।
निष्प्रभं वदनं तेषां भवत्यायुःपरिक्षयः ॥ ९
अनागतविधानं तु कर्तव्यं शुभमिच्छता ।
आपदं शङ्कमानेन पुरुषेण विपश्चिता ॥ १०
तस्माद्गृहीत्वा वैदेहीं शरपाणिर्धनुर्धरः ।
गुहामाश्रय शैलस्य दुर्गां पादपसंकुलाम् ॥ ११

5 ^{a}) Ś1 D2 सधूम्र(D3 °म्रा)श्वसना सर्वे, Ñ2 V B D5 7 सधूमा इषवश्चेमे, D1 सधूमा धूसरा सर्वे —^{b}) Ñ2 V B D5 7 महा- (for मम) Ś1 Ñ1 D1-3 -[अ]भिकाङ्क्षिण, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 Cm -[अ]भिनन्दिता (for -[अ]भिनन्दिन) —After 5^{ab}, T3 ins

411* नक्षव्याघ्रमृगा सर्वे नदन्ति विकृतस्वरै ।

—^{cd}) D2 जातानि (for चापानि) Dg1 Dt1 D2 3 6 T1 G2 M3 Ct विचेष्टते, Dm1 D8 G3 चे(G3 चे)ष्टतेपि, D1 प्रसरति (for विवेष्टन्ते) M1 वेष्टते चापि लक्ष्मण (for ^{d}) Ñ2 V B D5 7 रुक्मपृष्ठमिद चापि चाप विस्फुरतीव मे —After 5, D1 3 ins, Ñ2 V B3 4(marg) D5 7 ins after 9

412* निमित्तानि च पश्यामि शरीरे पार्थिवात्मज ।
आत्मनो यानि तान्याहुर्घोर प्राणिनिवर्हणम् ।

[(l 1) D1 प्रपश्यामि, D3 च पश्याच (for च पश्यामि) —(l 2) B4 प्राण- (for प्राणि) D3 घोरान्प्राणिनिबर्हण (for the post half) D1 आत्मन पार्श्वितान्पापान्घोरान्प्राणनिवर्हणान्]

6 ^{a}) G2 मम, M2 इव (for इह) Ś1 Ñ1 D1-3 6 यादृश हि(Ñ1 यथा च) विकूजति, Ñ2 V B D5 7 यथा च नि(V2 B वि)नदती मे —^{c}) D4 भृश, Cm [अ]भय (for भय) Cv प्राप्त (for प्राप्त) Ñ2 V1 B D5 7 M2 अत्युग्र(B2 समश्च) नो(M2 हि) भय घोर(Ñ2 M2 प्राप्त) —^{d}) V1 B1 मे, G2 ह (for च)

7 V2 om 7 Dg1 reads 7^{ab} in marg —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 च (for तु) Ñ2 V1 B D5 7 सुतुमुल, D1 G1 तु महान् (subm) (for तु सुमहान्) Dm1 D8 G3 M1 स(M1 सु) सप्रहार सु(M1 °रस्तु)महान्, T2 सुप्रहारस्तु मतिमन् —^{b}) Ñ2 V1 B D5 7 भवितेह (for भविष्यति) Ñ1 सदारुण, D3 सुदारुण (for न सशय) —^{cd}) Ś1 आख्याति दक्षिणो बाहु, D1 अय सव्यस्तु मे बाहु (for^c) G2 न सशय (for मुहुर्मुहु) Ñ2 V1 B D5 7 यथा स्फुरत्यय बाहुर्दक्षिणो मम लक्ष्मण

8 ^{a}) M3 सनिकृष्टस् (for सनिकर्षे) Dg1 च मे शूर, D2 च नो वीर, D3 वने वीर, M1 तु नो वीर (for तु न शूर) D1 शमते सनिकर्षं ते, M3 सनिकर्षस्तु नो वीर —^{b}) Dg1 D2 M2 3 जय शत्रो (D2 °त्रु) पराजय —For 8^{ab}, Ś1 Ñ V B D5 7 subst

413* सनिकृष्टश्च नो वीर जय शत्रो पराजय ।

[Ś1 Ñ1 सनिकर्षश्च B2 मे वीर Ś1 Ñ1 शत्रु- (for शत्रो)]

—^{c}) Ś1 सुप्रभाव, V सुप्रभ सु, Dg1 D1 T3 Cm g k सप्रभ च, D3 प्रसभ च (for सुप्रभ च) —^{d}) Ñ1 च लक्षये, D4 M1 च लक्ष्यते, T2 हि लक्ष्मण (for हि लक्ष्यते) Ñ2 V B D5 7 यथेद वदन तव(V2 B1 3 मम), D1 3 वदन तव लक्ष्यते

9 ^{a}) Ś1 उद्धताना, Ñ2 D5 7 तद्गताना, V तद्यताना (for उद्यताना) Ñ1 तु, B2 M3 च (for हि) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 युद्धाय T3 युद्धार्थमुद्यताना हि —Ñ1 om 9^{bc} —^{b}) Ś1 तेषा, Dg1 T3 G3 एषा (for येषा) D7 लक्षण (for लक्ष्मण) —^{c}) M2(after corr sec m as in text) निष्प्रभच्छादन (for निष्प्रभ वदन) Ś1 D2 दीन (for तेषा) —^{d}) V1 Dg1 Dm1-D4 8 T2 3 M1 2(after corr sec m)-परिक्षये Ś1 Ñ1 D2 3 ते(Ñ1 ये)षा विद्यात्पराजय —After 9, Ñ2 V B3 4(m) D5 7 ins 412* —After 9, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

414* रक्षसा नर्दता घोर श्रूयते हि महाध्वनि ।
आहताना च भेरीणा राक्षसै क्रूरकर्मभि ।

[(l 1) Dg1 नदता Dt1 D6 घोष, G3 घोर (for घोर) Dg1 Dt1 D6 [s]य, D4 T G1 च (for हि) M3 महान्ध्वनि —(l 2) T2 om च (subm)]

10 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 3 च (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 शुभलक्ष्मण, Ñ2 V B D5 7 इह(V1 °ति) लक्ष्मण, D3 शुभदर्शन, T1 2 G1 2 M2 जयमिच्छता Dg1 reads 10^{cd} in marg —^{c}) Dg1 शसमानेन, D1 3 तर्तुकामेन (for शङ्कमानेन) Ś1 Ñ1 D2 आत्म(Ñ1 उप, D2 अप)देश सदा वीर, B3 आपदाशकमानेन —^{d}) D1 विजानता

11 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 3 त्व गृहीत्वा तु वैदेहीं, Ñ2 V B D5 7 तस्मात्सीता गृहीत्वा त्व, D1 त्व सीता गृह्य वैदेहीं —^{b}) B3 Dg1 शरपाणि- (for °पाणिर्) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 3 आविश, B1 3 (before corr as in text) (for आश्रय) M3 भद्र ते (for शैलस्य) —^{d}) D5 7 दुर्ग- (for दुर्गां) Ś1 Ñ V B1-3 D2-5 7 M2 -सवृता, B4 D1 -सकटा (for -सकुलाम्) —For 11^{cd}, T3 subst

415* गुहामाश्रय सौमित्रे शीघ्रेण वचनान्मम ।
शैलराजस्य महतीं दुर्गां पादपसकुलाम् ।

प्रतिकूलितुमिच्छामि न हि वाक्यमिदं त्वया ।
शापितो मम पादाभ्यां गम्यतां वत्स माचिरम् ॥ १२
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः सह सीतया ।
शरानादाय चापं च गुहां दुर्गां समाश्रयत् ॥ १३
तस्मिन्प्रविष्टे तु गुहां लक्ष्मणे सह सीतया ।
हन्त निर्युक्तमित्युक्त्वा रामः कवचमाविशत् ॥ १४

स तेनाग्निनिकाशेन कवचेन विभूषितः ।
बभूव रामस्तिमिरे विधूमोऽग्निरिवोत्थितः ॥ १५
स चापमुद्यम्य महच्छरानादाय वीर्यवान् ।
बभूवावस्थितस्तत्र ज्यास्वनैः पूरयन्दिशः ॥ १६
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च सह चारणैः ।
ऊचुः परमसंत्रस्ता गुह्यकाश्च परस्परम् ॥ १७

G 3 30 20
B 3 24 22
L 3 29 19

—After 11, Ñ2 V2 B D5 7 ins

416* भव त्व शस्त्रसपन्नो वैदेह्या सह लक्ष्मण ।
उत्पाताना भय घोर नैव द्रक्ष्यसि च स्वयम् ।
भवस्वावहितस्तत्र ज्यास्वनै पूरयन्दिश ।

[B2 om (hapl) l 1–2 B1 4 read l 3 before l 1 —(l 1) V2 B1 3 4 तत्र (for भव) G(ed) सह सवम (for सह लक्ष्मण) —(l 2) B3 उत्पाताश्च, G(ed) आगताना (for उत्पाताना) B1 3 4 [ए]तद् (for [ए]व) —B3 om l 3]

12 [a]) D3 8 Cm*p* प्रतिकूलितम् Ñ2 D5 7 प्रतिकूलतया वाक्य, V B1 2 प्रतिकूलतयैष्टव्य, B3 4 प्रतिकूलितमेष्टव्य, G(ed) प्रतिकूल तु देष्टव्य —[b]) Ś1 Ñ1 D2 3 न तु, Ñ2 V B D5 7 नैव (for न हि) D5 7 वाच्यम् (for वाक्यम्) Ś1 Ñ1 D3 अह, D1 इह (for इद) —[c]) Ś1 Ñ1 D2 3 शा(Ś1 ख्या)पित खल्वसि मया, V B D5 7 शापितो ह्यसि पद्भ्या(B °व्या) मे, D1 शपथैर्मम पद्भ्या तु, M2 शापितो मम पद्भ्या तु, M3 शापितोसि मम प्राणैर् —[d]) Ś1 Ñ1 V B2–4 D2 3 5 7 वीर, B1 धीर, Dm1 D8 G तत्र (for वत्स) B1 नो चिर —After 12, V B2 4 ins

417* उत्तर न च वक्तव्य वीर्यज्ञोऽसि ममानघ ।

[G(ed) च न (by transp) B4 कर्तव्य (for वक्तव्य) V मयानघ, G(ed) त्वयानघ],

while Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 S ins after 12

418* त्व हि शूरश्च बलवान्हन्या ह्येतान्न सशय ।
स्वय तु हन्तुमिच्छामि सर्वानेव निशाचरान् ।

[(l 1) M2 शक्तश् (for शूरश्) D1 M2 दातश्च, M3 शक्तश्च (for बलवान्) Dg1 Dt1 D1 6 T3 एतान् (for ह्येतान्) —(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 स्वय नि, M1 तानह, M2 अह तु (for स्वय तु) G2 M2 3 एतान् (for एव)]

13 [a]) Dm1 D8 स (for तु) —[b]) Ś1 Ñ1 D2 3 सीतामादाय लक्ष्मण —[c]) Ñ2 V1 D5 7 शरम् (for शरान्) Ś1 Ñ1 D2 3 सशर धनुरादाय —[d]) Ś1 V1 गुहादुर्गं Ñ2 B D5 7 उपाश्रयत्, V1 अपाश्रयत्, G1 समाश्रित (for समाश्रयत्)

14 [a]) D1 च (for तु) Ñ2 V B D5 7 गुहा प्रविष्टे तु (by transp) —[b]) Dg1 सीतया सह (by transp) —[cd]) Ś1 D2 हतैतद्युक्तम्, D1 3 हत निर्जितम्, D4 T2 हत निर्यातम्, Cv r m g k t as in text (for हत निर्युक्तम्) Ś1 आदधे, Ñ1 D2 3 आददे, D1 आक्षिपत् (for आविशत्) Ñ2 V B D5 7 राघव कृतमित्युक्त्वा बबध (V1 ररध) कवच दृढ

15 [a]) D1 [अ]र्क- (for [अ]ग्नि-) Ś1 D1–3 -प्रकाशेन, Ñ2 -विकाशेन (for निकाशेन) —[b]) Ñ1 समावृत (for विभूषित) —[cd]) Ś1 D2 M2 रामस्तिमिर, D3 तिमिर सर्वं, G3 तिमिरे रामो (by transp) (for रामस्तिमिरे) Ñ2 V1 B D5 7 रराज रामस्तिमिर, D1 विधूय तिमिर घोर (for [c]) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T2 3 M1 3 महानग्निर्, D1 बभूवार्क (for विधूमोऽग्निर्) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 M2 विधूयार्क (B1–3 °मार्क, D2 °यार्कम्, M2 °याग्निर्) इवोदित (for [d]) Ñ1 घनाधकारतिमिरे बभावर्क इवोदित

16 [a]) D4 T1 महान् (for महच्) D3 समुद्यम्य महच्चाप —[b]) Ś1 चापम् (sic) (for शरान्) Ñ1 D2 3 चादाय (for आदाय) Ñ2 V B D5 7 M3 शराश्चा (B1 °राना) शीविषोपमान् —[c]) Ñ2 V B D5 7 रामो (for तत्र) Ś1 Dt1 D3 6 Ct सबभूवा (D3 ततो वीर) स्थितस्तत्र —After 16, Ś1 N1 B2–4 D2 3 ins

419* सधूमशिखराश्चास्य तूणस्था जज्वलु शरा ।
पर्वतानामिवौषध्य सूर्येऽस्त समुपागते ।
द्विगुण पौरुष चास्य तेजश्च प्रत्यपद्यत ।
ऊर्मय सागरस्येव यथा पर्वणि पर्वणि ।

[(l 1) Ñ1 B2–4 स(Ñ1 वि) धूमा सशिखा (Ñ1 °शिखा, B4 सशिरा) श्चास्य, D3 विधूमाश्चाग्निशिखाश्च (for the prior half) —B3 repeats l 2–4 after l 2 of 423* —(l 2) B2 3 पर्वतस्था (for पर्वतानाम्) B3 (second time) पर्वताह्निहे ·· , B4 पर्वस्था इव चौषध्य (for the prior half) B2 3 (first time) सूर्येस्ते (for °ऽस्त) Ñ1 सूर्ये वास्तमुपागते (for the post half) —(l 3) B2 3 (both times) 4 तेन (for चास्य) B2 तेजमश्चाभ्यवर्धत, B3 (first time) तेजश्चास्य वर्धत (subm), B3 (second time) 4 तेजश्चास्याभ्यवर्धत, D2 तेजश्च प्रतिपद्यत, D3 तेजसा समपद्यत (for the post half) —(l 4) Ñ1 D3 उदय, B2 3 (both times) रामस्य (for ऊर्मय) B2 3 (first time) पवणि ह्युदिते रवौ (B2 विधौ), B3 (second time) 4 पवण्यभ्युदिते रवौ (for the post half)]

17 [a]) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 देवर्षि (B2 °वाश्च) गधर्वा —[b]) Dm1 D8 M2 3 परमर्षय (for सह चारणै) —After 17[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

G 3 30 21
B 3 24 23
L 3 29 20

चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् । | एकश्च रामो धर्मात्मा कथं युद्धं भविष्यति ॥ १८

420* समेयुश्च महात्मानो युद्धदर्शनकाङ्क्षया ।
ऋषयश्च महात्मानो लोके ब्रह्मर्षिसत्तमा ।
समेत्य चोचु सहितास्तेऽन्योन्य पुण्यकर्मण ।
स्वस्ति गोब्राह्मणेभ्योऽस्तु लोकाना ये हि सगता ।
जयता राघवो युद्धे पौलस्त्यान्रजनीचरान् ।
चक्रहस्तो यथा युद्धे सर्वानसुरपुगवान् ।

[For this, cf 3 22 26–28 —(l 1) Dg1 समीयुश्, G1 2 समेताश् (for समेयुश्) Dm1 D8 चारणैस्तत्र (for च महात्मानो) Dg1 om (hapl) from the post half of l 1 to the prior half of l 2 D4 T G1 2 काङ्क्षिण (for काङ्क्षया) —G2 M1 om l 2–6 —(l 3) D4 T2 G1 अन्योन्य (for तेऽन्योन्यं) D4 पुण्यकर्मिण —(l 4) Dt1 D4 6 T1 2 G1 M3 Cm*p* k t स्वस्ति गोब्राह्मणाना च, D8 M2 स्वस्ति गोब्राह्मणेभ्यस्तु, Cm as above (for the prior half) Dg1 T3 Cr m g k t येभि, Dt1 D6 G1 M3 चेति, T2 ये च (for ये हि) Dt1 D6 सस्थिता (for सगता) M2 लोकास्तिष्ठतु शाश्वता (for the post half) —(l 6) G1 स तु हन्तो (sic) (for चक्र°)]

—Thereafter Dm1 D8 G3 cont

421* एतच्चान्यच्च बहवो ब्रुवाणा परमर्षय ।
जातकौतूहलास्तत्र विमानस्थाश्च देवता ।
ददृशुर्वाहिनीं तेषा राक्षसाना गतायुषाम् ।
[(l 1) = 3 22 29^{ab}
—(l 2) = 406*
—(l 3) = 3 22 29^{cd}]

—^{c}) Ś1 Ñ1 Dm1 D2 3 8 G2 3 M1 सतप्ता (for सत्रस्ता) —For 17^{cd}, Dg1 Dt1 D4 6 T G1 subst , while Dm1 D8 G3 ins after 17

422* एवमुक्त्वा पुन प्रोचुरालोक्य च परस्परम् ।

[Dg1 T2 आलोच्य (for आलोक्य) Dm1 D8 G3 राममालोक्य चापरे (for the post half)]

18 ^{b}) Ñ2 D7 राक्षसा भीमविक्रमा —^{d}) V1 करिष्यति (for भविष्यति) —After 18, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 M3 (l 1–2 only) ins , while M2 ins after l 6 of 424*

423* रामो नो विदितो योऽय यथा च वसुधा गत ।
मानुषत्व तु मत्वास्य कारुण्याद्व्यथित मन ।
नर्दन्तीव चमूस्तेषा रक्षसा कामरूपिणाम् ।
नानाविकृतवेषाणा रामाश्रममुपागमत् ।
तिष्ठ राम हतोऽसीति क्रोशन्तस्ते समन्तत ।
अभिपेतु सुसरब्धा राक्षसा बलदर्पिता ।
नानाप्रहरणा घोरा आह्वयन्राघव रणे ।
अभिगम्य सुसरब्धा सर्वत पर्यवारयन् ।
विप्रकीर्णां तु ता दृष्ट्वा राक्षसाना महाचमूम् ।
शाठ्याद्राक्षसमुख्या च स सर सन्यवर्तयत् ।
सनिवृत्त तु तत्सैन्यमेकस्थमभवत्तदा ।
पिण्डित मेघसकाश यथा यूथ द्विपामिनाम् ।

[M2 om l 1–2 —(l 1) V2 B4 [s]पि, B1 न (for नो) Ś1 Ñ1 D2 3 काम नो विदित, B2 रामो निवेदितो, M3 काम हि विदितो (for रामो नो विदितो) V1 युद्धे (for योऽय) V1 युद्धार्थ, B2 तथा च (for यथा च) Ñ1 D3 बहुधा (for वसुधा) —(l 2) G(ed) मनुष्यत्व V1 B4 च (for तु) M3 नो मत्वा (for मत्वास्य) M3 वात्सल्याद् (for कारुण्याद्) V1 M3 व्यथते मन Ś1 D2 मानुषीं हि तनु कृत्वा स्नेहान्नो विक्लव मन , Ñ1 D3 मानुषेति(D3 °षोसि) तत (D3 मति) कृत्वा स्नेहात्कापुरुष मन —After l 2, Ś1 D2 3 ins

423(A)* इति चिन्तयता तेषा रामे च युधि सस्थिते ।,

while B3 repeats l 2–4 of 419* and then cont ·

423(B)* ततस्तु सिद्धा सगणा सहाप्सरा
सुवर्षे मे च स[illegible] ।
जयोऽस्तु रामस्य रणे महात्मनो
व्रजन्तु नाश रिपवश्च सयुगे ।

—Thereafter Ñ1 B3 4 D3 read an addl colophon [*Sarga name* Ñ1 प्रत्ययानिक , B3 गुहाप्रवेश , B4 सीतागुहाप्रवेश , D3 रामाश्रमगमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B3 om , B4 31, D3 33]

—(l 3) Ś1 नर्दती हि, Ñ1 नर्दता तु, Ñ2 नृत्यतीव, V1 नर्नती च, D2 नर्दतीति, D5 नदतीव, M2 नदते च, L(ed) नदती हि (for नर्दन्तीव) Ñ1 तत (for चमूस्) Ś1 D2 3 भीमकर्मणा, Ñ1 पीनवक्षसा M2 क्रूरकर्मणा (for कामरूपिणाम्) —(l 4) D3 रामाश्रयम् (for °श्रमम्) Ś1 Ñ1 D2 उपाद्रवत्, B4 उपागता B1 राघवाश्रममागमत् , M2 सनद्धाना तरस्विना (for the post half) —After l 4, V2 ins (mostly illeg)

423(C)* [illegible] समाययु ।

—M2 om l 5 —(l 5) D2 रिपो (for तिष्ठ) Ñ1 हे राम तिष्ठ रामेति (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 3 दृष्ट्वा विकृतदर्शना (for the post half) —(l 6) M2 सुसक्रुद्धा (for °रब्धा) Ś1 Ñ1 D2 विम(D2 °न)र्दमाना वसुधा शून्ये(Ñ1 °न्य) विश्र वमागता , D3 विनर्दमाना बहुधा शून्ये विश्रममागते —After l 6, B3 ins

423(D)* क राम क च तद्धाना तत्र देवमुदीरयन् । (sic)

—B1 om l 7–8 —(l 7) B2 3 आहूय (for आह्वयन्) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 ततस्ते रामसा(Ś1 राक्षसा, V1 राघवा)श्रने, M2 आह्वयन्तो नृपात्मज, L(ed) ततस्ते राघवाश्रम (for the post half) —V1 om l 8 —(l 8) D5 अभिगम्य तु (for अभिगम्य सु-) Ś1 Ñ1 D2 3 अभिपेतुरभि(D2 °ति)क्रुद्धा सर्व परिव वं(D2 ते) —(l 9) M2 बहुधा राक्षसी चमू (for the post half) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 विप्रकीर्णा(Ñ1 V1 °र्णा ,स्तु तान्दृष्ट्वा स (V1 स)वहून्राक्षसर्षभान् —(l 10) Ś1 D2 साक्षाद् , Ñ1 मौर्ख्याद्, V1 मर्त्यान्, M2 मौढ्याद् (for शाठ्याद्) Ś1 -समुख्य , Ñ1 बुध्वा तु, D2 -मुख्यश्च, L(ed)-मुख्याश्च (for बुध्वा च) Ñ2 om स (subm) V2 B4 M2 सन्यवर्तत, D3 सनिवर्तयन् (for

ततो गम्भीरनिर्ह्रादं घोरवर्मायुधध्वजम् ।
अनीकं यातुधानानां समन्तात्प्रत्यदृश्यत ।। १९
सिंहनादं विसृजतामन्योन्यमभिगर्जताम् ।
चापानि विस्फारयतां जृम्भतां चाप्यभीक्ष्णशः ।। २०

विप्रघुष्टस्वनानां च दुन्दुभींश्चापि निघ्नताम् ।
तेषां सुतुमुलः शब्दः पूरयामास तद्वनम् ।। २१
तेन शब्देन वित्रस्ताः श्वापदा वनचारिणः ।
दुद्रुवुर्यत्र निःशब्दं पृष्ठतो नावलोकयन् ।। २२

G 3 30 30–
B 3 24 31
L 3 29 30–

सन्यवर्तयत्) Ñ2 D5 7 खर सैन्य न्यवर्तयत् (for the post half) —(l 11) Ś1 सनिवर्त्य V1 च (for तु) —(l 12) Ñ1 पीडित (for पिण्डित) Ś1 D2 3 ह्यभवत्सर्व, M2 चाभवच्छीघ्र (for मेघसन्काश) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 यथा यूथो(Ñ1 D3 M2 °थ, D2 °थाद्)विषाणिना (for the post half)],
while Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 S (M3 after 423*) ins after 18

424* इति राजर्षय सिद्धा सगणाश्च द्विजर्षभा ।
जातकौतूहलास्तस्थुर्विमानस्थाश्च देवता ।
आविष्ट तेजसा राम सग्रामशिरसि स्थितम् ।
दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि भयाद्विव्यथिरे तदा ।
रूपमप्रतिम तस्य रामस्याक्लिष्टकर्मण ।
बभूव रूप क्रुद्धस्य रुद्रस्येव पिनाकिन ।
इति सभाष्यमाणे तु देवगन्धर्वचारणै ।

[(l 1) G2 M सर्वे (for सिद्धा) T2 सगताश्च (for सगणाश्च) M- 3 द्विजातय (for द्विजर्षभा) T3 इति देवगणा सर्वे सिद्धाश्च द्विजपुगवा —(l 2) = 406* M1 कृत (for जात-) G2 M1 तत्र (for तस्थुर्) —D1 ins l 3–4 after 19, D4 T1 G1 M3 read l 3–4 here for the first time, repeating them after 27 —(l 3) D4 T1 M3 (second time) प्रविष्ट (for आ°) —(l 4) Dm1 त दृष्ट्वा सवभूतानि (for the prior half) D1 4 T1 G1 M3 (all except D1 second time) भयार्तानि (D4 °नि) प्रदुद्रवु (D1 °विव्यथु) (for the post half) —D1 om l 5-7 —(l 5) T2 M1 रूपमप्रतिरूपस्य (M1 °प च) (for the prior half) —(l 6) G2 M रुद्रस्य क्रुद्धस्य (by transp) Dg1 Dt1 D6 T3 M Cmp महात्मन (for पिनाकिन) —After l 6, M2 ins 423* —G1 2 M om l 7 Dg1 reads l 7 in marg —(l 7) Dm1 D8 स भाषमाणे, D4 T1 2 सभाषमाणे (for सभाष्य°)]

19 Dg1 transp 19^{ab} and 19^{cd} D1 reads 19 (followed by l 3–4 of 424*) after 27 —^{a}) Ś1 Ñ1 V B त तु, Ñ2 D3 5 7 तत्तु (for ततो) Ñ1 D3 -निर्घोष (for -निर्ह्राद) D1 ततस्तु भीमनिर्ह्राद, D2 त गभीरनिनिर्ह्राद —^{b}) D1 वर- (for घोर-) Ñ1 B1 3 4 Dt1 D2 6–8 T1 चर्म, V D3 -कर्म (for वर्म-) —^{d}) V2 समदृश्यत, B1 2 पर्यदृश्यत, Dt1 D3 6 प्रत्य(D3 °ति)पद्यत (for प्रत्यदृश्यत) —After 19, B2–4 ins, while M2 ins after 24^{ab}

425* मेघजालमिवायान्त सविद्युत्पांशुवर्षिणम् ।
शीघ्रवातेरितमिव रक्ष सैन्यमदृश्यत ।

[(l 1) B2 M2 रूपित (for वर्षिणम्) —(l 2) B3 शीघ्र]

20 D1 om 20–24 —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 3 M1 वीरना(D3 M1 °वा)दान्, V2 B2–4 वीरस्वन(B4 °नान्), Dg1 सिंहनादान्, Dt1 D6 वीरालापान्, Dm1 D8 T3 G2 3 विरावास्तान् (for सिंहनाद) Ñ2 D5 7 वीरस्वनानुत्सृजता —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 अभिधावता, Dt1 D6 T3 Ct °गच्छता (for °गर्जताम्) Ñ2 V B D5 7 गर्जता(B2 3 °र्जित) चाप्यभीक्ष्णश —^{c}) G1 चापाश्च (for चापानि) D4 5 7 चा(D4 *) स्फारयता (for विस्फार°) —^{d}) Dg1 जृम्भण, Dm1 D8 G3 गर्जता (for जृम्भता) M2 3 अपि (for चापि) Ñ2 V B1–3 D5 7 मुहुर्मुहु, B4 Ck tp पुन पुन (for [चा]प्यभीक्ष्णश) G3 गर्जताना च भीक्ष्णश (sic)

21 D1 om 21 (cf v l 20) —^{a}) Dg1 Dm1 D8 T3 G1 विप्रहृष्ट-(Dg1 °ष्ट), M3 Ck (also as in text) °कृष्ट- (for विप्रघुष्ट-) M2 विक्रुष्ट हसता चैव —^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 M1 दुदुभी(D4 6 8 °भि, T1 2 M1 °भी)-श्चाभि (Dg1 Dt1 D4 °पि), T3 घोरदुदुभि, G2 M2 3 दुदुभीना च (for °भींश्चापि) —For 21^{ab}, Ś1 Ñ1 D2 3 subst

426* प्रघुष्ट हसमानाना गर्जता चाभिधावताम् ।

[D2 प्रहृष्टभसमानाना (for the prior half) Ś1 तजता (for गर्जता) Ñ1 D3 चातिमात्रत],
while Ñ2 V B D5 7 subst for 21^{ab}

427* विक्रुत सप्रहसतामन्योन्यमभिगर्जताम् ।

[V1 B2 3 विक्रुष्ट स-, V2 विक्रोशता, B1 4 विक्रुष्टाना (for विक्रुत स)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 V2 स तुमुल, B1 अत्युत्कणो, Dg1 T3 G1 M3 स विपुल, Dt1 Dm1 D6 8 G2 M2 सुविपुल, D5 तु तुमुल, G3 तु विपुल, M1 सुविपुल (for सुतुमुल) Ñ2 V B D5 7 M2 3 नाद (for शब्द)

22 D1 om 22 (cf v l 20) —^{a}) Ñ2 V2 B D5 7 नादेन (for शब्देन) G1 सत्रस्ता (for वित्रस्ता) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 तापसा, Dt1 D6 त्रासिता (for श्वापदा) Ś1 वलचारिण (sic) (for वन°) —After 22^{ab}, B2 reads 24^{cd} for the first time, repeating it in its proper place —^{c}) Dm1 D3 4 8 T G M1 नि शब्दा (for नि शब्द) Ñ2 V1 B D5 8 बहुधा बहवो यात (V1 जग्मु), V2 बहुधा बहु धावत —^{d}) Ś1 V1 B4 T3 G3 M1 पृष्ठतो न व्य(V1 वाव)लोकयन्, D3 तापसान् व्यलोडयन् —After 22, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 ins, while M2 cont after 429*

428* अभवन्निष्प्रभ सूर्यस्तिमिरेण च सवृत ।
मारुत प्रतिकूलश्च राक्षसाना ववौ तदा ।

G 3 30 32
B 3 24 31
L 3 29 32

तत्त्वनीकं महावेगं रामं समुपसर्पत ।
धृतनानाप्रहरणं गम्भीरं सागरोपमम् ॥ २३
रामोऽपि चारयंश्चक्षुः सर्वतो रणपण्डितः ।
ददर्श खरसैन्यं तद्युद्धाभिमुखमुद्यतम् ॥ २४
वितत्य च धनुर्भीमं तूण्याश्चोद्धृत्य सायकान् ।
क्रोधमाहारयत्तीव्रं वधार्थं सर्वरक्षसाम् ॥ २५
दुष्प्रेक्ष्यः सोऽभवत्क्रुद्धो युगान्ताग्निरिव ज्वलन् ।
तं दृष्ट्वा तेजसाविष्टं प्राव्यथन्वनदेवताः ॥ २६
तस्य क्रुद्धस्य रूपं तु रामस्य ददृशे तदा ।
दक्षस्येव क्रतुं हन्तुमुद्यतस्य पिनाकिनः ॥ २७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

[(l 1) Ś1 Ñ1 D2 3 समावृत , B3 सुसवृत , M2 [अ]भिसवृत , G(ed) [ए]व सवृत (for च सवृत) —(l 2) Ś1 Ñ1 D2 3 अभूत (for ववौ)]

23 D1 om 23 (cf v l 20) —^{a}) Ñ2 V B D5 7 G2 M1 2 तद(V1 °दा)नीक, Dt1 Dm1 D6 8 तच्चानीक (for तत्त्वनीक) Ñ1 महाबाहु, Dg1 °घोर (for °वेग) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 राम(Ś1 °मे) समुपचक्रमे, Ñ2 V B D5 7 उपासर्पत राघव, Dt1 Dm1 D6 8 राम समनुवर्तत, G1 2 M1 राघव समसर्पत, Cg as in text —D6 om 23^c–24^b —^{c}) Ś1 D2 वृत नानाप्रहरणैर् —^{d}) Ś1 Ñ B D2 3 5 7 M2 वर्धमानार्णवोपम —After 23, M2 ins

429* तिष्ठ राम हतोऽसीति क्रोशमाना समन्तत ।
अभिपत्य सुसक्रुद्धा सर्वत परिवारयन् ।
तत्तु सागरसकाश घोराणा पिशिताशिनाम् ।
राममाह्वयता सख्ये सेनानीकमधिष्ठत ।
सिहनाद विसृजता तिष्ठ तिष्ठेति भाषताम् ।
चापानि विस्फारयता क्ष्वेलता हसतामपि ।
असिशूलान्भ्रमयता गर्जता क्रोशतामपि ।
तेषा शब्द स सुमहान्पूरयामास तद्वनम् ।
उत्पेतुश्चैव नादेन श्वापदाश्च वयासि च ।
क्रव्यादानि च घोराणि ज्ञात्वा त राक्षसाधमम् ।

—Thereafter M2 cont 428* and then further cont

430* तेऽहीनवेगा सहसा राममेक जिघासव ।
नानायुधधरा सर्वे वर्धमानार्णवोपमा ।

24 D1 om 24 (cf v l 20), D6 om 24^{ab} (cf v l 23) —^{a}) Ñ1 D2 विहरश्, Dg1 Dm1 D8 चालयश् (for चारयश्) Ś1 D3 रामो हि(D3 °पि) निहरन्स्वक्ष , G3 रामो निचालयश्चक्षु —B2 repeats here 24^{cd} (cf v l 22) —^{c}) Dg1 M3 स (for तद्) —^{d}) D1 उच्छ्रित, Cg उत्थितम् (for उद्यतम्) Ś1 Ñ1 D2 3 समताद्युद्धकाक्षिण, Dg1 G2 M3 त(G2 य)द्युद्धाभिमुखोद्यत(Dg1 °म), Dt1 D6 T3 G3 युद्धायाभिमुखो गत (T3 G3 °द्यत) —For 24, Ñ2 V B D5 7 M2 subst

431* ततो ददर्श काकुत्स्थो रक्ष सैन्यमुपागतम् ।
सर्वतश्चारयश्चक्षुर्युद्धाभिमुखमात्मन ।

[(l 1) M2 तद्ददर्श ततो राम (for the prior half) V1 B1 M2 खर- (for रक्ष-) —(l 2) M2 युद्धायाभिमुखात्मन (for the post half)]

25 ^{a}) D3 विकृष्य, G1 विनाम्य (for वितत्य) Ś1 Ñ1 D2 3 विनाम्य च(Ś1 विनाम्यैव, D2 विनम्य च, D3 सुधन्वानो) धनुर्वीर, Ñ2 V B D5 7 G(ed) विगृह्य(V1 विधृत्य, B1–3 विसृज्य, G[ed] निगृह्य) पाणिना चाप, M2 वितत्य तु धनुर्दिव्य —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 तूणादु(D1 °चो)द्धृत्य, Dg1 Dm1 G3 Cg तूण्योश्चो°, T1 तूण्या चो°, T2 तूण्यामुद्धत्य (for तूण्याश्चोद्धृत्य) Ñ2 D5 7 M2 सायक (for सायकान्) —^{c}) M2 चापि (for तीव्र) —For 25^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

432* बभूवावस्थितो योद्धु ज्यास्वनै पूरयन्दिश ।
हसन्निव स्थित श्रीमान्पुरस्तात्सर्वरक्षसाम् ।

[(l 1) B2 रामो (for योद्धु) V1 स्वनैरा- (for ज्यास्वनै). —(l 2) V B1 3 एव (for इव) D5 [आ]स्थित (for स्थित) V1 एव (for सर्व-)]

26 D1 om 26 —^{a}) Dg1 Dt1 Dm1 D3 6 8 च (for सो) Ś1 D2 3 क्रोधाद् , Ñ1 दीप्तया (for क्रुद्धो) Ñ2 V B D5 7 पुनश्च रोपदुष्प्रेक्ष्यो —^{b}) G2 3 [उ]ज्वलन् , M2 [उ]स्थित (for ज्वलन्) D3 रामो ह्यग्निरिवोज्वलन् —^{c}) Ñ2 V B D5 7 युक्त, Dg1 विद्ध (for [आ]विष्ट) D3 त दृष्ट्वा सहसोद्विग्ना —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 M2 3 विव्यथुर् , Dg1 Dm1 D4 8 T G1 2 M1 Ck प्राद्रवन् , Ct as in text (for प्राव्यथन्) Ś1 Ñ1 D2 3 नैऋतर्पभा (for वनदेवता)

27 Ś1 Ñ1 D2 3 om 27^{ab} Ñ2 V B D5 7 transp 27^{ab} and 27^{cd} —^{ab}) Ñ2 V B D5–7 तस्य रुष्टस्य, D1 तथा क्रुद्धस्य, M2 क्रुद्धस्य तस्य (by transp) (for तस्य क्रुद्धस्य) Ñ2 V B D5 7 तु मुख, Dg1 D1 रूप तद् , G1 रूप च (for रूप तु) M3 रामस्य रूप तु (by transp) Ñ2 V1 B D5 7 T G1 ददृशुस् , D6 दृश्यते (for ददृशे) G(ed)

२४

अवष्टब्धधनुं रामं क्रुद्धं च रिपुघातिनम् ।
ददर्शाश्रममागम्य खरः सह पुरःसरैः ॥ १
तं दृष्ट्वा सगुणं चापमुद्यम्य खरनिःस्वनम् ।
रामस्याभिमुखं सूतं चोद्यतामित्यचोदयत् ॥ २

स खरस्याज्ञया सूतस्तुरगान्समचोदयत् ।
यत्र रामो महाबाहुरेको धुन्वन्धनुः स्थितः ॥ ३
तं तु निष्पतितं दृष्ट्वा सर्वे ते रजनीचराः ।
नर्दमाना महानादं सचिवाः पर्यवारयन् ॥ ४

G 3 31 4
B 3 25 4
L 3 30 4

तथा (for तदा) —After 27^{ab}, Ñ2 V B1 4 D5 7 ins a passage relegated to App I (No 5), while B2 3 ins it after 27 —^{c}) D1 च (for [इ]व) —^{d}) Dm1 D8 G3 M1 क्रुद्धस्येव (for उद्यतस्य) D1 कपर्दिन (for पिनाकिन) Ñ1 V B D5 7 उद्यतास्त्र पिनाकिन ❀ Cv दक्षस्येत्यादौ प्रथम एवकारो द्रष्टव्य । दक्षस्येव क्रतु हन्तुमुद्यतस्य पिनाकिन इति च पाठ ❀ —After 27, D1 reads 19 followed by l 3–4 of 424* —After 27, Ś1 Ñ1 D2 3 M2 ins a passage relagated to App I (No 6), D4 T1 G1 M3 repeat l 3–4 of 424* after 27 —Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 T G M1 3 ins after 27, while M2 ins after App I (No 6)

433* तत्कार्मुकैराभरणैर्ध्वजैश्च
तैर्वर्मभिश्चाग्निसमानवर्णे ।
बभूव सैन्य पिशिताशनाना
सूर्योदये नीलमिवाभ्रजालम् ।

[(l 1) G3 आभरण- (for °रणैर्) Dt1 D6 रथैश्, T3 तैस्तैश् (sic) (for ध्वजैश्) —(l 2) Dt1 D6 तद् (for तैर्) Dm1 D8 G3 वाजिभिश् (for वर्मभिश्) T3 ध्वजैश्च शूरैर्विविधैश्च वर्मभि —(l 3) M3 वर्ण (for सैन्य) D1 बभौ तु सैन्य युधि नैर्ऋताना —(l 4) D1 नाकम् (for नीलम्) Dm1 [अ]भ्रराजि, D4 T1 G1 2 M3 °वृद, D8 °राति (for [अ]भ्रजालम्) T3 नील इवाभ्रराशि]

Colophon D2 om —*Sarga name* Ś1 खरसैन्यस्तभ , Ñ1 सैन्यभग , Ñ2 सैन्यनिर्याण, V B खरसैन्यदर्शन, D1 राक्षसाभ्युपगम , D3 रामाभ्युपगमन, D5 7 खरसैन्यनिर्याण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 om , Ñ2 D5 7 30, V1 29, V2 30, B2 31, B4 32, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 24, D1 27, D3 34, M2 3 25 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

24

D2 cont the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 M1 begin with श्रीरामाय नम

1 For I–4, D1 subst 438* —^{a}) Dt1 M2 (after corr *sec m* as in text) अवष्टभ्य Ñ1 D3 ततो (D3 तु त) दृष्ट्वा (for -धनु राम) Ś1 D2 अविन्नस्त (D2 अतस्तब्ध) तु त दृष्ट्वा, Ñ1 D3 अवष्टब्ध ततो (D3 तु त) दृष्ट्वा —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 राघव, D6 क्रुद्ध त (for क्रुद्ध च) ❀ Cv अवष्टब्धधनुरिति । धनु शब्दमुकारात लिगानुशासिन साधु मन्यते ।, Cm धनु शब्द उकारातोप्यस्ति ।, Cg धन्यत इति धनु । धन धान्ये इत्यस्माद्धातो भृमृशीतॄमस्जिभ्य उ इत्यौणादिकसूत्रेण उ प्रत्यय । धनुषा च धनु विदु , धनुरिवाजनि वक्र इति काव्यप्रयोगाच्च ।, Ck उकारातोप्यस्ति धनु शब्द इत्यादावेवोक्त ।, Ct उकारातोपि धनु शब्दो धनुर्वाचक ❀ —For 1^{ab}, Ñ2 V B D5 7 subst

434* अवध्य सर्वभूताना राममक्लिष्टकारिणम् ।
[B2 -सैन्याना (for -भूताना)]

—^{c}) V1 आगत्य (for °म्य) —^{d}) Ñ1 सिह- (sic) (for सह) Ś1 D2 3 G M3 -पुर सर , Ñ2 V B D7 निशाचरै , D5 -निशाचर (for पुर सरै) —After I, Ñ2 V B4 D5 7 ins

435* स दृष्ट्वा राममेवैक राक्षस क्रोधमूर्छित ।

2 For I–4, D1 subst 438* V om 2^{ab} —^{a}) D4 सशर (for सगुण) —^{b}) Dm1 D8 G3 -नि (Dm1 नि)स्वन (for °नम्) —For 2^{ab}, Ś1 Ñ B D2 3 5 7 G2 M subst

436* त दृष्ट्वा द्विगुण क्रुद्धश्चापमुद्यम्य सज्जयन् ।
[Ś1 D2 M1 सत्व (M1 °त्त्व)र , Ñ1 D3 G2 M2 3 मस्वन, B3 सहरन् (for सज्जयन्)]

—^{c}) Ñ2 V B D5 7 राघव- (for रामस्य) Ś1 B1 D3 सूत (for °त) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 चोदयस्वेत्युवाच ह, Ñ2 V2 B D5 7 M2 3 याहि याही (M2 3 चोदयस्वे)त्यचोदयत् , V1 याहि याहीति चाब्रवीत् , G1 चोदयामास राक्षस

3 For I–4, D1 subst 438* T3 om (hapl) 3^{ab} —^{a}) Ñ2 V B D7 तु तस्य (for खरस्य) D5 स तु तस्या रुपा सूत (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 तानचोदयत्, V2 समनोदयत् (for समचो°) —^{d}) Dg1 D4 T1 2 G1 3 M3 स्थितो धनु (by transp) Ś1 Ñ1 एकस्तु धुनते धनु , D2 एकस्तद्धुनुते धनु , D3 करस्थ धन्वते धनु , T3 धुन्वन्नेको धनु स्थित , M2 युद्धायावस्थितोभवत् —For 3^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

437* ते ययु शीघ्रगास्तूर्ण यत्र दाशरथि स्थित ।

4 ^{a}) B1 3 निष्पादि (B3 °ति)त, D2 निपतित (for निष्पतित) Ś1 त तु निष्क्रातमालक्ष्य —^{b}) Dg1 Dt1 D6 T3 सर्वतो, T2 सर्वे च (for सर्वे ते) Ś1 Ñ1 D2 3 राघव रिपुघातिन —^{c}) Dt1 Dm1 D6 8 मुचमाना, D3 नर्दमान

G 3 31 5
B 3 25 5
L 3 30 5

स तेषां यातुधानानां मध्ये रथगतः खरः ।
बभूव मध्ये ताराणां लोहिताङ्ग इवोदितः ॥ ५
ततस्तं भीमधन्वानं क्रुद्धाः सर्वे निशाचराः ।
रामं नानाविधैः शस्त्रैरभ्यवर्षन्त दुर्जयम् ॥ ६
मुद्गरैरायसैः शूलैः प्रासैः खड्गैः परश्वधैः ।
राक्षसाः समरे रामं निजघ्नू रोषतत्पराः ॥ ७
ते बलाहकसंकाशा महानादा महाबलाः ।
अभ्यधावन्त काकुत्स्थं रामं युद्धे जिघांसवः ॥ ८
ते रामे शरवर्षाणि व्यसृजन्रक्षसां गणाः ।
शैलेन्द्रमिव धाराभिर्वर्षमाणा महाघनाः ॥ ९
स तैः परिवृतो घोरै राघवो रक्षसां गणैः ।
तिथिष्विव महादेवो वृतः पारिषदां गणैः ॥ १०
तानि मुक्तानि शस्त्राणि यातुधानैः स राघवः ।
प्रतिजग्राह विशिखैर्नद्योघानिव सागरः ॥ ११

(for नर्दमाना) Ñ1 V1 B1 2 D2 3 नादान् (for नाद) Ś1 नदमाना महानादा —T2 om (hapl) from 4^d up to महानाद in the prior half of l 2 of 439* —^{d}) D2 वजिन्य, M3 महिता (for मचिरा) —For 1–4, D1 subst

438* ततस्तद्रक्षसां सैन्यं महानादं महास्वनम् ।
दद्दर्श रामं समरे खरं चोत्तमतेजसम् ।
(3 27 11) { तं रथस्थं धनुष्पाणिं पौरुषे पर्यवस्थितम् ।
दद्दृशुः सर्वभूतानि पाशहस्तमिवान्तकम् ।

5 T2 om 5 (cf v l 4) —^{b}) D2 मध्य (for मध्ये) —Dg1 reads 5^d in marg —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 ग्रह, Dg1 T3 [इ]वात, Dt1 [इ]द्रत, Dm1 D4 8 G3 M2 3 [इ]त्थित, D6 [इ]द्गत (for [इ]दित) —After 5, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 I1 3 G M ins

439* ततः शरसहस्रेण राममप्रतिमौजसम् ।
अर्दयित्वा महानादं ननाद समरे खरः ।
[(l 1) G3 रामं प्रति महौजसं (for the post half) —(l 2) D4 6 G2 3 M अप(D6 आर्, M3 जर्च)यित्वा]

6 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 भीमकर्माणं, G1 अभियुन्वानं (for भीमधन्वानं) Ś1 Ñ1 D1–3 ततस्ते क्रूर(D1 भीम)कर्माणं —^{b}) Ñ2 V1 B2–4 D5 7 क्रुद्ध, D1 क्रुरा (for क्रुद्धा) —^{c}) Ñ2 V B D5 7 शस्त्रै(Ñ2 D5 7 शर)र्नानाविधाकारैर —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 5 7 अभ्यवर्षन् (for °र्षन्त) Ś1 सुदुर्जयं, Ñ2 V B D5 7 सुदुर्जया, D1 महाबल (for दुर्जयम्)

7 ^{a}) D4 I1 पट्टिशै, I3 आयुधैश् (for आयसै) D1 तपरैरायसैः प्रासैः (corrupt) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 प्रासखड्ग-(Ñ2 °ड्गै), D1 खड्ग शूल, G1 खड्ग प्रास (by transp) (for प्रासैः खड्ग) —^{c}) Dt1 D6 शूर, M3 राजन (for राम) —^{d}) D1 निव्यधु (for निजघ्नु) Ñ1 क्रोध- (for रोष-) Ś1 D2 तीव्रविक्रम, Ñ2 V B D5 7 M2 3 क्रोधमूर्छिता, D3 तीक्ष्णविक्रमा (for रोषतत्परा)

8 ^{a}) D1 वारिधार- (for बलाहक-) —^{b}) B3 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 I1–3 G3 महाकाया (for °नादा) Ñ2 V B D4 5 7 I1 G1 2 M महाजव, D1 महारथा (for महाबला) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 अभ्यवर्षन्त (for °धावन्त) —After 8^c, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

440* रथैर्वाजिभिरेव च ।
गजैः पर्वतकूटाभैः
[(l 1) M3 आहवे (for एव च)]
—^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 3 यातुधाना, M1 राम युधि (for रामं युद्धे). D1 वधैषिण, M2 युयुत्सव (for जिघांसव)

9 ^{a}) Ś1 D2 राम, D1 दृष्ट (for रामे) G2 दशा (sic), G3 M2 शस्त्र- (for शर-) —^{b}) Ś1 ससृज्य, Ñ1 ववृष्ट (sic), D2 3 5 7 ससृजु(D5 7 °जु) (for व्यसृजन्) Ñ2 V2 B2–4 ससृजुः सुमहाबला, V1 B1 D1 विसृजतो(D1 °सा [sic]) महाबला —^{cd}) B1 देवेन्द्रम्, B4 शैलेन्द्र (for शैलेन्द्रम्) D4 I1 बलाहका (for महाघना) Ñ2 V B D5 7 प्रवर्षत पयोधरा (for ^{d}) D1 राममेवाभ्यवर्तन्त सूर्यमभ्रघना इव

10 T3 om 10 V1 repeats 10^{ab} after 441*. —^{a}) Dt1 Dm1 D4 6 8 G2 3 M1 सर्वैः (for स तैः) Dt1 Dm1 D6 8 I2 G2 3 M1 रामो (for घोरैः) D1 रामः स तैः परिवृत —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 (second time) D2 3 काकुत्स्थो, Ñ2 V1 (first time) 2 B1 3 4 D5 7 राक्षसैर् (for राघवो) Ñ2 V1 (first time) 2 B1 3 4 D5 7 नृत्तरात्मज (for रक्षसां गणैः) B2 भिन्नगात्रो न विव्यथे, Dt1 Dm1 D6 8 राक्षसैः क्रूरदर्शनैः, I2 G2 3 M1 राक्षसैर्घोरदर्शनैः ⁂ Cg स तैरित्यादर्धमेकान्वयम् ⁂ —After 10^{ab}, V1 ins

441* आकाश इव घर्मान्ते बभौ नीलाभ्रसंवृत ।
—Dg1 D4 I1 om (hapl) 10^{cd} —^{cd}) Ś1 D2 ऋषिभिश्च, Dm1 D8 G3 घोररूपैर्, D3 तिथिद्विव, T2 गवेन्द्रिव (for तिथिष्विव) Ś1 M2 3 परिषदा (for पारि°) Ñ1 D3 G3 संवृत पा(Ñ1 प)र्षदां गणैः (for ^{d}) D1 महापारिषदैर्घोरैर्महादेव इवेश्वर ⁂ Ct पारिषदां गुडभाव आर्ष ⁂ —For 10^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst.

442* महादेव पितृवने गणैः पार्श्वगतैरिव ।

11 ^{a}) Ñ2 V B D5 7 तेषां (for तानि) Ś1 D2 युक्तानि (for मु°) M3 शस्त्राणि मुक्तानि (by transp) (for मुक्तानि शस्त्राणि) —^{b}) Ñ2 V B D5 7 राक्षसानां (for यातुधानैः) D1 सततं, M2 3 सहसा (for स राघव) Ś1 Ñ1 D2 3 समतात्तैर्निशाचरैः —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 काकुत्स्थो, D1 धर्मात्मा, M1 तोयौघ (for विशिखैर्) Ñ2 V B D5 7 स्रोतांसि प्रतिजग्राह —^{d}) Ñ2 V B D5 7 M1 नदीनामिव (for नद्योघानिव) Ś1 Ñ1 D2 3 नदीवेगानिवोदधि.

स तैः प्रहरणैर्घोरैर्भिन्नगात्रो न विव्यथे ।
रामः प्रदीप्तैर्बहुभिर्वज्रैरिव महाचलः ॥ १२
स विद्धः क्षतजादिग्धः सर्वगात्रेषु राघवः ।
बभूव रामः संध्याभ्रैर्दिवाकर इवावृतः ॥ १३
विपेदुर्देवगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
एकं सहस्रैर्बहुभिस्तदा दृष्ट्वा समावृतम् ॥ १४
ततो रामः सुसंक्रुद्धो मण्डलीकृतकार्मुकः ।
ससर्ज निशितान्बाणाञ्शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १५
दुरावारान्दुर्विषहान्कालपाशोपमान्रणे ।
मुमोच लीलया रामः कङ्कपत्रानजिह्मगान् ॥ १६
ते शराः शत्रुसैन्येषु मुक्ता रामेण लीलया ।
आददू रक्षसां प्राणान्पाशाः कालकृता इव ॥ १७
भित्त्वा राक्षसदेहांस्तांस्ते शरा रुधिराप्लुताः ।
अन्तरिक्षगता रेजुर्दीप्ताग्निसमतेजसः ॥ १८
असंख्येयास्तु रामस्य सायकाश्चापमण्डलात् ।
विनिष्पेतुरतीवोग्रा रक्षःप्राणापहारिणः ॥ १९   G 3 31 19 B 3 25 21 L 3 30 19

12 ^{a}) B2 परिवृतो घोरैर्, D1 घोरै प्रहरणैर् (by transp) (for प्रहरणैर्घोरैर्) —^{b}) Ś1 भिन्नगात्रैर् —^{c}) Ñ1 स ते (for राम) V1 प्रवृत्तैर् (for प्रदीप्तैर्) M3 सप्रदीप्तैर्बहुविधैर् —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 महीधर, Ñ2 V1 B4 Dm1 D1 7 महाबल, V2 यथाचल (for महाचल)

13 ^{ab}) D2 क्षतजाविष्ट, M1 क्षतजैर्दिग्ध (for °जादिग्ध) D1 तप्तहेमपरिच्छद (for ^{b}) Ñ2 V B D5 7 स दिग्ध सर्वतो राम शोणितेन व्यराजत —^{cd}) M1 [उ]दित (for [आ]वृत) D1 प्रबभौ राघव श्रीमानशोक इव पुष्पित —For 13^{cd}, Ś1 Ñ V B D2 3 6 7 subst.

443* दिवाकर इवाकाशे सध्याभ्रैर्बहुभिर्वृत ।

—After 13, M2 ins

444* राम सुतीक्ष्णैर्बहुभिर्नानाप्रहरणै शितै ।
निशाचरैरर्दितोऽपि न चकम्पे न विव्यथे ।
स शोणितपरीताङ्गो गिरिर्गैरिकधातुमान् ।

14 ^{ab}) Dg1 निपेतुर् (for वि°) Ś1 Ñ V B2–4 D2 3 5 7 सह चारणै, B1 स . . . (for परमर्षय) D1 विपेदु सर्वभूतानि दृष्ट्वा राम महौजस —^{c}) V1 B1 एव (for एक) D1 सपत्नैर् (for सहस्रैर्). —^{d}) V2 मुदा, B1 M2 3 तथा (for तदा) Ś1 Ñ1 D2 3 दृष्ट्वा राम, D1 क्रुद्धै क्रूरै (for तदा दृष्ट्वा)

15 ^{ab}) D6 G2 M1 तु (for सु-) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 M2 3 ततो (Ś1 D2 3 अथ) रामो महातेजा (for ^{a}) Ñ1 अथ रामो महातेजा शतशोथ सहस्रश, D1 तत शक्रायुधाकार तद्विकृष्य महद्धनु —^{c}) Ñ2 V B D5 7 मुमोच (for ससर्ज) Ś1 D2 G1 2 विविधान्, Dg1 D4 G3 M1 3 त्रिशिखान् (for निशितान्) M3 घोरान् (for बाणान्) D1 विसृजद्विशिखाग्राम —^{d}) Ñ1 तेषु रक्ष स्वशेषत, Ñ2 V B D5 7 वज्राणीव शतक्रतु

16 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5–8 M2 दुराधर्षान् (Ñ2 D5 °वर्षान्, B2 D2 °धरान्, D6 °हारान्, D8 °चारान्, M2 °वरान्), T2 दूरपातान् (for दुरावारान्) M3 दुष्प्रसहान् (for दुर्विषहान्) —^{b}) Dg1 Lm1 D4 8 T G1 3 M1 Cg कालदण्डोप (T1 °डस)मान् (for कालपाशो°) —^{c}) Dt1 D6 रुक्म (for राम) Ś1 Ñ1 D2 3 दिप्र (Ñ1 पर) सायकाश्च (D3 °स्तान्), Ñ2 V B D5 7 बहुधा राम, D1 रामो नाराचान् (for लीलया राम) —^{d}) M1 पत्रानि (after corr sic m as in text) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 M2 3 शरा (D1 शिता)न्कनक (Ś1 Ñ1 D1–8 M3 काचन)भूषणान् (B2 3 °षितान्), Dt1 D6 पत्रान्काचनभूषणान्

17 ^{a}) Ś1 खर- (for शत्रु-) D1 सैन्याना (for °न्येषु) —^{b}) D1 सयुगे (for लीलया) Ñ2 V B1 D5 7 वि (B1 नि)सृष्टा कङ्कपत्रिण —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 3 आदद्दु (Ś1 °धु) समरे प्राणान् (Ś1 सद्य), D1 आहर्तु निशितान्प्राणान् —D4 om 17^{d}–19^{b} —^{d}) G2 काले (for काल-) Ś1 Ñ1 D2 3 कालपाश इवोद्यता, Ñ2 V B D5 7 शापा इव तपस्विना, D1 गरुड फणिनामिव —After 17, D1 ins

445* शरा विमुक्ता रामेण विधूमा हेमभूषणा ।
विविशुर्ज्वलिता घोरा महोल्का इव खे तदा ।

18 D1 om 18–19, D4 om 18 (cf v l 17) —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 3 7 ते (for तास्) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 3 7 शरा रुधिर (V1 कनक)भू (B1 2 4 D3 रू)षिता —^{c}) V1 B D7 अंतरीक्ष- (for °रिक्ष-) —^{d}) Ñ2 B3 D5 7 8 दावा (D8 काला)ग्नि- (for दीप्ताग्नि-) M2 दीप्ता इव हुताशना —After 18, Ñ2 V B D5 7 ins

446* तत शरसहस्राणि मुमोच रघुनन्दन ।
सूदयन्नग्निसकाशान्समन्ताद्रजनीचरान् ।

[(l 2) Ñ2 D5 7 गिरि-, V B4 अद्रि (for अग्नि)]

19 D1 om 19, D4 om 19^{ab} (cf v l 18 and 17 respy) —^{a}) D5 असख्येण (sic) (for °यास्) Ś1 D2 T1 च, B D5 7 हि (for तु) —^{c}) Ś1 Ñ B D2 3 7 महावेगा (for अतीवोग्रा) —^{d}) Ś1 Ñ1 रक्षसा प्राणहारिण, Ñ2 B1-3 राक्षसाना प्रहारिण —V D5 subst l 1 for 19^{cd} and then cont, while Ñ2 B D7 ins after 19

447* विनिष्पेतुरसवृन्दा केचित्तत्र शिलीमुखा ।
निर्भिद्य राक्षसान्भीमान्विशन्त रसातलम् ।
क्वचिद्बाणनिकृत्तानि शिरासि द्विषता रणे ।
स्फुरन्त्याकुञ्चितोष्ठानि गा गतानि सहस्रश ।
रामचापविनिर्मुक्तै सायकै रुधिराशनै ।
निकृत्ता राक्षसा पेतुर्बहवोऽथ सहस्रश ।

G 3 31 23
B 3 25 21
L 3 30 20

तैर्धनूंषि ध्वजाग्राणि वर्माणि च शिरांसि च ।
बाहून्सहस्ताभरणानूरून्करिकरोपमान् ।
चिच्छेद रामः समरे शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २०

ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
भीममार्तस्वरं चक्रुर्भिद्यमाना निशाचराः ॥ २१
तत्सैन्यं निशितैर्बाणैरर्दितं मर्मभेदिभिः ।
रामेण न सुखं लेभे शुष्कं वनमिवाग्निना ॥ २२

राक्षसा भिन्नमर्माङ्गा राघवेण महात्मना ।
मुमुचुः सहिता प्राणान्गच्छन्तस्ते परां गतिम् ।

[D7 om l 1 —(l 1) Ñ2 V D5 असवद्धा, B4 °नद्धा (for °वृद्धा) —(l 2) Ñ2 D5 7 मवान् (for भीमान्) Ñ2 D5 7 प्राविशत, B2 3 प्रविशतो (for अविशन्त) —(l 3) B3 केचिद् (for क°) B2 केषाचिद्बाणकृत्तानि (for the prior half) —(l 5) V B2 विमुक्तेरतु (V2 °श्च) (for -विनिर्मुक्ते) —(l 6) V B रक्षसा (for राक्षसा) Ñ2 D5 7 शतशो (for बहवो) —(l 7) Ñ2 D5 7 -सर्वांगा, B1 2 मर्माणि, B3 -मर्मज्ञा (for मर्माङ्गा)]

—After 19, D4 T1 ins, G1 ins after 20^{ab}, M2 3 ins after l 3 of 452*, while D1 subst for 20^{cd} and reads after 20^{ef}

448* ते रणे साङ्गदान्बाहून्सहस्ताभरणान्भुजान् ।

[G1 सुहस्त (for स°) D1 तथा, M2 शुभान् (for भुजान्)]

—Thereafter, G1 reads l 3 of 453*, while D1 cont

449* छित्त्वा छित्त्वा विनिष्पेतुः शरा रामस्य रक्षसाम् ।

20 ^{a}) D1 बाणैर्धनुर्, D4 T1 धनूंषि च (for तैर्धनूंषि) Ñ2 V B D5 7 तेषां ध्वजाग्राणि सम ❀ Cg तैरित्याद्यर्धमेकं वाक्यं ❀ —^{b}) Ñ2 V B D5 7 धनूंषि (for वर्माणि) Ñ2 D5 7 रुचिराणि, V B कवचानि, D4 च शिलानि (sic) (for च शिरांसि) Ś1 Ñ1 Dt1 D2 3 6 8 M2 Ck t चर्माणि कवचानि च, Dm1 वर्माणि कवचानि च —After 20^{ab}, D4 T1 G3 ins l 3 of 452*, G1 ins 448* —Ś1 Ñ1 D2 3 om 20^{cd} —^{c}) D4 बहून् (for बा°) —For 20^{cd}, Ñ2 V B D5 7 subst

450* बाहूंश्चैव महाबाहुश्चिच्छेद बहुधा शरैः ।

[Ñ2 D5 7 बहुभिः (for बहुधा)],

while D1 subst 448* for 20^{cd} and reads it after 20^{ef} —Ñ2 V B D5 7 om 20^{ef} —^{e}) Ś1 Ñ1 D2 राम सहसा, M2 समरे राम (by transp) (for राम समरे) M2 reads 20^{ef} twice —After 20, Ś1 Ñ1 D2 3 ins

451* राक्षसानां तथा बाहून्सहस्ताभरणान्बहून् ।
उद्यतान्सायुधान्युद्धे चिच्छिदू रामसायकाः ॥

[(l 2) Ñ1 रामश्चिच्छेद सायकैः (for the post half)]
while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins after 20, M3 ins after 20^{ab}

452* हयान्काञ्चनसंनाहान्रथयुक्तान्ससारथीन् ।
गजांश्च सगजारोहान्सहयान्सादिनस्तदा ।

चिच्छिदुर्बिभिदुश्चैव रामबाणा गुणच्युताः ।
पदातीन्समरे हत्वा अनयद्यमसादनम् ।

[(l 1) D4 -सपत्नान् (for -संनाहान्) —(l 2) Dt1 सहायान् (for सहयान्) Dg1 S तथा (for तदा) Dt1 (also) समरे शतशो हयान् (for the post half) —M1 om l 3. D4 T1 G3 read l 3 after 20^{ab} —M3 transp l 3 and 4 —(l 3) D4 T1 G3 [अ]पि (for [ए]व) D4 T1 M3 चाप- (for -बाणा) —After l 3, M2 3 ins 448* —(l 4) Note hiatus between the two halves Dm1 D4 S ह्यनयद् (to avoid hiatus)]

21 ^{a}) M2 तथा (for ततो) —^{b}) G3 तीक्ष्णैश्चैव (for तीक्ष्णाग्रैश्च) V1 तीक्ष्णाग्रैस्त्वविकर्णिकैः —^{c}) D1 रामेण (for भीमम्) D2 -स्वन (for -स्वर) —^{d}) Ñ2 V B Dt1 Dm1 D1 5–7 छिद्यमाना (for भिद्यमाना) —After 21, Ñ2 V B D5 7 ins

453* केचिद्बाणप्रवेगैस्तु निर्भिन्नकवचा रणे ।
उच्चैर्गगनमाविश्य ततोऽगच्छन्रसातलम् ।
महाद्रिशिखराकारानञ्जनाचलसंनिभान् ।
खेचरान्पातयामास राक्षसान्धरणीतले ।
रामचापविनिर्मुक्ताः सायका राक्षसेश्वरान् ।   [5]
भित्त्वा भित्त्वाथ वेगेन प्राविशन्धरणीतलम् ।

[(l 1) Ñ2 B1 D7 विभिन्न, D5 विच्छिन्न (for निर्भिन्न) —(l 2) V उच्चैर्गगनमाश्रित्य, B1 ऽन्ये दानवमाविश्य (for the prior half) —G1 reads l 3 after 448* —(l 3) B4 शृङ्गानचल- (for अञ्जना°) —(l 4) B1 खचरान् (for खे°) Ñ2 D7 पातयामासुः (for °मास) —(l 6) B2 3 च (for [अ]थ) V1 धरणीतले]

☞ B2 is a fragmentary MS breaking off from st 22

22 ^{a}) D3 सर्वं (for सैन्यं) Dt1 D6 T1 विविधैर् (for निशितैर्) —^{b}) G2 मर्दित (for अ°) D1 वज्र (for मर्म-) Ś1 -वेदिभिः, D1 -नि स्वनैः (for -भेदिभिः) —^{c}) Dt1 Dm1 D6 8 न रामेण (by transp) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 M2 दह्यमानम्, D2 भुक्तं वनम्, D3 दग्धं वनम्, D4 शुष्कं°, G2 M1 महावनम् (for शुष्कं वनम्) —After 22, Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 ins

454* ततो निहतभूयिष्ठं शूरराक्षससूदितम् ।
तद्बलं राक्षसेन्द्रस्य राघवेण शितैः शरैः ।
राक्षसा बलसंपन्ना बहुधा बहवो रणे ।
महानिद्रावशं नीता लीलया राघवेण तु ।

केचिद्भीमबलाः शूराः शूलान्खड्गान्परश्वधान् ।
चिक्षिपुः परमक्रुद्धा रामाय रजनीचराः ॥ २३
तानि बाणैर्महाबाहुः शस्त्राण्यावार्य राघवः ।
जहार समरे प्राणांश्चिच्छेद च शिरोधरान् ॥ २४
अवशिष्टाश्च ये तत्र विषण्णाश्च निशाचराः ।
खरमेवाभ्यधावन्त शरणार्थं शरार्दिताः ॥ २५

G 3 31 31
B 3 25 30
L 3 30 29

[(l 1) B1 निहित, B3 4 [ऽ]मिहत- (for निहत-) —(l 3) V1 बहवो बहुधा (by transp) —(l 4) V1 ते (for तु)]

23 D1 om 23 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 23 after 27 —a) Ś1 Ñ1 D2 3 ते शूलशक्ति(Ñ1 शक्तिशूल [by transp])परिघान , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M2 3 ते गृहीत्वा शिताञ्शूलान —b) Ś1 B1 Dt1 D2 3 6 T3 G1 M2 3 प्रासान , Ñ1 V B3 D5 7 प्रास-(V1 कुन-) (for शूलान्) Ñ V B1 2 D2 5 7 खड्ग , Dg1 Dm1 D8 T3 G2 3 M1 चक्र, Dt1 D6 शूलान (for खड्गान) —For 23cd, Dg1 Dm1 D8 T G M1 subst

455* रामस्याभिमुख गत्वा चिक्षिपु परमायुधान ।
[Dm1 D8 G3 M1 स्थित्वा (for गत्वा)]

—After 23, D3 M2(l 1–2 only) ins , while Ś1 Ñ1 D2 subst for 24–25

456* तच्छस्त्रवर्षं सुमहद्विमुक्त रजनीचरै ।
असम्भ्रान्तो रणे राम प्रतिजग्राह वीर्यवान् ।
प्रतिगृह्य च तद्वर्षं निमीलित इवाभवत् ।
तेषा बाणै सुनिशितैराददे रघुनन्दन ।
शिरासि बाहून्सार्मींश्च विमलाश्च परश्वधान् । [5]
हस्तान्सहस्ताभरणान्धनूषि कवचानि च ।
समग्रदेहैर्निहतैर्निशाचरै
शिरोभिरुद्भासिकिरीटकुण्डलै ।
भुजैर्भुजङ्गप्रतिमैश्च साङ्गदै
र्विचित्रघोरास्तरणेव भूर्बभौ । [10]
ततस्तु रामस्य शरास्तजीविता
निशाचरा सप्रतिपेतुरर्दिता ।
विसृज्य शस्त्राण्यपरे विदुद्रुवु
समीक्ष्य रामस्य पराक्रम रणे ।

[(l 2) Ñ1 वने (for रणे) Ñ1 परिजग्राह (for प्रति°) —(l 3) D2 3 तु (for च) D2 सर्वं (for वर्षं) —Ñ1 om l 7–10 —(l 10) Ś1 D2 विचित्रिता तत्र रणे बभूव भू (Ś1 बभूवतु) —(l 11) Ñ1 शरातु जीविनो, D2 शरास्त्रपीडिता, D3 शरात्तजीविता (for शरास्तजीविता) —(l 12) D3 निशाचरा सम्प्रति ते भृशार्दिता —(l 13) D2 विसृष्टशस्त्रास्तु (for विसृज्य शस्त्राणि) —(l 14) D3 महत (for रणे)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2 3 read a colophon [—*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 3 खरसैन्यभग —*Sarga no* Ś1 Ñ1 D2 om , D3 35]

24 For subst in Ś1 Ñ1 D2, cf v l 456* D3 om 24 —a) Dt1 D1 6 G1 M2 3 तेषा (for तानि) G1 युधि (for बाणैर्) M1 महावेगैश् (for महाबाहु) —b) D1 बाणान (for शस्त्राणि) Dt1 [आ]वा ॰ (for [आ]वार्य) Dt1 D6 वीर्यवान् (for राघव) —For 24ab, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

457* तेषा नानायुधान्याशु बाणैश्छित्वा तु खण्डश ।
[V1 B4 तानि (for नाना) V1 [अ]थ (for तु)]

—c) M2 रामश् (for प्राणाश्) —d) Ñ2 V B1 4 D5 7 रक्षसा राघव शरै (B4 °नै), B3 राघवो रक्षसा शरै —After 24, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

458* क्रीडन्निव महाबाहुश्चरन्राक्षसमण्डले ।
चकर्त तरसा वीरो बाहूश्चैव शिरासि च ।
ततो हलहलाशब्द पुन कलकलो महान् ।
महाराक्षसनादस्तु पुनस्तूर्यरवो महान् ।
आयुधाना च निर्घोषो रथाना च महास्वन । [5]
सिहनादश्च दृप्ताना पूरयन्वै नभस्तलम् ।
वर्धते दिक्षु सर्वासु प्रविष्टश्च रसातलम् ।
ततस्तद्राक्षस सैन्य खरदूषणसश्रयम् ।
अभ्यधावत्पुनस्तत्र राघव रघुनन्दनम् ।

[(l 3) B1 च कल्हो (for कलकलो) —B3 om (hapl) l 4 —B4 transp l 4 and 5 —(l 5) B1 3 4 निष्पेषो (for निर्घोषो) —(l 6) Ñ2 D5 7 हृष्टाना, B4 शूराणा (for दृप्ताना) B2 3 च (for वै)]

—Then B3 4 read 28ab, while Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 4 6 8 S ins after 24

459* ते छिन्नशिरस पेतुश्छिन्नवर्मशरासना ।
सुपर्णवातविक्षिप्ता जगत्या पादपा यथा ।

[(l 1) Dt1 M3 तच् , D4 T2 3 तैश् (for ते) M2 -शिरसा (sic) (for °स) D4 -पक्ष T1 -चर्म- (for -वर्म-) G3 -शिरोधरा (for शरासना) —(l 2) Dm1 D8 G3 -पक्ष , D1 -वायु (for -वात) D1 -निक्षिप्ता (for वि°) T2 धरण्या (for जगत्या) Dt1 D4 -[आ]युधा , D1 3 M2 इव (for यथा)]

25 a) Ñ2 B1 3 4 D1 7 तु (for च) M2 ते (for ये) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 के(D5 कि)चिद् (for तत्र) —b) Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D1 3 5–7 M2 3 ते (for च) —c) V1 B1 3 4 [अ]भ्यपद्यत, Dm1 D8 [अ]भ्यधावत , D1 M1 2 [अ]भ्यवर्तत (for °धावन्त) —G2 om (hapl) 25d–27c —d) Dt1 D1 6 शराहता , D3 च शरार्दिता (hypm) (for °र्दिता) Ñ2 V B1 3 4 D1 7 शरार्ता शरणैषिण —For 24–25, Ś1 Ñ1 D2 subst 456* —After 25, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

460* तत्तदा राक्षस सैन्य खरदूषणसश्रितम् ।
बभूव पिण्डित तत्र यथा यूथ द्विपायिनाम् ।
स तु दृष्ट्वा खर सैन्य रामसायकपीडितम् ।

G 3 31 35 B 3 25 31 L 3 31 1 तान्सर्वान्पुनरादाय समाश्वास्य च दूषणः ।
अभ्यधावत काकुत्स्थं क्रुद्धो रुद्रमिवान्तकः ॥ २६
निवृत्तास्तु पुनः सर्वे दूषणाश्रयनिर्भयाः ।
राममेवाभ्यधावन्त सालतालशिलायुधाः ॥ २७
तद्बभूवाद्भुतं युद्धं तुमुलं रोमहर्षणम् ।
रामस्यास्य महाघोरं पुनस्तेषां च रक्षसाम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

उवाच शौर्यसम्पन्न दूषण भीमविक्रमम् ।
आश्वास्यता बल वीर उद्योग क्रियता च वै ।
अद्य दाशरथि राम नयामि यमसादनम् ।

[(l 1) B3 तथा (for तदा) B3 मिश्रित (for सश्रितम्) —(l 2) V1 B1 3 विषाणिना (for द्विषायिनाम्) —(l 4) B1 भीरु (sic) (for भीम) —(l 5) Note hiatus between the two halves —(l 6) V1 अथ, B1 3 इम (for अद्य)]

26 G2 om 26 (cf. v l 25) —^{a}) Dt1 Dm1 D4 6 8 I1 2 G3 धनुरादाय, D1 समुपादाय, M2 पुनराभाय्य (for पुनरादाय) V2 एतान्सर्वान्समादाय —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दूषणो दुरतिक्रम (V B1 3 °मान्) —After 26^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

461* बहुविस्तरसयुक्तमाश्वासयत राक्षसान् ।
तेजयित्वा च तत्सैन्य समाश्वास्य च दूषण ।

[(l 1) B4 विस्तारसयुक्तान् (for विस्तरसयुक्तम्) —(l 2) D7 योजयित्वा (for तेज°) V2 B1 4 तु (for च) Ñ2 B3 दूषण]

—^{c}) D1 अभ्यवर्तत (for अभ्यधावत) Dt1 D6 अभ्यधावत्सु-(D6 °स)सक्रुद्ध —^{d}) Ñ1 M1 क्रुद्ध (for क्रुद्धो). Ś1 D2 3 T2 क्रुद्ध (T2 रुद्रं) क्रुद्धमिवातक, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नमुचिर्वासव यथा, Dg1 T3 M1 क्रूरकर्मा निशाचर, D1 राम क्रुद्ध इवातक, G1 क्रुद्ध क्रूर इवातक ❀ Ct क्रुद्ध राम क्रुद्धोऽन्तक इवाभ्यधावत् ❀

27 G2 om up to 27^{c} (cf v l 25) —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राक्षसास्ते (for निवृत्तास्तु) Ś1 Ñ1 D2 3 अथ ते राक्षसा भूयो, D1 ते विशीर्णायुधा' सर्वे —^{b}) D1 -[आ]शय- (for °श्रय-) Dm1 D8 -सश्रया, T3 Cm सश्रिता (for -निर्भया) —^{c}) Ñ1 D1 T3 [अ]भ्यवर्तत, Dm1 D2 8 [अ]-भ्य(D2 [आ]शु)धावत (for [अ]भ्यधावन्त) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नानाप्रहरणा रणे —After 27, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 23 —After 27, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S(M2 after 28) ins

462* शूलमुद्गरहस्ताश्च पाशहस्ता महाबला ।
सृजन्त शरवर्षाणि शस्त्रवर्षाणि सयुगे ।
द्रुमवर्षाणि मुञ्चन्त शिलावर्षाणि राक्षसा ।

[(l 1) Dg1 D4 T G3 M1 चाप- (for पाश-) —(l 2) M1 शर (sic) (for शस्त्र) D4 damaged for शस्त्रवर्षाणि]

28 B3 4 read 28^{ab} after 458* —^{a}) D1 तदद्भुत (for तद्बभूव) Ś1 Ñ1 D2 3 तदद्भुतमभूद्युद्ध. —^{b}) V B1 3 4 D1-3 5 7 लोम- (for रोम-) —After 28^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

463* अवर्तत महाघोर निशाचरविनाशनम् ।
ततो रामो महाबाहु सधायास्त्र महाबलम् ।
गान्धर्वं नाम विख्यातं मुमोचायतलोचन ।
ततस्ते राक्षसास्तत्र गान्धर्वास्त्रेण मोहिता ।
अथ रामस्त्वय राम इति कालेन चोदिता ।
अन्योन्य समरे जघ्नुरुपेत्य परमायुधै ।
ते निर्निर्भिन्ननयना विनिवृत्तशिरोधरा ।
अपतन्राक्षसास्तत्र निकृत्ता इव पादपा ।
ततोऽवशेष तु तथैव राघव
खरावशेष क्षयदुर्बल बली ।
जघान राम स्थिरधर्मपौरुषो
रिपोर्बल दुष्प्रतिवारणै शरै ।

[(l 1) V -निषूदन (for -विनाशनम्) —(l 3) Ñ2 V1 गधर्व (for गान्धर्वं) —(l 4) V B1 गधर्व- (for गान्धर्व-) —(l 5) V2 B4 मोहिता (for चोदिता) —(l 6) B3 उत्पत्य (for उपेत्य) —(l 7) Ñ2 B1 विनिर्भग्न- (for °भिन्न-) Ñ2 V2 B4 D7 विनिकृत्त, V1 B3(also) विनिर्भिन्न- (for विनिवृत्त-) —(l 8) D7 निष्टेता (sic) (for निकृत्ता) —(l. 10) Ñ2 D5 7 बलेद्र, V1 वशी (for बली) —(l 11) B1 3 स्थित- (for स्थिर-) Ñ2 D5 7 -मुष्टिमायकैर् (for -धर्मपौरुषो) —(l 12) V2 B4 रक्षो- (for रिपोर्), Ñ2 D5 7 भय च नेष्यन्मुनिसघसभव]

—Ñ2 V B1 3 4 D5 7 om 28^{cd} —^{c}) D1 4 T1 G1 2 M1 3 च, M2 तु (for [अ]स्य) Ś1 Ñ1 D2 3 रामस्य च महाबाहो —After 28, M2 ins 462* and thereafter cont ; while Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 T G M1 3 ins after 28 a passage relegated to App I (No 7)

Colophon —S1 Ñ1 D2 3 8 cont the Sarga. —*Sarga name* Ñ2 V B1 3 4 D5 7 खरसैन्यविध्वसन, D1 तुमुल युद्ध —*Sarga no* (figures, words or both) B1 3 om, Ñ2 V2 D5 7 31, V1 30, B4 33, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 25, D1 27, M2 3 26 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

☞ After Sarga 24, D1 ins a passage (a different version of 24) given in App I (No 8)

२५

तद्द्रुमाणां शिलानां च वर्षं प्राणहरं महत् ।
प्रतिजग्राह धर्मात्मा राघवस्तीक्ष्णसायकैः ॥ १
प्रतिगृह्य च तद्वर्षं निमीलित इवर्षभः ।
रामः क्रोधं परं भेजे वधार्थं सर्वरक्षसाम् ॥ २
ततः क्रोधसमाविष्टः प्रदीप्त इव तेजसा ।
शरैरभ्यकिरत्सैन्यं सर्वतः सहदूषणम् ॥ ३

G 3 32 10
B 3 26 6
L 3 31 6

25

Ś1 D2 3 continue the previous sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम Before 1, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

464* रक्षसामवशेष तु खरदूषणसश्रयम् ।
दुर्बल बलिन राममाहवे पुनरुत्थितम् ।
तेषामल्पावशेषाणा सगर्वमुपमर्पताम् ।
स्थित स्थिरमतिर्वीरो गर्वितानामगर्वितः ।

[(l 4) V1 स्थिर , B3 (marg also as above) तत (for स्थित) D7 om गर्वितानाम],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

465* दूषणस्तु स्वक सैन्य हन्यमान निरीक्ष्य च ।
सदिदेश महाबाहुर्भीमवेगान्दुरासदान् ।
राक्षसान्पञ्चसाहस्रान्समरेष्वनिवर्तिन ।
ते शूलै पट्टिशै खड्गै शिलावर्षैर्द्रुमैरपि ।
शरवर्षैरविच्छिन्न ववर्षुस्त समन्तत । [5]

[(l 1) M3 स्वय (for स्वक) Dt1 Dm1 D6 8 विलोक्य (for निरीक्ष्य) D4 T1 स , G1 तत् (for च) —(l 2) D8 सुरासदान् (for दुरा°) —Dg1 reads l. 3 in marg —(l 4) M2 3 तै (for ते) Dg1 (before corr as above) D4 S पट्टमै Dt1 -वर्ष (for -वर्षैर्) —(l 5) D6 इव छिन्न, G1 अविच्छिन्नैर् (for अविच्छिन्न) D4 ददृशुस् , K(ed) ववृपुस् (for ववर्षुस्) G1 2 M ते (for त)]

1 D1 om 1–3 —[ab]) Dg1 T G1 2 M1 3 Cm g स, Dm1 त, D4 न (for तद्) Ś1 D2 नगाना, Ñ1 शराणा (for शिलाना) G1 प्रहरता (for प्राणहर) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तेषा शस्त्रमय वर्ष भीषण लो(B1 रो)महर्षणं —[cd]) G2 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा) Ś1 Ñ1 D2 3 राघवोमोघसायकै (Ñ1 D3 °क) (for [d]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रहृष्ट (B3 °ष्ट) प्रतिजग्राह राघवो निशितै शरै

2 D1 om 2 (cf v l 1) —[a]) Ś1 D2 3 G1 तु (for च) M2 3 सर्वं (for वर्षं) —[b]) Dg1 समीलित (for निमीलित) Ś1 Ñ1 D2 3 सुमहत्पर्वतोपम(Ñ1 °म) —[cd]) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 M3 लेभे (for भेजे) Ś1 Ñ1 D2 3 चुक्रोध राघवस्तेषा वधे चैव मनो दधे —For 2, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

466* प्रतिगृह्य तु तद्वर्षं घोर शत्रुनिषूदन ।
शारद स्थूलपृषत शृङ्गाभ्या गोवृषो यथा ।
तत क्रोधसमाविष्ट. कालान्तकयमोपम ।
दिव्य समाददे सोऽस्त्र वधार्थं सर्वरक्षसाम् ।

[(l 1) Ñ2 V2 D5 7 त (for तद्) V1 शत्रुनिषूदन —(l 2) B1 शारदाम्बुदवर्ष तु (for the prior half) B4 वृषभो (for गोवृषो) —(l 4) V B4 समादधे]

—Thereafter all cont

467* उद्यत तु खरो दृष्ट्वा दस्त्र राक्षसनाशनम् ।
ततो मायामय दिव्यमस्त्र चिक्षेप राघवे ।
राघवस्तु ततो दृष्ट्वा तदस्त्र दीप्तमोजसा ।
मायास्त्रेणैव हत्वा तु तदस्त्र पुनराददे ।
हत्वा च राक्षसश्रेष्ठान्खरदूषणसश्रितान् । [5]
अवशेष बल सर्वं निहन्तुमुपचक्रमे ।
प्रत्यासन्नास्ततो राम राक्षसा बलदर्पिता ।
सावज्ञ प्रत्ययुध्यन्त राघव शत्रुसूदनम् ।

[(l 1) V1 D7 उद्यत —(l 3) V B1 दीप्ततेजसा —(l 4) V च (for [ए]व) V1 तद्, B3 च (for तु) —(l 5) V2 स हत्वा (for हत्वा च) Ñ2 B4 D7 राक्षसान् (for राक्षस-) Ñ2 D5 7 सश्रयान् (for सश्रितान्) —(l. 6) V1 अवशेषबल सर्वं (for the prior half) B4 अवशेष बल हतु सर्वं समुपचक्रमे —(l 7) V B3 4 D5 अत्यासन्नास्त (for प्रत्यासन्नास्त) Ñ2 D5 7 राघव (for राक्षसा) V1 रणदर्पिता , V2 रणगर्विता , B3 बलगर्विता (for बलदर्पिता)]

3 D1 om 3 (cf v l 1) Ñ2 B4 D5 7 read 3 twice. —[a]) Ś1 Ñ2 B4 D2 3 5 7 (Ñ2 B4 D5 7 second time) स तु (for तत) —[b]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M1 (Ñ2 B4 D5 7 first time) पावक (for तेजसा) Ś1 Ñ B4 D2 3 5 7 (Ñ2 B4 D5 7 second time) शत्रु(D3 °क्र)मर्मनि(Ś1 वि)कृन्तनै —[c]) Ś1 Dm1 D2 3 8 G3 अभ्यहनत् , Ñ1 चाभ्यहनत् , B1 3 (also) D4 T1 2 अवाकिरत् (for अभ्यकिरत्) Dm1 D8 G3 तूर्णं (for सैन्य) —[d]) Ñ2 V B1 3 D5 7 (all except V B1 first time) सर्वं सखरदूषण, Ñ2 B3 4 D5 7 (all except B3 second time)सर्वत खरदूषण —After 3, Ś1 Ñ V1 B3 4 D2 3 5 7 ins , D1 (om st 1–3) ins before 4, M2 ins l 6–16 only after 470*

468* विमुखीकृत्य रक्षांसि दूषण च महाबलम् ।
तस्थौ सख्ये चरन्राम प्रदीप्तानलसनिभ ।
राक्षसास्तात्रणे भग्नान्दृष्ट्वा रामेण धीमता ।
रथस्थो दूषणो राम शरवर्षैरवाकिरत् ।
सोऽतिविद्ध शरैस्तेन सर्वगात्रेषु राघव । [5]
क्रोधमाहारयत्तीव्र दूषण प्रति वीर्यवान् ।

G 3 32 11 B 3 26 6 L 3 31 15 ततः सेनापतिः क्रुद्धो दूषणः शत्रुदूषणः ।
जग्राह गिरिशृङ्गाभं परिघं रोमहर्षणम् ॥ ४
वेष्टितं काञ्चनैः पट्टैर्देवसैन्याभिमर्दनम् ।
आयसैः शङ्कुभिस्तीक्ष्णैः कीर्णं परवसोक्षितम् ॥ ५
वज्राशनिसमस्पर्शं परगोपुरदारणम् ।
तं महोरगसंकाशं प्रगृह्य परिघं रणे ।
दूषणोऽभ्यपतद्रामं क्रूरकर्मा निशाचरः ॥ ६

स चापमादाय रणे दूषणाभिमुखः स्थितः ।
मुमोच निशितान्बाणान्वज्रानिव शतक्रतुः ।
ततोऽस्य ध्वजमेकेन चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
त्रिभिस्त्रिवेणुं धर्मात्मा द्वाभ्यां तु रथसारथिम् ।
न्यकृन्तद्राघवः क्रुद्धः शरैरग्निशिखोपमैः ।
आयुधानि च सर्वाणि चिच्छेद लघुहस्तवत् ।
स हताश्वो हतरथो भूमौ निष्ठन्निशाचरः ।
गदां चिक्षेप रामाय प्रदीप्तामशनीमिव ।
तामापतन्तीं चिच्छेद राघवो निशितैः शरैः ।
दूषणं चाष्टभिर्बाणैर्विव्याध लघुहस्तवत् ।

[D1 om l 1–2 —(l 1) Ñ2 B4 D6 7 महारथ (for महाबलम्) —(l 2) Ś1 तस्यां चासप्रभो, Ñ1 D2 3 तस्यासप्रभो, V1 तस्यावसप्रमाद, B3 4 तयो चामप्रमाद (for तस्यौ सल्ये चरन्) Ś1 समप्रभ, D2 -मनिभ (for सनिभ) —(l 3) Ñ2 B3 4 D6 7 सयुगे (for धीमता) —(l 5) D1 सनगात्रेण —(l 6) Ñ2 B4 D6 7 अभ्याहरत (for आहारयत) Ñ2 B3 4 D6 7 रा(Ñ2 र)क्षस प्रति, D1 प्रति सयुगे, M2 प्रति राक्षम (for प्रति वीर्यवान्) —(l 7) Ñ1 आनम्य, Ñ2 B3 4 D6 7 M2 उद्यम्य, D2 3 आयम्य (for आदाय) V1 स चापरान्शरान्दृष्ट्वा, D1 स चाप मडलीकृत्य (for the prior half) Ñ2 V1 D6 7 दूषणोभि- (for दूषणाभि-) D2 -[अ]भिमुख स्थित —(l 8) Ñ1 V1 D1 2 M2 वज्राणीव B4 शतानि च (for शतक्रतु) —After l 8, D1 ins

468(A)* दूषणोऽपि शरांस्तीक्ष्णाञ्ज्वलितान्भुजगानिव ।
राघवाभिमुखान्गृह्य क्षिपञ्शतसहस्रश ।
अथ रामो महाबाहुस्तूर्णमुद्धृत्य सायकान् ।
महादण्डोपमांस्तीक्ष्णान्संधाय धनुषि क्षुरान् ।

—After l 9, D1 ins

468(B)* पञ्चेन तु शिर कायात्पातयामास सारथे ।

—(l 10) Ñ2 D6 7 च तथा, B4 च तदा, D1 बलवान् (for धर्मात्मा) B3 त्रिभिस्तु रथ च तदा (for the prior half) Ñ2 B3 4 D3 5 7 M2 च (for तु) V1 द्वाभ्यामथ समारथिं, D1 द्वाभ्यामक्षौ महाबल (for the post half) —(l 11) Ś1 निकृत्य, V1 व्याकृन्तन्, B3 निकृन्त, D3 निकृन्तद्, M2 व्यहनद् (for न्यकृन्तद्) —For l 11, D1 subst l. 1 and then cont l 2

468(C)* द्वादशेन तु बाणेन धनुश्चिच्छेद राघव ।
रक्षसस्तु सुसंक्रुद्धो बाणैराशीविषोपमै ।

—(l 12) M2 चित्राणि (for सर्वाणि) Ñ2 B3 4 D6 7 M2 लघुविक्रम (for °हस्तवत्) D1 चिक्षेप अशनीमिव (for the post half) —D1 om l 13–14 —(l 14) D2 reads गदा in marg M2 रामाय चिक्षेप (by transp) Ñ2 B3 4 D6 7 गदामादाय चिक्षेप वासवस्त्वशनीमिव —(l 16) Ś1 बहुभिर् (for चाष्टभिर्) Ñ2 प गोभिर्, B3 4 D6 7 पञ्चभिर्, M2 त्वरित (for °हस्तवत्) V1 बाणैश्चतुर्भिर्वा धप दूषणं न्युद्हस्तवत्].

—while M2 ins after 3

469* तान्दृष्ट्वा निहतान्सर्वे राक्षसान्परमातुरान् ।
ननाद विविधानादान्राम परपुरंजय ।

4 [b]) Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 शत्रुसूदन, D2 3 शत्रुदूषण; G(ed) भीमविक्रम (for शत्रुदूषण) —After 4[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 3 ins, M2 ins l 1–2 only after 4[ab]

470* शरैरशनिकल्पैस्त राघव समवाकिरत् ।
ततो राम सुसंक्रुद्ध क्षुरेणास्य महद्धनु ।
चिच्छेद समरे वीरश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
हत्वा चाश्वाञ्शरैस्तीक्ष्णैरर्धचन्द्रेण सारथे ।
शिरो जहार तद्रक्षस्त्रिभिर्विव्याध वक्षसि ।
स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथि ।

[(l 1) Dt1 D4 तु, G1 2 M2 3 च (for त) —(l 2) Dt1 D6 स सक्रुद्ध M1 ततो रामेण संक्रुद्ध (for the prior half) M2 क्षुरप्रेणास्य तद्धनु (for the post half) —(l 3) G1 M3 समरे रामश्, G3 चतुरो रामश् (for समरे वीरश्) —(l 4) M1 [अ]स्य (for [आ]श्वान्) —D4 om (hapl) from रथं in l 4 up to st 5[c] —(l 6) T1 M3 सच्छिन्नधन्वा]

—Thereafter M2 cont l 6–16 of 468*

—[cd]) Ñ2 V B1 3 4 D6 7 घोरदर्शन, Dt1 लोमहर्षण (for रोम°) Ś1 Ñ1 D1–3 जग्राह परिघ(Ś1 परम) घोरमायस वज्रसनिभ(D1 सूर्यवर्चस), M2 दूषणोथ समादाय परिघ भास्करप्रभ —After 4, D1 ins

471* यमदण्डप्रतीकाश भीम शत्रुनिबर्हणम् ।

—After 4, G3 ins 472*

5 D4 om 5[abc] (cf v l 470*) For 5–6[b], M3 subst. 472* —[a]) V1 वेष्टितै, D3 विष्टित (for वेष्टित) Ś1 D2 पत्रैर् (for पट्टैर्) —[b]) Dg1 देवसेना- (for देवसैन्य-) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 M2 बलवानतकोपम, D1 श्रामयन्नतको यथा, M1 देवसैन्यविमर्दन, K(ed) देवसैन्यप्रमर्दन —[c]) Ñ1 आयुधै (for आयसै) Ś1 Ñ1 D2 3 दीप्तै, Dg1 कीर्णै (for तीक्ष्णै) —[d]) Dg1 तीक्ष्णै (for कीर्णं) Ś1 Ñ1 D1–3 सयुत(D1 सकीर्णं) शोणितोक्षित, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सर्वत परिवारित(B3 °वेष्टित), M2 सयुक्त रुधिरोक्षित

6 [a]) M2 इन्द्राशनि —[b]) Ś1 D2 परिघ परदारु(D2 °र) ण, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शत्रुदेहविदारण, Dg1 Dt1 D3 4 6 8 T3 G2 3 M1 पु(Dt1 D6 G2 प)रगोपुरदारु(Dg1 D8 G3 M1

तस्याभिपतमानस्य दूषणस्य स राघवः ।
द्वाभ्यां शराभ्यां चिच्छेद सहस्ताभरणौ भुजौ ॥ ७

भ्रष्टस्तस्य महाकायः पपात रणमूर्धनि ।
परिघश्छिन्नहस्तस्य शक्रध्वज इवाग्रतः ॥ ८

G 3.32 19
B 3 26 14
L 3 31 27

°र)ण, D1 रथाश्वगजसून्न ❀ Ct शत्रूणां गात्र इन्द्रियाणि तेषां पुर शरीर तस्य दारण विदारणम्। यद्वा पुरद्वारविदारणम् ❀ —M3 subst for 5–6^{b}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 G2 M1 2 ins after 6^{ab}, G3 ins after 4

472* त्रासन सर्वभूताना काञ्चनाङ्गदभूषणम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 धारिण (for भूषणम्) D1 गिरिसारमय दृढ (for the post half)]

Ñ2 V B1 3 4 D5 7 cont

473* यमदण्डोपम घोर तीक्ष्ण परमशोभितम् ।

[V1 तूर्णं (for तीक्ष्ण) V1 B4 D5 7 परमशोभन]

—^{c}) Ś1 महावेग- (for महोरग-) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महत्, D1 मृधे (for रणे) —^{e}) Ś1 Ñ1 D2 [ऽ]भ्य(D3 [ऽ]भि)पतत्तूर्णं, Ñ2 B4 Dg1 D1 4 5 7 T1 [ऽ]भ्यद्रवद्रामं, V1 न्यपतद्राम, B1 [ऽ]भ्येत्य तद्राम, D3 [ऽ]भ्यहनत्तूर्णं —^{f}) Ś1 D2 3 हतोसीति वदन्रणे, Ñ1 दूषणाभ्यवदन्रणे (sic), Ñ2 B1 3 4 D6 7 वृत्र शत्रुमिवासुर, V वृत्र शक्रमिवासुर (V1 °हरेत्), D1 M2 पतग इव पावक, M3 कृतकर्मा निशाचर —After 6, D1 reads (preceded by 475* and 476*) 11–15 (including star passages) —After 6, Ś1 D2 ins, D1 cont after 486*

474* भर्त्सयामास सकृद्दृश्चित्र विस्फार्य कार्मुकम् ।
रे रे रक्षोधम क्रूर वृथा तव पराक्रम ।
प्रतियुध्यस्व समरे मया सार्धं निशाचर ।
ये त्वया भक्षिता पूर्वं दण्डकारण्यवासिन ।
द्रक्ष्यन्ति त्वा मृत तेऽद्य मुनय सशितव्रता । [5]
राघवेणैवमुक्तस्तु दूषण परुष वच ।
प्रत्युवाच तदा राम क्रोधविस्फारितेक्षण ।
प्राकृतान्राक्षसान्हत्वा शूरोऽहमिति मन्यसे ।
परिवस्य प्रहार तु सहस्व मम सयुगे ।
एवमुक्तस्ततो रक्षो राम रक्तान्तलोचनम् । [10]
उद्यम्य परिघ घोर राघवाभिमुखो ययौ ।

[(l 1) D1 स्फार्य च (for विस्फार्य) —(l 2) D1 2 नाम (for तव) —(l 3) D1 एहि युध्यस्व (for प्रति°) —(l 6) D1 एवमुक्तस्तु रामेण (for the prior half) —(l 10) D1 2 एवमुक्त्वा (for °मुक्तस्) —(l 11) L(ed) नुद्यमान स्वपरिघ (for the prior half)]

—After 6, D1 M2 ins

475* त कालदण्डप्रतिम भ्रामयन्नेव दूषण ।

—D1 cont

476* अभिदुद्राव काकुत्स्थ हतोऽसीति वदन्रणे ।

—After 475*, M2 cont

477* परावमर्दन गृह्य परिघ राक्षसोत्तम ।
दूषण परमक्रुद्धो हतोऽसीति वदन्रणे ।,

whereas Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins after 6

478* तस्याभिपततस्तूर्णं दूषणस्य स राघव ।
शरैरापूरयद्राम परिघ क्रोधमूर्छित ।
ते शरा राघवोत्सृष्टा आसाद्य परिघ शिता ।
कुण्ठधारा क्षिति जग्मु शतशीर्षा इवोरगा ।
ततो दूषणमायान्त दृष्ट्वा परिघधारिणम् । [5]
वधेप्सु त रोषदीप्त दण्डहस्तमिवान्तकम् ।

[(l 1) V B1 3 4 सख्ये (for तूर्णं) —(l 2) B4 om from घ up to त D7 क्रोधमूर्छित —(l 4) G(ed) नतशीर्षा —(l 6) Ñ2 B4 D5 7 रोषदीप्त त (by transp), V1 रोषसदीप्त, V2 क्रोधदीप्त त (for त रोषदीप्त)]

7 D3 reads from 7^{a} up to l 1 of 480* in marg, —^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 तस्याभिपतत सख्ये, B4 तस्य चापतत, सख्ये —^{b}) G2 M2 3 च (for स) —^{c}) Ñ2 B4 D7 क्षुराभ्यां (for शराभ्या) —^{d}) Ñ2 सशस्त्र, D5 7 सशस्त्र- (for सहस्त-) B1 प्रशस्ताभरणौ भुजौ —For 7, D1 subst and reads after 474*

479* तस्योद्यतौ भुजौ द्वाभ्या क्षुराभ्या रघुनन्दन ।
अकृन्तत्स महाबाहु स्कन्धदेशान्महाबल ।
छित्वा तस्य भुजौ राम प्रहसन्राक्षसस्य वै ।
परिघ त महाघोर नियत त ददर्श ह ।

—After 7, Ś1 Ñ1 D2 3 ins, M2 ins, l 1 and 4, while V1 ins l 3 only after 9

480* तस्य छित्वा भुजौ राम प्रहसन्रघुनन्दन ।
ज्याघाततलशब्देन रक्षसा भयमादधे ।
भूर्दिश ख च घोषेण सर्वतोऽप्यनुनादयन् ।
परिघ च महाघोर पातयामास पश्यत ।

[(l 1) D3 तत छित्त्वा, M2 दित्वा तस्य (for तस्य छित्वा) D3 राघवो रणे (for रघुनन्दन) —(l 2) N1 ज्याघोपतलशब्देन, V1 ज्याशब्दतलघोषेण, D3 ज्यानोपतलघोषण (for the prior half) Ñ1 V1 D2 3 आदधत् (for आदधे) —(l 3) Ś1 भूरिश (for भूर्दिश) Ñ1 शब्देन, V1 नेगेन (for घोषेण) Ñ1 V1 [ऽ]प्यनुनादयन् —(l 4) M2 त (for च) D3 यथा (for महा) M2 पतमान ददर्श स (for the post half)]

8 ^{a}) Ś1 ततस्, B3 हरतस्, D2 सोस्तस्, D3 G1 स्रस्तस् (for भ्रष्टस्) Dg1 भ्रष्टहस्तो, D1 पृष्ठतश्च (for भ्रष्टस्तस्य) Ñ1 D4 T1 महाकायात्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महाघोर, D1 महाकाय, D2 महावेग (for महाकाय) —^{b}) D1 धरणीतले (for रणमूर्धनि) —After 8^{ab}, B3 ins

481* पतिते च तदा हस्ते रक्षसो व्याकुलोऽभवत् ।

G. 3 32 20
B. 3. 26 15
L. 3 31 28

स कराभ्यां विकीर्णाभ्यां पपात भुवि दूषणः ।
विषाणाभ्यां विशीर्णाभ्यां मनस्वीव महागजः ॥ ९
दृष्ट्वा तं पतितं भूमौ दूषणं निहतं रणे ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सर्वभूतान्यपूजयन् ॥ १०
एतस्मिन्नन्तरे क्रुद्धास्त्रयः सेनाग्रयायिनः ।
संहत्याभ्यद्रवन्रामं मृत्युपाशावपाशिताः ।
महाकपालः स्थूलाक्षः प्रमाथी च महाबलः ॥ ११

महाकपालो विपुलं शूलमुद्यम्य राक्षसः ।
स्थूलाक्षः पट्टिशं गृह्य प्रमाथी च परश्वधम् ॥ १२
दृष्ट्वैवापततस्तांस्तु राघवः सायकैः शितैः ।
तीक्ष्णाग्रैः प्रतिजग्राह संप्राप्तानतिथीनिव ॥ १३
महाकपालस्य शिरश्चिच्छेद रघुनन्दनः ।
असंख्येयैस्तु बाणौघैः प्रममाथ प्रमाथिनम् ॥ १४

—^{c}) D3 परिघ (for परिघम्) Dg1 तस्य विच्छिन्नहस्तस्य, D1 परिघच्छिन्नहस्तस्य —^{d}) Ñ2 शत्रुध्वज (for शक्र°) Ñ1 इवोत्थित, D4 T1 इवोच्छ्रित, M2 इवापर (for इवाग्रत) —After 8, Dt1 ins रामचन्द्राय नम

9 ^{a}) Dt1 D6 कराभ्या च (for स कराभ्या) Ś1 Ñ1 Dg1 D3 4 T3 G2 M1 विशीर्णाभ्या, D1 M3 निकृत्ताभ्या, D2 विदीर्णाभ्या (for विकीर्णाभ्या) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 स भुजाभ्या निकृत्ताभ्या —^{b}) D3 रणमूर्धनि (for भुवि दूषण) ❀ Ct विकीर्णाभ्या विक्षिप्ताभ्या भुजाभ्यामुपलक्षितो दूषणश्च पपात विगतासुरिति शेष ❀ —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 M2 निकृत्ताभ्या, B1 विजीर्णाभ्या, D4 T2 विकीर्णाभ्या (for विशीर्णाभ्या) —^{d}) Ś1 Ñ V2 B3 4 D1–3 5 7 M3 विपण्ण (D1 अरण्य, M2 विपड) इव कुजर, V1 B1 यथा हैमवतो गज —After 9, V1 ins l 1–3 of 480*

10 ^{a}) Ñ1 G3 त दृष्ट्वा (by transp), Dt1 om (for दृष्ट्वा त) Ñ1 परिघ, G2 M3 निहत (for पतित) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 सपरिघ (for त पतित) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तत्र (for भूमौ) —^{b}) Ś1 पातित, M3 पतित (for दूषण) Ś1 तेन तद्, Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 पतित, M3 दूषण (for निहत) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भुवि (for रणे) —^{c}) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 3 T3 M2 भूतानि (for काकुत्स्थ) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 राघव प्रत्य(M2 सम)पूजयन्, Dg1 T3 काकुत्स्थ समपूजयन्, D5 सर्वलोकान्यपूजयन् ❀ Cg तमिति। अपूजयन् अस्तुवन् ❀ —After 10, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins, V ins after 16

482* यत्र यत्र च वीक्षेत राघवो राक्षसान्रणे।
तत्रैव निहतास्तेन न शेकुरभिवर्तितुम्।

[(l 1) V परीक्षेत, D5 च विक्षेप (for च वीक्षेत) —(l 2) V D5 अतिवर्तितु]

11 For sequence of st 11–15 in D1, cf v l 6 —^{a}) Ś1 D2 क्रूरास् (for क्रुद्धास्) —^{b}) D1 तत (for त्रय) M2 3 सेनाग्रनायका Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 विक्रान्ता राक्षसास्त्रय —Ś1 Ñ1 V1 D2 3 transp ^{cd} and ^{ef} —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 M1 सहसा, Ñ2 B1 3 4 D5 7 सहिता (for संहत्य) Dg1 G1 [अ]भिद्रवन्, D5 7 ह्यद्रवन्, G3 [अ]भ्यपतन् (for [अ]भ्यद्रवन्) —^{d}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 3 5 7 मृत्युपाशवशं गता, V1 मृत्युपाशावशं गता, M2 पतगा इव पावक ❀ Ct संहत्य मिलित्वा। मृत्युपाशेनावपाशिता बद्धा ❀ —For 11^{abcd}, D1 subst.

483* दूषण विरथ दृष्ट्वा हताश्व हतसारथिम्।
सचिवा दूषणस्यैव राघव पर्यवारयन्।

—Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 om (hapl) 11^{ef}. —^{e}) M1 महाकलाप (meta) (for °कपाल). D6 सालाक्ष (for स्थूलाक्ष) —^{f}) D1 रक्षसा वर (for च महाबल) —After 11, D1 ins

484* राघव ते त्रयो रक्षा मर्दयन्समरे स्थिता ।

12 For sequence of st 11–15 in D1, cf v l 6 —^{a}) Ś1 D2 3 विमल, Ñ1 दुष्टात्मा (for विपुल) —^{b}) D1 राक्षस, M2 चायस (for राक्षस) ❀ Cv प्रमाथी च महाबल इत्यत· पर महाकपालो विपुल शूलमुद्यम्य राक्षस· इत्येतदन्त कोशेषु लेखक प्रमादात् पातित ❀ —^{c}) Dg1 D4 S पट्टस, D5 परिघ (for पट्टिश) —^{d}) Ñ1 महाबल (for परश्वधम्)

13 For sequence of st 11–15 in D1, cf v l 6 —^{a}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 च (for [ए]व) K (ed) तूर्णं (for तास्तु) Ś1 Ñ1 V D2 3 [आ]पतमानास्तान्, Ñ2 B1 3 4 D1 5 7 [आ]पतमानानि, G (ed) धावमानास्तान् (for [आ]पततस्तास्तु) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 त्रिभि (for शितै). Ñ2 B1 3 D1 5 7 तानि रक्षांसि राघव, V2 राक्षसान्राघव शरै, B4 रक्षांसि तानि राघव —^{c}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 क्षुरप्रै, D1 सुतीक्ष्णै, D3 क्षीणाग्रैश् (for तीक्ष्णाग्रै) Ś1 D2 अभिजग्राह, Ñ1 चापि जग्राह, D3 च निजग्राह (for प्रतिजग्राह) —^{d}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 सत्कारैर् (for संप्राप्तान्) Ñ1 यथा (for इव)

14 For sequence of st 11–15 in D1, cf v l 6 —^{a}) M1 महाकलापस्य —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 [ए]केषुणैव (Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 °णा च) स, D1 [ए]केषुणा सह, D4 T1 2 G1 2 M2 3 परमेषुभि (T2 G2 °णा) (for रघुनन्दन) Ñ1 चिच्छेदादाय कार्मुक —^{c}) Ś1 Ñ V B4 D2 3 5 7 बाणैश्च बहुभि (Ñ1 विविधै)स्तीक्ष्ण (D5 °क्ष्णै), B1 3 बाणैर्बहुविधैस्तीक्ष्णै, D1 बाणैश्च दशभिस्तीक्ष्णै

स्थूलाक्षस्याक्षिणी तीक्ष्णैः पूरयामास सायकैः ।
स पपात हतो भूमौ विटपीव महाद्रुमः ॥ १५
ततः पावकसंकाशैर्हेमवज्रविभूषितैः ।
जघान शेषं तेजस्वी तस्य सैन्यस्य सायकैः ॥ १६
ते रुक्मपुङ्खा विशिखाः सधूमा इव पावकाः ।
निजघ्नुस्तानि रक्षांसि वज्रा इव महाद्रुमान् ॥ १७
रक्षसां तु शतं रामः शतेनैकेन कर्णिना ।
सहस्रं च सहस्रेण जघान रणमूर्धनि ॥ १८
तैर्भिन्नवर्माभरणाश्छिन्नभिन्नशरासनाः ।
निपेतुः शोणितादिग्धा धरण्यां रजनीचराः ॥ १९ G 3 32 30 B 3 26 32 L 3 31 38

15 For sequence of st 11–15 in D1, cf v l 6 —[a]) Ñ B1.3.4 D1.7 च चक्षुषि, V2 तु चक्षुषि, Dg1 [अ]-क्षिगोस्तीर्व्रे (sic), Dt1 D6 [अ]क्षिणी स्थूले (for [अ]क्षिणी तीक्ष्णै) —[b]) Ñ V2 B1.3.4 D5.7 मार्गणै (for सायकै) —[c]) V2 D1 ते निपेतु, Dg1 निपपात (for स पपात) Ś1 Ñ1 V1 D2.3 क्षितौ छिन्नो (V1 °न्ना), Ñ2 B1.3.4 D5.7 क्षितौ क्षीणे, V2 परिच्छिन्ना, Dg1 ततो भूमौ, D1 क्षण छिन्ना, G1 महान्भूमौ (for हतो भूमौ) —[d]) Ś1 V1 D2.3 विनिकृत्तो यथा द्रुम, Ñ1 भूयो रामशराहत, Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 हतो (V2 illeg) रामस्य सायकै, D1 भूमौ रामस्य सायकै —After 15, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

485* दूषणस्यानुगान्पञ्चसाहस्रान्कुपित क्षणात् ।
हत्वा तु पञ्चसाहस्रैरनयद्यमसादनम् ।
दूषण निहत दृष्ट्वा तस्य चैव पदानुगान् ।
व्यादिदेश खर क्रुद्ध सेनाध्यक्षान्महाबलान् ।
अय विनिहत सख्ये दूषण सपदानुग ।
महत्या सेनया सार्धं युद्ध्वा राम कुमानुषम् ।
शस्त्रैर्नानाविधाकारैर्हनध्व सर्वराक्षसा ।
एवमुक्त्वा खर क्रुद्धो राममेवाभिदुद्रुवे ।
श्येनगामी पृथुग्रीवो यज्ञशत्रुर्विहगम ।
दुर्जय करवीराक्ष परुष कालकार्मुक ।
हेममाली महामाली सर्पास्यो रुधिराशन ।
द्वादशैते महावीर्या बलाध्यक्षा ससैनिका ।
राममेवाभ्यधावन्त विसृजन्त शरोत्तमान् ।

[(l 2) Dg1 हत्वा तान्, D4 l1.2 G1.2 बाणौघै, T3 हत्वा त (for हत्वा तु) Dm1 D8 G3 पञ्चसाहस्रान्, M3 पञ्चसाहस्रम् Dt1 D6 तान्नयद् (for अनयद्) —(l 3) G1 च हत (for निहत) Dt1 D6 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) Dg1 तस्यैव च (by transp) (for तस्य चैव) G1 वशानुगान् —(l 4) M1.2 तत (for खर) —(l 5) Dt1 विनिर्हित (sic) (for विनिहत) Dm1 D8 G2.3 शेते (for सख्ये) —(l 6) M1 युध्यमान (for युद्ध्वा राम) —(l 7) G2 नानाविधैर्घोरैर् —(l 9) G2 दशग्रीवो (for पृथु°) —(l 10) D6 G2 पुरुष (sic) (for परुष) —(l 11) D4 G M मेघमाली (for हेममाली) —(l 12) D4 ससैन्यका (for ससैनिका) —(l 13) Dg1 D4 T G1.2 M2.3 [अ]भ्यवर्तत (for [अ]भ्यधावन्त)]

—After 15, D1 ins

486* अथ तांश्राक्षसान्दृष्ट्वा पतितान्रणमूर्धनि ।
राघवास्त्रविनिर्दग्धान्पतगानिव पावक ।
दृष्ट्वैव दूषण क्रुद्धो सचिवान्निहतान्रणे ।
परिघ भ्रामयामास कालदण्डमिवोत्थितम् ।
त दृष्ट्वा राघवो रक्ष परिघायतपाणिनम् ।

—Then cont 474*

16 Ñ2 D5.7 om 16 —[a]) Ś1 तथा (for तत) —[b]) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D1–3 शरैर्हेमविभूषितै (B1.3.4 D1 °पणै) —[c]) V1 सर्वं (for शेष) D1 जघान बलिनस्तस्य —[d]) Ś1 Ñ1 V B1.3.4 D2.3 राक्षस (B1.3.4 D3 रक्षसा) सैन्यमाहवे, D1 तत्र सैन्यस्य राघव —After 16, V ins 482*

17 [a]) Ñ1 निशिता (for विशिखा) —[b]) G (ed) खे ग्रहा (for पावका) Ś1 Ñ1 D2.3 रामकार्मुकनि सृता, Ñ2 V B1.3.4 D1.5.7 सधूमा हेमभूषणा (D1 °पिता) —[d]) Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.3.5.7 G2 M1.2 वज्राणीव, D1 यथा वज्रो, (for वज्रा इव) Ś1 D2.3 महीधरान्, Dm1 D8 G3 महासुरान्, M1 महाचलान् (for महाद्रुमान्)

18 [a]) D1.3 M1.2 राक्षसाना (for रक्षसा तु) Ś1 शतान्, G2 शर (sic) (for शत) —[b]) Dg1 Dm1 D8 G3 M2 शरेण, D4 शितेन, T3 शस्त्रेण (for शतेन) Ś1 D2.3 पत्रिणा (D3 °णा) (for कर्णिना) D1 एकेनैव त्रिकर्णिना —For 18[ab], Ñ2 V B1.3.4 D5.7 subst, Ñ1 subst l 2 only for 18[ab]

487* राक्षसाना शत हत्वा श्रेष्ठाना राघव पुन ।
एकैकेन जघानैक शरेण युधि राक्षसम् ।

[(l 1) D5 ज्येष्ठाना (for श्रेष्ठाना) —(l 2) Ñ1 एकैकेन, B1.4 एकेनव (for एकैकेन) B4 जघानक (for जघानेक) V2 शतेन (for शरेण) Ñ1 राक्षसान् (for राक्षसम्)]

—[c]) Dg1 Dt1 Dm1 D6.8 T3 G2.3 M1.3 तु (for च) —[d]) Ñ V B1.3.4 D5.7 शराणा निजघान स (Ñ1 ह), D1 जघान नृवरात्मज

19 [a]) Ś1 Ñ B1.3.4 D2.3.5.7 G1.3 M3 ते (for तैर्) Ś1 Ñ1 V B4 D2.3 छिन्न- (for भिन्न-) B1 -मर्म- (for वर्म-) Ñ2 V2 B1.3.4 D3.7 G2 -[आ]वरणाश् (for -[आ]भर°) —[b]) Ś1 D3 छिन्नभिन्नशिरोरुहा, Ñ2 D5.7 छिन्ना भिन्ना शराहता, V छिन्नभिन्नशराहता, B1.3.4 छिन्नभिन्ना शराहता, D2 छिन्नभिन्नशिरोधरा, T3 छिन्ना भिन्नशरासना —D3 reads 19[c]–21 in marg —[c]) V1 B4 D5–7 शोणितैर्दिग्धा, B1.3 शोणितैर्दिग्धैर् (for °तादिग्धा) —[d]) G (ed) पृथिव्या (for धरण्या) —For 19, D1 subst and reads after 20[ab]

3 3 32 31
B 3 26 33
3 31 39

तैर्मुक्तकेशैः समरे पतितैः शोणितोक्षितैः ।
आस्तीर्णा वसुधा कृत्स्ना महावेदिः कुशैरिव ॥ २०
क्षणेन तु महाघोरं वनं निहतराक्षसम् ।
बभूव निरयप्रख्यं मांसशोणितकर्दमम् ॥ २१
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण मानुषेण पदातिना ॥ २२
तस्य सैन्यस्य सर्वस्य खरः शेषो महारथः ।
राक्षसस्त्रिशिराश्चैव रामश्च रिपुसूदनः ॥ २३
ततस्तु तद्भीमबलं महाहवे
समीक्ष्य रामेण हतं बलीयसा ।
रथेन रामं महता खरस्ततः
समाससादेन्द्र इवोद्यताशनिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

488* बभूव गिरिसंकाशैरावृत धरणीतलम् ।
तैर्भिन्नैर्गिरिसंकाशै पतितैर्वारणोपमै ।

20 D3 reads 20 in marg (cf v l 19) —^{ab}) D1 तैश्छिन्नहृदयै सख्ये (for ^{a}) Ñ V B1 3 4 D5 7 पतितै समरे (by transp) (for समरे पतितै) —After 20^{ab}, D1 reads 488* —^{c}) Dt1 D6 Ct त्रिस्तीर्णा (for आस्तीर्णा) Ś1 D2 3 रराज वसुधाकीर्णा, Ñ V B1 3 4 D5 7 व्यराजद्वसुधाकीर्णैर्(Ñ1 V1 B1 °र्णा), D1 बभूव वसुधाकीर्णा —^{d}) Ś1 B1 D3 मखवेदी, Ñ1 V2 B3 4 D2 5 7 मखे वेदी, Ñ2 मखे वेदि, V1 अभ्ये वेदी (sic), Dg1 D8 महावेदी, D1 महादिवे (sic) (for महावेदि) D1 कुशैर्वेदिरिवाध्वरे

21 D3 reads 21 in marg (cf v l 19) —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 क्षणेन तद्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तत्क्षणेन V2 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 तत्क्षणे तु (for क्षणेन तु) Ś1 Ñ1 बल सर्वं, D2 M2 बल घोर, D3 वन घोर (for महाघोर) D1 नि शब्दमिति तत्सर्वं —^{b}) Ñ1 D2 3 M2 तदा, D1 दीन (for वनं) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निहतकण्टक (for निहतराक्षसम्) L(ed) तदानीं हतराक्षस —For 21^{ab}, G(ed) subst l 4 of 490* —^{c}) Ś1 निरपेक्ष च (for निरयप्रख्य) —After 21, Ś1 D2 3 ins

489* तैर्भिन्नगिरिसंकाशै पतितैर्वारणोपमै ।
नि शब्दमभवत्सर्वं दीन निहतराक्षसम् ।

[cf 488* —(l 2) D3 दीन सर्व (by transp)], while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

490* तत्रान्ये शेरते भूमौ शरार्ता गतजीविता ।
कूजन्त्यन्ये भ्रमन्त्यन्ये मत्ता इव शरार्दिता ।
तद्वदार्तमहायोध विप्रद्रुतनिशाचरम् ।
शून्यमायोधन सर्वं रामबाणाग्निना हतम् ।

[(l 1) Ñ2 गतजीविका —(l 2) B3 वमन्त्यन्ये, D7 मेरे भित्र (sic) (for भ्रमन्त्यन्ये) V1 B2 शराहता (for शरार्दिता) B1 G(ed) om l 3 —(l. 3) V2 त हत तु (sic), B4 त हतार्त- V -महाघोर (for महायोध) Ñ2 D5.7 विप्रकीर्ण- (for विप्रद्रुत-) —G(ed) reads l 4 for 21^{ab} —(l 4) G(ed) त्वायोधन (for आयो°)]

22 Ñ1 om 22–23 —^{b}) M2 क्रूरकर्मणा (for भीम°) —^{d}) D1 दूषणश्च निपातित

23 Ñ1 om 23 (cf v.l 22) —^{a}) D1 स तु (for तस्य) Ñ2 V B1 3 4 D3 5 7 G3 M2 सर्वस्य सैन्यस्य (by transp) —^{b}) S1 D2 शिष्टोतिपौरुषात्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G1 2 M शेषो महाबल, D1 चैषो महाबल, D3 शेषोतिपौरुषात् —^{d}) G3 स (for च) Ñ2 B1 3 4 D5 7 हतशेषौ निशाचरौ, V हतशेषौ महाबलौ, D2 राम तु रिपुसूदन —After 23, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

491* शेषा हता महावीर्या राक्षसा रणमूर्धनि ।
घोरा दुर्विषहा सर्वे लक्ष्मणस्याग्रजेन ते ।

[(l 1) D4 T1 2 G1 2 M2 3 महासत्त्वा (for महावीर्या) G1 2 M2 3 रणदुर्जया (for रणमूर्धनि)]

24 ^{a}) Dg1 D2 T3 G M1 त (for तद्) Ś1 D1 2 भीमबलो (for भीमबल) Ś1 D1 2 बल रणे, D3 महारणे, M3 दुरासद (for महाहवे) —^{b}) Dg1 T3 सप्रेक्ष्य (for समीक्ष्य) D1 बल (sic) (for हत) Ś1 D2 च लीलया (for बलीयसा) —For 24^{ab}, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

492* स दूषण प्रेक्ष्य रणे निपातित
निशाचराश्चाप्रतिमान्रणोत्कटान् ।

[(l 1) B1 निपातित रणे (by transp) —(l 2) B4 बलोत्कटान् (for रणो°)]

—^{c}) Ś1 D2 तथेति (for रथेन) Ś1 स वर, D4 महत (sic) (for महता) Ś1 D2 स्वय, Ñ V B1 3 4 D5 7 T2 G1 तदा, D4 तथा (for तत) D3 स्वय खर (for खरस्तत) D1 खरो रथेनैव महाबलस्तदा —^{d}) D1 [ए]वम् (for [इ]न्द्र) Ś1 D2 3 समाससादेन्द्र(D3 °द्रु)मिवासुरेश्वर, Ñ1 M3 °देन्द्रमिवोद्यताशनि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समभ्यधावन्नमुचिर्यथा हरि, M1 °द्यतायुध, M2 ससार खद्योत इवोद्यत शशि

२६

खरं तु रामाभिमुखं प्रयान्तं वाहिनीपतिः ।
राक्षसस्त्रिशिरा नाम संनिपत्येदमब्रवीत् ॥ १
मां नियोजय विक्रान्त संनिवर्तस्व साहसात् ।
पश्य रामं महाबाहुं संयुगे विनिपातितम् ॥ २
प्रतिजानामि ते सत्यमायुधं चाहमालभे ।
यथा रामं वधिष्यामि वधार्हं सर्वरक्षसाम् ॥ ३
अहं वास्य रणे मृत्युरेष वा समरे मम ।
विनिवर्त्य रणोत्साहं मुहूर्तं प्राश्निको भव ॥ ४
प्रहृष्टो वा हते रामे जनस्थानं प्रयास्यसि ।
मयि वा निहते रामं संयुगायोपयास्यसि ॥ ५
खरस्त्रिशिरसा तेन मृत्युलोभात्प्रसादितः ।
गच्छ युध्येत्यनुज्ञातो राघवाभिमुखो ययौ ॥ ६ G 3 33 7 B 3 27 6 L 3 32 8

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 दूषणवध , Ñ1 दूषणो नाम, G1 सैन्यविध्वसन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om , Ñ2 V2 D7 32, V1 D5 31, B3 33, B4 34, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 26, D1 30, D3 36, M2 3 27, L(ed) 31 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

26

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ś1 D1 2 ins

493* त दृष्ट्वा राक्षस सैन्यमनिग्राह्य महाबलम् ।
हतमेकेन रामेण दूषण च निपातितम् ।

[Cf 3 27 2 —(l 1) Ś1 तद् (for त) D1 अविषह्य (for अनिग्राह्य)],
while Dg1 ins

494* त्रिशिर शिरसा छेद दृष्ट्वा तेन सुसेविनाम् ।
दु खत्रयनिहन्तार लक्ष्मणाग्रजमाश्रये ।

1 Dg1 reads 1^{ab} in marg —^{a}) Ś1 D1 2 च (for तु) Ñ2 D5 7 तस्याभिमुख (for रामा°) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D1–3 5 7 8 M2 -पति (for -पति) —^{c}) D4 राम, G2 तत्र (for नाम) —^{d}) Dt1 om (hapl ?) संनिपत्येदम Ś1 स निरीक्ष्य, Ñ1 समुपेत्य, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समुत्पत्य, D1–4 G2 सनिवर्त्य, M3 विनिवर्त्य (for सनिपत्य)

2 ^{a}) Ś1 Ñ V Dt1 D1–3 5–7 G1 M1 2 विक्रात (D1 °ते), Dg1 T3 विश्रात , Dm1 D8 G3 सग्रामे (for विक्रान्त) —^{b}) V3 Dt1 D6 M1 त्व (for स-) D1 निवर्तस्व महाहवात् —^{c}) Ś1 Ñ2 D5–7 महावीर्यं, V1 महावीर, V2 महावीर, B1 3 4 मया वीर (B1 °र), D1–3 मया वीर्यात् (for महाबाहु) Ñ1 मायिन राघव पश्य —^{d}) Ñ1 समरे (for सयुगे)

3 ^{a}) B1 प्रतिजानीहि ते, Dm1 (before corr as in text) प्रतिजानासि मे Ś1 D2 वीर्यात् , Ñ V B1 3 4 D3 5 7 वीर, Dg1 T3 M1 3 सर्वम् , M2 वीर (for सत्यम्) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 सत्ये (V स ते) नायुधमालभे —^{c}) Ś1 D2 3 हनिष्यामि, Ñ V B1 3 4 D5 7 रणे पाप (for वधिष्यामि) —^{d}) Ś1 D2 3 रिपु वै, Cm वधार्थं (for वधार्हं) Ñ V B1 3 4 D5 7 पातयिष्यामि सायकैं , D1 समरे नात्र सशय

4 ^{a}) Ś1 V1 B3 4 D1 2 च (for वा) Ct*p* समरे (for [अ]स्य रणे) —^{b}) V1 एष वै समयो मम, D1 एष वा मम सयुगे —^{c}) Ñ1 D4 T G1 3 M1 विनिवृत्य, B3 विनिर्वृत्य (for °वर्त्य) Dg1 Dm1 D8 T G M1 Ct*p* रणोत्साहान् , D1 रणे सोह, Cm महोत्साहात् (for °ह) —^{d}) Ś1 B3 D1–3 प्रेक्षको, V2 धार्मिको (for प्राश्निको) D2 4 [ऽ]भवत् (for भव)

5 ^{a}) Dm1 (after corr as in text) Cg प्रहृष्टे, G1 प्रविष्टो (for प्रहृष्टो) Ñ1 V1 B1 3 4 D5 7 [ऽ]थ (for वा) V1 गते (for हते) D4 निहतो, T2 निहते (for वा हते) D7 राजन् (for रामे) —^{b}) D1 जनस्थाने (for °न) Ś1 Ñ2 D1–3 5 7 गमिष्यसि, D4 M2 प्रयास्यति (for प्रयास्यसि) —^{d}) M2 (after corr as in text) [उ]पयास्यति Ñ V B1 3 D5 7 सयुगे पातयिष्यसि, B4 सयुगे निहनिष्यसि, Dt1 Dm1 D1 6 8 सयुगाय प्रयास्यसि, D3 युगायोपप्रयास्यसि

6 ^{a}) Ś1 D1–3 ह्येव, Ñ2 V B1 3 D7 त्वेव, B4 D5 [अ]प्येव (for तेन) —^{b}) Ś1 D2 3 मृत्युकाले, D1 मृत्युलोकान् (for मृत्युलोभात्) Ñ1 प्रभावित , B3 4 (m also) प्रचोदित , D1 निवर्तित (for प्रसादित) —After 6^{ab}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 ins

495* एवमस्त्विति तद्वाक्य प्रहृष्टो राक्षसोऽब्रवीत् ।
तत प्रहृष्टस्त्रिशिराश्चापमुद्यम्य वीर्यवान् ।

[(l 1) Ś1 स (for [इ]ति) Ñ B1 3 4 D5 7 प्रत्य (B3 सम) पद्यत, V पाश्निकोभवत्, M2 समपूजयत् (for राक्षसोऽब्रवीत्) —(l 2) D1 प्रहृष्टस्तत्र (for तत प्रहृष्टस) —B3 reads from the post half up to 6^{cd} in marg Ñ1 सत्वर , Ñ2 D5 7 भास्वर, V1 वेगवान् , V2 B1 3 4 M2 सु (V2 B4 M2 स) स्वन (for वीयवान्)]

—Thereafter M2 (*inf lin sec m*) cont

496* खरेण मानितो वीरो युद्धाय त्रिशिरास्तदा ।

—M3 om 6c–8 G3 illeg for 6^{cd} —^{c}) Ś1 Dg1 D1 युद्धे (for युध्य) Ś1 D1 [ऽ]भ्यनुज्ञातो, Dg1 त्वनुज्ञातो, D6 [इ]त्यभिज्ञातो (for [इ]त्यनुज्ञातो) M1 स च तेनाभ्यनुज्ञातो —^{d}) Ñ2 B3 4 D5 7 G2 -[अ]भिमुख (for °खो) —After 6, Ś1 D1–3 ins 497*

G 3 33 8 B 3 27 7 L 3 32 10 त्रिशिराश्च रथेनैव वाजियुक्तेन भास्वता ।
अभ्यद्रवद्रणे रामं त्रिशृङ्ग इव पर्वतः ॥ ७
शरधारासमूहान्स महामेघ इवोत्सृजन् ।
व्यसृजत्सदृशं नादं जलार्द्रस्येव दुन्दुभेः ॥ ८

आगच्छन्तं त्रिशिरसं राक्षसं प्रेक्ष्य राघवः ।
धनुषा प्रतिजग्राह विधुन्वन्सायकाञ्शितान् ॥ ९
स संप्रहारस्तुमुलो रामत्रिशिरसोर्महान् ।
बभूवातीवबलिनोः सिंहकुञ्जरयोरिव ॥ १०

7 M3 om 7 (cf v l 6) —a) Dt1 D3 6 T1 2 तु (for च) D1 Cm त्रिशिरापि (metri causa) ❀ Cm त्रिशिरापीत्यत्राकारलोपश्छादस ❀—c) Ś1 D2 3 अभ्यधावद् (for °द्रवद्) Ś1 जयो, D1 2 रथी (for रणे) —d) D1 3 त्रिशीर्षा (D3 °र्ष), T3 सशृग (for त्रिशृङ्ग) Ś1 D1–3 M2 शैलराट् (for पर्वत) —For 7, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst, while Ś1 D1–3 ins after 6, M2 ins after 7

497* एतस्मिन्नन्तरे सैन्यमपर रक्षसा महत् ।
अभ्येत्य त त्रिशिरस हतशेष न्यवर्तत ।

[(l 1) Ñ1 सोम्यम् (for मध्यम्) Ś1 D3 समरे, B3 रक्षमा (for अपर) B3 ममर, D1 राक्षस (for रक्षसा) Ñ2 V2 D5 7 transp अपर and रक्षसा Ñ1 अपरे राक्षसास्तत्र (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 D2 3 अन्ये (Ś1 °न्ये) व त, V1 अन्वधावत्, V2 illeg, B1 3 अन्वेपत, B4 अन्वेतु त, D1 अन्वेव त, M2 अन्वपतत् (for अभ्येत्य त) Ś1 हतसन्य (for °शेष) Ñ1 हतशेषा समागमन्, M2 खरशिष्टस्य वतत (sic) (for the post half)]

8 M3 om 8 (cf v l 6) V2 illeg up to महामेघ in b —a) Ś1 D2 3 -सहस्राणि, Dg1 समूह स, D1 समूहान्हि, G2 om second स, G3 समूह सन् (for समूहान्स) Ñ1 शरधार सुविपुल, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स तदा (B4 शतधा) तत्सु (Ñ2 हि सु, V1 च [subm], D5 7 त सु) विपुल, M2 तच्चैकतवल घोर —b) Ś1 D2 इवासृजत्, Ñ1 -महास्वन, Ñ2 V2 B3 4 D5 7 M2 -समस्वर (B3 4 M2 °न), V1 B1 -निभस्वन (for इवोत्सृजन्) —c) Dg1 D2 T1 विसृजत, T2 विसृज्य (for व्यसृजत्) S1 B1 D2 सुभृश, Dm1 D8 G1 3 भैरव (for सदृश) —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 जलक्लिन्नस्य (for जलार्द्रस्येव) ❀ Cv व्यसृजत् सदृश नाद जलार्द्रस्येव दुदुभेरिति पाठ (as in text) ❀—After 8, Ñ (Ñ1 l 1–2 only) V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 (l 1–2 only) ins

498* तानापतत एवाशु सरब्धान्युद्धदुर्मदान् ।
राक्षसान्प्रतिजग्राह राम सत्यपराक्रम ।
सुसप्रहारस्तुमुल कटुक शोणितोदक ।
समपद्यत बीभत्सस्तयो समरमूर्धनि ।
बाणवृष्टिभिराकीर्ण सहस्रांशुर्दिवाकर । [5]
न प्रकाशत सरुद्धो ववौ न च सदागति ।
ततत व्योम सर्वत्र शरजालेन भास्वता ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 सनद्धान् (for सरब्धान्) —(l 2) Ñ1 प्रतिजग्राह रक्षासि, M2 दृष्ट्वा स रोषताम्राक्षो (for the prior half) —After l 2, Ñ1 ins. (followed by l 5–25 of 504*)

498(A)* तेषां बाणान्महाबाहु शरै सछिद्य राघव ।

—(l 3) B4 D5 7 स (for सु-) B3 समप्रहारस —(l 4) B1 3 4 बीभत्स (for °त्सस्त) —(l 6) B3 प्राकाशत B1 3 सरुद्धा (for सरुद्धो) B4 न प्रकाशति सरुद्धो (for the prior half) G(cd) च न (by transp) —(l 7) Ñ2 वितत (for तित) —D7 om from वै in सर्वत्र up to भास्वता]

9 Ñ2 V (V1 om. 10) B1 3 4 D5 7 read 9–10 (preceded by 504*) after 12cd G3 illeg for 9–10c M2 repeats (var) 9 and 10 after 504* —a) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 (second time) आपतत, D1 अथायात (for आगच्छन्तं) —b) Ś1 D2 रणे स- (for राक्षस) D1 दृश्य (archaic) (for प्रेक्ष्य) —cd) Ś1 D2 3 चक्षुषा (for धनुषा) Ś1 चातिजग्राह (for प्रति°) D4 G1 2 M (M2 first time) Cg विधून्वन्, T2 विसृजन् (for विधुन्वन्) Dm1 निजान्, D1 बहून् (for शितान्) Ś1 D2 समरे शरान, D3 सशर धनु (for सायकाञ्शितान्) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 (second time) प्रतिजग्राह सशर धनुरुद्यम्य वीर्यवान्

10 Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 read 9–10 after 12cd, G3 illeg for 10abc, M2 repeats (var) 9–10 after 504* (for all, cf v l 9) V1 om 10 —a) M2 (second time) तु महान् (for तुमुलो) G1 सप्रहारस्तु तुमुलो —b) Ś1 D1–3 तयो, Ñ V2 B1 3 4 D5 7 M2 (second time) अभूत्, Dt1 D6 तदा (for महान्) —c) Ś1 D2 3 बभूव हृदयायासी, Ñ V2 B1 3 4 D5 7 M2 (second time) वलगर्जितयोर्भीम (Ñ1 illeg for भीम), Dt1 Dm1 D6 8 G1 सबभूवातिबलिनो, D1 बभूवातिमहास्तन —After 10, D5 ins, while D7 subst for 11

499* ततस्त्रिशिरस वीक्ष्य राघवो रिपुमर्दन ।
अब्रवीत्परमक्रुद्धो वाक्य राक्षसपुगवम् ।

—D5 7 cont, Ñ1 M2 ins after l 4 of 504*, V2 B1 3 4 ins after 10

500* एष त्वा सायकैस्तीक्ष्णैर्नयामि यमसादनम् ।
[Ñ1 illeg for तीक्ष्णै]

—D5 7 further cont.:

501* शरान्प्रतिगृहाणेमान्ममापि त्व धनुश्च्युतान् ।

—After 10, M2 ins (followed by l 5–7, 15, 11, 19–25 of 504*)

502* मुमोच निशितान्बाणान्रामाय रजनीचरा ।
तेषा बाणान्महाबाहु शरै सछिद्य लाघवात् ।

ततस्त्रिशिरसा बाणैर्ललाटे ताडितस्त्रिभिः ।
अमर्षी कुपितो रामः संरब्धमिदमब्रवीत् ॥ ११

अहो विक्रमशूरस्य राक्षसस्येदृशं बलम् ।
पुष्पैरिव शरैर्यस्य ललाटेऽस्मि परिक्षतः ।
ममापि प्रतिगृह्णीष्व शरांश्चापगुणच्युतान् ॥ १२ G 3 33 30 B 3 27 13 L 3 32 16

11 [a]) G2 M2 त्रिशिरसो (for °सा) —[b]) M2 पीडितस् (for ता°) —[c]) Ñ2 B4 Dm1 D5 M1 अ(D5 आ)मर्षात्, Dg1 अमर्ष- (for अमर्षी) Ś1 D2 रोषाद् (for राम) —[d]) Ñ1 illeg, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T3 G सरब्ध (for संरब्धम्) Ś1 D2 रामो वचनमब्रवीत्, Ñ2 V B1 3 4 D5 इद वचनम°, D3 रोषाद्वचनम° —For 11, D7 subst 499*

12 [a]) G1 राक्षस-, G2 विक्रात- (for विक्रम-) Ñ1 M2 -युक्तस्य (for शूरस्य) Ś1 D2 3 अहो सग्रामशौंडस्य —[b]) Ś1 Ñ1 D2 3 रक्षसो बलमीदृश (by transp), Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 नायकस्य महात्मन, V1 राक्षसस्य महात्मन —After 12[ab], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

503* रक्षस सदृश युद्धे बलविक्रमसाधनम् ।
महाधनुर्विनि सृष्टै सयुगे रोपनि सृतै ।

[(l 1) B1 सुभृश (for सदृश) Ñ2 V2 D5 7 युद्ध (for युद्धे) B3 4 वल (for बल) V1 B4 -मादन (for -साधनम्) —(l 2) V1 रामदर्पितै (for रोपनि सृते)]
—[c]) Ś1 D2 अस्त्रैर्, Ñ1 येन, Dt1 Dm1 D6 8 योह, D3 T2 अस्य (for यस्य) —[d]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विभूषित, Dg1 D2 T2 M2 परिक्षित, D3 परिकृत (for °क्षत) Ñ1 चास्मि रिक्षत (sic) —After 12[cd], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins, while Ñ1 ins l 1–4 (followed by 500*) after 12[cd] and l 5–25 after 498(A)*, whereas M2 ins l 2–4 (followed by 500*) after 12 and l 5–7, 15, 11 and 19–25 after 502*, Ś1 D1–3 ins l 1 only after 12[cd]

504* मया प्रतिगृहीतास्ते शराश्चापगुणच्युता ।
प्रीतोऽस्मि ते महाबाहो लाघवेन निशाचर ।
न खल्ववज्ञा कर्तव्या रिपावपि सुदुर्बले ।
वञ्चितोऽहमवज्ञानात्तिष्ठेदानीं ममाग्रत ।
इत्युक्त्वा राघवोऽविध्यत्समरे मोहयन्बली ।
व्याकुलानथ समूढान्पिण्डितान्वीक्ष्य राघव ।
जहार समरे प्राणाञ्छित्त्वा तेषां शिरांसि च ।
ते छिन्नशिरस पेतुश्छिन्नवर्मायुधध्वजा ।
सुपर्णवातविक्षिप्ता जगत्या पादपा इव ।
हतशेषास्तु ये तत्र राक्षसा भयविह्वला ।
खरमेवाभ्यधावन्त शरणार्थं शरार्दिता ।
तदभूदद्भुत युद्ध तुमुल लोमहर्षणम् ।
रामस्य च महाबाहो पुनस्तेषां च रक्षसाम् ।
सरब्धात्राक्षसात्रामस्त्यक्तप्राणात्रणाजिरे ।
आदिश्यादिश्य बाणौघैं सोऽनयद्यमसादनम् ।
सर्वस्य तस्य सैन्यस्य खर शेषो महाबल ।
राक्षसस्त्रिशिराश्चैव रामश्च रिपुसूदन ।
दृष्ट्वा तु निहत सैन्य रक्षसा पिशिताशिनाम् ।
त्रिशिरा परमक्रुद्धश्चोदयामास सारथिम् ।
भर्तुं पिण्डस्य निर्वेश कर्तुमिच्छामि माचिरम् ।
प्रत्यक्षमस्य वीरस्य खरस्य सुमहात्मन ।
प्रतिजानामि ते सूत सत्येनायुधमालभे ।
यथा राम हनिष्यामि रामो वा मा हनिष्यति ।
एव सचोदित सूतश्चोदयामास वाजिन ।
तत प्रजविताश्वेन राममभ्यद्रवद्रणे ।

[(l 1) D1 प्रतिगृहीता हि, D3 परिगृहीतास्ते V1 चापि (for चाप-) Ś1 -मुखाच्, Ñ2 D5 7 -गुणाच्, D2 3 मुख- (for -गुण-) V2 शराश्चापगुणान्विता, D1 शरास्ते धनुषश्च्युता (for the post half) —(l 2) Ñ2 D5 7 सुमहाबाहो (for ते म°) —(l 3) Ñ1 हि दुर्बले, M2 (after corr *sec m*) सुदुर्लभे (for सुदुर्बले) —(l 4) V1 व्यथितो (for वञ्चितो) Ñ1 वञ्चितस्ते वज्ञानात्, M2 सवञ्चितोप्यवज्ञानात् (for the prior half) —(l 5) V2 इत्युक्तो B3 तेषां (for ऽविध्यत्) Ñ1 विध्या . . . . (illeg) राम, M2 विव्याध राक्षसान्राम (for the prior half) —(l 6) V1 अपि (for अथ) D5 M2 पीडितान् (for पिण्डि°) Ñ1 M2 दृश्य (for वीक्ष्य) —l 7-11 = 3 24 24[cd], 461*, 25 —(l 7) B1 4 M2 जग्राह (for जहार) M2 हित्वा (for छित्त्वा) D5 7 चैषां (for तेषां) Ñ1 V1 B4 D5 7 स (for च) —(l 8) V1 स- (for ते) B3 om वर्मा —(l 9) Ñ1 सुपर्णपक्ष-, V1 °पाद- (for °वात-) B1 निक्षिप्ता (for वि°) B3 transp पादपा and इव —(l 10) V2 illeg after हतशेषास्तु Ñ2 V1 D5 7 ते (V1 ये) शूरा, B1 ते , B3 ते तत्र (for ये तत्र) G (ed) हतशेषास्तत सर्वे (for the prior half) Ñ1 भयविक्लवा, B1 °मोहिता (for °विह्वला) —(l 11) Ñ2 D5 7 शरणार्थं (D5 °र्थी) (for °र्थं) G (ed) व्यद्रवत दिशस्सर्वा व्याघ्रात्क्षुद्रमृगा इव —After l 11, M2 ins

504(A)* तमभ्यधावन्त निरस्तमाहवे
त्वरान्वित राक्षसमुल्बण बलम् ।
जघान राम स्थिरसत्यपौरुषे
धनुश्च्युतैर्दुष्प्रसहै शिलीमुख ।

—V2 partially illeg for l 12 —(l 12) B4 तद्बभूवाद्भुत (for तदभूदद्भुत) Ñ1 तदद्भुत ह्ययुद्ध (for the prior half) V1 तुवल (for तुमुल) —G (ed) om. l 14 and 15 —(l 14) Ñ1 सरब्धो (for °ब्धान्) —(l 15) V2 illeg for बाणौघै सोऽनयद् B3 नाराचैर् (for बाणौघै) Ñ1 B3 अनयद्यमसादन, M2 अनयत्प्रेतसंसद (for the post half) —After l 15, Ñ1 ins

G 3 33 31
B 3 27 13
L 3 32 17

एवमुक्त्वा तु संरब्धः शरानाशीविषोपमान् ।
त्रिशिरोवक्षसि क्रुद्धो निजघान चतुर्दश ॥ १३
चतुर्भिस्तुरगानस्य शरैः संनतपर्वभिः ।
न्यपातयत तेजस्वी चतुरस्तस्य वाजिनः ॥ १४
अष्टभिः सायकैः सूतं रथोपस्थे न्यपातयत् ।
रामश्चिच्छेद बाणेन ध्वजं चास्य समुच्छ्रितम् ॥ १५
ततो हतरथात्तस्मादुत्पतन्तं निशाचरम् ।
बिभेद रामस्तं बाणैर्हृदये सोऽभवज्जडः ॥ १६

504(B) तगत्य ४ ,गम्हने तदा
स्विनाधिकराक्षसमुत्व चल्म् ।
जघान राम स्थिरधर्मपौरुषो
धनु ४ ५ , पाकर ।
Colophon ,

while V2 (illeg for l 1 and 2) B4 ins

504(C)* ततोऽन्यमावत्पुनिरस्तशस्त्र
दुरासद राक्षसमण्डल रण ।
जघान राम स्थिरपौरुषो महान्
शिन शरदुष्प्रतिवीर्यपाकृप ।
Colophon

[*Sarga name* Ñ1 त्रिशिर मन्यवध , V2 खरयुद्ध, B4 खरसन्य-युद्ध —*Sarga no* V2 33]

—(l 16) V2 B4 transp सवस्य and तस्य Ñ1 om (hapl ?) सेन्यस्य B4 खरशेषो Ñ1 निशाचर (for महाबल) —(l 17) G(ed) खरश्च (for राक्षस) —(l 18) B1 3 पिशिताशना —(l 19) Ñ2 परम क्रुद्धश्, B3 समभिक्रुद्धश् (for परमक्रु°) Ñ1 V B1 3 4 M2 सारथिं सम(G[ed]प्रत्य)चोदयन् —(l 20) M2 भर्तृपिण्डस्य Ñ1 निर्वश (for निर्वंश) —Ñ1 om l 21–24 —(l 21) Ñ2 D5 7 चास्य (for अस्य) D5 7 तु (for सु-) Ñ2 खरस्य तु महात्मन (for the post half) —(l 22) V1 M2 वीर (for सत) —(l 23) Ñ2 B3 D5 7 अथ (for यथा) M2 transp यथा and राम V2 मा (for मा) – (l 24) M2 हयान्हृष्टो महाबल (for the post half) —(l 25) Ñ1 प्रजविता तेन (for °ताश्वेन)]

—After 504*, Ñ2 V(V1 om 10) B1 3 4 D5 7 read 9–10, while M2 repeats (var) 9 and 10

—V1 om 12ᶜ–13ᵇ —ᵉᶠ) T2 प्रत्यगृह्णीष्व (sic) (for प्रति°) Ñ1 प्रतिगृहाण विशिखान् (for ᵉ) D6 चापि (for चाप-) Dt1 D4 6 T2 M1 -गुणाच्च्युतान् Ś1 D2 3 सायकान्प्रहरामि ते, Ñ1 ममापि त्व गुणाच्च्युतान् , D1 सायकान्समरे तत (for ᶠ) Ñ2 V2 B1 3 4 शरान्प्रतिगृहाणेमान्ममापि त्व धनुश्च्युतान् , D5 7 मया प्रतिगृहीतास्ते शराश्चापगुणाच्च्युता

13 V1 om 13ᵃᵇ (cf v l 12) —ᵃ) Ś1 Dt1 Dm1 D6 8 उक्तस् (for °क्त्वा) Ś1 Dm1 D2 3 8 सु(D8 तु)सक्रुद्ध , G3 [अ]तिसक्रुद्ध (for तु सरब्ध) Ñ V2 B1 3 4 D5 7 M2 इत्युक्त्वा राघव क्रुद्ध —Dg1 reads 13ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś1 D3 त्रिशीर्षोरसि सक्रुद्ध , Ñ V B1 3 4 D5 7 नि(B4 वि)चखान त्रिशिरसो, D1 राक्षसस्योरसि क्रुद्धो, D2 त्रिशीर्षोपरि सक्रुद्धो —ᵈ) Ś1 D1 3 4 T1 2 G1 2 M1 निचखान, Ñ1 लीलयाथ, Ñ2 V रक्षस्यथ, B1 3 (after corr inf lin as in Ñ2) 4 D5 7 वक्षस्यथ (for निजघान)

14 ᵃ) B1 4 चतुरश (for चतुर्भिस्) Ś1 Ñ2 V B1 4 D2 5 7 च चतुर्भिश्च, Ñ1 चतुरश्चास्य, B3 चतुरस्येव, M2 चतुर्भ्याशु (for तुरगानस्य) D3 स चतुर्भिश्चतुर्भिश्च —ᵇ) Ś1 D2 3 तुरगास्तस्य मार्गण , Ñ1 M2 तुरगानश्च मार्गण , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तुरगानस्य मार्गणै (B4 सायकै) —ᶜ) B1 3 न्यपातयत स (hypm), D3 G3 निपात° (for न्यपातयत) —ᵈ) Ś1 D2 3 रथ- (for तस्य) Ś1 D2 -योजितान् (for वाजिन) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 रथ चि(D5 त्रि)च्छेद सप्तभि (Ñ1 illeg for सप्त) —For 14, D1 subst

505* चतुर्भिर्मार्गणैरेव निपात्य चतुरो हयान् ।

15 ᵃ) B4 Dg1 Dt1 D4-7 T1.. अष्टाभि Ñ1 V B1 3 4 M2 चान्ये , Ñ2 D5 7 तीक्ष्णै (for सूत) Ś1 G2 M1 सायकैश्चाष्टभि सूत, D2 सायकै साष्टभि सूत, D3 सायकै पचभि सूत —ᵇ) V B1 3 4 सूतमस्य, Dm1 D4 8 T1 Cg °स्थान् (for रथोपस्थे) Dg1 निपातयत् (for न्य°) Ś1 D1 2 रथोपस्थाद(D1 °च)पातयत् , Ñ D5 7 सूतमन्यैरपातयत् , M2 सूतमप्यस्य पातयत् .—ᶜ) Ñ1 M2 चिच्छेद चक्रबाणेन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बाणेनै(V1 रामेणै [sic])केन चिच्छेद —ᵈ) Ñ1 तस्य, V B1 3 4 D5 7 M2 अस्य (for चास्य) D1 समुत्थित (for समुच्छ्रितम्) Ś1 D2 3 ध्वज चामितविक्रम . —After 15, Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 ins

506* तद्दृष्ट्वा कर्म रामस्य मनसा प्रतिपूजयन् ।
असिमुद्यम्य वेगेन सहसा तमुपाद्रवत् ।

[(l 1) D7 न (for तद्) Ñ1 M2 transp दृष्ट्वा and कर्म Ñ1 प्रत्यपूजयन —(l 2) Ñ1 असि दुद्राव (sic) (for असिमुद्यम्य) V B1 3 M2 स(V2 B3 त)मभिद्रवत् (for तमुपा°) Ñ1 राम प्रति महाहवे (for the post half)]

16 ᵃ) Ś1 हतो हत-, Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 अवप्लुत्य, G(ed) अवप्लुत (for ततो हत-) G2 हयात् (for रथात्) —ᵇ) Ś1 D2 3 आपतत, D1 अपावृत्त (for उत्पतन्त) Ñ1 V B1 3 4 वेगेन महताथ(Ñ1 °ता च) स , Ñ2 D5 7 M2 वेगेन स महारथ —After 16ᵃᵇ, M2 ins

507* तान्दृष्ट्वा त्वरित यान्त राक्षस पर्वतोपमम् ।

—ᶜ) Dt1 Dm1 D3 4 6 8 चिच्छेद, M2 मुमोच (for बिभेद) Ś1 तरसा रामो, Ñ V B1 3 4 D1 5 7 M2 रामस्तद्रक्षो, D2 3 रामस्तरसा, T2 बाणसबाणैर् (for रामस्त बाणैर्) ❀ Cvp बिभेद रामस्त बाणैरिति सम्यक् (as in text) ❀ —ᵈ) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 दशभि शरै (for सोऽभवज्जड)

सायकैश्चाप्रमेयात्मा सामर्षस्तस्य रक्षसः ।
शिरांस्यपातयत्त्रीणि वेगवद्भिस्त्रिभिः शितैः ॥ १७
स भूमौ शोणितोद्गारी रामबाणाभिपीडितः ।
न्यपतत्पतितैः पूर्वं स्वशिरोभिर्निशाचरः ॥ १८

हतशेषास्ततो भग्ना राक्षसाः खरसंश्रयाः ।
द्रवन्ति स्म न तिष्ठन्ति व्याघ्रत्रस्ता मृगा इव ॥ १९
तान्खरो द्रवतो दृष्ट्वा निवर्त्य रुषितः स्वयम् ।
राममेवाभिदुद्राव राहुश्चन्द्रमसं यथा ॥ २० G 3 33 41 B 3 27 10 L 3 32 15

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

17 [a]) D1 सायकैरप्रमेयात्मा —[b]) Dt1 Dm1 D6 8 सामर्षात्, D1 रामस्तैस् (for सामर्षस्) D1 6 G3 M2 (after corr as in text) राक्षस (for रक्षस) —[c]) D1 कायात्, D4 T1 G1 रामो (for त्रीणि) —[d]) D1 त्रीणि रामस् (for वेगवद्भिस्) M3 शितैश् (for त्रिभि) Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T1 2 G M3 शरै, T3 तथा, M1 भृश, Cv तदा (for शितै) M2 रामो राजीवलोचन —For 17, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 subst, while M2 ins l 2 only after 17

508* शिरासि चास्य सक्रुद्धो रामो राजीवलोचन ।
त्रिभिस्त्रिभि शरैस्तीक्ष्णैर्न्यकृन्तत्प्रहसन्निव ।

[(l 1) Ś1 D2 3 [ए]व, Ñ1 [अ]पि (for [अ]स्य) —(l 2) Ś1 D2 3 त्रीणि त्रिभि सुसक्रुद्धो (for the prior half) V1 अकृन्तत् (for न्य°)]

18 [a]) Dt1 D6 सभूम-, D4 भूमौ च (for स भूमौ) Dg1 शोणितोद्गारै, D3 4 T1 2 रुधिरोद्गारी —[b]) Ś1 D2 रामबाणेन (for °बाणाभि) V2 -जीवित, D6 ताडित (for -पीडित) Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 रामबाणात्त (Ñ V1 °त्तु, B1 3 °त्तं)-जीवित —[c]) B4 D1 अपतत् (for न्य°) B1 3 4 D2 3 पातितै (for प°) —[d]) Dt1 D1 6 समरस्थो (for स्वशिरोभिर्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 शृङ्गैरिव महागिरि ❀ Cvp स्वशिरोभिर्निशाचर इति पाठ । त्रिभि शरैरिति वा पाठ ❀

19 D1 om 19 —[a]) Ś1 D2 तथा (for ततो) V2 B1 2 4 सर्वे, G2 भिन्ना (for भग्ना) —[c]) D3 द्रवतो (for द्रवन्ति) Ś1 D2 3 नैव (for स्म न) Ñ1 अन्यद्रवन्दिशस्त्रस्ता, B1 3 4 व्यद्रवत दिशस्त्रस्ता —[d]) Ś1 व्याघ्रध्वस्ता, Ñ1 B1 4 व्याघ्रात्क्षुद्र-, B3 व्याधक्षिप्ता, D6 व्याधत्रस्ता (for व्याघ्रत्रस्ता) —For 19, Ñ2 V1 D5 7 subst, while V2 B1 3 4 ins after 19

509* ततो हतशिरस्तस्य कवन्ध रणमूर्धनि ।
पतित ह्यचलेन्द्राभ प्राकम्पयत मेदिनीम् ।
त खर पतित दृष्ट्वा वीर त्रिशिरस रणे ।
रोषसतप्तहृदयो युद्धशौटीरता गत ।
हत त्रिशिरस दृष्ट्वा दूषण च निपातितम् । [5]
चतुर्दशसहस्राणि राक्षसाना हतानि च ।

[(l 1) V2 B4 कृत्त (for हत-) —(l 2) V1 ह्यचलेंद्रस्य (for °न्द्राभ) V1 प्रकपयत, V2 B1 3 4 अकपयत (for प्रा°) —(l 3) D5 वीरस् (for र) —(l 4) V B3 4 ययो (for गत) —(l 6) B3 रक्षमा निहतानि च (for the post half)] —After 19, Ś1 Ñ1 D2 3 M2 ins

510* अनुयात्रानिमित्त ये जनस्थानादुपागता ।
श्रुत्वा विपन्न तत्सैन्यमन्तरा लघुविक्रमम् ।

[(l 1) D3 युद्धाय ते (for अनुयात्रा-) Ñ1 M2 -निमित्ता (for °त्त) D2 तज् (for ये) Ñ1 जनस्थानम् (for °नाद्) —(l 2) D2 3 लघुविक्रम (for °मम्) Ñ1 राक्षसा विद्रुता दिश (for the post half) M2 दृष्ट्वाभिपन्नास्ते सैन्यात् सर्वा विप्रद्रुता दिश]

20 [a]) D1 त, D5 7 तत् (for तान्) V1 पुन, B4 खरान् (for खरो) Ś1 Ñ1 D2 3 द्रावितान्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समरे, D1 निहत, M2 रुषितो (for द्रवतो) —[b]) Ñ1 निवर्तुर्, D1 निर्वर्त्य (for निवर्त्य) Ś1 D2 च तत, Ñ1 M2 द्रवत, T2 कुपित (for रुषित) Dt1 D6 त्वरन्, D1 त्वय (for स्वयम्) Ñ2 D5 7 रामेण निहत बल, V1 B1 रामबाणहतान्बली, B3 4 रामेण निहतान्बली —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राघव सोभिदुद्राव —[d]) D8 तथा (for यथा) —After 20, Ñ1 M2 ins

511* निशाम्य त रामशरैर्निपातित
निशाचर भीमपराक्रम खर ।
रथेन राम समरे ह्यभिद्रव-
न्महागज सिंह इवामिषातुर ।

[(l 2) Ñ1 M2 त्रिशीर्षाण (for निशाचर) —(l 3) M2 समाद्रवन् (for ह्यभि°) —(l 4) M2 महागज सिंहमिवामिषातुर] —After 20, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 3 27 1 (preceded by 516*), while D1–3 ins

512* स तानि रक्षांसि समीक्ष्य सर्वा-
स्त्रिशीर्षमाजावनुज च दूषणम् ।
रथेन दीप्तानलतुल्यवर्चसा
खर प्रसह्याभिससार राघवम् ।

[(l 1) D2 हतानि (for स तानि) D2 सर्वतस् (for सर्वांस्) —(l 4) D2 खर (for खर) D2 प्रगृह्याभिससार]

२७

G 3 33 13 B 3 28 1 I 3 33 1 निहतं दूषणं दृष्ट्वा रणे त्रिशिरसा सह ।
खरस्याप्यभवत्त्रासो दृष्ट्वा रामस्य विक्रमम् ॥ १
स दृष्ट्वा राक्षसं सैन्यमविषह्यं महाबलम् ।
हतमेकेन रामेण दूषणस्त्रिशिरा अपि ॥ २
तद्बलं हतभूयिष्ठं विमनाः प्रेक्ष्य राक्षसः ।
आससाद खरो रामं नमुचिर्वासवं यथा ॥ ३
विकृष्य बलवच्चापं नाराचान्रक्तभोजनान् ।
खरश्चिक्षेप रामाय क्रुद्धानाशीविषानिव ॥ ४
ज्यां विधुन्वन्सुबहुशः शिक्षयास्त्राणि दर्शयन् ।
चचार समरे मार्गाञ्शरै रथगतः खरः ॥ ५

Colophon D6 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 7 त्रिशिरोवध (V1 °ध), D1–3 त्रिशिरावध —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om, Ñ2 D5 7 33, V1 32, V2 B3 34, B4 35, Dg1 Dt1 Dm1 D1 8 T G M1 27, D1 31, D3 37, M2 3 28 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

27

D6 continues the previous Sarga D8 begins with ॐ, T3 श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

Before 1, Ś1 D2 ins, while D3 ins after 1[ab]

513* हत सैन्य तदालक्ष्य प्रधानान्रजनीचरान् ।
[Ś1 समालोक्य, D2 ममा° (for तदालक्ष्य)]

1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 1 (including star passage thereafter) preceded by 516* after 3 26 20 —[ab]) Ś1 D1–3 हत तु (D3 च), Ñ1 हतस्तु (sic) (for निहत) T3 transp निहत and दूषण Ś1 रणे त्रिशिरस तत, Ñ1 खर त्रिशिरस तथा, D1–3 तथा त्रिशिरस च (D2 तु) त (for [b]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 चिंतयत्तस्य तत्कर्म राघवस्य महात्मन —After 1[ab], D3 ins 513* —[c]) V खरश्चापि, Dm1 D2 °स्यास्य, D3 G3 खरस्य तु (G3 च) (for खरस्यापि) V त्रस्तो, M2 (after corr *sec m* as in text) त्राया (for त्रासो) —[d]) Ś1 D1–3 राघव- (for रामस्य) Ñ1 दृष्ट्वा . . पराक्रम —After 1, Ñ2 B4 D5 7 ins

514* विलोक्य सग्राममहोदधौ स्थित
समन्तत सायकदुस्तरे खर ।
प्रतापितो राघववाडवोष्मणा
स कान्दिशीकत्वमुपागमत्क्षणम् ॥

[(l 2) B4 om for समन्तत —(l 4) D5 अथागमत् (for उपा°)] while M2 ins

515* चतुर्दशसहस्राणि रक्षसा क्रूरकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण मानुषेण पदातिना ।

2 [a]) Ś1 Dm1 D8 G3 दृष्ट्वा स (by transp), Ñ1 D2 3 दृष्ट्वा च (D3 तु), D1 तद्दृष्ट्वा (for स दृष्ट्वा) Ñ1 तन्महा- (for राक्षस) —[b]) D1 दुरासद, D3 4 T2 G3 °बल, M2 महद्बल (for महाबलम्) Ñ1 अम- (illeg) भीमविक्रम —[d]) Dt1 om for दूषणम् Dm1 D8 त्रिशिरो (for °रा) Ś1 D2 3 मानुषेण पदातिना, Ñ1 खरोप्यासीत्ससंभ्रम, Dg1 D4 S Cm g त्रिशिरोदूषणावपि, D1 दूषण च निवर्हितं —For 2, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst and read before 1

516* व्यमृशच्च पुन किंचिन्निहत प्रेक्ष्य तद्बलम् ।
कथमेकेन रामेण तौ च वीरौ निपातितौ ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 विमृश्य च, V B4 व्यमृषच, B1 व्यमृष- (sic) V1 दुर्बल (for तद्बलम्) —(l 2) B3 (marg also) हतमेकेन बाणेन (for the prior half)]

3 D1 om 3[ab] —[a]) Ñ1 D2 3 M2 बल च (Ñ1 -), G1 तत्सैन्यं (for तद्बल) Ś1 बल तथैव भूयिष्ठ —[b]) G2 विमुख (for °मना) Ñ1 दृश्य (for प्रेक्ष्य) M2 (after corr *sec m* as in text) राक्षसा (for राक्षस) —For 3[ab], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

517* अथ धैर्यं समास्थाय पुन स रजनीचर ।
ततो व्यवस्थितो युद्धे खर खरपराक्रम ।
चोदयामास सूत स राघवाभिमुख व्रज ।

[(l 1) B1 4 समाधाय वीर (for समास्थाय पुन).—(l 2) B1 4 पुनर् (for ततो) —(l 3) B4 प्रेरयामास V1 B1 त (B1 स्व) सूत, B3 तत्सूत (for सूत स)]

—[c]) M3 नाम (for राम) —[d]) Ś1 D2 3 वज्रिण (for वासव) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 यथा वृत्र पुरदर

4 D6 om 4 —[a]) T3 निष्कृष्य Ñ1 सुमहच्च (for बलवच्च) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 स (B1 सु) विकृष्य महचाप —[b]) V2 नाराचतास् (sic) Ś1 D1–3 अग्नि (D1 उग्र) तेजस, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तिग्म (B4 तीक्ष्ण) तेजस (for रक्तभोजनान्) —[c]) Ś1 D2 3 घोराश्, D1 शराश् (for खरश्) —[d]) Ś1 क्रुद्धानाशीविषोपमान्, Ñ2 D5 7 M2 क्रुद्ध आ (M2 दीप्ताना)-शीविषोपमान्, D1 शतशोथ सहस्रश

5 [a]) Ñ1 B1 विकर्षन्, V1 D4 8 G M Cg विधून्वन् (for विधुन्वन्) Ñ2 B1 3 4 D5 7 च, V1 D1 4 स (for सु-) —[b]) Ś1 शिक्षामस्त्रेषु, B1 महास्त्राणि च, G1 शिक्षिता° (for शिक्षयास्त्राणि) V1 महास्त्राणि चतुर्दश, D2 शिक्षामस्त्रेष्वदर्शयत् . —[c]) Ś1 Dg1 D2 4 T2 3 G1 2 M Cr g k चकार, Ś1 D2 3

स सर्वाश्च दिशो बाणैः प्रदिशश्च महारथः ।
पूरयामास तं दृष्ट्वा रामोऽपि सुमहद्धनुः ॥ ६
स सायकैर्दुर्विषहैः सस्फुलिङ्गैरिवाग्निभिः ।
नभश्चकाराविवरं पर्जन्य इव वृष्टिभिः ॥ ७
तद्बभूव शितैर्बाणैः खररामविसर्जितैः ।
पर्याकाशमनाकाशं सर्वतः शरसंकुलम् ॥ ८
शरजालावृतः सूर्यो न तदा स्म प्रकाशते ।
अन्योन्यवधसंरम्भादुभयोः संप्रयुध्यतोः ॥ ९
ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
आजघान रणे रामं तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ १०
तं रथस्थं धनुष्पाणिं राक्षसं पर्यवस्थितम् ।
ददृशुः सर्वभूतानि पाशहस्तमिवान्तकम् ॥ ११
तं सिंहमिव विक्रान्तं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
दृष्ट्वा नोद्विजते रामः सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ॥ १२ G 3 31 12 B 3 28 13 L 3 33 0

विविधान् (for समरे) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 बाणै, V2 रणे, D1 चित्रान् (for शरैं) Ś1 बाणैरवगत खर , Ñ1 चिराच्छतमहस्रश

6 V1 om 6–7^{ab} Dg1 reads 6^{ab} in marg —^{a}) B1 3 सर्वांश्च Dg1 [आ]दिशो (for दिशो) D1 रोषाद् (for बाणै) —^{b}) Ñ B1 D5 7 M1 2 महाबल (for °रथ) Ś1 B3 D1–3 विदिशश्च महाबल (B3 °रथ) —^{c}) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 बलवान् , D3 रामोपि (for त दृष्ट्वा) —^{d}) D3 विकृष्य (for रामोऽपि) D2 G1 स (for सु-) M2 (after corr *sec m* as in text)सुमहाद्धनु Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 दशग्रीव इवाहवे

7 V1 om 7^{ab} (cf v l 6) —^{a}) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 अथायसैर्दुर्विष(B1 4 D5 °स)है —^{b}) Ñ1 B4 Dt1 D6 वि(B4)स्फुलिंगैर् D1 [आ]त्मभि (for [अ]ग्निभि) —D1 om (hapl ?) 7^{cd} —^{c}) Ñ1 Dg1 G2 M1 2(after corr *sec m* as in text) 3 रामश् (for नभश्) Ñ1 illeg , D4 T2 3 M1 2(after corr *sec m* as in text) 3 विवर, G3 सबाध (for [अ]विवर) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 रामश्चकर्ते विशिखै (Ś1 D2 3 °कार निविड)

8 Ñ1 illeg up to राम in 8^{b} —^{a}) Ś1 तद्रुक्मभूषणै- र्बाणै , Ñ2 D5 7 तत बभूव निशितै —^{b}) Ñ1 D1 -विनिसृतै , G1 -विवर्जितै (for -विसर्जितै) Ñ2 नभो बाणैर्द्वयोरपि —After 8^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

518* शतहृदाशिखादीप्तैर्मेघैरिव नभस्तलम् ।
आगच्छद्भिश्च रामस्य गच्छद्भिश्च खरस्य वै ।

[(l 1) B1 समादीप्त (for शिखादीप्तैर्) —G(ed) om l 2 —(l 2) B4 om (hapl) रामस्य गच्छद्भिश्च B1 3 च (for वै)]

—^{c}) T2 बाणाकाशम् (for पर्या°) Ś1 D2 3 अनावकाशमाकाश, Ñ1 छन्नमाकाशमभवत् , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आकाशमभवत्तत्र, D1 अनाकाशमिवाकाश —^{d}) G(ed) सर्वश (for सर्वत) Ś1 -मडल, Ñ1 illeg (for -सकुलम्)

9 ^{a}) Dm1 -जालवृत , D2 -जालैर्वृत —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 तत्र नातिप्रकाशते(Ñ1 °विराजते), Ñ2 V1 B1 न च दिक्षु प्र°, B3 न च दिक्प्रकाशते (subm), B4 Dm1 D8 G3 न तदा स (B4 वि)प्र°, D6 7 न तदा दिक्प्र°, G(ed) न च तादृक्प्र° —^{cd}) Ś1 D1–3 अन्योन्यमभिसरभा(D1 °रोधा)द् , Ñ1 अन्योन्यभय°, M3 °वधसरब्धाद् (for ^{c}) D6 अभयो (sic) (for उभयो) Ś1 D3 सप्रवृद्धयो , Ñ1 [illegible] (illeg)मानयो , D1 °वृद्धिरे (sic), D2 °विष्टयो , M2 (after corr *sec m* as in text) °युद्धयो (for सप्रयुध्यतो) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अन्योन्यशरसपात (V B4 °घातै , V2 [also]°काशै) पूर्यमाणे नभस्तले

10 ^{a}) Ñ1 illeg , T3 G M °ळीक- (for ततो नालीक-) —^{b}) D6 तीक्ष्णोग्रैश् D2 विकीर्णिभि , G3 °र्णिकै (for विकर्णिभि) —Ñ1 illeg for 10^{cd} —^{c}) D1 निजग्राह (for आजघान) D4 T2 खरो (for रणे) Dg1 D3 T3 रामस् (for राम) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रुरोध राक्षस रामस् —^{d}) D2 3 6 महद्विप —After 10, D1 ins 519*

11 D1 om 11 —^{a}) D2 3 6 धनु पाणि (for धनुष्पाणि) —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 M2 3 समवस्थित, D5 7 समुप° (for पर्यवस्थितम्) —^{d}) G(ed) दडहस्तम् (for पाश°) G2 [अ]धक (for [अ]न्तकम्) —After 11, Dg1 Dt1 Dm1 D1(after 10, owing to om) 4 6 8 S ins

519* हन्तार सर्वसैन्यस्य पौरुषे पर्यवस्थितम् ।
परिश्रान्त महासत्त्व मेने राम खरस्तदा ।

[(l 1) Dg1 Dm1 D1 8 T3 G3 M1 तस्य (for सर्व) G2 भर्तार सवभूताना (for the prior half) Dt1 पयवस्थित —(l 2) T3 तथा]

12 ^{a}) D7 reads त in marg Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 सक्रुद्ध, M1 क्रात (for विक्रान्त) —^{b}) B1 3 विक्रम- (for -विक्रान्त-) D8 -यायिन (for -गामिनम्) Ś1 D2 3 सिंहस्कध(Ś1 °द्र [sic])महाबल, Ñ1 सिंह [illegible] (illeg) महाबले —After 12^{ab}, Ś1 D1–3 ins

520* अज्ञानाज्ज्ञानसम्पन्नमभ्यधावत्खरो रणे ।,

[D1 2 प्रसह्याभिससार स (for the post. half)]

while Ñ1 ins

521* सङ्ख्ये सहसा [illegible] (illeg)ममरस्य या [illegible] (illeg) शरान् ।

Ś1 Ñ1 D1–3 om 12^{cd} —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विव्यथे (for [उ]द्विजते) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5.7 सिंहमिवापर.

G 3 34 13 B 3 28 14 L 3 33 13 ततः सूर्यनिकाशेन रथेन महता खरः ।
आससाद रणे रामं पतङ्ग इव पावकम् ॥ १३
ततोऽस्य सशरं चापं मुष्टिदेशे महात्मनः ।
खरश्चिच्छेद रामस्य दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ १४
स पुनस्त्वपरान्सप्त शरानादाय वर्मणि ।
निजघान रणे क्रुद्धः शक्राशनिसमप्रभान् ॥ १५
ततस्तत्प्रहतं बाणैः खरमुक्तैः सुपर्वभिः ।
पपात कवचं भूमौ रामस्यादित्यवर्चसः ॥ १६
स शरैरर्पितः क्रुद्धः सर्वगात्रेषु राघवः ।
रराज समरे रामो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ॥ १७
ततो गम्भीरनिर्ह्रादं रामः शत्रुनिबर्हणः ।
चकारान्ताय स रिपोः सज्यमन्यन्महद्धनुः ॥ १८

---

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 3 स तेनाग्नि- (for तत सूर्य) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 -प्रकाशेन (for -नि°) D2 म तेनाग्निरिवाकाशे —^{b}) D1 महताश्रित —^{c}) Dg1 T3 G M1 तदा, Dt1 D6 [अ]थ त (for रणे) Ñ1 राममासादयामास

14 ^{a}) G2 सगर चाप (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 महाबल, D1 परतप (for महात्मन) —^{d}) Dt1 D1 3 6 हस्त-, Cg as in text (for पाणि-) Ñ1 दर्शयामास लाघव —For subst , see below

15 D1 om 15 —^{ab}) Ś1 D2 3 ततस् (for पुनस्) G1 त्वरया, G2 त्वरयन् (for त्वपरान्) Dm1 D4 6 8 T1 2 G1 3 M2 3 Ct मर्मणि, T3 पर्वणि, M1 (after corr *inf lin pr m* as in Dm1) कर्मणि, Cm g as in text (for वर्मणि) Ñ1 अथाक्षिपत्खर सप्त शरानाशीविषोपमान् —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 3 T1 2 G3 M1 निच(Ś1 °श्र)खान, L(ed) निचखान (for निजघान) Ś1 D2 3 तत, Dg1 D4 S खर (for रणे) —^{d}) Ś1 D2 3 स्वनान् (for -प्रभान्) Ñ1 रामस्य . . (illeg) मुद्यत —After 15, Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 T3 G M ins , while I1 2 ins after 16

522* तत शरसहस्रेण राममप्रतिमौजसम् ।
अर्दयित्वा महानाद ननाद समरे खर ।

[(l 1) M2 (after corr *sec m* as above) शर शत (for तत शर-) G3 महस्राणि (for °स्रेण) D1 चाप्रतिम- (for अप्रतिम) G3 राम प्रति महौजस (for the post half) —(l 2) D6 दर्शयित्वा, D8 G M Ck अर्प° (for अर्दयित्वा)]

—For subst , see below

16 ^{a}) Ś1 तत्प्रहतैर्, Dg1 तु प्रहत, D1 त प्रवर, D2 M2 तत् (M2 lacuna)प्रहित, D3 त सधुर, G1 2 Ck °हृत, M3 °हितैर् (for तत्प्रहत) Ñ1 ततो विदीरितो बाणै —^{b}) Ś1 D2 सुपश्रितै, D3 पतत्रिभि (for सुपर्वभि) —^{d}) Ñ1 Dt1 D1-3 6 T1 -वर्चस —For 14-16, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst.

523* ततो विसृजतो बाणान्रामस्याद्भुतकर्मण ।
चकर्त बलवद्रक्ष शतशोऽथ सहस्रश ।
तत परमसक्रुद्धो राघव परमेषुणा ।
खरस्य यतमानस्य चकर्त सशर धनु ।
ततोऽन्यद्धनुरादाय प्रदीप्त इव मन्युना ।
मुमोच निशितान्बाणान्पन्नगानिव तिग्मगान् ।
तै सम व्रणितो रामो निश्वसन्निव कुञ्जर ।
नोपलेभे महाबाहु प्राणवारणमात्मन ।
तस्य बाणपरीतस्य शतधा वि दत महत् ।
(16^{cd}) पपात कवच भूमौ रामस्यादित्यसनिभम् ।
राम विकवच रक्ष प्रहसन्निव सायकै ।
विद्धा विद्धा नदन्नादान्महामेघ इवोन्नत ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 विमर्जितान् (for विसृजतो) B4 -कारिण. (for -कर्मण) —(l 4) Ñ2 D5 7 पतमानस्य, V1 जभमानस्य (sic) (for यत°) V1 परम (for सशर) —(l 7) Ñ2 B4 D5 7 म स-, B1 शरैर् (for म..) V1 D5 नि श्वसन् (for नि°) B1 विशसन्निव कुञ्जरान् (for the post half) —(l 9) V विवृत, B1 °सृत, D5 7 °द्रुत (for विधृत) —(l 12) Ñ2 D5 7 निद्धा च विनदन्नादान्, B1 व्याध व्याध नद° (for the prior half) Ñ2 इवार्पित (sic), B3 4 °घन , D5 7 °द्रुत , G(ed) °स्थित (for इवोन्नत)]

—After 16, I1 2 ins 522*. ❀ Ck cites ततस्तत् प्रहत कवचमित्यन्वय एत्र पाक्त । शरसहस्रेणार्पयित्वेति ❀

17 D6 om 17 —^{a}) Ñ2 B1 4 Dg1 Dt1 D1 5 7 अर्दित, D4 रक्षित, M2 आर्पित (for अर्पित) G2 M1 शरैर्विनिहत क्रुद्ध —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 स(V श)रेणा (D1 तीक्ष्णैर)ग्निशिखोपमै —For 17^{ab}, Ś1 Ñ1 D2 3 subst , while M2 ins after 17

524* स शरै पातित दृष्ट्वा कवच पावकोपमम् ।

[Ś1 पावकोत्तम, Ñ1 पावको (illeg), M2 काचनप्रभ (for पावकोपमम्)]

—Then Ñ1 M2 cont

525* असभ्रमन्महाबाहुर्युद्धायैव मनो दधे ।

[Ñ1 युद्धोपरम . (illeg) (for the post half)]

—Thereafter Ñ1 further cont

526* . . . . (illeg) पि सक्रुद्ध प्रदीप्ताग्निसमप्रभ ।

—^{c}) D1 बभूव (for रराज) Ś1 Ñ1 D2 3 बभूव राम समरे —^{d}) V B1 3 4 D3 M2 विधूमाग्निर्, D1 दिवसो° (for विधूमोऽग्निर्) V1 [उ]ज्ज्वलन् (for ज्वलन्) —After 17, M2 ins 524*

18 ^{a}) Dg1 गभीर —^{c}) M2 3 रिपवे (for स रिपो) —For 18, Ś1 Ñ1 D1-3 subst

527* ततोऽशनिसमप्रख्यं धनु शत्रुनिबर्हणम् ।
चकारान्तकर घोर सज्यमाशु महाबल ।

सुमहद्वैष्णवं यत्तदतिसृष्टं महर्षिणा ।
वरं तद्धनुरुद्यम्य खरं समभिधावत ॥ १९
ततः कनकपुङ्खैस्तु शरैः संनतपर्वभिः ।
चिच्छेद रामः संक्रुद्धः खरस्य समरे ध्वजम् ॥ २०
स दर्शनीयो बहुधा विच्छिन्नः काञ्चनो ध्वजः ।
जगाम धरणीं सूर्यो देवतानामिवाज्ञया ॥ २१

तं चतुर्भिः खरः क्रुद्धो रामं गात्रेषु मार्गणैः ।
विव्याध हृदि मर्मज्ञो मातङ्गमिव तोमरैः ॥ २२
स रामो बहुभिर्बाणैः खरकार्मुकनिःसृतैः ।
विद्धो रुधिरसिक्ताङ्गो बभूव रुषितो भृशम् ॥ २३
स धनुर्धन्विनां श्रेष्ठः प्रगृह्य परमाहवे ।
मुमोच परमेष्वासः षट्शरानभिलक्षितान् ॥ २४

G 3 34.29
B 3 28 26
L 3 33 24

[(l 1) Ñ1 अथ ज- (illeg) (for ततोऽशनि-) D1 -ममस्पर्श (for °प्रख्य) Ś1 तथा, D2 तदा (for धनु) —(l 2) S1 समर, Ñ1 [अ]नु°, D2 मशर (for [अ]न्तकर) Ñ1 सज्ज (for घोर) S1 D2 मज्जम्, Ñ1 घोरम् (for सज्यम्) Ñ1 अन्यन् (for आशु) D1 सज्जमाशुभलक्ष्मण (sic) (for the post half)]

—For subst in Ñ2 V B1 3 4 D5 7, see below

19 Ś1 om 19–22 —[a]) D4 G3 M2 स (for सु-) —Ñ1 illeg from 19[b]–20[b] —[b]) M2 पूर्वोत्सृष्ट (for अति°) —[c]) D3 सशर, M1 परम (for वर तद्) Dm1 D8 धनुरायम्य, D1 °मासाद्य (sic) (for धनुरुद्यम्य) —[d]) D1 2 समरे चाभ्यधावत (D2 °भिधावत), D3 समरेभिविधावित, M2 खर त समधावत —For 18–19, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

528* तस्य वै यतमानस्य राघवस्य खरस्तदा ।
धनुश्चिच्छेद बाणेन प्रहसन्निव राक्षस ।
ततोऽन्यद्धनुरादाय वैष्णव तरसा तत ।
अगस्त्यमुनिना दत्त चक्रे सज्य स राघव ।
आकर्णात्पूरयित्वा तु संधाय स शिलीमुखान् । [5]
अभ्यधावत काकुत्स्थ खर राक्षसमाहवे ।

[(l 2) B1 रामेण (sic) (for बाणेन) —(l 3) B1 3 (marg also) बली (for second तत) —(l 5) B4 D5 7 आकर्ण B3 तत् (for तु) Ñ2 D5 7 च शिलीमुख (for स शिलीमुखान्) V1 ततसधाय शिलीमुख (for the post half) —(l 6) B1 काकुत्स्थ (sic) (for °त्स्थ)]

20 Ś1 om 20, Ñ1 illeg for 20[ab] (for both, cf v l 19) —[a]) Ñ2 D4 5 7 स, Dg1 Dm1 D8 G1 च (for तु) D1–3 G2 तत काचनपुङ्खैस्तु (D2 °खेन, D3 °खेश्च) —[b]) D2 शरेणोन्नतपर्वणा —[c]) D1 4 S विभेद (for चिच्छेद) Ñ1 ससरे राम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 [अ]नेकधा राम, D1–3 बहुधा राम (for राम सक्रुद्ध) —[d]) Ñ1 खरस्य ध्वजमुच्छ्रित, B1 खर दशरथात्मज

21 Ś1 B1 3 om 21 (for S1, cf v l 19) —[a]) Ñ2 V B4 D5 7 दर्शनीय स (by transp), G1 दर्शनीयोथ (for स दर्शनीयो) Ñ1 सहसा (for बहुधा) D4 दर्शनीयो बहुविधो —[b]) Ñ2 V2 B4 D5 7 T1 2 G1 M3 विकीर्ण, V1 D3 3 G2 M1 2 °शीर्ण,, Dg1 D1 4 T3 °स्तीर्ण (for विच्छिन्न) D1 4 G2 M1 काञ्चन- (for °नो) Ñ1 विनिकृत्तो वक्षे तम (sic) —V1 om 21[cd] —[c]) L(ed) स्वपुरी (for धरणीं) —[d]) Dm1 दैवतानाम् —For 21[cd], Ñ1 subst

529* पपात पत्रनिर्मुक्त शक्रध्वज इवोच्छ्रित ।,

while Ñ2 (marg) V2 B4 D5 7 subst

530* जगाम वसुधा क्षिप्र शक्रस्येव महाध्वज ।
[D7 शक्रमेव (sic) (for °स्येव)]

—Then Ñ2 B4 D7 cont, while V1 ins after 21[ab] (owing to om)

531* अथैन दशभिर्बाणै प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ।
यतमान महाबाहु खर दशरथात्मज ।
[(l 2) Ñ2 D7 महाबाहु],

whereas D1 subst for 21[cd]

532* सुदर्शनस्त्वदर्शन जगाम धरणीतले ।

22 Ś1 om 22 (cf v l 19) D1 om 22–25 —[a]) D2 3 खर G1 खरश्चतुर्भि क्रुद्धोथ —[b]) D2 3 रामो, M1 राम- D2 विव्याध (for गात्रेषु) —Ñ1 illeg from हृदि in [c] up to तोमरै in [d] —[c]) Dg1 Dm1 D8 T G M1 युधि, D4 च सु- (for हृदि) D3 धर्मज्ञो (for मर्मज्ञो) M2 3 विव्याध रणदुर्धर्षो (M3 °धर्मज्ञो) —[d]) Dt1 D6 तोयदै, Cg as in text (for तोमरै) D2 3 G3 मातग इव कोपित (G3 तोमरै) —For 22, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

533* तत परमसक्रुद्ध खर सप्तभिरायसै ।
विव्याधोरसि धर्मज्ञ राघव शत्रुतापनम् ।

[(l 1) V1 दशभिर् (for सप्तभिर्) Ñ2 D5 7 आशुगै —(l 2) Ñ2 मर्वज्ञ (for धर्मज्ञ)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —[a]) Ś1 Ñ1 Dg1 D2 3 T3 रामोपि Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बहुधा (for °भिर्) —[b]) G2 M- (after corr *sec m* as in text) -निस्वनै (for -निःसृतै) —Ñ1 illeg from रुधिर in [c] up to भृशम् in [d] —[c]) Dm1 D4 8 G3 M2 -दिग्धाङ्गो (for -सिक्ताङ्गो) —[d]) M2 [ऽ]भवत् (for भृशम्) Ś1 D2 3 बभूव कुपित स्वय (D3 °तो भृश) —For 23[cd], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

534* क्षतजोक्षितसर्वाङ्गो बभौ दीप्त इवानल ।

24 D1 om 24 (cf v l 22) —[b]) Dg1 Dt1 D6 T3 सगृह्य (for प्र°) Ś1 D2 3 पुरुषोत्तम (for परमाहवे) —For 24[ab], Ñ1 subst

G 3 31 30
B 3 2[?] 27
L 3 33 25

शिरस्येकेन बाणेन द्वाभ्यां बाह्वोरथार्पयत् ।
त्रिभिश्चन्द्रार्धवक्त्रैश्च वक्षस्यभिजघान ह ॥ २५
ततः पश्चान्महातेजा नाराचान्भास्करोपमान् ।
जिघांसू राक्षसं क्रुद्धस्त्रयोदश शिलाशितान् ॥ २६
ततोऽस्य युगमेकेन चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
षष्ठेन च शिरः संख्ये चिच्छेद खरसारथेः ॥ २७
त्रिभिस्त्रिवेणुं बलवान्द्वाभ्यामक्षं महाबलः ।
द्वादशेन तु बाणेन खरस्य सशरं धनुः ।
छित्त्वा वज्रनिकाशेन राघवः प्रहसन्निव ।
त्रयोदशेनेन्द्रसमो बिभेद समरे खरम् ॥ २८
प्रभग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
गदापाणिरवप्लुत्य तस्थौ भूमौ खरस्तदा ॥ २९

535* ततो रामो महाबाहुर्विकृष्य बलवद्धनु ।,
while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

536* तत शक्रधनु प्रख्य विस्फार्य सुमहद्धनु ।
[Ñ2 विस्तीय (for विस्फाय)]

—c) Ś1 परमेष्वासान् —d) Ś1 शरानमितलक्षितान्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पृषत्का(B3 marg also सायका)नेकविंशति, M2 3 षट्शरानतिदारुणान्(M3 °भिवर्वितान्) ❀ Ck षट्शरानभिलाषितान् इति । अभिलापविषयाणीत्यर्थ ❀

25 D1 om 25 (cf v l 22) For 25–28, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst 537* —a) Ś1 Ñ1 D2 3 विव्याध (for बाणेन) —b) Dg1 अताडयत् (for अथार्पयत्) Ś1 D2 3 द्वाभ्या च द्वौ भुजौ प्रभु, Ñ1 भुजयोश्च महाभुज, M2 भुजौ द्वाभ्या महाभुज —cd) T1 2 त (for च) G1 2 च, G2 हा (for ह) Ś1 D2 3 शरीर तस्य रक्षस (for d) Ñ1 अर्धचन्द्रैस्त्रिभिश्चैव शरीर राक्षसस्य (illeg)

26 Dt1 om 26 For subst in Ñ2 V B1 3 4 D5 7 cf v l 25 and 28 —a) Ñ1 पर-(illeg)सक्रुद्धो, Dg1 [ऽ]स्य सुम° (for पश्चान्महातेजा) —b) Ś1 D2 3 भास्करप्रभान्, D1 सूर्यसंनिभान्, D4 राक्षसोपरि (for भास्करोपमान्) —D6 reads 26c–28 in marg —c) Ñ1 D6 जघान (for जिघासू) G3 राक्षस (sic) (for °स) Ś1 D2 3 खराय(D2 3 °रस्य) रामश्चिक्षेप, D1 जग्राह समरे क्रुद्धस —d) Ś1 D2 3 शिलीमुखान्, Dg1 शिता शरान्(sic), D6 शिलाशतान्, G3 शिताञ्छरान्, G2 3 Cgp शराञ्छितान्, M1 शिताञ्छितान्, M2 (after corr sec m inf lin as in text) °षिपान्, K(ed) Cg समाददे (for शिलाशितान्) ❀ Cv तत पश्चादित्यत्र मुमोचेति पूर्वेण क्रिया ।, Cm नाराचान् अत्र प्रमुमोचेति क्रिया अध्याहार्या ।, Cg अतिमपादे त्रयोदशशरान् शितानिति पाठे मुमोचेति क्रियाध्याहार्या ❀

27 D6 reads 27 in marg (cf v l 26) For subst in Ñ2 V B1 3 4 D5 7 cf v l 25 and 28 —a) Ñ1 तत्रास्य, Dg1 Dt1 D6 T3 Ct रथस्य, D1 अथास्य (for ततोऽस्य) D3 ततोस्य ध्वज-केन —b) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G2 3 M2 3 श(Dm1 स, T3 च)बलान्, M1 चपलान् (for चतुरो) —c) D3 T1 2 G1 2 M1 2 तु (for च) D4 शिरस (sic) (for च शिर) —d) T3 खरश्चिच्छेद (corrupt) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1–4 8 T1 2 G M खरस्य (Ś1 D1–3 शरेण) रथसारथे

28 D6 reads 28 in marg (cf v l 26) —a) M2 (after corr inf lin sec m as in text) त्रिभिस् (for त्रिभिस्) Dt1 D6 त्रिवेणून्, Cmp त्रिवेणुर् (for °णु) Ś1 D2 प्रमथन्, Ñ1 . +(illeg)वान्, M1 भित्त्वैव (for बलवान्) D3 त्रिभिस्तु वेणु व्यधमत् —b) Dg1 marg, D1 अक्षी (sic) (for अक्ष) Ñ1 महाभुज .—Ñ1 om 28cd —c) Ś1 च (for तु) —d) Dt1 D6 सकर (for सशर) —ef) M2 (after corr sec m as in text) सित्वा (for छित्त्वा) D3 -निकाशरेण (sic) (for °शेन) Ñ1 चिच्छेद राघव सख्ये किंचिदुत्येत्स्मयन्निव (sic) —g) D1 [ए]व सम (for [इ]न्द्रसमो) —h) D3 शरेण (unmetrical) (for समरे) D2 बिभेद समरेश्वर —For 25–28, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

537* वक्ष एकेन विव्याध भुजौ द्वाभ्यामरिंदम ।
चतुर्भिरर्धचन्द्रैश्च जघान चतुरो हयान् ।
द्वाभ्या च सूत सक्रुद्धस्त्वनयद्यमसादनम् ।
चिच्छेद सशर चास्य धनु षड्भिर्महाबल ।
चकर्त युगमासाद्य भल्लेनैकेन राघव । [5]
वराहकर्णैस्त्वपरै पताका पञ्च पञ्चभि ।

[(l 1) Ñ2 V B3 4 D5 रक्ष (for वक्ष) —(l 3) Ñ2 D5 7 सूत तु (D7 ?), V1 सूत च (by transp) —(l 4) Ñ2 D5 7 समरे (for सशर) —B3 om l 6 —(l 6) V1 पताकी (for °का) D5 पचभि शरै (for पञ्च पञ्चभि)]

29 a) Ś1 D2 स निर्भिन्नोथ, Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 M2 3 स(D3 M2 3 स) छिन्न°, Dm1 D8 G2 3 M1 स भग्न° (for प्रभग्नधन्वा) —c) D1 खमुत्पत्य, D3 अभिद्रुत्य, G(ed) °प्लुत्य (for अवप्लुत्य) —d) Ñ1 निशाचर (for खरस्तदा) —After 29, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

538* तत कलकलोन्मिश्रो देवदुन्दुभिनि स्वन ।
देवताना विमानेषु ववृधे खरनि स्वन ।
रामस्य विजय चोचुर्गगने भूतभावना ।
अस्तुवन्मुनयश्चैव राक्षसे विरथे कृते ।

[(l 1) Ñ2 V B1 D7 -निस्वन —(l 2) Ñ2 D5 7 देवाना च (for देवताना) Ñ2 D5 7 सुख, V1 सुख-, B4 खलु (for खर) Ñ2 V B1 3 4 D7 -निस्वन —(l 4) B4 चैन (for चैव)]

तत्कर्म रामस्य महारथस्य
समेत्य देवाश्च महर्षयश्च ।
अपूजयन्प्राञ्जलयः प्रहृष्टा-
स्तदा विमानाग्रगताः समेताः ॥ ३०

G. 3 34 36
B 3 28 33
L 3 31 31

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७

२८

खरं तु विरथ रामो गदापाणिमवस्थितम् ।
मृदुपूर्वं महातेजाः परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
गजाश्वरथसंबाधे बले महति तिष्ठता ।
कृतं सुदारुणं कर्म सर्वलोकजुगुप्सितम् ॥ २
उद्वेजनीयो भूतानां नृशंसः पापकर्मकृत् ।
त्रयाणामपि लोकानामीश्वरोऽपि न तिष्ठति ॥ ३
कर्म लोकविरुद्धं तु कुर्वाणं क्षणदाचर ।
तीक्ष्णं सर्वजनो हन्ति सर्पं दुष्टमिवागतम् ॥ ४
लोभात्पापानि कुर्वाणः कामाद्वा यो न बुध्यते ।
भ्रष्टः पश्यति तस्यान्तं ब्राह्मणी करकादिव ॥ ५

30 [a]) Ś1 D2 3 महाबलस्य (for °रथस्य) —[b]) Ś1 D2 3 समीक्ष्य —[c]) M3 आपूजयन् Dg1 marg, D3 प्राजलीभि (for °लय) —[d]) Dg1 तथा, D1 ततो (for तदा) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महामृधे देवगणा यथे(B1 3 महे)द्र

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 खरविरथी(D1 °थ)करण(D1-3 °ण) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 34, V1 33, V2 35, B1 36, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 28, D1 32, D3 38, M2 3 29 —After colophon, T2 concludes with रामाय नम , G with श्रीरामाय नम

28

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) V1 Dg1(before corr) T2 विरथो (for विरथ) —[b]) B4 व्यवस्थित, Dm1 (after corr as in text) इव स्थित, D3 मनस्विन —[cd]) D1 मृदुपूर्वं महाप्राज्ञस्तमुवाचारिमर्दन

2 [a]) D1 ईश्वरेण प्रभवता —[b]) V1 D2 वने (for बले) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 तिष्ठति (for °ता) —D2 om (hapl) 2[c]–3 —[c]) Ś1 D3 इद ते, Ñ1 क कुर्याद्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न कार्यं, Dg1 Dt1 D6 कृत ते, D1 कि कृत, Ck as in text (for कृत सु-) M2 त्वया खल्वीदृश कर्म —[d]) Ś1 D3 M2 कृत, Dg1 reads in marg (for सर्व-) Ś1 लोके (for -लोक) Ñ V2 B1 3 4 D1 4 5 7 क्रूर(D4 सर्वं) लोकविगर्हित, V1 क्रूरकर्मविगर्हित ❀ Ct बले तिष्ठता बलविषयस्वामित्वेन तिष्ठता ईदृशेन यद्दारुण कर्म कृत भवति तत्सर्वं लोकनिन्द्य भवति ❀

3 D1 2 om 3 (for D2, cf v l 2) —[a]) Ñ1 उद्वेजनीय —[b]) G2 पापकर्मभि (for °र्मकृत्) —[d]) Ś1 D3 नावतिष्ठति, V B1 3 4 खलु विद्यते (for ऽपि न तिष्ठति) Ñ1 ऐश्वर्यं प्राप्य निदित, Ñ2 D5 7 ईशश्च खलु नश्यति

4 [a]) Ś1 लोके (for लोक-) Ñ2 V B1 3 D5 7 च, B4 D1 हि, Dg1 T3 तत् (for तु) —[b]) Ś1 Dm1 D2 8 G2 3 कुर्वाण Ñ1 खर दारुण, B3 रजनीचर, D2 क्षणदाचर (for क्षणदा°) —[c]) B4 सर्वं, D2 सर्वो (for सर्व-) B1 -जन (for -जनो) Ś1 तीक्ष्ण सत्यजनो हति —[d]) Ś1 सर्पो द्रष्टुम्, Ñ V B1 4 D5 7 दुष्टसर्पम्, B3 दुष्ट सर्पम् (by transp), D1 सर्पं गृहम् G2 इह (for इव)

5 [a]) G2 M2(both after corr as in text) लोकात् (for °भात्) —[b]) Ñ1 illeg from द्वा up to ध्यते Ś1 D1-3 पापात्मा, B4 D4 मोहाद्वा (for कामाद्वा) D1 नु (for न) V1 हन्यते, G3 बुध्यति (for बुध्यते) —[c]) Ś1 B3 Dt1 D4 6 G3 Ct हृष्ट, Ñ1 मूढ, B1 D2 दुष्ट, Ck हृष्टा (for भ्रष्ट) D1 पतति, G2 पश्यसि (sic), Ck पश्यति (for पश्यति) Ś1 D1-3 तस्याते, Ñ V B1 3 4 D5 7 दु ख स (for तस्यान्त) —[d]) Ñ1 D1 2 ब्राह्मण (for °णी) Ś1 D3 ब्राह्मण कारकादिव, Ñ2 V B1 3 D5 7 ब्राह्मण परवानिव, B4(m also as in Ñ2) ब्राह्मण कनकादिव —After 5, Ñ V B1 3 4 D5 7 ins, while M2 ins after 10

539* एव हि व्यसन प्राप्य न चिरात्परितप्यते ।
यथा त्वमद्य दुर्बुद्धे मया हतबलान्वय ।

[(l 1) Ñ1 M2 स एव (for एव हि) V1 B4 परितप्यसे (for °प्यते) Ñ1 त्व*दि*मिष्यति (illeg) (for the post half) —(l 2) B4 असि (for अद्य) Ñ D5 7 दुर्बुद्धिर् V B1 M3 बलान्वित, B4 बलानुग (for -बलान्वय)]

G 3 35 7 B 3 9 6 L 3 34 6 वसतो दण्डकारण्ये तापसान्धर्मचारिणः ।
किं नु हत्वा महाभागान्फलं प्राप्स्यसि राक्षस ॥ ६
न चिरं पापकर्माणः क्रूरा लोकजुगुप्सिताः ।
ऐश्वर्यं प्राप्य तिष्ठन्ति शीर्णमूला इव द्रुमाः ॥ ७
अवश्यं लभते कर्ता फलं पापस्य कर्मणः ।
घोरं पर्यागते काले द्रुमः पुष्पमिवार्तवम् ॥ ८
नचिरात्प्राप्यते लोके पापानां कर्मणां फलम् ।
सविषाणामिवान्नानां भुक्तानां क्षणदाचर ॥ ९
पापमाचरतां घोरं लोकस्याप्रियमिच्छताम् ।
अहमासादितो राजा प्राणान्हन्तुं निशाचर ॥ १०
अद्य हि त्वां मया मुक्ताः शराः काञ्चनभूषणाः ।
विदार्य निपतिष्यन्ति वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ ११
ये त्वया दण्डकारण्ये भक्षिता धर्मचारिणः ।
तानद्य निहतः संख्ये ससैन्योऽनुगमिष्यसि ॥ १२
अद्य त्वां निहतं बाणैः पश्यन्तु परमर्षयः ।
निरयस्थं विमानस्था ये त्वया हिंसिताः पुरा ॥ १३

6 ^{a}) M2 वसतो —^{b}) D1 M2 तापसा, D4 ब्राह्मणान् (for तापसान्) Ñ1 V2 B1 3 4 तापसान्धर्ममाश्रि(Ñ1 °समि)-तान्, Ñ2 D5 7 तापसाश्रममाश्रितान्, D2 तापसान्ब्रह्मचारिण —D1 om (hapl ?) 6^{c}–8^{b} —^{c}) V D2 3 तु, D4 I3 न, M2 च (for नु) Ś1 महाभाग, M2 महाभागा (sic) —^{d}) Ś1 D2 3 प्राप्त(D2 °प्ता [sic]) हि Ñ2 पश्यति (sic), B4 D5 7 पश्यसि (for प्राप्स्यसि)

7 D1 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Ñ2 B3 4 D5 7 चिरात् Ñ1 illeg for पापकर्माण —^{b}) D4 क्रूर-, T2 क्रूर (for क्रूरा) B1 M3 लोके (for लोक-) V1 -विगर्हिता (for -जुगुप्सिता) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 जीर्ण-, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 छिन्न- (for शीर्ण-) D2 द्विजा (for द्रुमा)

8 D1 om 8^{ab} (cf v l 6) —^{a}) K(ed) Cg जन्तु (for कर्ता) —^{c}) Ś1 D1 2 क्षय, Ñ1 पुन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 युग-, Dt1 घोर-, Dm1 D8 घोरे, M2 घोर Ś1 परिगते (for पर्या°) —^{d}) Ś1 D4 T1 2 द्रुमा Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 2 5 7 फलम् (for पुष्पम्) Ś1 B1 4 (m also, orig as in text) D1 (orig) इवानृतौ (D1 [m also] °घृतौ), D2 इवार्तवौ (sic) (for °र्तवम्) Ñ1 द्रुम फलमिवामति (sic), D1 द्रुम पुष्पफल यथा

9 B1 om 9, D4 om 9^{ab} —^{a}) Ñ2 D1 5 7 अचिरात् G3 M2 3 प्राप्स्यते(M3 °से) (for प्राप्यते) V2 reads in marg, B3 (*sup lin* after corr as in text) लोकै, G(ed) काले (for लोक) ❀ Cm g नचिरादित्येक पद ❀

10 ^{a}) Ś1 V1 B1 4 D1–3 5 7 M2 आचरता (for °ता) B3 चरता दडक घोर(*sup lin* पापमात्मभृता घोर) —^{b}) Ś1 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M2 इच्छता (for °ताम्) —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T3 Cm g k tp राज्ञा (for राजा) —^{d}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 प्रजाना शक्(D1 °नामीश)स्त्वया (Ñ1 श … [illeg]) —After 10, M2 ins 539*

11 ^{a}) Dg1 reads हि in marg Ñ1 Dt1 Dm1 (before corr हि त्वा [as in G1]) T3 G3 Cr m k t भित्त्वा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वा हि (by transp), D6 भीमा, G1 M2 हि त्वा (for हि त्वा) V1 युक्ता (for मुक्ता) —^{c}) D2 विदीर्य (for विदार्य) Ś1 Ñ1 Dt1 D6 T3 M3 Ct [अ]ति, D1–3 M2 [अ]भि- (for नि-) D5 विदाप्पूर्व्यां निपतति(sic), G3 विदार्यंत पतिष्यति —^{d}) B4 वल्मीकानिव

12 ^{a}) Ś1 ते (for ये) B4 भाक्षितारण्ये (for दण्डका°) —^{b}) B4 दडके (for भक्षिता) Ś1 D2 3 परमर्षय (for धर्म-चारिण) —After 12^{ab}, B3 ins l 4 of 540* and reads 12^{c}–13 (including l 1–3 of 540*) after 16 —^{c}) D3 तेनाद्य (sic) —^{d}) Ś1 D2 3 [ऽ]भि- (for ऽनु-) N V B1 3 4 D5 7 समेत्याधि-(Ñ1 B1 °भि-, D7 °द्य) (for ससैन्योऽनु-) D1 -सरिष्यसि, D3 M3 Cm -गमिष्यति

13 For sequence in B3, cf v l 12 —^{a}) Ñ1 त्वामद्य (by transp), D1 मयाद्य, G1 2 अद्य त्वा. Ñ2 V2 निहतैर् (sic), B1 निशितैर् (for निहत) —^{b}) G2 पश्यति (for °न्तु) D1 G3 त्वा(G3 च) महर्षय —^{c}) M2 3 नरकस्थं (for निरय°) —D6 om from विमानस्था up to भीम in l 10 of App I (No 9) —^{d}) Ñ V1 Dt1 Dm1 D6–8 निहता, G2 (before corr as in text) [अ]भिहता (for हिंसिता) —After 13, Ś1 Ñ V B1 4 D1–3 7 M2 ins, B3 ins l 1–3 after 16 and l 4 after 12^{ab}

540* राक्षसै सह दुष्टात्मन्मुनीन्हिंसितवानसि ।
यत्पुरा दण्डकारण्ये सर्वा परिपतन्दिश ।
कर्मणस्तस्य पापस्य फल घोरमवाप्नुहि ।
अनुपापेन दत्तस्य दुरिष्टस्येव कर्मण ।

[(l 1) Ñ1 illeg from राक्षस up to न्हि Ś1 D1–3 तान्पश्य (for दुष्टात्मन्) Ś1 मृधे, D2 3 M2 ऋषीन् (for मुनीन्) D1 यान् धर्षितवान्पुरा (for the post half) —(l 2) Ś1 यत्त्वया, D1 3 वसतो, D2 ये त्वया, M2 निवसन् (for यत्पुरा) Ś1 D2 पर्यचरन्, B1 D7 परितपन्, M- °गतो, L(ed) °चरन् (for परिपतन्) D1 3 सर्वानेव तपोधनान् (for the post half) —(l 3) Ś1 D1–3 घोरस्य, V1 पाप हि (for पापस्य) Ñ1 फलपापम् (for फल घोरम्) Ś1 D1–3 M2 फल पश्या(Ś1 भुक्त्वा, D2 भुक्ष्वा)द्य राक्षस (for the post half) —B1 om from l 4 up to 15^{ab} —(l 4) Ñ1 V2 B3 4 D1 अनुपायेन, M2 अपात्र इव (for अनुपापेन) Ñ1 B4 दुरितस्य, Ñ2 V2 त्व(V2 द्य)-

प्रहर त्वं यथाकामं कुरु यत्नं कुलाधम ।
अद्य ते पातयिष्यामि शिरस्तालफलं यथा ॥ १४
एवमुक्तस्तु रामेण क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।
प्रत्युवाच ततो रामं प्रहसन्क्रोधमूर्छितः ॥ १५
प्राकृतान्राक्षसान्हत्वा युद्धे दशरथात्मज ।
आत्मना कथमात्मानमप्रशस्यं प्रशंससि ॥ १६
विक्रान्ता बलवन्तो वा ये भवन्ति नरर्षभाः ।
कथयन्ति न ते किंचित्तेजसा स्वेन गर्विताः ॥ १७
प्राकृतास्त्वकृतात्मानो लोके क्षत्रियपांसनाः ।
निरर्थकं विकत्थन्ते यथा राम विकत्थसे ॥ १८
कुलं व्यपदिशन्वीरः समरे कोऽभिधास्यति ।
मृत्युकाले हि संप्राप्ते स्वयमप्रस्तवे स्तवम् ॥ १९
सर्वथा तु लघुत्वं ते कत्थनेन विदर्शितम् ।
सुवर्णप्रतिरूपेण तप्तेनेव कुशाग्निना ॥ २०

G 3 35 23
B 3 29 20
I 3 34 22

रिष्टस्य, D1 दरिद्रस्य (for दुरिष्टस्य), Ś1 [ए]व (for [इ]व) V1 अनयेन प्रमत्तस्य अरिष्टस्येव कर्मण (with hiatus), G(ed) राक्षसेश्वर दुष्टात्मन्स्थिरो भव ममाग्रत]
—D3 cont

541* न श्रुत पूर्वमीशानो रामो दाशरथि स्वयम् ।
कर्मणा फलदाना च तत प्राप्नुहि तत्फलम् ।
सन्निपाणामिवाज्ञानामीत्या वर्मपरायणम् ।
याचितोऽपि न रक्षिष्ये नितान्त कुपितोऽद्य न ।

14 B1 D5 om 14 (cf v l 13) —[a]) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D2 3 6 8 प्रहरस्व, Cg cites प्रहरेति Ñ2 V B3 4 D7 प्रयतस्व (V °स्य) यथाशक्त्या (V1 °भक्त्या, B3 4 °शक्ति) —[b]) Ś1 Ñ1 D2 3 महाबल, Ñ2 V B3 4 D7 निशाचर (for कुलाधम) D1 कुरु कर्म यथाबल —[c]) B4 D1 T3 अथ, Dg1 अधस् (for अद्य) Ś1 Ñ V B3 4 D1–3 7 प्र (Ś1 Ñ1 च) मथिष्यामि (for पातयि°) —[d]) D3 ताडफलं Ñ V B3 4 D7 शिरो बाणेन राक्षस

15 D5 om 15 (cf v l 13) B1 om 15[ab] (cf v l 13) —[a]) B4 स (for तु) V1 बाणेन (for रामेण) —[b]) Ñ2 V B3 4 D7 M2 खर, D4 क्रुद्ध- (for क्रुद्ध) —[cd]) Ś1 D2 3 खरो, Ñ1 रणे (for ततो) Ñ1 कुरु यत्न महाबल, M2 प्रहसन्परुष वच (for [d]) D1 उवाच राघव वाक्य प्रहसन्राक्षसेश्वर —After 15, Ñ1 ins

542* अद्य ते प्रमथिष्यामि समरे गदया शिर ।

16 D5 om 16 (cf v l 13) —[ab]) Ś1 D2 3 रणे, Ñ1 वने (for युद्धे) D1 transp हत्वा and युद्धे —[c]) T3 कृतम् (for कथम्) —[d]) V1 B1 Dg1 Dm1 D4 G3 अप्रशस्य (for °शस्य) Ñ2 D7 प्रशस्यसि, Dg1 Dt1 T3 प्रशससे (Dt1 °ति), M2 प्रशस्यमि (for प्रशससि) —After 16, B3 reads 12[c]–13 (including l 1–3 of 540*)

17 D5 om 17 (cf v l 13) —[a]) Ś1 विक्रात- Ś1 D2 वै, Ñ V1 B3 4 D7 [ऽ]पि, Dg1 D4 T2 ये, G2 M2 3 हि (for वा) —[b]) Ñ2 ये भजति, Dg1 D4 भवति हि (Dg1 च), D7 ये भवतो, T2 भवतीह (for ये भवन्ति) Ś1 D2 3 नरा भुवि, M2 नराधिपा —[c]) D1 विकथति (for कथयन्ति) —[d]) Dt1 D6 K(ed) चाति- (for स्वेन) G2 विस्मिता (for गर्विता) —For 17[cd], Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 7 subst

543* न ते स्वगुणमाहात्म्य कथयन्ति स्वय युधि ।
[Ś1 D2 3 गुणाना, Ñ1 च गुण (for स्वगुण-) Ś1 Ñ1 D2 स्वय भुवि, V B4 D7 महाहवे (for स्वय युधि)]
—Thereafter V2 cont, B1 3 4 ins after 18[ab]

544* आत्मसभावितो राम प्रकृत्या ह्यकृतागमा ।
विस्मय तेन ते राम कर्म कृत्वा सुदारुणम् ।
[B1 3 4 transp l 1 and 2 —(l 1) B1 3 ह्यकृतागम]

18 D5 om 18 (cf v l 13) —[a]) V2 अकृतास् (for प्राकृ°) Ñ2 B1 1 D7 अ (B1 ह्य) कृतात्मानो, D3 G1 त्वकृ (G1 विकृ) तात्मानो —[b]) Ś1 Ñ1 V2 B1 3 4 D2 7 [ऽ]स्मिन्कुलपासना (Ñ1 °मात्मन), Ñ2 V1 [ऽ]स्मिन्कुलपाशुला, Dg1 D3 क्षत्रियपामन (Dg1 [before corr as in text] °शुना [sic]) —After 18[ab], B1 3 4 ins 544* —[c]) Ś1 D2 निरर्थका V1 विकत्थति (sic), Dg1 G1 °थ्यते, D6 विकुस्यते (sic) (for विकत्थन्ते) —[d]) Dg1 विकथ्यसे (for °त्थसे) D1 यथा त्व राम कत्यसे

19 D5 om 19 (cf v l 13) Ñ1 om 19–20, D3 om 19 —[a]) Ś1 बल (for कुल) Ñ2 V B1 3 4 D7 श्लाघ्य, T1 3 M2 3 वीर (for वीर) —[b]) M2 त्वदन्य (for समरे) Ś1 [ऽ]भिधावति, B1 भविष्यति, B4 Dg1 D1 T1 2 विधास्यति —[c]) Ś1 D2 अतकाले Ś1 Ñ2 V B3 4 D1 2 7 G2 M2 3 [ऽ]पि, B1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 तु, T1 2 [ऽ]भि (for हि) —[d]) D1 Cv अप्रस्तुते (for °स्तवे) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 7 स्वयमात्मस्तवे (Ś1 D2 °व, V1 °व) कथ (V2 B4 कथा, B3 यथा)

20 Ñ1 D5 om 20 (cf v l 19 and 13 respy) —[a]) Dg1 Dm1 D8 T1 3 Cg t [ए]व, D1 [अ]त्र, D2 त्व (for तु) D3 लघुसत्त्व (for तु लघुत्व) —[b]) Ś1 कथित नु, B4 Dg1 Dt1 G1 कथनेन, D1 2 कथितेन, D3 कथ्यते न (for कत्थनेन) V1 B1 4 D1 T1 निदर्शित, B3 (also) निवेदित, D7 विदर्शित, M1 ..र्शित —[d]) D1 3 तप्यते च (for तप्तेनेव) V1 [आ]त्मनाग्निना, T2 कुलाग्निना, M2 [अ]ग्निनाश्मना, Cv r m [अ]श्मना°, Cvp rp mp k t as in text, Ctp तुपा° (for कुशाग्निना) Ś1 D2 तपस्ये (D2 °प्यसे) वे शिखा (D2 तुपा) ग्निना, T1 G3 M1 तप्यते नाश्मनाग्निना —For 20[cd], Ñ2 V2 B1 3 4 D7 subst

3.31 21 3 29 21 3 34 23 न तु मामिह तिष्ठन्तं पश्यसि त्वं गदाधरम् ।
धराधरमिवाकम्प्यं पर्वतं धातुभिश्चितम् ॥ २१
पर्याप्तोऽहं गदापाणिर्हन्तुं प्राणान्रणे तव ।
त्रयाणामपि लोकानां पाशहस्त इवान्तकः ॥ २२
कामं बह्वपि वक्तव्यं त्वयि वक्ष्यामि न त्वहम् ।
अस्तं गच्छेद्धि सविता युद्धविघ्नस्ततो भवेत् ॥ २३
चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां हतानि ते ।
त्वद्विनाशात्करोम्यद्य तेषामश्रुप्रमार्जनम् ॥ २४
इत्युक्त्वा परमक्रुद्धस्तां गदां परमाङ्गदाम् ।
खरश्चिक्षेप रामाय प्रदीप्तामशनिं यथा ॥ २५

545* सर्वं पौरुषमेतत्ते नाशयाम्यहमद्य वै ।

[V2 B4 नाहमद्दंयत मत , B3 नाह ग॑यत तव (sic) (for the post half)]

21 D5 om 21 (cf v l 13) —[a]) B1 D8 I3 G2 M1 2 ननु, Dg1 नून (for न तु) G1 अद्य- (for इह) D1 वचनादतितिष्ठत —[b]) D1 पश्य तिष्ठ (for °सि त्व) —[c]) M2 गदावरम् (for धरा°) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 7 M2 [अ]क्षोभ्यम् (for [अ]कम्प्य) —[d]) D1 धातुभिर्वृत, D4 धातुमडित (for °भिश्चितम्) S1 D2 3 M2 एक(D3 मेरु)शृग(Ś1 चक्र)मिवाचल, Ñ1 एक॰ ॰ ॰ ॰ (illeg), Ñ2 V B1 3 4 D7 एकशृग(Ñ2 V °ग) महाव(D7 °च)ल

22 D5 6 om 22 (for D5, cf v l 13) —[b]) Ś1 D4 M2 प्राणान्हतु (by transp), D2 3 प्राणान्हर्तुं, M3 हर्तुं प्राणान् . —[c]) Lacuna for त्रयाणा in M2 filled *sec m* M3 इव (for अपि) Ñ V B1 3 4 D7 वा सख्ये (for लोकाना) —[d]) D7 यथातक , M2 (after corr *sec m* as in text) इवातक (for इवान्तक) Ñ V B1 3 4 D7 लोकानामतको यथा(Ñ1 illeg for तको यथा), D2 पाशहस्तमिवातक

23 D5 om 23 (cf v l 13) —[a]) B4 राम (for काम) Ś1 D2 3 न वहु वक्तव्य, M2 बहु निवक्तव्य —[b]) Dg1 त्वया, D6 त्व॰, G2 अस्ति, M3 तव (for त्वयि) G1 वक्ष्ये न च (for वक्ष्यामि न) S1 D2 त्वया मय्यग्रत स्थिते, D3 त्वयि वक्ष्येग्रत स्थिते, M2 तव वक्ष्याम्यह त्वयि —B4 reads in marg 23[cd] —[c]) Dt1 D6 प्राप्नोति, D1 3 गच्छेत्तु (for गच्छेद्धि) —[d]) Ś1 V B1 3 D1–3 युद्धविघ्न (for °घ्नस्) S1 D2 तदा (for ततो) —After 23, Ś1 D1 2 ins a colophon

[*Sarga name* Ś1 रामखरसवाद , D1 खरसवेश , D2 खरसवाद —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D2 om , D1 33, L(ed) 34]

—Then Ś1 D2 ins , Ñ V B1 3 4 (marg) D3 7 M2 3 K(ed) (within brackets) ins after 23

546* अग्रतस्त्वा स्थित दृष्ट्वा वक्तव्ये नास्ति मे स्पृहा ।
रणे यस्य च रुष्यामि मुहूर्तं न स जीवति ।
मम कृत्वाप्रिय राम दुर्लभ तव जीवितम् ।
तोयवर्षमिवावर्षे स्तोककस्य पिपासत ।

[(l 1) Ś1 D2 3 M2 3 तु, K(ed) स- (for त्वा) V स्पृहा मम (for [अ]स्ति मे स्पृहा) Ś1 Ñ1 D2 3 तुष्य(Ñ1 illeg for तुष्य, D3 रुष्य)तीद मनो मम, M2 3 रुष्यते मे मनो भृश, K(ed) त्वा मनो रुष्यत मम (for the post half) —(l. 2) D2 3 M2 3 तु (for च) B1 damaged from न स up to l 3 B1 स न (by transp) (for न स) Ś1 D2 3 स मुहूर्तं न जीवति (for the post half) —(l 4) B1 M2 [आ]काशे (for [अ]वर्षे) Ś1 B3 D2 3 M2 चातकस्य (for स्तोक°) Ś1 D2 [इ]व वाम(Ś1 °न)त , V B1 प्रयाचत B3 प्रशास्यन, D3 विनाशन, M2 प्रवाछत (for पिपा°) M3 K(ed) तोयदस्येव (K[ed] °स्य वि)नर्दत (for the post half)]

24 D1 5 om 24 (for D5, cf v l 13) —[b]) D4 गतानि (for हता°) D4 G2 से, M1 वै (for ते) —[c]) Dt1 तद् (for त्वद्) D4 G2 3 करोम्येव(G2 °ष), T1 2 G1 M2 3 करिष्यामि (for करोम्यद्य) —[d]) Dg1 D4 T3 अस्र-, T2 G M Cv k आस्र- (for अश्रु-) ❀ Cg ते त्वया एष इत्यव्यवधानेनोक्ति तेषा तद्बन्धूनामित्यर्थ । यद्वा तद्वधप्रतिक्रिया करिष्यामीत्यत्र हृदयम् । , Ck हतानि ते इति । त्वयेति यावत् यानि हतानि तेषा स्त्रीपुरुषबन्धूना आस्रमार्जन अश्रुधारा परिमार्जन करिष्यामि ।, Ct यानि ते त्वया हतानि तेषा तत्सबन्धिपुरुषादीनामश्रुप्रमार्जन करिष्यामि । त्वद्विनाशात्वन्मरणात् ❀ —For 24, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3(marg) 7 subst

547* यानि त्वया राक्षसाना सहस्राणि चतुर्दश ।
हतानि तेषा हत्वा त्वा करिष्येऽश्रुप्रमार्जनम् ।

[(l 2) B3 वा (for त्वा) D2 चरिष्ये (for क°) Ñ2 D7 करिष्याम्यश्रुमार्जन (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 7 cont (Ś1 Ñ1 D2 3 l 1–4 only) a passage relegated to App 1 (No 9), Dm1 D8 G3 M1 K(ed) [within brackets] ins l 3-4 of the above passage after 24, whereas M2 ins l 1–4 of that passage after 24

25 Before 25, D5 ins a passage relegated to App 1 (No 9) —[a]) D1 इत्युक्त B3 Dm1 D1 2 8 T2 3 परम (for परम-) —[b]) Dt1 D6 T1 स (for ता) Ś1 D2 3 हेमभूषिता, Ñ1 V2 B1 3 4 D1 M1 2 कन(Ñ1 illeg)कागदा(D1 M2 °द॰) , Ñ2 D5 7 काचनागदा, V1 कनकप्रभा, Dg1 D4 T G1 Cm g परमागद , Dm1 D8 G3 कनकाकिता, G2 परमातत , M3 परमाहवे (for परमाङ्गदाम्) ❀ Cg परमाङ्गद गदाप्रहारसामर्थ्यविरुद्युक्त इत्यर्थ , Ck परमाङ्गदामिति पाठ । परमौगद कनकवलयो यस्य स तथा ।, Ct परमा अङ्गदा. कनकवलयानि यस्यास्ता प्रसिद्धा हस्तस्था गदा चिक्षेप ❀ —[a]) B4 अशनिर् (sic) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 4 5 7 M1 2 प्रदीप्तामशनीमिव (metri causa), D3 प्रदीप्ताग्निशिखामिव

खरबाहुप्रमुक्ता सा प्रदीप्ता महती गदा ।
भस्म वृक्षांश्च गुल्मांश्च कृत्वागात्तत्समीपतः ॥ २६
तामापतन्तीं ज्वलितां मृत्युपाशोपमां गदाम् ।
अन्तरिक्षगतां रामश्चिच्छेद बहुधा शरैः ॥ २७
सा विशीर्णा शरैर्भिन्ना पपात धरणीतले ।
गदा मन्त्रौषधिबलैर्व्यालीव विनिपातिता ॥ २८

G 3 35 51
B 3 29 28
L 3 35 9

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८

26 ᵃ) Dg1 -प्रयुक्ता (for -प्रमुक्ता) Ś1 D2 3 सा क्षिप्ता तेन वेगेन, Ñ V B1 3 4 D1 5 7 सा खरस्य महा(B3 4 गदा) घोरा(Ñ1 V °वेगा) —ᵇ) D1 सुदीप्ता (for प्र°) B3 4 D1 3 तदा (for गदा) —After 26ᵃᵇ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

548* प्रज्वलन्ती महोल्केव राघवाभिमुख ययौ ।
[V1 B4 -[अ]भिमुखी]

—ᶜ) Dg1 T3 भग्नान् (for भस्म) Ñ V B1 3 4 D5 7 G2 गुल्माश्च वृक्षाश्च(V1 °क्षा) (by transp) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1–3 प्रचका(D1 °चा)र समीपगान्(Ñ1 illeg for गान्, D1 °गा, D2 3 °जान्), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सा चकार (V1 चकार च)समीपगान् —After 26, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

549* सा हि दिव्या गदा तस्य महता तपसार्जिता ।
प्रमन्नेन पुरा दत्ता कुबेरेण महात्मना ।
आपतन्तीं च ता दृष्ट्वा कालदण्डोपमा गदाम् ।
चिन्तयामास राजेन्द्र स व्याकुलितचेतन ।
नैषा वेगाद्गदा शक्या प्रसभ प्राकृतै शरै । [5]
अवार्यवेगा वारयितु दिव्येय राक्षसी गदा ।
अयमस्या विघातार्थमाग्नेय दिव्यमुत्तमम् ।
प्रेषयामि महावेगमस्त्रमस्या विनाशने ।
ततस्तस्या वधप्रेप्सुर्गदाया राघवस्तदा ।
आग्नेयमस्त्रमादाय शरमाशीविषोपमम् । [10]
मुमोच राघव श्रीमानस्त्र तत्पावकप्रभम् ।
तेनाग्निसमकल्पेन आग्नेयेन महागदा ।

[D5 om l 1–2 —(l 2) B1 4 प्रयत्नेन (for प्रमन्नेन) —(l 3) Ñ2 D5 तु ता, D7 तदा (for च ता) —(l 4) V1 मोतिव्याकुल , B3 सोव्याकुलित- (for स व्याकुलित-) —(l 6) Hypm V1 आवर्जवेगा धारयितु (for the prior half) —(l 7) V1 B3(*sup lin* अहम्) 4 अलम् , V2 अहम् , G(ed) इदम् (for अयम्) V1 अस्य (for अस्या) —(l 8) V2 अस्य (for अस्या) V1 विघातने (for विनाशने) —(l 9) V1 वध प्रेप्सुर्, B4 वध प्रेप्सुर् —(l 11) B4 D5 तत्पावकोपम —(l 12) Note hiatus between the two halves V1 -चय- (for सम-) V1 आग्नेये]

—Thereafter V B4 D5 7 cont 550*

27 ᵃ) Dt1 D6 महतीं(Dt1 °ता), G1 2 सहसा (for ज्वलिता) —ᵇ) G2 कालोपमा (for पाशो°) V B4 D5 7 अथ, B1 मृधे, M3 रणे (for गदाम्) —For 27ᵃᵇ, Ñ2 B3 subst , while V B4 D5 7 cont after 549*

550* आपतन्त्यम्बरे रुद्धा मथिता च पुन पुन ।
[V B4 त्रासिता, B3 भ्रामिता (for मथिता)]

—ᶜᵈ) Dg1 Dt1 Dm1 अतरीक्ष- (for °रिक्ष-) D1 2 अतरीक्षे तदा(D2 गदा)रामश्च(for °) Ś1 बहुसायकै , Ñ1 D1 बहुभि शरै , D4 निशितै शरै G3 रामश्चिच्छेद बहुधा शरै काचनभूषणे —For 27ᶜᵈ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

551* तेनास्त्रेण महातेजा गदा चिच्छेद राघव ।

and then cont

552* तामगच्छदतिक्रम्य तदस्त्र गगने गदाम् ।
ततो हुताशनो घोर प्रादुरासीत्समन्तत ।
ततो ज्वालामहस्रैस्तु अन्तरीक्ष समाचितम् ।

[(l 3) Note hiatus between the two halves Ñ2 D5 7 च (for तु) Ñ2 समाहत (for °चितम्) D5 7 अतरिक्ष समाहित (for the post half)]

28 ᵃ) S1 Ñ1 D2 3 T3 G1 विकीर्णा (for विशीर्णा) Ś1 Ñ1 D3 3 छिन्ना, Dg1 D4 T3 भग्ना, Dm1 D1 8 G M2 3 दग्धा, M1 विद्धा (for भिन्ना) —ᵇ) D3 पपात भुवि नि फला —For 28ᵃᵇ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

553* गदा च निहता घोरा विशीर्णा न्यपतद्भुवि ।

and then cont (V1 cont l 1–6 after 553* and ins l 7–8 before 3 29 1)

554* प्रजाक्षये चन्द्रमसो विनाशे विमलात्मन ।
रौद्रीं तारा समासाद्य ज्वलितेनेव केतुना ।
दग्धा सा पतिता भूमौ विशीर्णाङ्गदभूषणा ।
हुताशनप्रदीप्तेव राक्षसानुचरा यथा ।
ता भस्मभूता कौबेरीं दिव्येनास्त्रेण नाशिताम् । [5]
दृष्ट्वा दाशरथिस्तुष्टो मेने चात्मवश खरम् ।
राक्षसोऽपि हता घोरामवेक्ष्य महती गदाम् ।
हतमेवाभ्यगच्छत्स आत्मान रणमूर्धनि ।
गदा तु ता वीक्ष्य निपातिता रणे
महेन्द्रवज्राशनितुल्यगौरवाम् । [10]
भयाहतो राक्षसपुगवस्तदा
प्रविव्यथेऽसौ सुभृश खरो रणे ।

२९

G 3 35 56 B 3 30 1 L 3 35 11 भित्त्वा तु तां गदां बाणै राघवो धर्मवत्सलः ।
स्मयमानः खरं वाक्यं संरब्धमिदमब्रवीत् ॥ १

एतत्ते बलसर्वस्वं दर्शितं राक्षसाधम ।
शक्तिहीनतरो मत्तो वृथा त्वमुपगर्जसि ॥ २

[(l 1) B1 4(m also) विनाशने (for प्रजा°) V1 विनाशो (sic), G(ed) विनाशो (for विनाशे) —B3 reads in marg l 2-7 —(l 2) Ñ2 D5 7 गदा (for गदा) —(l 3) V1 भूषण (for -भूषणा) V2 ददार पतिता भूमौ विकीर्णांगद-भूषणा —(l 4) Ñ2 -प्रदीप्तेन (for प्रदीप्तेव) V B4 D7 हुताग्नेन प्रदीप्तेन, D5 हुताशनेन दीप्तेन (for the prior half) V2 तदा, B1 तथा (for यथा) V1 राक्षसानुचरस्तदा, B3 4 राक्षसा निहता (B3 विहिता, G[ed] विच्युता) गदा (B3 तदा) (for the post half) —(l 5) D7 वासितां (for नाशिताम्) —(l 6) D5 7 आत्मवश (with hiatus) (for चात्म°) —(l 7) B3 स्थिता (for द्दता) V B1 मायाम्, B3 दिव्याम (for घोराम्) Ñ2 B1 3 भवेष (sic), V1 B1(m also as above) अवेल (for °क्षय) —(l 8) Ñ2 [अ]गच्छत् —V om l 9-12 —(l 9) D7 om ता —(l 10) B1 3 म...द्रवधायानि- (sic) —(l 11) Ñ2 D5 भयावृतो, B4 भयार्दितो, D7 तयाह्रता- (sic) (for भयाद्दतो) —(l 12) B4 मुभग (for °भृश) D5 रण (for रणे)]

—Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 om 28[cd] —[c]) S1 Ñ1 D1 3 -[औ]षधैर्वैरैर्, Dg1 -[ओ]षधिर°, Dm1 D4 8 T G1 3 M1 -[ओ]षधर°, G2 -[औ]षधप्रसाद् (for -[ओ]षधिवलैर्) V1 यथा महौषधैर्वैरैर् —[d]) Ñ1 व्यालीमिव निपातिता (sic), D1 कृत्वा प्रतिहता यथा —After 28, S1 Ñ1 (mostly illeg) V1 D2 3 ins

555* ता निकृत्ता गदा दृष्ट्वा रणे रामेण भूतले ।
न विस्मये खर सख्ये धराधर इवाचल ।
न विषादोऽभवत्तस्य न चोत्साह व्यमुञ्चत ।

[(l 2) V1 धरावर्ष (for धरावर) —(l 3) V1 D2 चास्य (for तस्य) V1 विषाद (for चोत्साह) D3 विमुचत (sic) (for व्यमुञ्चत) S1 न चोत्साहस्तदाप्नत (for the post half)], while M2 ins

556* दृष्ट्वा ता पतिता सख्ये चकम्पे च खरस्तदा ।

Colophon S1 D1-3 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ñ V1 आक्षेपयुद्ध, Ñ2 B1 3 4 D5 गदाच्छेद, V3 D7 खरगदाच्छेद —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 3 om, Ñ2 D5 7 35, V1 34, V2 36, B4 37, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 29, M2 3 30 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

29

S1 D1-3 cont the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with रामाय नम:, M1 with श्रीरामाय नम. —Before 1, V1 ins l 7-8 of 554*

1 D1 om 1-16[b] —[c]) D1 स्तूयमान Dt1 D6 इद (for खर) —After 1, C5 ins मरच प्रानमिति परविशेषणम् —[d]) Dg1 संरब्धतरम् (for °मिदम्) —For 1, S1 Ñ1 D2 3 M1 subst

557* छित्त्वा तु ता गदा रामो रणे राजीवलोचन ।
स्मितपूर्वं खर वाक्यमिद दाशरथोऽब्रवीत् ।

[(l 1) S1 M2 transp तु and ता M2 बाणै (for रणे) —(l 2) D3 M2 transp खर and इद Ñ1 illeg for दाशर. M2 पुनरथो (for दाश°)],
while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst for 1

558* तत परमतेजस्वी राघव परवीरहा ।
खर परुषया वाचा वाक्यमुत्तममब्रवीत् ।

[(l 1) B3 समर- (for परम-) —(l 2) B1 3 4 D5 उत्तम् (for °मम्) G(ed.) वाक्य बहुतर अवीत् (metri causa) (for the post half)]
—Then Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 561*

2 D1 om 2 (cf v l 1). Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 2[ab] after 3 —[a]) Ñ1 एते तु (for एतत्ते) S1 खलु (for बल) —[b]) S1 M2 मया भुवि निपातित, Ñ1 D2 3 मया तु (Ñ1 वे) विनि (D2 भुवि) पातित —After 2[ab], Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins, while V ins after 5[ab]

559* नीचस्य क्षुद्रशीलस्य असत्यपरिभाषिण ।
न ते जीवितमिच्छामि यतस्त्वाद्य पर रणे ।

[Note hiatus between the two halves V transp l 1 and 2 —(l 1) V दुष्टसत्त्वस्य, B1 क्षुद्रशीलस्य (for क्षुद्र°) V मद्दत्तपरिभाषि (G[ed] °तापि) न (for the post half) —(l 2) B1 4 जीवितुम् (for °तम्) Ñ2 B3 पर रण, B1 पराक्रमे (for पर रणे) V B1 यतस्त्वान्यत (V2 B4 [m also] °प)र (B4 म) वर (V2 बले, B1 रण) (for the post half)]
—[d]) Dg1 उपगच्छसि, Dm1 T1 2 G1 2 M1 3 अवगर्जसि, D8 अप°, T3 अनुगच्छसि, G3 अवगर्हसि (for उप°) —For 2[cd], S1 Ñ1 D2 3 M2 subst

560* हीनशक्तिरशक्तस्त्व वृथैव परिकत्थसे ।

[Ñ1 त्वमेवाद्य, M2 अशक्तिस्त्व (for °क्तस्त्व) S1 [व]व, Ñ1 त्व (for [व]व) M2 हि विकत्थसे (for परि°)],
while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst for 2[cd] and read after 558*

561* यत्त्वया श्लाघया वाक्यमुक्त मद्वधकाङ्क्षया ।
रुधिर ते प्रपास्यामि राक्षसाधम तन्मृषा ।

[(l. 1) V D5 श्लाघ्यया (for °घया) V2 B3 -काङ्क्षिणा (for °क्षया).]

एषा बाणविनिर्भिन्ना गदा भूमितलं गता ।
अभिधानप्रगल्भस्य तव प्रत्ययघातिनी ॥ ३
यत्त्वयोक्तं विनष्टानामिदमश्रुप्रमार्जनम् ।
राक्षसानां करोमीति मिथ्या तदपि ते वचः ॥ ४
नीचस्य क्षुद्रशीलस्य मिथ्यावृत्तस्य रक्षसः ।
प्राणानपहरिष्यामि गरुत्मानमृतं यथा ॥ ५
अद्य ते भिन्नकण्ठस्य फेनबुद्बुदभूषितम् ।
विदारितस्य मद्बाणैर्मही पास्यति शोणितम् ॥ ६
पांसुरूषितसर्वाङ्गः स्रस्तन्यस्तभुजद्वयः ।
स्वप्स्यसे गां समाश्लिष्य दुर्लभां प्रमदामिव ॥ ७
प्रवृद्धनिद्रे शयिते त्वयि राक्षसपांसने ।
भविष्यन्त्यशरण्यानां शरण्या दण्डका इमे ॥ ८
जनस्थाने हतस्थाने तव राक्षस मच्छरैः ।
निर्भया विचरिष्यन्ति सर्वतो मुनयो वने ॥ ९ G 3 35 66 B 3 30 9 L 3 35 19

3 D1 om 3 (cf v l 1) Dg1 transp 3 and 4 —^{a}) T2 बाणेर् (for बाण-) Ś1 Ñ1 D2 3 इय बाणशतै(D2 °शिर)भ्छि(Ñ1 भि)न्ना —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 गदा ते पातिता मया —For 3^{ab} Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

562* एषा ते बाणनिर्दग्धा भस्मीभूता महागदा ।
विशीर्णा पतिता भूमौ बाणवेगप्रपीडिता ।

[(l 1) B1 मया (for महा) —(l 2) G(ed) बाणेनैकेन पीडिता (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D2 अभिमान-, Dg1 °धान (for °धान-) V B4 अतिप्रगल्भस्य तथा —^{d}) D4 T1 2 G1 3 M1 Cg प्रत्यरि- (for °य-) Ś1 D2 -नाशिनी, Ñ1 D3 -नाशनी, Cmp k as in text (for घातिनी) ॐ Ct अनया शत्रुवधो भवत्येवेत्यय य प्रत्ययो विश्वासस्तस्य स्वनाशेन घातिका ॐ M2 वागिवासस्कृता यथा —After 3, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 2^{ab}

4 Ñ2 B1 4 D1 6 7 om 4 (for D1 cf v l 1) Dg1 transp 3 and 4 —^{a}) Ś1 त्वयोक्तं च (for यत्त्वयोक्त) —^{b}) Ś1 Ñ1 B3 D3 अयमश्रु, V कुर्या°, Dg1 T3 इदमस्र-, D2 नयनाश्रु-, D4 T1 2 G M1 3 अह(M1 इद्)मास्र-, M2 अहं° (for इद°) V1 -विमोचन (for -प्रमार्ज°) —^{d}) M2 मृषैतद् (for मिथ्या तद्)

5 D1 om 5 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 D2 3 क्षुद्रवृत्तस्य, Ñ1 * * * * स्य (illeg), Ñ2 B1 3 4 D5 7 दुष्टवृत्तस्य (for °शीलस्य) —^{b}) G1 -शीलस्य (for वृत्तस्य) Dm1 D4 8 G3 M2 राक्षस (for रक्षस) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5 7 सद्वृत्त (D5 °त्ति)परिपन्थिन (Ś1 Ñ1 D2 °वादिन, B1 4 [m also] °भाविन, B3 °भाषिण), V न(V2 [with hiatus] अ) सत्यपरिभाषिण —After 5^{ab}, V ins 559* —^{c}) Ś1 Ñ2 V2 परि, Dm1 D3 5 T2 अपि (for अप-) —^{d}) V1 गरुडो (for अमृत) B1 गरुडेनाद्य(m also °मृ)त यथा

6 D1 om 6 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 कठनिर्गूढ, Ñ1 * * निर्यात (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कठनिर्गीर्ण, D2 3 कर्णनिर्गीर्ण, K(ed) छिन्न° (for भिन्नकण्ठस्य) V2 अद्य कठविनिर्भिन्न —^{b}) Dm1 D8 G1 3 -दूषित, T1 2 शोभित (for -भू°) —^{c}) Ś1 D2 निकृत्तास्यस्य, D3 निवृत्ता स्य (for विदारितस्य) L(ed) तद् (for मद्)

7 D1 om 7 (cf v l 1) —^{a}) Ñ V B1 3 4 Dg1 D2 3 5 7 पांशु- Ś1 Ñ1 D2 3 G1 -भूषित- (for -रू°) V1 T2 -सर्वांग (for °ङ्ग) —^{b}) Ś1 सुमनद्ध-, Ñ1 D2 3 सु(D3 भू) सन्यस्त, Ñ2 B4 D5 7 स्वाक(B4 °श)न्यस्त, B3 त्व सम न्यस्त- (hypm) (for स्रस्त°) M3 -भुज क्षितौ (for -भुजद्वय) V1 सत्रस्तभुजबधन, B1 त्व सन्यस्तभुजद्वय —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 स्वप्स्यसि क्ष्मा (for °से गा) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 T1 Cg समालिग्य (for °श्लिष्य) —^{d}) M2 वल्लभा (for दुर्ल°) G3 damaged for मिव Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 प्रमदा(Ś1 सुदती) वल्लभा(V1 °भो)मिव(V1 यथा) —After 7, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

563* श्रुत्वा त्वामद्य निहत मुनय पिशिताशनम् ।
[Ñ2 पिशिताशिन]

—Then B3 cont

564* प्रहृष्टा विचरिष्यन्ति काननेषु समन्तत ।

—After 563*, V2 reads 9^{cd} for the first time repeating it in its proper place

8 D1 om 8 (cf v l 1) —^{a}) T3 G1 3 M1 3 Cr mp k प्रबद्ध-, G2 प्रबुद्ध- (for प्रवृ°) Ś1 -निद्र, Ñ1 V1 B1 D2 3 5 -निद्रा-, Ñ2 B4 D7 -निद्रा, B3 -निद्रा (for -निद्रे) V1 निहते, B3 गमिते (for शयिते) —^{b}) Dg1 -पासने, D4 T3 -पासन, M2 -कण्टके (for °ने) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 त्वय्यद्य(V2 निहते) मुनिकण्टके —^{c}) Ñ1 भवत्वद्य (for भविष्यन्ति) Ś1 D3 [अ]द्य शरणा, V2 Dt1 Dm1 D6 T3 Cm t शरण्याना, D2 [अ]नघारण्या, Cv r g as in text (for [अ]श°) —^{d}) Ś1 D2 3 चिर, D6 [अ]पि मे (for इमे) Ñ1 शरण्यमिह दडक, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M2 शरण्या इव दडका (V1 B4 °के)

9 D1 om 9 (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 जने स्थाने, D3 जनस्थान- (for °ने) Ñ2 D7 हते स्थाने, V1 महत्स्थाने, B3 (m also) हते मूढ, D6 हृत° (for हत°) Dg1 T3 हतस्थाने जनस्थाने (by transp) —^{b}) V B1 4 D5 7 त्वयि (for तव) Ñ2 D5 7 सस्थिते, B1 (m also) मत्सरे (for मच्छरै) —D1 om (hapl) 9^{d}–10^{a} V2 reads 9^{cd} after 563* repeating it here —^{d}) Ñ1 सर्वे ते, V2 (first time) पर्वते (for सर्वतो) Ś1 Ñ1 V(V2 both times) B1 3 4 D2 3 वन Ñ2 D5 7 मुनयस्ते निशाचर, G2 सर्वतो मुनिपुगवा

G 3 35 67
B 3 30 10
L 3 35 21

अद्य विप्रसरिष्यन्ति राक्षस्यो हतबान्धवाः ।
बाष्पार्द्रवदना दीना भयादन्यभयावहाः ॥ १०
अद्य शोकरसज्ञास्ता भविष्यन्ति निशाचर ।
अनुरूपकुलाः पत्न्यो यासां त्वं पतिरीदृशः ॥ ११
नृशंसशील क्षुद्रात्मन्नित्यं ब्राह्मणकण्टक ।
त्वत्कृते शङ्कितैरग्नौ मुनिभिः पात्यते हविः ॥ १२
तमेवमभिसंरब्धं ब्रुवाणं राघवं रणे ।
खरो निर्भर्त्सयामास रोषात्खरतरस्वनः ॥ १३
दृढं खल्ववलिप्तोऽसि भयेष्वपि च निर्भयः ।
वाच्यावाच्यं ततो हि त्वं मृत्युवश्यो न बुध्यसे ॥ १४

10 D1 om 10 (cf v l 1) D1 om 10[a] (cf v l 9) Ś1 Ñ1 V D2 3 5 7 M2 transp 10 (including star) and 11 —[a]) Ś1 Ñ1 D2 विप्रसरिष्यति (Ś1 °ते), V रक्षो भविष्यति, D5 7 विप्रासमे°, M2 3 विपधरि°, Cr विप्रचरि° (for विप्रसरि°) —[b]) Ś1 D5 7 राक्षसा (for °स्यो) —[c]) I2 बाष्पार्द्रनयना दीन —[d]) G1 अन्या, M2 अद्य (for °न्य) Ñ1 भयान्मम भयानका ‡ Cv भयादन्यभयावहादिति पाठ ‡ —For 10[cd], Ś1 V D2 3 subst

565* बाष्पपूर्णदीनवदना भयान्मम महावनात् ।

[V मया स- (for मबाष्प-) V महावनात्, D2 °वने (for °वनात्)]

—Then V cont , while Ñ2 B1 3 4 subst for 10, whereas D5 7 subst for 10[cd] and both the groups read after 11

566* अद्य शोकमहद्घोरमृपीणा भयसंभवम् ।
त्वन्मूलमपनेष्यामि शश्वद्ब्राह्मणकण्टकम् ।
अद्य विप्रासमेष्यन्ति राक्षसा हतबान्धवा ।

[(l 1) V1 शोकमय (for शोकमह) V2 महाघोरम् (for अद घोरम्) —(l 2) V त्वत्कृत्न्, B1 तन्मू° (for त्वन्मू°) Ñ2 -कटक (for °कम्) —V1 B4 D5 7 om l 3]

11 D1 om 11 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 V D2 3 5 7 M2 transp 10 and 11 —[a]) Ñ1 V1 (sic) ते (for ता) —[b]) Ñ1 निशाचरा , Dt1 Ct निरर्थिका , D6 T1 G Cr m g k निरर्थका , D2 °चर (for °चर) —[c]) D5 रामा (for पत्न्यो) Ś1 D2-4 अनुरूप (D3 °कूल) गुणा (D4 तरा) पत्न्यो —[d]) Ś1 सततिर् (for त्व पतिर्) B1 ईश्वर , T2 आहत (for ईदृश) —After 11, Ñ2 B1 3 4 D5 7 read 566*

12 D1 om 12 (cf v l 1) —[a]) I1 G1 Cg नीच (for -शील) Ś1 D2 दुष्टात्मन् (for क्षुद्रा°) B1 T2 नृशंस क्षुद्रशीलात्मन् , Dg1 D4 T3 °शील क्षुद्रात्मा, D3 °मातीव-दुष्टात्मन् —[b]) Dg1 Dt1 D4 I3 कटक, (for °क) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न मे जीवन्विमोक्ष्यसे (V1 °क्षणे , B3 °क्ष्यसि) —[c]) N V B1 3 4 Dg1 Dm1 D5 7 8 T3 G2 3 M1 Cv r m g यत् (for त्वत्) D6 कृत (for °ते) V1 मुनिभिर् (for शङ्कितैर्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 हव्य (for अग्नौ) —[d]) T2 प्राप्यते (for पात्यते) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 मुनिभिर् (V1 शङ्कित) हूयतेऽनले, G2 ऋषिभिर्यते हवि ‡ Cv यत्कृत इत्यादि । यस्य त त्वतो शङ्कितैर्मुनिभि स्तूयते ‡ —After 12, Ś1 D2 3 ins

567* विरहस्तानामविघ्नेन मुनीना भावितात्मनाम् ।

[Ś1 विघ्नेन (for °ना)]

—Then Ś1 D2 3 cont , while Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 ins after 12

568* न इमेऽद्य हता विप्र्या मया तापसकण्टका ।
न प्राप्स्य फल मया प्राप्त तिरिह मयुगे ।
रात्मन्ब्रह्मविद्विष्ट त्वत्कर्मसु पापकृत् ।
त्व मया कर्मणा पाप फल पापमवाप्स्यसि ।

[Ś1 D2 3 read l 3 before l 1 —(l 1) Ñ2 D5 7 इह तु, V2 हताशे (sic); B1 इमे न, D3 नैन मे (for न इमे) Ś1 दृष्टा (for विप्र्या) D3 नव (for मया) —(l 2) M2 नव (for मया) Ś1 D2 3 'पं नर M2 येन (for तिरिह). —(l 3) Ñ1 B4 M2 दुरात्मन् (for रात्मा°) Ñ2 B1 3 स- (for सु-). Ś1 D2 3 कराला नर रक्षोभिर्दत्त पापानिवर्तने —Ś1 D2 3 om l 4 —(l 4) Ñ2 D5 7 M2 त्व (M2 न)भव, B1 त्व तस्य; B3 त्व नस्य, G(ed) त्व चाप (for त्व मया) G(ed) कर्मेणा (for °णा) M2 कूर (for पाप) V1 नूनम् (for पापम्). Ñ1 फल नरमवाप्नुहि, B3 फलमेवोपभक्ष्यसि (for the post half)]

13 D1 om 13 (cf v l 1) —[a]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अति (V2 B1 3 °भि) सक्रुद्ध, T2 M3 अतिसंरब्ध (for अभि°). G2 तमेव राम संरब्ध, G(ed) तमेव प्रतिसक्रुद्ध —[b]) B3 Dt1 D6 वने (for रणे) Ñ1 ब्रुवाण राघवो वच —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वाचा (for खरो) Ś1 D2 3 नि (D3 [S]भि) वर्तयामास (for निर्भर्त्स°) Ñ1 निर्भर्त्सयामास तदा —[d]) Dt1 D8 T3 M2 -स्वर (for °न) Ś1 D2 3 क्रोधात्खरतर वच , Ñ1 राम खरतर स्वर , Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 कुपित खरया स्वर , V1 खरया कुपित स्वर , D6 रोषात्खरतर स्वर .

14 D1 om 14 (cf v l 1) —[a]) Ñ2 D5 7 त्वम् (for खलु) V1 विलिप्तोऽसि (for [अ]वलि°) —[b]) M3 निर्भय (for °य) Ś1 D2 भयेषु न विभेषि च, Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 भये सति सु (Ñ1 न मति, B2 महति) निर्भय (B4 [in also as above] दुर्जय), D3 भयेषु च मायया च (sic) —[c]) G1 damaged for वाच्या T3 -[अ]वाक्य (for °च्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 7 यथा, D2 G1 तथा (for ततो) D2 वाचावाच्य यथा हि त्व —[d]) Dt1 D6 मृत्योर्वश्यो, D3 कृपणवश्य (for मृत्युवश्यो)

कालपाशपरिक्षिप्ता भवन्ति पुरुषा हि ये ।
कार्याकार्यं न जानन्ति ते निरस्तषडिन्द्रियाः ॥ १५
एवमुक्त्वा ततो रामं संरुध्य भृकुटिं ततः ।
स ददर्श महासालमविदूरे निशाचरः ॥ १६
रणे प्रहरणस्यार्थे सर्वतो ह्यवलोकयन् ।
स तमुत्पाटयामास संदश्य दशनच्छदम् ॥ १७

तं समुत्क्षिप्य बाहुभ्यां विनर्दित्वा महाबलः ।
राममुद्दिश्य चिक्षेप हतस्त्वमिति चाब्रवीत् ॥ १८
तमापतन्तं बाणौघैश्छित्त्वा रामः प्रतापवान् ।
रोषमाहारयत्तीव्रं निहन्तुं समरे खरम् ॥ १९
जातस्वेदस्ततो रामो रोषाद्रक्तान्तलोचनः ।
निर्बिभेद सहस्रेण बाणानां समरे खरम् ॥ २० G 3 35 83 B 3 30 20 L 3 29 20

15 D1 om 15 (cf v l 1) —[a]) G1 एव काल-, G2 मृत्युपाश- (for काल°) Ś1 D2 3 परिक्षिप्तो —[b]) D4 transp भवन्ति and पुरुषा हि B1 4 (*sup lin*) हीमे, G2 च ये (for हि ये) Ś1 D2 3 भवेत् (D3 °च) पुरुषो यदा —Ś1 om 15[cd] —[cd]) M2 3 वाच्यावाच्य (for कार्याकार्यं) M3 ये (for ते) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 ते व्य (Ñ2 D5 7 चा) तीतार्थ (B1 3 4 °स्म) चिंतका (V1 B1 4 दर्शना, B3 दर्शका), V2 व्यतीतार्थस्य दर्शका (for [d]) D2 3 वाच्यावाच्य न जानाति (L [ed] °नीते) प्राकृतोसौ भवेत्तदा —After 15, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

569* यच्च मा मन्यसे राम निरस्त इति बालिश ।
नन्विदं काननं सर्वं स्यान्ममायुधसंज्ञितम् ।
सवृक्षोपलसंघातं सव्यालमृगसंकुलम् ।
शैलमुत्पाट्य वेगेन त्वद्वधाय सृजाम्यहम् ।

[(l 1) V1 त्व, B3 वे (for मा) Ñ2 D5 7 विशस्त्रम्, G (ed) निरस्त्रम् (for °स्त) B3 बालिश —(l 2) B3 यस्स्यात् (for सर्वं) D7 मया युधि (for ममायुध-) D5 -संज्ञिकं B3 तत्सर्वं हि महायुध (for the post half) —(l 4) Ñ2 D5 7 उत्पाद्य V1 तद् (for त्वद्)]

16 D1 om 16[ab] (cf v l 1) —[a]) Ś1 उक्तस् (for उक्त्वा) Ñ1 illeg from तो up to ध्य in [b] Ś1 D2 तु संरब्ध, Ñ2 V B1 3 4 सुसंक्रुद्ध, D3 तु संरम्य (sic) D5 7 तु संक्रुद्ध (for ततो रामं) —[b]) D4 सनिरुध्य (hypm), T2 सहत्य (for संरुध्य) Dg1 Dt1 Dm1 D4 G1 भृकुटीं, D6 G3 Cr g k भ्रुकुटीं, Cm भ्रुकुटिं, Ct as in text (for °टिं) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 G2 M संहत्य (Ś1 °स्तभ्य, D2 °रभ्य, G2 °हृत्य) भ्रू (V1 भ्रू) कुटीं तत (B1 °नु), D3 संरभाद्भ्रुकुटिं तदा —Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 transp 16[cd] and 17[ab] —[c]) Ñ V B1 3 Dg1 Dm1 (before corr as in text) D2 3 5 महाशालम्, D1 °शाख (for °सालम्) —[d]) D1 शालवृक्षमदूरत

17 Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 transp 16[cd] and 17[ab] —[a]) Ś1 रामे, D5 रण- (for रणे) Ś1 D2 3 प्रहरणार्थाय D1 गदां प्रतिहतां दृष्ट्वा —[b]) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 समताद् (for सर्वतो हि) Ś1 D2 6 ह्यवलोकयत्, D1 4 G3 [S]प्यव°, D3 G2 M3 व्यवलोकयन् (for ह्यव°) —D1 om 17[cd] —[c]) T2 सालम् (for स तम्) —[d]) Dt1 D6 Ct सदष्ट (for °श्य) Ś1 D2 3 सद (D3 °ह) ष्टौष्ठपुटो (Ś1 °ट) रुषु (Ś1 °षु) —For 17[cd], Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 subst

570* तमुत्पाट्य ततो दोर्भ्यां संदष्टौष्ठपुटस्तदा ।

[Ñ1 D5 7 तमुत्पाद्य, V1 ममुत्पाद्य (for तमु°) Ñ1 illeg after ष्ठ M2 चली (for तदा)]

18 [a]) G1 तत् (for तं) D1 समाक्षिप्य, T2 उत्पाद्य च, G2 M1 समुत्पाट्य (for °त्क्षिप्य) Ś1 D2 3 समुत्क्षिप्य महावृक्षम्, Dg1 M3 स तमुत्पाट्य बाहुभ्यां —[b]) Ś1 D2 3 अभ्यधावन्, M3 विनर्दित्वा (for °र्दित्वा) D1 संदश्य दशनच्छदं —For 18[ab], Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 subst

571* अभिद्रुत्य स वेगेन विनद्य सुमहाबल ।

[Ñ1 illeg for वेगेन विनद्य सु M2 रणे राम (for स वेगेन) V विनिश्वस्य, B1 M2 विनद्य च (for विनद्य सु) M2 खरस्तदा (for -महाबल)]

19 [a]) D1 विशिखैश् (for बाणौघैश्) —[b]) T2 M3 भित्त्वा (for छित्त्वा) S1 D2 3 चिच्छेद रघुनंदन —D1 om 19[c]–20[b] —[c]) Ñ1 क्रोधम् (for रोषम्) G1 तूर्णं (for तीव्रं) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 3 संयुगे (for समरे) —After 19, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

572* यं यं वृक्षं समादत्ते तं तं स रिपुसूदन ।
चिच्छेद तिलशो रामः शरैः संनतपर्वभिः ।
युध्यमानस्य रामस्य नैपुणमस्ति संक्षय ।
अगस्त्येन हि यच्चापं दत्तं वैष्णवमद्भुतम् ।
क्षिप्त्वा क्षिप्त्वा शरांस्तेन शिलावृक्षांश्च राघव । [5]
क्रीडन्निव महाबाहुश्चिच्छेद तिलशः शरैः ।

[(l 1) V स वृक्षमादत्ते (for वृक्षं समा°) Ñ2 D5 7 स रघुनंदन, V B1 बल (B1 रिपु) निसूदन (for स रिपु°) —(l 2) Ñ2 D5 7 शतशो (for तिलशो) —B1 3 read l 4 in marg —(l 4) V2 illeg for न हि यच्चाप Ñ2 V1 D5 7 च (for हि) V1 transp चापं and दत्तं V2 उत्तम (for अद्भुतम्) —(l 5) B1 3 क्षिप्तान्क्षिप्तान् (for क्षिप्त्वा क्षिप्त्वा) V शैल- (for शिला) V1 B4 राक्षस (sic), B1 रक्षसा (for राघव)]

20 Ś1 om (hapl) 20, D1 om 20[ab] (cf v l 19) —[ab]) T1 2 G1 2 M1 3 तदा, M2 तथा (for ततो) Dg1 Dt1 D6 T3 रोष- (for रोषाद्) Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 transp रामो and रोषाद् Ñ2 D5 7 राजीव, M3 सरक्त- (for रक्तान्त-) —[c]) D4 T2 G1 2 M1 3 त बिभेद (for निर्बि°) —D7 reads in marg after सहस्रे up to सहस्र in 21[d] (cf var) D2 सहस्राणि (for °स्रेण) —[d]) D3 शराणा संयुगे खर

G 3 35 84 B. 3 30 21 L 3 35 33 तस्य बाणान्तराद्रक्तं बहु सुस्राव फेनिलम् ।
गिरेः प्रस्रवणस्येव तोयधारापरिस्रवः ॥ २१
विह्वलः स कृतो बाणैः खरो रामेण संयुगे ।
मत्तो रुधिरगन्धेन तमेवाभ्यद्रवद्द्रुतम् ॥ २२
तमापतन्तं संरब्धं कृतास्त्रो रुधिराप्लुतम् ।
अपासर्पत्प्रतिपदं किंचित्त्वरितविक्रमः ॥ २३
ततः पावकसंकाशं वधाय समरे शरम् ।
खरस्य रामो जग्राह ब्रह्मदण्डमिवापरम् ॥ २४
स तद्दत्तं मघवता सुरराजेन धीमता ।
संदधे च स धर्मात्मा मुमोच च खरं प्रति ॥ २५
स विमुक्तो महाबाणो निर्घातसमनिःस्वनः ।
रामेण धनुरुद्यम्य खरस्योरसि चापतत् ॥ २६

21 D7 reads 21 mostly in marg (cf v l 20) D1 om 21 —^{ab}) M1 तस्मिन्, M2 3 तत्र (for तस्य) Ñ1 illeg from रा up to स्रा in ^{b} Ś1 [अ]तर, D3 4 8 G1 M °तरे (for °राद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तस्य बाणांतरेभ्यस्तु (for ^{a}) D6 (after corr sec m, before corr as in text) सुस्राव- (for सुस्राव) Dg1 transp बहु and सुस्राव Ś1 तत्तदा, Ñ V B1 3 4 D5 7 शोणितं, D3 च तदा, G2 ते फल (sic), G3 फेनिलं (sic), M3 (inf lin sec m also) फेनितं (for °लम्) D2 रक्तं च बहु सुस्राव बाणैर्भिन्न सुराक्षस —^{c}) Ś1 प्रस्रवणतस्य, Ñ1 °णादिव, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रस्रावि(B1 °स्रव)ण इव, D2 3 प्रस्रवमाणस्य, D4 °तो यद्वत् (for °णस्येव) —^{d}) G2 -पथि (for परि-) Ś1 D2 3 तोयधारा इवाबरात्(D3 इवास्रवत्) Ñ V B1 3 4 D5 7 T3 M2 °रा सहस्रश (T1 °सुस्रवा)

22 ^{ab}) Dt1 D4 8 Ct विकल (for विह्व°) Ś1 D2 च, D3 तु (for स) D1 क्षतो (for कृतो) D3 transp कृतो and खरो T2 भित्त्वाथ (for रामेण) Ś1 D2 3 धीमता (for संयुगे) —^{d}) Ñ2 V B4 Dm1 D5 7 8 G3 [अ]भ्यपतद् (for °द्रवद्)

23 D1 om 23 Ñ1 om (hapl ?) 23^{ab} —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वेगेन, Dt1 D3 4 6 सक्रुद्ध, Dm1 D8 G3 सप्रेक्ष्य (for °रब्ध) Ś1 D2 तमेवाभ्य(D2 °भि)द्रवत्क्रुद्ध —^{b}) G2 हतास्त्रो, M2 दीप्तास्य (for °स्त्रो) Ś1 D2 3 कृता(D2 कृत्ता, D3 कृत्वा)ग रुधिरोक्षित, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दीप्तास्य रुधिरप्लुत, D4 रुधिरौघपरिप्लुत —^{c}) Ś1 D2 अपसर्पन्(D2 °त्), T2 अपास्रपत् (for °सर्पत्) Dt1 D6 Ct द्विप्रतिपद (for प्रति°) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 अप(B3 4 °पा)सृत्य(M2 अपासर्पन्) तत स्था(Ñ1 ° . . . illeg)नात् ❀ Cv अपासर्पदिति पाठ । तमविकृत्य अन्ये पुनरेव व्याचक्षते । तमापतन्तं वर्जयित्वा असर्पत् अगच्छत् प्रतिपदं प्रतिमार्गम् । आगतेनैव मार्गेण पृष्ठतो गच्छदित्यर्थ इति ❀ —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा (for किंचित्) Ñ1 त्वलघु (for त्वरित-) Ñ2 V2 B3 4 D5 7 G1 -विक्रम Ś1 किंचिच्चैव परिक्रमन्

24 ^{a}) Ñ1 V B1 3 4 D5 7 दीप्त- (for तत) Ś1 -सकाश —Ñ1 illeg for 24^{b} —^{b}) Dg1 M2 खर (for श°) Ś1 प्रज्वलन्निव तेजसा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रज्वलत(B3 निश्वसत)-मिवोरग(B1 before corr °वापर) —Ś1 om 24^{c}–26, V1 om 24^{cd} Ñ2 V2 B1 3 4(B3 4 marg) D5 7 read 24^{cd} after l 3 of 573* —^{c}) Ñ1 illeg from जग्राह up to 25^{a} —^{d}) D1 [ऊ]र्जितं, D2 3 T2 M3 [ऊ]र्ज्जितं (for [अ]परम्)

25 Ś1 om 25, Ñ1 illeg for 25^{a} (for both, cf v l 24) —^{a}) Dg1 Dm1 D4 8 T3 G3 तु, D1 T1 2 M2 3 त (for तद्) D1 7 शक्रस्येव (for मघवता) ❀ Cl मघवता दत्त इति ❀ D2 उग्रमस्त्रं महद्दत्तं —After 25^{a}, D3 ins

573* मुनिना दीप्ततेजसा ।
उग्रमस्त्रं महद्दत्तं

—^{b}) D1 मुनिना दीप्ततेजसा —Ñ1 mostly illeg for 25^{c}. —^{c}) D4 चैव, T1 G1 चापि, M3 स च (by transp) (for च स) D1 संधाय कार्मुके वीरो, D2 3 संधाय रामो धर्मात्मा, M2 संदधे चापमुद्यम्य —^{d}) D2 3 [आ]शु (for च) —For 25, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

574* निशितं पत्रपत्राणं पत्रपत्रमजिह्मगम् ।
स्वयं दत्तं मघवता सहस्राक्षेण वज्रिणा ।
रक्षणार्थमिमिमं प्रश्नं पुरा रामस्य धीमत ।
तमिन्द्राशनिसंकाशं संधाय स तत शरम् ।
चिक्षेप समरे रामो वधार्थं तस्य रक्षस । [5]

[(l 1) V2 नद्ध (for -पत्र्) —(l 2) V मघवना (for मघ°) —After l 3, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 read 24^{cd} —(l 4) V1 स च (for तत्) V1 २ संधाय (for संधाय स) B4 पर (for शरम्) —V2 illeg from l 5 up to 35 —(l 5) B4 राक्षस (sic) (for र°)]

26 Ś1 om 26 (cf v l 24) V2 illeg for 26 (cf v l 25) —^{a}) M2 निर्मुक्तो (for वि°) D2 3 स वै(D3 हि) मुक्तो महावेगो —^{b}) Dg1 निर्घोष- (for निर्घात-) Dt1 -समर- (hypm) (for -सम-) Dt1 Dm1 D6 8 T G1 3 M -निस्वन D1 सधूमं पावकोपम —^{cd}) Ñ Dg1 Dt1 Dm1 D2–8 T1 2 G M1 Cm g k t आयम्य, V1 M3 आनम्य (for उद्यम्य) —Ñ1 illeg for 26^{d} G3 [उ]परि (for [उ]रसि) Dg1 [अ]ताडयत्, D1 T2 3 G1 2 M1 Cm [अ]पातयत्, T1 [अ]चापतत (for चाप°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नि(V1 स)-पपात खरोरसि, D2 3 खरस्योपरि पातितं, M2 3 खरोरसि पपात ह (for ^{d}) ❀ Ck खरस्योरसि चापतदिति पाठ ❀ D1 रामाख्यो गिरिशृङ्गाभं जघान समरे खरं —After 26, Ñ(Ñ1 only l 4) V1 B1 3 4 D5 7 ins

स पपात खरो भूमौ दह्यमानः शराग्निना ।
रुद्रेणेव विनिर्दग्धः श्वेतारण्ये यथान्धकः ॥ २७
स वृत्र इव वज्रेण फेनेन नमुचिर्यथा ।
बलो वेन्द्राशनिहतो निपपात हतः खरः ॥ २८
ततो राजर्षयः सर्वे संगताः परमर्षयः ।
सभाज्य मुदिता राममिदं वचनमब्रुवन् ॥ २९
एतदर्थं महातेजा महेन्द्रः पाकशासनः ।
शरभङ्गाश्रमं पुण्यमाजगाम पुरंदरः ॥ ३०
आनीतस्त्वमिमं देशमुपायेन महर्षिभिः ।
एषां वधार्थं क्रूराणां रक्षसां पापकर्मणाम् ॥ ३१ G 3 35 103 B 3 30 36 L 3 35 44

575* सुपर्णानिलवेगेन तेनाभिपतता खर ।
सहमर्मास्थिसघातो भिन्न क्रौञ्च इवाचल ।
पपात वज्रसकाश प्रज्वलन्निव सायक ।
शक्रेणैव विनिर्मुक्तो वज्रस्तरुवरोपरि ।

[(l 1) V1 [अ]द्भुततरा, B1 3 4 °भिपतिता (B1 °त) (for °तता) —(l 2) V1 B3 4 वर्म-, B3 (*sup lin* also) -चर्म (for मर्म-) B1 3 भिन्न- (for भिन्न) —(l 3) V1 B4 म ज्वलन् (for प्रज्व°) B1 4 (m also) पावक , B3 रक्षस (for सायक) —(l 4) V1 D5 [इ]व (for [ए]व) Ñ1 विनिर्मुक्त (for °क्तो) Ñ1 वज्र D7'-[उ]रपि (meta) (for -[उ]परि)], while D2 3 ins after 26

576* तत पावकसकाश प्रज्वलन्निव तेजसा ।

[D3 शर (for तत)]

27 V2 illeg for 27 (cf v l 25) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 इव (for शर-) Ñ2 D5 7 दग्ध शाल इवाग्निना —[c]) D5 7 वज्रेण (for रुद्रेण) Dg1 D7 M3 [ए]व (for [इ]व) Ñ1 illeg from दग्ध up to 27[d] V1 पुरा दग्ध , D2 यथा दग्ध (for विनिर्दग्ध) D1 रुद्रस्य शरनिर्दग्ध , M2 रुद्रकोपाग्नि-निर्दग्ध —[d]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पुरान्धक , D4 6 T2 G M Cg t यथान्तक , Ck as in text (for °न्धक) Ś1 D1-3 श्वेतस्यार्थे यथान्तक

28 V2 illeg for 28 (cf v l 25) Ñ1 om 28, G2 om 28[ab] —[a]) B4 रुद्रेण (for वज्रे°) —[b]) V1 शक्रेण, D4 इन्द्रेण (for फेनेन) —[cd]) V1 B1 राघवेन्द्र-, Dm1 D8 G3 चलो यथा, D4 बलश्चेन्द्र , G1 Ck बलो वज्र- (for बलो वेन्द्र-) Ñ2 D5 7 राघवेण स (D7 स राघवेण) निहतो, D1 बाणेनेन्द्रा-शनिसमो, M2 बलो यथेन्द्राशनिना, G(ed) राघवास्त्रेण निहतो (for°) G2 पपात च (for निपपात) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 खरस्तदा, D1 हतस्तदा, G1 हत क्षितौ (for हत खर) Ś1 D2 3 वेगेनेन्द्राशनिनिभ पपात निहत खर —After 28, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

577* तत कलकलोन्मिश्रो देवदुन्दुभिनिस्वन ।
साधु साध्विति शब्दश्च अन्तरीक्षेऽभ्यवर्तत ।
राममूर्ध्न्यपतद्दिव्या पुष्पवृष्टी रणाजिरे ।
हत एव दुरात्मेति शुश्रुवे दिक्षु निस्वन ।

[(l 2) Note hiatus between the two halves D5 शब्देन (for शब्दश्च) —(l 3) D7 [आ]पतद् B3 रामस्य मूर्ध्नि पतिता (for the prior half) —(l 4) B3 नि स्वन], while Dt1 D6 ins 581* after 28

29 V2 illeg for 29 (cf v l 25) —[a]) Ś1 D2 3 देवर्षय (for राज°) —[b]) Ś1 D2 3 गन्धर्वाश्च महर्षय , Ñ1 B1 3 4 Dg1 Dm1 D1 8 T3 G1 सगताश्च (Dg1 °ता स) महर्षय , Ñ2 V1 D5 7 सहताश्च सहस्रश —After 29[ab] Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

578* देवर्षयश्च सहिता दृष्ट्वा ब्रह्मर्षिभि सह ।
अवतीर्य महीं सर्वे प्रज्वलन्तो यथाग्नय ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 महद्दष्ट्वा (for महिता) V1 हृष्टा (for दृष्ट्वा)] —[c]) Ñ1 सम्प्राप्य, Dg1 T1 सपूज्य, D1 सभार्यं, T1 समेत्य, T2 सगत्य (for सभाज्य) Ś1 मुदित (for °ता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सभाजयित्वा मुदिता, D3 सहत्य मुदिता सर्वे —[d]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राम (for इद) D3 8 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) Dt1 D6 T2 सागत्या इदमब्रुवन् , D1 प्रस्थिता प्राञ्जलयोब्रुवन् (hypm) —After 29, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

579* धर्मज्ञ वर्तसे दिष्ट्या क्षत्रवर्मेण राघव ।
दिष्ट्या तवर्षय सर्वे स्वस्तिकर्मसु तत्परा ।
दिष्ट्या हतोऽय पापात्मा त्वया ब्राह्मणकण्टक ।
त्वत्प्रसादादरण्येषु विचरिष्यन्ति तापसा ।
दिष्ट्यासि सहितस्तात लक्ष्मणेन महात्मना । [5]
सीतया चानया राम तापसैश्च महात्मभि ।

[(l 1) V1 B4 वधसे (for वर्त°) B1 3 धर्मे प्रवर्तते दिष्ट्या (for the prior half) —(l 2) V1 महर्षय , B1 देव°, B3 ते ऋषय (for तव°) B4 प्राप्ता (for सर्वे) V1 कर्मणि (for °सु) —(l 3) Ñ2 V1 D5 [ऽ]मो (for ऽय) —(l 6) Ñ2 D5 7 महर्षिभि (for महात्मभि)]

30 V2 illeg for 30 (cf v l 25) —[a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इत्यर्थं हि (for एतदर्थं) G(ed) महाराज (for °तेजा) —[d]) G2 आगतोभूत् (for आजगाम) Ś1 D2 3 महीतल, Ñ1 सुरेश्वर , L(ed) महीतले (for पुरदर)

31 V2 illeg for 31 (cf v l 25) —[a]) Ñ1 illeg for आनीतस्त्व Dm1 T3 इद (for °म) —[c]) L(ed) एव (for °षा) B3 घोराणा, Dt1 D6 G3 शत्रूणा, Dm1 D2-4 8 शू° (for क्रूराणा) Ś1 Dg1 T3 तेषा (Ś1 एतद्) वधार्थं शूराणा —[d]) Ś1 B1 D2 3 G2 क्रूरकर्मणा, V1 पापकर्मिणा (for °कर्मणाम्) —After 31, Ś1 ins. 580*.

3 35 101 3 30 36 तदिदं नः कृतं कार्यं त्वया दशरथात्मज ।
3 35 15 सुखं धर्मं चरिष्यन्ति दण्डकेषु महर्षयः ॥ ३२

एतस्मिन्नन्तरे वीरो लक्ष्मणः सह सीतया ।
गिरिदुर्गाद्विनिष्क्रम्य संविवेशाश्रमं सुखी ॥ ३३

ततो रामस्तु विजयी पूज्यमानो महर्षिभिः ।
प्रविवेशाश्रमं वीरो लक्ष्मणेनाभिवादितः ॥ ३४

तं दृष्ट्वा शत्रुहन्तारं महर्षीणां सुखावहम् ।
बभूव हृष्टा वैदेही भर्तारं परिषस्वजे ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

32 V2 illeg for 32 (cf v l 25) Ś1 om 32 —ab) Dm1 तदेव (for तदिद) Ñ1 हि (for न) D2 3 सत्कृत, M2 नस्त्वया (for न कृत) D1 राष्ट्र (for कार्यं) Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 transp कृत and त्वया —c) Dt1 D6 I2 G2 स्व(D6 स)धर्मं प्रचरिष्यति —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मुनयो दण्डके वने —After 32, Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 ins, while Ś1 ins after 31 M2 ins l 1-6 after l 8 and l 7-8 after l 9 of 581*

580* एते देवा सगन्धर्वा सिद्धाश्च परमर्षय ।
जयाशीर्भि स्तुवन्ति त्वा विस्मिता पश्य राघव ।
इद दृष्ट्वा सुयुद्ध ते ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ।
देवै परिवृत सर्वैर्विस्मितस्त्वा समाजयन् ।
प्रीतश्चैव महादेव सर्वै पारिषदैर्वृत ।
जयेन त्वा विमानस्थ सभाजयति राघव ।
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा मुनिभिर्धर्मवत्सलै ।
नमश्चक्रे विमानस्थान्दृष्ट्वा दूराद्दिवौकस ।

[(l 2) Ñ2 B1 4 D5 7 स्तुवतस् (for °न्ति) Ñ1 त्वा स्तुवतो जयाशीस (for the prior half) Ñ D5 7 विष्ठिता, V1 विजिता, B1 3 विष्ठिता B4 वेष्टिता (for विस्मिता) D1 पार्थिव (for राघव) —Ñ1 om (hapl) l 3-6 —(l 3) Ś1 प्रत्यनाम्नो, Ñ2 V1 D2 7 तु युद्ध ते (for सुयुद्ध ते) D5 इदं युद्ध तु त दृष्ट्वा (for the prior half) —Ś1 om from ब्रह्मा in l 3 up to स्थान् in l 8 D3 युद्ध (for ब्रह्मा) —(l 4) B1 3 D5 परिवृत (for °वृत) Ñ2 D5 विष्ठितस्, D2 वेष्टितस्, D3 विष्ठितस्, D7 विष्टतस (sic) (for विस्मि°) D2 सभाजयत V1 विस्मितस्त्वाभिनन्दति (for the post half) —B4 reads l 5-8 in marg —(l 5) Ñ2 V1 परिषद्भिर् M2 पार्षदैर् (subm) (for पारि°) D2 सह (for वृत) D3 सर्वैस्त पार्षदै सह (for the post half) —(l 6) D3 जयेति त्वा, L(ed) जये त्वा च (for जयेन त्वा) —(l 7) Ñ2 D5 7 स (for तु) B3 स रामात्मा (hypm) (for धर्मा°) Ñ1 D2 3 M2 भावितात्मभि (for धर्मवत्सलै) —(l 8) M2 ननश् (meta) (for नमश्) G(ed) दूरे (for दूराद्)],
while Dg1 Dm1 D4 8 S ins after 32, whereas Dt1 D6 ins after 28 :

581* एतस्मिन्नन्तरे देवाश्चारणै सह सगता ।
दुन्दुभींश्चाभिनिघ्नन्त पुष्पवर्षं समन्तत ।
रामस्योपरि संहृष्टा ववर्षुर्विस्मितास्तदा ।
अर्धाधिकमुहूर्तेन रामेण निशित शरै ।
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसा कामरूपिणाम् ।
खरदूषणमुख्याना निहतानि महामृधे ।
अहो बत महत्कर्म रामस्य विदितात्मन ।
अहो वीर्यमहो दाक्ष्य विष्णोरिव हि दृश्यते ।
इत्येवमुक्त्वा ते सर्वे ययुर्देवा यथागतम् ।

[(l 1) M3 दीनाश्च (for श्चारणै) —(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 I2 M दुन्दुभींश्च (for °भींश्च) D4 T3 [अ]भि (for °भि) —(l 3) Dg1 M2 3 ववृषुर् T2 समूहुर् (for ववर्षुर्) —(l 4) G2 अर्धतिरु (for °विक°) —(l 5) K(ed) शीघ्रहत्या (for रामहत्या°) —(l 6) Dg1 I1 सहस्राणि, G2 हत्या (for °मुख्या) —(l 8) Dt1 D6 I1 M1 दार्ढ्य, D4 वर्यं (for °क्ष्य) —After l 8, M2 ins l 1-6 of 580* —(l 9) T2 G1 यथागत (for °गतम्) —After l 9, M2 ins l 7-8 of 580*]

33 V2 illeg for 33 (cf v l 25) —a) Ñ1 दूराद् (for वीरो) —b) M1 transp सह and सीतया —c) Ñ1 D1-3 विनि क्रम्य, Ñ2 V1 B1 D5 7 विनि सृत्य, B3 °र्गत्य, T2 च निष्क्रम्य (for °ष्क्रम्य) —d) Dt1 D6 [आ]श्रमे (for °म) Dm1 D4 सुख (for °खी) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 पुनरायात्स्वमाश्रम cf Ct दण्डकेषु महर्षय इत्यत पर एतस्मिन्नन्तरे लक्ष्मण सह सीतया इत्येष पाठस्म प्रायेण कोशेषु लेखकप्रमादपतित , Ck वाक्य सामर्थ्यम् । एतस्मिन्नन्तर इति । देवनिर्गमनसमय इत्यर्थ । स्तुतिसतोषादेः पौन पुन्यमलंकार इत्यादावेवोक्त ॥

34 V2 illeg for 34 (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 M2 राघवोऽपि(D1 ततो राम) खर हत्वा —c) D1 आजगाम (for प्रविवेश) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-5 7 M2 [आ]श्रमपद (for °मं वीरो) —d) Ñ2 D5 7 [अ]भिवन्दित , Dt1 D6 I1 G1 °पूजित (for °वादित)

35 V2 illeg for 35 (cf v l 25) —a) D1 खर- (for शत्रु-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 दृष्ट्वा विजयिन राम —b) D1 तपस्विभयनाशन —d) D1 चाभिषस्वजे (for परि°) —For 35cd, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 subst

582* सीता परमसहृष्टा परिष्वज्येदमब्रवीत् ।

३०

ततः शूर्पणखा दृष्ट्वा सहस्राणि चतुर्दश ।
हतान्येकेन रामेण रक्षसां भीमकर्मणाम् ॥ १
दूषणं च खरं चैव हतं त्रिशिरसं रणे ।
दृष्ट्वा पुनर्महानादं ननाद जलदोपमा ॥ २
सा दृष्ट्वा कर्म रामस्य कृतमन्यैः सुदुष्करम् ।
जगाम परमोद्विग्ना लङ्कां रावणपालिताम् ॥ ३

G 3 36 3
B 3 32 3
L 3 36 3

[D3 परिपूज्य (for °ष्वज्य) D2 [प]नम् (for [इ]दम्)]
—Then all the above MSS cont

583* दिष्ट्यार्यपुत्र सत्या ते प्रतिज्ञा सफला कृता ।
मुनीना सतत शत्रु हत्वा त राक्षम खरम् ।
सुख धर्मं चरिष्यन्ति मुनयो हतकण्टका ।
त्वद्बाहुबलमाश्रित्य वनेऽस्मिन्नियतेन्द्रिया ।
तत समाश्वास्य महाधनुर्धर [5]
समाहितोऽभ्यर्च्य मुनीन्समागतान् ।
महाहवे शत्रुबलाभिमर्दनो
दिवीव शक्र स रराज राघव ।
तत स रामो मुदित सलक्ष्मण
आश्वास्य सीता मृगचारुलोचनाम् [10]
उवास तस्मिन्मुदितस्तदाश्रमे
सभाज्यमानो मुनिभि समागतै ।

[(l 1) B4 सत्य (for °त्या) B3 4 D7 सफली —(l 2) V1 सतत, M2 सबल (for सतत) Ś1 Ñ1 D2 [प]न, D3 [इ]म (for त) —Ñ1 partly illeg —(l 4) B4 तद्- (for त्वद्) S1 D2 ह्यस्मिन्नियमितेंद्रिया (for the post half) —Ś1 D2 3 M2 om l 5–8 —(l 6) B4 समाहितान् (for °गतान्) —(l 7) G(ed) महारणे (for °हवे) V1 B3 -[अ]वमर्दनो (B3 °र्षणो) (for -[अ]भि°) —(l 8) V1 D7 सुरराज (for स रराज) —M2 ins l 9–12 after 584* —(l 9) Ñ2 D5 7 स लक्ष्मण, M2 °णाम् (for °ण) —(l 10) Ś1 Ñ1 ह्याश्वास्य, V1 प्रशास्य, B1 3 4 प्रशस्य, M2 lacuna, G(ed) प्राश्वास्य (for आ°) D5 मृदु- (for मृग) Ñ1 illeg for चारुलोचना D2 प्रशस्यमानो मृगलोचनायुत, D3 प्रशस्य तामायतचारुलोचन. —(l 11) D2 विवेश (for उवास) Ś1 D2 3 स्वमा(Ś1 °का)श्रमे, Ñ1 illeg (for तदाश्रमे) —(l 12) B1 मुदित (for मुनिभि)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 S (M2 after l 4 of 583*) ins after 35

584* मुदा परमया युक्ता दृष्ट्वा रक्षोगणान्हतान् ।
राम चैवाव्यय दृष्ट्वा तुतोष जनकात्मजा ।
ततस्तु त राक्षससघमर्दनम् ।
सभाज्यमान मुदितैर्महर्षिभि ।
पुन परिष्वज्य शशिप्रभानना । [5]
बभूव हृष्टा जनकात्मजा तदा ।

[D1 M2 om l 1–2 —(l 1) T1 युक्त D6 [अ]रण्ये (for रक्षो-) —(l 2) T1 2 G1 2 M3(*inf lin sec m* also) [अ]व्यथ (for °य) —(l 3) D1 तद्- (for त) D1 -सैन्य- (for सघ-) —(l 4) Dt1 D6 सपूज्यमान, D1 सभाष्यमाण, M2 सभाज्यमानो (for सभाज्य°) Dt1 D6 महात्मभि (for महर्षि°) —(l 5) G1 -[आ]नन Dt1 D1 4 6 T3 G2 मुदान्विता(D1 °शुभा)नना, M2 मुदान्वित पति (for शशिप्रभानना) —(l 6) M2 (before corr *sec m*) जनकेश्वरात्मजा (for °कात्मजा तदा)]

—Then M2 ins l 9–12 of 583*

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 खरवध —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om , Ñ2 D5 7 36, V1 35, V2 37, B4 38, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 30, D1 34, D3 39, M2 3 31 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

30

Before Sarga 30, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S ins an addl Sarga (Akampana episode) which is relegated to App I (No 10) T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 तानि (for तत) —After शूर्पणखा, G2 ins राम G1 घोरा (for दृष्ट्वा) B3 दृष्ट्वा शूर्पणखा (by transp)

☞ V2 illeg from 1[cd] for the whole Sarga —[c]) Ś1 D2 रामेणैकेन (by transp) —[d]) G2 क्रूरकर्मणा (for भीम°) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 मानुषेण पदातिना

2 [ab]) Dm1 D8 G3 हत (for खर) D4 G1 तथा (for रणे) Dg1 Dm1 D8 T G2 3 M1 3 हत(Dg1 T2 3 हतौ, Dm1 D8 G3 खर) त्रिशिरसा सह (for [b]) Ś1 D2 जिताहवान्महामर्षान्दुर्धर्षान्सुमहाबलान्, Ñ V1 B1 3 4 D3 5 7 M2 खर त्रिशिरस चैव दूषण च(Ñ1 वि) निपातित(D3 महाबल), D1 दूषण निहत दृष्ट्वा खर च विनिपातित —Ñ2 V1 B4 D5 7 om , B1 3 read 2[cd] in marg —[c]) Ś1 B1 3 D2 3 हतान् , Ñ1 सा (illeg) (for पुनर्) Ś1 B1 3 Dt1 D6 G महानादान् , Cg k as in text (for °द) D1 सत्रस्ता सुमहानाद, M3 दृष्ट्वानुजान्महारौद्रान् —[d]) Ś1 Dg1 D1–4 T3 जलदोपम, B1 3 जलदोपमान् , T1 G1 2 M2 3 जलदो यथा

3 [a]) Ś1 D1–3 तद् (for सा) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1–3 5 7 M2 3 रामेण (for रामस्य) —[b]) Ś1 सैन्यै (for अन्यै) Dg1 D2 5 सुदु कर V1 B1 D1 कृतमन्येन दु क(B1 °ष्क)र —[c]) G2 जघान (for जगाम) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 आजगाम समुद्विग्ना(D5 7 सुसविग्ना)

G 3 36 3 B 3 32 4 L 3 36 4 सा ददर्श विमानाग्रे रावणं दीप्ततेजसम् ।
उपोपविष्टं सचिवैर्मरुद्भिरिव वासवम् ॥ ४
आसीनं सूर्यसंकाशे काञ्चने परमासने ।
रुक्मवेदिगतं प्राज्यं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥ ५
देवगन्धर्वभूतानामृषीणां च महात्मनाम् ।
अजेयं समरे शूरं व्यात्ताननमिवान्तकम् ॥ ६
देवासुरविमर्देषु वज्राशनिकृतव्रणम् ।
ऐरावतविषाणाग्रैरुत्कृष्टकिणवक्षसम् ॥ ७
विंशद्भुजं दशग्रीवं दर्शनीयपरिच्छदम् ।
विशालवक्षसं वीरं राजलक्षणलक्षितम् ॥ ८
स्निग्धवैदूर्यसंकाशं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।
सुभुजं शुक्लदशनं महास्यं पर्वतोपमम् ॥ ९
विष्णुचक्रनिपातैश्च शतशो देवसंयुगे ।
आहताङ्गं समस्तैश्च देवप्रहरणैस्तथा ॥ १०
अक्षोभ्याणां समुद्राणां क्षोभणं क्षिप्रकारिणम् ।
क्षेप्तारं पर्वताग्राणां सुराणां च प्रमर्दनम् ॥ ११
उच्छेत्तारं च धर्माणां परदाराभिमर्शनम् ।
सर्वदिव्यास्त्रयोक्तारं यज्ञविघ्नकरं सदा ॥ १२

---

4 *b*) M2 भ्रातर (for रावण) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 लोकरावण (for दीप्ततेजसम्) —*c*) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 सहोपविष्ट, T3 उपोपविष्ट

5 *a*) Ś1 B3 4 D1–4 M3 सूर्यसकाश —Ś1 om 5*bc* —*c*) Ñ1 B1 3 4 Dg1 D2 3 M2 रुक्मवेदीगत, Ñ2 D5 7 °वेदीस्थित, M3 °वेदीकृत Ñ1 M2 पूज्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 देव, D1 3 दिव्य, D2 साज्य, T2 प्राप्य (for प्राज्य) —After 5, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 8 and 9

6 Ś1 om 6*ab* —*a*) G (ed) -दानव- (for -गन्धर्व-) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M2 -यक्षाणाम्, T2 नागानाम् (for -भूतानाम्) —*b*) D4 भावितात्मना (for च महात्मनाम्) —*c*) D4 T2 M1 अजय्य Dt1 D6 T1 2 घोर, D1 शत्रु (for शूर) V1 अजेय सर्वभूताना —*d*) Ś1 D2 3 स्थित व्यक्तम् (for व्यात्ताननम्)

7 *b*) Ś1 Dg1 D2 T3 शक्राशनि-, Ñ1 बहुषु सु- (for वज्राशनि-) D5 -कृतात्रण —After 7*ab*, D5 ins

585* कृतागस निमर्यैश्च देवप्रहरणै रणे।

—*c*) Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1 2 5 7 ऐरावण- (for °वत-) Ñ2 B3 D3 7 -विषाणैश्च (for °णाग्रैर्) —*d*) K (ed) Cg उद्धृष्ट, Cmp as in text (for उत्कृष्ट-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 बहु (D1 शत) श कृतलक्षण

8 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 8 and 9 after 5 —*a*) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 दशास्य विंशतिभुज —*b*) D1 दर्शनीयमरिन्दम —*c*) Ś1 D2 3 रौद्र (for वीर) Ñ1 सविशालाक्षताम्राक्ष, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ताम्राक्ष विपुलोरस्क, D1 विशालाक्ष सुताम्राक्ष —*d*) Dm1 D1 4 8 T2 G M -शोभित (for लक्षितम्)

9 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 8 and 9 after 5 —*a*) Dt1 D6 Ct नद्ध-, Ctp as in text (for स्निग्ध-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 -जीमूत-, D6 8 G M Cr m g k वैडूर्य- (for -वदूर्य) G (ed) -सदृश (for -सकाश) —*b*) Ś1 D2 3 -हाटक- (for -काञ्चन-) Ś1 B3 D2 G1 -भूषित, Ñ2 V1 B1 4 Dt1 D1 3 5 7 भूषण (for -कुण्डलम्) —*c*) Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 श्वेत-, M3 शुष्क- (sic) (for शुक्ल-) B3 (m also) Dg1 T2 G1 -वसन (for -दशन) —*d*) D1 पर्वतोचम, M2 दीप्तलोचन (for पर्वतोपमम्)

10 *a*) B1 देव-, B3 त्रिभोश (for विष्णु-) Ś1 D2 वसूना शस्त्रपातैश्च —After 10*a*, D5 ins

586* बहुशो व्रणिन रणे।
वसूना शस्त्रसपातैर्

—*b*) Ś1 B1 3 4 D2 3 5 M2 बहुशो (for शतशो) Dg1 दिवि (for देव-) Ñ1 बहुशो . . . . (illeg), Ñ2 D7 बहुशो व्रणित रणे, D1 महायुद्धेषु ताडित - After 10*ab*, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

587* अन्यै शस्त्रप्रहारैश्च महायुद्धेषु ताडितम्।
[Dm1 D8 शत्रु, G1 शस्त्रे (for शस्त्र-)]

—*c*) Ś1 D8 M3 अहताग, Ñ1 विक्षताग, Dt1 अहतागै, D1 अकिताग, D2 3 आहतास, D6 अहतागै (for आहताङ्ग) Dg1 T3 तैर्, Dm1 D8 G3 तु (for च) Ñ2 D7 कृताग (D7 °त) सधिमन्यैश्च, V1 B1 3 4 D5 विक्ष (V1 °क्ष, D5 °सि) ताग समग्रैश्च —*d*) Ś1 Ñ1 D2 3 M2 3 अपि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रणे, Dt1 T3 तदा (for तथा)

11 *ab*) D3 सहस्त्राणा, D4 सुरेन्द्राणा (for समुद्राणा) Ś1 क्षोभणे, T1 G1 3 °क, M2 °भिण (for क्षोभण) D6 समुद्रा . . . ण Ś1 क्षिप्रकारण, V1 क्षुद्रकारिण (for क्षिप्रकारिणम्) —*c*) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 भेत्तार (for क्षेप्तार) D4 T1 2 G1 2 पर्वतेन्द्राणा, M3 °ताग्राश्च (for °ताग्राणा) —M2 om (hapl ?) from 11*d* up to the prior half of l 1 in 588* —*d*) Dg1 स- (for च) V1 D1 महाबल, D6 G1 विमर्दन (for प्रमर्दनम्) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5 7 पु (B1 3 शू) राणा (D2 3 °ण) च महाबल, D4 G2 परेषा पुरमर्दन (G2 °दर्शन)

12 *a*) D1 वर्णाना (for धर्माणा) —*b*) Ś1 D2 -[अ]-भिमर्षण, Ñ2 B3 D3 °मर्शिन, V1 B1 4 °मर्दन, Dg1 D5 7 °मर्षिण, Dm1 G3 °दर्शन, Ck °मर्शक (for °मर्शनम्). Ñ1 अमित्राणा महाबल. —*c*) Dg1 T3 -योद्धार, G1 -गोप्तार (for

पुरीं भोगवतीं गत्वा पराजित्य च वासुकिम् ।
तक्षकस्य प्रियां भार्यां पराजित्य जहार यः ॥ १३
कैलासं पर्वतं गत्वा विजित्य नरवाहनम् ।
विमानं पुष्पकं तस्य कामगं वै जहार यः ॥ १४
वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीं नन्दनं वनम् ।
विनाशयति यः क्रोधाद्देवोद्यानानि वीर्यवान् ॥ १५
चन्द्रसूर्यौ महाभागावुत्तिष्ठन्तौ परंतपौ ।
निवारयति बाहुभ्यां यः शैलशिखरोपमः ॥ १६
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पुरा स्वयंभुवे धीरः शिरांस्युपजहार यः ॥ १७ G. 3 36 20 B 3 32 18 L 3 36 20

-योक्तार) Γ2 सर्वविद्याप्रयोक्तार —^{d}) M3 सर्व- (for यज्ञ-) G3 तथा (for सदा) —For 12^{cd}, Ś1 Ñ1 V1 D1–3 M2 subst , Ñ2 B1 3 4 D5 7 subst l 2–3 only for 12^{cd}

588* हन्तार च महर्षीणा व्रताना च विदूषकम् ।
दैत्याना राक्षसाना च गन्धर्वाणा च सयुगे ।
अस्त्राणा मानुषाणा च प्रयोक्तार महारथम् ।

[(l 1) M2 om up to the prior half of l 1 (cf v l 11) D3 सहस्राणा (for महर्षीणा) D1 महर्षीणा च भेत्तार (for the prior half) —After the prior half, D3 erroneously repeats 12^{b} and the prior half D3 भूताना (for व्रताना) S1 D1–3 M2 चैव(D1 M2 चापि) दूषण (for च विदूषकम्) —(l 2) Ś1 D2 दिव्याना, Ñ1 D1 3 देवाना (for दैत्याना) Ñ2 D5 7 दानवाना, D1 सयक्षाणा (for राक्षसाना) —(l 3) D1 च समन्त्राणा, L(ed) मनुष्याणा च (for मानुषाणा च) V1 B1 3 4 D5 7 हतार(V1 दातार)मथ चास्त्राणा(B4 राष्ट्राणा) (for the prior half) Ś1 D2 3 महाबल (for महारथम्)]

13 Ñ1 om 13 M2 reads 13 *inf lin sec m* —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 येन (for पुरीं) V1 हुत्वा, D1 3 भित्त्वा, K(ed)प्राप्य (for गत्वा) —^{b}) V1 प्रविजित्य (for परा°) —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रिया भार्या —^{d}) D3 M2 परिजित्य (for परा°) Ś1 D2 सुन्दरीमाजगाम(D2 °हार) य , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विक्रमेणा(V1 B1 3 °ण)हृता पुरा(V1 पुरा हृता [by transp]) —After 13, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M2 ins (Ñ1 V1 D1 subst for 14^{cd})

589* येन वैश्रवणो राजा पराक्रम्य रणे जित ।

[B4 पराजित (for रणे जित) Ś1 D2 3 बलादिक्रम्य निर्जित , N1 B1 D1 M2 रणे विक्रम्य निर्जित (for the post half)]

14 ^{a}) Dg1 D6 l G1 कैलास- Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 पर्वतश्रेष्ठ (for पर्वत गत्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 अ (D1 यो)ध्यास्ते नरवाहन , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अध्यासीनो महाबल —Ñ1 V1 D1 subst 589* for 14^{cd} —^{c}) B1 D5 विमान- (for °न) Ś1 D2 3 चैव, M3 दिव्य (for तस्य) D3 तरसा (for कामग) Ñ2 B1 3 D5 7 च, B4 तु (for वै) Ñ2 B1 4 D5 7 च, D4 ह (for य) —After 14, Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 ins

590* प्रासादद्रुमचित्राङ्ग नानाखगमृगाकुलम् ।

[G(ed) प्रसाद- Ś1 -द्रुमवत त, D2 °चित्र त, D3 शिखरैश्चित्र (for -द्रुमचित्राङ्ग) S1 D2 3 -मृगगण , B4 -खरमृग- (for -खगमृग-) M2 नानामृगवरायुत (for the post half)]

15 ^{a}) D1 T1 रम्य (for दिव्य) —^{b}) Ś1 B1 D2 3 6 7 T1 2 M3 नलिनी-, V1 नाकिना, B4 नदिनी, D5 T3 नलिन (for नलिनीं) M1 वने, M2 यथा (for वनम्) D1 नलिनीं भेदन शिव —^{c}) D2 यत् (for य) D4 क्रुद्धो (for क्रोधाद्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यो विनाशितवान्क्रोधाद् —^{d}) T3 दिव्योद्यानानि

16 ^{a}) Ś1 D2 महावेगाव् , D3 °तेजा (for °भागाव्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सूर्याचन्द्रमसौ देवाव् . —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 G2 M2 परतप , Ñ1 महाबल (for परतपौ) —^{c}) Ñ2 निधारयति (for निवा°) —^{d}) Ś1 D2 3 -शिखरे स्थित , Ñ2 D5 7 °रोपमै (sic)

17 ^{b}) D1 3 येन, T2 ततस् (for तपस्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 तस (for तप्त्वा) B1 महात्मना (for °वने) —After 17^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M2 ins

591* ऊर्ध्वपादेन गोकर्णे येन पावकमचये ।
ब्रह्मणा योऽभ्यनुज्ञातो निमेषान्तरचारिताम् ।
कामरूपधरत्व च प्रतिपेदे महारथ ।
बालेन्दुनिभदष्ट्राणि भास्कराभानि वीर्यवान् ।

[(l 1) D1 3 एकपादेन (for ऊर्ध्व°) —After l 1, D1 3 ins

591(A)* हुतानि स्वशिरासीति पिनामहमतोषयत् ।
परितुष्टश्च भगवान्ब्रह्मा लोकपितामह ।
वर ददौ यथाकाम परितुष्टोऽभवत्तदा ।

[(l 2) D1 स (for च) —(l 3) D1 तथा (for तदा) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 2 समनुज्ञात, D3 M2 समनुज्ञातो(M2 also °ज्ञातो) (for योऽभ्यनुज्ञातो) D1 7 निमिषातर- Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D1 2 M2 -चारिण(V1 °त, B1 3 °णा) —(l 3) Ś1 D2 3 य (for च) Ñ1 B3(m also)महाबल , D3 M2 °वर (for °रथ) D1 कामरूप महाकाय घोररूप महाय च (sic) —Ñ1 D1 om from l 4 up to 17^{d} —(l 4) Ś1 वह्निचन्द्राग्रगणि च (for the post half)]

—Ñ1 D1 om 17^{cd} —^{c}) T1 2 G3 वीर (for धीर) Ś1 D2 3 स्वयभुवे चैव पुरा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स्वयभुवे यस्तरसा, M2 स्वय हराय च पुरा —^{d}) M2 [अ]भिजहार (for [उ]प°) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 च, B1 ह (for य)

G 3.36 24 B 3 32.18 L 3 36 24 देवदानवगन्धर्वपिशाचपतगोरगैः ।
अभयं यस्य सङ्गमे मृत्युतो मानुपाद्दते ॥ १८

मन्त्रैरभिष्टुतं पुण्यमध्वरेषु द्विजातिभिः ।
हविर्धानेषु यः सोममुपहन्ति महाबलः ॥ १९
आप्तयज्ञहरं क्रूरं ब्रह्मघ्नं दुष्टचारिणम् ।

कर्कशं निरनुक्रोशं प्रजानामहिते रतम् ।
रावणं सर्वभूतानां सर्वलोकभयावहम् ॥ २०
राक्षसी भ्रातरं क्रूरं सा ददर्श महाबलम् ।
तं दिव्यवस्त्राभरणं दिव्यमाल्योपशोभितम् ।
राक्षसेन्द्रं महाभागं पौलस्त्यकुलनन्दनम् ॥ २१

18 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 M2 read 18 after 20^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 -यक्षाणा, D1 T2 -गधर्वै (for -गन्धर्व-) D4 देवगवर्वसकाश- —^{b}) Ś1 D2 3 गधर्वोरगरक्षसा, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 पिशाचोरगरक्षसा —^{d}) B1 D5 7 G3 मृत्युर्नो (for °त्युतो) —For 18^{cd}, Ś1 Ñ1 D1-3 M2 subst

592* अवध्य समरे घोर वध्य मानुपवानरै ।

[Ś1 D1 2 राक्षसे (for समरे) Ś1 D2 सर्व, D1 चापि, D3 शत्रु (for घोर) Ś1 D1 2 सग्रामे न तु मानुषे (for the post half)]

19 ^{a}) Ś1 V1 D2 अभिहुत, B1 3 अभिप्लुत, B1(m also) 4 अभिहृत, D3 M2 अपि हुत, D5 7 अभिद्रुत (for अभिष्टुत) Ś1 D2 3 माज्यम्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पूर्वम्, D1 पूतम् (for पुण्यम्) —^{b}) D1 अद्य पृथक् (for अध्वरेषु) —^{c}) B1 हविर्धाने च, B4 हविर्द्धानेषु, D1 हविर्द्धानुषु (sic) —^{d}) Ś1 D2 T2 अपहृति, D1 अभिजघ्ने (for उपहन्ति) D2 यथा वल Ñ V1 B1 3 4 D5 7 धर्षयामास नैकश —After 19, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 ins

593* उपर्युपरि यस्यैति सगृहीताशुरशुमान् ।
पुर्यां राक्षसराजस्य भीतभीतो दिवाकर ।

[(l 1) Ś1 D2 3 M2 यस्येप M2 सगृह्याश्रून्मुरर्पिभि (for the post half) —(l 2) Ś1 D2 3 पुरी, L(ed) पुरा (for पुर्यां) M2 पुरीमुपरि गच्छेय(sic) (for the prior half) V1 भीतिभीतो Ś1 ददर्श ह, D2 3 [ऽ]ति(D3 भि)वर्तते (for दिवाकर)]

20 ^{a}) Ñ2 Dt1 Dm1 D4 6 8 Cm t प्राप्तयज्ञहर, Cv mp g k as in text (for आप्त°) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 M1 दुष्ट (for क्रूर) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 पुण्ययज्ञहन(V1 M2 °र) क्रूर(V1 क्रुद्ध), D1 तपो यज्ञघ्न क्रूर च ❀ Cr दक्षिणाकाल प्राप्तान् यज्ञान् (यज्ञान्) हरति तथा ❀ —^{b}) Dg1 Dt1 D6 T3 M1 क्रूरका(M1 °चा)रिण —^{d}) D1 प्रजाना भयद तथा —After 20^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5.7 M2 read 18 —B4 reads 20^{ef} in marg —^{e}) Ś1 Ñ V1 B1 Dm1 D2 3 5 7 G2 M2 सर्वलोकाना, B3 4 °सत्त्वाना (for °भूताना) —^{f}) Ñ1 Dm1 D8 T1 G -भूत-, Ñ2 D5 7 -सत्त्व-, D3 -देव- (for -लोक-) Ś1 -निवारण, Ñ V1 B1 3 4 D4 5 7 -भयकर, D1-3 -विरावण (for -भयावहम्) —After 20, M2 ins

594* नीलजीमूतसकाश मर्यादानामतिक्रमम् ।
पापिषु क्रूरकर्माण राक्षसाना सुखावहम् ।

21 Ñ1 om 21^{ab} D1 transp 21^{ab} and 21^{ef} —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 D4 5 7 राक्षस (for °सी) Ś1 D2 क्रुद्ध, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा, D1 भीम, D3 M2 क्रुद्धा, T1 G3 शूर (for क्रूर) —^{b}) Ś1 D1 2 त, Dm1 D4 स-, D3 om (subm) (for सा) D3 महाबला Ñ2 B1 3 4 D5 7 क्रुद्धा समधिसृत्य(B1 3 °मुपसृत्य, B4 °मुपपद्य) च, V1 क्रुद्धा सा समुपेत्य च —Ñ2 B1 3 4 D5 7 om 21^{cdef} —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 -माल्या (Ś1 °ला)भरण (for -वस्त्रा°) D1 रक्तचदनदिग्धाग —^{d}) Ś1 V1 D2 3 -वस्त्रोप- (for -माल्योप-) Ñ1 दिव्यवस्त्रविभूषित —After 21^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2(M2 after 597*) 3 ins

595* आसने सूपविष्ट त कालकालमिवोद्यतम् ।

[Dg1 D4 G3 M2 3 आसनेषु (for °ने सु-) K(ed) च (for त) Dt1 Dm1 D4 6 8 G1 3 काले(D4 °ल) (for काल-)]

—^{e}) Ś1 D6 अजेय च (for राक्षसेन्द्र) Ñ1 illeg from महाभाग up to नन्दनम् in' Ś1 V1 D1-3 M2 महेद्राभ (for महाभाग) —After 21, Dg1 Dt1 D4 6 8 T G M1 2 (after 595*) 3 K(ed) ins

596* अभिगम्याब्रवीद्वाक्य राक्षसी भयविह्वला ।
रावण शत्रुहन्तार मन्त्रिभि. परिवारितम् ।

[K(ed) transp l 1 and 2 —(l 1) Dt1 उपगम्य M2 reads राक्षसी *inf lin sec m* ❀ Cv त दिव्येत्यादौ प्रथमतच्छब्द पूर्वेण ददर्शेत्यनेन सबध्यते । द्वितीयोऽभिगम्येत्यनेन ❀ —T1 om l 2],

while M2 ins after 21

597* रौद्र त रौद्रकर्माण रुद्रप्रतिममाहवे ।

Thereafter cont 595*, 596* and then cont

598* राक्षसाना जनस्थानेऽब्रवीद्रामात्पराभवम् ।

तमब्रवीद्दीप्तविशाललोचनं
प्रदर्शयित्वा भयमोहमूर्छिता ।
सुदारुणं वाक्यमभीतचारिणी
महात्मना शूर्पणखा विरूपिता ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

३१

ततः शूर्पणखा दीना रावणं लोकरावणम् ।
अमात्यमध्ये संक्रुद्धा परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
प्रमत्तः कामभोगेषु स्वैरवृत्तो निरङ्कुशः ।
समुत्पन्नं भयं घोरं बोद्धव्यं नावबुध्यसे ॥ २
सक्तं ग्राम्येषु भोगेषु कामवृत्तं महीपतिम् ।
लुब्धं न बहु मन्यन्ते श्मशानाग्निमिव प्रजाः । ३
स्वयं कार्याणि यः काले नानुतिष्ठति पार्थिवः ।
स तु वै सह राज्येन तैश्च कार्यैर्विनश्यति ॥ ४
अयुक्तचारं दुर्दर्शमस्वाधीनं नराधिपम् ।
वर्जयन्ति नरा दूरान्नदीपङ्कमिव द्विपाः ॥ ५

G 3 36 26
B 3 33 5
L 3 37 5

22 a) Ś1 V1 D2 3 अथाब्रवीद् (for तम°) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 -लोचना (for °न) —b) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M2 त्रिपण्णरूपा, D3 प्रधर्पयित्वा (for प्रदर्शयित्वा) Ś1 D1 2 स्वयमेव मूर्छिता, Dg1 Dm1 D8 T3 G3 M1 3 भयशोकमोहिता, Dt1 D6 Ct °लोभमोहिता, T2 °शोकविह्वला, M2 °शोकमूर्छिता (for भयमोहमूर्छिता) —c) Ś1 Ñ1 अदीनभूषण, Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 M2 अदीनभाषिणी (B3 °णा, D2 °ण), D1 अतीव दारुणा, D3 7 अहीनभाषिणी (for अभीतचारिणी) —d) Ś1 D1 2 महाभुज, G(ed) महाबल (for महात्मना) Ñ1 illeg from णखा up to पिता D8 विरूपा (for °पिता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 शूर्पनखीतर्जन, Ñ1 शूर्पणखीरावणसमागम, Ñ2 V1 D5 7 रावणवर्णन, B1 4 रावणवर्णना, B3 D3 रावणदर्शन, D1 रावणप्रशसन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 37, V1 36, B4 39, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 32, D1 35, D3 40, M2 3 33 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

31

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम Cv does not comment on Sarga 31

1 a) Ś1 Ñ1 Dm1 D2 3 T1 2 G1 3 M2 3 शूर्पणखी Ñ1 वाक्य, Dt1 D6 दीप्ता, D2 नाम (for दीना) —b) D7 lacuna for लोकरावणम् —D4 om 1c —c) B1 3 (marg also as in text) आगत्य मध्ये (for अमात्यमध्ये°) Ś1 सक्रुद्ध (for °द्धा) Ñ1 अमात्य . . योल*

2 Ś1 om (hapl ?) 2. —a) D1 2 G2 प्रसक्त, D3 4 M1 प्रवृत्त (for प्रमत्त) —G2 om (hapl) 2b–3a —c) D4 इम, M1 3 इव (for भय) Dt1 घोरे —d) B3 बोध्यता (for बोद्धव्य) B4 D2 नानुबुध्यसे, D5 नावबोध्यसे

3 G2 om 3a (cf v l 2) —a) M1 स त्व (for सक्त) Dg1 T3 काम्येषु, D6 ग्रामेषु (for ग्राम्येषु) G1 धर्मेषु (for भोगेषु) Ś1 D1 2 प्रसक्त कामभोगेषु, Ñ2 D5 7 सतत ग्राम्यधर्मेषु —b) Ś1 Ñ2 D2 3 5 7 स्वैरवृत्त (Ś1 D3 5 °त्ति), T2 कामवृत्ति (for कामवृत्त) Ñ1 स्वैरवृत्त निरकुश —c) Ś1 लोका न, V1 न च न्न (sic), B1 लुब्ध नो, D2 लोके न, D6 M2 (after corr as in text) 3 लब्ध न (for लुब्ध न) —G1 om (hapl.) from प्रजा in 3d up to मिव in 5d —d) M2 इम (for इव) V2 D3 द्विजा (for प्रजा) Ñ1 कामरागवशानुग

4 G1 om 4 (cf v l 3) —a) D1 क्षिप्र (for स्वयं) —b) Ñ1 illeg for -तिष्ठति Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D2 3 5 7 भूमिप, V1 भूपति, Dg1 मानव (for पार्थिव) D1 सम्यग्वै नानुतिष्ठति —c) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 तस्यात्मा (for स तु वै) Ś1 D2 3 कार्येण (for राज्येन) —d) Ñ2 B1 3 4 D5 7 सह (for तैश्च) Dg1 T3 कामैर् (for कार्यैर्) Ś1 D2 3 तेनैवाशु (D3 °व स) (for तैश्च कार्यैर्) V सह कार्येण नश्यति

5 G1 om up to मिव in 5d (cf v l 3) —a) D1 अयुक्ताकार- (for °क्तचार) Ś1 D3 दुर्धर्पम् (for दुर्दर्शम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अ (B3 दु) ष्टाचारमधर्मज्ञम्, G2 अयुक्तचारा दुर्दर्शाम् (sic), G3 अयुक्तचारस्वाधीनम् —Ś1 om (hapl ?) from नराधिपम् up to अस्वाधीना in 6b —b) T2 अन्याधीन (for अस्वा°) Ñ2 D5 7 महीपति (for नराधिपम्) —c) V1 B3 4 D5 7 प्रजा, D2 नर, D3 नृप (for नरा) T2 दूर —d) Ñ1 नदीकूलम् (for °पङ्कम्) B1 द्विप

3 37 6 3 30 6 3 37 6 ये न रक्षन्ति विषयमस्वाधीना नराधिपाः ।
ते न वृध्या प्रकाशन्ते गिरयः सागरे यथा ॥ ६
आत्मवद्भिर्विगृह्य त्वं देवगन्धर्वदानवैः ।
अयुक्तचारश्चपलः कथं राजा भविष्यसि ॥ ७
येषां चारश्च कोशश्च नयश्च जयतां वर ।
अस्वाधीना नरेन्द्राणां प्राकृतैस्ते जनैः समाः ॥ ८
यस्मात्पश्यन्ति दूरस्थान्सर्वानर्थान्नराधिपाः ।
चारेण तस्मादुच्यन्ते राजानो दीर्घचक्षुषः ॥ ९
अयुक्तचारं मन्ये त्वा प्राकृतैः सचिवैर्वृतम् ।
स्वजनं च जनस्थानं हतं यो नाववुध्यसे ॥ १०
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
हतान्येकेन रामेण खरश्च सहदूषणः ॥ ११

---

6 Ś1 om up to अस्वाधीना in 6^b (cf v l 5) Ñ1 om (hapl ?) 6^{ab} B1 transp 6^{ab} and 6^{cd} —^{a}) L(ed) तु नेच्छति (for न रक्षन्ति) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 पराधीना, V2 पराधीन, Dt1 D4 6 G3 M3 Ct अस्वाधीन, G3 स्वाधीन त (for अस्वाधीना) —V2 om (hapl) 6^c–9^b T1 damaged from शन्ते in 6^c up to देवगन्धर्व in 7^b —^{c}) D1 न ते (by transp) Ś1 D2 न मग्ना, Ñ1 B1 मग्ना न, B4 Dg1 न बुध्या, D1 न वृद्धा, D3 निमग्ना (for न वृद्ध्या) T2 प्रकाशति —^{d}) M2 सागर (for °रे) Ś1 Ñ V1 B3 4 D2.3 5 7 गिरय (Ś1 निधय) सागरेष्विव, Dm1 D8 सागरे गिरयो यथा.

7 V2 om 7, T1 damaged up to देवगन्धर्व in ^{b} (for both, cf v l 6) —^{a}) G1 आत्मविद्भिर्. D2 न गृह्यस्त्व, M2 निगृह्यस्त्व (for विगृह्य त्व) Ś1 आत्मवद्भिर्वगेहस्त्व (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 देवदानवराक्षसै, D3 °मानवै —D3 om (hapl) 7^c–9 —^{c}) Ñ1 अयुक्ताचारकुशल —^{d}) T2 भविष्यति —For 7, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

599* निगृह्यमाणा गन्धर्वैरात्मवद्भिश्च दानवै ।
अयुक्तचारा राजानो भविष्यन्ति कथ नु ते ।

[(l 1) V1 B3 4 विगृह्यमाणा V1 B" आत्मविद्भिश् (for °वद्भिश्) —(l 2) D5 7 तु (for नु)]

—After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T2 3 G M ins

600* त्व तु बालस्वभावश्च बुद्धिहीनश्च राक्षस ।
ज्ञातव्य तु न जानीषे कथ राजा भविष्यति ।

[(l 1) G1 बालकभावश् (for °स्वभावश्) —(l 2) Dg1 त्व, Dt1 D6 तन्, Dm1 D8 G3 च (for तु).]

8 V2 D3 om 8 (cf v l 6 and 7 respy) —^{a}) Dt1 D6 T1 चाराश् (for चारश्) D1 मन्त्रश् (for कोशश्) Ñ2 D5 7 येषा मानश्च क्रोधश्च, V1 येषा चार्थश्च कामश्च, B1 3 येषा कामश्च क्रोधश्च, B4 येषा क्रोधश्च मानश्च —^{b}) B3 (marg also as in text) समश्च, Dg1 reads in marg, T2 G1 जनश्च (for नयश्च) Ś1 B1 3 4 नयता (for जयता) D1 बल कोशो नयस्तथा —^{c}) B4 G1 2 अस्वाधीना, D4 8 M2 3 अस्वाधीन Ś1 B3 D3 नरेंद्रा ये (for नरेन्द्राणा) —^{d}) D5 7 प्राकृतास् (for °तैस्) B1 तु, D1 6 G1 तैर् (for ते) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 M2 नरं (for जनै) G1 समा जनै (by trnsp)

9 V2 om 9^{ab} (cf v l 6) D2 om 9 (cf v l 7) —^{a}) Ś1 V1 B1 3 D1 7 दूरस्था (for °स्थान्) Ñ1 दूरस्थान्पश्यात (by transp) —T1 damaged from दुच्यन्ते in 9^c up to सचिवै in 10^b —^{c}) D1 नु तद् (for तस्माद्) B1 3 बुध्यते (for उच्यन्ते) —^{d}) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dg1 D1 3 5 7 चार(Dg1 D3 °रु)चक्षुष, D4 दीर्घदर्शना (for दीर्घचक्षुष)

10 T1 damaged up to सचिवै in 10^b (cf v l 9) —^{a}) D2 3 5 G1 3 अयुक्ताचार —^{b}) D2 प्राकृत (for °तै) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 युत, D2 वृत (for वृतम्) —^{cd}) M3 सजन (for स्व°) D1 त, D3 T1 2 तु (for च) Dm1 D1 4 T1 2 G जनस्थाने Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 5 7 M2 जनस्थान हत(Ñ2 V2 D7 हत, M2 गत)स्थान (for °) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D2 5 7 यन्मौर्ख्यान्, Ñ1 V2 B1 यो मौर्ख्यान्, Dt1 D6 निहत, D1 यो हत (by transp), M2 योच त्व (for हत यो) Dt1 नाववुध्यते D3 जनस्थान हत यत्तन्मौर्ख्यान्नाववुध्यसे —After 10, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 ins, D1 subst for 11

601* खर विनिहत सख्ये दूषण च निपातितम् ।
न बुध्यसे जनस्थाने शयानौ शरपीडितौ ।

[(l 1) Ś1 D2 3 M2 त्रिशिरस चव, D1 च दूषण चैव (for विनिहत सख्ये) Ñ1 महाबल, M2 निशाचर (for निपातितम्) D1 तथा त्रिशिरस रणे (for the post half) —(l 2) Ñ1 D1 प्रमादात्व(D1 °त्तान्) (for जनस्थाने) D7 सर्वतो (for शयानौ) Ś1 D2 3 शयानान्(D3 °न) शरपीडितान्(D3 °त), Ñ1 निहतान्सर्वराक्षसान्, D1 निहतास्ते पदानुगान्, M2 शरसच्छन्नजीवित (for the post half)]

—After 10, T3 reads 14

11 Dg1 reads 11 after 14 —^{b}) B1 (marg also as in text) 3 4 दीप्ततेजसा, Dm1 D8 कामरूपिणा, K(ed) क्रूर° (for भीमकर्मणाम्) —D6 G2 om 11^c–12 —^{d}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2.3 5 M2 मानुषे(Ś1 Ñ1 °ष्ये)ण पदातिना —For 11, D1 subst 601*

ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ।
धर्षितं च जनस्थानं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १२
त्वं तु लुब्धः प्रमत्तश्च पराधीनश्च रावण ।
विषये स्वे समुत्पन्नं भयं यो नावबुध्यसे ॥ १३
तीक्ष्णमल्पप्रदातारं प्रमत्तं गर्वितं शठम् ।
व्यसने सर्वभूतानि नाभिधावन्ति पार्थिवम् ॥ १४
अतिमानिनमग्राह्यमात्मसंभावितं नरम् ।
क्रोधनं व्यसने हन्ति स्वजनोऽपि नराधिपम् ॥ १५

नानुतिष्ठति कार्याणि भयेषु न बिभेति च ।
क्षिप्रं राज्याच्च्युतो दीनस्तृणैस्तुल्यो भविष्यति ॥ १६
शुष्ककाष्ठैर्भवेत्कार्यं लोष्टैरपि च पांसुभिः ।
न तु स्थानात्परिभ्रष्टैः कार्यं स्याद्वसुधाधिपैः ॥ १७
उपभुक्तं यथा वासः स्रजो वा मृदिता यथा ।
एवं राज्यात्परिभ्रष्टः समर्थोऽपि निरर्थकः ॥ १८
अप्रमत्तश्च यो राजा सर्वज्ञो विजितेन्द्रियः ।
कृतज्ञो धर्मशीलश्च स राजा तिष्ठते चिरम् ॥ १९ f 3 37.20 B 3 33 20 L 3 37 20

12 D6 G2 om 12 (cf v l 11) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 कृता (for कृत-) M3 मानवा (for दण्डका) —Ñ1 illeg from ^{c} up to रामेणा in ^{d}, V2 illeg from त in ^{c} up to [अ]क्लिष्ट in ^{d}, T1 damaged from जनस्थान in ^{c} up to परा in 13^{b} —^{c}) Ś1 (marg) त (for च) —^{d}) Dt1 [अ]क्लिष्टकारिणा, D1 रजनीचर (for [अ]-क्लिष्टकर्मणा) —After 12, V (V2 illeg except कथ) ins

602* कथचिदेका मुक्ताह कारुण्यात्स्त्रीति च प्रभो।

13 I1 damaged up to परा in 13^{b} (cf v l 12) —^{a}) V1 च, D1 नु (for तु) T3 वुद्धे (for लुब्ध) Ś1 D2 3 च मत्तश् (for प्र°) —^{c}) B1 3 विषयेषु (for °ये स्वे) Ś1 D2 3 भयमुत्पन्न, Ñ2 D5 7 ते स° (for स्वे समुत्पन्न) —^{d}) Ś1 D2 3 बोद्धव्य, Dt1 D6 यद्भय (for भय यो) D3 नानु-बुध्यसे Ñ V B1 3 4 D5 7 T2 G3 M1 2 भय घोर न बुध्यसे

14 T3 reads 14 after 10 —^{a}) Ñ V B1 3 4 D5 7 क्रूरमदातार (for अल्पप्र°) —^{b}) B4 om प्रमत्त Ñ2 V1 D5 7 बलदर्पित, V2 B1 3 4 बलगर्वित, D3 गर्हित शठ, G (ed) मददर्पित (for गर्वित शठम्) —^{cd}) Ś1 D1 4 T2 नाभिनदति, Ñ1 नानुकपति, Cr m g k t as in text (for नाभिधावन्ति) Dm1 D8 G3 transp सर्वभूतानि and नाभिधावन्ति Ś1 Ñ1 B1 D1–3 भूमिप (for पार्थिवम्) —For 14^{cd}, Ñ2 V B3 4 D5 7 subst, while B1 (marg) ins after 14

603* व्यसने नानुकम्पन्ते सर्वभूतानि भूमिपम्।

[B3 (marg also) त्रासन (for व्यसने) V2 illeg for सर्वभूता]

—After 14, Dg1 reads 11

15 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 (marg also) 4 Dm1 D1 2 5 7 8 T2 G3 अभिमानिनम् Ñ V B1 3 4 D5 7 उद्भ्रातम् (for अग्राह्यम्) —^{b}) D7 T2 G1 2 M आत्मसभाविन (for °त) Ñ2 V B1 3 5 D5 7 शठ, D1 (marg also खल) खर (for नरम्) —^{c}) Dg1 D1 T3 G1 M Cm g क्रोधिन —T1 damaged for 15^{d}–16^{b} —^{d}) Dg1 D1 4 T3 G2 3 M1 मही-पति (for नराधिपम्) —For 15^{cd}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 subst

604* क्रोधन चैव नृपति व्यसने घ्नन्ति मानवा ।

[D3 क्रोधिन B4 [अ]पि (for [प]व) G (ed) वैरिण (for मानवा)]

16 T1 damaged for 16^{ab} (cf v l 15) —^{a}) Ś1 Ñ V2 B3 4 D1 3 5 नानुतिष्ठसि —V2 illeg from कार्याणि up to बिभे in ^{b} B3 4 कल्याण (for कार्याणि) —^{b}) D1 भयेभ्यो, M1 भये यो (for भयेषु) Ś1 Ñ V2 D3 4 D1–3 5 7 बिभे (V2 illeg) षि (for बिभेति) —V2 illeg from राज्याच् in ^{c} up to भवेत् in 17^{a} —^{c}) Dm1 शीघ्र (for क्षिप्र) Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 M2 राज्यच्युतो Ś1 D1 2 वीर, D3 धीर, D8 दीप्तस्, G2 M1 हीनस् (for दीनस्) —^{d}) Ñ1 D1–3 M2 भविष्यसि, Dt1 D6 भवेदिह (for भविष्यति) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D5 7 तृणतुल्यो भविष्यसि ❀ Ct नानुतिष्ठति यस्यामात्यादि-स्वजनोऽपीत्याकर्ष स राज्याच्च्युतो भवेदित्यन्वय ❀

17 V2 illeg up to भवेत् in 17^{a} (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D2 3 शुष्कैस्तृणैर्, Ñ2 B1 3 4 D1 5 7 शुष्कै काष्ठैर् —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 B1 3 4 D1–3 अथ (Ñ1 V2 B3 °पि) वा लोष्ट-पासुभि, Ñ2 D5 7 अथ वा काष्ठलोष्टकै, V1 अपि वा पाशु-लोष्टभि —Ñ1 illeg from स्थानात् in ^{c} up to ^{d} —^{c}) D1 2 (before corr) ननु, M2 3 न हि (for न तु) Ś1 Ñ2 V B1 3 D2 5 7 राज्य-, D3 राज्यात् (for स्थानात्) V1 -परिभ्रष्ट B4 न राज्यपरिभ्रष्टश्च —^{d}) D3 8 वसुधाधिप (D8 °प) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कि (Ñ2 क) चित्कार्यं नराधिपै

18 ^{a}) D8 M3 उपयुक्तं (for उपभुक्त) Ś1 D2 3 वस्त्र (for वास) —^{b}) Ś1 [ऽ] पि, Ñ1 हि, T2 च (for वा) B1 D2–5 7 M2 विमृदिता (for वा मृदिता) —T1 damaged for 18^{cd}) —^{c}) Ñ1 V2 B1 3 4 राजा, Ñ2 D1 7 तथा (for एव) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D5 7 राज्य-, D1 राजा (for राज्यात्) V1 तथा पदे पदे भ्रष्ट —^{d}) B1 सवयो, D1 सर्वथा (for समर्थो) V1 स समर्थो (for समर्थोऽपि) —V2 illeg from निरर्थक up to 19^{b}

19 V2 illeg for 19^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ñ B1 4 D1–3 5 7 तु (for च) —^{b}) Ś1 धर्मज्ञो, V1 D3 4 T2 समर्थो, Dg1 G2 सर्वतो, D2 धर्मज्ञैर् (for सर्वज्ञो) M2 निर्दितेन्द्रिय (for विजि°) D1 चारचक्षुर्जितेन्द्रिय —^{c}) D3 कार्यज्ञो (for

3.37 21 नयनाभ्यां प्रसुप्तोऽपि जागर्ति नयचक्षुषा ।
3.33 21 व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः ॥ २०
3 37 21 त्वं तु रावण दुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः ।
यस्य तेऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान्वधः ॥ २१
परावमन्ता विषयेषु संगतो
नदेशकालप्रविभागतत्त्ववित् ।
अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चये
विपन्नराज्यो न चिराद्विपत्स्यते ॥ २२
इति स्वदोषान्परिकीर्तितांस्तया
समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः ।
धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
विचिन्तयामास चिरं स रावणः ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

कृतज्ञो) —[d]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 राज्ये (for राजा) D1 चिर भोगानुपाश्नुते ❀ Cg चिर तिष्ठत इत्यत्र आर्षमात्मनेपद । Ck तिष्ठते चिरमिति । अकर्मकाच्चेत्यात्मनेपद ❀

20 [a]) Ñ V B1 3 4 D6 7 नयनैर्य (for नयनाभ्या) Ś1 D1–3 G2 यो, Dt1 D6 Ct वा (for ऽपि) —[b]) B1 न च चक्षुषा —D6 om 20[c]–21 Dg1 reads from प्रसाद up to [d] in marg —[c]) Ñ1 B1 D1 त्यक्तक्रोध-(Ñ1 °व), Dg1 व्यक्तक्रोध M3 -प्रहारश् (for -प्रसादश्) Ś1 Ñ2 V B3 4 D2 3 5 7 त्यक्तक्रोध(Ś1 D2 3 °धो)प्रमाद(B3 [marg also]°साद)श्च —[d]) Ś1 D2 यो न यज्ञ स पार्थिव (sic), Ñ1 शस्यमित्य स पार्थिव (sic), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शस्यते (V2 illeg after ते up to ई in 21[d] [cf V1 var]) स महीपति , D1 यस्तु राजा स पार्थिव, D3 य स राजा स पार्थिव

21 V2 illeg up to ई in [d], D6 om 21 (for both cf v l 20) —[a]) Ś1 V1 B1 D2 3 दुर्बुद्दे (for °द्धिर्) —T1 damaged from रैतैर् in [b] up to [d] D8 reads 21[b]–22[b] after 23[b] —[b]) Ñ2 D5 7 एभिर् (for एतैर्) G3 विसर्जित (for विव°) —[c]) Ś1 D1–3 [ऽ]विदित Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [ऽ]य न विदितो (for ऽविदितश्चारै) ❀ Ck यस्य ते अविदित इति । मतिबुद्धीत्यादिना वर्तमाने क्त । क्तस्य च वर्तमान इति षष्ठी येन त्वया न ज्ञात इत्यर्थ ❀ —[d]) Ñ V B1 3 4 D5 7 वध ईदृश , Dg1 स महान्वय , D1 G1 सुमहावध (G1 °व) (for सुमहान्वध) Ś1 D2 3 राक्षमाना महद्भय, V1 राक्षसाना वध ईदृश (hypm), M2 3 सुमहाद्राक्षसा वध

22 D8 reads 21[b]–22[b] after 23[ab] —[a]) Ś1 पराभिमर्शी, D1 सदावमत्तो, D2 3 परावमर्षी(D3 °र्शी) (for °वमन्ता) Ñ1 D1 सक्तो, Ñ2 V B3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D5–8 T1 2 G M1 सगवान् , B1 [अ]सगवान्, D4 सभवान्, T3 सगतान् , M2 3 सक्तवान् (for सगतो) —[b]) Ś1 D2 -प्रतिभास-(D2 °ग-), T3 -प्रतिभग-, L(ed) -प्रविभास-, Cm -प्रविभक्त- (for प्रविभाग-) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 -कोविद (for -तत्त्ववित्) Ñ1 न देशकाल प्रविभज्य सेवसे ❀ Cm नदेशकालप्रविभक्ततत्त्वविदिति नगर्नेकादिवन्नसमास । Cg नदेशकालप्रविभागतत्त्ववित्त्येक पदम् । नगर्नेकादिवन्नसमास । देशकालभेदातत्त्वज्ञइत्यर्थ ❀ —[c]) D3 अतत्त्व , D8 अविक्त- (for अयुक्त-) Ñ V B1 3 4 D5 7 -दर्शने (for -निश्चये) —[d]) D1 3 विनश्यसे (D3 °ति), D2 विनेश्यसे, D6 T1 2 M3 Cm g t विपत्स्यसे,) for विपत्स्यते). Ś1 चिराय वीक्ष्यसे (for चिराद्विपत्स्यते) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 कथ नु(Ñ1 न, D5 तु) राजा भवितासि रक्षसा(Ñ1 °ता दशानन)

23 V1 om 32 V2 illeg up to क्ष in [b] —[a]) Ñ1 D3 इतीव दोपान् , D7 इति स दोपान् (for इति स्वदोषान्) Ñ1 Dg1 Dm1 D8 G3 परिकीर्तितस् D4 तथा, M2 तदा (for तया) Ś1 इतीव दोपा परिकीर्तिता मया, D2 इतीव दोपान्परिकीर्तितान्मया —[b]) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5 7 विमृश्य (for समीक्ष्य) D1 प्रवृद्धरोप (for समीक्ष्य बुद्ध्या) Ś1 D2 क्षणदाचरेश्वर —After 23[b], D8 reads 21[b]–22[b] —T1 damaged for 23[cd] —[c]) D1 निशम्य, M1 वन्येन (for धनेन) G1 गर्वेण (for दर्पेण) Ñ2 D5 7 गर्वितो, D1 2 चान्वित (for चान्वितो) —[d]) V2 B1 3 4 D1 3 प्राचितयामास B1 चिर च, Dm1 D8 G2 3 M1 चिरेण (for चिर स) Ś1 प्राचितयस्वाद्य हिताय रावण, D2 सचितयस्वाद्य हित हि रावण

Colophon —*Sarga name* S1 D2 3 रावणतर्जन (Ś1 °न), Ñ1 D1 शूर्पणखावाक्य, Ñ2 V B1 3 4 D6 7 रावणोद्दीपन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 om , Ñ2 D5 7 38, V1 37, V2 39, B4 40, D1 36 D3 41, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 33, M2 3 34. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३२

ततः शूर्पणखां क्रुद्धां ब्रुवतीं परुषं वचः ।
अमात्यमध्ये संक्रुद्धः परिपप्रच्छ रावणः ॥ १

कश्च रामः कथंवीर्यः किंरूपः किंपराक्रमः ।
किमर्थं दण्डकारण्यं प्रविष्टश्च सुदुश्चरम् ॥ २

आयुधं किं च रामस्य निहता येन राक्षसाः ।
खरश्च निहतः संख्ये दूषणस्त्रिशिरास्तथा ॥ ३

इत्युक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
ततो रामं यथान्यायमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ४

दीर्घबाहुर्विशालाक्षश्चीरकृष्णाजिनाम्बरः ।
कन्दर्पसमरूपश्च रामो दशरथात्मजः ॥ ५

शक्रचापनिभं चापं विकृष्य कनकाङ्गदम् ।
दीप्तान्क्षिपति नाराचान्सर्पानिव महाविषान् ॥ ६

नाददानं शरान्घोरान्न मुञ्चन्तं महाबलम् ।
न कार्मुकं विकर्षन्तं रामं पश्यामि संयुगे ॥ ७

हन्यमानं तु तत्सैन्यं पश्यामि शरवृष्टिभिः ।
इन्द्रेणेवोत्तमं सस्यमाहतं त्वश्मवृष्टिभिः ॥ ८

G 3 38 8
B 3 34 8
L 3 38 8

32

D8 begins with ॐ in marg, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dm1 D2–4 T2 G1 3 M Ck शू(D2 3 सू)र्पण(Ś1 D3 °न)खीं, Dg1 सूर्पनखा, D1 सूर्प°, D8 T3 °नखा (for शूर्पणखां) Ś1 V1 D2–4 दीना, Dt1 D6 T2 दृष्ट्वा, Dm1 D8 G3 घोर(G3 °रा), G1 क्रुद्धया (for क्रुद्धां) —^{b}) Ñ1 V Dg1 Dm1 D1 5 6 8 T G1 2 M1 2 ब्रुवती, D2–4 वदतीं, G3 damaged (for ब्रुवतीं) D1 रावण (for परुष) Ś1 वदतीं पुरुषर्षभ —^{c}) Ñ2 मध्य- (for -मध्ये) Ś1 अमात्यैः सह सक्रुद्ध —^{d}) T2 पर्यपृच्छत्स (for परिपप्रच्छ) Dm1 D8 राक्षस (for रावण)

2 V1 om 2^{ab} —^{a}) Ś1 V2 B1 3 4 D2 3 कस्य, Ñ D1 5 7 क (D7 *) स, D4 कथ (for कश्च) Ś1 Ñ V2 B1 4 D2 3 5 7 कुतो(Ñ1 कथ) राम (for कथंवीर्यं) —^{b}) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D2 5 7 किंवीर्य (for किंरूप) —T1 damaged for 2^{cd} —^{c}) Ś1 D2 3 कथ स(D2 3 च) (for किमर्थं) D2 4 दडकारण्ये —^{d}) Ñ2 D5 7 तु (for च) Ñ V B1 4 D5 7 सुदुर्गम, B3 Dt1 D6 8 सुदुस्तर, D1 सुदारुण (for सुदुश्चरम्) Ś1 D2 3 प्रविष्टो दुश्चर वन(D3 घोरदर्शन), K(ed) प्रविष्ट स दुरासद

3 V2 illeg for 3^{a} —^{b}) B3 D6 7 येन ते राक्षसा हता —^{c}) D4 त्रिशिर (sic) (for निहत) Ś1 Ñ1 D1–3 येन (for सख्ये) —After 3, Dt1 Dm1 D6 8 ins

605* तत्त्व ब्रूहि मनोज्ञाङ्गि केन त्व च विरूपिता ।

4 ^{a}) Ś1 B4 D2 4 T3 G2 इत्युक्त्वा (sic) (for °क्ता) Ś1 D2 3 5 राक्षसेशेन(D2 [before corr] °नेव), G3 रा* *ण (damaged) (for °सेन्द्रेण) —^{c}) Ñ B1 3 4 D1 5 7 T1 2 M2 यथातत्त्वम्, V1 महाबाहुम् (for यथान्यायम्) Ś1 D2 3 राम तस्मै यथातत्त्वम् —^{d}) Ñ2 D5 7 व्याख्यातुम्, D1 आचष्टुम् (for आख्यातुम्) —After 4, M2 ins

606* इक्ष्वाकूणा कुले जातो रामो दशरथात्मज ।

5 T1 damaged for 5^{ab} from बाहु

6 ^{a}) Dt1 D1 4 चक्र- (for शक्र) Ñ1 illeg from निभ up to विकृष्य in 6^{b} —^{b}) Ś1 D2 3 उत्क्षिप्य (for विकृष्य) Dm1 D8 कनकाकित, D1 3 G1 M2 3 °गद (for °ङ्गदम्) —^{c}) M2 तीक्ष्णान् (for दीप्तान्) D1 चिक्षेप (for क्षिपति) —^{d}) Ñ2 म** षान् (illeg), V2 विषोपमान्, G3 महा**न् (damaged) (for महाविषान्) B3 4 सर्पानन-विषोपमान्

7 ^{a}) Ñ1 B4 आददान (for नाददान) B3 शरान्घोरा-न्निमुचत —^{b}) Ñ V2 B1 4 D7 मुचत च(V2 वा), V1 नामुचत, B3 राघव च, Dt1 D6 विमुचत, D1 अमु° (for न मुञ्चन्त) T1 शिलीमुखान् (for महाबलम्) —^{c}) Ś1 कार्मुक न(by transp), Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 T2 कार्मुक च(V B1 3 T2 वा) (for न कार्मुकं) Ś1 Ñ B4 D2 3 5 7 T2 [अ]-पि(B4 [अ]व) कर्षत, G1 विकृष्य त (sic) (for विकर्षन्त) —^{d}) B4 lacuna for सयुगे

8 Ś1 om 8 —T1 damaged up to इन्द्रेणेवो in 8^{c} —^{ab}) Ñ2 V B1 3 D5 7 हतमेव(B3 °व) तु, B4 om, D1 °मान तु (for हन्यमान तु) B4 om, D2 4 रामेण (for पश्यामि) D1 transp तत्सैन्य and पश्यामि —Ñ1 om (hapl) 8^{cd} —Dg1 T3 transp 8^{cd} and 9^{cd} —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राघवेण, Dg1 D2 3 T2 G2 3 इन्द्रेणैव (G2 °ण च) (for इन्द्रेणेव) B1 D5 सम्यग् (for सस्यम्) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इन्द्रेणेव, Dg1 आहत च, D3 राघवेण (for आहत तु) Dm1 D8 [अ]ति- (for [अ]श्म-) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इन्द्रेणेवाश्म(B3 °वाभ [sic])वृष्टिभि, D2 राघवेणास्त्रवृष्टिभि —For 8^{cd}, D1 subst

607* राघवेणोत्तमास्त्रेण इन्द्रेणेवात्मवृष्टिभि ।

[Note hiatus between the two halves]

G 3 38 9 रक्षसां भीमवीर्याणां सहस्राणि चतुर्दश ।
B 3 34 9 निहतानि शरैस्तीक्ष्णैस्तेनैकेन पदातिना ॥ ९
L 3 33 9 अर्धाधिकमुहूर्तेन खरश्च सहदूषणः ।
ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ॥ १०
एका कथंचिन्मुक्ताहं परिभूय महात्मना ।
स्त्रीवधं शङ्कमानेन रामेण विदितात्मना ॥ ११
भ्राता चास्य महातेजा गुणतस्तुल्यविक्रमः ।
अनुरक्तश्च भक्तश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥ १२
अमर्षी दुर्जयो जेता विक्रान्तो बुद्धिमान्बली ।
रामस्य दक्षिणो बाहुर्नित्यं प्राणो बहिश्चरः ॥ १३
रामस्य तु विशालाक्षी धर्मपत्नी यशस्विनी ।
सीता नाम वरारोहा वैदेही तनुमध्यमा ॥ १४
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किंनरी ।
तथारूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ॥ १५

9 ^{a}) Ś1 D2 कामवीर्याणां, D1 °वेगानां, D3 G2 °कार्याणां, K(ed) °रूपाणां (for भीमवीर्याणां) —For 9^{ab}, Ñ (Ñ1 reads after 9) V B1 3 4 D5 7 subst

608* चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।

[Ñ1 तेनैकेन धनुष्मता (for the post half)]

Dg1 T3 transp 8^{cd} and 9^{cd} —^{c}) D3 तैस् (subm) (for शरैस्) V2 B3 D1 दीप्तैस्, B1 दिव्यैस् (for तीक्ष्णैस्) —^{d}) Ś1 D1–3 महात्मना, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 धनुष्मता (for पदातिना) Ñ1 रक्षसां भीमकर्मणां —After 9, Ñ1 reads 608*

10 Ś1 om (hapl) 10–11^{b} D1 om 10 D3 reads 10^{ab} in marg —^{ab}) Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 खरश्च निहतः सख्ये दूषणस्त्रिशिरास्तथा (= 3^{cd}) —V1 D1–3 om 10^{cd} T1 damaged from त्त in 10^{c} up to 11^{b} —^{d}) Ñ2 B1 3 4 कृता (for कृत-)

11 Ś1 om 11^{ab} (cf v l 10) D1 transp 11^{ab} and 11^{cd} D3 reads 11^{ab} in marg —^{ab}) M2 एषा (for एका) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 transp एका and कथंचिन् D4 ह (for [अ]ह) —G3 damaged from ^{b} up to स्त्रीवध in ^{c} D2 परिभूता (for °भूय) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कारुण्यात्स्त्रीति च प्रभो (for ^{b}) Ñ1 एका . . . . दर्शिना (illeg), D1 न हताहं ततो मुक्ता आयाता युष्मदंतिकं —For 11^{cd}, Ś1 Ñ1 D3 (m) subst

609* रामेणाप्रतिवीर्येण स्त्रीवधे दोषदर्शिना ।

[Ñ1 कृत (for [अ]प्रति-) Ñ1 कृतक . . . . (illeg) (for the post half)],

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

610* रामेण तत्कृतं कर्म मामेव परिभूय च ।

[D7 मामे., G(ed) °व (for मामेव)]

12 ^{a}) B3 (also) त्राता (for भ्राता) Ñ2 B3 4 D2 3 5 7 तस्य (for चास्य) D1 महावीर्यो (for °तेजा) —Ñ1 reads 12^{bc} after 13^{a} —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D2 3 गुणवास् (for °तस्) Ñ1 V1 B1 3 4 D4 T2 G1 2 M2 3 लक्ष (V1 D4 °क्ष्म)ण (for -विक्रम) Ñ2 D5 7 गुणवान्भ्रातृवत्सल, D1 गुणैस्तत्तुल्यलक्षण —Dg1 reads 12^{c} in marg —^{c}) D1 शूरश् (for भक्तश्) Ñ1 शूरश्च चानुरक्तश्च

13 ^{a}) Ś1 अमर्षाद्, Dt1 प्रमर्षी, D2 अमर्ष-, D8 अमर्षो (for अमर्षी) —After 13^{a}, Ñ1 reads 12^{bc} —^{b}) T1 damaged from बली up to शा in 14^{a} Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विक्रांतो बलवान्सुखी —^{d}) M3 नित्य (for नित्यं) G3 damaged from णो up to तु in 14^{a}

14 T1 damaged up to शा and G3 up to तु in 14^{a} (cf v l 13) —^{a}) Ñ2 B1 3 4 D3 5 7 च (for तु) —^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S पूर्णेंदुसदृशानना —After 14^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

611* धर्मपत्नी प्रिया नित्यं भर्तुः प्रियहिते रता ।
सा सुकेशी सुनासोरूः सुरूपा च यशस्विनी ।
देवतेव वनस्यास्य राजते श्रीरिवापरा ।
तप्तकाञ्चनवर्णाभा रक्ततुङ्गनखी शुभा ।

[D1 om l 1 —(l 1) Dg1 नित्या (for नित्यं) M2 पत्नी धर्मरता नित्यं (for the prior half) T1 transp नित्यं and भर्तुः —(l 2) T1 M1 सुकेशा (for °शी) D1 सुमुखा सा सुकेशी च (for the prior half) D1 सुपार्श्वा, T1 स्व° (for सुरूपा) M2 सुकुचा सुद्विजानना (for the post half) —(l 3) Dg1 वनस्यास्य, D1 वने तस्मिन्, M3 जन° (for वनस्यास्य) D1 इवोपमा (for इवापरा) —(l 4) M2 (after corr *sec m* as in text) सनाभा (for -वर्णाभा) Dg1 D1 T3 -नखा (for -नखी)]

—T1 damaged from 14^{c} up to देवी न in 15^{a} —^{d}) D1 च सु- (for तनु-) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 वेदी (V B4 M2 °दि) प्रतिममध्यमा

15 T1 damaged up to देवी न in 15^{a} (cf v l 14) —^{a}) G3 damaged for देवी न गधर्वी D5 7 देवी (for देवी) D1 न देवी न च शची (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 नासुरी, T2 नाप्सरा (for न यक्षी) Ś1 Ñ1 (also) V1 B1 3 4 D2 3 राक्षसी, D1 किनरा, M2 पन्नगी (for किंनरी) Dg1 T3 न च यक्षी न मानुषी (T3 किंनरी) —^{c}) Dg1 तथाभूता, T1 Cg नैव° (for तथारूपा) M2 तथा (for मया) —^{d}) B3 न भूतले (for मही°)

यस्य सीता भवेद्भार्या यं च हृष्टा परिष्वजेत् ।
अतिजीवेत्स सर्वेषु लोकेष्वपि पुरंदरात् ॥ १६
सा सुशीला वपुःश्लाघ्या रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
तवानुरूपा भार्या सा त्वं च तस्यास्तथा पतिः ॥ १७
तां तु विस्तीर्णजघनां पीनोत्तुङ्गपयोधराम् ।
भार्यार्थे तु तवानेतुमुद्यताहं वराननाम् ॥ १८
तां तु दृष्ट्वाद्य वैदेहीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
मन्मथस्य शराणां च त्वं विधेयो भविष्यसि ॥ १९
यदि तस्यामभिप्रायो भार्यार्थे तव जायते ।
शीघ्रमुद्ध्रियतां पादो जयार्थमिह दक्षिणः ॥ २०
कुरु प्रियं तथा तेषां रक्षसां राक्षसेश्वर ।
वधात्तस्य नृशंसस्य रामस्याश्रमवासिनः ॥ २१ G 3 38 23 B 3 34 23 L 3 38 20

16 [a]) Ñ2 B1 D5 7 transp सीता and भार्या —[b]) Ś1 ये (sic), Ñ1 यश्, D7 या (sic), T- यच् (for य) Ñ1 सीता, D1 सीता, D3 5 दृष्ट्वा (for हृष्टा) Ś1 परित्यजेत् (sic) (for °ष्वजेत्) —[c]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 5 7 अपि, Dt1 D6 T3 Ck t अभि-, D1 प्रति, D3 अधि- (for अति-) Ñ2 V B1 4 D5 7 लोकेषु, B3 लोकेस्मिन् (for सर्वेषु) —[d]) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dm1 D1–3 5 7 8 T2 G2 3 M2 3 देवे(Ś1 Ñ1 V1 D1–3 I2 M2 3 लोके)ष्विव पुरदर

17 [a]) D4 या सुशीला, M3 साधु° (for सा सुशीला) Ś1 D2 3 सा तु सर्वगुण(D2 °णा)श्लाघ्या, Ñ1 सा तु सतो महाराज (sic), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एव सीता महाराज, D1 M2 सा तु सीता कुलश्लाघ्या(D1 सुकेशाता) —[b]) Dm1 D4 8 T2 G M1 [अ]प्रतिदर्श(G1 °र्शि)ना (for [अ]प्रतिमा भुवि) D1 पूर्णचन्द्रनिभानना —[c]) D- 7 [अ]नुपूर्वा (for °रूपा) —T1 damaged from भार्या up to जघना in 18[a] Ñ2 D5 7 चै, Dg1 D3 G1 M2 स्यात्, Dm1 [इ]य, D1 मा (sic) (for सा) —[d]) Ñ V B1 3 4 Dg1 D4 5 7 T3 पतिस्तथा (by transp), Dt1 D6 पतिर्वर (for तथा पति)

18 T1 damaged up to जघना in 18[a] (cf v l 17) —[a]) G3 damaged for र्णजघना —[b]) Dg1 I3 पीनोन्नत-, Dm1 D4 8 T1 2 G M पीनश्रोणि- (for पीनोत्तुङ्ग-) —[c]) Dg1 भार्यार्थं K(ed) Ck च (for तु) D4 G1 3 M2 3 तव चानेतुम् (for तु तवा°) —[d]) Dg1 D4 T2 3 G3 M उद्युक्ता, Dt1 उताता (sic) (for उद्यता) Dg1 M2 3 वराङ्गना —For 18, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 subst

612* सा हि विस्तीर्णजघना पद्मरक्तान्तलोचना ।
दृश्यमाना प्रयत्नेन ममाप्याक्षिपते मन ।

[(l 1) D1 तु (for हि) and सुभ्रू (for पद्म) V1 D3 पत्रात- (for -रक्तान्त) —(l 2) D5 मया (for मम) Ś1 B3 D1 [आ]क्षिप्यते, Ñ1 B1 हरते, D3 [आ]क्रमते (for [आ]क्षिपते)]

—After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

613* विरूपितास्मि क्रूरेण लक्ष्मणेन महाभुज ।

[I2 G2 हि (for [अ]स्मि) T2 शूरेण, M3 ०रेण (for क्रूरेण) Dm1 D8 T2 M2 3 महात्मना, G2 °भुजा (for °भुज)]

19 D1 om 19 —[a]) B4 त्वं च, D4 G2 ता च (for तां तु) B4 T- च, Dm1 तु (for [अ]द्य) Ś1 Ñ2 V B1 3 D2 3 5 7 त्वया दृष्टा च(V °ष्ट्वा च, D7 °ष्ट्वाद्य) वैदेही (V2 °ही), G1 ता दृष्ट्वा ह्यद्य वैदेही —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D5 7 -निभानना (for °नाम्) —Dg1 reads 19[cd] in marg —[c]) Ś1 D2 3 त्व, T1 वै (for च) —[d]) Ś1 D2 3 स(D3 सु)विधेयो, Ñ2 V1 D5 विधेयस्त्व (by transp), V2 B1 3 4 D7 विधेयत्व (for त्व विधेयो) V1 भवेद्गत, V2 त्वमागत, B1 4 गमि°, B3 D7 भवान्ग(D7 °न्म)त (for भविष्यसि) —After 19, Ś1 D2 3 ins

614* रूपानुरूपायास्तस्या सा कथा मधुराक्षरा ।
अकालमपि काम सा श्रुत्वैव वशमानयेत् ।

[(l 1) Ś1 रूपानुरूपया (sic) (for °पायास्) —(l 2) D2 3 अकामम् (for °लम्) D2 काम स्यात्, D3 कामस्य (for काम सा)],

while Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 ins after 19

615* तस्यास्त्वप्रतिरूपाया वदन मधुराक्षरम् ।
अकामोऽपि बलात्कामो दर्शनादेव कामयेत् ।

[(l 1) Ñ2 D7 यस्यास्तु, B1 3 तस्यास्त्वत्, B4 D5 त(D5 य)स्यास्त्व (sic) (for तस्यास्तु) Ñ1 ... धुराक्षर (illeg) (for the post half) M2 तस्या रूपानुरूपश्च तत्कथामधुराक्षर —After l 1, B3 ins

615(A)* ये पश्यन्ति महात्मानस्ते हि पुण्यकृतो भुवि ।

—(l 2) V1 M2 कामी, G(ed) काम (for कामो) M2 श्रवणादेव जायते (for the post half) L(ed) अकाममपि काम सा श्रुत्वैव वशमानयेत्]

20 T1 damaged for 20[ab] —[b]) Ñ V B1 3 4 D1 5 7 भार्यार्थं, Dt1 D6 T1 °त्वे (for भार्यार्थे) D1 रावण (for जायते) —[c]) G3 damaged for शीघ्रमु D1 उन्नीयता (for उद्ध्रियता) D1 क्षिप्र पादो जयार्थाय —[d]) D1 न्यस्यताम्, D3 सीतार्थम्, M2 जयार्थी(after corr sec m as in text) (for जयार्थम्) L(ed) अपि (for इह) Ś1 सीतार्थमपलक्षण (sic), D2 सीतामुद्ध्रिय दक्षिण —After 20, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

616* वैर प्रतिकुरुष्वेह तस्मिन्राक्षसपुगव ।
यत्ते भ्रातृवधाज्जात रामे वैर सलक्ष्मणे ।

[(l 1) Ñ2 V1 D5 7 [ए]तत् (for [इ]ह) B4 वर परिहरश्चैव (sic) (for the prior half)]

21 Dt1 D6 om 21–22 D1 om 21 D- om 21[ab] —[a]) D3 हर (for कुरु) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 प्रतिक्रिया,

G. 3 38 24 तं शरैर्निशितैर्हत्वा लक्ष्मणं च महारथम् ।
B. 3 34 23 हतनाथां सुखं सीतां यथावदुपभोक्ष्यसे ॥ २२
C. 3 38 21 रोचते यदि ते वाक्यं ममैतद्राक्षसेश्वर ।
क्रियतां निर्विशङ्केन वचनं मम रावण ॥ २३

निशम्य रामेण शरैरजिह्मगै-
र्हताञ्जनस्थानगतान्निशाचरान् ।
खरं च बुद्ध्वा निहतं च दूषणं
त्वमद्य कृत्यं प्रतिपत्तुमर्हसि ॥ २४

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

Ñ1 प्रतिप्रिय, V प्रतिकृपा, D3 प्रतिकथा, T2 प्रिय यथा (for प्रिय तथा) —c) T2 3 वध (for वधात्) —d) D8 M1 वनवासिन (for [आ]श्रम°)

22 Dt1 D6 om 22 (cf v l 21) —a) D4 सित्वा (for हत्वा) Ś1 D2 3 त शरैर्निहत दृष्ट्वा, D1 हत्वा राम शितैर्बाणै —b) T2 3 त (for च) Ś1 Ñ1 B3 D1-4 G2 M1 महावल —d) D1 अनुभोक्ष्यसे, G1 3 °भोक्ष्यसि (for उपभोक्ष्यसे) T1 damaged from वदुपभोक्ष्यसे up to 23b —For 22, Ś1 D2 3 subst

617* हतनाथा सुदु खार्ता त्वामुपस्थास्यते हि सा ।

[D3 हतनाथा दुदु खार्ते (for the prior half) and उपस्थास्यति (unmetrical) (for °स्यते)]

23 T1 damaged for 23ab (cf v l 22) —ab) T3 रोचये (sic) (for °ते) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 transp रोचते and यदि ते Ś1 Ñ1 D2 3 यदि रोचयसे वाक्य (for a) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 [इ]द (for [ए]तद्) D1 विज्ञाय चात्मन शक्ति विचार्य च बलाबल —After 23ab, V2 wrongly repeats 21c —d) Ś1 D2 3 ह्रियता चाबला बलात्, Ñ1 जयता च यथाबल, Ñ2 V B3 4 D5 7 ने(V1 ?)-दृशा प्राप्स्यसे(B4 °सि) प्रिय, B1 नेदृशी प्राप्स्यसे प्रिया —After 23, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

618* विज्ञायैपामशक्ति च क्रियता च महाबल ।
सीता तवानवद्याङ्गी भार्यात्वे राक्षसेश्वर ।

[(l 1) Dg1 Dm1 D4 8 T1 3 G M1 Cvp g [इ]हा (Dg1 [before corr]°वा, Dm1 D8 °त्मा)त्मशक्ति च, T2 M2 3 [ए]षा तु शक्ति च(T2 च शक्तिश्च [sic]) (for [ए]षामशक्तिं च) Dg1 Dm1 D4 8 T G M1 L(ed) Cvp g ह्रियतामबला बलात् (for the post half) —M om l 2 —(l 2) G3 तथा, K(ed) Chp सर्व- (for तव) Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 G भार्यार्थे (for °त्वे) Dg1 T3 G2 राक्षमाधिप(G2 °प), G3 रक्षमा वर (for राक्षसेश्वर)]

24 a) Ś1 D2 3 समीक्ष्य (for निशम्य) D1 विजिह्मगै शरैर् (for शरैरजिह्मगैर्) —b) Ñ2 V2 B1 3 D5 7 च राक्षसान् (for निशाचरान्) —c) Ñ2 V2 B1 3 D5 7 सदा(D7 °दा)ख, Dt1 D6 च दृष्ट्वा, D1 च श्रुत्वा (for च बुद्ध्वा) Ñ1 खर च दूषित निहत रावणदूषण (unmetrical). —T1 damaged from दूषण up to इति श्रीरामाय in colophon —d) Ñ V2 B1 3 D5 7 ततो यथावत्, D1 आत्मकृत्य, D2 3 आत्मकार्य, K(ed) अत्र कृत्य (for अद्य कृत्य) Ñ1 B1 3 D1 3 5 7 M2 प्रतिकर्तुम्, G1 M3 °वक्तुम् (for प्रतिपत्तुम्) Ś1 त्वमात्मकार्ये न निहतुमर्हसि '—After 24, Ñ2 V2 B1 3 D5 7 ins, while V1 B4 subst first 4 lines for 24 and then B4 alone cont further lines

619* विधत्स्व रामस्य वध दुरात्मन
सलक्ष्मणस्याहवदुर्मदस्य च ।
समाहित चात्मपरायण रणे
समीक्ष्य सम्यक्क्रियता मनोरथ ।
तथा हि तद्राक्षसवशनाशन [5]
तया प्रयुक्त वचन स रावण ।
मुदा च सहृत्य नरेन्द्रतापन-
श्चकार बुद्धिं स्वकुलस्य नाशिनीम् ।

[(l 2) B3 [अ]पि च (for [आ]हव-) Ñ2 B1 D5 7 om, B3 तत् (for च) V -मुख्यवर्तिन, D5 -दुर्मदस्य (for -दुर्मदस्य च) —(l 3) B3(inf lin marg also as in text) -पराभव (for परायण) —(l 5) B3 च (for हि) —(l 7) Ñ2 सकृष्य, V2 B1 सहृष्ट-, B3 सश्रुत्य, D5 सहृष्य (for सहृत्य) —(l 8) V2 B1 स कुलस्य नाशनीं]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 शूर्पनखीप्रतिप्रश्न, Ñ1 सूर्पणखाकार्यनिवेदन, Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 शू(V1 D1 3 सू)र्पणखा(D3 °नखी)वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 39, V1 38, V2 40, B4 41, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 34, D1 37, D3 42, M2 3 35 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३३

ततः शूर्पणखावाक्यं तच्छ्रुत्वा रोमहर्षणम् ।
सचिवानभ्यनुज्ञाय कार्यं बुद्ध्वा जगाम ह ॥ १
तत्कार्यमनुगम्याथ यथावदुपलभ्य च ।
दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ॥ २
इति कर्तव्यमित्येव कृत्वा निश्चयमात्मनः ।
स्थिरबुद्धिस्ततो रम्यां यानशालां जगाम ह ॥ ३
यानशालां ततो गत्वा प्रच्छन्नं राक्षसाधिपः ।
सूतं संचोदयामास रथः संयुज्यतामिति ॥ ४
एवमुक्तः क्षणेनैव सारथिर्लघुविक्रमः ।
रथं संयोजयामास तस्याभिमतमुत्तमम् ॥ ५
काञ्चनं रथमास्थाय कामगं रत्नभूषितम् ।
पिशाचवदनैर्युक्तं खरैः कनकभूषणैः ॥ ६
मेघप्रतिमनादेन स तेन धनदानुजः ।
राक्षसाधिपतिः श्रीमान्ययौ नदनदीपतिम् ॥ ७
स श्वेतबालव्यजनः श्वेतच्छत्रो दशाननः ।
स्निग्धवैदूर्यसंकाशस्तप्तकाञ्चनभूषणः ॥ ८   G 3 39 10 B 3 35 8 I 3 39 8

33

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ᵇ) Ś1 ज्ञात्वा तद्, Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 श्रुत्वा तल् (by transp) (for तच्छ्रुत्वा) Ñ V B1 3 4 D1 5 7 लोमहर्षण, M2 कामवर्धन (for रोमहर्षणम्) ❀ Cr शूर्पणखीवाक्य श्रुत्वा शूर्प शोणितभाजनम्। नख विदूषण इति धातु शूर्पेण यज्ञादि सत्क्रिया नखयति विदूषयतीति शूर्पणखी।, Cm शूर्पणखावाक्यमिति शूर्प शोणितभाजन शूर्पेण शोणितभाजनेन यज्ञादिसत्क्रिया नखयति विदूषयतीति शूर्पनखा। नखविदूषण इति धातु। यद्वा शूर्पाकाराणि नखानि यस्या सा।, Ct 'शूर्प शोणितभाजन' 'नख विदूषणे' इति धातु। शूर्पेण शोणितभाजनेन यज्ञादि सत्क्रिया नखयति विदूषयतीति तीर्थ। शूर्पाकार नखवतीत्यर्थे सज्ञाया शूर्पणखा अन्यत्र शूर्पणखीति परे ❀ —ᵈ) Ñ2 B1 3 4 D4–7 T G1 M1 3 बुद्ध्या (for बुद्ध्वा) Ñ1 तत्, B1 स, G2 3 हा (for ह) Ś1 D2 3 जगाम स्व (D2 3 स्व) निवेशन, D1 कार्यं बुद्ध्या यथागम, M2 कार्यं बुद्ध्या त्वचिंतयत्

2 G1 om (hapl) 2–3 —ᵃ) D3 अनुमत्वा च, D6 T1 Ct अनुगम्यातर्, T2 G2 M3 उपगम्याथ (T2 °पि) (for अनुगम्याथ) Ś1 D2 तत्कार्यार्थं विदित्वा च, Ñ1 V1 B1 3 4 विमृश्य च स तत्कार्यं, Ñ2 V2 D5 7 विमृश्य च तत कार्यं, D1 तत्कामवशगो भूत्वा, M2 स विमृश्य तत कार्यं —ᵇ) D3 उपकल्प्य (for °लभ्य) —ᵈ) M2 सप्राचर्य (for सप्रधार्य)

3 G1 om 3 (cf v l 2) T1 missing 3ᵃᵇᶜ on a damaged fol —ᵃ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 च, D1 [ए]तत्, D3 4 G2 3 M1 [ए]व (for [ए]व) Ś1 D2 इति कर्म विचार्यैव, Ñ1 partly illeg —ᵇ) Ś1 D3 गत्वा, D3 श्रुत्वा (for कृत्वा) —V2 illeg from 3ᶜ–11 D1 om 3ᶜᵈ —ᵈ) Ś1 पानशाला, Ñ2 D5 7 यानभूमिं (for यानशाला) Ñ2 जगाम च, B1 3 D5 7 G2 M1 2 जगाम स, Dm1 D8 उपागमत्

4 V2 illeg for 4 (cf v l 3) —ᵃ) Ś1 पानशाला (for यान°) —ᵇ) Ñ2 पप्रच्छ त्व (hypm), K (ed) Cg प्रच्छन्नो (for प्रच्छन्न) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2–5 7 M2 3 राक्षसेश्वर, D1 अभिनिर्ययौ (for राक्षसाधिप) —ᶜ) V1 सदेशयामास, M2 प्रचोदयामास (for सचोद°) D1 तु सूत नोदयामास —ᵈ) Ś1 D4 T2 3 रथ (for रथ) Ś1 N V1 B1 3 4 D2 3 5 7 मे, D1 चै (for स-) —After 4, D1 ins

620* आयुधानि च सर्वाणि रथोपकरणानि च।

5 V2 illeg for 5 (cf v l 3) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 क्षणे तस्मिन् (for क्षणेनैव) —ᵇ) Ś1 लब्ध- (for लघु-) —ᶜ) T3 M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) सचोदयामास (for सयोज°) —T1 missing from मत in 5ᵈ up to 6ᵇ on a damaged fol —ᵈ) Ś1 B3 D2 3 तस्यातिरुचिर शुभ (D3 दृढ), Ñ1 तस्याश्चैरुरुविक्रमै, Ñ2 V1 B1 4 D1 5 7 तस्याभिरुचिर शुभ —After 5, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

621* सर्वोपकरणैर्युक्त पताकाभिरलकृतम्।

6 V2 illeg for 6, T1 missing up to 6ᵇ (cf v l 3 and 5 respy) —ᵃ) Ñ1 रथ काचनम् (by transp), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स त काचनम् (for काञ्चन रथम्) D1 काचन स समास्थाय —ᵇ) Ś1 D1 2 मणिभूषित (D1 °षण), Ñ2 B1 3 4 D3 5 7 हेमभूषित, V1 हेमभूषण, G3 (*inf lin* also) °भूषण (for रत्नभूषितम्) —ᵈ) B3 हयै· (for खरै) Ś1 Ñ2 Dm1 D5 7 8 T2 G3 काचनभूषणै, D6 T3 कनकभूषितै, G1 काचनभूषितै

7 V2 illeg for 7 (cf v l 3) —ᵃ) Ñ1 सिह, T2 वेग- (for मेघ-) Ś1 D1–3 तेन मेघनिनादेन —ᵇ) Ś1 Dg1 (marg) D1–3 T3 M2 रथेन (for स तेन)

8 V2 illeg for 8 (cf v l 3) —ᵇ) D4 श्वेतच्छत्रोपशोभित —After 8ᵃᵇ, Ñ2 V1 B1 3 4 ins, while D5 7 subst for 8ᶜᵈ

622* शतक्रतुरिवादित्यो दिव्यकाञ्चनभूषण।
[D7 [आ]दीप्तो (for [आ]दित्यो)]

G 3 39 0 B 3 35 9 L 3 39 9 दशास्यो विंशतिभुजो दर्शनीयपरिच्छदः ।
त्रिदशारिर्मुनीन्द्रघ्नो दशशीर्ष इवाद्रिराट् ॥ ९
कामगं रथमास्थाय शुशुभे राक्षसाधिपः ।
विद्युन्मण्डलवान्मेघः सबलाक इवाम्बरे ॥ १०
सशैलं सागरानूपं वीर्यवानवलोकयन् ।
नानापुष्पफलैर्वृक्षैरनुकीर्णं सहस्रशः ॥ ११

शीतमङ्गलतोयाभिः पद्मिनीभिः समन्ततः ।
विशालैराश्रमपदैर्वेदिमद्भिः समावृतम् ॥ १२
कदल्याढकिसंबाधं नालिकेरोपशोभितम् ।
सालैस्तालैस्तमालैश्च तरुभिश्च सुपुष्पितैः ॥ १३
अत्यन्तनियताहारैः शोभितं परमर्षिभिः ।
नागैः सुपर्णैर्गन्धर्वैः किंनरैश्च सहस्रशः ॥ १४

—Before 8^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 read 10 —^{c}) Ś1 D1 8 G M -वैडूर्य- (for -वैदूर्य-) —^{d}) Dg1 T3 G2 कुडल, G1 -भूषित (for भूषण) —After 8, Ñ2 V1 B1 3 4 ins, while D5 subst for 10^{cd}

623* घर्मान्ते मारुतोद्धत सविद्युदिव तोयद ।

9 V2 illeg for 9 (cf v l 3) D5 om 9–10^{b} Ñ V1 B1 3 4 D7 om 9 T1 missing 9^{ab} on a damaged fol —^{a}) Dt1 D6 8 दशग्रीवो (hypm) (for दशास्यो) D4 T2 M1 विंशद्भुजो दशग्रीवो, G1 दशग्रीवो विंशभुजो —^{c}) Ś1 D2 3 मुनिघ्नश्च, D1 सुरघ्नश्च (for मुनीन्द्रघ्नो) —^{d}) Dm1 D8 G M दशशृग (for °शीर्ष)

10 V2 illeg for 10, D6 om 10^{ab} (cf v l 3 and 9 respy) Ñ2 V1 B1 3 4 read 10 before 8^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 7 T2 काचन (for कामग) Ś1 Ñ1 D1 2 आरूढ (for आस्थाय) —^{b}) Ś1 Ñ2 D1–4 7 T1 G1 M3 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —For 10^{cd}, D5 subst 623* and read after 8 (owing to om) —^{d}) D2 इवाबर, D3 इवाबुद (for इवाम्बरे)

11 V2 illeg for 11 (cf v l 3) —^{ab}) B1 3 4 Dt1 D6 सशैल, M1 सलिलैस् (for सशैल) Ś1 Ñ1 D3 सशैलान्सागरान्भूयो, Ñ2 D1 M2 सशैलान्सागरानूपान्, V1 D2 स शैल(D2 °लान्) सागरानूपे, D5 स शैलान् सागरात्रप, Cvp सशैल सागरानूप (as in text) (for ^{a}) D7 स्निग्धवैडूर्य+ वान° ※ Ck cites शैलै सहितसागरानूप तथा।, Ct शैलसहित सागरानूप। तत् कूल ※—After 11^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

624* रमणीय तदा पश्यन्गच्छन्त चैव सागरम्।
सर्वैर्बहुविधैर्व्याप्त क्वचिच्चित्र क्वचित्समम्।

[(l 1) G(ed) ततो (for तदा) V1 B4 D5 7 [अ]पश्यद् (for पश्यन्) Ñ2 D5 7 गच्छन्नेव स सागर, B3(m also) गर्जन चैव सागर (for the post half) —(l 2) Ñ2 D5 7 च विविधैर् (for बहु°) Ñ2 D5 7 छिद्र, B4 शुभ्र (for चित्र)]

—Before 11^{cd}, Ñ2 V1(om 13^{ab}) B1 3 4 D5 7 read 13 T1 missing from वृक्षैर् in 11^{c} up to 12^{b} on a damaged fol —^{c}) Ś1 D3 नानापर्ण, D1 2 नानावर्ण- (for °पुष्प-) Ñ2 D5 7 अन्यैश्च बहुभिर्वृक्षै, V1 B1 4 अन्यैश्च वृक्षैर्बहुभिर्, B3 नानाबहुविधैर्वृक्षै —^{d}) Ś1 D1–3 अनुकीर्णान्, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 समाकीर्ण, B1 Dg1 T3 अवकीर्ण (for अनुकीर्ण)

Ś1 Ñ2 D1–3 5 7 समतत (for सहस्रश) —After 11, T2 reads 14^{c}–15

12 T1 missing up to 12^{b} (cf v l 11) T3 om (hapl) 12–14 D1 om 12^{ab} Ñ2 V B1 3 4 D5 7 transp 12^{ab} and 12^{cd} D2 reads from 12^{a} up to 625* in marg —^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 M3 -निर्मल- (for -मङ्गल-) —^{b}) D2 समन्वित (for °न्तत) Ñ1 सपद्माभि सहस्रश, Ñ2 V(V2 illeg up to समा) B1 3 4 D5 7 नदीभिश्च समाकुल —After 12^{ab}, Ś1 Ñ1 D2(marg) 3 ins

625* सागर च स्रवन्तीभि पश्यमान समन्तत ।

[Ñ1 नदीभि परिवारित, L(ed) पश्यमान स सतत (for the post half)]

—^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 चाश्रमपदैर् (for आ°) —Ñ1 om 12^{d} —^{d}) Dg1 Dt1 D6 अलकृत, Dm1 D8 विराजित (for समावृतम्) Ś1 D1–3 नरनारीसमावृत(D1 3 °वृतै, (D2 °कुलं), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शोभित च महर्षिभि

13 T3 om 13 (cf v l 12) V1 om 13^{ab} V2 illeg for 13–14 Ñ1 om from सबाध up to रोप in 13^{ab} Ñ2 V1(only 13^{cd}) B1 3 4 D5 7 read 13 before 11^{cd} —^{a}) Ñ1 1. कदलीवन-, Dg1 कदल्यादिक, D4 8 कदल्याढक, G3 कदल्याकित-, Ck कदळयटवि- (for कदल्याढकि-) Ś1 D1–3 कदलीवन(D3 °दल)सबाधैर्, Ñ2 B1 3 4 D5 7 केत कद्रुमसघातैर् ※ Ct कदल्यटवि कदलीवन तेन शोभावत् ※—^{b}) Ñ1 शोभितै (for -शोभितम्) Ś1 Ñ2 B1 3 नारिकेलोपशोभितै, B4 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T2 नारिकेलोपशोभित, D1 नारिकेरोपशोभिभि, D2 नारिकेलैश्च शोभितै, D3 नालिकेरोपशोभितै M om (hapl) 13^{c}–15^{b}, T2 om 13^{cd} —^{cd}) Ñ1 Dg1 D1 2 5 7 शालैस् B1 च हितालैस् (for तमालैश्च) D4 सालैस्तमालैस्तालैश्च (for ^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 पुनागैश् (for तरुभिश्) D1 सुशोभितै, D4 [उ]पशोभित (for सुपुष्पितै) Ñ2 D5 7 हितालैर्बीजपूर(D7 °ज)कै, B1 तमालैरर्जुनैर्धवै, B3 4 हितालैरर्जुनैर्धवै, Dm1 D8 G3 पुष्पितैस्तरुभिर्वृत (for ^{d}) V1 शालैस्तमालैर्हितालैरर्जुनै प्रियकैर्बले

14 T3 om 14 (cf v l 12) V2 illeg, M om 14 (for both, cf v l 13) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 14^{ab} D2 3 repeat (var) 14^{ab} after 15 —^{a}) Ś1 D3 (second

जितकामैश्च सिद्धैश्च चारणैश्चोपशोभितम् ।
आजैर्वैखानसैर्माषैर्वालखिल्यैर्मरीचिपैः ॥ १५
दिव्याभरणमाल्याभिर्दिव्यरूपाभिरावृतम् ।
क्रीडारतिविधिज्ञाभिरप्सरोभिः सहस्रशः ॥ १६
सेवितं देवपत्नीभिः श्रीमतीभिः श्रिया वृतम् ।
देवदानवसंघैश्च चरितं त्वमृताशिभिः ॥ १७

हंसक्रौञ्चप्लवाकीर्णं सारसैः संप्रणादितम् ।
वैदूर्यप्रस्तरं रम्यं स्निग्धं सागरतेजसा ॥ १८
पाण्डुराणि विशालानि दिव्यमाल्ययुतानि च ।
तूर्यगीताभिजुष्टानि विमानानि समन्ततः ॥ १९
तपसा जितलोकानां कामगान्यभिसंपतन् ।
गन्धर्वाप्सरसश्चैव ददर्श धनदानुजः ॥ २० G 3 39 20 B 3 35 20 L 3 39 17

time) अत्यत, D1 अन्यत्र (for अत्यन्त-) —^{b}) D1 सेवित (for शोभित) —After 14^{ab}, T2 reads for the first time 19–20 repeating them in their proper place Ñ1 illeg for 14^{c} Γ1 missing from पर्णे in 14^{c} up to सहस्रश in ^{d} on a damaged fol T2 reads 14^{c}–15 after 11

15 M om 15^{ab} (cf v l 13) Γ1 which is damaged for ^{cd} up to वाल transp 15^{ab} and 15^{cd} —^{a}) Ś1 D1–3 विद्याधरैश्च (for जितकामैश्च) D6 सिद्धैश्च (for सिद्धैश्च) —^{b}) Ñ1 ऋषिभिश्च (for चारणैश्च) D3 [ए]व (for [उ]प-) Ñ2 V B3 D5 7 कृतपुण्यैश्च शोभित, B1 4 कृतपुण्यैर्विशोभित, Dm1 D8 G1 चारणैरुपशोभित —After 15^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–3 read 19–20 (D1 om 20^{cd}), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 19^{ab} (along with 627* except V1) —D1 om 15^{c}–17^{b} Ñ2 V B1 3 4 D5 7 om 15^{cd} —^{c}) Ś1 D2 द्विजैर्, Dg1 Dm1 D4 8 G1 3 M2 3 Cg k अजैर्, D3 आर्यैर्, Cm t as in text (for आजैर्) Ś1 D2 चैव, D3 सिद्धैर्, G2 धूम्रैर् (for माषैर्) Ñ1 सूर्यांशच॰ स्वतरैर् (sic) —^{d}) G2 मरीचिभि (for °पै) —After 15, D2 3 repeat (var) 14^{ab}, G1 2 M2 3 read 19–20

16 D1 om 16 (cf v l 15) Ñ1 om 16–17 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 16^{ab} and 16^{cd} —^{a}) Ś1 D2 -युक्ताभिर्, D3 -भूषाभिर्, D5 7 -मालाभिर् (for माल्याभिर्) —After 16^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

626* उत्तराश्च कुरून्पश्यन्पश्यश्चैव नगोत्तमान् ।
[Ñ2 D5 7 स उत्तरान्, V1 चतुराश्च (for उत्तराश्च) V1 om (hapl ?) पश्य]

—V2 illeg for 16^{cd} —^{c}) Dt1 D6 -रत- (for रति-) Ś1 D2 3 -विहाराभिर् (for विधिज्ञाभिर्) Dg1 Dm1 D4 8 T3 G3 क्रीडाविधिरस (Dg1 T3 °रसविधि [by transp]) ज्ञाभिर् —^{d}) Ś1 D2 3 समावृत, V1 B1 3 4 M2 3 समतत (for सहस्रश) Ñ2 D5 7 स्त्रीभिर्व्याप्त समतत

17 Ñ1 om 17 (cf v l 16) Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 om 17^{ab} (for D1 cf v l 15) —^{a}) D3 दिव्यपत्नीभि, Γ2 देवकन्याभि (for देवपत्नीभि) —^{b}) Ś1 Dg1 D4 T2 3 G1 2 M1 समावृत, Dt1 D6 उपासित, D2 3 M2 3 समतत (for श्रिया वृतम्) —^{c}) B3 D1 गन्धर्वै (for -सघैश्च) Γ1 missing for 17^{d}–18^{b} on a damaged fol —^{d}) V2 सेवित (for चरित) Ś1 D2 3 सेवित चामृतार्थिभि, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 सेवित ह्यमृतार्थिभि, B1 सेवित ह्यगधिभि, D1 शोभित परमर्षिभि —After 17, Ś1 reads 21^{ab}

18 Γ1 missing 18^{ab} (cf v l 17) V2 illeg, D2 om 18 —^{ab}) Ś1 हसोत्कृष्ट (for हसक्रौञ्च-) D4 T2 M1 समाकीर्णं (for -प्लवाकीर्णं) D1 हसकुरुणाप्लुताकीर्ण-, D3 हसोत्कृष्टा प्लवाकीर्णा Dt1 D6 सप्रसादित, D1 सप्रसादितै, D3 सप्रणादिता (for °णादितम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 हसत्ता (Ñ1 illeg) रससघैश्च समतादनुनादित —Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 18^{cd} —^{c}) S1 Dg1 Dm1 D3 4 8 G1 2 M Cm g k वैडूर्य- (for वैदूर्य-) Ś1 D3 -प्र (D3 [आ]प्र) स्तरा भूमि, Ñ1 प्रस्तरा दिव्या, Dt1 -प्रस्तर स्निग्ध, Dm1 D8 -प्रस्तर दिव्य, D1 प्रस्तरा भूमि, D6 -प्रस्तर स्निग्ध (for -प्रस्तर रम्य) G3 वैडूर्यास्तरण दिव्य —^{d}) Ś1 Ñ1 D3 स्निग्धा, Dt1 D6 T2 सान्द्र (for स्निग्ध) ❀ Ck t सागरतेजसा सागरोर्मिवैभवेन स्निग्ध सान्द्र शीतल ❀

19 S1 Ñ1 D1–3 read 19–20 (D1 om 20^{cd}), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 19^{ab} after 15^{ab} T2 reads for the first time 19–20 after 14^{ab}, repeating it here G1 2 M2 3 read 19–20 after 15 —^{a}) V1 B1 3 4 Dm1 (after corr as in text) D4 7 8 T1 G M पाडराणि (for पाण्डुराणि) B1 विचित्राणि (for विशालानि) —^{b}) Ś1 D2 दिव्यमाला, D3 दिव्यशाला, D4 T2 G1 M1 दिव्यमाल्या- (for °माल्य-) Ñ2 दिव्यमालास्तृणानि च, V1 दिव्यान्याभरणानि च, B3 दिव्यमाल्यास्तराणि च, D5 7 दिव्यमालास्तृतानि च —After 19^{ab}, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 ins

627* क्रीडागृहाण्यप्सरोभिर्भूषितान्यवलोकयन् ।
[D5 क्रीडागृहोप्सरोभिश्च (sic) (for the prior half)]

☞ V2 illeg from 19^{c}–34^{b} —^{c}) V1 B3 4 D5 7 -विघुष्टानि, B1 -प्रघुष्टानि, D1–3 -[अ]वघु (D1 °जु) ष्टानि, D4 -[अ]भियुतानि, M2 3 [अ]भिघुष्टानि (for -[अ]भिजुष्टानि) Ś1 तूर्यघोषानुघुष्टानि, Ñ1 तूर्यगीतमयोपाणि, Dg1 तूर्यगीतानि जुष्टानि, G1 तूर्यगीतानि घुष्टानि —D4 om (hapl ?) 19^{d}–21^{c} —^{d}) N1 च खेचर, G2 महस्रश (for समन्तत)

20 V2 illeg, D4 om 20 (for both, cf v l 19) S1 Ñ1 D1–3 read 19–20 (D1 om 20^{cd}) after 15^{ab} T2 reads for the first time 19–20 after 14^{ab} repeating it here G1 2 M2 3 read 19–20 after 15 —^{a}) Ś1 D1–3

G 3 39 0
B 3 35 21
I 3 39 21

निर्यासरसमूलानां चन्दनानां सहस्रशः ।
वनानि पश्यन्सौम्यानि घ्राणतृप्तिकराणि च ॥ २१
अगरूणां च मुख्यानां वनान्युपवनानि च ।
तक्कोलानां च जात्यानां फलानां च सुगन्धिनाम् ॥ २२
पुष्पाणि च तमालस्य गुल्मानि मरिचस्य च ।
मुक्तानां च समूहानि शुष्यमाणानि तीरतः ॥ २३
शङ्खानां प्रस्तरं चैव प्रवालनिचयं तथा ।
काञ्चनानि च शैलानि राजतानि च सर्वशः ॥ २४
प्रस्रवाणि मनोज्ञानि प्रसन्नानि ह्रदानि च ।
धनधान्योपपन्नानि स्त्रीरत्नैरावृतानि च ॥ २५

[अ]जितलोकाना, B4 जितकामानाम् (for जितलोकाना) B1 दिव्याभरणमाल्यानाम् —^{b}) D1 [अ]भिसृत, D3 [अ]भिसर्पता, G2 [अ]वलोकयन्, Ck [अ]पि सपतन् (for [अ]भिसपतन्) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M2 3 द्रुतश्चैनश्च धावता (Ñ1 M2 3 गच्छता) —D1 om 20^{cd} —^{c}) Ñ V1 B1 4 D5 7 T2 -[अ]प्सरसा (for [अ]प्सरसश्) —I1 missing from धन up to पश्यन् in 21^{a} on a damaged fol —^{d}) Ñ1 जगाम (for ददर्श) ‡ Cv पाण्डराणीत्यादि श्लोकद्वय स्निग्ध सागरतेजसेत्यस्यानन्तर द्रष्टव्यम्। पूर्वत्र तु लेखकै प्रमादात् प्रयुक्त केषुचित् कोशेषु ‡

21 V2 illeg for 21, D4 om up to 21^{c} (for both, cf v l 19) T1 missing up to पश्यन् in 21^{a} (cf v l 20) Ś1 reads 21^{ab} after 17 —^{a}) Ś1 D1-3 तिर्यक्स-रस्थान-, Ñ1 निर्यासस्थान- (for निर्यासरस-) D3 -भूताना, I3 मत्ताना (for मूलाना) —D3 reads in marg from 21^{b} up to तक्कोलाना च in 22^{a} —^{b}) I2 ष्टकाना (for चन्दनाना) —D1 om 21^{c}–23^{b} —^{c}) Dg1 T3 रम्याणि (for सौम्यानि) —^{d}) Ś1 D2 3 घ्राणसतर्पणानि च, Ñ1 … ति(illeg) जगाम ह —For 21–24, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst 631*

22 V3 illeg, D1 om 22 (cf v l 19 and 21) D3 reads in marg up to तक्कोलाना च in 22^{c} (cf v l 21) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 21 and 24 —^{ab}) Dg1 Dt1 Dm1 D2-4 6 अगुरूणा Ś1 D2 सुरभीनि वनानि च, D3 समुद्रानि शुष्यमानानि च (hypm) (for ^{b}) Ñ1 चदनागुरुपुष्पाढ्य वन चोपवन तथा —After 22^{ab}, Ñ1 (partly illeg) ins

628* देव्या* … पुण्या पश्यमा यथो तथा ।
वनानि नागपुष्पाणा * … ।

—^{c}) Ś1 Ñ1 कक्कोलकाना, Dg1 कक्कोलाना च, Dm1 D8 अंकोलाना च, D3 क्कोलाना च (for तक्कोलाना च) Dm1 D3 8 G3 मुख्याना (for जात्याना) D2 वनानि वा कक्कोलाना —^{d}) Ś1 D2 त्वचि (D2 °च) स्पर्श-, Ñ1 illeg, Dm1 पनसाना, D3 त्वचापत्र-, D8 G3 पलाशाना (for फलाना च) Ś1 Ñ1 -सुगधिन (for °नाम्) G2 सुगधीनि फलानि च

23 V2 illeg. for 23 (cf v l 19) D1 om 23^{ab} (cf v l 21) —For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 21 and 24 —^{a}) Ś1 D2 वेत्राणि च, Ñ1 …णि (illeg) च, D3 वेत्राणा च, M3 पुष्पाणा च (for पुष्पाणि च) —^{b}) Ś1 D2 गुल्मान्यं, Ñ1 गुल्माश्च (for गुल्मानि) M3 मरुतस्य (for मरिचस्य) —Ñ1 illeg for 23^{c} —^{c}) Ś1 चैव सघानि, D2 च समघानि, D3 च समुद्रानि (for च समूहानि) —^{d}) Ś1 D2 पुष्यमाणानि, Dm1 D1 पुष्पमालानि —I1 missing from तीरत up to च in 24^{c} on a damaged folio G3 तीरश (for तीरत) Ñ1 शुष्यमाण समतत

24 V2 illeg for 24 (cf v l 19) T1 missing up to च in 24^{c} (cf v l 23) —^{a}) Dt1 D6 Ct शैलानि (for शङ्खाना) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 (D2 [before corr] as in text) I3 Cm प्रस्तराश्, Dt1 D6 प्रवराश्, D8 प्रस्र (for प्रस्तर) —^{b}) Ś1 D2 3 प्रवलान्यपि चान्यत, Ñ1 प्रवाल-निकरास्तथा, Dt1 D6 प्रवालनिचयास्तथा, D1 प्रवालस्यापि चान्यत, G1 प्रवालनिलय तथा —After 24^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-3 ins

629* उद्धृतानि यथाकाल तज्ज्ञै सलिलवेदिभि ।

[D1 तीक्ष्णै (for तज्ज्ञै) D1 2 -जीविभि (for -वेदिभि) Ñ1 illeg for the post half]

—^{c}) Dt1 D6 च शृगाणि, G2 M2 3 विशालानि (for च शैलानि) —^{d}) D4 रजितानि (for राज°) Dt1 D6 तथैव च (for च सर्वश) ‡ Cm शैलानीत्यादिषु लिंगव्यत्यय आर्ष ‡ —For 24^{cd}, Ś1 D1-3 subst

630* काञ्चनाश्चैव शैलाम्राञ्राजताश्चैव सर्वश ।

[D3 शैलाश्च (for शैलाम्रान्) D1 [अ]पि (for [ए]व) Ś1 समत (for °श)]

—For 21–24, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst.

631* वैदूर्यशङ्खमुक्ताना प्रवालाना च सचयान् ।
अन्येषा चैव रत्नाना कृतान्नतोपजीविभि ।
वनानि च सुरम्याणि कक्कोलाना त्वचस्तथा ।
अगुरूणा तमालस्य गुल्माश्च मरिचस्य च ।
काञ्चनान्पर्वताश्चैव राजताश्च सहस्रश । [5]

[(l 1) D5 वैडूर्य- —(l 2) Ñ2 अन्ये* … (illeg) नां —(l 3) B1 वनस्य च, B4 द्रुमस्य च (for त्वचस्तथा) V1 वक्कोणाना धरस्य च (for the post half) —(l 4) Ñ2 V1 अगरूणा, D5 आगरूणा —(l 5) V1 राजताश्चैव (hypm) (for °ताश्च)]

25 V2 illeg for 25 (cf. v l 19) —^{ab}) Dm1 D8 G1 [अ]द्भुतानि (for ह्रदानि) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 ह्रदान्विमल (Ś1 D1 2 °न्निर्मल) तोयाश्च शैलप्रस्रवणानि च —^{d})

हस्त्यश्वरथगाढानि नगराण्यवलोकयन् ।
तं समं सर्वतः स्निग्धं मृदुसंस्पर्शमारुतम् ॥ २६
अनूपं सिन्धुराजस्य ददर्श त्रिदिवोपमम् ।
तत्रापश्यत्स मेघाभं न्यग्रोधमृषिभिर्वृतम् ॥ २७
समन्ताद्यस्य ताः शाखाः शतयोजनमायताः ।
यस्य हस्तिनमादाय महाकायं च कच्छपम् ।
भक्षार्थं गरुडः शाखामाजगाम महाबलः ॥ २८
तस्य तां सहसा शाखां भारेण पतगोत्तमः ।
सुपर्णः पर्णबहुलां बभञ्जाथ महाबलः ॥ २९
तत्र वैखानसा माषा वालखिल्या मरीचिपाः ।
अजा बभूवुर्धूम्राश्च संगताः परमर्षयः ॥ ३०
तेषां दयार्थं गरुडस्तां शाखां शतयोजनाम् ।
जगामादाय वेगेन तौ चोभौ गजकच्छपौ ॥ ३१

G 3 39 32
B 3 35 32
L 3 39 33

B4 -वृन्दैर् (for -रत्नैर्) Ñ1 सेवितानि, T1 2 शोभितानि (for आवृतानि)

26 V2 illeg for 26 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 रूढानि, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 पूर्णानि, D1–3 गूढानि, G2 -बाढानि (for गाढानि) —^{b}) B3 Dt1 D6 विलोकयन , D1 व्यलोकयन् —^{c}) D1 3 तत् (for त) D1 सर्वं (for सम) Ś1 हरित , D2 हृरित, D3 च हित, D4 पर्वत (for सर्वत) Ñ1 तान्समान्सर्वत स्निग्धान् —^{d}) D1 इष्ट- (for मृदु-) Dg1 सुस्पर्श- (for सस्पर्श-) Ś1 मृदुस्पर्शधरातल, Ñ1 °मारुतान् —For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 27

27 V2 illeg for 27 (cf v l 19) Dg1 om 27^{ab} T1 missing from सिन्धु in 27^{a} up to न्य in 27^{d} on a damaged fol —^{a}) Ś1 स्वरूप, Ñ1 अनूपान् , Dt1 D6 T1 अनूपे (for अनूप) —^{b}) Ś1 D2 3 धनदानुज , Ñ1 D1 M2 त्रिदशोपम , D4 M1 त्रिदशोपम, M3 त्रिदिशोपम —For 26^{c}–27^{b}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

632* पश्यन्नथ स सप्राप्त आश्रम पुण्यकर्मण ।
सिन्धुराजस्य तु मुनेर्जटामण्डलधारिण ।
तमतिक्रम्य वेगेन रावणो गगनेचर ।
तदनन्तरमेवासौ पश्यति स महाद्रुमम् ।

[(l 1) V1 सम प्राप्त (for स सप्राप्त) G(ed) स पश्यन्नथ सप्राप्त (by transp) (for the prior half) —(l 2) D5 7 च (for तु) V1 स सिधुराजस्य मुनेर् (for the prior half) —(l 4) D5 7 अनतर (for अनन्तरम्) B4 [आ]शु (for [अ]सौ)]

—After 27^{ab}, M2 ins

633* रम्यान्प्रदेशान्विविधान्नदीश्च सुबहूदका ।

—^{c}) Ś1 D2 3 ततो ददर्श, Ñ1 स ददर्श . (illeg), G2 M1 °श्यत्सु-, M2 त ददर्श च (for तत्रापश्यत्स) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 7 नील(D1 अथ)जीमूतसकाश —^{d}) Dt1 Dm1 D6 8 मुनिभिर् (for ऋषिभिर्) Ś1 सह, D3 स्तुत (for वृतम्) D1 वृक्ष पक्षिगणैर्वृत

28 V2 illeg for 28 (cf v l 19) —^{a}) D2 उद्गता (for यस्य ता) D1 समताभ्युद्यता शाखा —^{b}) G2 आवृता (for आयता) Ś1 D3 सर्वतो योजनायता , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 G(ed) वि(V1 प्र)वृद्धा शतयोजना (G[ed] °न), D2 सर्वाश्च शतयोजना —^{c}) Ś1 D2 3 यस्या, D1 यस्त (for यस्य) —^{d}) Ś1 D1 2 स (for च) —^{e}) Ś1 Ñ2 D5 7 भक्ष्यार्थी, Ñ1 V1 B1 3 4 D1–3 भक्षार्थी (for भक्षार्थं) —^{f}) M2 आजहार (for °गाम) D1 महाजव (for °बल)

29 V2 illeg for 29 (cf v l 19) —^{ab}) Ñ2 V1 B4 D5 7 G1 यस्य, B1 3 पश्य (for तस्य) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 महतीं, D4 स महा- (for सहसा) Ś1 D2 3 स ता सुमहतीं शाखा (for ^{a}) M2 पतगेश्वर (for °गोत्तम) D1 आरुह्य तस्य शाखा नु भक्षार्थं गरुडस्तथा —^{c}) Dm1 D8 सुवर्ण , D1 बभज (for सुपर्ण) Ñ1 सुपूर्णपत्रबहुला —^{d}) Ś1 D2 3 सुमहाबल , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तरसा बली, T2 च महा' (for [अ]थ महाबल) D1 वालखिल्यैरविष्ठिता

30 D1 om 30–34 —^{a}) Ñ B1 3 4 D5 7 यत्र, G3 ततो (for तत्र) Ś1 D2 3 नाम, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 सिद्धा (for माषा) —^{b}) Ñ1 V1 B1 3 4 D3 5 वालि(V1 °ला)-खिल्या —^{c}) Ś1 D2 आसन् , D6 आजा (for अजा) Ś1 D2 मेध्याश्च, M2 (*inf lin* also) धूम्राक्षा (for धूम्राश्च) D3 अजाश्च वृष्णयो धूम्रा —^{d}) Ś1 D2 सरब्धा (for सगता) G2 परमर्षभ (sic) (for °य) —For 30^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst , while Ñ1 ins l 2-3 after 30^{ab}

634* लम्बमानास्तपोग्लाना शाखाया परमर्षय ।
बभूवुर्बहुसाहस्रा यत्र ते च महर्षय ।
अजाश्च वाजिमेधाश्च सगता ऊर्ध्वरेतस ।

[(l 1) V1 -ल्ग्ना , D7 लीना (for -ग्लाना) —(l 2) Ñ1 समता (for यत्र ते) Ñ1 V1 परमर्षय (for च मह°) —(l 3) D7 ऋक्षाश्च (for अजाश्च) Ñ1 वारिपेयाश्, D7 वातिमेधाश् (for वाजिमेधाश्) V1 सहता (for सगता) Ñ1 B1 3 ह्यूर्ध्व- (for ऊर्ध्व-)]

—After 30, D3 ins

635* मध्ये बभूवु सूक्ष्माश्च सगता परमर्षय ।

31 V2 illeg , D1 om 31 (cf v l 19 and 30 respy) —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 M2 येषा (for तेषा) Ś1 दयार्थी, Ñ1 दयावान् , D6 तदर्थं, M2 भयार्तो (for दयार्थं) D4 शतशस् (for गरुडस्) —^{b}) Ś1 D3 योजनायता, D2 योजनायुता, G2 शतयोजन —Ś1 om 31^{c}–32^{b} —^{c}) Dg1

G 3 39 33
B 3 35 32
L 3 39 34

एकपादेन धर्मात्मा भक्षयित्वा तदामिषम् ।
निषादविषयं हत्वा शाखया पतगोत्तमः ।
प्रहर्षमतुलं लेभे मोक्षयित्वा महामुनीन् ॥ ३२

स तेनैव प्रहर्षेण द्विगुणीकृतविक्रमः ।
अमृतानयनार्थं वै चकार मतिमान्मतिम् ॥ ३३

अयोजालानि निर्मथ्य भित्त्वा रत्नगृहं वरम् ।
महेन्द्रभवनाद्गुप्तमाजहारामृतं ततः ॥ ३४

तं महर्षिगणैर्जुष्टं सुपर्णकृतलक्षणम् ।
नाम्ना सुभद्रं न्यग्रोधं ददर्श धनदानुजः ॥ ३५

तं तु गत्वा परं पारं समुद्रस्य नदीपतेः ।
ददर्शाश्रममेकान्ते पुण्ये रम्ये वनान्तरे ॥ ३६

Dt1 D6 T3 भग्नामादाय (for जगा°) —d) M2 तावुभौ (for तौ चोभौ)

32 V2 illeg, D1 om 32 (cf v l 19 and 30 respy) Ś1 om 32ab (cf v l 31) —a) Ñ1 D2 3 स निषादेषु, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यो निषादेषु (for एकपादेन) —After 32ab, Ñ B1 4 D2 5 7 M2 ins, Ś1 subst for 32cd

636* निषादविषयं क्रूरस्तु शाखया निजघान ह ।
[Ś1 Ñ1 D2 M2 [अ]भिजघान],

while D3 ins after 32ab

637* जघान विषयं सर्वं नैषादं शाखया तदा ।

—c) D3 नैषाद- (for निषाद-) Ś1 D4 8 T G2 M1 2 गत्वा, G1 भित्त्वा, Cr m g k t as in text (for हत्वा) —d) B1 4 D3 7 G2 शाखाया (for शाखया) D4 G1 पतगाधिप, G2 पतगोत्तमा, L(ed) विहगोत्तम —D3 om 32ef —f) Ś1 तपस्विन, D2 महर्षय (for महामुनीन्) Ñ B1 3 4 D5 7 महर्षींश्च विमुच्य तान्

33 V2 illeg, D1 om 33 (cf v l 19 and 30 respy) —a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तेनैव तु, Dg1 Dt1 D6 T3 स तु तेन (for स तेनैव) Ñ1 तु हर्षेण, Ñ2 B1 स हर्षेण, B3 4 D5 7 सहस्रेण (sic), M1 प्रभञ्जेण (for प्रहर्षेण) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 द्विगुणाद्भुत (for °णीकृत-) Ś1 -विग्रह (for -विक्रम) —c) Ñ1 -[आ]नयनार्थे (for °र्थं) Ñ V1 B1 4 D5 7 च (for वै) —d) Ś1 मतिमात्मनि (for °न्मतिम्)

34 V2 illeg for 34ab, D1 om 34 (cf v l 19 and 30 respy) D2 om 34ab —ab) Ñ1 सञ्छिद्य (for निर्मथ्य) D4 G1 जयोजाल विनिर्मथ्य (for a) Dg1 G2 3 M1 पर, Dm1 D8 चन (for वरम्) T1 2 Cg भित्त्वा रत्नमय गृह (for b) Ś1 D3 अग्निज्वालासमाकीर्णं तद्भेद्य खगोत्तम —For 34ab, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

638* अयोजाल च तच्छित्त्वा गृह भित्त्वा च काञ्चनम् ।
[V1 अयोजन (for °जाल) D5 7 त (for तच्) B1 छित्त्वा (for भित्त्वा)]

—c) Ś1 D2 3 -भवन गत्वा, M2 भवनात्तस्मात् (for -भवनाद्गुप्तम्). —d) Ñ V B1 3 4 D5 7 ततोऽमृत (by transp.), M2 [अ]मृत खग (for [अ]मृत तत) Ś1 D3 जग्राहैवामृतं लघु, D2 सजहारामृत लघु —After 34, Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 ins

639* प्रकाश्य च स्वक तेजस्तानृषीन्विप्रमुच्य च ।
कृतकृत्यमिवात्मान स मेने पक्षिणा वर ।
[Ñ1 M2 transp l 1 and 2 —(l 1) V1 B1 [अ]पि, B3 4 [इ]ति (for च) Ñ1 M2 प्रकाशयित्वा स्व तेजो (for the prior half) Ñ1 महर्षीन् (for तानृषीन्) M2 नाम विश्राय चात्मन (for the post half) —(l 2) Ñ1 अथ (for इव) —V2 illeg from the post half up to 35b V1 om स (subm) Ñ1 मेनेसो (for स मेने)]

—After 34, D3 ins

640* मातर मोक्षयामास दास्यादमितविक्रम ।

35 V2 illeg for 35ab (cf v l 34) —a) D2 3 स (for त) D5 -गुणैर् (for गणैर्) Ś1 स(L[ed] स)मत्ताहिगणैर्जुष्ट —b) D1 सिद्धचारणसेवित —c) Ś1 Ñ B1 3 D7 T3 सुचद्र, V D1 3 5 सुचद्र-, B4 सुपर्ण, D2 च चद्रं (for सुभद्र) —After 35c, D3 ins

641* रोहण पक्षिभिर्वृतम् ।
वट सुरम्य तत्रस्थ

—d) D3 वाल्पीत्य (sic) (for ददर्श) —Ñ2 reads in marg from धनदानुज up to ददर्श in 37c —After 35, Ś1 D1 ins

642* शाखाविटपसकीर्णं शुभगन्धमनोहरम् ।
[D1 सुस्कथ सु, L(ed) °गध (for शुभगन्ध-)]

36 Ñ2 reads in marg 36 (cf v l 35) —a) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 स (for त) Ñ2 V B1 3 4 D7 गत्वा तु (by transp), D5 गत्वा च (for तु गत्वा) Ñ1 गत्वैव परम पार —b) Ś1 D2 3 सागरस्य (for समुद्रस्य) G2 महीपते (sic) (for नदी°) —For 36ab, D1 subst, while Ñ1 ins after 36ab

643* ततस्तस्मिन्शुभे देशे तीरे नदनदीपते ।
[Ñ1 पुण्ये तीर्थे (for देशे तीरे)]

—B4 om 36c–38b Dg1 reads in marg 36cd. —c) D1 आलक्ष्य (for एकान्ते) —d) Ś1 पुण्य (for पुण्ये) T1 2 transp पुण्ये and रम्ये D1 पुण्य रम्यं वनातर

तत्र कृष्णाजिनधरं जटावल्कलधारिणम् ।
ददर्श नियताहारं मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३७

स रावणः समागम्य विधिवत्तेन रक्षसा ।
ततः पश्चादिदं वाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ ३८

G 3 39 41
B 3 35 42
L 3 39 42

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

37 Ñ2 reads in marg up to ददर्श in 37ᶜ (cf v l 35) B4 om 37 (cf v l 36) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 2 5 7 M3 तत (for तत्र) —V2 illeg from वल्कल in ᵇ up to ᵈ —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1 3 Dt1 Dm1 D2 5–8 -मडल- (for -वल्कल-)

38 B4 om 38ᵃᵇ (cf v l 36) —ᵃ) Ś1 रावणस्तु, D1–3 M3 त रावण, T1 2 रावणस्त (for स रावण) Ñ1 त रावण दुरागम्य, Ñ2 D5 7 रावणस्तेन सगम्य, V1 स रावण सहागम्य —ᵇ) S1 D2 3 स्वेन (for तेन) Ś1 D2 3 तेजसा, Ñ V B1 3 D1 5 7 पूजित (for रक्षसा) —After 38ᵃᵇ, Ś1 D2 3 ins

644* कुशल परिपप्रच्छ यथावत्तेन पूजित ।,

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S(M2 reads l 1–2 after 38ᵃᵇ and l 4–6 after 38ᶜᵈ) ins

645* मारीचेनार्चितो राजा सर्वकामैरमानुषै ।
त स्वय पूजयित्वा तु भोजनेनोदकेन च ।
अर्थोपहितया वाचा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
कच्चित्सुकुशल राजँल्लङ्कायां राक्षसेश्वर ।
केनार्थेन पुनस्त्व वै तूर्णमेवमिहागत । [5]
एवमुक्तो महातेजा मारीचेन स रावण ।

[(l 1) D4 सवकार्यैर् (for °मैर्).—(l 2) Dg1 G3 भोजयित्वा (for पू°) Dt1 D4 6 T1 च (for तु) M2(with hiatus) आसनेन (for भोज°) D4 [आ]सनेन (for [उ]-दकेन) —(l 4) Dg1 Dt1 D6 T3 ते, G2 स (for सु) —(l 5) Dg1 T3 हि (for वै) Dm1 D8 केनैव कार्य(D8 चार्थ)जातेन, G2 M1 2 केन चैवार्थजातेन, G3 केनवार्थेन च पुनस् (for the prior half) Dt1 Dm1 D6 8 G3 एव, G2 M1 पुनर् (for एवम्) Dm1 D8 G3 त्वमागत (for इहा°)]

—Thereafter M2 cont

646* प्रतिगृह्य च ता पूजा मारीच वाक्यमब्रवीत् ।

—ᶜ) Ñ1 D1 अथ, T1 2 त तु (for तत) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 transp तत and पश्चादिद —After 38, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

647* अचलबलमतिप्रकाशधैर्यो
ह्यचलबलाश्रयमाश्रयो बलानाम् ।
अचलबलसम कथान्तरे त
वचनमिद स जगाद देवशत्रु ।

[(l 1) Ñ2 V2 D5 -बलमति, B3 om बलम्° (for बलमति-) Ñ2 B1 D5 7 वीर्यो (for -धैर्यो) —(l 2) Ñ2 D5 7 प्रबल- (for ह्यचल-) B1 4 आश्रमो, B3 आश्र॰ (for आश्रयो) —(l 3) Ñ2 D5 7 [स]मौ, V1 om (?for त) —(l 4) V2 partly illeg B1 3 4 D5 om स V1 निजगाद (for स जगाद) B3 om देव]

Colophon Ś1 D1 2 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ñ1 सागरानुपवर्णन, Ñ2 आश्रमदर्शन, V B1 3 4 मारीचाश्रमप्रवेश, D3 मारीचदर्शन, D5 7 मारीचाश्रमदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 3 om, Ñ2 D5 7 40, V1 39, V2 41, B4 42, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 35, D3 43, M2 3 36 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३४

G 3 40 1 B 3 36 1 L 3 39 43 मारीच श्रूयतां तात वचनं मम भाषतः ।
आर्तोऽस्मि मम चार्तस्य भवान्हि परमा गतिः ॥ १
जानीषे त्वं जनस्थानं भ्राता यत्र खरो मम ।
दूषणश्च महाबाहुः स्वसा शूर्पणखा च मे ॥ २
त्रिशिराश्च महातेजा राक्षसः पिशिताशनः ।
अन्ये च बहवः शूरा लब्धलक्षा निशाचराः ॥ ३
वसन्ति मन्नियोगेन अधिवासं च राक्षसाः ।
बाधमाना महारण्ये मुनीन्ये धर्मचारिणः ॥ ४
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
शूराणां लब्धलक्षाणां खरचित्तानुवर्तिनाम् ॥ ५
ते त्विदानीं जनस्थाने वसमाना महाबलाः ।
संगताः परमायत्ता रामेण सह संयुगे ॥ ६

34

Ś1 D1 2 continue the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) Ś1 Ñ1 B1 3 4 Dg1 D1–4 7 T3 G1 M2 3 तावद् (for तात) —[b]) Ñ2 B1 3 1 D5 7 जल्पत (D5 °त), V जल्पत, G3 M2 3 भाषित (for भाषत) —[c]) T3 अतो (for आर्तो) T2 हि (for ऽस्मि) Dg1 आगतोस्मि ममार्तस्य —[d]) Ñ V B1 3 4 D4 5 7 अद्य (D4 इह) परा (for हि परमा) Ś1 D2 3 त्वत्तो नान्या (Ś1 °न्य) परा गति, D1 साहाय्य मम सांप्रत —After 1, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

648* नैर्ऋताना सहस्रेषु सगतेषु बहुष्वपि ।
न तत्रास्ति रणे वीर सहाय सदृश क्वचित् ।
मत्तद्विपसहस्रस्य यद्बल बलशालिन ।
मरुद्वस्य च मारीच तद्बल त्वयि तिष्ठति ।
बल तेऽतिबल तात येनाह परितोषित । [5]
सयुगे शत्रुसैन्यस्थो यदा क्रोध नियच्छसि ।
त्व हि योग्य सहायत्वे त्व हि योग्य पराक्रमे ।
त्वद्विध हि न पश्यामि लङ्काया बलशालिनम् ।
न च प्रणयभगो मे कर्तव्यो भवता त्विह ।
अर्थी त्वामर्थयाम्यद्य कुरुष्व वचन मम ॥ [10]

[(l 1) V2 illeg up to सग Ñ2 D5 7 समतेषु (for सग°) V1 बलेष्वपि (for बहु°) —(l 2) B1 3 वीर (for वीर) —(l 4) V B1 4 हि (for च) V2 illeg from त्वयि up to परितोषि in l 5 —(l 6) Ñ2 illeg for शत्रुसैन्यस्थो D7 यथा (for यदा) —(l 7) V1 पराक्रमे —(l 8) Ñ2 D5 7 तु न, B1 न च (for हि न) V1 बलशालिना (for °नम्) —(l 9) V2 illeg from णयभगो up to स्य in l 10 —(l 10) Ñ2 B1 अथा त्वाम (B1 त्वद) भ्यागताय, B3 (marg also अर्थी त्वा प्रार्थयाम्यद्य) अथा त्वामनुयाम्यद्य (for the prior half) Ñ2 illeg for कुरुष्व]

2 [a]) Ś1 Ñ1 B4 Dm1 D1–3 8 G3 जनस्थाने —[b]) Ś1 D1–3 यत्र भ्राता (by transp), K (ed) यथा भ्राता. —[c]) Ś1 महावीर, Ñ V B3 4 D1–3 5 7 महावीर्य, B1 Dg1 T3 महातेजा (for °बाहु) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 T2 3 G1 शूर्पणखी

3 V1 om 3[ab] —[a]) Ñ2 D5 7 महावीर्यो (Ñ2 °र्या), Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 महाबाहु (for °तेजा) —[b]) V2 illeg from ताशन up to लब्ध in [d] Ñ2 D5 7 राक्षसा पिशिताशिना, D1 G3 राक्षसा पिशिताशना —[c]) M3 अत्रैव (for अन्ये च) Ś1 क्रूरा (for शूरा) —[d]) D7 T3 लब्धलक्ष्या Ś1 D1–3 राक्षसा क्षतजेक्षणा, Ñ1 राक्षसा वै महाबला

4 [a]) V1 D8 सन्नियोगेन - Note hiatus between [a] and [b] —[b]) Ñ1 B4 वनवासाश्च, Ñ2 V B1 3 D5 7 G1 3 कृतवासाश्च (V1 °साश्च), Dg1 Cg K (ed) निर (Cg K [ed] °त्य) वास, Dm1 T M3 Cm*p* *gp* *tp* रतिवास, D8 हृतवासाश्च (for अधिवास) Ś1 D1 2 बलिनो दृढविक्रमा, D3 राक्षसा पिशिताशना, G2 ह्यधिवास महाबला, M1 कृतवासा महाबला, M2 कृतवासास्तु राक्षस ❀ Ct अधिवास उपद्रव इति कतक ❀ —[c]) B1 वध्यमाना (for बाध°) —[d]) Dg1 Dm1 D8 T2 3 G2 3 M वै, D4 तान् (for ये) Ñ1 महर्षीन्, G1 मुनीस्तान् (for मुनीन्ये) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 1 D1–3 5 7 धर्मपरायणान् (for ये धर्मचारिण)

5 [b]) M2 घोरकर्मणा (for भीम°) —D1 om (hapl) 5[c]–8[b] V1 om 5[cd] —[c]) Ś1 Ñ V2 B1 4 D2 3 5 7 बहुशो, D4 G1 M2 3 क्रूराणा (for शूराणा) V2 illeg from लब्ध up to व in -वश° in [d] (cf v l in [d]) Ñ2 illeg from णा in लक्षाणा up to र्ति in [d] Dt1 T3 लब्धलक्ष्याणा —[d]) Ś1 V2 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 खरस्य व (V2 illeg up to व)-शवर्तिना, Ñ1 खर . . . वर्तिना (illeg)

6 D1 om 6 (cf v l 5) —[a]) Ñ1 B4 तदानीं (for त्वि°) L (ed) जनस्थान (for °ने) —[b]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निवसतो (B1 °ति), M2 3 वर्तमाना (for वसमाना) Dg1 T3 निशाचरा (for महाबला) —[c]) D4 सयता, D8 सहता, M2 (after corr *sec m* as in text) 3 निहता (for सगता) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 7 M2 (after corr *sec m* as in text) परमायस्ता (for °यत्ता) V1 सगताश्च हता सर्वे —[d]) Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 किल (for सह) —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 3 M ins

तेन संजातरोषेण रामेण रणमूर्धनि ।
अनुक्त्वा परुषं किंचिच्छरैर्व्यापारितं धनुः ॥ ७
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसामुग्रतेजसाम् ।
निहतानि शरैस्तीक्ष्णैर्मानुषेण पदातिना ॥ ८
खरश्च निहतः संख्ये दूषणश्च निपातितः ।
हत्वा त्रिशिरसं चापि निर्भया दण्डकाः कृताः ॥ ९
पित्रा निरस्तः क्रुद्धेन सभार्यः क्षीणजीवितः ।
स हन्ता तस्य सैन्यस्य रामः क्षत्रियपांसनः ॥ १०

अशीलः कर्कशस्तीक्ष्णो मूर्खो लुब्धोऽजितेन्द्रियः ।
त्यक्तधर्मस्त्वधर्मात्मा भूतानामहिते रतः ॥ ११
येन वैरं विनारण्ये सत्त्वमाश्रित्य केवलम् ।
कर्णनासापहारेण भगिनी मे विरूपिता ॥ १२
तस्य भार्यां जनस्थानात्सीतां सुरसुतोपमाम् ।
आनयिष्यामि विक्रम्य सहायस्तत्र मे भव ॥ १३
त्वया ह्यहं सहायेन पार्श्वस्थेन महाबल ।
भ्रातृभिश्च सुरान्युद्धे समग्रान्नाभिचिन्तये ॥ १४

G 3 40 21
B 3 36 15
L 3 39 57

649* नानाप्रहरणोपेता खरप्रमुखराक्षसाः ।

[Dt1 D6 नानाशस्त्रप्रहरणा (for the prior half)], while D3 ins

650* जनस्थाने वसन्ती च स्वसा मे भीमविक्रमा ।
पराजिताथ रामेण स्वसा मम विरूपिता ।
कर्णनासापहरणं शूर्पणख्या स्वसुर्मम ।

7 D1 om 7 (cf v l 5) —a) Ñ1 तत (for तेन) —b) B3 (marg also as in text) सर्वे ते (for रामेण) —Dg1 reads 7cd in marg —c) B1 तानुक्त्वा, Dg1 Dt1 Dm1 D8 अनुक्ता (sic) (for अनुक्त्वा) Ś1 D2 3 विप्रिय, G2 पौरुष, L(ed) विषय (for परुष) —d) T2 व्यापारिता (sic) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D2 3 5 7 M2 शरैराशीविषोपमैः, Ñ2 श … पमै (illeg)

8 D1 om 8ab (cf v l 5) —a) Ś1 D2 3 ततस्तेन, Ñ1 तानि रक्ष , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ततस्तानि (for चतुर्दश) D3 जनस्थाने (for सहस्राणि) —Ñ1 om 8bc —b) B4 D2 च चतुर्दश, M2 3 क्रूर(M3 भीम)कर्मणाम् (for उग्रतेजसाम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 D5 7 राक्षसानां चतुर्दश, D3 सहस्राणि चतुर्दश —c) Dt1 Dm1 D6 8 G1 M3 दीप्तैर् (for तीक्ष्णैर्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M2 जनस्थाने (for शरैस्तीक्ष्णैर्)

9 b) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 त्रिशिरास्तथा (for च निपातित) —c) Dm1 D8 G3 [ए]व (for [अ]पि) K(ed) हतश्च त्रिशिराश्चापि —For 9cd, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 subst

651* ऋषीणामभयं दत्तं कृता क्षेमाश्च दण्डकाः ।

[cf 3 32 10cd Ñ1 illeg for ऋषीणामभय Ñ2 illeg for the post half M2 कृतक्षेमाश्च]

—V2 B1 3 4 cont

652* दुर्भगातनयो योऽस्मौ सुभगावाक्यकारिणा ।

10 a) V2 नियुक्त (for निरस्त) B4 Dg1 क्रोधेन (for क्रुद्धेन) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सहलक्ष्मण, D1 त्यक्तजीवित, D2 तीक्ष्णजीवित, T2 क्षणजीवित (for क्षीणजीवित) —c) Dg1 T3 सहर्ता, Dm1 आहता (for स हन्ता) Ñ1 M2 खर- (for तस्य) —d) Ñ2 V -पाश(V1 °शु)ल (for -पासन)

11 Dg1 reads from ब्धो in b up to रत in d in marg —ab) D1 T1 2 दु शील (for अशील) G1 क्षत्रियस् (for कर्कशस्) Ñ1 लुब्धो मूर्खस्तीक्ष्णो, V B1 3 4 मूर्खो लुब्धस्तीक्ष्णो (both by transp) (for तीक्ष्णो मूर्खो लुब्धो) —Ñ2 partly illeg for cd —c) Ñ2 Dt1 D1 5 6 7 त्यक्तधर्मा (for °धर्मस्) Ś1 Ñ1 D3 5 7 M2 ह्यधर्मज्ञो, V B1 3 4 D2 त्वधर्मज्ञो, D1 ह्यधर्मात्मा (for त्वधर्मात्मा) T1 2 G2 3 M1 3 त्यक्त्वा(T2 कृत्वा) धर्ममधर्मात्मा —After 11, V2 B1 3 ins

653* तपस्वी चीरधारी च सभार्यः सधनुर्धरः ।

12 Ñ1 illeg for विनारण्ये सत्त्वमा —a) Dg1 T3 तेन (for येन) D1 [अ]रण्य- (for °ण्ये) —b) Ñ1 Dt1 D6 आस्थाय (for आश्रित्य) ✿ Ct सत्त्व बलमेव केवलमाश्रित्य न तु धर्मं ✿ —c) Dg1 D3 T G M1 3 -[अ]पहरणाद् , D7 -प्रहारेण (for -[अ]पहारेण) D1 कर्णनासोपहरणाद् , D2 कर्मणा सापराधेन

13 a) Dt1 D6 अस्य (for तस्य) D1 जनस्थाने (for °नात्) —b) D1 वैदेहीं जनकात्मजां —For 13ab, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 subst , M2 ins l 2–3 only after 13ab

654* तस्य भार्या विशालाक्षी नाम्ना सीतेति विश्रुता ।
रूपयौवनसंपन्ना श्रीरपद्मेव शोभना ।
अद्य गत्वा जनस्थानात्तामह लोकसुन्दरीम् ।

[(l 1) Ñ2 यस्य (for तस्य) Ś1 D2 3 जनस्थाने (for विशालाक्षी) —(l 2) M2 संपन्ना (for °न्ना) Ñ2 illeg for श्रीरपद्मे Ś1 D2 श्री पद्मेनेव भूषिता, Ñ1 तत्र या श्रीरिवापरा, V2 श्रीपद्मेरिव शोभना, D3 श्री सा पद्मे विभूषिता (sic), M2 श्रीवत्पद्मविवर्जिता (for the post half) —(l 3) Ś1 D2 3 भार्या तस्य, M2 तस्य भार्या (for अद्य गत्वा) V1 जनस्थान (for °नात्) Ñ1 तस्य भार्या जनस्थाने (for the prior half)] —c) D1 आनयामि च मारीच, G3 आनयिष्याम्यविक्रम्य —d) Ś1 त्वं तु, M3 चात्र (for तत्र)

14 G2 om 14–15 D1 om 14 —a) Dm1 तु (for

G 3.40 22 B 3 36 15 L 3 39 58

तत्सहायो भव त्वं मे समर्थो ह्यसि राक्षस ।
वीर्ये युद्धे च दर्पे च न ह्यस्ति सदृशस्तव ॥ १५
एतदर्थमहं प्राप्तस्त्वत्समीपं निशाचर ।
शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ॥ १६
सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
आश्रमे तस्य रामस्य सीतायाः प्रमुखे चर ॥ १७
त्वां तु निःसंशयं सीता दृष्ट्वा तु मृगरूपिणम् ।
गृह्यतामिति भर्तारं लक्ष्मणं चाभिधास्यति ॥ १८
ततस्तयोरपाये तु शून्ये सीतां यथासुखम् ।
निराबाधो हरिष्यामि राहुश्चन्द्रप्रभामिव ॥ १९

हि) Dg1 सनाथेन (for सहायेन) —[b]) Ś1 D2 3 निशाचर (for महाबल) —[c]) M2 सेंद्रानपि (for भ्रातृभिश्च) Dg1 Dt1 D6 T3 सर्वान् (for युद्धे) —[d]) D1 G1 समाम (sic) (for समग्रान्) Dg1 [अ]तिचिंतये, Cm g as in text (for [अ]भिचिन्तये) Dt1 D6 नाहमत्रानुचिंतये —For 14^{cd}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D- 3 5 7 subst

655* सेन्द्रानपि सुरान्युद्धे समेतान्न विचिन्तये ।

[Ñ1 illeg for सेन्द्रानपि Ś1 D2 3 सख्ये, V सर्वान् (for युद्धे) V2 B1 3 समतान्, B4 समस्तान् (for समेतान्) Ś1 D2 3 न चित(Ś1 [ऽ]नुवच)यितुमुत्सहे, Ñ1 सगतान्नाभिचिंतये, V1 युद्धे न चिंतयो मम(sic), B3 ममतान्नव चिंतये (for the post half)]

15 G2 om 15 (cf v l 14) Ś1 om 15^{ab} —[b]) Ñ2 V B1 4 D5 7 [ऽ]सि हि (by transp) (for ह्यसि) —[c]) D4 T3 वीर्य- (for वीर्ये) D1 बुद्धौ (for युद्धे) Ś1 D2 3 बुद्धौ च धर्मे, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शौर्ये च बुद्धौ (B1 3 युद्धे), M2 3 दर्पे च युद्धे (by transp) (for युद्धे च दर्पे) Ñ1 बुद्ध्या वीर्येण दर्पेण —[d]) Ś1 नेहास्ति, Ñ1 न चास्ति, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नैवास्ति (for न ह्यस्ति) V1 Dg1 सदृश (for °शस्) —After 15, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 3 M ins

656* उपायज्ञो महाशूर सर्वमायाविशारद ।

[Dt1 D6 उपायतो (for °ज्ञो) Dm1 D4 8 T1 2 G1 महाञ्शूर, M2 3 भवाञ्शूर (for महाशूर) Dt1 महामाया (for सर्वमाया-)]

16 [a]) Ñ2 अनुप्राप्तस् (for अहं प्राप्तस्) —[b]) Dm1 D8 त्वत्सकाश (for त्वत्समीप) Ñ V B1 3 4 D5 7 त्वत्सकाशमरिंदम —After 16^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

657* एतन्मम प्रिय तात मारीच कुरु नान्यथा ।
तपोबलस्थ नियत जानामि त्वा महाबलम् ।
अर्थगौरववत्त्वेन ततस्त्वा प्रब्रवीम्यहम् ।
यच्चापि भवता कार्यं तत्र यातेन मे प्रियम् ।

[(l 1) D5 7 मन (for प्रिय) Ñ2 D7 जात (for प्रिय तात) Ñ2 D7 कुरु मान्यथा —(l 2) V2 illeg from स्थ up to l 3 B1 3 तपोवनस्थ (for °बलस्थ) —(l 3) V1 °तत्त्वे तु, B1 3 सर्व गौरववत्वाच्च(B3 °तत्त्वेन), B4 °वधेन, D5 7 °वद्धेन, G(ed) °गौरवमप्येतत् (for the prior half) —(l 4) V2 illeg for तत्र या Ñ2 D5 7 मत्प्रिय(D5 °ये) (for मे प्रियम्)]

—[c]) Dg1 तत्कार्यं, D3 कर्म च (for तत्कर्म) D4 साचिव्ये (for साहाय्ये) Ś1 Ñ1 D2 शृणु कर्म च साहाय्य ❀ Cm तदिति भिन्न पदम् ।, Cg शृणु तत्कर्मेत्यत्र तदिति भिन्न पदम् ❀ —[d]) Ś1 D2 3 भवता, Ñ1 वदतो, M2 3 वचन (for वचनान्) —For 16^{cd}, Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 subst

658* तच्छृणु त्व महाबाहो महावीर्यं वचो मम ।

[Ñ2 D5 7 तच्छृणुष्व, D1 तस्मात्त्व (for तच्छृणु त्व) D1 साहाय्य कुरु सुव्रत (for the post half)]

17 D1 om 17–20 —[b]) Ś1 चितो (for चित्रो) —[c]) Ś1 आश्रमस्थस्य (for आश्रमे तस्य) —[d]) Ś1 प्रमुख, B1 3 समुखे (for प्रमुखे)

18 D1 om 18 (cf v l 17) —[a]) Ś1 D2 3 त्वा च, Ñ V B1 3 4 D5 7 T2 G M2 त्वा हि, M1 सा त्वा (for त्वा तु) Ñ2 V B1 4 Dm1 D5 7 8 G3 दृष्ट्वा (for सीता) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B1 4 D2 निशम्य, Ñ2 V2 D5 7 निष्क्रम्य, B3 D3 निशाम्य, Dm1 D8 G3 सीता च, T1 दृष्ट्वा च, G2 दृष्ट्वा सा (for दृष्ट्वा तु) —[d]) Dg1 D2 चाभ्यधास्यति, D3 साभिधास्यति

19 D1 om 19 (cf v l 17) —[a]) Ś1 D2 3 M2 ततस्ताभ्या प्रयाताभ्या, Ñ1 अपयामि तयोस्तत्र, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रामे सलक्ष्मणे याते —D6 reads from शून्ये up to निराबाधो in 19^{c} in marg —[b]) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 सीता शून्ये (by transp), V1 शून्ये जाते (for शून्ये सीता) —[c]) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 निरालबा, D3 4 G1 M1 °बाध (for °बाधो) —Ś1 om (hapl) 19^{d}–20^{c} —[d]) M1 damaged for न्द्रप्रभामि D2 3 यथा (for इव) —After 19, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

659* अपयानेऽपि च भवान्समर्थो लघुविक्रम ।
कार्येरय गौरवे चापि विक्रमेऽपि भवान्बली ।
जनस्थाने हता ये तु राक्षसा भीमविक्रमा ।
खरो दूषणस्त्रिशिरा भवाश्चैकोऽपि तत्समः ।
त्वन्मार्गमन्विते तस्मिन्राघवे तु सलक्ष्मणे । [5]
हृताया चापि वैदेह्या कृते शूर्पणखाप्रिये ।

[(l 1) D7 अपयाते (for °ने) V1 हि (for च) —(l 2) V1 B3 4 विक्रमे च, G(ed) विक्रमेण (for विक्रमेऽपि) B1 वर, B3 रणे (for बली) —(l 3) B1 3 च (for तु) Ñ2 reads विक्रमा in marg —(l 4) V1 दूषणोथ खरस्त्रिशिरा, B4 खरदूषणत्रिशिरसो (both hypm) (for the prior half) V1 B3 न (for ऽपि) V2 तेषामेको न त्वत्सम, B4 न तेष्वेकोपि त्वत्सम, G(ed) तेषा चैको न ते सम (for the post half) —(l 5) V1 त्वयि मार्गम् (hypm), B3

ततः पश्चात्सुखं रामे भार्याहरणकर्शिते ।
विस्रब्धं प्रहरिष्यामि कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ २०

तस्य रामकथां श्रुत्वा मारीचस्य महात्मनः ।
शुष्कं समभवद्वक्त्रं परित्रस्तो बभूव च ॥ २१

स रावणं त्रस्तविषण्णचेता
महावने रामपराक्रमज्ञः ।
कृताञ्जलिस्तत्त्वमुवाच वाक्यं
हितं च तस्मै हितमात्मनश्च ॥ २२   G 3 40 34 B 3 36 24 L 3 39 05

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

तन्मागम् (for त्वन्मा°) Ñ2 हि, B1 च, D5 7 [ऽ]पि (for तु) G(ed) राघवे सहलक्ष्मणे (for the post half) —(l 6) Ñ2 D7 चैव, V1 च (subm), D5 om (for चापि)]

20 D1 om 20 (cf v l 17) Ś1 om 20^{abc} (cf v l 19) —^{a}) Ñ V B1 3 4 D5 7 हतोजसि (for तत पश्चात्) Dg1 T3 राम (for रामे) —^{b}) D3 व्यसन- (for -हरण-) Ñ1 B1 4 दूषिते, Ñ2 V D5 7 दु खिते, Dg1 Dt1 T3 -कर्शित (for -कर्शिते) —^{c}) Ñ1 Dm1 D2 8 T1 2 G M2 3 Cg विस्रब्ध (for विस्रब्धं) V2 निहनिष्यामि, G(ed) विहरिष्यामि (for प्रहरिष्यामि) —^{d}) D4 प्रहृष्टेन (for कृतार्थेन) D6 राहुश्चन्द्रप्रभामिव (=19^{d}) —After 20, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

660* एतत्प्रियं मे कुरु याच्यमानो
न मे सहायोऽस्ति भवद्विशिष्टः ।
कार्यं च कालं च समीक्ष्य बुद्ध्या
सर्वानुपायान्विदधासि नित्यम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 एव (for एतत्) —(l 2) V नान्य (for न मे) Ñ2 [ऽ]पि (for ऽस्ति) V भवान् (for भवद्) —(l 3) V1 अकार्यका च (sic) (for कार्यं च कालं च) —(l 4) Ñ2 V2 B3 D5 7 सर्वात्रयास्त्व, B1 सर्वात्मना त्व (for सर्वानुपायान्)]

21 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 om 21 —^{a}) Ñ1 G3 तस्माद् (for तस्य) —^{b}) Ś1 D2 3 मारीचस्यागमद्भय, Ñ1 मारीच. . रक्षस —^{c}) D4 परिभवद् (for सम°) Ś1 Ñ1 D2 3 शुष्कमासीच्च व(Ñ1 °सी.)दन, D1 परिशुष्क मुख चासीद् —^{d}) Ś1 D2 3 स , Ñ1 Dm1 D8 T2 G1 2 M ह, T1 G3 ह्य (for च) D1 उद्वेगश्च मुहुर्मुहु —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

661* ओष्ठौ परिलिहन्शुष्कौ नेत्रैरनिमिषैरिव ।
मृतभूत इवार्तस्तु रावण समुदैक्षत ।

[(l 1) G3 damaged for -शुष्कौ नेत्रैर् ❀ Cv नेत्रै नेत्रव्यापारै अन्यथा बहुवचन न घटते ❀],
while D1 ins

662* यत्नेन महता तस्थौ मूर्छा चावर्तत भूयसी ।
मुहूर्ताल्लब्धसंज्ञश्च रावण वाक्यमब्रवीत् ।
रकारादीनि नामानि रामात्रस्तश्च रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रास सजनयन्त्यमी ।
[For l 3 and 4, cf 3 37 18]

22 ^{a}) Dt1 राक्षस, Dm1 D8 G3 M2 राक्षमस(G3 M2 °स) (for रावण) Ś1 Dt1 D2-4 8 G M तत्र (for त्रस्त-) D1 त्रासविपन्नचेता. —^{b}) D1 महातपा (for °वने) —^{c}) Ś1 D1 2 काले, D3 लोके (for वाक्य) —^{d}) D2 भर्तुर्, D3 कर्तुं (for तस्मै) Ś1 भर्तुश्च तथात्मनश्च, D1 तस्यात्महित तथैव (for तस्मै हितमात्मनश्च) —For 22, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

663* स रामवीर्यज्ञतया विचेतनो
महाहवे रावणवाक्यचोदित ।
कृताञ्जलिश्चेदमुवाच रावण
हित च युक्त परमार्थतो वच ।

[(l 1) B1 -वीर्यभयाद्, B3 -वीर्यकृतया Ñ1 निर्चितयन् (for विचेतनो) —(l 2) Ñ1 महावने, D5 °नये (for °हवे) B3 4 रामशरार्दित पुरा (for रावणवाक्यचोदित) —(l 3) Ñ1 तत्त्वम् (for चेदम्) —(l 4) Ñ1 परं च यद्, V2 B3 परमात्मनो, B1 च परात्मनो, B4(marg also च परात्मनो) च यदात्मनो (for परमार्थतो)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 रावणवाक्य, Ñ1 मारीचसमागम , D1 रावणप्रचार —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 N1 B1 3 D2 om , Ñ2 D5 7 41, V1 40, V2 42, B4 43, Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 8 T G M1 36, D1 38, D3 44, M2 3 37 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३५

G 3 41 1 B 3 37 1 L 3 40 1 तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्य वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो मारीचो राक्षसेश्वरम् ॥ १
सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ २
न नूनं बुध्यसे रामं महावीर्यं गुणोन्नतम् ।
अयुक्तचारश्चपलो महेन्द्रवरुणोपमम् ॥ ३
अपि स्वस्ति भवेत्तात सर्वेषां भुवि रक्षसाम् ।
अपि रामो न संक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥ ४
अपि ते जीवितान्ताय नोत्पन्ना जनकात्मजा ।
अपि सीतानिमित्तं च न भवेद्व्यसनं महत् ॥ ५

35

D8 begins with ॐ, T2 with इति श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 G(ed) om 1 —^{c}) Dt1 D6 8 महातेजा (for °प्राज्ञो) —^{d}) D4 राक्षसेश्वर —For 1, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 subst

664* एवमुक्तस्तु मारीचो दशग्रीवेण रक्षसा ।
उद्भ्रान्तनयन स्तब्ध प्रत्युवाच कृताञ्जलि ।

[(l 1) D1 उक्त्वा तु Ś1 राक्षस (for रक्षसा) D1 रावण राक्षसेश्वर (for the post half) —(l 2) Ñ1 युक्त, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रह्व, D3 नम्र (for स्तब्ध) Ś1 D2 3 प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् (for the post half) D1 पुनरेव नतो वाच मुखेन परिशुष्यता]

2 =(Vulg) 6 16 21, Mbh (var) 5 37 14 —^{a}) Ś1 D2 3 वै महाराज, T3 पुरुषा लोके, (for पुरुषा राजन्) —^{b}) Ś1 D2 पुरुषा, D3 मनुष्या, G2 सतत (for सतत) D2 प्रियदर्शना —^{c}) Ś1 सु, Ñ2 V2 B3 D1–3 5 7 T2 G M Cg तु (for च) D5 [अ]पथ्यस्य (sic) (for पथ्यस्य) ❀ Cr k t अपि तु अप्रियस्यापि तत्कालमप्रियतया प्रतीयमानस्यापि कालातरे पथ्यस्य ❀ —^{d}) D6 Ct भोक्ता (for श्रोता) Ñ2 D7 [अ]पि, B4 D5 सु- (for च) —After 2, V2 B4 ins

665* बहु सचिन्त्य तपसा राघवार्थेन चोदित ।
प्रवक्तुमुपचक्राम कारण नैर्ऋतेश्वरम् ।

[(l 1) V2 मनसा (for तपसा) V2 राघवस्याय . . . (illeg) (for the post half)]

3 ^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 G2 M1 2 नूनं न (by transp), M3 ननु त (for न नूनं) D1 मन्यसे, D6 वध्यसे (for बुध्यसे) M3 राजन् (for रामं) —^{b}) Dg1 Dt1 D6 8 T3 महावीर्य, T2 G2 °वीर (for °वीर्यं) Dg1 Ck -गुणान्वित, D1 महाबल, T2 °त्तर, M2 गुणाकर (for गुणोन्नतम्) Ś1 Ñ V1 B1 4 D2 3 5 7 यथा वीर्यं (Ś1 राम) यथा बल, V2 यथा वीर्यमहाबल, B3 महावीर्यं यथा बल, L(ed) यथा रामो महा बल —^{c}) Ś1 D1–3 अयुक्ताचार, Dg1 अयुक्तश्चार- (for °क्तचारश्) V1 च बल (for चपलो) Ñ1 अयुक्ताचारकुशलो —^{d}) Ś1 B1 D2 -वरुणोपम (for °पमम्) —After 3, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

666* रामेण यद्राक्षसेन्द्र वर्धते तव विग्रह ।
सर्वं राक्षसलोक हि तिष्ठन्त विद्धि सशये ।

[(l 1) V B1 चेद् (for यद्) B3 4 यद्राक्षसेंद्र रामेण (for the prior half) —(l 2) V1 D5 मर्व- (for सर्वं) B3 सैन्य, D7 -लोके (for -लोक) B3 विनष्ट विद्धि तेन ते (for the post half)]

4 ^{b}) Dt1 Dm1 D6 8 Ct अपि (for भुवि) B3 D2 G3 सर्वेषा रक्षसा भुवि ❀ Cg रक्षसा सजातीयाना स्वस्ति भवेदपि । आर्षी षष्ठी ❀ V2 repeats 4^{cd} after 5^{ab} —^{c}) V1 [अ]थ, M3 (before corr) स (for न) Ś1 D2 रावण (for रामो न) V2 भवेत्क्रुद्ध (both times) (for न सक्रुद्ध) —^{d}) Dg1 Dt1 D6 T3 Cm लोकानराक्षसान्, Ct लोकमराक्षस (as in text) —After 4 Ñ1 M2 ins

667* पौरुषेण विहीनस्त्वमासादयितुमिच्छसि ।

[M2 नासादयितुम्],

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

668* अल्पवीर्यो महावीर्यमुत्कृष्टबलपौरुषम् ।
राम त समरे मोहाद्यस्त्व योधितुमिच्छसि ।

[(l 1) B1 3 अपि (for अल्प-) —(l 2) G(ed) त्व (for त) V1 यस्त, D5 यत्त्व (for यस्त्व) B3 यस्त्वमिच्छसि दुर्मते, G(ed) आसादयितुमिच्छसि (for the post half)]

5 ^{a}) D1 अपि जीवितनाशाय —^{b}) Ñ1 D3 (with hiatus) उत्पन्ना, Ñ2 D2 5 7 चोत्पन्ना (for नोत्पन्ना) —After 5^{ab}, V2 repeats 4^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V Dm1 D2–5 7 8 T2 G M -निमित्त ते, B1 3 4 D1 -निमित्तेन (B3 4 °त्ते च) (for -निमित्त च) —^{d}) Ś1 D2 3 न भावि, Ñ1 भविता, D4 नो भवेद् (for न भवेद्) T1 मम (for महत्) —After 5, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

669* अपि ते स्वस्ति वशाय अपि स्वस्ति शुभाय ते ।
अपि त्वा विपुला लक्ष्मीर्न जह्याद्दनदात्मज ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves V2 illeg from first स्वस्ति up to शुभाय in the post half. Ñ2 V1 B4 D5 7 सुताय (for शुभाय) —(l 2) V2 illeg for र्न जह्याद्दन]

अपि त्वामीश्वरं प्राप्य कामवृत्तं निरङ्कुशम् ।
न विनश्येत्पुरी लङ्का त्वया सह सराक्षसा ॥ ६
त्वद्विधः कामवृत्तो हि दुःशीलः पापमन्त्रितः ।
आत्मानं स्वजनं राष्ट्रं स राजा हन्ति दुर्मतिः ॥ ७
न च पित्रा परित्यक्तो नामर्यादः कथंचन ।
न लुब्धो न च दुःशीलो न च क्षत्रियपासनः ॥ ८
न च धर्मगुणैर्हीनः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
न च तीक्ष्णो हि भूतानां सर्वेषां च हिते रतः ॥ ९
वञ्चितं पितरं दृष्ट्वा कैकेय्या सत्यवादिनम् ।
करिष्यामीति धर्मात्मा ततः प्रव्रजितो वनम् ॥ १०
कैकेय्याः प्रियकामार्थं पितुर्दशरथस्य च ।
हित्वा राज्यं च भोगांश्च प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ११
न रामः कर्कशस्तात नाविद्वान्नाजितेन्द्रियः ।
अनृतं न श्रुतं चैव नैव त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १२

G. 3 41. 13
B 3 37. 12
L 3 40 13

6 - ^{a}) Ñ1 D1 M2 ईदृश (for ईश्वर) —^{b}) V1 असद्वृत्त (for कामवृत्त) —^{c}) Ś1 मा विनश्येत्, D1 भवितेय (for न विनश्येत्) —^{d}) D4 मारीचेन (for त्वया सह) —After 6, Ś1 D1–3 ins

670* अपि स्वस्ति भवेत्तात सर्वेषां न क्षपाचर ।
येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रिय ।

[Ś1 om l 1 —(l 1) L(ed) च (for न) D1 सर्वपा क्षणदाचर (for the prior half)],

while Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 ins

671* त्वं शठै पापनिर्वृत्तैर्दुष्टशीलैर्दुरात्मभि ।
मा मैव स्वजनं राजन्सराष्ट्रं हन्तुमर्हसि ।

[(l 1) B1 य शठ (for त्वं शठै) —(l 2) V2 B4 स्वराष्ट्र (for स°)]

7 ^{ab}) Dt1 सुद्विध, D1 त्वादृश (for त्वद्विध) D4 पापवृत्तो (for काम°) Ñ1 पापमन्त्रवित्, Dm1 D8 T3 G2 3 M1 °यन्त्रित, D4 कामयन्त्रित (for पापमन्त्रित) Ś1 D2 3 पापवृत्तो हि दु शील (Ś1 बहि शील) पापमन्त्री नराधिप, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दु शीलस्त्वद्विध पाप कामवृत्तोजितेन्द्रिय —Dm1 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) Ñ1 सधन, V1 सजन (for स्वजन) Ś1 D2 3 हति, Ñ V B1 3 4 D5 7 राजा (for राष्ट्र) —^{d}) D6 om स (subm) D6 हतु (sic) Ś1 प्रजा हति सुदुर्मति, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हति राष्ट्र च (V सु) दुर्मति, D2 3 प्रजा राष्ट्र सु (D3 च) दुर्मति —After 7, Ñ2 V B1 (l 1 only) 3 4 D5 7 ins

672* ये च पूर्वं त्वया प्रोक्ता दोषा रामस्य धीमत ।
दु श्रुत तव तद्रक्ष स महात्मा महायशा ।

[(l 2) V2 illeg from श्रुत up to 8^{ab}]

8 D1 om 8^{ab} (cf v l 7) V2 illeg for 8^{ab} (cf v l 672*) —^{a}) Ś1 स (for न) Ś1 D2 3 हि, Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D4 5 7 8 T1 2 G M1 स (for च) M1 om 8^{bc} —^{b}) D2 रामश्चात्र (for नामर्याद) V1 कदाचन Ś1 रामश्चात्र कथ भवेत् —After 8^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins.

673* प्रजा न भिन्नास्तस्य न तस्य विमुखा द्विजा ।
निर्मर्याद स नो वीरो न हीनो राजलक्षणै ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 विपन्ने स्पृहा (for विमुखा द्विजा) —(l 2) B4 समो (sic) (for स नो) Ñ2 B3 4 D5 7 धीरो (for वीरो)]

V2 illeg for 8^{cd} —^{c}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 पापो (for (for लुब्धो) S1 D2 3 नाति-(D3 °पि) (for न च) —^{d}) Ś1 D2 3 नापि(Ś1 °ति-) (for न च) Ñ2 V1 Dg1 -पाश (V1 °शु)ल, B -पाशन (for -पासन) —After 8, Ñ2 V B1 3 (followed by 676*) 4 D5 7 read 12

9 Dg1 reads 9^{ab} in marg —^{a}) Ñ V2 B4 D5 7 न स, V1 न वा (for न च) S1 धर्मैर्, I2 भर्तुर् (for धर्म-) D1 तथा धर्मगुणोपेत —^{b}) Ñ B1 3 4 G M Cg -[आ]नदि- (for -[आ]नन्द-) —^{c}) V1 om (subm), B1 3 4 D5 7 न (for हि) Ś1 D2 स तीक्ष्णश्च न भूताना, Ñ1 Dm1 D4 8 T1 2 G M न (Ñ1 स) तीक्ष्णो न च भूताना, D1 न तीक्ष्ण सर्वभूताना, D3 न स तीक्ष्णश्च भूताना —^{d}) Dt1 D6 T1 सर्वभूत- (for सर्वेषा च) D4 G1 3 M3 [अ]हिते रत Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 सर्वेषामहिते रत —After 9, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

674* एते दोषा न रामस्य अनृत तव भाषितम् ।
दु श्रुत च त्वया वीर रामो हि गुणवत्तर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) B4 बलवत्तर (for गुण°)]

10 ^{a}) T2 वचित Ś1 D2 3 मत्वा, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —^{d}) B1 यत, Cg तात (for तत) B4 Dg1 Dm1 D4 T G प्रव्राजितो ❀ Cvp पितुराज्ञा पुरस्कृत्य तत प्रव्रजितो वनमिति च पाठ ❀—After 10, Dg1 T3 ins

675* पितुराज्ञा पुरस्कृत्य तत प्रव्राजितो वनम् ।

11 Ś1 reads 11 in marg —^{c}) Dt1 om च (subm) D4 T1 G1 M3 भोग (for भोगाश्च) —^{d}) Ñ2 V2 B1 3 4 D1–3 5 7 M2 दण्डक वन

12 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 12 after 8 V2 illeg for 12^{ab} —^{a}) Dg1 T3 तावन् (for तात) —^{c}) Dm1 D8 T3 दुष्कृत, D3 दु श्रव, T1 G3 M1 3 Cg k दु श्रुत (for न श्रुत) Dt1 चैव, M2 3 चास्य (for चैव) Ś1 Ñ V1 B1 3 4

G 3 41 18 B 3 47 13 L 3 40 14
रामो विग्रहवान्धर्मः साधुः सत्यपराक्रमः ।
राजा सर्वस्य लोकस्य देवानामिव वासवः ॥ १३
कथं त्वं तस्य वैदेहीं रक्षितां स्वेन तेजसा ।
इच्छसि प्रसभं हर्तुं प्रभामिव विवस्वतः ॥ १४
शरार्चिषमनाधृष्यं चापखड्गेन्धनं रणे ।
रामाग्निं सहसा दीप्तं न प्रवेष्टुं त्वमर्हसि ॥ १५
धनुर्व्यादितदीप्तास्यं शरार्चिषममर्षणम् ।
चापबाणधरं वीरं शत्रुसेनापहारिणम् ॥ १६
राज्यं सुखं च संत्यज्य जीवितं चेष्टमात्मनः ।
नात्यासादयितुं तात रामान्तकमिहार्हसि ॥ १७

D2 5 7 T2 अनृत तु श्रु(T2 °क्त)त त्वेतद्(Ś1 Ñ1 D2 वापि, T2 चापि), D1 अनृत तु श्रुत वा ते —d) Ñ1 किमिद, Dt1 ? ? त्व (missing), D1 3 6 T3 G3 M1 Cr k t नैव त्व, G1 नेच्छेय (for नैव त्व) Dm1 कर्तुम् (for वक्तुम्) Ñ2 V1 B1 3 4 वचन तव(B1 मम) राक्षस, D4 T2 नैव वक्तु त्वमर्हसि —After 12, Ś1 reads 16ab —After 12, B3 ins , while V2 ins before 12cd

676* न दुर्भगश्च्युतश्चैव नातपस्वी धनुर्धर ।
[V2 illeg up to नातपस्वी]

13 Dt1 om 13 —a) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dm1 D2-5 7 8 T2 G M transp रामो and धर्म D1 धर्मो विग्रहवानेव M2 reads b in marg.—b) Ñ1 तथा, D4 G1 M3 रणे (for साधु) Ś1 Ñ2 B3 D2 3 प्रतिश्रव , V B1 -प्रतिश्रुत , B4 D5 7 -परिश्रव (for -पराक्रम) —After 13ab, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

677* मधुर शीलसम्पन्नो मध्यस्थो न च गर्वित ।
गुणैरुपचित सर्वे सर्वदोषविवर्जित ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 मध्यस्थो(D5 °मो)नवम पितु (for the post half) —(l 2) Ñ2 V उपचितै (for °त) V1 सर्वदोषैर्विवर्जित , V2 illeg (for the post half)]

—c) B3 च सर्वे (for सर्वस्य) Ś1 सर्वस्य लोकाना (sic) —d) T1 2 देवाना मघवानिव —After 13, Ś1 reads 15cd

14 a) Dg1 हि, Dt1 Dm1 D6 8 G3 तु, Ck च (for त्व) —b) G1 स्नेह- (for स्वेन) —c) Dg1 Dt1 D6 T3 इच्छसे D2 हतु, D3 भोक्तु , T2 कर्तुं (for हर्तुं) Ñ V B1 3 4 D5 7 हर्तुमिच्छसि दुर्बुद्धे(Ñ1 दुष्टात्मन्) —d) Ñ V B1 3 4 D5 7 M2 विभावसो (for विवस्वत) —After 14, Ñ V2 B1 3 4 D5 7 M2 ins

678* भार्यां रामस्य सदृशी हृत्वा दशरथस्नुषाम् ।
न शक्या रक्षितु प्राणा यद्यपि त्रिदशा गति ।

[V2 illeg from भार्या in l 1 up to खड्गेन्ध in 15b —(l 1) Ñ1 हृत्वा त्व (for सदृशी) Ñ1 वैदेही (hypm), Ñ2 पृ . (illeg) (for हृत्वा) —(l 2) B1 3 शक्य, D5 शक्योसि (hypm) (for शक्या) B3 यद्यपि (for यस्यापि) Ñ1 यास्यसि यमसादन (for the post half)]

15 V2 illeg up to खड्गेन्ध in b (cf v l 678*) —b) Dg1 T3 Cm खड्गचापेंधन (by transp) Ś1 चापखड्गधर रणे, Ñ1 शरचापधर रणे, D3 चापहस्त तु त रणे, G(ed) घोरचापेंधन रणे ꕥ Cv शरार्चिषमित्यादि । एकागरूपकम् ꕥ Ś1 reads 15cd after 13 —c) D5 7 सुमहा- (for सहसा) Dg1 दीप्ति, G2 क्षिप्त (for दीप्त) —After 15, Ñ1 reads 20ef, repeating it in its proper place while V1 ins l 3-6 of 681*

16 D1 om 16-20abcd V1 om 16 Ś1 reads 16ab after 12 —a) D3 -र्व्यायत- (for र्व्यादित-) —Ñ1 illeg for 16b —b) Ś1 D2 शरदष्ट्रम् , D3 4 G1 M2 शरजिह्वम् (for शरार्चिषम्) —c) Ñ1 Dm1 D8 G3 खड्ग(Ñ1 illeg)-चाप , Dg1 T2 3 G2 M1 3 चापपाश , D3 M2 आत्तचाप-, D4 G1 खड्गपाश- (for चापबाण-) Dg1 Dt1 D6 T3 तीक्ष्ण (for वीर) Ś1 खड्गजिह्व दुराधर्षं —d) M2 3 शत्रुसैन्य- (for °सेना-) Ś1 D3 -निबर्हण, G2 प्रहारिणं (for -[अ]पहारिणम्) T1 शत्रुसैन्यप्रहारिणम् —For 16cd, D2 subst , while D3 ins after 16ab

679* आशीविषमिव क्रुद्ध न राम द्रष्टुमर्हसि ।
[D3 स्प्रष्टुम् (for द्रष्टुम्)]

—For 16, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 subst

680* कार्मुकव्यात्तदीप्तास्य शरजिह्वाग्रकेसरम् ।
रामसिंह वने तात न धर्षयितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 V2 B1 3 D5 7 कार्मुकव्यात्त (for °व्यात्त). —(l 2) B3 वनात् (for वने) B4 धर्षितुम्(subm) (for धर्षयितुम्)]

—Thereafter all the above MSS cont , while V1 ins l 3-6(owing to om) after 15

681* प्रज्ञाधातु शीलशृङ्ग रूपपुष्पितकाननम् ।
रामशैलमशीलस्त्व न कम्पयितुमर्हसि ।
बुद्धिवेलापरिक्षिप्त धनुर्विस्फारितस्वनम् ।
रामसागरमक्षोभ्य न दोर्भ्या तर्तुमर्हसि ।
खड्गदण्डधनुष्पाश शरौघजठर प्रभुम् । [5]
रामकालमकालेन न कालयितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 प्रज्ञातुग (for °धातु) —(l 2) B4 अशीलात्मन् (for °लस्त्व) —(l 4) V2 illeg from मक्षोभ्य up to l 6 —(l 5) D7 खड्गदड V1 B1 3 4 -धनुष्पाणि (for °पाश) B1 3 धनु (sic) (for प्रभुम्) V1 शरौघशनकिंकर (for the post. half) —(l 6) D5 अकाली त्व (for °लेन)]

17 D1 om 17 (cf v l 16) —a) Ñ1 धर्म च, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भोगाश्च, D2 सत्य च (for संत्यज्य). —b)

अप्रमेयं हि तत्तेजो यस्य सा जनकात्मजा ।
न त्वं समर्थस्तां हर्तुं रामचापाश्रयां वने ॥ १८

प्राणेभ्योऽपि प्रियतरा भार्या नित्यमनुव्रता ।
दीप्तस्येव हुताशस्य शिखा सीता सुमध्यमा ॥ १९

किमुद्यमं व्यर्थमिमं कृत्वा ते राक्षसाधिप ।
दृष्टश्चेत्त्वं रणे तेन तदन्तं तव जीवितम् ।
जीवितं च सुखं चैव राज्यं चैव सुदुर्लभम् ॥ २०

स सर्वैः सचिवैः सार्धं विभीषणपुरस्कृतैः ।
मन्त्रयित्वा तु धर्मिष्ठैः कृत्वा निश्चयमात्मनः ॥ २१ G 3 41 32 B 3 37 22 L 3 40 23

Ñ2 V B1 3 4 D5 7 च यदीच्छसि (for चेष्टमात्मन) —^{c}) Ś1 नैवामादयितु, D2 M3 नाद्या°, D3 नाद्यालिंगयितु, M2 नाभ्या° (for नात्यासादयितु) —^{d}) T1 अथ (for इह) Ñ1 रामोतक इवापर —For 17^{cd}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

682* नैनामादयितव्यो हि त्वया राम प्रतापवान् ।

[Ñ2 [s]पि (for हि) B4 निवासादृयितव्यो (sic) हि (for the prior half) V2 illeg from प्रतापवान् up to 19^{ab}]

—After 17, Ñ1 reads 21^{ab}

18 D1 om 18 (cf v l 16) V2 illeg for 18 (cf v l 682*) —^{a}) Ñ2 D5 7 बलं तेजो (for हि तत्तेजो) —^{b}) D4 यत्र (for यस्य) —After 18^{ab}, M2 reads 21^{ab} for the first time, repeating it in its proper place —Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{c}) Ś1 M3(before corr) हृतु, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 स्प्रष्टुम् (for हर्तुं) —^{d}) T2 G2 M1 पादाश्रया (for -चापा°) Dm1 D8 वनात् (for वने) Ś1 B1 D2 3 M2 रामबाहु(M2 °चाप)बलाश्रया, Ñ V1 B3 4 D5 7 अपि रामव्यपाश्रया(V1 °यात्) —After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

683* तस्य सा नरसिंहस्य सिंहोरस्कस्य भामिनी ।

[D6 वै (for सा) Dt1 om hapl सिंहस्य T2 भामिनी]

19 D1 om 19 (cf v l 16) V2 illeg for 19^{ab} (cf v l 682*) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{a}) Ñ1 illeg for 19^a Ś1 D2 प्रियेभ्यो (for प्राणेभ्यो) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रियतमा, D4 प्रिया भार्या, T2 प्रिया तात (for प्रियतरा) —^{b}) Ś1 D2 3 रामा राममनुव्र (Ś1 °श्रि)ता, D4 नित्यमेवमनुव्रता —After 19^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

684* न सा धर्षयितु शक्या मैथिल्योजस्विन प्रिया ।

[M1 [ओ]जस्विनी Dt1 Dm1 D8 G3 मैथिली जनकात्मजा, M3 मैथिली राघवप्रिया (for the post half)]

—^{c}) हुताज्यस्य (for °शस्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 शिखा दीप्ता सु(Ś1 तु)मध्यमा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शिखा सीता सुमध्यमा, D3 शिखा त्व स्प्रष्टुमिच्छसि

20 D1 om 20^{abcd} (cf v l 16) —^{a}) Ñ V1 व्यर्थमिद, D4 इम कृत्वा, D5 व्यर्थममु, T1 M2 इद व्यर्थं, G1 M3 इम व्यर्थं (by transp) (for व्यर्थमिम) T2 G2 M1 किमु व्यर्थमिद श्रुत्वा(G2 कृत्वा, M1 कर्तुं) —^{b}) D4 व्यर्थं ते, T2 M1 वीक्षसे, G2 द्रक्ष्यसे (for कृत्वा ते) Ñ V B4 Dm1 D5 7 8 M1 राक्षसेश्वर (for °साधिप) B1 कुर्यास्त्व राक्षसेश्वर, B3 ते कृत्वा राक्षसेश्वर —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दृष्टौ चावा, Dg1 Dm1 D4 8 T3 G1 M1 दृष्टश्चेत्तु, D3 6 दृष्टश्च त्व (for दृष्टश्चेत्त्व) V2 illeg from त up to सशयित in l 1 of 687* Ś1 D3 वने (for रणे) Ñ1 दृष्टमात्रो वने तेन, D2 दृष्टस्त्वेव वने तेन —^{d}) Ś1 D2 M1 3 जीवित तव (by transp), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जीवित च नौ, Dt1 D6 उप° (for तव जीवितम्) M2 दुर्लभ जीवित च ते ❀ Ct तेन चेत्त्व रणे दृष्टस्तदा तदन्त तद्दर्शनावसान तव जीवितमित्यर्थ ❀ —Ñ1 repeats 20^{ef} here, reading it for the first time after 15 —Ñ1(first time) illeg after जीवित up to सुदु in ^{f} —^{e}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 5 7 जीवित चैव राज्य च, Ñ1(second time) जीवित खलु भोगाश्च, V1 जीवितव्य च राज्य च, D1 3 जीवित खलु राज्य च —^{f}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 सुख (for राज्य) Ñ1(second time) illeg for चैव सुदुर्लभम् D1 चेह (for चैव) ❀ Cm जीवितमित्यर्थं मित्र वाक्यम् ❀ —After 20, Ś1 D2 3 ins, while M2(*inf lin*) cont after 689*

685* दौरात्म्य त्यजसे राजन्रणे रामेण सगत ।

[D3 त्यक्ष्यसे (for त्यजसे) M2 दौरात्म्यात्त्यक्ष्यसे राज्य (for the prior half)]

—After 20, Ñ1 ins

686* दुर्लभानि सदा राजञ्जीवलोकसु * - - l,

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

687* राघवेण विरुद्धस्य सर्वं सशयित तव ।
गम्यता स्वपुरीं त्यक्त्वा रोष मध्यस्थता व्रज ।

[(l 1) V2 illeg up to सशयित —(l 2) B1 गच्छता स्वपुरी ल्का (for the prior half)],

whereas Dg1 D8 l1 M2 ins

688* यदिच्छसि चिर भोक्तु मा कृथा रामविप्रियम् ।

[T1 M2 यदीच्छसि Dg1 सुख (for चिर)]

—Thereafter M2 cont

689* दारान्भोगाश्च बन्धूश्च लङ्कामात्मानमेव च ।

—M2 further cont 685*

—On the other hand, D1 ins after 20

690* राममासाद्य त वीर महाबलपराक्रमम् ।

21 Ñ1 reads 21^{ab} after 17 M2 reads 21^{ab} for the first time after 18^{ab}, repeating it here —^{a}) Dm1 D8 G3 सर्वेश्च, G2 तत्सर्वं (for स-सर्वं) T2

G 3 41 32
B 3 37 23
L 3 10 24

दोषाणां च गुणानां च संप्रधार्य बलाबलम् ।
आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
हितं हि तव निश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २२

अहं तु मन्ये तव न क्षमं रणे
समागमं कोसलराजसूनुना ।
इदं हि भूयः शृणु वाक्यमुत्तमं
क्षमं च युक्तं च निशाचराधिप ॥ २३

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

मन्त्रिभि (for सचिवै) —^{b}) Dg1 -पुर सरै , T1 2 G2 M1 2 (second time) 3 Ct -पुरोगमै (for -पुरस्कृतै) Ś1 Ñ1 D2 M2 (second time) समन्त्रयितुमर्हसि, D1 त्व मन्त्रयितुमर्हसि, D3 स मन्त्रयितुमर्हसि Ñ1 illeg for 21^{c} Dg1 reads 21^{c}-22^{b} in marg —^{c}) M2 चिंतयित्वा Ś1 D2 3 च, Dt1 D6 8 स, T3 सु- (for तु) Ś1 D2 3 धर्मज्ञै , B1 धर्मज्ञ, B3 4 Dg1 धर्मिष्ठ (Dg1 °ष्ठ), Dm1 D1 4 8 T2 G M1 3 धर्मिष्ठ, M2 धर्मार्थौ (for धर्मिष्ठै) —^{d}) Ś1 D2 3 आहवे (for आत्मन) —For 21, Ñ2 V D5 7 subst , while B1 3 4 subst for 21^{ab}

691* गुरुलाघवसयुक्त मन्त्रिभि सह मन्त्रय ।
तिष्ठन्तु मन्त्रिण सर्वे राक्षसेन्द्र विभीषणम् ।
सर्वभावेषु पृच्छ त्व स ते श्रेयोऽभिधास्यति ।

[(l 2) V2 illeg up to राक्षसेन्द्र वि V1 B1 D5 राक्षसेंद्र —(l 3) V B1 3 4 कार्येषु (for -भावेषु)]

—Thereafter all the above MSS cont

692* महातपोधना सिद्धा सर्वदोषवहिष्कृताम् ।
त्रिजटा पृच्छ राजेन्द्र सा ते श्रेयोऽभिधास्यति ।
दूषणस्य कृते यत्ते हृद्गत कोपकारणम् ।
खरस्य तु कृते यच्च रक्षस्त्रिशिरसस्तथा ।
कृते शूर्पणखायाश्च तथान्येषा च रक्षसाम् । [5]
न ते तद्धृदये धार्यं राक्षसेन्द्र प्रसीद मे ।

[(l 1) B3 ज्ञाता (for सिद्धा) —(l 3) V2 illeg from हृद्गत up to त्रिशि in l 4 B1 4 -धारण (for -कारणम्) V1 हृदये रोषधारण, B3 कृत कोपस्य धारण (for the post half) —(l 4) V1 B1 च, B3 om (subm) (for तु) V1 B4 ते (for च). —(l 6) V1 B1.3 4 कार्यं (for धार्यं)]

22 Dg1 reads 22^{ab} in marg (cf v l 21) —^{a}) Dg1 om first च (subm) —^{b}) Ś1 सम्प्रदर्श्य महाबल —^{d}) Ś1 D2 तथैव च, D3 बलाबल (for च तत्त्वत) Ñ V B1 3 4 D5 7 राम(B4 पर)स्य च पराक्रम —^{e}) Dg1 T1 2 G M3 हिताहित वि(Dg1 G2 च)निश्चित्य, M1 आयतिं च हि निश्चित्य, M2 * * * * विनिश्चित्य —^{f}) Dg1 G2 क्षेम कर्तुं त्वमर्हसि --For 22^{ef}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 7 (Ś1 Ñ1 D1–3 om. l 1) subst

693* समस्तैर्मन्त्रिभि सार्धं मन्त्रयित्वा च रावण ।
आयतीहितमालोच्य ततस्त्व कर्तुमर्हसि ।

[(l 1) V2 illeg from स्तै up to यित्वा —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–3 आयतिं त्व(D2 3 च) तदा(Ś1 D2 °था)त्व च, V B4 आयतीं च समालोच्य(V1 °क्य) (for the prior half) V B1 3 4 ततस्ता हर्तुमर्हसि(B3 °मिच्छसि) (for the post half)]

23 ^{a}) B4 न तव (by transp) M2 क्षमो (for क्षम) —^{b}) M2 समागम —^{c}) Ñ B1 3 4 D3 5 7 M3 च, D1 तु (for हि) Ñ1 illeg for भूय Ś1 उद्यम (for उत्तम) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हित (for क्षमं) Ñ1 निशाच***, T1 निशाचरेश्वर (for °राधिप)

Colophon *Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 मारीच(D2 °चि)वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om., Ñ2 D7 42, V1 D5 41, V2 43, B4 44, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 37, D1 39, D3 45, M2 3 38 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३६

कदाचिदप्यहं वीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपमः ॥ १
नीलजीमूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
भयं लोकस्य जनयन्किरीटी परिघायुधः ।
व्यचरं दण्डकारण्यमृषिमांसानि भक्षयन् ॥ २

विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा मद्वित्रस्तो महामुनिः ।
स्वयं गत्वा दशरथं नरेन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ ३
अयं रक्षतु मां रामः पर्वकाले समाहितः ।
मारीचान्मे भयं घोरं समुत्पन्नं नरेश्वर ॥ ४

G 3 42 13
B 3 38 5
L 3 41 5

36

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

694* एवमुक्त्वा तु मारीचो रावण राक्षसाधिपम् ।
पुनरेव महाप्राज्ञ इद वचनमब्रवीत् ।
विदित मम ते जन्म विदितं मम ते बलम् ।
विदित मम तेजस्ते विदितो मम विक्रम ।

[(l 1) Ñ2 V2 D7 उक्तस् (for उक्त्वा) —(l 2) B4 महाबाहुर् (for °प्राज्ञ) —Ñ2 om (hapl) l 3 —(l 3) B4 तव मे (*for second मम ते*) —(*l* 4) V1 तव (*for* second मम)]

1 ᵃ) Ś1 D1–3 पुरा वै (D1 कदाचिद्) वीर्यमत्तोह —ᵇ) M2 पर्यट (for पर्यटन्) For subst see below

2 ᵃ) T3 स्निग्धवैदूर्यस° —ᵇ) D1 T2 G2 M1 3 -भूषण (G2 °णै) (for -कुण्डल) —For 1–2ᵃᵇ, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

695* पुराह मेघसकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
व्यचर दण्डकारण्ये मासशोणितभोजन ।
बल नागसहस्रस्य धारयन्पर्वतोपम ।

[(l 2) V1 व्यचरन्, B1 3 अचर (for व्य°) B3(*sup lin* also) मुनि- (for मास-) V1 -भक्षण (for -भोजन)]

—ᶜ) Ś1 D2 3 सर्वस्य (for लोकस्य) —ᵈ) Dg1 D1 परमायुध (for परिघा°) —After 2ᶜᵈ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

696* भीषणै राक्षसैर्घोरै पुरुषादै समावृत ।

—Thereafter D5 7 cont. 697*.

—ᵉ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न्य(B1 अ)वस, D8 अचर (for व्यचर) Ś1 Ñ1 D2 3 अ(Ś1 आ)च (D2 चि)र दडकारण्ये —ᶠ) Ś1 D2 3 मुनिमासानि, Dt1 ऋषिमासादि (for ऋषिमासानि) Ñ1 हिंसस्तत्र बहून्मुनीन् , D1 तापसान्सप्रधर्षयन् —After 2, Ñ2 V B1 3 4 ins , D5 7 cont after 696*

697* अथ काले तु सप्राप्ते सप्राप्तोऽह तमाश्रमम् ।
यस्मिन्वसति धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनि ।
तत सपरिवारोऽहमज्ञानादाश्रम गत ।
दृष्टश्च तापसैस्तत्र उद्विग्नाश्च तपोधना ।
यदा चाप्रयतास्ते वै यदोच्छिष्टा भवन्ति च । [5]
होमव्यासक्तहृदया यदा ते राक्षसाधिप ।
राक्षसेन्द्र तदा तेषा करोमि कदन महत् ।
अप्रमत्ता यदा राजन्शुचयो मुनिपुगवा ।
प्रदीप्त दहन क्रुद्धा दहेयुरिति मे मति ।
मन्यमाना प्राणिवधमृषय पावकोपमा । [10]
न ते क्रोध विमुञ्चन्ति तपसस्तस्य नाशनम् ।

[(l 1) V1 B3 तव (sic) (for तम्) —(l 4) Note *hiatus between the two halves V2* ते (*for* second च) D5 7 समुद्विग्नास् (to avoid hiatus) (for उद्विग्नाश्च) —(l 5) Ñ2 D5 7 वा (for च) —(l 6) B4 मोह- (for होम-) B3 राक्षसेश्वर (for °माधिप) —(l 11) B3 तु (for ते)]

3 ᵃ) Ñ1 तु, D2 3 [ऽ]पि, M1 हि (for ऽथ) D1 विश्वामित्रर्षिर्धर्मात्मा —T3 reads in marg from 3ᵇ–5ᵃ —ᵇ) Ñ1 M2 मम त्रस्तो, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 जितक्रोधो, D1 मम त्रासान (for मद्वित्रस्तो) B4 om महा Ś1 D2 3 सत्रास समुपागत —ᶜ) *Ś1 अपि गत्वा, Ñ1 स हि गत्वा, Ñ2* V B1 3 4 D2 3 5 7 अभिगम्य (D2 3 °त्वा), D1 अभिगच्छ (sic) (for स्वय गत्वा)

4 T3 reads 4 in marg (cf v l 3) —ᵃ) Ś1 D2 3 राजन् , Dg1 Dm1 D4 8 T G1 3 M2 3 अद्य, D1 अभि-, G2 M1 असौ (for अय) Ñ V B1 3 4 D5 7 मा त्रायता (V D7 °ते) (for रक्षतु मा) —ᵇ) Ś1 D2 3 ह्युपस्थिते, Ñ2 D4–7 M1 समाहित, B4 महामति (for समाहित) —ᶜ) S1 राक्षसेभ्यो (for मारीचान्मे) —ᵈ) Ś1 B4 D2 3 नराधिप (for नरेश्वर) —After 4, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

698* तस्माद्रक्षितुमिच्छामि पर्वकाले उपस्थिते ।
मम चैतत्समारब्ध पर्व राजवरोत्तम ।
सप्राप्त सपरीवारो मारीचो राक्षसेश्वर ।
एतदर्थमह प्राप्तो भयार्तस्तव सनिधिम् ।
इच्छामि चाभय दत्त परित्राण च रक्षस । [5]

[(l 1) Note hiatus between पर्वकाले and उपस्थिते B1 पर्वकालम् —(l 2) V1 सर्व- (for पर्व). —(*l* 3) *B3* परमो धीर (for सपरीवारो) B1 3 राक्षमश्च स (for °सेश्वर) —V1 om l 4–5 —(l 4) Ñ2 D5 7 सनिधौ (for °धिम्) —(l 5) D7 om दत्त Ñ2 B3 परित्रातु (for परित्राण)]

G 3 14 16
B 3 38 5
L 3 41 5

इत्येवमुक्तो धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच महाभागं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ ५
ऊनषोडशवर्षोऽयमकृतास्त्रश्च राघवः ।
कामं तु मम यत्सैन्यं मया सह गमिष्यति ।
वधिष्यामि मुनिश्रेष्ठ शत्रुं तव यथेप्सितम् ॥ ६
इत्येवमुक्तः स मुनी राजानं पुनरब्रवीत् ।
रामान्नान्यद्बलं लोके पर्याप्तं तस्य रक्षसः ॥ ७
बालोऽप्येष महातेजाः समर्थस्तस्य निग्रहे ।
गमिष्ये राममादाय स्वस्ति तेऽस्तु परंतप ॥ ८

5 I3 reads 5^a in marg (cf v l 3) V1 om 5^{ab} —^{a}) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 एवमुक्त स (V2 D5 °स्तु) धर्मात्मा —^{b}) Ś1 तथा (for तदा) —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M3 महातेजा (for °भाग) —For 5^{cd}, Ś1 D2 3 subst

699* मुहूर्तमपि निश्चेष्टो भूत्वा वचनमाददे ।

[Ś1 इव (for अपि) D3 अब्रवीत् (for आददे)]

—After 5, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

700* न भेतव्य महाब्रह्मन्राक्षसाद्धोरदर्शनात् ।
ततो ददौ नृपस्तस्मै विश्वामित्राय धीमते ।
बलाध्यक्षसमायुक्ता वाहिनीं चतुरङ्गिणीम् ।
ता दत्ता नृपसिंहेन नाभ्यरोचयत द्विज ।
ततो दशरथो राजा शक्रतुल्यपराक्रम ।
विस्तीर्णं बलमादाय प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रोऽथ धर्मात्मा राजसिंह महाद्युतिम् ।
सान्त्वयित्वा महेन्द्राभमिद वचनमब्रवीत् ।
कृत मम नरव्याघ्र सह सैन्येन पार्थिव ।
किं च क्लेशेन भवतो राममेक विसर्जय ।
एवमुक्तस्तु मुनिना राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञ तं मुनिं स पुनस्तदा ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 तथा (for महा-) V B1 3 4 विक्रमात् (for -दर्शनात्) —(l 3) D5 वाहवी (sic) (for वाहिनी) —(l 6) V D7 विस्तीर्ण (for °र्णं) —(l 7) V2 D5 राजसिंह- (for °ह) —(l 9) B4 राघव (for पार्थिव) —(l 12) B1 3 4 महाप्राज्ञस् (for °ज्ञ), D5 om त]

6 For ^{ab}, cf 1 19 2^{ab} —^{a}) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cv r बालो (Dt1 D6 ऊन) द्वादशवर्षोयम्, Ctp ऊनषोडशवर्षोयम् (as in text) —^{b}) Ś1 D2 3 रामो राजीवलोचन ※ Cv बालो द्वादशवर्षोयमिति रावणविभीषिकार्थं वयोह्रास ब्रूते मारीच परमार्थतस्तु तदानीमूनषोडशवर्ष ।, Cr बालो द्वादशवर्षोयमिति रावणविभीषिकार्थं वयोह्रास ब्रूते। तदानीमूनषोडशवर्ष आसीत् ।, Cm बालो द्वादशवर्षोऽकृतास्त्रश्चेति रावणविभीषयोक्तम् ।, Cg द्वादशवर्ष द्वादशवर्षवयस्क । केचित्तु इद रावणविभीषयोक्तम् । वस्तुत ऊनषोडशवर्ष इत्युक्तमित्यूचु ।, Ct पञ्चदशवर्षोऽपि तथा दशरथेनानूदितोऽप्यत्यन्तबाल्यद्योतनाय अतिबालेनापीदृश कृत किमधुना वाच्यमिति रावणस्यात्यन्तभयाय मारीचेन तथा दशरथेनोक्त इत्यूनद्वादशवर्ष इत्युक्तम् । ऊनषोडशवर्षोऽयमिति पाठान्तरम् ※ —After 6^{ab}, Ś1 Ñ1 D2 3 ins

701* न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षस ।

[= 1 19 2^{cd} Ś1 युद्धे (for युद्ध) Ñ1 द्यस (for अस्य)]

—Then Ñ1 cont

702* तवास्त्रे परमे युक्तो न च युद्धविशारद । (sic)
न चायं रक्षसा योग्य कूटयुद्धा हि राक्षसा ।

[cf 1 19 7]

—^{c}) D1 इद (for काम) Ś1 D2 नयतु (for तु मम) Dt1 D6 तत्सैन्य, D2 मत्सैन्य, T2 सैन्येन, Cg as in text (for यत्सैन्य) —G1 mostly damaged for 6^d —^{d}) T2 G2 (in M script *sec m* also as in text) गमिष्यसि (for °ष्यति) Ś1 Ñ1 D2 3 सर्वं तत्र प्रतिष्ठित, D1 तत्सर्वं प्रतितिष्ठतु, L(ed) सर्वं तेन प्रतिष्ठित —After 6^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

703* बलेन चतुरङ्गेण स्वयमेत्य निशाचरम् ।

[Dm1 D4 T1 2 G1 2 M2 3 निशाचरान् (for °रम्)]

—Ś1 D1–3 om 6^{ef} —^{e}) Dm1 D8 विधमिष्ये (for वधिष्यामि) —^{f}) Dm1 शत्रूस् (for शत्रु) D4 T1 2 G1 2 M2 3 शत्रूस्ते मनसेप्सितान् —For 6^{cdef}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst, while Ñ1 subst. l 1 for 6^{ef}

704* कथ शक्ष्यति तद्रक्ष एक प्रतिसमासितुम् ।
अयमव्यक्तनिर्माणो बालो बालमृगेक्षण ।
न शक्तो राक्षसेन्द्रस्य प्रसीद भगवन्निति ।

7 ^{a}) Ñ2 D5 7 इत्युक्तवत नृपति, V B1 3 4 D4 एवमुक्तोथ नृपति (D4 मुनिराट्), Dt1 D6 एवमुक्त स तु मुनी —^{b}) Ś1 Ñ1 B3 D1–3 त नृप (B3 मुनि), Ñ2 V B1 4 D5 7 स (B4 त) मुनि (for राजान) Dg1 Dt1 D4 6 T1 3 M2 3 इदम् (for पुनर्) —^{c}) Ś1 Ñ1 D3 [अ]न्य-, D2 [अ]न्य (for [अ]न्यद्) —After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

705* देवतानामपि भवान्समरेष्वभिपालक ।
आसीत्त्व कृत कर्म त्रिलोकविदित नृप ।
काममस्तु महत्सैन्य तिष्ठत्विह परतप ।

[(l. 1) Dm1 G2 M1 [अ]पि (for [अ]भि-) T2 -पालित, G2 -पावक (sic) (for -पालक) —(l 2) K(ed) त्रिलोके (for त्रिलोक-) —(l 3) Dt1 D6 T1 G1 अस्ति (for अस्तु) D6 महामन्य (for महत्सन्य) Dm1 D8 G3 काममस्तु मम श्रीमान्पद्मपत्रनिभेक्षण]

8 ^{a}) Dg1 M1 ह्येष, D1 [ऽ]प्यय (for ऽप्येष) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महाबाहु (for °तेजा).—^{b}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 पर्याप्तस् (for समर्थस्) B3 तस्य विग्रहे, B4 तुल्य-

इत्येवमुक्त्वा स मुनिस्तमादाय नृपात्मजम् ।
जगाम परमप्रीतो विश्वामित्रः स्वमाश्रमम् ॥ ९
तं तदा दण्डकारण्ये यज्ञमुद्दिश्य दीक्षितम् ।
बभूवावस्थितो रामश्चित्रं विस्फारयन्धनुः ॥ १०
अजातव्यञ्जनः श्रीमान्बालः श्यामः शुभेक्षणः ।
एकवस्त्रधरो धन्वी शिखी कनकमालया ॥ ११
शोभयन्दण्डकारण्यं दीप्तेन स्वेन तेजसा ।
अदृश्यत तदा रामो बालचन्द्र इवोदितः ॥ १२
ततोऽहं मेघसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
बली दत्तवरो दर्पादाजगाम तदाश्रमम् ॥ १३
तेन दृष्टः प्रविष्टोऽहं सहसैवोद्यतायुधः ।
मां तु दृष्ट्वा धनुः सज्यमसंभ्रान्तश्चकार ह ॥ १४
अवजानन्नहं मोहाद्बालोऽयमिति राघवम् ।
विश्वामित्रस्य तां वेदिमभ्यधावं कृतत्वरः ॥ १५ G 3 42 39 B 3 38 18 L 3 11 16

विग्रहे (for तस्य निग्रहे) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 यास्यामि (for गमिष्ये) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नराधिप, D2 जनाधिप (for परंतप) —After 8, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

706* मया च गुप्त क शक्तो राम वीर्यात्प्रबाधितुम् ।
तत सहर्षमादाय राजा राघवमब्रवीत् ।
गमिष्यसि सहानेन वन किल महर्षिणा ।
पितु स वचन श्रुत्वा बाढमित्यब्रवीद्वच ।
रामात्तु वचन श्रुत्वा विश्वामित्र मुनि तदा । [5]
विचार्य मनसा राजा गम्यतामित्यभाषत ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 transp च and गुप्त —B3 reads l 2 after l 4 —(l. 3) V गमिष्यामि (sic) (for °ष्यसि) —Ñ2 om (hapl) from the post half of l 4 up to the prior half of l 5 —(l 4) B1 transp पितु and स —After l 4, B3 reads l 2 —(l 5) V D5 7 तद्, B4 च (for तु) B4 महामुनि (for मुनि तदा) —(l 6) B3 (before corr as in text)[उ]वाच ह (for [अ]भाषत)]

9 ^{a}) Ś1 उक्त (for उक्त्वा) Ñ1 D4 T1 2 G1 M एवमुक्त्वा तु(Ñ1 °) , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एवमुक्तस्तु —^{b}) D3 12 समादाय (for तमा°) D1 राममादाय सुव्रत —^{d}) Ñ2 V B1 4 D5 7 दृढ(B4 धृत)व्रत , B3 महामुनि (for स्वमाश्रमम्)

10 ^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 स, D1 ते(sic) (for त) Ś1 Dg1 Dt1 D2 6 तथा (for तदा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 पर्वकाले तपस्विना(D1 °न), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विश्वामित्राश्रमे बली —After 10^{ab}, Ñ2 V B1 4 D5 7 ins

707* उपयातेषु विप्रेषु पर्वकाले ह्युपस्थिते ।
विश्वामित्रेण मुनिना दत्तसञ्ज्ञो नृपात्मज ।

[(l 2) D7 दृढ- (for दत्त)]

—Dg1 om 10^{cd} —^{c}) Ś1 Dt1 D1-3 6 T1 3 Cm g t [उ]पस्थितो (for [अ]वस्थितो) —^{d}) Dm1 D8 G3 सज्य (for चित्र) Ś1 D2 3 चित्र विस्फार्य कार्मुक

11 ^{a}) D6 आयाम- (for अजात-) —^{b}) B3 राम (for बाल) Ñ1 चैव (for श्याम) S1 D2 3 बाल एव शुभानन , D4 T1 2 G1 3 M2 3 पद्मपत्रनिभेक्षण —^{c}) Ñ V B1 3 4 D5 7 G2 काकपक्ष-, D1 गुरोर्वाक्य-, D2 एक अस्त्र , T2 एवमस्त्र- (for एकवस्त्र-) D3 गुरुवाक्यकरो धन्वी —^{d}) Ś1 D2 शिखी काडपलाशवान् , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राज(V2 °जा)न्कुडलमालया, D1 3 शिखी काडकलापवान्

12 ^{a}) Ñ1 illeg for शोभयन्दण्ड D1 शोभयस्तन्महारण्यं —^{b}) Ś1 शुभेन, T2 लिप्तेन (for दीप्तेन) G2 transp दीप्तेन and स्वेन D3 दीप्तेनैव स्वतेजसा —^{c}) V1 ततो (for तदा) —^{d}) Ñ2 D1 रामचद्र, V1 D2 बालश्चद्र, D3 °सूर्य (for बालचन्द्र) ❀ Cg उदितचन्द्रौपम्येन विरोधिनिरसनोद्युक्तत्व गम्यते । शत्रोरपि विग्रहवर्णनमाकर्षकतया ❀

13 B4 reads 13^{ab} after l 1 of 709* —^{a}) Ś1 D2 3 अथ (for ततो) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 -भूषण (for -कुण्डल) —For 13^{ab}, Ñ2 V B1 3 D5 7 subst , B4 ins before 13^{cd}

708* कामरूपित्वमादाय महाद्रिशिखरोपम ।
उपस्थितोऽम्बरस्यान्ते सध्याभ्र इव शारद ।

[(l 1) V आस्थाय (for आदाय) V1 महाभ्र (for महाद्रि-) —(l 2) Ñ2 D5 7 [ऽ]धरस्य, B3 वनस्य (for ऽम्बरस्य)]

—^{c}) Ś1 लब्धवरो, Ñ1 illeg , D2 3 लब्धवरो (for दत्त°) T2 धर्षाद् (for दर्पाद्) —^{d}) Ñ1 Dg1 T1 3 G2 तमाश्रम, Dt1 D6 Ct [आ]श्रमातर Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D5 7 8 G3 आगतोस्मि तमा(V1 B3 °वा, Dm1 D8 G3 °दा)श्रम

14 D1 om 14^{ab} —^{a}) Ś1 [अ]दृष्ट (for दृष्ट) D6 प्रहृष्टो (for प्रविष्टो) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 च (for ऽह) —^{b}) Ś1 D2 3 तस्मिन्पुण्ये महावने, Ñ V B1 3 4 D5 7 सहसाह त (Ñ1 °पुण्य)माश्रम, D4 सहसैन्योद्यतायुध —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 च, Ñ1 स (for तु) —^{d}) Dg1 सभ्रातश्च, D6 ससभ्रातश्च (for असभ्रान्तश्च) V1 चकर्ष (for चकार) Dm1 D1 4 8 G1 3 स (for ह) Ñ1 चकारामित्रकर्षण —After 14, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

709* राक्षसा ये च पार्श्वस्था मम तत्र महाबला ।
बाल दृष्ट्वा धनुष्पाणि चतुरास्था न तस्य ते ।

[After l 1, B4 reads 13^{ab} —(l 2) B1 चास्य (for तस्य)]

15 ^{a}) Ñ1 illeg for जानन्नह D6 न समोहाद् (for अह मोहाद्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 M2 3 अव(M3 °वि)ज्ञाय

G 3 12 39 B 3 38 19 L 3 11 17 तेन मुक्तस्ततो बाणः शितः शत्रुनिबर्हणः ।
तेनाहं ताडितः क्षिप्तः समुद्रे शतयोजने ॥ १६

रामस्य शरवेगेन निरस्तो भ्रान्तचेतनः ।
पातितोऽहं तदा तेन गम्भीरे सागराम्भसि ।
प्राप्य संज्ञां चिरात्तात लङ्कां प्रति गतः पुरीम् ॥ १७

एवमस्मि तदा मुक्तः सहायास्ते निपातिताः ।
अकृतास्त्रेण रामेण बालेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ १८

तन्मया वार्यमाणस्त्वं यदि रामेण विग्रहम् ।
करिष्यस्यापदं घोरां क्षिप्रं प्राप्य नशिष्यसि ॥ १९

क्रीडारतिविधिज्ञानां समाजोत्सवशालिनाम् ।
रक्षसां चैव संतापमनर्थं चाहरिष्यसि ॥ २०

तु(V1 च) त(Ś1 D1-3 °त्वह, M2 3 °कृत) मोहाद् , Dm1 D8 G3 अवज्ञानादह मोहाद् Cvp अवजानन्नह मोहात् (as in text) ॐ Ct प्रविष्टोऽह तेन न दृष्ट इत्यन्वय ॐ —V1 om from 15^c–19 —^c) Dg1 D3 वेदीम् (for वेदिम्) —^d) D3 अभ्यवर्ष, D6 अपधाव (for °वाव) G2 कृतस्वर —For 15^{cd}, Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1-3,5 7 subst

710* विश्वामित्र परामृष्टमस्य बावस्तत्रान्विता ।

[Ñ1 प्रति तदा, V- B1 परामर्पु (sic) D1 मुनिश्रेष्ठम्, D- °मृष्ट, D5 °मर्पन् (for °मष्टुम्) Ś1 D2 3 प्रहृतोऽस्मि यथासुख, Ñ1 (with hiatus) D1 अभ्यगात त्वरान्वित (for the post half)]

16 V1 om 16 (cf v l 15) —^a) Dm1 D8 G3 तदा, T2 G2 शितो (for ततो) —^b) D4 G1 शीत , T2 G2 तत (for शित) D1 शत्रुनिषूदन (for °बर्हण) —For 16^{ab}, Ñ V2 B1 3 4 D5 7 subst

711* तेन मुक्त्वा महाबाण वज्राशनिसमस्वनम् ।

[Ñ1 तेन मुक्तस्तु बाणो मे (for the prior half) Ñ1 स्वन , B4 -प्रभ (for स्वनम्)]

—^c) D6 T3 G1 ताडित-, T1 त्वाहत (for ताडित) Ś1 D2 त्रस्त , Ñ1 D1 3 तत्र (for क्षिप्त) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 हृदये ताडितस्तत्र(B4 °श्चैव) —^d) Ś1 D1-3 समुद्रे प(D1 पा)-तित पुरा(D1 तदा), Ñ1 समुद्रपतितस्तदा, Ñ2 B1 3 4 D5 7 हृ(Ñ2 B1 कृ)तश्चास्मि(B3 च्युतश्चैव, B4 हृतश्चैव) नभस्तलात् ॐ Cm तेन बाणेन आहतोह शतयोजनपर्यंते समुद्रे क्षिप्त ॐ —After 16, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 ins

712* ततो बाणमहस्राणि मुमोचायतलोचन ।
भ्रामयन्दारयंश्चैव देह मम सहस्रश ।
पक्षिवद्भ्रमयित्वा च गगने मा निराकृतम् ।

[(l 2) Ñ2 D5 7 मासधा (for °स्रश)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 16

713* नेच्छता तात मा हन्तु तदा वीरेण रक्षित ।

[T2 ततो (for तदा) G1 शिक्षित (for रक्षित)]

17 V1 om 17 (cf v l 15) —^a) Dt1 lacuna for रा D1 बाण (for शर-) —^b) Ś1 Dg1 Dm1 D4 8 S [ऽ]हमचेतन , Ñ1 D1 [ऽ]ह विचेतन , D2 3 हतचेतन (D3 °स [sic]) (for भ्रान्त°) ॐ Cm निरस्त सन् अचेतनोऽस्मि । Cg अचेतन निश्चेष्ट मूर्छितो वा ॐ —Ś1 Ñ1 D1-3 om 17^{cd} —^c) Dg1 ताडितो (for पातितो) —For 17^{abcd}, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 subst

714* वेगेन पातयामास परे पारे महोदधे ।
भूयश्च शरवर्षेण निरस्तोऽह विचेतन ।

—^e) Ś1 D2 पुनस् , D1 वरात् (for चिरात्) Ñ1 प्राप्तसज्ञश्चिराल्लङ्काम् , Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 अवाप्य सज्ञा कृच्छ्रेण —^f) Ñ1 उपाविश पुरीं तत्र —After 17, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 ins

715* राक्षसा ये च पार्श्वस्था मम तत्र महाबला ।
ते तु रामेण तत्रैव क्षणेन विनिपातिता ।

[(l 1) = l 1 of 709* —(l 2) V2 B3 तेन (for ते तु) B3 (with hiatus) एकेनैव निपातिता (for the post. half)]

18 V1 om 18 (cf v l 15) —^a) D6 अस्ति, T3 अथैस् , M2 ह्यह (for अस्मि) Dm1 D8 युक्त (for मुक्त) —^b) D4 T1 2 G1 2 M1 3 तु (for ते) D1 साहायाश्च Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D2 3 5 7 M2 कथचित्तेन सयुगे(B4 रक्षमा [sic]), Dm1 D8 G3 सनाभिस्तु निपातित —^{cd}) Ś1 D2 3 बाणेन, Ñ2 V2 B3 4 D5 7 बालेन (for रामेण) Ñ1 Dg1 D1 T2 3 G2 transp रामेण and बालेन Ñ2 V2 B1 4 D5 7 नीत कष्टा (V2 B1 °त गता) दशा पुरा, B3 नीत एतादृशी दशा —After 18, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 ins

716* किं पुन स कृतास्त्रोऽद्य राम सत्यपराक्रम ।

19 V1 om 19 (cf v.l 15) —^a) Ñ1 illeg for माणस्त्व Dm1 D8 तु (for त्व) Ś1 D2 3 मया तु वार्यमाणो वै —^b) M1 transp यदि and रामेण —^c) D1 [आ]पदा (for [आ]पद) Ś1 D3 करिष्यास्या(D3 °स्या [sic])पदा घोरा —^d) Dt1 प्रा- Ś1 Ñ V2 B1 4 D1-3 5 7 T1 क्षिप्र प्रा(Ś1 D2 3 °प्रमा)प्स्यसि(D1 पश्यसि) दुस्तरा(T1 रावण)

20 ^a) Dg1 D3 T3 रय- (for -रति-) V1 -विधेर्ज्ञानं (for -विधिज्ञाना) D4 G1 क्रीडाविधिरसज्ञाना —^b) D2 सतान- (for समाज-) Ñ1 -शीलिना, Dt1 D6 -दर्शिना (for शालिनाम्). D1 समताद्राहुशालिना —^c) D1 चापि (for

हर्म्यप्रासादसंबाधां नानारत्नविभूषिताम् ।
द्रक्ष्यसि त्वं पुरीं लङ्कां विनष्टां मैथिलीकृते ॥ २१
अकुर्वन्तोऽपि पापानि शुचयः पापसंश्रयात् ।
परपापैर्विनश्यन्ति मत्स्या नागह्रदे यथा ॥ २२
दिव्यचन्दनदिग्धाङ्गान्दिव्याभरणभूषितान् ।
द्रक्ष्यस्यभिहतान्भूमौ तव दोषात्तु राक्षसान् ॥ २३
हृतदारान्सदारांश्च दश विद्रवतो दिशः ।
हतशेषानशरणान्द्रक्ष्यसि त्वं निशाचरान् ॥ २४
शरजालपरिक्षिप्तामग्निज्वालासमावृताम् ।
प्रदग्धभवनां लङ्कां द्रक्ष्यसि त्वमसंशयम् ॥ २५
प्रमदानां सहस्राणि तव राजन्परिग्रहः ।
भव स्वदारनिरतः स्वकुलं रक्ष राक्षस ॥ २६
मानं वृद्धिं च राज्यं च जीवितं चेष्टमात्मनः ।
यदीच्छसि चिरं भोक्तुं मा कृथा रामविप्रियम् ॥ २७ G 3 42 58 B 3 39 32 L 3 41 29

चेत्र) —^{d}) T2 करिष्यसि (for [आ]हरिष्यसि) D1 धर्मं चापि न पश्यसि —For 20^{cd}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 subst

717* राक्षसानां च संतापमनर्थं चोपलप्स्यसे ।

[D3 रक्षसां च (for राक्ष°) Ś1 D2 3 भयं घोरम् (for च संतापम्) V1 आत्मनश् (for अनर्थं) Ś1 B1 [अ]पि लप्स्यसे Ñ1 अनर्थं चोपपत्स्यसि (for the post half)]

21 ^{b}) Ś1 V1 B1 4 D2 3 पण्य- (for -रत्न-) Ñ2 -विरूपिता (for -विभूषिताम्) Ñ1 D1 नानामाल्यो(D1 °पण्यो)-पशोभिता —Ñ1 illeg for 21^{c} —^{c}) Ś1 D2 3 द्रक्ष्यसे —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D3 5 7 आ(B1 स)कुला, Ñ1 illeg (for विनष्टा)

22 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D5 7 ins the lines of 22 after 3 39 12 V1 B4 D5 7 transp 22 and 23 —^{a}) D2 अकुर्वन्नपि, D4 °र्वंतो हि, D6 M2(after corr *sec m*) 3 °र्वंतोपि (for अकुर्वन्तोऽपि) —^{b}) V1 -संचयात् (for संश्रयात्) —^{c}) D1 3 परदोषैर् (for °पापैर्) —After 22, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

718* राक्षसानां महाशोकं द्विषतां च प्रियं प्रभो ।
आत्मनश्चैव संदेहं मा कृथास्त्वं कुलस्य च ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 महच्छोकं (for महा°)]

23 V1 B4 D5 7 transp 22 and 23 —^{a}) Dg1 Dm1 D8 T2 G1 3 M1 लिप्ताङ्गान्, D1 सद्दिग्धान् (for दिग्धाङ्गान्) —^{cd}) D1 द्रक्ष्यसे Ñ1 G2 त्वं, D1 नि, T2 [अ]पि (for [अ]भि-) G1 सर्वांस् (for भूमौ) Dm1 तद्द्रक्ष्यसि हतान्भूमौ, D4 द्रक्ष्यस्यभिगतान्सर्वांस् (for ^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 रणे रामेण राक्षसान् (for ^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राक्षसान्निहतान्भूमौ रामेण द्रक्ष्यसे रणे

24 V1 om 24^{ab} —^{a}) Ñ2 B1 4 कृत-, G1 हन- (for हृत) Ś1 D1 2 हृतधनान् (for सदारांश्च) —^{b}) Ś1 [अ]भिद्रवतो, Ñ2 विद्रविभो (sic), B1 विद्रावितो (for विद्रवतो) D1 3 transp दश and दिश —^{c}) D1 तत्र (for हत-) Ñ2 D5 7 शरैरार्तान्, V1 राक्षसगान् (sic) (for अशरणान्) T3 हतशेषाश्चाशरणान्

25 ^{a}) M3 शरजालापरि- (for °जालपरि) D3 क्लिन्नाम् (for -क्षिप्ताम्) D1 शरजालैः परिक्षिप्तान् —^{b}) D1 -समावृतान्, D5 7 °चिता (for °वृताम्) —^{cd}) D2 द्रक्ष्यसे (for °सि) Ś1 D2 3 निशाचर, B1 3 Dg1 D4 T2 3 G1 M1 न संशयः, Dm1 D8 G2 3 असंशयं, M2 दशानन (for असंशयम्) D1 लङ्कां द्रक्ष्यसि दुर्बुद्धे ब्रह्मशापहतामिव —After 25, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

719* परदाराभिमर्शात्तु नान्यत्पापतरं महत्

[D8 पापात्तरं (for पापतरं)]

26 ^{a}) V2 illeg from ना up to ग्रह in ^{b} D1 भार्यागाते (for प्रमदानां) —^{b}) B4 राजस्तव (by transp), T2 तव राज- (for तव राजन्) Dt1 D6 परिग्रहे, D1 °ग्रहात्, Cm g as in text (for परिग्रहः) —^{d}) Dt1 D6 राक्षसान्, Dm1 D8 G3 रक्षसां (for राक्षस) —For 26^{cd}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 subst, M2 3 ins l 1 after 26^{ab} and l 2–3 after 26, while Dm1 D4 8 G3 ins after 27^{ab}

720* सीताहेतोः समग्राणि विद्रविष्यन्ति रावण ।
आत्मनश्च दशग्रीव पुरस्यान्तः पुरस्य च ।
राक्षसानां च नाशाय वैदेहीमानयिष्यसि ।

[D4 om l 1 —(l 1) Ś1 Ñ1 V D1–3 समस्तानि (for समग्राणि) M2 विनशिष्यति (for विद्रवि°) Dm1 D8 G3 भीतवत् (for रावण) —(l 2) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वं महाराज (for च दशग्रीव) Dm1 पुण्यस्य (for पुरस्य) —(l 3) Ñ1 राक्षसीनां, Dm1 D1 8 G3 M2 3 रक्षसां च (for राक्षसानां) Ś1 Ñ Dm1 D1–5 7 8 G3 M2 3 विनाशाय (for च नाशाय) Ś1 Dm1 D2 3 8 G3 मैथिलीम् (for वैदेहीम्)]

—Thereafter Dm1 D8 G3 cont

721* मा नाशय त्वं राज्यं च जीवितं चेष्टमात्मनः ।

[Post half = 27^{b}]

27 ^{a}) Ś1 D2 3 सुखं, V1 Dg1 मानं (for मानं) Ñ1 D7 T1 ऋद्धिं (for वृद्धिं) D1 मानं सौख्यं च वृद्धिं च —After 27^{ab}, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 ins, while Ñ1 D1 subst for 27^{cd}

G 3 42 59
B 3 38 33
L 3 41 30

निवार्यमाणः सुहृदा मया भृशं
प्रसह्य सीतां यदि धर्षयिष्यसि ।
गमिष्यसि क्षीणबलः सबान्धवो
यमक्षयं रामशरात्तजीवितः ॥ २८

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

एवमस्मि तदा मुक्तः कथंचित्तेन संयुगे ।
इदानीमपि यद्वृत्तं तच्छृणुष्व यदुत्तरम् ॥ १
राक्षसाभ्यामहं द्वाभ्यामनिर्विण्णस्तथाकृतः ।
सहितो मृगरूपाभ्यां प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ २

722* दाराश्च त्वद्यसि क्षिप्रं रणे रामेण संगतः ।
मया सुरगणाः सर्वे निर्जिता बहुशस्त्विति ।
यस्ते गर्वो महाराज न ते रामो हरिष्यति ।
सुखसमृद्धिं च राज्यं च जीवितं चेष्टमात्मनः ।

[(l 1) D1 ऽगतत्वाद् (for दाराश्च) Ñ1 illeg for श्च त्व B1 3 4 D1 5 द्रक्ष्यसि (sic) (for त्व°) D7 lacuna for र in रणे —Ñ1 D1 om l 2–4, B4 reads l 2–4 in marg —(l 2) V2 B4 जिताश्च (for निर्जिता) —B3 om l 3–4 —(l 4) Cf 27^{ab} B1 सुखवृत्तिं, D5 सुख वृद्धिं (for सुखसमृद्धिं)] —After 27^{ab}, Dg1 Dt1 D6 T G1 2 M ins , Dm1 D8 G3 cont after 721*, while D4 cont after 720*

723* कलत्राणि च सौम्यानि मित्रवर्गं तथैव च ।

—B4 reads 27^{c} in marg —^{c}) V1 Dg1 यद् (for यदि) D7 [ ]क्षसि (for [ ]च्छसि) V1 B4 चिराद्, D3 पर (for चिर) —^{d}) Ś1 D2 राममप्रियं, D3 °विग्रहं (for °विप्रियम्)

28 ^{a}) Ś1 च, D2 तव, L(ed) तु (for भृशं) —^{b}) D1 प्रगृह्य (for प्रसह्य) Ñ1 द्वारयिष्यसि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हर्तुमिच्छसि (for धर्षयिष्यसि) —^{c}) Ñ V B1 3 4 D5 7 तनुम्- (for -बल) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 5 7 समाहवे (for सबान्धवो) D1 °तनुर्दुरात्मवान् —^{d}) Ñ B4 D2 G3 M2 3 -शरार्त , B1 D1 13 -शरात- , Dt1 D6 G3 Ct शरास्त , Cg as in text (for शरात्त-)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 मारीचवाक्य(Ñ2 °क्ये [sic]) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om , Ñ2 D5 7 43, V1 42, V2 44, B4 45, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 38, D1 4 40, D3 46, M2 3 39 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः .

37

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः , M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

721* एवमुक्त्वा तदा तत्र रावणं राक्षसाधिपम् ।
हितं तथ्यं च पथ्यं च मारीचः पुनरब्रवीत् ।
विदितं ते महाराज यथा मे देवसंयुगे ।
शक्रवज्रनिपातस्तु शरीरं विक्षतं भृशम् ।
विष्णुचक्रावलीढाङ्गः शरवृष्टिपरिक्षतः ।
दैत्यदानवसंघाना नानाप्रहरणैःक्षतः ।
तथाहं वरदानस्य दर्पोत्सेकेन दर्पितः ।
पदातिना मनुष्येण रामेणैकेन रावण ।
अकृतास्त्रेण बालेन काकपक्षधरेण च ।
शरेण हृदये विद्धो बाणं क्षिप्तोऽस्मि सागरे ।

[(l 2) V1 transp तथ्य and पथ्य B3 4 मारीच (for पथ्यं च) B3 4 पुनर्वचनमब्रवीत् (for the post half) —(l 4) V1 B3 4 च (for तु) B3 विक्षितं भृशं, D5 भृशपीडितं (for विक्षतं भृशम्) —(l 5) V1 विलीढाग (for -[व]-लीढाङ्ग) B4 -परिक्षितः —(l 6) V1 युत (for क्षत) —(l 7) Ñ2 D5 7 यथाहं —V2 mostly illeg for l 8 —(l 8) V1 मानुषेण (for मनुष्येण) —(l 10) B3 4 हृदय (for °ये) Ñ2 B1 3 4 विद्धा (for °द्धो) V2 illeg from the post half up to कथंचि in 1^{b}]

1 V2 illeg up to कथंचि in ^{b} Dm1 om 1^{ab} —^{ab}) G3 damaged for मुक्तः क Ś1 M2 पुरा मुक्तः, D2 6 पुरा मुक्तः (for तदा मुक्तः) V1 एवमुक्तस्तदा तत्र (for ^{a}) —^{c}) V2 illeg after इदा up to 10 D2 तदानीम् D1 प्राप्तं (for वृत्तं) —^{d}) V1 दशानन, Dg1 यदतरं, M1 Cmp निरतरं, Cr gp k t as in text (for यदुत्तरम्) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5–7 तन्मे शृणु दशानन(Ñ1 निशाचर), D1 राम प्रति महाबल, D4 G1 2 M2 3 तच्छृणु त्व(G2 M2 Cg °णुष्व) निरुत्तर —After 1, D1 ins

725* अप्रशान्तेन दुष्टेन तन्निबोध निशाचर ।

2 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) V1 अहं त्वाभ्याम्, Dm1 D8 G3 समेता°, D6 om (hapl) (for अहं द्वा°) —^{b}) B4 त्वनिर्विण्णस् (for अनि°) V1 तथाहृत , D3 समागत , D4 तथागत , D5 T2 तदा कृत (for तथाकृत) Ś1 Ñ1 D1 2 6 मृगरूपधरो वन(Ñ1 महान् , D1 °ने, D6 °[ ]) —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 -रूपेण (for- रूपाभ्या) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दडक (for °का) —For 2^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–3 6 subst

दीप्तजिह्वो महाकायस्तीक्ष्णशृङ्गो महाबलः ।
व्यचरन्दण्डकारण्यं मांसभक्षो महामृगः ॥ ३
अग्निहोत्रेषु तीर्थेषु चैत्यवृक्षेषु रावण ।
अत्यन्तघोरो व्यचरंस्तापसांस्तान्प्रधर्षयन् ॥ ४
निहत्य दण्डकारण्ये तापसान्धर्मचारिणः ।
रुधिराणि पिबंस्तेषां तथा मांसानि भक्षयन् ॥ ५
ऋषिमांसाशनः क्रूरस्त्रासयन्वनगोचरान् ।
तदा रुधिरमत्तोऽहं व्यचरं दण्डकावनम् ॥ ६
तदाहं दण्डकारण्ये विचरन्धर्मदूषकः ।
आसाद्यं तदा रामं तापसं धर्ममाश्रितम् ॥ ७
वैदेहीं च महाभागां लक्ष्मणं च महारथम् ।
तापसं नियताहारं सर्वभूतहिते रतम् ॥ ८
सोऽहं वनगतं रामं परिभूय महाबलम् ।
तापसोऽयमिति ज्ञात्वा पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ ९ G 3 43 14 B 3 39 9 L 3 42 7

726* प्रविष्टो दण्डकारण्य पुण्य मुनिजनायुतम् ।

[D1 दडकारण्ये Ś1 घोर (for पुण्य) D3 मुनिजनैर् (for °न-) Ñ1 ⊦ (illeg)भक्षो महामृग, D1 (with hiatus) अनिर्विण्णस्तथाकृति (for the post half)]

3 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ś1 D2 3 दीर्घजिह्वो, D1 दीप्तवर्णो (for °जिह्वो) B3 महातेजास्, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 °दंष्ट्रस् (for °कायस्) —^{b}) Ś1 D2 3 T1 दंष्ट्रो (for -शृङ्गो) D1 महारव, D8 °वल (for °बल) —^{c}) G3 damaged up to न्द Ś1 V1 B1 3 4 D2 3 विचरन्, D1 अचरन् Ś1 Ñ2 D5 7 दडकारण्ये —^{d}) Dg1 मासभक्ष्यो Ś1 D2 महाशन, D1 मृगाकृति, D3 महारव (for °मृग) Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D5 7 8 G3 ऋषि(Ñ B4 D5 7 मुनि)मासानि भक्षयन्

4 V2 illeg (cf v l 1) —^{a}) Ś1 B1 D2 3 वेदीषु, Ñ2 B4 D5 वृत्तेषु, V1 सृष्टेषु, D7 om (hapl) (for तीर्थेषु) B3 अग्निहोत्रे सृधे वृक्षे —^{b}) Ñ2 वृत्तेषु (for -वृक्षेषु) Ś1 D2 वा वसन्(D2 °स), D1 चासकृत्, D3 येवसन्, L(ed) चावस (for °ण) —^{c}) Dt1 Dm1 D6 T1 G1 व्यचर, M3 विचरस् (for व्यच°) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 अत्यतनियताहा(B1 °चा)रास् —^{d}) Dt1 om तान् Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5 7 तानभक्षय(B1 3 4 °यन्), V1 तान्भक्षयन् (subm), D1 क्षमिधर्ष°, T1 सप्रधर्ष° (for तान्प्र°) —After 4, Ñ1 ins l 2 of 727*

5 V2 illeg (cf v l 1) D1 om 5, Ñ2 D5 7 om 5^{ab} Ñ1 reads 5–6 (transposing 5^{ab} and 6^{ab}) after 735* —^{b}) Ś1 धर्मसचितान्, Ñ1 V1 B1 3 4 D3 °सश्रितान्, D2 °माश्रितान् (for °चारिण) —^{c}) D3 [अ]पिब (for पिबस्) —^{d}) G3 damaged from भक्षयन् up to ऋषिमासा in 6^a D3 [अ]भक्षय (for भक्षयन्) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 भूमौ च विनिपातयन्(B1 °तितान्), Dt1 D6 तन्मासानि च भक्षयन्

6 V2 illeg (cf v l 1) For sequence in Ñ1, cf v l 5 G3 damaged for ऋषिमासा (cf v l 5) D7 om 6^{ab} —^{a}) Ś1 D2 3 मुनि- (for ऋषि-) Ś1 M1 ˡ-[अ]शन-, G3 -[अ]शिन D1 ऋषिश्रेष्ठास्तपोयुक्तास् —^{b}) D2 वनगोचर, T2 °चारिण (for °रान्) —For 6^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 subst, while Ñ1 ins l 2 only after 4

727* निहन्मि दण्डकारण्ये मुनीन्धर्मपरायणान् ।
गतभी रक्षसा श्रेष्ठ मुनीना धर्मदूषक ।

[D6 om (hapl) from post half of l 1 up to 7^a —(l 2) Ñ1 B1 राक्षस- (for रक्षसा)]

—^{c}) Ś1 D2 वसा-, Ñ V1 B1 3 4 D3 चरन्, Dg1 T2 G2 M2 3 तथा (for °दा) Ś1 D2 -सिक्तो, D3 -रक्तो (for -मत्तो) D7 चरबुद्धिरमत्तोह —^{d}) T1 G2 om (hapl) from दडका up to विचरन् in 7^b Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 G3 -वने (for -वनम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 विश्वस्तो दडक वन, Ñ1 D1 विश्वस्तो(D1 व्यचर) दडके वने —After 6, Ñ1 ins

728* रामकार्मुकनिर्मुक्त शरसस्पर्शकोविद ।
समीप नोपगच्छेय कथचित्प्राप्य जीवितम् ।

7 V2 illeg (cf v l 1) D5 om 7^a, T1 G2 om up to विचरन् in 7^b (for both, cf v l 6) D1 om 7–8, Ñ1 om 7^{ab} —^{a}) Ś1 प्रविश्य, Ñ2 V1 B4 Dm1 D2 4 7 8 G1 3 M तथाह, B1 ततोह, D3 अथा° (for तदाह) —^{b}) Dm1 D3 4 8 T2 G1 3 M2 व्यचरन् (for वि°) Ś1 D2 राममभ्ययौ(D2 °या), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 च सदूषण (B3 °क), D3 धर्मदूषण (for °दूषक) —Ś1 D2 3 om 7^c–9^b —^{c}) Ñ2 reads in marg after आसाद्य up to 9^b Ñ2 वन, V1 B4 वने, Dm1 D8 G3 तथा (for °दा) Ñ1 B1 3 D5 7 G2 आससाद(B1 3 °साद्यन्) वने(G2 यदा) राम —^{d}) Ñ B1 3 4 D5 7 T1 धर्मचारिण, V1 ब्रह्मचारिण, Dm1 D8 G3 °सश्रित, Ct as in text (for °माश्रितम्)

8 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D1–3 om 8, Ñ2 reads 8 in marg (for both, cf v l 7) —^{b}) Ñ1 B4 Dm1 D8 T2 G3 M महाबल (for °रथम्) —^{c}) G3 damaged after य up to र in 8^d —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 चीरकृष्णाजिनाबर

9 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D2 3 om 9^{ab} (cf v l 7) Ñ2 Dg1 read 9^{ab} in marg (for Ñ2, cf v l 7) —^{a}) G3 घोर (for सोऽह) Ñ1 -गतो (for -गत) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]मितौजस, D1 [अ]सितेजसा (for महाबलम्) —^{c}) D2 अनु- (for इति) —^{d}) Ś1 D2 3 पुरा (for पूर्व-) —After 9, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

G 3 43 17 B 3 39 10 L 3 42 0 अभ्यधावं सुसंक्रुद्धस्तीक्ष्णशृङ्गो मृगाकृतिः ।
जिघांसुरकृतप्रज्ञस्तं प्रहारमनुस्मरन् ॥ १०
तेन मुक्तास्त्रयो बाणाः शिताः शत्रुनिबर्हणाः ।
विकृष्य बलवच्चापं सुपर्णानिलतुल्यगाः ॥ ११
ते बाणा वज्रसंकाशाः सुघोरा रक्तभोजनाः ।
आजग्मुः सहिताः सर्वे त्रयः संनतपर्वणः ॥ १२
पराक्रमज्ञो रामस्य शठो दृष्टभयः पुरा ।
समुत्क्रान्तस्ततो मुक्तस्तावुभौ राक्षसौ हतौ ॥ १३
शरेण मुक्तो रामस्य कथंचित्प्राप्य जीवितम् ।
इह प्रव्राजितो युक्तस्तापसोऽहं समाहितः ॥ १४

729* ततो मोहाच्च रोषाच्च वर्धमानेन तेजसा ।
अवोच राक्षसौ तौ च भक्ष्योऽय नो महानिति ।
राक्षसाभ्या वृतस्ताभ्या ततो हन्तु महाबलम् ।
लुब्धो मानुषमासस्य क्रव्यादगणमोदन ।

[(l 1) B3 transp मोहाच and रोषाच् —(l 2) V1 B3 4 तु (for च) Ñ2 D5 7 भक्षो (for °क्ष्यो) V1 स (sic) (for ऽय) V1 om, B4 मे (for नो) B3 मोहमान् (sic) (for नो महान्) —(l 3) Ñ2 D5 7 [ऽ]ह त (for हन्तु) —(l 4) B1 3 4 लुब्धा B1 मासेन (for मासस्य) V1 B4 क्रान्याद- (for क्र°) D7 -मोदयन् (sic) (for मोदन)]

10 V2 illeg (cf v l 1) Ś1 D2 om (hapl) 10 —^{a}) T2 G3 अभ्यधावन्, T3 °वत् Ñ V1 B3 4 D5 7 अतिक्रुद्धस्, K(ed) हि स° (for सुस°) B1 अभ्यधावमह क्रुद्धस्, D1 3 अत्यर्थं क्रोधसरब्धस (D3 °क्तस्), M2 अभ्यधावामि सक्रुद्धस् —^{b}) D6 G1 महाकृति, I2 मृगाकृत (sic) (for °ति) Ñ1 भस्मच्छन्नमिवानल —^{c}) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 जिघासुरग्र- (D5 °राग)तस्तस्य —^{d}) V1 B1 4 तत् (for त) Ñ1 सम्रह च राक्षस, Ñ2 D1 3 5 7 तत्प्रहारमचितयन्, G2 प्रहार समनुस्मरन् —After 10, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

730* आपतन्त च मा दृष्ट्वा नीलवर्णं विभीषणम् ।
अपावृतमुखाभ्या च राक्षसाभ्या समन्वितम् ।
तेन लीलायमानेन सुविभ्रान्तमविस्मितम् ।

[(l 1) D7 om च मा B4 नीलकर्णं (for °वर्णं) G(ed) च भीषण (for विभी°) V1 B1 3 नीलकर्णाचि (V1 °कठाय)नेक्षण (for the post half) —(l 2) V1 अपावृतम्, D5 अपावृत्त- (for °वृत) V1 उभाभ्या (for मुखा°) V1 समावृत (for समन्वि°) —(l 3) V1 (with hiatus) अविश्रान्तम्, B3 (with hiatus) अविभ्रा°, D7 सुविक्रा° (for सुविभ्रान्तम्) D5 सुविक्रातेन विस्मित (for the post half)]

11 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 11^{ab} (along with 731*) and 11^{cd} —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मुक्तास्तत्र (B1 3 °तेन), Dt1 D6 तेन त्यक्तास् (for तेन मु°) M3 ततो (for त्रयो) —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 -भयकरा, G3 -निब... (damaged) (for °र्हणा) —After 11^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins 731* V2 illeg for ^{cd} —^{c}) Ñ2 D5 7 च महच्, V B1 3 4 Dt1 D6 T3 सुमहच् (for बलवच्) —^{d}) Ś1 Dm1 D2-4 8 T1 2 G M1 3 -नि(Ś1 D3 नि)स्वना (for -तुल्यगा) Ñ1 इन्द्राशनिसमस्व... (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राघवेण महात्मना, D1 महेन्द्राशनिसंनिभ —After 11, Ś1 Ñ1 D2 3 M2 3 ins, while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins after 11^{ab}:

731* संनता पञ्चपर्वाण सुपर्णानिलरहस ।
तैर्बाणैर्दण्डकारण्य मुक्तैराशीविषोपमै ।
कृत वितिमिर सर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।

[Ś1 Ñ1 D2 3 M2 3 om l 1.—(l 1) V2 illeg after पर्वा up to l 3 —(l 2) Ś1 Ñ1 M2 3 दडकारण्ये Ś1 निपात्य, V1 युक्तर्, D2 नियुक्त, D3 विमुक्त- (for मुक्तैर्)]

12 D1 om 12 —^{a}) D2 रक्त- (for वज्र-) —^{b}) T1 सुयुक्ता, M3 सुमुक्ता (for सुघोरा) Ñ1 घोरतेजस, V1 रक्तलोचना (for °भोजना) —^{c}) Ś1 D2 आजग्मुर् V2 illeg from ता up to l 1 of 732* Ś1 Ñ V B1 3 D2 3 5 7 M2 निशिता, B4 निहिता (for स°) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 त्रयाणा (Ś1 D2 °यस्त्रीन्, D3 °यस्ते) सुसमाहिता. (Ś1 °तान्)

13 V2 illeg for 13^{a} —l 1 of 732* (cf v l 12) —^{b}) Ś1 D2 3 राजन्, Ñ1 सोह, Ñ2 B4 D5 7 रणे, V1 द्रुतो, B1 D1 तथा, B3 तदा, Dg1 T3 शराद्, T1 2 M2 शरैर् (for शठो) —After 13^{ab}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

732* आपतन्त शर दृष्ट्वा मेघगम्भीरनिस्वनम् ।
ततोऽह वेगवास्तत्र वातरहा निमेषत ।
अपक्रान्त पर पार निवृत्त सागराच्छर ।

[(l 3) V2 om पर D7 तदा (for शर)]

—Ś1 om 13^{cd} —^{c}) Dm1 D4 8 T G M1 3 Cr g k समुत्क्रातस्, M2 (after corr *inf lin sec m*) °द्रातस्, Ct as in text (for °त्क्रान्तस्) Ñ1 उद्भ्रमस्तेन मुक्तोह, D1 उत्क्रातोह तदा मुक्तस्, D2 3 उत्क्रातस्तत्र मुक्तोह —For 13^{cd}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

733* यौ तौ मया सह गतौ राक्षसौ दण्डक वनम् ।
निहतौ तौ शराभ्या च पतितौ शोणितोक्षितौ ।

[V2 illeg from l 1 up to शोणितो in l 2 —(l 1) V1 दडका- (for °क) —(l 2) B1 4 तु (for च)]

14 D2 3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) G2 श[रे]मुक्तोथ रामस्य —After 14^{ab}, Ś1 ins l 2 only of 736*, while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

734* भयेन महता छन्नो लङ्का प्राप्य समाश्वसम् ।
विश्वामित्राश्रमे यश्च प्रहारो हृदि पातित ।
राघवेण महाबाहो रुजा माद्यापि तस्य मे ।
जीवितान्तकरी प्राप्य मानुषाद्धर्षणा तथा ।
कृच्छ्राच्च परमात्तात निर्वेदो मेऽभवत्तदा ।
ततो लङ्का गृह दारान्बालकान्स्वजनास्तथा ।

वृक्षे वृक्षे हि पश्यामि चीरकृष्णाजिनाम्बरम् ।
गृहीतधनुषं रामं पाशहस्तमिवान्तकम् ॥ १५
अपि रामसहस्राणि भीतः पश्यामि रावण ।
रामभूतमिदं सर्वमरण्यं प्रतिभाति मे ॥ १६
राममेव हि पश्यामि रहिते राक्षसेश्वर ।
दृष्ट्वा स्वप्नगतं राममुद्भ्रमामि विचेतनः ॥ १७
रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
रत्नानि च रथाश्चैव त्रासं संजनयन्ति मे ॥ १८

अहं तस्य प्रभावज्ञो न युद्धं तेन ते क्षमम् ।
रणे रामेण युध्यस्व क्षमां वा कुरु राक्षस ।
न ते रामकथा कार्या यदि मां द्रष्टुमिच्छसि ॥ १९ G 3 43 36 B 3 39 20 L 3 42 16

कामभोगांश्च विपुलान्परित्यज्य सुदुर्लभान् ।
जवेनागत्य राजेन्द्र प्राप्येदं सुमहद्वनम् ।

[(l 1) V1 भयेन तु समाच्छन्नो (for the prior half) V2 समा ... (illeg), B4 °असन (for °सम्) —V2 illeg for l 2-3 —(l 3) B1 रुजाम् (for °जा) B1 3 अथ (with hiatus) (for माथ) V1 दृश्यते (for तस्य मे) —(l 4) V1 -[अ]नकर, G(ed) °करा (for °करी) V1 धर्षण (for °णा) —(l 5) B3 कृच्छ्रं, B4 कृत्वा (for कृच्छ्रान्) V1 परमस्थानन्, B1 3 °मान्नतेर्, D6 °या त्रात (sic) (for °मात्तात) —V1 om l 6-7 —(l 6) V2 लङ्कागृहान् (for लङ्का गृह) V2 illeg after दा up to l 7 B1 राजन् (for दारान्) B1 बाधव, B3 स्वबधून्, B4 बान्धवान्, G(ed) राक्षसान् (for बालकान्) B1 स्वजन (for °नास्) —(l 7) B4 कामान् (for काम-) —V2 om l 8 —(l 8) B1 3 [आ]गम्य (for °त्य) V1 वल (for वनम्)]

—Ś1 om 14^{cd} —^{cd}) T1 M2 प्रव्रजितो Dm1 D4 8 मुक्तस् (for यु°) Ñ1 D1-3 इह (D2 3 तत) प्रव्र (D2 °व्रा) जितस्तात (D2 °भीरुस, D3 °भीतस्) (for °) M1 तपसे (for तापसो) D2 3 समागत (for °हित) Ñ1 चीरकृष्णाजिनाम्बर , D1 M2 निर्वेदादस्मि तापस (for ^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अहं प्रव्रजितस्तस्मान्निर्वेदादस्मि रावण —After 14, Ñ1 ins

735* तत्र तान्नियताहारास्तापसानभयान्वने ।

—Then Ñ1 reads 5-6 (transposing 5^{ab} and 6^{ab}) —while Ś1(line 2 only after 14^{ab} due to om) Ñ2 V2 B1 3 4 D1-3(D2 3 only l 2) 5 7 M2 (after 15) ins after 14

736* कथं तस्य प्रभावज्ञ शरसंस्पर्शकोविद ।
समीपमुपगच्छेय दृष्टपूर्वबलस्य वै ।

[(l 1) D1 अहं (for कथं) —V2 mostly illeg for l 2 —(l 2) Ś1 D3 यदि (for उप-) D1 2 समीपस्थो (D2 °पेपि) न गच्छेय (for the prior half) B3 च (for वै) Ś1 D2 तदन जीवितं च मे, D1 M2 कथंचित्प्राप्य जीवितं, D3 तदिदं मम जीवितं (for the post half)]

15 Ñ2 V (V1 om [hapl] 16^{ab}) B1 3 4 D5 7 transp 15 and 16 Ñ1 reads 15^{ab} after 16 —^{a}) D7 om (hapl) for वृक्षे Ñ1 V2 B1 3 4 D1 5 7 च, V1 प्र, M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) नि- (for हि) —^{c}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 शरचापधरं राम (Ñ1 °यु [illeg] राम, D3 वीर) —^{d}) Ñ1 पाशहस्त इवान्तक —After 15, B3 ins 737* in marg reading it twice, while M2 ins 736*

16 Ñ2 V (V1 omitting [hapl] 16^{ab}) B1 3 4 D5 7 transp 15 and 16 —^{b}) D1 नित्य (for भीत) D4 रावण —^{c}) Ś1 इवारण्य (for इदं सर्वम्) —^{d}) Ś1 सर्वं च (for अरण्य) D4 G1 मा (for मे) —After 16, Ñ1 reads 15^{ab}

17 V2 illeg for $17-18^{ab}$ B3 reads 17 twice —^{a}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 [अ]नु-, T2 [अ]पि- (for हि) —^{b}) G3 damaged for रहि D1 रहिते सदा, T G M1 राक्षसाधिप (for °सेश्वर) Ñ B1 3 4 D5 7 रहितेष्वाकुलेषु च, V1 वहिष्वाकुकुलेषु च (sic), Dg1 तद्वीन भूतले न हि, Dm1 रहितो राक्षसेश्वर —Ś1 om 17^{cd} —^{c}) V1 दृष्ट B1 3 G2 स्वप्नगतो, D1 स्वप्नान्तरे, D2 स्वप्ने स्थित, D3 स्वप्नेपि त (for °गत) —^{d}) D1-3 उद्विजामि (for उद्भ्रमामि) Ñ2 B1 4 Dt1 Dm1 Ct [इ]व चेतन , Dg1 ह्यचे°, D6 स्वचे° (for विचे°) Ñ1 उद्भ्र व मे मन (illeg) —After 17, Ñ2 B3 (after 15, twice in marg) 4 D5 7 ins

737* पुष्पाणि समिधश्चापि नादातुमहमुत्सहे ।

[B3 (both times) [ए]व (for [अ]पि) B3 (both times) नानादातुमुत्सहे (subm) (for the post half)]

18 V2 illeg for 18^{ab} (cf v l 17) D1 om 18 —^{a}) D2 3 राकारादीनि, M2 रेफान्वितानि (for रका°) V1 B1 3 4 D2 3 5 7 वाक्यानि (for नामानि) —^{b}) Ñ2 D5 7 रामाद्भीतस्य, V1 राममुद्दिश्य, B1 °हस्तस्य (sic), Dg1 T3 रामात्त्रस्तस्य (T3 °श्च) (for °त्रस्तस्य) —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रमण्यश्च (for रथाश्चैव) Ś1 V2 D2 3 रत्नानि चैव रामा (V2 °म)श्च (D2 °मस्य) —^{d}) V2 च (for मे) Ñ2 D5 7 T3 M3 सत्रास जनयति मे, B1 3 Dg1 Dt1 Dm1 D6 वित्रास जन°

19 Ś1 D2 3 om 19^{ab} —^{a}) B3 तु तत् (for तस्य) —^{b}) Dg1 युद्धे (for °द्धं) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 युद्ध (B4 °द्धस्) तेन न ते क्षम (Ñ2 तेजस) —After 19^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

738* बलिं वा नमुचिं वापि हन्याद्धि रघुनन्दन ।

Ñ V B1 3 4 D1 5 7 om 19^{cd} —^{c}) Ś1 D2 ते युद्ध, D3 M युद्ध ते, T2 सयोद्धु, G2 युध्यस्व, G3 युद्धस्व (for युध्यस्व) —^{d}) Dt1 D6 T3 क्षमा (sic), D4 M1 क्षमं (for °मां) Dt1 D6 रावण (for राक्षस) Ś1 D2 न क्षम वीर्यशालिना, D3 न क्षमं

3 43 43
3 39 25
3 42 17

इदं वचो बन्धुहितार्थिना मया
यथोच्यमानं यदि नाभिपत्स्यसे ।
सबान्धवस्त्यक्ष्यसि जीवितं रणे
हतोऽद्य रामेण शरैरजिह्मगैः ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

वीक्ष्य रावण, D8 T2 G3 न क्षम युधि (D8 तव) राक्ष(G3 कु- [damaged])स, M2 3 कु(M3 न)क्षम राक्षसाधिप(M3 °सेश्वर) ※ Cv क्षम वा कुर्विति । अन्यत् क्षम सीताहरणादिक वा कुरु क्षमामिति सम्यक् ※ —°) B4 ते न (for न ते) —ᶠ) Ś1 V1 D2 3 5 T3 मा प्रष्टुम्, Ñ2 B1 मे श्रोतुम् (for मा द्रष्टुम्) D1 4 T2 G1 M2 3 न चेन(G1 चेमा, M2 चैद्र) द्रष्टुमर्हसि —After 19, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins :

739* धर्मार्थौ कामधर्मौ च कामार्थौ चापि केवलौ ।
नित्यमेते प्रदृश्यन्ते सन्निपातश्च दृश्यते ।
इच्छया जायते काम इच्छयार्थो निवर्धते ।
श्रद्धया वर्धते धर्मस्तेषा फलमिद त्रिधा ।
तत्र नान्यत्प्रपश्यामि किंचिद्वीर्यस्य सशयम् ।
ऋते रामनिपातात्तु सन्निवर्तस्व रावण ।
केनेदमुपदिष्ट ते मृत्युद्वारमपावृतम् ।
यत्प्राप्येह विनश्येम वय सर्वे च राक्षसा ।
यदि त्वया देवगणा समग्रा
रणे जिता वज्रधरेण सार्धम् ।
यम कुबेरो वरुणस्तथापि
भयाच्च शक्तो युधि रावणस्य ।
स्थानादपीन्द्र कुपित प्रकर्ष-
यम समेयाद्रण नियच्छेत् ।
कालस्य कालश्च भवेत्स राम
सक्षिप्य लोकांश्च सृजेदथान्यान् ।

[V2 illeg for l 1–2 —(l 1) V1 काममोक्षा, B1 3 °वृत्तौ, B4 धर्मकामा (by transp) (for °धर्मौ) D5 7 अपि (for चापि) V1 कामाधा वापि केवल (for the post half) —(l 2) V1 ण्य (for ण्ते) B3 च (for प्र-) Ñ2 marg, V1 lacuna for the post half —(l 3) V1 ईहा च, D5 ईहया (for second इच्छया) —(l 4) D5 इच्छया (for श्रद्धया) B4 फलम् (for फलम्) —(l 5) Ñ2 तत्तु, V1 तन्य, B4 D5 7 तत्र (for तव) V2 illeg from नान्यत् up to l 7 Ñ2 B3 4 सश्रय (for सश°) —(l 6) V1 -निपाताच्च, B1 3 निसृष्टाना (for °तु) B1 3 शराणामिह रावण (for the post half) —(l 7) B4 उपदिष्टम् (for °ष्ट) B1 उपावृत (for अपा°) —(l 8) V2 B1 3 सप्राप्येन (for यत्प्राप्ये°) V1 य प्राप्य विनश्येम (subm) (for the prior half) V1 om च —(l 9) B1 3 अपि (for यदि) G(ed) समस्ता (for °ग्रा) —V2 illeg for l 11–14 —(l 11) B1 3 तथापि वा —(l 13) V1 B1 3 प्रधर्षद (for प्रक°) —(l 14) Ñ2 D5 7 समोपाद् (for समयाद्) —(l 16) Ñ2 V2 सक्षिप्त- (for °प्य) V1 तथान्यान् (for अथा°)],

While Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 6 8 S ins after 19

740* बहव साधवो लोके युक्ता धर्ममनुष्ठिता ।
परेषामपराधेन विनष्टा सपरिच्छदा ।
सोऽह तवापराधेन विनश्येय निशाचर ।
कुरु यत्ते क्षम तत्त्वमह त्वा नानुयामि ह ।
रामश्च हि महातेजा महासत्त्वो महाबल ।
अपि राक्षसलोकस्य भवेदन्तकरो हि स ।
यदि शूर्पणखाहेतोर्जनस्थानगत खर ।
अतिवृत्तो हत पूर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
अत्र ब्रूहि यथातत्त्व को रामस्य व्यतिक्रम. ।

[(l 1) Dm1 D8 M1 युक्त, D1 युक्त (for युक्ता) D1 अधिष्ठिता (for अनु°) —(l 2) Ñ1 अपराधेषु (for °धेन). —After l 2, Ñ1 (partly illeg) ins

740(A)* धर्मेतरत्र पर तस्मा नो (illeg) निहार्हसि ।
प्रमादये त्वा (illeg) ।
(illeg) ।
(illeg) प्यसि ।
ततो चिरात्पश्यसि जीवित पर ।
हतो रणे राम (illeg) ।

—Ñ1 D1 om l 3–9 —(l 3) Dt1 D6 Ct पर- (for तव). Dt1 D6 विनशेय (for °श्येय) —(l 4) G2 तत्त्वाम्, M1 दत्त (for तत्त्वम्) T2 त्वा (for त्वा) M1 अनुयामि (for नानु°) Dt1 D6 वे, T2 हि (for ह) Dm1 D8 G2 3 M2 3 अह त्वा (G2 M2 3 चा)नुनयामि ह(G2 हि, M3 च) (for the post. half) ※ Ck कुरु यत्ते क्षम त. .मह नानुयामि ह इति पाठ ※ —D4 om l 5–8 —(l 5) G3 transp महातेजा and महासत्त्वो —(l 6) Dt1 D6 [ऽ]पि हि K(ed) [ऽ]पि स (for हि स) Dg1 Dm1 D8 T1 G3 न भवेत्त(G3 °.. [damaged])को हि स (for the post half) ※ Cv रामश्च हीत्यादावेको हि शब्द पादपूरणार्थ ।, Cr m एको हि प्रसिद्धौ अपरोऽवधारणे ।, Cg रामश्च हीति । हि प्रसिद्धौ । अपि कामचारकरणे । "अपि सभावनाप्रश्नगर्हासमुच्चये । तथायुक्तपदार्थेषु कामचारक्रियासु च" इति विश्व । द्वितीयोऽपिशब्द अवधारणे ।, Ct हि यत महातेजस्त्वादि गुण राम प्रसिद्ध अत ईदृशो रामो राक्षसलोकस्यान्तकरो हि निश्चयेन भवेन्त्विपि सभाव्यते ※ —(l 7) Dg1 T3 यो हि (for यदि) Dg1 D8 सू(D8 शू)पनखा-, Dm1 T1 G1 3 M2 3 शूर्पणखी-, T2 3 °नखी- (for °णखा-) M3(after corr *inf lin sec m* as above) -हन (for गत) —(l 9) T3 महा- (for यथा) M2 -पूर्वं (for तत्त्व).]

—Then D4 cont

741* कथ कर्तव्यबुद्ध्या ते बभूव स्वकुलान्तक ।

20 V2 illeg for 20ᵃᵇ. —ᵃ) Dg1 T3 हित वचो; D4 एव भवान्, M2 युक्तं(*sec. m*) वचो (for इदं

३८

मारीचेन तु तद्वाक्यं क्षमं युक्तं च रावणः ।
उक्तो न प्रतिजग्राह मर्तुकाम इवौषधम् ॥ १
तं पथ्यहितवक्तारं मारीचं राक्षसाधिपः ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यमयुक्तं कालचोदितः ॥ २
यत्किलैतदयुक्तार्थं मारीच मयि कथ्यते ।
वाक्यं निष्फलमत्यर्थं बीजमुप्तमिवोषरे ॥ ३
त्वद्वाक्यैर्न तु मां शक्यं भेत्तुं रामस्य संयुगे ।
पापशीलस्य मूर्खस्य मानुषस्य विशेषतः ॥ ४
यस्त्यक्त्वा सुहृदो राज्यं मातरं पितरं तथा ।
स्त्रीवाक्यं प्राकृतं श्रुत्वा वनमेकपदे गतः ॥ ५
अवश्यं तु मया तस्य संयुगे खरघातिनः ।
प्राणैः प्रियतरा सीता हर्तव्या तव संनिधौ ॥ ६
एवं मे निश्चिता बुद्धिर्हृदि मारीच वर्तते ।
न व्यावर्तयितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ ७　G 3 44 7 B 3 40 7 L 3 43 7

वचो) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 -जनार्थसिद्धये (for -हितार्थिना मया) D1 हिता ममेमाममृतोपमा गिर —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 मया, T2 यदा (for यथा) Ś1 Ñ1 D2 3 ग्रहिष्यसि, Ñ2 B1 4 D5 7 [अ]नुपश्यसि, G2 °भिपत्स्यते (for °से) D1 समीक्ष्यमाणो यदि न प्रपश्यसि —c) Ś1 D2 3 हित ततस्, Ñ1 असशय, Ñ2 V B1 3 4 D1 5 7 ततोचिरात् (for सबान्धवस्) M1 त्यक्ष्यति (sic) (for °सि) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 प्रिय (for रणे) —d) D6 क्षतो, G1 हितो (sic) (for हतो) G3 अजि.. (for °ह्मगै) Ñ1 D1 हतो -रण(D1 रणे हतो) रामशरैरजिह्मगै

Colophon D5 om (cont the Sarga) Ñ1 illeg —*Sarga name* Ś1 रामपौरुषवर्णन, Ñ2 V2 B1 3 D3 7 मारीचवाक्य, V1 मारीचवचन, B4 मारीचवध , D1 रावणोपालभ , D2 रामपौरुषाक्ष —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D2 om , Ñ2 D7 44, V1 43, V2 45, B4 46, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 3 39, D1 41, D3 47, M2 40, L(ed) 42 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

38

D5 continues the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 D5 om from 1 up to वक्ता in 2a —a) Dt1 D6 Ct मारीचस्य (for °चेन) B4 च तद् , D1 हित (for तु तद्) Ñ1 illeg from द्वाक्य up to नि in b (cf b var) —b) Dg1 D6 T1 3 क्षम (sic), D4 G3 क्षेम-, M1 क्षमा- (for क्षम) L(ed) पथ्यमुक्त Ś1 Ñ1 Dg1 D2 T1 3 नि(Ñ1 illeg)-शाचर (for च रावण) Ñ2 V B1 3 4 D7 हितमुक्तो दशानन , D3 हितमुक्त दशानन ❀ Ck युक्त कालोचितमेव वाक्यमुक्त एवमुचितमेवोक्त उपदिष्टो निशाचरो रावणो मुमूर्षुरौषधमिव तमुक्त न प्रतिजग्राह ❀ —c) Ś1 D2 हित न, Ñ1 क्षम न, Ñ2 V B1 3 4 D7 मानाग्न, D3 न च तत् (for उक्तो न) —d) D6 मृत्युकाम (for मर्तु°) M3 यथा (for इव)

2 D5 om up to वक्ता in a (cf v l 1) —a) D6 न (for त) Ñ2 D7 तथा, D1 यथा, D4 पश्य, G3 पथ्य (for पथ्य-) B1 त पथ्यमभिवक्तार —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 राक्षसेश्वर (V1 D2 °र) (for राक्षसाधिप) —d) D4 अयुक्त (for °क्त) V1 कालदेशित , D1 कालनोदित , G3 कालचोदित (for °चोदित) M1 युक्त कालमचोदित

3 a) Ś1 D2 3 कि क्मिेतद् , Ñ1 कि त्वमेतद् , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तत्किमेतद् , Dt1 D6 Ct दुष्कुलैतद् , D1 आ किमेतद् , T2 यत्क्रिचैतद् , G3 अक्रम तद् (for यत्किलैतद्) T2 अयुक्त तन् (for अयुक्तार्थं) —b) Ś1 Ñ1 मयि कथ्यसे , G2 त्व विकथ्यसे, M1 मम पठ्यते (for मयि कथ्यते) —c) D2 इत्यर्थं —d) D2(before corr जीवसुप्तम्) जीवमुप्तम् , T1 G1 उप्त बीजम् (by transp) (for बीजमुप्तम्) G3 M1 इवौषरे

4 B1 om 4ab —a) B3 T1 G1 M1 3 Ct तद्, Ck as in text (for त्वद्) D2 वाक्येन (for वाक्यैर्न) Ñ V B3 4 D1–5 7 T2 3 M Cm मया, G1 त्वया (for तु मा) Ś1 त्वद्वाक्य न मया ग्राह्य —b) D4 भोक्तु (for भेत्तु) Ñ2 V B4 D5 7 राघवाद्भेत्तु(V1 °ज्जेतु)माहवे, B3 रामस्याद्भेत्तु सयुगे (sic) ❀ Ck*p* तद्वाक्यैर्न तु मा शक्यमिति पाठ ❀—c) Ś1 Ñ2 B4 D2 3 5 7 धर्महीनस्य, V B1 3 धर्मशीलस्य (for पापशीलस्य) Dt1 D6 मूर्खस्य पापशीलस्य —d) Ś1 D2 सानुजस्य (for मानुषस्य)

5 a) Dg1 Dm1 त्यक्ता (for त्यक्त्वा) T2 सहृदो, M3 [अ]हृदयो (for सुहृदो) Ś1 D2 रामो, B3(marg also) वाक्य (for राज्य) ❀ Cg मूर्खत्वमुपपादयति । यदिति ❀ —b) M1 भ्रातर (for मातर) —c) Ś1 पितर, Ñ1 V1 B4 D2 G1 प्राकृत (for प्राकृत) —d) Ś1 D1 2 वनवासमुपागत (D1 °मत्)

6 b) Ś1 रामस्य (for सयुगे) —c) Ś1 D2 3 तुल्या वनात्, Ñ V B1 3 4 D5 7 तुल्या वने, G1 प्रियतमा (for प्रियतरा) —d) Ñ1 D3 सनिधौ तव (by transp), D2 सयुगेन वा (for तव सनिधौ)

7 Ñ1 illeg from श्चि in a up to सेन्द्रै in d —a) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 एषा (for एव) D2 निष्ठिता (for निश्चिता) —b) Ś1 V Dm1 D2 3 8 transp हृदि and

G 3 44 8
B 3 40 8
L 3 43 8

दोषं गुणं वा संपृष्टस्त्वमेवं वक्तुमर्हसि ।
अपायं चाप्युपायं वा कार्यस्यास्य विनिश्चये ॥ ८
संपृष्टेन तु वक्तव्यं सचिवेन विपश्चिता ।
उद्यताञ्जलिना राज्ञो य इच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ९
वाक्यमप्रतिकूलं तु मृदुपूर्वं शुभं हितम् ।
उपचारेण युक्तं च वक्तव्यो वसुधाधिपः ॥ १०
सावमर्दं तु यद्वाक्यं मारीच हितमुच्यते ।
नाभिनन्दति तद्राजा मानार्हो मानवर्जितम् ॥ ११

पञ्च रूपाणि राजानो धारयन्त्यमितौजसः ।
अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य यमस्य वरुणस्य च ।
औष्ण्यं तथा विक्रमं च सौम्यं दण्डं प्रसन्नताम् ॥ १२
तस्मात्सर्वास्ववस्थासु मान्याः पूज्याश्च पार्थिवाः ।
त्वं तु धर्ममविज्ञाय केवलं मोहमास्थितः ॥ १३
अभ्यागतं मां दौरात्म्यात्परुषं वदसीदृशम् ।
गुणदोषौ न पृच्छामि क्षमं चात्मनि राक्षस ।
अस्मिंस्तु स भवान्कृत्ये साहाय्यं कर्तुमर्हति ॥ १४

मारीच Dt1 D6 विद्यते, D1 तिष्ठति (for वर्तते) —[c]) D4 स (for न) V B1 3 4 D5 7 M2 विवर्तयितु (for व्या°)

8 [ab]) Ś1 D2 दोषान्गुणान् (for दोषं गुणं) D1 T2 पृष्टस्तु (T2 °स्त्व) (for संपृष्ट°) Ś1 D2 न मे त्वं, D1 मया चेद्, T2 मम मा (for त्वमेवं) Ś1 कर्तुम् (for वक्तुम्) D3 न मे वक्तु त्वमर्हसि (for [b]) Ñ1 दोषाणां च गुणानां च पृष्टस्त्वं वक्तुमर्हसि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गुणदोषं तथा (V1 B3 °षो)पायमन्यद्वा हेतुमद्वच —[c]) Ś1 D2 3 अपायमप्युपायं वा, Ñ1 Dg1 T3 उपायं वा' Dg1 चा 'प्यपायं वा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उ(V अ)पायमनुपायं वा, Dt1 D6 अपायं वा उपायं वा (with hiatus), D1 G1 अपायं वाप्युपायं वा —[d]) D5 [अ]य, G(ed) च (for [अ]स्य) V1 D6 विनिश्चय, D1 विनिर्णये (for °श्चये) Ś1 D2 कार्यं वा सविनिश्चयं, Dg1 कार्याकार्यस्य निश्चये, D3 कार्यं चाकार्यमेव च, T2 कार्याकार्यविनिश्चये

9 [a]) Ñ1 च, D1 हि (for तु) Ś1 सुहृदानेन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सम्यक्पृष्टेन, Dg1 सतुष्टेन तु, D2 सुहृदा तेन, D3 सुहृदा नैव (for संपृष्टेन तु) B1 3 4 D3 वक्तव्य, D5 योक्तव्य (for वक्तव्य) —[b]) Ś1 D2 प्रयितेन, D3 प्रसन्नेन (for सचिवेन) Ñ1 विवक्षता, Ñ2 V2 B4 D5 7 कृतात्मना, B1 D1 विचक्षण, D6 M2 विनिश्चिता (sic) (for विपश्चिता) B3 मन्त्रिणा कृतकर्मणा —[c]) Ś1 D2 प्रव(D2 °वृ)द्धाञ्जलिना, T2 उद्धृताञ्जलिना (for उद्यताञ्जलिना) Ñ2 D1 5 7 T2 राज्ञा, V B1 3 4 Dg1 राजा, Dm1 D3 8 T1 G3 राज्ञे (for राज्ञो) —[d]) Ś1 Dg1 D2 यद् (for य) Ś1 रक्षेद्भूतिम्, Dm1 इच्छेद्रतिम्, D2 इच्छेद्भूमिम् (for इच्छेद्भूतिम्)

10 [a]) V2 illeg from ल in [a] up to हितम् in [b] Ś1 D2 चाप्रतिकूल, Ñ1 G2 अप्रतिरूप (for अप्रतिकूल) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 हि, Ñ1 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B1 D1–4 G2 M transp शुभ and हित —[c]) Ś1 Ñ2 V B1 1 D2 3 5 7 T2 सयुक्त, B3 सयुक्तो (for युक्तं च) —[d]) Ś1 D2 3 वक्तव्य साधु पार्थिवे

11 V2 illeg for 11–12 —[a]) Ś1 D2 3 G2 M2 3 सावमान, V1 B1 3 सोपमार्ग, B4 सोपमर्गं, Dg1 Dm1 D8 G3 M1 सोपमर्दं, D5 7 सोपसृष्ट, Cv m g h t as in text (for सावमर्दं) Ñ1 V1 च (for तु) V1 सद् (for यद्)

D1 हित वाक्य (for तु यद्वाक्य) —[b]) Ñ2 Dt1 D6 Ct अथवा, V1 उच्यते, B1 3 4 D5 आयती-, Dm1 D8 मया वा, D4 T2 G1 M3 मायया, D7 आयत, G2 त्वया वा, M2 मा यथा (for मारीच) Ś1 D2 3 न्यायतो हीनमुच्यते, Ñ1 आयतीहीनत्वग, Dg1 T3 मानहीन त्वयोच्यते, D1 आयत्या हितमप्युत —[c]) Dt1 Dm1 D6 8 Ct [अ]भिनन्देत (for [अ]भिनन्दति) —[d]) Ś1 D3 मानवो, Dt1 D6 मानार्थी (for मानार्हो) V1 G1 मानवर्जित (for °तम्)

12 V2 illeg (cf v l 11) —[a]) D5 राज्ञा नो (sic) (for राजानो) —[b]) Ś1 D2 3 महौजस (for [अ]मितौजस) —[d]) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 वरुणस्य (for वरुणस्य) K(ed) वरुणस्य यमस्य (by transp.) D8 G3 वा (for च). —[e]) Dt1 औद्ण्य (sic), Dm1 औष्ट्यं (sic) (for औष्ण्य) —[f]) Dg1 प्रशस्यता (for प्रसन्नताम्) —For 12[ef], Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst, while M2 cont after 743*

742* प्रसादं चानुकुर्वन्ति तेषां कोपं च पार्थिवाः ।

[M2 प्रसादाश् (for प्रसाद) Ś1 D1–3 [अ]पि कुर्वन्ति, Ñ1 [प]व कुर्वन्ति V1 B1 येषा (for तेषां) Ñ1 om च (subm) D1 मर्दा (for पार्थिवाः) Ś1 D2 वाप्यत्कार्ये (D2 °त्कोप) तथैव च, D3 दोषं कोपं तथैव च (for the post. half)]

—After 12, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

743* धारयन्ति महात्मानो राजानः क्षणदाचर ।

—Thereafter M2 cont 742*

13 V1 om (hapl) 13[ab] —[b]) Ś1 D2 पूज्यमानाश्, D3 पूज्या मान्याश् (by transp) (for मान्याः पूज्याश्) B3 Dt1 D6 च नित्यदा, D4 नराधिपा (for च पार्थिवा) —[c]) B3 अनुज्ञाय, D5 अवज्ञाय (for अविज्ञाय) —[d]) Ñ2 आहित, Dt1 D4 6 आश्रित (for आस्थित)

14 [a]) Ñ1 स, Dt1 तु, D6 हि (for मां) —[b]) Dg1 D3 पौरुष (for परुष) Ś1 Ñ1 D2 3 T1 वक्तुमर्हसि, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बहु भाषसे, D1 नाम जल्पसि, T2 वक्तुमिच्छसि (for वदसीदृशम्) —T2 repeats 14[cd] after 14[ef]. —[c]) D1 G1 गुणदोषान्, T3 M1 गुणदोष (for °दोषौ). T2 पश्यामि

सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
प्रलोभयित्वा वैदेहीं यथेष्टं गन्तुमर्हसि ॥ १५
त्वां तु मायामृगं दृष्ट्वा काञ्चनं जातविस्मया ।
आनयैनमिति क्षिप्रं रामं वक्ष्यति मैथिली ॥ १६

अपक्रान्ते च काकुत्स्थे लक्ष्मणे च यथासुखम् ।
आनयिष्यामि वैदेहीं सहस्राक्षः शचीमिव ॥ १७
एवं कृत्वा त्विदं कार्यं यथेष्टं गच्छ राक्षस ।
राज्यस्यार्धं प्रदास्यामि मारीच तव सुव्रत ॥ १८

G 3 44 22
B 3 40 23
L 3 43 21

(for पृच्छामि) —^{d}) D4 क्षण, G1 क्षत्र, Cg क्षेम (for क्षम) Ś1 D2 3 क्षम वा यदि वाक्षस, Ñ1 क्षय वा त्वामिहागत, Ñ2 V B1 D5 7 क्षेम वा (B1 क्षमस्व) यदिहात्मन (V2 °दि राक्षस), B3 4 क्षम वा यदिहा (B4 °दि वा) त्मन, D1 क्षेम वा हितमात्मग, G2 काममात्मनि राक्षस, G(ed) क्षेम वा पद्मात्मन —After 14^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 3 G2 3 ins, T2 ins after 14^{cd} (r)

744* मयोक्तमपि चेतावत्त्वा प्रत्यमितविक्रम । -

[G2 reads twice T2 यथा (for मया) Dm1 D8 त्वयि, D4 T1 2 G2 3 तव (for अपि) Dg1 T3 मयोक्त तु वचन्तावत् (for the prior half) Dg1 T1 सप्रति (for त्वा प्रति) D8 T3 विक्रम (for विक्रम)]

—Thereafter T2 cont 746*

—V2 illeg for 14^{ef} —^{e}) B1 4 च, D4 T2 त्व (for तु) T2 मे, G1 त्व, M1 हि (for स) Ś1 Ñ1 D1–3 तावत्कृत्यो (D1–3 °त्ये) मे, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 तात कृत्ये मे, B1 तावद्कृत्ये मे, Dm1 D8 तद्भवान्कृत्ये D4 तु हि मत्कृत्ये, T1 स्व भवत्कृत्ये, T3 त्व भवे कृत्य-, G2 तद्भवान्कार्ये (for स भवान्कृत्ये) M2 3 अस्मिस्तावद्भवान्कृत्ये, Ct as in text —^{f}) Ś1 D2 दातुम् (for कर्तुम्) All except Dm1 G अर्हसि (for °ति) ❀ Cv त्व भवन् कृत्य इति पाठ ❀ —After 14, Ś1 D2 (marg) 3 ins, while D1 T2 cont after 747*

745* त्व काञ्चनाभ्या पादाभ्या मृगरूपधरो भव ।

[D1 शृगाभ्या, D2 3 T2 पार्श्वाभ्या (for पादाभ्या) D1 वने (for भव)]

—After 14, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 3 G M ins, T2 cont after 744*

746* शृणु तत्कर्म साहाय्ये यत्कार्यं वचनान्मम ।

[Dg1 T3 साहाय्य (for °य्ये) ❀ Cm साहाय्ये मम वचनात् यत्कर्मकार्यं तच्छृणिवति सबन्ध . ❀]

15 D4 om (hapl) 15 D2 reads 15 in marg —^{a}) Ś1 D3 रत्नशृगो, D2 रत्नशृगैर् (for सौवर्णस्त्व) —^{b}) Ś1 D2 3 रत्नचित्रतनूरुह, Ñ1 रु विद्रुचरश्चरन् —After 15^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T2 3 G M ins, T1 subst for 15^{cd}

747* आश्रमे तस्य रामस्य सीताया प्रमुखे चर ।

[D1 सीतया (for सीताया) Dg1 Dt1 चर, T2 चर (sic) (for चर)]

—Thereafter D1 T2 cont 745* and then T2 alone cont.

748* रत्नशृङ्गस्तदा त्व हि रत्नचित्रतनूरुह ।

—Ś1 transp 15^{cd} and 16^{ab} —^{c}) Ś1 D2 3 प्रलोभयानो, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रलोभ्य चैव, Dg1 T3 लोभयित्वा तु (for प्रलोभयित्वा) —^{d}) B1 कर्तुम् (for गन्तुम्)

16 Ś1 transp 15^{cd} and 16^{ab} —^{a}) Ñ V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D3 5–8 T2 3 M1 2 हि (for तु) Ś1 Ñ V2 B4 Dg1 Dt1 D1–3 6 T मायामय (for °मृग) —^{b}) M1 जानकी (for काञ्चन) D6 -विस्मय, T2 M2 विस्मिता (for विस्मया) Ś1 D1 2 चित्रवर्णं मनोहर —^{c}) Dm1 D8 [ए]तम् (for [ए]नम्) Ś1 D1–3 आनीयतामेष इति —^{d}) D4 G1 जानकी (for मैथिली) —After 16, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

749* अपक्रान्ते च काकुत्स्थे दूर गत्वाप्युदाहर ।
हा सीते लक्ष्मणेत्येव रामवाक्यानुरूपकम् ।
तच्छ्रुत्वा रामपदवीं सीतया च प्रचोदित ।
अनुगच्छति सभ्रान्त सौमित्रिरपि सौहृदात् ।

[(l 1) Prior half = 17^{a} M3 अतिक्रान्ते (for अप°) K(ed) तु (for च) Dg1 D4 T G1 2 M1 2 यात्वा (for गत्वा) Dm1 D8 G2 3 [अ]भ्युदाहर (for [अ]प्यु°) —Dg1 reads l 2 in marg —(l 2) Dm1 D8 लक्ष्मण इति (with hiatus), D4 लक्ष्मणेत्युच्चै (for °त्येव) —(l 3) Dg1 [अ]भिप्रचोदित, Dm1 D8 प्रतिचोदित, G3 [अ]तिप्रचोदित (for च प्रचोदित)]

17 ^{a}) Ñ2 D1 5 7 T2 3 G2 3 M2 3 तु (for च) —^{b}) T2 G3 लक्ष्मणेन (sic) (for लक्ष्मणे च) —^{c}) Dt1 D6 आहरिष्यामि (for आनयि°) —V2 illeg from 17^{d} up to 18^{b} —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सुपर्ण पन्नगीमिव

18 V2 illeg for 18^{ab} (cf v l 17) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M2 (before corr) कृतमिद (for कृत्वा त्विद) G1 lacuna for कार्यं —^{b}) Ś1 D2 3 निराबाध भवि (D3 करि)ष्यति, Ñ1 मनश्चैव भविष्यति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अनपाय भविष्यति (D7° सि), D1 सुखोपाय भविष्यति —Ñ1 om 18^{cd} Ś1 D2 3 read 18^{cd} after 752*, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 read 18^{cd} (followed by 750*) after 754* D1 transp 18^{cd} and 19 —^{c}) B1 3 4 D5 7 राज्याद् (for राज्यस्य) Ś1 Dm1 D8 प्रयच्छामि (for प्रदास्यामि) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कृतार्थेनान्तरात्मना —After 18, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

750* यथा प्राप्स्यामि वैदेहीं तथा तात करिष्यसि ।
तथा व्यवसित कार्यमेतदस्मद्व्यपाश्रयात् ।
बलं चाभिजन शौर्यमैश्वर्यं चानुवेक्ष्य वै ।
कथ रामाद्विहीनार्थाद्भय पश्यसि दारुणम् ।

G 3 44 19 B 3 40 24 L 3 43 19 गच्छ सौम्य शिवं मार्गं कार्यस्यास्य विवृद्धये ।
प्राप्य सीतामयुद्धेन वञ्चयित्वा तु राघवम् ।
लङ्कां प्रति गमिष्यामि कृतकार्यः सह त्वया ॥ १९
एतत्कार्यमवश्यं मे बलादपि करिष्यसि ।
राज्ञो हि प्रतिकूलस्थो न जातु सुखमेधते ॥ २०
आसाद्य तं जीवितसंशयस्ते
मृत्युर्ध्रुवो ह्यद्य मया विरुध्य ।
एतद्यथावत्परिगृह्य बुद्ध्या
यदत्र पथ्यं कुरु तत्तथा त्वम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

अगतिस्तत्र रामस्य कस्यचिन्मानुषस्य वा ।
आदाय मैथिलीं यत्र गमिष्यामि विहायसा ।
त्वं च मायाधरस्तस्माद्‌आश्रमादपनीय तौ ।
मोहयित्वा वने वीरौ क्षिप्रमेवागमिष्यसि ।
अपारस्याप्रमेयस्य पर पारमपाश्रित ।
किं करिष्यति काकुत्स्थो यतमान सलक्ष्मण ।
शक्र च समरे दृष्ट्वा सगण निर्जित मया ।
धनाध्यक्षयमौ चापि कस्माद्रामाद्बिभीदम्हि ।
विक्रोशन्तीं च रुदतीं वेपमानामितस्तत ।
सीता द्रक्ष्यन्ति भूतानि ह्रियमाणा मया बलात् ।
आपतन्तमनाबाधे पथि सिद्धनिषेविते ।
अनुगन्तु न पर्याप्तो गरुडो वायुना सह ।

[(l 1) V1 प्राप्स्यमि (for प्राप्स्यामि) V2 illeg for the post half V1 B4 त्व च (for तथा) B4 करिष्यसे (for करिष्यसि) —(l 2) V1 यथा (for तथा) V1 सेत्स्यते मद्- (for एतदस्मद्-) —V2 illeg from ह्य up to वान (see var) in l 3 B4 अपाश्रयात् —(l 3) B4 मारयम् (for शौयम्) Ñ2 B4 चानुवेक्ष वै, V1 चास्ति मे महत्, V2 B1 वान(V2 illeg)वेक्ष्य वै, B3 चानुरक्ष च, D5 7 चान्वेक्ष्य वै, G(ed) वीक्ष्य मामक (for चानुवेक्ष्य वै) —V2 illeg from द्वि in l 4 up to श्रमाद in l 7 —(l 5) V1 कदाचिन् (for कस्यचिन्) —(l 8) B1 च तौ (for वने) V2 वीरो (for वीरौ) B4 D7 गमिष्यमि (for [आ]गमिष्यसि) —(l 9) B1 3 अगारस्य (sic) (for अपा°) V1 B3 अपाश्रिते, B1 °श्रय, G(ed) उपश्रिते (for °श्रित) —V2 illeg from काकुत्स्थो in l 10 up to l 11 —B3 om l 11 —(l 11) B1 निहत (for निर्जित) —(l 12) B1 3 D5 वा (for च) —V2 illeg from l 13–15 —(l 13) Ñ2 D5 7 रुदतीं च (for च रुदतीं) V1 क्रोशती च रुदतीं च (for the prior half) V1 पश्यमानाम् (for वेपमानाम्) Ñ2 D5 7 ततस् (for इतस्) —(l 14) V1 द्रक्ष्यमि (for °न्ति) B1 4 ध्रियमाणा (for ह्रिय°) —(l 15) D5 आपततीम् Ñ2 D5 7 अथाकाशे, B3 अनाधारे (for अनाबाधे) B1 3 मिद्धे (sic) (for सिद्ध-) —(l 16) V1 B4 अनुयातु, V2 B1 3 °यातु (for °गन्तु) D5 नु (for न) B4 यथा (for सह)]

19 V2 illeg for 19^{ab} D1 transp 18^{cd} and 19 —^{a}) T2 सौम्य (for सौम्य) D4 G1 M1 सुख (for शिवं) ✻ Ct शिव मार्गं गच्छ सौम्यो भूत्वा प्रस्थितो भवेत्यर्थं ✻ —^{b}) D1 कामस्य (for कार्यस्य) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1–3 [अ]र्थसिद्धये, B3 [अ]भिसिद्धये, Dm1 D8 च सिद्धये, T2 विनिश्चये, G3 विवृद्धये (for विवृद्धये) Ñ2 कार्यस्यान्वस्य सिद्धये, B1 कार्यार्थस्यास्य सिद्धये, D5 7 कार्यस्यार्थस्य सिद्धये —After 19^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

751* अह त्वानुगमिष्यामि सरथो दण्डकावनम् ।
[Dm1 D8 T2 च (for तु)]

—^{d}) Ś1 B1 3 4 D3–5 7 G1 च, Ñ2 [अ]थ (for तु) Ś1 Ñ V1 B3 Dm1 D2 3 5 7 8 G1 3 राघवौ (for °वम्) —^{e}) Ś1 D2 3 अभिपतिष्यामि, Ñ V B1 3 4 D5 7 अभिग°, Dg1 T3 प्रत्याग°, G2 प्रीतो ग° (for प्रति गमिष्यामि) —^{f}) Ñ V B1 3 4 D5 7 कृतकृत्यस् (for °कार्यः) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 transp सह and त्वया —After 19, Ś1 D2 3 (all followed by 18^{cd}) ins

752* एव कृतेऽस्मिन्कार्ये तु त्वत्सहायेन राक्षस ।
[Ś1 त्वत्साहायेन],

While Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 G M1 3 ins after 19, M2 ins after 20

753* न चेत्करोषि मारीच हन्मि त्वामहमद्य वै ।
[Dt1 D6 Ct नो (for न)]

20 ^{a}) V1 एव (for एतत्) Ñ1 M2 कृत्यम् (for कार्यम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वा (for मे) —^{b}) Ñ1 एव (for अपि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कारयिष्ये बलादपि, M2 न करिष्यसि चेद्बलात् —^{c}) V B1 3 4 Dg1 D5 7 T3 राज्ञा, M2 राज्ञा Dg1 T3 तु (for हि) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 हि (B1 च, D7 अ) प्रतिकूलो यो, G3 [ऽ]भिप्रति°, M2 विप्रति° (for हि प्रतिकूलस्थो) —^{d}) G1 एधसे (for °ते) —After 20, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

754* अस्मिन्कार्ये तु ससिद्धे मारीच भवतोऽप्यहम् ।
[B1 तस्मिन् (for अ°) V B1 4 च, D5 नु (for तु) Ñ2 B3 D5 7 भवने (for भवतो)]

—Thereafter all the above MSS read 18^{cd} (followed by 750*), while M2 ins 753* after 20

21 ^{a}) Ś1 सशय, Ñ2 °ये (for -सशयस्) Ñ1 illeg , Ñ2 B3 D5 7 हि, V B1 4 वा (for ते) D1 प्रलोभ्यत सशयतो वधस्ते, D3 प्रलोभ्यता सशयते वधस्ते (sic) —^{b}) Ś1 तस्य, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वद्य, D1–3 तेद्य (for ह्यद्य) Ś1 D2

३९

आज्ञप्तो राजवद्वाक्यं प्रतिकूलं निशाचरः ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं मारीचो राक्षसाधिपम् ॥ १
केनायमुपदिष्टस्ते विनाशः पापकर्मणा ।
सपुत्रस्य सराष्ट्रस्य सामात्यस्य निशाचर ॥ २
कस्त्वया सुखिना राजन्नाभिनन्दति पापकृत् ।
केनेदमुपदिष्टं ते मृत्युद्वारमुपायतः ॥ ३
शत्रवस्तव सुव्यक्तं हीनवीर्या निशाचर ।
इच्छन्ति त्वां विनश्यन्तमुपरुद्धं बलीयसा ॥ ४
केनेदमुपदिष्टं ते क्षुद्रेणाहितवादिना ।
यस्त्वामिच्छति नश्यन्तं स्वकृतेन निशाचर ॥ ५
वध्याः खलु न हन्यन्ते सचिवास्तव रावण ।
ये त्वामुत्पथमारूढं न निगृह्णन्ति सर्वशः ॥ ६ G 3 45 6 B 3 41 6 L 3 44 6

विरोधे, B1 विरुद्ध , B3 निरुध्य, Dt1 D1 3 6 विरुध्यत (for विरुध्य) Ñ1 मृत्युर्ध्रुवो वापि समागमय्य —^{c}) Ñ2 V B1 4 D5 7 एव (for एतद्) D1 यथा त्व (for यथावत्) Ñ1 Dg1 परिगम्य, Ñ2 D5 7 तु(D5 त्व) विमृश्य, V B1 3 4 विगणय्य Dt1 D6 परिगणय्य, D4 प्रतिगृह्य, T3 त्वधिगम्य (for परिगृह्य) Ś1 एव ह्युत्र चितय यत्नतीत, D1 2 एव गते चितय यत्सुख ते (D2 यत्सुनीत), T2 एतद्धि यावत्प्रतिगृह्य बुद्ध्या —^{d}) Dg1 तत्त्व, D8 कार्यं, T1 M1 कृत्य, T2 वश्य (for पथ्य) Ś1 D1 2 साचिव्य तत्त्व(D2 च त्व) कुरु यन्मत(D1 °त्क्षम) ते(D2 मे), Ñ1 यद्रोचते तत्कुरु मा विशङ्किथा , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 यद्रोचते तत्कुरु यच्च पथ्य, D3 यदत्र पथ्य दिह ब्रवीहि

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V D2 3 रावणवाक्य, Ñ2 D5 7 सीताहरणनिश्चय , B1 4 सीता(B4 सीताहरण)व्यवसाये रावणवाक्य, B3 मारीचरावणसवाद , D1 मारीचानुनय —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om , Ñ2 D5 7 45, V1 41, V2 46, B4 47, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 40, D1 4 42, D3 48, M2 3 41 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

39

V2 illeg from Sarga 39 up to st 11^e of Sarga 45 D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{ab}) Dt1 आतप्तो, G(ed) आक्षिप्तो (for आज्ञप्तो) Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D5-7 रावणेनाथ(Dt1 D6 °नेत्थ), D4 T2 M3 °वाक्येन, K(ed) [s]राज° (for राजवद्वाक्य) Ś1 D2 3 आज्ञप्ते दारुणे वाक्ये (for ^{a}) and प्रतिकूले, G3 °कूलो (for °कूल) Dt1 D6 च राजवत् , D3 °चर (for निशाचर) D1 एवमुक्तस्तु मारीचो रावणेन दुरात्मना ❀ Cv r राजवत् राजार्हं रावणेन वाक्य वाक्यानुष्ठान प्रतिकूलमाज्ञप्तश्चोदित निशाचर ।, Cm राजवत् राजार्हं वाक्य वाक्यानुष्ठान ।, Cg अराजवत् । यद्वा रामप्रातिकूल्ये प्रवृत्तस्तेनैव राजत्व गत इति मुनेराशय । यद्वा राजवत् राजार्हं " तदर्हं " इत्यर्थार्थे वति ।, Ck राजवदिति प्रकृत्यर्थे वति तदन्तमव्यय चेह राज्ञा रावणेन आज्ञप्त कृतमप्रत्यवायनियोग ।, Ct राजवत् राजयोग्य रावणेनाज्ञप्त ❀ —^{d}) Dt1 D6 Ct नि शङ्को, D1 सकुरु (sic) (for मारीचो) Ś1 D2 3 नैर्ऋताधिप, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसेश्वर(V1 °र), G2 °धिप (for राक्षसाधिपम्)

2 D1 om 2 —^{b}) V1 B1 D2 पापकर्मण —After 2^{ab}, V1 reads 6-7^b —^{c}) Ś1 B1 3 4 Dm1 D3-5 7 8 G M सपुरस्य (for सपुत्रस्य) Ñ2 B3 Dt1 D6 सराज्यस्य, D4 [अ]स्य रा° (for सराष्ट्रस्य) —^{d}) Ś1 D2 3 क्षपाचर (for °निशा)

3 T2 om 3^{ab} D1 transp ^{ab} and ^{cd} —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 न(D2 आ) नदति(Ś1 वदति च [unmetrical]) नृशसकृत् , Ñ2 V1 B1 D5 7 न हृ(Ñ2 कृ [sic])ष्यति न न (B1 नि)दति, B3 4 न नदति न हृष्यति, Dm1 D8 नाभिनदति न(D8 नि)दित —^{c}) V1 उपदिष्टस् (sic) (for °दिष्ट) T2 M1 केनायमुपदिष्टस्ते(M1 °ष्ट ते [sic]) —^{d}) Ś1 Ñ B3 D1-3 5 7 T2 अ(Ñ2 B3 D1 2 T2 उ)पावृत, V1 M2 °गत , B1 °गत, B4 उपस्थित (for उपायत)

4 ^{a}) D1 चैव, D4 तस्य (for तव) —^{b}) Ś1 D2 दशानन, Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dm1 D1 4 5 7 8 T2 3 G M °चरा (for निशाचर) D3 हीनवीर्यं दशानन —^{c}) Ś1 नाशयितु (for विनश्यन्तम्) —^{d}) Ś1 ह्युपरुद्ध, Ñ1 +नि°, Ñ2 D5 7 अव°, V1 अपराद्ध, B1 अपरोद्ध, B3 D2 3 अप°, M2 °रुध्य (for उपरुद्ध)

5 Ś1 om 5 M2 3 om 5^{ab} —^{a}) Ñ V1 B3 4 D5 7 तैर्नूनम् (for केनेदम्) G1 उपतिष्ठते (for उपदिष्ट ते) B1 ते नूनमुपदिश्यति, T2 केनायमुपदिष्टस्ते —^{b}) Dt1 D6 [अ]हितबुद्धिना, D1-3 [अ]निष्ट(D2 3 क्षुद्र)कर्मणा, D4 [अ]नृत° (for [अ]हितवादिना) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 विनाशसु(Ñ B4 °मु)खमुत्तम —D2 om 5^{cd} —^{c}) G1 कस् (for यस्) D1 वध्य तु (for नश्यन्तं) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 M2 ये त्वामिच्छति नश्यत —^{d}) V1 B4 D5 7 सु- (for स्व-) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 [इ]ह कर्मणा, T2 °चरा (for निशाचर)

6 M2 om (hapl) 6-8 V1 reads 6-7^b after 2^{ab} (cf v l 2) —^{a}) V1 न खलु (by transp) Ñ V1 B1 3 Dt1 Dm1 D6-8 Ct व यते (for हन्यन्ते) Ś1 D2 3 बुद्ध्या (D3 वृद्धा) खलु न बुध्यन्ते, T2 हन्या खलु न पाल्यते —^{b}) V1 तत्र (for तव) B3(marg also) मानिन , D1 राक्षसा (for रावण) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 अत्यधर्मम् , Dm1 अपथम् (for उत्प-

G 3 45 7
B 3 41 7
L 3 44 7

अमात्यैः कामवृत्तो हि राजा कापथमाश्रितः ।
निग्राह्यः सर्वथा सद्भिर्न निग्राह्यो निगृह्यसे ॥ ७

धर्ममर्थं च कामं च यशश्च जयतां वर ।
स्वामिप्रसादात्सचिवाः प्राप्नुवन्ति निशाचर ॥ ८

विपर्यये तु तत्सर्वं व्यर्थं भवति रावण ।
व्यसनं स्वामिवैगुण्यात्प्राप्नुवन्तीतरे जनाः ॥ ९

राजमूलो हि धर्मश्च जयश्च जयतां वर ।
तस्मात्सर्वास्ववस्थासु रक्षितव्यो नराधिपः ॥ १०

राज्यं पालयितुं शक्यं न तीक्ष्णेन निशाचर ।
न चापि प्रतिकूलेन नाविनीतेन राक्षस ॥ ११

ये तीक्ष्णमन्त्राः सचिवा भज्यन्ते सह तेन वै ।
विषमेषु रथाः शीघ्रं मन्दसारथयो यथा ॥ १२

बहवः साधवो लोके युक्तधर्ममनुष्ठिताः ।
परेषामपराधेन विनष्टाः सपरिच्छदाः ॥ १३

स्वामिना प्रतिकूलेन प्रजास्तीक्ष्णेन रावण ।
रक्ष्यमाणा न वर्धन्ते मेषा गोमायुना यथा ॥ १४

थम्) Ś1 Dg1 D2 3 T3 आपन्न, D1 आयातम् (for आरूढ) —^{d}) Dg1 Dt1 D1 6 अनि(Dt1 °नि, D6 °.)गृह्णति (for न नि°) Ñ1 [अ]सत्पथ, Ñ2 शाश्वत, D1 सत्पथे, D4 निशाचर (hypm) (for सर्वश) Ś1 D2 विनयति न(D2 निनयिच्छति[sic]) शाश्वता, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 न नियच्छति(V1 निगृह्णति न, B4 नियच्छति न) शाश्वत —After 6, M3 reads 10^{ab} for the first time, repeating it in its proper place

7 M2 om 7 (cf v l 6) D4 om (hapl cf D4 var) 7–8 —^{a}) D3 दत्तो (for वृत्तो) —^{b}) Ś1 D2 3 विपथ(D3 °स)म्, Ñ V1 B1 3 D5 7 वि°, B4 वितथम्, Dt1 Dm1 D8 G M1 कु° (for कापथम्) Ś1 आवृत, D2 3 M3 आस्थित (for आश्रित) —^{c}) T2 M1 निगृह्य (for निग्राह्य) D2 सर्वदा, D5 7 सहसा (for सर्वथा) Ś1 D2 3 स त्व (for सद्भिर्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 M3 निग्राह्यो न (by transp), Dt1 D6 स निग्राह्यो (for न निग्राह्यो) Dt1 D6 8 T1 न गृह्यसे, B(ed) न गृह्यते (for निगृह्यसे) Ñ1 इच्छद्भिर्हितमा ° (illeg), D1 वाञ्छिभिर्विपुल (sic) यश ❀ Cm न निगृह्यसे न निवार्यसे ❀

8 D4 M2 om 8 (cf v l 7 and 6 respy) —^{a}) B1 D1 चार्थं (for अर्थं) —^{b}) T2 जय (for यशश्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 विपुल भुवि (for जयता वर) D1 सुखानि विविधानि च —^{c}) B1 प्रदाता (for प्रसादात्) V1 अचिरात् (for सचिवा) —^{d}) V1 °चरा, D1 हिते रता, D6 °चर (sic) (for निशाचर)

9 T3 reads 9–10 in marg —^{ab}) Ñ1 विपर्ययेण, D1 विचारयत (sic) (for विपर्यये तु) D1 एव हि (for भवति) Ñ1 लभते धनदानुज (for ^{b}) Ś1 D2 3 विपर्यये हि तिष्ठतो मन्त्रिणो धनदानुज —Ś1 om 9^{cd} —^{c}) L(ed) वृजिन (for व्यसन) D1 स्वामिनि प्राप्ते, D2 °वैकृत्ये (for स्वामिवैगुण्यात्) —^{d}) Ñ1 D2 3 सबान्धवा (for [इ]तरे जना) D1 रक्षति च नराधिप —For 9, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

755* विपर्ययेण व्यसन स्वामिनो मन्त्रिण पुन ।
वैगुण्याच्च महाराज लभन्ते सह बन्धुभि ।

10 T3 reads 10 in marg (cf v l 9) M3 repeats 10^{ab} here (cf v l 6) —^{a}) S1 D1–3 विजयो, V1 विभवो, M3 (both times before corr) धर्मज्ञ (for धर्मश्च) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 4–8 T2 3 G M1 3 (both times) यशश्च, M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) यश स (for जयश्च) —^{d}) Dt1 D4 T G1 2 M2 3 रक्षितव्या नराधिपा

11 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) Ñ1 illeg for राज्य पालयितु. —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राज्ञा तीक्ष्णेन वा पुन, D1 अप्रज्ञेन नराधिप —S1 om (hapl ?) 11^{c}–14^{b} —^{c}) Ñ2 Dt1 Dm1 D1 5–8 चाति-, D2 वापि (for चापि) —^{d}) D1 [अ]तितीक्ष्णेन, M1 [अ]प्यनीतेन (for [अ]वि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D1–5 7 G M2 3 रावण (for राक्षस)

12 S1 om 12 (cf v l 11) —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 ये तीक्ष्णमनुवर्तंते —^{b}) Ñ2 B3 4 D3 भ्रश्यते, V1 त्रस्यते, B1 (marg also भ्रश्यते) द्रश्यते, Dt1 Dm1 (after corr *sec m* as in text) D6 8 T3 Ct भुज्यते, D2 नश्यते, T1 वध्यते (for भज्यन्ते) Ñ V1 B1 3 4 D2 4 7 G1 2 M ते (for वै) D1 भ्रश्यते तेन ते सह, T2 हन्यते सह तेन ते —^{c}) Ñ1 V1 B1 3 4 Dg1 D2 3 5 7 विषमे(Dg1 °ये)ण, Dm1 D4 8 T1 2 G M °मे तु (for विषमेषु) Dg1 रता (for रथा) Ñ2 B1 4 D5 7 जीर्णा, D1 यातो (for शीघ्र) Cg विषमे तुरगा शीघ्रा ❀ Cm विषमे निम्नोन्नतदेशे ❀ —^{d}) Ñ1 अन्ध- (sic), D1 T2 दुष्ट, D2 अश्वान् (for मन्द-) Ñ V1 B1 4 D3 5 7 मन्द(D3 रथ)सारथिना (for °थयो) T2 रथा (sic) (for यथा) —After 12, S1 Ñ V1 B1 3 4 D5 7 ins the lines of 3 36 22

13 Ś1 Ñ1 om 13 (for Ś1, cf v l 11) —^{b}) Ñ2 V1 B1 Dg1 D3–5 7 T2 3 M1 2 (after corr *sec m* as in text) 3 Cm g युक्ता, B1 3 मुक्ता, Ct as in text (for युक्त) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अनुरता —^{c}) D2 उपरोधेन (for अपराधेन) —^{d}) D1 निविष्टा (for विनष्टा)

14 Ś1 om 14^{ab} (cf v l 11) —^{ab}) B3 Dg1 प्रजा- (for प्रजास्) D1 3 स्वबुद्धिनेनाप्रमेयेन प्रजा नित्य दुरात्मना

अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ १५
तदिदं काकतालीयं घोरमासादितं त्वया ।
अत्र किं शोभनं यत्त्वं ससैन्यो विनशिष्यसि ॥ १६
मा निहत्य तु रामोऽसौ नचिरात्त्वां वधिष्यति ।
अनेन कृतकृत्योऽस्मि म्रिये यदरिणा हतः ॥ १७
दर्शनादेव रामस्य हतं मामुपधारय ।
आत्मानं च हतं विद्धि हृत्वा सीतां सबान्धवम् ॥ १८
आनयिष्यसि चेत्सीतामाश्रमात्सहितो मया ।
नैव त्वमसि नैवाहं नैव लङ्का न राक्षसाः ॥ १९
निवार्यमाणस्तु मया हितैषिणा
न मृष्यसे वाक्यमिदं निशाचर ।
परेतकल्पा हि गतायुषो नरा
हितं न गृह्णन्ति सुहृद्भिरीरितम् ॥ २० G 3 45 22 B 3 41 20 L 3 41 17

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

—^{c}) V1 Dg1 D1–3 5 6 T2 रक्षमाणा Ñ1 न . (illeg), D1 3 T2 विनश्यति (T2 °ते) (for न वर्धन्ते) —^{d}) Dt1 D4 6 T3 M2 3 Ct मृगा (for मेरा) ❀ Cm गोमायुना मृगघातकमृगेण ❀

15 ^{ab}) Ñ1 V1 D1 G2 हि (D1 ते) विनश्यति, Ñ2 B3 4 D5 7 ते (B3 4 D7 हि) विनङ्क्ष्यति, B1 विनङ्क्ष्यति (subm), D4 विन ° (for विनशिष्यन्ति) Ś1 D2 ते सशय विनश्यति राजन्सर्वे निशाचरा

16 ^{a}) G2 M3 (after corr inf lin sec m as in text) यदिद (for तदिद) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वैरम् (for घोरम्) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 3 G M1 Cm g k t मया (for त्वया) ❀ Cv अचिंतितोपस्थित काकतालीय वदसि । काकतालीय जायते यदतर्कितमिति मज्जन । तथा च श्वेतकाकीयमनुरूपार्थवाचकमिति भागुरि ❀ —^{c}) B3 तत्र Ñ2 V1 B1 3 D3 5 7 शोभन (B1 3 °नी) यस्त्व, B4 Dg1 Dm1 D1 8 T G1 3 M Cv r m शोचनीयस्त्व, G2 शोचनीय से (for शोभन यत्त्व) Dt1 D6 Ct अत्र त्व शोचनीयोसि, K (ed) Cg k अत्रैव शोचनीयस्त्व (Ck °नीयोसि) —^{d}) Ś1 [ऽ]पि विनश्यसि, D2 [ऽ]पि नशिष्यसि (for विनशिष्यसि) B1 3 4 D5 7 सहसैन्यो (D5 7 °सैन्येर्) विनङ्क्ष्यसि

17 V1 B1 om 17^{ab} —^{a}) D5 निहत्वा (for निहत्य) Ñ2 B4 D5 7 [अ]थ, D1 3 च (for तु) Ñ2 B3 4 D5 7 काकुत्स्थो, Dg1 D8 T1 राम स, Dm1 रामेण (sic), D1 T2 G2 3 M रामश्च (for रामोऽसौ) Ñ1 मा च निल्य च काकुत्स्थो —^{b}) Dt1 D4 6 T2 3 G2 M (D1 T2 G2 M [with hiatus]) Ck t अचिरात्, Cr m g as in text (for नचिरात्) Ś1 Ñ1 D1–3 हनिष्यति —After 17^{ab}, Ñ B4 D3 5 ins

756* एतेन कीर्तनीयोऽसि प्रेत्यापि चरित दुरम् ।
त्रैलोक्यविजयी यस्त्व देवदानवदर्पहा ।
हर्तुमिच्छसि रामस्य वीर्येण महिषीं प्रियाम् ।

[(l 1) D3 प्रेत्यासि (for प्रेत्यापि) Ñ1 पुण्य भवितु- (illeg) (for the post half) —Ñ1 om l 2–3 —(l 2) D3 -दर्पण (for °हा)]

—^{c}) Ś1 D2 3 एतेन (for अनेन) Ś1 [अ]कृत- (for कृत-) —^{d}) Dg1 T3 M2 म्रियेयम्, Dt1 D6 T1 2 G1 2 M1 3 म्रिये चापि, Dm1 D4 8 मृषे यद् (D4 चापि), C1 m g t as in text (for म्रिये यद) Ś1 D2 3 म्रियेह (Ś1 °य) द्विपता सह, Ñ1 D1 सर्जनाद (D1 पतिव्येस्य) रिणा सह ❀ Cr तवारिणा राघवेण हतो मृये। अनेन हेतुना कृतकृत्योस्मि ❀ —For 17^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst (Ñ2 B4 D5 7 read before 17^{ab})

757* अनेन कृतकृत्योऽस्मि यन्मा स पुरुषेश्वर ।
इष्वास्त्रविन्महेष्वासो मृत्युं समुपदेक्ष्यति ।

[(l 1) V1 स्वय मा पुरुषोत्तम (for the post half)]
—Then all the above MSS cont

758* त्व तु मोहान्न गृह्णीषे वचन मम राक्षस ।
कालपाशपरिक्षिप्तो मुमूर्षुरिव भेषजम् ।

[(l 1) B4 न (for तु).]

18 ^{b}) Ś1 M1 मृत (for हत) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 D2 5 6 7 T1 अवधारय (for उप°) D1 त्व चाह च हतावुभौ —D1 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 D2 निहत (for च हत) —^{d}) T2 गृह्य सीता, G2 हृतसीत (for हृत्वा सीता) Ś1 D2 3 च जानकी, Ñ1 च मैथिली (for सबान्धवम्)

19 ^{a}) D3 आनयिष्यामि (sic) (for °ष्यसि) —^{c}) V1 नैव (for नैव) Dt1 D6 अपि (for असि) Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T G M नाह ते (Dt1 D6 T1 G1 वै, T2 G2 M च), D7 om (for नैवाह) Ñ1 नैवाह नैव च त्व न —^{d}) Ñ1 om, V1 नापि (for नैव) D1 न लङ्का न च राक्षसा —After 19, Ñ B1 3 4 D5 7 ins

759* सकामास्ते भविष्यन्ति द्वेष्टारस्तव रावण ।
[Ñ1 भय घोर त्वय (hypm) (for भविष्यन्ति)]
—Then Ñ1 (partly illeg) cont

760* . राम पातयित्वा च राक्षसान् ।

20 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 7 M2 निवा (D1 विचा) र्यमाणस्य (for °णस्तु) —^{b}) Ś1 D2 3 वचो न गृह्णासि हित (D3

४०

G 3 48 1 B 3 42 1 L 3 17 1 एवमुक्त्वा तु परुषं मारीचो रावणं ततः ।
गच्छावेत्यब्रवीद्दीनो भयाद्रात्रिंचरप्रभोः ॥ १
दृष्टश्चाहं पुनस्तेन शरचापासिधारिणा ।
मद्वधोद्यतशस्त्रेण विनष्टं जीवितं च मे ॥ २

किं तु कर्तुं मया शक्यमेवं त्वयि दुरात्मनि ।
एष गच्छाम्यहं तात स्वस्ति तेऽस्तु निशाचर ॥ ३
प्रहृष्टस्त्वभवत्तेन वचनेन स राक्षसः ।
परिष्वज्य सुसंश्लिष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४

शुभ) दशानन, Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 न रोचते ते (V1 च, B3) वचन निशाचर (D5 7 दशानन) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 परीत कालः (for परेतकल्पा) B4 G1 M1 3 जना (for नरा) —^{d}) Ñ2 D5 7 वचो (for हित) D1 इंडित, D8 ईप्सित (for ईरितम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 रावणगर्हण, Ñ B1 3 D1 3 5 7 मारीचवाक्य, V1 मारीचवचन, B4 मारीचवच —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om , Ñ2 D5 7 46, V1 45, B4 48, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 41, D1 43, D3 49, D4 40, M2 3 42, L(ed) 44 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

40

☞ Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 5 7 ins a passage before Sarga 40, while M2 ins l 5-49 before 3 40 1 and l 50-93 before 761* and it is relegated to App 1 (No 11) V2 missing for Sarga 40 (cf v l 39) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) G2 पुरुष, K(ed) वचन (for परुष) D1 एव-मुक्तासि (sic) परुष —^{b}) M2 lacuna for मारीचो रा Dm1 D3 8 G3 तदा (for तत) —For 1^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 5 7 subst , while M2 ins after 3

761* आत्मनो मरण ज्ञात्वा सशय परम गत ।
अकामो भयसविग्नो नि श्वस्य बहुशस्तदा ।
निश्चित रावण दृष्ट्वा मारीचो भयविह्वल ।

[(l 1) Ś1 D2 स चात्म-, M2 सोत्मनो (sic) (for आत्मनो) Ñ2 B1 D5 7 मरणज्ञ स, B1 मरण मत्वा (for मरण ज्ञात्वा) —(l 2) D7 प्रकामो, M2 अकाम- (for अकामो) D2 सपन्नो (for सविग्नो) D2 7 M2 निश्वस्य Ś1 D2 च मुहुस्तदा, Ñ D5 7 च मुहुर्मुहु (for बहुशस्तदा) —(l 3) Ñ1 illeg after रावण B3 विह्व (for -विह्वल)]

—M2 reads 1^{cd} second time after 761* reading it for the first time in its proper place —^{cd}) Ś1 Ñ1 Dg1 D1-3 T3 गच्छामि (for गच्छाव) D6 भयात् (for [अ]-ब्रवीद्) Ś1 D2 भयाद्राक्षसमीश्वर, Ñ1 D1 M2(second time) भयाद्रात्रिं(M- °त्रि)चरेश्वर, D3 भयाद्रुद्रशाननप्रभ , M2 (first time) भयाद्रात्रिंचरेश्वरात् Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7

गच्छामीत्यब्रवीद्भीतो दीनो(Ñ2 °न) नक्तंचरेश्वर ❀ Cm भयाद्रात्रिंचरप्रभोरित्यनेन हानिर्भविष्यतीति त्रासाद्गच्छामीत्यब्रवीत ❀ —After 1, B1 reads 4^{ab} —After 1, D1 3 ins , while Ś1 D2 ins after l 91 of App 1(No 11), Ñ ins after l 7 of 774*

762* रामादपि च मर्तव्य मर्तव्य रावणादपि ।
उभयोरपि मर्तव्य वर रामो न रावण ।

[(l 1) D1 3 हि (for च) Ñ1 रामादपि ✱ मर्तव्य (for the prior half) —(l 2) Ś1 D2 उभा-यामपि, Ñ1 उभयादपि (for उभयोरपि) Ñ1 वर रामो ✱ (illeg), Ñ2 वर रामात्र रावणात् (for the post half)]

2 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dm1 D4 5 7 T3 G1 3 M1 om. 2-3 —D8 reads from 2^{a} up to l 1 of 763* in marg —^{a}) T2 पृष्टस्त्वाह (for दृष्टश्चाह) Ś1 D2 स रामेण (for पुनस्तेन) —^{b}) Ś1 D1-3 M2 -[अ]सि(D3 -[अ]स्त्र)-पाणिना (for -[अ]सिधारिणा) —^{d}) Dt1 D6 Ct निहत (for विनष्ट) D3 मम (for च मे) —After 2, Dt1 D6 8 T1 2 G2 M2 3 ins

763* न हि राम पराक्रम्य जीवन्प्रतिनिवर्तते ।
वर्तते प्रतिरूपोऽसौ यमदण्डहतस्य ते ।

[D8 reads l 1 in marg —(l 1) T2 M2 3 न प्रनिवर्तवे (for प्रतिनिवर्तते) —(l 2) M2 lacuna for वर्तते T2 प्रति-रूपेषु, M2 3 प्रतिकूल तु (for °रूपोऽसौ) T2 -नरस्य (sic) (for -हतस्य)]

3 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dm1 D4 5 7 T3 G1 3 M1 om 3 (cf v l 2) Ś1 D2 om 3^{ab} —^{a}) T1 Ck किं नु, M2 त न, M3 किं न (for किं तु) D3 8 T1 G2 M2 3 transp कर्तुं and शक्यम् T2 किं निशम्य मया कर्तुम् —^{c}) L(ed) हे (for [अ]ह) Ś1 D2 गच्छामि ते (for °म्यह) —After 3, M2 reads lines 50-93 of App 1 (No 11) followed by 761* with 1^{cd} second time

4 B1 reads 4^{ab} after 1 —^{a}) Dm1 D1 प्रहृष्टश्चा(D1 °श्च)भव(D1 °वे)त्तेन —^{b}) Dg1 च, D4 om (subm) (for स) Ś1 D2 3 दशानन , D1 G2 निशाचर , T1 G1 स रावण (for स राक्षस) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 M2 वचसा राक्षसेश्वर —^{c}) Ś1 D1 2 च सुश्लिष्टम् , B1 सुसहृष्टम् , G3 °श्लिष्टम् (for सुसश्लिष्टम्) D3 परिष्वज्याथ सुप्रीतस —^{d}) D3 चिर (for इद)

एतच्छौण्डीर्ययुक्तं ते मच्छन्दादिव भाषितम् ।
इदानीमसि मारीचः पूर्वमन्यो निशाचरः ॥ ५
आरुह्यतामयं शीघ्रं खगो रत्नविभूषितः ।
मया सह रथो युक्तः पिशाचवदनैः खरैः ॥ ६
ततो रावणमारीचौ विमानमिव तं रथम् ।
आरुह्य ययतुः शीघ्रं तस्मादाश्रममण्डलात् ॥ ७
तथैव तत्र पश्यन्तौ पत्तनानि वनानि च ।
गिरींश्च सरितः सर्वा राष्ट्राणि नगराणि च ॥ ८

समेत्य दण्डकारण्यं राघवस्याश्रमं ततः ।
ददर्श सहमारीचो रावणो राक्षसाधिपः ॥ ९
अवतीर्य रथात्तस्मात्ततः काञ्चनभूषणात् ।
हस्ते गृहीत्वा मारीचं रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥ १०
एतद्रामाश्रमपदं दृश्यते कदलीवृतम् ।
क्रियतां तत्सखे शीघ्रं यदर्थं वयमागताः ॥ ११
स रावणवचः श्रुत्वा मारीचो राक्षसस्तदा ।
मृगो भूत्वाश्रमद्वारि रामस्य विचचार ह ॥ १२ G 3 48 13 B 3 42 15 L 3 47 13

5 [a]) Ś1 तु वीर्यं, B1 3 4 D7 शौटीर-, D5 शौंडीर्यं, Ct शौटीर्य- (for शौण्डीर्य) V1 युक्तेन Dm1 D1 4 8 G2 3 M1 3 शौंडीर्य(D1 शौडीर)मुक्त ते, D2 तु वीर्यमुक्त ते —[b]) B1 3 (m as in text)स्वच्छदाद्, B4 सच्छदाद् (for मच्छन्दाद्) D2 भाषत, D3 भूषित (for भाषितम्) Dt1 D4 6 T2 M3 Ct मच्छदवशवर्तिन, Cv r m g as in text ❀ Ck p एतच्छौण्डीर्ययुक्त ते मच्छन्दवशवर्तिन इति प्राचीन पाठः ❀ —[c]) Ś1 Ñ V1 D1–3 5 7 M3 अपि (for असि) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1–3 5 7 M3(before corr as in text, after corr *sec m*)मारीच (for मारीच) —[d]) Dt1 Dm1 D6 8 Ct हि राक्षस (for निशाचर) Ś1 D1–3 मन्यसे मा निशाचर, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 प्रकृति स्वामुपागत —After 5, B3 ins

764* साधु मारीच दुर्वृत्त रणशौण्ड मम प्रिय ।

6 [a]) Ñ1 illeg after आरुह्य up to [b] —[b]) D4 G2 3 रथो, Ct as in text (for खगो) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कामगो रत्नभूषित (Ñ2 °त), Dg1 T3 अस्मादाश्रममडलात् —For 6[ab], Ś1 D1–3 subst

765* आरोह त्वमिम दिव्य कामग रत्नभूषितम् ।

[D3 आरुह त्वम् D2 आरोहेममिद दिव्य (for the prior half)]

—After 6[ab], B3 ins

766* रथो व्योमचरो दिव्यो वरलब्धो ह्यनुत्तम ।

—[c]) Ś1 D1–3 रथ युक्त, B3 सुख युक्त, D5 रथो मुक्त, K(ed) Cg तथा युक्त (for रथो युक्त) —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

767* प्रलोभयित्वा वैदेहीं यथेष्ट गन्तुमर्हसि ।
ता शून्ये प्रसभ सीतामानयिष्यामि मैथिलीम् ।

[(l 1) M1 ग * * हसि (damaged) —(l 2) T2 शून् (for शून्ये) M1 प्रभस (meta) D4 T1 G1 जानकीं (for मैथिलीम्)]

Thereafter, Dt1 D6 cont

768* ततस्तथेत्युवाचैन रावण ताटकासुत ।

7 [b]) M2 विमानवितत रथ —[c]) Ś1 Ñ1 Dt1 D6 T1 2 [आ]ययतु, Ñ2 V1 B3 D5 7 जग्मतु (for ययतु) —[d]) M3 damaged after श्रमम up to 8[a] Ś1 D1–3 रामाश्रमपद प्रति

8 M3 damaged for [a] (cf v l 7) —[a]) Ś1 D1–3 तथैव पश्यमानौ तौ, T1 तत्र तत्र च पश्यतौ —[b]) Dg1 T3 G1 पट्टनानि, D3 सततानि (for पत्तनानि) D2 M3 repeat वनानि M3 वना (damaged) (for वनानि च) —[cd]) Ś1 Dm1 D1–3 8 G3 M1 सरितश्चैव, T3 °त सर्वान् (for सरित सर्वा) Ś1 D1–3 सरासि (for राष्ट्राणि) Ñ1 तथैव सरितो रम्या निर्मलानि सरासि च —For 8, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

769* पश्यन्तावथ रम्याणि पत्तनानि सरासि च ।
पर्वतान्सरितश्चैव राष्ट्राणि विविधानि च ।

9 [a]) Ś1 D1–3 सप्राप्य, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 आगत्य(Ñ1 °तो) (for समेत्य) —[b]) Ś1 D1–3 प्रति, Ñ1 तदा (for तत) —[d]) Ñ2 illeg for रावणो रा S1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 राक्षसेश्वर (for °साधिप) D7 आश्रम राक्षसेश्वर

10 Ñ1 partially illeg for 10[b] —[b]) Ś1 Dg1 D1–3 तस-, Dm1 D8 G3 तथा, D4 रथात्, G1 रसात् (for तत) G2 कनक- (for काञ्चन-) Ñ1 कामगा + + (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कामगा(B4 om)द्रत्नभूषितात् —[c]) B4 सगृह्य (for गृहीत्वा)

11 [a]) D4 G1 एतत्त(D4 °r)दाश्रम Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 एष रामाश्रमो दूराद्(V1 °मस्तावद्) —[b]) G1 दृश्यते Ñ2 V1 B1 3 4 D7 वृत (for वृतम्) —After 11[ab], D1–3 ins

770* नानापक्षिगणैश्चित्रैर्मृष्टवाग्भिरलकृतम् ।
मनोहरैस्तरुगणै पुष्पवद्भिरलकृतम् ।

[(l 1) D2 हृष्टवाग्भिर् —(l 2) D2 च तरुगै (for तरुगणै) D2 3 विभूषित (for अलकृतम्)]

—[c]) Ñ2 illeg for तत्सखे शीघ्र Ś1 तत्सर्वं क्रियता शीघ्र

12 [a]) Dm1 D8 G3 M1 रावणस्य (for स रावण-) —[b]) Ś1 D2 राक्षसाधिप, Dg1 M2 3 राक्षसस्तथा, D1 °सोत्तम, D3 °सेश्वर (for °सस्तदा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मारीचस्त्वरयान्वित —[c]) Ś1 D1–3 पदे, Dg1 Dm1 D4 8 T G M1 3 -द्वारे (for -द्वारि) ❀ Cv एतच्च पूर्वेणैकवाक्यम् ।

मृगो भूत्वाश्रमद्वारे रामस्य विचचार हृत्येष वक्ष्यमाणस्य सग्रह । अस्याश्चोपरिष्टात् रूप्यबिन्दुशतश्चित्र इत्यादेरधस्ताच्च मध्ये ग्रन्थ प्रायेण कोशेषु पातितो व्याकुलश्च । तदयमत्र यथादृष्ट पठ्यते ❀ —After 12, Ś1 D1-3 ins , Ñ2 B1 ins l 3 only after l 1 of 774*, V1 ins after l 1 of 774* while M2 ins l 3-5 after 13

771* विटपे लोभनीयश्च काञ्चनश्चारुसुप्रभ ।
रुक्मबिन्दुशतैश्चित्र प्रवालमणिभूषित ।
मुक्ताजालपरिच्छन्न स बभूव मनोहर ।
सुसारगर्भार्कनिभश्चित्रै पार्श्वे शुभानन ।
जातरूपमयै शृङ्गैश्चतुर्भिर्मणिभूषितै ।

[D3 om l 1 —(l 1) Ś1 विषाणी, D1 विटपी (for विटपे) D1 चारुप्रभ, D2 चारुप्रभ (sic) V1 तत्क्षणाद्राक्षस रूप त्यक्त्वा हेमोमय मृग —(l 2) D3 रूप्य (for रुक्म) D1 बिन्- (for बिन्दु-) G(ed) रौप्यबिन्दुशतचित्र (for the prior half) —G(ed) om the post half of l 2 and prior half of l 3 —(l 3) Ñ2 परिच्छिन्न V1 M2 रत्नाल(M2 °लै)-प्रतिच्छन्न (for the prior half) Ñ2 V1 B4 D1 3 सर्वभूत, M2 सर्वरत्न (for स बभूव) V1 -मनोरम (for- मनोहर) —(l 4) D1 M2 -गल्लक (D1 °सु-) (for गर्भार्क-) V1 तुषार-रम्यार्क- D3 M2 पक्षे (for पार्श्व) V1 पक्षेरत्कुन —(l 5) D2 चतुर्मणिविभूषितै (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 2 cont 774*, while D3 cont

772* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महारथम् ।
जगाम मन्द सौवर्ण सर्वगात्राणि दर्शयन् ।

Whereas Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins after 12

773* तदाश्रमपद प्राप्य लङ्काधिपतिचोदित ।
प्रमुखेऽलोभयत्सीता काञ्चनश्चित्रभूषित ।

[(l 2) Ñ2 प्रमुखे, B3 नीतभीर, B1 विपदे (for प्रमुखे) Ñ2 illeg for लोभयत्सीता V1 चचार लोभयन् सीता (for the prior half) Ñ2 D5 7 -सुप्रभ, V1 -सन्निभ, B4 भूषण (for -भूषित)]

Ś1 D1 2 cont after 771*, Ñ2 V1(V1 reads l 1 after 773* and l 2-19 after 771*) B1 3 4 D5 7 subst for 13-32 and read after 773*; Ñ1 subst for 18c-32 and reads after 778*, while M2 ins after 31

774* पार्श्वयोरर्धचन्द्राभ्या रुक्मताराविचित्रित ।
ततोऽस्य बुद्धिरभवत्तस्मिन्काले गतायुष ।
तस्याश्रमपदस्याग्रे परिवर्तितुमोजसा ।
कार्यं वाप्यथवाकार्यं कर्तव्य नात्र सशय ।
भर्तुर्हितार्थिना शीघ्र स्वर्गं वाप्यभिकाङ्क्षता ।
स्मृत्वा रामस्य वीर्यं च भर्तुराज्ञा च दारुणाम् ।
श्रेयो मे भर्तृवचन न जीवितमिहात्मन ।
एता बुद्धि समाश्रित्य कृत्वा निश्चयमात्मन ।
मृत्यु चात्मनि सचिन्त्य मारीच प्रचचार ह ।
प्रक्रीडित सुविश्रब्धो सहसा मृत्युचोदित ।
समीपे तस्य रामस्य सीतायाश्च मनो हरन् ।
अथाश्रमाद्रामजनोपपन्न
मारीच उग्र नरदेवपुत्रम् ।
राम प्रतिज्ञानियत वनस्थ
त्यक्त्वा सुख धर्मपथे निविष्टम् ।
तस्याविदूरान्महिषीमनिन्द्या
प्रभामिवापायगतस्य भानो ।
सुन्दस्य पुत्र स ददर्श सीता
सीता च त पूर्वतर ददर्श ।

Colophon

[M2 om l 1 —(l 1) Ś1 D1 2 सर्वतश्चार्ध(D2 °रु)चन्द्रैश्च (for the prior half) Ñ2 V1 B1 3 रूप्य-, B4 रौप्य-, D5 7 रूप- (for रुक्म-) Ś1 -विचित्रिते, Ñ1 -विराजिते (sic), D5 7 -[अ]भिचित्रित (for -विचित्रित) —After l 1, Ñ2 B4 read l 3 of 771* —(l 2) B3 नस्येय (for ततोऽस्य) Ñ1 कालगतायुष —(l 3) Ñ2 illeg for the prior half Ś1 D2 अस्य (for तस्य) M2 -पदाभ्याशे (for पदस्याग्रे) M2 अजस्र (for ओजसा) —Ñ1 illeg for l 4 —(l 4) G(ed) यदि वा (for [अ]प्यथवा) Ś1 D1 2 अकार्यं यदि वा कार्यं, V1 अकार्यं वापि कार्यं वा (for the prior half) Ś1 क्षन्तव्य (for कर्तव्य). —(l 5) Ś1 D1 2 भर्तुराज्ञार्थिना (for °हितार्थिना) Ñ2 V1 B4 D2 5 7 च (for वा) B1 काङ्क्षया (for -काङ्क्षता) Ñ1 पर चाप्यभिकाङ्क्षता, M2 स्वर्गं चाप्यथ काङ्क्षता (for the post half). —(l 6) B1 om (hapl ?) भर्तुराज्ञा च Ñ2 V1 दारुण, B1 °णा (for °णाम्) Ñ1 सुदारुण M2 ज्ञात्वा भर्तुश्च दारुण (for the post half) —(l 7) Ś1 D1 2 श्रेयो मम स्यान्मरण (for the prior half) Ñ2 D2 जीवितुम् (for °वितम्) Ñ1 श्रेयो मे शरणा नव जीवितमात्मन —After l 7, Ñ ins 762* and Ñ1 om l 8-11 M2 om (hapl) l 8 —(l 8) Ñ2 B3 4 D5 7 आत्मना (for °न) —(l 9) V1 मृत्युम् (for मृत्यु) M2 निश्चित्य (for सचिन्त्य) D1 प्रचचाल (for प्रचचार) —B1 om l 10 —(l 10) B3 4 प्रा(B3 प्र)क्रीडच्च, M2 प्रनीडत (for प्रक्रीडित) Ś1 स विश्रब्धो Ñ2 D5 7 प्राक्रीडच्च (Ñ2 °श्च) सुविश्रब्ध, V1 प्रकूत च सुविशुद्ध (for the prior half) V1 महर्षान् (for सहसा) Ñ2 D2 5 -सश्रित, B4 -सवृत (for -चोदित) Ś1 ताडित स पदे पदे, B3 सहर्षा मृत्युमहित, M2 सघर्षाद्राक्षसस्तदा (for the post half) D1 प्रक्रीडति स विश्रब्ध स्ववर्णान्मृत्युनोदित (sic) —(l 11) D1 2 M2 मनोहर (for मनो हरन्) —(l 12) Ś1 D1 2 म आससाद (for अथाससाद) M2 प्रसन्न (for -[उ]पपन्न) Ñ1 एव प्रमादिनि जानोपय- (sic) —(l 13) D1 M2 उग्रो (for उग्र) Ñ2 V1 D5 7 -सूनु (for पुत्रम्) B4 मार्गचोय नरदेवपुत्र —(l 14) Ś1 D2 [अ]भिरत, V1 B1 निरत, D1 नितर (meta) (for -नियत) Ś1 मनस्विन्. —(l 15) Ś1 D1 2 दृष्ट्वा त, Ñ1 शक्रोपम, Ñ2 D5 7 त्यक्तोत्सव, V1 त्यक्त्वात्मवान्, M2 त्यक्त्वात्मान (for त्यक्त्वा सुख) B4 -पदे (for पथे) —(l 16) D1 तस्याविदूरे Ś1 D2 तस्यावि(D2 °पि)दूरेभिगतामनिन्द्या, Ñ1 तस्याविदूरे महिषी सनिन्द्या —(l 17) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 प्रभामिवाख्योप°, Ś1 प्रभामिवार्कस्य विशोभमाना;

मणिप्रवरशृङ्गाग्रः सितासितमुखाकृतिः ।
रक्तपद्मोत्पलमुख इन्द्रनीलोत्पलश्रवाः ॥ १३
किंचिदभ्युन्नतग्रीव इन्द्रनीलनिभोदरः ।
मधूकनिभपार्श्वश्च कञ्जकिञ्जल्कसंनिभः ॥ १४
वैदूर्यसंकाशखुरस्तनुजङ्घः सुसंहतः ।
इन्द्रायुधसवर्णेन पुच्छेनोर्ध्वं विराजितः ॥ १५

मनोहरस्निग्धवर्णो रत्नैर्नानाविधैर्वृतः ।
क्षणेन राक्षसो जातो मृगः परमशोभनः ॥ १६
वनं प्रज्वलयन्रम्यं रामाश्रमपदं च तत् ।
मनोहरं दर्शनीयं रूपं कृत्वा स राक्षसः ॥ १७
प्रलोभनार्थं वैदेह्या नानाधातुविचित्रितम् ।
विचरन्गच्छते सम्यक्शाद्वलानि समन्ततः ॥ १८ G 3 48 o B 3 42 21 L 3 17 o

---

Ñ1 समाहिता तिष्ठते राजपुत्री, D1 2 प्रभामिवेदोरति(D2 °भि)शोभमाना; M2 प्रभामिवाग्ने ज्वलित प्रदीप्ता —(l 18) V1 स्कदस्य (for सुन्दरस्य) Ś1 D1 2 स सुदपुत्रोथ(D1 °त्र स, D2 °त्र प्र-) ददर्श सीता, Ñ1 M2 म(M2 मा)रीच उग्र (Ñ1 ‹ ग्रा) स ददर्श सीता —(l. 19) Ś1 सन्नचर, B3 पूर्णतर (for पूर्वतर)

Colophon *Sarga name* Ś1 D2 मारीच(D2 °चि)गमन, Ñ1 मारीचप्रयाण, Ñ2 D5 7 मृगप्रवेश, V1 B3 4 मारीचमृगप्रवेश, B1 सीतापहरणे मारीचमृगप्रवेश, D1 मारीचदर्शन —*Sarga no* Ñ2 D7 48, V1 47, B4 49, D1 44]

—After 12, Ñ1 ins a line which is illeg

—Thereafter, Ñ1 cont, while Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 3 G1 3 M1 ins after 12, while D4 T2 G2 M2 3 ins after 19^{ab}

775* स तु रूप समास्थाय महदद्भुतदर्शनम् ।

[Ñ1 illeg from the post half up to र in 13^{a}]

—After 12, D4 T2 G2 M2 3 read 19^{ab}

13 D3 om from 13 up to the end of the Sarga For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —Ñ1 illeg up to र in 13^{a} —^{a}) D1 -शृगा, D6 °भ्र (for °ग्र) —^{b}) Ś1 भीतस्मित-, D2 भीत सित- (for सितासित-) T2 -महाकृति (for मुखा°) —Ś1 D1 2 om 13^{cd} —Dg1 reads 13^{c}–14^{b} in marg —^{c}) T2 रत्न- (for रक्त-) —^{d}) Ñ1 ततो (for इन्द्र-) G1 M3 नीलोपल- (for °त्पल-) Ñ1 -प्रभ (for -श्रवा) —After 13, M2 ins l 3–5 of 771*

14 D3 om 14 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —Dg1 reads 14^{ab} in marg (cf v l 13) —^{a}) Ś1 D2 M3 अभ्यागत, Ñ1 Dt1 D6 Cv अत्युन्नत, D1 M2 अभ्यानत- (for अभ्युन्नत-) —^{b}) G2 चद्रकात- (for इन्द्रनील-) Ś1 D1 2 शिरोरुह, Dg1 -निभाधर, Dm1 -निभो वर, G1 -तरोदर, M1 -तलोदर, K(ed) Cg -दलाधर (for -निभोदर) Ñ1 इद्रनीलोदरे तत (sic), M2 3 इद्रनीलोत्प(M3 °प)लोदर —After 14^{ab}, Dg1 D4 8 T G2 M2 3 ins

776* कुन्देन्दुवज्रसकाशमुदर चास्य भास्वरम् ।

[Dg1 -निभ- (sic) (for वज्र) T3 -सकाशो (for °शम्) Dg1 मध्यम (for उदर) T3 मध्य प चास्यभास्वर, M2 3 मुख चास्य प्रभास्वर (for the post half)]

—^{c}) Cv मयूर- (for मधूक-) D4 -पादश्च, D8 -पार्श्वस्थ, G2 -पार्श्वोय, G3 -पार्श्वे च (for -पार्श्वश्च) T2 वैदूर्यमयपादोय, M2 (before corr) 3 मेमूचनिभ° (sic) —^{d}) Dm1 D4 8 T1 2 G3 पद्म (for कञ्ज-) —For 14^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 subst

777* कुन्देन्दुहससदृशेनोदरेण विराजित ।
हेमराजतचित्राभ्या पार्श्वाभ्यामतिशोभित ।

[(l 1) Ñ1 कुदेंदुमुक्तामद्दृशमुदर चास्य भास्वर —(l 2) Ñ1 हेमराजतवक्त्राभ्या, D1 हेमराजनचित्राभ्या, D2 हेमराजविचित्राभ्या (for the prior half). Ñ1 D1 उपशोभित (Ñ1 °त)]

15 D3 om 15 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 D1 2 4 6 8 G M Cv वैडूर्य- Ś1 -सदृश- (for सकाश-) —^{b}) Ś1 ताम्रजानु, D1 2 तनुजानु- (for तनुजङ्घ) —^{c}) D2 6 -सुवर्णेन (for -स°) —Ñ1 illeg partially for 15^{d} —^{d}) Ś1 D1 पुच्छेनाति-(Ś1 °भि-), Cv पुच्छेन च (for °नोर्ध्वं) Dm1 D8 T1 2 G1 2 M2 3 Cv विराजता, T3 वितन्वता, G3 व्यराजत (for विराजित) D2 पुच्छेनातिविराजता

16 D3 om 16 (cf v l 13) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* Ś1 D1 2 om 16–20 Ñ1 om (hapl) 16–17^{b} G3 damaged for 16^{abc} —^{a}) Dg1 मनोहर (for °हर-)

17 Ś1 D1–3 om 17 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 16) Ñ1 om 17^{ab} (cf v l 16) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —^{a}) D8 G Cv r प्रज्वालयन् (for प्रज्वलयन्) —M2 3 om 17^{c}–18 —^{cd}) G3 द ‹ › * प (damaged) Ñ1 चक्रे (for कृत्वा) T2 रूपमास्थाय भास्वर

18 Ś1 D1–3 M2 3 om 18 (for D3, cf v l 13, for M2 3 17 and for the rest, 16) For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —^{a}) T2 प्रलोभार्थं च (for प्रलोभनार्थं) G3 illeg from 18^{b} up to रामाश्र in 21^{c} —After 18^{ab}, Ñ1 ins

778* सुसश्रेष्ठ सुरम्य च सीताया हृदय हरन् ।
चकार राक्षसो रूप सर्वं स ‹ मनोहरम् ।

—Thereafter Ñ1 subst 774* for 18^{cd}–32 —^{c}) G1 स चरन् (for विचरन्) Dt1 D6 शष्प, T3 तस्मात्, G2 स स

G 3 48. 0
B 3 42 22
L 3 47. 0

रूप्यबिन्दुशतैश्चित्रो भूत्वा च प्रियदर्शनः ।
विटपीनां किसलयान्भङ्क्त्वादन्विचचार ह ॥ १९
कदलीगृहकं गत्वा कर्णिकारानितस्ततः ।
समाश्रयन्मन्दगतिः सीतासंदर्शनं तदा ॥ २०
राजीवचित्रपृष्ठः स विरराज महामृगः ।
रामाश्रमपदाभ्याशे विचचार यथासुखम् ॥ २१
पुनर्गत्वा निवृत्तश्च विचचार मृगोत्तमः ।
गत्वा मुहूर्तं त्वरया पुनः प्रतिनिवर्तते ॥ २२
विक्रीडंश्च पुनर्भूमौ पुनरेव निषीदति ।
आश्रमद्वारमागम्य मृगयूथानि गच्छति ॥ २३
मृगयूथैरनुगतः पुनरेव निवर्तते ।
सीतादर्शनमाकाङ्क्षन्राक्षसो मृगतां गतः ॥ २४
परिभ्रमति चित्राणि मण्डलानि विनिष्पतन् ।
समुद्वीक्ष्य च सर्वे तं मृगा येऽन्ये वनेचराः ॥ २५
उपगम्य समाघ्राय विद्रवन्ति दिशो दश ।
राक्षसः सोऽपि तान्वन्यान्मृगान्मृगवधे रतः ॥ २६

(for सम्यक्) T2 विचरश्च वन सर्वं —^{d}) D4 G1 2 शाड्वलानि (for शाद्वलानि) T2 वन तत (for समन्तत)

19 Ś1 D1-3 om 19 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 16) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* D4 T2 G2 M2 3 read 19^{ab} (followed by 775*) after 12 G3 illeg for 19 (cf v l 18). —^{a}) Dt1 Dm1 D6 8 G2 रौप्यैर्, D4 T1 2 M3 रूप्यैर् (for रूप्य-) Dg1 T3 चित्रैर्, Dt1 D6 T1 चित्र (for चित्रो) —^{b}) T1 स, G2 तु (for च) Dt1 D6 प्रियनदन (for °दर्शन·) —^{c}) D4 G2 M2 3 किसलय (for °यान्) ❀ Cg विटपीनामिति दीर्घश्छादस·, Ct विटपीनामिति दीर्घ आर्षश्छदोनुरोधात् ❀ —^{d}) Dt1 D6 भक्षयन्, M2 Ck tp भक्त्वादन् (for भङ्क्त्वादन्) ❀ Ck भक्त्वेति। "जान्तनशाविभाषेति" अनुनासिकलोप ।, Ct भक्त्वादन् इति पाठ आर्षोऽनुनासिकलोप . ❀

20 Ś1 D1-3 om 20 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 16) For, subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf. v l 774* G3 illeg (cf v l 18) —^{a}) Cm -वाटिका (for -गृहक) —^{b}) M3 कर्णिकाराद् (for °कारान्) G3 समतत (for इतस्तत). —^{c}) Dt1 D6 तमाश्रम, D4 समाश्रम, Ck t as in text (for समाश्रयन्) Dt1 Ck t मदगतिं ❀ Cv समाश्रयदिति पदच्छेद ।, Cr समाश्रयदिति पद ।, Cm कदलीवाटिका समाश्रयदिति छेद ।, Cg समाश्रयत् ❀—^{d}) Dg1 T2 3 G1 3 M2 3 Cg तथा, Dt1 D6 तत· (for तदा) D4 सीतासदर्शने रत

21 D3 om 21 (cf v l 13) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —G3 illeg up to रामाश्रम^{c} (cf v l 18) —Dg1 T3 G1 M1 om 21 —Dm1 D8 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) Dm1 D8 -पृष्ठश्च (for -पृष्ठ स) —^{b}) T2 M3 विचचार (for विरराज) —For 21^{ab}, Ś1 D1 2 subst

779* विचित्रपृष्ठराजिश्च शङ्कुकर्णो महाहनु ।

[D2 पृष्ठराजश्च D1 विचित्रपुष्टि राजि स (for the prior half)]

—^{c}) G3 [illegible] म- (for रामाश्रम-) Ś1 D1 2 -पदद्वारि, Dm1 D4 -पदाभ्यासे (for -पदाभ्याशे). —After 21, G2 ins. a line which is mostly illeg.

22 D3 om 22 (cf. v l 13) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —Ś1 D1 2 om 22-32. —G3 mostly illeg for 22^{ab} —After 22^{a}, G2 repeats 21^{d} and 22^{a} —^{b}) Dm1 विरराज (for विचचार)

23 Ś1 D1-3 om 23 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) For subst. in Ñ V1 B1.3.4 D5 7, cf v l 774* —^{a}) D4 om , D6 पुनर्भूमैर्, D8 in marg , K(ed) क्वचिद्भूमौ (for पुनर्भूमौ) —^{b}) M3 [illegible] रेव (damaged). M2 विषीदति —^{d}) M2 (after corr *inf. lin sec m* as in text) मृगयूथ न, M3 °यूथेन (for °थानि).

24 Ś1 D1-3 om 24 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l. 774*. —^{d}) D4 परिभ्रमति मडल

25 Ś1 D1-3 om 25 (for D3, cf v l. 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l. 774* —^{b}) T1 Ck [अ]भिनिष्पतन् (for विनिष्पतन्). —After 25^{ab}, Dm1 D8 G3 ins

780* समीपे मृगयूथस्य विस्मितानि विशेषत ।

[G3 विह्वलानि (for विस्मितानि)]

—^{c}) G2 तमुद्वीक्ष्य (for समुद्वीक्ष्य) Dg1 Dm1 T1 G2.3 M1 च त सर्वे (by transp), D8 वनं सर्वे, T3 च सर्वे तु, G1 तु मारीच, M2 च ते सर्वे (for च सर्वे त) —^{d}) Dg1 Dm1 D8 T G1 3 M मृगा ह्यन्ये (M3 °न्या), D4 G2 मृगाश्चान्ये (for मृगा येऽन्ये)

26 Ś1 D1-3 om 26 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —^{a}) D6 उपागम्य (for उप°) —^{c}) G3 अन्यान् (for व°) Dg1 T3 राक्षसोपि च तान्सर्वान् —^{d}) Dg1 T3 वन्यान् (for मृगान्) G2 नत (for रतः)

प्रच्छादनार्थं भावस्य न भक्षयति संस्पृशन् ।
तस्मिन्नेव ततः काले वैदेही शुभलोचना ॥ २७
कुसुमापचये व्यग्रा पादपानत्यवर्तत ।
कर्णिकारानशोकांश्च चूतांश्च मदिरेक्षणा ॥ २८
कुसुमान्यपचिन्वन्ती चचार रुचिरानना ।
अनर्हारण्यवासस्य सा तं रत्नमयं मृगम् ।
मुक्तामणिविचित्राङ्गं ददर्श परमाङ्गना ॥ २९
तं वै रुचिरदन्तोष्ठं रूप्यधातुतनूरुहम् ।
विस्मयोत्फुल्लनयना सस्नेहं समुदैक्षत ॥ ३०
स च तां रामदयितां पश्यन्मायामयो मृगः ।
विचचार ततस्तत्र दीपयन्निव तद्वनम् ॥ ३१
अदृष्टपूर्वं दृष्ट्वा तं नानारत्नमयं मृगम् ।
विस्मयं परमं सीता जगाम जनकात्मजा ॥ ३२   G 3 42 0 / B 3 42 35 / L 3 47 0

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

27 Ś1 D1–3 om 27 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —a) G2 अस्मिन् (for तस्मिन्) Dg1 T3 ततस्तस्मिंश्च काले हि (T3 वै) —b) M1 दर्शना (for -लोचना)

28 Ś1 D1–3 om 28 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —a) Dg1 D4 T1 2 G1 2 M2 3 -[अ]पचय-, M1 -[अ]पचित- (for -[अ]पचये) —b) Dg1 Dm1 D8 G2 3 अभिवर्तते, Dt1 अस्य वर्तते, D4 T G1 M Cg अभ्यवर्तत (for अत्यवर्तत) —d) Dt1 om (hapl ?) चूतांश्च

29 For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —Ś1 D1–3 om 29 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) —a) G2 विचिन्वती, M3 [उ]पचिन्वती (for [अ]पचिन्वन्ती) —c) Dt1 D6 T3 Ct वनवासस्य (for [अ]रण्य°) —d) D4 हृ त (for सा त) M3 रत्नमयी (for °मय) —f) T2 च वरानना

30 Ś1 D1–3 om 30 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —a) Dg1 T2 3 G2 M1 त सा, Dm1 D4 8 T1 G1 3 M2 3 सा त (for त वै) G3 रुधिर- (for रुचिर-) Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 G M Cg -दन्तोष्ठी (for °ष्ठ) —b) T2 M2 3 चारुनेत्र- (for रूप्यधातु-) —c) G2 -वदना (for -नयना)

31 Ś1 D1–3 om 31 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) [For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —a) M1 स ता रामस्य दयिता —b) M3 अपश्यन्मायया मृग —c) Dm1 D8 पद तत्र, T1 पुनश्चित्र, T2 मृगस्तत्र, G3 पुनस्तत्र, M2 3 पुनस्तस्या (for ततस्तत्र) —After 31, M2 ins 774*

32 Ś1 D1–3 om 32 (for D3, cf v l 13 and for the rest, 22) For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7, cf v l 774* —a) T1 M1 त दृष्ट्वा (by transp), T2 दृष्ट्वा तु, G2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा त)

Colophon Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 om —*Sargano* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 42, D4 44, M2 3 43 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

४१

G 3. 48 1
B 3 43 1
L 3 48 1

सा तं संप्रेक्ष्य सुश्रोणी कुसुमानि विचिन्वती ।
हेमराजतवर्णाभ्यां पार्श्वाभ्यामुपशोभितम् ॥ १
प्रहृष्टा चानवद्याङ्गी मृष्टहाटकवर्णिनी ।
भर्तारमपि चाक्रन्दल्लक्ष्मणं चैव सायुधम् ॥ २
तयाहूतौ नरव्याघ्रौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वीक्षमाणौ तु तं देशं तदा ददृशतुर्मृगम् ॥ ३
शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
तमेवैनमहं मन्ये मारीचं राक्षसं मृगम् ॥ ४
चरन्तो मृगयां हृष्टाः पापेनोपाधिना वने ।
अनेन निहता राम राजानः कामरूपिणा ॥ ५
अस्य मायाविदो मायामृगरूपमिदं कृतम् ।
भानुमत्पुरुषव्याघ्र गन्धर्वपुरसंनिभम् ॥ ६
मृगो ह्येवंविधो रत्नविचित्रो नास्ति राघव ।
जगत्यां जगतीनाथ मायैषा हि न संशयः ॥ ७
एवं ब्रुवाणं काकुत्स्थं प्रतिवार्य शुचिस्मिता ।
उवाच सीता संहृष्टा छद्मना हृतचेतना ॥ ८
आर्यपुत्राभिरामोऽसौ मृगो हरति मे मनः ।
आनयैनं महाबाहो क्रीडार्थं नो भविष्यति ॥ ९
इहाश्रमपदेऽस्माकं बहवः पुण्यदर्शनाः ।
मृगाश्चरन्ति सहिताश्चमराः सृमरास्तथा ॥ १०
ऋक्षाः पृषतसंघाश्च वानराः किंनरास्तथा ।
विचरन्ति महाबाहो रूपश्रेष्ठा महाबलाः ॥ ११
न चास्य सदृशो राजन्दृष्टपूर्वो मृगः पुरा ।
तेजसा क्षमया दीप्त्या यथायं मृगसत्तमः ॥ १२
नानावर्णविचित्राङ्गो रत्नबिन्दुसमाचितः ।
द्योतयन्वनमव्यग्रं शोभते शशिसंनिभः ॥ १३

41

☞ V2 illeg for Sarga 41 (cf v l 3 39 1) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 continue the previous Sarga For Sarga 41, Ś1 D1 2, Ñ V(V2 illeg) B1 3 4 D5 7 and D3 have different versions which are given at the end of this Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Dg1 सुप्रेक्ष्य, M2 3 समीक्ष्य (for संप्रेक्ष्य) —b) M2 [अ]वचिन्वती, K(ed) [अ]पचिन्वती (for विचिन्वती) —T2 reads 1cd twice —c) Dm1 D4 5 T1 G1 2 M1 2 हेम- (for हेम-) —d) Dt1 lacuna for पार्श्वाभ्याम् M2 lacuna for भ्यामुपशो

2 a) Dg1 प्रहृष्टा सा, G2 संप्रहृष्टा (for प्रहृष्टा च) —c) Dt1 D6 अपि चक्रन्द, T2 अपि चाक्रन्द, G2 अथ चक्रन्द, G3 अपि चक्राम, K(ed) Cg अभिचक्रन्द (for अपि चाक्रन्दल्) ❀ Cr k t चक्रन्द ❀ —d) Dg1 T3 M2 3 [अ]पि (for [ए]व) —After 2, Dt1 D6 ins

781* आहूयाहूय च पुनस्तं मृगं चाभिवीक्षते ।
आगच्छागच्छ शीघ्रं च आर्यपुत्र महानुज ।

[(l 1) Dt1 [अ]भिवीक्ष्यने —(l 2) Note hiatus between the two halves K(ed) सहानुज]

3 a) Dt1 D6 T1 G1 2 M1 Ct तावा(T1 तदा)हूतौ (for तयाहूतौ) Dg1 T3 नरश्रेष्ठौ (for °व्याघ्रौ) —c) Dg1 Dt1 M2(after corr sec m as in text) वीक्ष्यमाणौ (Dt1 °ण) (for वीक्षमाणौ)

4 a) T2 शङ्कमान (for °नस्तु) —c) Dt1 D6 राक्षसम् (for रामम्)

5 b) D4 पापिना राक्षसे वने —c) M2 3 हिंसिता (for निहता) Dm1 D5 T1 2 G3 M राजन, G2 मन्ये (for राम) —d) D4 G2 3 रामरूपिणा, D6 पापरूपिणा

6 a) T1 2 मन्ये, M2 अत्र (for अस्य) D4 T1 2 G1 2 M1 2 Ct मायाविनो (T1 2 °ना, M2 °दा) (for °दो) —c) Dg1 T3 भानुमान् (for °मत्) —d) Dg1 T3 सनिभ (for °भम्).

7 a) Dg1 [s]पि (for हि)

8 a) T2 G2 सौमित्रिं (for काकुत्स्थं) Dm1 D5 G3 परिवार्य (for प्रति°) —c) Dm1 न दृष्टा (for संहृष्टा) —d) Dg1 T M2 3 Cg चर्मणा, Dm1 G1 3 मृगेण (for छद्मना) D4 6 G3 मृगेणाहृतचेतना, M1 मृगेणाकृष्ट°

9 b) Dm1 D5 G3 मन्मन (for मे मन) —c) G1 M2 महाभाग (for °बाहो)

10 d) M1 सृमराश्चमरास्तथा (by transp)

11 M3 om (hapl) 11ab —c) Dt1 D6 विहरति (for विचरन्ति) —d) T1 2 मनोहरा, G2 महावने, M2 3 महाबल (for महाबला)

12 a) Dt1 D6 G2 Ct चान्य, D5 वास्य (for चास्य). —b) G1 damaged for मृग पु Cm पुर (for पुरा). Dt1 D6 दृष्ट पूर्वो मृगो मया

13 b) Dg1 (before corr as in text) G2 -समन्वित (for -समाचित). Dt1 D6 रत्नभूतो ममाग्रत —c) T3

अहो रूपमहो लक्ष्मीः स्वरसम्पच्च शोभना ।
मृगोऽद्भुतो विचित्रोऽसौ हृदयं हरतीव मे ॥ १४
यदि ग्रहणमभ्येति जीवन्नेव मृगस्तव ।
आश्चर्यभूतं भवति विस्मयं जनयिष्यति ॥ १५
समाप्तवनवासानां राज्यस्थानां च नः पुनः ।
अन्तःपुरविभूषार्थो मृग एष भविष्यति ॥ १६
भरतस्यार्यपुत्रस्य श्वश्रूणां मम च प्रभो ।
मृगरूपमिदं दिव्यं विस्मयं जनयिष्यति ॥ १७
जीवन्न यदि तेऽभ्येति ग्रहणं मृगसत्तमः ।
अजिनं नरशार्दूल रुचिरं मे भविष्यति ॥ १८
निहतस्यास्य सत्त्वस्य जाम्बूनदमयत्वचि ।
शष्पबृस्यां विनीतायामिच्छाम्यहमुपासितुम् ॥ १९
कामवृत्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मतम् ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम ॥ २०
तेन काञ्चनरोम्णा तु मणिप्रवरशृङ्गिणा ।
तरुणादित्यवर्णेन नक्षत्रपथवर्चसा ।
बभूव राघवस्यापि मनो विस्मयमागतम् ॥ २१
एवं सीतावचः श्रुत्वा दृष्ट्वा च मृगमद्भुतम् ।
उवाच राघवो हृष्टो भ्रातरं लक्ष्मणं वचः ॥ २२
पश्य लक्ष्मण वैदेह्याः स्पृहां मृगगतामिमाम् ।
रूपश्रेष्ठतया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ॥ २३
न वने नन्दनोद्देशे न चैत्ररथसंश्रये ।
कुतः पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य कश्चित्समो मृगः ॥ २४
प्रतिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः ।
शोभन्ते मृगमाश्रित्य चित्राः कनकबिन्दुभिः ॥ २५
पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तामग्निशिखोपमाम् ।
जिह्वां मुखान्निःसरन्तीं मेघादिव शतहृदाम् ॥ २६ G 3 48 34 B 3 43 28 L 3 48 17

शोभयन् (for द्योत°) Dg1 (after corr as in text) Dm1 D8 T2 G2 3 M1 अव्यग्र, M2 अ (before corr इ)त्युग्र (for अव्यग्र) —^{d}) Dg1 Dt1 D4 6 द्योतते (for शोभते)

14 ^{b}) Dg1 सर्वं, T3 सत्त्व- (for स्वर-) D8 -सपन्न- (for सपच्च) G1 मोहना (for शोभना) —^{c}) Dg1 मृगभूतो Dt1 D6 T1 M1 विचित्रागो (for विचित्रोऽसौ)

15 ^{b}) M2 3 एष (for एव) —^{c}) T2 आश्चर्यभूतो —^{d}) D4 M2 ममाश्रमविभूषण

16 ^{b}) D6 पुन (for च न) —^{c}) Dt1 अत पुरेपि भूपार्थो, D6 T1 अत पुरे वि° —^{d}) Dt1 एव (for एष)

17 ^{b}) D4 च मम (by transp) —^{c}) Dm1 D8 T1 G M व्यक्त (for दिव्य) —After 17, D4 ins

782* तमन्त पुरमाकीर्णं गजवाजिनंरयम् ।
शोभयिष्यति ते राज्य मृगश्चन्द्रमिवाम्बरम् ।

18 ^{a}) G1 यदितोभ्येति (for यदि तेऽभ्येति) —^{d}) Dt1 D6 तु (for मे)

19 ^{b}) Dg1 D6 G2 3 M जाबूनदमये (Dg1 M3 °यि) त्वचि —^{c}) Dg1 शस्य वृश्या, D8 शेष्ये वृश्या, M2 श्लक्ष्ण-वृस्या (for शष्प°) G3 शेष्व वृस्यासि नीतायाम् (sic)

20 ^{a}) Dm1 reads in marg Cr k घोर (for रौद्र) —^{b}) Cr अनुचित (for असदृश) —^{c}) D4 यस्य (for त्वस्य) T3 मृगस्य वपुषा त्वस्य —^{d}) T1 reads जनितो मम in marg

21 ^{a}) Dg1 -वर्णेन, Cm tp -रूपेण (for -रोम्णा तु) —Dg1 reads in marg, Dm1 D4 8 G3 M read 21^{ef} (followed by 783*) after 22^{ab} —After 21, Dg1 Dm1 D4 8 T3 G M ins, Dt1 D6 T1 2 ins after 22^{ab}

783* लोभितस्तेन रूपेण सीतया च प्रचोदित ।
[Dg1 T3 [अ]पि (for च)]

22 Dg1 T3 G1 2 om 22^{ab} —^{a}) Dt1 D6 इति (for एव) —^{b}) T2 तु, M2 3 त (for च) T1 त दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) T2 मृगसत्तम (for °मद्भुतम्) —After 22^{ab}, Dm1 D4 8 G3 M read 21^{ef} (followed by 783*), while Dt1 D6 T1 2 ins 783* —^{d}) T2 तत (for वच)

23 M3 om (hapl) 23–25 G3 repeats 23^{ab} after 24 —^{b}) Dt1 D6 उल्लसिताम् (for मृगगताम्) —^{c}) T2 [अ]स्य, M2 Cv [ए]व (for [ए]ष) —^{d}) T2 M2 [ऽ]न्यो (for ऽद्य)

24 M3 om 24 (cf v l 23) —^{a}) M2 नदने ह्यस्ति (for °नोद्देशे) —^{b}) M2 नापि चैत्ररथे वने —^{c}) G2 पृथिव्या (for °व्याः) —^{d}) Dg1 [ऽ]न्य (for ऽस्य) —After 24, G3 repeats 23^{ab}

25 M3 om 25 (cf v l 23) T1 om 25–26 —^{b}) T2 दृश्यते (for रुचिरा) —^{d}) D4 काचन, M1 रजत-, Cr नक्षत्र- (for कनक-) G2 M2 Cg बिन्दव (for बिन्दुभि)

26 T1 om 26 (cf v l 25) —^{a}) T3 तस्यास्य (for पश्यास्य) —^{b}) D4 G2 शिखोपम (G2 °मौ [sic]) (for °माम्) —^{c}) M2 मुख (for मुखान्) T2 निर्गता च, M1 निस्त्वरता (sic), M2 3 निश्चलि (M3 °रि)ता (for नि सरन्तीं) Dg1 T3 जिह्वा मुखातश्चरिता (T3 °रन्तीं), D4 G1 मुखान्निश्चरतीं जिह्वा

G 3 48 36 B 3 43 29 L 3 48 18 मसारगल्वर्कमुखः शङ्खमुक्तानिभोदरः ।
कस्य नामानिरूप्योऽसौ न मनो लोभयेन्मृगः ॥ २७
कस्य रूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदमयप्रभम् ।
नानारत्नमयं दिव्यं न मनो विस्मयं व्रजेत् ॥ २८
मांसहेतोरपि मृगान्विहारार्थं च धन्विनः ।
घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां महावने ॥ २९
धनानि व्यवसायेन विचीयन्ते महावने ।
धातवो विविधाश्चापि मणिरत्नसुवर्णिनः ॥ ३०
तत्सारमखिलं नृणां धनं निचयवर्धनम् ।
मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शुक्रस्य लक्ष्मण ॥ ३१
अर्थी येनार्थकृत्येन संव्रजत्यविचारयन् ।
तमर्थमर्थशास्त्रज्ञाः प्राहुरर्थ्यांश्च लक्ष्मण ॥ ३२
एतस्य मृगरत्नस्य परार्ध्ये काञ्चनत्वचि ।
उपवेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ॥ ३३
न कादली न प्रियकी न प्रवेणी न चाविकी ।
भवेदेतस्य सदृशी स्पर्शनेनेति मे मतिः ॥ ३४
एष चैव मृगः श्रीमान्यश्च दिव्यो नभश्चरः ।
उभावेतौ मृगौ दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ॥ ३५
यदि वायं तथा यन्मां भवेद्वदसि लक्ष्मण ।
मायैषा राक्षसस्येति कर्तव्योऽस्य वधो मया ॥ ३६
एतेन हि नृशंसेन मारीचेनाकृतात्मना ।
वने विचरता पूर्वं हिंसिता मुनिपुंगवाः ॥ ३७
उत्थाय बहवो येन मृगयायां जनाधिपाः ।
निहताः परमेष्वासास्तस्माद्वध्यस्त्वयं मृगः ॥ ३८
पुरस्तादिह वातापिः परिभूय तपस्विनः ।
उदरस्थो द्विजान्हन्ति स्वगर्भोऽश्वतरीमिव ॥ ३९

---

27 [a]) Dt1 ससार- (for मसार) Dg1 Dm1 D8 T G2 Cr m g -गल्लर्क- (for -गलर्क-) D4 6 M2 3 महद्वा(M2 3 °हान्वा)लार्कसदृश (D4 °विभास , D6 °सदृश) —[b]) D6 मुख शखनिभोदर —After 27[ab], M2 ins ·

784* विभ्राजमान शृङ्गैश्च हिमवाग्द्रिशिखैररिव ।
तसहेमनिभौ द्यस्य पादौ विद्रुमचित्रितौ ।
पार्श्वयोर्भ्राजते चापि चन्द्रस्ताराचितो यथा ।
[For this, cf 1 59-61 of 790*]

—[c]) Dg1 D4 T G1 3 M Cg नामाभि(T °ति)रूपोसौ, G2 पुसोभिरूपोनो, Cm कस्य नामानिरूप्योसौ (as in text) ❀ Ctp ममारगलर्कमुख शङ्खमुक्तानिभोदर इति पाठे ममार इन्द्रनीलस्तस्य गलर्कश्चपक तदाकारास्य सपुट इत्यर्थ इति तीर्थ । अनिरूप्य इदमित्थमिति निरूपयितुमशक्य । पाठान्तरे यस्येत्यादि ❀ —After 27, M2 ins

785* मनो हरति मेऽत्यर्थं दर्शनीयतर मह ।
[Cf 1 67 of 790*]

28 [b]) K(ed) -मय प्रभो (for मयप्रभम्) —[c]) D4 T2 G M रम्य (for दिव्य) —After 28, T2 ins.

786* किं पुनर्मैथिली सीता बाला नारी न विस्मयेत् ।,
while M2 ins

787* पश्यन्नत्राकुल दिव्य नर को नाकुलो भवेत् ।
[Cf 1 66 of 790*]

29 [b]) Dg1 T3 Cv r m g विनोदार्थं (for विहारार्थं).

30 [a]) M2 पृथिव्या यानि रत्नानि. —[b]) Dg1 व्यचीयते, T2 चिनयन्ते, G2 विचिन्वतो (for विचीयन्ते) —[c]) M3 धाववतो (sic) (for धातवो) M3 विविधास्व (for °धाश्च) T3 चैव (for चापि) —[d]) Dg1 M3 रत्न (for -रत्न-) M2 -सुवर्णका·, M3 सुवर्णकं (for -सुवर्णिन.)

31 Dg1 reads from वं in [c] up to [d] in marg —[d]) Dg1 D4 G1 M1 3 यथा शुक्रमत(Dg1 D4 °गत) तथा (D4 धन).

32 [b]) Dg1 G2 सु(G2 स)व्रजति (for स°) G3 सवृत्य विचचारयन् —[d]) Dt1 D4 G1 2 तु लक्ष्मण, D6 सुलक्ष्मण, T2 कथचन (for च लक्ष्मण)

33 [a]) D4 मृगरूपस्य (for °रत्नस्य) —[b]) D4 8 परार्थे (for °र्ध्ये) G3 M2 काचने (for काञ्चन-)

34 Dg1 reads प्रियकी न in marg —[a]) M3 कदली न प्रियतकी —[b]) D4 G1 च नाविकी (by transp), G2 M1 3 न चाविक (for न चाविकी) —[c]) G1 2 M सदृश(G1 °शा) (for °शी) —[d]) Dt1 D8 स्पर्शेनेन, D6 स्पृशनेन, T2 वृश्चनेन (sic), T3 दर्शनेन (for स्पर्शनेन)

35 [c]) T2 एव (for एतौ).

36 [a]) Dm1 D8 वाय, G1 वा त्वं (for वाय) T2 तदा (for तथा) Dt1 D8 G2 3 M1 मा (for मा) —[b]) T2 G2 M2 3 भवान् (for भवेद्) T2 M2 वदति (for वदसि) —[c]) D4 [इ]य (for [ए]षा)

37 [a]) T1 अनेन (for एतेन) T2 च (for हि) —[b]) Dg1 T3 G3 मारीचेन दुरा(G3 कृता)त्मना ❀ Cv मुनिपुगवा इति सम्यक् ❀

38 [a]) Dt1 D4 6 T2 G2 M [ऽ]नेन (for येन) Dm1 D8 नराधिपा (for जना°) —[c]) G2 हिंसिता (for निहता.) —[d]) T2 मया, G3 त्वया (for त्वय)

39 [a]) M2 इव (for इह) —[c]) G2 मत्ति (for हन्ति).

स कदाचिच्चिराल्लोके आससाद महामुनिम् ।
अगस्त्यं तेजसा युक्तं भक्ष्यस्तस्य बभूव ह ॥ ४०
समुत्थाने च तद्रूपं कर्तुकामं समीक्ष्य तम् ।
उत्स्मयित्वा तु भगवान्वातापिमिदमब्रवीत् ॥ ४१
त्वयाविगण्य वातापे परिभूताश्च तेजसा ।
जीवलोके द्विजश्रेष्ठास्तस्मादसि जरां गतः ॥ ४२
एवं तन्न भवेद्रक्षो वातापिरिव लक्ष्मण ।
मद्विधं योऽतिमन्येत धर्मनित्यं जितेन्द्रियम् ॥ ४३
भवेद्धतोऽयं वातापिरगस्त्येनेव मा गतः ।
इह त्वं भव संनद्धो यन्त्रितो रक्ष मैथिलीम् ॥ ४४
अस्यामायत्तमस्माकं यत्कृत्यं रघुनन्दन ।
अहमेनं वधिष्यामि ग्रहीष्याम्यथवा मृगम् ॥ ४५
यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं द्रुतम् ।
पश्य लक्ष्मण वैदेहीं मृगत्वचि गतस्पृहाम् ॥ ४६
त्वचा प्रधानया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्यमाश्रमस्थेन सीतया ॥ ४७
यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वैतच्चर्म आदाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ॥ ४८
प्रदक्षिणेनातिबलेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता च लक्ष्मण ।
भवाप्रमत्तः प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रतिक्षणं सर्वत एव शङ्कितः ॥ ४९

G 3 48 0
B 3 43 51
L 3 48 27

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

---

40 Note hiatus between a and b —a) T2 G1 2 चरन् (for चिराल्) Dm1 D4 8 T1 G1 3 लोभाद् , G2 लोकम्, M3 लोक (for लोके) —d) T2 G M1 Cg भक्षस् (for भक्ष्यस्) Dg1 Dm1 D8 T2 3 G1 3 M स , G2 हा (for ह)

41 c) T3 च, G2 om (subm) (for तु)

42 a) T3 त्वयागणय्य M3 पापेन (for वातापे) —b) Ck स्व (for च) D4 M2 3 देवता (for तेजसा) T1 परिभूता स्वतेजसा —d) G2 जर (for जरा)

43 a) Dm1 D8 तु (for तन्) K(ed) तदेतन् (for एव तन्) Dt1 D6 Ct तद्रक्षो(Dt1 तद्रक्ष्येपि [hypm]) न भवेदेव —b) M2 3 इह (for इव) —c) G1 [ऽ]वमन्येत (for ऽति°) —d) Dt1 G1 3 जितेन्द्रिय ❀ Cv रक्ष शब्दस्य नित्यनपुंसकत्वात् मारीचशब्दस्य नित्यपुल्लिङ्गत्वाच्च तद्विति च य इति उभाभ्यां लिङ्गाभ्यां निर्देशः ।, Cg तद्विति । रक्ष शब्दाभिप्रायेण नपुंसकत्वम् ❀

44 b) T G Cr k अगस्त्येनेव (for °नेव) Dm1 D8 G3 M Cr g मां (for मा) —d) Dg1 T3 Cm यत्नतो (for यन्त्रितो)

45 a) G1 तस्याम् (for अस्याम्) —c) Dg1 एव (for एन) Dg1 T2 G1 2 M2 3 हनिष्यामि (for वधि°) —d) Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 G3 M [अ]पि वा (for [अ]थवा) G2 पुन (for मृगम्)

46 b) Dg1 आनयितु ध्रुव, M1 आनेतुमुद्धत (for आनयितु द्रुतम्) —c) Dt1 D6 G3 M2 3 वैदेह्या, Cvp m as in text (for वैदेही) —d) Dt1 D6 G3 M2 3 गता, D4 G1 कृत-, Cvp m g as in text (for गत-)

47 b) M2 3 [ऽ]न्यो (for ऽद्य)

48 c) M1 हत्वैन (for हत्वैतच्) D4 G M2 चादाय (for आदाय) ❀ Cm चर्म आदायेत्यत्र सन्ध्यभाव आर्षः ❀ —After 48, M2 ins

788* तावन्न चलितव्यं स्याद्यावन्नाहमिहागत ।
राक्षसा दुष्टभावा हि विहर्तुं प्रयतन्ति च ।
[Cf 1 104–105 of 790*]

49 a) M2 सहैव तेन (for प्रदक्षिणेन) —c) Dg1 Dm1 T2 3 G2 3 M1 2 Cg परिगृह्य (for प्रति°) —d) Dm1 Cm प्रदक्षिण (for प्रतिक्षण) M2 निहन्म्यहं यावदिमं मृगोत्तम —For Sarga 41, Ś1 D1 2 subst

789* स रामं पर्णशालायामुपविष्टं महारथम् ।
जगाम मन्दं सौवर्णं सर्वगात्राणि दर्शयन् ।
(4) शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
तमेवैनमहं मन्ये मारीचं नाम राक्षसम् ।
(5) चरन्तो मृगयां हृष्टाः समेन हि महावने ।
बहवो हिंसिता राजन्तापसाः कामरूपिणा ।
व्यक्तं मायाविनानेन मृगरूपमिदं कृतम् ।
(1^{ab}) ततः सीता मृगं दृष्ट्वा कुसुमानि विचिन्वती ।
(2) प्रहृष्टा चानवद्याङ्गी विस्मिता च वरानना ।
भर्तारमभिचक्राम लक्ष्मणं च महाबलम् ।
(3) व्याहृतौ तौ नरव्याघ्रौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
वीक्षमाणौ च सा ताभ्यां दर्शयामास तं मृगम् ।
बभूव हृष्टा वैदेही मुहुर्मुहुरुदेक्षती ।
तं मृगं काञ्चनं दृष्ट्वा दिव्यं मृगमिवाम्बरे ।
उवाच राघवं सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इमं मणिविचित्राङ्गं पश्य हेममयं मृगम् ।
आश्चर्यभूतं काकुत्स्थ कामात्स्वयमिहागतम् ।
ईदृशो दण्डकारण्ये यदि हेममयो मृगः ।
न मिथ्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिदं वनम् ।
(19) आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदमयीं त्वचम् ।
शष्पवृक्षयोपरि ततां त्वयेच्छामि सहासितुम् ।
(20) काममुक्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं तथा ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम ।
(22) तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः सीतायाः पुरुषर्षभः ।
उवाच सहृष्टमनाः सौमित्रिमथ राघवः ।
(23^{ab}) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगत्वचि गतस्पृहाम् ।
(24) न वने नन्दने दृष्टो नापि चैत्ररथे वने ।
कुतः पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य कश्चित्समोऽभवत् ।
(25) प्रतिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः ।
शोभयन्ति मृगं रम्यं दर्शनीयं सुसंस्थितम् ।
वैदूर्यसंकाशखुरस्तनुजानुसुसंहतः ।
(26) पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तामग्निशिखोपमाम् ।
जिह्वां मुखान्निःसरन्तीं सन्ध्याभ्रादिव विद्युतम् ।
(27^{ab}) ससारगल्वर्कमयः शङ्खशुक्तिनिभोदरः ।
विभ्राजमानः शृङ्गैश्च हिमवाञ्शिखरैरिव ।
तप्तहेममयो ह्येष पार्श्वैर्विद्रुमसुप्रभैः ।
पार्श्वतो भ्राजते चास्य चन्द्रस्तारासमन्वितः ।
मणिविग्रहच्छविश्चित्रः शङ्खशुक्तिनिभोदरः ।
(27^{cd}) कस्य नामाभिरूपोऽस्य न मनो लोभयेन्मृगः ।
(28) चारुरूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदविभूषितम् ।
सर्वरत्नाकुलं चित्रं नरः को नापि लभ्यते ।
(29) मांसहेतोरपि मृगान्विहारार्थाय धन्विनः ।
घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां वनं गताः ।
(30) रत्नानि च विचीयन्ते तथैव च महावनम् ।
धातवो विविधाश्चापि मणिरत्नसुवर्णिनः ।
(31) तत्सारनिचयं सर्वं धनं निचयनन्धनम् ।
मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शुक्रस्य लक्ष्मण ।
तथेदमुपपन्नं मे मृगरत्नस्य दर्शनम् ।
राजार्हाणि च रत्नानि रत्नभाजो वयं ध्रुवम् ।
अर्थी यस्तत्र्यर्थकृत्यानि प्रकरोति विचारयन् ।
तमर्थमर्थशास्त्रज्ञाः प्राहुरर्थ्येषु लक्ष्मण ।
(33) एतस्य मृगमुख्यस्य परार्ध्यं काञ्चनाजिनम् ।
तत्रोपवेक्ष्यते सीता मया सह सुमध्यमा ।
(34) न कम्बलो न प्रियकः प्रवारो नाधिकः शुभम् ।
भवेदनेन सदृशः स्पर्शेनेति मतिर्मम ।
(35) एष वापि मृगः श्रीमान्त वा मन्ये नभश्चरम् ।
उभावेतौ यदि समौ तारामृगमहामृगौ ।
(47) मत्प्रभावतया ह्येष मृगोऽस्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्यं राजपुत्र्या नृपात्मज ।
(48) यावत्पृषतमेकेन बाणेनाथ निहन्म्यहम् ।
हत्वैनं चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
(45^{cd}) अहमेव हनिष्यामि मृगरत्नं न संशयः ।
(44^{cd}) इह त्वं भव संनद्धः शस्त्रवांश्च मैथिलीम् ।
(46^{ab}) यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं वनात् ।
न गन्तव्यमितोऽन्यत्र यावन्नाहमितो गतः ।
राक्षसा दुष्टभावत्वाद्विकर्तुं प्रभवन्ति हि ।
अद्य भ्राजिष्यति शुभा मैथिली मृगचर्मणा ।
अजिनप्रच्छदे पूर्वमयोध्यायामिवासने ।
(49) प्रदक्षिणेनानुमतेन पक्षिणा
जटायुषा वृद्धतमेन मानिना ।
भवाप्रमत्तः प्रतिगृह्य मैथिलीं
प्रतीक्ष मा शङ्कित एव सर्वशः ।
एवं समादिश्य रघुप्रवीरः
सुलक्षणं लक्ष्मणमुग्रतेजाः । ---
पुनः पुनश्चैव समादिदेश
यतस्त्वया वीर न खेदितव्यम् ।

[(D1 महाबल (for °लम्) —D1.2 om. l. 3–7 —(l. 12) D1 वीक्षमाणैव —(l. 13) D1.2 उदीक्ष(D1 °क्ष्य)-ती (for उदेक्षती) —(l. 15) D1 उवाच चेन काकुत्स्थ चर्मणा हृतमानसा —(l. 17) D1.2 इह (for इव) —(l. 18) D1.2 ईदृशा (for ईदृशो) and हेममया मृगा (for हेममयो मृगः) —(l. 19) Ś1 इम (for इद) —Ś1 om. (hapl.?) from जाम्बू in l. 20 up to सत्त्वस्य in l. 23 —(l. 21) L (ed.) शष्पवृष्या परीता ता (for the prior half) —(l. 22) D1 काममुक्तम् (for °मुक्तम्) D1 तथा, L (ed.) मया (for तथा). —(l. 23) D1 विस्मयो वपुषा त्वस्य (for the prior half) D1 om. विस्मयो —(l. 26) D1.2 गता (for गत-) —(l. 27) D1 शक्य (for दृष्टो) —(l. 28) D1.2 भवेत् (for ऽभवत्) —(l. 30) D1 दर्शनीया सुसंस्थिता (for the post. half). —Ś1 D2 om. l. 31 —(l. 32) Ś1 प्रदीप्ताग्निशिखोपमा (for the post. half) —D1 om. l. 34 —(l. 34) D2 ससार-गल्वर्कमय (for the prior half) —(l. 36) D1 -सन्निभैः, D2 -सप्रभ (for -सुप्रभैः) —(l. 39) D1 [अ]-तिरूपोय (for [अ]भिरूपोऽय). —(l. 40) D1 कस्य (for

चाह) D2 इम (for इद) D1 2 समप्रभ (for -विभूषितम्) —(l 41) D1 -रत्नाकर (for °कुल) D1 नाम लोभये, D2 नानुलेभये (for नापि लभ्यते) —(l 42) D2 मृग (for मृगान्) —(l 43) D1 2 वने (for वन) —Ś1 D2 om l 44-58 —(l 60) Ś1 D2 सायकेन (for बाणेनाय) —(l 61) Ś1 D2 हत्वेम चर्म आदाय (for the prior half) —(l 62) D1 अयम् (for अहम्) D1 2 एन (for एव) D2 गमिष्यामि (for हनिष्यामि) —(l 65) L(ed) सर्तव्यम् (for गन्तव्यम्) D1 2 इहागत (for इतो गत) L(ed) यावन्नायामि लक्ष्मण (for the post half) —(l 66) D2 हि कर्तुं सभवति हि (for the post half) —(l 68) D1 अजिनच्छादनात्पूर्वमयोध्यायामिहाम्नने —(l 69) Ś1 रक्षिणा (for पक्षिणा) —(l 70) D1 बुद्धिमता मनस्विना (for वृद्धतमेन मानिना) —(l 71) D2 भवान्प्रमत्त D1 2 परिगृह्य (for प्रतिगृह्य) —Ś1 D1 om l 73-76]

—For Sarga 41, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst

790* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महाबलम् ।
जगाम तूर्णं सौवर्ण सर्वगात्राणि दर्शयन् ।
(1) त तु सीता मृग दृष्ट्वा वने काञ्चनसप्रभम् ।
हेमराजतचित्राभ्या पार्श्वाभ्या समलकृतम् ।
शृङ्गाभ्या हेमवर्णाभ्या कान्तिमद्भ्या विभूषितम् ।
वैदूर्यमणिरत्नाभ्या कर्णाभ्या चारुदर्शनम् ।
प्रभया प्रतिराजन्त सूक्ष्मरोमतनुत्वचम् ।
नानारत्नविचित्राङ्ग सा व्यस्मयत भाविनी ।
तेन काञ्चनरोम्णा तु प्रवालमणिशृङ्गिणा ।
लोहितादित्यजिह्वेन नक्षत्रपथवर्चसा ।
(2) सा विस्मितानवद्याङ्गी मृगेण जनकात्मजा ।
उवाच राघव सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इम मणिविचित्राङ्ग पश्य हेममय मृगम् ।
आश्चर्यभूत काकुत्स्थ कामात्स्वयमिहागतम् ।
ईदृशा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगा ।
अभिख्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिद वनम् ।
अस्मिन्नरण्ये दृष्ट्वेम मृग हाटकभूषणम् ।
स्पृहा मे जायतेऽत्यर्थं तुष्टिरप्यनुवर्तते ।
(19) आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदनिभा त्वचम् ।
स्वशय्याया परिस्तीर्य सुखमिच्छेयमासितुम् ।
(20) काममुक्तमिद रौद्र स्त्रीणामसदृश मया ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य लोभेनापहृत मन ।
(22) तच्छ्रुत्वा वचन तस्या सीताया पुरुषर्षभ ।
उवाच परिसहृष्ट सौमित्रिं राघवस्तदा ।
(23^{ab}) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगत्वचि गता स्पृहाम् ।
(47) स्वनप्रधानतया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्य राजपुत्र्या नृपात्मज ।
(48) यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वैत चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
तावन्न चलितव्य ते यावन्नाहमिहागत ।
अद्य भ्राजिष्यते सीता चारुणा मृगचर्मणा ।
रङ्कवास्तरगे पूर्वमयोध्यायामिवासने ।
ततश्चिनित चाप गृह्य हाटकभूषितम् ।
तथा चेषुकलापौ तौ तथासि हेमभूषितम् ।
आक्षिप्य कवच चैव जगामोऽग्रपराक्रम ।
(4^{ab}) शङ्कमानस्तु त दृष्ट्वा तारामृगसमप्रभम् ।
विचार्य बहुधा बुद्ध्या लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
यथा न कथित पूर्वमृषिभि पावकोपमै ।
(4^{cd}) अय मायाधरो वीर मारीचो नाम राक्षस ।
(5) चरन्तो मृगया दृष्ट्वा रथिनो धन्विनो वने ।
अनेन मृगरूपेण राजानो बहवो हता ।
अस्य रूपमिद दृष्ट्वा नानारत्नविभूषितम् ।
अवगन्तु त्वया युक्त बुद्ध्या बुद्धिमता वर ।
मृगो हेममयो नैष हेमस्त्य मृगस्य च ।
कुतो लोके नरव्याघ्र सयोग साधु चिन्तय ।
प्रवालमणिशृङ्गोऽय न मृगो रत्नलोचन ।
एत मायामय मन्ये राक्षस कामरूपिणम् ।
अथ रत्नविचित्रेण राक्षसेन दुरात्मना ।
लोभितो राघव श्रीमानिद वचनमब्रवीत् ।
मृगोऽयमद्य सौमित्रे यदि मायामयो भवेत् ।
सर्वथैन वधिष्यामि लोभनीयो हि मे दृढम् ।
(24) न वने नन्दने तस्मिन्नापि चैत्ररथे वने ।
कुत पृथिव्या सौमित्रे योऽस्य रूपसमो भवेत् ।
(25) अनुलोमा सुलोमाश्च रुचिरा रोमराजय ।
शोभन्तेऽस्याश्रिता काये विस्रब्ध चरतो वने ।
(26) पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तवह्निशिखोपमाम् ।
जिह्वा मुखान्निष्पतन्तीमुल्का प्रज्वलितामिव ।
(27^{ab}) तुषाररश्म्यर्कमयैर्वैदूर्यमणिचित्रितै ।
विभ्राजमान शृङ्गैश्च हिमवच्छिखरैरिव ।
तप्तहेमनिभो ह्येष पादैर्विद्रुमसनिभै ।
पार्श्वयोर्भ्राजते चास्य चन्द्रस्तारासमन्वित ।
अतिस्निग्धवपुर्ह्येष शङ्खमुक्तानिभानन ।
(27^{cd}) कस्य नामाभिरूपोऽय यो मा लोभयते मृग ।
(28^{ab}) अस्य रूपमिद दृष्ट्वा जाम्बूनदसमप्रभम् ।
(28^{cd}) नानारत्नविचित्राङ्गमतीव च मनोहरम् ।
पश्यन्नत्नाकुल चित्र नर को नाकुलो भवेत् ।
मनो हरति मेऽत्यर्थं दर्शनीयतमो मृग ।
(29) घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयाया वनौकस ।
मासहेतोरभिगता विहारार्थे च धन्विन ।
(30) पृथिव्या यानि रत्नानि विचरन्ति महावने ।
धातवो विविधाश्चैव मणिरत्नसुवर्णजा ।
(31) त्वक्सारमखिल सर्वं बलवीर्यविवर्धनम् ।
मनसा चिन्तित द्रव्य यथा शक्रस्य लक्ष्मण ।
तथेदमुपपन्न मे मृगरूपस्य दर्शनम् ।
राजार्हाणि च रत्नानि रत्नभाजो वय ध्रुवम् ।
अर्थेयी ह्यर्थकृच्छ्राणि सवृणोति विचारयन् ।
तमर्थमाहुरर्थज्ञा अनुज्ञान तु लक्ष्मण ।
(33) एतस्य मृगरूपस्य परार्ध्ये काञ्चनाजिने ।
उपवेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ।
(34) न पत्रोर्णं न कौशेय न प्रवेणी न चाविकम् ।
भवेदेतस्य सदृश सस्पर्शमिति मे मति ।

(35) श्रीमान्वनमृगश्चाय दिव्यश्चान्यो नभश्चर ।
उभावेतौ मृगा दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ।
तमेवैतमह मन्ये मारीच मृगरूपिणम् ।
मृगयामागता येन धन्विनो निहता वने ।
निहता राजपुत्राश्च राजानो वलिनस्तथा ।
वने मायाविना येन चरता मृगरूपिणा ।
(38) यस्माच्च बहवोऽनेन पार्थिवा मृगया गता ।
निहता परमेष्वासास्तस्माद्वध्यो भवेन्मम ।
(39) वातापिर्दीक्षितान्सर्वान्द्विजान्हन्ति स्म लक्ष्मण ।
उदरस्थ समुत्थाने स्वगर्भोऽश्वतरीमिव ।
(40) स कदाचिच्चिरात्कालादाससाद महामुनिम् ।
अगस्त्य तेजसा दीप्त भक्षितश्च महात्मना ।
(41) समुत्थाने च तद्रूप कर्तुकाम समीक्ष्य तम् ।
सस्मित भगवन्वाक्यमिद वातापिमब्रवीत् ।
(42) त्वयाभिपत्य वातापे ब्राह्मणस्योदर यथा ।
भवत्यवज्ञा दुष्टात्मस्तस्माज्जीर्णो भवेह मे ।
(43cd) मद्विध योऽवमन्येत धर्मनित्य जितेन्द्रियम् ।
एवमासादयेन्मृत्यु यथा त्व प्राप्य मामिह ।
एषोऽपि मामनुप्राप्य मन्यमानो मृगोत्तम ।
सौमित्रे लप्स्यते मृत्युमगस्त्यादिव राक्षस ।
(45cd) अहमेन वधिष्यामि मृगराज न सशय ।
(44cd) इहाप्रमत्तस्त्व वीर परिपालय मैथिलीम् ।
तावच्च चलितव्य ते यावन्नाहमिहागत ।
राक्षसा दुष्टभावा हि यतन्ते विक्रिया वने ।
(49) अतश्च तेनातिबलेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता समन्वित ।
त्वमप्रमत्त प्रतिगृह्य मैथिली
प्रतीक्ष्यमाणस्त्वमिहास्व मा भृशम् ।
एव समादिश्य रघुप्रवीर ।
सुलक्षण लक्ष्मणमुग्रतेजा ।
पुन पुनश्चैव समादिदेश
यतस्त्वया वीर न खेदितव्यम् ।

[Ñ V1 B1 om l 1–2 —(l 1) B3 राम (for राम) and महाबल (for महाबलम्) —(l 2) D5 7 हत्तु (for तूर्ण) —(l. 3) V1 transp सीता and दृष्ट्वा B1 रत्नकाञ्चनसुप्रभ (for the post half) —(l 4) B1 हेमराजिविचित्राभ्या (for the prior half) —After l. 4, Ñ1 ins

790(A)* * *. भवत्सीता विस्मिता स्मितभाषिणी ।
***।* ।* लक्ष्मण च महारथम् ।
आगम्य तौ नरव्याघ्रो वैदेही रामलक्ष्मणौ ।

—Ñ1 om l 5–8 —(l 5) B1 स्वरूपाभ्या (for कान्तिमद्भ्या) Ñ2 D5 7 विराजित (for विभूषितम्) —(l 6) G(ed) वर्णाभ्या (for रत्नाभ्या) V1 om (hapl) कर्णाभ्या –(l 7) G(ed) परिराजत Ñ2 D5 7 -लोम (for -रोम) —(l 8) B3 om (hapl.) from सा up to the prior half of l 13 —Ñ1 transp l 9 (followed by 790[B]*) and l. 10 and read after l 43 —(l 9) Ñ1 श्रृगेण, Ñ2 D5 7 -रोम्णा च (for -रोम्णा तु) D5 -शोभिना (for शृङ्गिणा). Ñ1 मणिप्रवर-शोभिना (for the post. half) —After l 9, Ñ1 ins

790(B)* विद्रु.........प्रवराज्ञा ।
...******* ...।

—(l 10) Ñ1 ... नक्षत्रप्रतिवर्चसा —Ñ1 om l 11. —(l 11) Ñ2 D5.7 ... (by transp.) —(l 12) Ñ1 ... ******* (illeg). —(l 14) V1 om (hapl) from ... up to ... in l 16 Ñ1 ..., Ñ2 D7 ..., D5 ... (for ...) —(l 16) Ñ1 V1 ..., B1 ... (for ...) —B3 om from the post. half up to the prior half of l 17 —(l. 17) Ñ1 ... (for the prior half) Ñ1 V1 ... (for ...) —(l 18) Ñ2 B4 ... (for ...) Ñ1 ... —After l. 19, Ñ1 ins.

790(C)* ... ।

—(l 20) Ñ1 ..., Ñ2 D5 ..., V1 B4 ..., B3 ..., D7 ... (for ...) B3 ... —(l 21) Ñ2 D5 7 ..., B1 3 ... Ñ1 ... (for ...) Ñ1 ... (for ...). —(l. 22) Ñ1 om (hapl ?) ... Ñ2 [ ]... (for °...) —(l. 23) G(ed) ... (for ...). B1 ... (for ...) —(l. 24) Ñ2 D5 7 ... B3 ... (for ...) —Ñ2 V1 om l. 25 —(l 25) G(ed) ... (for ...) Ñ1 ... (for ...) —Ñ1 om l. 26 —(l 27) G(ed) अप्रमादन —(l 28) Ñ1 ... (for ...) —(l. 29) Ñ1 ..., V1 ... (for ...) Ñ1 ...; Ñ2 B1 3 ... (for ...) —(l. 30) V1 ... (for ...) —(l 31) B3 ... (for ...) —Ñ1 illeg for l. 32 —V1 B1 om l 33–35 —(l 33) B3 ... (for ...). Ñ1 ... —B3 om. (hapl) l 34 —(l 34) Ñ1 ... (for the prior half) —(l 36) B1 3 ... (for ...) V1 B4 ... (by transp) (for ...) Ñ1 ... (for the post half) —Ñ1 om l 37–38 —(l 37) B1 3 ... (for ...) —(l 38) B1 3 ... (B3 °...). B4 om (for ...) —(l 39) Ñ2 D5 7 ... (for ...) B4 ... (for ...) Ñ1 ... मारीच मृगरूपिण —Ñ1 partly illeg for l 40–41 —(l 40) Ñ2 D5 7 ... V1 B4 ..., B1 ... (for ...) —(l. 41) Ñ1 ... (for ...) —(l 42) B4 तस्य (for अस्य) Ñ1 अस्य मायाविपिज्ञस्य मृगरूपधरस्य च —(l 43) V1 ... (for ...) Ñ1 **... *** ... —Ñ1 om l 44–49 —(l 44) B4 [ ]... (for [ ]...). Ñ2 D5 7 ..., V1 B4 हेमस्य च, B3 ... (for हेमकस्य) —(l 45) Ñ2 D5 7 सगम (for सयोन) —(l 47) D7 ... (for ...) B1 3 मायामृग (for मायामय). V1 कामचारिण, G(ed) मृगरूपिण (for कामरूपिणम्) —After l. 47, G(ed) reads the lines of st. 8–19 (om 11, 13, 14 and 17) and 22ab and om l. 48 —(l 49) G(ed.)

मोहितो राघव श्रीमानिद लक्ष्मणमब्रवीत् —(l 50) V1 यदि सौमित्रे अथ (for अथ सौ°) Ñ1 [illegible] ह्येष मृगोद्य न भविष्यति —Ñ1 om l 51 —(l 51) Ñ2 D5 7 हनिष्यामि (for वधिष्यामि) B4 शोभनीयो (for लोभनीयो) —Ñ1 illeg for the prior half of l 52 —V1 om l 53 —(l 53) Ñ1 कश्चित्- (for रूप-) —(l 54) Ñ1 रजितो (for रुचिरा) —(l 55) Ñ1 वाश्रिता, Ñ2 D5 7 [ऽ]स्य श्रिया (for °ता) B3 कामे (for काये) —(l 56) Ñ1 B3 पश्यामि (for पश्यास्य) V1 [अ]तृभमागस्य Ñ1 दीप्तामग्नि, Ñ2 D5 7 दीप्ता मणि, B3 दीप्ता वह्नि (for दीप्तवह्नि-) —(l 57) Ñ1 V1 जिह्वा मुखान्निसरती मेघादिव शतह्रदा —Ñ1 om l 58–102 —(l 58) Ñ2 B4 D5 7 मसारगल्वर्कमयैर् (for the prior half) —(l 59) Ñ2 D5 7 विभ्राजमान —(l 60) Ñ2 D5 7 हेममयो (for -हेमनिभो) Ñ2 D5 7 [अ]स्य (for [ए]प) —(l 61) Ñ2 D5 7 हि (for च) G(ed) पार्श्वयोश्चार्धचद्राभ्या रूप्यताराविचित्रत —(l 62) B3 वरो (for -वपुर्) Ñ2 D5 7 चेव (for ह्येप) —(l 63) D5 कमनीयाभिरूपोय (for the prior half) G(ed) कस्य नामातिरूपोय न मनो लोभयेन्मृग —(l 64) Ñ2 कस्य (for अस्य) Ñ2 D5 7 -समन्वित (for -समप्रभम्) —(l 65) V1 मणिरत (for नानारत्न) B4 सुमनोहर (for च मनो°) —B1 om l 66 —(l 66) G(ed) नातुलेभयेत् (for नाकुले भवेत्) —V1 illeg for l 67–68 —(l 69) B1 अधिगता, B3 अभिगतो, D5 अभिनता, D7 अभिरता (for अभिगता). Ñ2 V1 D5 7 विहारार्थं (for विहारार्थे) —(l 70) B3 भूतानि (for रतानि) —(l 71) B3 धातारो (for धातवो) —(l 72) B1 धन वीज, B3 वनवीर्य- (for बलवीर्य-) —(l 73) V1 [अ]चिंछित (for चिन्तित) B1 3 सर्व (for द्रव्य) Ñ2 V1 शुक्रस्य, B1 3 शक्रश्च (for शक्रस्य) —(l 74) B1 पर्वग (for दर्शनम्) —B1 3 om l 76–77 —(l 76) V1 सङ्गोति (for सवृगोति) —(l 77) V1 तदर्थम् (for तमथम्) Ñ2 illeg from first ज्ञा up to तु B4 अभ्यर्थना (sic), D5 7 अन्वर्थना (for अनुज्ञान) —(l 80) Ñ2 D5 7 च नाधिक (for न चाधिकम्) —(l 81) V1 सस्पर्शेनेति, B3 स्पशनेनेति, G(ed) सस्पर्श इति (for सस्पर्शमिति) —(l 84) G(ed) यदि चाय तथा यन्मा भवेद्वदसि लक्ष्मण —(l 85) B4 मृगयाया गता (for मृगयामागता) —(l 86) B3 राजपुत्रस्य (for °त्राश्च) —(l 87) B3 च (for न) —(l 88) Ñ2 B1 3 बहवो येन, V1 निहतानेन (for बहवोऽनेन) —(l 89) V1 निरता (for निहता) G(ed) वध्यो (for वध्यो) —(l 90) V1 दीक्षितान्सर्वान्वानापि (by transp) (for the prior half) B3 विप्रान् (for द्विजान्) —(l 91) Ñ2 D5 7 समुत्थेन (for समुत्थाने) Ñ2 D5 7 स्वगर्भ कदलीमिव, V1 सुपर्णाश्वतरीमिव, B4 सुगर्भाश्वतरी यथा (for the post half) —(l 92) V1 नासमाद (for आममाद) —(l 93) B4 D5 7 यशसा (for तेजसा) Ñ2 युक्त (for दीप्त) —(l 94) D5 7 न (for च) V1 समीक्षते, G(ed) समुत्थित (for समीक्ष्य तम्) —(l 96) Ñ2 तवाभिपद्य, B1,3 4 न (B1 मा) चाभिपद्य (B4 °त्य) (for तवाभिपत्स्य) B1 3 [उ]दरे (for [उ]दर) —(l 97) Ñ2 illeg for the prior half —(l 98) V1 सद्विध (for मद्विध) —(l 100) B3 एषो हि मानुष प्राप्य (for the prior half) Ñ2 D5 7 हन्यमानो (for मन्यमानो) —(l 102) Ñ2 एव (for एन) B3 सशयेत् (for सशय) —(l 103) Ñ1 इह [illegible] रक्ष मैथिलीं (illeg) —After l 103, Ñ1 ins

790(D)* यावद्गच्छामि सौमित्रे मृगमानयि[illegible]हम् ।

—Ñ1 om, B1 reads l 104–105 after l 27 —(l 105) Ñ2 D5 7 विक्रियासु न, B4 विक्रियात्मन (for विक्रिया वने) —G(ed) om l 106–109 —(l 106) B1 3 4 अनुव्रतेन (for अतश्च तेन) Ñ2 [अ]मिबलेन Ñ1 प्रदक्षिणेना [illegible] च पक्षिणा (illeg) —(l 107) Ñ1 च राघव (for समन्वित) —V1 om l 108–111 —(l 108) Ñ1 भवाप्रमत्त B1 D5 परिगृह्य (for प्रतिगृह्य) —(l 109) Ñ2 D7 प्रतीक्षमाणस Ñ2 D5 7 तदिहास्य, B3 परितश्च (for त्वमिहाद्य) Ñ1 प्रतीक्ष मा शङ्कित एव सर्वत —Ñ1 om l 110–113 —(l 111) Ñ2 स (for सु-) —(l 113) B3 4 मनस् (for यतस)]

—For Sarga 41, D3 subst

791* स राम पर्णशालायामुपविष्ट महारथम् ।
जगाम मन्द सौवर्ण सर्वगात्राणि दर्शयन् ।
त मृग काञ्चन दृष्ट्वा दिव्य मृगमिवाम्बरे ।
(l 15 [789*]) उवाच राघव सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
इम मणिविचित्राङ्ग पश्य हेममय मृगम् ।
आश्चर्यभूत काकुत्स्थ काम स्वयमिहागतम् ।
ईदृशा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगा ।
अमिथ्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिद वनम् ।
(19) आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदमयीत्वचा ।
शष्पवृष्यो परिवृता सुखमिच्छेयमासितुम् ।
(20) कामयुक्तमिद रौद्र स्त्रीणामसदृश मया ।
वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य विस्मयो जनितो मम ।
(22) तच्छ्रुत्वा वचन तस्या सीताया परुष वच ।
उवाच सहृष्टमना सौमित्रिमथ राघव ।
(23^{ab}) पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगत्वचि गता स्पृहाम् ।
(47) तत्प्रधानतया ह्येष मृगोऽद्य न भविष्यति ।
अप्रमत्तेन ते भाव्य राजपुत्र्या नृपात्मजा ।
(48) यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ।
हत्वेम चर्ममादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
न गन्तव्यमितोऽन्यत्र यावन्नाहमिहागत ।
अद्य भ्राजिष्यति शुभा मैथिली मृगचर्मणा ।
अजिनप्रस्तरे पूर्वमयोध्यायामिवासने ।

Colophon D3 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 मृगदर्शन (D2 °न), Ñ2 D5 7 लक्ष्मणादेश, V1 मृगानुसरणे लक्ष्मणसमादेश, B1 3 लक्ष्मणसमादेश, B4 कनकमृगानुसरणे लक्ष्मणसमादेश, D1 रामवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 om, Ñ2 D5 7 49, V1 48, B4 50, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 43, D1 4 45, M2 3 44 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

42

(☞ In Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7, the sequence of stanzas in this Sarga (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in two tabular forms for the guidance of the reader It is ignored in the Critical Apparatus

Tabular conspectus of the sequences in Ś1 D1–3 and Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7

Ś1	D1	D2	D3	Ñ2 D5	V1 B3 D7	B1	B4
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}		1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}
2	2	2	2	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
			l 1–2 of 796*	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
			3	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})	792* (1^{cd})
4	4	4		793* (2^{cd})	793* (2^{cd})	793* (2^{cd})	793* (2^{cd})
796*	796*	796*		794* (3^{ab})	794* (3^{ab}, V1 l 2-3 only)	794* (3^{ab})	794* (3^{ab})
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}					4^{cd} (first time, m)
802* (7^{cd})	802* (7^{cd})	802* (7^{cd})	802* (7^{cd})				796* (m)
7^{ab}	800* (6^{c}–7^{b})	7^{ab}		3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd} (m)
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	795*	795*	795*	795*
803*	803*	803*					802* (7^{cd}, first time)
l 2 of 808*	l 2 of 808*	l 2 of 808*	l. 2 of 808*				7^{ab} (first time, m)
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd} (second time)
810*	810*	810*		797*	797*	797*	797*
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}		8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
12	12	12		5^{ab}	5	5^{ab}	5^{ab}
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	798*	798*	798*	798*
815*	815*	815*	815*	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd} (second time)
			15	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})	799* (5^{cd})
13^{abcd}	13^{abcd}	13^{abcd}	13^{abcd}	6	6	6	6
l 1 of 819*	l 1 of 819*	l 1 of 819*		7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab} (second time)
819 (A)*	819(A)* (14^{cd})	819(A)* (14^{cd})		801*	801*	801*	801*

Ś1	D1	D2	D3	Ñ2 D5	V1 B3 D7	B1	B4
818* (18^{ab})	818* (18^{ab})	818*(18^{ab})		8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
l 2-4 of 819*	l 2-4 of 819*	l 2-4 of 819*		9	9	9	9
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}		808* (10)	808*(10)	808*(10)	808*(10)
813*	813*	813*		809*	809*	809*	809*
16	16	16				11^{cd}	810*
13^{e}						810*	11^{ab}(first time)
Post half of l 1 of 811*							12^{ab}
14^{cd}							
15^{c}	15^{c}	15^{c}		11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}(second time)
15^{d}		15^{d}		11^{cd}	11^{cd}		11^{cd}
15^{ef}		15^{ef}		12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}
17^{a}		17^{a}	17^{a}			15^{ab}	15^{ab}
17^{bc}	17^{bc}	17^{bc}	17^{bc}			815*	815*
19^{d}	19^{d}	19^{d}	19^{d}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
			13^{e}		16^{ab}		16^{ab}(first time)
			Post half of l 1 of 811*		16^{cd}		16^{cd}
			l 2 of 811*	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
						819*	
			14			812*(14^{ab})	
			15^{cdef}			813*	
20	20	20	20			16	
820* (20)	820*(21)	820*(21)	820* (21)				
				13^{e}	13^{e}	13^{e}	13^{e}(first time)
				13^{f}	13^{f}	13^{f}	13^{f}
				814*(14^{cd})	814*(14^{cd})	814*(14^{cd}, first time)	814*(14^{cd}, first time)
						14^{cd} (second time)	
				818*(18^{ab})	818*(18^{ab})		818*(18^{ab})
				819*	819*		819*
				812*(14^{ab})	812*(14^{ab})		812*(14^{ab})
				813*	813*		813*
							16^{ab}(second time) } marg
							13^{e}(second time) } marg
							Post half of l 1 of 811* } marg
							14^{cd} (second time) } marg
				15^{cdef}	15^{cdef}	15^{cdef}	15^{cdef}
				16(D5 om)			
				17^{abc}	17^{abc}	17^{abc}	17^{abc}
				19^{d}	19^{d}	19^{d}	19^{d}
				821*(20-21)	821*(20-21)	821*(20-21)	821*(20-21)

४२

G. 3 50 1
B 3 44 1
L 3 49 1

तथा तु तं समादिश्य भ्रातरं रघुनन्दनः ।
बबन्धासिं महातेजा जाम्बूनदमयत्सरुम् ॥ १
ततस्त्रिविनतं चापमादायात्मविभूषणम् ।
आबध्य च कलापौ द्वौ जगामोदग्रविक्रमः ॥ २
तं वञ्चयानो राजेन्द्रमापतन्तं निरीक्ष्य वै ।
बभूवान्तर्हितस्त्रासात्पुनः संदर्शनेऽभवत् ॥ ३
बद्धासिर्धनुरादाय प्रदुद्राव यतो मृगः ।
तं स पश्यति रूपेण द्योतमानमिवाग्रतः ॥ ४

V2 illeg for Sarga 42 (cf v l 3 39 1) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 D3 om 1 —^{a}) D4 तदा (for तथा) Ñ1 B1 4 स (for त) V1 स तथा तु (for तथा तु त) Dt1 D4 समुद्दिश्य (for समादिश्य) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 लक्ष्मण (for भ्रातर) Ś1 Ñ1 D1 2 4 G1 स(Ñ1 त) पुन पुन (for रघुनन्दन) —After 1^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 4^{ab} —Ñ1 om 1^c–3 Ś1 D1 2 om 1^{cd} —^{c}) Dt1 D6 दधार (for ववन्ध) —For 1^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst and read after 2^{ab}

792* बद्ध्वा महेषुधी चापि तथासि हेमवत्सरुम् ।

[V1 B3 चैव (for चापि) Ñ2 V1 हेमसत्सरु, D5 7 °सरसह (sic)]

2 Ñ1 om 2 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 ततस्तु, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 गृहीत्वा, B4 आदाय (for ततस्त्रि) Ś1 D3 -विततं, Dg1 D4 T1 2 G3 M1 3 Cm g [अ]वनत (for -विनत) B1 4 चापि, G(ed) चैव (for चापम्) M2 तत्रत्रवनत चापम् —^{b}) M -विभूषित (for -विभूषणम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 शर(Ś1 D1–3 तस, B1 4 चाप) हाटकभूषित(B3 °षण) —After 2^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 792* —^{c}) Ś1 D1–3 आक्षिप्य (for °बध्य) Ś1 D1–3 M2 कलापे (D1 °पाले [meta]) द्वे , G2 कपालौ द्वौ(meta) (for कलापौ द्वौ) —^{d}) D4 G1 लघु (for [उ]दग्र-) —For 2^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

793* आवध्य कवच चैव प्रदुद्राव वने मृगम् ।

[B1 आविध्य (for °वध्य) V1 B1 4 मृग वने (by transp), B3 मृग वन]

—After 2, D3 ins l. 1 and 2 of 796*

3 Ñ1 Dt1 om 3 (for Ñ1, cf v l 1) Ś1 D1 2 om 3^{ab} —^{a}) M2 reads चयानो राजेन्द्र *inf lin sec m* Dm1 D8 त चचयान, D3 अधृष्यमाणो, D6 M3 Ck*p* t त वन्यराजो, T2 त पश्यमानो, G3 ∗ चयानो(damaged) ❀ Cv त चचयानो राजानमिति पाठ ❀—^{b}) Dm1 D4 8 T2 G M आव्रजत, D3 आद्रवत (for आपतन्त) D8 ह (for वे) —For 3^{ab}, Ñ2 V1 B1.3 4 D5 7 subst

794* मनोमारुतवेगश्च मारीच प्राद्रवद्वने ।
नातिदूरेण त रामो गच्छन्तमनुगच्छति ।
स च रामभयोद्विग्नो मारीचो दण्डके वने ।

[V1 om l 1 —(l 1) B1 3 -वेगेन (for -वेगश्च) —(l 2) Ñ2 नातिदूरे तु]

—Ś1 B4(in marg) D1 2 read 3^{cd} after 796* —^{c}) Ś1 B4 D1–3 तस्मात्, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 तत्र (for त्रासात्) —^{d}) D1 T3 G1 सदर्शनो, G3 °र्शितो (for °र्शने) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 क्षणात्पुनरदृश्यत —After 3, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

795* क्वचिद्दृष्ट क्वचिन्नष्ट क्वचित्त्रासात्स विद्रुत ।
क्वचित्स्थित क्वचिल्लीन क्वचिद्वेगेन नि सृत· ।
भयेन महता छन्नो मारीचो याति कानने ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 क्वचिच्छन्न (for °नष्ट) D5 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 3 Ñ2 D7 तत्रास, V1 B4 तु(B4 च) त्रास- (for त्रासात्स) —(l 2) Ñ2 निसृत , B4 नि सृत]

4 D3 om 4–7^b Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 4^{ab} after 1^{ab} —^{a}) Dg1 आयम्य (for °दाय) Ś1 D1 2 असिं च बद्ध्वा (Ś1 ववध) धन्वी स, Ñ1 असि बद्ध्वा सधनुष, Ñ2 B1 3 मतिं कृत्वा वधे तस्य, V1 B4 D5 7 बद्धासिश्चैव धन्वी च —^{b}) T3 प्रादुद्राव (for प्रदु°) Ś1 D1 2 तदु(D1 °दो)न्मुख , Ñ1 B1 ततो(B1 यथा) मृग —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 3 M1 3 Cm त स्म, M3 तस्य (for त स) Ś1 B4(first time) D1 2 स त सदृश्य रू(B4 सादृश्यरू)पेण, Ñ1 स ददर्श मृग∗∗ (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4(second time) D5 7 तमपश्यत्ततो रामो, G3 त पश्यति स्म रूपेण —^{d}) Ñ2 V1 D5 7 मृग यातम्, B3 [ऽ]न्यत्र यातम् , B4(second time) हृद्रिजालम्, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M2 3 Ct द्योतयतम्, Cr m g k as in text (for द्योतमानम्). B3 भयातुरमिवागत, G1 द्योतयानमिवाश्रित —After 4, Ś1 D1 2 ins , B4 ins in marg after the first occurrence of 4^{cd}, while D3 ins l 1–2 only after 2

796* मृग वै रघुशार्दूल प्राद्रवत्कुपितेन्द्रिय ।
मृगरूपमिव क्रुद्धो यज्ञं दक्षस्य शूलभृत् ।
तमाकृष्य स दूर वै प्राद्रवन्त निरीक्ष्य च ।

[(l 1) D3 त मृग (for मृग वे) —(l 2) D2 -रूपधरं (for रूपमिव) B4 D2 3 शूलधृक् (for °भृत्) —(l 3) Ś1 सुदूर, D2 दूर (subm) (for स दूर) B4 तमृक्षराजो राजेंद्र (for the prior half) D1 त मृगो राजराजेंद्रमाद्रवत निरीक्ष्य च],

whereas Ñ2 V1 B1 3 D5 7 ins after 4^{cd}, B4 ins. after the second occurrence of 4^{cd}

अवेक्ष्यावेक्ष्य धावन्तं धनुष्पाणिर्महावने ।
अतिवृत्तमिषोः पाताल्लोभयानं कदाचन ॥ ५
शङ्कितं तु समुद्भ्रान्तमुत्पतन्तमिवाम्बरे ।
दृश्यमानमदृश्यं च वनोद्देशेषु केषुचित् ॥ ६
छिन्नाभ्रैरिव संवीतं शारदं चन्द्रमण्डलम् ।
मुहूर्तादेव ददृशे मुहुर्दूरात्प्रकाशते ॥ ७
दर्शनादर्शनेनैव सोऽपाकर्षत राघवम् ।
आसीत्क्रुद्धस्तु काकुत्स्थो विवशस्तेन मोहितः ॥ ८
अथावतस्थे सुश्रान्तश्छायामाश्रित्य शाद्वले ।
मृगैः परिवृतो वन्यैरदूरात्प्रत्यदृश्यत ॥ ९

G 3 50 15
B 3.44.10
L 3 19 0

797* ताराम्रृग प्राद्रवन्त धनुरादाय वीर्यवान् ।
भागार्थी कुपितो रुद्रो यथा दक्षक्रतौ पुरा ।
तमापतन्त सम्प्रेक्ष्य राघव धन्विन मृग ।
अन्तर्हितो मुहुर्भूत्वा मुहु सदर्शयत्यपि ।
ददृशे मुहुरासन्ने मुहुर्दूरादृदृश्यत । [5]

[(1 1) B1.3 4 प्रद्रवत V1 आनम्य, B1 3 4 आयम्य (for आदाय) —(1 4) B1 3 (reads in marg) भूमौ (for भूत्वा) Ñ2 D5 7 पुन, B3 marg (for second मुहु) —(1 5) Ñ2 V1 D5 7 ददर्श V1 B3 4 आसन्नो, B1 आच्छन्नो (for आसन्ने) Ñ2 D7 ददर्श त (for अदृश्यत)]

5 D3 om 5 (cf v l 4) Ś1 D2 om 5–6 D1 om 5–6^{b} —^{a}) Dt1 om (hapl) second [अ]वेक्ष्य Ñ1 तमवेक्ष्य प्रधावंत —^{b}) Ñ2 V1 B3 Dg1 D5–8 Cr m g धनुष्पाणि —After 5^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

798* एषोऽयमयमेतीति वेगवान्राघवो ययौ ।

[D6 om (hapl) second अयम्]

—Ñ1 om 5^{cd} —^{c}) G3 इषोत्पाताल् (for इषो पाताल्) —^{d}) Dg1 लोभमान, G3 लो॰ ॰न (damaged), M3 °यत (for लोभयान) —For 5^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

799* अभिपन्न इषुत्रासाल्लोभयन्स रघूत्तमम् ।

[V1 भ्रमतीव, B1 3 4 अनि(B4 °ति)वृत्त (for °पन्न)]

6 Ś1 D2 3 om 6 (for Ś1 D2, cf v l 5 and for D3, cf v l 4) D1 om 6^{ab} (cf v l 5) —^{ab}) Dm1 सु- (for तु) Ñ2 D5 7 तत्र विभ्रातम् (for तु समुद्भ्रान्तम्) Ñ1 B1 3 4 शकितस्तत्र विक्रातम् (Ñ1 उद्भ्रातम् , B3 [*sup lin*] 4 विभ्रातम्) (for ^{a}) Ñ1 उत्पपात, B1 उपेत तम् (for उत्पतन्तम्) Ñ2 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D4–7 T M1 [अं]बर V1 शकितो याति विक्रात उत्पतन्निव चाबरे —^{d}) V1 G1 केषु च, Dm1 D8 G3 कुत्रचित् (for केषुचित्)

7 D3 om 7^{ab} (cf v l 4). —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 (first time) D2 विच्छि(D2 °च्छ)न्नैर् , Ñ2 D5 7 भिन्नाभ्रैर् (for छिन्नाभ्रैर्) Ś1 B4 (first time) D2 सवीत B3 छित्वा तैरवसवीत (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 (first time) D2 शारदा (B4 शरद)भ्रैर्निशाकर (Ñ1 °र), Ñ2 V1 B1 3 4 (second time) D5 7 शरदीवेदुमडल —For 6^{c}–7^{b}, D1 subst

800* यथा सचरमाणश्च वृष्टिकाले सुशोभने ।
दृश्यादृश्योऽभवच्छन्नमभ्रच्छन्नो निशाकर ।

—After 7^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 ins , while B4 ins after the second occurrence of 7^{ab}

801* इतो गतोऽसौ दृष्टश्च पुनरन्तर्हितो मृग ।
इति तास्तान्वनोद्देशान्काकुत्स्थ पर्यधावत ।

—^{c}) Ñ1 illeg from ददृशे up to शते in ^{d} —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4(second time) D5 7 मुहूर्तान्न(B4 °र्तं न) (for मुहुर्दूरात्) —For 7^{cd}, Ś1 B4 (first time) D1–3 subst

802* मुहूर्ताद्दृश्यते दूरान्मुहूर्तान्तर्हितोऽभवत् ।

[B4 मुहूर्तं and मुहूर्तं (for मुहूर्ताद् and मुहूर्त- respy)]

8 ^{a}) V1 B3 [ए]वम् (for [ए]व) T1 M3 Cg -[अ]-दर्शनादेव(Cg °देव), Ct as in text (for °नेनैव) Ś1 तथा सदर्शनेनैव, Ñ2 B1 D5 7 दर्शनादर्शने चैवम् , D3 दर्शने दर्शने चैव —^{b}) Ś1 चोपकर्षत, Ñ1 . पाकर्षत(illeg), Ñ2 V1 B1 3 D5 7 अपाकर्षत्स, B4 समाकर्षत्स, Dm1 D4 8 G2 M2 (after corr *sec m* as in text) 3 सोपकर्षत(G2 °ति) —After 8^{ab}, Ś1 D1 2 ins

803* कुटुम्बभरणासक्त नर मोक्षपथादिव ।

[D1 कुटुबभारससक्त, D2 क्रुद्ध च दारससक्त (for the prior half)],

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G ins

804* स दूरमाश्रमस्यास्य मारीचो मृगता गत ।

[Dg1 सुदूराद् (for स दूरम्) G3 सुदूर॰॰मस्य (damaged)]

—D3 om 8^{c}–11^{ab} Ś1 D1 2 om 8^{c}–10 —^{c}) Ñ1 illeg for आसीत्क्रु G1 च (for तु) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राघवस्तु तत क्रुद्धो —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मुहूर्तं (for विवशस्)

9 ^{a}) Ś1 D1–3 om 9 (cf v l 8) Ñ1 ततोवतस्थे, Dg1 T2 अथोपतस्थे Dg1 T1 सश्रातश्, Dm1 D8 सुश्रात, T3 M2 स(T3 स) श्रातश् (for सुश्रान्तश्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अतिष्ठत्स वने तस्मिश् —^{b}) Dg1 Dm1 D6 G M1 2 (before corr as in text, after corr *inf lin sec m*) 3 (before corr राघव) शाद्वले —After 9^{ab}, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

805* स तमुन्मादयामास मृगरूपो निशाचर ।

[D6 उत्सादयामास Ñ1 ॰ ॰ ॰ ॰ राघव (illeg) (for the post half)]

—^{c}) D5 परिवृतैश् Ñ2 V1 B4 D5 7 चासाद् , B1 चासीद् , B3 श्रीमान् , Dt1 D6 [S]थान्यैर् , D4 वान्यैर् , T2 ह्यन्यैर् ,

G 3 50 16
B 3 44 12
L 3.49 0

दृष्ट्वा रामो महातेजास्तं हन्तुं कृतनिश्चयः ।
संधाय सुदृढे चापे विकृष्य बलवद्बली ॥ १०
तमेव मृगमुद्दिश्य ज्वलन्तमिव पन्नगम् ।
मुमोच ज्वलितं दीप्तमस्त्रं ब्रह्मविनिर्मितम् ॥ ११
स भृशं मृगरूपस्य विनिर्भिद्य शरोत्तमः ।
मारीचस्यैव हृदयं बिभेदाशनिसंनिभः ॥ १२
तालमात्रमथोत्पत्य न्यपतत्स शरातुरः ।
व्यनदद्भैरवं नादं धरण्यामल्पजीवितः ।
म्रियमाणस्तु मारीचो जहौ तां कृत्रिमां तनुम् ॥ १३

G2 [ऽरण्ये (with hiatus) (for वन्येर्) —d) B3 नदूरात् (for अदू°) Ñ1 सुदूरामसमदृश्यत —After 9, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

806* ग्रहीतुकाम दृष्ट्वैन पुनरेवाभ्यधावत ।
तत्क्षणादेव सत्रासात्पुनरन्तर्हितोऽभवत ।
पुनरेव ततो दूराद्वृक्षषण्डाद्विनि सृत ।

[(l 1) M3 ग्रहीतुकामो Dt1 D6 त, D4 T3 G1 च, T1 [ए]न (for [ए]व) —D4 om l 2 —(l 2) M2 स त्रासात् (for सत्रा°) G3 न्तरितो (for °हितो) —(l 3) Dt1 T G1 वृक्षनटाद् Dg1 Dt1 D6 T1 2 G2 3 M1 2 विनि सृत]

10 Ś1 D1–3 om 10 (cf v l 8) Ñ1 om 10ab —b) After स्त, Dt1 wrongly reads the post half of l 2 of 807*. —After 10ab, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins , while Ñ1 ins after 9

807* भूयस्तु शरमुद्धृत्य कुपितस्तत्र राघव ।
सूर्यरश्मिप्रतीकाशं ज्वलन्तमरिमर्दनम् ।

[(l 1) Dm1 D8 G3 उत्कृष्य (for उद्धृत्य) D1 G1 transp शरमुद्धृत्य and कुपितस्तत्र Ñ1 भूयश्च कुपितो राम समुद्धृत्य च वीर्यवान् —(l 2) Ñ1 विकृष्य रश्मिसदृश (for the half prior) D8 om (hapl) from the post half up to 11a Ñ1 इव मेन्दिनी, G1 M2 अरिमर्दन]

—c) Ñ1 Dt1 T3 स दृढ (T3 °ढे), D4 सुशर, G1 सुदृढ D4 चाप (for °पे) —d) Ñ1 च पुनर्बली, M2 3 बलवत्तर (for बलवद्बली) —For 10, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst , Ś1 D1 2 cont l 2 only after 803*, while D3 ins l 2 only after 8ab

808* अवस्थिते समीपस्थेस्त्रासादुत्फुल्ललोचने ।
स गत्वा दूरमत्यन्त रामो मृगजिघांसया ।
निकृष्य बलवच्चाप सधाय च शरोत्तमम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 अवस्थित (for °स्थिते) —(l 2) Ś1 D1–3 राघवस्त्वग (D3 °द [sic]) मीप्सया (for the post half) —(l 3) B4 सुदृढ् and स (for बलवत् and च respy) Ñ2 D5 7 विशिखोत्तम (for च शरो°)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cont , while Ñ1 ins after 10

809* श्रवणान्तमुपानीय व्यवच्छिन्नेन मुष्टिना ।
[Ñ1 निगृह्य च पुनस्तस्य (for the prior half)]

11 D3 om 11ab (cf. v l 8) D6 om 11a (cf v l 807*) —a) Ñ2 V1 B3 4 (second time) D5 7 तमसौ, T2 तमेव (for °मेव) —b) T1 श्वसंतम् (for ज्वलन्तम्) Ś1 B1 4 (first time) D1 2 ह्यव (B4 स्वपि, D2 °वि) च्छिन्नेन मुष्टिना, Ñ2 V1 B3 4 (second time) D5 7 त श (D5 तच्छ) र राघव शित —Ñ1 om 11c–14b —c) M2 निशित (for (for ज्वलित) —d) Ś1 शस्त्र (for अस्त्र) Ñ2 विष्णु- (for ब्रह्म-) M1 (after corr inf lin as in text) -विनिसृत (for -विनिर्मितम्) D1 तदास्त्र ब्रह्मनिर्मित —After 11, Ś1 B1 D1 2 ins , while B4 cont after 809*.

810* सूर्याग्निसदृश घोर ज्वलन्त मर्मकृन्तनम् ।
[Ś1 पावक यथा (for मर्मकृन्तनम्)]

12 Ñ1 D3 om 12 (for Ñ1, cf v l 11) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 om 12ab —a) Dg1 T2 G2 3 Cg शरीर, Dm1 D8 T1 M1 2 Cv r mp सदृश (for स भृश) Ś1 B4 D1 2 स रक्षो मृगरूपस्थ (Ś1 °प त, L [ed] °पत्व) —b) Ś1 D2 सु (D2 स) निर्भिद्य, M3 निर्भिद्य तु Ś1 B4 D1 2 वर शर (for शरोत्तम) —c) G3 damaged from चस्यैव up to मथो in 13a Ś1 B4 D1 2 मारीचस्याशु (B4 D1 °स्य स्व-), Ñ2 V1 B1 3 D5 7 स मारीचस्य (for मारीचस्यैव) —d) Ś1 B4 D1 2 -नि (D1 2 नि) स्वन (for संनिभ) Ñ2 B1 3 D5 7 विभेदारिनिबर्हण , V1 स विभेदारिमर्दन

13 Ñ1 om 13 (cf v l 11) G3 damaged for तालमात्रमथो (cf v l 12) —a) B1 तालत्रयम् , D2 तालपत्रम् (sic) Dg1 Dt1 D6 T1 Ct [उ]त्प्लुत्य (for [उ]त्पत्य) M2 तालप्रमाणमुत्पत्य —b) Ś1 D2 तच्छराहत, Ñ2 B1 3 4 (m) D1 5 7 स शराहत , Dt1 D6 T1 स भृशा° (for स शरातुर) D3 न्यपतत्स शराहत —c) Ś1 D2,3 विरुवन , B1 निरुदन् , Dg1 D4 T2 M1 व्यनदन् , D1 विचरन्, T1 G1 2 विनदन् , G3 damaged, M3 निनदन् (for व्यनदद्) —d) Ś1 B1 D1–3 धरण्या शरपीडित , Ñ2 V1 B3 4 D5 7 मारीच शरपीडित —D1 2 om 13ef —e) B4 (second time) म्रियमाण, Dm1 D8 (after corr as in text) म्रियमाणस् (sic) Ñ2 V1 D5 7 च (for तु) —Ś1 B4 (second time) D3 G1 2 M om from 13f up to the prior half of l 1 of 811* —f) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 चितयन्स्वामिन प्रिय —After 13, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G3 ins , Ś1 B4 (second time) D3 G1 2 M ins after 13e (owing to om), Ñ1 ins l 2 only before 14cd

संप्राप्तकालमाज्ञाय चकार च ततः स्वरम् ।
सदृशं राघवस्यैव हा सीते लक्ष्मणेति च ॥ १४

तेन मर्मणि निर्विद्धः शरेणानुपमेन हि ।
मृगरूपं तु तत्त्यक्त्वा राक्षसं रूपमात्मनः ।
चक्रे स सुमहाकायो मारीचो जीवितं त्यजन् ॥ १५

ततो विचित्रकेयूरः सर्वाभरणभूषितः ।
हेममाली महादंष्ट्रो राक्षसोऽभूच्छराहतः ॥ १६
तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ राक्षसं घोरदर्शनम् ।
जगाम मनसा सीतां लक्ष्मणस्य वचः स्मरन् ॥ १७
हा सीते लक्ष्मणेत्येवमाक्रुश्य तु महास्वरम् ।
ममार राक्षसः सोऽयं श्रुत्वा सीता कथं भवेत् ॥ १८ G 3 50 B 3 42 L 3 49

811* स्मृत्वा तद्वचनं रक्षो दध्यौ केन तु लक्ष्मणम् ।
इह प्रस्थापयेत्सीता तां शून्ये रावणो हरेत् ।

[Ś1 B4 (second time) D3 G1 2 M om the prior half of l 1 —(l 1) D6 (also as above) स्मर, T3 कृत्वा (for स्मृत्वा) Dg1 D4 T2 3 तु (Dg1 T3 ता) च मति (for तद्वचन) Dm1 G3 न, D3 [अ]त्र, M1 2 (after corr *sec m* as above) 3 स (for तु) Ś1 प्रदध्यौ चैव, B1 प्रदध्यौ चापि (for दध्यौ केन तु) T2 लक्ष्मण (sic) —Ś1 B4 om l 2 —(l 2) Ñ1 लक्ष्मण प्रेषयेत्सीता (for the prior half) Dg1 T1 शून्ये ता (by transp), G1 ता शून्या, M2 3 ता सीता (for ता शून्ये)]

14 Ñ1 om 14[ab] (cf v l 11) —[a]) Dt1 D2 6 T1 G1 2 M3 Cg स (for स-) Dm1 D8 स (D8 ए) तद्वचनम् (for सप्राप्तकालम्) D3 प्राप्तकालमथ ज्ञात्वा ❀ Ct प्राप्तकालमाज्ञाय So also Cg ❀ —[b]) Dm1 D8 G3 M1 [आ]शु (for च) T1 बलवत् (for च तत) Dt1 D6 स्वन (for स्वरम्) Ś1 D1 2 त चकार स्वर तदा, D3 चक्रे च सुमहास्वन, M2 प्रचक्रन्दन्महास्वर —For 14[ab], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

812* एतत्सचिन्त्य मनसा त चकार स्वर तदा ।
[B4 तथा (for तदा)]

—All the above MSS cont, while Ś1 D1 2 ins after 14[ab]

813 रावणस्य प्रिय कुर्वन्नन्तकाले निशाचर ।
[V1 च राक्षस (for निशाचर)]

—[c]) Ñ1 Dm1 D6 8 G3 [इ]व, B1 4 (both second time) D3 [अ]थ (for [ए]व) Dt1 रावव॰ Ś1 सदृश लक्ष्मणस्याथ —[d]) G3 लक्ष्मणे × (damaged) —For 14[cd], Ñ2 V1 B1 3 4 (B1 4 both first time) D5 7 subst

814* रामस्य सदृश व्यक्त स्वरमाणश्च पापकृत् ।
[B1 वाक्य (for व्यक्त) V1 D5 7 स्वरमालभ्य (for स्वरमाणश्च) B1 स्वरमाण उवाच ह (for the post half)],

while D1 2 subst 819(A)*

15 Ñ V1 B3 D5 7 om 15[ab] —[a]) Dt1 निर्विद्ध, D1 स विद्ध, D3 निर्भिन्न —[b]) Dg1 T3 G3 स, Dm1 D8 M1 ह, G2 च (for हि) Ś1 B1 4 D1–3 [अ]प्रतिमेन स (Ś1 D2 च) —After 15[ab], Ś1 B1 4 D1–3 ins

815* लक्ष्मणेति विचुक्रोश जहौ रूप मृगस्य तत् ।
[B1 4 च विक्रुश्य (B1 °श्य), D2 3 च स (D2 निचि) क्रोशन् (for विचुक्रोश) D3 च (for तत)]

—[c]) Ś1 B3 Dg1 D2 3 T1 G2 3 तु त, Ñ2 D5 7 च तत्, V1 B4 च त, B1 D2 शुभ, T2 M1 ततस् (for तु तत्) Ñ2 illeg for त्यक्त्वा —D6 om (hapl) 15[d]–17[a] D1 om (hapl) 15[def] and 17[a] —[d]) Ñ1 B4 Dt1 D4 T2 G M Ct आस्थित, Dg1 T3 आश्रित (T3 °त) (for °त्मन) —Dg1 G1 2 M om 15[ef] D4 transp 15[ef] and 16 —[e]) B3 4 चुक्रोश, D5 om स (subm), T2 चक्रे च (for चक्रे स) B4 स (for सु-) Ś1 सचक्रे च महाकाय, Ñ1 B1 D2 स चक्रे सुमहत्काय (D2 °हाकाय), D3 कृतवान्स महाकाय —[f]) Ś1 Ñ1 D2 3 जीवित राक्षसस्त्यजन् (D3 °सोत्यजत्), T3 मारीच जीवित त्यजेत् (sic)

16 D5 6 om 16 (for D6, cf v l 15) D4 transp 15[ef] and 16 —[a]) B3 विस्तृत- (for विचित्र-) B1 3 Dg1 M3 केयूर- —[b]) Ś1 B1 4 (second time) D1–3 दिव्य- (for सर्व-)

17 D1 6 om 17[a] (cf v l 15) —[a]) D5 तादृश (for पतित) D3 श्याम (for भूमौ) —[b]) Ñ V1 B1 3 4 Dt1 D2 3 5–7 T1 3 भीम- (for घोर) B4 -विक्रम (for -दर्शनम्) —After 17[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

816* रामो रुधिरसिक्ताङ्ग वेष्टमान महीतले ।
[Dt1 -सिक्ताग-, M2 (before corr, after corr *inf lin sec m* as above) 3 -दिग्धाग Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G1 2 चेष्टमान (for वेष्ट°)]

—Ñ1 partially illeg for 17[c] — Ñ1 B1 D3 om 17[d]–19[c] Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1 2 5 7 om 17[d] —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

817* मारीचस्य तु मायैषा पूर्वोक्ता लक्ष्मणेन तु ।
तत्तथा ह्यभवच्चाद्य मारीचोऽयं मया हत ।

[(l 1) T1 [इ]ति, G1 च, Cg K (ed) [ए]व (for तु) Dg1 T3 G3 पूर्वोक्त (for °क्ता) —(l 2) Dg1 तदा, G1 यथा (for तथा)]

18 Ñ1 B1 D3 om 18 (cf v l 17) —[b]) Dg1 T3 आत्मनस् (for आक्रुश्य) Dm1 T2 G2 M2 3 च (for तु)

G 3 50 0
B 3 42 25
L 3 49 0

लक्ष्मणश्च महाबाहुः कामवस्थां गमिष्यति ।
इति संचिन्त्य धर्मात्मा रामो हृष्टतनूरुहः ॥ १९
तत्र रामं भयं तीव्रमाविवेश विषादजम् ।
राक्षसं मृगरूपं तं हत्वा श्रुत्वा च तत्स्वरम् ॥ २०
निहत्य पृषतं चान्यं मांसमादाय राघवः ।
त्वरमाणो जनस्थानं ससाराभिमुखस्तदा ॥ २१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

Dt1 Dm1 D6 8 T1 महास्वन, D4 G1 M3 महत्स्वर (for °स्वरम्) M1 आक्रुश्येव तु मत्स्वर —For 18^ab, Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1 2 5 7 subst

818* हा लक्ष्मणेति चुक्रोश त्रायस्वेति महावने।

[D1 त्राहीति च, D7 त्रायस्व मा (for त्रायस्वेति) Ś1 D2 त्राहीति महता वने, L(ed) त्राहीति च हतो वने (for the post half)]

—Ñ2 V1 B3 4 D5 7 cont, Ś1 D1 2 ins l 1 after 13^cd and cont l 2-4 after 818*, while B1 ins after 13^cd

819* अन्तकालेऽपि सम्प्राप्ते तस्य बुद्धिरभूदियम्।
स्वरमेन यदि श्रुत्वा लक्ष्मण प्रेरयेदिह।
सीता शून्येन मनसा भर्तृस्नेहसमुत्सुका।
ततो लक्ष्मणहीना ता रावणो वै हरेदिति।

[(l 1) B1 reads बुद्धि in marg —After l 1, Ś1 ins, while D1 2 subst for 14^cd

819(A)* सदृश स्वरमालम्ब्य रामस्य विदितात्मन ।

—(l 2) V1 B3 D2 स्वरमेत, B1 4 °मेतत् (for स्वरमेन) Ś1 B1 4 D1 2 तु सश्रुत्य (for यदि श्रुत्वा) Ś1 B1 D1 2 प्रेषयिष्यति, V1 B3 प्रेषयेदिह (for प्रेरयेदिह) —(l. 3) V1 transp सीता and शून्येन D5 7 भर्तु (for भर्तृ) Ś1 समाकुला, V1 -समन्विता (for -समुत्सुका) —(l 4) Ś1 B1 D1 2 लक्ष्मणेन विहीना ता मैथिली रावणो (B1 transp मैथिली and रावणो) हरेत्]

—Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1 2 5 7 om 18^c–19^c —^d) M2 3 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा)

19 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om. 19^abc (cf v l 17 and 18) —^a) Dg1 T3 तु (for च) —Ñ1 illeg for 19^cd —^d) T2 अप्रहृष्ट (with hiatus) (for रामो हृष्ट-)

20 Ñ1 om 20-21 For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7, see 821* below —^a) Ś1 D2 रामे, D1 3 T1 2 रामो (sic) (for राम) —^b) T2 आससाद (for आविवेश). —^c) D2 च, T3 तु (for त) —^d) Ś1 Dm1 D1-3 8 T2 3 G2 3 M1 2 त स्वर, Dt1 D6 तत्स्वन

21 Ñ1 om 21 (cf v l. 20) —^b) G2 समादाय स राघव —^d) D4 जगाम (for ससार) D6 M2 Ck t [अ]-भिमुख —For 21, Ś1 D1-3 subst

820* निजघान मृगानन्यान्मासकृत्येन राघव ।
गमने त्वरितस्त्वेव आश्रमाभिमुख स्थित ।

[(l 1) Ś1 D2 3 न जघान —(l 2) Note hiatus between the two halves D1 3 जगाम (for गमने) Ś1 क्षेप, D3 तेवम् (to avoid hiatus) (for त्वेव) D1 -मुखस्तत, D2 -मुखस्थित, D3 -मुख तत]

On the other hand, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst for 20-21

821* स तस्य रौद्रस्य हतस्य रूप
तद्राक्षस घोरमवेक्षमाण ।
राम प्रतस्थे पृषत गृहीत्वा
तेनैव तेनैव पथा निवृत्त ।

[(l 2) V1 B4 D5 अवेक्ष्यमाण —(l 3) D5 प्रहृष्टो (for प्रतस्थे) V1 पृषती गृहीत्वा, G(ed) सुविषण्णचेता —(l 4) D5 जवेन (for first तेनैव) B3 reads marg, B4 om (hapl) (for second तेनैव) D5 यथा (for पथा) V1 नियच्छत (for निवृत्त)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 मारीच(D2 °चि)वध (V1 °ध) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D3 5 7 50, V1 49, B4 51, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 44, D1 4 46, M2 3 45 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

४३

आर्तस्वरं तु तं भर्तुर्विज्ञाय सदृशं वने ।
उवाच लक्ष्मणं सीता गच्छ जानीहि राघवम् ॥ १
न हि मे जीवितं स्थाने हृदयं वावतिष्ठते ।
क्रोशतः परमार्तस्य श्रुतः शब्दो मया भृशम् ॥ २
आक्रन्दमानं तु वने भ्रातरं त्रातुमर्हसि ।
तं क्षिप्रमभिधाव त्वं भ्रातरं शरणैषिणम् ॥ ३
रक्षसां वशमापन्नं सिंहानामिव गोवृषम् ।
न जगाम तथोक्तस्तु भ्रातुराज्ञाय शासनम् ॥ ४
तमुवाच ततस्तत्र कुपिता जनकात्मजा ।
सौमित्रे मित्ररूपेण भ्रातुस्त्वमसि शत्रुवत् ॥ ५
यस्त्वमस्यामवस्थायां भ्रातरं नाभिपद्यसे ।
इच्छसि त्वं विनश्यन्तं रामं लक्ष्मण मत्कृते ॥ ६
व्यसनं ते प्रियं मन्ये स्नेहो भ्रातरि नास्ति ते ।
तेन तिष्ठसि विस्रब्धस्तमपश्यन्महाद्युतिम् ॥ ७

G 3 51 1
B 3.45
L 3 50

43

V2 illeg for Sarga 43 (cf v l 3 39 1) D8 begins with ॐ, T3 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तु विज्ञाय, D1 तदा भर्तुर्, T2 तु तद्भर्तुर्, M1 च त भर्तुर् (for तु त भर्तुर्) —[b]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त(B4 ✱)भर्तु (V1 °र्तृ-), D4 ✱ ज्ञाय (for विज्ञाय) Ñ1 तदा, Dm1 D8 G3 वच (for वने)

2 [ab]) Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D5 7 हृदये (for °य) Dg1 Dm1 D1–4 8 T G M1 2 transp जीवित and हृदय Ñ2 V1 B1 3(after corr *sup lin* as in text) 4 Dg1 D5 7 8 T3 चावतिष्ठते, D1 2 तात तिष्ठति, D3 4 G1 M3 वा न(D3 °व) तिष्ठति (for वावतिष्ठते) Ś1 Ñ1 न हि मे हृदयस्थ तज्जीवितं तत्र(Ñ1 वापि) तिष्ठति —[c]) T3 क्रोशत (sic) D3 परमार्तश्च (for °स्य) —[d]) T3 कृत (for श्रुत) Ś1 D1 2 महाञ्शब्द श्रुतो मया, D3 महाशब्द श्रुतो भृश —After 2, S1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

822* सहाय भ्रातर ज्येष्ठ सहपन्थानमागतम् ।

[Ś1 D1–3 सखाय D1 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ś1 मम, D1 2 राम, D3 सम (for सह-)]

3 Ñ1 om 3[ab] —[a]) G1 आक्रोशमान (for आक्रन्द°) Ś1 D1–3 आक्रदत च सौमित्रे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 क्रन्दतमेव (B4 °क) सौमित्रे —[b]) T2 M2 ज्ञातुम् (for त्रा°) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 परित्रातु त्वमर्हसि —[c]) Ś1 तत्, D3 स (for त) Ñ1 इह धाव त्व, V1 B1 3 4 D7 °वस्व (for अभिधाव त्व) Dg1 त्व शीघ्रमभिधावस्व.

4 Ñ1 illeg from [b] up to न जगा in [c] —[b]) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1(before corr)–3 5 7 गोपति, (for गोवृषम्) —After 4[ab], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

823* तस्यास्तद्वचन श्रुत्वा स्त्रीस्वभावप्रदूषितम् ।
उवाच लक्ष्मण सीता त्रासादुत्फुल्ललोचनाम् ।
न स शक्यस्त्रिभिर्लोकै सेन्द्रैरपि सुरासुरै ।
भ्राता धर्षयितु बाढमित्युवाच स जानकीम् ।
कनिष्ठिकायाप्यङ्गुल्या भ्रातुर्मम स राक्षस । [5]
दु ख कर्तुमपर्याप्तो देवि कस्माद्विपीदसि ।

[(l 3) V1 च शक्यस, B1 शक्यश्च, G(ed) मे शक्यस (for स शक्यस) —(l 4) Ñ2 वीरम्, B4 वाक्यम्, D5 7 वाचम् (for बाढम्) —(l 5) V1 B1 कनिष्ठायामप्यगुल्या (unmetrical), B3 कनिष्ठिकायामगुल्या, B4 कनिष्ठाया स्वत्रागुल्या (sic), D7 कनिष्ठिकयाप्यगुल्या (for the prior half)]

—[c]) Ñ1 ✱ ✱ ✱ म (illeg) (for न जगाम) Ñ2 तया, D4 यथा (for तथा) Ś1 [ऽ]पि (for तु) —[d]) M3 रामस्य (for भ्रातुर्) Ś1 D1 2 विज्ञाय (for आज्ञाय)

5 [a]) Ś1 D1–3 अथ (for तम्) Ś1 Ñ B1 3 4 Dg1 D1–3 5 7 T3 सीता (for तत्र) V1 तत सीता तमुवाच —[b]) Dt1 D6 8 Ct क्षुभिता, M2(after corr *sec m* as in text) रुचिता (for कुपिता) —[c]) Ś1 D1–3 अमित्र, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 अमित्रो (for सौमित्रे) —[d]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 लक्ष्मण (for शत्रुवत्)

6 [b]) Ñ1 [अ]नुवाचसि, Dg1 (before corr) T2 °ते, Dm1 D8 T1 G3 M1 °स्यसे, D2 [अ]व° (for [अ]भिपद्यसे) —Ś1 Ñ1 D1–3 om 6[cd] Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 6[cd] (including 824*) and 7 —After 6, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

824* न मे शुश्रूषसे वाक्य यस्मादभिहित मया ।
वर्तयेय न रामेण मुहूर्तमपि वर्जिता ।
कुरु मे वचन वीर भ्रातर पाहि माचिरम् ।

[D5 om l 1 —(l 1) B1 3 वै (for मे) —(l 2) B1 वर्तयेह —(l 3) V1 D5 याहि (for पाहि)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

825* लोभान्मम कृते नून नानुगच्छसि राघवम् ।

[Dg1 Dt1 D6 T1 3 तु(Dg1 T3 च) मत्कृते, D4 मम गते (for मम कृते).]

7 Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 transp. 6[cd] (including 824*) and 7 —[a]) Ñ1 हि, Ñ2 सं (for ते) —[c]) Ñ2

G 3 51.13 B 3 45 8 L 3 50 8 किं हि संशयमापन्ने तस्मिन्निह मया भवेत् ।
कर्तव्यमिह तिष्ठन्त्या यत्प्रधानस्त्वमागतः ॥ ८
इति ब्रुवाणां वैदेहीं बाष्पशोकपरिप्लुताम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणस्त्रस्तां सीतां मृगवधूमिव ॥ ९
देवि देवमनुष्येषु गन्धर्वेषु पतत्रिषु ।
राक्षसेषु पिशाचेषु किंनरेषु मृगेषु च ॥ १०
दानवेषु च घोरेषु न स विद्येत शोभने ।
यो रामं प्रतियुध्येत समरे वासवोपमम् ॥ ११
अवध्यः समरे रामो नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ।
न त्वामस्मिन्वने हातुमुत्सहे राघवं विना ॥ १२
अनिवार्यं बलं तस्य बलैर्बलवतामपि ।
त्रिभिर्लोकैः समुद्युक्तैः सेश्वरैः सामरैरपि ॥ १३

V1 B1 3 4 D5 7 येन Ñ1 प « (illeg after प up to इय in ^{d}), Ñ2 B3 T3 M2 (after corr inf lin sec m as in text) तिष्ठति (for °न्ति) Ñ2 B3 Dt1 Ct विस्र (Dt1 °श्र)ब्ध, V1 Dg1 D1–3 5 7 विश्रब्धस्, Ctp as in text (for विस्रब्धस्) —^{d}) Ñ2 D1 5 7 महामति, Dt1 °श्रुत त (sic) (for °श्रुतिम्)

8 Ñ1 illeg from मा in ^{a} up to स्मि in ^{b} —^{a}) Ñ2 illeg for कि हि सश D1–3 को, T2 न (for कि) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 मया तत्र, Ñ1 महात्मने (for मया भवेत्) —^{c}) M1 अपि- (for इह) —For 8^{cd}, Ś1 D1–3 subst

826* अर्थे स्यादिह जीवन्त्या य प्रधान स्त्रिया पति ।
[D1 यत्प्रधान (for य प्रधान)],

while Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst

827* मुहूर्तमपि जीवन्त्या यत्रान्विष्यसि राघवम् ।

[G(ed) [अ]जीवन्त्या (for जीवन्त्या) Ñ2 B4 D5 7 य (B4 ‹)त्रान्वेषि च, B1 3 °न्वेष्यसि (sic) (for यत्रान्विष्यसि) Ñ1 प्रणयाद्धि त्वमागत (for the post half)]

9 ^{a}) Dt1 D6 एव (for इति) —^{b}) V1 -क्रोश- (meta) (for -शोक) Dt1 D6 -समन्विता —^{c}) Ś1 सीता (for त्रस्ता) Ñ2 D5 7 उवाच लक्ष्मणो वाक्य —^{d}) Ś1 Ñ2 D5 7 त्रस्ता, Dt1 om (for सीता) Ñ1 गज- (for मृग-) —After 9, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

828* पन्नगासुरगन्धर्वदेवमानुषराक्षसै ।
अशक्यस्तव वैदेहि भर्ता जेतु न सशय ।

[(l 1) Dg1 D8 -मानव, Dt1 D6 -दानव- (for -मानुष-)]

10 D7 om 10^{ab} —^{a}) Ñ1 भुवि, V1 Dg1 D1 दिवि (for देवि) T2 देवासुरमनुष्येषु —Ś1 om (hapl ?) 10^b–11^a —^{b}) Dt1 om, D3 तपस्विषु (for पतत्रिषु) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 गधर्वपतगेषु च —^{d}) Dg1 D4 पन्नगेषु (for किंनरेषु) Ñ1 D2 सुरेषु, Ñ2 रमेषु (sic), V1 B1 3 4 D5 7 [उ]रगेषु, D1 नरेषु, D3 [अ]सुरेषु (for मृगेषु)

11 Ś1 om 11^a (cf v l 10) —^{a}) D1–3 पन्नगेषु (for दानवेषु) D6 reads च in marg Ñ1 illeg, M3 च सर्वेषु (for च घोरेषु) —^{b}) G3 विनश्ये स (sic) (for स विद्येत) Dm1 तु शोभने (hypm) (for शोभने). Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 विद्यते न च (Ś1 Ñ1 B4 D2 स, D1 सु) शोभने, D3 विद्यते च शोभने (subm) —Ñ1 illeg for ^{c} —^{d}) Ñ1 « इपि मयुगे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 महेंद्रमिव मानुष —After 11, Dm1 D8 read 13^{cd}

12 ^{b}) V1 B4 T2 3 [ए]व (for [ए]त्र) Ñ1 नैव वक्तुमिहार्हसि —Ñ1 reads 12^{cd} after 14 —^{c}) M3 एवम् (for न त्वाम्) —For 12^{cd}, Ś1 D1–3 subst

829* न त्वामेका वने दुर्गे परिहातुमिहोत्सहे ।

[D1 3 परित्यक्तुम् (for °हातुम्) Ś1 परिरक्षितुमुत्सहे (for the post half)],

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

830* नोत्सहे त्वा विरहितु शून्येऽह राघव विना ।

[B4 मन्ये (for शून्ये)]

13 Ñ1 om 13 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 13–15 after 18 (including star passages) —^{a}) D1 3 अविपह्य, D2 °र्वाच्य, T2 °वार्य- (for अनिवार्य) —^{b}) Ś1 बल (for बलैर्) D1–3 राघवस्य महात्मन —Dm1 D8 read 13^{cd} after 11 —^{c}) Dt1 D6 समुदितै, D1 सुसयुक्तै, M2 (before corr) °द्युक्त (for समुद्युक्तै) —^{d}) Dt1 D3 4 6 स(D3 6 सा)सुरै (for सेश्वर) Dg1 सासुरैरपि, D1–4 T1 G1 2 M अपि मामरै (by transp) (for साम°) Ś1 transp सेश्वरै and मामरैर् T2 सेन्द्रैरपि सुरासुरै —For 13, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst, while Ś1 D1 2 ins after 18

831* अप्रमेय हि तत्तेज शक्य तुलयितु न वै ।
अविचार्य बल तस्य नैव त्व वक्तुमर्हसि ।

[(l 1) B1 3 नरै, B4 न हि (for न वै) V1 शक्य ते तु न केनचित् (for the post half) —After l 1, B3 (marg.) ins

831 (A)* किं त्व मनुष्यया बुद्धया केवल मानुष नृपम् ।
मन्यसे राममत्युग्र विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।

—(l 2) Ś1 सविचार्य, D2 स विचार्य Ś1 D2 न चिंतयितुमर्हसि (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 2 cont 832*

हृदयं निर्वृतं तेऽस्तु संतापस्त्यज्यतामयम् ।
आगमिष्यति ते भर्ता शीघ्रं हत्वा मृगोत्तमम् ॥ १४
न स तस्य स्वरो व्यक्तं न कश्चिदपि दैवतः ।
गन्धर्वनगरप्रख्या माया सा तस्य रक्षसः ॥ १५
न्यासभूतासि वैदेहि न्यस्ता मयि महात्मना ।
रामेण त्वं वरारोहे न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ १६
कृतवैराश्च कल्याणि वयमेतैर्निशाचरैः ।
खरस्य निधने देवि जनस्थानवधं प्रति ॥ १७
राक्षसा विविधा वाचो विसृजन्ति महावने ।
हिंसाविहारा वैदेहि न चिन्तयितुमर्हसि ॥ १८
लक्ष्मणेनैवमुक्ता तु क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं लक्ष्मणं सत्यवादिनम् ॥ १९
अनार्य करुणारम्भ नृशंस कुलपांसन ।
अहं तव प्रियं मन्ये तेनैतानि प्रभाषसे ॥ २०
नैतच्चित्रं सपत्नेषु पापं लक्ष्मण यद्भवेत् ।
त्वद्विधेषु नृशंसेषु नित्यं प्रच्छन्नचारिषु ॥ २१ G 3 51 26 B 3 45 23 L 3 50 23

14 [a]) G3 निसृत (for निर्वृत) D5 wrongly repeats from ते up to स्था in l 2 of 832 B3 हृदय च निवृत्त ते —[b]) B4 इति, Dg1 T3 G1 2 M2 3 त्वया, Dt1 Dm1 D4 6 T2 G3 Ct तव (for अयम्) Ñ1 सतापस्त्यज मैथिले (sic) —[c]) Ñ2 B1 3 4 D5 (both times) transp ते and भर्ता —[d]) Ś1 D1–3 वन्यमादाय पुष्कल —After 14, Ñ1 reads 12[cd]

15 Ñ1 om 15 —[ab]) Dg1 G2 Cg च (for स) Dg1 Dm1 D1 8 T G M1 2 Cg मायया केनचित्कृत, M3 न किंचिदपि दैवत, Ck*p* t as in text (for [b]) Ś1 D1–3 नैव व्यक्त स्वर मन्ये दर्शन (D2 सदृशं) किंचिदेव तु —[c]) D2 -प्रक्षा (sic) (for -प्रख्या) —[d]) D4 यया, G3 माया (sic) (for माया) Dt1 D6 तस्य च, Cr m g as in text (for सा तस्य) *Ś1 D1–3* मायैषा रक्षसा (*D3* राक्षसै) कृता ❀ Cv न स तस्य स्वरो व्यक्त मायया केनचित्कृत । गन्धर्वनगरप्रख्या माया सा तस्य रक्षस इति पाठ ❀ —For 15, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst, while Ś1 D1 2 cont after 831*

832* न तस्याय स्वरो देवि विस्वरोऽय त्वया श्रुत ।
कष्टायामप्यवस्थाया न रामो गर्हित वदेत् ।

[(l 1) Ś1 D1 2 स, V1 सु- (for [त]य) B3 पुरा (for स्वरो) Ñ2 D5 7 स्वरोन यस् (for विस्वरोऽय) D2 श्रुत त्वया (for त्वया श्रुत) Ś1 D1 विस्वरो नि (D1 य) श्रुतस्त्वया (for the post half) —D5 wrongly repeats from ते in 14[a] up to स्था in l 2]

then Ś1 D1 2 further cont

833* लक्ष्मणश्चिन्तयामास सीता प्रति महाबल ।
कर्तव्य किं समुत्सृज्य नेति बुद्ध्या विचारयन् ।

[(l 2) D1 गतव्य (for कर्तव्य)]

16 [a]) Ś1 D1 2 4 T1 M1 हि (for [अ]सि) Dg1 D2 G1 वैदेही (sic) —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 राघवेण (for रामेण त्व) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रामेण सत्यसधेन —[d]) D3 [अ]त्र (for त्वा) D1–3 हातुम् (for त्यक्तुम्) Ñ1 . स्त्वा . मुत्सहे (illeg)

17 [a]) T1 M1 वैदेहि (for कल्याणि) —[b]) D4 एति (sic) (for एतैर्) Ś1 D1–3 न सशय (for निशाचरै) Ñ1 राक्षसा वै न सशय —[c]) M1 निधनाद् (for °ने) Ś1 Ñ1 D1–3 राक्षसै सह भद्र ते, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सु (Ñ2 B4 स) त्ररै (V1 सक्रुद्धै) सह भद्र ते, Dg1 Dm1 T G M2 3 Cv r m g k खरस्य निधनादेव —[d]) Ś1 Ñ1 D1–3 -निवासिभि (for -वध प्रति) —After 17, B3 (marg) ins

834* महामायाविघोराणि दुष्टचारीणि जानकि ।
तापमाना भयार्हाणि कामरूपाणि चैव हि ।

18 [a]) Ñ2 B1 4 D5 7 रक्षासि (for राक्षसा) Ś1 -[आ]कारा, G (ed) -[आ]चारा (for वाचो) —[b]) Dt1 D6 Ct व्याहरति, Cr m g k as in text (for विसृजन्ति) —[c]) V1 स्नेहातिभावा, B1 marg, B3 ([marg also] स्नेहातिभावान्) °विहारान्, Dg1 D4 °विचा (D1 °हा) र, D2 निहप्रहारा, G (ed) °विहारे (for हिंसाविहारा) Dg1 D4 G1 वैदेही (sic) (for °हि) —[d]) Ś1 D1 2 प्रेषयितुम् (for चिन्त°) —After 18, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 13–15 (including star passages), while Ś1 D1 2 ins 831*

19 [a]) T1 G3 सा (for तु) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 एवमुक्ता तु वैदेही —[b]) Ś1 D1 2 रक्तात- (for सरक्त) —[d]) Ś1 प्रतिवादिन, Ñ1 . वा° (illeg), Ñ2 D1 5 7 G1 2 M2 तथ्य°, V1 B1 3 4 D1–3 पथ्य° (for सत्य°)

20 Ś1 Ñ1 D1–3 om 20 —[a]) Ñ2 B1 3 (marg also) 4 D5 7 हानार्य B1 3 Dg1 D5 7 Cg [अ]करु (B1 °र)-णारभ, T2 कृप°, Ck*p* as in text (for करुणारम्भ) Dm1 D8 T3 Cm*p* अकार्यंकरणारभ —[b]) Ñ2 V1 -पाशुल, B1 4 Dg1 पाशन —[c]) Ñ2 V1 B4 D5 7 प्रिया (for प्रिय) V1 मेने (sic) (for मन्ये) —After 20[c], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

835* रामस्य व्यसन महत् ।
रामस्य व्यसन दृष्ट्वा

—[d]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 येनैव त्व, D4 केनै° (for तेनैतानि) G3 वभाषसे (sic) (for प्रभा°)

21 [a]) B1 3 Dt1 D6 Ct [ए]त्र (for [ए]तच्) —[c]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मनुष्येषु (for नृशसेषु) —[d]) M1 -चपिषु (sic) (for -चारिषु)।

G 3 51 27 B 3 45 24 L 3 50 24 सुदुष्टस्त्वं वने राममेकमेकोऽनुगच्छसि ।
मम हेतोः प्रतिच्छन्नः प्रयुक्तो भरतेन वा ॥ २२
कथमिन्दीवरश्यामं रामं पद्मनिभेक्षणम् ।
उपसंश्रित्य भर्तारं कामयेयं पृथग्जनम् ॥ २३
समक्षं तव सौमित्रे प्राणांस्त्यक्ष्ये न संशयः ।
रामं विना क्षणमपि न हि जीवामि भूतले ॥ २४
इत्युक्तः परुषं वाक्यं सीतया रोमहर्षणम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणः सीतां प्राञ्जलिर्विजितेन्द्रियः ॥ २५
उत्तरं नोत्सहे वक्तुं दैवतं भवती मम ।
वाक्यमप्रतिरूपं तु न चित्रं स्त्रीषु मैथिलि ॥ २६
स्वभावस्त्वेष नारीणामेषु लोकेषु दृश्यते ।
विमुक्तधर्माश्चपलास्तीक्ष्णा भेदकराः स्त्रियः ॥ २७
उपशृण्वन्तु मे सर्वे साक्षिभूता वनेचराः ।
न्यायवादी यथा वाक्यमुक्तोऽहं परुषं त्वया ॥ २८

---

22 [a]) Ś1 Ñ B4 D2 5 7 M1 2 स(Ś1 Ñ1 B1 स) दुष्टस्, V1 B1 D4 स(B1 सु)दुष्टस् (for सुदुष्टस्) Ś1 D1–3 पाप, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 नून (for रामम्) —D1 om (hapl ?) 22[b]–23[a] —[b]) Ś1 D2 राम नेत्र, Ñ1 कार्य-हेतोर्, V1 D3 राममेव(V1 °व), Dg1 D1 T3 °मेत्र (for एकमेको) Ñ1 तु गच्छसि, V1 न वाबसि, B4 °धावसि (for ऽनुगच्छसि) Ñ2 B1 3 D6 7 राममेकोनुधावसि —[c]) D3 प्रति । न्न, D6 प्र। छन्न —[d]) D3 वै, D4 om (subm) (for वा) —After 22, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T G M2 3 ins

836* तत्र सिध्यति सौमित्रे तवापि भरतस्य वा ।

[Dg1 वा (for [अ]पि) D4 G1 M2 3 च (for वा)]

23 D1 om 23[a] (cf v l 22) —[b]) Dg1 Dm1 T1 पद्मपत्र- (for राम पद्म) Ś1 D1–3 -दलेक्षण (for -निभे°) Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 राम (B4 [marg]राम) रक्तान्तु(Ñ2 D6 7 कमल, V1 B4 °क्तान्त)लोचन —[c]) Ś1 उपसंगम्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 °गृह्य, D1–3 °पद्य, T1 °शृत्य (sic) T2 °सृत्य, G3 °श्रुत्य (for उपसंश्रित्य) —[d]) Dm1 D8 G3 काम-येन्य V1 पृथग्जने (for °नम्) D4 G1 M3 कामये प्राकृत जन

24 Ñ1 om 24 —[b]) Dt1 D6 प्राणांस्त्यक्ष्याम्यसंशय —[d]) Dt1 D6 नैव (for न हि) M3 न जीवामीह भूतले —For 24 Ś1 D1–3 subst

837* अश्रुपूर्णमुखी सीता तथोक्त्वा पुनरब्रवीत् ।
अहं तावत्प्रपश्यामि हतो रामो महात्मवान् ।

[(l 1) D1 2 [उ]क्ता (for [उ]क्त्वा) D3 तथ्यवादिनम् (for तथोक्त्वा पुनर्) —(l 2) D2 वा तत् (for तावत्) D3 अह वत प्रणश्यामि (for the prior half) D1 दुरात्मना (for महात्मवान्)],
while Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 subst

838* अपि चाहं प्रवेक्ष्यामि प्रदीप्तं हव्यवाहनम् ।
न चापि राघवादन्यं पादेनापि तु संस्पृशे ।

[(l 2) Ñ2 B4 च संस्पृशे, B3 नर स्पृशे (for तु स°)]
—Thereafter all the above MSS read 35 (var) repeating it in its proper place

25 G2 om 25–26 —[a]) B3 4 G3 इत्युक्त (for °क्तः). D6 पुरुष (for प°) —[b]) D3 सीताया V1 B1 3 D5 7 लोमहर्षण, B4 लोकमर्षण —[c]) V1 वाक्य (for सीता) —[d]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D3 7 चलि(D7 °)ते(B1 [marg also] नियते)न्द्रिय, Dt1 Dm1 D1 2 6 G3 M1 2 च(Dt1 D5 स) जितेन्द्रिय

26 G2 om 26 (cf v l 25) —[b]) M1 देवता (for दैवत) —[c]) Dg1 D4 T3 M1 3 अ(Dg1 हि)प्रतिकूल, D3 प्रकृति° (for अप्रतिरूप) Ñ1 ते, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 हि (for तु) —[d]) Dg1 नो, Dm1 त्रि- (for न) Ś1 B1 (marg also as in text) D1–3 युक्त तत्र (for चित्र स्त्रीषु) B1(marg also) मौर्खेषु (sic), D1 2 G1 मैथिली (sic)

27 [a]) Ñ1 समयस् (for स्वभावस्) Ś1 D1–3 एव, Ñ1 V1 B1 3 4 D6 7 चैव, M3 स्त्रीषु (sic) (for त्वेष) —[b]) Ñ1 T1 2 एव(Ñ1 °व), B1 3 4 D6 7 एष (for एषु) B3 नियते, G3 गण्यते (for दृश्यते) Ś1 D1–3 त्रिषु लोकेषु कथ्यते —[c]) Ñ1 वि क्त, Dg1(before corr as in text) T2 वियुक्त, M3 विहीन- (for विमुक्त-) Ñ1 -धर्म- (for -धर्माश्) —[d]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 भ्रातृ (B1 [marg-also] भर्तृ-), Dt1 D6 तीक्ष्ण, D1 भ्रातुर् (for तीक्ष्णा)-
—After 27, B3 4 ins

839* विस्त्रम्भस्तु प्रणमे त्वा सीते पण्डितमानिनि ।

[B4 transp प्रणमे and त्वा],
while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

840* न सहे हीदृशं वाक्यं वैदेहि जनकात्मजे ।
श्रोत्रयोरुभयोर्मध्ये तप्तनाराचसंनिभम् ।

[(l 1) Dg1 तादृश (for हीदृश) M3 ईदृश न सहे वाक्य (for the prior half) Dg1 Dt1 G2 वैदेही (sic) —(l 2) Dm1 D8 G M मेध (for मध्ये)]

28 [a]) D1 2 उपशृण्वति D3 G2 ते, M2 ये (for मे)- —[b]) Dt1 D4 6 साक्षिणो हि (for °भूता) —[c]) Ñ1 वेदम्, Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 D6 7 T1 3 -न्यायम्, Cm g [अ]न्याय (for वाक्यम्)

धिक्त्वामद्य प्रणश्य त्वं यन्मामेवं विशङ्कसे ।
स्त्रीत्वाद्दुष्टस्वभावेन गुरुवाक्ये व्यवस्थितम् ॥ २९
गमिष्ये यत्र काकुत्स्थः स्वस्ति तेऽस्तु वरानने ।
रक्षन्तु त्वां विशालाक्षि समग्रा वनदेवताः ॥ ३०
निमित्तानि हि घोराणि यानि प्रादुर्भवन्ति मे ।
अपि त्वां सह रामेण पश्येयं पुनरागतः ॥ ३१
लक्ष्मणेनैवमुक्ता तु रुदती जनकात्मजा ।
प्रत्युवाच ततो वाक्यं तीव्रं बाष्पपरिप्लुता ॥ ३२
गोदावरीं प्रवेक्ष्यामि विना रामेण लक्ष्मण ।
आबन्धिष्येऽथवा त्यक्ष्ये विषमे देहमात्मनः ॥ ३३
पिबामि वा विषं तीक्ष्णं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।
न त्वहं राघवादन्यं पदापि पुरुषं स्पृशे ॥ ३४
इति लक्ष्मणमाक्रुश्य सीता दुःखसमन्विता ।
पाणिभ्यां रुदती दुःखादुदरं प्रजघान ह ॥ ३५

G 3 51.42
B 3 45.38
L 3 50 0

29 [a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 अस्तु, M3 एव (for अद्य) Ñ2 B3 4 D5 7 विनश्य त्व, V1 प्रणम्य त्व, B1 °श्यतु Dt1 D6 विनश्यती (for प्रणश्य त्व) Ś1 विक्लव धर्मसक्त च, Ñ1 धिक्त्वामाशु प्रणश्यतीं, D1 धिग्मामस्तु प्रणश्यत, D2 विक्लव तु प्रणम्यत —Dm1 D8 G1 2 M om 29[cd] —[c]) Dg1 T G1 स्त्रीत्व (for स्त्रीत्वाद्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-5 7 स्त्रीस्वभावेन दुष्टेन —[d]) Ñ1 D3 गुरुवाक्येष्वव(Ñ1 °क्यवशे)स्थित —After 29, Ñ1 ins

841* तव वक्तु न पश्यामि कदाचिदपि शोभने ।,

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

842* उक्त वेति परुष वाक्य पश्चात्तापसमन्वित ।
सामपूर्वं तत सीता वक्तुमारब्धवानिदम् ।

[(l 1) D5 7 उक्त्वाति- (for उक्त्वेति) —(l 2) V1 B1 4 पुन (for तत)]

30 [a]) Ś1 D1-3 यास्यामि, Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D5-7 Ct गच्छामि, Ckp as in text (for गमिष्ये) —[c]) Dm1 त्वा (for त्वा) —[d]) Ś1 समये, D3 वनस्था, D4 समग्र- (for समग्रा)

31 [a]) Ś1 B3 Dg1 D1 2 T3 च, Ñ2 V1 D3 ह, B4 D5 7 G M2 3 [इ]ह, T2 M1 सु- (for हि) —[b]) B3 हि (for मे) —[c]) Ñ1 illeg for त्वा —After 31, Dg1 K(ed) (within brackets) ins

843* नैवेति नैव जानामि वैदेहि जनकात्मजे ।

[K(ed) न वेत्येतन्न जानामि (for the prior half)]

32 [a]) Ñ1 V1 B1 3 4 Dm1 D8 T1 M3 सा (for तु) —I3 om 32[bc] —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 वैदेही, Ñ1 मैथिली, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T2 G2 3 M1 3 रुद्(D6 °ऽ)ती (for रुदती) —D1 om 32[c]-33[b] —[d]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 सीता, Dt1 D4 6 T2 तीव्र- (for तीव्रं) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सा(B4 चा)श्रु- (for बाष्प-)

33 D1 om 33[ab] (cf v l 32) —[b]) Ñ V1 B1 3 4 Dt1 D4-8 हीना (for विना) —B1 om 33[cd] —[c]) Ñ2 तद्वधिष्ये, V1 B3 4 D5 7 उद्ब°, G(ed) उद्बन्धिष्ये (for आबन्धिष्ये) V1 [ऽ]थ+ (for ऽथवा) Ś1 D1-3 उद्बध्य (Ś1 °टजाद्) वा विमोक्ष्यामि, N1 उद्बधयि . . . (illeg), T2 M1 3 आवध्य च(M1 वा) शिला कटे —[d]) Ś1 विपिने, Ñ1 तथा वै, Ñ2 D5 7 नियमैर्, D2 वृक्षाग्राद्, D3 विपस (sic) (for विषमे)

34 [a]) G1 हि, G3 सा, M3 [इ]ह, K(ed) [अ]ह (for वा) Ś1 D1-3 अप्यह ज्वलित दीप्त, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 अपि चाह भृश दीप्त, D6 पीतामित्र विष तीव्र (sic) —[b]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 प्र(D7 .)विशेय, D2 प्रविश्येह (for प्रवेक्ष्यामि) D3 प्रविश्ये जातवेदस. —[c]) Ñ1 . पि (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स्पृशेय (for न त्वह) —[d]) Ñ1 स्पृशेय, V1 Dt1 D4 कदापि, B4 पदा तु, Dg1 पादेन, T3 पापिन (for पदापि) Ñ1 पदा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न तु, G(ed) न हि (for स्पृशे) —For 34, Ś1 D1-3 subst

844* विष वा भक्षयिष्यामि विना रामेण लक्ष्मण ।
रामेण हि विनाभूता न त्वह स्थातुमुत्सहे ।

[D1 3 om l 1 —(l 2) D2 reads हि in marg D1 3 राघवेण (for रामेण हि) D3 लोके (for -भूता) D3 [अ]ह जीवितुम् (for त्वह स्थातुम्)]

35 Ś1 D1-3 om 35 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 35 (var) for the first time after 838* —[a]) Ñ1 ब्रुवाणम् (sic) (for लक्ष्मणम्) Ñ1 Dt1 D6 Ct आक्रुश्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 (all second time) उक्त्वा सा(B3 तु), Dm1 D8 उद्दिश्य, G3 आ . श्य (for आक्रुश्य) —[b]) V1 भीता (for सीता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 (all first time) सुरसुतोपमा, Dt1 D6 शोकसमन्विता (for दु खसमन्विता) —[c]) T2 तुदती Ñ1 illeg, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 (all first time) तत्र, Dg1 क्रुद्धा (with hiatus) (for दु खाद्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 (all second time) भृश रुदती पाणिभ्याम्, T1 रुरोद दु खशोकाभ्याम् —[d]) T1 प्रजहार (for °घान) T1 च, G2 सा (for ह) Ñ1 . . प्रतिजघान ह (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 (both times) उर परि(V1 [first time] प्रति, B4 [second time] प्रति)ष्पिपेष सा(B4 [second time] ह, D7 [first time] वा)

G 3 51 43
B. 3 45 39
L 3 50 37

तामार्तरूपां विमना रुदन्तीं
सौमित्रिरालोक्य विशालनेत्राम् ।
आश्वासयामास न चैव भर्तु-
स्तं भ्रातरं किंचिदुवाच सीता ॥ ३६

ततस्तु सीतामभिवाद्य लक्ष्मणः
कृताञ्जलिः किंचिदभिप्रणम्य ।
अवेक्षमाणो बहुशश्च मैथिलीं
जगाम रामस्य समीपमात्मवान् ॥ ३७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

४४

तया परुषमुक्तस्तु कुपितो राघवानुजः ।
स विकाङ्क्षन्भृशं रामं प्रतस्थे नचिरादिव ॥ १

तदासाद्य दशग्रीवः क्षिप्रमन्तरमास्थितः ।
अभिचक्राम वैदेहीं परिव्राजकरूपधृक् ॥ २

36 [a]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 रुदतीं (for विमना) Ś1 D1–3 निश(D2 7 °शा)म्य, Ñ1 सशाल्पा, Ñ2 D5 7 तु दीना, V1 स सीता, B1 3 4 तदानीं (for रुदन्तीं) —[b]) D4 G1 आलक्ष्य, M2 आवेक्ष्य (for आलोक्य) —[c]) Ś1 स (for न) —[d]) Ñ1 illeg up to किंचि M3 (after corr inf lin sec m as in text) उवास (for °च)

37 [a]) Ñ1 स ता (for ततस्) Ñ2 D5 7 च (for तु) —[b]) Ñ1 Dg1 D2 3 6 G M2 प्रणम्य च (for ,प्रणम्य) —[c]) Ñ1 समीक्ष्यमाणो, B4 D1–3 5 7 अवेक्ष्य°, Dg1 Dm1 D8 T3 अन्वीक्ष्य°, Cm g अन्वीक्ष° (for अवेक्ष°) Ñ2 B1 3 4 D5 7 च पुन (for बहुशश्). B1 4 Dt1 Dm1 D5–8 स (for च) Dg1 D4 T3 G1 2 जानकीं (for मैथिलीं) V1 अवेक्षमाण पुनरेव मैथिली —[d]) Ś1 D2 3 सकाशम् (for समीपम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1 3 5 7 लक्ष्मणप्रयाण(D3 °ण), Ñ1 D2 लक्ष्मणवाक्य, B3 सीता लक्ष्मणसंवाद. —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D3 7 51, V1 50, B4 D5 52, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 45, D1 4 47, M2 3 46 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

44

V2 illeg for Sarga 44 D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम., M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) B1 3 4 D3 5 7 G1 तथा (for तया) B1 च (for तु) —[b]) Ś1 D1–3 रुपितो, Ñ2 D5 7 सीतया, Dg1 विकाङ्क्षन् (for कुपितो) B4 राघवात्मज (for °नुज) —After 1[ab], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

845* जगाम यत्र रामोऽसौ सीतां त्यक्त्वा महावने ।
मारीचेनापकृष्टे तु राघवे सहलक्ष्मणे ।
कृतकृत्यमिवात्मानं रावणः समपद्यत ।

[(l 2) Ñ2 [अ]पकृष्टे तु, V1 [उ]पकृष्टे तु, D5 7 [अ]पकृष्टेन (D7 °ष्टे तु) (for [अ]पकृष्टे तु) —(l 3) Ñ2 D5 - प्रत्यपद्यत; B1 3 (sup lin also as above) समपन्यत (for °पद्यत)] —Thereafter G(ed) cont

846* लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा भयेन महताकुल ।

—[c]) Dg1 T3 समीक्षितु, G2 स हि काङ्क्षन् (for स वि°) Ś1 D1–3 अवेक्ष्य(D2 °क्ष)माणो(Ś1 °नो) बहुश , Ñ1 स निकाक्षो भृश बाहु (sic), Ñ2 V1 B1 3 4 अ(V1 स)काम इव विप्रेक्ष्य

2 Ñ1 mostly illeg for [a] —[b]) Dm1 D8 G3 तस्मिन् (for क्षिप्रम्) T3 M3 आत्मन (for आस्थित) —For 2[ab], Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

847* एतदन्तरमासाद्य दशग्रीव प्रतापवान् ।

—Ś1 D1–3 om 2[c]–3[d] —[d]) T1 2 Cg धृत् (for -धृक्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 परिव्राट्छद्मना तदा (Ñ2 D5 7 °त) ❀ Cm "अभिचक्राम वैदेहीं, वैदेहीमन्वपद्यत, तामाससादातिबल, उपतस्थे स वैदेहीं, अभ्यगच्छत वैदेहीं" इत्येता क्रिया प्रत्यासत्तिविशेषविवक्षया पुन पुन प्रयुज्यन्ते ❀

श्लक्ष्णकाषायसंवीतः शिखी छत्री उपानही ।
वामे चांसेऽवसज्याथ शुभे यष्टिकमण्डलू ।
परिव्राजकरूपेण वैदेहीं समुपागमत् ॥ ३
तामाससादातिबलो भ्रातृभ्यां रहितां वने ।
रहितां सूर्यचन्द्राभ्यां संध्यामिव महत्तमः ॥ ४
तामपश्यत्ततो बालां राजपुत्रीं यशस्विनीम् ।
रोहिणीं शशिना हीनां ग्रहवद्भृशदारुणः ॥ ५

तमुग्रं पापकर्माणं जनस्थानरुहा द्रुमाः ।
समीक्ष्य न प्रकम्पन्ते न प्रवाति च मारुतः ॥ ६
शीघ्रस्रोताश्च तं दृष्ट्वा वीक्षन्तं रक्तलोचनम् ।
स्तिमितं गन्तुमारेभे भयाद्गोदावरी नदी ॥ ७
रामस्य त्वन्तरं प्रेप्सुर्दशग्रीवस्तदन्तरे ।
उपतस्थे च वैदेहीं भिक्षुरूपेण रावणः ॥ ८ G 3 52 B 3 46 L 3 51

3 Ś1 D1-3 om 3^{abcd} (cf v l 2) Ñ1 om 3 —^{b}) T3 छत्रोपानहवान्शिखी —^{e}) Ś1 D2 -लिङ्गेन (for रूपेण) D3 परिव्राजिकलिङ्गेन —^{f}) Dg1 समुपागत, Dt1 D6 अन्ववर्तत, D4 T1 G1 M1 Cm अन्वपद्यत, T2 G2 M3 °विशत् (for समुपागमत्) —For 3, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst and read after 849*

848* उपतस्थे तदा सीता भिक्षुरूपेण रावण ।
सूक्ष्मकाषायसवीत शिखी छत्री सपादुक ।
सव्यासंसक्तभारश्च सत्रिदण्डकमण्डलु ।

[(l 2) B3 -कौशेय- (for काषाय-) Ñ2 D5 7 शिर स्नात, B1 शिखी चीरी (for शिखी छत्री) B3 शिखी(*sup lin* also छत्री) सकुशपादुक (for the post half) —(l 3) V1 सव्यासक्त, B1 3 सव्याग° (for सव्यासंसक्त)]

4 ^{a}) Dm1 D8 G3 तद्रक्षो (for [अ]तिबलो) Ś1 रावणश्चाप्रतिबलो, Ñ1 आससाद रक्षो (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तामपश्यत्ततो बाला (= 5^{a}) —^{b}) B4 lacuna for भ्रातृभ्या —^{c}) S1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 अर्कचन्द्राभ्या, Dt1 सूर्यचन्द्राभ्या (for चन्द्रसूर्याभ्या) —^{d}) D2 महातम (for महत्तम)

5 Ñ1 om 5 —^{ab}) Dg1 तदा (for ततो) T1 रामपत्नीं (for राजपुत्रीं) Ś1 D1-3 विहीना रामचन्द्रेण पतिता(D1 3 °ना) कमलेक्षणा —^{d}) Ś1 D1-3 दिवि घोर इव ग्रह —For 5 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

849* स दृष्ट्वा दिव्यरूपा ता रहिते राक्षसेश्वर ।
ततस्तत्र दशग्रीवश्चिन्तयामास दुर्मति ।
इय विरहिता यावद्भर्त्रा सौमित्रिणापि च ।
कालो मम मतस्तावदभ्युपेतु वराननाम् ।
चिन्तयित्वा दशग्रीव क्षिप्रमन्तरमात्मन । [5]

[(l 1) B1 1 1 [अ]प्रतिरूपा (for दिव्य°) —(l 3) Ñ2 D5 7 सह, V1 [अ]पि वा (for [अ]पि च) —(l 4) Ñ2 पुनस्, D7 ततस् (for मतस्) D. वरागना (for वराननाम्)]

6 ^{a}) T3 M1 तमुग्र- (for °ग्र) Ñ1 उग्र-, D3 घोर-, G2 क्रूर- (for पाप-) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 Dm1 D1 2 4 5 7 8 T1 G1 3 M2 3 तमुग्रतेज कर्माण —^{b}) B1 रुहद्रुमा, Dg1 T2 महाद्रु°, Dt1 Dm1 D6 8 गता द्रुमा, G3 -महीरुहा (for -रुहा द्रुमा.)

Ś1 D1-3 जनस्थानमुपागत —After 6^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

850* तथैव विविधा गुल्मा सत्त्वानि सह पक्षिभि ।

[V1 -[आ]रण्य-, B1 -[आ]वर्ता, B3 -[आ]रक्ष्या B4 L(ed) वल्ल्य (for गुल्मा)]

—^{c}) Dt1 D6 सदृश्य (for समीक्ष्य) Ñ1 नाभ्य (illeg), Ñ2 B1 3 4 D5 7 न(Ñ2 B1 3 1 च) व्यकपत(Ñ2 °ते), M2 च प्रकपते (for न प्रकम्पन्ते) Ś1 D1-3 दृष्ट्वैव वृक्षा कपते, V1 त समीक्ष्य व्यकपत —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 प्रववौ न (for न प्रवाति) G1 स्म (for च)

7 ^{a}) Ñ1 illeg from स्रोता up to र in ^{b} Ś1 शीघ्र सीता (for शीघ्रस्रोताश्च) D1 यथा दुष्ट (for च त दृष्ट्वा) —^{b}) Ś1 Dg1 D1 2 T3 वीक्ष्य(Dg1 T3 क्रुद्ध) सरक्तलोचन —For 7^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

851* शीघ्रवेगागत दृष्ट्वा निष्ठित राक्षसेश्वरम् ।

[Ñ2 D5 7 शीघ्रवेगा च त, V1 B4 °गाच्च त (for शीघ्रवेगागत).]

—^{d}) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 तदा, Ck यावद् (for भयाद्) D3 मदाकिनी (for गोदावरी) Ś1 B3 D2 4 G2 यावद्(B3 तदा, D4 G2 भयाद्) गोदावरी नदी —After 7, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

852* जनस्थानसमीपे तु पञ्चवट्या तपोवने ।
पक्षिणो ये मृगाश्चैव भयार्ता सप्रदुद्रुवु ।

[(l 1) V1 B1 3 4 च (for तु) B1 पचवट्यास् (for °वट्या) V1 मनोरमे (for तपोवने) —(l 2) V1 B1 3 4 भयात्त्रस्(B1 °त्तेन) प्रदुद्रुवु (for the post half)]

8 ^{a}) Ś1 D2 त्वतरा, Ñ1 D1 सोतर, Dm1 D3 8 T1 G3 M Cg त्वतर-, D4 त्वतरे (for °र) D1 प्रेक्ष्य (for प्रेप्सुर्) —^{b}) Ñ1 तदतर Ś1 D1-3 रावणस्तदनतर —^{c}) Dg1 Cm स (for च) Dg1 reads from वैदेही up to ^{d} in marg Ś1 प्राप्योपात(L[ed]°पस्य)गता सीता, D1-3 प्राप्योपतस्थे ता सीता —^{d}) Ś1 D2 राक्षस (for रावण) ❀ Cv · भिक्षुरूपेण रावण इत्यत पर अभव्यो शोचती, अभ्यवर्तत शनैश्चर, स पापो इवावृत, अतिष्ठत् . यशस्विनी इत्येव पाठक्रम (as in text) ❀ —For 8, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

G 3 52 14 B 3 46 9 L 3 51 8 अभव्यो भव्यरूपेण भर्तारमनुशोचतीम् ।
अभ्यवर्तत वैदेहीं चित्रामिव शनैश्चरः ॥ ९
स पापो भव्यरूपेण तृणैः कूप इवावृतः ।
अतिष्ठत्प्रेक्ष्य वैदेहीं रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ १०
शुभां रुचिरदन्तोष्ठीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
आसीनां पर्णशालायां बाष्पशोकाभिपीडिताम् ॥ ११

स तां पद्मपलाशाक्षीं पीतकौशेयवासिनीम् ।
अभ्यगच्छत वैदेहीं दुष्टचेता निशाचरः ॥ १२
स मन्मथशराविष्टो ब्रह्मघोषमुदीरयन् ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपः ॥ १३
तामुत्तमां त्रिलोकानां पद्महीनामिव श्रियम् ।
विभ्राजमानां वपुषा रावणः प्रशशंस ह ॥ १४

853* स रामस्यान्तरप्रेक्षी रावणस्तदनन्तरम् ।
आससाद तत सीता भिक्षुरूपेण सवृत ।

[(l 2) B1 3 4 तदा (for तत)]

9 M3 om 9–10 Ñ2 reads 9–10[ab] in marg, B3 reads 9–10[a] in marg D4 T2 transp [ab] and [cd] —[a]) B1 स भव्यो (for अ°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भव्यरूपा ता, Dt1 भयरूपेण (for भव्य°) —D2 om (hapl.) 9[b]–10[a] —[b]) Ś1 D1 (erroneously repeats after 10[a]) 3 भर्तार समनुव्रता —[c]) Ś1 D1 3 अभ्यगच्छत (D1 °त्स), B4 सोभ्यवर्तत, D4 T2 अतिष्ठत्प्रेक्ष्य (for अभ्यवर्तत) —[d]) D1 रोहिणीमिव भास्करि

10 M3 om 10, D2 om 10[a] (for both, cf v l 9) Ñ2 and B3 read 10[ab] and 10[a] respy. in marg. (cf v l 9) D4 T2 transp [ab] and [cd] —[a]) Dt1 D6 T1 2 सहसा, T3 स पापी (for स पापो) Ś1 D1 3 साधुरूपेण, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तेन रूपेण, Dg1 भिक्षु°, D4 पाप°, T2 मृत्यु° —[b]) T2 कूपमिवावृत —[c]) Ś1 D1 2 अभित (for अतिष्ठत्) G2 प्रेक्ष (for प्रेक्ष्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रामस्य (for वदेहीं) Ñ1 . . . सीता (illeg), D4 T2 अभ्यवर्तत वैदेहीं —[d]) D4 तपस्विनीं (for यश°) Ś1 Ñ1 D1–3 पत्नीं रामस्य रावण, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पत्नीं सीता तु रावण —After 10, Dt1 D4 6 T2 G1 ins

854* तिष्ठन्सप्रेक्ष्य च तदा पत्नीं रामस्य रावण ।

[D4 T2 अतिष्ठत्प्रेक्ष्य च तदा (D4 °वैदेहीं) (for the prior half)]

11 [a]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 स ता, D2 सीता, D3 ता स (for शुभा). G3 रुचिर- (for रुचिर-) Ś1 Ñ V1 D5 7 -दन्तौष्ठीं (for -दन्तोष्ठीं) —[b]) B4 (also) भर्तारमनुशोचतीं (=9[b]) —[d]) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 -परिप्लुता (for -[अ]भिपीडिताम्) —After 11, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

855* रामलक्ष्मणहीना ता चिन्ताशोकपरायणाम् ।
रजसा महता छन्नासचन्द्रा रजनीमिव ।
ददर्श यद्यद्वैदेह्या गात्र चक्षुर्मनोहरम् ।
न शशाक ततो हर्तुं दृश मन्नामिवाकज ।

[(l 1) B1 (sup lin also as above) समन्विता (for -परायणाम्) —(l 2) B1 तमसा (for रजसा) B1 3 (sup. lin also) मचद्रा, B3 मचद्रा (for अचन्द्रा).—(l 3) V1 स (for second यद्) —(l 4) V1 B1 3 4 मृग (for दृश) V1 [अ]व म, B1 3 (sup lin also as above) 4 [अ]मम (for [अ]वश)]

12 [a]) Ñ1 अरविन्द-, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 फुल्लपद्म-, D4 G2 3 M2 (before corr as in text) सीता पद्म- (for स ता पद्म-) D1 T2 विशालाक्षीं (for पलाशाक्षीं) Ś1 Dg1 D1–3 T3 पद्मपत्रविशालाक्षीं —[b]) Ś1 Ñ1 -वाससं (for -वासिनीम्) —[c]) Ñ1 G1 अभ्यवर्तत, B1 M2 अभ्यागच्छत, B3 4 D5 7 अभ्यगच्छत्स (for अभ्यगच्छत) —[d]) Ñ B4 Dt1 D2 4 6 हृष्टचेता, Dm1 D8 G3 दुष्टचित्तो (for दुष्टचेता) M3 अदुष्टा दुष्टचेतन

13 [a]) G (ed) ता (for स) Dt1 D4 6 दृष्ट्वा काम- (for स मन्मथ-) Ñ1 Dt1 D6 -शराविद्धो, V1 -शरैर्भिन्नो (for -शराविष्टो) —[b]) M3 ब्रह्मघोषान् (for °षम्) M2 उदैरयत् (for उदीरयन्) —Ñ1 illeg from अब्रवीत् in [c] up to रहिते in [d] —[c]) V1 B1 Dg1 D1 3 प्रसृत, D3 प्रथितं (for प्रश्रित) Ś1 अब्रवीत्प्रश्रि (L[ed]°मि) तैर्वाक्यैर्, D2 अथ ता प्रसृतैर्वाक्यैर् —[d]) Ś1 अमितो, D2 अभवद् (for रहिते) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–5 7 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —After 13, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

856* स तामुवाच कामार्तो रावणो राक्षसेश्वर ।
विभ्राजमाना वपुषा काञ्चनीं प्रतिमामिव ।

[V1 B1 3 D5 om (hapl) l 1 —(l 2) D5 7 विराजमाना (for विभ्राज°)]

14 [a]) G (ed) अनुत्तमा (for तामु°) Ñ2 B1 त्रिलोकस्य, V1 त्रैलोक्यस्य, D3 त्रिलोकेषु, D5 7 समग्रेभ्य (for त्रिलोकाना) Ś1 B3 D1 2 उत्तमा सर्व (B3 D1 त्रिषु) लोकेषु, Ñ1 D4 G2 M2 3 तामुत्तमस्त्रिय लोके, B4 तामुत्तमश्री लोकस्य. —Ñ1 illeg for [b] —[cd]) Ñ2 D5 7 विराजमाना, B4 राजमाना (for विभ्राज°) B3 (m. also) कान्त्या श्रिया भ्राजमाना (for °) D2 तादृश (for रावण) G2 हा (for ह) Ñ1 अब्रवी . . . वाक्यमुपगम्य दशानन (illeg) —After 14, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 6 7 T2 M3 read 18[c]–20 (including star passages)

का त्वं काञ्चनवर्णाभे पीतकौशेयवासिनि ।
कमलानां शुभा मालां पद्मिनीव च बिभ्रती ॥ १५
ह्रीः श्रीः कीर्तिः शुभा लक्ष्मीरप्सरा वा शुभानने ।
भूतिर्वा त्वं वरारोहे रतिर्वा स्वैरचारिणी ॥ १६
समाः शिखरिणः स्निग्धाः पाण्डुरा दशनास्तव ।
विशाले विमले नेत्रे रक्तान्ते कृष्णतारके ॥ १७
विशालं जघनं पीनमूरू करिकरोपमौ ।
एतावुपचितौ वृत्तौ सहितौ संप्रगल्भितौ ॥ १८
पीनोन्नतमुखौ कान्तौ स्निग्धतालफलोपमौ ।
मणिप्रवेकाभरणौ रुचिरौ ते पयोधरौ ॥ १९ G 3 52 B 3 40 L 3 51

15 ^{a}) Dt1 D6 Ct सौम्य, M2 सा त्व (for का त्व) V1 B1 4 D1–3 -गर्भाभे (for -वर्णाभे) Ś1 काचनाभोजगर्भाभा, Ñ2 B3 D5 7 का त्व कमलगर्भा(B3 °पत्रा)भे —^{b}) B1 3 -कौषेय- (for °शेय-) Dg1 Dt1 Dm1 D2 4 7 8 G1 3 M1 2 -वासिनी (for °नि) —Ś1 D1–3 om 15^{cd} —^{c}) T2 प्रभाजाल (for शुभा माला) —^{d}) D4 G2 M1 2 हि (for च) Dt1 D4 6 बिभ्रति Dg1 [अ]वबिभ्रति T3 G1 3 पद्मिनीमिव बिभ्रती(G1 °ती) —For 15^{cd}, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst

857* माला पद्मोत्पलयुता बिभ्रती प्रियदर्शना ।

[Ñ1 illeg V1 प्रख्या (for -युता) Ñ2 D5 प्रिग्रदर्शना, B3 चारुदर्शना (for प्रियदर्शना)]

16 ^{a}) M2 om श्री Ś1 कातिश्च, V1 B1 3 4 कीर्ति श्री (by transp), Dg1 च कीर्तिस्, T2 त्व कीर्ति (for श्री कीर्ति) Ñ2 Dg1 D5 7 T3 तथा, D3 श्रुता (for शुभा) —^{b}) V1 वाणी च त्व (for अप्सरा वा) Ś1 Ñ B1 3 4 D1–3 5 7 आसा(B1 m also का वा) का(Ś1 D1–3 अथवा) त्व वरानने, Dm1 D8 G3 M2 3 अप्सरा वा वरानने —^{c}) Ś1 D1 भूतिर्वासि, V1 विभूतिर्वा, Dg1 Dm1 T2 3 G M1 3 भूमिर्वा त्व, D2 °र्भासि, D3 °र्वापि (for °र्वा त्व) —^{d}) Ñ2 वहिर्, G3 गतिर् (for रतिर्) —After 16, Ñ1 Dg1 read 18^{ab}(Ñ1 including 859*) —After 16, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

858* सुसस्थिते च कान्ते च भ्रुवौ वदनभूषणे ।
सुप्रभौ सुकुमारौ च स्वनुरूपौ च सस्थितौ ।
सुपीनौ दर्शनीयौ च सहतौ च वरानने ।
अनुरूपौ च वक्त्रस्य कपोलौ तव सुन्दरि ।
तप्तकाञ्चनसवीतौ स्वभावात्सहतौ शुभौ ।
श्रवणौ ते विराजेते प्रमाणेन समुत्थितौ ।
स्तनौ पीनोन्नतौ वृत्तौ सुरूपौ च वरानने ।
करौ च तव सुश्रोणि पद्मपत्रारुणौ शुभौ ।
अनुरूप च ते मध्य दुर्बल चारुहासिनि ।
रोमराज्या विभक्त च द्विधेव तव सुन्दरि ।

[(l 1) Ñ2 स्वस्थ स्थिते (for सुस°) Ñ2 D5 भूषणौ (for °णे). —(l 2) B4 सुवृत्तौ (for सुप्रभौ) B1 3 (with hiatus) अनुरूपौ (for स्व°) B4 सु- (for च) V1 सुदरौ च शुचिस्मिते (for the post half) —B1 om l 3–6 —(l 3) V1 om the second च (subm) —(l 4) B3 सुदरी (for °रि) —(l 5) Ñ2 D5 7 अल्प- (for तप्त) V1 D5 सहता (for सहतौ) B3 स्वभावाद्रुतौ शुभौ, B4 सुप्रभासस्हतौ शुभौ (for the post half) —D7 om (hapl) l 6–8 —(l 6) V1 om from the post half up to the prior half of l 7 B3 समुच्छ्रितौ (for °स्थितौ) —(l 7) V1 सुविचित्रौ (for सुरूपौ च) —(l 9) V1 चारुभाषिणि (for °हासिनि) —(l 10) B3 (before corr as above) रोमराजी- (for °राज्या) V1 द्विविधे, B1 3 द्विविध (for द्विधेव) B1 3 सुदरी]

17 V1 B1 3 om 17^{ab} M2 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) G2 सौम्या (for समा) —^{b}) Ñ1 B4 Dg1 T2 G M1 2 पाडरा (for पाण्डुरा) —Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 17^{cd} and 18^{ab} (followed by 860*) —^{c}) Ñ1 B4 विशाल- (for °ले) Ś1 D1–3 विपुले (for विमले) —^{d}) G1 शुक्र- (for रक्त-) V1 नीलमध्यमे, B1 3 4 D5 7 नीलतारके, D2 कृष्णतारिके (for °तारके)

18 Ñ1 Dg1 read 18^{ab} after 16 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 17^{cd} and 18^{ab} (followed by 860*) —^{ab}) V1 D1 विशाल- (for °ल) D1 3(with hiatus) चैव (with hiatus) (for पीनम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 Cv गज- (for करि-) ❀ Cv ऊरू गजकरोपमौ इत्यत पर एतावुपचितौ वृत्तौ इत्याद्यध्यर्धश्लोकद्वय द्रष्टव्य। पूर्वत्र तु प्रमादाल्लिखितम्।, According to Cr k, the sequence of st is as follows Cr ब्रह्मघोष, मणिप्रवेक, नदीकूल, श्री, Ck प्रशशम, एतावित्यादि मणिप्रवेक नदी कर्तृकूल, ह्री ❀ —After 18^{ab}, Ñ1 ins

859* मध्यमल्प स्तनौ पीनौ दीर्घकेशी शफोदरी।,

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins after 18^{ab}

860* सुकुमाराङ्गुली ङ्घ्रियौ सुकुमारतलौ शुभौ ।
चरणौ सहतावेतौ परस्परविभूषणौ ।
सचाररम्यौ च शुभौ पद्मरोपसमप्रभौ ।

[(l 1) Ñ2 V1 B3 -तनौ (for °लौ) —(l 2) Ñ2 V1 -विरूपणौ (for °भूषणौ)]

—T2 M3 read 18^{c}–20 after 14 —^{c}) G1 श्रिताव् (for एताव्) —^{d}) Dg1 Dt1 D6 T3 G2 Cg सहतौ (for सहितौ) Dg1 T3 सप्रवेपितौ, D4 °वर्तितौ, T2 M Cg tp °वलिगतौ, Ct also as in text (for °गल्भितौ)

19 For sequence in T2 M3, cf v l 18 —^{a}) T1 damaged, G2 पीनौ नतमुखौ (for पीनोन्नत°) —^{b}) Dg1 T G2 M1 स्निग्धौ, Dm1 D8 G3 श्रेष्ठौ (for स्निग्ध-) —For

G 3 52 23 B. 3 46 21 L 3 51 15 चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ।
मनो हरसि मे रामे नदी कूलमिवाम्भसा ॥ २०
करान्तमितमध्यासि सुकेशी संहतस्तनी ।
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किंनरी ।
नैवंरूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ॥ २१
रूपमग्र्यं च लोकेषु सौकुमार्यं वयश्च ते ।
इह वासश्च कान्तारे चित्तमुन्माथयन्ति मे ॥ २२
सा प्रतिक्राम भद्रं ते न त्वं वस्तुमिहार्हसि ।
राक्षसानामयं वासो घोराणां कामरूपिणाम् ॥ २३
प्रासादाग्र्याणि रम्याणि नगरोपवनानि च ।
सम्पन्नानि सुगन्धीनि युक्तान्याचरितुं त्वया ॥ २४
वरं माल्यं वरं पानं वरं वस्त्रं च शोभने ।
भर्तारं च वरं मन्ये त्वद्युक्तमसितेक्षणे ॥ २५

18ᶜ–19ᵇ, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 (Ś1 D1–3 only l 1) 5 7 subst and read after 19ᶜᵈ

861* मुक्ताहेमचितौ पीनौ रत्नजुष्टौ मनोहरौ ।
हृद्यावुपचितौ वृत्तौ सहतौ ते विराजत ।

[(l 1) Ñ2 D6 7 -हेमयुतो (for °चितौ) D7 om पीनौ Ś1 D1–3 सगो निरतरौ पीनो, Ñ1 मुक्ताहेमणिक्रायातो (sic) (for the prior half) Ś1 वृत्तौ नर-, Ñ1 जुष्टे रत (by transp), V1 ॰ पुष्टे, B4 रत्नहस्तौ, D1–3 जुष्टे नर- (for रत्नजुष्टै) D1 मनोरमौ (for °हरौ) —(l 2) B3 तो (for ते) V1 विरेजतु (for विराजत) Ñ1 सो ॰तो महि ॰ता । र व ॰ताविद (illeg)]

—For sequence in Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7, cf v l 14 —ᶜ) D1 मणिप्रवेश-, T2 3 °प्रवाल- (for °प्रवेक-) —ᵈ) B3 Dt1 D6 तौ (for ते)

20 For sequence in Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 T2 M3, cf v l 14 and 18 —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1–3 6 चारुदति, V1 B3 D5 7 °मुखि, B4 °मुखे, D1 °गति (for °दति) —ᵇ) D2 T2 3 चारुनेत्र- (for °त्रे) Dg1 Dm1 D4 G विलासिनी, D2 M1 विशालिनी (for °सिनि) Ś1 चारुविस्तृतलोचने —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1–3 M1 2 भीरु, D8 T1 काते (for रामे) —ᵈ) G2 यथा (for इव) Ś1 नदीवेगमिव प्लुत, Ñ1 चारुणा प्रेक्षितेन च, D1 3 नदीवेग(D3 °रोध) इवोल्बणो, D2 नदीवेग इव प्लुत —For 20ᶜᵈ, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

862* अतीव भ्राजसे भीरु वनराजीव पुष्पिता ।
[Ñ2 D5 7 राजसे (for भ्रा°)]

21 ᵃ) Ñ2 V1 B1 D5 7 -सवृत-, B3 4 D1–3 -समित- (for -[अ]न्तमित-) G2 -मध्यस्था (for °ध्यासि) Ś1 करमितसुमध्यासि, M3 कातागी कातमध्यासि —ᵇ) V1 D6 सुकेशे (for °शी) Ś1 D1–3 कठिनस्तनी, Ñ2 V1 D6 सहतस्तनि, G2 मध्यत°, M2 सगत° (for सहत°) —ᶜ) Dg1 न वै (for नैव) —ᵈ) Ś1 D1–3 नासुरी (for न यक्षी) Dg1 T3 पन्नगी (for किनरी) —Ñ1 om 21ᵉ–26 —ᵉ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 T2 एवरूपा, T1 damaged, G1 नैवरूपी (for नैव-रूपा) —ᶠ) Ś1 D2 दृष्टरूपा (for °पूर्वा).

22 Ñ1 om 22 (cf v l 21) —ᵃ) D3 तु (for च) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ते लोके (for लोकेषु) —ᵇ) Ś1 D2 यशस्विनि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 च शाश्वत, Dg1 Dm1 D8 च यच्च ते, D1 यशश्च ते, D3 च सुव्रते (for वयश्च ते) —ᶜ) V1 ते भीरु (for कान्तारे) —ᵈ) Dg1 Dm1 D1 3 4 8 G M Cm g उन्मादयति, T2 °थतीव, Cr k °दयति (for °थयन्ति). Ś1 D2 किमर्थं ते वरानने, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 चितामुत्पादयति मे

23 Ñ1 om 23 (cf v l 21) —ᵃ) Ś1 Dg1 D2 3 सप्रतिक्राम, Ñ2 B1 3 4 सप्रतीक्ष्य सु-, V1 सप्रक्रामच, D1 प्रतर्कयामि, D5 7 सप्रतीक्षस्व, T2 सप्रीतिक्रामे, G1 अतिक्रामति, G2 सा प्रतिश्रम (sic), G3 साप्रत काम (sic), G(ed) सप्रतीक्ष्य च (for सा प्रतिक्राम) —ᵇ) D1 G1 3 वक्तुम् (for वस्तुम्) —ᶜ) D1–3 रक्षसामयमावासो —T2 om (hapl ?) from 23ᵈ–27ᶜ —ᵈ) B1 कामचारिणा, D3 काल° (for कामरूपिणाम्)

24 Ñ1 T2 om 24 (cf v l 21 and 23 respy) —ᵃ) Ś1 D2 प्रासादाग्राणि दिव्यानि, Ñ2 V1 B4 Dg1 Dt1 Dm1 D3 5–8 T1 3 G3 M2 °ग्राणि रम्याणि, G2 °ग्र्याणि हर्म्याणि —ᶜ) Ś1 D2 3 सपन्नानि, D1 सुपुष्पाणि, M2 सवधानि (for सम्पन्नानि) Ś1 Dt1 D6 सुगधानि —ᵈ) Ś1 D1–3 [आ]सेवितु (for [आ]चरितु) —For 24ᶜᵈ, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

863* सपन्नानि च तोयानि देवोद्यानानि चैव हि ।
नन्दनादीनि दिव्यानि युक्तान्यासेवितु त्वया ।

[(l 1) B1 3 दैवोद्यानानि —(l 2) B1 रम्याणि (for दिव्यानि)]

25 Ñ1 T2 om 25 (cf v l 21 and 23 respy) —ᵃ) M2 वर- (for first वर) Ś1 D1 2 M1 वस्त्र, Dg1 Dm1 D8 T1 G2 3 M3 भोज्य, Dt1 D6 T3 गध, G(ed) रत्न (for पान) V1 एव माल्यावर पान, D3 वरमाल्य च वस्त्र च —ᵇ) M1 भोज्य (for वस्त्र) Dg1 सु- (for च) Ś1 D1–3 वराण्याभरणानि च —ᶜ) G3 damaged for भर्तार —ᵈ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ते युक्तम् (for त्वद्युक्तम्) G3 damaged for मसितेक्षणे Ś1 D1–3 तव युक्त वरानने —After 25, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins.

864* भूमिशय्यापरिक्लिष्टा वने मूलफलाशना ।
वस्तु नार्हसि कल्याणि सुखार्हा सुखवर्जिता ।

का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा शुचिस्मिते ।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ २६
नेह गच्छन्ति गन्धर्वा न देवा न च किंनराः ।
राक्षसानामयं वासः कथं नु त्वमिहागता ॥ २७
इह शाखामृगाः सिंहा द्वीपिव्याघ्रमृगास्तथा ।
ऋक्षास्तरक्षवः कङ्काः कथं तेभ्यो न बिभ्यसे ॥ २८
मदान्वितानां घोराणां कुञ्जराणां तरस्विनाम् ।
कथमेका महारण्ये न बिभेषि वरानने ॥ २९

कासि कस्य कुतश्च त्वं किंनिमित्तं च दण्डकान् ।
एका चरसि कल्याणि घोरान्राक्षससेवितान् ॥ ३०
इति प्रशस्ता वैदेही रावणेन दुरात्मना ।
द्विजातिवेषेण हि तं दृष्ट्वा रावणमागतम् ।
सर्वैरतिथिसत्कारैः पूजयामास मैथिली ॥ ३१
उपानीयासनं पूर्वं पाद्येनाभिनिमन्त्र्य च ।
अब्रवीत्सिद्धमित्येव तदा तं सौम्यदर्शनम् ॥ ३२ G 3 52 5 B 3 46 3. L 3 51 3

[(l 1) D5 भूमिशय्या (for °य्या-) B4 -परिक्षिता (for °ष्टा) Ñ2 D5 7 वन्य (for वने) —(l 2) V1 दुखवर्जिते, B3 शुभवर्जिता (for सुख°)]

26 Ñ1 T2 om 26 (cf v l 21 and 23 respy) —a) G3 damaged for का त्व भव V1 चरसि (for भवसि) —b) T1 G2 M3 वरानने (for शुचिस्मिते) —c) Ś1 D1–3 G1 का वसूना, V1 B1 वसूना च (for वसूना वा) —d) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D5 7 देवाना (for देवता) T3 G2 3 प्रतिभाति (for °सि) G2 मा (for मे) —After 26, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

865* एतासा देवताना च का त्व भवसि शोभने ।
गन्धर्वी वा महाभागे अप्सरा वा सुमध्यमे ।

[(l 1) Ñ2 B1 D5 7 तु (for च) —(l 2) Note hiatus between the two halves]

27 T2 om 27abc (cf v l 23) —ab) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 Dm1 D1–3 7 8 T1 G [आ]गच्छति (for गच्छ°) G3 damaged for धर्वा न देवा Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 मानुषा (for किंनरा) D1 न च देवा न मानुषा, D3 न देवासुरमानुषा, D4 देवकिंनरदानवा (for b) —c) B4 राक्षसीनाम् (for °सानाम्) Dm1 D8 G3 इम वास (for अय वास) Ś1 D1–3 रक्षसामयमावास —d) Ś1 B1 D2 च, Ñ2 D5 7 स्वित्, V1 B3 Dt1 D4 6 T3 तु, T2 सा (for नु) D1 कथ कर्तुम्, T1 कथय त्वम् (for कथ नु त्वम्) Ñ1 सुश्रोणि त * * से (illeg), D3 घोराणा कामरूपिणा (=23d).

28 G3 damaged from 28a up to वि in 28d —a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इमे (for इह) Ś1 D1 2 व्याला, D3 व्याघ्रा (for शाखा-) Ñ1 हिंस्रा (for सिंहा) —b) B4 व्याघ्रद्वीप, T1 M3 द्वीपि(M3 द्विपा)व्याघ्रा, T3 द्विपा व्याघ्र- (for द्वीपिव्याघ्र-) Dg1 T3 -वृकास्तथा, Dt1 D6 मृगा वृका (for -मृगास्तथा) Ś1 D1 2 व्याघ्राश्च पृषत(D1 °ती, D2 °ता)-स्तथा, Ñ1 व्याघ्रा सिंहमृगादय, Ñ2 B1 3 D5 7 व्याघ्रा द्वीपि-मृगा(B1 3 °मृगा)स्तथा, V1 द्वीपिद्विपमृगादय, D3 व्यालाश्च वृषभास्तथा —c) Ś1 D1 2 येऽन्ये, V1 B1 3 4 कोका, D3 चान्ये, D4 T2 G1 M1 3 काका (for कङ्का) Ñ1 हिंसका राक्षसाश्चैव, Ñ2 D5 7 ऋक्षास्तु शरभा कोका (D7 °ला). —d) M3 चैभ्यो (for तेभ्यो) Ñ2 V1 B4 D5 7 न ते भय, B1 3 भय न ते, Dg1 T1 3 न विभ्यसि (for न बिभ्यसे) Ś1 D1–3 तेभ्यस्त्व न बिभेषि किं

29 a) Ñ1 श्वापदाना च, M2 मदासिताना (for मदान्विताना) Ś1 D1–3 घोराणा गिरिकल्पाना, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 महता(B3 °त्ताना) गिरिकल्पाना —b) G3 damaged from स्विना up to वरानने in d M2 तथैव च (for तरस्विनाम्) —c) Ś1 D1–3 अस्मिन्, G1 om (for एका) Ñ1 अरण्ये कथमेका त्व —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शुचिस्मिते (for वरानने)

30 a) D3 T2 सुता (for कुतश्) Ś1 D1 2 चासि, Ñ1 त्व हि, Dg1 T3 त्व च (by transp), D3 वासि (for च त्व) K(ed) कुतश्चित्त्व —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 च दडक, D1 तद्वतक, G(ed) च दडके (for च दण्डकान्) —c) M2 चरति (for °सि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 एकाकिनी प्रविष्टासि, D1 घोराणि घोररूपाणि —d) T2 घोर-, G(ed) घोरे (for घोरान्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 घोर(Ś1 Ñ1 B1 °र) राक्षससेवित(B1 °ते)

31 Ñ1 D1 om 31–32 Ś1 D2 3 om 31ab —b) G3 रा * * (damaged) (for रावणेन) Dt1 D6 महात्मना (for दुरा°) —For 31ab, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

866* इत्यसौ रावणेनोक्ता दुष्टेन जनकात्मजा ।
अविश्वासभयात्तत्र शङ्किता पर्यसर्पत ।
विश्वास पुनरागत्य ब्राह्मणेति सुमध्यमा ।
प्रत्युवाचानवद्याङ्गी रावण भिक्षुरूपिणम् ।

[(l 2) V1 अविश्वासतया D5 7 शङ्की (for शङ्किता)]

—c) Ś1 -वेशेन हि त, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 -रूपिण सा(B4 चा)थ, M2 -वेषेण च त, G(ed) दर्शन साथ (for -वेषेण हि त) —d) G(ed) राक्षसम् (for रावणम्)

32 Ñ1 D1 om 32 (cf v l 31) —a) B1 Dt1 Dm1 T2 Cg उपनीय G1 [आ]सने, G(ed) [उ]दक (for [आ]सन) B3 रम्य (for पूर्वं) Ś1 D2 3 उ(Ś1 त)पनीयासन भद्र, Ñ2 उपासीना सम पूर्वं —b) Ś1 [उ]पनिवेद्य, D2 3 [उ]पनिमन्त्र्य (for [अ]भिनिमन्त्र्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 व-

G 3 51 0
B 3 46 35
L 3 51 31

द्विजातिवेषेण समीक्ष्य मैथिली
तमागतं पात्रकुसुम्भधारिणम् ।
अशक्यमुद्द्रेष्टुमुपायदर्शना-
न्न्यमन्त्रयद्ब्राह्मणवद्यथागतम् ॥ ३३
इयं बृसी ब्राह्मण काममास्यता-
मिदं च पाद्यं प्रतिगृह्यतामिति ।
इदं च सिद्धं वनजातमुत्तमं
त्वदर्थमव्यग्रमिहोपभुज्यताम् ॥ ३४

निमन्त्र्यमाणः प्रतिपूर्णभाषिणीं
नरेन्द्रपत्नीं प्रसमीक्ष्य मैथिलीम् ।
प्रसह्य तस्या हरणे धृतं मनः
समर्पयामास वधाय रावणः ॥ ३५
ततः सुवेषं मृगयागतं पतिं
प्रतीक्षमाणा सहलक्ष्मणं तदा ।
निरीक्षमाणा हरितं ददर्श त-
न्महद्वनं नैव तु रामलक्ष्मणौ ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

(V1 अ)न्येनोपनिमन्त्र्य च (Ñ2 D6 7 वै) —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 6 7 G2 3 [ए]व, Dm1 D8 [ए]तत् (for [ए]व) —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 6 7 त पाप (for तदा त) T2 M1 3 °दर्शना (for सौम्यदर्शनम्) Ś1 ता पाप सौम्यदर्शना

33 D2 3 om 33 —a) Ñ1 G1 च वीक्ष्य, D4 M3 हि वीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ś1 D1 द्विजातिरूपे(D1 °वेषे)ण हि वीक्ष्य रावण —b) Dg1 Dt1 D6 T Cg समागत (for तमा°) D4 -कुडुम्भ, D6 8 -कुसुव, G1 -कुडुव- (for °म्भ-) Ś1 शस्त्र-कुशातपाणिन, Ñ1 पात्रकु . . णं (illeg), D1 दडकुशा-म्बुधारिण, G3 पा . . भ° (damaged), M1 पात्रकमडलुध्वज (for पात्रकुसुम्भधारिणम्) —c) D6 अवश्यम् (for अशक्यम्) Ñ1 अन्वेष्टुम् (for उद्द्रेष्टुम्) Ś1 Dm1 D4 8 T1 3 G M उ(T3 M3 Cv r m g अ)पायदर्शन, Dg1 °दर्शिनी, D1 T2 उदारदर्शन, Crp as in text (for उपायदर्शनान्) —d) Dg1 Dm1 D8 I3 G1 तमगना, Dt1 D6 Cr k t तथागत, D4 M2 तदागना, T1 G2 तथागना, T2 तदानी, G3 M1 3 तमा(M1 °दा)गत (for यथागतम्) Ś1 Ñ1 D1 न्यमंत्रयद्ब्राह्मणमेव-मगना ※ Ck अशक्यमुद्द्रेष्टुमुपायदर्शनान्यमन्त्रयद्ब्राह्मणवत्त-थागतमिति पाठ, । Ct तथागत ब्राह्मणवेषेणागत रावण ब्राह्मणवदेव न्यमन्त्रयत् । पाठान्तर त्वत्राशक्तकल्पित ※

34 a) Ñ1 D1 नृशी, D2 3 वृषी (for °सी) Ñ1 साध्वि-हास्यता (for कामम°) —b) D1 तव (for प्रति-) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वया (for इति) —c) Ś1 Ñ1 D1–3 परमान्नम् (for वनजातम्) —d) Ś1 अग्रे तद्, D1–3 अद्य तद् (for अव्यग्रम्) D1–3 [उ]पयुज्यता, D4 °भुजता (for [उ]पभुज्यताम्) —For 33–34, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

867* अथैवमुक्त्वा गजराजगामिनी
निमन्त्र्य पाद्येन च भोजनेन ।
तथाचचक्षे कुलमात्मन शुभा
तथैव भर्तु प्रथितात्मनो गुणान् ।

[(I 1) B3 तथा (for अथ) Ñ2 V1 D5 7 द्विज, B1 द्विप- (for गज-) —(I 2) V1 पादेन (for पाद्येन) D5 तत्र (unmetrical) (for च) V1 D7 भोजनेन च —(I 3) B1 4 तदा (for तथा) B4 तदा (for शुभा)]

35 D5 om 35ab —a) Ś1 Ñ2 B3 D1–3 7 निमन्त्र(Ñ2 B3 °न्त्र्य)याणा परि-, Ñ1 V1 B4 °माणा परि-, B1 निमन्त्रयती परि-, D4 M3 न्यमन्त्र(M3 °न्त्र्य)माण प्रति- (for निमन्त्र्यमाण॰ प्रति-) D4 G3 -पूर्व- (for -पूर्ण-) —b) Ñ2 V1 -पुत्रीं (for -पत्नीं) Ś1 D2 समवेक्ष्य, D3 प्रतिपूज्य (for प्रसमीक्ष्य) Ś1 Ñ B1 3 4 D1–3 7 रावण (for मैथिलीम्) V1 प्रसमीक्ष्यमाणः (for °मीक्ष्य मैथिलीम्) —c) Ś1 D1–3 दृढव्रत, Ñ1 B1 3 4 D5 7 धृतव्रत, V1 कृतव्रत, Dg1 द्रुत मन, Dt1 D6 Ct दृढ मन, T3 ध्रुव मन, Cg as in text (for धृत मन) T1 2 प्रसह्य तस्या हरणोद्यत मन —d) Dg1 Dm1 (after corr as in text) D8 T G3 M3 समर्पयित्वात्म (M3 °तु), G1 °यद्धयात्म, G2 °चात्म, M1 2 °त्वात्म-, Cg K(ed) समार्पयत्स्वात्म- (for °यामास) Dg1 T3 M राक्षस (for रावण) ※ Cv समर्पयत् निहितवान् ※ Ś1 D1–3 शुभानना ता(D2 °ना सा) न तथाभ्यमन्यत (D3 °नदत्), Ñ1 सकाममात्मानमवेक्ष्य राक्षस, Ñ2 V1 B1,3 4 D5 7 सकाममात्मानमसावमन्य(V1 °मस्य)त

36 a) Ñ1 स ता (for तत) D4 मृगया (for °या-) —b) Dg1 G3 M3 प्रतीक्ष्यमाणा, Dm1 D8 समीक्ष्यमाणा —c) Dg1 Dm1 D8 निरीक्ष्यमाणा, G1 सा वीक्ष°, G3 समीक्ष्य°, M1 3 Cv r g विवीक्ष° (for निरीक्ष°) Dg1 त्वरित (for हरित) D4 महद्वन (for ददर्श तन्) Ñ1 समीक्ष्यमाणा रहित तदा भृश —d) D4 ददर्श त, T2 महावन (for महद्वन) Ñ1 प्र . . (illeg) काम समरा भर तदा (sic) —For 36, Ś1 D1–3 subst

868* सा त वरोरुर्मृगयागत तदा
निरीक्ष्यमाणा सहलक्ष्मण पतिम् ।
अजानती सा हरण समन्ततो
महद्वन प्रीतमना ददर्श ह ।

४५

रावणेन तु वैदेही तदा पृष्टा जिहीर्षुणा ।
परिव्राजकरूपेण शशंसात्मानमात्मना ॥ १
ब्राह्मणश्चातिथिश्चैष अनुक्तो हि शपेत माम् ।
इति ध्यात्वा मुहूर्तं तु सीता वचनमब्रवीत् ॥ २
दुहिता जनकस्याहं मैथिलस्य महात्मनः ।
सीता नाम्नास्मि भद्रं ते रामभार्या द्विजोत्तम ॥ ३
संवत्सरं चाध्युषिता राघवस्य निवेशने ।
भुञ्जाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥ ४

G 3 53 3
B 3 47 4
L 3 52. 4

[(l 1) D3 स ता वनात (for सा त वरोरू) —(l 3) D1 2 अज्ञातमाना (for अजानती सा) D3 निरीक्ष्यमाणो रहित समततो —(l 4) D3 बभूव स (for ददर्श ह)],

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst for 36

869* स ता वरोरु मृगयागत पति
प्रतीक्षमाणा सह लक्ष्मणेन ।
निरीक्षमाणो रहिते समन्ततो
महावने प्रीतमना बभूव ह ।

[(l 1) D5 वरोहा (for °रु) D6 7 मृगया (for °या-) —(l 2) V1 B1 3 4 प्रतीक्ष्यमाणा G(ed) सह लक्ष्मणेन च —(l 3) V1 D5 निरीक्ष्यमाणो]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 रावणदर्शन, Ñ1 सीतादर्शन, Ñ2 D6 7 भिक्षुरूपधा(D6 °ध)रण, V1 B3 रावणागमन, D3 रावणवाक्य, D8 सीताहरण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D3 5 7 52, V1 51, B4 53, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 46, D1 49, D4 48, M3 47 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

45

V2 illeg up to 12ᵃ (cf v l 3 39 1) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 G(ed) om 1ᵃ–2ᵇ —ᵃ) B3 [ए]व (for तु) —ᵇ) Ś1 Dg1 D1–4 G1 M2 तथा पृष्टा, Ñ2 B1 3 4 D5 7 पृष्टैव सा, V1 ततो रसा (corrupt), T2 यदा दृष्टा, G2 यथा पृष्टा (sic) (for तदा पृष्टा) Ś1 D1–3 शुचिस्मिता, Ñ1 विवक्षता, Dg1 Dm1 D8 T3 G M1 Cg k जिहीर्षता (Dm1 D8 °या), D4 M2 3 निरीक्ष्य त, T1 2 जिहीर्षिता, Ct as in text (for °र्षुणा) —ᶜ) V1 B1 3 4 वेशेन, Dg1 D4 T1 3 G1 M -लिंगेन (for रूपेण) —ᵈ) Dg1 Dm1 D4 8 T3 G2 3 M अगना, Ct as in text (for आत्मना)

2 V2 illeg for 2 (cf v l 1) G(ed) and L(ed) om 2ᵃᵇ (for G[ed], cf v l 1) —Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) D3 वा (for first च) Ñ1 Dm1 D3 T2 G1 M3 [ए]व, Dg1 D4 T1 G2 3 [ए]वं, M2 [अ]य, Ct as in text (for [ए]ष) —ᵇ) Dm1 D8 ह्यनुक्तो (to avoid hiatus), G3 अनुक्ते (for अनुक्तो) ※ Ck एष अनुक्त इति छान्दस सधि, Ct also as in Ck ※ Ñ1 न, T1 [ऽ]सि- (for हि) —ᶜ) Dg1 मुहूर्ते (for °र्तं) —ᵈ) Ñ1 ततो रावणम् (for सीता वचनम्) —For 2, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 5 7 subst, while D3 subst l 2 only for 2ᶜᵈ

870* तदुक्त मधुर वाक्य रावणेन वराङ्गना ।
अचिन्तयित्वा वैदेही ततो रावणमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 D1 2 वरानना, B1 न सगता (for वराङ्गना) —(l 2) Ś1 अर्चयित्वा तु, D3 विचिंतयित्वा (for अचिन्तयित्वा) Ś1 D1–3 तमुवाच दशानन (D3 वरानना) (for the post half)]

—Thereafter D3 cont

871ᵏ तृणमन्तरत कृत्वा परुषम प्रभाषणे ।
न्यायतो धर्मशीला सा वक्तु समुपचक्रमे ।

3 V2 illeg for 3 (cf v l 1) —ᶜ) Ś1 D2 सीता ब्राह्मण, B3 Dg1 D5 7 G2 M1 2 सीता नामास्मि, D1 3 सीता नामेति, M3 नाम्ना सीतेति (for सीता नाम्नास्मि) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 भार्या (Ś1 Ñ1 D1–3 पत्नी) रामस्य धीमत, Dt1 D6 T1 रामस्य महिषी प्रिया (T1 द्विज)

4 V2 illeg for 4 (cf v l 1) Ś1 repeats 4ᵃᵇ after 10 —ᵃ) B1 3 [अ]प्युषिता, B4 [अ]स्म्यु° (for [अ]ध्यु°) Ś1 (both times) D1–3 उषित्वा द्वादशैवाह, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G2 3 M Cg उषित्वा द्वादश समा, G1 उष्य द्वादश वर्षाणि —ᵇ) Ñ1 इक्ष्वाकोश्च, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cg इक्ष्वाकूणा (for राघवस्य) Ś1 (both times) D1–3 समा श्वशुरवेश्मनि ※ Cr k सर्वकामसमृद्धिनि निवेशन इत्यन्वय ।, Cg मानुषान् भोगान् रतिक्रीडा, अग्राम्यत्वाय मानुषानित्युक्तम् । वस्तुत स्वय दिव्यभोगपरतया मानुषानित्यवशमुक्तवती । यद्वा मानुषान् मनुष्यत्वेनावतीर्णरामकृतान् भोगान् । अमानुषानिति वा छेद । मनुष्यदुर्लभानित्यर्थ । भोगानित्यर्थ सर्वकामसमृद्धिनि इति सप्तम्यन्तपाठे सर्वकामसमृद्धिनि इक्ष्वाकूणा इक्ष्वाकुवश्यस्य रामस्य । पूजाया बहुवचनम् । व्रीडया भर्तृनामाग्रहणम् । निवेशने गृहे । द्वादश समा द्वादश वत्सरान् । अत्यन्तसयोगे द्वितीया । अमानुषान्भोगान्भुञ्जाना अनुभवन्ती सती उषित्वा उषितवत्यस्मि । व्यत्ययेन क्त्वा प्रत्यय ※

G 3 53 4 B 3 47 5 L 3 52 5 ततः संवत्सरादूर्ध्वं सममन्यत मे पतिम् ।
अभिषेचयितुं रामं समेतो राजमन्त्रिभिः ॥ ५
तस्मिन्संभ्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
कैकेयी नाम भर्तारं ममार्या याचते वरम् ॥ ६
प्रतिगृह्य तु कैकेयी श्वशुरं सुकृतेन मे ।
मम प्रव्राजनं भर्तुर्भरतस्याभिषेचनम् ।
द्वावयाचत भर्तारं सत्यसंधं नृपोत्तमम् ॥ ७
नाद्य भोक्ष्ये न च स्वप्स्ये न पास्येऽहं कदाचन ।
एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥ ८
इति ब्रुवाणां कैकेयीं श्वशुरो मे स मानदः ।
अयाचतार्थैरन्वर्थैर्न च याच्ञां चकार सा ॥ ९
मम भर्ता महातेजा वयसा पञ्चविंशकः ।
रामेति प्रथितो लोके गुणवान्सत्यवाक्शुचिः ।
विशालाक्षो महाबाहुः सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

5 V2 illeg for 5 (cf v l 1) —[a]) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D2 4 6 8 I1 3 G1 3 M1 तत्र, Cg as in text (for तत) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4 6 8 S त्रयोदशे वर्षे (for सवत्सरादूर्ध्वं) —[b]) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4 6 8 S Cg राजा (for सम-) Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S Cg [अ]मन्त्रयत प्रभु Ñ1 (: : : पति (illeg) —[c]) Ś1 D1-3 राज्ये, Ñ1 illeg, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राजा, M2 वीर (for राम) —[d]) Ś1 समेतो मन्त्रिराजभि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 समन्य सचिवैः सह

6 V2 illeg for 6 (cf v l 1) —[a]) Ś1 D1-3 तत (for तस्मिन्) Ś1 सम्भ्रियमाणे, V1 समन्यमाणे, B1 सक्रियमाणे (for सभ्रियमाणे) D1 च (for तु) —Ñ1 om 6[cd] —[d]) Dg1 T1 Cg आर्या सा, D1 T2 3 M1 2 अनार्या, Cr k t as in text (for ममार्या) ❀ Ct अनार्या इति क्वचित्पाठ ❀ Ś1 D1 2 आर्या वरमयाचत, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अनार्या श्वशुर मम

7 V2 illeg for 7 (cf v l 1) Ś1 om 7-9 —[a]) Ñ2 D5 7 सप्रगृह्य, Dt1 D6 T2 Ct परि°, M3 सा प्र°, Cv r g as in text (for प्रति°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रणयिनी, D3 च कैकेयी (for तु कैकेयी) —[b]) Ñ2 V1 B3 4 D5 प्रथम (for श्वशुर) T2 सुव्रत च (for सुकृतेन) Ñ2 V1 B3 4 Dg1 Dm1 D6 8 G3 च, G2 त, Cm g t as in text (for मे) Ñ1 D3 प्रथम सुकृतैर्नृप, B1 प्रथम प्रहृतेन वे, D1 2 प्रथम सुकृते पति, D7 प्रथम सुकृते वने —[d]) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 देवी वरमयाचत, D1-3 वर परमयाचत Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 7[ef]

8 V2 illeg for 8 (cf v l. 1) Ś1 om 8 (cf v l 7) —[a]) G2 नात्र (for नाद्य) D8 G3 वा (for च) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न शयिष्ये न पास्यामि —[b]) Ñ2 B1 3 4 D5 7 च भोक्ष्ये, Dg1 Dt1 D6 T1 3 G1 M2 पास्ये च, Dm1 D3 च यास्ये, D1 2 8 च पास्ये, D4 G3 पास्ये न (for पास्येऽह) ❀ Cg पास्य इत्यात्मनेपदमार्षम् ❀ Ñ2 Dg1 D1-3 T3 कथचन (for कदाचन) —[d]) Ñ1 Dt1 D6 G यद्यभि-षिच्यते —After 8, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

872* यस्त्वया मे वरो दत्त पुरा देवासुरे प्रभो ।
तत्सत्य कुरु राजेन्द्र प्रतिज्ञापारगो भव ।
अनेनैवाभिषेकेण भरतो मेऽभिषिच्यताम् ।

[(l 2) Ñ2 B3 D7 न, D5 त (for तत्) —(l 3) =2 10 27[cd] Ñ2 B1 D5 7 मम पुत्रश्च भरतो ह्यनेनैवाभिषिच्यता] —Ñ2 V1 B1 3 4 cont

873* राघवश्च वन घोरमद्यैव प्रतिपद्यताम् ।
चतुर्दश हि वर्षाणि चीरकृष्णाजिनाम्बर ।
रामश्च प्रेष्यता शीघ्र भरतश्चाभिषिच्यताम् ।

[(l 3) B1 erroneously repeats the prior half after 10[ab] B3 4 स- (for first च)]

9 V2 illeg for 9 (cf v l. 1) Ś1 om 9 (cf v l. 7) Ñ1 om 9-10 —[a]) D4 G1 एव (for इति) —[b]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मे महारथ, Dt1 D6 मे स पार्थिव, D1-3 मे समन्मथ, T2 मम मानद (for मे स मानद) —[c]) D1 2 उवाच वाक्यैर् (for अयाचतार्थैर्) T3 अल्पर्थैर् (for अन्वर्थैर्) Ñ2 V1 D5 7 वाक्यैरयाचताल्प(V1 °न्व)र्थैर्, B1 राज्य ययाचे धर्मेण, B3 वाक्यैरयाचि ता धर्मैर्, B4 उवाचैव यतो धर्म —[d]) Ñ2 D1 5 7 न च वाक्य, B1 नान्या याच्ञा, B4 न तदाज्ञा (for न च याच्ञा) D1 प्रयाचसे (for चकार सा) D2 वर नान्यमयाचत

10 V2 illeg for 10 (cf v l 1) Ñ1 om 10 (cf v l 9) —[a]) Ś1 D1 2 तदा ब्रह्मन्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 महावीर्यो (for महातेजा) —[b]) Ś1 D1 2 सप्तविंशक, M2 पचविंशति (for पञ्चविंशक) ❀ Cv r पञ्चविंशक पञ्चविंशतिवर्ष इति व्यपदेष्टु शक्यते । नातिपरिणत इत्यर्थ ।, Cm वनप्रवेशसमये मम भर्ता वयसा पञ्चविंशक । पञ्चविंश इव । क इवार्थे । पञ्चविंशतिवार्षिक इति व्यपदेष्टु शक्यते । नातिपरिणत इत्यर्थ ।, Ct वयसा पञ्चविंशक । वननिर्गमनकाल इति शेष । नन्विदमयुक्तम् । 'ऊन षोडशवर्षोऽयम्' इति विश्वामित्र प्रति दशरथोक्ते । उषित्वा द्वादश समा ' इत्यत्रोक्तेश्चेति चेन्न । अल्पान्तरत्वात् । अतितरुणावस्थायामपि राज्य त्यक्तवानित्यर्थे तात्पर्येणास्यया तथोक्ते. । यद्वातिक्रान्तपञ्चविंशक इत्यर्थ ❀—After 10[ab], B4 repeats the prior half of l 3 of 873*, while Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 (after the repetition) Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 S ins

874* अष्टादश हि वर्षाणि मम जन्मनि गण्यते ।

[Ś1 [अ]पि, V1 B1 D1-3 M2 तु, Dg1 T3 G3 M1 3 Ck

अभिषेकाय तु पितुः समीपं राममागतम् ।
कैकेयी मम भर्तारमित्युवाच द्रुतं वचः ॥ ११
तत्र पित्रा समाज्ञप्तं ममेदं शृणु राघव ।
भरताय प्रदातव्यमिदं राज्यमकण्टकम् ॥ १२
त्वया तु खलु वस्तव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ।
वने प्रव्रज काकुत्स्थ पितरं मोचयानृतात् ॥ १३
तथेत्युवाच तां रामः कैकेयीमकुतोभयः ।
चकार तद्वचस्तस्या मम भर्ता दृढव्रतः ॥ १४
दद्यान्न प्रतिगृह्णीयात्सत्यं ब्रूयान्न चानृतम् ।
एतद्ब्राह्मण रामस्य व्रतं ध्रुवमनुत्तमम् ॥ १५
तस्य भ्राता तु वैमात्रो लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ।
रामस्य पुरुषव्याघ्रः सहायः समरेऽरिहा ॥ १६ G 3 53 19 B 3 47 19 L 3 52 18

च, G1 [ए]व, G2 om (subm) (for हि) Ñ2 (marg) अष्टाव दश वर्षाणि, D5 7 अथाष्टादश वर्षाणि (for the prior half) Ś1 D1–3 [अ]थ्यायुर्विगण्यते, Ñ2 B1 Dg1 D5 7 जन्मनि गण्यते, B3 4 D4 8 जन्म विगण्यते (for जन्मनि गण्यते) G3 गण्यते मम जन्मनि (for the post half) ※ Cm मम जन्मनि तदानीं वर्षाणि अष्टादश गण्यते गण्यन्ते । वचनव्यत्यय आर्षः । वर्षाण्यष्टादशेति गण्यत इति वा ।, Ck मम जन्म चेति । जन्मारभ्येति यावत् । अत्र काचित् काकदन्तपरीक्षा रामवयोविषयिण्यस्ति । सा नापेक्ष्यते । यद्वा लिखाम । द्वादशे तु मुने सग सीतया चानया सह । पुरेऽर्कवत्सर वाम पञ्चविंशे वनागम । मुन्याश्रमेष्वथ दश पञ्चवत्स्या ततस्त्रय । अथोनचत्वारिंशे तु सीतापहरण त्विति । ततश्च पञ्चविंशतिवर्षक इति ।, Ct मम जन्मतो वनप्रवेशसमयेऽष्टीतानील्यर्थ गण्यत इत्यार्षमेकत्वम् । मम पञ्चतन्मात्रपञ्चमहाभूतपञ्चेन्द्रियाहकारबुद्धिमनोरूपाण्यष्टादश वर्षाणि पर्वाणि जन्मनि कार्ये गण्यन्त इति तन्मूलीभूता प्रकृतिरहमिति सूचितम् ※]

—c) Ś1 D1–3 लोके राम इति ख्यातो —d) Dt1 D6 T3 सत्यवान् (for गुण°) S1 D1–3 सत्यविक्रम, V1 B3 4 Dg1 D4 8 T1 G1 3 सत्यवाञ्शुचि, Dt1 D6 T3 M2 शीलवाञ्शुचि —V1 om 10ef —e) Ś1 महाबुद्धि (for °बाहु) —After 10, Ś1 repeats 4ab —After 10, Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1–8 T1 3 G M ins

875* कामार्तश्च महातेजा पिता दशरथ स्वयम् ।

[Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त तु (B1 च) राजा, D3 कामार्तेस, T1 कामार्तस्तु (for कामार्तश्च) Dg1 D4 T3 G1 M3 महाबाहु, Dt1 D6 °राज (for °तेजा) D1–3 पिता तस्य महात्मन (for the post half)]

—All the above MSS cont, while Ś1 ins after 4ab (r.):

876* कैकेय्या प्रियकामार्थं त राम नाभ्यषेचयत् ।

[T3 राम त (by transp) Ś1 D1–3 राघव नाभिषिक्तवान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राम नैवाभ्यषेचयत् (for the post half)]

11 V2 illeg for 11 (cf v l 1) —a) Ñ1 illeg for अभिषे V1 D4 च (for तु) Ś1 तदाभिषेकाय पितु, B1 3 D1–3 अ(B3 D1 2 त)थाभिषेकाय पितु —b) D4 समीपे (for °प) —c) B3 नाम (for मम) —d) D1 प्रत्युवाच (for इ°) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 T3 दृढव्रत, Dg1 Dm1 D8 G2 3 दृढ वच, D4 G1 M Cg धृत वच, T2 [अ]द्भुत वच —B4 repeats erroneously 12a after 13

12 V2 illeg up to 12a (cf v l 1) —a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]भ्यनुज्ञात (B1 °तो, B3 °तु) (for °ज्ञप्त) —b) V1 तव (for मम) Ś1 D1–3 रघुनदन (for शृणु राघव) —c) Ñ2 V B1 4 D5 7 प्रदास्यामि (for °तव्यम्) —d) Ś1 D1 2 स्फीत, Ñ2 V B1 4 D5 7 पितृ- (for इद)

13 a) Ś1 B3 4 D5 च, T1 हि (for तु) —c) Ñ2 V2 B1 3 4 D3 5 7 T2 वन V1 त्व वन व्रज (for वने प्रव्रज). —d) D1 मोक्षय (for मोचय) —After 13, B4 repeats erroneously 12a

14 a) B1 ततो हि (for तथेति). Ś1 B3 Dm1 D1–3 8 G1 M2 3 [उ]क्त्वा च (B3 स, G1 तु) (for [उ]वाच) —b) Ñ1 illeg, G2 मध्यमाम् (for कैकेयीम्) Ś1 D1 2 अकुतोभया (D2 °यात्), Ñ1 च दृढव्रत, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पितुरग्रत (for अकुतोभय) —c) Ñ1 अकरोत् (for चकार) Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D1 3 5 7 8 वचन, G3 च वचस् (for तद्वचस्) Ś1 D2 स चकार वचस् Dt1 D6 श्रुत्वा (for तस्या) —d) Dg1 Dt1 D4 6 T2 3 G2 M3 transp मम and भर्ता

15 a) Ś1 Dt1 D6 दद्या न प्रतिगृह्णीया —b) D1 गिर, D3 ऋत (for सत्य) Ś1 Dt1 D6 ब्रूया न (for ब्रूयान्न) D4 वा (for च) Dg1 transp न and च D1 [अ]नृता Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न ब्रूयादनृता गिर —cd) Ś1 D2 इति (for एतद्) Dg1 वृत्त (for व्रत) Ś1 B3 Dg1 D2 3 धर्मम्, Ñ1 चैवम्, Dt1 D6 T3 दृतम् (for ध्रुवम्) V1 D2 3 अनुव्रत (D3 °त) (for अनुत्तमम्) D1 इति ब्रह्मादयो देवा जानीत राघवव्रत (sic)

16 a) V1 M3 च (for तु) Dg1 Dm1 D3 4 8 T1 2 G1 3 M Cm g k द्वै (M1 also वै *inf lin sec m*)मात्रो, D1 त्वनुजो, Ct as in text (for वैमात्रो) ※ Cm द्वैमात्र द्वयोर्मात्रोरपत्य सापत्निकमातु पुत्र इत्यर्थ ।, Cg द्वयोर्मात्रोरपत्य पुमान् द्वैमात्र । अण् प्रत्यय । "मातुरुत्सङ्ख्या-" इत्युदादेशाभाव आर्ष । गुर्वक्षर च छान्दसम् ।, Ck वैमात्र इति । विभिन्नाया मातुरपत्य वैमात्र । मातृशब्दस्य स्वस्त्रादित्वेन स्त्रीप्रत्ययाभावान्न ढक् । असङ्ख्यादिपूर्वत्वान्नापि मातुरित्युदित् । अत केवल अपत्येऽण् । भिन्नोदरभ्रातेत्यर्थ ।, Ct वैमात्र । शुभ्रादिषु मातृशब्दपाठेऽप्यार्षोऽण् । असहोदरो भ्रातेत्यर्थ । विभिन्नाया मातुरपत्य वैमात्र ※ G2 भ्राता तु तस्य वैमात्रो —D4 om 16c–17b —d) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 समपद्यत (for समरेऽरिहा). —After 16, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

G 3 57 21
B 3 47 19
L 3 52 18

स भ्राता लक्ष्मणो नाम धर्मचारी दृढव्रतः ।
अन्वगच्छद्धनुष्पाणिः प्रव्रजन्तं मया सह ॥ १७
ते वयं प्रच्युता राज्यात्कैकेय्यास्तु कृते त्रयः ।
विचराम द्विजश्रेष्ठ वनं गम्भीरमोजसा ॥ १८
समाश्वस मुहूर्तं तु शक्यं वस्तुमिह त्वया ।
आगमिष्यति मे भर्ता वन्यमादाय पुष्कलम् ॥ १९
स त्वं नाम च गोत्रं च कुलमाचक्ष्व तत्त्वतः ।
एकश्च दण्डकारण्ये किमर्थं चरसि द्विज ॥ २०
एवं ब्रुवत्यां सीतायां रामपत्न्यां महाबलः ।
प्रत्युवाचोत्तरं तीव्रं रावणो राक्षसाधिपः ॥ २१
येन वित्रासिता लोकाः सदेवासुरपन्नगाः ।
अहं स रावणो नाम सीते रक्षोगणेश्वरः ॥ २२

877* तेनोच्यमानस्तेजस्वी राघवो हेतुमद्वच ।
लक्ष्मण प्रत्युवाचेद सत्ये मे रमते मन ।

17 Ñ1 D4 om 17^{ab} (for D4 cf v l 16) V1 om 17–18^{b} —^{a}) Ñ2 V2 भ्राता तु, B1 3 4 त भ्राता, D8 तद्भ्राता, G3 सद्भ्राता (for स भ्राता) Ñ2 V2 B1 3 4 धीमान्; Dg1 T3 नित्य (for नाम). D5 7 भ्रातर लक्ष्मण धीमान् —^{b}) Dt1 D6 ब्रह्मचारी (for धर्म°) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 महाबल, Dg1 Dm1 D8 T3 G M1 3 महारथ, M2 महाव्रत (for दृढव्रत) —For 17^{ab}, Ś1 D1–3 subst

878* स भ्रातर महाबाहु भक्त्या परमयात्मवान् ।

[Ś1 महाबाहुर् D1 परमम् (for °मया) Ś1 परमवीर्यवान्] —D6 reads 17^{cd} in marg —^{c}) Ñ2 B3 D4 अनु(D4 °भ्य)गच्छद् Ś1 महातेजा, D1–3 महावीर्य (D2 °र्यं) (for धनुष्पाणि) —Ñ1 illeg for 17^{d} —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6(m) 8 T G M2 3 ins

879* जटी तापसरूपेण मया सह सहानुज ।
प्रविष्टो दण्डकारण्य धर्मनित्यो दृढव्रत ।

[(l 1) D6 जटा- T2 सार्धं (for सह) D4 -सानुज (for सहा°) —(l 2) K(ed) जितेंद्रिय (for दृढव्रत)]

18 V1 om 18^{ab} (cf v l 17) —^{b}) Ñ1 Dg1 D1 3 T3 च(T3 सु-) कृते, Ñ2 B1 3 4 D5 7 वचनात् (for तु कृते) V2 कैकेयीवचनात्त्रय —^{c}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–5 7 G M2 3 विचरामो, T2 इह रामो (sic) (for विचराम) —After 18, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

880* अस्मिन्व्यालमृगाकीर्णे वने प्रतिवसामहे ।

[G(ed) तस्मिन् V1 B1 -समाकीर्णे (for -मृगा°)]

19 ^{a}) Ś1 T3 समाश्वस्य, D3 समाश्वसन (for °श्वस) D1 मुहूर्ते (for °र्तं) Ś1 D1–3 च (for तु) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समाश्वसिहि तावत्त्व —^{b}) B1 सत्य वस्तुम्, B3 वस्तु शक्यम् (by transp), Cg as in text (for शक्यं वस्तुम्) Ñ1 श ‥सितु (illeg) मया, Ñ2 D5 7 सत्य वत्स्याम्यह तव —^{d}) D5 7 आहृत्य (for आदाय) V1 पुष्कर, B1 पुष्पक (for पुष्कलम्) —After 19, Dg1(in marg) Dt1 Dm1 D4 6 T G1 ins

881* रुरून्गोधान्वराहाश्च हत्वादायामिष बहु ।
[T1 [आ]मिषान्बहून् (for °ष बहु)]

20 ^{a}) Ñ1 त्व हि (for स त्व) ⁂ Cm स त्वमिति । कुलशब्देन मातृकुलम्, गोत्रशब्देन पितृकुलमुच्यते ।, Ct कुल प्रसिद्धवंश्यकृतम् । यद्वा गोत्र पितृकुलम् । कुल मातृ ⁂ —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dm1 D1–3 5 8 T1 M2 चा(D3 वा)चक्ष्व (for आचक्ष्व) —^{c}) Ś1 D1–3 एकस्त्वं, Ñ1 किमर्थं (for एकश्च) Ñ1 Dm1 D1 2 8 G3 दंडकारण्य —^{d}) Ñ1 एकश्च (for किमर्थं) —After 20, Ñ1 ins

882* सीतया सोऽथ सपृष्ट प्रहसन्रावणोऽब्रवीत् ।
विदर्शयन्द्विजाञ्शुक्लान्समासन्नान्निरीक्ष्य च ।,

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

883* रामो मे सशयो नास्ति यथा त्वा सत्करिष्यति ।
यतयश्च प्रियास्तस्य भर्तु· प्रियकथस्य मे ।

[(l 1) V2 B3 रामे V1 B1 [ऽ]पि, V2 तु (for मे) —(l 2) V B1 3 4 भर्ता (for भर्तु) V1 प्रियत्तखश्च, V2 B1 प्रियकथश्च, B3 4 प्रियकथ च (for °कथस्य)]

21 Ñ1 om 21. —^{a}) Ś1 D1–3 ब्रुवत्या, Dg1 Dt1 T1 G ब्रुवत्या, M1 वदत्या (for ब्रुवत्या) Ś1 D1–3 सीताया (for °या) —^{b}) Ś1 D1–3 रामपत्न्या (for °त्न्या) Ñ2 D5 7 स रावण (for महाबल) —^{cd}) Ś1 D1–3 ततस् (for [उ]-त्तर) D3 राक्षसेश्वर . Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कामबाणार्दितस्तत्र राक्षसस्त्विदमब्रवीत् —After 21, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins.

884* शृणु यश्च यतश्चाह श्रुत्वा मा प्रतिमानय ।
अनेन छद्मना भद्रे स्वय त्वा द्रष्टुमागत ।

[(l 1) B3 प्रतिपालय (for °मानव) B3 reads from l 2 up to 22 in marg]

22 B3 reads 22 in marg (cf v l 884*) —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विद्राविता (for वित्रासिता) M1 देवा (for लोका) —^{b}) Dt1 मानवा, D6 -मानुषा (for -पन्नगा) Ś1 D1–3 सामरा सचराचरा, Ñ1 सदेवा सतदाधिपा (corrupt), Ñ2 V B3 4 D5 7 सामरा (V समरे, D7 lacuna) सामराधिपा, B1 सामरा समरुद्गणा —^{c}) T1 2 तु (for स) —^{d}) Ś1 D1–3 सीते राक्षसपुगव, Ñ1 ‥ दानवक‥, Ñ2 D5 7 सर्वलोकस्य तापन, V1 सर्वलोकभयकर, V2 B1 3 4 सर्वलोकप्रतापन (V2 °पवान्) —After 22, Ñ V B1 3 4 D5 7 ins

885* यस्यादेशाच्च सुश्रोणि खरो रक्षति दण्डकम् ।
भ्राता वैश्रवणस्याह सापत्न्यो वरवर्णिनि ।

त्वां तु काञ्चनवर्णाभां दृष्ट्वा कौशेयवासिनीम् ।
रतिं स्वकेषु दारेषु नाधिगच्छाम्यनिन्दिते ॥ २३
बह्वीनामुत्तमस्त्रीणामाहृतानामितस्ततः ।
सर्वासामेव भद्रं ते ममाग्रमहिषी भव ॥ २४
लङ्का नाम समुद्रस्य मध्ये मम महापुरी ।
सागरेण परिक्षिप्ता निविष्टा गिरिमूर्धनि ॥ २५
तत्र सीते मया सार्धं वनेषु विचरिष्यसि ।
न चास्यारण्यवासस्य स्पृहयिष्यसि भामिनि ॥ २६
पञ्च दास्यः सहस्राणि सर्वाभरणभूषिताः ।
सीते परिचरिष्यन्ति भार्या भवसि मे यदि ॥ २७
रावणेनैवमुक्ता तु कुपिता जनकात्मजा ।
प्रत्युवाचानवद्याङ्गी तमनादृत्य राक्षसम् ॥ २८
महागिरिमिवाकम्प्यं महेन्द्रसदृशं पतिम् ।
महोदधिमिवाक्षोभ्यमहं राममनुव्रता ॥ २९

G 3 53 44
B 3 47 33
L 3 52 31

पुत्रो विश्रवस शूर औरसोऽह महात्मन ।
पुलस्त्यो ब्रह्मण पुत्र पौत्रस्तस्याहमङ्गने ।
स्वयभुवा दत्तवर कामरूपी मनोगति ।
दशग्रीव इति ख्यातो लोके ख्यातपराक्रम ।
विश्रुत कर्मज नाम रावणोऽस्मि शुचिस्मिते ।

[Ñ1 om l 1 —(l 1) V तु (for च) —Ñ1 transp l 2 and l 3 —(l 2) Ñ2 V मापत्नो (for °ह्यो) —(l 3) B1 महाबल (for °त्मन) Ñ1 साक्षाद्विश्रवस पुत्र पौलस्त्यकुलनदन —Ñ1 om l 4-7 —After l 6, V2 B1 3 4 ins

885(A)* वरुण सयम सेन्द्र विश्व वारयतो जगत् ।

[V2 वरुण समहेद्र (subm) (for the prior half) V2 B1 मम (for जगत्)]

—(l 7) V1 शुचिव्रते (for °स्मिते)]

23 a) Ñ2 B4 D3 5 7 च (for तु) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 -गर्भाभा, Dg1 T3 -वर्णांगीं (for वर्णाभा) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पीत- (for दृष्ट्वा) Ñ1 B3 -वाससीं (Ñ1 °स) (for वासिनीम्) —c) Ś1 D1–3 नाह, D4 रत (for रतिं) V1 च स्वेषु (for स्वकेषु) —d) Ś1 D1–3 धृ(Ś1 प्री)तिं विदामि (D1 बध्नामि) (for नाधिगच्छामि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 चितयन् (for [अ]निन्दिते)

24 b) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 भार्याणां मम मैथिलि (V1 चैव हि) —c) Ñ V B1 3 4 D5 7 तासां त्व, Dg1 T3 मे भद्रे, T2 भद्रे त्व (for भद्र ते) Ś1 D1–3 सर्वासां त्व वरारोहे —d) Ñ1 transp मम and भव S1 सारमग्र्या भविष्यसि, D1–3 तासामग्र्या (D1 °ग्रे, D3 [with hiatus] अग्रे मम) भविष्यसि

25 b) T1 2 G3 M1 मम मध्ये (by transp) (for मध्ये मम) Ś1 D1–3 द्वीपे श्रीमति सा पुरी, Ñ1 परे पारे पुरी मम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 द्वीपे श्रेष्ठा पुरी मम —c) T2 विनिक्षिप्ता (for परि°) —d) V1 Dg1 T1 नग- (for गिरि-) —After 25, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

886* तप्तहेममयै शृङ्गै रुच्छितैरभ्यलकृता ।
खातगम्भीरपरिखा प्रासादाट्टालसचया ।
विश्रुता त्रिषु लोकेषु यथेन्द्रस्यामरावती ।

[Ñ2 V1 D5 7 om l 1 —(l 2) B1 3 ख्यात- (for खात-) V1 सचिता (for °चया) V2 B1 3 प्रासादाट्टावतसि (V2 °स) का, B4 प्रकरोट्टावतसिका (for the post half)]

—Ñ2 V B1 3 4 D5 7 cont, Ś1 D1–3 ins after 25

887* नीलजीमूतवर्णाना राक्षसाना महापुरी ।
विश्वकर्मकृता दिव्या त्रिशद्योजनमायता ।

[(l 1) D1 वर्णाभा (for °ना) Ñ2 महात्मना (for °पुरी) —(l 2) After the prior half, V1 ins

887(A)* नानारत्नविभूषिता ।
शतयोजनविस्तीर्णा

[B3 4 त्रिशद्योजनविस्तृता (for the post half)]]

26 b) Ś1 Dg1 G M2 3 विहरिष्यसि —c) Ñ1 B1 [ए]व (for च) V2 Dt1 Dm1 D6 8 G3 वन- (for [अ]रण्य-) —d) D3 विस्मरिष्यसि (for स्पृहयि°) Ñ1 शोभने, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भाविनि —After 26, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

888* मम मूर्धाभिषिक्तस्य राक्षसाना महात्मनाम् ।
सुरूपा बहवो भार्यास्तासां त्व प्रथमा भव ।

[(l 1) V1 D5 7 मूर्धाभिषिक्ताना (for °क्तस्य)]

27 a) B3 त्वा च (for पञ्च) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dm1 D1–3 5 7 8 T2 G2 M3 दासी-, G3 दास्य- (for दास्य) S1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 शतानि त्वा, Ñ1 -सहस्रस्य (for सहस्राणि) —b) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D1 3 -भूषिता (for °ता) —c) Ñ1 सीते त्वोपचरिष्यति —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 भार्या मे भव शोभने (D2 °भिता) —After 27, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

889* सप्तसप्तकवेत्ताहमष्टाष्टकविभूषित ।
पञ्चपञ्चकतत्त्वज्ञो रावणोऽह भजस्व माम् ।

[(l 1) B1 3 -विभूषण (for °षित) D5 अष्टाष्ट** (lacuna) (for the post half)]

28 a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 5 7 सा (for तु) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रुषिता (for कुपिता) —c) Ś1 D1 2 तमुवाच (for प्रत्यु°) —d) Ś1 D1 2 अनादृत्य तु (with hiatus) (for तमनादृत्य) —After 28, Ñ1 ins, while V2 cont after 892*

890* किं त्वं वैश्रवणं चैव सर्वदेवनमस्कृतम् ।
भ्रातरं कथयन्मूढ त्व पाप कर्तुमिच्छसि ।

29 a) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 महाबलम्, Ñ2 V B4 D1 3 5 7

G 3 53 29
B 3 47 35
L 3 52 32

महाबाहुं महोरस्कं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
नृसिंहं सिंहसंकाशमहं राममनुव्रता ॥ ३०
पूर्णचन्द्राननं वीरं राजवत्सं जितेन्द्रियम् ।
पृथुकीर्तिं महाबाहुमहं राममनुव्रता ॥ ३१

त्वं पुनर्जम्बुकः सिंहीं मामिहेच्छसि दुर्लभाम् ।
नाहं शक्या त्वया स्प्रष्टुमादित्यस्य प्रभा यथा ॥ ३२
पादपान्काञ्चनान्नूनं बहून्पश्यसि मन्दभाक् ।
राघवस्य प्रियां भार्यां यस्त्वमिच्छसि रावण ॥ ३३

°चलम् (for °गिरिम्) Ś1 G2 इक्ष्वाकुप्य(Ś1 °प), Ñ D5 7 इवाकप, D2 महाकाय (for इवाकम्प्य) —^{b}) Ś1 D1–3 नागेन्द्र- (for महेन्द्र-) Dm1 D8 T1 G3 -सदृशद्युति (for °श पतिम्) —After 29, Ś1 reads 31^{ab}, while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 3 G1 3 M ins

891* सर्वलक्षणसम्पन्नं न्यग्रोधपरिमण्डलम् ।
सत्यमथ महाभागमहं राममनुव्रता ।

[(l 2) T1 महाबाहुम् (for °भागम्) D4 G1 M3 transp महाभागम् and अहं रामम् ❀ Cg न्यग्रोधपरिमण्डलं वटवृक्षमिव महापरिणाहम् । यद्वा न्यग्रोधवद्बहुशाखजन्तुस्तोम तद्वत् सर्वसमाश्रयणीयमिति वा । यद्वा "कूपोदकं वटच्छाया युवतीनां स्तनद्वयम् । शीतकाले भवत्युष्ण- मुष्णकाले च शीतलम् । " इत्युक्तरीत्या सर्वकालेऽपि सर्वजनानुकूल- मित्यर्थ ❀

30 Ñ1 T2 om (hapl) 30 Ñ2 V B1 3 4 D2.3 7 transp 30 and 31 —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महाबल (for °बाहु) —^{c}) ❀ Ct नृसिंहमित्यस्य हिरण्यकशिपुहन्तृत्व व्यङ्ग्यम् ❀ Dm1 D8 G3 -विक्रान्तम् (for सकाशम्) Ś1 D1–3 सिंह सिंहीव दुर्धर्षम्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सिंह सिंहीव विक्रान्तम् —After 30, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins, V2 ins after 28

892* जनकस्य सुता राज्ञ स्नुषा दशरथस्य च ।
रामस्य दयिता भार्यां विद्धि मां पतिदेवताम् ।
पितुर्निदेशाद्भर्तारं वनवास रतव्रतम् ।
अनुव्रता चानुगता विद्धि मां व्रतचारिणीम् ।
तमिन्द्रसमकर्माणं सर्वलोकसुखावहम् । [5]
मां विद्धि सश्रिता नित्यं शचीमिव पुरंदरम् ।
महात्मनि महाभागे रामे शस्त्रभृतां वरे ।
भक्तां भर्तरि मां विद्धि वसिष्ठेऽरुन्धतीमिव ।
अनाधृष्ये सपत्नानां खड्गबाणधनुर्धरे ।
भर्तर्यनन्यां मां विद्धि स्वाहामिव हुताशने । [10]
सश्रित्य सुखमेधन्ते यं प्रजा दीप्ततेजसम् ।
तस्मिन्भर्तरि मां विद्धि विष्णो श्रियमिवाचलाम् ।
सर्वभावानुरक्तां मां तस्यैतां वशवर्तिनीम् ।
समदु खसुखां रामे विद्धि छायामिव ध्रुवे ।

[(l 1) B1 विद्धि (for राज्ञ) —(l 2) V2 पत्नीं (for भार्यां) —(l 3) B3 नियोगाद् (for निदेशाद्) Ñ2 -कृत, D5 7 -कृत- (for -धृत-) —(l 4) B1 3 ब्रह्मचारिणीं (for व्रत°) —(l 5) B4 तमिन्द्र विक्रमाणं (for the prior half). Ñ2 लोके (for -लोक-) —D5 om l. 6 —(l 6) V2 राम, B1 नित्या (for नित्यं) —(l 7) B1 3 धर्मभृतां (for शस्त्र°). V2 राजधर्मभृतां वरे (for the post half) —(l 8) V2 B1 3 नित्या(V2 °त्य) (for भक्ता) —V2 illeg for the post half —Ñ2 D5 7 om l 9 —(l 9) V2 B1 अप्रधर्ष्ये, B3 अप्रधास्ये (for अनाधृष्ये) V2 रामे खड्गधनुर्धरे, B1 4 चापखड्गधरद्विषि (for the post half) —V2 illeg from स्वाहाम् in l 10 up to l 14 B2 om l 11–12 —(l 11) B3 प्रभा- (for प्रजा) —(l 13) B1 3 4 तस्येष्टा (for तस्यैता) —(l 14) B1 3 ध्रुवा (for ध्रुवे)]

—Thereafter V2 cont 890*

—After 30 (transp.), V1 reads 37^{cdef}, 35^{ab} and 32^{ab}

31 D1 5 G2 om (D1 G2 hapl) 31 Ś1 reads 31^{ab} after 29 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 7 transp 30 and 31 —^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 7 -चन्द्रनिभ (for -चन्द्रानन) Ś1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 राम, Ñ2 V B1 3 4 D7 शूर (for वीर) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 7 M1 राजपुत्र, D3 रामभद्र (for राज- वत्स) Ñ2 V1 D7 यशस्विन (for जितेन्द्रियम्) Dg1 T3 राजलक्ष(T3 °म लक्ष्म)णसयुत ❀ Ct राजा चासौ वत्स श्रेष्ठराजस्त, यद्वा दशरथपुत्रम् ❀—Ś1 om and V2 illeg for 31^{cd} —^{c}) B3 पृथुवीर्यं, Dg1 T3 ध्रुवकीर्तिं (for पृथुकीर्तिं) Ñ B1 3 D2 3 7 T2 महावीर्यम्, V1 °धैर्यं, B4 °कीर्तिम्, Dg1 T3 °सत्त्वम्, D4 T1 G1 3 M1 °त्मानम्, M2 °भागम् (for महाबाहुम्) —^{d}) V1 महाबाहुम् (for अहं रामम्)

32 V1 reads 32^{ab} after 35^{ab} (cf v l 30) —^{ab}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 व्याघ्रीं (for सिंहीं) Ñ V B1 3 4 D5 7 T1 मामिच्छसि सुदुर्लभा (for ^{b}) Ś1 D1–3 जम्बुकस्त्व नर(D3 पुनर्)व्याघ्रीं मामुपासितुमिच्छसि —V2 om 32^{cd} —^{c}) Ś1 D2 च (for [अ]हं). Ñ1 प्राप्तु, D1 3 T2 द्रष्टुम् (for स्प्रष्टुम्) —^{d}) Ñ1 भास्करस्य (for आदि- त्यस्य) Ś1 Ñ1 B1 Dg1 T3 प्रभा (for प्रभा) Ñ1 B1 इव (for यथा) B4 D1 यथा प्रभा (by transp) (for प्रभा यथा) —After 32, Ś1 D1 2 read 38^{ab}

33 Ś1 D2 om 33–35^{b} D1 om, V2 illeg for 33 —^{b}) M3 द्रक्ष्यसि (for पश्यसि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दुर्मते (for मन्दभाक्) ❀ Cg पादपानिति । आसन्नमरणा वृक्षा- न्स्वर्णमयान्पश्यन्तीति प्रसिद्धि । मन्दभाक् मन्दभाग्य । यद्वा मन्द क्षीणमायुरादिकं भजतीति मन्दभाक् । मद्भिलाषयुक्तस्त्व सद्यो मरिष्यसीति भाव ❀—^{d}) G1 स त्वम् (for यस्त्वम्) Dt1 lacuna, D4 6 राक्षस (for रावण). Ñ2 V1 B1 3 4 D5 यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि, Dm1 D8 G3 अधिगतु त्वमिच्छसि, D7 बलात्त्वं हर्तुमिच्छसि. —After 33, Ñ2 ins .

क्षुधितस्य च सिंहस्य मृगशत्रोस्तरस्विनः ।
आशीविषस्य वदनाद्दंष्ट्रामादातुमिच्छसि ॥ ३४
मन्दरं पर्वतश्रेष्ठं पाणिना हर्तुमिच्छसि ।
कालकूटं विषं पीत्वा स्वस्तिमान्गन्तुमिच्छसि ॥ ३५
अक्षि सूच्या प्रमृजसि जिह्वया लेढि च क्षुरम् ।
राघवस्य प्रियां भार्यामधिगन्तुं त्वमिच्छसि ॥ ३६   G 3 53 5 B 3 47 4 L 3 52 3

893* यो रामस्य प्रिया भार्यां स्वरूप नेतुमिच्छसि ।

—Thereafter Ñ2 reads 37^{cdef} —After 33, B3 reads 35^{ab} (including star passages), while D3 reads 38^{ab} —After 33, D5 reads 37^{ef} twice (second time as in Ñ2)

34 Ś1 D2 om 34 (cf v l 33) D1 3 transp ^{ab} (followed by 894*) and ^{cd} and D1 reads 34 after 35 —^{a}) Dg1 [इ]व, D1 3 4 T2 G2 3 M [ए]व (for च) ❀ Cg क्षुधितस्य तरस्विन इति चाशीविषस्यापि विशेषणम् ❀ V2 B1 3 4 कोपितस्ये(B4 °स्यै)व बलिनो —^{c}) D1 3 क्रुद्धस्य, T1 च मुखाद् (for वदनाद्) —^{d}) M1 आहर्तुम् (for आदातुम्) D1 3 पुरत स्थातुमिच्छसि, G2 दतानादातुमिच्छमि —For 34^{cd}, Ñ1 subst, D1 3 ins after 34^{ab}

894* आमिष खादतो मोहान्मुखादाहर्तुमिच्छसि ।

[Ñ1 आमिषान्यदनो घोरान् (for the prior half) D1 आदातुम् (for आहर्तुम्)]

—For 34, Ñ2 V1 D5(Ñ2 reads after 37, D5 after 37^{ef} [r]) 7 subst, V2 B1 3 4 ins after 34^{ab}

895* सिंहस्य खादतो मास मुखादादातुमिच्छमि ।

[V2 illeg after सिंहस्य]

—Ñ2 V1 B3 D5 cont

896* यो रामस्य प्रिया भार्यां बलाद्धर्तुमिहेच्छसि ।

[Ñ2 त्वमाहर्तुमिहेच्छसि, V1 इतो नेतुमिहेच्छसि, D5 त्व मां हर्तुमिहेच्छमि (for the post half)]

—After 34, M3 reads 39^{cd}, 38^{ab}, 36 and 39^{cd} (r) (including star passages)

35 For sequence in V1, cf v l 30 Ś1 D2 7 G1 M3 om 35^{ab} (for Ś1 D2, cf v l 33) D4 om (hapl) 35 and 36 Ñ1 V2 om (hapl) 35 B3 reads 35^{ab} (including star passages) after 33 D3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{b}) T3 हतुम् (for हर्तुम्) —After 35^{ab}, Ñ2 B1 3 4 ins

897* यो रामस्य प्रिया भार्यां मामितो नेतुमिच्छसि ।

[D3 स्वपुरीं (for मामितो) B1 बलात्त्व हर्तुमिच्छमि (for the post half)]

—B3 cont, D5 ins after 35^{ab}.

898* यो रामस्य प्रिया भार्यां पापबुद्ध्या निरीक्षसे ।

[D5 निरीक्ष्यसे]

—Thereafter B3 (further) D5 cont 902*

—After 35^{ab}, T3 ins the line of 39^{cd} —D5 om (hapl) 35^{c}–37^{d}, T3 om (hapl) 35^{cd} —^{c}) V1 Dg1 Dt1 D3 6–8 T2 G1 2 M कालकूट- (for °ट) —After 35, V1 B4 ins

899* यो रामस्य प्रिया भार्यां स्वपुरीं नेतुमिच्छसि ।

[V1 पुरीं नेतु त्वमिच्छसि (for the post half)]

—After 35, B3 reads 36^{cdef}, while D1 reads 34 (^{ab} and ^{cd} transp), whereas T2 reads for the first time 38^{cd}, repeating it in its proper place

36 For sequence in M3, cf v l 34 D4 5 om, 36, cf v l 35) G1 om (hapl) 36–37^{b}, M2 reads 37, 38^{ab} and 36 after 39 V2 illeg for 36^{ab} —^{a}) G3 अक्षौ (for अक्षि) Ś1 D1–3 G3 विमृशसि (for प्रमृजसि) Ñ1 अक्षिणी ह्यजसे सूच्या —^{b}) Ś1 लिह्यसि, Ñ1 लिहसे, D1–3 लिहसि, M2 लेहि च (for लेढि च) —For 36^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 subst

900* त्व क्षुर जिह्वया लेक्षि सूच्या स्पृशसि लोचने ।

[V1 त्व क्षुराकया लेक्षि (subm) (for the prior half) V1 B1 लोचन (for °ने)]

—After 36^{ab}, Ñ1 reads 39^{cd}, 908*, 39^{ab} and 38 —After 36^{ab}, M1 ins, while Ñ1 after 37^{ab}, G1 after 38 and M3 ins after 38^{ab}

901* दृष्ट्वा विष महाघोरमङ्गुल्या तुदसे भृशम् ।

[Ñ1 मुखे (for भृशम्)]

—D1 2 om 36^{c}–37^{d}, D3 om 36^{cd} —^{c}) Ś1 श्रीरामस्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 G2 M1 यो रामस्य (for राघवस्य) —^{d}) Ś1 अपहर्तुं, M3 अभिगतु (for अधिगन्तु) Ñ1 योभिहर्तुमिहेच्छसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 पापबुद्ध्या निरीक्ष्य(B4 °क्ष)से —After 36, Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D7 M3 ins, B3 D5 cont after 898*, D1–3 ins after 37

902* व्याघ्रयास्तरुणपुत्राया प्रजामादातुमिच्छसि ।

[D1 पुत्रम् (for प्रजाम्) M3 इच्छति (for इच्छमि)]

—Ś1 D1 2 cont

903* सिंह सुप्त वने दुर्गे मौर्ख्याद्बोधयसे तदा ।

[D1 om (hapl) from दुर्गे up to 40^{a}. D2 दुर्ग]

—Ñ2 V1 B1 3 4 D7 cont

904* यो रामस्य प्रिया भार्यां विध्वंसयितुमिच्छसि ।

G 3 53 32
B 3 47 42
L 3 52 0

अवसज्य शिलां कण्ठे समुद्रं तर्तुमिच्छसि ।
सूर्याचन्द्रमसौ चोभौ पाणिभ्यां हर्तुमिच्छसि ।
यो रामस्य प्रियां भार्यां प्रधर्षयितुमिच्छसि ॥ ३७

अग्निं प्रज्वलितं दृष्ट्वा वस्त्रेणाहर्तुमिच्छसि ।
कल्याणवृत्तां रामस्य यो भार्यां हर्तुमिच्छसि ॥ ३८

अयोमुखानां शूलानामग्रे चरितुमिच्छसि ।
रामस्य सदृशीं भार्यां योऽधिगन्तुं त्वमिच्छसि ॥ ३९

यदन्तरं सिंहशृगालयोर्वने
यदन्तरं स्यन्दनिकासमुद्रयोः ।
सुराग्र्यसौवीरकयोर्यदन्तरं
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४०

यदन्तरं काञ्चनसीसलोहयो-
र्यदन्तरं चन्दनवारिपङ्कयोः ।
यदन्तरं हस्तिबिडालयोर्वने
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४१

37 For sequence in V1 M2, cf v l 30 and 36 D1 2 5 om 37^{abcd}, G1 om 37^{ab} (for D5, cf v l 35 and for D1 2 G1, 36) Ś1 M3 om (M3 hapl), V2 illeg for 37 Ñ1 D3 transp 37^{ab} and 37^{cd} Dg1 T3 repeat 37^{ab} after 37 —^{a}) Ñ2 B1 अवसह्य, V1 आमज्य च, D3 अवबध्य (for अवसज्य) —^{b}) Ñ1 सागरे, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 सागर (for समुद्र) —After 37^{ab}, Ñ1 ins 901*, while T3 (second time) ins the line of 39^{cd} —After 37^{ab}, Ñ2 B1 3 4 ins

905* रामस्य दयिता भार्यां यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि ।

[D3 वर्षयितुम् (for यस्त्व हर्तुम्)]

—D7 om (hapl) 37^{cd} Ñ2 reads 37^{cdef} after 893*, while B3 reads 37^{cdef} after 35 —^{c}) Ñ V1 B1 3 4 D3 देवौ (for चोभौ) —^{d}) V1 B1 3 4 Dm1 D3 8 G2 3 पाणिना (for °भ्या) Ñ V1 B1 3 4 D3 स्प्रष्टुम् (for हर्तुम्) —D5 reads 37^{ef} twice (second time as in Ñ2) after 33 —^{e}) D7 G1 रामस्य दयिता (G1 सदृशीं) भार्यां —^{f}) Ñ2 V1 B1 3 4 बलात्त्वं हर्तुमिच्छसि, Dg1 T3 G2 अधिगन्तु त्वमिच्छसि, D1 2 अपहर्तुं त्वमर्ह (D2 °मिच्छ) सि, D3 अपहर्तुमिहेच्छसि, D5 7 यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि, G1 यस्त्वं धर्षितुमिच्छसि, M2 प्रसन्नयितुमिच्छसि —After 37, Ñ2 reads 895*, Dg1 T3 repeat 37^{ab}, while D5 reads 895* after 37^{ef} (r) —After 37, Dm1 reads 39^{ab}, while D1-3 ins 902*

38 For sequence in Ñ1 M2 3, cf v l 34 and 36 V1 T3 om (hapl) 38 D4 G1 om (hapl) 38^{ab} Ś1 D1 2 read 38^{ab} after 32 Ñ2 B1 3 4 D5 7 transp 38 and 39 D3 reads 38^{ab} after 33 D8 reads 38^{ab} after 39^{ab} —^{ab}) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 बद्धा, T1 स्पृष्ट्वा, G3 कृत्वा, M2 दीप्त (for दृष्ट्वा) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 वस्त्राते नेतुम् (for वस्त्रेणाहर्तुम्) Ś1 D1-3 पावकस्य समिद्धस्य शिखां त्वं स्प्रष्टुमिच्छसि —After 38^{ab}, M3 ins 901* —T2 repeats 38^{cd} here (cf v l 35) Ś1 om 38^{c}–40 D1 om 38^{c}–40^{a}, D2.3 om (hapl) 38^{c}–39 M3 om (hapl) 38^{c}–39^{b} —^{c}) Dt1 D6 T2 यो भार्यां (for रामस्य) —^{d}) V2 D5 7 भार्यां यो (by transp) Dt1 D6 T2 रामस्याहर्तुमिच्छसि. —After 38, Ñ1 ins

906* ... ... त्वमभिकाङ्क्षसे ।,

while Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins, V1 ins after 39.

907* कृष्णसर्पमतिक्रुद्धं श्वसन्तं त्वं महाविषम् ।
स्प्रष्टुमिच्छसि हस्तेन यन्मां त्वमनुकाङ्क्षसे ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 तु, B3 om (for त्वं) V1 वमन तु; G (ed) निश्वसन (for श्वसन्त त्वं) —(l 2) V1 B1 3 4 अभिकाङ्क्षसि (B4 °से) (for अनुकाङ्क्षसे)]

—After 38, G1 ins 901*

39 For sequence in Ñ1 M2 3, cf v l 34 and 36 S1 D1-3 om 39, M2 om. 39^{ab} (for all, cf v l 38). V2 illeg for 39–41 Ñ2 B1 3 4 D5 7 transp 38 and 39 Dg1 transp ^{ab} and ^{cd} and repeats 39^{cd} in its proper place Dm1 reads 39^{ab} after 37 —^{b}) Dt1 D6 T3 मध्ये (for अग्रे) B1 भवितुम्, Dg1 पतितुम् (for चरितुम्) Ñ1 अग्रेषु परिवर्तसे —After 39^{ab}, D3 reads 38^{ab} —G1 om (hapl) 39^{cd} —^{c}) T2 G2 M3 दयिता (for सदृशीं) —^{d}) Dm1 D3 G3 [ऽ]भिगन्तु (for ऽधि°) Ñ1 योऽपहर्तुमिहेच्छसि, Ñ2 V1 B. D5 7 यदि त्वं नेतुमिच्छसि, B1 यदितो नेतुमिच्छसि, B3 पापबुद्ध्या निरीक्षसे —After 39, Ñ1 ins

908* ... पुत्रपुत्राया प्र*माहर्तुमिच्छसि ।,

while V1 ins 907* after 39

40 S1 om 40, D1 om 40^{a} (cf v l 38) V2 illeg for 40 (cf v l 39). —^{b}) ꣸ Cr m g स्यन्दिनिका क्षुद्रनदी ꣸ —B1 3 om 40^{cd} Dg1 reads 40^{c}–41^{b} in marg —^{c}) Ñ1 D1-3 सुराष्ट्र-, V1 सुवृष्टि-, Ñ2 B4 D4 M3 सुराग्र, G2 सुराश-, Cr m g k t as in text (for सुराग्र्य-) —D5 6 om (D5 hapl) 40^{d}–41^{b} —^{d}) T3 तथा (for तव) Ñ1 तदंतर रावण राघवस्य ते, Ñ2 D7 तदतर ते रघुनदनस्य च, B4 Dm1 D1 2 8 T1 G1 2 M तदतर वै तव राघवस्य च (D8 T1 -), D3 तदतर तुभ्य च राघवस्य च

41 V2 illeg for 41 (cf v l. 39). D5 6 om 41^{ab}; Dg1 reads 41^{ab} in m. (for all, cf v l 40) T3 om.

यदन्तरं वायसवैनतेययो-
यदन्तरं मद्गुमयूरयोरपि ।
यदन्तरं सारसगृध्रयोर्वने
तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥ ४२

तस्मिन्सहस्राक्षसमप्रभावे
रामे स्थिते कार्मुकबाणपाणौ ।
हृतापि तेऽहं न जरां गमिष्ये
वज्रं यथा मक्षिकयावगीर्णम् ॥ ४३

इतीव तद्वाक्यमदुष्टभावा
सुदुष्टमुक्त्वा रजनीचरं तम् ।
गात्रप्रकम्पाद्व्यथिता बभूव
वातोद्धता सा कदलीव तन्वी ॥ ४४

तां वेपमानामुपलक्ष्य सीतां
स रावणो मृत्युसमप्रभावः ।
कुलं बलं नाम च कर्म चात्मनः G 3 53 62 B 3 47 50 L 3 52 42
समाचचक्षे भयकारणार्थम् ॥ ४५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

(hapl) 41 B3 reads 41 in marg —ᵃ) Ñ1 D3 -कृष्ण, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 -नील- (for -सीस-) D4 G1 -सीसयोर्द्वयोर् (for -सीसलोहयोर्) —ᵇ) V1 यदतर स्यदनिकासमुद्रयो (=40ᵇ) —D4 om (hapl.) 41ᶜ, Ñ1 transp ᶜ and ᵈ —ᶜ) D5 तद् (for यद्) V1 विराडयोर्, G1 2 M2 3 बि(M2 3 वि)लाळयोर् (for बिडालयोर्) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 भवेत् (for वने) —ᵈ) D4 यद् (for तद्) Dt1 D6 G2 तथा (for तव) Ś1 D1 तदतर वै तव राघवस्य च, Ñ1 तदतर रावण राघवस्य च, Ñ2 B1 3 4 D5 7 तदतर स्यात्तव राघवस्य च, V1 तदतर ते रघुनदनस्य च —After 41, Ñ(Ñ1 after 42ᵇ) ins, D1 3 ins after 42

909* यदन्तर ब्राह्मणशूद्रयो क्षितौ
यदन्तर भास्करतारयोर्दिवि ।
यदन्तर श्येनसुपर्णयो रणे
तदन्तर दाशरथेस्तवैव च ।

[Ñ1 transp l 1-2 and 3-4 —(l 1) D1 क्षत्रिययोर् (for शूद्रयो क्षितौ) —(l 2) Ñ1 illeg for भास्कर- —D1 om l 3-4 —(l 3) D1 यदतर वै तव राघवस्य तु, D3 यदतर सारसगृध्रयोवने (= 42ᶜ) —(l 4) Ñ1 D3 तदतर तुभ्य च राघवस्य च]

42 D4 om (hapl) 42, Ñ2 om (hapl) 42ᵃᵇ, Ñ1 om (hapl) 42ᵃ —ᵇ) Ś1 D1-3 यदतर काकमयूरयोर्वने, Ñ2 यदतर बर्हिण।जरीटयो (sic), V1 B1 यदतर बर्हिणकाक (B1 °पार)योर्भवेत्, B3 D5 7 यदतर बर्हिणला(B3 °ना)वयोर्भवेत्, B4 यदतर बर्हिबलाकयोर्वने —After 42ᵇ, Ñ1 ins 909* —ᶜ) Ñ2 तद् (for यद्) Dt1 D6 हसक (for सारस-) Ñ1 -कोकयोर् (for -गृध्रयोर्) Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 भवेत् (for वने) —V2 illeg for ᵈ —ᵈ) Dt1 D6 G2 तथा (for तव) Ñ1 illeg for वैव च Ś1 D1 तदतर वै तव राघवस्य च, Ñ2 V1 B1 4 D5 7 तदतर ते रघुनदनस्य च (B1 तु), B3 तदतर स्यात्तव राघवस्य च, D2 3 तदतर तुभ्य च राघवस्य च —After 42, D1 3 ins. 909*

43 ᵃ) Ñ1 illeg up to हृ V1 B3 यस्मिन् (for तस्मिन्) V1 -समप्रभावे (for °प्रभावे) —ᵇ) Ś1 D1-3 रण(D2 °णे)स्थिते राक्षस चडवेगे(D1 चडवैरिणि) —ᵈ) Ś1 D2 वज्रो, B3 Dt1 D6 8 Ct आज्य, Cv r m g k as in text (for वज्र) ❀ Cv वज्र रत्नविशेषशकलम्।, Cr m वज्र रत्नविशेष । अवगीर्ण ग्रस्त तण्डुलखण्डरूप मक्षिकया ग्रस्यते। यद्वा वज्रमाज्य वज्रो वा आज्यमिति श्रुते ।, Cg वज्र हीररत्न मक्षिकया तण्डुलखण्डभ्रान्त्या ग्रस्तं हीररत्नमित्यर्थ । यथा न जीर्णं भवति । यद्वा मक्षिकया सदावगीर्णं भुक्त वज्रमाज्यम्। "वज्रो वा आज्यम्" इति श्रुते । यथा न जीर्णं भवतीत्यर्थ । तथा अह त्वया हृतापि ते जीर्णता न गमिष्ये न गमिष्यामि। प्रत्युत तवैव मरण प्रापयिष्यामीत्यर्थ ❀ Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 निगीर्ण(Ś1 °र्ण), Dg1 D4 विगीर्णं, D2 निकीर्ण, G3 M2 3 [अ]वकीर्णं, Cv [अ]वशीर्णं (for [अ]वगीर्णम्) —After 43, Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 ins

910* शक्या शची वज्रधरस्य हर्तुं
शिखापि वा दीप्तशिखस्य वह्ने ।
स्थाणोरुमा वा जगदीश्वरस्य
नाह त्वया रावण राघवस्य ।

[(l 2) B4 स्वाहापि (for शिखापि) —(l 4) V1 न हि (for नाह)]

44 ᵃ) Ś1 Ñ1 इत्येव तद्, B1 इतीव त, B3 इतीरित (for इतीव तद) —ᵇ) Ś1 D2 सुरूक्षम्, Ñ1 प्रदुष्टम्, D1 सुरूष्टम् (for सुदुष्टम्) V1 B4 Dm1 D3 4 7 उक्ता, T3 उक्त, Cg as in text (for उक्त्वा) Ś1 D1 2 रजनीचरस्य, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 °चरेण, G3 °चरेंद्र, M2 °चरेश (for रजनीचर तम्) —ᶜ) Ś1 D1 2 गात्रप्रकपैर्, D3 4 G1 M1 3 °प्रकप- (for °प्रकम्पाद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्र(B1 इ)त्युच्य(B3 °त्येत्य) सीता व्यथिता चकपे —ᵈ) Ś1 स्पृष्ट्वैवमुक्ता, Ñ1 वात प्रणुन्ना, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 छिन्नेव मुक्ता, V1 दृष्ट्वैव मुक्ता, Dg1 T3 वाताहता सा, D1-3 स्पृष्ट्वैव(D3 °ष्ट्वैन) मुक्ता (for वातोद्धता सा) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 गजेन (for [इ]व तन्वी)

45 ᵃ) Ñ1 अवधार्य, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 अभिवीक्ष्य, V1

४६

G 3.54 1 / B 3 48 1 / L 3 53 0
एवं ब्रुवत्यां सीतायां संरब्धः परुषाक्षरम् ।
ललाटे भ्रुकुटीं कृत्वा रावणः प्रत्युवाच ह ॥ १
भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्न्यो वरवर्णिनि ।
रावणो नाम भद्रं ते दशग्रीवः प्रतापवान् ॥ २
यस्य देवाः सगन्धर्वाः पिशाचपतगोरगाः ।
विद्रवन्ति भयाद्भीता मृत्योरिव सदा प्रजाः ॥ ३
येन वैश्रवणो भ्राता वैमात्रः कारणान्तरे ।
द्वन्द्वमासादितः क्रोधाद्रणे विक्रम्य निर्जितः ॥ ४
मद्भयार्तः परित्यज्य स्वमधिष्ठानमृद्धिमत् ।
कैलासं पर्वतश्रेष्ठमध्यास्ते नरवाहनः ॥ ५
यस्य तत्पुष्पकं नाम विमानं कामगं शुभम् ।
वीर्यादावर्जितं भद्रे येन यामि विहायसम् ॥ ६

अवलोक्य, D1 2 L2 M1 उपलभ्य, D7 उपधार्य (for उपलक्ष्य) —[b]) Ś1 D1 2 मृत्युरिवोग्रतेजा (D2 °तेजसा), Ñ1 illeg after त्यु, D3 मृत्युरिवोग्ररूप (for °समप्रभाव) —[c]) G2 बल कुल (by transp) K(ed) च स्व (for चात्मन) Ñ1 न्स चेव (illeg), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तथव वीर्यं (for च कर्म चात्मन) Ś1 D2 कुल बल वीर्यमथापि चात्मन, D1 3 कुल बल वीर्यमथापि नाम —[d]) B4 D1–3 स्वम्, T2 M1 तदा (for सम्-)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 रावणभर्त्सन, Ñ1 D7 सीतावाक्य, B1 सीतारावणसवाद, D1 रावणनिर्भर्त्सन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D3 5 7 53, V1 52, V2 55, B4 54, Dg1 Dt1 Dm1 D6 T G2 3 M1 2 47, D1 4 49, D8 46, G1 37, M3 48 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

46

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 Ś1 Ñ1 D1–3 om 1. —[a]) B4 इति, G2 तथा (for एव) Dg1 Dt1 D5.6 T1 2 G M1 Ck ब्रुवत्या (for ब्रुवत्या) —[b]) D5 7 सरब्ध, G1 सक्रुद्ध, Cg t as in text (for सरब्ध) Dt1 D4 6 T1 M3 Ct परुष वच, G2 पुरुषाक्षर, M1 परुषाक्षर —[c]) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D4–6 8 T G1 भ्रुकुटि Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बद्ध्वा (for कृत्वा) —[d]) Dg1 ता (for ह)

2 [b]) Ś1 Ñ2 V B3 Dg1 Dm1 D5 7 G2 M1(before corr as in text) Ct सापत्नो, Ñ1 सवणो, Dt1 D6 सापत्न्ये, D3 सपत्नो (for सापत्न्यो) ❀ Ct 'सापत्ने' इति पाठे मातृसपत्नीपुत्रत्वे प्रसिद्ध इत्यर्थ । भ्रातेत्यत्र च साक्षात् इति तदा पाठ । एतेन कुलप्राशस्त्यमुक्तम् ❀ Dg1 Dt1 D4 G1 3 M3 वरवर्णिनी

3 D2 om 3 —[a]) Dg1 च (for स) —[b]) Ś1 Dm1 D1 3 6 8 T2 G2 3 M3 पिशाचा पत(Dm1 D8 पन्न)गोरगा, Ñ1 पिशाचोरगदानवा, Ñ2 B1 3 D5 7 सपिशाचा सपन्नगा (B3 [*sup lin* also] सकिनरा), V पिशाचाश्च सपन्नगा, B4 पिशाचा सपन्नगा (subm) —[c]) Dt1 D6 सदा, Dm1 D8 मया, Cg as in text (for भयाद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भद्रे (for भीता) —[d]) Ś1 मह, Ñ1 यथा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मम, G(ed) मुखात (for सदा)

4 [a]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D1 5 7 8 T1 G3 M1 2 राजा (for भ्राता) —[b]) Ś1 Dg1 Dm1 D1–4 8 T1 2 G M(M1 *inf lin sec m* also as in text) Cv g k द्वैमात्र (M3 °त्र), Ct as in text (for वैमात्र). ❀ Cv द्वैमात्र सापत्न ।, Cg द्वयोर्मात्रोरपत्य द्वैमात्र सपत्नीपुत्र इत्यर्थ ।, Ck द्वैमात्र इति । द्वितीया माता द्विमाता तस्यापत्य द्वैमात्र । मातुरुत्सख्येत्युत्व न भवति । द्विशब्दस्येह सख्याप्राधान्याविवक्षणात् ।, Ct वैमात्र भ्रातृत् । 'द्वैमात्र' इति पाठे द्वितीया माता द्विमाता । तदपत्यमित्यर्थे 'मातुरुत्' इत्युत्वाभाव आर्ष । अस्य द्विशब्दस्य द्विपूरणार्थत्वेऽपि सख्यार्थत्वाभावान्नोत्त्वमित्यन्ये ❀ D6 कारणातर —[cd]) D3 आसाद्य च (for °दित) M1 कोपाद् (for क्रोधाद्) Ñ1 द्वद्वयुद्धस्तव क्रोधात्, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 क्रुद्धेन द्वद्वमासाद्य (for [c]) Ñ1 ततो, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 मया (for रणे) D3 स चाशु विनिपातित (for [d]) Ś1 D1 2 द्वद्वमासाद्य युद्धेन बलेनाशु विनिर्जि(Ś1 मया जि)त, V1 क्रुद्धेन युद्धमासाद्य मयास्य विनिर्जित

5 [a]) Ś1 Ñ1 D1–3 मद्भयाच्च, Ñ2 V B1 3(*sup lin* also) 4 D5 7 म(B1 3[orig] य)द्भयात्स्व-, Dm1 मद्भयात्तत् (for मद्भयार्त) —[b]) D3 ऋद्धिमान् —[c]) Ś1 कैलासपर्वत श्रेष्ठम्

6 [a]) Ś1 B1 तस्य (for यस्य) V1 यत्, B1 [ए]तत्; M2 त (for तत्) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 महत्, Ñ1 मया (for शुभम्) —[c]) V1 T1 एवार्जित, B1 इव जित, B3 (after corr *sec m* as in text) G2 M3 अवजित, Dg1 D4 T2 3 M1 उपार्जित, Dm1 D8 आवर्तित, G1 M2 अपहृत, Ct as in text (for आवर्जितं) D4 भद्र Ś1 D1–3 वीर्येण विजित(D1 निर्जित, D2 विहित) भद्रे —[d]) L(ed) तेन (for येन) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M3 विहायसा (for °सम्)

मम संजातरोषस्य मुखं दृष्ट्वैव मैथिलि ।
विद्रवन्ति परित्रस्ताः सुराः शक्रपुरोगमाः ॥ ७
यत्र तिष्ठाम्यहं तत्र मारुतो वाति शङ्कितः ।
तीव्रांशुः शिशिरांशुश्च भयात्संपद्यते रविः ॥ ८
निष्कम्पपत्रास्तरवो नद्यश्च स्तिमितोदकाः ।
भवन्ति यत्र तत्राहं तिष्ठामि च चरामि च ॥ ९
मम पारे समुद्रस्य लङ्का नाम पुरी शुभा ।
संपूर्णा राक्षसैर्घोरैर्यथेन्द्रस्यामरावती ॥ १०
प्राकारेण परिक्षिप्ता पाण्डुरेण विराजिता ।
हेमकक्ष्या पुरी रम्या वैदूर्यमयतोरणा ॥ ११
हस्त्यश्वरथसंबाधा तूर्यनादविनादिता ।
सर्वकामफलैर्वृक्षैः संकुलोद्यानशोभिता ॥ १२
तत्र त्वं वसती सीते राजपुत्रि मया सह ।
न स्मरिष्यसि नारीणां मानुषीणां मनस्विनि ॥ १३ G 3 54 1 B 3 48 1 L 3 53 1

7 G3 missing from रोषस्य up to थि in ^{b} on a damaged fol —^{b}) B3 D4 G1 3 M2 मैथिली —^{c}) Ñ2 D7 विद्रवने, D3 प्रपतति (for विद्रवन्ति) Ś1 D1 2 प्रपतति परित्रस्ता, Ñ1 विद्रवति दिश सर्वा —^{d}) M2 -पुर सरा (for -पुरोगमा) Ś1 Ñ1 D1–3 सर्व(Ñ1 D1 °र्वे)भूता दिशो दश, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सर्वे(Ñ2 °र्वे) लोका दिशो दश —After 7, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

911* मया शक्रोऽपि विक्रम्य मत्तैरावणगर्वित ।
वृत सुरगणै सर्वै समरे निर्जित पुरा ।
पाशहस्तो विपाशस्तु रणे वरुण एव च ।
भग्न प्रयात सहसा मया सीते ह्यपा पति ।
कालमुद्गरहस्तश्च मृत्युप्रहरणो रणे । [5]
यमो याम्या दिश नीतो मद्भयान्न विचेष्टते ।
इमे च लोकपाला वै समग्रैर्दैवतै सह ।
मामुपायान्ति गच्छन्त शङ्किता सर्वतो दिश ।

[(l 1) B1 -पृष्ठग (for -गवित)

☞ V2 illeg from the post half of l 2 up to 3 51 4^b —(l 3) V1 च (for तु) Ñ2 D5 7 तु (for च) —(l 4) B4 सीतेत्यपा (for सीते ह्यपा) V1 गति (for पति) —(l 5) B1 3 4 कालो (for काल-) —(l 7) V1 य इमे, B1 त इमे, B4 इमे ते (for इमे च) Ñ2 D5 7 समस्तैर् (for समग्रैर्) —(l 8) B1 3 4 माम(B3 ममा)ग्रे यान्ति (for मामुपायान्ति) B1 सहिता (for शङ्किता)]

8 ^{a}) Ñ2 भद्रे (for तत्र) —^{b}) M3 transp मारुतो and शङ्कित Ñ1 वायुर्वाति विशङ्कित —^{c}) Ś1 D1 2 दीप्त, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 तीक्ष्ण- (for तीव्र-) Ś1 मे, Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 त्व (for च) T1 Cr k अमृतांशुश्च, M3 शिशिराश्चैव, Cg t as in text (for शिशिरांशुश्च) —^{d}) G3 missing from पद्यते up to निष्कम् in 9^a on a damaged fol D4 सतप्यते (for संपद्यते) Dt1 D6 दिवि, G1 रव, M1 (after corr inf lin sec m as in text) गति, Cg k as in text (for रवि)

9 G3 missing up to निष्कम् in 9^a (cf v l 8) —^{a}) V1 निकप- Ñ1 V1 B1 4 D5 7 पर्णास, T2 -वातास् (for पत्रास्) —^{b}) D2 [अ]स्तमितोदका —^{c}) Ñ2 तत्र (for यत्र) V1 B4 M3 यत्र (for तत्र) B1 D1–3 5 7 G1 M2 transp यत्र and तत्र Dg1 T3 एव भव(T3 °व)ति यत्राह —^{d}) Ś1 D1–3 वरवर्णिनि, Ñ2 B1 3 विचरामि च, D5 7 च रमामि च (for च चरामि च)

10 ^{a}) D2 [आ]पुरे (sic), G3 [अ]पारे (for पारे) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 महापुरी, G3 पुरीमित्र (corrupt) (for पुरी शुभा) —^{c}) B1 सपन्ना (for संपूर्णा) T2 क्रूरैर् (for घोरैर्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1–3 5 7 इन्द्रस्येव, B4 इन्द्रस्यैव (for यथेन्द्रस्य)

11 Ñ2 om (hapl) from प in ^{a} up to रेण in ^{b}. —^{a}) Ś1 B1 3 4 D1–3 5 7 प्रवृद्धेन, Ñ1 सुवर्णेन, V1 समृद्धेन (for परिक्षिप्ता) —^{b}) B1 3 4 Dg1 D4 7 T1 2 G M पाडरेण Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 समावृता, T3 G2 M1 3 °जता (for विराजिता) Ñ1 काचनेन समतत —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 D1 2 5 7 8 हेमकक्षा, Cg t cite as in text (for °कक्ष्या) Ś1 D1–3 [अ]तरा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दृष्टि- (for पुरी) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 G M वैडूर्य- Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1–3 5 7 वैडू(Ñ2 B1 3 4 D7 °दू)र्यमणि-, V1 वैदूर्यमाल- —After 11, G2 ins, while Dm1 D8 G3 K(ed within brackets) ins after 12^{ab}

912* शत(G2 दश)योजनविस्तीर्णा त्रिंशद्योजनमायता ।

12 ^{a}) Ś1 सपूर्णा (for -संबाधा) —^{b}) Ś1 D1–3 नाना-तूर्य- (for तूर्यनाद-) Ś1 B1 3 4 D2 3 -निनादिता (for -विनादिता) Ñ1 तूर्यसनादनादिता —After 12^{ab}, Dm1 D8 G3 K(ed within brackets) ins 912* —^{cd}) Dg1 T1 Cg काल- (for काम-) G3 damaged for वृक्षै स Dt1 D6 -भूषिता, Cg as in text (for शोभिता) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 उद्यानैरुप(V1 B1 °श्चैव, B3 4 °श्चोप)शोभिता (for ^{d})

13 ^{a}) Dt1 D6 वस हे, Cm g as in text (for वसती) Ś1 D1–3 तत्र सीते वसती त्व(D1 °व), Ñ1 वत्स्यसि त्व तत्र सीते, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तस्मिन्वसती त्व सीते, T3 तत्रैव वस सीते त्व ❀ Cg वसती वसन्ती । अनित्यमागमशासनमिति नुमभाव ❀ —^{b}) B1 3 Dg1 Dm1(after corr sec m as in text) D6 8 G1 M3 (after corr pr m as in text) -पुत्री (for -पुत्रि) —Ś1 D3 om (hapl)

G 3 54 18
B. 3 48. 14
L 3 53 18

भुञ्जाना मानुषान्भोगान्दिव्यांश्च वरवर्णिनि ।
न स्मरिष्यसि रामस्य मानुषस्य गतायुषः ॥ १४
स्थापयित्वा प्रियं पुत्रं राज्ञा दशरथेन यः ।
मन्दवीर्यः सुतो ज्येष्ठस्ततः प्रस्थापितो वनम् ॥ १५
तेन किं भ्रष्टराज्येन रामेण गतचेतसा ।
करिष्यसि विशालाक्षि तापसेन तपस्विना ॥ १६
सर्वराक्षसभर्तारं कामात्स्वयमिहागतम् ।
न मन्मथशराविष्टं प्रत्याख्यातुं त्वमर्हसि ॥ १७
प्रत्याख्याय हि मां भीरु परितापं गमिष्यसि ।
चरणेनाभिहत्येव पुरूरवसमुर्वशी ॥ १८
एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
अब्रवीत्परुषं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपम् ॥ १९
कथं वैश्रवणं देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
भ्रातरं व्यपदिश्य त्वमशुभं कर्तुमिच्छसि ॥ २०
अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ २१
अपहृत्य शचीं भार्यां शक्यमिन्द्रस्य जीवितुम् ।
न तु रामस्य भार्यां मामपनीयास्ति जीवितम् ॥ २२

13ᶜ–14ᵇ —ᶜ) D8 तत् (for न) Ñ1 वधूना (for नारीणा) —ᵈ) D7 om (hapl ?) मानुषीणा Dg1 यशस्विनि, D1 2 आनिंदिते, D4 8 G1 M2 Cg मनस्विनी

14 Ś1 D3 om 14ᵃᵇ (cf v l 13) —ᵇ) G1 3 M2 वरवर्णिनी —ᶜ) D1 स्मरिष्यति. —ᵈ) Ś1 मानुष्यस्य, Ñ1 लक्ष्मणस्य (for मानुषस्य)

15 G3 missing for 15ᵇ on a damaged fol —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dt1 D1–3 5–7 Ct राज्ये (D6 °ज्य) दशरथो नृप (Ś1 D1–3 °थेन वै) —ᶜ) Dt1 Dm1 D4 6 T3 G2 M3 ततो, T1 स तु, T2 तथा (for सुतो) Ś1 D1–3 मद्वीर्यंतर पुत्रो, Ñ1 सर्ववीर्यबली पुत्रो, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मद्वीर्यं ततो (B1 तथा) ज्येष्ठ —ᵈ) Ś1 दृष्ट, Ñ1 ज्येष्ठ, Dg1 पुत्र, Dt1 D4 6 T2 3 G2 M2 3 सुत, D1–3 दुष्ट (for तत) Dg1 G3 M3 प्रव्राजितो (for प्रस्थापितो) K(ed) ह्ययम्, Cm t as in text (for वनम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पुत्र प्र(B1 4 D7 प्रा)स्थापयद्वन ❀ Cm य मन्दवीर्यं तमप्रियमपि पुत्र भरतमन्तर्यामिप्रेरितेन राज्ञा स्थापयित्वा राज्य इति शेष ❀

16 ᵃ) Dg1 विभ्रष्ट-, Ct as in text (for किं भ्रष्ट-) —ᵇ) B1 भ्रात- (for गत-) —ᶜ) T2 करिष्यसे Dt1 G1 विशालाक्षी Ñ1 किं करिष्यसि वैदेहि —ᵈ) D7 om (hapl) सेन तप Ś1 D2 3 कृपणेन, D1 क्षपणेन (for तापसेन) Ñ1 मनस्विनि, B3 तपस्विनि (for तपस्विना)

17 ᵃ) D4 6 T1 2 G1 2 M1 3 यक्ष- (for सर्व-) —ᵇ) Ñ1 illeg for कामात्स्वयम् Ñ2 D5 7 उपागत (for इहा°) Ś1 Dt1 D1–3 6 रावण (Dt1 कामय, D2 °क्षस) स्वयमागत —ᵈ) Ñ1 ममार्हसि (for त्वम°)

18 ᵃ) D3 प्रत्याख्या हि (for °ख्याय) Ś1 D1–3 G1 च, Dm1 D8 G3 तु (for हि) —ᵇ) Dt1 D6 Cr t पश्चात्ताप, G3 damaged, Cm g k as in text (for परिताप) —ᶜ) Dm1 D8 M3 [अ]पहृत्येव, G3 [अ]भिहत्यैव, Cm g t [अ]-भिहत्येव (as in text) Ś1 D1–3 पद्मा (D1 2 यदा) भि (D3 नि) हत्येव पुरा, Ñ यथा हि हिरनेव पुरा (Ñ2 सुधा), V1 B1 3 D5 7 ताडयित्वेव (V1 °ह) पादेन (D5 7 भर्तार), B4 (with hiatus, hvpm) ताडयित्वा इव पादेन —After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M2 3 ins

913* अङ्गुल्या न समो रामो मम युद्धे स मानुष ।
तव भाग्येन संप्राप्त भजस्व वरवर्णिनि ।
[(l 2) Dg1 D4 G1 2 M2 वरवर्णिनी]

19 ᵃ) D1 4 6 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —ᵇ) Ś1 D1 2 रक्तात- (for संरक्त) —Dg1 reads 19ᶜᵈ partially in marg —ᶜ) Dg1 D6 G2 पुरुष (for परुष) —ᵈ) Ś1 D3 रावण, D1 सा तदा (for रहिते) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसेश्वर, G3 damaged for धिपम् (for °साधिपम्)

20 Ñ1 om 20 —ᵇ) Ñ2 V1 B4 D5 7 सत्त्व-, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 -देव-, D1 -लोक- (for -भूत-) T2 हिते रत (for -नमस्कृतम्) —ᶜ) Ñ2 B1 3 4 D5 7 त्व व्यपदिशन्, V1 त्व व्यपदिश्य (by transp) (for व्यपदिश्य त्वम्) —ᵈ) Dg1 D4 G3 अर्हसि (for इच्छसि) Ś1 B1 3 4 D1–3 पाप कर्तुम् (D3 °र्म) इहेच्छसि, Ñ2 V1 न न्याय्य (V1 पाप त्व) कर्तुमर्हसि, D5 7 न न्याय कर्तुमिच्छसि —After 20, T2 ins

914* नेदशस्तादृशे वशे समुत्पन्नोऽसि दुर्मते ।

21 ᵃ) Ñ1 सुव्यक्त (for अवश्य) Ś1 D1 2 तु (D1 ते) विनश्यति, Ñ2 B1 3 4 D5 7 हि (Ñ2 च) विनश्यंति, V1 हि न*श्यति (for विनशिष्यन्ति) —ᵇ) D4 राक्षस (for रावण)

22 Ñ1 om 22 —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 अपनीय (for °हृत्य) Dt1 D7 शची- (for शचीं) —ᵇ) G3 जीवित (for °तुम्) — B1 3 om (hapl) 22ᶜᵈ —ᶜᵈ) Dt1 D6 हि, K(ed) च (for तु) Ś1 D1–3 वै भार्याम्, Dg1 T3 मा भार्याम् (by transp) (for भार्यां माम्) Ś1 D2–4 अपनीयासि (D2 °ति), Dg1 अपनीयास्तु ❀ Cg अपनीय स्थितस्य तवेति शेष ❀ Ś1 Dg1 D1–4 T1 जीवितु, G3 damaged for तम् (for जीवितम्) Dt1 D6 आनीय स्वस्तिमान्भवेत् (for ᵈ) Ñ2 V1 B4 D5 7 न तु मामपनीयेह शक्य रामस्य जीवितु (D7 °त)

जीवेच्चिरं वज्रधरस्य हस्ता-
च्छचीं प्रधृष्याप्रतिरूपरूपाम् ।
न मादृशीं राक्षस धर्षयित्वा
पीतामृतस्यापि तवास्ति मोक्षः ॥ २३ G 3 51 27 B 3 48 24 L 3 53 22

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

---

23 [a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पाप, Dt1 D4 6 पश्चाच्, G (ed) पत्नीं (for हस्ताच्) —[b]) D2 प्रमथ्य, D4 प्रहृत्य (for प्रधृष्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शचीं प्रहृ(Ñ2 °कृ)त्यापि निशाचरेण(D5 7 °श) —[c]) Ś1 D3 रावण (for राक्षस) Ñ1 धर्मपत्नीं, D4 दर्पयित्वा, T1 दूषयित्वा (for धर्षयित्वा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न त्वेव रामस्य विधाय पाप —After 23[c], D2 ins, while Ś1 subst for 23[d]

915* जीवेद्धि लोकान्तरगोऽप्यमर्त्यं ।

[D2 [ऽ]पि मर्त्यं]

—Thereafter Ś1 cont, while Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M3 ins after 23

916* श्रियमिह विपुला विहाय रौद्रीं
द्विजगणसिद्धगणान्निमथ्य सख्ये ।
यमविषयमितो गमिष्यसि त्व
हत इव राघवसायकैः प्रदीप्तैः ।

[(l 1) Ś1 D1 3 अति-, B1 इव, B4 (after corr as in text) अपि, D2 इति (for इह) V1 विधाय (for विहाय) Ś1 N3 D1 3 5 7 रौद्र, D3 गैद्र, M3 रम्या (for रौद्रीं) —(l 2) Ñ2 विमथ्य, B4 विहाय (for निमथ्य) Ś1 V1 D1 2 द्विजजन(Ś1 D2 °नृप, D1 °नर)सिद्ध(Ś1 D1 2 देव)गणान्नि(Ś1 °न्प्र)मथ्य सख्ये, D3 स्वजनजन च विनाश्य पापबुद्धे, M3 सुरगणशत्रुनल प्रमथ्य सख्ये —(l 3) D1 अतो (for इतो) M3 पितृपतिभवन (for यमविषयमितो) —(l 4) B1 D5 7 इह (for इव) D7 om राघव- Ś1 D1–3 M3 ध्रुवमिह(M3 हत इव) लक्ष्मण (for हत इव राघव-) D1 सुतीक्ष्णैः (for प्रदीप्तैः)]

—[d]) Dm1 (m also) पितामहस्य (for पीतामृतस्य) D2 [ए]व (for [अ]पि) D1 न चापि, D2 T1 तवापि (for तवास्ति) Ñ1 नीता न मृष्येत्तव चास्ति शाति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शक्तश्चिर(Ñ2 नीता पर, D5 7 शक्य पर) जीवितुमतकोपि

❀ Ct अत्र सर्गे रावणोक्तौ —' सप्तसप्तकवेत्ताहमष्टाष्टकविभूषित । पञ्चपञ्चकतत्त्वज्ञो रावणोऽह भजस्व माम् । " इति श्लोक क्वचित्पठ्यते । तमेव व्याचक्षते—सप्तसप्तक षडङ्गसहित-वेदोपवेदसहितचतुर्दशविद्यारूप, तद्वेत्ता । अष्टाष्टकविभूषितश्चतु-षष्टिकलाविभूषित । पञ्चपञ्चकतत्त्वज्ञ पञ्चविंशतितत्त्वज्ञ पञ्च-विंशतितत्त्वस्वरूपवेत्ता । नित्यानित्यवस्तुविवेकवानिति यावत् इति । स कतकाद्यव्याख्यातत्वात्प्रक्षिप्त इति ज्ञायते । आद्यपादेऽर्थासङ्गतिरपि । परपादपर्यालोचनया तृतीयपादोक्तज्ञानवत ईदृशे कर्मणि प्रवृत्तिरप्यनुचितेतिभाव ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 सीतावाक्य, Ñ1 रावणात्मनिवेदन, Ñ2 B1 3 4 D5 7 सीतारावणसवाद (B1 4 °दे), V1 सीताहरणसवाद, D3 सीताप्रलोभन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D3 5 7 54, V1 53, B4 55, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 Γ G M1 2 48, D1 4 50, M3 49 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

४७

G. 3 55 1
B 3 49 1
L 3 51 1

सीताया वचनं श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।
हस्ते हस्तं समाहत्य चकार सुमहद्वपुः ॥ १
स मैथिलीं पुनर्वाक्यं बभाषे च ततो भृशम् ।
नोन्मत्तया श्रुतौ मन्ये मम वीर्यपराक्रमौ ॥ २
उद्वहेयं भुजाभ्यां तु मेदिनीमम्बरे स्थितः ।
आपिबेयं समुद्रं च मृत्युं हन्यां रणे स्थितः ॥ ३
अर्कं रुन्ध्यां शरैस्तीक्ष्णैर्विभिन्द्यां हि महीतलम् ।
कामरूपिणमुन्मत्ते पश्य मां कामदं पतिम् ॥ ४
एवमुक्तवतस्तस्य रावणस्य शिखिप्रभे ।
क्रुद्धस्य हरिपर्यन्ते रक्ते नेत्रे बभूवतुः ॥ ५
सद्यः सौम्यं परित्यज्य भिक्षुरूपं स रावणः ।
स्वं रूपं कालरूपाभं भेजे वैश्रवणानुजः ॥ ६

47

V2 illeg for Sarga 47 (cf v l 3 167) —D8 begins with ॐ, I2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) Ñ2 B4 D5 7 तद्वच , V1 B1 3 T2 तु(V1 च) वच (for वचन) —[b]) Ś1 D1–3 महाबल —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1 विनिष्पिष्य, Ñ2 D5 7 विनि पी(Ñ2°ष्पी)ड्य, Dg1 °हत्य, Dt1 Ct °हन्य, D2 3 विनिकुट्य(D3 °क्षिप्य), Cr g k as in text (for समाहत्य) L(ed)हस्तेन हस्त निष्पिष्य —[d]) D1 स्व-, D8 तु, M2 स (for सु-) —After 1, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 8 and 6

2 B1 3 om 2[ab] B4 reads 2–3 in marg —[a]) V1 मैथिलीं च (for स मैथिलीं) —[b]) Ś1 D1–3 कुपितो भृश, Dt1 Dm1 D6 8 वाक्यकोविद , M3 [ऽ]थ ततो भृश, Cv g as in text (for च ततो भृशम्) ॐ Cv ततो भृत(श ?)-मिति सम्यक् ॐ Ñ V1 B4 D5 7 उवाच कुपि(Ñ1 कुपि)तो भृश —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 उन्मत्तेन श्रुत(D2 भृश), Ñ1 ननु त्वया श्रुत, Dg1 T3 न त्वया तु श्रुतौ, D1 उन्मानेन श्रुत, D3 न च पूर्वं श्रुत, T2 M1 °या श्रुत (for नोन्मत्तया श्रुतौ) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 वीर्यं त्वयातु(V1 त्र)ल (for वीर्यपराक्रमौ)

3 B4 reads 3 in marg (cf v l 2) —[a]) Ñ1 तद्वहेय, Ñ2 D5 7 उद्भ्रामये, B1 उद्धरेय, D1 उद्वहेह (for उद्वहेय) Ś1 D1 2 हि(Ś1 च) बाहुभ्या, Ñ1 D3 क्षितौ(D3 मही) दोर्भ्यां, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 °भ्या हि (for भुजाभ्या तु) —[b]) T1 मेदिनी- Ñ2 असुरे, B1 उद्धरे, T3 मदरे (for अम्बरे) B3 D1 स्थिता, D2 [ऽ]पि च (for स्थित) Ś1 मेदिनी सावरामपि, Ñ1 D3 क्षिपेय(D3 कपये) मदर यदा, L(ed) मेदिनीमम्बरोपरि —[c]) Ś1 V1 D2 प्र(V1 प्रा)पिबेय, Ct as in text (for आपि°) M1 समुद्रस्य (for °द्र च) Ñ2 D5 7 पिबेय च(D7 वा) समुद्र हि —[d]) I1 M2 transp मृत्यु and हन्या D5 7 वशे (for रणे) Ś1 Ñ1 B1 D2 3 7 M2 स्थित(B1 °र) (for स्थित)

4 Ñ1 mostly illeg for 4[ab] —[a]) B1 अह (for अर्कं) B4 Dg1 I3 हन्या, Dt1 D6 तुद्या (for रुन्ध्या) Ś1 D2 अर्करुध्या शरैस्तीक्ष्णैर् —[b]) Ś1 D1–3 भिंद्यामपि, Dm1 D8 G1 M1 त्रिनिर्भिद्या, T1 2 M2 निर्भिद्या हि (for विभिन्द्या हि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नि(B4 त्रि)भि(Ñ2 B3 °भिं)द्या मेदिनीतल —[c]) Ñ1 Dt1 D6 Ct -रूपेण (with hiatus), Cm g as in text (for -रूपिणम्) Ś1 D1 2 उन्मिक्त, G1 उन्मुक्ते (for उन्मत्ते) —[d]) Ś1 Dt1 D1 3 6 कामरूपिण, V1 Dg1 I2 3 कामग पतिं, D2 कामचारिण, Cm as in text (for कामद पतिम्)

5 [a]) Ś1 Ñ1 V1 D1–3 5 उक्त्वा तु वैदेहीं, Ñ2 B1 3 4 D7 उक्ता तु वैदेही (for उक्तवतस्तस्य) —[b]) I1 2 M3 सूर्य-कल्पे, G(ed) रावणेन (for रावणस्य) Ś1 शिखिप्रभा, Ñ1 तत्रैव हि, M3 शशि° (for शिखिप्रभे) —[cd]) Ś1 Ñ1 D1 2 परिपर्यंते(Ś1 °ताद्), D3 रक्त°, D4 हि विपद्यते, T2 हस्त° (for हरिपर्यन्ते) D1 रक्त- (for रक्ते) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ददर्श रक्तपर्यंते नेत्रे क्रुद्धस्य रक्षस ॐ Cm एवमिति। अस्मिन्श्लोके पूर्वश्लोकस्थमुन्मत्त इति पदमाकृष्य श्लोको योज-नीय । तथा सत्येव योजना। एवमुक्तवतो रावणस्य क्रुद्धस्य उन्मत्ते हरिपर्यन्ते हरि पिङ्गलवर्ण पर्यन्तयोरुपान्तयोर्ययोस्ते । शिखिप्रभे अग्निसदृशे नेत्रे बभूवतु ॐ

6 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 6 after 8 —[a]) Ś1 D1–3 तद्य, Ñ1 तथा, B4 तत (for सद्य) D3 रूप, Cv t as in text (for सौम्य) —[b]) Ñ1 Dt1 D6 Ct तीक्ष्ण- (for भिक्षु-) Ś1 D1–3 स(D3 च) राक्षस , Ñ1 परतप , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 निशाचर , T1 च समत (for स रावण) —V1 om 6[cd] —[c]) Ś1 Dg1 Dm1 D1 2 4 5 7 8 T2 G M2 स्व , D6 त, Cg as in text (for स्व) Dm1 D8 सकाश (for -रूपाभ) —[d]) Ñ1 तत्राय धनदानुज —After 6, Ñ2 V1 (after 6[ab] owing to om) B1 3 4 D5 7 ins

917* महाललाटो रक्ताक्षो व्यूढोरस्को महाभुज ।
सिंहदंष्ट्रो बृहत्स्कन्धश्चित्राङ्गो दीप्तमूर्धज ।
कृष्ण सहृष्टरोमाङ्ग कृष्णाञ्जनगिरिप्रभ ।
रक्ताम्बरधरो घोरस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
सीतामसितकेशान्ता विप्रनष्टविशेषकाम्। [5]
रुचिराभरणोपेता प्रत्युवाच निशाचर ।
यदि मा स्वेन रूपेण भर्तार न त्वमिच्छसि।
वशे त्वा हि करिष्यामि स्वयमेवाचले बलात्।
कत्थसे य च वीर्येण राम त्व गतचेतसम्।

संरक्तनयनः श्रीमांस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
दशास्यः कार्मुकी वाणी बभूव क्षणदाचरः ॥ ७
स परिव्राजकच्छद्म महाकायो विहाय तत् ।
प्रतिपेदे स्वकं रूपं रावणो राक्षसाधिपः ॥ ८
संरक्तनयनः क्रोधाज्जीमूतनिचयप्रभः ।
रक्ताम्बरधरस्तस्थौ स्त्रीरत्नं प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥ ९
स तामसितकेशान्तां भास्करस्य प्रभामिव ।
वसनाभरणोपेतां मैथिलीं रावणोऽब्रवीत् ॥ १०
त्रिषु लोकेषु विख्यातं यदि भर्तारमिच्छसि ।
मामाश्रय वरारोहे तवाहं सदृशः पतिः ॥ ११
मां भजस्व चिराय त्वमहं श्लाघ्यस्तव प्रियः ।
नैव चाहं क्वचिद्भद्रे करिष्ये तव विप्रियम् ।
त्यज्यतां मानुषो भावो मयि भावः प्रणीयताम् ॥ १२ G 3 55 17 B 3 49 13 L 3 54 15

[(l 1) V1 व्यूढवक्षो, D7 व्यूढो : (for व्यूढोरस्को) —(l 2) V1 B1 वृषस्कधश्, B3 महास्क° (for बृहत्स्कन्धश्) B4 स्विन्नागो (for चित्राङ्गो) —(l 3) V1 कष्ट, B3 हृष्ट (for कृष्ण) V1 स (for स-) B3 -रोमाङ्क (for °ङ्ग) V1 B3 समप्रभ (for गिरि°) —(l 5) B1 3 स ताम् (for सीताम्) D7 विपणष्ट- (for °नष्ट-) —(l 6) B1 -[आ]भरणोपेत (for °ता) —(l 7) Ñ2 D7 स्नेह- (for स्वेन) —(l 8) Ñ2 V1 B1 त्वा (for त्वा) B4 [अ]हं (for हि) —(l 9) V1 यदि (for य च) V1 दुष्कृत, D5 7 त्वद्गत- (for त्व गत)] —Thereafter Ñ2 D5 7 cont

918* स मे नार्हति वैदेहि कलामपि च षोडशीम् ।

7 Ñ1 om 7–8 —[a]) Ś1 स (for स-) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स च सरक्तनयनस् —[b]) Dt1 D6 -भूषण (for -कुण्डल) —After 7[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

919* क्रोधेन महताविष्टो नीलजीमूतसनिभ ।

—[c]) Dt1 D6 विंशतिभुजो (for कार्मुकी बाणी)

8 Ñ1 om 8 (cf v l 7) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 8 after 1 —[a]) V1 B1 3 4 D1 5 7 T1 च्छद्मा, T2 -च्छत्र (for -च्छद्म) —[b]) D4 G1 महामायो, G2 कृत रूप (for महाकायो) D3 त (sic) (for तत्) —[c]) Dg1 Dm1 T1 3 G1 3 M1 2 Cv प्रतिपद्य (for °पेदे) —[d]) Ñ2 V1 D5 7 राक्षसेश्वर —After 8, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 6

9 Ś1 om 9–10 Dt1 D4 6 T3 G1 2 M2 om 9[ab] —[a]) Ñ1 क्रोधे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पाप, D3 क्रोधी, M1 क्रुद्धो (for क्रोधाज्) —[b]) D1 सदृश (for -निचय-) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 का(Ñ1)लजीमूतनिस्वन (Ñ D5 7 °सनिभ) —[d]) B4 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य)

10 Ś1 om 10 (cf v l 9) —[a]) Dg1 Dm1 T2 G2 3 M3 सी(Dm1 भी)ताम् (for स ताम्) —[b]) Ñ1 भा . . (illeg), D2 °रोल्या, D3 °राङ्क, L(ed) भास्वरोल्का- (for भास्करस्य) D1 दिव्यरूपा यशस्विनी ❀ Cg केशाग्रे पैङ्गल दुर्लक्षणम्। भास्करस्य प्रभामित्यनेन दुष्प्रसहत्वमुच्यते।, Ct भास्करस्य प्रभामिव तस्या अपि पर्यन्ते श्यामरूपतायाश्छान्दोग्य उक्ति ❀ —[c]) Ñ1 स सर्वाभरणोपेतो —[d]) Ñ1 illeg for मैथिलीं रावणो D4 राक्षसो (for रावणो) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रावण प्राह (V1 प्रेक्ष्य) मैथिलीं, D1–3 प्रत्यु(D3 तामु)-वाचाथ रावण, M2 रावणो वाक्यमब्रवीत् —After 10, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

920* कथ राम च वैदेहि चीरवल्कलवाससम्।
वातातपाभ्या तप्ताङ्ग दुर्बुद्धिमनुरज्यसे।

[After l 1, B3 wrongly reads माय क्वचिद्भद्रे प्राप्स्यसे न च विप्रिय —(l 2) V1 तप्ताङ्गी (for °ङ्ग) V1 दुर्बुद्धिरनुरज्यसे (for the post half)]

11 Ñ1 om 11 —[a]) V1 भर्तार (for विख्यात) —[b]) D7 न मा (for यदि) V1 विख्यात यदि वाञ्छसि, Dm1 D8 G2 3 भर्तार त्व(D8 त) यदीच्छसि —V1 om 11[c]–12[b], Ñ2 B1 3 4 D5 7 om 11[cd]

12 V1 om 12[ab] (cf v l 11) Ś1 D1 2 read 12 after 14 —[a]) Ś1 D2 3 [अ]द्य (for त्वम्) D1 चिरायेया (sic) (for °य त्वम्) —[b]) Ñ1 शुभे तव, Ñ2 B1 3 4 D5 7 तवाश्रय, Dg1 Dt1 D6 Cm पतिस्तव, T1 3 प्रियस्तव (for तव प्रिय) Ś1 D1 2 श्लाघ्योह तव सश्रय, D3 (with hiatus) अह श्लाघ्यस्तवाश्रय —Ñ1 om 12[c–f], G3 om 12[cd] —[c]) Ś1 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 नैवायास(D3 °स), Dm1 D8 नैवाह तु, D1 नैच राज्य (for नैव चाह) —[d]) Ś1 लप्स्यसे त्व विना प्रिय, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्राप्स्यसे न च विप्रिय, D1 लिप्सते त्व वनप्रिय (sic), D2 नक्षसे त्व प्रिय विना, D3 लप्स्यसे त्व तथा प्रिय —[e]) B2 D3 5 7 Cm मानुषे, Cr g k t as in text (for °षो) D7 प्रीति (for भावो) —[f]) S1 D1–3 स्नेहो B4 transp मयि and भाव Ś1 Ñ2 V1 B3 D1–3 5 7 निपात्यता, B1 4 विधी° (for प्रणीयताम्) —After 12, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

921* राक्षसेति समुद्वेग न त्वमागन्तुमर्हसि।
अह तव वशे भीरु भविष्यामि न सशय ।
सवत्सर तत्र गता न त्वा वक्ष्यामि विप्रियम्।
यावद्रामस्य निर्वेदस्तव वै चित्तमागत ।

[(l 1) V1 त्व तु सा हतुमर्हसि (for the post half) —(l 2) V1 शो (for वशे) —(l 4) V1 तव चित्त समागत (for the post half)],

while D1 ins

922* यदि मा त्व हि भावेन भर्तार मथिलीच्छसि।
न क्लेशं प्राप्स्यसे भीरु भोगास्त्व लप्स्यसे बहून्।

G 3 55 20
B 3 49 13
L 3 54 12

राज्याच्च्युतमसिद्धार्थं रामं परिमितायुषम् ।
कैर्गुणैरनुरक्तासि मूढे पण्डितमानिनि ॥ १३
यः स्त्रिया वचनाद्राज्यं विहाय ससुहृज्जनम् ।
अस्मिन्व्यालानुचरिते वने वसति दुर्मतिः ॥ १४
इत्युक्त्वा मैथिलीं वाक्यं प्रियार्हां प्रियवादिनीम् ।
जग्राह रावणः सीतां बुधः खे रोहिणीमिव ॥ १५
वामेन सीतां पद्माक्षीं मूर्धजेषु करेण सः ।
ऊर्वोस्तु दक्षिणेनैव परिजग्राह पाणिना ॥ १६
तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं तीक्ष्णदंष्ट्रं महाभुजम् ।
प्राद्रवन्मृत्युसंकाशं भयार्ता वनदेवताः ॥ १७
स च मायामयो दिव्यः खरयुक्तः खरस्वनः ।
प्रत्यदृश्यत हेमाङ्गो रावणस्य महारथः ॥ १८
ततस्तां परुषैर्वाक्यैरभितर्ज्य महास्वनः ।
अङ्केनादाय वैदेहीं रथमारोपयत्तदा ॥ १९
सा गृहीतातिचुक्रोश रावणेन यशस्विनी ।
रामेति सीता दुःखार्ता रामं दूरगतं वने ॥ २०

---

13 ^{a}) B1 3 4 D2 5 7 राज्यच्युतम् —Ñ1 illeg from सि in ^{a} up to राम प in ^{b} —D4 om from 13^{d} up to सु in 923* —^{d}) D1 मूर्खे (for मूढे) G1 2 -मानिनी

14 D4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 Ñ Dt1 Dm1 D6 य स्त्रियो, M2 स पितुर्, Cm as in text (for य स्त्रिया) —^{b}) Ñ2 V1 B4 D5 7 च सुहृज्जन(V1 °द्वृत), D2 °द्गुण (for ससुहृज्जनम्) —^{c}) B3 तस्मिन्, M1 हस्ति- (for अस्मिन्) D2 व्याड, D7 व्याघ्र- (for व्याल-) —After 14, Ś1 D1 2 read 12

15 D1 om up to अभिगम्य सु in 923* (cf. v l 13) —^{b}) Ñ1 प्रिय त्वप्रिय, Ñ2 D5 7 राक्षस प्रिय, D2 मत्प्रिय प्रिय-, M3 प्रियाभा प्रिय- (for प्रियार्हां प्रिय-) G(ed) दुष्टात्मा काममोहित —After 15^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

923* अभिगम्य सुदुष्टात्मा राक्षस काममोहित ।

[Dg1 G2 M2 3 स (for सु-) Dm1 D8 G3 रावण (for राक्षस)]

—Ś1 om 15^{cd} —^{d}) Ñ1 D4 M1 ग्रह. खे, Ñ2 V1 B1 D5 खे बुधो (by transp), B3 4 खेचरो, D1 क्रोड से, D7 खे ग्रहो (for बुध खे) —After 15, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

924* प्रत्युवाच तत सीता क्रुद्धा साश्रुपरिप्लुता ।
हतस्त्व तेजसा पाप राघवस्य महात्मन ।
सानुगस्त्यक्ष्यसि प्राणान्दुर्बुद्धे राक्षसाधम ।
एवमुक्तस्य वैदेह्या रावणस्य दुरात्मन ।
भृश जीमूतवर्णानि वदनानि चकाशिरे । [5]
अग्निज्वालाप्रभैर्नेत्रैर्भ्रूजिह्वै सुविभीषणे ।
वैदेहीं रावण क्रुद्धो निर्दहन्निव राक्षस ।

[(l 1) B3 4 transp सीता and क्रुद्धा —(l 3) B1 3 सगणस् (for सानुगस्) —(l 4) V1 उक्तस्तु (for °स्य) —(l 6) Ñ2 V1 -निभैर् (for -प्रभैर्) V1 ‹ र्णैर् (for नेत्रैर्) V1 सुविभूषणे]

16 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सव्येन (for वामेन) Ñ1 [अ]सित (for सीता) —^{b}) D2 मूर्धजेन Ñ1 च (for स) —^{c}) Ñ1 [अ]थ, Ñ2 V1 B1,3 4 [ए]नाम्, D5 7 [ए]ताम् (for [ए]व) —^{d}) T2 प्रतिजग्राह (for परि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अग्रहीत्पाणिना शुभा —After 16, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

925* सा गृहीता विचुक्रोश राक्षसेन बलीयसा ।
हार्यपुत्र न मा पासि वीर हा लक्ष्मणेति च ।

[(l 1) For the prior half cf. 20^{a} —(l 2) V1 B3 आर्यपुत्र (for हार्य°) and पश्य (for पासि) V1 मा (for हा)]

17 ^{a}) Ś1 Dm1 D1–3 8 G2 गिरिसंकाश, Ñ1 T1 मृत्युसंकाश (for गिरिशृङ्गाभ) —^{b}) B4 महा- (for तीक्ष्ण-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1–3 5 7 T3 G1 महाबल —^{c}) Ś1 D1–3 जातसंत्रासा, Ñ1 सहसा सर्वा, T1 गिरि° (for मृत्युसंकाश) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 व्यद्र(Ñ2 प्राद्र)वत सुसंत्रस्ता(V1 °त्राता) —After 17, V1 B1 3 4 D5 7 read 21, while Ñ2 reads 21^{ab}

18 B1 3 4 read 18^{ab} after 928* —^{a}) Ś1 B1 D1–3 तु (for च) T2 शुक्ल- (for दिव्य) —^{b}) D4 om second खर Ñ1 हययुक्तो महारथ —^{c}) M2 हेमाभो (for °ङ्गो) —^{d}) Ñ1 महात्मन (for °रथ)

19 ^{a}) Ś1 तत् (for ता() D6 (before corr as in text, after corr *sec m*) पुरुषैर् (for परुषैर्) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 अभि(B3 °ति)गर्ह्य, Dg1 D5 T3 अभिग(T3 °त)र्जन्, Dm1 D8 G3 तर्जयित्वा, Cm K(ed) भर्त्सयन्स (for अभितर्ज्य) Ñ1 महाबलः, Dg1 °मना, G(ed) °स्वर (for महास्वन) Ś1 D1–3 अभिगर्जन्दशानन —After 19^{ab}, Ñ2 reads 927* and 926* —^{c}) Ñ1 [आ]रोप्य, Dm1 D4 8 G M [उ]द्यम्य (for [आ]दाय) —^{d}) Ñ1 Dm1 D4 8 T1 आरोहयत्, Cm as in text (for आरोपयत्) —After 19, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

926* अर्धरात्रेऽर्धदिवसे अर्धचन्द्रेऽर्धभास्करे ।
रक्षो जग्राह वैदेहीं शूद्रो वेदश्रुतीमिव ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves B1 भास्करेरजनीकरे, B3 (with hiatus) अर्धचन्द्रार्कभास्करे (for the post half)

20 ^{a}) Ś1 Dg1 Dm1 D1–4 T3 G M वि-, Ñ2 V1 B1 3 4

तामकामां स कामार्तः पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
विवेष्टमानामादाय उत्पपाताथ रावणः ॥ २१
ततः सा राक्षसेन्द्रेण ह्रियमाणा विहायसा ।
भृशं चुक्रोश मत्तेव भ्रान्तचित्ता यथातुरा ॥ २२
हा लक्ष्मण महाबाहो गुरुचित्तप्रसादक ।
ह्रियमाणां न जानीषे रक्षसा कामरूपिणा ॥ २३
जीवितं सुखमर्थांश्च धर्महेतोः परित्यजन् ।
ह्रियमाणामधर्मेण मां राघव न पश्यसि ॥ २४
ननु नामाविनीतानां विनेतासि परंतप ।
कथमेवंविधं पापं न त्वं शाधि हि रावणम् ॥ २५
ननु सद्योऽविनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम् ।
कालोऽप्यङ्गीभवत्यत्र सस्यानामिव पक्तये ॥ २६ G 3 55 0 B 3 49 27 L 3 54 26

D5 7 प्र, Dt1 तु, D6 नि- (for [अ]ति-) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसेन, D2 रावणस्य (for रावणेन) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 5 7 G1 मनस्विनी, D1 3 तप° (for यशस्विनी) —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 हा(B3 आ)र्यपुत्रेति दु खार्ता —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पति, D1 रामो, D2 °मे (for राम) V1 वन (for वने) Ñ V1 B4 Dt1 D4 6 G1 दूर गत, G[ed] दूरचर Ś1 दूरे वन गत, D1 दूरतरो वने, D2 दूरगते वन

21 V1 B1 3 4 D5 7 read 21 after 17 Ñ2 reads 21ab after 17 —a) Ñ2 B1 3 4 D5 7 G2 3 M2 रामकामा, V1 कामकाता (for तामकामा) Ś1 स दु खार्ता, Dg1 च का°, D1-3 सुदु खार्ता (for स कामार्त) —b) D4 T2 G1 M सुताम् (for वधूम्) —Note hiatus between c and d —cd) Dg1 Dt1 Dm1 D6 G1 Ct विचेष्टमानाम्, Cg as in text (for विवे°) Ñ1 विचेष्टमाना रुदती प्रजहार बलात्तदा —For 21cd, Ś1 Ñ2 (reads after 19ab) V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst

927* चेष्टमाना परिष्वज्य उत्पपात ततो नभ ।

[Note hiatus between the two halves Ś1 वेष्टमाना G(ed) परिगृह्य (for °ष्वज्य) Ś1 D2 3 समुत्पन(D3 °पा)त रावण, D1 रावणश्चोत्पपात ख (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cont

928* गृहीत्वा स तु बाहुभ्यामुत्पपात महाबल ।
गरुड शीघ्रमादाय पन्नगेन्द्रवधूमिव ।

—After 928*, B1 3 4 read 18ab

22 b) B1 3 4 भ्रियमाणा (for ह्रिय°) D4 विहायसि, D5 7 बली°, T2 विहायस (for विहायसा) —cd) Ñ1 सा स्वेहमिति होवाच (sic), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 T2 मत्तेव मद प्रोवाच (for c). Ñ2 D5 7 च कातरा, V1 B1 3 4 [इ]व चा° (for यथातुरा) Ś1 D1-3 मद मदमयोवाच क्षिप्तचित्तेव(D2 °न) चातुरा ❀ Ct मत्तेवातिदु खवशादुन्मत्तेव । तथा भ्रान्तचित्तातुरा शोकातुरा यथा क्रोशति तथा चुक्रोश । अत्रैवयथाभ्या सर्वचेष्टाना नाट्यत्व सूचितम् ❀

23 a) D3 हा लक्ष्मण हा महाभाग (hypm) —b) V1 प्रदायक, Dg1 Dt1 D2 °दक (for प्रसादक) —c) Ś1 D1-3 जानासि (for जानीषे) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 पापकर्मणा, Ñ2 V1 B4 D7 मा दुरात्मना, Dg1 D4 T G1 M Cg माम (Dg1 °स)मर्षिणा, G3 काल° (for कामरूपिणा) B1 D3 5 राक्षसेन दुरात्मना(D3 विहायसा)

24 V1 om 24 Ñ2 B3 4 D5 7 om 24ab —a) D2 जीवितु (sic) Ś1 B1 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G1 3 अर्थं, Cg as in text (for अर्थांश्) —b) Dg1 T3 मम (for धर्म-) D1-3 परित्यजेत् (for °जन्) —Ñ2 B1 3 4 D5 7 transp 24cd and 25ab —c) B1 3 भ्रियमाणाम् (for ह्रिय°) Ñ2 B1 3 4 D5 7 अनाथा मा (for अधर्मेण) —d) Ñ1 मा पश्यति ˣ राघव, Ñ2 B1 3 4 D5 7 राक्षसेन न पश्यसि, Dg1 T3 मा न पश्यसि राघव, D1-3 G2 न मा(D1 °मो) राघव पश्यसि —After 24, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

929* रक्षसामविनीताना विनेतासि परतप ।

[B1(marg also) क्रूराणा पापकर्मणा (for the post half)]

25 Ñ2 B1 3 4 D5 7 transp. 24cd and 25ab —a) D2 6 न तु Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D3 5 7 राम, D2 मान- (for नाम) Ś1 D3 [अ]विनीतास्त्व(D3 मा) (for °नीताना) —b) Ñ1 त्व (for [अ]सि) —After 25ab, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

930* धर्मशील महाबाहो सत्यव्रत महायश ।

—c) Ś1 D2 चैवविध (for एवविध) Ñ1 तत्त्वम् (for पाप) —d) Ñ1 अनु-, D4 त्व न (by transp) (for न त्व) Ñ1 -शाससि, Ñ2 B1 3 Cg शास्सि च, V1 B4 G3 शासी(G3 °धी) ह, D4 T1 G1 M1 शासि हि, D5 7 पश्यसि, Ct as in text (for शाधि हि) Ś1 D2 3 नानुशाससि राक्षस, D1 नानुशास्तीह राक्षस

26 a) V1 B4 D2 6 T2 3 G M1 2 Cr k न तु, Cg t as in text (for ननु) Ś1 मन्ये (for सद्यो) Ś1 Ñ1 V1 B3 4 D1 3 M2 [ऽ]पनीतस्य (for ऽविनी°) Ñ2 नमत्यपापचितस्य, B1 तत्त्वधर्मापनीतस्य, D5 7 न सद्य पापचित्तस्य —b) M1 कर्मणा (for °ण) —Ñ2 V1 B1 3 D5 7 om 26c–27b —c) Dg1 T2 3 ह्यगी, D3 [ऽ]यागी- (for ऽप्यङ्गी) Dg1 T2 G2 M3 -भवत्तत्र, G1 °त्यस्य (for भवत्यत्र) Ś1 कालेन तस्य दृश्यते, Ñ1 कालोपमा गतस्येव, B4 कालाद्यगोभवत्तत्र, D1 2 काले ह्यतो भवत्य(D2 °वेद्य)त्र —d) Ś1 D1-3 पक्तय (D1 °ये) (for पक्तये) B4 शस्त्राणामिव सक्षये —After 26, B4 ins

931* विमना सुभृशार्ता तु राक्षस पुनरब्रवीत् ।

G 3 55 0
B 3. 19 28
L 3 51 27

स कर्म कृतवानेतत्कालोपहतचेतनः ।
जीवितान्तकरं घोरं रामाद्व्यसनमाप्नुहि ॥ २७
हन्तेदानीं सकामा तु कैकेयी बान्धवैः सह ।
ह्रियेयं धर्मकामस्य धर्मपत्नी यशस्विनः ॥ २८
आमन्त्रये जनस्थानं कर्णिकारांश्च पुष्पितान् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ २९
माल्यवन्तं शिखरिणं वन्दे प्रस्रवणं गिरिम् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ३०
हंससारससंघुष्टां वन्दे गोदावरीं नदीम् ।
क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ३१
दैवतानि च यान्यस्मिन्वने विविधपादपे ।
नमस्करोम्यहं तेभ्यो भर्तुः शंसत मां हृताम् ॥ ३२
यानि कानिचिदप्यत्र सत्त्वानि निवसन्त्युत ।
सर्वाणि शरणं यामि मृगपक्षिगणानपि ॥ ३३
ह्रियमाणां प्रियां भर्तुः प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ।
विवशापहृता सीता रावणेनेति शंसत ॥ ३४

27 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 27[ab] (for all except B4, cf. v l 26) Ñ1 om 27 —[a]) Dt1 Dm1 D8 त्व, D7 वि (for स). Ś1 D2 3 गृत (for कृतवा) —[c]) Ñ2 D6 जीवितात (for °न्त) D1 रामाद् (for घोर) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 फलं नून (for कर घोर) —[d]) D2 3 आप्स्यसि (for आप्नुहि) Ś1 रामात्र मनसाप्स्यसि, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 रावण समवाप्स्यति, B4 रावण रामत्राप्स्यसि, D1 व्यसन समवाप्स्यति

28 [a]) Ñ1 हा तदानीं (for हन्तेदानीं) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 6 7 T1 Ck [अ]स्तु, Ñ1 त्व (for तु) —[b]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 transp बान्धवै and सह —[c]) Ś1 ह्रियेत, Ñ B1 4 D2 3 M1 ह्रियेह (D3 °यं), V1 हरेय, D7 ह्रितेह (sic), K(ed) ह्रिये यद् (for ह्रियेय) G2 -नित्यस्य (for कामस्य) ॐ Cr k ह्रियेयमिति गत भत सकामास्त्विति योजना ॐ —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B1,3 4 D1–3 5 7 चिराय वै (V1 B4 यत, B1 3 तत्), G2 M1 यशस्विनी (for °स्विन) Ñ1 पत्नी रामस्य वामत —After 28, Ñ2 V1 B1 3 4 D5,7 ins ,

932* भवत्वद्य प्रहृष्टा सा कैकेयी दुष्टचारिणी ।
यया प्रस्थापितो राम सभार्यो निर्जनं वनम् ।

[(l 1) V1 भरतेन (for भवत्वद्य) B3 प्रकृष्टा (for °हृष्टा) V1 या (for सा) —(l 2) V1 मया, D5 यथा (for यया) Ñ2 D5 7 विजन (for निर्जन)]

29 [a]) Dg1 D3 8 S Cg -स्थाने (for स्थान) —[b]) Ñ1 B1 वने (B1 वदे) वृक्षाश्च (for कर्णिकाराश्च) Ñ2 D1 4 5 7 T2 G2 सु, G1 3 M तु (for च) —[c]) D8 शसस्व, T2 शस त्व (for °ध्व) V1 स त्व रामाय शस त्व (sic) ॐ Ck हरतीति शसध्वमिति योजना। अत्र माल्यवन्तमित्यादि श्लोकद्वय प्रक्षिपति। न तत्प्राचीनपाठेऽस्ति ॐ

30 Ś1 V1 D7 T1 om (hapl) 30-31 Dt1 D1 2 4 6 G2 om (hapl) 30 —[a]) Ñ1 . . वत (illeg), Ñ2 B1 3 4 D5 7 दक°, D1 दकावर्तं (for माल्यवन्त) —Ñ1 om 30[cd] —[c]) Ñ2 B1 3 4 D5 7 शसेया°, Dm1 D8 शसस्व, G1 3 M शस त्व (for शसध्व) —After 30, Ñ2 B1 3 4 D1 (after 32) 5 7 ins.

933* कुसुमगन्धाश्च वन्देऽह वनराजी सुपुष्पिता ।
क्षिप्र रामाय शंसध्व सीता हरति रावण ।

[(l 1) G(ed) न्त (for न्ध-) Ñ2 D5 7 आमन्त्रये कुसुमाश्च, B4 प्रवीधाश्च (for the prior half) —(l 2) D1 शस त्व (for शंसध्व)]

31 Ś1 V1 D3 T1 om 31 (cf v l. 30) —D1 transp 31 and 32 —[a]) Ñ1 illeg , Dg1 T2 -संयुक्ता (for संघुष्टा) B2 (marg also as in text) हंसकारण्डवाकीर्णां, G2 माल्यवत शिखरिण (=30[a]) ॐ Cg हंससारससंघुष्टामिति पाठे संघुष्टा हंसा सारसाश्च यस्या सा हंससारससंघुष्टा। कर्तरि क्त । हंसकारण्डवाकीर्णामिति शुद्ध पाठ ॐ —[c]) Ñ2 Dg1 D1 5 T2 G1 3 M शस त्व, Dt1 Dm1 D8 शसस्व, D2 व शस (for शसध्व).

32 D1 transp 31 and 32 —[a]) Ñ2 D5 7 [आ]सन्, B4 [अ]त्र (for [अ]स्मिन्) —[b]) B4 वसति (sic) (for विविध-) —Ñ1 transp. 32[cd] and 33[ab] —[d]) B4 भर्त्रे (for भर्तु), Ñ2 D2 5 7 शसतु, B4 शसथ (for शसत). D3 6 मा (for मां) —After 32, D1 ins 933*

33 B4 om 33[ab] Ñ1 transp 32[cd] and 33[ab] —[ab]) Ś1 Ñ2 V1 B1 D1–3 5 7 अप्यस्मिन्, B3 अन्यानि (for अप्यत्र) Ñ1 अन्ये ये केपि वाप्यत्र (for [a]). Ś1 D1 2 निवसति हि, Dt1 D3 6 T2 M3 विविधानि च (for निवसन्त्युत) Ñ V1 B1 3 D5 7 निवसति महावने —[c]) Ñ1 सर्वेषा (for सर्वाणि) M3 यावन (for यामि) —[d]) Dg1 Dt1 D1 6 T2 गणानि (for गणान्) Ñ1 रूपीन् ; Dt1 D6 च (for अपि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सत्त्वानि विविधान्यह —After 33, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

934* यावन्पक्षिगण कश्चिद्दैवतश्च महाबला ।
तिष्ठन्तीह महारण्ये तानह शरण गता ।
असान्निध्यात्तु रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमत ।
रावणेनापकृष्टास्मि रामायेच्छामि शंसितुम् ।

[(l 3) V1 B4 च (for तु) B1 3 लक्ष्मणेन (for °णस्य). —(l 4) Ñ2 V1 B3 4 [अ]प (Ñ2 °व)हृता, B1 [अ]प° (for [अ]वकृष्टा) B4 राम च (for रामाय).]

34 [a]) Ś1 D1–3 भार्यां (for भर्तु) Ñ1 सीता दाशरथे-

विदित्वा मां महाबाहुरमुत्रापि महाबलः ।
आनेष्यति पराक्रम्य वैवस्वतहृतामपि ॥ ३५

रामाय तु यथातत्त्वं जटायो हरणं मम ।
लक्ष्मणाय च तत्सर्वमाख्यातव्यमशेषतः ॥ ३६

G 3 55 0
B 3 49 40
L. 3 54 34

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

भार्यां —[c]) Dt1 D6 ते हृता, D3 विहृता, T2 [अ]पि हृता (for [अ]पहृता) Ś1 D1 2 विवशा मा पतौ(D1 हृता) सीता, Ñ1 विवशा ह्रियते सा तु —[d]) Ś1 D2 शसथ, D3 शसता (for शसत) D1 रावणेन विशसथ —For 34[cd], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

935* विवशा रक्षसानेन शसध्व राघवाय माम् ।

[B3 विरसा (for विवशा)]

35 [a]) Ś1 [अ]पि, Ñ1 स, Dt1 D3 6 तु, Cg t as in text (for मा) B1 transp विदित्वा and मा —[b]) Ñ1 रामोऽन्वेव, Ñ2 V1 B4 D5 7 सा(V1 प्र) हृतेति, B1 हृतेति स, B3 कृतामिति (sic), D1 आर्यपुत्रो, D3 अमुत्रेति (for अमुत्रापि) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 महामना (B4 °त्मन) —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 आनयिष्यति विक्रम्य —[d]) Ś1 D1–3 -गृहाद् , Ñ1 -मताम् (for हृताम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यमस्य विषया(Ñ2 D5 7 सदना)दपि —After 35, B1 4 ins

936* कथयत तव वर प्रियाय तूर्णं
हरणमिदं मम हन्त रावणेन ।
यदुदितमसमञ्जस मया ते
फलमिदमस्य मयाधुनैव लब्धम् ।

[(l 1) B4 कथयत तवर प्रियाणा (sic) —(l 2) B4 om हन्त],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

937* सा तथा करुणा वाचो विलपन्ती सुदुःखिता ।
वनस्पतिगत गृध्र ददर्शायतलोचना ।
सा तमुद्वीक्ष्य सुश्रोणी रावणस्य वश गता ।
समाक्रन्दद्भयपरा दुःखोपहितया गिरा ।
जटायो पश्य मामार्य ह्रियमाणामनाथवत् । [5]
अनेन राक्षसेन्द्रेण करुण पापकर्मणा ।
नैष वारयितु शक्यस्त्वया क्रूरो निशाचर ।
सत्त्ववाञ्जितकाशी च सायुधश्चैव दुर्मति ।

[(l 1) Dg1 Dt1 D6 T2 3 तदा (for तथा) Dg1 वाचा (for वाचो) —(l 3) D6 उद्दिश्य (for उद्वीक्ष्य) Dm1 D8 वशानुगा —(l 4) Dg1 T3 भयवशा(T3 °शाद्), T2 °गता (for भयपरा) Dg1 Dm1 T1 G M1 2(after corr sec m as above) शब्दो(Dg1 G2 दुःखो, T1 मद्यो)पहतया, D8 T3 M3 शब्दोप°, Cv शब्दावहतया, Cg as above (for दुःखोपहितया) —(l 5) Dt1 [आ]ह्रियमाणाम् (for ह्रिय°) —(l 6) T3 G2 करुणा —(l 7) Dm1 D8 नैव (for नैष) M3 damaged for वारयितु Dg1 D4 T G1 M1 2 तुभ्य शक्य- (D4 °क्य) (for शक्यस्त्वया) ❀ Ct तुभ्यमिति पाठे त्वयेत्यर्थे आर्षं तत् ❀ Dm1 D8 G3 क्षेप्तु (for क्रूरो)]

36 Ñ V1 B1 3 4 D5 7 om 36 —[a]) Ś1 D1–3 इम (D3 °द) मम, Dg1 T3 राघवाय (for रामाय तु) Dm1 तथा तत्त्व —[b]) D3 जटायुर् (for °यो). Ś1 D2 3 त्वया, D1 तथा (for मम) —[c]) Dt1 तु (for च) Ś1 D1–3 रामलक्ष्मणयो क्षिप्रम् —[d]) M1 विशेषत —After 36, Ś1 D1–3 ins

938* रावणो नाम दुर्बुद्धी राक्षसो धनदानुज ।
सीता हरति दुष्टात्मा तत्र प्रतिविधीयताम् ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 सीताहरणप्रलाप , Ñ1 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 सीताहरण, D2 सीताप्रमाथे सीताप्रलाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om , Ñ2 D3 7 55, V1 54, B4 56, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S 49, D1 92, D4 50, D5 99 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

४८

G 3 56 2
B 3 50 1
L 3 55 0
तं शब्दमवसुप्तस्तु जटायुरथ शुश्रुवे ।
निरैक्षद्रावणं क्षिप्रं वैदेहीं च ददर्श सः ॥ १
ततः पर्वतकूटाभस्तीक्ष्णतुण्डः खगोत्तमः ।
वनस्पतिगतः श्रीमान्व्याजहार शुभां गिरम् ॥ २
दशग्रीव स्थितो धर्मे पुराणे सत्यसंश्रयः ।
जटायुर्नाम नाम्नाहं गृध्रराजो महाबलः ॥ ३
राजा सर्वस्य लोकस्य महेन्द्रवरुणोपमः ।
लोकानां च हिते युक्तो रामो दशरथात्मजः ॥ ४
तस्यैषा लोकनाथस्य धर्मपत्नी यशस्विनी ।
सीता नाम वरारोहा यां त्वं हर्तुमिहेच्छसि ॥ ५
कथं राजा स्थितो धर्मे परदारान्परामृशेत् ।
रक्षणीया विशेषेण राजदारा महाबल ।
निवर्तय मतिं नीचां परदाराभिमर्शनात् ॥ ६

48

V2 illeg for Sarga 48 (cf v l 3 46 7) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम

1 Ś1 Ñ1 D1-3 om 1 —^{a}) Ñ2 तच्- (for त). Dt1 अपि, M2 3 अथ, Cr g k t as in text (for अव-) —^{b}) T2 M1 अपि, G2 इति (for अथ) Dg1 T2 शुश्रुवान्; Cg t as in text (for शुश्रुवे) —^{c}) Dg1 D4 T3 Cg निरीक्ष्य (for निरैक्षद्) M1 राक्षस (for रावण) Dg1 दीप्त (for क्षिप्र) —^{d}) Dm1 D3 G3 यशस्विनीं, Cg as in text (for ददर्श स) —For 1, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

939* अथ रम्ये गिरिप्रस्थे कानने विविधाश्रये ।
पक्षिराजो महातेजा महानलपराक्रम ।
प्रसुप्त पृष्ठत कृत्वा दीप्यमान दिवाकरम् ।
त शब्द शुश्रुवे चैव स्वप्ने वाक्यमिवाद्भुतम् ।
तेन वाक्येन पक्षीन्द्र प्रविष्टेन श्रुते पथम् ।
वज्रस्येव निपातेन ताडितो हृदये भृशम् ।
प्रतिबुद्धस्तु वेगेन स्नेहाद्दशरथस्य च ।
रथशब्द स शुश्राव मेघगर्जितनि स्वनम् ।
स निरीक्ष्य दिश सर्वा जटायु क्रमशो नभ ।
अपश्यद्रावण सोऽथ क्रन्दन्तीं ता च जानकीम् ।

[(l 1) B1 3 [आ]श्रमे (for -[आ]श्रये) —(l 4) V1 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 [आ]हृत, V1 B3 (sup lin [illegible]) [इ]त (for [आ]द्भुत). —(l 5) Ñ2 D5 7 [illegible] (for वाक्येन) V1 B4 पक्षि तु (for पक्षीन्द्र) B4 पथा —(l 7) B1 3 [illegible] (for तु) V1 तु (for च) —(l 8) Ñ2 [illegible] (for स) B1 4 -गम्भीर- (for -गर्जित-) Ñ2 V1 D7 -निस्वन —(l 10) B1 तत (for सोऽथ) D5 जनकात्मजां (for ता च जानकीम्)]

2 G(ed) om from 2^{a} up to l 1 of 940* —^{a}) Dg1 Dm1 D8 T2 G3 M1 सङ्काशस् (for -कूटाभस्) —^{b}) D1 -मुख, D3 7 वक्त्र, D8 मुख (for -तुण्ड) Ñ1 illeg, Dm1 D8 G1 2 -खगेश्वर (for खगोत्तम) —After 2^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins.

940* अपश्यद्रावण तत्र हरन्त जनकात्मजाम् ।
ह्रियमाणा तु तां दृष्ट्वा सुपाश्वय स पक्षिराट् ।
क्रोधेन महताविष्टो वेगेनोत्पतितो नभ ।
समुत्पत्य च पक्षी तु स बली तस्य रक्षस ।
रथमार्गमवष्टभ्य स्थित क्रोधादिव ज्वलन् ।
स रुद्ध्वा रथमार्गं तु पक्षवानिव पर्वत ।

[G(ed) om l 1 —(l 1) B3 सोथ (for तत्र) B3 ता च जानकी (for जनकात्मजाम्) —(l 3) V1 क्रोधेन (for वेगेन) —(l 4) V1 च (for तु) —(l 6) Ñ2 B3 D5 7 संरुध्य (for स रुद्ध्वा) B1 पक्षिराडिव (for पक्षवानिव)]

—^{c}) Ś1 D2 वन प्रति (for वनस्पति-) —^{d}) V1 आजुहाव (for व्याजहार) V1 B3 (m also शिवा गिर) शुभा गिर

3 Ñ1 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) D5 [आ]स्थितो (for स्थितो) D2 वर्मे (for धर्मे) —^{b}) D1 शूराणा (for पुराणे) Ś1 -सत्त्व, Ñ1 -सस्थित, B1 3 Dt1 D1-3 8 G2 Ck t -सत्रव, B4 -श्रये, M3 -सगर, Cr m g as in text (for सश्रय) —After 3^{ab}, Dt1 D6 ins:

941* भ्रातस्त्व निन्दित कर्म कर्तुं नार्हसि साम्प्रतम् ।

—^{d}) M3 महाबल

4 After 4^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

942* त्वं च राक्षसवशस्य प्रवर सुमहाबल ।
विबुधाश्च त्वया राजन्बहुशो निर्जिता रणे ।
मम वृद्धस्य पौलस्त्य बलहीनस्य पक्षिण ।
विक्रम द्रक्ष्यसे युद्धे जीवश्चैव न यास्यसि ।

[(l 1) Ñ2 स (for सु-) —(l 3) V1 गृध्रस्य (for वृद्धस्य)]

—After 4, D3 reads 23^{ab}

5 ^{a}) D3 तस्यैव (for °षा) —Dg1 reads 5^{d} in marg —^{d}) M3 त्व तां (for या त्व) Dg1 सहर्तुम् (for हर्तुमिह) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [इ]च्छत (for [इ]च्छसि)

6 ^{a}) T2 तथा (for कथ) Ś1 स्थिते (for स्थितो) —^{b}) Ñ2 D5 7 प्रधर्षयेत्, D4 परामृशन् (for °मृशेत्).

न तत्समाचरेद्धीरो यत्परोऽस्य विगर्हयेत् ।
यथात्मनस्तथान्येषां दारा रक्ष्या विमर्शनात् ॥ ७
अर्थं वा यदि वा कामं शिष्टाः शास्त्रेष्वनागतम् ।
व्यवस्यन्त्यनु राजानं धर्मं पौलस्त्यनन्दन ॥ ८
राजा धर्मश्च कामश्च द्रव्याणां चोत्तमो निधिः ।
धर्मः शुभं वा पापं वा राजमूलं प्रवर्तते ॥ ९

G 3 56 19
B 3 50 10
L 3 55 11

—^{c}) D3 प्रयत्नेन (for विशेषेण) —^{d}) Ś1 D1 पर-, G3 राम- (for राज-) G3 damaged from दारा up to नीचा in ^{e} Ś1 D1 2 महायश, Ñ1 D3 महात्मना, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मही(D5 °हा)भुजा(Ñ2 B1 3 °जा), G(ed) महीभृता —After 6^{cd}, D1 (MS states that this is a Ksepaka) ins

943* कुले वा शौर्ये वा भुज * . . समयेनसि वा
न भूतस्त्वत्तुल्यो क्षितितलतले वीर सुभग ।
अहो धिग्मोहस्ते विरम विरमैतस्य वनिता
न वीराणा पन्था दशवदन येनासि चलित ।

—^{e}) G1 गति, M3 रति, Cg as in text (for मति) V1 B1 3 4 नीच (for नीचा) —^{f}) Ś1 D2 3 -[अ]भिमर्षिणीं, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]भिमर्षणात् —After 6, Ś1 D2 ins

944* मया साम्ना प्रोच्यमानो यदि सीता न त्यक्ष्यसि ।

—After 6, Ś1 Ñ V1 B4 D1–3 5 7 read 27^{ef} (Ś1 D2 preceded by 944*)

7 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 समाचरेन्न तत् (by transp), D3 न तत्समाश्रयेद् (for न तत्समाचरेद्) Ś1 V1 Dg1 Dm1 D1–3 6 T2 3 G2 M वीरो(Ś1 D2 °र), Cg as in text (for धीरो) —^{b}) Ś1 D1–3 तु (for ऽस्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यत्परेषा(V1 परेषा यद् [by transp]) विगर्हित, D4 8 G1 3 यत्परेण विगर्हित, M3 यत्परैस्तु विगर्हित —^{c}) D3 [आ]त्मनि (for °नस्) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D3–5 7 T3 G1 2 रक्ष्या दारा (by transp) Ś1 D1 2 M3 विशेषत, Ñ1 हि नित्यदा, Ñ2 V1 B1 3 D3 5 7 विमृश्यता, B4 Dg1 Cg विपश्चिता, D4 T1 2 G1 2 विमर्शता, M2 विदर्शता, Cm k t as in text (for विमर्शनात्) —After 7, Ś1 D1–3 ins

945* आत्मानमुपमा कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ।,

while Dg1 (m) ins

946* धीरो हि धीमान्तत्कर्म मनसा न समाचरेत् ।

—After 7, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3(Ś1 D1–3 after 945*) 5 7 T2 G2 3(missing partially for 11^{ab}) M2 3 read 11

8 ^{a}) Ñ1 D5 अथ, T3 अर्थो, Ct as in text (for अर्थं) T3 काम (for °मं) Dg1 Dm1 D8 T1 2 Cmp धर्ममर्थं च काम च —G3 damaged from शिष्टा in ^{b} up to व्यव in ^{c} —^{b}) Ś1 B1 3 4 D2 3 5 7 नष्ट, Ñ2 दिष्ट, D1 दृष्ट, T3 निष्ठ, G(ed) नय- (for शिष्टा). B4 Dg1 वा गत, D1 8 [अ]नामतं, T3 [अ]नामय, Cm g t as in text (for [अ]नागतम्) V1 नष्ट शास्त्रेषु गत (subm) —^{c}) Dg1 व्यवस्यति न, T3 निवसत्यनु (for व्यवसन्त्यनु) Ś1 व्यवस्यति वरात्मानो, Ñ1 D2 3 व्यवस्यंति न(D2 °सति च) राजानो, Ñ2 D5 7 न व्यवस्येन्नर पाप, V1 B1 3 4 व्यवस्येन्न नर पाप(B1 °प), Dm1 D8 T2 G3 Cmp g t न व्य(G3 damaged for न व्य)वस्यति राजानो, D1 G1 व्यवसत्यनु (G1 °ति न) राजानो —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 धर्मा(Ñ2 B1 °र्म्या)त्, Dm1 D1 3 8 G3 M1 3 धर्म्यं, T3 Cmp धर्मं, Cg t as in text (for धर्मं) Ś1 D2 धर्मंत (for -नन्दन) T1 2 पौलस्त्यकुलनदन ❀ Cm धर्ममर्थं च काम चेति । शास्त्रेष्वनागतमनवगत रहस्यरूपतया शास्त्रपर्यालोचनेऽपि असूक्ष्मदृष्टीना दुर्बोधनमित्यर्थ । धर्ममर्थं च काम च शिष्टा राज्ञोऽन्ये जना राजानमनु राजानमनुसृत्य व्यवस्यन्ति कुर्वन्ति । राज्ञ मोक्षधर्मादिज्ञानसपत्त्या तादृश राजानमनुसृत्य भूपोपदिष्टधर्मादिक शास्त्रे सम्यगस्फुटमपि प्रजा आचरन्तीति भाव । तस्माद्धर्मोपदेशपरस्य राज्ञस्त्वधर्मप्रवृत्तिरनुचितेति तात्पर्यम् । उपसहरति धर्म इति । हे पौलस्त्यनन्दन तस्माद्धर्मं समाश्रयणीय इत्यपेक्षितपदाध्याहारेण योजना । "धर्ममर्थं च काम च शिष्टा शास्त्रेष्वनागतम् । व्यवस्यन्त्यनु राजान धर्मं पौलस्त्यनन्दन ॥" इति पाठ । "धर्ममर्थं च काम च शिष्टा शास्त्रेष्वनागतम् । न व्यवस्यन्ति राजानो धर्मं पौलस्त्यनन्दन ।" इति पाठे त्वयमर्थ —शिष्टा सद्वृत्तयो राजान शास्त्रेष्वनागतमप्रतिपादितमित्यर्थ । न व्यवस्यन्ति नेच्छन्तीत्यर्थ । तस्माद्धर्मं समाश्रयणीय इति योजना ।, Ct 'न व्यवस्यन्ति राजान' इति पाठे शास्त्रेष्वनागत तत्राप्रतिपादित धर्मं राजानो न व्यवस्यन्ति नेच्छन्तीत्यर्थ ❀

9 ^{a}) G1 लोकश् (for कामश्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 D1–3 5 7 T3 M2 Cm राजा(Ñ2 °ज) धर्मस्य कामस्य ❀ Cm "राजा धर्मश्च कामश्च" इति पाठे अयमर्थ —राजैव द्रव्याणामर्थरूपपुरुषार्थस्य निधि स्थान यत अत राजा धर्मश्च कामश्च भवति । कुत धर्म इति । धर्मादिक हि राजमूल प्रवर्तते अतो राजा धर्मश्च कामश्च भवतीति योजना ।, Ct "तथा धर्मश्च कामश्च" इति पाठे प्रजानामिति राजेति च शेष । द्रव्याणामिति प्राग्वदेव । यतो धनादिक राजभूतमतो राजा प्रजाना धर्मादिरूप इत्यर्थ ❀ —^{b}) D2 धर्माणा (for द्रव्याणा) Ñ1 Dm1 D8 G3 उत्तमो (for चो°) Ñ1 V1 M1 विधि (for निधि) —^{c}) Ś1 D2 G2 M1 धर्मं, Ñ1 लोके, D6 धर्मे, G3 damaged, Cm as in text (for धर्म) Dm1 D8 कामो, G3 काम (for पाप) B1 धर्मं शुभ वाप्यशुभ —G3 missing from ल in 9^d up to कथ in 10^b on a damaged fol —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 5 7 T2 3 G2 M मूलात् (for -मूल)

G. 3. 56 20
B. 3. 50 11
L 3 55 12

पापस्वभावश्चपलः कथं त्वं रक्षसां वर ।
ऐश्वर्यमभिसंप्राप्तो विमानमिव दुष्कृती ॥ १०
कामस्वभावो यो यस्य न स शक्यः प्रमार्जितुम् ।
न हि दुष्टात्मनामार्य मा वसत्यालये चिरम् ॥ ११
विषये वा पुरे वा ते यदा रामो महाबलः ।
नापराध्यति धर्मात्मा कथं तस्यापराध्यसि ॥ १२
यदि शूर्पणखाहेतोर्जनस्थानगतः खरः ।
अतिवृत्तो हतः पूर्वं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १३
अत्र ब्रूहि यथासत्यं को रामस्य व्यतिक्रमः ।
यस्य त्वं लोकनाथस्य हृत्वा भार्यां गमिष्यसि ॥ १४
क्षिप्रं विसृज वैदेहीं मा त्वा घोरेण चक्षुषा ।
दहेद्दहनभूतेन वृत्रमिन्द्राशनिर्यथा ॥ १५
सर्पमाशीविषं बद्ध्वा वस्त्रान्ते नावबुध्यसे ।
ग्रीवायां प्रतिमुक्तं च कालपाशं न पश्यसि ॥ १६
स भारः सौम्य भर्तव्यो यो नरं नावसादयेत् ।
तदन्नमुपभोक्तव्यं जीर्यते यदनामयम् ॥ १७

---

10 G3 missing up to कथ in 10[b] (cf v l 9) —[a]) T2 रामश्च भावश्च (sic) (for पापस्वभा°) —[b]) V1 om त्व (subm.) Ś1 V1 B1 3 4 राक्षसाधम (V1 °म), Ñ D5 7 राक्षसाधिप, Dg1 D3 G2 रक्षसा वर —[cd]) B1 3.4 D5 7 T2 अपि, T1 इह (for अभि-) V1 -सप्राप्ते —G3 missing from च in 10[d] up to 11[b] on a damaged fol V1 दु कृती, Dg1 T3 G2 M2 Cm g दुष्कृति, Cv t as in text (for दुष्कृती) Ś1 D1–3 तस्मान्नार्हसि सप्राप्तुमिमा सीता यशस्विनी ❀ Cv काम स्वभाव इत्यादिश्लोको विमानमिव दुष्कृती इत्यत पर द्रष्टव्य'। पूर्वत्र तु प्रमादाल्लिखित ❀ —After 10, M2 (*inf lin sec m*) ins

947* कथ दुष्टात्मनस्तेऽद्य निवसन्त्यालये जना ।

11 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 (Ś1 D1–3 after 945*) 5.7 T2 G2 3 (missing partially for 11[ab]) M2 3 read 11 after 7 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 D1 5 7 G1 M1 Cv g काम, Cm t as in text (for काम-) Dt1 D4 6 य (Dt1 om subm) सोसौ (for यो यस्य) —[b]) V1 om स (subm) Dg1 स न शक्य (by transp), Dt1 D6 Ck t न शक्यस्त (D6 °श्च) (for न स शक्य) Dm1 D8 न शक्य परिमार्जितु, D3 T1 2 Cm न शक्य परिमा (T1 °व)र्जितु —[c]) Ś1 Ñ B1 3 4 D1–3 5 7 T1 G1 M2 आर्या, Ct आर्यं, (for आर्य) T2 न हि दुष्टात्मना वीर्याद् —[d]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M2 निवस (Ñ1 V1 B4 D3 °स)ति, T2 आवसति (for मा वसति) M1 [आ]लय भृश.

12 G3 missing from विषये up to च in [b] on a damaged fol —[a]) D3 सुपुरे (hypm) (for पुरे) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 [अ]पि (for ते) —[b]) Ś1 D1.2 तत्र, V1 यथा, Dg1 D3 T2 3 G1 2 M Cr यदि, Ck t as in text (for यदा) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 तवा (B1 3 °दा)नघ' (for महाबल) —[d]) D5 7 त्वम् (for तस्य) B1 [अ]पराध्यसे

13 G3 missing from तोर् in [a] up to ष्टक in [d] on a damaged fol —[b]) D3 जनस्थान —[c]) Ś1 अनिवृत्तो, D3 सदुर्वृत्तो, D7 अतिवृत्ति- (for अतिवृत्तो) Ñ2 V1 D5 पाप, B1 3 4 D7 पाप (for पूर्वं) —[d]) M2 [अ]भ्रष्ट- (for [अ]क्लिष्ट-) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 को दोषो राघवस्य तु —After 13, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins.

948* चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां यदा ययु'।
रामलक्ष्मणघाताय रावणेन च ते हता ।

[(1 2) B1 -नाशाय (for घाताय) Ñ2 D5 7 तु (for च)]

14 [a]) B1 3 अनु-, Dm1 D8 G3 तत्र (for अत्र) B4 -सत्त्व, Dt1 D6 T1 2 तत्त्व (for -सत्य) —G3 damaged from रा in [b] up to हृ in [d] —[b]) Ś1 नामास्य (for रामस्य) —[d]) T1 2 transp हृत्वा and भार्यां Ś1 Ñ1 D1–3 भार्यां हर्तुमिहेच्छसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भार्यां हर्तुमिहोद्यत

15 [b]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 8 Cm मा (B4 या, D3 सा) त्वा, Dg1 Dm1 (after corr *sec. m* मा त्वा) G1 मा त्व, D1 महा-, D6 T3 मत्वा, Cr k t as in text (for मा त्वा) G3 damaged for ण चक्षुषा —[c]) Dg1 दहे दहन- (sic), G1 दहेद्दाहन- (for दहेद्दहन-) Dt1 -मूर्तेन, Dm1 D8 T2 M2 3 -कल्पेन, Cm as in text (for -भूतेन) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–3 वृक्षम् (for वृत्रम्)

16 [a]) Ñ1 कथम्, T2 स त्वम् (for सर्पम्) Ś1 D2 बद्ध (for बद्ध्वा) —Ñ1 om 16[cd] G3 partially damaged for 16[cd] —[c]) Ś1 D2 -सयुक्त, D1 3 -ससक्त, T1 2 सक्त च (for मुक्त च) Ñ2 B1 3 4 D5 7 ग्रीवाया च समाम (B3 4 °यु)क्त, V1 ग्रीवाया च यथा बद्ध —[d]) V1 B1 3 4 D5 7 बुद्ध्यसे (for पश्यसि)

17 [a]) Ñ2 V1 B1.3 4 D5 7 स (B1 4 स्व) भारो (B1 3 4 °वो) मूढ (V1 यदि) हर्तव्यो —G3 partially damaged for 17[bcd] —[b]) Ñ1 नावपीडयेत् (for °सादयेत्). —For 17[ab], Ś1 D1–3 subst

949* भार सम्यक्स वोढव्यो यो भारो न विषादयेत्।

[Ś1 सत्यस्य, D1 सम्यग्यो, D2 स सम्यक् (by transp) (for सम्यक्स) Ś1 D2 हर्तव्यो (for वोढव्यो) Ś1 भारो यो (by transp)]

—After 17[ab], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

950* न तत्र प्रतिवोढव्य यद्बल क्षयमावहेत्।

यत्कृत्वा न भवेद्धर्मो न कीर्तिर्न यशो भुवि ।
शरीरस्य भवेत्खेदः कस्तत्कर्म समाचरेत् ॥ १८
षष्टिवर्षसहस्राणि मम जातस्य रावण ।
पितृपैतामहं राज्यं यथावदनुतिष्ठतः ॥ १९
वृद्धोऽहं त्वं युवा धन्वी सरथः कवची शरी ।
तथाप्यादाय वैदेहीं कुशली न गमिष्यसि ॥ २०
न शक्तस्त्वं बलाद्धर्तुं वैदेहीं मम पश्यतः ।
हेतुभिर्न्यायसंयुक्तैर्ध्रुवां वेदश्रुतीमिव ॥ २१
युध्यस्व यदि शूरोऽसि मुहूर्तं तिष्ठ रावण ।
शयिष्यसे हतो भूमौ यथा पूर्वं खरस्तथा ॥ २२
असकृत्संयुगे येन निहता दैत्यदानवाः ।
नचिराच्चीरवासास्त्वां रामो युधि वधिष्यति ॥ २३
किं नु शक्यं मया कर्तुं गतौ दूरं नृपात्मजौ ।
क्षिप्रं त्वं नश्यसे नीच तयोर्भीतो न संशयः ॥ २४

G 3 56. 0
B 3 50 25
L 3 55 25

[Ñ2 D5 7 न च तत्, B4 नद्रत (for न रत्न) B1 3 यदर्थं (for यद्रत्न) B4 जयम् (for क्षयम्) B3 आचरेत् (for आवहेत्)]

—[c]) Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 M अपि, Dg1 अभि- (for उप) —[d]) V1 B4 जीर्यंत (for जीर्यते)

18 [a]) Ñ1 न नूनं हि (for यत्कृत्वा न) B3 चरेद् (for भवेद्) —[b]) Dt1 D6 ध्रुव (for भुवि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यत्कृत्वा न भवेद्यश —G3 damaged for 18[cd] —[c]) Ś1 D2 शरीरतो भवेद्धर्म (L[ed]°त्कर्म), Ñ1 शरीरसादश्च भवेत्, Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 शरीरदोष(D1 3 °रोध)श्च भवेत् —[d]) V1 B1 3 4 D5 7 न (for कस्) D3 प्राज्ञ (for कर्म) Ś1 D1 2 कथ प्राज्ञ स(Ś1 °ज्ञस्त)मा(L[ed]°ज्ञस्तदा)-चरेत्

19 [a]) Ś1 Ñ2 V1 D5 7 षष्टि (sic), Dm1 D2–4 6 T1 2 G1 M2 3 Cm षष्टिर्, Ct as in text (for षष्टि-) —[b]) Dt1 Dm1 D6 8 जातस्य मम (by transp), M3 तव जातस्य (for मम जातस्य) —Ñ1 om 19[cd] —[c]) Ś1 पितृपैतामहे राज्ये —G3 missing from यथा in [d] up to युवा in 20[a] on a damaged fol —[d]) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 -शासत, B3 शास्याह (sic), Cg as in text (for तिष्ठत) Dg1 T3 दडकारण्यमेव न —After 19, Ś1 D1–3 ins

951* न श्रुत न च मे दृष्ट परदाराभिमर्शनम् ।

[D1 मया (for च मे)]

20 G3 missing up to युवा in [a] (cf v l 19) —[a]) V1 B1 वीरो, B3 4 D5 7 वीर (for धन्वी) —[b]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 रथस्थ, T1 G2 सशर (for सरथ) T1 G2 रथी (for शरी) —[c]) Ñ2 Dt1 D4 6 T3 G1 2 M Ct न चापि, V1 B1 3 4 D5 7 न चाद्य(B3 °भि-), Dg1 न च हि (for तथापि) Ś1 D1–3 अ(D3 ना)संत्यज्येह, Ñ1 नैवादाय च Dt1 D6 Ct कुशली, M1 मे देवीं (for वैदेहीं) —G3 missing from मिष्यसि in [d] up to वै in 21[b] on a damaged fol —[d]) B1 कुशल, Dt1 D6 Ct वैदेहीं, M1 कुशलो (for कुशली) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 त्व, Dg1 Dt1 D4 6 T3 G1 2 M Ct से, Dm1 D8(after corr as in text) G3 मा (for न) Ś1 D2 न यास्यसि (for गमिष्यसि)

21 G3 missing up to वै in [b] (cf v l 20) —[a]) Dg1 G2 Cr शक्यस्, Cg as in text (for शक्तस्) Ñ1 न शक्या ते बलान्नेतु —[b]) Ñ1 वैदेही, D1–3 मैथिलीं (for वैदेहीं) Ñ1 lacuna for पश्यत —[c]) B1 3 नय- (for न्याय) Ñ2 B1 3 4 D5 7 -सबद्धै, V1 D4 M2 Cr g k -ससिद्धै, Cm t as in text (for सयुक्तैर्) Ñ1 हेतुभिर्वान्यससिद्धैर् —[d]) Ś1 मूढो, Ñ1 ध्रुवं, Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 शूद्रो, D6 ध्रुवो (for ध्रुवा) G1 वेदश्रुति यथा ❀ Cr दीर्घ आर्ष ।, Cm श्रुतीमित्यत्र दीर्घश्छान्दस ।, Cg वेदश्रुतीमिव वेदश्रुतिमिव । दीर्घ आर्ष ।, Ck t वेदश्रुतिम् । छान्दसो दीर्घ ❀ —After 21, Ñ2 V1 ins, while T2 ins after 27

952* इत्युक्तस्य यथान्याय रावणस्य जटायुषा ।
क्रुद्धस्याग्निनिभा घोरा विरेजुर्विंशतिर्दृश ।

[(l 2) T2 सव (for घोरा) T2 रेजुर्विंशतिदृष्टय (for the post half)]

22 Ñ2 V1 B4 D5 7 om (hapl) 22–27[b], B1 3 om 22–27 Ñ1 reads 22 after 27[cd] —[a]) Ś1 Ñ1 D1–3 वीरोसि (for शू°) —[b]) Ñ1 मुहूर्तं त्व मया सह —G3 damaged from मौ up to स्तथा in [d] —[c]) Dg1 Dm1 D1–3 8 G3 शयिष्यसि(D2 °ते), Cr g k शयिष्यसे (as in text). —[d]) Ś1 D1–3 भ्राता, Ñ1 वासौ (for पूर्वं) Ś1 D3 तव (for तथा)

23 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 23 (cf v l 22) Ñ1 om 23 D3 reads 23[ab] after 4 —[b]) M1 देव- (for दैत्य-) —[c]) D4 M1 2 अचिराच् (for नचिराच्) —G3 missing from युधि in 23[d] up to म in 24[a] on a damaged fol —[d]) Ś1 यदि, Dg1 युद्धे (for युधि) M1 transp रामो and युधि

24 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 24 (cf v l 22) G3 missing up to म in [a] (cf v l 23) —[a]) Ś1 D2 8 तु (for नु) M3 मृषा (for मया) T1 3 [आ]हर्तुं (for कर्तुं) D3 transp शक्य and कर्तुं —[b]) D1 दूरौ (for दूर) —[c]) Ñ1 D3 G1 च नश्यसे, D2 न पश्यसे (for त्व नश्यसे) D1 क्षिप्र नश्यसि नीचस्त्व —[d]) Ś1 D2 4 भ्रात्रोर् (for भीतो)

G 3 56 0　B 3 50 26　L 3 55 26

न हि मे जीवमानस्य नयिष्यसि शुभामिमाम् ।
सीतां कमलपत्राक्षीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ॥ २५
अवश्यं तु मया कार्यं प्रियं तस्य महात्मनः ।
जीवितेनापि रामस्य तथा दशरथस्य च ॥ २६
तिष्ठ तिष्ठ दशग्रीव मुहूर्तं पश्य रावण ।
युद्धातिथ्यं प्रदास्यामि यथाप्राणं निशाचर ।
वृन्तादिव फलं त्वां तु पातयेयं रथोत्तमात् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

25 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 25 (cf v l 22) Ñ1 om 25–26 —^{a}) Dm1 D8 G3 मे त्व (for हि मे) —^{b}) Ś1 D1–3 निशाचर, G2 शुभानना (for शुभामिमाम्) —After 25, M3 ins

953* वृद्धो गतवयश्चाह तरुणस्त्व च रावण ।

26 Ñ V1 B1 3 4 D5 7 om 26 (cf v l 22 and 25) —^{a}) G3 प्रिय तस्य (for मया कार्यं) —^{b}) G3 करिष्यामि (for प्रिय तस्य) —^{c}) D3 [अ]स्य (for [अ]पि)

27 Ñ2 V1 B4 D5 7 om 27^{ab}, B1 3 om 27 (for all cf v l 22) —^{b}) Dg1 तिष्ठ (for पश्य) Ś1 D1–3 मे बल, Ñ1 चैव मा (for रावण) —Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 Cg transp ^{cd} and ^{ef} —^{c}) Ś1 यथातिथ्य (for युद्धा°) —^{d}) D1 बल (for प्राण) G1 M1 न सशय (for निशाचर) Ñ1 तवाह राक्षसाधम —After 27^{cd}, Ś1 D1–3 ins

954* सीता सत्याजयिष्यामि स्थिरो भव सुदुर्मते ।

—After 27^{cd}, Ñ1 reads 22, while M2 (*inf lin sec m*) ins

955* मम तीक्ष्णेन तुण्डेन ग्रीवास्ते शिरसा दश ।

—Ś1 Ñ V1 B4 D1–3 5 7 read 27^{ef} (Ś1 D2 preceded by 944*) after 6 —^{e}) Ś1 D1 2 पक्ष, Ñ1 मा त्वा, D3 माला (sic) (for त्वा तु) Ñ2 B4 D5 7 मा त्वा वृक्षादिव फल, V1 स त्वा वृतादिव फल —^{f}) Ś1 D1 2 पातयामि, Ñ V1 B4 D5 7 °यिष्ये (for °येय) Ñ1 D3 नभस्तलात् (for रथोत्तमात्) —After 27, T2 ins 952*

Colophon Ñ2 V1 B1 4 D5 7 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D3 जटायुवाक्य, D1 गृध्रवाक्य, D2 सीताप्रमाथे जटायुवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B3 D2 om , Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 50, D1 4 52, D3 56, M3 51, L(ed) 55 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

४९

इत्युक्तस्य यथान्यायं रावणस्य जटायुषा ।
क्रुद्धस्याग्निनिभाः सर्वा रेजुर्विंशतिदृष्टयः ॥ १
संरक्तनयनः कोपात्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
राक्षसेन्द्रोऽभिदुद्राव पतगेन्द्रममर्षणः ॥ २
स संप्रहारस्तुमुलस्तयोस्तस्मिन्महावने ।
बभूव वातोद्धतयोर्मेघयोर्गगने यथा ॥ ३
तद्बभूवाद्भुतं युद्धं गृध्रराक्षसयोस्तदा ।
सपक्षयोर्माल्यवतोर्महापर्वतयोरिव ॥ ४
ततो नालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
अभ्यवर्षन्महाघोरैर्गृध्रराजं महाबलः ॥ ५
स तानि शरजालानि गृध्रः पत्ररथेश्वरः ।
जटायुः प्रतिजग्राह रावणास्त्राणि संयुगे ॥ ६
तस्य तीक्ष्णनखाभ्यां तु चरणाभ्यां महाबलः ।
चकार बहुधा गात्रे व्रणान्पतगसत्तमः ॥ ७
अथ क्रोधाद्दशग्रीवो जग्राह दश मार्गणान् ।
मृत्युदण्डनिभान्घोराञ्शत्रुमर्दनकाङ्क्षया ॥ ८

G 3 56 0
B 3 51 7
L 3 56 8

49

V2 illeg for Sarga 49 (cf v l 3 46 7) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ñ2 V1 Dg1 D6 T M om 1 —a) D3 इत्युक्त्वास्य (for इत्युक्तस्य) —b) D3 गतायुष (for जटायुषा) —c) Ś1 Ñ1 D1–3 G1 2 सख्ये, B1 3 4 D5 7 घोरा, D8 G3 सर्वे (for सर्वा) —d) D1 द्विर्दश- (for विंशति-) Ś1 D3 विरेजु शरवृष्टय, Ñ1 D2 विरेजुर्दश दृष्टय, B1 3 4 D5 7 विरेजुर्विंशति-र्दश (B4 °शा)

2 Ś1 om 2ab —a) Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 श्रीमास्, Dm1 D8 G2 3 क्रोधात् (for कोपात्) Dg1 Dt1 D6 T M इत्युक्त क्रोधताम्राक्षस् —b) D1–4 -भूषण (for -कुण्डल) —c) V1 D3 विदुद्राव, B4 G2 [s]पि दुद्राव (for ऽभिदुद्राव) —d) Ś1 Dm1 D1 2 अमर्षण, G1 M1 2 अमर्षित, Cg as in text (for अमर्षण)

3 —a) Dt1 सत्य प्रहारस् (for स स°) —b) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 M3 महामृधे, Ñ2 D3 7 महाहवे, V1 B3 °बले, B1 °रणे (for महावने) —c) Ñ B1 3 4 Dt1 D1–3 6 G Ct वातोद्धुतयोर्, Cg as in text (for वातोद्धतयोर्) D5 बभूवातो युद्ध तयोर् —d) G3 घोरयोर् (for मेघयोर्) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 G1 2 गगने मेघयोरिव (D3 G1 2 °र्यथा) —After 3, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

956* तुण्डपक्षप्रहरणो जटायुश्चरणाङ्कुश ।
रावणश्च महावीर्यो युयुधाते परस्परम् ।

[(l 1) B1 4 प्रहारेण (for प्रहरणो) B3 चरणायुध]

4 a) Ñ2 D5 7 महद्युद्ध (for [अ]द्भुत युद्ध) —b) Ñ1 तयो, Ñ2 D5 7 अथ, V1 B1 3 4 महत्, Dm1 तथा, D1–3 मृधे, G2 वने (for तदा) D6 om (hapl) from क्षस योस्तदा in 4b up to गृध्रा in 5d M3 गृध्रराक्षसराजयो —cd) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भृश तत्र (for माल्यवतोर्) V1 B1 3 4 मेघ- (for महा-) G(ed) शब्दस्तयोर्भृश तत्र गगने मेघयोरिव

5 D6 om up to गृध्रा in d (cf v l 4) —a) Ñ2 नारीक-, V1 नाडीक- (for नालीक-) —b) B1 शूलाकर्ण, B4 D5 7 तीक्ष्णैश्चापि (for तीक्ष्णाग्रैश्च) —c) V1 अभिवर्षन् (for अभ्य°) Ñ2 D5 7 महावेगैर्, G2 महाघोर (for महाघोरैर्) —d) Ś1 Dm1 D2 3 6 महाबल, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शरोर्मिभि (for महाबल) Dt1 गृध्रराजमहाबल

6 a) Ś1 शितानि, Ñ1 Dg1 G2 शतानि, Dm1 एतानि (for स तानि) —b) Ñ2 D7 गृध्र (for गृध्र) —d) Cr g k t रावणास्त्राणि (as in text) D3 रावणस्याभि सयुगे ❀ Ct 'रावणास्तानि' इति पाठस्तु सुगम एव ❀ —After 6, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

957* तत स क्रोधसरब्धो विकीर्ण इव पर्वत ।
पृष्ठेऽस्य न्यपतद्गृध्रो नखैश्च विचकर्त स ।

[(l 1) Ñ2 B1 4 क्रोधसरक्तो, B3 °सन्नद्धो (for °सरब्धो) —(l 2) Ñ2 B4 D7 भूयो, D5 भूमो (for गृध्रो) Ñ2 D7 विचकर्ष त (for विचकर्त स) D5 नखैश्चापि चकर्ष त]

7 a) Ñ1 -नखाग्राभ्या, T2 3 M1 -नखैर्वीरैश् (for नखाभ्या तु) Dg1 M3 तस्य तीक्ष्णैर्नखैर्वीरैश् —b) D1 रावणस्य, M3 तुडाभ्या च (for चरणाभ्या) —c) Ñ1 बहुशो (for बहुधा) Ñ2 D5 7 चक्रे सरुधिर गात्र, V1 B1 3 4 चक्रे सरुधिरान्गात्रे —d) Ś1 पतगनायक, Dm1 D8 G3 विहगनायक, T3 °पुगव (for पतगसत्तम) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 क्षणात्प (V1 B3 4 व्रणान्प)त्ररथेश्वर, B1 व्रणाश्च पतगेश्वर, D1 व्रणानि खगसत्तम —After 7, V1 ins 962* (due to omission), B4 reads 959* for the first time after 7 and repeats it after 958*

8 V1 om 8–10 B1 3 om 8 The sequence of St from 8–14 including star passages in B4 is 10cd, l 1–2 of 965*, 9cd, l 3–4 of 958* (8 subst), 959* (r), 10ab, l 3–4 of 965*, 13, 14, 962*, 11, 12 and 968* —a) Ñ1 क्रुद्धो (for क्रोधाद्) —c) Ś1

G 3 56 41
B 3 51 8
L 3 56 9

स तैर्बाणैर्महावीर्यः पूर्णमुक्तैरजिह्मगैः ।
बिभेद निशितैस्तीक्ष्णैर्गृध्रं घोरैः शिलीमुखैः ॥ ९
स राक्षसरथे पश्यञ्जानकीं बाष्पलोचनाम् ।
अचिन्तयित्वा बाणांस्तान्राक्षसं समभिद्रवत् ॥ १०

ततोऽस्य सशरं चापं मुक्तामणिविभूषितम् ।
चरणाभ्यां महातेजा बभञ्ज पतगेश्वरः ॥ ११
तच्चाग्निसदृशं दीप्तं रावणस्य शरावरम् ।
पक्षाभ्यां च महातेजा व्यधुनोत्पतगेश्वरः ॥ १२

D2 3 -दडसमान्, D1 °डोपमान् (for -दण्डनिभान्) —^{d}) Ś1 D1–3 शत्रुमर्माणि (D1 3 °र्माव, D- °र्मवि) भेदिन, Ñ1 शत्रुदर्पविमर्दवान्, Dt1 Dm1 D6 8 शत्रोर्निधनकाङ्क्षया —For 8, Ñ2 D6 7 subst, while B4 subst 1 3–4 only for 8^{b} and reads after 9^{cd}

958* तत स रावण क्रुद्धस्त्रिभिर्बाणैरजिह्मगैः ।
बिभेद समरे घोरैर्गृध्रराजानमाशुगैः ।
अथापरानजिह्माग्राञ्जग्राह रथमार्गणान् ।
मृत्युदण्डोपमान्घोराञ्शत्रुदर्पप्रणाशनान् ।

[(l 3) B4 दशग्रीवो (for अजिह्माग्रान्) B4 दश जग्राह तान्शरान् (for the post half) —(l 4) B4 कालपाशनि भान्शरान् (for the post half)]

9 V1 om 9 (cf v l 8) For sequence in B4, cf v l 8 —^{a}) Ñ2 शितैर्, Dg1 Dt1 D7 शतैर्, D3 सर्वैर् (for स तैर्) Dg1 महावीर, D6 °वीर्यं, T2 °वेग (for महावीर्यः) —^{b}) Ś1 D1–3 स्वर्णपुङ्खैर्, Ñ1 स्वर्णमुक्तैर्, T1 पूर्णयुक्तैर् (for पूर्णमुक्तैर्) T2 अजिह्मकै (for अजिह्मगैः) Ñ2 स्वर्णपुङ्खैर्महाबल —^{c}) Ñ1 जघान (for बिभेद) Ñ2 समरे (for निशितैस्) Ś1 Ñ D1–3 घोरैर्, M2 बाणैर् (for तीक्ष्णैर्) B4 बाणैर्बिभेद तीक्ष्णाग्रैर् —^{d}) Ś1 D1 2 गृध्रं तीक्ष्णैः शिलाशितैः, Ñ1 गृध्रराजं महाबलं, Ñ2 गृध्रराजं आशुगैः, B4 D3 गृध्रराजं शिलाशितैः —For 9, B1 3 D5 7 subst, Ñ2 ins 1 2 after 9^{ab}, B4 ins first time after 7 and reads second time after 958* as subst for 9^{ab} only

959* स वरशनिसंकाशैः स्वर्णपुङ्खैरजिह्मगैः ।
निर्बिभेद गृध्रपतिमतिक्रुद्धो दशाननः ।

[(l 1) D5 7 स तैर्बाणैर्महावीर्यं (for the prior half) B4 (second time) तीक्ष्ण- (for स्वर्ण-) D5 7 महाबल (for अजिह्मगैः) —(l 2) Ñ2 D5 7 सुतीक्ष्णाग्रैः (for गृध्रपतिम्) Ñ2 D5 7 शरीरं तस्य पक्षिणः (for the post half)]

—B1 3 4 (after first occurrence of 959*) cont, while Ñ2 D5 7 ins (followed by 965*) after 12

960* स रावणविमुक्तांस्तु शरान्वै पतगेश्वर ।

—Thereafter, B4 reads 10^{cd}, while M3 ins after 9

961* स रोषमकरोद्गृध्रो रावणेन शराहतः ।

10 Ś1 V1 D1–3 om 10 (for V1, cf v l 8) For sequence in B4, cf v l 8 Ñ2 B1 3 D5 7 om 10^{ab} —^{a}) B4 रावण- (for राक्षस-) Ñ1 पथे (for -रथे) —^{b}) Ñ1 B4 पतगेश्वर (for बाष्पलोचनाम्) —^{c}) Ñ1 वचयित्वा तु (for अचिन्तयित्वा) Ñ Dg1 D5 7 T G2 M बाणान् बाणान् (by transp). B1 3 4 अचिंत्यन्यप्रहारान्तान् —^{d}) Ñ B1 3 4 D5 7 रावण (for राक्षसम्). Ñ B1 3 4 समुपाद्रवत् (for समभि°) —After 10, Ñ2 B1 3 D5 7 ins, while V1 ins after 7 (due to omission) and B4 ins after 11^{cd}

962* उपेत्य स महाबाहुः पक्षाभ्यामस्य मूर्धनि ।
पक्षाभ्यामभिसंक्रुद्धस्ताडयामास रावणम् ।

[(l 1) B1 3 4 उत्पत्य च (for उपेत्य स) Ñ2 D5 7 उत्पत्य पक्षिराट् (for the prior half) —(l 2) V1 B4 अभिक्रुद्धम् (for अभि°)]

11 For sequence in B4 cf. v l 8 —^{b}) G(ed) मणिमुक्ता (by transp) (for मुक्तामणि-). —Ś1 D1 2 om 11^{c}–12^{b} After 11^{ab}, D2 reads 12 —^{c}) Ñ1 पक्षाभ्यां स (for चरणाभ्यां). —^{d}) Dt1 Dm1 D4 8 G2 पतगोत्तम, D2 सुमहाबल (for पतगेश्वर) —After 11, D2 ins, while Ś1 D1 ins after 12 and D3 after 14

963* सारथिं च रथोपस्थात्स जघान नखाङ्कुशैः ।

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S ins after 11

964* ततोऽस्य धनुरादाय रावणः क्रोधमूर्छितः ।
ववर्ष शरवर्षाणि दशग्रीवोऽथ सत्वरः ।
शरैरावारितस्तस्य संयुगे पतगेश्वरः ।
कुलायमभिसंप्राप्तः पक्षीव च बभौ तदा ।
स तानि शरजालानि पक्षाभ्यां तु विधूय ह । [5]
चरणाभ्यां महातेजा बभञ्जास्य महद्धनुः ।

[(l 2) G2 खगेश्वर (for क्रोधमूर्छित) —After l 2, D3 reads राम श्री —(l 3) D4 आवरितस्, M1 आच्छादितस् (for आवारितस्) Dg1 T3 वन (for तस्य) —(l 4) D1 T1 2 G1 2 M2 3 उपसंप्राप्त, G3 अपि संप्राप्त, M1 इव संप्राप्त (for अभिसंप्राप्त) Dm1 D4 T2 G M1 स (for च) Dg1 स तथा बभौ, D4 स बभौ तदा, T1 प्रबभौ तदा, T3 स तदा बभौ (for च बभौ तदा) —(l 5) Dg1 Dm1 D4 T G2 3 M शरवर्षाणि (for °जालानि) Dg1 Dm1 D4 8 T G M1 2 च, M3 प्र (for तु) T2 विधूयन, G1 [अ]वधूय ह (for विधूय ह) —(l 6) G3 [अ]थ (for [अ]स्य) M2 3 पुनर् (for महद्)]

12 For sequence in B4, cf v l 8 Ś1 D1 3 om 12^{ab} (cf v l 11) D2 transp ^{ab} and ^{cd} and reads after 11^{ab} B3 reads 12^{ab} in marg —^{a}) Ñ2 B3 4 D5 भ (B4 भु) क्त्वा, D3 तथा, M3 त च (for तच्च) Ñ V1 B1 3 4 D2 5 T2 दिव्य (for दीप्त) D7 खडयित्वाग्नि-

काञ्चनोरश्छदान्दिव्यान्पिशाचवदनान्खरान् ।
तांश्चास्य जवसंपन्नाञ्जघान समरे बली ॥ १३

वरं त्रिवेणुसंपन्नं कामगं पावकार्चिषम् ।
मणिहेमविचित्राङ्गं बभञ्ज च महारथम् ।
पूर्णचन्द्रप्रतीकाशं छत्रं च व्यजनैः सह ॥ १४

G 3 56 0
B 3 51 17
L 3 56 12

सदृश दिव्य(hypm) —Ñ1 illeg for 12^{b} —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 8 T2 Ct*p* शरासन, D2 महारथ, D4 शर वर, Cm g t as in text (for शरावरम्) —^{c}) V1 B1 D1–3 5 7 स (for च) Ñ1 चरणाभ्या (for पक्षाभ्या च) Ś1 B3 सुमहातेजा, Dg1 Dm1 D4 8 T G M1 2 च महावीर्यो (for च महातेजा) B4 पक्षाभ्याममिसरब्धो —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दुद्राव, Dg1 D4 G2 Cm g k व्याधुनोत्, D2 बभज, Cr t as in text (for व्यधुनोत्) Ś1 D1 बभज स (Ś1 सु) महाबल, D3 बभज पतगोत्तम —After 12, V1 B1 3 ins, while Ñ2 D5 7 cont after 960*, B4 ins l 3–4 after 10^{ab} and l 1–2 after 10^{cd}

965* ततो बहुश आविध्य तत्किरीट महाबल ।
जाम्बूनदमय दिव्य सर्वरत्नोपशोभितम् ।
व्यसर्जयत पक्षीन्द्रो रोषाविष्टो नभस्तले ।
अशोभत पतत्तत्तु सूर्यमण्डलसनिभम् ।

[(l 3) B4 विससर्ज स (for व्यसर्जयत) V1 नभस्तल (for °स्तले) —(l 4) B1 पतत्तच, B4 पतत्रस (for पतत्तत्तु) B3 अशोभदुत्पतचैव (for the prior half)]

—After 12, Ś1 D1 ins 963*, while B4 ins 968*

13 For sequence in B4, cf v l 8 Ñ1 om 13^{a}–14^{b} D7 om 13 —^{a}) Ñ2 V1 B3 4 D1–3 5 हत्वा, Dg1 Dm1 D8 T3 G3 दीप्तान्, D4 lacuna (for दिव्यान्) Ś1 रुक्मरथच्छदान्हत्वा, B1 काचनावच्छदान्हत्वा —Ś1 D1–3 om. 13^{c}–14^{b} —^{cd}) Dm1 D8 T2 M1 स रणे (for समरे) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 विकृष्य तरसा पक्षी क्षिप्र प्राणैर्व्य(V1 °र्वि)-योजयत्

14 For sequence in B4, cf v l 8 Ś1 Ñ1 D1–3 om 14^{ab} (cf v l 13) —^{ab}) Dt1 D6 अथ, Cg as in text (for वर) T2 त्रिदड-, M3 त्रिगुण- (for त्रिवेणु) ❀ Cv त्रिगुणसपन्नमिति पाठ ❀ Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कामग तु(B3 त)महाघोर चक्रकूबरभूषण —Ś1 Ñ1 D1 2 transp ^{cd} and ^{ef} —^{c}) D3 रत्न- (for -हेम-) Dt1 D6 मणिसोपानचित्राग —^{d}) Ś1 बभज स, Dm1 G3 बभजाथ, D1 3 स बभज (for बभञ्ज च) —After 14^{cd}, Ś1 D1–3 ins, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins after 16

966* ततस्तु त परबलमानभञ्जन
सुरासुरै समरमुखेष्वनिर्जितम् ।
पराजित पतगवरेण रावण
निरिसिमिये सुरमुनिभिर्विलोक्य तम् ।
ततोऽस्तुवन्पतगवर दिवौकस
सुदुष्कर कृतमिह कर्म तेऽनघ ।
प्रशस्यते स विहगराजसत्तमो
व्यवस्थित पुनरपि युद्धमर्पित ।

Colophon

कृत्वा तु तन्महत्कर्म जटायुर्जरयान्वित ।
परिश्रान्तो बभूवाथालक्षयत्त च रावण ।

[(l 1) Ś1 D2 च (for तु) D5 om त (subm) B1 -यानभजन (for -मानभ°) —(l 2) B1 मुखे सुपूजित (for मुखेष्वनिर्जितम्) —(l 3) D1 वीक्ष्य त (for रावण) —(l 4) B1 3 4 विसिसिमिरे, D5 विर्मिसिमये (for विसिसिमिये) Ś1 D2 विसिसिमियु सुरमुनयोव(Ś1 वि)लोक्य त, D1 3 विसिसिमियु खगचर-भूतवनिका (sic) —(l 5) Ś1 अभिष्टुन, D1–3 अभिष्टुवन् (for ततोऽस्तुवन्) D1–3 शुभा गिरा(D1 3 °र) (for दिवौकस) —(l 6) B4 इति (for इह) B1 तेन तत्, B4 तेन यत् (for तेऽनघ) Ś1 D1 2 कर्म कृत त्वयाद्भुत, D3 कर्म इद त्वया कृत (for कृतमिह कर्म तेऽनघ) —(l 7) Ñ2 D5 7 प्रशंसित स (for प्रशस्यते स) Ś1 D1–3 प्रश(Ś1 °भा)सितो द्विजवरराजसत्तमैर्(Ś1 D2 °मो) —(l 8) Ś1 D1 2 युद्धनिश्चय (Ś1 D2 °ये), B1 3 युद्धर्पित, B4 °हर्षित, D3 °निभय (for युद्धमर्पित)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 5 7 जटायुरावणयुद्ध, D3 रावणविरथीकरण —*Sarga no* Ñ2 B4 D3 57, V1 55, D1 53, D5 7 56

—Ś1 D1–3 om l 9–10 —(l 9) B1 3 सुमहत् (for तन्महत्) —(l 10) V1 परिभ्रातो (for परिश्रातो) Ñ2 D5 7 तु (for च)],

while Ñ1 ins after 14^{cd}

967* पश्यत सारथिवाभ्य . . . . . (illeg)
ततो जघ्नि . . . . (illeg),

whereas after 14^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 ins, while B4 ins after 12

968* समाक्षिप्य रथात्तस्मात्सारथि पतगेश्वर ।
गजाङ्कुशनिभेनाशु दारयित्वा पदासृजत् ।

[(l 2) V1 परामृशत्, B1 पदाहनत् (for पदासृजत्)]

—Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 14^{ef} —^{f}) Dg1 T2 3 G2 M1 3 व्यजनकै (for च व्यजनै) Ś1 Ñ1 D1–3 छत्र तस्य न्यपातयत् —After 14, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

969* पातयामास वेगेन ग्राहिभी राक्षसै सह ।
सारथेश्चास्य वेगेन तुण्डेनैव महच्छिर ।
पुनर्व्यपाहरच्छ्रीमान्पक्षिराजो महाबल ।

[(l 2) Dt1 D6 च, T2 [अ]स्य (for [ए]व) —(l 3) Dt1 D6 व्यपहनत्, T3 व्यपोहयत् (for व्यपाहरत्)]

—After 14, D3 ins. 963*

G 3 56 51 B. 3 51 19 L 3 57 1 स भग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
अङ्केनादाय वैदेहीं पपात भुवि रावणः ॥ १५
दृष्ट्वा निपतितं भूमौ रावणं भग्नवाहनम् ।
साधु साध्विति भूतानि गृध्रराजमपूजयन् ॥ १६
परिश्रान्तं तु तं दृष्ट्वा जरया पक्षियूथपम् ।
उत्पपात पुनर्हृष्टो मैथिलीं गृह्य रावणः ॥ १७
तं प्रहृष्टं निधायाङ्के गच्छन्तं जनकात्मजाम् ।
गृध्रराजः समुत्पत्य जटायुरिदमब्रवीत् ॥ १८
वज्रसंस्पर्शबाणस्य भार्यां रामस्य रावण ।
अल्पबुद्धे हरस्येनां वधाय खलु रक्षसाम् ॥ १९
समित्रबन्धुः सामात्यः सबलः सपरिच्छदः ।
विषपानं पिबस्येतत्पिपासित इवोदकम् ॥ २०
अनुबन्धमजानन्तः कर्मणामविचक्षणाः ।
शीघ्रमेव विनश्यन्ति यथा त्वं विनशिष्यसि ॥ २१
बद्धस्त्वं कालपाशेन क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे ।
वधाय बडिशं गृह्य सामिषं जलजो यथा ॥ २२

15 ^{a}) T2 छिन्न- (for भग्न-). T1 transp स and भग्नधन्वा —^{c}) D2 अकस्मादाय (for अङ्केना°) —^{d}) Ś1 D2 3 उत्पपाताशु (D2 1 °थ), D1 उत्पपात स (for पपात भुवि). M1 राक्षस (for रावण·)

16 Ś1 D1-3 om (hapl) 16-17 —^{a}) Dt1 D6 8 G1 निपातित, M1 त पतित (for निपतित) —^{b}) T2 छिन्नवाहन —^{d}) T2 पक्षिराजम् (for गृध्र°) —After 16, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins 966*

17 Ś1 D1-3 5 om 17 (for all except D5, cf v l 16) —^{a}) V1 परिश्रात (for °श्रान्त) Ñ2 V1 B1 3 D7 स त (for तु त) —^{b}) V1 जरसा (for जरया) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 पक्षिपुंगव (for °यूथपम्) —V1 om 17^{cd} —^{c}) Ñ2 D7 ततो (for पुनर्) —^{d}) Ñ2 B1 3 4 D7 सीतामादाय (for मैथिलीं गृह्य)

18 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 D7 ता (for त) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रगृह्य, D1 2 त्वरत (for प्रहृष्ट) B1 3 Dt1 D2 निधायाङ्के, G(ed) निजे चाङ्के (for निधायाङ्के) —^{b}) Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 हरत, Dt1 D6 रावण (for गच्छन्त) Ñ1 मैथिलीं बलात् —After 18^{ab}, Dt1 D6 ins

970* गच्छन्त खड्गशेष च प्रनष्टहतसाधनम् ।

—^{c}) V1 B1 4 समुत्पत्य —After 18^{c}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

971* समभिद्रुत्य रावणम् ।
समासार्य महातेजा

[(l 1) D4 M3 तमभिद्रुत्य, T2 समनु°, Cg as above (for समभिद्रुत्य) Dt1 Dm1 D6 8 रावण समभिद्रवत्, M2 रावण राक्षसेश्वर —(l 2) Dm1 D8 G3 Ck तमा(Ck तदा)सार्य, D4 समादाय, Cm g t as above (for समासार्य)]

—For 18, Ś1 subst

972* अथ ता नेतुकामस्य रावणस्यातिकोपित ।
जटायुरब्रवीद्वाक्यमिद न्याय्यार्थसयुतम् ।

—After 18, M2 3 ins

973* तिष्ठ तिष्ठ दशग्रीव न मे जीवन्विमोक्ष्यसे ।

19 Ś1 om 19^{ab} —^{c}) M2 (before corr) हन- (for अल्प-) D1 3 रहसि (metr) (for हरसि). V1 B1 3 4 [ए]ता (for [ए]ना) M3 अल्पब्ध्दे रस्ये॰ (damaged). —^{d}) M3 damaged for वधाय M1 किल (for खलु) Ñ1 B1 वधार्थं सर्वरक्षसा.

20 ^{ab}) Dt1 सामात्य- (for मात्य) Ś1 D1 2 यश (Ś1 याता) समित्रबन्धुस्त्व, Ñ1 सामात्यमित्रबन्धुस्त्व, D3 यथा सबन्धुमित्रश्च D2 सबल (for °ल) V1 B1 3 4 D5 7 transp सामात्य and सबल —After 20^{ab}, Ś1 D2 ins

974* यमस्य लोक बाणानां रामस्य दारपीडित ।
[L(ed) -नर्दित (for -पीडित)]

—^{c}) D1 विष पान (for विष°) T1 2 G3 त्क्रोप्येनत् (for पिबस्येतत्) —^{d}) V1 पिपासाने (for पिपासित). Dt1 reads सित इवोदकम् in marg

21 Ś1 D1-3 read 21 after 27 —^{a}) Ñ1 येनुबन्धम् (for अनु°) —^{b}) Dg1 ह्यविचक्षणा., Ñ2 कर्म ******णा —After 21^{ab}, Ś1 D1-3 ins

975* समित्रयान्धवजना सामात्या सपरिच्छदा ।
[Ś1 D2 बान्धवा जाना (for -बान्धवजना)]

—^{c}) Ś1 Dg1 D1-3 T2 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) Dg1 च नश्यति, D5 [अ]वनश्यति, D7 विनश्यंति, G3 नशिष्यति (for विनश्यन्ति) —^{d}) Ś1 तथा त्व न विनश्यसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यथा हि त्व(B1 त्व हि) विनश्यसि, G3 यथा स त्व नशिष्यसि

22 ^{b}) Ñ1 B4 Dg1 D1 2 4 5 7 8 मोक्षसे, Cm g as in text (for मोक्ष्यसे) Ś1 D3 त्व विमोक्ष(D3 °क्ष्य)से, V1 त्व हि मोक्षसे, M1 3 शर्म लप्स्यसे (for तस्य मोक्ष्यसे).—^{cd}) Ś1 वधाय (for वधाय) D3 बलिस, M1 शबल, Ck बडिश, Ct as in text (for बडिश) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 बडिशा (V1 बालिशा)मिषमादाय वधाय मकरो यथा —After 22, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

976* सिंहो वा धर्षणा प्राप्य पादस्पर्शमिवोरग ।
मैथिल्या स परामर्षं राघवो न सहिष्यति ।
[(l 2) B1 हि मृष्यति (for सहिष्यति)]

न हि जातु दुराधर्षौ काकुत्स्थौ तव रावण ।
धर्षणं चाश्रमस्यास्य क्षमिष्येते तु राघवौ ॥ २३
यथा त्वया कृतं कर्म भीरुणा लोकगर्हितम् ।
तस्कराचरितो मार्गो नैष वीरनिषेवितः ॥ २४
युध्यस्व यदि शूरोऽसि मुहूर्तं तिष्ठ रावण ।
शयिष्यसे हतो भूमौ यथा भ्राता खरस्तथा ॥ २५
परेतकाले पुरुषो यत्कर्म प्रतिपद्यते ।
विनाशायात्मनोऽधर्म्यं प्रतिपन्नोऽसि कर्म तत् ॥ २६
पापानुबन्धो वै यस्य कर्मणः को नु तत्पुमान् ।
कुर्वीत लोकाधिपतिः स्वयंभूर्भगवानपि ॥ २७
एवमुक्त्वा शुभं वाक्यं जटायुस्तस्य रक्षसः ।
निपपात भृशं पृष्ठे दशग्रीवस्य वीर्यवान् ॥ २८

G 3 57 21
B 3 51 33
L 3 57 13

23 [a]) D3 G2 तु (for हि) Ñ1 राजन्, Dt1 D4 जातौ (for जातु) Ś1 D1 2 °र्षौ, V1 परा°, B1 3 4 °धर्षौ (for दुराधर्षौ) —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3 धर्मसेतु (Ñ1 °हेतो, D1 2 °सेतु) प्रधर्षणा (D1 °*ॱ, D2 °धर्षणात्), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 धर्मदारप्रधर्षणा (V1 °णात्), G(ed) धर्मदारपराभवं —[c]) Ś1 सीतायाश्, V1 धर्माणा, B1 3 4 D2 5 7 धर्षणा (for धर्षणं) B1 D2 5 वा (for च) —[d]) Ś1 D2 राघवो मर्षयिष्यति, Ñ1 राघव प्रसहिष्यति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 सहेते रामलक्ष्मणौ, D1 राघवो न सहिष्यति, D3 राघवौ मर्षयिष्यत

24 Ñ1 om 24[ab] —For 24[ab], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst, while Ś1 D1–3 subst l 3 only for 24[ab]

977* इमा तस्करभावेन क्रूर पाप नृशंसकृत् ।
यथोपनयसे सीता प्रोक्षितस्त्व यथा पशु ।
हत्वा वा हरते शूर शेते वा निहत परै ।

[(l 3) Ñ2 B1 3 (also) 4 D5 7 शरे (for परै)] —Ś1 om 24[c]–25 —[d]) D2 [ए]व (for [ए]ष) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शूर- (for वीर-) —After 24, D1 ins l 1 of 979* and cont, while Ś1 cont after 977*, D2 3 ins after 24

978* नचिराद्रघुशार्दूल स त्वा पाप हनिष्यति ।
[D1 अचिराद्युद्ध (for नचिराद्रघु-)]

25 Ś1 D2 om 25 (for Ś1, cf v l 24) —[a]) T1 वीरोसि (for शूरोऽसि) —[c]) Dg1 Dt1 D1 3 6 8 G2 3 M3 शयिष्यसि (for °से) —[d]) Ñ B1 3 4 D3 5 7 G1 तव (for तथा) —After 25, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins, Ñ1 D3 ins l 1–2 only, while D1 ins l 1 only after 24

979* असकृत्सयुगे येन निहता दैत्यदानवा ।
नचिराच्चीरवासास्त्वा राघवो निहनिष्यति ।
रामो दाशरथि श्रीमान्क्षत्रधर्मपथे स्थित ।
एवमुक्तो राक्षसेन्द्र पक्षीन्द्रेण स गर्वित ।
रोषसरक्तनयन इद वचनमब्रवीत् । [5]
सौहार्दं दर्शित राज्ञस्त्वया दशरथस्य हि ।
रामस्य च तथानृण्य गच्छ त्व मा कृथा श्रमम् ।
एवमुक्तोऽब्रवीद्वाक्यमविश्रान्त खगोत्तम ।
यत्ते तेजो बल शक्ति पौरुष यच्च ते महत् ।
तद्दर्शय न मे क्रूर जीवन्प्रतिगमिष्यसि । [10]

[(l 1) V1 तेन (for येन) —(l 2) D3 अचिराच् (for नचिराच्) D3 स रामो (for राघवो) Ñ1 स रावण वधिष्यति (for the post half) —(l 3) B4 क्षत्रधर्मे व्यवस्थित, G(ed) क्षत्रधर्मेव्यवस्थित (for the post half) —(l 4) V1 B1 (also) तु रक्षेंद्र (for राक्षसेन्द्र) B3 4 सगर्वित (for स गर्वित) —(l 6) D5 सौहार्दाद् (for °द) Ñ2 D5 7 च (for हि) —(l 7) V1 om च (subm), B1 रामस्य हि, B4 राघवस्य (for रामस्य च) V1 B4 यथा (for तथा) B3 नून (for [अ]नृण्य) V1 गम्यते, B1 गतस्त्व, B3 4 गम्यता (for गच्छ त्व) —(l. 8) Ñ2 B3 D5 7 अविभ्रात, B1 स विश्रात (for अविश्रान्त) —(l 10) Ñ2 क्रुद्ध (for क्रूर) B3 अद्य गमिष्यति (for प्रतिगमिष्यसि)]

26 [a]) Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 परीतकाल (for परेतकाले) Ś1 परीतकालो हि रुषा —[b]) D6 प्रतिपद्यसे (for °पद्यते) Ś1 य कर्म प्रतिपद्यते —[c]) Ś1 D2 G3 [ऽ]धर्मं, Ñ2 V1 B1 3 4 तस्मात्, D1 3 [ऽ]धर्मात्, D5 7 तत्स्यात्, T3 [ऽ]नित्य (for ऽधर्म्यं). Ñ1 विनाशमात्मनोधर्मात् —[d]) Ś1 [ऽ]स्मि, B3 हि (for ऽसि) Ś1 D3 कर्मकृत्, Ñ1 धर्मत, V1 रावण, B1 3 4 तच्च हि (for कर्म तत्) Ñ2 D5 7 प्रपन्नो गर्हितं च तत्

27 D1 om 27[ab] —[a]) Ś1 यस्यास्य, Ñ1 Dg1 1 3 M3 यो यस्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 यस्य स्यात्, D4 T1 वैरस्य (for वै यस्य) T2 पापानुबद्धितैर्यस्य (sic) —[b]) Ś1 D2 3 को नु कर्मकृत्, Ñ1 कर्मकोविद, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पाप को नु तत्, D4 T1 G1 2 Cr g k कर्म को नु तत्, M2 कर्मगो नु तत्, Ct as in text (for को नु तत्पुमान्) T2 कर्म न स्यात्तु को नु तत् (sic) —[d]) D2 इति (for अपि) —After 27, Ś1 D1–3 read 21, while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

980* अक्षमोऽसत्यसधश्च परदारी नृशसकृत् ।
पच्यते नरकेष्वेव दह्यमान स्वकर्मणा ।

[(l 1) B1 4 अ क्रूरो (for अक्षमो) V1 D5 परदार- (for °दारी) —(l 2) B1 नरके चैव, B3 नरके घोरे (for नरकेष्वेव) B1 दशग्रीव (for दह्यमान)]

28 [a]) G2 भृश (for शुभ) —[b]) Ñ1 राक्षसेश्वर (for तस्य रक्षस) —[c]) D4 स पपात (for नि°) —[d]) D3 पृष्ठत (for वीर्यवान्) —After 28, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

981* गजाङ्कुशनिभैस्तीक्ष्णैरर्पयित्वा भुजान्तरे ।
नखतुण्डप्रहारैस्तु राक्षसो विह्वलीकृत ।

G 3 51 23 B 3 51 34 L 3 51 14 तं गृहीत्वा नखैस्तीक्ष्णैर्विरराद समन्ततः ।
अधिरूढो गजारोहो यथा स्याद्दुष्टवारणम् ॥ २९
विरराद नखैरस्य तुण्डं पृष्ठे समर्पयन् ।
केशांश्चोत्पाटयामास नखपक्षमुखायुधः ॥ ३०
स तथा गृध्रराजेन क्लिश्यमानो मुहुर्मुहुः ।
अमर्षस्फुरितोष्ठः सन्प्राकम्पत स राक्षसः ॥ ३१
संपरिष्वज्य वैदेहीं वामेनाङ्केन रावणः ।
तलेनाभिजघानार्तो जटायुं क्रोधमूर्छितः ॥ ३२
जटायुस्तमतिक्रम्य तुण्डेनास्य खगाधिपः ।
वामबाहून्दश तदा व्यपाहरदरिंदमः ॥ ३३
ततः क्रुद्धो दशग्रीवः सीतामुत्सृज्य वीर्यवान् ।
मुष्टिभ्यां चरणाभ्यां च गृध्रराजमपोथयत् ॥ ३४
ततो मुहूर्तं संग्रामो बभूवातुलवीर्ययोः ।
राक्षसानां च मुख्यस्य पक्षिणां प्रवरस्य च ॥ ३५

[(l 1) V1 वज्राकुश V1 तीव्रैर् (for तीक्ष्णैर्) V1 B4 अर्दयित्वा, B1 दारयित्वा (for अर्पयित्वा) V1 स्तनान्तरे, B3 D5 भुजातर (for भुजान्तरे) —(l 2) B4 च (for तु) V1 विकलीकृत, B3 व्याकुली°, D5 7 विह्ली° (for विह्वलीकृत)]

29 B3 reads 29^{a} in marg —^{a}) Ś1 D2 स वितुडो (D2 °ड), Ñ1 D3 स गृहीत्वा, Ñ2 V1 B1 4 D5 7 स गृहीतो, D1 स वितुन्नो (for त गृहीत्वा) —^{b}) Ś1 D1 तस्य पृष्ठ, Ñ1 Dg1 Dt1 D2–4 6 8 T2 3 विददार, Ñ2 V1 विचचार, B1 3 4 D5 7 विचचाल, Cg k as in text (for विरराद) ❀ Ct 'विरराद' इति पाठेऽपि क्षतानि चकारेत्येवार्थः. ❀ Ñ1 महाबल, G2 [आ]समतत (for समन्तत) —Ś1 D1 om 29^{c}–30^{b} —^{c}) Ñ2 B4 D5 7 अधिरूढे, V1 आवरोहे, D2 अविक्षेपो, M2 °रूपो, L(ed) अवरूढो (for अधिरूढो) Ñ2 V1 B4 D5–7 गजारोहे, B1 गजावाहे, Dt1 गतारोहो, D2 3 वरारोहैर्, T2 गजारूढो, Ct as in text (for गजारोहो) B1 3 अधिरूढगजारो(B3 °वा)हे —^{d}) V1 यदा (for यथा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 चलितो गज, D2 3 दुष्टवारण (for दुष्टवारणम्)

30 Ś1 D1 om 30^{ab} (cf v l 29) —^{a}) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 D4–8 T2 3 Ct विददार, D2 3 स विदार्य, Cg k as in text (for विरराद) Ñ1 तथा (for नखैर्) Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D5 7 तस्य, Dm1 D8 G3 तुड, D2 3 तीक्ष्णै, G2 यस्य, Cg t as in text (for अस्य) —^{b}) Ñ1 नखै, Dm1 D2 3 8 G3 तस्य (for तुण्ड) D2 3 पृष्ठ (for पृष्ठे) Ñ1 D2 3 समतत, T1 2 °र्पयत् (for समर्पयन्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पृष्ठ स पतगेश्वर —After 30^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

982* तीक्ष्णतुण्डार्पणैर्ग्रीवा नखै सर्वां व्यदारयत् ।
वेदनापीडिताक्षीणि वदनानि चकार स ।

[(l 1) D7 तीक्ष्ण (for तीक्ष्ण) V1 नखतुडार्पितग्रीवा (for the prior half) Ñ2 D5 7 चैव (for सर्वां) V1 मर्मान्विदारयन्] —V1 om 30^{c}–31^{b} —^{d}) M1 मुखायुधै Ñ1 तुडपक्षनखायुध, Ñ2 B1 3 4 D5 7 पक्षतुडनखायुध

31 V1 om 31^{ab} (cf v l 30) —^{a}) Dg1 तदा तु, Dt1 D4 6 G1 2 M3 स तदा, D2 स यथा, T3 तथा तु (for स तथा) —^{b}) B1 D3 कृष्यमाणो, D2 क्लिष्टमानो (for क्लिश्यमानो) —^{c}) Dm1 अमर्ष (for अमर्ष-) D1 तु, D2 3 च (for सन्) M2 अमर्षस्फुटितोरस्कस् —^{d}) Dt1 D6 M3 च (for स) M2 transp प्राकपत and स Dm1 D4 8 T1 2 G3 रावण (for राक्षस) —For 31^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

983* अमर्षात्स्फुरमाणोष्ठ समकम्पत राक्षस ।

[Ś1 D1–3 स्फुरितोष्ठश्च(D1 °स्तु); D5 स्फुरमाणोष्ठ (for स्फुरमाणोष्ठ) D7 अमर्षस्फुरमाणोष्ठ (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1–3 म प्राकपत (for सम°)]

32 Ñ1 om 32–33 D5 7 om 32 —^{a}) Ś1 D1–3 ता परिष्वज्य, Ñ2 V1 B1 3 4 परिगृह्य च, T2 M1 3 स परिष्वज्य (for संपरिष्वज्य) —^{c}) Ś1 D1–3 [अ]थ जघान (for [अ]भिजघान) —^{d}) Ś1 D1–3 जटायुषममर्षण, Ñ2 सुसकुद्धो जटायुष, V1 B1 3 4 सक्रुद्धस्त(B4 °स्तु) जटायुष ❀ Cg जटायुरित्युकारान्तोऽप्यस्ति ❀

33 Ś1 Ñ1 V1 D1–3 om 33 (for Ñ1, cf v l 32) —^{a}) D4 T1 G1 2 M2 अभिक्रम्य, M3 अभिद्रुत्य (for अतिक्रम्य) —^{c}) T2 ततो, T3 तथा (for तदा) —^{d}) Dg1 Dm1 D6 व्यापाहरद् (for व्य°) —For 33, Ñ2 B1 3 4 D5 7 subst

984* जटायुरपि सक्रुद्ध पक्षतुण्डनखैर्मुहु ।
चकार रावण सख्ये फुल्लाशोकसमप्रभम् ।
[(l 2) B3 पक्षी (for सख्ये)]

—After 33, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

985* सच्छिन्नबाहो सद्यो वै बाहव सहसाभवन् ।
विषज्वालावलीयुक्ता वल्मीकादिव पन्नगा ।

[(l 1) Dg1 Dm1 D4 8 T2 G Cg मयैव, G1 सदैव, M1 3 तस्यव, Ck as above (for सद्यो व) ❀ Cg मयैवेत्यार्षे मलोपे वृद्धि ❀ G2 सदृशा (for सहसा) —(l 2) D6 पन्नगा इव (by transp)]

34 ^{a}) Ś1 D1–3 तस्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पुन (for तत) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M2 3 क्रोधाद् (for क्रुद्धो) —^{b}) M1 उद्दिश्य (for उत्सृज्य) K(ed) रावण (for वीर्यवान्) —^{c}) D3 मुष्टिभिश् (for मुष्टिभ्या) —^{d}) Ś1 D1–3 जटायुषम्, M2 पक्षिराजम् (for गृध्रराजम्) Dg1 T2 3 अताडयत्, Cg as in text (for अपोथयत्)

35 ^{a}) Ś1 Ñ B1 3 4 D1–3 5,7 तयोर् (for ततो) —^{b})

तस्य व्यायच्छमानस्य रामस्यार्थेऽथ रावणः ।
पक्षौ पादौ च पार्श्वौ च खड्गमुद्धृत्य सोऽच्छिनत् ॥ ३६

स छिन्नपक्षः सहसा रक्षसा रौद्रकर्मणा ।
निपपात हतो गृध्रो धरण्यामल्पजीवितः ॥ ३७

तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ।
अभ्यधावत वैदेही स्वबन्धुमिव दुःखिता ॥ ३८

तं नीलजीमूतनिकाशकल्पं
सुपाण्डुरोरस्कमुदारवीर्यम् ।
ददर्श लङ्काधिपतिः पृथिव्यां
जटायुषं शान्तमिवाग्निदावम् ॥ ३९

ततस्तु तं पत्ररथं महीतले
निपातितं रावणवेगमर्दितम् ।
पुनः परिष्वज्य शशिप्रभानना
रुरोद सीता जनकात्मजा तदा ॥ ४० G 3 57 35 B 3 51 40 L 3 57 24

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

B1 [अ]द्भुत , Dg1 D3 G1 M3 [अ]तुल्य- (for [अ]तुल-) D2 M1 वीर्यवान् (for -वीर्यंयो) —c) Ś1 तु, D4 om (subm) (for च) —d) D1 पक्षिण', D5 पत्रिणा (for पक्षिणा) —After 35, Ñ1 ins

986* तस्य तुण्डप्रहारेण राक्षसो बलिना वर ।
निहतो निपपातो [illegible] ।

36 a) Ñ1 [illegible] मानस्य (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रयतमानस्य (for व्यायच्छमानस्य) —b) Ś1 D1 2 राघवार्थे(D1 °र्थं) (for रामस्यार्थे) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dt1 D1-3 5-7 G1 स, D4 तु (for ऽथ) —Ñ1 illeg from first च up to ऽच्छिनत् in d —c) Ñ1 पद्दौ (for पक्षौ) S1 D1-3 तुड, Ñ1 पक्षौ, B1 पाद, Dg1 G2 M2 पार्श्वं, Dm1 D4 8 T2 3 G3 Cg पार्श्वौ, D6 om (for पादौ) G1 च पार्श्वं (for पादौ च) Ś1 Dg1 Dm1 D1-4 8 T G M2 पादौ च, Ñ2 D5 7 सहसा, V1 B1 3 4 पार्श्वं च (for पार्श्वौ च). M3 क्रुद्ध पक्षौ च पार्श्वं च —d) Dg1 उद्यम्य (for उद्धृत्य) M3 चाच्छिनत् (for सोऽच्छि°) Ś1 D1-3 खड्गमुद्यम्य चिच्छिदे, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 चिच्छेदोद्यम्य सायकं, B1 चिच्छेदायतकार्मुक

37 a) D4 T1 2 G1 3 M सच्छिन्न , Cg as in text (for स छिन्न-) Ñ1 illeg for सहसा —b) D4 G1 तरसा, D7 om (hapl) (for रक्षसा) Dm1 D4 8 G1 3 घोर , D3 M2 क्रूर- (for रौद्र-) G2 रूपिणा (for कर्मणा) —c) Ś1 Ñ V1 B3 Dg1 Dm1 D1 2 4 5 7 8 M2 3 ततो, B4 Dt1 D6 G1 3 महा (for हतो)

38 ab) Ś1 Ñ1 D1-4 दृष्ट्वा निपतित (for त दृष्ट्वा पतित) Ñ1 illeg, from भूमौ up to ज in जटा° in b. V1 क्षतार्द्रंगत-जीवितम् —c) Ñ1 अभ्यवर्तत (for °धावत) —d) V1 सुबधुम्

39 a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कृष्ण- (for नील) Ś1 D1-3 नि(D1 स)काशवर्णं, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 °काय, G1 °रूप, M3 °गात्र (for -निकाशकल्प) —b) Ñ1 Dt1 D6 स पाण्डुरोरस्कम् , Ñ2 B1 3 4 स(Ñ2 सु)पाण्डरोवक्षम् (sic) (B4 °रोरस्कम्) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 -सत्त्व, B1 काय (for -वीर्यम्) —c) Ñ1 शयान, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जटायुष (for पृथिव्या) —d) Ñ1 illeg after शा in शान्तम् Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 हत पृथिव्या कृपण स्फुरत ❀ Cv अत्र निकाशकल्पशब्दाभ्यामपि तुल्यतैवोच्यते। अवमन्यताप्येकस्मिन्नर्थे पर्यायद्वयप्रयोग कविमुनिना शैली । अथवा जीमूतप्रकाशतुल्यमिति यावत्। अग्निदाव दावाग्नि। अथवा अग्निश्चासौ दावश्चेति अग्निदाव । दावशब्दो वनवाचकोऽप्यस्तीत्यग्निविशेषणप्रयोग ।, Ch अग्निदावमिति विशेषणस्य पूर्वनिपात आर्षं दावाग्निमिति यावत् ।, Ct अग्निदाव दावाग्नि परनिपात आर्षं. ❀

40 a) G2 महाबल (for महीतले) —b) S1 Ñ1 D1-3 -वेगनिर्जित, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 खड्गनिर्जित (for -वेगमर्दितम्) —c) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 तत', B1 भृश (for पुन) G3 damaged for रिष्वज्य श —d) Ñ2 D5 7 सती, B3 भृश (for तदा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीताप्रमाथे जटायुवधो, Ñ V1 B1 3 4 D3 5 7 जटायुर्वध , D1 जटायुषो वधो —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om , Ñ2 D5 7 57, V1 56, B4 D3 58, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 51, D1 54, D4 53, M3 52 G concludes with श्रीरामाय नम,

५०

G 3 58 1
B 3 52 1
L 3 58 1

तमल्पजीवितं भूमौ स्फुरन्तं राक्षसाधिपः ।
ददर्श गृध्रं पतितं समीपे राघवाश्रमात् ॥ १
सा तु ताराधिपमुखी रावणेन समीक्ष्य तम् ।
गृध्रराज विनिहतं विललाप सुदुःखिता ॥ २
निमित्तं लक्षणज्ञानं शकुनिस्वरदर्शनम् ।
अवश्यं सुखदुःखेषु नराणां प्रतिदृश्यते ॥ ३
न नूनं राम जानासि महद्व्यसनमात्मनः ।
धावन्ति नूनं काकुत्स्थ मदर्थं मृगपक्षिणः ॥ ४

50

V2 illeg for Sarga 50 (cf v l 3 46 7) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Dg1 Dt1 D6 11 ? G1 M1 ? om 1 —[a]) D3 ततो (for तम्) D3 अस्य (for अल्प-) K(ed) गृध्र (for भूमौ) —[b]) D3 रक्षसा हत (for राक्षसाधिप·) Ś1 D1 2 वनजार्द्र जटायुष —[cd]) Ś1 Ñ1 D1–4 गृध्राधिपति (for गृध्र पतित) Ñ1 राघवाश्रमे (for °श्रमात्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा निपतित तत्र (B1 3 4 भूमौ) शोणितार्द्रं विचेतन (B4 °स) —After 1, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

987* न्यस्य भूमौ च वैदेहीं सारथिं चावलोकयन् ।
पिशाचवदनांस्ताश्च रथं मायामय च तम् ।
रावणश्छत्रधारं च वालव्यजनधारिणौ ।
निहतान्गृध्रराजेन सोऽपश्यद्धरणीतले ।

[(l 1) V1 om first च (subm) —(l 2) B1 तु (for first च) —(l 3) Ñ2 त (for च) B4 राज (for वाल)]

2 G3 partly damaged for [a] —[a]) Ś1 D2 3 सीता, B1 सापि (for सा तु) G2 -मुख (for -मुखी) D1 निहत पक्षिराज च —[b]) Ñ2 Dt1 D4 6 G1 3 M1 निरीक्ष्य त, V1 B1 3 4 D5 7 परिक्षत, D1-4 च वीक्ष्य त (for समीक्ष्य तम्) —[c]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 निपतित (for विनिहत) —[d]) D6 सुदुःखित (for °ता) —After 2, D8 (marg) T1 2 G1 ins

988* आलिङ्ग्य गृध्र निहत रावणेन बलीयसा ।
विललाप सुदुःखार्ता सीता शशिनिभानना ।

[T2 G3 transp the post halves of l 1 and 2]

3 [a]) Ñ2 B1 D7 G1 निमित्त- (for °त्त) B3 D3 4 T1 2 लक्षण ज्ञान, Dt1 D6 Ck t लक्षण स्वप्न, D2 लक्षण ज्ञात, G1 M3 लक्षणज्ञाना, Cv r m g as in text (for लक्षणज्ञान) Ś1 निमित्तलक्षण ज्ञान, Ñ1 निमित्तेन ... ❀ Cv अन्ये पुनर्निमित्त लक्षण ज्ञान शकुनिस्वरदर्शनमिति पाठमङ्गीकृत्य एव व्याचक्षते। निमित्त गोमाय्वादिक लक्षणमङ्गस्पन्दनादिक ज्ञान यदृच्छया तथा प्रतिभास । अय च नियमो गोबलीवर्दन्यायेनेति।, Ct "लक्षणज्ञानम्" इति पाठेऽङ्गस्फुरणादिज्ञानमित्यर्थ ❀ —[b]) Ś1 ज्ञानिना, Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 शा (V1 D1 7 श)कुन, D4 शकुनि (for शकुनि-) G3 damaged from दर्शनम् up to दुःखेषु in [c] Ñ1 स्वप्नदर्शिना, V1 D5 7 शुभदर्शन, B1 3 4 D3 स्वप्नदर्शन, Dg1 T3 G2 M1 स्वनदर्शन (for -स्वरदर्शनम्) —[d]) Ñ1 इह दृश्यते, Ñ2 Dt1 D6 Ct परिदृश्यते, V1 B1 3 4 Dm1 D5 7 8 T2 G3 M1 3 सम्र (B1 प्रत्य) दृश्यते, Cg k as in text (for प्रतिदृश्यते) —After 3, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

989* त्वं हि तातो नरेन्द्रस्य राघवस्य महात्मनः ।
निधन तव पक्षीन्द्र मत्कृते जातमीदृशम् ।
त्वं हि राजा दशरथो मिथिलाधिपति पिता ।
त्वं हि नाथो नरेन्द्रस्य राघवस्य महात्मन ।
भवता पक्षपातेन राघवस्य महात्मना । [5]
कृत युद्ध महाप्राज्ञ प्राप्तश्चान्त· सुदारुण· ।
जीवन्तीं योऽपि मा रामे ब्रूयाद्वेवगता सतीम् ।
स शेते निहतो भूमौ कालोऽय मरणस्य मे ।

[(l 1) Ñ2 V1 B4 D5 7 तात (for तातो) Ñ2 D5 7 यथा पिता (for महात्मन) V1 B4 महद्व्यसनमागत (for the post half) —(l 3) B3 च (for हि) —B3 reads l 5 in marg —(l 5) Ñ2 D5 7 महात्मन, B3 महामते (for महात्मना) —(l 6) Ñ2 B4 D7 [अ]त, D5 [अ]ते (for [अ]न्त). Ñ2 D5 7 सुदारुण (for °ण) —(l 7) Ñ2 D5 7 मा च यो (for योऽपि मा)]

4 [a]) B3 Ś1 नून राम न (by transp), M1 राम राम न (for न नून राम) D8 जानीहि (for जानासि) Ñ2 B1 4 D5 7 T2 G2 M3 नून रामो न जानाति —[b]) G2 महाव्यसनम्. Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 आगत (for आत्मन). —B1 om 4[cd]. —[c]) Ś1 D3 तथैव, D1 2 तवैव (for धावन्ति) D4 T1 2 G M1 3 काकुत्स्थ (for °त्स्थ) —[d]) T2 मदर्थे (for मदर्थं). Ś1 D1–3 अनर्था सह (D1 2 सग [sic]) चारिण —For 4[cd], Ñ (Ñ1 partly illeg) V1 B3 4 D5 7 subst

990* न चासौ तव काकुत्स्थो ह्यनर्थसहचारिण ।

[V1 ह्यनर्थनिसवचारिण, G(ed) सज्यधन्वात्र चारिण (for the post. half)]

—After 4, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

991* अय हि पापचारेण मा त्रातुमभिसगत. ।
शेते विनिहतो भूमौ ममाभाग्याद्विहगम ।

[(l. 1) G1 तु (for हि) Dg1 D4 G1 3 M3 पापाचारेण, Dt1 D6 कृपया राम, Cm g as above (for पापचारेण). Dg1 Dt1 D6 T3 इह सगत, T2 अभिगच्छति (for अभिसगत).

त्राहि मामद्य काकुत्स्थ लक्ष्मणेति वराङ्गना ।
सुसंत्रस्ता समाक्रन्दच्छृण्वतां तु यथान्तिके ॥ ५
तां क्लिष्टमाल्याभरणां विलपन्तीमनाथवत् ।
अभ्यधावत वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ॥ ६
तां लतामिव वेष्टन्तीमालिङ्गन्तीं महाद्रुमान् ।
मुञ्च मुञ्चेति बहुशः प्रवदन्राक्षसाधिपः ॥ ७
क्रोशन्तीं राम रामेति रामेण रहितां वने ।
जीवितान्ताय केशेषु जग्राहान्तकसंनिभः ॥ ८
प्रधर्षितायां वैदेह्यां बभूव सचराचरम् ।
जगत्सर्वममर्यादं तमसान्धेन संवृतम् ॥ ९
दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां दीनां दिव्येन चक्षुषा ।
कृतं कार्यमिति श्रीमान्व्याजहार पितामहः ॥ १०
प्रहृष्टा व्यथिताश्चासन्सर्वे ते परमर्षयः ।
दृष्ट्वा सीतां परामृष्टां दण्डकारण्यवासिनः ॥ ११

G. 3 58 15
B. 3 52 12
L 3 58 11

—(l 2) G1 M1 मम भाग्याद् M3 मम भाग्यविपर्ययात् (for the post half)]

—M2 cont

992* रावणेन हृता मा हि कथयित्वा विहगम ।
राघवाभ्या यथातत्त्वमथो हास्यसि जीवितम् ।
आदेहपात पक्षीश युध्यता रावणेन यत् ।
त्वया विदर्शित स्नेह श्वशुरे मम रावचे ।
जटायो हरण यावन्मम रामाय वक्ष्यसि । [5]
तावच्छरीरे ते प्राणा सचरन्ति हि धीरपि ।
इति पक्षि समालिङ्ग्य स्मृत्वा श्वशुरमेव च ।
उच्चै स्वरेण चुक्रोश हा राघव न पश्यसि ।

5 ^{a}) M2 पाहि (for त्राहि) —^{b}) G2 वरानना (for °ङ्गना) —^{c}) G1 तथाक्रदच् (for समा°) —^{d}) T3 श्रुत्वा ता (for श्रृण्वता) Dm1 D8 यथातिक, Cm g k t यथातिके (as in text) —For 5, Ś1 D1–3 subst

993* अमकृद्राम रामेति तथा लक्ष्मणमङ्गना ।
आक्रन्दमाना सत्रस्ता किनरीव वनान्तरे ।

[(l 1) Ś1 अगना (for अङ्गना) —(l 2) D3 विन्नस्ता (for सत्रस्ता) Ś1 °माना सत्रस्ता किंनरी वा],

While Ñ(Ñ1 mostly illeg) V1 B1 3 4 D5 7 subst for 5

994* सकृद्राम पुन श्वश्रू तथा लक्ष्मणमेव च ।
सत्रस्ता सा तु वैदेही क्रन्दति स्म पुन पुन ।

[(l 1) V1 श्रुत्वा (for श्वश्रू) Ñ1 ततो लक्ष्मणमगना —(l 2) Ñ1 illeg B1 4 सतप्ता (for सत्रस्ता) Ñ2 D5 7 रुदति (for क्रन्दति)]

—After 5, D4 G1 M2 ins

995* सकृद्राम पुन श्वश्रूस्तथा लक्ष्मणमङ्गना ।
असकृत्तत्र वैदेही विललाप द्विजान्तिके ।

6 G3 damaged for 6^{ab} —^{a}) M1 क्लिष्ट- (for क्लिष्ट-). Ś1 ता क्लिश्यमानाभरणा —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 विवर्ण(D3 °पण्ण)वदना पुन —^{c}) Ñ1 अभिदुद्राव, Ñ2 D5 7 अभ्यवर्तत, Dm1 D8 अभ्यभाषत (for अभ्यधावत) —^{d}) Ñ1 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप)

7 D4 om (hapl) 7 —^{a}) D8 चेष्टतीम् (for वे°) Ś1 D1 2 पादपेषु च स(D2 म)ज्जतीम , Ñ1 B1 3 4 पादपाग्रेषु सज्जतीम् , Ñ2 V1 D5 7 पादपानेव सज्जतीम्, D3 ता पादपेषु मज्जतीम् , T2 स ता सीता विवेष्टतीम् —^{b}) Ñ1 महालता (for महाद्रुमान्) —^{d}) Dt1 D6 Ct प्राप ता, T2 M2 प्राद्रवद्, G प्रावदन् (for प्रवदन्) G2 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप) Ś1 D1–3 क्रोशंती कुररीमिव, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 क्रोशती मधुरस्वरा(Ñ2 D7 °ना, V1 B3 °न, B4 °र)

8 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ता तु(Ś1 D1–3 एका) क्षामस्वरा दीना —^{b}) D3 निहिता (for रहिता) L(ed) तदा (for वने) —M3 damaged for 8^{cd} —^{c}) Ś1 रक्ष पतिस्ता, Ñ1 illeg (for जीवितान्ताय) —^{d}) T2 गिरि- (for [अ]न्तक-) —After 8, Ñ2(repeats 11^{ab} in its proper place) V1 B1 3 4 D5 7 read 11

9 ^{a}) M2 गृहीतायां तु (for प्रधर्षितायां) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 T1 सीतायां (for वैदेह्यां) —G3 partly damaged for ^{b} —^{d}) Ś1 महता तमसावृतं, Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 अधेन तमसावृत —After 9, Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

996* न वाति मारुतस्तत्र निष्प्रभोऽभूद्दिवाकर ।

10 D2 om (hapl) 10–11^{b} —^{a}) D4 G1 दीना (for सीता) Ś1 परामृष्य, L(ed) परामर्श- (for परामृष्टा) —^{b}) Dt1 Dm1 D6 8 G3 Ct देवो, D1 T1(sic) G1 सीता (for दीना) —^{c}) B3 Dt1 D6 कृतकार्यम् , Ck t as in text (for कृत कार्यम्)

11 Ñ2 (repeats 11^{ab} here) V1 B1 3 4 D5 7 read 11 after 8 D2 om 11^{ab} (cf v l 10) —^{ab}) Ñ2 (first time) V1 B1 4 D1 3 हृष्टाश्च, Ñ2(second time) B3 D5 7 क्लिष्टाश्च (for प्रहृष्टा) D3 मुदिताश्च (for व्यथिताश्च) Ñ2(second time) V1 B1 3 4 D5 7 समस्ता , D3 सर्वेष (for सर्वे ते) Ś1 हृष्टाश्च परमप्रीता आसन्सर्वे महर्षय —After 11^{c}, D1 erroneously repeats 10^{bcd} —After 11, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G1 3 ins

997* रावणस्य विनाश च प्राप्त बुद्ध्वा यदृच्छया ।

—T2 cont

998* शोकेन महताविष्टा बभूवुर्गतचेतस ।,

while D1 ins after 11

G. 3 58.18 B 3 52.13 L. 3 58 12 स तु तां राम रामेति रुदन्तीं लक्ष्मणेति च ।
जगामाकाशमादाय रावणो राक्षसाधिपः ॥ १२
तप्ताभरणसर्वाङ्गी पीतकौशेयवासिनी ।
रराज राजपुत्री तु विद्युत्सौदामिनी यथा ॥ १३
उद्धूतेन च वस्त्रेण तस्याः पीतेन रावणः ।
अधिकं परिबभ्राज गिरिर्दीप्त इवाग्निना ॥ १४
तस्याः परमकल्याण्यास्ताम्राणि सुरभीणि च ।
पद्मपत्राणि वैदेह्या अभ्यकीर्यन्त रावणम् ॥ १५
तस्याः कौशेयमुद्धूतमाकाशे कनकप्रभम् ।
बभौ चादित्यरागेण ताम्रमभ्रमिवातपे ॥ १६
तस्यास्तद्विमलं वक्त्रमाकाशे रावणाङ्कगम् ।
न रराज विना रामं विनालमिव पङ्कजम् ॥ १७
बभूव जलदं नीलं भित्त्वा चन्द्र इवोदितः ।
सुललाटं सुकेशान्तं पद्मगर्भाभमव्रणम् ।
शुक्लैः सुविमलैर्दन्तैः प्रभावद्भिरलंकृतम् ॥ १८

999* बभूवानन्दरुदितमृषीणा ब्रह्मचारिणाम् ।
अपि शाखा पुष्पवल्यो नद्यश्चैव वन भृशम् ।
पक्षिसघा रुदन्तेऽत्र व्यालाश्चैव समन्तत ।
हा सीतेति व्यत्सुक्रोशन्सर्वे ऋषिगणास्तदा ।

12 [a]) Ś1 D2 वदती, Ñ2 D5 7 स च ता, D3 सतत्त (for स तु ता) D5 om (hapl) first राम —[b]) Ñ V1 B3 4 रुदतीं, D1 क्रदती, T3 वदती (for रुदन्ती) —[c]) Dt1 D6 जगामादाय चाकाश, D3 जगामाथ समादाय —[d]) Ñ1 मृत्युमात्मन, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जनकात्मजा, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T M1 3 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप).

13 [a]) Ś1 D1–3 स्वस्ताभरण-, B4 हस्ताभरण- (for तप्ताभरण-) Ñ B3 4 D5 7 जुष्टा सा, V1 B1 -जुष्टागी, Dt1 D6 -वर्णांगी (for सर्वाङ्गी) —[b]) Ñ1 D1 -वाससा (D1 °सी) (for वासिनी) —[c]) G3 M1 सा (for तु) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 राजपुत्री रराजाथ, Ñ1 रराज रावणस्याके, T2 रराज राजपुत्रीति —[d]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 व्योम्नि (for विद्युत्) Ñ2 Dm1 (before corr as in text) D6 T3 G M1.3 सौदामनी, Cm as in text (for °मिनी) D1 इव (for यथा) Ñ1 विद्युद्यानगता इव

14 [a]) V1 B3 4 Dm1 D3 4 उद्धृतेन, D5 M3 उद्धतेन (for उद्धूतेन) D4 G1 तु (for च) —[c]) D3 परिजज्वाल, T1 3 G1 M प्रतिबभ्राज (for परिबभ्राज) —[d]) D1 [अ]ग्निमान् (for [अ]ग्निना) T2 M2 गिरिर्दीप्तो (M2 °प्ता) ग्निना यथा —After 14, Ñ2 V1 B1 3,4 D5 7 ins

1000* नीलजीमूतवर्णाभस्तप्तकाञ्चनकुण्डल ।
वायुक्षिप्त इवादाय भाति सौदामिनीं घन ।

[(l 1) V1 -सनिभा, B3 4 सुप्रभा (for कुण्डल) —(l 2) B1 तडित्सौदामिनीं घन (for the post half)]

15 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 15 (followed by 1001*) and 16 —[a]) Ś1 D1 2 कुसुमगधीनि (for परमकल्याण्यास्) —[cd]) Dm1 आकीर्यंत च, D8 अवकीर्यंत, Cm as in text (for अभ्य°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 च्युतानि पद्मपत्रा (B1 °रागा) णि रावण समवाकिरन् —After 15, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1001* अनसूयया यद्दत्त दिव्यमाच्छादन तदा ।
अङ्गराग स्रजश्चैव गगने तदशोभत ।

[(l 1) D5 अनसूयया च (hypm) (for अनसूयया) V1 मत्त्, B1 तथा (for तदा)]

16 Ś1 Ñ1 D1–3 om (hapl) 16 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 15 (followed by 1001*) and 16 —[a]) D6 उद्भूतम्, D8 उद्धतम् (for उद्धूतम्) —[b]) B1 3 4 D5 7 रजतप्रभ (for कनक°) —[c]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 बभूव, M1 बभौ वा (for बभौ च) V1 बाणेन (for -रागेण) —[d]) D5 7 ताम्रपत्रम्, T2 ताम्रभूमिर् (for ताम्रमभ्रम्)

17 [a]) T1 सुनस (for विमल) D8 T3 वस्त्रम् (for वक्त्रम्) —[b]) T3 रावणातिके (for रावणाङ्कगम्) —Ñ V1 B1 3 4 D5 7 om 17[cd] Ś1 reads 17[cd] after 18, D1–3 read it after 1003*

18 G2 reads 18[ab] after 1003* —[ab]) Ś1 D1–3 बभासे, Ñ1 प्रवृत्तो, T3 जबुवज् (for बभूव) M3 ज्वलन, Cv जलज, Cm g k t as in text (for जलद्) B4 नील जलद् (by transp) Dm1 D8 G3 भित्त्वा नील (by transp), M3 भित्त्वा द्विवा, Cm as in text (for नील भित्त्वा) ❀ Cr नील जलद भित्त्वेति ❀ Dg1 T3 Cm [उ]त्थित, Cg t as in text (for [उ]दित) —Ñ1 om (hapl) 18[c]–20 —[d]) Ś1 D1–3 T2 पद्मपत्राभम् (for °गर्भाभम्) —[e]) Ś1 D1–3 श्लक्ष्ण (D1 3 शुक्ल) तीक्ष्णसमैर्दन्तै —[f]) D8 प्रभावाद्भिरल कृत —For 18[c]–20, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst 1004* —After 18, Ś1 reads 17[cd], while D3 ins

1002* अशोभत मुख तस्या प्रभावद्भिरलकृतम् ।

[Cf 18[ef]]

D3 cont, while Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 4 6 8 S (M1 after 19[ab]) ins after 18

1003* तस्यास्तत्सुनस वक्त्रमाकाशे रावणाङ्कगम् ।

[Cf 17[ab] Dt1 D6 सुनयन, D1 3 तु सुनस, T1 तद्विमल (for तत्सुनस) D2 reads from रावणाङ्कगम् up to आकाशे in 19[d] in marg]

—Thereafter, D1–3 read 17[cd], G2 reads 18[ab]

रुदितं व्यपमृष्टास्रं चन्द्रवत्प्रियदर्शनम् ।
सुनासं चारुताम्रोष्ठमाकाशे हाटकप्रभम् ॥ १९
राक्षसेन्द्रसमाधूतं तस्यास्तद्वदनं शुभम् ।
शुशुभे न विना रामं दिवा चन्द्र इवोदितः ॥ २०
सा हेमवर्णा नीलाङ्गं मैथिली राक्षसाधिपम् ।
शुशुभे काञ्चनी काञ्ची नीलं मणिमिवाश्रिता ॥ २१
सा पद्मगौरी हेमाभा रावणं जनकात्मजा ।
विद्युद्घनमिवाविश्य शुशुभे तप्तभूषणा ॥ २२
तस्या भूषणघोषेण वैदेह्या राक्षसाधिपः ।
बभूव विमलो नीलः सघोष इव तोयदः ॥ २३
उत्तमाङ्गच्युता तस्याः पुष्पवृष्टिः समन्ततः ।
सीताया ह्रियमाणायाः पपात धरणीतले ॥ २४
सा तु रावणवेगेन पुष्पवृष्टिः समन्ततः ।
समाधूता दशग्रीवं पुनरेवाभ्यवर्तत ॥ २५
अभ्यवर्तत पुष्पाणां धारा वैश्रवणानुजम् ।
नक्षत्रमाला विमला मेरुं नगमिवोत्तमम् ॥ २६   G. 3 58 0 B 3 52 26 L 3 58 25

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) D2 reads up to आकाशे in 19^{d} in marg (cf v l 1003*) —^{a}) Dg1 Dm1 D8 T3 G1 2 M3 रुदित-, Cr g k t as in text (for रुदित) Ś1 रुदितस्यापमृष्टास्र, D1 2 रुदितश्रम(D2 °व्यप)-मृष्टास्र, D3 रुदितश्रमसृष्टाक्ष —After 19^{ab}, M1 ins 1003* —^{c}) Dg1 D4 M2 3 सुनम, D1 सुवर्ण-, D3 सुतस (for सुनास) Ś1 D2.3 चारुताम्रौष्ठम्, Dm1 D8 °दष्टोष्ठम्, T2 G2 3(marg) °दतोष्ठम् (for °ताम्रोष्ठम्) —^{d}) Ś1 D2 कनकप्रभ (for हाटक°)

20 Ñ1 om 20 (cf v l 18) —^{a}) D1 राक्षसेन (for राक्षसेन्द्र-) Ś1 -पराभूत, T3 -समुद्धृत (for -समाधूतं) —^{b}) M2 तु (for तद्) D4 वचन (for वदन) —^{d}) T2 देव्याश् (for दिवा) Ś1 D1–3 विना नक्तमिवोडुप (D1 3 °प) —For 18^{c}–20, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1004* तस्या समुद्धृत वस्त्रमाकाशे रावणाश्रितम् ।
दद्दशे मेघमारूढ सूर्यपाद इवोदये ।

[(l 1) D5 7 समुद्धू(D7 °द्ध)त (for समुद्धृत) B3 4 तस्या वल समुद्धृतम् (for the prior half) —(l 2) V1 [उ]दित (for [उ]दये)]

21 ^{a}) B3 4 D6 T2 M2 नीलाभ (for नीलाङ्ग) —^{c}) D2 6 T2 काचना (for काञ्चनी) B1 माला, D1 लेखा (for काञ्ची) —^{d}) V1 मालाम् (sic), Dt1 Dm1 D6 8 Ct गजम्, Cg as in text (for मणिम्) Dg1 T3 M1 मणि नीलम् (by transp), M3 मणिर्नीलम्, Cg as in text (for नील मणिम्) M3 श्रिया (for [आ]श्रिता)

22 ^{a}) Ñ1 पद्म (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पद्मवर्णा, Dt1 D6 Ct पद्मपीता, Cm g k as in text (for °गौरी) Ś1 नीलाङ्गे, Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 मेघाभ(D1–3 °भे), T2 हाराभा (for हेमाभा) —^{b}) Ś1 D1–3 रावणे (for रावण) —^{c}) V1 विद्युद्घनिम् (for °द्घनम्) B1 [आ]विद्ध, D3 [उ]द्दिश्य, G(ed) [आ]विध्य (for [आ]विश्य) Ś1 D3 विद्युद्घाता इवाभोदे, D1 विद्युद्भानुरिवाभोदे, D2 विद्युद्भ्रातमिवाभोदे —^{d}) B3 4 T2 रत्नभूषणा. —After 22, Dg1 Cm g read 28

23 ^{a}) Ñ1 om, B3 4 D1–3 -शब्देन (for घोषेण) —^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G M राक्षसेश्वर (for °साधिप) —^{c}) K(ed) बभौ स (for बभूव) V1 B1 3 4 D5 7 M1 2 गगने, T1 चपलो (for विमलो) —^{d}) G3 सनाद (for सघोष) ❀ Cg सचपल सविद्युत्- ।, Ck सचपल चपलया विद्युता सहित सचपल ।, Ct अभूत्सचपलो नील ' इति पाठे चपला विद्युत्तया सहितो घोषवान्मेघ इवाभूदित्यर्थ ❀

24 ^{a}) Dg1 D1 2 T G3 Cg उत्तमागाच्च्युता(Dg1 T2 °तास्) (for °ङ्गच्युता) ❀ Ct उत्तमाङ्गेति । मात ' त्वया सपादितोऽस्मन्मनोरथ इति हर्षाद्दैवै क्रियमाणा पुष्पवृष्टिस्तदुत्तमाङ्गाच्च्युता तत्काले भूमौ पपातेति कतक । वस्तुतो रावणसंनिधौ देवाना तथा वीर्यासंभवात् उत्तमाङ्गे धृतपुष्पाणा तद्वेगेन ततश्चोत्तमाङ्गच्युतेत्युक्तम् । अत एवाग्रे भूमौ पुष्पयुत मार्गं दृष्ट्वा रामो वक्ष्यति "अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण । अपिनद्धानि वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥" इति ❀ —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मनोहरा (for समन्तत) —Ś1 D1–3 om 24^{cd} —^{c}) T2 सीताया ह्रियमाणाया —^{d}) G2 पृथिवीतले (for धरणी°)

25 D6 om 25 G2 om 25^{ab} Ś1 D1–3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) Dg1 [अ]त्र (for तु) —^{b}) Ś1 D1–3 समाधूता, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 समुद्धू(V1 B3 °द्धृ)ता (for पुष्पवृष्टि) —^{c}) Ś1 D1–3 समाधूय, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 पुष्पवृष्टिर् (for समाधूता) —^{d}) Ś1 D1 2 व्यशीर्यत, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 G3 [अ]भ्यवर्षत, Dg1 T3 G2 M1 [अ]भ्यधावत, Dt1 [अ]भ्यवर्तते, Cg k t as in text (for [अ]भ्यवर्तत)

26 Ñ1 om 26^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 अभ्यव(D3 °की [sic])र्षत (for °वर्तत) —^{b}) Ś1 D1–3 वृष्टिर् (for धारा) —After 26^{ab}, Ś1 reads 28 (including 1006*), while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1005* तरुप्रवरमुक्तेव पुष्पवृष्टिर्महीधरम् ।
शोभयामास वैदेह्या. पुष्पवृष्टिर्मनोहरा ।

[(l 1) V1 महीतल (for °धरम्) —(l 2) Ñ2 V1 D5 7 मनोरमा (for °हरा)]

—After 26^{ab}, D3 ins, Ś1 subst for 28^{cd}

G 3. 58 32 B 3 52 29 L 3 58 27 चरणान्नूपुरं भ्रष्टं वैदेह्या रत्नभूषितम् ।
विद्युन्मण्डलसंकाशं पपात मधुरस्वनम् ॥ २७
तरुप्रवालरक्ता सा नीलाङ्गं राक्षसेश्वरम् ।
प्राशोभयत वैदेही गजं कक्ष्येव काञ्चनी ॥ २८
तां महोल्कामिवाकाशे दीप्यमानां स्वतेजसा ।
जहाराकाशमाविश्य सीतां वैश्रवणानुजः ॥ २९
तस्यास्तान्यग्निवर्णानि भूषणानि महीतले ।
सघोषाण्यवकीर्यन्त क्षीणास्तारा इवाम्बरात् ॥ ३०
तस्याः स्तनान्तराद्भ्रष्टो हारस्ताराधिपद्युतिः ।
वैदेह्या निपतन्भाति गङ्गेव गगनाच्च्युता ॥ ३१
उत्पातवाताभिहता नानाद्विजगणायुताः ।
मा भैरिति विधूताग्रा व्याजह्रुरिव पादपाः ॥ ३२
नलिन्यो ध्वस्तकमलास्त्रस्तमीनजलेचराः ।
सखीमिव गतोत्साहां शोचन्तीव स्म मैथिलीम् ॥ ३३

1006* भूषणैर्विविधै सा तु राक्षसेन्द्रमशोभयत् ।

—D2 om (hapl ?) 26^c–29 —^c) D7 om, M3 वितता (for विमला) —^d) D1 गिरिम् (for नगम्) Ñ2 [उ]ज्ज्वल, D4 [उ]त्तर, T1 G3 M3 [उ]न्नत (for [उ]त्तमम्) V1 B1 3 4 D5 7 रक्षो मेरुमिवोज्ज्वल (B1 °ला), Dm1 D8 G3 मेरुश्टगमिवोत्तम (G3 °न्नत)

27 D2 om 27 (cf v l 26) Ś1 reads 27 after 30 —^a) Dg1 श्रेष्ठ (for भ्रष्ट) —^b) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 पावकोपम, Ñ1 धरणीतले, D4 मणि° (for रत्नभूषितम्) —D5 om 27^c–28^b —^c) Ś1 D1 3 वलय- (for मण्डल-) V1 वर्णाभ (for सकाश) —^d) Ñ1 Dm1 D1 3 G M मधुरस्वर, Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D6 7 T3 धरणीतले (for मधुरस्वनम्)

28 D2 om 28 (cf v l 26) Ñ1 D5 om 28^ab (for D5, cf v l 27) Ś1 reads 28 (including 1006*) after 26^ab Dg1 Cm g read 28 after 22 —^a) Ś1 D1 3 तनु (D1 3 °रु) पल्लवरक्ता, Dg1 °रत्ना, Cm g t as in text (for तरुप्रवालरक्ता) ❀ Cm तरुप्रवालरत्नेति पाठे प्रवालसदृशरत्ना ❀ Ñ2 V1 B1 3 4 D7 निष्टप्तकनका (Ñ2 B1 °काञ्चना) भासा, M3 तरुप्रवालरक्ताभा —^b) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 7 G1 राक्षसाधिप (for °सेश्वरम्) —^c) V1 B3 4 D1 3 5 7 अशोभयत, B1 शोभयामास, Dm1 D6 T1 प्रशो°, M3 प्राशोभत च (for प्राशोभयत) Ñ1 हेमप्रवरवच्छोभा —^d) V1 गजकक्षेव, Dg1 D1 3–5 7 गज कक्षेव, Cg as in text —For 28^cd, Ś1 subst 1006*

29 Ś1 D2 om 29 (for D2, cf v l 26) —^a) D3 एकोल्काम —^b) B3 4 ज्वलमाना (for दीप्य°) —^c) Dm1 D8 M1 जगाम (for जहार) M1 आदाय (for आविश्य)

30 B3 reads 30^ab twice —^a) M2 [अ]धिवर्णानि (for [अ]ग्नि°) —^c) B1 सुघोषाणि, Dg1 सघोषेण (for सघोषाणि) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 व्यशीर्यंत, Dt1 D6 G2 [अ]वशीर्यंत, D1 [अ]वकीर्यंते, M2 3 (after corr as in text) [अ]वतीर्यंत (for [अ]वकीर्यन्त) G (ed) सद्य साविर्व्यशीर्यन्त —^d) G1 क्षुण्णास् (for क्षीणास्) Ś1 उल्का भ्रष्टा, Ñ1 तारा क्षीणा (by transp) (for क्षीणास्तारा) B1 [अ]म्बुदात् (for [अ]म्बरात्) —After 30, Ś1 reads 27

31 ^a) M2 स्तनातर- (for °राद्) —For 31^ab, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

1007* विशीर्णं पाण्डुर श्रीमांस्तस्या हार स्तनान्तरात् ।

[B1 स शीर्ण (for विशीर्ण) Ñ V1 B1 3 4 D7 पाडर (for पाण्डुर) V1 यस्या (for तस्या)]

—Ñ1 partly illeg for 31^cd —^c) Ś1 Dg1 D2 न्यपतद् (Dg1 °तन्), B1 निरत (for निपतन्) Ś1 D2 गा वै (for भाति) —^d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नभसश् (for गगनाच्). Dt1 Dm1 D4 8 T3 G1 3 गगनच्युता Ś1 दिवि गगेव भूतले, D1–3 दिवो गगेव भूतल (D2 °ले)

32 ^a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ततस्तु, K (ed) उत्पन्न- (for उत्पात) —^b) Ś1 D1 2 भ्राता (D1 2 °त) द्विजगणाकुला, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 नानाद्विजशतारु (B1 3 °वृ, D5 7 °ह) ता, G (ed) नानाद्विजकुलावृता —^c) Ñ2 B3 भैपीति (for भैरिति) D1 विधूतागा, D8 T2 विधूताग्र्या (for °ताग्रा) V1 B1 4 D5 7 T3 मा भैपीरिति धूता (V1 D5 °मा) ग्रा —^d) B1 व्याचक्रुर् (for व्याजह्रुर्) V1 इति (for इव)

33 T3 reads 33 after 35 —^b) V1 शात, B1 4 अस्त-, B3 (*sup lin* as in text) Dt1 D4 T1 3 स्रस्त-, D5 7 तप्त-, T2 ध्वस्त-, M2 ग्रस्त, Cg k t as in text (for त्रस्त-) Ñ1 जलाशया (for -जलेचरा) —^c) Ś1 D1–3 निरुच्छ्वासा, Ñ1 illeg, Dg1 Dm1 D8 G1 M1 2 Cr m g गतोच्छ्वासा, D4 जलोच्छ्वासा, T2 G2 M3 गतोच्छ्वासा (M3 °साच्), T3 G3 गतोत्साहा, Ct as in text (for गतोत्साहा) ❀ Ck गतोच्छ्वासा गतप्राणा ।, Ct 'गतोच्छ्वासा' इति पाठे रावणत्रासाच्छुष्कजलतया गतप्राणा इत्यर्थ ❀ Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वयस्या इव चोद्वाष्पा (V1 सोद्वाष्पा, B1 चामुष्या). —^d) Dm1 D8 [इ]ह, Cm g t as in text (for [इ]व) D3 हि, D6 om (subm), T2 च (for स्म) Ñ1 प्रावेपत च, T1 अन्वशोचत, G2 3 शोचति स्म च (G3 हि) (for शोचन्तीव स्म) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शोचति (V1 °ते) जनकात्मजा

समन्तादभिसंपत्य सिंहव्याघ्रमृगद्विजाः ।
अन्वधावंस्तदा रोषात्सीताच्छायानुगामिनः ॥ ३४
जलप्रपातास्रमुखाः शृङ्गैरुच्छ्रितबाहवः ।
सीतायां ह्रियमाणायां विक्रोशन्तीव पर्वताः ॥ ३५
ह्रियमाणां तु वैदेहीं दृष्ट्वा दीनो दिवाकरः ।
प्रतिध्वस्तप्रभः श्रीमानासीत्पाण्डुरमण्डलः ॥ ३६
नास्ति धर्मः कुतः सत्यं नार्जवं नानृशंसता ।
यत्र रामस्य वैदेहीं भार्यां हरति रावणः ॥ ३७
इति सर्वाणि भूतानि गणशः पर्यदेवयन् ।
वित्रस्तका दीनमुखा रुरुदुर्मृगपोतकाः ॥ ३८
उद्वीक्ष्योद्वीक्ष्य नयनैरास्रपाताविलेक्षणाः ।
सुप्रवेपितगात्राश्च बभूवुर्वनदेवताः ॥ ३९
विक्रोशन्तीं दृढं सीतां दृष्ट्वा दुःखं तथागताम् ।
तां तु लक्ष्मण रामेति क्रोशन्तीं मधुरस्वराम् ॥ ४०
अवेक्षमाणां बहुशो वैदेहीं धरणीतलम् ।
स तामाकुलकेशान्तां विप्रमृष्टविशेषकाम् ।
जहारात्मविनाशाय दशग्रीवो मनस्विनीम् ॥ ४१ G 3 58 45 B 3 52 43 L 3 58 40

34 Ñ1 (illeg for 34^{a}) transp 34 and 35 —^{a}) Dg1 D4 T3 अभिसपद्य, T2 अभिसत्याशु, G2 अपि निष्पत्य, G3 अधिसपश्य, Cg as in text (for अभिसपत्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तथा महावने क्रूरा (V1 B1 3 4 क्रुद्धा), D1 राम माहात्म्यसयुक्ता —^{b}) V1 -व्याघ्रा (for व्याघ्र-) Ñ2 D5 7 -महाद्विपा, B1 D4 -मृगद्विपा, D6 M3 मृगा द्विजा (for -मृगद्विजा·) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 D5 7 अभ्यधावस्, Cg as in text (for अन्व°) Ñ1 V1 Dg1 Dm1 D8 T3 G3 M2 ततो, D2 तथा, Cg as in text (for तदा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सीता, G3 घोषात् (for रोषात्) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सर्वे, Dm1 D2 3 8 T1 M2 3 सीता (for सीता-) Ś1 D2 -[अ]नुयायिन, Cg °सारिण (for °गामिन)

35 Ñ1 transp 34 and 35 —^{a}) Ś1 D2 जलप्रवाहपति(D2 °वित)तै, Ñ1 जलस सुप्रमुखा, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 जलप्रपातविरुतै, B1 जलप्रयातविततै, Dg1 T3 जलप्रवाहाश्रु(T3 °स्र)मुखा, Dm1 जलप्रयातास्रुमुखा, D1 जलप्रपातसलिलै, D7 जलप्रपातविपुलै, D8 T2 G3 जलप्रपातास्रु(G3 °श्रु)मुखा, Cm g k t जलप्रपातास्रमुखा (as in text) —^{b}) Dg1 Dt1 D6 T1 3 M3 -बाहुभि, T2 -पादपा, Cg as in text (for -बाहव) —^{d}) Ñ1 illeg for पर्वता —After 35, T3 reads 33

36 Ñ1(illeg for 36^{a}) reads 36^{a}–38^{b} after 40^{ab} —^{a}) Ś1 D1–3 च (for तु) D4 om (hapl) from दीनो in ^{b} up to दृष्ट्वा in 40^{b} —^{b}) Ñ1 सीता, D3 दीना (for दीनो) V1 निशाकर (for दिवा°) —^{c}) Ś1 T प्रतिध्वस्तप्रभ, N1 सहतास्तप्रभ, D1 प्रतिध्वस्तगति, M3 विध्वसितप्रभ Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रवि(B1 परि)ध्वस्तप्रभाजाल —^{d}) D1 सीता (for आसीत्) B1 3 4 Dg1 Dm1 D7 T1 2 G M पाडर- (for पाण्डुर-)

37 For om of 37 in D4 and sequence in Ñ1 cf v l 36 —^{d}) Ñ V1 B1 3 4 Dt1 Dm1 D5–8 सीता (for भार्यां)

38 For om of 38 in D4 and sequence in Ñ1 cf. v l 36 —^{a}) B3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 भूतानि सर्वाणि (by transp) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 गगने, Dm1 गणेश, D1 गमने, Cr g k t as in text (for गणश) G2 पर्यवेदयन् (for °देवयन्) —After 38^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 2 ins, while Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 subst for 40^{ab}

1008* दृष्ट्वा सीता परामृष्टा रावणेन यशस्विनीम् ।
[Ś1 D1–3 तपस्विनी (for यश°)]

—Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 38^{c}–39 —^{c}) T3 वित्रस्तास्ते, G3 वित्रस्तागा, M1 विस्नस्तका, M3 वित्रस्तपा, Cg as in text (for वित्रस्तका) M3 ? खा (damaged) (for दीनमुखा) Ś1 D1–3 त्रस्नका दीनमुखका, Ñ1 त्रस्ता वै दीनवदना, Dg1 T3 वित्रस्ता दीनवदना —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 उन्मुखा (for रुरुदुर्)

39 D4 om 39 (cf v l 36) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 om 39 (for all except D3, cf v l 38) Dg1 om 39^{ab} —^{a}) Ñ1 उद्वीक्ष्य ता बभूवार्ता —^{b}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1 2 8 अश्रु-, T1 चास्र, T3 अस्र (for आस्र-) T3 G1 M2 -[ई]क्षणै (for -[ई]क्षणा) Dt1 D6 भयादिव विलक्षणै —^{c}) S1 Ñ1 D1 2 सप्रवेपित- (for सुप्र°) —^{d}) G2 वरदेवता (for वन°)

40 D4 om up to दृष्ट्वा in ^{b} (cf v l 36) —^{a}) S1 D2 भृश, M3 तु ता (for दृढ) —^{b}) Ñ1 D1 T2 दु खात् (for दु ख) Dg1 G2 तदागता, D2 तथागत G1 दृष्ट्वा दु खसमागता —For 40^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 subst 1008* —After 40^{ab}, Ñ1 reads 36^{a}–38^{b} —Ś1 D1–3 om 40^{c}–41^{b} —^{c}) Ñ1 हा (for तु) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 हा लक्ष्मणेति (for ता तु लक्ष्मण) D7 हा राम हा लक्ष्मणेति —^{d}) Ñ2 D6 7 मधुरस्वना(D6 °न), T1 2 G3 M2 मधुरस्वर, G(ed) मधुराक्षर (for °स्वराम्)

41 Ś1 D1–3 om 41^{ab} (cf v l 40) —^{ab}) V1 Dg1 D5 8 M2 अवेक्ष्यमाणा(D5 °णो), B1 अरक्ष्यमाणा, Dm1 आवेक्ष्यमाणा, Cm g t as in text (for अवेक्ष°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वैदेहीं बहुशो (by transp) D7 धरणीतले (for °तलम्) —Ñ1 om. 41^{cd} —^{c}) Ś1 D2 सतीम्, B3 (after corr *sec m*) D1 3 4 G2 3 सीताम् (for स ताम्).

G 3 58 46
B 3 52 44
L 3 58 41

ततस्तु सा चारुदती शुचिस्मिता
विनाकृता बन्धुजनेन मैथिली ।
अपश्यती राघवलक्ष्मणावुभौ
विवर्णवक्त्रा भयभारपीडिता ॥ ४२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

५१

खमुत्पतन्तं तं दृष्ट्वा मैथिली जनकात्मजा ।
दुःखिता परमोद्विग्ना भये महति वर्तिनी ॥ १
रोषरोदनताम्राक्षी भीमाक्षं राक्षसाधिपम् ।
रुदती करुणं सीता ह्रियमाणेदमब्रवीत् ॥ २
न व्यपत्रपसे नीच कर्मणाऽनेन रावण ।
ज्ञात्वा विरहितां यो मां चोरयित्वा पलायसे ॥ ३

—^{d}) Ñ2 D5 7 प्रविलुप्त-, V1 B1 3 4 D1 विप्रण(D1 °कृ)ष्ट- (for विप्रमृष्ट-) Ś1 D2 शिरोरुहा (for -विशेषकाम्) —After 41^{cd}, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

1009* वरप्रदानसपन्नो बलवीर्यमदेन च ।

—^{f}) Ñ2 महाबल, Dg1 T3 G2 यशस्विनी, G1 तपस्विनीं, Cg as in text (for मनस्विनीम्) Ñ2 D5 7 वैदेही तु तपस्विनीं

42 Ñ1 partly illeg for ^{a} —^{a}) V1 च (for तु) G(ed) वै रुदती (for चारुदती) Ś1 Ñ2 V1 D2 3 5 7 G2 सीता रुदती (for सा चारुदती) Ś1 D1 2 व्यचितयद्, D5 7 सुविस्मिता (for शुचि°) —^{c}) B3 4 G3 लक्ष्मणराघवाव् (by transp) —^{d}) G3 विवर्णवर्णा Ñ2 V1 B3 4 D5 7 भयमोहमूर्छिता, B1 भयमोहशकिता (for भयभारपीडिता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीताप्रमाथ, Ñ1 D1 3 सीताहरण, Ñ2 D5 7 रावणप्रयाण, V1 B3 4 सीताहरणे रावणप्रयत्न (V1 B4 °प्रयाण), B1 रावणप्रतिप्रयाण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 58, V1 57, B4 D3 59, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 52, D1 55, D4 54, M3 53 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

51

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीराम शरण मम, श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 V2 illeg up to 4^{b} (cf v l 3 46 7) —^{a}) Ñ2 B3 दृष्ट्वा त (by transp), B1 M3 दृष्ट्वा तु, B4 lacuna (for त दृष्ट्वा) Ñ1 नभस्तलगत दृष्ट्वा —^{b}) V1 रावण, M2 वैदेही (for मैथिली) —^{d}) Ś1 T2 3 वर्तते, D1 वर्तती, M3 मैथिली (for वर्तिनी) ❀ Cm k t वर्तिनीत्यसुप्यपि णिनिरार्ष ❀ Ñ V1 B1 3 4 D5 7 वर्तमाना(V1 °र्णमाला [sic]) महाभये —After 1, Ś1 D1–3 ins

1010* वेपमाना चलत्काया पूर्णचन्द्रनिभानना ।
व्यसनस्यात्मनो नान्त पश्यन्ती वरवर्णिनी ।
विहायसा नीयमाना रुदन्ती करुण वनात् ।
अचिन्तयद्वरारोहा दु खे महति वर्तती ।
कथ ज्ञास्यति मे भर्ता लक्ष्मणो वा महाबल । [5]
रावणस्य वश प्राप्ता मिथिलाधिपते सुता ।
रुरोद करुण बाला निल्लापातिदु खिता ।

[(l 1) Ś1 बलाच्छाया (for चलत्काया). D2 -शुभानना —(l 3) D1 करुण महत्, D2 करुणाविला (for °ण वनात्) —(l 4) Ś1 वर्तते, D2 वर्तिनी (for वर्तती) —(l 5) D2 यास्यति (for ज्ञास्यति) —(l 6) D2 वशे प्राप्ता D2 मिथिलाधिपते सुता (for the post half) —(l 7) D1 सु-, D3 च (for [अ]ति-)],
while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins .

1011* गच्छन्ती साथ वैदेही रावणाङ्के मनस्विनी ।

[V1 च, B1 तु (for [अ]थ).]

2 V2 illeg (cf v.l 1) —^{a}) Ñ1 illeg up to रोदन —^{b}) D3 भीमाख्य, D5 7 भीमाक (for °क्ष) Ñ1 तत्र राक्षस, G3 M3 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिपम्) —^{c}) Ś1 विक्लव, D1–3 विक्लवा, D6 8 T2 3 G2 3 M1 3 रुदती (for रुदती) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 रावण, Ñ1 कृपण, Dm1 करुणा (for °ण) —^{d}) Dt1 D6 T तम् (for [इ]दम्) —After 2, Ś1 D1–3 read 4^{ef}, V1 reads 5^{ab} for the first time repeating it in its proper place —After 2, B3 4 D5 7 (twice) read 5^{ab} —After 2, B1 ins

1012* विकुष्ट त्वत्प्रयोगेन दृश्यते राक्षसाधिप ।

3 V2 illeg (cf v.l 1) Ñ2 om 3–4 —^{a}) B1 न ह्यपत्रपसे, B4 D5 7 न चापत्रपसे, D8 नन्वपत्रपसे V1 वीर (for नीच). —^{b}) B3 4 D4 G1 राक्षस (for रावण) —^{c}) Dg1 T3 पत्या, T2 भर्त्रा (for ज्ञात्वा). Ś1 D2 3 हि रहिता(D2 °ते)

त्वयैव नूनं दुष्टात्मन्भीरुणा हर्तुमिच्छता ।
ममापवाहितो भर्ता मृगरूपेण मायया ।
यो हि मामुद्यतस्त्रातुं सोऽप्ययं विनिपातितः ॥ ४
परमं खलु ते वीर्यं दृश्यते राक्षसाधम ।
विश्राव्य नामधेयं हि युद्धे नास्मि जिता त्वया ॥ ५
ईदृशं गर्हितं कर्म कथं कृत्वा न लज्जसे ।
स्त्रियाश्च हरणं नीच रहिते च परस्य च ॥ ६
कथयिष्यन्ति लोकेषु पुरुषाः कर्म कुत्सितम् ।
सुनृशंसमधर्मिष्ठं तव शौण्डीर्यमानिनः ॥ ७
धिक्ते शौर्यं च सत्त्वं च यत्त्वया कथितं तदा ।
कुलाक्रोशकरं लोके धिक्ते चारित्रमीदृशम् ॥ ८
किं शक्यं कर्तुमेवं हि यज्जवेनैव धावसि ।
मुहूर्तमपि तिष्ठस्व न जीवन्प्रतियास्यसि ॥ ९ G 3 59 10 B 3 53 10 L 3 59 13

(for विरहिता) T1 यन् (for यो) D1 रामेण रहिते यो मा —^{d}) Dg1 reads पलायसे in marg Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 व(Ś1 Ñ1 D1 2 छ)लात्त्व हर्तु(Ś1 Ñ1 हर्तु)मिच्छसि (Ś1 D2 °मर्हसि)

4 V2 illeg for ^{ab} (cf v l 1) Ñ2 om 4 (cf v l 3) M3 om 4–5 —^{a}) B1 त्वमेव, G3 (before corr) तवैव (for त्वयैव) M2 ननु (for नून) —^{b}) Ñ1 वचनाद् (for भीरुणा) Ś1 D1–3 पापकर्मणा (for हर्तुमिच्छता) —^{c}) Ñ1 चैवाहतो, D3 [आ]र्यो मोहितो, D6 [अ]द्य वाहितो (for [अ]पवाहितो) —Ñ1 V B1 3 4 D5 7 om 4^{ef} S1 D1–3 read 4^{ef} after 2 —^{f}) D1 पक्षी (for ऽप्यय) —After 4, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins

1013* गृध्रराज पुराणोऽसौ श्वशुरस्य सखा मम ।

[Dt1 reads the post half in marg]

5 M3 om 5 (cf v l 4) V1 repeats 5^{ab} here (cf v l 2) B3 4 D5 7 read(D7 twice) 5^{ab} after 2 —^{a}) D6 खल (for खलु) S1 Ñ2 V(V1 second time) B1 3 4 D1 2 5 7(both times) transp ते and वीर्यं V1 (first time) अपार धनुवीर्यं ते —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D1–3 5 7(both times) राक्षसाधिप —^{c}) S1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 स्व, G(ed) ते (for हि) —^{d}) Dt1 नास्ति, Cg as in text (for नास्मि) Ñ1 त्वया हृता, M2 स्थिता त्वया, G(ed) विनिर्जिता (for जिता त्वया) T1 G1 M1 युद्धे नाप(G1 °स्ति)जितस्त्वया ❀ Cv परममित्यादि । परम खलु ते वीर्यं दृश्यते यदय वृद्धो युद्धेनापजित । युद्धे नास्मि जिता त्वयेति च पाठ । तदानीं युद्धपद सप्तम्यन्तम् ।, Cr k t परम खल्विति व्यङ्ग्योक्ति ।, Cg परममिति सोल्लुण्ठन वचनम् । अतिनीचमित्यर्थ । तत्र हेतुमाह–विश्राव्येति । हि यस्मात्स्वनामधेय विश्राव्य अह रावणोस्मीति स्वनाम प्रत्याप्य युद्धे नास्म्यह जितेति व्यतिरेकोक्ति । यद्वा ते परम अवीर्यं क्लीवत्व हि यस्माद्युद्धे न जितास्मि ❀ —After 5, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1014* रामस्य सदृशेनैव स्वरेण करुण च यत् ।
विकुष्ट त्वत्प्रयोगोऽसावस्मद्धृदयतापन ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 त्व, V2 [अ]पि (for [ए]व) —(l 2) B3 तत् (for त्वत्)]

6 ^{a}) T2 ईदृक्सद्- Ñ1 कुत्सित (for गर्हित) —^{b}) Ñ1 कुर्वन् (for कृत्वा) Dg1 transp कथ and कृत्वा —^{c}) Ś1 D1 3 स्त्रियोप- (sic), D2 स्त्रियाप- (sic) (for स्त्रियाश्च) Ñ1 V2 B1 Dg1 Dt1 D4 6 T G [आ]हरण, V1 रहिते (for हरण) Ñ1 पाप (for नीच) —^{d}) Dg1 T3 Cm रहितेन, Ct as in text, K(ed) रहिते तु (for रहिते च) ❀ Cg रहिते स्वामिरहितप्रदेशे ❀ Ñ2 V B1 D5 7 परस्पर, D4 परस्य हि

7 ^{a}) Ñ2 D5 7 लोक ते, V B1 3 4 ते लोके (for लोकेषु) —^{b}) T2 धर्म- (for कर्म) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 जना (Ñ2 D5 7 नरा) कर्म जुगुप्सित —^{c}) D1 5 7 सनृशसम्, D4 T2 आत्मशौ(T2 °का)र्यम्, M3 आनृशसम् (for सुनृ°) Ñ1 नृशस वापि पापिष्ठ ❀ Cv सुनृशसमधर्मिष्ठमिति सम्यक् ❀ —^{d}) Ś1 Ñ V B1 D5 7 शौटीरमानिन, B3 4 °शालिन, D1–3 शौंडीर°, G2 °मादिन, Cg k as in text, Ct शौटीर्य° (for शौण्डीर्यमानिन)

8 ^{a}) Ś1 V B1 Dm1 D1–1 8 वीर्यं च, G2 शौडीर्य- (for शौर्यं च) Ñ2 D5 7 वीर्यं, V2 Dm1 D8 शौर्यं (for सत्त्व) Ñ1 B3 4 धिक्ते सत्त्व च वीर्यं च —^{b}) B4 transp यत् and त्वया Ś1 Ñ V B1 4 D1–3 5 7 स्वय, Dg1 T2 3 मम (for तदा) Dm1 D4 8 T1 G M यस्त्व(T1 G M1 °त्त्व) कथितवास्तदा(G3 M1 °था) —^{c}) D4 -क्रोशकर (for [आ]क्रो°) M2 कुल क्रोशकर लोके —^{d}) V1 विक्रमम् (for चारित्रम्)

9 ^{ab}) D1 T1 G3 M2 transp शक्य and कर्तुम् Ś1 D1 2 एवेह (for एव हि) Ñ1 किं नु शक्य मया कर्तुं, T2 M1 कि कर्तुमिह शक्य हि (for ^{a}) Dg1 T3 Cm भयेन, Cg as in text (for जवेन) S1 D1–3 [अ]सि, Dg1 D4 G1 2 M2 [इ]ह, T2 3 [इ]व, Cg as in text (for [ए]व) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एव ग(V कृ)ते तु कि शक्य कर्तुं यस्त्व पलायसे —After 9^{ab}, G1 ins

1015* त्वयैव नून दुष्टात्मन्यद्वीर्यं कथित मम ।

—G2 om (hapl ?) 9^{cd} —^{c}) Ś1 D2 अव-, Ñ1 चैव, Dg1 D3 उप, D1 इव, T2 इह, Cg as in text (for अपि) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 Dm1 D5–8 Cr k t तिष्ठ त्व, Cm g as in text (for °स्व) —^{d}) D5 G1 प्रतियास्यति

G 3.59.11
B 3.53.11
L 3.59.14

न हि चक्षुःपथं प्राप्य तयोः पार्थिवपुत्रयोः ।
ससैन्योऽपि समर्थस्त्वं मुहूर्तमपि जीवितुम् ॥ १०
न त्वं तयोः शरस्पर्शं सोढुं शक्तः कथंचन ।
वने प्रज्वलितस्येव स्पर्शमग्नेर्विहंगमः ॥ ११
साधु कृत्वात्मनः पथ्यं साधु मां मुञ्च रावण ।
मत्प्रधर्षणरुष्टो हि भ्रात्रा सह पतिर्मम ।
विधास्यति विनाशाय त्वं मां यदि न मुञ्चसि ॥ १२
येन त्वं व्यवसायेन बलान्मां हर्तुमिच्छसि ।
व्यवसायः स ते नीच भविष्यति निरर्थकः ॥ १३
न ह्यहं तमपश्यन्ती भर्तारं विबुधोपमम् ।
उत्सहे शत्रुवशगा प्राणान्धारयितुं चिरम् ॥ १४
न नूनं चात्मनः श्रेयः पथ्यं वा समवेक्षसे ।
मृत्युकाले यथा मर्त्यो विपरीतानि सेवते ॥ १५
मुमूर्षूणां हि सर्वेषां यत्पथ्यं तन्न रोचते ।
पश्यामीव हि कण्ठे त्वा कालपाशावपाशितम् ॥ १६

---

10 —^{a}) Ñ1 न त्व, Ñ2 D7 न तु, D5 ननु (for न हि) Ś1 Dg1 T3 G2 M2 चक्षुःपथ —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तयो पुरुषसिंहयो —^{c}) Ñ1 D3 ससैन्यो न (for °ऽपि). —^{d}) V1 मुहूर्तं त्व न जीवसि

11 Dg1 reads 11 in marg —^{a}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 न त्व शक्त, Dg1 स त्व तयो, T2 सत्य तयो, G1 न त्वेतयो, Cg as in text (for न त्व तयो) Ñ1 न तयो शरसस्पर्शं —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तयो सोढु, T2 स्यातु शक्त, G3 शक्त सोढु (by transp) (for सोढु शक्त). —^{c}) M [ए]व (for [इ]व)

12 Ñ V B1.3.4 D5.7 om 12 —^{a}) Dg1 T1 M2 Cm tp कुरु (for कृत्वा) D1 पश्यन् (for पथ्य) Ś1 D1–3 मुच मा रावणासाधो —^{b}) D2.3 मुचस्व, T2 M3 मा मुच (for मा मुञ्च) Ś1 [ऽ]साधो मुचस्व रावण, D1 [ऽ]साधुत्व च विरावण —After 12^{ab}, Ś1 D1–3 M3 ins

1016* बुद्धया सचिन्त्य शनकैर्न क्षस्यति यथा तथा ।

[M3 तु शनर् (for शनकैर्) Ś1 निक्षिप त्व, D1 न शाम्यति, D3 विवक्ष्यसि (for न क्षस्यति) M3 यत्क्षम नयथातथ (for the post half)]

—^{c}) Dg1 मत्प्रधर्षेण, M3 तत्प्रधर्षण, Cg मत्प्रधर्षण- (as in text) Ś1 -रुष्टोसि, Dt1 D6 -सकुद्धो, D1 -दुष्टोसि, D2.3 -दुष्टो हि, T3 -रुद्धो हि (for -रुष्टो हि) —^{d}) Ś1 D2.3 सह भ्रात्रा (by transp), D1 स भ्रात्रा च —^{e}) Ś1 D1–3 विनाश ते (for °शाय) T3 विधास्यते विनाश च —^{f}) Dm1 D8 मुचसे (for °सि) Ś1 D2 देशात्ते (D2 °शाते) नोपमोक्ष्यसि (L[ed] °से), D1 सात्वेन न विमोक्ष्यसि, D3 न ताभ्या त्व विमोक्ष्यसि

13 —^{b}) D3 T2 M3 मा (for मां) Ñ2 B3.4 D5.7 अभिवाञ्छसि, V अभिकाङ्क्षसि B1 बलवान्माभिवाञ्छसि —Dg1 om 13^{cd} —^{c}) Dt1 D6 तु (for स) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–3.5.7 पाप (for नीच) —^{d}) Dm1 निरर्थक

14 —^{a}) M1 नापि (for न हि) —^{b}) Dm1 D4.8 G1.3 वासवोपम —Ñ1 reads 14^{c}–15^{b}, after 16. —^{c}) Ñ1 वसेह, D1 नोत्सहेच् (sic) (for उत्सहे) D2 M3 शत्रुवशगान् —^{d}) D1 चिरात् (for चिरम्) —After 14, Ñ2 V B1.3 (l. 2–3 ins after 1018*).4 D5.7 ins

1017* सत्यो लोकप्रवादोऽय श्रूयते भुवि राक्षस ।
यदि ते न श्रुत पूर्वं गुरुभ्य शृणुवा मम ।
दीपनिर्वाणगन्ध च सुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् ।
न जिघ्रति मुमूर्षुर्यो न शृणोति न पश्यति ।

[(l. 1) Ñ2 illeg., B1 दव, B4 सत्य (for सत्यो) V राक्षस —(l. 2) B3.4 यदि न श्रुतपूर्वोक्त (B4 °र्वं ते) (for the prior half) B3 lacuna, G(ed.) तरुण्या (for गुरुभ्य) —(l. 4) D5.7 य (for यो) V2 मुमूर्षुर्वं न जिघ्रति (for the prior half) V1 न जिघ्रति न शृण्वति न पश्यति गतायुष]

15 B1 om 15. Ñ1 reads 14^{c}–15^{b} after 16 —^{a}) Ś1 V2 B3.4 D2 नून च न, Ñ1 * * पुत्र; Ñ2 D5.7 नूनं त्वम्, V1 नून नाल, Dg1 नून न च, D3 नून चैव, M3 ननु त च (for न नून च) —^{b}) Dg1 D4 T2 समवेक्ष्यसे, Cg t समवेक्षसे (as in text) Ś1 D1.2 सप्रेक्षितुमिहे (D2 °तु यथे)च्छसि, Ñ1 D7 समुपेक्षितुमिच्छसि, Ñ2 V B3.4 D5 समवेक्षितुमिच्छसि, D3 ह्यवेक्षितुमिहार्हसि —V1 om 15^{cd} —^{c}) Ñ1 नरा मृत्योर् (for यथा मर्त्यो) —^{d}) Ñ1 M3 विपरीत (M3 °ते) निषेव (M3 °वि)ते —For 15^{cd}, Ñ2 V2 B3.4 D5.7 subst.

1018* शूरनाथवतीमेव यो मा त्व हर्तुमिच्छसि ।

—Then B3 cont. l. 2–3 of 1017*

16 D6 reads 16^{ab} in marg —^{a}) Dg1 T3 मुमूर्षता, D1–3 G3 मुमूर्षाणा (sic) (for °र्षूणा) Ñ Dt1 Dm1 D6.8 T1.2 तु, V1 Dg1 D4 T3 च (for हि) Ś1 D1–3 मर्त्याना, Ñ1 यत्पथ्य (for सर्वेषां) —^{b}) Ñ1 रोचते तन्न रावण. —^{c}) Ś1 [ए]व च, B1 Dm1 D8 G2 M3 [ए]व हि, B3 [इ]म हि, Dg1 T3 [अ]ह तु, Dt1 [इ]ह हि, D6 च हि, T1 G3 [अ]द्य हि (for [इ]व हि) D1 ते कठे, D3 मर्त्याना (for कण्ठे त्वा) T2 पश्यामि दशकठ त्वा —^{d}) Ś1 B3 (*sup. lin.* also) -[अ]वसादित (for °पाशितम्) Ñ D5.7 कालपाशेन पाशित, D1 कालपाश च पातित —After 16, Ñ1 reads 14^{c}–15^{b}.

यथा चास्मिन्भयस्थाने न बिभेषि दशानन ।
व्यक्तं हिरण्मयान्हि त्वं संपश्यसि महीरुहान् ॥ १७
नदीं वैतरणीं घोरां रुधिरौघनिवाहिनीम् ।
खड्गपत्रवनं चैव भीमं पश्यसि रावण ॥ १८ ॥
तप्तकाञ्चनपुष्पां च वैदूर्यप्रवरच्छदाम् ।
द्रक्ष्यसे शाल्मलीं तीक्ष्णामायसैः कण्टकैश्चिताम् ॥ १९
न हि त्वमीदृशं कृत्वा तस्यालीकं महात्मनः ।
धारितुं शक्ष्यसि चिरं विषं पीत्वेव निर्घृण ॥ २०

बद्धस्त्वं कालपाशेन दुर्निवारेण रावण ।
क्व गतो लप्स्यसे शर्म भर्तुर्मम महात्मनः ॥ २१
निमेषान्तरमात्रेण विना भ्रातरमाहवे ।
राक्षसा निहता येन सहस्राणि चतुर्दश ॥ २२
स कथं राघवो वीरः सर्वास्त्रकुशलो बली ।
न त्वां हन्याच्छरैस्तीक्ष्णैरिष्टभार्यापहारिणम् ॥ २३
एतच्चान्यच्च परुषं वैदेही रावणाङ्कगा ।
भयशोकसमाविष्टा करुणं विललाप ह ॥ २४

G 3 59 24
B 3 53 25
L 3 59 29

17 [a]) Ñ1 V2 M1 तथा Ś1 चाति-, B3 वास्मिन्, D2 नाभि (sic) (for चास्मिन्) D3 जनस्थाने (for भय°) —[b]) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M1 निशाचर, T2 M3 कदाचन (for दशानन) D3 दशग्रीव विभेषि न —[c]) Dt1 Dm1 D6 8 transp हि and त्व Ñ V B1 3 4 D5 7 नून(Ñ1 व्यक्त) हिरण्मयान्मोहात्, M3 व्यक्त हिरण्मयाना त्व —[d]) Ñ2 V B1 D5 7 त्व पश्यसि, B3 4 पश्यसि त्व, T3 सदृश्यसि Ś1 वनेचरान्, V1 महीरुह, D1 वने मृगान्, D2 वने नगान् (for महीरुहान्)

18 Ñ1 om 18–19 —[a])Ś1 D2 3 त्व हि, D1 त्व वै (for नदीं) Dt1 Dm1 D2 वैतरिणीं Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 मृत्यो (for घोरा) —[b]) Dg1 T2 3 -प्रवाहिनीं, Dt1 D4 6 T1 -विवाहिनीं, Cg -निवाहिनीं (as in text) Ś1 रचिताशुगमालिनीं, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 क्षा(V2 क्षी)-रगभीरवाहिनीं, D1 नचिरात्क्षुरमालिनीं, D2 रचिता सुरमालिनीं, D3 नचिरात्क्षारवाहिनीं, L(ed) रचितामूर्मिमालिनीं —[cd]) Ś1 -वनारुद्दाम्, V वनं त च, B1 3 4 D1–3 -वन तच, G(ed) -वल तत्र, L(ed) वनानद्धाम् (for -वन चैव) G2 M3 महीं (for भीम) V1 B1 4 द्रक्ष्यसि, B3 दृश्यसि Ś1 D1–3 भीम(Ś1 इमा) द्रक्ष्य(Ś1 D2 °ष्टां)सि राक्षस (for [d]) Ñ2 D5 7 असिपत्रवन यत्तु(Ñ2 °त्व) तीव्र द्रक्ष्यसि रावण

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) —[a]) D1 -प्रक्ष (sic) G(ed) प्रख्या (for -पुष्पा) —[b]) Ś1 Dg1 Dm1 D2–8 G M Cg वैडूर्य- (for वैदूर्य-) Ñ2 D5 7 रचितच्छदा (D5 °द), V B3 4 -हरितच्छदा(V2 °द), B1 -दुरितच्छदा, D1–3 -प्रवरच्छद, G2 -प्रवरच्छदीं —[c]) D8 T1 G M2 3 शाल्मलीं V B3 4 कीर्णां, B1 घोरा, D3 4 G1 2 M2 तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णाम्) Ś1 D1 2 द्र(Ś1 ई)क्ष्यसे शाल्मलि तीक्ष्णैर् —[d]) D8 श्रिता (for चिताम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 तीक्ष्णै(Ś1 D1 3 घोरै)रायसकण्टकै, D2 घोर राक्षसकण्टकै

20 Ñ V B1 3 4 D5 7 transp 20 and 21 —[ab]) M2 (after corr *sec m* as in text) ह (for हि) Dg1 T3 transp कृत्वा and तस्य. Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दशानन (for महात्मन) Ñ1 तस्य लोकयशस्विन (for [b]) —D4 om (hapl) 20[c]–21 —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D3 5 7 M2(also after corr *sup lin sec m*) जीवितु, D8 G2 Cg k वरितु, T1 2 G1 3 M1 3 चरितु (for धारितु) ❀ Ct वारितु धर्तुम् जीवितमिति शेष ❀ B1 द्रक्ष्यसि (for शक्ष्यसि). Ś1 D1 2 जीवितु शक्ष्यसे मूढ, Dg1 T3 न चिर तिष्ठसे नीच —[d]) V1 [इ]ह (for [इ]व) Ś1 D1–3 बालिश, Ñ1 मानव, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुर्मति, Dg1 T3 G2 3 M2 3 निर्घृण

21 D4 om 21 (cf v l 20) Ñ V B1 3 4 D5 7 transp 20 and 21 —[a]) Ñ1 V1 बद्धस्त्व दुर्निवार्ये(V1 °रे)ण —[b]) Ś1 दुर्विधा(L[ed]°दा)र्येण रावण, Ñ1 V1 कालपाशेन रावण(V1 °क्षस), D1 2 दुर्निवार्येण रावण —[c]) Dt1 लक्ष्यसे (for लप्स्यसे) —[d]) Dt1 D6 G1 M1 2 Ct transp भर्तुर् and मम Ś1 D1–3 सपुत्रामात्यबान्धव

22 [a]) Ś1 D1–3 निमिष-

☞ Ñ1 missing from 3 51 22[b] up to नमिवाद्य in 3 52 28[b] on lost folios —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 T1 M2 विना भ्रात्रा महात्मना(Ś1 D1–3 T1 °वने, M2 °हवे), Ct as in text —[c]) Ś1 D1–3 हतानि रक्षसा येन, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 रक्षांसि(V2 B1 3 4 °क्षसा) निहतान्याजौ, V1 सहस्राणि हतान्याजौ —[d]) V1 राक्षसाना (for सहस्राणि)

23 [a]) Dt1 D4 6 8 T2 G1 M2 transp स and कथ Ś1 Ñ2 Dg1 T2 G1 वीर —[c]) D6 G3 M3 त्वा (for त्वां) B3 हन्यते (hypm) (for हन्याच) —[d]) V B1 3 4 रिपु, Dm1 D8 G3 दृष्ट्वा (for इष्ट-)

24 [a]) Ñ2 तदुक्त्वा ॰ च, D6 एतावदुक्त्वा, D7 एतदुक्त्वा च (for °चान्यच्च) Ś1 सतत (for परुष) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 मैथिली (for वैदेही) B3 राक्षसाकगा. —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुःख- (for भय-) —[d]) D3 रावण (for करुण) G2 हा (for ह) —After 24, M3 ins

1019* परस्य चाङ्गसस्पर्शं प्रियेण च विनाभवम् ।
विषण्णवदना वीक्ष्य रुरोद जनकात्मजा ।

G 3 59 27
B 3 53 26
L 3 59 30

तथा भृशार्ता बहु चैव भाषिणीं
विलापपूर्वं करुणं च भामिनीम् ।
जहार पापस्तरुणीं विवेष्टतीं
नृपात्मजामागतगात्रवेपथुम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

५२

ह्रियमाणा तु वैदेही कंचिन्नाथमपश्यती ।
ददर्श गिरिशृङ्गस्थान्पञ्च वानरपुंगवान् ॥ १
तेषां मध्ये विशालाक्षी कौशेयं कनकप्रभम् ।
उत्तरीयं वरारोहा शुभान्याभरणानि च ।
मुमोच यदि रामाय शंसेयुरिति मैथिली ॥ २
वस्त्रमुत्सृज्य तन्मध्ये विनिक्षिप्तं सभूषणम् ।
संभ्रमात्तु दशग्रीवस्तत्कर्म न च बुद्धवान् ॥ ३

---

25 ^{a}) V1 B1 3 Dt1 D6 T2 3 तदा Ś1 D2 भृश ता (for भृशार्ता) Ś1 Dm1 D1–3 8 G3 बहुरूपभाषिणी, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बहुशस्तदातुरा (D6 °दार्तां), Dg1 D4 T3 बहुधैव भाषिणीं (D4 °पतीं), G1 बहु चैव भाषतीं, M1 बहुवैरभाषिणीं —^{b}) V1 पूर्वां, B1 पूर्णां (for -पूर्वं) Ś1 B1 D2 G3 करुणं च भाषिणीं, Ñ2 V B3 4 D5 7 करुणामि (B3 °णोप)भाषिणी (V2 °मिनीं) —^{c}) Dm1 D4 8 T1 2 G M1 Cg करुण, D3 पतितु, M2 3 कृपण (for तरुणीं) Dg1 Dt1 Dm1 D3 6 8 विचेष्टती, D4 T2 G1 च वेष्टतीं (for विवेष्टतीं) Ś1 D1 2 जहार ता पापमतिर्विचेष्टतीं —^{d}) G1 आकुल- (for आगत-) Ś1 D1–3 -दु स, Dg1 T3 रोद्र-, Cg as in text (for गात्र-) Dt1 D6 G1 -वेपथु —For 25^{cd}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1020* जहार पापः कृपणा सुदुःखिता
विचेष्टमाना धृतबाष्पवेपथुम् ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीताप्रमाथे सीताप्रलाप, Ñ V B1 3 4 D1 3 6 7 सीतावाक्य, G(ed) रावणभर्त्सन —*Sagra no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D2 5 om, Ñ2 D7 59, V1 58, V2 62, B4 D3 60, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 53, D1 4 56, M3 54 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः

52

☞ Ñ1 missing from 1 up to अभिवाद्य in 28^{b} (cf v l 3 51 22) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः —Before 1, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1021* सम्भ्रान्तश्चैव सहृष्टः प्रगृह्य जनकात्मजाम् ।
जवेन महताविष्टः स प्रयातो नभस्तलम् ।
पूर्वां दिशं जनस्थानान्मूढचेता जगाम स ।
जटायुषा वै निहतो घोरविक्रमशालिना ।
वीक्ष्यमाणो दिशः सर्वा नेत्रैरनिमिषैरिव । [5]
सम्भ्रान्तोऽथ स दिङ्मूढः पम्पामभिमुखो ययौ ।
उपर्युपरि पम्पाया ऋष्यमूकं च पर्वतम् ।
जगामादाय रुदतीं मैथिलीं राक्षसेश्वरः ।

[(l 1) Ñ2 V D5 7 हृष्टश्च (for सहृष्टः) V1 सगृह्य (for प्र°) —(l 2) B3 च महाविष्ट (for महता°) V B1 4 स- (for न) —(l 4) B1 वैरिभूतो, B3 विनि°, D5 7 वै विहि (D7 °ह)तो (for व निहतो) V B4 गामिना (for -शालिना) —(l 5) B4 वीक्षमाणो (for वीक्ष्य°) D5 7 अपि (for इव). —(l 6) Ñ2 D5 7 पथि (for ऽथ स) B3 मूढ (for दिङ्मूढ). V सम्भ्रान्तोऽथ दिङ्मूढः (for the prior half) Ñ2 V अभिमुखे (for °मुखो)]

1 ^{a}) Ñ2 B3 Dg1 Dm1 D5 7 8 [अ]थ, V1 च (for तु) —^{b}) V1 कथंचिन् (hypm), D1 7 किंचिन्, D6 T2 कचिन्, G(ed) क्वचिन् (for कंचिन्) B4 न प° (for अपश्यती) —^{d}) Ś1 तत्र (for पञ्च) Ñ2 D5 7 वानरयूथपान्

2 ^{e}) Ś1 D2 सा हि, D1 ते हि, L(ed) मा हि (for यदि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रामस्य (for रामाय) —V2 illeg for 2^{f}–3^{b} —^{f}) B4 समेयुर् (for शंसेयुर्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जानकी (V1 °कीं), Dt1 D6 भामिनी, D1 °ली (for मैथिली) —After 2, Ś1 D1–3 ins

1022* एता बुद्धिं तदा कृत्वा सीता करतलोदरी ।
[D3 समास्थाय (for तदा कृत्वा)],

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins after 2

1023* वसुधासक्तनयना नेत्रज वारि मुञ्चती ।

3 V2 illeg for 3^{ab} (cf v l 2) —^{a}) G3 उन्मुच्य. —^{b}) M2 विभूषण, M3 सु° (for स°) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 M1 Cg k t नि (Dt1 वि)क्षिप्तं सहभूषण —For 3^{ab}, Ś1 D1–3 subst and read after 3^{cd}

पिङ्गाक्षास्तां विशालाक्षी नेत्रैरनिमिषैरिव ।
विक्रोशन्तीं तदा सीतां ददृशुर्वानरर्षभाः ॥ ४
स च पम्पामतिक्रम्य लङ्कामभिमुखः पुरीम् ।
जगाम रुदतीं गृह्य मैथिलीं राक्षसेश्वरः ॥ ५
तां जहार सुसंहृष्टो रावणो मृत्युमात्मनः ।
उत्सङ्गेनैव भुजगीं तीक्ष्णदंष्ट्रां महाविषाम् ॥ ६
वनानि सरितः शैलान्सरांसि च विहायसा ।
स क्षिप्रं समतीयाय शरश्चापादिव च्युतः ॥ ७
तिमिनक्रनिकेतं तु वरुणालयमक्षयम् ।
सरितां शरणं गत्वा समतीयाय सागरम् ॥ ८

G 3 60 18
B 3 54 9
L 3 60 9

1024* भूषणानि विधुन्वन्ती तेषां मध्ये वनौकसाम् ।
[Ś1 विनिघ्नती, D1 विचि° (for विधुन्वन्ती)],

while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst for 3^{ab}

1025* वस्त्रं सभूषणं क्षिप्रं तेषां मध्ये न्यपातयत् ।

—^{c}) Ś1 Dg1 D1 2 T3 सम्भ्रमाच्च, Ñ2 D5 7 °मार्ता, B3 4 सम्भ्रान्तस्तु, Dt1 स भ्रमात्तु, D3 स्वदेहाच्च, M2 स सम्भ्रमाद् (for सम्भ्रमात्तु) —^{d}) Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 च न (by transp), T2 न वि-, Cr k as in text, K(ed) न स (for न च) Ś1 D1–3 वै(D1 °)देही नोपलब्धवान् , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सीता नैवाव(V1 नैव वि, D5 नोवाच)बुद्धवान् —After 3, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M3 ins

1026* भूषणानि हि सर्वाणि दिव्यं चूडामणिं विना ।
विसृजन्ती वरारोहा तदा वानरसंनिधौ ।

[(l 1) V1 M3 च (for हि) M3 मुख्यानि (for सर्वाणि) —V2 illeg from दिव्य in the post half up to रिव in 4^{b} M3 पुण्य- (for दिव्य) —M3 om l 2]

4 V2 illeg for 4^{ab} (cf v l 3) —^{a}) Ś1 ततस्तेपि, Ñ2 V1 B1 3 4 D1–5 7 °क्षा(D3 °क्ष्या)स्ते, G3 पिंगाक्षिस्ता (sic) (for पिङ्गाक्षास्ता) —^{b}) Ś1 B1 D2 3 अपि (for इव) —^{c}) Ś1 D2 विचे(D2 °चे)ष्टतीं, (for विक्रोशन्तीं) Dg1 Dm1 D4 T1 G3 M1 Cg तथा सीता, D3 lacuna, G1 तदा दीना (for तदा सीतां) —^{d}) Dt1 D8 वानरोत्तमाः —After 4, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1027* तस्या विचेष्टमानाया वस्त्रं तद्वस्त्रमुत्तमम् ।
स्रजश्च विविधाश्छिन्ना पेतुराभरणानि च ।
तानि वै कलधौतानि पावकार्चिनिभानि च ।
नक्षत्रविमलाभानि निपेतुर्गिरिसानुषु ।
सम्भ्रमात्तु दशग्रीवो वैदेही नोपलब्धवान् । [5]
भूषणानि विधुन्वन्ती तेषां मध्ये वनौकसाम् ।
ऋष्यमूकं च दृष्ट्वा स पम्पां चैव निशाचरः ।
उपलभ्य दिशं तत्र चकार गमने मतिम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 तथा (for तस्या) —V2 illeg from शस्त in the post half up to निपेतुर् in the post half of l. 4 Ñ2 V1 B1 D5 7 स्रस्त (for शस्त) B1 वनम् (for वस्त्रम्) —(l 3) Ñ2 चैव (hypm) (for वै) Ñ2 D5 7 -[अ]र्कि (for [अ]र्चि-) —(l 5) V1 च (for तु) —V2 illeg from लब्धवान् in the post half up to मध्ये in the post half of l 6 —(l 7) Ñ2 B1 D5 7 तु (for च) B1 त दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा स) —(l 8) B1 3 दिशस् (for दिशं) —V2 illeg from तत्र up to मतिम्]

5 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D2 5 7 T3 तु (for च) Ś1 पञ्चायाम् , M2 (after corr *sec m* as in text) पुसाम् (for पम्पाम्) T2 अभिक्रम्य D1 3 स च तां समति(D3 समभि)क्रम्य —^{b}) Dt1 अभिमुखं, D3 °गत , G3 °मत (for अभिमुख) G2 ततः (for पुरीम्) —V2 illeg from जगाम in ^{c} up to तीक्ष्ण in 6^{d} —^{cd}) Ś1 D2 वाहुना, D1 3 तां तथा (for जगाम) Dm1 D6 8 मैथिली, T2 महती (for रुदतीं) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जगामादाय रुदतीं (for °), Dg1 वैदेहीं, Dm1 D6 8 रुदती (for मैथिलीं) Dt1 transp रुदतीं and मैथिलीं Ñ2 B1 D1 5 7 राक्षसाधिप , B3 4 °सोत्तम (for °सेश्वर)

6 V2 illeg up to तीक्ष्ण in 6^{d} (cf v l 5) —^{a}) Ś1 D1–3 transp तां and जहार D3 च (for सु-) Ś1 तदा सीता, Ñ2 सुसंतुष्टो, D5 सु ° ष्टो (for सुसंहृष्टो) —^{b}) Ś1 ददृशुर् (sic), D1 2 रूपिणी (for रावणो) —Ś1 om 6^{c}–7 —^{cd}) V1 Dt1 Dm1 D3 5–8 T1 3 G1 2 [इ]व (for [ए]-व) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 महादंष्ट्रां, D4 °भोगा (for तीक्ष्णदंष्ट्रां) G3 M2(after corr *sec m* as in text) महाभुजां (for °विषाम्) D1 2 उत्सगेनैव(D2 °नेति) भुजगं महादंष्ट्रं महाविषं.

7 Ś1 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Dg1 T3 सरांसि (for वनानि) G2 चैव (for शैलान्) —^{b}) Dg1 T3 वनानि (for सरांसि) —^{c}) D3 समतीत्याशु (for °याय) Ñ2 V B1 3 4 क्षिप्रं समभि(B1 °ति)चक्राम(V2 °त्र * [illeg]), D1 2 पश्य-स्तूर्णमतीयाय —V2 illeg from शर in 7^{d} up to वरुणाल in 8^{b} —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 चापाच्छर इव (by transp) —After 7, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 10

8 V2 illeg up to वरुणाल in ^{b} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D2 मीननक्राकु(D2 तिमिनक्रातु)लं तं तु —V2 illeg from 8^{c} to l 1 of 1029* —^{c}) Dm1 D8 G1 2 (after corr *inf lin sec m*) M2 रम्यं, D4 गम्य, G3 गृह्य (for गत्वा) Ś1 D1–3 सरितं समतिक्रम्य, Dg1 T3 सरितां पतिमासाद्य —^{d}) D3 शनैरुत्तीर्य सागरं —For 8^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1028* क्षणेनैवातिचक्राम सागरं सरितां पतिम् ।
[D7 क्षणे चैव V1 [अ]भि- (for [अ]ति-).]

G 3 60 19
B 3 51 9
L 3 60 10
संभ्रमात्परिवृत्तोर्मी रुद्धमीनमहोरगः ।
वैदेह्यां ह्रियमाणायां बभूव वरुणालयः ॥ ९
अन्तरिक्षगता वाचः ससृजुश्चारणास्तदा ।
एतदन्तो दशग्रीव इति सिद्धास्तदाऽब्रुवन् ॥ १०
स तु सीतां विवेष्टन्तीमङ्केनादाय रावणः ।
प्रविवेश पुरीं लङ्कां रूपिणीं मृत्युमात्मनः ॥ ११
सोऽभिगम्य पुरीं लङ्कां सुविभक्तमहापथाम् ।
संरूढकक्ष्याबहुलं स्वमन्तःपुरमाविशत् ॥ १२
तत्र तामसितापाङ्गीं शोकमोहपरायणाम् ।
निदधे रावणः सीतां मयो मायामिवासुरीम् ॥ १३
अब्रवीच्च दशग्रीवः पिशाचीर्घोरदर्शनाः ।
यथा नैनां पुमान्स्त्री वा सीतां पश्यत्यसंमतः ॥ १४
मुक्तामणिसुवर्णानि वस्त्राण्याभरणानि च ।
यद्यदिच्छेत्तदेवास्या देयं मच्छन्दतो यथा ॥ १५

9 V2 illeg for 9 (cf v l 8) —a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सधूम-(V1 B1 3 4 °म·) (for सभ्रमात्) V1 इच वृत्तोर्मि-, Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 6 8 परिवृत्तोर्मि-, D4 M3 °वृद्धोर्मी (for परिवृत्तोर्मी) —b) Ś1 V1 B1 4 D1 2 क्षुद्ध, Ñ2 D3 5 7 क्षुब्ध-, G3 कूर्म (for रुद्ध-) D1 -महोरग (for °रग) M3 रुद्धमीनमिवोरग —d) B3 4 मकरालय

10 V2 illeg for 10 (cf v l 8) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 10 after 7 —a) B1 3 D7 अतरीक्षगता —b) Ś1 D1-3 दारुणास् (for चार°) V1 G3 तत, B1 Dg1 Dt1 D6 T2 3 M1 2 तथा (for तदा) —c) L(ed) एतदत —d) D6 G2 M1 तथा (for तदा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इति हृष्टतनूरुहा, D3 इति सिद्धास्तमब्रुवन् ❀ Cv स्निग्धास्तथाऽब्रुवन्। सिद्धाश्च तथाऽब्रुवन् ❀

11 a) Dt1 Dm1 D1-4 6 8 G1 विचेष्टतीम्, M3 प्रवे° (for विवेष्टन्तीम्) —c) Ś1 D2 3 प्रावेशयत् (for प्रविवेश). T2 प्रावेशत तदा लका —d) Ś1 विशको, D1 8 रूपिण (for रूपिणीं) —For 11, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1029* स सागरमतिक्रम्य लङ्कामासाद्य रावण ।
विवेशादाय ता वेश्म सीता मृत्युमिवात्मन ।

[V2 illeg up to l 1 (cf v l 8) —(l 2) B3 G(ed) शीघ्र (for वेश्म) V1 B1 विवेशालयमामाद्य (B1 °दाय) (for the prior half) B4 मृत्युर् (for मृत्युम्)]

12 V2 illeg from पु in 12a up to र्घो in 14b —a) Ñ2 प्रविश्य च, V B1 3 4 D5 7 स प्रविश्य (V2 °. illeg), D8 सोपि गम्य, T2 सोवि° (for सोऽभिगम्य) Ś1 D2 डिन्या (for लङ्का) —b) Ś1 D2 प्रविभक्त-, M3 °भक्ता (for सुविभक्त-) —Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 12c-13b —c) Dg1 -कक्षा-, T2 -कक्ष्या (for -कक्ष्या-) Dt1 Dm1 (after corr sec m) T1 Ct सरूढकक्ष्या बहुला (Dm1 [before corr] °ल), Cv g tp as in text

13 V2 illeg for 13, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 13ab (for both, cf v l 12) —a) T1 2 G M1 असितापागा (for °पाङ्गीं) —b) Dt1 D6 -समन्विता, T2 -परायण (for -परायणाम्) —c) Ś1 D1 2 निदध्यौ, B1 Dg1 विदधे, D3 निर्दयो, Cg as in text (for निदधे) —d) D1 4 G3 मय- (for मयो) B1 माया मय (by transp) Ś1 [अ]वरे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]सुर, K(ed) Cg स्त्रिय (for [आ]सुरीम्)

14 V2 illeg up to र्घो in b (cf v l 12) —a) Ś1 D1 2 अथाब्रवीद्, M1 °त्तु, G(ed) सन्दिदेश (for अब्रवीच्च) —b) Dt1 पिशाचा, D1 °च्यो, D4 राक्षसीर् (for पिशाचीर्) —After 14ab, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1030* रक्षणार्थं समाहूय वैदेह्या राक्षसेश्वर ।
कृताञ्जलिपुटा सर्वा सहिता पुरत स्थिता ।

[(l 1) B4 रक्षणाय —(l 2) V2 illeg from पुरत up to मत in 14d D7 om पुरत]

—c) Dt1 मैना, Dm1 D8 1 1 G M1 2 Cv g k नेमा, D1 मेन, Cm as in text (for नैना) G2 पुमान् in marg —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 पश्येद् (for पश्यति) T1 [अ]समत (for °मत) D1 सीता पश्येत दर्शने —For 14cd, Ś1 D2 3 subst

1031* यथा मा मस्त्रिय तद्वत्सीता पश्यत समताम् ।

[D2 यथा मानस्तु मा स्त्री वा (sic) (for the prior half) and समता (for °ताम्).]

—After 14, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 M2 ins

1032* कश्चित्तथाप्रमत्ताभिर्भवितव्यं सदैव हि ।
तथैव प्रतिपत्तव्यमप्रमत्ताभिरेव हि ।

[V1 B1 3 M2 om (hapl) l 1 —B4 reads l 1 in marg —(l 1) B4 मम (for सदा) —(l 2) B1 प्रयतितव्य (unmetrical) (for प्रति°) M2 तथा भवत्यो रक्षतु यदि मा प्रीतमिच्छथ]

15 a) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D1 2 5 7 transp मुक्ता and मणि Ś1 Ñ2 D1 2 5 7 प्रवालानि, D3 -विचित्राणि (for सुवर्णानि) —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 [अ]जिन (D1 [अ]पि च) चदन —c) Ś1 तत्तदस्यै, Dt1 D6 T1 2 M1 तदैवास्या, D1 3 °स्यै (for तदेवास्या) D2 यद्यदैच्छत्तदेवास्यै —d) L(ed) अच्छदतो (for मच्छ°) Ś1 D1 2 [s]पि च (Ś1 वा), Dg1 तथा (for यथा) D3 देय स्वच्छदतो हि मे ❀ Ck यद्यदिच्छेत्तदा चास्या देय मच्छन्दतो यथेति पाठ ❀ —For 15cd, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1033* यद्यदिच्छति वैदेही तद्देयं विदित मम ।

[B3 4 विहित (for विदित) B1 मया (for मम)]

या च वक्ष्यति वैदेहीं वचनं किंचिदप्रियम् ।
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानान्न तस्या जीवितं प्रियम् ॥ १६
तथोक्त्वा राक्षसीस्तास्तु राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
निष्क्रम्यान्तःपुरात्तस्मात्किं कृत्यमिति चिन्तयन् ।
ददर्शाष्टौ महावीर्यान्राक्षसान्पिशिताशनान् ॥ १७
स तान्दृष्ट्वा महावीर्यो वरदानेन मोहितः ।
उवाचैतानिदं वाक्यं प्रशस्य बलवीर्यतः ॥ १८
नानाप्रहरणाः क्षिप्रमितो गच्छत सत्वराः ।
जनस्थानं हतस्थानं भूतपूर्वं खरालयम् ॥ १९
तत्रोष्यतां जनस्थाने शून्ये निहतराक्षसे ।
पौरुषं बलमाश्रित्य त्रासमुत्सृज्य दूरतः ॥ २०
बलं हि सुमहद्यन्मे जनस्थाने निवेशितम् ।
सदूषणखरं युद्धे हतं तद्रामसायकैः ॥ २१
ततः क्रोधो ममापूर्वो धैर्यस्योपरि वर्धते ।
वैरं च सुमहज्जातं रामं प्रति सुदारुणम् ॥ २२
निर्यातयितुमिच्छामि तच्च वैरमहं रिपोः ।
न हि लप्स्याम्यहं निद्रामहत्वा संयुगे रिपुम् ॥ २३ G 3.60 34 B 3 54 24 L 3 60 23

16 ᵃ) Ś1 यच् (for या) D1 2 याश्च वक्ष्यति B4 D5 8 T2 वैदेही —G3 om. (hapl.) 16ᶜᵈ —ᶜ) After वा, B4 ins श्रीमद्गुरुचरणात् श्रीमन्मातृचरणे मम भक्तिरस्तु श्रीरामचन्द्र —ᵈ) D8 तत् (for न) D1 2 तासा (for तस्या) G2 भवेत् (for प्रियम्) Ś1 तत्सोढव्य निरतर

17 ᵃ) Dt1 तथोक्ता, M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) ततो वा (for तथोक्त्वा) Ś1 D1 2 राक्षसीश्च (D1 °स्तु) तथोक्त्वा स, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तथा स (V1 स तथा [by transp]) राक्षसीरुक्त्वा, D3 तथोक्त्वा तु राक्षसो (subm) —ᶜ) Ś1 D1 2 निर्गम्य (Ś1 °त्य), D4 M3 निष्काम्य (for निष्क्रम्य) Ñ2 B1 3 4 D5 7 तस्थौ (for तस्मात्) —ᵈ) D1 कार्यमन्य (sic) (for कृत्यमिति) D3 निश्चय (for चिन्तयन्) —After 17ᶜᵈ, Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M3 ins

1034* स चिन्तयित्वा सुचिर रावणो राक्षसेश्वर ।

[V1 M3 राक्षसाधिप]

—Ś1 om 17ᵉᶠ —V2 illeg from 17ᵉ up to 18ᵇ —For 17ᵉᶠ, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1035* आजुहाव महावीर्यानष्टौ राक्षसपुगवान् ।

[Ñ2 आजहार]

—After 17, D8 ins राम

18 V2 illeg for 18ᵃᵇ (cf v l 17) —ᵃ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 श्रीमान् (for दृष्ट्वा) V1 B1 4 D1 3 महावीर्यान (for °वीर्यो) —ᵇ) B1 दर्पित , G2 गर्वित (for मोहित) D5 वरदाने समाहित —ᶜ) Dt1 D6 T1 G3 तान्, D4 T3 G1 2 M2 3 [ए]नान् (for [ए]तान्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उवाच वचन स्निग्ध, D3 उवाचैतानि तद्वाक्य (sic) —ᵈ) V2 illeg , D8 -वीर्यवान् (for वीर्यत)

19 V2 illeg from 19 up to निहत in 20ᵇ —ᵃ) Dg1 T3 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Ś1 D1 2 नानाप्रहरणोपेता —ᵇ) Ś1 D2 क्षिप्र (for इतो) D1 2 गच्छतु, D3 °थ (for गच्छत) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसा —ᶜ) Ñ2 reads in marg , Dm1 हतस्थान, D5 भूतपूर्वं (for हतस्थान) —ᵈ) Ś1 D2 4 भूत पूर्वं, V1 B3 4 °पूर्वं-, D1 शून्यभूत (for भूतपूर्वं). D5 खरालय तु सत्तमा

20 V2 illeg up to निहत in 20ᵇ (cf v l 19) —ᵃ) B1 3 Dt1 D6 [आ]स्यता (for [उ]ष्यता) —ᶜ) B3 4 D3 आस्थाय (for आश्रित्य).

21 Dg1 D4 T2 3 om 21–23 —ᵃ) Ñ2 D5 7 च (for हि). V2 illeg from महद् up to in 22ᵇ Ś1 बल च मे बहुरूप, Dt1 Dm1 D6 8 M1 बहुसैन्य महा (M1 °हद्)वीर्यं, D1 3 बल मे बहुभृत्य च, D2 बल च मे बहुरूप, G2 बल हि सुमहावीर्यं —ᵇ) D3 M1 जनस्थान-, D5 जन्म° (for जनस्थाने) —M3 om 21ᶜ–23 —ᶜ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सख्ये (for युद्धे) —ᵈ) Dt1 Dm1 D6 8 G2 3 M1 निहतं, D3 हत वै (for हत तद्) D1 रामस्य, T1 G1 रामेण (for तद्राम-)

22 Dg1 D4 T2 3 M3 om 22, V2 illeg for 22ᵃᵇ (for all, cf v l 21) B3 om 22ᵃᵇ —ᵃ) Cr g तत्र (for तत) T1 Cg [अ]मर्षाद्, G1 3 [अ]मर्षो (for [अ]पूर्वो) —ᵇ) G1 रामस्य (for धैर्यस्य) T1 G M1 वर्तते (for वर्धते) M2 धैर्येणेव निगृह्यते —For 22ᵃᵇ, Ś1 D1–3 subst

1036* तस्य क्रोधान्महामर्षो वीर्यं च समवर्धत ।

[D3 तत्र (for तस्य) and मम (for महा-) D1 2 रोष (sic), D3 वैर (for वीर्यं) D3 परिवर्धते (for समवर्धत)],

while Ñ2 V1 B1 4 D5 7 subst

1037* तेनामर्षेण महता ममाविष्टस्य राक्षसा ।

[V1 B1 हतेन तेन Ñ2 D7 मयाविष्टस्य, V1 ममादिष्टस्य (sic), B4 ममा°, G(ed) मया सहेन (for ममाविष्टस्य)]

—ᶜ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सजात सुमहद्वैर

23 Dg1 D4 T2 3 M3 om 23 (cf v l 21) —ᵃ) Ś1 निवारयितुम् (for निर्यात°) —ᵇ) Ś1 D1 2 तस्य, Dm1 D8 त च (for तच्च) Ś1 Dt1 Dm1 D6 8 G1 M1 महा- (for अह) V2 illeg from महं up to 24ᵃ Ñ2 V

G 3 60 35
B 3 54 25
L 3 60 24
तं त्विदानीमहं हत्वा खरदूषणघातिनम् ।
रामं शर्मोपलप्स्यामि धनं लब्ध्वेव निर्धनः ॥ २४
जनस्थाने वसद्भिस्तु भवद्भी राममाश्रिता ।
प्रवृत्तिरुपनेतव्या किं करोतीति तत्त्वतः ॥ २५
अप्रमादाच्च गन्तव्यं सर्वैरेव निशाचरैः ।
कर्तव्यश्च सदा यत्नो राघवस्य वधं प्रति ॥ २६
युष्माकं हि बलज्ञोऽहं बहुशो रणमूर्धनि ।
अतश्चास्मिञ्जनस्थाने मया यूयं नियोजिताः ॥ २७
ततः प्रियं वाक्यमुपेत्य राक्षसा
महार्थमष्टावभिवाद्य रावणम् ।
विहाय लङ्कां सहिताः प्रतस्थिरे
यतो जनस्थानमलक्ष्यदर्शनाः ॥ २८
ततस्तु सीतामुपलभ्य रावणः
सुसंप्रहृष्टः परिगृह्य मैथिलीम् ।
प्रसज्य रामेण च वैरमुत्तमं
बभूव मोहान्मुदितः स राक्षसः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

B1 3 4 D5 7 वैर तस्य दुरा(V1 B1 महा)त्मन (V2 [illeg]) —^{c}) B1 3 4 D3 लप्स्यामहे, Dt1 Dm1 D8 (before corr) G2 M1 पश्या° (for लप्स्याम्यह) V1 नाह लप्स्यामहे निद्राम् (sic), M2 न हि निद्राम्यह रामम् —^{d}) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 राघव रणे, B3 राक्षस रणे, M1 सगरे रिपुं (for सयुगे रिपुम्) —After 23, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1038* तस्माद्भवद्भिस्तत्कार्यं यथा वध्येत मे रिपु ।

[Ñ2 D5 7 तथा (for तस्माद्) Ñ2 V1 वा(V1 व)ध्येत (for वध्येत)]

24 V2 illeg for 24^a (cf v l 23) —^{a}) D3 G1 तत् D1 3 इदानीम् (for त्वि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तमह निहत श्रुत्वा(B3 दृष्ट्वा) —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 [अ]धि (V B1 [अ]मि)गच्छेय, Dt1 [उ]पलक्ष्यामि (for [उ]-पलप्स्यामि) —^{d}) D3 लाभ (for धन) D6 [ए]व (for [इ]व) —After 24, Ś1 D1–3 ins

1039* मया हतस्य समरे चीरवल्कलवासस ।
वज्राङ्गा भक्षयिष्यन्ति तस्याङ्गानि दुरात्मन ।

[(l 2) D1 जतुका, D3 चक्रागा (for वज्राङ्गा)]

25 ^{ab}) V2 illeg from स्तु up to सर्वैरे in 26^b B3 4 च (for तु) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 G1 भवद्भिस्तु वसद्भी (by transp) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रामसश्रया(V1 B1 °यात्), D1 राममाश्रिता, T3 काममाश्रित (for राममाश्रिता) —^{c}) Ś1 D2 अधिगतव्या (for उपने°) D1 प्रवृत्तिमुपलब्धासि —^{d}) B4 D4 7 करोमि(D7 °.) (for करोति) D1 2 राघव (for तत्त्वत)

26 V2 illeg up to सर्वैरे in ^{b} (cf v l 25) —^{a}) Ś1 B1 2 अप्रमादाच्च(Ś1 °दैश्च) कर्तव्य(B1 °व्य), Ñ2 V1 B3 D1–3 5 7 T2 अप्रमादश्च(D3 °स्तु) कर्तव्य —^{b}) K(ed) अपि (for एव) —^{c}) D3 तु (for च) Ś1 D1–3 भवेद्यत्नो, M3 तदा यत्नो (for सदा यत्नो) —^{d}) D3 रणं (for वध)

27 ^{a}) V1 B1 अस्माक (for युष्माक) Ñ2 Dm1 D3 8 T1 G3 Cg च, B1 Dg1 Dt1 D6 T2 3 M2 तु (for हि) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 D5–7 T1 बल ज्ञात्वा(V Dt1 D6 T1 °त) (for बलज्ञोऽह) —^{b}) V2 illeg from रण up to 28^b Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रणकर्मणि —^{c}) Ś1 अतोपि वै, D1 °श्चास्य, D2 अतो यूय, D3 एतदर्थं, M2(after corr *sup lin sec m.* as in text)°श्चास्मि (for अतश्चास्मिन्) T1 नून (for यूय). —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G M(M2 after corr. *sup lin sec m* as in text) नि(Dg1 T3 प्र)वेशिता. (for नियोजिता) Ś1 D1–3 मया वै विनियोजिता (Ś1 °त; D3 °वेशिता) —For 27^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst.

1040* अतश्च विनियोगेऽस्मिन्भवन्तो विनियोजिता ।

[Ñ2 D5 7 अत्र, V1 सुतश् (sic) (for अतश्) V1 विनियोगका]

—Then all the above MSS cont

1041* सम्प्रधार्य महद्वीर्यं भवता सुदुरासदम् ।

[V1 महावीर्यं (for महद्वीर्यं)]

28 V2 illeg for 28^{ab} (cf v l 27) —^{a}) M1 अत . Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 अवेक्ष्य(Ś1 D2 °त्य), G3 उपैत्य (for उपेत्य) —^{b}) Ñ1 B1 3 4 D5 7 यथार्थम् , T2 मुहूर्तम् (for महार्थम्) Dm1 D1 8 अभिवद्य, G3(*sup lin.* also) उपलभ्य (for अभिवाद्य) Ś1 D2 महार्थवत प्रतिपद्य रावणात्(D2 °णिपत्य रावण), V1 यथानुमानावभिवाद्य रावण, G2 महार्थमष्टौ नृपति प्रणम्य त

☞ Ñ1 resumes from विहाय in 28^c (cf. v l 1) —^{c}) Ś1 D2 सहसा (for सहिता). —^{d}) B3 D1 3 अवेक्ष्य (for अलक्ष्य-) D1 3 सत्वरा (for -दर्शना)

29 ^{a}) Ñ2 D5 7 च, V1 om , V2 B1 3 4 (marg) स (for तु) D1 transp ततस्तु and सीताम् Ś1 D1 2 प्रतिलभ्य, Ñ2 D5 7 अभिरक्ष्य (for उपलभ्य). Dm1 D8 G3 मैथिली (for रावण) —^{b}) G2 M3 स सम्प्रहृष्ट (for

५३

संदिश्य राक्षसान्घोरात्रावणोऽष्टौ महाबलान् ।
आत्मानं बुद्धिवैक्लव्यात्कृतकृत्यममन्यत ॥ १
स चिन्तयानो वैदेहीं कामबाणसमर्पितः ।
प्रविवेश गृहं रम्यं सीतां द्रष्टुमभित्वरन् ॥ २
स प्रविश्य तु तद्वेश्म रावणो राक्षसाधिपः ।
अपश्यद्राक्षसीमध्ये सीतां शोकपरायणाम् ॥ ३
अश्रुपूर्णमुखीं दीनां शोकभारावपीडिताम् ।
वायुवेगैरिवाक्रान्तां मज्जन्तीं नावमर्णवे ॥ ४
मृगयूथपरिभ्रष्टां मृगीं श्वभिरिवावृताम् ।
अधोमुखमुखीं दीनामभ्येत्य च निशाचरः ॥ ५ G 3 61 0 B 3 55 5 L 3 61 6

सुस°) Ś1 प्रतिलभ्य, Dm1 D3 8 T1 G1 प्रति°, T2 स तु गृह्य, G3 सुनि°, M3 स नि° (for परिगृह्य) Dm1 D8 G3 रावण (for मैथिलीम्) Ñ1 पुरा प्रहृष्टश्च निगृह्य मैथिलीं, Ñ2 V B1 4 D5 7 विसृज्य चाष्टौ रजनीचरास्तदा —^{c}) Ś1 Ñ B1 3 4 D1–3 प्रसह्य (for सुसज्य) —^{d}) G3 तु, M3 च (for स) Dt1 D4 6 T2 G2 M3 रावण (for राक्षस) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 मु(V म)दान्वि(B4 °यु)तो राक्षसराड्बभूव ह

❀ Cv असप्रहृष्ट प्रतिगृह्य मैथिलीमिति पाठ । मुदित स राक्षस इति च पाठ ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 सीताप्रमाथ, Ñ1 D1 3 लकाप्रवेश, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सीता(B3 4 °ताया)-लकाप्रवेश —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 60, V1 59, V2 63, B4 D3 61, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 54, D1 4 57, M3 55 —After colophon, G1 2 concludes with श्रीरामाय नम

53

Before Sarga 53, V1 ins App I (No 12) V2 illeg from Sarga 53 up to 3 57 19 D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ñ1 आदिश्य (for सदि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसास्तु समादिश्य —^{b}) M1 राक्षसो (for रावणो) Dg1 महामना, D4 G3 °बल (for °बलान्) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 आत्मनो(D3 °ना) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 G3 -दौर्बल्यात् (for -वैक्लव्यात्) —^{d}) Ś1 D1–3 कृत(D2 °त) कार्यम् (for कृतकृत्यम्).

2 ^{a}) Dt1 T2 G1 M2 स- (for स) —^{b}) Dt1 D4 6 G1 M3 कामबाणै Ś1 Ñ1 D1 2 बलार्दित, Ñ2(marg) B1 3 4 Dg1 D5 7 -सम(D5 °मा)र्दित, V1 -मदर्पित, Dt1 Dm1 D6 8 G3 [अ]व(Dt1 D6 प्र)पीडित, T2 3 -समन्वित (for समर्पित) —^{c}) Ś1 D1–3 प्रावेशयद् Ñ2 in marg (for प्रविवेश) —Ś1 D1–3 om (hapl) 2^{d}–3^{c} —^{d}) Ñ1 स त्वर, Ñ2 V1 B1 4 D5 7 अति(D5 °पि)त्वरन्, G3 इह त्वरन्

3 Ś1 D1–3 om 3^{abc} (cf v l 2) Ñ1 M2 om 3^{ab} —^{a}) Ñ2 B4 D5 7 च (for तु) T2 M1 सप्रविश्य तु, G2 स तु प्रविश्य (by transp) —^{b}) Dm1 D4 8 G राक्षसेश्वर —^{c}) Ñ1 सोपश्यद् —^{d}) V1 Dt1 D6 दु ख- (for शोक-) —After 3, Ñ2 B1 3 4 D5 7 read 6^{ab}

4 V1 om 4–5 Ñ2 B1 3 4 D5 7 G(ed) om 4^{ab} —^{a}) M3 आपूर्णाश्रु- (for अश्रुपूर्ण-) D6 मुखा (for मुखीं) —^{b}) Ñ1 -निपीडिता, D1 T1 Cg -[अ]भिपी°, M3 -[अ]-तिपी° (for [अ]वपी°) Ś1 D2 मलिनामपि शोभिता —B1 reads 4^{c}–5 (including 1046*) in marg —^{c}) B1 3 4 वारिपूरैर्(B1 °र्णैर्), Dt1 वायुदेवैर् (for वायुवेगैर्) B1 [आ]क्राता —^{d}) B1 3 4 मज्जतीं(B1 °ती) नौवद्(B1 °रिवा)-र्णवे, D1 लतामिव वनस्पते —For 4^{cd}, Ñ1 subst

1042* उत्पातमारुताविद्धा सन्ना नावमिवार्णवे ।,

while Ñ2 D5 7 subst

1043* वारिधाराभिराक्रान्ता मज्जन्तीं शोकसागरे ।

—After 4, D8 ins राम

5 V1 om 5 (cf v l 4) B1 reads 5 (including 1046*) in marg (cf v l 4) —^{a}) D3 मृगयूथादिव भ्रष्टा —G(ed) om 5^{cd} —^{c}) Dm1(before corr as in text) D6 Ct °गत- (for °मुख-) Ñ2 B3 4 Dt1 D5 7 -गता (for मुखीं) Dg1 Dt1 D4 6 T G3 (before corr as in text) M2 3 सीताम् (for दीनाम्) Ś1 D1–3 अधोमुखीं तु ता दीनाम्(D3 दीनतराम्) —After 5^{c}, Ś1 D2 ins

1044* मलिनामपि शोभिताम् ।
चन्द्रलेखामिवाम्भोदैराच्छन्नामम्बरे निशि ।
सद्यो वनादुपानीता त्रस्ता वत्सतरीमिव ।
सर्वा दिशश्च वीक्षन्तीम्

[(l 3) D2 वत्सवतीमिव]

—^{d}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1–4 7 G3 M2 3 स (for च) Dt1 Dm1 D6 8 तामभ्येत्य, D5 उपेत्य स (for अभ्येत्य च) —For 5^{cd}, Ñ1 subst

1045* अधोमुखीं निरानन्दां रावणे गतचेतसाम् ।

—After 5, Ñ2 B1(m) 3 4 D5 7 ins

1046* भर्तृशोकवशा दीना रावणो राक्षसाधिप ।

[B1 3 -परा दीना, B4 -परिक्षाणा (for -वशा दीना)]

G 3 61 4
B 3. 55 6
L 3 61 6

तां तु शोकवशां दीनामवशां राक्षसाधिपः ।
स बलाद्दर्शयामास गृहं देवगृहोपमम् ॥ ६
हर्म्यप्रासादसंबाधं स्त्रीसहस्रनिषेवितम् ।
नानापक्षिगणैर्जुष्टं नानारत्नसमन्वितम् ॥ ७
काञ्चनैस्तापनीयैश्च स्फाटिकै राजतैस्तथा ।
वज्रवैदूर्यचित्रैश्च स्तम्भैर्दृष्टिमनोहरैः ॥ ८
दिव्यदुन्दुभिनिर्ह्रादं तप्तकाञ्चनतोरणम् ।
सोपानं काञ्चनं चित्रमारुरोह तया सह ॥ ९
दान्तका राजताश्चैव गवाक्षाः प्रियदर्शनाः ।
हेमजालावृताश्चासंस्तत्र प्रासादपङ्क्तयः ॥ १०

---

6 Ñ2 B1 3 4 D5 7 read 6^{ab} after 3 —^{a}) V1 च (for तु) Ñ1 B3 4 Dg1 T M1 -परा दीनाम्, Dt1 G1 2 M2 -वशाद्दीनाम्, D3 -समाविष्टा, D6 -कृशा दीना (for -वशां दीनाम्) B1 (m also) भर्तृशोकपरा दीना —^{b}) Ñ2 V1 B1 4 D3 5 7 स बली, B3 अबला, T1 विवशा (for अवशां) M2 राक्षसेश्वर —For 6^{ab}, Ś1 D1 2 subst

1047* भृशं शोकसमाविष्टां बलवान्राक्षसेश्वर ।

[Ś1 (before corr) शोकपरिभ्रष्टा D1 राक्षसाधिप]

—^{c}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 विवशां, T2 निवेश, G1 स्वबल, Cvp also as in text (for स बलाद्) —^{d}) D3 राज- (for देव-)

7 ^{a}) T2 प्राकार- (for प्रासाद-) Ñ1 हर्म्य . . . . (illeg) —^{b}) D4 स्त्रीसहस्रैर् —^{c}) Dg1 -मृगैर् (for -गणैर्) —^{d}) Ś1 D1 2 G3 -समाकुल, Ñ1 D3 -समायु(D3 °यु)त, M2 -विभूषित (for -समन्वितम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नानामृगगमा(Ñ2 D5 7 °गणा)कुल

8 Ś1 om 8 —^{ab}) Dg1 Dt1 D6 T3 Cm t दान्तकैस्, T1 दान्तैश्च (for काञ्चनैस्) B3 D4 M3 तपनीयैश्च, D2 चारुदन्तैश्च, G3 तापनैश्चैव Ñ1 काचने रामभिश्चैव (corrupt) (for ^{a}) Dt1 Dm1 D8 स्फटिकै Dm1 रजतैस् V1 T2 transp स्फाटिकै and राजतैस् T1 2 अपि (for तथा) G3 स्फाटिकैरपि राजते (राजतै int lin) (for ^{b}) L(ed) काचनै राजतैश्चारुदान्तैश्च स्फाटिकैस्तथा —^{c}) Ñ1 D S(except T2) -वैडूर्य- Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 -गर्भैश् (for -चित्रैश्) —D2 reads 8^{d}–10^{a} in marg *sec m* —^{d}) D3 दीप्त, D7 दृष्टैर्, G3 जुष्टं (for दृष्टि-) B3 Dg1 Dt1 Dm1 D3 6 8 G3 M3 -मनोरमै (G3 °म), G2 °हर (for -मनोहरैः) —After 8, G(ed) ins 1048*

9 D2 reads 9 in marg (cf v l 8) G(ed) om 9^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 देव- (for दिव्य-) Ñ1 -निर्ह्रादैस्, Dt1 Dm1 D6 8 -निर्घोष (for -निर्ह्राद) —^{b}) Ñ1 -तोरणै, Dt1 Dm1 D3 6 8 -भूषण, D2 पूरण (for तोरणम्) —After 9^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins, whereas G(ed) ins after 8 (owing to omission)

1048* आक्रीडालकृत स्फीत सुविभक्त सुसस्कृतम् ।
चन्द्रार्कपथमावृत्य स्थित श्वेतघनोपमम् ।
पर्वतस्येव शिखर सुमेरो रजतप्रभम् ।
काञ्चनी वडभी यस्य सूर्यमार्गपथे स्थिता ।
अर्करश्मिप्रतिहता ज्वलदग्निचयोपमा ।
प्रासाद पाण्डुरो यस्य तप्तकाञ्चनवेदिक ।
काञ्चनाद्गदसवीत पूर्णेन्दुरिव दृश्यते ।
क्वचित्काञ्चनसबाध क्वचिद्रजतवेदिकम् ।
क्वचिन्मणिविचित्र च मुक्ताफलविभूषितम् ।

[(l 1) V1 आक्रीडन क्रीडित (hypm) (for °डालकृत) B1 3 प्रविभक्त (B1 °क्त) (for सुवि°) —(l 2) Ñ2 B3 D5 7 आश्रित्य (for आवृत्य) —(l 3) B1 इव सुप्रभ, G(ed) ज्वलितप्रभ (for रजत°) —(l 4) V1 D7 वलभी (for वडभी). Ñ2 D5 7 -परिस्थिता (for -पथे स्थिता) —(l 5) V1 ज्वलदग्नि- (for ज्वल°) B4 ज्वल्त्यग्निशिखोपमा (for the post half). —(l 6) V1 प्रासादा Ñ2 V1 B1 3 4 D7 पाडरो (V1 °रा) (for पाण्डुरो) D7 तथा (for तप्त-) V1 -वेदिका —(l 7) G(ed) कातिदुर् (for पूर्णेन्दुर्) —(l 8) V1 काचन- (for रजत-) —(l 9) V1 B1 मुक्तामणि (for मुक्ताफल-) Ñ2 D5 7 -विचित्रित (for -विभूषितम्)]

—Ñ1 om 9^{cd} —^{c}) D4 कनक, M2 (before corr *pr. m* as in text, after corr *sec m*) काचनेश् (for काञ्चन) Ś1 D1 2 चित्रकाचनसोपानम् —^{d}) G(ed) आरुह्याथ (for °रोह) —After 9, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins.

1049* दर्शयामास तत्तस्या रामपत्न्या गृहोत्तमम् ।

[Ñ2 तस्य (for तस्या) V1 B4 ददृशे वशगा (B4 °या) तस्य, B1 3 ददृशे चान (B3 च त)या तस्य (for the prior half) V1 रामपत्नी (for °पत्न्या) Ñ2 V1 B1 गृहोपम]

10 D2 reads 10^{a} in marg (cf v l 8) —^{ab}) Ś1 D1–3 दान्ताश्च, Dm1 D8 T1 2 M3 Cm g दा(D8 द)न्तिका (for दान्तका) M1 दान्तकै राजतैश्चैव (for ^{a}) M1 गवाक्षैं (for °क्षा) Ñ1 दान्तैश्च राजभिश्चैव आसनै प्रियदर्शनै (with hiatus) —^{cd}) D3 हिम- (for हेम-) T2 G3 -माला- (for -जाल-) Ñ1 illeg from वृ up to स्तत्र Dt1 [आ]दृताश् and अत्र (for -[आ]वृ° and तत्र respy) Ñ1 -शोभन (for पङ्क्तय) —For 10, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1050* दान्तिकै राजतै श्वेतैर्गवाक्षै प्रियदर्शनै ।
हेमजालावृतैश्चैव हर्म्यै साम्रवितानकै ।

[(l 1) V1 B4 चित्रैर्, B1 3 चैव (for श्वेतैर्) —(l 2) B1 3 4 -वृतैश् (for -[आ]वृतैश्) V1 वह्नै, B1 3 4 रम्यै (for हर्म्यै) B3 साध- (sic) (for साम्र)]

—All cont

1051* पुष्पक च विमान च देववृन्दनिषेवितम् ।
अदर्शयद्दशग्रीव कामग कामरूपिणम् ।

सुधामणिविचित्राणि भूमिभागानि सर्वशः ।
दशग्रीवः स्वभवने प्रादर्शयत मैथिलीम् ॥ ११
दीर्घिकाः पुष्करिण्यश्च नानापुष्पसमावृताः ।
रावणो दर्शयामास सीतां शोकपरायणाम् ॥ १२
दर्शयित्वा तु वैदेहीं कृत्स्नं तद्भवनोत्तमम् ।
उवाच वाक्यं पापात्मा रावणो जनकात्मजाम् ॥ १३
दश राक्षसकोट्यश्च द्वाविंशतिरथापराः ।
वर्जयित्वा जरावृद्धान्बालांश्च रजनीचरान् ॥ १४
तेषां प्रभुरहं सीते सर्वेषां भीमकर्मणाम् ।
सहस्रमेकमेकस्य मम कार्यपुरःसरम् ॥ १५

G 3 61 0
B 3 55 15
L 3 61 15

[(l 1) V1 B1 4 तु (for second च) B1 सद्म- (for वृन्द-) Ñ2 D5 7 देवगधवसेवित, B4 G(ed) देव(G[ed] दैव)सद्मनिवेशित (for the post half) —(l 2) B4 कामग]

11 ^{a}) B3 मुक्तामणि, D4 G1 M3 सुधामय- Ñ2 B1 3 4 D4 5 7 -विचित्राश्च, V1 G1 M1 -विचित्राश्च (for विचित्राणि) Ñ1 सुवर्णमणिचित्राणि —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 वधानि, D1 3 -बद्धानि, D4 -भागाश्च, G1 M1 -भागाश्च, G3 -भागा हि (for -भागानि) Ñ1 illeg, G3 damaged (for सर्वश) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भूमिभागा(V1 °गा)स्ततस्तत, M2 भूमिभागा समतत —D1 om 11^{c}–12^{b} Ñ1 transp 11^{cd} and 12^{ab} —^{c}) Ś1 D2 स्ववेश्मानि, V1 स्वभवन, Dt1 स्वभावेन, G2 3 तु(G3 स) भवने (for स्वभवने) —^{d}) Ś1 D2 तस्या दर्शयते तदा, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 T2 दर्शयामास राक्षस (Ñ1 सर्वत, T2 मैथिली) —For 11^{cd}, D3 subst

1052* दशग्रीवस्त्वभावेन तान्यदर्शयदेव स ।

—After 11, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1053* चित्रशालाश्च विविधा कृत्रिमाश्चैव पर्वतान् ।
रम्यान्क्रीडागृहाश्चैव सोऽदर्शयदितस्तत ।
तप्तकाञ्चनसोपाना वापी कमलपिङ्गला ।

[(l 1) B3 चित्रमालाश्च Ñ2 B4 D5 च बहुधा, D7 बहुविधा (for च विविधा) V1 च (subm) (for चैव) Ñ2 V1 D5 7 पादपान् (for पर्वतान्) —(l 2) B3 क्रीडामृगाश्च —(l 3) B1 4 कनक- (for कमल-)]

12 D1 om 12^{ab} (cf v l 11) Ñ1 transp 11^{cd} and 12^{ab} —^{a}) Ś1 D2 पुष्कैर कीर्णा, G(ed) °रिणीश्च (for पुष्करिण्यश्च) ❀ Cv पुष्करिण्य पुष्करिणी विभक्तिव्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा ❀ —^{b}) Ñ1 B4 D2–4 T1 G M2 -वृक्ष-, M3 -रत्न- (for पुष्प-) Ñ2 Dg1 D5 7 T2 3 नानावृक्ष (T2 °पक्षि)समन्विता, V1 B1 3 M1 नानावृक्ष(M1 °पक्षि)-समाकुला (B3 °श्रिता) —Ñ1 om 12^{cd} —^{d}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 नानापत(B1 °न्न)गसयुता, D1 सीताया स्वा पुरी तदा —For 12^{cd}, V1 subst, while Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins after 12

1054* नन्दनप्रतिमान्येव तथैवोद्यानकान्यपि ।
प्रहृष्ट सोऽप्यहृष्टा ता विवशा राक्षसो बलात् ।
रावण पश्य पश्येति दीनास्तामब्रवीत्तदा ।

[(l 1) V1 प्रतिमाश्चैव (sic) B1 3 तस्यैव (for तथैव) Ñ2 V1 D5 7 तस्या(V1[with hiatus] °स्य) उद्यानकान्यपि (for the post half) —(l 2) Ñ2 मोप्य . (illeg), B1 3 4 क्रो(B1 सो)पहृ(B1 °वि, B4 °जु)ष्टा (for सोऽप्यहृष्टा) V1 प्रविष्ट मोप्रविष्टा ता (for the prior half) V1 B1 3 4 बली (for बलात्) —(l 3) B1 3 दीना ताम् B1 पुन (for तदा)]

13 ^{a}) Ñ1 स, T2 M1 च (for तु) Dg1 l3 स दर्शयित्वा Ś1 Ñ1 D1–3 T1 वैदेह्या, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 [अ]-कामाया, B1 क्षामाया (for वैदेहीं) —^{b}) D3 कृच्छ्रं च (for कृत्स्न तद्) D8 भवनोपम (for °त्तमम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वैदेह्यास्तद्गृहोत्तम —^{c}) Ñ2 D5 7 वाच (for वाक्य) Ñ1 वाक्यज्ञो (for पापात्मा) —^{d}) Ñ1 illeg for रावणो Dg1 Dt1 D6 T सीता लोभितुमिच्छया(D6 reads तुमिच्छया in marg) ❀ Cr g k लोभितु लोभयितु ।, Cm t लोभितु सामनिग्रहाभ्या प्रलोभयितु ❀

14 D6 reads in marg from 14^{a} up to भी in 15^{b} —^{ab}) Ś1 D2 3 मे, Dg1 D1 T3 G3 तु (for च) T2 तथा (for अथ) Ś1 D1–3 द्वात्रिंशच्च महौजसा (for ^{b}) Ñ1 रक्षसा दशको . * . नामुत्तमोजसा(illeg) —After 14^{ab}, Ś1 D1–3 read 15 (along with l 5 and 11 of 1056*), Ñ1 reads 1055*, while G3 reads 15^{a} Dg1 D4 T1 3 G1 2 M Cg transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{c}) Ñ1 D3 जडान्, Dg1 [आ]तुरान्, Dt1 Dm1 D6 8 G3 जनान् (for जरा-) —^{d}) Dg1 reads रजनीच in marg —After 14, D4 M3 ins l 5 of 1056*

15 D6 reads in marg up to भी in 15^{b} (cf v l 14) T2 om 15^{ab} Ś1 D1–3 read 15 (along with l 5 and 11 of 1056*) after 14^{ab} Dg1 D4 T1 3 G1 2 M Cg transp 14^{cd} and 15^{ab} G3 reads 15^{a} after 14^{ab} —^{a}) Ś1 Dm1 D1–3 8 M3 येषा, D4 एषा (for तेषा) —G3 reads 15^{b} after 17^{c} —^{b}) Dg1 reads from षा up to कर्म in marg Ś1 D1 2 शूराणा (for सर्वेषा) M3 क्रूर (for भीम-) —After 15^{ab}, Ś1 D1–3 ins l 5 of 1056* —^{c}) D2 एवम्, M3 जनम् (for एकम्) —^{d}) G1 M2 3 कार्ये (for कार्य-) D4 M1 2 -पुर सरा, G3 -पु . * र (damaged) (for -पुर सरम्) Ś1 D1–3 समीयुर्ये पुर सरा ❀ Cv तेषा प्रभुरिति पाठ । सहस्रमेकमेकस्येति पाठ ❀ —For 15, Ñ1 subst and reads after 14^{ab}

1055* येषा प्रभुरह सीते सर्वेषामनिवर्तिनाम् ।
तेषामपि च शूराणा समरेष्वाततायिनाम् ।
प्रभाव .स्यह (illeg) तेषा रक्षसा भीमकर्मणाम् ।
एतन्मे सुमहत्सैन्यमक्षय रिपुनाशनम् ।

G 3 61 28
B 3 55 16
L 3 61 17

यदिदं राज्यतन्त्रं मे त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
जीवितं च विशालाक्षि त्वं मे प्राणैर्गरीयसी ॥ १६
बहूनां स्त्रीसहस्राणां मम योऽसौ परिग्रहः ।
तासां त्वमीश्वरी सीते मम भार्या भव प्रिये ॥ १७
साधु किं तेऽन्यया बुद्ध्या रोचयस्व वचो मम ।
भजस्व माभितप्तस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ १८
परिक्षिप्ता समुद्रेण लङ्केयं शतयोजना ।
नेयं धर्षयितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ १९
न देवेषु न यक्षेषु न गन्धर्वेषु नर्षिषु ।
अहं पश्यामि लोकेषु यो मे वीर्यसमो भवेत् ॥ २०
राज्यभ्रष्टेन दीनेन तापसेन गतायुषा ।
किं करिष्यसि रामेण मानुषेणाल्पतेजसा ॥ २१
भजस्व सीते मामेव भर्ताहं सदृशस्तव ।
यौवनं ह्यध्रुवं भीरु रमस्वेह मया सह ॥ २२

—For 14–15, Ñ2 V1(l 1–8 only) B1 3 4 D5 7 subst , Ś1 D1–3 ins l 5 after 15ab and l 11 after 15cd, whereas D4 M3 ins l. 5 after 14

1056* शृणु मैथिलि वाक्यं मे यत्त्वा वक्ष्यामि भामिनि ।
प्रमाणं कथयिष्यामि राक्षसानां तवाबले ।
त्रिंशत्कोटिसहस्राणि द्वात्रिंशद्रक्षसां तथा ।
द्विस्तावच्च पिशाचानां येषामहमिहेश्वरः ।
तेषामपि च शूराणां सङ्ग्रामेष्वनिवर्तिनाम् ।
एकैकस्य पृथक्सन्त्ये सहस्रमनुयायिनाम् ।
लङ्कायां विषयान्तेषु राक्षसा घोरविक्रमाः ।
देवदत्तवराः सर्वे समरेष्वनिवर्तिनः ।
तेषां शतसहस्राणि द्वे च त्रीणि च पञ्च च ।
एकैकस्य विशालाक्षि सप्त चत्वारि पृष्ठतः ।
एतन्मे सुमहत्सैन्यमक्षय्यं रिपुनाशनम् ।
(14cd) वर्जयित्वा जरावृद्धान्बालांश्च रजनीचरान् ।
ऋद्धस्फीतजनपदा लङ्केयं नगरी शुभा ।
कोषश्च विपुलो भद्रे रत्नानि च सहस्रशः ।

[(l 1) B1 यथा (for यत्त्वा) —(l 2) G(ed) वरानने (for तवाबले) —(l 3) V1 राक्षसास् (for रक्षसां) —(l 4) B4 विस्तारश्च (for द्विस्तावच्च) —(l 5) D2 reads च in marg Ś1 D1 2 सर्वेषाम् (for सङ्ग्रामेषु) —(l 6) V1 सहस्रा-ण्यनुयायिनां (for the post half) —(l 7) B3 G(ed) लङ्कायां V1 भीम-, B1 योध- (for घोर) —(l 8) B4 lacuna for सर्वे Ñ2 B1 D5 7 सङ्ग्रामेषु (for समरेषु) V1 [अ]नुवर्तिनः (for [अ]निव°) —(l 9) B4 येषां (for तेषां) —(l 11) D3 एव (for एतन्) D1 एवमेतन्महामन्यम् (for the prior half) —(l 12) B3 युवावृद्धान् (sic) (for जरा°) —(l 13) B1 क नु स्फीत-, B4 ऋद्धा स्फीता, D5 ऋद्ध्या स्फीत-, D7 ऋद्ध्या स्फीता B3 तदा (for शुभा) —(l 14) Ñ2 D5 7 वि(D5 om [hapl])विधानि च (for च सहस्रशः)]

16 a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M2 तदिदं, T2 यदीह Ñ2 D5 7 राज्यमेतन् , Dg1 D3 T G1 M2 Cv r m g k राजतन्त्रं, D1 °तन्त्रं, G(ed) राष्ट्र°, Ct as in text (for राज्यतन्त्रं) Ś1 D1 2 हि, Dg1 T3 तु (for मे) —b) Ś1 D1 2 त्वयि सम्प्रति तिष्ठति, D3 स्वयं त्वयि प्रतिष्ठितं —c) Dg1 T3 मे (for च) Dt1 D4 6 G1 विशालाक्षी —d) B1 हि, Dg1 marg (for मे) G3 प्राणात् Ñ1 समाधानं तवैव हि

17 a) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 बहूनि स्त्रीसहस्राणि, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 Ct बह्वी(Dm1 °ह्व्)नामुत्तमस्त्रीणां —b) Ś1 Ñ1 D1 2 मम योय, Ñ2 V1 B1 3 4 D5.7 मम यानि, D3 यो ममायं (for मम योऽसौ) —c) Ś1 D1 2 तस्य, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 ते(B4 ए)षां, Cv r m g t as in text (for तासां) M3 Cm g k ईश्वरा (for °री) —After 17c, G3 reads 15b —d) Ñ1 शुभे भव (for भव प्रिये) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मम चैव भवेश्वरी(V1 °रा) ❀ Ck ईश्वरा भवेति । पुयोगाभावाट्टावेव । पाक्त पाठश्चावन्त ❀ —After 17, D3 ins रामसीताश्री

18 a) Ś1 D4 तया, B1 D1 [ऽ]नया, B4 [ऽ]ल्पया, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 M1 [ऽ]न्यथा (for ऽन्यया) —b) G3 भार्या भव मम प्रिया —c) D4 om , G3 मे (for मा) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1 2 5 7 T3 भद्रे(Ś1 °द्र, Dg1 T3 Cm °ज) काम , D3 मम काम , Cm also as in text (for भजस्व मा) —d) Ś1 D1–3 कुरु(Ś1 मम) याचत , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कुरु जानकि (for कर्तुमर्हसि)

19 a) Cg सहस्रेण (for समुद्रेण) —b) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 लङ्का वै —d) Dg1 reads from रपि up to रै in marg V1 सुरपंभैः (for सुरासुरैः)

20 a) Ś1 यक्षेषु (sic) (for यक्षेषु) —b) Cg पक्षिषु (for नर्षिषु) Ś1 D1 2 न गन्धर्वमहर्षिषु, Ñ1 B1 3 न गन्धर्वपतत्रिषु, Ñ2 B4 D5 7 G3 M2 गन्धर्वेषु न च(M2 नर)र्षिषु, V1 न गन्धर्वे न चर्षिषु, Dm1 D8 T2 गन्धर्वेपूरगे(T2 °षु नरे)षु च, D4 गन्धर्वेषु पतत्रिषु, G2 नासुरेषु न चर्षिषु, M1 गन्धर्वेषु न नृष्वपि —c) Ñ1 न त, D4 नाहं (for अहं) Ś1 D1–3 पश्यामि तमहं भद्रे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 M3 न(Ñ2 D5 7 त) वे(B1 M3 त)पश्याम्यहं लोके —d) B1 को (for यो) Ś1 भद्रे समो, D1 2 5 7 Cg वीर्ये समो; M3 वीर्यस्तिसमो, G(ed) प्रतिमल्लो (for वीर्यसमो)

21 a) D3 भ्रष्टराज्येन —b) D3 मानुषेण (for तापसेन) Ñ1 दुरात्मना, Dt1 D6 पदातिना (for गतायुषा) —c) B1 3 (before corr as in text) Dt1 D1 करिष्यति, B4 करिष्यामि —d) M2 मनुष्येण Ś1 D1–3 पदातिना, Ñ1 गतायुषा, B4 D4 G1 2 [अ]ल्पचेतसा (for [अ]ल्पतेजसा)

22 G1 2 M1.2 om 22ab. —a) D4 गच्छस्व (for

दर्शने मा कृथा बुद्धिं राघवस्य वरानने ।
कास्य शक्तिरिहागन्तुमपि सीते मनोरथैः ॥ २३
न शक्यो वायुराकाशे पाशैर्बद्धुं महाजवः ।
दीप्यमानस्य वाप्यग्नेर्ग्रहीतुं विमलां शिखाम् ॥ २४
त्रयाणामपि लोकानां न तं पश्यामि शोभने ।
विक्रमेण नयेद्यस्त्वां मद्बाहुपरिपालिताम् ॥ २५
लङ्कायां सुमहद्राज्यमिदं त्वमनुपालय ।
अभिषेकोदकक्लिन्ना तुष्टा च रमयस्व माम् ॥ २६
दुष्कृतं यत्पुरा कर्म वनवासेन तद्गतम् ।
यश्च ते सुकृतो धर्मस्तस्येह फलमाप्नुहि ॥ २७
इह सर्वाणि माल्यानि दिव्यगन्धानि मैथिलि ।
भूषणानि च मुख्यानि तानि सेव मया सह ॥ २८
पुष्पकं नाम सुश्रोणि भ्रातुर्वैश्रवणस्य मे ।
विमानं सूर्यसंकाशं तरसा निर्जितं मया ॥ २९
विशालं रमणीयं च तद्विमानं मनोजवम् ।
तत्र सीते मया सार्धं विहरस्व यथासुखम् ॥ ३०
वदनं पद्मसंकाशं विमलं चारुदर्शनम् ।
शोकार्तं तु वरारोहे न भ्राजति वरानने ॥ ३१ G 3 61 43 B 3 55 32 L 3 61 32

भज°) Ś1 D1-3 मा हि(D3 च) त्व (for मामेव) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 मामेव(Ñ1 मम त्व) भज भद्र ते —[b]) V1 भर्तार (for °ह) V1 B3 T3 G3 सदृश (for °शस्) Ś1 D2 भर्तार सहसा प्रिये, Ñ B1 D1 3 5 7 M3 भर्तार सदृश तव(D1 प्रिये, D3 पति) —[cd]) Ñ1 Dt1 D6 G1 तु (for हि) Ñ1 भद्रे (for भीरु) Ñ1 क्रीड तस्मान्, D3 रमस्वैव (for रमस्वेह) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अध्रुवं यौवन भीरु रम तस्मान् (V1 त्व मा [sic]) मया सह

23 [ab]) D3 दर्शने या कृता बुद्धी (for [a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रामसदर्शनकृ(G[ed]°यु)ता सीते बुद्धि निवर्तय —[c]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1-3 5 7 T2 कस्य (for कास्य) —[d]) D1 अयि, D4 मम (for अपि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स्वप्न- (for सीते) Ñ1 मत्समीप शुभानने

24 [a]) B1 शक्तो (for शक्यो) Ś1 न शक्य वायुमाकाशे —[b]) D2 पार्श्वैर् (for पाशैर्) G(ed) बद्धु Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 5 7 T2 मनोजव (Ś1 °व), Ñ1 महाबल (for महाजव) —[c]) Ś1 Dm1 D1-3 G3 चाप्यग्नेर्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वा वह्नेर्, D4 8 वा(D8 चा)स्यग्नेर् (sic) (for वाप्यग्नेर्) D6 दीप्यमानमिवाप्यग्नेर् —[d]) Ñ1 विपुलार्चिष, Dg1 Dt1 D6 T2 3 M2 विमला शिखा , Cg विमला शिखा(as in text)

25 [ab]) Ñ1 न त त्रिष्वपि लोकेषु पश्यामि वरवर्णिनि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न त(V1 तु) पश्यामि पुरुष त्रिपु लोकेषु मैथिलि —Ñ2 reads 25[c]–27[a] in marg —[c]) Dg1 T3 हरेद्यस्त्वा, G2 न योद्धयस्त्वा (sic) (for नयेद्य°) B3 नयेद्यस्त्वा महाबाहुर् —[d]) B3 विक्रमै (for मद्बाहु-) Ś1 Ñ2 V1 D1 2 5 7 G3 M1 -बल- (for परि-) Ś1 D1-3 M1 रक्षिता

26 Ñ2 reads 26 in marg (cf v l 25) —[a]) Ś1 Ñ1 V1 B3 Dt1 D6 लङ्काया Ñ1 मम यद्, T2 सुमहा- (for सुमहद्) —[b]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इद प्राप्य सुदुर्लभ —After 26[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 3 (marg) ins

1057* त्वत्प्रेप्स्या मद्विधाश्चैव देवाश्चापि सुरासुरा ।

[G3 mostly damaged D4 मत्- (for त्वत्-) G1 राक्षसाश्च (for देवाश्चापि) Dt1 D6 T1 चराचर(T1 Ck °रा) (for सुरासुरा)]

—Dg1 om 26[cd] —[c]) D4 6 T3 G1 M3 जल-, Cr g t as in text (for -[उ]दक-) Ñ1 पीत्वा (sic), D6 -[आ]क्लिन्ना (for -क्लिन्ना) Dt1 अभिषेके जलक्लिन्ना —[d]) Dt1 D6 च (for माम्) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1-3 5 7 हृ(D3 तु)ष्टा रम(Ñ2 चर, D2 रामे) मया सह, Ñ1 हृष्टा च . . सुदरि (illeg)

27 Ñ2 reads 27[a] in marg (cf v l 25) B3 reads 27–28 in marg —[a]) D3 त्वया (for पुरा) —[b]) D1 वनवासे त्वया कृत —[c]) T1 स्वकृतो (for सु°) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dt1 Dm1 D1-3 5-8 यच्च(B3 तच्च, D5 यत्तु) ते सुकृत कर्म(B3 भद्रे) —[d]) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 तस्येद, T2 तस्ये. Ś1 स्वकृत फलमाप्स्यसि

28 B3 reads 28 in marg (cf v l 27) Ś1 om 28 —[a]) B1 रम्याणि (for माल्यानि) Dg1 T2 3 M1 माल्यानि सर्वाणि (by transp) Ñ1 इमानि सर्वमाल्यानि, V1 इह सर्वाणि सर्वाणि (sic) —[b]) Ñ1 गधाश्च (for -गन्धानि) —[c]) Ñ D3 5 7 च दिव्यानि, D1 च सर्वाणि, D4 च वस्त्राणि, G2 विचित्राणि (for च मुख्यानि) —[d]) Ñ2 B1 3 4 D5 7 निषेवस्व, Dg1 reads तानि in marg , T1 2 सेवस्व च (for तानि सेव) Ñ1 तानि सेवस्व शोभने, D1 तानि सेवय मे सह (sic)

29 [a]) Ñ1 भद्र ते (for सुश्रोणि) —[d]) M3 निर्मित (sic) (for निर्जित) Dt1 D6 रणे (for मया)

30 Ś1 D4 G1 2 M om 30[ab] G3 reads 30[ab] in marg —[a]) G3 damaged for च Ñ1 रमणीय विशाल च —[b]) B1 मान्व तद्वि (sic), G3 . . *न (damaged) (for तद्विमान) D1-3 मनोरम, K(ed) अनुत्तम (for मनोजवम्) —[c]) B3(before corr as in text) G2 अत्र (for तत्र) M3 damaged for मया

31 Ñ1 om 31–34[b] Ś1 om 31–33[b] —[ab]) Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 T1 अमल(D1 °ले) and वदन (for वदन

G 3 61 46 अलं व्रीडेन वैदेहि धर्मलोपकृतेन ते ।
B 3 55 34 आर्षोऽयं दैवनिष्यन्दो यस्त्वामभिगमिष्यति ॥ ३२
L 3 61 33 एतौ पादौ मया स्निग्धौ शिरोभिः परिपीडितौ ।
प्रसादं कुरु मे क्षिप्रं वश्यो दासोऽहमस्मि ते ॥ ३३

नेमाः शून्या मया वाचः शुष्यमाणेन भाषिताः ।
न चापि रावणः कांचिन्मूर्ध्ना स्त्रीं प्रणमेत ह ॥ ३४
एवमुक्त्वा दशग्रीवो मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
कृतान्तवशमापन्नो ममेयमिति मन्यते ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

---

and विमल respy) —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 शोकार्तं तव रम्भोरु —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 7 आ(B1 रा)जते न (for न आजति) —After 31, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1058* इत्युक्तायाः मुखं तस्याः पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
दग्धं विरूपतां यातं तद्वाक्यदववह्निना ।
रावणं चैव पश्यन्त्या अपश्यन्त्याश्च राघवम् ।
तस्याः क्रोधसमुत्थेन देहोऽदह्यत वह्निना ।
तस्या विवर्णतां दृष्ट्वा रावणो लोकरावणः । [5]
अब्रवीद्वचनं तत्र सान्त्वयंस्तां नृपात्मजाम् ।

[(l 2) Ñ2 D7 दिग्ध, B4 जग्ध V1 वैरूप्यता (for विरूपता) V1 -वर, B1(before corr as above) -दाव- (for -दव-) —G(ed) om l 3–4 —(l 3) Ñ2 D5 7 न पश्यन्त्याश्च (for अप°) —(l 4) B1 दह्यति (for ऽदह्यत) —(l 6) V1 भूय (for तत्र)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1059* एवं वदति तस्मिन्सा वस्त्रान्तेन वराङ्गना ।
पिधायेन्दुनिभं सीता मन्दमश्रूण्यवर्तयत् ।
ध्यायन्तीं तामिवास्वस्थां दीनां चिन्ताहतप्रभाम् ।
उवाच वचनं वीरो रावणो रजनीचरः ।

[(l 1) G2 M1 तु (for सा) Dg1 T1 वक्त्रं हस्ते (for वस्त्रान्तेन) D4 G2 वक्त्रं हस्तेन चाङ्गना, T2 वस्त्रं वक्त्रे वरानना (for the post half) —(l 2) T1 निधाय G3 M3 मुख (for निभं) Dg1 Dm1 D8 T1 3 G1 M1 2 Ct मुखम् (for मन्दम्) —(l 3) T2 इह (for इव) Dt1 D6 सीता, Dm1 D8 G3 दीन- (for दीनां) Dm1 G3 -चित्ता (for चिन्ता-) —(l 4) Dm1 D8 G3 सीतां, D4 T1 G1 पापो (for वीरो) T1 3 M1 राक्षसेश्वर, G2 लोकरावण (for रजनीचर)]

32 Ś1 Ñ1 om 32 (cf v l 31) —a) Ñ2 V1 B4 D1 2 5 7 श्रमेण, B3 व्रतेन, Dt1 क्रीडेन (sic) (for व्रीडेन) D1 2 ते भीरु, D3 सुभगे (for वैदेहि) —b) Ñ2 V1 B4 D2 5 7 व(V1 क)मेरूप, B1 3 धर्मताप-, D3 °लोभ-, D4 धर्मक° (for धर्मलोप) V1 D2 वै, B3 T1 च, Dt1 marg, D3 मे (for ते) D1 धर्मेण सुकृतेन वै —c) D2 3 आर्यो, T2 3 हर्षो (for आर्षो) Dg1 D3 दैवनिष्पन्नो, Dt1 D1 2 4 6 8 G1 2 M Cr k t देवि(D8 G1 2 Cr °व) निष्प (G1 M Cr k °ष्य)दो, G3 दे° ष्पदो (damaged), Cv m g as in text (for दैवनिष्यन्दो) Ñ2 V1 B3 D5 7 हर्षोय देवि विस्प(D7 °स्पृ)दो(V1 °स्पदो), B1 हर्षोय देवि निष्पन्नो, B4 हर्षोय देवि विस्यदो —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 उप-, T3 अधि- (for अभि) Dt1 D6 M3 Ck -भविष्यति, G2 -वतिष्यति (sic) (for -गमिष्यति) D1 2 यन्मामभिगमिष्यसि ❁ Ck . देवि निष्पन्द इति पाठः । हे देवि त्वामभि उद्दिश्य मया क्रियमाणो यो निष्पन्दः स्नेहसबन्धोऽस्ति सोऽयमार्षो भविष्यति ऋषिदिष्ट एव भविष्यति ❁

33 Ñ1 om 33, Ś1 om 33ab (for both, cf v l 31) —a) B1 3 तुभ्य (for स्निग्धौ) —b) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अभि(B1 3 °व)पीडितौ, D1 2 पीडितौ तव (for परिपीडितौ) D3 हस्ताभ्यां तव पीडितौ —c) D2 marg , T2 L(ed) क्षिप्र- (for क्षिप्रं) —d) V1 B1 Dg1 D4 T3 पश्य दासो, D3 दासो वश्यो (by transp) (for वश्यो दासो)

34 Ś1 Ñ1 om 34ab (for Ñ1, cf v l 31) —a) V1 B1 धर्म-, Dg1 Dt1 D6 T M2 3 Cm g k t इमा (for नेमा) Ñ2 B3 शून्य-, D2 3 शून्ये (for शून्या) G(ed) कथा (for मया) —b) D1 शुष्कवक्त्रेण भाषिता —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 याचेन् , D1 काश्चिन् (for कांचिन्) —d) Ś1 D1 2 प्रणमेदिह, D3 M3 प्रणमेत च (for प्रणमेत ह) Ñ1 स्त्रियं मूर्ध्ना नमेत वै, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मूर्ध्ना का(B1 कि)चिदपि स्त्रियं

35 b) B4 वैदेहीं (for मैथिलीं) —c) Ñ1 illeg for कृतान्तव —d) Ś1 मन्यत, L(ed) [न]मन्यत (for मन्यते) —After 35, Ś1 D1–3 ins

1060* सान्त्वयित्वा बहुविधं रावणो विरराम ह ।

[D3 याचयित्वा Ś1 सान्त्वयिष्यंश्च तां सीतां (for the prior half)]

—D1 cont

1061* तस्या वाक्यं पुनश्चान्ताच्छृणोतीति प्रयत्नतः ।,

whereas Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins after 35

1062* इतीव सीता बहुसान्त्व्यमाना
शोकालसा वै मदनालसेन ।
भर्तृव्रता नैव वशं जगाम
दुःखाच्च भीरुर्भयमुत्ससर्ज ।

५४

सा तथोक्ता तु वैदेही निर्भया शोककर्षिता ।
तृणमन्तरतः कृत्वा रावणं प्रत्यभाषत ॥ १
राजा दशरथो नाम धर्मसेतुरिवाचलः ।
सत्यसन्धः परिज्ञातो यस्य पुत्रः स राघवः ॥ २
रामो नाम स धर्मात्मा त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
दीर्घबाहुर्विशालाक्षो दैवतं स पतिर्मम ॥ ३
इक्ष्वाकूणां कुले जातः सिंहस्कन्धो महाद्युतिः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा यस्ते प्राणान्हरिष्यति ॥ ४
प्रत्यक्षं यद्यहं तस्य त्वया स्यां धर्षिता बलात् ।
शयिता त्वं हतः संख्ये जनस्थाने यथा खरः ॥ ५
य एते राक्षसाः प्रोक्ता घोररूपा महाबलाः ।
राघवे निर्विषाः सर्वे सुपर्णे पन्नगा यथा ॥ ६
तस्य ज्याविप्रमुक्तास्ते शराः काञ्चनभूषणाः ।
शरीरं विधमिष्यन्ति गङ्गाकूलमिवोर्मयः ॥ ७ G 3 62 7 B 3 56 7 L 3 62 7

[(l 1) D7 सुहु (for बहु-) B3 ✶✶माना, D5 7 -सात्वमाना —(l 2) B1 भयमानसेन, B3 मदनानलेन (for मदनालसेन) —(l 3) B1 4 नोपवश, D5 नेव शम (for नैव वश) D5 जगाद (for °गाम) B1 भर्तृव्रतान्नोपरम जगाम —(l 4) B1 आसमर्जं] —B3 cont

1063* दशमुखो मिथिलाधिपते सुता
सुबहुश शिरसाभिनिपत्य वै ।
मदनबाणहतो न निवेद ता
ह्यतनु नायकरसुदिता रुजम् (sic) ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 B1 3 4 D3 सीतानुनय (V1 °य), Ñ1 D1 2 रावणवाक्य, Ñ2 D5 7 सीतानुताप —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om , Ñ2 V1 D5 7 61, B4 D3 62, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 55, D1 4 58, M3 56 —After colophon, G1 . conclude with श्रीरामाय नम

54

☞ V2 illeg for Sarga 54 (cf v l 3 53) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) M3 एवमुक्ता (for सा तथोक्ता) D6 च (for तु) —[b]) M3 भयार्ता (for निर्भया) Ś1 D1–6 T1 2 G M शोककर्शिता, Dg1 T3 शोकपीडिता (for °कर्षिता) —[c]) Ñ1 D3 अतरित (for अन्तरत) D1 तृणमात्रमत कृत्वा —[d]) Ś1 V1 B1 3 4 D5 7 वाक्यमब्रवीत् (for प्रत्यभाषत)

2 [b]) Dg1 T3 सत्यसेतुर् (for धर्म°) Ś1 D1 2 इवापर (for °चल) ❀ Ck धर्मसेतुरिवेत्येक पदम् । इवेन विभक्त्यलोप समासश्चेति । धर्मसेतुर्मर्यादावस्थितिहेतु धर्मसेतुरिव मर्यादाप्रतिष्ठापक इत्यर्थ ।, Ct धर्मसेतुरिवेत्यत्र वर्मेति पृथक्पद लुप्तपदीकम् । धर्मस्याचल सेतुरिव मर्यादाप्रतिष्ठापक ❀ —[c]) Ś1 सत्यवत , D7 सेतुवध (for सत्यसन्ध) Ñ1 परित्राता, Ñ2 V1 B1 4 D5 7 °ख्यातो, D2 G2 3 M1 2 प्रतिज्ञातो, Cr g k t as in text (for परिज्ञातो) B3 (before corr as in text) सत्यसधमनिज्ञातो —[d]) Ñ1 तस्य (for यस्य) D3 om स (subm)

3 [a]) B3 M1 सु (B3 before corr as in text) धर्मात्मा, D3 धर्मात्मा (subm) (for स धर्मात्मा) —[d]) T1 हि (for स) G(ed) सत्पतिर् (for स पतिर्) D4 T2 परम महत् (T2 °म) (for स पतिर्मम) Ñ1 मम ✶ महायशा

4 [a]) Ñ1 इक्ष्वाकोस्तु (for इक्ष्वाकूणा) —[b]) M3 सिंहोरस्को (for सिंहस्कन्धो) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 महाबल (V1 D3 °भुज) (for महाद्युति) —[d]) Ñ B1 4 D5 7 स ते, V1 स तेन (hypm) (for यस्ते) B4 हनि (marg also as in text)ष्यति, Dt1 Dm1 D6 8 वधिष्यति (for हरि°)

5 [b]) Ś1 Dt1 D6 T3 त्वया वै (T3 सा) (for त्वया स्या) G3 वने (for बलात्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भवेय वै हृता (Ñ2 V1 वैकृता) त्वया, M2 गृहीता स्या त्वया बलात् , M3 या गृहीता त्वया बलात् —[cd]) Ñ1 G3 शयीथास्त्व, M3 शयितस्त्व (sic) (for शयिता त्व) Ś1 D1–3 शयिष्ठा (D1 °यीथा) स्त्व (D3 शापित स्याज्) जनस्थाने हत सख्ये यथा खर (L[ed] यथा सख्ये हत खर) —For 5[cd], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1064* सुव्यक्त त्व सह प्राणैर्मुच्येथाश्चैव मा युधि ।

[B4 अव्यक्त Ñ2 D5 7 वे (for त्व) V1 इह (for सह) B3 4 तु च (for चैव)]

6 [ab]) Ñ1 ✶ ✶क्षसा सति (illeg), D3 यदि ते राक्षसास्त्राण (for [a]) Ś1 D1 2 यानि ते परमास्त्राणि घोररूपाणि सति वै —[c]) S1 D1 2 निर्विषाणि स्यु , Ñ1 D3 निर्विषास्ते स्यु (for निर्विषा सर्वे) —After निर्विषा , Dt1 erroneously reads सख्ये जनस्थाने यथा खर —[d]) G2 गरुडे (for सुपर्णे) M3 इव (for यथा) D7 सुपर्ण इव पन्नगा —For 6, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1065* यानि ते राक्षसास्त्राणि घोराणि च बहूनि च ।
तानि ते निष्फलानि स्यु सुपर्णे पन्नगा इव ।

[(l 1) B3 4 रावण (for राक्षस) V1 B1 सुबहूनि च —(l 2) G(ed) रामेऽफलानि स्यु B3 4 इव पन्नगा (by transp)]

7 [a]) D7 युक्तास् (for मुक्तास्). B1 तु (for ते) Ś1 D1 2 तेन प्रतिविमुक्तास्ते —[b]) Dg1 T3 कनकभूषिता (T3

G 3 62 8
B 3 56 8
L 3 62 8

असुरैर्वा सुरैर्वा त्वं यद्यवध्योऽसि रावण ।
उत्पाद्य सुमहद्वैरं जीवंस्तस्य न मोक्ष्यसे ॥ ८
स ते जीवितशेषस्य राघवोऽन्तकरो बली ।
पशोर्यूपगतस्येव जीवितं तव दुर्लभम् ॥ ९
यदि पश्येत्स रामस्त्वां रोषदीप्तेन चक्षुषा ।
रक्षस्त्वमद्य निर्दग्धो गच्छेः सद्यः पराभवम् ॥ १०
यश्चन्द्रं नभसो भूमौ पातयेन्नाशयेत वा ।
सागरं शोषयेद्वापि स सीतां मोचयेदिह ॥ ११
गतायुस्त्वं गतश्रीको गतसत्त्वो गतेन्द्रियः ।
लङ्का वैधव्यसंयुक्ता त्वत्कृतेन भविष्यति ॥ १२
न ते पापमिदं कर्म सुखोदर्कं भविष्यति ।
याहं नीता विनाभावं पतिपार्श्वात्त्वया वनात् ॥ १३

°पणा) —[c]) Ś1 D2 विदलिष्यति ❀ Cg गङ्गेत्यविभक्तिकनिर्देश गङ्गाया ऊर्मय इत्यर्थ ❀

8 Ś1 om 8[ab] —[a]) Ñ2 B3 4 D5 7 [अ]पि (for त्व). —[b]) Ñ V1 B1 3 4 D3 5 7 यदि रावण रक्ष्यसे(Ñ1 दुर्जय , V1 वक्ष्यसे, B1 राक्षस, D3 राक्षसे) —After 8[ab], D2 ins

1066* गुप्त सख्ये च दुर्वृत्त सर्वैश्च ज्ञातिभिर्वृत ।

—B1 reads 8[cd] in marg —[c]) T2 तु (for सु-) —[d]) V1 जीवित त्व प्रमोक्ष्यसे —For 8[cd], Ś1 D1-3 subst

1067* अवश्य समरे पाप न जीवस्तस्य मोक्ष्यसे ।

[D1 3 अवध्य (for अवश्य)]

—After 8, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1068* त विरोध्य महात्मान राघव रघुनन्दनम् ।
प्रेषितस्तच्छरैराशु गन्तासि यमसादनम् ।

[(l 2) D5 7 तु (for तच्-)]

9 [a]) Ñ1 illeg up to शेष in [a] D3 हि (for ते) Ś1 जीवावशेषस्य —[b]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जीवितांतकरो, D3 रावणांतकरो, G(ed) जीवनांतकरो D8 बलात् (for बली) —Dt1 reads from यूप in [c] up to [d] in marg —[c]) Ñ1 -निबद्धस्य (for -गतस्येव) —[d]) Ñ2 B1 3 4 D3 5 7 ते सुदुर्लभ (for तव दुर्लभम्) Ñ1 शमितेव महा रे

10 V1 om 10-24[b] —[a]) B1 च (for स) Ñ2 B1 3 4 D5 7 ते (Ñ2 D5 7 वै) रामो (for रामस्त्वा) Ñ1 यदि राम स पश्येत्त्वा —[b]) D1 क्रोध , D3 यदि, M2 रोषेर् (for रोष-) Ñ2 B1 3 4 D3 5 7 तीव्रेण (for दीप्तेन) —[c]) D3 दुष्ट (for रक्षस्) Ś1 D1 2 Cm तदैव (for त्वमद्य) Ñ1 तदास्य तेजसा दग्ध , Ñ2 B1 3 4 D5 7 सुव्यक्त तच्छरैर्दग्धो —[d]) Ś1 Dg1 D1-4 M3 गच्छेत् , M2 गच्छ (for गच्छे) Ñ1 सद्यो गच्छे (by transp), Ñ2 B1 3 4 D5 7 गच्छेराशु (for गच्छे सद्य) Dt1 D6 यथा रुद्रेण मन्मथ

11 V1 om 11 (cf v l 10) —[a]) Dg1 यश्चद्र, D1 2 यश्चेंद्र (for यश्चन्द्र) Ś1 पातयेद् , D3 मनसा (for नभसो) Ñ1 यो हि चद्रमस भूमौ —[b]) Ś1 नभसो (for पातयेन्) D1 नाशयेत्तथा, M2 (before corr as in text) नाशयेत्तु वा (for नाशयेत वा) Ñ2 B1 3 4 D5 7 तरसा पातयेदिह —[c]) D4 मोचयेद् (for शोषयेद्) Dm1 D8 G3 चापि (for वापि) —[d]) Dg1 T3 न (for स). D2 राम (for सीता). Ś1 समता (for स सीता) Ś1 D1 2 कोपयेद्, Ñ2 B1 4 D3 5 7 मोहयेद्, Dg1 D8 T3 मोक्षयेद् (for मोचयेद्) M3 क्वचित् (for इह) M1 मोचयेत इ (for °येदिह) L(ed.) स तं चेत्कोपयेदिह —After 11, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

1069* सहस्ररश्मिरादित्यो दीप्ति जह्यान्महातपा ।
न तु मे मोह आगच्छेत्त्व तु मोहाद्विमुह्यसि ।
अपि यास्ये क्षय पाप न तु यास्यामि ते वशम् ।

[(l 1) B1 अपि यो (for आदित्यो) B3 दीप्त (for दीप्ति) B3 महायशा (for °तपा) —B3 om l 2 —(l. 2) B1 च (for तु) G(ed) मा (for मे) Ñ2 दर्प- (for त्व तु) B1 विमुह्यमे (for °ह्यसि) —(l 3) B1 यमगृह् (for क्षय पाप) B3 त्वा (for तु)]

12 V1 om 12 (cf v l 10) —[a]) Ś1 B3 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 M3 गतासुस् (for °युस्) D3 गतसुखो, G(ed)गतश्रीश्च (for गतश्रीको) —[b]) D3 गतश्रीको (for गतसत्त्वो) Ś1 B4 [ऽ]जितेन्द्रिय (for गतेन्द्रिय) —[c]) Dg1 -युक्ता हि (for -संयुक्ता) —[d]) B3 तत् , G2 मत्- (for त्वत्-) Ś1 Ñ2 D1-3 5 7 त्वत्कृते च(Ñ2 D5 7 तु), Ñ1 तव हेतोर् (for त्वत्कृतेन) G1 गमिष्यति (for भवि°) M3 त्वत्कृते विनशिष्यति —After 12, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

1070* प्रत्यक्ष तस्य वीरस्य यो मामपहरेद्बलात् ।
तदैव बाणैर्निर्दग्धो नेमा वाचमुदीरयेत् ।

[(l 1) D5 तव (for तस्य) B1 रामस्य (for वीरस्य) —(l 2) Ñ2 D5 7 उदाहरेत्, G(ed) °ये (for उदीरयेत्)]

13 V1 om 13 (cf v l 10) Ś1 transp [ab] and [cd] —[a]) D6 ते न (by transp) D1 शठम् (for पापम्) Ñ2 B1 3 4 D5 7 इद पाप(B3 4 D5 °प) न ते कर्म —[b]) G2 सुखोदु स (sic) (for सुखोदर्कं) —[c]) D1 विहीनेव (for विनाभाव) Ñ1 याह विहीना भर्तार —[d]) G2 तु या (for त्वया) Dt1 D6 बलात् , D4 गता, T1 2 वने (for वनात्) Ś1 वने त्वया, D1 वनात्त्वया (by transp), D2 विना त्वया (sic) (for त्वया वनात्) Ñ1 पतिपार्श्वमवेक्षणा, Ñ2 B1 3 4 D5 7 पतिहस्ताच्च्युता(B1 3 °द्विना, B4 °द्बलात्) त्वया, D3 पतिना च त्वया विना ❀ Cv याह नीता यदह नीता अविवक्षितलिङ्गविशेषं हेतुमात्रपर्यवसायि एतत्पदम् तया हेतुनेति पूरयन्ति केचित् ❀ So also in Cm

स हि दैवतसंयुक्तो मम भर्ता महाद्युतिः ।
निर्भयो वीर्यमाश्रित्य शून्ये वसति दण्डके ॥ १४
स ते दर्पं बलं वीर्यमुत्सेकं च तथाविधम् ।
अपनेष्यति गात्रेभ्यः शरवर्षेण संयुगे ॥ १५
यदा विनाशो भूतानां दृश्यते कालचोदितः ।
तदा कार्ये प्रमाद्यन्ति नराः कालवशं गताः ॥ १६
मां प्रधृष्य स ते कालः प्राप्तोऽयं राक्षसाधम ।
आत्मनो राक्षसानां च वधायान्तःपुरस्य च ॥ १७
न शक्या यज्ञमध्यस्था वेदिः स्रुग्भाण्डमण्डिता ।
द्विजातिमन्त्रसंपूता चण्डालेनावमर्दितुम् ॥ १८
इदं शरीरं निःसंज्ञं बन्ध वा घातयस्व वा ।
नेदं शरीरं रक्ष्यं मे जीवितं वापि राक्षस ।
न हि शक्ष्याम्युपक्रोशं पृथिव्यां दातुमात्मनः ॥ १९ G 3 62 26 B 3 56 12 L 3 62 21

14 V1 om 14 (cf v l 10) —^{a}) Ś1 D2 पतिर्, G3 यो हि (for स हि) Dt1 D6 G2 M2 (before corr as in text) Cr mp k t देवर, Cv m g tp as in text (for दैवत-) Ñ1 योसौ देवर, G1 स देवरेण (for स हि दैवत-) Ñ2 B1 3 4 D5 7 स दिव्यभावस(B4 °मा)पन्नो —^{b}) Ñ1 महासत्त्वो (for मम भर्ता) Ñ2 B1 3 4 D5 7 महायशा (for °द्युति) Ś1 D1–3 महा(Ś1 °म)सत्त्वो महाबल —^{c}) Ñ1 वीर्यसौवीर्याद् (for वीर्यमाश्रित्य) —^{d}) Ś1 D2 वसत्येव स दडके, Ñ1 वसते दडकावने —After 14, Ś1 D1–3 ins

1071* लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा स ते प्राणान्हरिष्यति ।

—After 14, Ñ2 B1 3 4 D5 7 read 17

15 Ś1 V1 om 15 (for V1, cf v l 10) —^{a}) Ñ1 वीर्यं च दर्पं च, B4 Dt1 Dm1 D6 8 Ct वीर्यं बल दर्पं(by transp) (for दर्पं बल वीर्यम्) —^{b}) G(ed) मान चैव, L(ed) उत्साह च (for उत्सेक च) B3 4 D5 7 निशाचर, D3 6 यथाविधि(D6 °ध) Ñ1 समुत्सेक यथाविधि, Ñ2 B1 समुत्सेक(B1 उत्सुक च) निशाचर —^{c}) Dg1 Dt1 D6 T3 M3 व्यपनेष्यति Ñ2 B1 3 D5 7 ते(Ñ2 D5 7 त्वद्) देहाच् (for गात्रेभ्य)

16 V1 om 16 (cf v l 10) —^{a}) Ś1 D1 3 देशाना, D2 दैवेन (for भूताना) Ñ2 B1 3 4 D5 7 यदा विनाशकालो वै —^{b}) Ś1 Ñ1 D1,3 T1 2 कालनिर्मित Ñ2 B1 3 4 D5 7 लक्ष्यते दै(B1 3 दे)वनिर्मित —^{cd}) T3 काले (for कार्ये) Ñ1 प्रवर्तते (for प्रमाद्यन्ति) Ś1 D1 तदानार्या (D1 कूटे) प्रवर्तन्ते, D2 3 तदानार्यं प्रवर्धन्ते(D3 °पद्यते) (for ^{c}) D3 काम- (for काल-) Ñ1 वशानुगा (for वश गता) Ñ2 B1 3 4 D5 7 तदा वै विपरीतेषु मन प्रकुरुते नर —After 16, Ñ2 B1 3(subst only l 3 for 17^{ab} and then cont l 4, reading both after 14) 4 D5 7 ins

1072* प्राप्तानुराग पुरुषो नयोऽयमिति मन्यते ।
स चानय प्रकुर्वीत कृतान्तमतिमोहित ।
मा प्रधृष्य स ते काल सम्प्राप्तो दुरतिक्रम ।
नैर्ऋताना च सर्वेषा राक्षसाधम पापकृत् ।

[(l 1) G(ed) प्राप्तानुरागपुरुषो (for the prior half) D5 ततोयम् (for नयोऽयम्) —(l 3) Ñ2 D5 7 तु प्रधृष्य (for प्रधृष्य स)]

17 V1 om 17 (cf v l 10) Ñ2 B1 3 (including l 3–4 of 1072*) 4 D5 7 read 17 after 14 —^{ab}) T1 2 G1 2 प्रधर्ष्य (for प्रधृष्य) Dm1 न (for स) Ñ2 D5 7 च प्रधृष्य ते, D2 प्रधर्ष्य वने, D3 प्रधर्षयसे (for प्रधृष्य स ते) D3 काल (for काल) Ś1 स प्रविश्येत य काल (for ^{a}) G3 यो (for ऽय) D2 सम्प्राप्तो (for प्राप्तोऽय) Ñ1 सम्प्राप्तो राक्षसेश्वर (for ^{b}) Dg1 मा प्रधर्ष्य स्थितस्येव स कालोप्ययमेव हि —For 17^{ab}, B3 subst l 3 of 1072*, then cont l 4 —^{c}) G(ed) रक्षसा चैव (for °साना च) —^{d}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 पुरस्य (for वधाय)

18 V1 om 18 (cf v l 10) —^{a}) Dg1 न शक्यं (for न शक्या) D3 यज्ञधर्मस्था (for °मध्यस्था) —^{b}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dg1 Dm1 D1–3 5 7 8 M3 वेदी —^{c}) Ś1 Ñ2 B3 4 D1–3 5 7 सयुक्ता, B1 M2 -सपूर्णा ꣸ Cg द्विजातिमन्त्रै उद्धननादिमन्त्रै पूता शुद्धा ꣸ —^{d}) Dg1 [अ]-पमर्दितु, D3 Ck [अ]भिमर्शितु, T1 2 [अ]वमर्शितु (for [अ]वमर्दितुम्) Ś1 D1 2 चा(Ś1 च)डालेनोप(D1 °नाभि) सर्पितु, Ñ2 B1 3 4 D5 7 चा(B4 च)डालेनाभिमर्दितु —After 18, Ñ2 B1 3 4 D5 7 ins

1073* राक्षसेन्द्र नरेन्द्रेण प्राकृतेन न धार्यते ।,

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1074* तथाह धर्मनित्यस्य धर्मपत्नी पतिव्रता ।
त्वया स्प्रष्टु न शक्यास्मि राक्षसाधम पापिना ।
क्रीडन्ती राजहंसेन पद्मषण्डेषु नित्यदा ।
हंसी सा तृणषण्डस्थ कथ द्रक्ष्येत मद्गुकम् ।

[(l 1) Dm1 D8 यथाह Dm1 नित्यधर्मस्य (for धर्मनित्यस्य) Dt1 Dm1 D6 8 T2 दृढव्रता (for पति°) M1 पत्नी पतिमनुव्रता (for the post half) —(l 2) Dt1 Dm1 D4 6 G1 M3 शक्याह, G2 3 शक्या हि (for शक्यास्मि) ꣸ Cv यथाह धर्मनित्यस्य धर्मपत्नी पतिव्रता । त्वया द्रष्टु न शक्यास्मीति पाठ ꣸ —(l 3) G3 नित्यश (for °दा) Dt1 Dm1 D6 8 पद्मखण्डेषु नित्यश , D4 G1 2 पद्मषण्डे तु नित्यदा(D4 °श) —(l 4) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 Ct -मध्यस्थ (for -षण्डस्थ) T1 2 दृश्येत, M3 पश्यति, K(ed) पश्येत (for द्रक्ष्येत) M1 कथ द्रक्ष्यति मद्गुक (for the post half)]

Thereafter, D8 ins राम श्री

19 V1 om 19 (cf v l 10) —^{a}) Ñ1 illeg for ^{a}.

G 3 62 27 B 3 56 22 L 3 62 22 एवमुक्त्वा तु वैदेही क्रोधात्सुपरुषं वचः ।
रावणं मैथिली तत्र पुनर्नोवाच किंचन ॥ २०
सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं रोमहर्षणम् ।
प्रत्युवाच ततः सीतां भयसंदर्शनं वचः ॥ २१
शृणु मैथिलि मद्वाक्यं मासान्द्वादश भामिनि ।
कालेनानेन नाभ्येषि यदि मां चारुहासिनि ।
ततस्त्वां प्रातराशार्थं सूदाश्छेत्स्यन्ति लेशशः ॥ २२
इत्युक्त्वा परुषं वाक्यं रावणः शत्रुरावणः ।
राक्षसीश्च ततः क्रुद्ध इदं वचनमब्रवीत् ॥ २३
शीघ्रमेव हि राक्षस्यो विकृता घोरदर्शनाः ।
दर्पमस्या विनेष्यन्तु मांसशोणितभोजनाः ॥ २४
वचनादेव तास्तस्य विकृता घोरदर्शनाः ।
कृतप्राञ्जलयो भूत्वा मैथिलीं पर्यवारयन् ॥ २५

Ś1 Dg1 नि शक्र (for नि सङ्ग) Ñ1 निसर्गवचन (for शरीर नि सङ्ग) —^{b}) Ś1 T3 बद्धा (for वन्व) G1 वद्धस्व, M2 वधीय (sic) (for वन्ध वा). Ś1 D1–3 पाटयस्व, Dg1 T Cg खाद(T3 °त)यस्व, G3 M2 [आ]घातयस्व (for घात°) D6 च (for वा) Ñ2 B1 3 4 D5 7 भक्ष्यता पीड्यतामपि (B1 पीयतामिति, B4 पाट्यतामिति) —After 19^{ab}, D3 ins

1075* तिलश क्रियता वापि वह्नि तर्पय वायस ।
राक्षसाणा कुल शील धर्म धैर्यं यशस्तथा ।

—D3 cont, while Ś1 Ñ B1 D1 2 4 5 7 ins after 19^{ab}

1076* वर्तामि विषये तेऽहमिह क्रोधो विधीयताम् ।

[Ś1 D1 2 वतह (D2 °य), D1 वसते (for वर्तामि) Ś1 D1 2 तेद्य, D3 [s]ह ते (by transp), D4 तस्मिन् (for तेऽहम्) Ś1 D1–3 मयि क्रोधो विनीयता (for the post half) Ñ1 तिष्ठामि वचने नेहमिति कोपो विनीयता]

—^{c}) B1 D3 रक्षामि, T1 2 रक्षिष्ये (for रक्ष्य मे) —^{d}) B1 4 Dg1 Dm1 D1 3 7 8 चापि (for वापि) Ś1 Ñ B1 4 D1–3 5 7 रावण (for राक्षस) —Dg1 reads 19^{ef} in marg —^{e}) B1 न च, B4 Dt1 D3 4 6 8 G1 M2 न तु, Dm1 ननु (for न हि) Ñ2 B1 3 4 D5 7 शक्नोमि (for शक्ष्यामि) G3 तमशक्ष्यामि (sic) M3 reads *inf lin sec m* न तु श in न तु शक्ष्यामि Ś1 [अ]ह क्रोश, Ñ1 D7 [उ]पाक्रोश, B3 4 Dt1 Dm1 D6 8 G3 Cv t [अ]पक्रोश, D2 [अ]पक्रोश, M1 [अ]पाक्रोश (for [उ]पक्रोश) —^{f}) Ś1 इह चात्मना, D2 इदमात्मन, D3 कर्तुमात्मन, L(ed) अहमात्मना (for दातुमात्मन) D1 त निदेशान्महात्मन

20 V1 om 20 (cf v l 10) —^{a}) Ñ1 partly illeg —^{b}) Ś1 तत्परुष, Ñ2 D5 7 सा परुष, D1 2 त प(D2 °पु)रुष —^{c}) Dt1 D6 जानकी (for मैथिली) Ñ1 प्रोच्य (for तत्र) Ś1 D1 2 राक्षसश्रेष्ठ (for मैथिली तत्र) —^{d}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1–3 5 7 ततो (for पुनर्) ❀ Cg एवमुक्त्वेति । तत्र तद्विषये । क्रियाभेदात् पुनर्मैथिलीशब्दप्रयोग ❀

21 V1 om 21 (cf v l 10) Ś1 D1 2 om 21^{ab} D3 reads 21^{ab} after 22 —^{a}) Ñ1 सीतायास्तु वच, Ñ2 B1 3 4 D5 7 स सीताया वच (for सीताया वचन) —^{b}) Ñ2 B3 4 D5 7 रोमहर्षण —Ñ1 M3 om 21^{c}–23^{b} —^{cd}) Ś1 D1–3 सभय दर्शयन्वच (for ^{d}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 रावण क्रोधरक्ताक्ष इद वचनमब्रवीत् —After 21, B1 3 4 read 21^{ab}

22 Ñ1 V1 M3 om 22 (cf v l 10 and 21) Ñ2 B1 D5 7 om (hapl) 22–23. B4 om 22^{a-d} —^{a}) Dg1 D4 G1 मे (for मद्-) —^{b}) Ś1 D2 मासद्वादशकेन ते —^{c}) Ś1 D2 [अ]न्येन (for [अ]नेन) —^{d}) G1 त्वं (for मा) Dg1 चारुभाषिणि (for °हासिनि) —^{e}) Ś1 D2 सत्वरा सर्वे, D1 °शार्थे, D3 प्राशनार्थे मे (for प्रातराशार्थं) —^{f}) D4 छेत्स्यति (for छेत्स्यन्ति) Dg1 लेशत, Ś1 D1 2 तदा छेत्स्यति खड्ग, D3 तदा भक्ष्य भविष्यति —After 22, D3 reads 21^{ab}

23 Ñ2 V1 B1 4 D2 5 7 om 23 (for Ñ2 B1 D5 7 and V1, cf v l 22 and 10 respy) Ñ1 D3 M3 om 23^{ab} (for Ñ1 M3, cf v l 21) —^{c}) Ñ1 M3 रावण परमक्रोधाद् (M3 °क्रुद्ध) —^{d}) Ñ1 प्रतिहारीमथाब्रवीत् —For 23, Ś1 D1 subst, D3 subst l 2 only for 23^{cd}

1077* स राक्षसान्समीपस्थान्क्रूरकर्मा निशाचर ।
रावण परमक्रोधादिद वचनमब्रवीत् ।

24 V1 om 24^{ab} (cf v l 10) B1 3 4 read 24^{ab} after 21 —^{a}) D6 एव (for एव) M1 तु (for हि) Ñ2 B1 3 4 D5 7 आयातु (for एव हि) Ś1 D1 2 आनयत क्षुद्रा (Ś1 क्रुद्धा) (for एव हि राक्षस्यो) Ñ1 राक्षसीरानय क्षिप्र —^{b}) Ś1 D1 2 राक्षसीर् (D1 °स्यो), Ñ1 विक्राता, Ñ2 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 विरूपा (for विकृता) —D6 reads 24^{c}–25^{b} after 26^{ab} —^{c}) Ñ2 B3 4 D5 Cv विनेष्यति, Dg1 D4 G2 M3 Cm g विनेष्यथ, Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 G1 Ck t [अ]पनेष्यतु (for विनेष्यन्तु) Ś1 D1 2 अस्या दर्पं विनेष्यति, D3 अस्या दर्पमपास्यतु

25 D6 reads 24^{c}–25^{ab} after 26^{ab} (cf v l 24). —^{ab}) Ś1 D1–3 तस्यैव (for तास्तस्य) Dt1 D6 सुघोरा (D6 reads °घोरा in marg) (for विकृता) Ś1 D1–3 सुघोरो राक्षसीगण, T1 2 M3 सुघोरा राक्षसीगणा (for ^{b}) Ñ1 प्रतिहारी समाज्ञप्ता समानिन्ये च राक्षसी —For 25^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1078* आगतो वचनादेव तस्यासौ राक्षसीगण ।

[B3 एव (for एव) B1 तस्यार्थे (for °सौ)]

स ताः प्रोवाच राजा तु रावणो घोरदर्शनः ।
प्रचाल्य चरणोत्कर्षैर्दारयन्निव मेदिनीम् ॥ २६
अशोकवनिकामध्ये मैथिली नीयतामिति ।
तत्रेयं रक्ष्यतां गूढं युष्माभिः परिवारिता ॥ २७
तत्रैनां तर्जनैर्घोरैः पुनः सान्त्वैश्च मैथिलीम् ।
आनयध्वं वशं सर्वा वन्या गजवधूमिव ॥ २८

इति प्रतिसमादिष्टा राक्षस्यो रावणेन ताः ।
अशोकवनिकां जग्मुर्मैथिलीं परिगृह्य ताम् ॥ २९
सर्वकामफलैर्वृक्षैर्नानापुष्पफलैर्वृताम् ।
सर्वकालमदैश्चापि द्विजैः समुपसेविताम् ॥ ३०
सा तु शोकपरीताङ्गी मैथिली जनकात्मजा ।
राक्षसीवशमापन्ना व्याघ्रीणां हरिणी यथा ॥ ३१

G 3 62 37
B 3 56 34
L 3 62 34

—c) Ś1 Ñ1 D5 7 प्राजलिर्व(Ñ1 °ह्यो व)र्धयित्वा तु, Ñ2 D1-3 प्राजलिर्वद्ध(D1 °वंध, D2 °वेष्ट)यित्वा तु(D3 त), V1 B1 3 4 प्राजलिर्वद(B4 °लि बद्द)यित्वा तु(V1 B1 च), L(ed) अजलि वधयित्वा तु —d) Dm1 D8 G1 3 जानकीं (for मैथिलीं) —After 25, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1079* घोरबीभत्सरूपाणां राक्षसीनां महागण ।
समन्ततो रक्ष्यमाणस्ता सीता पर्यवारयत् ।
नि श्वासा राक्षसीनां तु कम्पयन्ति नभस्तलम् ।
भीषणाश्चरणाक्षेपै कम्पयन्तीव मेदिनीम् ।

[B1 om l 1-2 —(l 2) Ñ2 V1 D7 रक्षमाण (for रक्ष्यमाणस्) Ñ2 D5 7 सीता ता (by transp) —(l 4) Ñ2 D5 7 भीषणैश् (for भीषणाश्) B1 [आ]घातै (for -[आ] क्षेपै)]

26 a) Dm1 D8 ता (for ता) D4 G1 M2 चोवाच (for प्रोवाच) Dg1 Dt1 D6 T1 3 G2 [अ]सौ (for तु) —b) Dg1 Dt1 Dm1 D4 T2 3 G1 2 M1 3 घोरदर्शना (for °न) —For 26ab, Ś1 D1-3 subst

1080* ताश्चोवाच स दुष्टात्मा राक्षसी राक्षसाधिप ।

[Ś1 (before corr as above) सुदुष्टात्मा, D3 स राक्ष्स्यो (for स दुष्टात्मा) D1 3 रावणो (for राक्षसी)]

—After 26ab, D6 reads 24c–25b

—c) Dt1 D6 Ct प्रचल्य, D8 प्रचार्य (for प्रचाल्य) Ś1 D1 2 सरब्धश्चरणोत्कर्षैर् (Ś1 °त्क्षेपैर्), D3 प्रकोपाच्चरणोत्क्षेपैर् —d) Ś1 पूरयन् (for दारयन्) —For 26, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst

1081* उवाच राक्षसीस्ताश्च स्फुरमाणा वरानना ।

[Ñ1 तास्तु, V1 तत्र (for ताश्च) Ñ1 रावणा राक्षसाधिप (for the post half)]

27 a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 वनिकामेव(Ñ1 °कामेपा, D3 °का चैव) —b) Dg1 Dm1 D8 T G3 M1 3 इय (for इति) Ś1 D1 2 नयित्वा मैथिलीमिमा, D5 मैथिली यततामिति —Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 27cd and 28ab —c) M1 [इ]द (for [इ]य) Dt1 रक्ष्यसा (corrupt) (for रक्ष्यता) Ś1 D1 2 गुप्ता (for गूढ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तत्रैव(B1 °त्रेय) वसता(B4 °ती) चापि (V1 चैव) —d) Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 D5 7 G1 परिपालिता

28 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp 27cd and 28ab —a) Ś1 D2 तथा च, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 तत्रेमा, Cmp as in text (for तत्रैना) D1 तथा भर्तर्जनैर्घोरै —b) D3 सात्वेन (for सान्त्वैश्च) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 योऽस्यथ(B4 °से) (for मैथिलीम्) —B3 reads 28cd in marg —c) G2 वन (sic) (for वश) B1 D4 सीता (for सर्वा) Ś1 D1 2 मम वशे, Dm1 D8 हि विवशा (for वशं सर्वा)

29 a) V1 प्रतिसमाद्दष्टा, D1 प्रविसमादिष्टा —b) D1 रावणे कृत (sic) (for रावणेन ता) —D6 erroneously reads 31b in place of 29d and after corr reads 29d to 31 (followed by 1084*) in marg —d) Ñ1 B4 T1 2 G2 M1 Cg प्रतिगृह्य (for परि°) Dt1 D4 6 T1 2 G1 3 M1 तु, Dm1 D8 ता , G2 वै (for ताम्) M3 जनकात्मजा (for परिगृह्य ताम्) M2 परिगृह्य तु मैथिली —After 29, D6 reads l 2 of 1084* for the first time, repeating it in its proper place

30 D6 reads 30 in marg (cf v l 29) —a) B1 -कामप्रदैर्, Dg1 -कामदुघैर्, D6 G2 कालफलैर्, Cmp as in text (for -कामफलैर्) —b) G3 नित्य- (for नाना) Dg1 युतै (for वृताम्) Ś1 Ñ1 D1 2 नानापुष्पै (Ñ1 °मृग) समायुता(D1 2 °वृता), D3 नानापुष्पधरै ता —After 30ab, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1082* दिव्यगन्धै सुगन्धैश्च कुसुमै सर्वतो वृताम् ।

[V1 B3 च कुसुमै सुगधै (by transp) B3 युताम्]

—Ś1 om 30cd —c) Ñ1 illeg for सर्वकालमदै Ñ B1 4 D5 [ए]व (for [अ]पि) V1 D7 कालनदै(D7 °मयै)श्चैव, B3 कामप्रदैश्चैव (for कालमदैश्चापि) —d) D1-3 समुपनादि(D3 °शोभि)ता (for °सेविताम्) Ñ1 नानापक्षि+ । + + (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नानापक्षिभिरावृता —After 30, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1083* महारससुसवीतै सलिलैश्च ततस्तत ।

[B3 सुमनावृता, D5 च ममतत (for च ततस्तत)]

31 D6 reads 31 in marg (cf v l 29) —a) M1 [अ]पि (for तु) —G3 om (hapl) from 31c up to l 1 of 1084* Ñ V1 B1 3 4 D5 7 राक्षसीनां वशं प्राप्ता —d) D1 5 व्याघ्राणा (for व्याघ्रीणा) ❀ Cg राक्षसीत्यविभक्तिकनिर्देश राक्षसीनामित्यर्थ ❀ —After 31, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S ins

62 38 न विन्दते तत्र तु शर्म मैथिली
56 36 विरूपनेत्राभिरतीव तर्जिता ।
62 33 पतिं स्मरन्ती दयितं च देवरं
विचेतनाभूद्भयशोकपीडिता ॥ ३२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

राक्षसं मृगरूपेण चरन्तं कामरूपिणम् ।
निहत्य रामो मारीचं तूर्णं पथि न्यवर्तत ॥ १
तस्य संत्वरमाणस्य द्रष्टुकामस्य मैथिलीम् ।
क्रूरस्वरोऽथ गोमायुर्विननादास्य पृष्ठतः ॥ २
स तस्य स्वरमाज्ञाय दारुणं रोमहर्षणम् ।
चिन्तयामास गोमायोः स्वरेण परिशङ्कितः ॥ ३
अशुभं बत मन्येऽहं गोमायुर्वाश्यते यथा ।
स्वस्ति स्यादपि वैदेह्या राक्षसैर्भक्षणं विना ॥ ४

1084* शोकेन महता ग्रस्ता मैथिली जनकात्मजा ।
न शर्म लभते भीरु पाशबद्धा मृगी यथा ।

[D4 G1 3 M1 2 om l 1 —(l 1) Dt1 Dm1 D6 8 त्रस्ता, M3 [आ]विष्टा (for ग्रस्ता) —D6 reads l 2 for the first time after 29 —(l 2) M2 लेभे मा (for लभते)] —After 31, D1 ins

1085* एका सा देवताभर्ता राम रामेति भाषया ।

32 [a]) Ñ1 बिभेति सा (for न विन्दते) Ñ1 illeg for त्र तु शर्म मैथिली D3 G2 M1 च (for तु) B1 D1 शर्म तु तत्र (by transp) —[b]) Ñ1 illeg from तर्जिता up to स्मर in [c] Ś1 D1–3 रक्षिता, L(ed) वीक्षिता (for तर्जिता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विरूपनेत्राभिरुपेत्य रक्षिता (B3 दु रिता), G(ed) विरूपरूपाभिरुपेत्य तर्जिता —[c]) D3 यदि त (for दयित) Dg1 T2 3 च (T3 हि) देवत, Dm1 D8 सलक्ष्मण, G2 3 M1 2 च राघव (for च देवर) —[d]) Ñ1 ह्रदि (for भय) Ś1 D1 2 विचेतना क्षुद्भय-, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विनिश्वसती भय-

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 सीतातर्जन, Ñ1 रावणप्रतिषेध, Ñ2 D5 7 सीतारक्षण, V1 सीताहरण, B1 सीताविवृत्तिदर्शन, B3 4 अशोकवनिकाप्रवेश, D3 रावणप्रत्यागमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 V1 D5 7 62, B4 D3 63, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 56, D1 4 59, M3 57 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

55

☞ Before Sarga 55, Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dt1 D1–3 5–7 ins. a passage which is relegated to App I (No 12) V2 illeg for 55 (cf v l 3 53 1) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) V1 निरस्य (for निहत्य). —[d]) Ś1 D1 2 तूर्णमेव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नवारण्यात्, Dg1 T3 पथि तूर्णं (by transp), D3 G1 M3 तूर्णं प्रति- (for तूर्णं पथि) Dt1 D3 6 8 M2 3 निवर्तत, Dm1 T1 2 G Cg k निवर्तेत (for न्यवर्तत) —After 1, Ñ1 (partly illeg) ins

1086* ˚ ˚ ˚ ˚ ˚ स शङ्कमानोऽथ तत्स्वरम् ।
˚ ˚ ˚ ˚ ˚ ˚ ˚ ˚ रामो प्रति ˚ ˚ ।

2 [a]) M3 हि (for सं-) —[b]) M3 द्रष्टु रामस्य (for द्रष्टुकामस्य —[cd]) Ś1 Ñ1 D6 T1 2 स्वनो (for -स्वरो) Ś1 D2 [आ]शु, D1 [त]ध, T3 म (for [ऽ]थ). Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 क्रूरस्वरो (Ñ2 ˚नो) भय (G[ed.]˚य)करो गोमायु पृष्ठतोनदत्

3 [a]) Ñ1 आकर्ण्य (for आज्ञाय). Ś1 D1–3 स त (D3 तत्) स्वर समाज्ञाय, B3 तस्या स्वर समाज्ञाय, Dm1 D8 तस्य स्वरमथालक्ष्य, G3 M3 तस्य स स्वरमालक्ष्य (M3 ˚ज्ञाय) —[b]) Ñ2 V1 B1 3 4 व्याहृत, D5 7 विकृत, M3 करुण (for दारुण) Ś1 Ñ2 V1 B4 D1–3 5 7 लोम- (for रोम-) —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 G2 3 M (M1 also as in text) Cvp एक प्रोवाच, Ñ2 V1 B1 3 4 Dm1 D5 7 8 राम प्रोवाच, Dt1 D6 शङ्कयामास (for चिन्तयामास) Ś1 D1 M3 गोमायु- (for गोमायो.) ❀ Cv चिन्तयामास गोमायोरिति सम्यक् । एक प्रोवाचेति पाठे स्वगतमिति बोध्यम् ❀ —B4 om from परि in 3[d] up to 5[c] —[d]) Dt1 G1 -शङ्कित

4 B4 om 4 (cf v l 3) —[a]) Ś1 D1–3 घोरोय, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 रूक्षोय (for मन्येऽह). Ñ1 अशुभ बहुदु स्रोय —[b]) Ś1 Ñ B1 3 Dt1 D2 5–7 Cm t वाशते, D1 वासिते (sic), D3 वासतो (sic) (for वाश्यते) Ñ2 तथा (for यथा) —After 4[ab], B3 ins

1087* शङ्कितो राघवस्तत्र वचन त्विदमब्रवीत् ।

—Ñ1 partially illeg for [c] —[c]) B1 Dg1 Dm1 D8 T3 G3 M3 अथ (for अपि) B3 D5 7 वैदेह्यै —[d]) D1 लक्ष्मण,

मारीचेन तु विज्ञाय स्वरमालक्ष्य मामकम् ।
विक्रुष्टं मृगरूपेण लक्ष्मणः शृणुयाद्यदि ॥ ५
स सौमित्रिः स्वरं श्रुत्वा तां च हित्वाथ मैथिलीम् ।
तयैव प्रहितः क्षिप्रं मत्सकाशमिहैष्यति ॥ ६
राक्षसैः सहितैर्नूनं सीताया ईप्सितो वधः ।
काञ्चनश्च मृगो भूत्वा व्यपनीयाश्रमात्तु माम् ॥ ७
दूरं नीत्वा तु मारीचो राक्षसोऽभूच्छराहतः ।
हा लक्ष्मण हतोऽस्मीति यद्वाक्यं व्याजहार ह ॥ ८
अपि स्वस्ति भवेद्द्वाभ्यां रहिताभ्यां मया वने ।
जनस्थाननिमित्तं हि कृतवैरोऽस्मि राक्षसैः ।
निमित्तानि च घोराणि दृश्यन्तेऽद्य बहूनि च ॥ ९

G 3 64 0
B 3 57 10
L 3 64 0

D6 भक्षणैर्, T2 भक्षित, G2 हरण (for भक्षण) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D2 3 5 7 रक्षोभ्यो लक्ष्मण(B1 रक्षण) विना(D5 यथा)

5 B4 om 5^{abc} (cf v l 3) —^{a}) Ś1 D1 2 राक्षसेन (for मारीचेन) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1–3 5 7 हि (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1–5 7 G3 M2 Cg आलब्ध्य (for आलक्ष्य) —^{c}) Ś1 विक्रुष्टे, Ñ B1 3 D5 7 प्र(Ñ1 प्रा)क्रुष्ट, Dg1 T3 आक्रुष्ट, D1 3 आघुष्ट (for विक्रुष्ट) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 इति (for यदि)

6 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त (for स) D7 स्वय (for स्वर) B4 G2 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^{b}) Ś1 D1–3 तत्र, Ñ1 तस्मिन् (for ता च) Ś1 D1–3 T3 च, T1 2 तु, M3 [अ]पि (for [अ]थ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 व्यक्त हित्वैव मैथिली —After 6^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1088* स्वरमाकर्ण्य सतप्तो भविष्यति विचेतन ।
असहन्ती च विक्रुष्ट स्नेहात्पिहितमानसा ।
विवश लक्ष्मण सीता प्रेषयिष्यति विक्लवा ।

[(l 2) D5 7 [इ]व (for च) B1 सक्रुष्ट (for वि°). Ñ2 B4 स्नेहाविपिहित, D5 7 स्नेहोपहित —(l 3) B3 अवश्य (for विवश) B4 विक्लवात्, G(ed) विह्वला]

—^{c}) Ś1 वा सहित, Ñ1 वा प्रेषित, D1 प्रवाहित, D2 3 वा प्रहित, L(ed) [अ]पवाहित, Cg [ए]व प्रेषित (for [ए]व प्रहित) —^{d}) Ñ1 -समीपम् (for -सकाशम्) —For 6^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1089* तया च प्रेषित क्षिप्र मत्समीप प्रतापवान् ।
नूनमेष्यति सौमित्रि सीतावाक्यप्रचोदित ।

[(l 1) Ñ2 D5 7 प्रेरित (for प्रेषित) —(l 2) V1 सीतया च प्रदेशित (for the post half)]

7 ^{ab}) D1 स हतो, D3 सहितो (for सहितैर्) Ś1 D2 राक्षसेन हतो नूनम् (for ^{a}) —Ñ1 illeg from या in ^{b} up to स्वर in 1090* M3 सीतायाम् (for °या) D4 वध ईप्सित (by transp) Ś1 D1–3 आख्यात सीतया तदा(D3 सह) (for ^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नून रहसि रक्षोभिर्मैथिल्याश्चिन्तितो वध —After 7^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–3 ins

1090* राक्षसेन मम क्रोधात्स्वरमावेदित मया ।

[Ñ1 illeg up to स्वर Ñ1 D1 आविदित यथा (D1 तयो) L(ed) स्वर आवेदितस्तयो (for the post half)], while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1091* मारीचेन तथोत्क्रुष्ट स्वरमालम्ब्य मामकम् ।
[V1 स्वरमाण च (for °लम्ब्य)]

—After 7^{ab}, the sequence up to st 10 in Ñ1 is 1090*, 10^{ab}, 9^{cd}, 10^{cd}, 7^{c}, 8^{bcd} 10^{ef} (illeg for 10^{e}) 1097*, 9^{ab}

—Before 7^{c}, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 10 —^{c}) Ś1 रावणस्य, Ñ1 काचनोय, D1–3 राजतश्च, G(ed) काचन स (for काञ्चनश्च) —Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 om 7^{d}-8^{a}

8 For sequence in Ñ1, cf v l 7 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 om 8^{a} (cf v l 7) —^{a}) Dt1 D4 6 T1 [अ]थ, M1 च (for तु) —^{b}) Ś1 D3 यच्, L(ed) मच् (for ऽभूच्) —Ñ2 illeg for र ह in ^{d} up to रक्षो in the prior half of l 1 of 1092* —^{d}) G2 हा, M1 स (for ह) Ś1 D1–3 चेदमब्रवीत्, Ñ1 illeg (for व्याजहार ह) —After 8, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1092* तेन शब्देन रक्षोभिर्लब्ध हि ध्रुवमन्तरम् ।
एतद्दृष्ट्वा महाघोर निमित्त लोमहर्षणम् ।
सीतामेव जनस्थाने जगाम मनसा प्रियाम् ।

[Ñ2 illeg up to रक्षो in the prior half Ś1 D1–3 om l 1.—(l 1) D5 लब्ध्वा (for लब्ध) B3 च (for हि) —G(ed) om l 2-3 —(l 2) D1 स तद् (for एतद्) Ś1 D1–3 महदद्भुत (for लोमहर्षणम्) —(l 3) D2 -स्थान (for -स्थाने)]

—while G2 ins

1093* लक्ष्मणस्तद्वच श्रुत्वा मत्सकाशमिहैष्यति ।
[The post half = 6^{d}]

9 For sequence in Ñ1, cf v l 7 —^{a}) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3 8 T1 2 ताभ्या, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तस्यै, Dt1 वाक्य (sic) (for द्वाभ्या) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 रहितायै (for °ताभ्या) Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dg1 D5 7 T G2 महावने, Ñ1 मया विना, D1–3 वने मया (by transp) (for मया वने) —^{c}) Dt1 D6 जनस्थान (for °स्थान) G3 वै, Ct च (for हि) —^{d}) D3 हि (for ऽस्मि) —After 9^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins, while Ñ1 ins after 9^{ab}, whereas Dg1 T ins after 12^{ab}

1094* इति सीता वरारोहा लक्ष्मण च महाबलम् ।
आजगाम जनस्थान चिंतयन्नेव राघव ।

G 3. 64. 10 B 3. 57. 10 C 3 64 8 इत्येवं चिन्तयन्रामः श्रुत्वा गोमायुनिःस्वनम् ।
आत्मनश्चापनयनं मृगरूपेण रक्षसा ।
आजगाम जनस्थानं राघवः परिशङ्कितः ॥ १०
तं दीनमानसं दीनमासेदुर्मृगपक्षिणः ।
सव्यं कृत्वा महात्मानं घोरांश्च ससृजुः स्वरान् ॥ ११
तानि दृष्ट्वा निमित्तानि महाघोराणि राघवः ।
ततो लक्ष्मणमायान्तं ददर्श विगतप्रभम् ॥ १२
ततोऽविदूरे रामेण समीयाय स लक्ष्मणः ।
विषण्णः स विषण्णेन दुःखितो दुःखभागिना ॥ १३
संजगर्हेऽथ तं भ्राता ज्येष्ठो लक्ष्मणमागतम् ।
विहाय सीतां विजने वने राक्षससेविते ॥ १४
गृहीत्वा च करं सव्यं लक्ष्मणं रघुनन्दनः ।
उवाच मधुरोदर्कमिदं परुषमार्तवत् ॥ १५

[Dg1 T transp l 1 and 2 (Dg1 T3 l 2 followed by 1095*) —(l 1) Ñ1 मैव सीता, Dg1 सीता न तु, T सीता स तु (for इति सीता) D2 स (for च) —G(ed) om l 2 —(l. 2) Ś1 आजगामाश्रम तत्र, Ñ1 निवर्तस्व नरस्वरितश् (for the prior half) Ñ1 चिंतयामास (for °यन्नेव)]

—Threafter T1 2 repeat 1095*

Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 om 9^{ef} —^{f}) Dm1 D8 G1 3 M1 [अ]त्र, M2 सु- (for ऽत्र)

10 For sequence in Ñ1, cf v l 7 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 10 before 7^{c} —^{a}) Ś1 इत्येव, Ñ1 तथा हि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 इतीव (for इत्येव) Ñ1 B1 D5 [अ]-चितयन् (for चिन्तयन्) —^{b}) Ś1 B4 D1–3 -भाषित, Ñ V1 B1 3 D5 7 -वाशित, Dm1 D4 6 8 G M निस्वन (for -नि स्वनम्) —After 10^{ab}, Ś1 Dt1 Dm1 D1–3 6 8 ins, while Dg1 T3 ins after l 2 of 1094*, T1 2 (both repeat [var.] after 1094*) M1 ins after 10^{cd}, whereas G3 ins after 12^{ab}

1095* निवर्तमानस्त्वरितो जवेनाश्रममात्मन ।

[Dg1 T (T1 2 second time)न्यवर्तताय (for निवर्तमानस्) T1 2 (both first time) G3 त्वरया (for त्वरितो) K(ed) जगाम (for जवेन) Dt1 Dm1 D6 8 आत्मवान्]

—After 10^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1096* न्यवर्तत तदा रामो जवेनाश्रममण्डलम् ।

[V1 ततो (for तदा) Ñ2 [आ]श्रममात्मवान्]

—^{c}) Ñ1 illeg , B1 [ए]व नयन, Dg1 D4 T M2 Cv*p* m g [अ]पनयनान्, D1 [अ]प्यपनय, M1 [अ]पि नयनान् (for [अ]पनयन) —Ñ1 illeg for 10^{e} —^{f}) Ś1 D1–3 राक्षसं, V1 B1 3 4 D5 7 चिंतयन् (for राघव) Ñ1 स विशंकित (for परि°) —After 10, Ñ1 ins

1097* सीता जगाम मनसा लक्ष्मण च महारथम् ।

11 Ś1 V1 om 11–12^{b} —^{a}) Ñ2 B1 4 D5 7 मनस शून्यम्, B3 -मानस शून्यम्, Dm1 -मनस दीनम् D1–3 राघव तु तथा शून्यम् —^{b}) Ñ B1 3 4 D1 3 5 7 आसाद्य, D2 °गत्य (for आसेदुर्) D5 lacuna for मृगपक्षिण and wrongly repeats from मा in 12^{c} up to ततो (for तरो) in 1099* —^{c}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 चक्रुर् (for कृत्वा) —^{d}) D3 वि-(for च) Dt1 Dm1 D6 8 स्वनान् (for स्वरान्) Ñ1 विस्वरा ससृजुर्गिर ❀ Ck दीनमनसेति । उपलक्षिता इति शेष । जनस्थानमाजगामेति । जनस्थानवर्तिस्वाश्रममित्यर्थ· ❀

12 Ś1 V1 om 12^{ab} (cf v l. 11) —^{a}) Ñ2 D5 7 पश्यन् (for दृष्ट्वा) —After 12^{ab}, Dg1 T ins 1094*, G3 ins 1095*, while D2 ins

1098* स्वस्ति स्यादिति सर्वेषामितो गन्तु प्रचक्रमे ।

—Dg1 om (hapl) 12^{cd} —^{c}) Ś1 D1–3 भय, Ñ1 illeg (for ततो) —After 12, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1099* स्वय दीनतरो दीन मुखेन परिशुष्यता ।

[D5.7 दानस्तना (for °तरो)],

while D3 ins

1100* मुमोह राम सहसा पपात भुवि शाल्वत् ।
हा हा दैव ब्रुवन्नेव क्षणात्सज्ञामवाप्य च ।
गता सीतेति विलपन्प्रचचाल सुदु खित ।

13 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 13^{ab} —^{a}) Ś1 अविदूरेथ, D1 कतिदूरेथ, D2 नातिदूरेथ, D3 ततोदूरेथ, G1 3 M1 ततो-विदूराद्, M2 ततोविदूराद् —^{cd}) Dg1 Dm1 D1–3 8 T G1 2 M2 सुविषण्णेन (for स वि°) Dt1 D6 M3 विषण्ण स (M3 °∗∗ .)न्विषण्णेन (for°) Ś1 D1 2 4 दु खितेन स. (D1 2 च), G2 दु खभाजिना Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विषण्ण (B4 °वर्णं) त विषण्णो(B4 °वर्णो) वै(D5 °ण्णोसौ) दु खित दु खितोब्रवीत् —After 13, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 16^{ab}

14 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 14^{ab} —^{a}) Ś1 D1–3 विजगर्हे, D6 M3 Cr k t स जगर्हे (for सजगर्हे) Dm1 D8 स (for त) —^{b}) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 3 G1 3 M2 दृष्ट्वा (for ज्येष्ठो) D1 भ्रातरम् (for लक्ष्मणम्) G1 आगत —Ś1 Ñ1 D1–3 om 14^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सीता विहाय ता शून्ये —M3 partially damaged for 14^{d} ❀ Cv जगर्हे इत्यस्यैव विस्तर गृहीत्वा च करमित्यादि ❀

15 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 15 —^{ab}) Dg1 तु (for च) Ś1 Ñ1 D1–3 करे सव्ये M3 damaged for सव्य लक्ष्म. Ś1 D1–3 लक्ष्मणाग्रज (for रघुनन्दन) ❀ Ct समगुणक· सन्मिलित्वा स रामो लक्ष्मणस्य भ्राता सीता विहायागत लक्ष्मण दृष्ट्वा । लक्ष्मण पष्ठ्यर्थे द्वितीया । लक्ष्मणस्य सव्य कर गृहीत्वा

अहो लक्ष्मण गर्ह्यं ते कृतं यत्त्वं विहाय ताम् ।
सीतामिहागतः सौम्य कच्चित्स्वस्ति भवेदिति ॥ १६
न मेऽस्ति संशयो वीर सर्वथा जनकात्मजा ।
विनष्टा भक्षिता वापि राक्षसैर्वनचारिभिः ॥ १७
अशुभान्येव भूयिष्ठं यथा प्रादुर्भवन्ति मे ।
अपि लक्ष्मण सीतायाः सामग्र्यं प्राप्नुयावहे ॥ १८
इदं हि रक्षो मृगसंनिकाशं
प्रलोभ्य मां दूरमनुप्रयातम् ।
हतं कथंचिन्महता श्रमेण
स राक्षसोऽभून्म्रियमाण एव ॥ १९
मनश्च मे दीनमिहाप्रहृष्टं
चक्षुश्च सव्यं कुरुते विकारम् ।
असंशयं लक्ष्मण नास्ति सीता
हृता मृता वा पथि वर्तते वा ॥ २० G. 3 64 0 B 3 57. 23 L 3 64 20

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

जगर्हे ❀ —^{c}) Ś1 D1–3 रामो वचनम् (for मधुरोदर्कम्) —^{d}) Ñ1 ऋद्धिमान्, D4 T3 M2 Cg आर्तिमत्, M3 आर्तिवत् (for आर्तवत्) Ś1 D1–3 इद तर्केण बुद्धिमान्, G2 इद वचनमार्तिमत् ❀ Cm मधुरोदर्कं सान्त्वोत्तरभाग परुषमार्तिमदादौ परुष अहो लक्ष्मणेत्यादि परुषमपि लक्ष्मणेत्यादि मधुरम्। यद्वा शब्दतो माधुर्योत्तर अर्थत परुषम्। इद वक्ष्यमाणम्। आर्तवदार्तार्हमुवाच ❀

16 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 16^{ab} after 13 —^{a}) Ś1 L(ed) पाप त्व, Ñ1 पाप ते, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वाच्या स्म, D1 निकृष्ट, D2 शाठ्य ते, D3 जाड्य ते (for गर्ह्यं ते) —^{b}) D1–3 G1 यस् (for यत्) Dm1 D8 G3 तु (for त्व) Ñ1 इहागत (for विहाय ताम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त्वयेहागच्छता कृता, L(ed) कृतवान्यद्विहाय ता —Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 16^{cd} —^{c}) Ñ1 सीता विना महाबाहो —^{d}) Ś1 D1–3 अपि, Dt1 Dm1 D7 क्वचित् (for कच्चित्) Ñ1 Dg1 D4 T G M1 2 (*int lin* also as in text) Cv इह (for इति)

17 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नास्ति मे (by transp) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वनवासिभि, G(ed) वनसेविभि (for °चारिभि)

18 ^{a}) Ś1 अभावान्येव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अशुभाश्चैव Ś1 D1 2 पापानि, Ñ2 B1 D5 7 भूयिष्ठा (for भूयिष्ठ) D3 अशुभान्येवमेतानि —^{b}) D4 भूय (for यथा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न (for मे) —Ś1 D1–3 om 18^{cd} —^{c}) Ñ1 जीवन्त्या (for सीताया) —^{d}) Ñ1 सीताया, G2 सकाश (for सामग्र्य) Dt1 Dm1 D6 8 G3 प्राप्नुयामहे (for °वहे) —For 18^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1101* उत्पाता अपि वैदेहीं समग्रा प्राप्नुयामहे।

[Ñ2 V1 D7 चापि, D5 चैव (for अपि) Ñ2 B3 D5 7 प्राप्नुया न हि, G(ed) प्राप्नुयामहि]

—After 18, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S ins

1102* जीवन्त्या पुरुषव्याघ्र सुताया जनकस्य वै।
यथा वै मृगसघाश्च गोमायुश्चापि भैरवम्।
वाश्यन्ते शकुनाश्चापि प्रदीप्तामभितो दिशम्।
अपि स्वस्ति भवेत्तस्या राजपुत्र्या महाबल।

[(l 1) M3 जीवत्या G2 च (for वै) —Dt1 om l 2–4 —(l 2) T3 -सघाता (for -सघाश्च) Dm1 D8 G3 [अ]थ, T [ए]व (for [अ]पि) —(l 3) D6 Ct वाशते (for वाश्यन्ते) M3 भैरवाश् (for शकुनाश्) M2 अभितो (for °तो) —G1 M om l 4 —(l 4) Dm1 D8 अस्या (for तस्या)]

19 Ñ1 om 19 —^{a}) T3 ह्यरण्य (for हि रक्षो) Ś1 D1–3 रूपधारि (for -सनिकाश) —^{b}) Dt1 M3 मा (for मा) T2 G1 M1 अनुप्रयात, G3 अभिप्रयात (for अनुप्रयातम्) Ś1 D1–3 प्रलोभ्य मा घोरमपो(D2 °मृगो)ह्य रूप —For 19^c–20^b, Ś1 D1–3 (D3 reads after 20) subst 1104* —For 19, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1103* अय हि सत्त्वो मृगसनिकाश
प्रलोभयन्मामपकृष्य दूरम्।
हत कथचिन्महता श्रमेण
मृगत्वमुत्सृज्य बभूव राक्षस ।

[(l 1) B3 स (for हि) —(l 2) V1 अपहृत्य (for °कृष्य) B3 दूरत (for दूरम्) —(l 4) B4 रक्ष (for राक्षस)]

20 G2 om 20 —^{a}) Ñ1 दीप्तमेव, Ñ2 B1 3 4 D5 7 दीनमिव, M2 दीन इव (for दीनमिह) B4 [अ]पहृष्ट, M3 प्रनष्ट (for [अ]प्रहृष्ट) —^{b}) G3 विहार (for °कारम्) —For 19^c–20^b, Ś1 D1–3 (D3 reads after 20) subst

1104* बलादिवोत्पत्य विकृष्य दूर
चकार यस्मात्स्वयमात्मघातम्।
तथापि जाता विपिने भयार्ता
त्वया मया रहिता राजपुत्री।

५६

G 3 65 1
B 3 58 1
L 3 65 1

स दृष्ट्वा लक्ष्मणं दीनं शून्ये दशरथात्मजः ।
पर्यपृच्छत धर्मात्मा वैदेहीमागतं विना ॥ १
प्रस्थितं दण्डकारण्यं या मामनुजगाम ह ।
क्व सा लक्ष्मण वैदेही यां हित्वा त्वमिहागतः ॥ २
राज्यभ्रष्टस्य दीनस्य दण्डकान्परिधावतः ।
क्व सा दुःखसहाया मे वैदेही तनुमध्यमा ॥ ३
यां विना नोत्सहे वीर मुहूर्तमपि जीवितुम् ।
क्व सा प्राणसहाया मे सीता सुरसुतोपमा ॥ ४
पतित्वममराणां वा पृथिव्याश्चापि लक्ष्मण ।
विना तां तपनीयाभां नेच्छेयं जनकात्मजाम् ॥ ५
कच्चिज्जीवति वैदेही प्राणैः प्रियतरा मम ।
कच्चित्प्रव्राजनं सौम्य न मे मिथ्या भविष्यति ॥ ६
सीतानिमित्तं सौमित्रे मृते मयि गते त्वयि ।
कच्चित्सकामा सुखिता कैकेयी सा भविष्यति ॥ ७
सपुत्रराज्यां सिद्धार्थां मृतपुत्रा तपस्विनी ।
उपस्थास्यति कौसल्या कच्चित्सौम्य न कैकयीम् ॥ ८

[(1 2) D3 -रूप (for -घातम्) —(1 3) D1 3 विजाने (for [अ]पि जाता) D3 हृतार्ता (for भयार्ता)]

—d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ध्रुव, D6 हृता (for हृता). Ñ1 transp हृता and मृता Ñ2 om first वा (subm) Ś1 D1 2 [अ]थ भक्षिता, Ñ1 D3 परिभ(D3 °र)क्षिता, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 यदि वर्तते (for पथि वर्तते)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 3 5 लक्ष्मणदर्शन, B3 रामलक्ष्मणदर्शन, D2 7 लक्ष्मणसदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 64, V1 63, B4 D3 65, Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 57, D1 61, D4 60, D6 M3 58 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

56

V2 illeg for Sarga 56 (cf v l. 3 53) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ab) D3 त (for स) Ś1 D2 3 शून्ये दीन (by transp), Ñ1 Dt1 D6 G1 Cr k t दीन शून्य(G1 °न्यो), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शून्य रामो, D1 शून्य दीन (for दीन शून्ये) G(ed) तथोक्त्वा लक्ष्मण मोथ रामो दीनो भयाकुल —c) B1 वैदेहा (for धर्मात्मा) G(ed) पर्यपृच्छत्तत शून्य —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वैदेहा(B1 धर्मात्मा) त विनागत

2 a) Ñ1 अथ ता (sic) (for प्रस्थित) Ś1 D7 -[अ]रण्ये (for -[अ]रण्य) —b) Ś1 सा (for या) Ñ1 त्वनुजगाम ह, G2 अनुगता सती (for अनुजगाम ह).—c) Ś1 न (for क्व) —d) Ś1 हित्वा ता, V1 ता हित्वा, D1 या मुक्त्वा (for या हित्वा)

3 b) Ś1 दडके, B1 दडक Ñ2 B1 D5 7 प्रति धावत (for परिधा°) D3 दडकारण्यवासिन —c) Ñ2 D5 7 दु खसहा मेद्य (for °सहाया मे) —d) Ś1 D1–3 सीता सुरसुतोपमा (= 4d)

4 a) Ñ1 नेच्छसि(sic.) (for नोत्सहे) Ś1 Ñ2 B1,3 D1–3 5 7 सौम्य, G2 (before corr as in text) तन्वीं (for वीर) —Ś1 D1–3 om 4cd —c) M3 दु खसहाया (for प्राण°). Ñ2 V1 B1 3 4 क्व सा प्राणसमा मेद्य

5 a) Dg1 Dt1 D6 T1 3 हि, Dm1 D8 G3 च, T2 वै (for वा) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 यक्षत्वमम(D3 °प)रत्व च(Ś1 B1 D1 2 वा), G(ed) सिद्धत्वममरत्व वा —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 पृथिवीं, Dg1 पृथिव्याम् (for पृथिव्याश्च) Ś1 B1 3 4 D1 2 वापि, Dg1 अपि (for चापि) —c) T1 2 G3 M1 ता विना (by transp) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 नव(V1 वर)हेमाभा, G1 तपनीयागीं (for °याभा) —d) M2 नेच्छेह (for नेच्छेय) —After 5, D8 ins राम सीता लक्ष्मण श्री

6 a) Dm1 क्वचिज् (for कच्चिज्).—b) B4 प्रियतमा (for °तरा) —c) Dg1 D1 क्वचित् Ś1 B1 D4 प्रव्रजन, D5 °जने (for प्रव्राजन) Ñ1 तात, Dg1 Dt1 D6 T3 G2 M2 वीर (for सौम्य) —d) D2 ते (for मे)

7 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 transp ab and cd —b) D4 [आ]गते (for गते) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मृते वनगते मयि —c) Ñ1 वैदेही, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सुखिनी, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 कैकेयी (for सुखिता) —d) Ś1 B4 कक्रयी न, Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 सुखिता सा(Ñ1 न, Dm1 D8 °द्य), Ñ2 V1 B1 3 D1–3 5 7 G2 कैकेयी न (for कैकेयी सा) ❀ Cg सकामेत्यनेन रामस्य हृदये कैकेयी स्वविनाशार्थमेव वन प्रेषितवतीति सदा वर्तते। तदिदानीं सुखप्रमत्तकुपिताना भावज्ञान दृष्टमिति न्यायेन व्यक्तीकृतम् ❀

8 G(ed) om 8 Ñ1 illeg up to मृतपुत्रा in b. —a) Ś1 Dm1 D2 8 G2 3 ता पुत्रराज्य-(G2 °ज-), Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 ता पुत्रराज्ये (for सपुत्रराज्या) T3 सपुत्रराज्या सिद्धार्था —After 8a, T3 ins

1105*   अयोध्या पालयिष्यति।
        मम माता तु शोकार्ता

—c) Ñ1 कुत्र स्थास्यति Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मे माता (for

यदि जीवति वैदेही गमिष्याम्याश्रमं पुनः ।
सुवृत्ता यदि वृत्ता सा प्राणांस्त्यक्ष्यामि लक्ष्मण ॥ ९
यदि मामाश्रमगतं वैदेही नाभिभाषते ।
पुनः प्रहसिता सीता विनशिष्यामि लक्ष्मण ॥ १०
ब्रूहि लक्ष्मण वैदेही यदि जीवति वा न वा ।
त्वयि प्रमत्ते रक्षोभिर्भक्षिता वा तपस्विनी ॥ ११
सुकुमारी च बाला च नित्यं चादुःखदर्शिनी ।
मद्वियोगेन वैदेही व्यक्तं शोचति दुर्मनाः ॥ १२
सर्वथा रक्षसा तेन जिह्मेन सुदुरात्मना ।
वदता लक्ष्मणेत्युच्चैस्तवापि जनितं भयम् ॥ १३
श्रुतश्च शङ्के वैदेह्या स स्वरः सदृशो मम ।
त्रस्तया प्रेपितस्त्वं च द्रष्टुं मां शीघ्रमागतः ॥ १४
सर्वथा तु कृतं कष्टं सीतामुत्सृजता वने ।
प्रतिकर्तुं नृशंसानां रक्षसां दत्तमन्तरम् ॥ १५
दुःखिताः खरघातेन राक्षसाः पिशिताशनाः ।
तैः सीता निहता घोरैर्भविष्यति न संशयः ॥ १६
अहोऽस्मि व्यसने मग्नः सर्वथा रिपुनाशन ।
किं त्विदानीं करिष्यामि शङ्के प्राप्तव्यमीदृशम् ॥ १७ G 3 65 16 B 3 58 17 L 3 65 15

कौसल्या) —^{d}) Dt1 कच्चित् Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 Dt1 D6 T3 M3 Cm k t सौम्येन, Ñ1 वत्स न (for सौम्य न)

9 The sequence of st from 9–13 in Ś1 is 9^{a}, 11^{b} (reads also here repeating it in its proper place), 13^{ab}, 11^{c}–12^{d}, 13^{cd}, 1107*, 9^{bcd} (om 10) and 11^{ab} (^{b} repeated) —^{b}) Ñ1 गमिष्याम्याहताश्रम, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 गमिष्यामि पुरीं तत (B1 4 पुन), D3 मा गमिष्याश्रम पुन (sic), M3 गमिष्ये चाहमाश्रम —^{c}) Ñ1 Ct सवृत्ता; B1 स्ववृत्ता, Dt1 D6 सवृत्ता, Dm1 सुव्रता, D5 सुद्वता (sic) (for सुवृत्ता). Ñ2 B1 D5 7 वा वृत्ता, G3 वृत्ता वा, M2 वृत्ता या (for वृत्ता सा) Ś1 D1–3 सुवृत्तया तया हीन , V1 अवृत्ता परिवृत्ता सा, D4 सा सुवृत्ता यदि हता —^{d}) D3 जीवित (for लक्ष्मण)

10 Ś1 (cf v l 9) Dt1 D1–3 om (hapl) 10 —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अ(V1 ना)भिभाषेत मैथिली (B1 जानकी) —^{c}) Ñ1 D4 पुर , D6 पुर (sic), G3 प्राय (for पुन) Ñ1 प्रहसती (for °सिता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 बाला (for सीता) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न विनक्ष्यामि, Dg1 विनश्यामि हि, T3 विनश्यामीह (for विनशिष्यामि) N1 ... मि तदा त्वह.

11 For sequence in Ś1, cf v l 9 Ñ1 illeg up to यदि in ^{b} Dg1 reads 11^{ab} in marg —^{b}) G2 अपि (for यदि) D1 वानघ (for वा न वा) —^{c}) Dm1 D8 व्याघ्रै प्रमत्तै, D1 वनेथवा सा (for त्वयि प्रमत्ते) —^{d}) Ñ1 D2 सा (for वा) —For 11^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1106* सीता त्वया विमुक्ता सा भक्षिता वा निशाचरैः ।

[V1 B1 3 प्रमुक्ता (for विमुक्ता) V1 वा (for सा) V1 D5 सा (for वा)]

12 For sequence in Ś1, cf v l 9 —^{a}) D1 3 M2 सुकुमारा Ś1 बाला सा, D1–3 सा बाला (for बाला च) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dt1 D6 नित्य चा(Ś1 Ñ1 च)दु खभागिनी, Ñ2 B1 3 नित्य च(B1 तु) दु खदर्शिनी, V1 D4 नित्य वा(D4 चा)दु ख-दर्शिनी, B4 Dm1 D8 नित्यं वा सुखदर्शिनी, D1 3 नित्य च सुखभागिनी, D2 नित्य सुखदु खभागिनी (hypm) —^{c}) Ñ2 B3 4 D5 7 त्वद्वियोगेन —^{d}) Ñ D1 2 5 7 नित्य, V1 B1 3 4 दु ख, M2 नून (for व्यक्त) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दु खिता (for दुर्मना)

13 For sequence in Ś1, cf. v l 9 —^{a}) Ś1 D2 येन (for तेन) —^{a}) Dg1 T3 पापेन (for जिह्मेन) Ś1 D1 2 [इ]ह दुरात्मना, D3 च दुरा° (for सुदुरा°) —^{c}) Ś1 रुदता; D2 नदता —^{d}) T3 तदानीं (for तवापि) —After 13, Ś1 ins

1107* त्वरित चिन्तयाधीनो

14 ^{a}) Ś1 D1–3 श्रुत्वा (for श्रुतश्च) T1 2 तु (for च) B3 Dt1 D6 मन्ये, G2 सह (for शङ्के) D4 5 T G3 वैदेह्या (sic) (for °ह्या) —^{b}) Cr k स्वरस्तु, Cm स्वरश्च, Ct as in text (for स स्वर) Ñ1 illeg for सदृशो मम Ś1 D1–3 त स्वर सदृश मम —^{c}) V1 ग्रस्तया (for त्र°) Ś1 V1 B1 D1–3 5 7 हि (for च) M1 अतस्तया प्रेपितस्त्व —^{d}) Dm1 D8 G3 त्रातु (for द्रष्टु) V1 द्रष्टु शीघ्रमिहागत , B4 मा शीघ्र द्रष्टुमागत

15 ^{a}) Ś1 D1 2 न, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 ते, Dg1 मे (for तु) Ś1 D2 युक्त, Ñ1 B3 4 पाप, Ñ2 V1 B1(marg also पाप) D5 7 वाच्य, D1 त्याज्य, D3 जाड्य (for कष्ट) —^{b}) Ś1 Dg1 उत्सृज्य ता, D3 उत्सृजवान् (sic), D4 M3 उत्सृजतो (for °जता) —^{c}) B3 प्रतिकुर्वन् D3 नृशसेन (for नृशसाना) —^{d}) B3 D3 T2 रक्षसा (for रक्षसा) D3 तद-नतर (for दत्तमन्तरम्)

16 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 5 7 निश्चिता , Ñ1 D3 रुपिता (for दु खिता) Ś1 G2 M2 खरपातेन —^{b}) Ś1 पिशिताशिन —^{cd}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 भक्षिता (for निहता) M3 भक्षिता वा (for भविष्यति) Ś1 D1–3 तै सीता पिशिताहारैर्भक्षिता सा(Ś1 °द्य) दुरात्मभि

17 ^{a}) M3 Cg [ऽ]स्मिन् (for ऽस्मि) Ś1 D2 अपरे-स्मिन्भये मग्न , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अपारेस्मिन्भय मग्ना , D1 3 अपारेस्मिन्भये मग्न . ॐ Cg अहोस्मिन्निति सधिरार्ष ॐ

G. 3 65 17
B 3 58 18
L. 3 65 16

इति सीतां वरारोहां चिन्तयन्नेव राघवः ।
आजगाम जनस्थानं त्वरया सहलक्ष्मणः ॥ १८

विगर्हमाणोऽनुजमार्तरूपं
क्षुधा श्रमाच्चैव पिपासया च ।
विनिःश्वसञ्शुष्कमुखो विषण्णः
प्रतिश्रयं प्राप्य समीक्ष्य शून्यम् ॥ १९

स्वमाश्रमं संप्रविगाह्य वीरो
विहारदेशाननुसृत्य कांश्चित् ।
एतत्तदित्येव निवासभूमौ
प्रहृष्टरोमा व्यथितो बभूव ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

—[b]) Ś1 D3 [अ]त्र न संशय, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शोकसागरे, D1 2 नात्र संशय, D4 G1 रिपुकर्षण, T1 2 M1 शत्रु (M1 रिपु)सूदन (for रिपुनाशन) —[c]) G1 2 किं न्विदानीं, G3 किं चेदानीं Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 करिष्याम (for °ष्यामि) —[d]) Ś1 D1–3 ध्रुव, Ñ1 कथ, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्राप्ता (V1 °प्त) (for शङ्के) V1 प्राप्तस्त्वम् (sic), B1 3 व्यसनम् (for प्राप्तव्यम्) —After 17, Ñ1 reads 3 57 23–25

18 Ñ1 om. 18–19 Dt1 transp 18 and 19 —[b]) B1 3 D4 चिंतयन्निव, D3 चिंतयामास (for °यन्नेव) —[d]) G3 त्वरावान् (for त्वरया) G2 लक्ष्मणेन तु G(ed) त्वरमाण सलक्ष्मण —After 18, Ś1 D1–3 ins

1108* आगच्छन्पथि काकुत्स्थो निमित्तान्युपलक्ष्य वै ।
इन्द्रियैरप्रहृष्टैः स त्रस्तो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अशोभनान्येव हि लक्षणानि
प्रादुर्भवन्त्यत्र ममाशुभानि ।
आयासमूलानि सुदीर्घकाल- [5]
मार्तिं प्रदास्यन्ति न संशयो मे ।

[(l 1) D3 [उ]पलभ्य (for °क्ष्य) —(l 4) D1–3 [अ]थ (for [अ]त्र) —(l 5) Ś1 दीर्घाणि, D1 भूतानि (for -मूलानि) Ś1 न (for सु-)]

19 Ñ1 om 19 (cf v l 18) Dt1 transp 18 and 19 —[a]) M2 3 आर्तरूप Ś1 D1–3 विगर्हमाणो स(Ś1 ह्य)नुजोत्तम(D1 3 °मो) वै —[b]) Ś1 श्रमात्क्रोधाच्चैव, Dt1 D6 क्षुधा श्रमेणैव, D1–3 श्रमात्क्षुधा चैव (by transp) (for क्षुधा श्रमाच्चैव) ❀ Cr g t श्रमात् बहुदूरधावनजात्।, Ct श्रमाच्चैव इति प्राय पाठ ❀ —[c]) Ś1 Dt1 Dm1 D1–3 6 8 S विनिश्वसञ् Dg1 D2 T विवर्ण, D1 विदीर्ण (for विषण्ण) —[d]) D4 प्रत्याश्रम (for प्रतिश्रय) —For 19, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1109* विगर्हयंल्लक्ष्मणमाययौ तदा
स्वमाश्रमं क्षुच्छ्रमशोककर्षित ।
विनिःश्वसञ्शुष्कमुखस्त्वरान्वित
प्रतिश्रयं शून्यमथाससाद स ।

[(l 2) Ñ2 D5 7 -कर्शित, B3 -पीडित (for -कर्षित) —(l 3) V1 B4 D5 7 विनिश्वसन् —(l 4) V1 प्रत्याश्रम (for प्रतिश्रय) B1 om स]

20 Ñ1 reads 20 after 1117* —[a]) Ñ1 स चाश्रम Ś1 Ñ1 V1 Dt1 स(Ś1 च) प्रविगाह्य, Ñ2 B4 सप्रतिगा(B4 °गृ)ह्य, B1 सपरिचिंत्य, B3 सप्रविचार्य, Dg1 स्वप्रविगाह्य, D3 प्रवि°, D5 7 सपरि°, D8 सप्रविनाह्य, G3 सप्रविशन्स, G(ed) त प्रवि° (for सप्रविगाह्य) Ś1 शून्य, D2 शीघ्र (for वीरो) —[b]) Ñ विहाय, B4 विगाह्य (for विहार-) Ś1 D2 च ससार, Dg1 D4 अनुश्रुत्य, Dt1 अनुश्रित्य, D1 विससार, D3 विचचार (for अनुसृत्य) Ś1 काश्च, Ñ1 कचित् (sic), Ñ2 V1 B1 4 D5 7 सर्वान् (for कांश्चित्) B3 विहाय सर्वाननुसृत्य देशान् —[c]) Ñ1 Dt1 एतद् (for एतत्तद्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 एवेति (for इत्येव) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 -मध्ये (for भूमौ) Ś1 D2 तांश्चैव सर्वान्विपुलान्विचिंत्य(D2 °चिन्वन्), D1 3 तांश्चैव सर्वान्निपुण(D3 °न्विपुलान्) विचीय —[d]) Ñ1 दुःखो स ˘ (illeg), G3 प्रवेष्टुकामो (for प्रहृष्टरोमा) Ś1 D1 2 [ऽ]भवत्स, D3 बभूव स, D4 बभूव ह (for बभूव) ❀ Cv एतत्तज्जनयाणी(योर्नि)वासस्थान इत्येव। अन्ये पुनर्यत्पूर्वं शङ्कित देव्यदर्शन तदेतदिति व्याचक्षते ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 3 (illeg after पा) रामोपावर्तन, Ñ2 रामप्रधान, V1 रामोपनयनं, B1 3 4 D5 7 रामोपयान, D1 उपावर्तन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D2 om, Ñ1 illeg, Ñ2 D5 7 65, V1 64, B4 D3 66, Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 58, D1 62, D4 61, D6 M3 59 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः.

५७

अथाश्रमादुपावृत्तमन्तरा रघुनन्दनः ।
परिपप्रच्छ सौमित्रिं रामो दुःखार्दितः पुनः ॥ १
तमुवाच किमर्थं त्वमागतोऽपास्य मैथिलीम् ।
यदा सा तव विश्वासाद्वने विरहिता मया ॥ २
दृष्ट्वैवाभ्यागतं त्वां मे मैथिलीं त्यज्य लक्ष्मण ।
शङ्कमानं महत्पापं यत्सत्यं व्यथितं मनः ॥ ३
स्फुरते नयनं सव्यं बाहुश्च हृदयं च मे ।
दृष्ट्वा लक्ष्मण दूरे त्वां सीताविरहितं पथि ॥ ४
एवमुक्तस्तु सौमित्रिर्लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
भूयो दुःखसमाविष्टो दुःखितं राममब्रवीत् ॥ ५
न स्वयं कामकारेण तां त्यक्त्वाहमिहागतः ।
प्रचोदितस्तयैवोग्रैस्त्वत्सकाशमिहागतः ॥ ६
आर्येणेव परिक्रुष्टं हा सीते लक्ष्मणेति च ।
परित्राहीति यद्वाक्यं मैथिल्यास्तच्छ्रुतिं गतम् ॥ ७ G 3 66 8 B 3 59 7 L 3 66 5

57

☞ V2 illeg from 1 up to 19 D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 M1 [आ]श्रमम् Ś1 D1 2 उपावृत्तस्, B1 उपागत्य (with hiatus), D3 उपागच्छन् , D6 उपायातम् , G(ed) समन्विष्य (with hiatus) (for °वृत्तम्) —^{b}) Ś1 विमना, D1 त्वरितो, D2 त्वतरा (for अन्तरा) —^{c}) T2 मौमित्रे (sic) —^{d}) Ś1 दु खार्तित , Dg1 Dm1 D8 G2 3 Cg दु खार्दित (for °र्दित) G2 वच (for पुन) Ñ2 D5 7 रामो दशरथात्मज , V1 B1 3 4 रामो दु खसमन्वित , Dt1 D6 रामो दु खान्दिद वच , D1 रामो दृढपराक्रम

2 B4 transp 2^{ab} and 2^{cd} —^{a}) Ś1 D1–3 उवाच च, Ñ1 परिश्रुत्य (for तमुवाच) —^{b}) D1 3 हित्य (sic) (for ऽपास्य) Ś1 D2 हित्वायातोसि मैथिलीं, Ñ1 सीता सत्यज्य निर्गत —For 2^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 subst and read after 2^{cd}, while B4 ins after 2^{cd} (transp)

1110* न्यासधर्मान्मया दत्ता वने राक्षससेविते ।
कथ त्व ता समुत्सृज्य मत्समीपमुपागत ।

[(l 1) V1 न्यस्ता (for दत्ता) —(l 2) Ñ2 सीता, V1 नु ता, B4 ता (subm), D5 त्वैता (for त्व ता)]

—Ś1 D1–3 om 2^{c}–3 —^{c}) Ñ2 V1 D7 सा तदा, B1 3 4 सा यदा (by transp), Dg1 D4 यथा सा, D5 तदा* (for यदा सा) G1 यदि त्वयि तु विश्वासाद् —^{d}) G3 [ऽ]पि (for वि-) Dg1 कृता (for मया) Ñ1 आश्रमे रहिता मया, Ñ3 V1 B1 3 4 D5 7 मैथिली रहिते(V1 D5 °ता) शुभा ❀ Cv परिपप्रच्छेत्युक्त्वा भूयोप्युवाचेति वचन न केवल परिप्रश्नमेव कृतवानन्यच्चोक्तवानिति प्रदर्शनार्थं ❀

3 Ś1 D1–3 om 3 (cf v l 2) —^{ab}) Ñ1 वा (for [ए]व) Dt1 त्वा (for त्वा) M1 तु (for मे) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तवैवागमनान्मेद्य(B1 °न्मन्ये) सीता सत्यज्य लक्ष्मण —^{c}) Ñ1 शङ्कमान पर पाप, V1 विशङ्कमान मत्पाप —^{d}) D6 सर्वं (for सत्य). G3 व्यथते मन

4 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स्पदते —^{b}) Ñ1 मम (for च मे) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 दूरात् (for दूरे) D6 त्वा (for त्वा) —^{d}) Dm1 D8 G3 तया (for सीता-) Ś1 D3 -विरहिते(D3 °त) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वने (for पथि)

5 ^{a}) D3 om तु (subm) —^{b}) D6 reads शुभलक्षण in marg Ñ2 B3 Dg1 Dt1 D8 G3 लक्ष्मण (for -लक्षण) —^{c}) Dt1 D6 दु ख (for दु ख) G3 भूयोपि दु खमाविष्टो —^{d}) Ś1 Dg1 D3 G2 3 दु खितो, D4 दु ✝ (for दु खित) Ś1 D1–4 वाक्यम् (for रामम्) —For 5^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1111* दु खशोकसमाविष्टो राघव वाक्यमब्रवीत् ।

6 ^{a}) Dt1 D6 ह्यह (for स्वय) V1 B3 4 Dg1 -चारेण, Dt1 रूपेण (for -कारेण) —^{b}) G3 transp ता and त्यक्त्वाहम् Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 सीता त्यक्त्वाह (G[ed] स)मागत —Ś1 Ñ1 D1–3 T2 om (hapl) 6^{cd} —^{c}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 तयैवाह, Dt1 तयैवाह, M3 तयैवोक्तस् (for तयैवोग्रैस्) V1 प्रदेशितस्तयैवाह —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ततस्त्वा समुपागत (V1 °म, B4 °त)

7 ^{a}) Ś1 V1 आर्येणैव, Ñ1 रक्षसा हि, Ñ2 B1 3 4 D5 7 M2 3 आर्येण हि, Dg1 Dt1 D1–4 6 Ct आर्येणैव (for °णेव) Ñ2 D5 7 विक्रुष्ट तु(D5 °ष्टे त्व [sic]), Dg1 Dm1 D4 6 8 T2 3 G1 M Cv m g पराकुष्ट, G2 परामृष्टु, Cr k t as in text (for परि°) G3 आर्येण परमाक्रुष्ट —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dt1 D1 2 5–7 M3 लक्ष्मणेति सुविस्त(Ñ V1 D5–7 M3 Ct °स्व) र, D3 लक्ष्मणेति हि सुस्वर —^{c}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 [अ]सद्वाक्य, V1 [अ]सत्कृत्या (sic) (for यद्वाक्य) —^{d}) B1 Dm1 D8 वैदेह्यास् (for मैथिल्यास्) Ñ1 श्रुतिमागत, B4 सुश्रुति गत, Dg1 तु श्रुति गत ❀ Ck आर्येण हि परिक्रुष्ट लक्ष्मणेति सुविस्वरम् । परित्राहीति यद्वाक्य मैथिल्यास्तच्छ्रुति गतमिति प्राचीन पाठ । लक्ष्मणेति परित्राहीति च सुविस्वर सुदु शब्द वाक्य आर्येण आर्यस्वरसदृशस्वरेण परिक्रुष्ट तत्तु मैथिल्या श्रुति गत ❀

G 3 66.8
B 3 59 8
L. 3 66.6

सा तमार्तस्वरं श्रुत्वा तव स्नेहेन मैथिली ।
गच्छ गच्छेति मामाह रुदन्ती भयविह्वला ॥ ८
प्रचोद्यमानेन मया गच्छेति बहुशस्तया ।
प्रत्युक्ता मैथिली वाक्यमिदं त्वत्प्रत्ययान्वितम् ॥ ९
न तत्पश्याम्यहं रक्षो यदस्य भयमावहेत् ।
निर्वृता भव नास्त्येतत्केनाप्येवमुदाहृतम् ॥ १०
विगर्हितं च नीचं च कथमार्योऽभिधास्यति ।
त्राहीति वचनं सीते यस्त्रायेत्त्रिदशानपि ॥ ११
किंनिमित्तं तु केनापि भ्रातुरालम्ब्य मे स्वरम् ।
विस्वरं व्याहृतं वाक्यं लक्ष्मण त्राहि मामिति ।
न भवत्या व्यथा कार्या कुनारीजनसेविता ॥ १२
अलं वैक्लव्यमालम्ब्य स्वस्था भव निरुत्सुका ।
न चास्ति त्रिषु लोकेषु पुमान्यो राघवं रणे ।
जातो वा जायमानो वा संयुगे यः पराजयेत् ॥ १३

8 a) B1 सभयार्त-, G(ed) सा तु चार्त- (for सा तमार्त-) T3 दृष्ट्वा (sic) (for श्रुत्वा) —b) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 भर्तुः, M1 भवत्-, M2 त्वयि (for तव) —V1 om 8cd —c) Dt1 G3 आशु (for आह) —d) Ś1 D1-3 वैदेही, Ñ B1 3 4 Dg1 D4 6 7 T G3 M2 3 रुदती (for रुदन्ती) Ś1 Ñ B3 Dg1 Dt1 Dm1 D1-3 5-8 G1 2 M1 भयविक्लवा —After 8, Ś1 D1 3 ins

1112* शृण्वती चापि तां वाचं रूक्षां भीमस्वरामयं ।
विस्वरं प्रतिमुञ्चन्ती जलार्द्रे इव दुन्दुभिः ।

[(l 1) Ś1 रूक्ष- (for रूक्षां) —(l 2) L(ed) -मुचती (for °न्ती)]

9 a) V1 प्रदेश्यमानेन, D1 2 प्रनोध्य(D2 °ध)मा°, D3 प्रनोद्य° (for प्रचोद्य°) G(ed) प्रदिश्यमानेन तया —b) Ś1 Ñ1 D1 3 तत, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तदा, D2 -तरा (sic), G3 तथा (for तया) —c) Ś1 इत्युक्त्वा, Ñ2 B3 4 प्रत्युक्त्वा —d) Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 G1 Ck t तत् (for त्वत्-) Ñ1 -प्रत्ययाद्विभो, D2 3 प्रत्ययान्मया (for °न्वितम्) Ś1 इदं त्वां प्रति यन्मया, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मया त्व(B3 त)त्प्रियकाम्यया, D1 किमिदं भाषितं त्वया

10 a) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त (for तत्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 लोके, G(ed) सीते (for रक्षो) Ñ1 राक्षसं त न पश्यामि —b) Ś1 D2 यो रामे, Ñ1 B1 यस्तस्य, Ñ2 V1 B3 4 Dt1 D5 7 यो ह्यस्य, D1 यदार्ये, T3 यद्यस्य, M1 यत्तस्य (for यदस्य) Ñ2 V1 B1 3 Dm1 D4 5-8 G M2 आनयेत्, Dt1 D3 M1 आहरेत् (for आवहेत्) —c) Ñ1 D2 3 5 6 निर्वृत्ता, B1 Dg1 Dm1 D1 8 निवृत्ता (for निर्वृता) Dm1 D4 G1 Ct [अ]स्य (for [अ]स्ति) —d) Ñ1 Dg1 Dt1 D1 6 T3 केनाप्येतद्, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 शक्रे केनापि, B4 केनाशकेपि (for °प्येवम्).

11 a) Ñ1 दीनं (for नीचं) Dt1 तु (for second च). B1 गर्हितं चाविनीतं च, B4 गर्हितं च सुनीचं च —b) Dg1 विधास्यति (for ऽभिधा°) —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त्रायस्वेति वचः सीते —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 7 त्राता (for त्रायेत्) —After 11, Ś1 reads 13ab

12 a) Ś1 D1-3 किंचिन्निमित्त, Ñ1 निर्निमित्तं हि, G1 3 त्वन्निमित्तं तु (for किंनिमित्तं तु) —Dt1 reads mostly 12cd in marg —c) Ś1 D1-3 त्रायस्व (for विस्वरं). B1 व्याकृतं (for व्याहृतं) Ñ1 व्याहृतं करुणं वाक्यं, Dm1 D8 G1 3 राक्षसेनेरितं वाक्यं —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सौमित्रे (for लक्ष्मण) B1 4 पाहि (for त्राहि) G1 M3 transp लक्ष्मण and त्राहि Ś1 D1-3 लक्ष्मणेति मुहुः गिरं —For 12cd, Dg1 1 M3 subst, while Dt1 D4 6 ins after 12cd, G2 ins after 12ab

1113* राक्षसेनेरितं वाक्यं त्राहि त्राहीति शोभने ।

[Dt1 D4 6 भ्रातः (for the first त्राहि).]

—B1 om 12ef —e) M3 transp न and भवत्या Ś1 [अ]त्र धीः, B3 [ज]न्यथा, M1 वृथा (for व्यथा) —f) Ñ1 B3 कुलाभिजनसेविता, V1 कौमारि°.

13 Ś1 reads 13ab after 11 Dg1 reads 13ab in marg —a) B4 वैकृत्यम्, Dm1 D3 G3 विक्लवम्; D8 वैभाव्यम् (for वैक्लव्यम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 आगत्य (for आलम्ब्य) Ś1 D1 2 मा गाः श्रुत्वा च वैक्लव्यं, Ñ1 विक्लवा भव मा - (illeg), Dt1 D4 6 G1 2 M1 2 Ct अलं विक्लवता गतुं, D3 श्रुत्वा विक्लवमागास्त्वं —b) Ñ2 B1 3 सुस्था भव Ñ2 D5 7 शुचिस्मिते (for निरुत्सुका) —c) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 T1 2 G3 सोऽस्ति (for चास्ति) B4 om. (hapl) for लोकेषु —d) Ñ1 illeg for पुमान्यो रा Dg1 T3 स पुमान्, K(ed) पुमान्वै (for पुमान्यो) —e) Ñ B1 4 D5 7 [अ]पि जनिष्यो (for जायमानो) V1 जातो न जनिष्यो वा, B3 जनिष्यते वा जातो वा, M1 2 जातो वा जनिता वापि —f) M1 जायमान (for संयुगे य) Ñ1 सत्यमेतद्ब्रवीमि ते, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 संग्रामे त(V1 B3 [m also] 4 य) पराभवेत् —For 13ef, Ś1 D1-3 subst

1114* भूतपूर्वो भविष्यो वा निहन्याच्छत्रुविक्रमम् ।

[D3 यो हन्याच (for निहन्यात्) Ś1 व्यक्त, D1 छत्र (for शत्रु-)]

—After 13, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1115* अजेयो राघवो युद्धे देवैः शक्रपुरोगमैः ।

[D4 G1 M3 न जेयो, M2 Cg न जय्यो (for अजेयो)]

एवमुक्ता तु वैदेही परिमोहितचेतना ।
उवाचाश्रूणि मुञ्चन्ती दारुणं मामिदं वचः ॥ १४
भावो मयि तवात्यर्थं पाप एव निवेशितः ।
विनष्टे भ्रातरि प्राप्ते न च त्वं मामवाप्स्यसि ॥ १५
संकेताद्भरतेन त्वं रामं समनुगच्छसि ।
क्रोशन्तं हि यथात्यर्थं नैनमभ्यवपद्यसे ॥ १६
रिपुः प्रच्छन्नचारी त्वं मदर्थमनुगच्छसि ।
राघवस्यान्तरप्रेप्सुस्तथैनं नाभिपद्यसे ॥ १७
एवमुक्तो हि वैदेह्या संरब्धो रक्तलोचनः ।
क्रोधात्प्रस्फुरमाणोष्ठ आश्रमादभिनिर्गतः ॥ १८
एवं ब्रुवाणं सौमित्रिं रामः संतापमोहितः ।
अब्रवीद्दुष्कृतं सौम्य तां विना यत्त्वमागतः ॥ १९
जानन्नपि समर्थं मां रक्षसां विनिवारणे ।
अनेन क्रोधवाक्येन मैथिल्या निःसृतो भवान् ॥ २०

G 3. 66. 22
B. 3. 59 22
L 3 66 20

14 ^{a}) B3 4 G2 M1 उक्त्वा (for उक्ता) —^{b}) Ñ2 चेतसा, V1 B1 3 4 मानसा, M3 लोचना (for -चेतना) Ś1 D1 2 पुनर्मां (Ś1 सुनदा) रक्तलोचना, D3 पुनराकुललोचना —^{c}) B3 D2 [अ]श्रु विमुञ्चती (for [अ]श्रूणि मुञ्चन्ती) —^{d}) M3 करुण (for दारुण) Ś1 D1–3 दारुणार्थंप (D3 °मि)द् वच , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तदा मा परुष वच

15 ^{a}) Ś1 D1 2 पाप (for भावो) G3 मम (for तव) Dt1 Ct [अ]त्यर्थ- (for °र्थं) Ñ1 भावान्मम कृतेत्यर्थं —Dm1 om (hapl) 15^{b}–16^{c} Ñ1 illeg from एव in 15^{b} up to च in 15^{d} —^{b}) D8 G3 पापाचार-, M पापभाव- (for पाप एव) Ś1 D1–3 पापस्य हृदि वर्तते, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पाप (B3 दुष्ट) भावोसि लक्ष्मण —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D4 5 7 8 G M1 2 विनाश (for विनष्टे) G(ed) भर्तरि (for भ्रा°) Ś1 D1 2 L(ed) ह्यर्थं, Dg1 Dt1 D6 T M3 भ्रातु, D3 ज्येष्ठे (for प्राप्ते) —^{d}) V1 त्व नैव, G2 यदि त्व, G(ed) न त्वेना (for न च त्व) D1 तम् (for माम्) D3 transp त्व and माम् Dt1 D6 8 T2 Ct अवाप्स्यसे Ś1 Ñ2 B1 4 D5 7 तन्नैव (Ś1 न मे त्व, B1 त्व वैर, B4 मा नैव) समवाप्स्यसि, B3 मामात्मानमवाप्स्यसि, L(ed) नव त्व समवाप्स्यसि

16 Dm1 om 16^{abc} (cf v l 15) —^{a}) Ś1 D1 2 प्रेषितो, Ñ1 सहतो, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 प्रहितो (for संकेताद्). —^{b}) Ś1 B3 Dg1 D7 T3 समुप- (for समनु-) Ñ1 illeg for गच्छ M1 राघव ह्यनुगच्छसि —Ś1 om (hapl) 16^{c}–17^{b} B3 repeats 16^{cd} after 17^{ab} —^{c}) Ñ1 तथा, M2 यदा (for यथा) Ñ2 V1 B1 3 (both times) 4 D5 7 क्रोशमान तथा हि त्व, D1–3 विक्रोशत यथा ह्ये (D3 °प्ये)- न —^{d}) V1 Dt1 Dm1 T3 G2 नैवम्, D1 2 न त्वम्, D3 नार्थम् (for नैनम्) Ñ2 V1 B3 (second time) 4 D5 7 अभ्युपपद्यसे, B1 ययुप°, B3 (first time) समुप°, M3 अभ्यवपद्यसे Ñ1 नैन त्व नाभिपद्यसे —After 16, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1116* इय मृते भ्रातरि मे मयि वत्स्यति मैथिली ।
न चाहमाशा कुर्यां ते पाप प्रच्छन्नचारक ।

[(l 1) B4 मे भ्रातरि मृते (by transp) —(l. 2) B4 -चारिक (for चारक) Ñ2 D5 7 पापा प्रच्छन्नचारिका, V1 पापप्रच्छन्नचारिण (for the post half)]

17 Ś1 om 17^{ab} (cf v l 16) —^{ab}) D1–3 शत्रु (for रिपु) Ñ1 -चारित्रो, D4 चार त्व (for चारी त्वं) —Ñ1 illeg from 17^{b} up to स्तथै in 17^{d} D1 3 मद् (D3 °मा) र्थेमुपगच्छसि, D2 तदर्थमुपसर्पसि (for ^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नून प्रच्छन्नरूपस्त्व राम समनु (V1 B3 4 °मुप)- गच्छसि —After 17^{ab}, B3 repeats 16^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 Dg1 Dt1 Dm1 D1 3–6 8 T [अ]तर (Dg1 D8 °रे) (for °र-) V1 लिप्सुस् (for -प्रेप्सुस्) —^{d}) V1 तथेव, B3 तवैव, D2 यथेम, D3 यथैत, T1 2 तदैन, G2 तथैत, G3 न चैन (for तथैन) B3 नातिपद्यसे, Dt1 नाभिपद्यते, D5 अभि°, D7 वाभि°, G3 M3 नाभिपत्स्यसे (for नाभिपद्यसे) Ś1 D1 ततो मा (D1 मा) भ्यवपद्यसे

18 D7 reads from 18^{a} up to सर in 18^{b} in marg —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 [ऽ]स्मि, Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 D5–7 T3 M1 तु, M3 [ऽ]पि (for हि) Ñ1 मैथिल्या (for वैदेह्या) —^{cd}) Dt1 reads from ष्ठ up to र्गत in marg Ñ2 V1 B4 D5 7 प्रस्फुरमाणोष्ठो, D8 °रमाणेपि (with hiatus), M3 °माणोष्ठम् (for °माणोष्ठ) B3 क्रोधेन स्फुरमाणौष्ठो (for ^{c}) Dm1 D4 8 T1 G M अस्मि (for अभि-) Ñ1 सहसा [illegible], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नि सृतोहमथाश्रमात् (for ^{d}) Ś1 D1–3 आश्रमात्स्फुरिताग्रौ (D1 3 °ग्रो) ष्ठ क्रोधादस्मि विनिर्गत

19 D1 om (hapl ?) 19 —^{b}) Dg1 reads सताप in marg Ñ1 सतापमागत , D2 °पमोहित (for °मोहित·) —^{c}) Ś1 D2 न कृत, Ñ V1 D3 दु कृत, T2 दुष्कर (for दुष्कृत) —^{d}) Ś1 य आश्रमात्त्वमागत (sic), Ñ1 योश्रमादिह मागत , Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यस्त्व (Ñ2 B3 D7 °त्त्व) मागम (Ñ2 D5 7 °त) आश्रमात् , Dg1 Dt1 D6 T3 M3 ता विना त्वमिहा (M3 यत्व हा [sic]) गत , D2 3 आ (D3 यो) श्रमात्त्वमिहागत —After 19, Ñ1 reads 22^{ab}

20 ☞ V2 resumes from here (cf v l 3 53 1) —Ñ1 om 20^{ab} —^{a}) D8 जानता (sic) (for जानन्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वनस्थ (for समर्थं) Dt1 मा (for मा) —^{b}) Dg1 T3 अपि वारणे, Dt1 D6 अपवारणे (for विनि°) B4 राक्षसाना निवारणे —Ñ1 mostly illeg for 20^{cd} —^{d}) Dg1 गर्हितो, Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G3 M1 3 Ct निर्गतो (for नि सृतो) Ś1 D1 2 किमर्थं नि सृतस्तत , D3 किमर्थं नि सृतोश्रमात्

G 3 66 23 B 3 59 23 L 3 66 21 न हि ते परितुष्यामि त्यक्त्वा यद्यासि मैथिलीम् ।
क्रुद्धायाः परुषं श्रुत्वा स्त्रिया यत्त्वमिहागतः ॥ २१
सर्वथा त्वपनीतं ते सीतया यत्प्रचोदितः ।
क्रोधस्य वशमागम्य नाकरोः शासनं मम ॥ २२
असौ हि राक्षसः शेते शरेणाभिहतो मया ।
मृगरूपेण येनाहमाश्रमादपवाहितः ॥ २३
विकृष्य चापं परिधाय सायकं
सलीलबाणेन च ताडितो मया ।
मार्गीं तनुं त्यज्य च विक्लवस्वरो
बभूव केयूरधरः स राक्षसः ॥ २४
शराहतेनैव तदार्तया गिरा
स्वरं ममालम्ब्य सुदूरसंश्रवम् ।
उदाहृतं तद्वचनं सुदारुणं
त्वमागतो येन विहाय मैथिलीम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

---

21 ^{a}) Ś1 D1–3 तु ते, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तेन (for हि ते) —^{b}) Ś1 D2 यदपि, Ñ1 V B1 3 4 D3 6 Ct यदसि, Ñ2 D5 7 यातोसि, D1 यदिम (meta) (for यद्यासि) —After 21^{ab}, Ñ1 ins

1117* मदन्तिकमभिप्राप्त स्त्रीवाक्येन प्रचोदित ।
सर्वथास्तु स्वभावोक्त न ... राक्षस ।
इति ...
सहसा च समालोक्य स सीतागतमानस ।
अपश्यन्तत्र वैदेहीं बभूवो ... । [5]
... वीक्ष्य समन्तत ।
ददर्श पर्णशाला च ... ।
श्रिया विरहिता ... पद्मिनीमिव ।
[For l 4–8, cf 3 58 3–5]

—Thereafter Ñ1 reads 3 56 20 Ś1 om 21^{c}–22^{b} Ñ1 om 21^{cd} —^{cd}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वाक्य (for श्रुत्वा) Dg1 T3 स्त्रिया हि, D4 G1 3 M1 2 Cv g स्त्रिया यस्, T1 2 विहाय, K(ed) स्त्रियाश्च, Cm k t as in text (for स्त्रिया यत्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 स्त्रिया (B1 त्वया) श्रुत्वा विशेषत (for ^{d}). D1–3 क्रुद्ध परुषितो वाचा मत्समीपमुपा(D2 °मिहा)गत

22 Ś1 om 22^{ab} (cf v l 21) Ñ1 reads 22^{ab} after 19 —^{a}) Ñ2 (with hiatus) उपनीत, Dm1 D8 T Cm त्वविनीत D6 7 त्वपनीते, G1 M3 त्वपनीय (for त्वपनीत) —^{b}) B1 4 D1 2 G1 सीताया (for सीतया) V2 यत्प्रदेशित, Dg1 T3 प्रतिचोदित, D1 सप्रनोदनात्, D2 यत्प्रचोदनात् (for °दित) D4 तया यस्त्व प्रचोदित —D5 om (hapl ?) 22^{c}–23 Ñ1 om 22^{cd} —^{c}) B4 D2 आगत्य, Dg1 D3 T1 2 आपन्नो (for आगम्य) —^{d}) Ś1 D1–3 न कृत मम शासन, Ñ2 V B1 3 4 D7 मा(D7 ना) कृथा वचन मम, M3 नाकरोन्मम शासन

23 D8 om 23 (cf. v l 22) Ñ1 reads 23–25 after 3 56 17 —^{a}) Ñ1 illeg. for असौ हि रा. V B1 3 4 स (for हि) —^{b}) Ś1 D1–3 निहतो, B4 [अ]भि+ (for °हतो) —D4 om 23^{c}–24 Dg1 reads 23^{cd} in marg —^{c}) D3 तेन (for येन)

24 D4 om 24 (cf v l 23). For sequence in Ñ1, cf v l 23 —^{a}) Ś1 विसृज्य, Ñ1 निगृह्य (for विकृष्य) Ś1 Ñ V B1 3 D1–3 5 7 G3 प्रणिधाय (for परि°) —^{b}) Ś1 Ñ V B4 D1 5 7 स एष, B1 सुतीक्ष्ण, B3 D2 स एव (for सलील-). Ś1 D1 2 हि ताडितो, Ñ1 B1 नि(B1 च)पातितो (for च ताडितो) G3 भृश (for मया). D3 स एकबाणेन हतो मयासुर —^{c}) G1 मृगीं, G3 M1 मृगस् (for मार्गीं) Dg1 T2 Cg स, G3 om (for च). G3 भैरव- (for विक्लव-) Ś1 D1–3 मृगत्वमुत्सृज्य च विस्व(Ś1 विनश्व)स्वरो, Ñ1 विहाय माया तु महान्वनस्तदा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मृगस्य रूप तु(V B1 4 स, B3 च) विसृज्य वि(D7 स)स्वरो. —^{d}) M1 केयूरभुज (for °धर) Ś1 D1–3 निशाचर (for स राक्षस). Ñ1 क्षणात्प्रजात पुनरेव राक्षस

25 For sequence in Ñ1, cf v l 23 —^{a}) Ñ1 illeg for हतेनैव तदार्तया Ñ2 V B3 4 D5 7 ह्यभि(V1 °ति)तप्तया, G2 [ए]व तु दत्तया (for [ए]व तदार्तया). Ś1 D2 शराहत· स एष(D2 °पि)तप्तया रा, B1 शराहते वक्षसि तप्तया गिरा, D1 3 शराहतो नर्दति(D1 नर्दन) तप्तया गिरा —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 4 Dg1 D1–3 6 7 समालक्ष्य, B3 समाश्रित्य (for समालम्ब्य) Ś1 D2 मदीयमुन्नदन्, Ñ1 विदूरतो मम, V B1 3 4 D5 7 विदूरसश्रव(V1 B1 3 [m. also] D7 °य), Dg1 Dt1 Dm1 D8 T3 M3 Cr m सुदूरसुश्रव, D1 3 मदीयमुत्तम, D4 G M1 2 °सश्रय, D6 सु ... श्रय, Ck t सदूर°, Cg as in text (for °संश्रवम्). —^{c}) B4 D1–3 उदाहरन्(D2 °त्), Dg1 तदाहृत, Dt1 D6 T2 उपाहृत (for उदाहृतं) L(ed) मद् (for तद्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2, 3 5, 7 विसृज्य (for विहाय)

५८

भृशमाव्रजमानस्य तस्याधो वामलोचनम् ।
प्रास्फुरच्चास्खलद्रामो वेपथुश्चास्य जायते ॥ १
उपालक्ष्य निमित्तानि सोऽशुभानि मुहुर्मुहुः ।
अपि क्षेमं तु सीताया इति वै व्याजहार ह ॥ २
त्वरमाणो जगामाथ सीतादर्शनलालसः ।
शून्यमावसथं दृष्ट्वा बभूवोद्विग्नमानसः ॥ ३
उद्भ्रमन्निव वेगेन विक्षिपन्रघुनन्दनः ।
तत्र तत्रोटजस्थानमभिवीक्ष्य समन्ततः ॥ ४
ददर्श पर्णशालां च रहितां सीतया तदा ।
श्रिया विरहितां ध्वस्तां हेमन्ते पद्मिनीमिव ॥ ५
रुदन्तमिव वृक्षैश्च म्लानपुष्पमृगद्विजम् ।
श्रिया विहीनं विध्वस्तं संत्यक्तवनदैवतम् ॥ ६
विप्रकीर्णाजिनकुशं विप्रविद्धबृसीकटम् ।
दृष्ट्वा शून्योटजस्थानं विललाप पुनः पुनः ॥ ७ G 3 0 0 B 3 60 7 L 3 67 7

Colophon —*Sarga name* Ś1 V2 B3 D2 लक्ष्मणविगर्हण(D2 °ण), Ñ1 लक्ष्मणाभिगमन, Ñ2 D5 7 लक्ष्मण कुत्सन, V1 लक्ष्मणनिवर्हण, B1 4 D1 लक्ष्मणगर्हण(B4 °णा), D3 रामसकथन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om , Ñ2 D5 7 66, V1 65, V2 69, B3 4 D3 67, Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 59, D1 63, D4 62, D6 M3 60 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

58

☞ V1 B1 om Sarga 58 Ñ1 mostly illeg for Sarga 58 D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{b}) Dm1 G1 M [अ]थो, Cg t as in text (for [अ]धो) ❀ Cm अथो अनन्तरम् आव्रजमानस्य आगच्छत । वामलोचनस्याव पक्ष्म ❀—For 1^{ab}, Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D1–3 5 7 subst

1118* व्रजतस्तत्र तस्याथ वाम लोचनमस्फुरत् ।

[Ñ2 V2 B3 4 D5 7 व्रजमान(Ñ2 V2 °ण)स्य D1 transp तत्र and तस्य]

—^{c}) Dg1 अस्फुरच् (for प्रा°) Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D1–3 5 7 प्रास्खलच्चासकृद्रामो, G3 अस्खलच्चास्फुरद्रामो —^{d}) Ś1 D1 2 [ए]नमस्पृशत्, Ñ2 B4 D3 5 7 [अ]प्यजायत (for [अ]स्य जायते) V2 विसज्जश्च प्रजायते

2 ^{a}) Ś1 Dm1 D1–3 8 G2 3 M1 उपलक्ष्य(Ś1 D1–3 °भ्य), Ñ2 V2 B3 4 D5 7 ईदृशानि (for उपालक्ष्य) —^{b}) Dg1 हि (for सो) —^{cd}) Dg1 न, T2 G1 2 M3 Cvp नु (for तु) —M3 damaged for सीताया D4 T2 G1 2 M1 2 Cvp च (for ह) Dm1 D8 G3 M3 व्याज(M3 ज)हार पुन पुन (for ^{d}) Ś1 D1–3 अपि सीताश्रमे सा स्याद्व्याजहार पुन पुन —For 2^{cd}, Ñ2 V2 B3 4 D5 7 subst

1119* अपि क्षेम प्रियाया मे भवेदिति जगाम स ।

[B4 जगाद V2 ह, B3 4 च (for स)]

3 D6 om 3 Ś1 om 3^{cd} D1 2 transp 3^{cd} and 4^{ab} —^{c}) Ñ2 V2 B3 4 D7 ईक्षित्वा पर्णशाला च —^{d}) Ñ2 B3 4 D1–3 7 [उ]द्विग्नचेतन

4 D1 2 transp 3^{cd} and 4^{ab} —^{a}) Ś1 D2 उद्भ्रमन्निज-, D3 उद्भ्र°, G1 M2 उत्पत°, M3 उद्भ्राम्य° (for उद्भ्रमन्निव) —^{b}) V2 illeg from प up to उन्मत्त in 10^{d} Ś1 D1 3 वि(Ś1 नि)क्षिप्तो, Ñ2 D5 7 व्यक्षिपद् , Cr k विभ्रमन् (for विक्षिपन्) —^{c}) Dg1 ततस् (for first तत्र) Ś1 Ñ2 B3 4 Dm1 D1–3 5 7 8 G2 जन-, T2 °जे (for [उ]टज-) —^{d}) B3 4 अभिगम्य, Dm1 D8 अनु° (for अभिवीक्ष्य) —For 4^{cd}, G3 subst

1120* विक्षिपन्निव हस्तादीन्यङ्गानि प्रोथयन्मुहु ।
अपि क्षेम नु सीताया इति पश्यन्समन्तत ।

5 V2 illeg for 5 (cf v l 4) —^{b}) Ś1 Ñ2 B3 4 Dg1 Dm1 D1 2 5–8 transp रहिता and सीतया —^{c}) T2 हि रहिता (for विरहिता) Ñ2 B3 4 D1 5 7 दृष्ट्वा (for ध्वस्ता)

6 V2 illeg for 6 (cf v l 4) —^{a}) G3 वृक्षेण, M1 पक्षैश्च (for वृक्षश्च) —^{b}) B4 Dt1 Dm1 D1 4 8 T G1 2 M ग्लान- (for म्लान-) Ś1 D2 3 -फलद्रुम, Ñ2 B3 4 D1 5 7 M1 2 -फलद्विज(B3 °ज [sic], M1 2 °जै), Dg1 T3 G2 °द्विजै , G3 -दलाकुरै (for -मृगद्विजम्) —^{c}) M2 च (for वि-) Ś1 Ñ2 D1–3 5 7 अपि च(Ñ2 D5 7 तु) (for विध्वस्त) B3 4 श्रिया विरहितमपि (unmetrical) —^{d}) D3 G1 2 -देवत (for -दैवतम्) Dt1 Dm1 D6 8 G3 सत्यक्त वनदैवतै

7 V2 illeg for 7 (cf vl 4) —^{a}) Ś1 D1–3 -[आ]कुलजल (for -[अ]जिनकुश) —^{b}) Dg1 T3 विप्रलुप्त , Dt1 Dm1 D8 अप°, M1 3 प्रविध्वस्त- (for विप्रविद्ध-) Ś1 D3 बृसीघट, Dg1 Dm1 बृपी(Dm1 °शी)कट Ñ2 B3 4 D1 2 5 7 विप्रकीर्ण(D1 2 °वृद्ध)बृसी(Ñ2 D5 7 °पी)घट —^{c}) Ś1 Ñ2 B3 4 D1–3 5 7 T दृष्ट्वा शून्य जन(T1 2 Ch निज)स्थान —^{d}) Ś1 D1–3 G2 सुदु खित , L(ed) [अ]तिदु खित (for पुन पुन) ❀ Ct रुदन्तमित्यादेराश्रमो विशेष्य । वर्णनीयमयीभावेन कवेरपि सनिदितवैपरीत्य ❀

G 3 0 0 हृता मृता वा नष्टा वा भक्षिता वा भविष्यति ।
B 3 60 8 निलीनाप्यथवा भीरुरथवा वनमाश्रिता ॥ ८
L 3 67 7 गता विचेतुं पुष्पाणि फलान्यपि च वा पुनः ।
अथवा पद्मिनीं याता जलार्थं वा नदीं गता ॥ ९
यत्नान्मृगयमाणस्तु नाससाद वने प्रियाम् ।
शोकरक्तेक्षणः शोकादुन्मत्त इव लक्ष्यते ॥ १०
वृक्षाद्वृक्षं प्रधावन्स गिरींश्चापि नदान्नदीम् ।
बभूव विलपन्रामः शोकपङ्कार्णवप्लुतः ॥ ११

अस्ति कच्चित्त्वया दृष्टा सा कदम्बप्रिया प्रिया ।
कदम्ब यदि जानीषे शंस सीतां शुभाननाम् ॥ १२
स्निग्धपल्लवसंकाशां पीतकौशेयवासिनीम् ।
शंसस्व यदि वा दृष्टा बिल्व बिल्वोपमस्तनी ॥ १३
अथवार्जुन शंस त्वं प्रियां तामर्जुनप्रियाम् ।
जनकस्य सुता भीरुर्यदि जीवति वा न वा ॥ १४
ककुभः ककुभोरूं तां व्यक्तं जानाति मैथिलीम् ।
लतापल्लवपुष्पाढ्यो भाति ह्येष वनस्पतिः ॥ १५

8 V2 illeg for 8 (cf v l 4) —^{a}) N2 Dg1 D7 हृता Dm1 D4 8 G वि, D4 च (for first वा) —^{b}) Ś1 D1–3 तपस्विनी (for भविष्यति) —^{c}) B4 Dg1 विलीना, G3 लीना वा Ñ2 B3 4 D5 7 हि, T1 2 तु (for [अ]पि) D1 भीता (for भीरुर्) —Dt1 reads 8^{d} in marg —^{d}) Ñ2 B3 4 D5 7 यदि वा, D1 [अ]प्यथवा (for अथवा) Ś1 [अ]रण्यम् (for वनम्) ❀ Cg अथवा निर्जनतया भीरु सती गूढं वनमागता ❀

9 V2 illeg for 9 (cf v l 4) —^{b}) Ś1 D2 3 [इ]-त्यथ वा, Ñ2 B3 4 D4 5 7 G1 2 M [अ]पि हि वा (B3 -वा, B4 हिता), D1 [इ]वाथ वा (for [अ]पि च वा) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 जलार्थे —After 9, B3 reads 12^{ab}.

10 V2 illeg up to उन्मत्त in ^{d} (cf v l 4) B3 reads 10–11 in marg —^{a}) G1 3 यत्ता (for यत्नान्) Ś1 B3 D1 2 [ऽ]पि, D3 हि (for तु) —^{b}) D3 यदा (for वने) —After 10^{ab}, Ś1 D1 2 ins

1121^{*} जनकस्य सुता भीरुमथ पप्रच्छ राघव ।

—After 10^{ab}, D3 reads 11^{cd} —Ś1 D1 2 om 10^{c}–12^{b} —^{c}) B3 कोपाद्, Dt1 Dm1 D6 8 श्रीमान् (for शोकाद्) —^{d}) D7 उन्मत्तो लक्ष्यते यथा

11 Ś1 D1 2 om 11, B3 reads 11 in marg (cf v l 10) —^{a}) Ñ2 D5 धावति च, B3 °वश्च, D7 हि वावति (corrupt) (for प्रधावन्स) —^{b}) D4 G1 M2 3 गिरींश्चा (G1 °रिं चा)थ, T1 2 गिरेश्चाद्रि (for गिरींश्चापि) Ñ2 B4 D5 7 नदीं नदात् (by transp), V2 नदीस्तथा, B3 वनान्यपि, Dt1 D6 Ct नदीनद, G3 °न्नदी (for नदान्नदीम्) D3 शैलाच्छैल वनाद्वनद ❀ Ct नदीनद नदीसवन्धि नदम्। जातावेकवचनम्। नारा इति लोकप्रसिद्धम्। नदा पश्चिमप्रवाहा इति कतक। पश्चिमप्रवाहाया अपि नदत्वव्यवहाराभावाच्चिन्त्यं तत् ❀ —D3 reads 11^{cd} after 10^{ab} —^{c}) Dt1 D6 बभ्राम (for बभूव) Dm1 D8 G3 बभ्राम विपिने दीन, D3 न बभौ स तदा राम —^{d}) B4 -पकपरि-, Dt1 -शकार्ण -, G1 -भारार्णव- (for -पङ्कार्णव-) V2 Dg1 D3 6 T3 M1 Cm शोकार्णव (V2 °कांतर)परिप्लुत, D5 7 G3 शोक(G3 दुःख)पकार्णवे प्लुत ❀ Cm उन्मत्त इवेत्यत्र इवशब्दोऽस्मिञ्श्लोके सर्वत्र समन्वनीय। शोकरक्तेक्षण इव शोकादुन्मत्त इव शोकात्प्रधावन्निव विलपन्निव शोकार्णवपरिप्लुत इव लक्ष्यत इति सम्बन्ध. ❀

12 Ś1 D1 2 om 12^{ab} (cf v l 10) —B3 reads 12^{ab} after 9 —^{a}) Dg1 D4 G3 M3 Cmpg अपि (for अस्ति) Dg1 1 M1 3 Cmp काचित् (for कच्चित्) Dt1 पृष्टा (for दृष्टा) —V2 illeg for 12^{b} —^{b}) B3 D3 मम, Dm1 च न, D8 -वन- (for प्रिया) B4 D5 7 M1 मम, G3 om (for प्रिया) —^{c}) V2 ता शस (for कदम्ब) Ś1 किं न, L(ed) ननु (for यदि) —^{d}) Ś1 मम (for शस) M2 प्रियानना Ñ2 B3 4 D5 7 नि शक (Ñ2 °क) कथयस्व मे. ❀ Ct यदीति। वेदा यदि प्रमाणमितिवत्. ❀

13 ^{a}) Ś1 V2 D1–3 -पल्लवसच्छ(D2 °प, D3 °ठि)व- Ñ2 B3 4 D5 7 पर्णफलच्छाय-(B3 °या), Cm g °सकाशा (for -पल्लवसकाशा) —^{b}) Ñ2 D5 7 नीप- (sic) (for पीत) D1 -वाससी (sic) (for -वासिनीम्) —After 13^{ab}, M3 reads 16^{cd} —^{c}) Ś1 D2 3 6 शस त्वं (for शसस्व) Ñ2 V2 B3 4 Dt1 Dm1 D3 5–7 सा दृष्टा, M2 दृष्टा सा (for वा दृष्टा) —^{d}) Dg1 D1 2 8 -स्तनीं, Cg as in text (for -स्तनी)

14 ^{a}) Ñ2 V2 B3 4 D5 7 G2 3 M1 3 शसस्व (for शस त्व) —After 14^{a}, D3 reads सीता शुभानना and then wrongly repeats 13 —^{b}) Ś1 Ñ2 B4 D2 3 5 7 आर्जव- (for अर्जुन-) D1 प्रिया मे जीवितप्रिया. —D5 om (hapl) 14^{c}–16 —^{c}) Dg1 D2 3 सुता (for सुता) V2 D2 3 भीरु, Dg1 Dt1 D6 तन्वी (Dg1 °न्वीं), M2 भीता (for भीरुर्) —^{d}) Dg1 D2 जानाति (D2 °सि) (for जीवति)

15 D5 om 15 (cf v l 14) —^{a}) Ñ2 V2 D2 3 7 T G M1 2 Cvp करभोरु, Ckp as in text (for ककु°) Ś1 करभ करभोरू ता —^{b}) Dm1 D3 8 जानासि Ś1 D2 मत्प्रिया, D1 3 [अ]य (D3 मे) प्रिया (for मैथिलीम्) Ñ2 B3 4 D7 अय व्यक्तमवैति ह (D7 हा), V2 अय नून विजानाति ❀ Cg केचित्करभोरूमिति वदन्ति तत्प्रकृतशैलीविरुद्ध। कदम्ब कदम्बप्रिया बिल्व बिल्वोपमस्तनीत्येव ह्युच्यते. ❀ —V2 om.

भ्रमरैरुपगीतश्च यथा द्रुमवरो ह्ययम् ।
एष व्यक्तं विजानाति तिलकस्तिलकप्रियाम् ॥ १६
अशोक शोकापनुद शोकोपहतचेतसम् ।
त्वन्नामानं कुरु क्षिप्रं प्रियासंदर्शनेन माम् ॥ १७
यदि ताल त्वया दृष्टा पक्वतालफलस्तनी ।
कथयस्व वरारोहां कारुण्यं यदि ते मयि ॥ १८
यदि दृष्टा त्वया सीता जम्बु जाम्बूनदप्रभा ।
प्रियां यदि विजानीषे निःशङ्कं कथयस्व मे ॥ १९
अथवा मृगशावाक्षीं मृग जानासि मैथिलीम् ।
मृगविप्रेक्षणी कान्ता मृगीभिः सहिता भवेत् ॥ २० G 3 0 0 B 3 60 23 L 3 67 18

15^{cd} —^{c}) D4 G M Cg यथा, Cv तथा (for लता-) D2 reads पल्लव in marg Dt1 पुष्पाग्रो (for °ग्र्यो)

16 D5 om 16 (cf v l 14) —^{a}) D2 उपकीर्णश्च (for °गीतश्च) —^{b}) Dm1 D4 6 8 G1 M3 Ct तथा Dt1 Dm1 D6 8 Ct [अ]सि (for [अ]यम्) Ś1 D2 सर्ववल्ली-विभूषित (D2 °वधूप्रिय), Ñ2 B3 4 D7 यथाय सु(B3 °र्यश्च)महोच्छ्रित, V2 विभ्रद्रूपमनुत्तम —M3 reads 16^{cd} after 13^{ab} —^{c}) Ś1 V2 D1 2 वि(D2 व्य)जानीते, Dt1 विजा..., G1 व्य° (for विजानाति) Ś1 D2 तिलकोपमा, D1 °कोज्वल (for °कप्रियाम्) —After 16, V2 (mostly illeg) ins

1122* मैथिली . . . . ।

17 ^{a}) V2 अथवेमा वरारोहा —^{b}) Dt1 D6 -चेतन (for °सम्) ꕥ Cg स्ववचनकरणाय स्तौति । शोकापनुदेति । पचाद्यच् गुणाभाव आर्ष ꕥ —V2 om 17^{cd} —^{c}) B4 कुरुष्वातं (for कुरु क्षिप्र) Ś1 D1–3 विशोक कुरु शीघ्र त्व(D3 वै शीघ्र), Ñ2 D5 7 त्वत्समान कुरुष्वातं —^{d}) Ś1 Ñ2 B3 4 Dm1 D1–3 5 7 8 G1 3 M2 3 -सद्दर्शनाद्धि (for °नेन)

18 ^{a}) Ś1 त्वयापि सा, Ñ2 D5 7 सा तु त्वया, D1 2 त्वया ताल (by transp), D3 त्वया दाव (sic) (for ताल त्वया) B3 4 सा यदि स्यात्त्वया दृष्टा(B4 सीता) —^{b}) Ñ2 B3 D5 7 तरु(B3 तृण, D5 °स)राज- (for पक्वताल) Dg1 Dt1 D4 6 T1 3 G3 [उ]पम, D3 -निभ-, G2 -पद- (for फल-) Ś1 V2 D1 2 G1 ताल(D1 बाल [sic])पक्व(V2 तरुसस्य, G1 पक्वलाभ [sic])निभस्तनी —^{d}) Ś1 B3 4 D1 2 करुणा (for कारुण्य) V2 सीता सुरसुतोपमा —After 18, D1 ins

1123* रम्भा जानाति रम्भोरू सादरत्वान्न सशय ।
कथयस्व महाभागा यदि जानासि मे प्रियाम् ।

19 Ñ2 B3 4 D5 7 om 19–28 —^{a}) Dt1 D6 जवो (for सीता) —^{b}) Dg1 Dm1 D8 T3 G3 जवो, Cg as in text (for जम्बु) Dg1 D4 G2 3 M2 Cg जवुफलोपमा(G2 3 °मा), Dm1 D8 T3 जवुफलप्रिया, G1 °नदोपमा (for °नद-प्रभा) Dt1 D6 T1 जाबूनदसमप्रभा ꕥ Cv जवूफलौपम्य वर्णत, Cm स्निग्धत्वेन जवूफलौपम्य न तु वर्णत ।, Cg जवु अम्बार्थनद्योर्ह्रस्व इति ह्रस्वत्व एङ्ह्रस्वात्सम्बुद्धेरिति सुलोप । स्निग्धताकारेण जवुफलौपम्य ꕥ —For 19^{ab}, Ś1 V2 D1–3 subst

1124* जम्बु जम्बूफलोष्ठी सा यदि दृष्टा भवेत्त्वया ।

[V2 चारु (for जम्बु) V2 D3 निंब, D1 जनु, D2 जव- (for जम्बू-) Ś1 -फला पूर्णे (sic), D2 °ष्ठीव (for -फलोष्ठी सा) Ś1 मा दृष्टा च त्वया यदि (for the post half)]

—^{c}) B3 Dt1 D6 विजानासि (for °नीषे) Ś1 D1–3 प्रिया ता चारुसर्वांगी, V2 मैथिली मधुराभाषा (sic) —^{d}) V2 नि शक, G2 नि शठ, G3 नि सग (for नि शङ्क) —After 19, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1125* अहो त्व कर्णिकाराद्य सुपुष्पै शोभसे भृशम् ।
कर्णिकारप्रिया साध्वीं शस दृष्टा प्रिया यदि ।
चूतनीपमहासालान्पनसान्कुररास्तथा ।
दाडिमानपि तान्गत्वा दृष्ट्वा रामो महायशा ।
वकुलानथ पुनागाश्चन्दनान्केतकास्तथा । [5]
पृच्छन्रामो वने भ्रान्त उन्मत्त इव लक्ष्यते ।

[(l 1) M1 कर्णिकारस्य Dg1 Dt1 D4 6 पुष्पित, D8 स्वपुष्पै (for सुपुष्पै) Dg1 T2 M3 शोभने (for °से) —(l 2) Dm1 D4 8 T1 2 M1 3 प्रिया साध्वी (for प्रिया साध्वीं) Dt1 D6 G3 transp प्रिया and यदि —(l 3) Dt1 कुन्ननीप- (for चूत-नीप-) T1 2 G2 कुरनाधवान्, G3 M1 2 °वास्तथा(G3 °दा) (for °रास्तथा) M3 तालान्कुरवकास्तथा (for the post half) —(l 4) T1 2 अमनान्, G1 अर्चितान् (for अपि तान्) G2 पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Dm1 D8 G3 महाबल (for °यशा) ꕥ Cm दाडिमान् राम परिपप्रच्छेति शेष । अन्यथा उत्तरत्र रामशब्दोतिरिच्येत । यद्वा चूतेत्यादि श्लोकद्वयमेकान्वयम् । तत्रैको रामशब्दो यौगिक । अन्यस्तु रूढ ꕥ —(l 5) Dm1 D8 चपकान् (for चन्दनान्) —For l 5, Dg1 D4 S subst

1125(A)* मल्लिका माधवीश्चैव चम्पकान्केतकीस्तथा ।

[M3 मल्लिकान् D4 G1 3 M2 मालतीश्च (for माधवीश्च) G2 M1 केतकास् (for °कीस्) G3 तदा (for तथा)]

20 Ñ2 B3 4 D5 7 om 20 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 D2 अथ त्व (for अथवा) V2 अथ . . . ता —^{b}) M3 मृगो (for मृग) V2 M3 जानाति (for °सि) Ś1 V2 D1–3 जानकी —^{c}) *Ś1 -विप्रेक्षिणी, Dm1 D8 -विप्रेक्षणा*, L(ed) -विक्षोभिणी (for -विप्रेक्षणी) —^{d}) D2 वने (for भवेत्) Ś1 V2 D1 3 मृगीभि सहिता वने ꕥ Cv अथवा मृगशावाक्षीमित्यादि । हा सीतेत्येतत्पर्यन्तमेक वाक्यम् । आरम्भेति-करणान्यवसानेतिकरणानि च वाक्यानि च भवति ।, Ct मृगीभि सहिता भवेदित्यादौ सभावनाया लिङ् । तत्र तत्र सभावनाबीज मृगविप्रेक्षणीत्यादि(Ct °णीत्व) ꕥ

G 3 0 0
B. 3 60 24
L 3. 67 19

गज सा गजनासोरूर्यदि दृष्टा त्वया भवेत् ।
तां मन्ये विदितां तुभ्यमाख्याहि वरवारण ॥ २१
शार्दूल यदि सा दृष्टा प्रिया चन्द्रनिभानना ।
मैथिली मम विस्रब्धः कथयस्व न ते भयम् ॥ २२
किं धावसि प्रिये नूनं दृष्टासि कमलेक्षणे ।
वृक्षेणाच्छाद्य चात्मानं किं मां न प्रतिभाषसे ॥ २३
तिष्ठ तिष्ठ वरारोहे न तेऽस्ति करुणा मयि ।
नात्यर्थं हास्यशीलासि किमर्थं मामुपेक्षसे ॥ २४
पीतकौशेयकेनासि सूचिता वरवर्णिनि ।
धावन्त्यपि मया दृष्टा तिष्ठ यद्यस्ति सौहृदम् ॥ २५
नैव सा नूनमथवा हिंसिता चारुहासिनी ।
कृच्छ्रं प्राप्तं हि मां नूनं यथोपेक्षितुमर्हति ॥ २६
व्यक्तं सा भक्षिता बाला राक्षसैः पिशिताशनैः ।
विभज्याङ्गानि सर्वाणि मया विरहिता प्रिया ॥ २७
नूनं तच्छुभदन्तोष्ठं सुनासं शुभकुण्डलम् ।
पूर्णचन्द्रनिभं ग्रस्तं मुखं निष्प्रभतां गतम् ॥ २८
सा हि चम्पकवर्णाभा ग्रीवा ग्रैवेयशोभिता ।
कोमला विलपन्त्यास्तु कान्ताया भक्षिता शुभा ॥ २९

---

21 Ñ2 B3 4 D5 7 om 21 (cf v l 19) —^{a}) V2 यदि मे, Dg1 गजेद्र (for गज सा) V2 राजोरूर् (for -नासोरूर्) Ś1 गजयूथप वामोरूर्, D2 मृगयूथपनासोरूर् —^{b}) Ś1 D2 गज त्वया, D1 3 त्वया वने, D4 भवेत्त्वया (by transp), M3 प्रिया भवेत् (for त्वया भवेत्) V2 त्वया दृष्टा वरानना —^{cd}) Ś1 D1–3 न ह्यस्त्य(Ś1 यद्यस्ति)विदित तुभ्यम्, G2 त्वा मन्ये विदित मह्यम् (for °) D1 मम (for वर) V2 वन्यस्याविदित किंचित्तेह वरवारण

22 Ñ2 B3 4 D5 7 om 22 (cf v l 19) D6 reads 22 twice —^{a}) Ś1 D1–3 दृष्टा सा (by transp), G2 ते दृष्टा (for सा दृष्टा) —After 22^{a}, G3 reads in brackets 25^{d}–26 —^{b}) Dm1 D8 चद्रसमानना, G3 °मसानना, M2 °शुभानना —^{c}) M2 विस्रब्ध Ś1 V2 D1–3 शार्दूलभयवित्रस्ता, M3 शार्दूल भव विस्रब्ध —^{d}) Ś1 D2 [आ]श्रमे (Ś1 [आ]शु मे) शुभा (for न ते भयम्) ❁ Cv मैथिली मम विस्रब्ध कथयस्व न ते भयमिति पाठ ❁

23 Ñ2 B3 4 D5 7 om 23 (cf v l 19) —^{a}) D3 कि यातासि, D4 क्रीडावति (for कि धावसि) —V2 illeg for धावसि प्रिये Ś1 V2 Dg1 D2 3 T2 3 M1 3 दूर(D2 °रे) (for नून) —^{b}) M2 अदृष्टा (for दृष्टासि) —^{cd}) Ś1 D1–3 वृक्षेणा(D3 °क्षैरा)वृत्य, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T Cg वृक्षैरा° (for वृक्षेणाच्छाद्य) Dt1 चात्म (for चात्मान) Ś1 D2 कस्मात्, D6 om , T2 किं मा स- (for किं मा न) V2 वृक्षेणात्मानमावार्य कि च मा नाभिभाषसे

24 Ñ2 B3 4 D5 7 om 24 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 सतिष्ठसि, L(ed) सतिष्ठ त्व (for तिष्ठ तिष्ठ) —^{b}) M2 [s]स्मिन् (for ऽस्ति) V2 दृष्टामिव (illeg) —^{c}) G1 मा (for न), Ś1 D1 Crk हास- (for हास्य-) D6 om असि —^{d}) Ś1 V2 D1–3 किं मामार्तमुपेक्षसे

25 Ñ2 B3 4 D5 7 om 25 (cf v l 19) —^{ab}) Dg1 D2 [अ]पि (for [अ]सि) Ś1 सुवृता, L(ed) सवृता (for सूचिता) V2 पीतेन वाससा भीरु रुचिरा शुभदर्शने —^{c}) Ś1 Dg1 D1–3 T2 [अ]सि, V2 [इ]व (for [अ]पि)

26 Ñ2 B3 4 D5 7 om 26 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 D1 2 नैषा, G2 नेव (for नैव) V2 अथवा नैव सा नून —^{b}) Ś1 V2 D1 न हि सा, D3 नास्ति सा (for हिंसिता) Dm1 D8 G3 -वर्णिनी (for हासिनी) D2 न हि मा वा सुहासिनी —V2 illeg for 26^{cd} —^{c}) Ck कृच्छ्र- (for कृच्छ्रं) Ś1 D1 2 एव (for नून) D3 कृच्छ्र प्राप्ता च मा नून —^{d}) Dm1 D8 M3 यतो, D3 न मा, T2 अथ (for यथा) Ct अपेक्षितु, Ctp also as in text (for [उ]पेक्षितुम्) Dg1 D4 6 T1 G1 M3 अर्हसि (for °ति) Ś1 D2 न स(D2 सा)प्रेक्षितुमिच्छति, D1 4 न चोपेक्षितुमर्हसि ❁ Cm यथा येन प्रकारेण नोपेक्षितुमर्हति नूनम्।, Cg यथा येन कारणेन उपेक्षितु नार्हति नूनम्।, Ck नैवसेत्यादि। अहिंसितेति पदम्। चारुहासिनी सा अथवा नूनमहिंसिता नैव, हिंसितैव ❁

27 Ñ2 B3 4 D5 7 om 27 (cf v l 19) V2 om 27–35 —^{b}) G1 पिशिताननै (for °शनै) —^{c}) D2 विभेद्यागानि, L(ed) विशल्य° (for विभज्या°) —^{d}) D1 प्रिये (for प्रिया)

28 Ñ2 V2 B3 4 D5 7 om 28 (for V2, cf v l 27 and for others, 19) —^{a}) D3 तस्यास् (for नून) D1 ते (for तच्) —^{b}) Ś1 सुनस, Dt1 सुना , D1 उन्नत (for सुनास) T1 2 G2 M2 चारु- (for शुभ-) Ś1 D1–3 -लक्षण (for -कुण्डलम्) —^{c}) K(ed) -चद्रमिव Ś1 D1–3 वक्र, G1 सुभ्रू- (for ग्रस्त) —^{d}) Ś1 D1 2 सद्यो, D3 नून (for मुख) —After 28, Ś1 D1–3 ins

1126* भक्षित भयदीनाक्ष राक्षसैः पिशिताशनैः ।

[D3 भयभीताक्ष]

29 V2 om 29 (cf v l 27) For 29–31, Ñ2 B3 4 D5 7 subst 1128* —^{a}) D6 चदन- (for चम्पक-) Ś1 D1–3 सा च चपक(Ś1 चार्वङ्ग)हेमाभा —^{b}) Ś1 D1–3 ग्रैवेयभूषिता(D3 °षणा), Dt1 D6 °कोचिता (for °शोभिता) —G3 om 29^{cd} —^{c}) D1 मे, D3 च (for तु) Ś1 D2 कोमला विमला क्षामा —^{d}) D2 मम (for शुभा).

नूनं विक्षिप्यमाणौ तौ बाहू पल्लवकोमलौ ।
भक्षितौ वेपमानाग्रौ सहस्ताभरणाङ्गदौ ॥ ३०
मया विरहिता बाला रक्षसां भक्षणाय वै ।
सार्थेनेव परित्यक्ता भक्षिता बहुबान्धवा ॥ ३१
हा लक्ष्मण महाबाहो पश्यसि त्वं प्रियां क्वचित् ।
हा प्रिये क्व गता भद्रे हा सीतेति पुनः पुनः ॥ ३२

इत्येवं विलपन्रामः परिधावन्वनाद्वनम् ।
क्वचिदुद्भ्रमते वेगात्क्वचिद्विभ्रमते बलात् ।
क्वचिन्मत्त इवाभाति कान्तान्वेषणतत्परः ॥ ३३
स वनानि नदीः शैलान्गिरिप्रस्रवणानि च ।
काननानि च वेगेन भ्रमत्यपरिसंस्थितः ॥ ३४

G 3 0. 0
B 3 60. 37
L 3 67 35

30 V2 om 30 (cf v l 27) For subst in Ñ2 B3 4 D5 7, cf v l 29 and 31 —^{a}) Ś1 D1-3 नून विलपमानाया —^{b}) Ś1 D2 नव- (for बाहू) —^{c}) Ś1 D2 वेपमानाया (for °ग्रौ) —^{d}) Ś1 Dm1 D1-3 8 -[आ]भरणौ भुजौ (D1 3 शुभौ) (for -[आ]भरणाङ्गदौ) —After 30, Ś1 D1-3 G3 ins

1127* राक्षसाना तु घोराणा मध्ये सा शुभलक्षणा ।
व्याघ्रमध्यगतेवासीद्धरिणी त्रस्तलोचना ।

[G3 om l 1 —(l 2) G3 [अ]सौ (for [आ]सीद्) D1 G3 रक्तलोचना]

31 V2 om 31 (cf v l 27) —^{a}) D1-3 transp विरहिता and बाला Ś1 मया बाला च रहिता —Dm1 M2 om, while D8 reads 31^{bc} in marg —^{b}) Ś1 D1-3 वशमागता (for भक्षणाय वै) —^{c}) Ś1 D1-3 T2 G1 3 सार्थे (T2 °ध्ये)नैव(Ś1 °न वै, D1 °न च, G1 °न तु) (for सार्थेनेव) G3 M1 परिभ्रष्टा (for °त्यक्ता) —^{d}) Ś1 D1-3 हत(D3 हीन)बाधवा —For 29-31, Ñ2 B3 4 D5 7 subst

1128* भक्षिता चेपमानाङ्गी प्रशस्ताभरणप्रिया ।
बभूव घोररूपाणा मध्ये सा शुभदर्शना ।
विलपन्त्यथ शोकेन वैदेही तनुमध्यमा ।
अथवा भक्षिता घोरै राक्षसैः कामरूपिभि ।
सा तु एव परित्यक्ता भक्षिता तु प्रिया मम । [5]
मम सा कुत्र कुत्रेति सीतेति च पुन पुन ।

[(l 1) B4 विस्रब्ध- (for प्रशस्त) B3 वित्रस्ताभरणा श्रिया (for the post half) —(l 5) Note hiatus between तु and एव B3 सात्वयतु, B4 सा त्वेव तु (for सा तु एव) B3 4 मे (for second तु) B3 च सा, B4 वरा (for मम) —(l 6) B3 कुत्रेति, B4 हृत्यथेति (for कुत्रेति)]

32 V2 om 32 (cf v l 27) Ś1 Ñ2 B3 4 D1-3 5 7 read, M2 3 repeat 32^{ab} after 34 —^{b}) B4 पश्यामि त्व, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 G M3 Ct °से त्व, M1 पश्य सीता (for पश्यसि त्व) B4 कुत (for क्वचित्) —After 32^{ab}, Ś1 D1-3 ins

1129* शीघ्रमाख्याहि शोकार्तं कस्मात्त्व नाभिभाषसे ।

—B3 4 om 32^{c}-33^{d} Ñ2 om 32^{cd} —^{c}) Ś1 D1-3 हा मया सा परित्यक्ता ❀ Cg हा सीत इति वक्तव्ये हा सीतेति सन्धिरार्ष ।, Ct हा सीते इकारलोप आर्ष ❀ —After 32, Dg1 reads 33^{ef} —After 32, D3 ins

1130* मया बाला समानीता रक्षसा भक्षणाय वै ।
क्षुद्रेण पापशीलेन स्वपौरुषमजानता ।

[For l 1, cf 31^{ab}]

33 V2 33 (cf v l 27). B3 4 om 33^{a-d} (cf v l 32) —^{b}) Ś1 D1-3 पर्यधावद्(Ś1 °वन् [sic]) (for परिधावन्) Ñ2 D5 7 परिश्रातो वने वने —^{cd}) Dg1 T3 उत्पद्य(T3 °त)ते, G3 विभ्र° (for उद्भ्रमते) Dt1 Dm1 D4 योगात्, D5 7 देशान् (for वेगात्) D1-3 क्वचिद्द्राव वेगाच्च (D1 °गेन) (for ^{c}) Dg1 T3 उद्भ्रमते, D1 3 उद्भ्राम्यते, D2 च भ्राम्यते (for विभ्रमते) Ś1 क्वचिद्द्राव सावेग क्वचिच्च भ्राम्यते वनात्, Ñ2 क्वचित्परिभ्रमते देशान्क्वचिल्लघ्वद्विजते पुन (sic) —Dg1 reads 33^{ef} after 32 —^{e}) Ś1 त्रस्त (for मत्त) —^{f}) M3 सीता- (for कान्ता-) Ś1 D2 -लालस (for -तत्पर) —For 33^{ef}, Ñ2 B3 4 D5 7 subst

1131* स उन्मत्त इव भ्रान्तो ह्यन्वेषत परस्परम् ।

[B3 4 [ऽ]न्वेषयत्ता (for ह्यन्वेषत)]

—After 33, Ś1 D1-3 ins

1132* क्वचित्स्खलन्क्वचिद्वीक्षन्क्वचिद्धावन्क्वचित्पतन् ।
उच्चैर्नीचैश्च विक्रोशन्सीते सीते च जानकि ।

[(l 1) D1 ईक्षन्, D2 वीक्ष्य (for वीक्षन्) —(l 2) D3 reads second सीते in marg D1 3 [इ]ति (for second च)]

34 V2 om 34 (cf v l 27) —^{ab}) Ñ2 D5 7 च सर्वाणि, Dm1 नदीन्शैलान् (sic), D3 नदी पश्यन्, D8 T2 नदी° (for नदीः शैलान्) Ś1 पश्यन्, Dg1 D1 2 गिरीन् (for गिरि-) D1 [अ]पि (for च) B3 4 वनानि भूभृतश्चैव स हि प्रस्रवणानि च —^{cd}) Ś1 D2 स, D1 3 सु- (for च) Dm1 D8 भ्रमन् (for भ्रमति) Dg1 T3 G3 [उ]परि, Dm1 D8 विपरि- (for [अ]परि-) Ś1 D1-3 निष्ठित (D2 °तान्) (for -संस्थित) Ñ2 D5 7 अन्वेषमाणो वेगेन परिभ्रमण-संस्थित, B3 4 वेगेन भ्र(B3 र [sic])मते तत्र राघव परिसंस्थित —After 34, Ś1 Ñ2 B3 4 D1-3 5 7 read, while M2 3 repeat 32^{ab}.

G 3 0 0
B 3 60 38
L 3 67 36

तथा स गत्वा विपुलं महद्वनं
परीत्य सर्वं त्वथ मैथिलीं प्रति ।
अनिष्ठिताशः स चकार मार्गणे
पुनः प्रियायाः परमं परिश्रमम् ॥ ३५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

५९

दृष्ट्वाश्रमपदं शून्यं रामो दशरथात्मजः ।
रहितां पर्णशालां च विध्वस्तान्यासनानि च ॥ १
अदृष्ट्वा तत्र वैदेहीं संनिरीक्ष्य च सर्वशः ।
उवाच रामः प्राक्रुश्य प्रगृह्य रुचिरौ भुजौ ॥ २
क्व नु लक्ष्मण वैदेही कं वा देशमितो गता ।
केनाहृता वा सौमित्रे भक्षिता केन वा प्रिया ॥ ३

35 V2 om 35 (cf v l 27). —a) Dt1 D6 T1 3 तदा B3 D7 [अ]नु, B4 D1 2 5 तु, M1 *inf lin pr m* (for स) Dg1 रामो (for गत्वा) Ś1 D1–3 विलपन् (for विपुलं) —b) Ś1 Ñ2 B3 4 D1–3 विचित्य, D5 7 विविच्य (for परीत्य) Ñ2 B4 D5 7 मैथिलीकृते, D3 °ली शुभा (for मैथिलीं प्रति) —c) Ś1 D2 3 अनिश्चितत्वात्, Ñ2 B3 4 D5 7 अनु(Ñ2 °नि)ष्ठितस्तत्, Dg1 Dm1 D8 T3 G2 3 अधिष्ठि°, D1 अनिश्चि°, M2 अनुष्ठि° (for अनिष्ठिताश) D1 च (for स) Ñ2 B4 D3 5 7 Ck मार्गणैर्(D3 7 °ण) (for मार्गणे) —d) G1 Ck परिश्रम (for °श्रमम्) Ñ2 B3 4 D5 वन(D5 °ने) यथाकाममथो निरतर, D7 यथा तथा काममथो निरतर

Colophon —*Sarga name* Ś1 रामविलाप, Ñ2 B3 4 D1 3 5 7 राम(D1 श्रीराम)परिदेवन(D1 3 °न), D2 सीताप्रमार्गे रामविलाप —After Sarga name, Ñ2 ins अय सर्गः क्वचिन्न दृश्यते —*Sagra no* (figures, words or both) Ś1 B3 4 D2 om , Ñ2 D5 7 67, Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 60, D1 64, D3 68, D4 63, D6 M3 61 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

59

V2 continues the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम —Before 1, Ñ2 B3 4 D5 7 ins

1133* चचाल चासकृद्दीनो वेपथुश्चाप्यजायत ।
उपलभ्य निमित्तानि ह्यशुभानि मुहुर्मुहु ।
अपि स्वस्ति भवेत्तस्या वैदेह्या रघुनन्दन ।
एवमुक्त्वा ततो रामो लक्ष्मण दीनमानसम् ।
सुमहद्रक्षसा स्थान जनस्थान ददर्श ह ।   [5]

[For this, cf 3 58 1–3 —(l 1) D5 सो, D7 वा (for the first च) B3 स महादीनो (for चासकृद्दीनो) B3 4 [अ]स्य (for [अ]पि) —(l 2) Ñ2 D5 7 अशुभानि (with hiatus) (for ह्य°) —D5 om l 5 —(l 5) D7 जनस्थाने]

1 a) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 7 स तु दृष्ट्वा जनस्थान, D5 सुमहद्रक्षसा स्थान —D7 reads 1bc twice —b) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 शून्य (for रामो) —c) D1 सीतया (for रहिता) Dg1 Dt1 (also) D1 पर्णशालाया (for पर्णशाला च) —Ñ1 illeg for 1d–2a —d) Ñ2 V2 B3 Dt1 Dm1 D1 3 5 7 8 G2 3 Ct प्रविद्धानि, V1 B1 4 प्रवृद्धानि, D4 G1 M2 विप्रविद्ध- (for विध्वस्तानि) Ś1 D2 सीतयापरिमण्डिता.

2 Ñ1 illeg for 2a (cf v l 1). —b) Ś1 Ñ2 V1 B1 D1 7 M3 स निरीक्ष्य, G2 त निरीक्ष्य (for संनिरीक्ष्य) Dm1 D8 M सर्वत (for सर्वश) —After 2ab, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1134* अब्रवील्लक्ष्मण दीनो मुखेन परिशुष्यता ।

[Ś1 लक्ष्मणेदानीं, D1 लक्ष्मण रामो (for लक्ष्मण दीनो)]

—Thereafter they read 3 (followed by 1136*)

—c) Ś1 Ñ1 D1 3 विक्रुश्य, V B1 3 4 D5 प्रकुश्य, D2 विक्रुष्ट ; L(ed) विक्रम्य (for प्राक्रुश्य) —d) Ś1 Ñ1 विमलौ, B4 विपुलौ (for रुचिरौ) D8 शुभौ (for भुजौ) Dg1 परिगृह्य शुभौ भुजौ, T3 परिगृह्य भुजावुभौ —After 2, Ś1 ins :

1135* एतयोरेव सामर्थ्यमस्मिन्किं च वने भवेत् ।

[L(ed) अस्मिन्नेव न मे (for अस्मिन्किं च वने)]

3 V2 illeg for 3 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 read 3 (followed by 1136*) after 1134* Ñ2 reads 3ab in marg —a) Ś1 कुत्र, Ñ2 V1 B1 3 4 Dg1 D5 7 T3 क्व सा (for क्व नु) —b) D7 lacuna for क वा Dm1 D4 8 M2 क, D1 3 G1 का (for कं) Dm1 D1 3 8 G1 दिशम् (for देशम्) D4 T2 इहागता, G(ed) उपागता Ś1 का दिशा चापवाहिता, D2 का दिशं वापवाहिता ❀ Cg क नु अत्र वने कुत्र प्रदेशे वर्तते क वा देशान्तर गता ❀ —c) D1 G1 3 M2 च (for वा) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 हृ(D1 कृ, D7 हृ)ता वा केन (for केनाहृता वा) G2 केन वापहृता चासौ —d) Dm1 D8 G3 केन वा भक्षिता(by transp). T3 हृता (for प्रिया). Ś1

वृक्षेणावार्य यदि मां सीते हसितुमिच्छसि ।
अलं ते हसितेनाद्य मां भजस्व सुदुःखितम् ॥ ४
यैः सह क्रीडसे सीते विश्वस्तैर्मृगपोतकैः ।
एते हीनास्त्वया सौम्ये ध्यायन्त्यस्राविलेक्षणाः ॥ ५
मृतं शोकेन महता सीताहरणजेन माम् ।
परलोके महाराजो नूनं द्रक्ष्यति मे पिता ॥ ६
कथं प्रतिज्ञां संश्रुत्य मया त्वमभियोजितः ।
अपूरयित्वा तं कालं मत्सकाशमिहागतः ॥ ७
कामवृत्तमनार्यं मां मृषावादिनमेव च ।
धिक्त्वामिति परे लोके व्यक्तं वक्ष्यति मे पिता ॥ ८
विवशं शोकसंतप्तं दीनं भग्नमनोरथम् ।
मामिहोत्सृज्य करुणं कीर्तिर्नरमिवानृजुम् ॥ ९
क्व गच्छसि वरारोहे मामुत्सृज्य सुमध्यमे ।
त्वया विरहितश्चाहं मोक्ष्ये जीवितमात्मनः ॥ १० G 3 67 24 B 3 61 11 L 3 68 21

N V1 B1 3 4 D1–3 5 7 वा तपस्विनी (for केन वा प्रिया) —After 3, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1136* तथा दृष्ट्वा जनस्थानं रुदन्तमिव सर्वतः ।

[Ñ1 illeg up to इव Ñ1 B1 4 D3 सर्वशः (for सर्वतः) Ś1 D1 2 शून्य (D1 वन) दशरथात्मज (for the post half)]

4 ^{a}) Cg वृक्षेणाच्छाद्य Ś1 D2 चात्मानं, D3 यदि वा (for यदि मां) —^{b}) V1 B4 सीते ज्ञातुमिहेच्छसि —^{c}) Ś1 Ñ V B1 3 D1 3 5 7 G3 M1 [आ]यें (for [अ]द्य). —^{d}) D6 मां (for मां) Ś1 D2 मामिहायाहि (D2 °सि) दुःखितं, Ñ1 B1 मां (B1 मा) विहाय सुदुःखितं, Ñ2 V B3 4 D3 5 7 मामिहापास्य (V2 °यास्य, B4 °पश्य (sic), D7 °यास्व) दुःखितं, D1 मामिहागच्छ दुःखितं —After 4, Ñ1 ins a passage but being mostly illeg it is ignored here

5 ^{a}) G3 सार्धं (for सह) Ś1 Ñ2 V2 D1–3 5 7 यैः सह क्रीडिता सीता (V2 °ते), Ñ1 V1 B1 3 4 T2 M3 यैः सह क्रीडते सीता (T2 M3 °ते), Dt1 D6 8 यैः परिक्रीडसे सीते —^{b}) G(ed) विश्रब्धैर् —^{c}) G2 ते च (for एते) G3 विना (for हीनास्) Dm1 D8 G3 सीते (for सौम्ये) ❀ Cv एते हीनास्त्वया सौम्य इति पाठः (as in text) ❀ —^{d}) Dm1 D8 T1 2 G2 3 M [आ]स्राविलेक्षणा G1 निध्यायत्या-विलेक्षणा —For 5^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–3 subst

1137* एते हि तां विना सौम्य सर्वे ध्यायन्ति लक्ष्मण ।

[Ñ1 ततो (for एते) Ñ1 illeg for तां विना सौम्य D1 सर्वध्यायानि (for सर्वे ध्यायन्ति)],

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1138* तां विना ते विशालाक्षीं दृश्यन्ते नेह लक्ष्मण ।

[B3 मां (for तां) V च, B3 तु (for ते) B3 हि (for [इ]ह)]

—After 5, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1139* सीतया रहितोऽहं वै न हि जीवामि लक्ष्मण ।

[D6 सीताया (for सीतया) G3 च (for हि) D8 जीवसि (for जीवामि)]

6 ☞ Before 6, Ś1 Ñ2 V (V2 illeg after 3 60 27) B1 3 4 D1–3 5 7 read 3 60. 24–34, Ñ1 reads 3 60 24–27 and 34 before 3 59 6 (all including star passages and omissions) D1 om, V2 illeg for 6^{ab} —^{a}) Ś1 D2 3 अद्य, Ñ2 V1 B4 D5 7 कृत, B3 हत, Dt1 D4 6 G3 वृत (for मृत) —^{b}) Ñ1 ह, V1 B3 4 मे (for माम्) Ś1 D2 3 मृत सीताविनाकृत, Ñ2 D5 7 सीताया हरणेन मे —After 6^{ab}, D2 ins 1140* and om 6^c–9 —^{c}) V1 महातेजा, D4 °बाहो, M3 °भागो (for °राजो) —^{d}) Ñ1 व्यक्त (for नूनं) Ñ2 V1 B1 4 Dg1 D1 5 7 वक्ष्यति (for द्रक्ष्यति) Ñ1 मा (for मे) —After 6, D3 reads 9

7 D2 om 7 (cf v l 6) V2 illeg from संश्रुत्य in ^{a} up to 8^b —^{b}) Ś1 तथा मत्सन्निधौ तदा, Ñ2 V1 B1 3 4 D6 7 G(ed) वनवास (G[ed] °से) कृता मम, D1 तादर्शी मम सन्निधौ —^{c}) Ñ1 B1 काम (for कालं) B3 तत्कालं (for तं का°) Ś1 अपारयित्वा तं काले —^{d}) Ñ1 मत्समीपम् Ñ1 D1 उपागत (for इहागत)

8 D2 om 8 (cf v l 6) V2 illeg for 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 Ñ1 Dt1 D7 8 T1 2 वा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 च, D1 मा (for मां) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मृषावादमधार्मिकं —^{d}) D3 नूनं (for व्यक्तं) B3 मा (for मे) Ś1 मत्सकाशमिहागत ❀ Cv धिक्त्वामिति पूर्वश्लोकान्ते सम्बन्धनीयम् ❀ —After 8, V2 erroneously repeats 7^a–8^b in which the portion from कृता in 7^b (see var) up to 8^b is illeg —After 8, D3 reads 1140*

9 D2 om 9 (cf v l 6) M1 3 om 9^{ab} D3 reads 9 after 6 —^{a}) D1 शोकसंदीन (for शोकसंतप्त) —^{b}) D1 सह, G1 दीन (for दीनं) —D4 om 9^c–12^d —^{c}) D3 तम् (for माम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समुत्सृज्य (for इहोत्सृज्य) Ñ1 V B1 3 4 D3 कृपणं (for करुणं) —^{d}) Ś1 क्व यातासि मम प्रिये, Ñ1 कीर्तिर्नरमिवानुगा, B1 (marg also) कीर्तिं न हि वदिष्यन्ति, D1 कीर्तिमतमिवानृजु ❀ Cm अनृजु कपटसंचारिणं नरमिव ।, Cg अनृजुं कपटाचारम् ।, Ct अनृजुं छलशीलं मामुत्सृज्य ❀

10 D4 om 10 (cf v l 9) —^{b}) Dg1 मां चोत्सृज्य, Dm1 Cm g मां नोत्सृज, D6 Ct मां मोत्सृज, M1 Cvp मामोत्सृज (for मामुत्सृज्य) M3 वरानने (for सुमध्यमे) G2 वैदेहि तनुमध्यमे ❀ Ck मामिहोत्सृज्य त्वं गच्छसीत्यन्वयः ❀ —D6 om 10^c–11^b —^{d}) Dt1 त्यक्ष्ये (for मोक्ष्ये)

G 3 67 0
B 3 61 11
L 3 69 0

इतीव विलपन्रामः सीतादर्शनलालसः ।
न ददर्श सुदुःखार्तो राघवो जनकात्मजाम् ॥ ११
अनासादयमानं तं सीतां दशरथात्मजम् ।
पङ्कमासाद्य विपुलं सीदन्तमिव कुञ्जरम् ।
लक्ष्मणो राममत्यर्थमुवाच हितकाम्यया ॥ १२
मा विषादं महाबाहो कुरु यत्नं मया सह ।
इदं च हि वनं शूर बहुकन्दरशोभितम् ॥ १३
प्रियकाननसंचारा वनोन्मत्ता च मैथिली ।
सा वनं वा प्रविष्टा स्यान्नलिनीं वा सुपुष्पिताम् ॥ १४
सरितं वापि संप्राप्ता मीनवञ्जुलसेविताम् ।
वित्रासयितुकामा वा लीना स्यात्कानने क्वचित् ।
जिज्ञासमाना वैदेही त्वां मां च पुरुषर्षभ ॥ १५

—For 10, Ś1 Ñ V (V2 partly illeg) B1 3 4 D1–3 (D2 reads after 6^{ab} owing to om, D3 reads after 8 owing to transp) 5 7 subst

1140* क सा गता चारुदती शुभेक्षणा
ममेश्वरी लक्ष्मण युक्तभाषिणी ।
विहाय मां शोकबलाभिपीडितं
प्रभा यथा भास्करमस्तमूर्धनि ।

Colophon

[(l 1) D3 lacuna for गता Ñ1 शुचिस्मिता (for शुभेक्षणा) Ś1 D2 क सा वरोरू रुदती मृगेक्षणा —(l 2) Ñ2 D5 7 मदम्बरा (for ममेश्वरी) B1 4 मुक्त, D3 मद- (for युक्त-) Ñ1 शुभस्वरा ल ... भाषिणी (illeg) —(l 3) Ś1 D2 कामबलाभिम(D2 °न)र्दितं, Ñ1 कामबलाभिपीडितं, V1 शोकबलाभि°, B3 शोकवशाभि°, B4 शोकबलाति°, D1 कामबलार्दित प्रिया, D3 कामवशावमर्दितं —(l 4) Ś1 Ñ1 D1–3 सूर्यमिवास्तपर्वते (Ñ1 °स्तमागतं, D1 2 °स्तपर्वतं) (for भास्करमस्तमूर्धनि)

—*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 4 D1–3 5 7 राम(D1 ...)-विलाप, B3 रामपरिदेवन —*Sarga no* Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 68, V1 66, V2 70, B4 D3 69, D1 65]

—Thereafter Ñ V (V2 illeg) B1 3 4 D5 7 cont

1141* स तदा तु जनस्थानं सर्वतः प्रविलोकयन् ।

[Ñ1 V1 B1 3 तथा तु (Ñ1 ...), B4 तथापि (for तदा तु) Ñ1 जनस्थाने Ñ1 [ऽ]भ्यवलोकयन्, B4 परिलोकयन् (for प्रवि°)]

11 D4 om 11 (cf v l 9) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5–7 om 11^{ab} (for D6, cf v l 10) —^{a}) Dm1 D8 G3 M1 2 इत्येव (for इतीव) G2 विपुलं (for विलपन्) —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नाससाद (for न ददर्श) Ś1 ततो दुःखी सुखार्तो वा, D1 ततो दुःखेन दुःखार्तो, D2 3 ततो दुःखी सुदुःखार्तं (D3 °र्तो) —^{d}) D2 राघव

12 D4 om 12^{abcd} (cf v l 9) —^{a}) Ś1 D3 अनासादयमानस्तु, Ñ1 °मानस्तं, Ñ2 V2 B1 4 D5 7 °मानश्च, V1 °मान ., D2 M2 °मानं तु, D8 एव सीदयमानं तं —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M2 दशरथात्मज Dt1 D6 सीताशोकपरायणं —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सीदन्निव महाद्विप (B3 4 °गज) —After 12^{cd}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1142* संधारयितुमात्मानं न शशाक नरोत्तमः ।
सीतावियोगजे दुःखे मग्नो महति दारुणे ।
तं निःश्वसन्तं ध्यायन्तं दीनं बाष्पपरायणम् ।
शोकेन महताविष्टं नववद्धमिव द्विपम् ।

[(l 1) Ñ2 ... यितुम् (illeg), B3 D5 7 सधा(B3 °ता)रयितुम् —(l 2) B1 दुःखं (for दुःखे) B3 मग्न (for मग्नो) —(l 3) V1 विनिश्वसंतं (for तं निः°) —(l 4) V2 illeg *from* नववद्धम् *up to* 12^{f} Ñ2 नवनद्धम् (for °वद्धम्)]

—^{e}) Ś1 वाक्यम् (for रामम्) Ś1 D1–3 अन्वर्थम् (for अत्यर्थम्) Ñ1 नीत्यर्थं लक्ष्मणो रामम्

13 ^{a}) Dm1 D8 M3 विषीद (for विषादं) Ś1 D1–3 कुरु विभो, Ñ1 वृथा वीर, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गमो वीर, Dt1 D6 महाबुद्धे (for महाबाहो) —Dg1 reads 13^{c}–15^{b} in marg —^{c}) Ñ1 महच्च (for इदं) Dt1 D6 गिरिवर(D6 °न), M1 च कानन, M2 तु हि वनं, G (ed) चैव वनं (for च हि वनं) Ñ1 शून्य, V2 B1 सौम्य, Dt1 Dm1 D6 8 G3 वीर (for शूर) Ś1 B3 D1–3 विचेतुं हि वनं घोरं (B3 सौम्य), Ñ2 V1 D5 7 इदं महीतलं सौम्य, B4 इदं महावनं सौम्य. —V2 illeg for ^{d} —^{d}) D3 वृक्ष- (for बहु-) Ś1 B3 D1 2 -कानन-, Ñ2 V1 B1 4 D5 7 पादप-, D3 -षण्डैः (for -कन्दर-) Ś1 D1 2 -सेवितं (for -शोभितम्) Ñ1 बहवश्चैव पादपा

14 Dg1 reads 14 in marg (cf v l 13) —^{a}) G1 -काचन- (corrupt) (for कानन-) B1 3 -सवासा (for -संचारा) —^{b}) Ñ1 सापहासा च, B3 रामोन्मत्ता च, D4 वनान्मत्तेव, G1 वनोन्मत्तेन (corrupt) (for वनोन्मत्ता च). G3 राघव (for मैथिली) Ś1 D1–3 पुष्पाणि प्रविचिन्वती —^{c}) Ś1 Dm1 D1–3 8 G3 कानन (for सा वनं) D1 हि, D3 च (for वा) D1 सा (for स्यान्) —V2 illeg for 14^{d}–15 —^{d}) D3 च (for वा) B3 [अ]पि भूषिता (for सुपुष्पिताम्)

15 Dg1 reads 15^{ab} in marg (cf v l 13) V2 illeg for 15 (cf v l 14) D7 om. 15^{ab} —^{a}) G3 च (for वा) Ś1 Ñ B1 D1–3 5 [अ]नुसंप्राप्ता, B4 तु संप्राप्ता (for [अ]पि संप्राप्ता) Dg1 T सरितं स्नातुकामा वा —^{b}) Ś1 D1 2 नील- (for मीन-) V1 मंजुल, Dg1 -मडल-, T1 2 G1 2 M -वञ्जुल- (for -वञ्जुल-) Ś1 -शोभिता (for -सेविताम्) B4 मीनवर्गनिषेविता —Ñ1 om 15^{cd} —^{c}) G3 सा तु कामं विलीना स्याद् —^{d}) D3 सा (for स्यात्) Ś1 D1–3 गहने, Dt1 lacuna (for कानने). —For

तस्या ह्यन्वेषणे श्रीमन्क्षिप्रमेव यतावहे ।
वनं सर्वं विचिनुवो यत्र सा जनकात्मजा ।
मन्यसे यदि काकुत्स्थ मा स्म शोके मनः कृथाः ॥ १६
एवमुक्तस्तु सौहार्दाल्लक्ष्मणेन समाहितः ।
सह सौमित्रिणा रामो विचेतुमुपचक्रमे ॥ १७
तौ वनानि गिरींश्चैव सरितश्च सरांसि च ।
निखिलेन विचिन्वन्तौ सीतां दशरथात्मजौ ॥ १८
तस्य शैलस्य सानूनि गुहाश्च शिखराणि च ।
निखिलेन विचिन्वन्तौ नैव तामभिजग्मतुः ॥ १९
विचित्य सर्वतः शैलं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
नेह पश्यामि सौमित्रे वैदेहीं पर्वते शुभे ॥ २०
ततो दुःखाभिसंतप्तो लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
विचरन्दण्डकारण्यं भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ २१ G 3 68 15 B 3 61 23 L 3 69 11

15^{cd}, Dm1 D4 8 G M subst, while B(ed) ins within brackets after 15^{ab}

1143* स्नातुकामावलीना स्याद्धासकामा वने क्वचित् ।

[D4 G1 2 M2 विलीना (for [अ]व°) G3 मा तु काम विलीना स्याद् (for the prior half) Dm1 D4 8 वासकामा (for हास°) ❀ Cv स्नातुकामेति पूर्वेण सवन्ध अवलीना निगूढाकारेति पाठ ।, Cg सरित स्नातुकामा सप्राप्ता स्यात् हासकामा परिहासकामा । क्वचिद्वने निलीना स्याद्वा । पूर्वं हासार्थं गूढेति शङ्का अत्र विश्रामनावमिति भिदा ❀

M3 om 15^{c}–17^{b} —^{e}) Ñ2 D3 जिज्ञास्यमाना, B3 विज्ञासमाना, L(ed) जिहासमाना —^{f}) D4 च मा (by transp) Ś1 Ñ1 D1–3 त्वा च मा च नरर्षभ (Ñ1 नरोत्तम)

16 M3 om 16 (cf v l 15) V2 illeg from 16 up to लक्ष्मणेन in 17^{b} —^{ab}) G3 च (for हि) D4 क्षन्वेषण Ś1 D2 तस्या अन्वेषणे (D2 °ण) राम, D1 त्व तस्यान्वेषणे राम, D3 तस्यास्त्वन्वेषणे राम (for ^{a}). D2 4 प्रियम् (for क्षिप्रम्) Dt1 D3 यतामहे, K(ed) यतावहै Ñ V1 B1 3 4 D5 7 G(ed) यत्नमन्वेषणे तस्या कुरु वीर (G[ed] राम) मया सह —Ś1 D2 3 om, D1 reads in marg 16^{cd} —^{c}) G2 आना (for वन) D1 सर्वं वन (by transp) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विचिन्वानो (B4 °नौ), G1 विचिन्वावो (sic) (for विचिनुवो) —Ñ V B1 3 4 D5 7 om 16^{ef} —^{f}) Ś1 D1–3 च, T3 [आ]त्म- (for स)

17 M3 om 17^{ab} (cf v l 15) V2 illeg up to लक्ष्मणेन in 17^{b} (cf v l 16) —^{a}) D1 एवमुक्त Ś1 स हृष्टस्तु, Ñ1 स सौहृदाल्, Ñ2 B1 4 D5 तु स वन, V1 B3 D7 तु वचन, D1 3 सुहृद्य तु, D2 स हृद्य तु (for तु सौहार्दाल्) —^{b}) B1 D1 2 समाहित —^{d}) G3 प्रचेतुम् (for वि°)

18 V2 illeg from रींश्चैव in ^{a} up to -शतै in l 2 of 1141* —^{ab}) M1 ता (for तौ) B1 गिरि, Dt1 गिरौ (for गिरींश्) M3 damaged for श्चैव स D7 स (for सरांसि च) —Ñ1 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 विचिन्वैतौ, Dg1 D4 T G1 2 M2 3 विचिन्वानौ, D1 2 विचिन्वाते (for विचिन्वन्तौ) —^{d}) Dt1 नैव तामभिजग्मतु —For 18^{cd}, Ñ2(l 1 only) V B1 3 4 D5 7 subst

1144* निरीक्षाचक्रतुर्वीरौ सीतादर्शनकाङ्क्षया ।
पर्वत बहुकूट च नानाधातुशतैश्चितम् ।
स काननवन रामो व्यचिनोत्सहलक्ष्मण ।

[D7 om up to वन in l 3 V2 illeg up to -शतै in l 2 —(l 1) B1 -काम्यया (for काङ्क्षया) —(l 2) B1 तु (for च) —(l 3) D5 कानन (for कानन)]

19 ^{a}) V2 illeg after सा up to 20^{b} —After 19^{a}, Ś1 ins

1145* विचेतुमुपचक्रमे ।
गहनानि च वृक्षाणा

—^{b}) Dt1 D6 शिलाश्च, D4 शुभाश्च, T2 गुहासु (for गुहाश्च) —^{c}) Ś1 D1–3 प्रयत्नेन, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नलिनीश्च (for निखिलेन) Ś1 Ñ1 D4 T1 2 M2 विचिन्वानौ (for विचिन्वन्तौ) —^{d}) Ñ1 illeg for नैव ता Ś1 V1 B4 D2 5 7 अधिजग्मतु M3(marg *sec m* तामवजग्मतु) damaged for तामभिजग्मतु

20 V2 illeg for 20^{ab} (cf v l 19) —^{a}) M3 reads विचित्य in marg *sec m* M3 damaged for सर्वं —^{b}) D1 राम हि लक्ष्मणोब्रवीत् —Dm1 D4 8 G3 M1 3 om 20^{c}–23 D1 om (hapl) 20^{c}–21^{b} —^{cd}) Ś1 D2 3 ता, Ñ2 D5 7 हि, G2 [ए]व (for [इ]ह) B3 वैदेहीं सौमित्रे (by transp), D6 सौमित्र वैदेही Ñ1 Dg1 Dt1 D6 T G1 Ck शुभा (for शुभे) M2 पर्वतेषु वै (for पर्वते शुभे) ❀ Cg शैल सर्वत सर्वत्र शैले । उभसर्वतसो इति द्वितीया । अन्ते इतिकरणम् ❀

21 Dm1 D4 8 G3 M1 3 om 21, D1 om 21^{ab} (for all, cf v l 20) —^{a}) Ś1 D2 3 स तथोक्तोपि सतप्तो(Ś1 °स), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 स तथोक्तोति(V °क्तो हि, B1 4 °क्तोभि)सतप्तो, G1 स तथार्तोभिसतप्तो, G(ed) स तथैवातिसतप्तो —^{b}) B1 3 T2 G1 रामम् (for वाक्यम्) —^{c}) D1 चरत (for विचरन्) Ś1 B1 4 Dg1 D1–3 दडकारण्ये V2 illeg after दण्ड up to मैथिली in 22^{b} —^{d}) Ś1 दीनतेजस, Ñ2 V1 D5 7 दीप्तमानस, B1 3 4 दीनमानस, D1 2 दीनचेतस (D1 °स [sic]) (for दीप्ततेजसम्)

G. 3 63 16 B. 3 61 24 L 3 69 12

प्राप्स्यसि त्वं महाप्राज्ञ मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
यथा विष्णुर्महाबाहुर्बलिं बद्ध्वा महीमिमाम् ॥ २२

एवमुक्तस्तु वीरेण लक्ष्मणेन स राघवः ।
उवाच दीनया वाचा दुःखाभिहतचेतनः ॥ २३

वनं मया सुविचितं पद्मिन्यः फुल्लपङ्कजाः ।
गिरिश्चायं महाप्राज्ञ बहुकन्दरनिर्झरः ।
न हि पश्यामि वैदेहीं प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ॥ २४

एवं स विलपन्रामः सीताहरणकर्शितः ।
दीनः शोकसमाविष्टो मुहूर्तं विह्वलोऽभवत् ॥ २५

स विह्वलितसर्वाङ्गो गतबुद्धिर्विचेतनः ।
विषसादातुरो दीनो निःश्वस्याशीतमायतम् ॥ २६

बहुशः स तु निःश्वस्य रामो राजीवलोचनः ।
हा प्रियेति विचुक्रोश बहुशो बाष्पगद्गदः ॥ २७

तं सान्त्वयामास ततो लक्ष्मणः प्रियबान्धवः ।
बहुप्रकारं धर्मज्ञः प्रश्रितः प्रश्रिताञ्जलिः ॥ २८

---

22 Dm1 D4 8 G3 M1 3 om 22 (cf v l 20) V2 illeg up to मैथिलीं in ᵇ (cf v l 21) —ᵃ) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-3 6 T1 प्राप्स्यसे, Cr g k as in text (for °सि) M2 महाराज, G(ed) महाबाहो (for °प्राज्ञ) —ᵇ) B1 Dg1 T3 वैदेहीं, D1 G2 मथिलीं- (for मैथिलीं) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 T2 G1 महाबाहो, G(ed) महावीर्यो (for °र्बाहुर्) —ᵈ) B4 जित्वा (for बद्ध्वा)

23 Dm1 D4 8 G3 M1 3 om 23 (cf v l 20) —ᵃ) G2 उक्त्वा (for उक्तम्) V2 illeg from वीरेण up to -निर्झर in 24ᵈ D5 7 धीरेण, T1 2 G2 सोदर्येण, G1 रामोथ (for वीरेण) —ᵇ) G1 महाबल, M2 [ए]व राघव (for स राघव) V1 राघवो लक्ष्मणेन च —ᶜ) G(ed) अब्रवीद् (for उवाच) —ᵈ) G2 दुःखोपहतचेतन, M2 दुःखार्तो हतचेतन

24 V2 illeg up to निर्झर in ᵈ (cf v l 23) —ᵃ) D2 वने (for वनं) Ñ2 B1 3 4 D5 7 प्रविचित, Dm1 D8 तु विचित, G3 विचिनुत (for सुविचित) Dg1 Dt1 D3 6 सुविचित सर्वं (by transp), T3 विचिनुत सर्वं (for सर्वं सुविचित) —ᵇ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 च सपङ्कजा (for फुल्ल°) D1 पद्मिन्युत्फुल्लपङ्कजा —ᶜ) Ñ1 तथा . . . . . (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 G1 गिरयश्च महाबाहो (G1 °प्राज्ञ, G(ed) °तेजो) —ᵈ) Ñ2 B1 3 4 D5 G1 -निर्झरा (for निर्झर) V1 गिरिनिर्झरकन्दरा —ᵉ) Ś1 D2 Ck [इ]ह, Ñ1 V2 B1 3 4 च, Ñ2 D5 7 तु, D6 [अ]ह (for हि) ❀ Cg नहीत्यर्धमेकं वाक्यम् ।, Ck वनं सर्वमित्यादि । अत्र नेह पश्यामीत्यादि सार्धश्लोकत्रय प्राचीनपाठे पाक्षं तत्तु नेक्षितं पुनरुक्ततुल्यत्वा . . . ❀ — After 24, Ś1 D1 2 ins, Ñ1 D3 ins after 24ᶜᵈ

1146* पर्वता विचिताश्चापि काननानि वनानि च ।

[D1 मत्तो (for पर्वता) Ś1 D3 विचिता वापि Ñ1 मत्तो . . . (for the prior half)],

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins after 24

1147* विचिन्वानो गिरीन्सर्वान्वनं च निखिलं महत् ।

[B1 3 4 गिरिं सर्वं (for गिरीन्सर्वान्)]

25 ᵃ) T1 सविलपन् (for स वि°) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 दीन, Ñ1 एव (for राम). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 Dg1 Dt1 Dm1 D5 7 8 -कर्षित, B4 -दुःखित (for कर्शित) —ᶜ) Ś1 D1-3 राम (for दीन) Ñ1 राम शोकतराक्रान्तो, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राघव शोकसन्तप्तो

26 D4 G3 M om 26 Dm1 D8 transp 26 and 27 —ᵃ) D8 विह्वलित- (sic) (for विह्वलित-) T1 2 G2 सन्तप्तो ह्यवसन्नाङ्गो —ᵇ) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 गतसत्त्वो (for गतबुद्धिर्) V2 illeg after गत up to रामो in 27ᵇ ❀ Cm सन्तप्तो ह्यवसन्नाङ्ग इत्येव पाठ ।, Cg अवसन्नाङ्ग कृशाङ्ग ❀ — B3 reads 26ᶜ-27ᵇ in marg Dg1 reads 26ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ñ2 निश्वसश्च, V1 सनिश्वास-, B1 3 4 निशश्वास, D1-3 G1 2 निपसाद, D5 7 निःश्वसश्च (for विषसाद) Ñ1 क्षितौ (for [आ]तुरो) —ᵈ) Dt1 Dm1 D2 8 1 G2 निश्वस्य (for निःश्वस्य) G2 भृशम् (for [अ]शीतम्) Dg1 Dm1 D2 3 8 आरुत (for आयतम्) Ś1 निःश्वस्य सीतया कृते, Ñ1 निःश्वस्या . . लोचन (illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शोकसन्तप्तमानस, D1 निश्वस्यातीव राघव, G1 निश्वसञ्च मुहुर्मुहु

27 V2 illeg up to रामो in ᵇ (cf v l 26) Ñ1 om, B3 reads in marg 27ᵃᵇ (for B3, cf v l 26) Dm1 D8 transp 26 and 27 —ᵃ) K(ed) बहुल (for बहुश) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S निश्वस्य (for निः°) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 बहुधा तु (D7 च) विनिश्वस्य, B1 हा प्रियेति विनिश्वस्य —Ś1 D2 om 27ᶜ-28ᵇ —ᶜ) M3 damaged for हा प्रिये Ñ1 [अ]ब्रवीद्रामो, D3 च विक्रोशन्, G3 विचुक्रोशन् (for विचुक्रोश) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 हा प्रिये क्वासि नष्टेति (Ñ2 B4 D5 7 °ष्टासि) —ᵈ) Ñ2 V B3 4 D5 7 व्या (B3 4 व्य)क्रोशद् (for बहुशो) V1 बाष्पविक्लव, V2 बाष्पलोचन, D1 G1 2 M2 बाष्पगद्गद (for °गद्गद) B1 व्याक्रोशत्यपतत्क्षितौ ❀ Ct हा प्रिये इतीति इकारलोप आर्ष ❀

28 Ś1 D2 om. 28ᵃᵇ (cf v l 27) V1 om from 28 up to 3 60 1ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 D1 3 G2 तदा (for ततो). T1 2 तत सान्त्वयामास (by transp), L(ed) राम सान्त्वयामास —V2 illeg for 28ᵇᶜᵈ —ᵇ) Ñ1 D1 3 प्रिय-

अनादृत्य तु तद्वाक्यं लक्ष्मणोष्ठपुटच्युतम् । | अपश्यंस्तां प्रियां सीतां प्राक्रोशत्स पुनः पुनः ॥ २९

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

६०

स दीनो दीनया वाचा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् । | अपि गोदावरीं सीता पद्मान्यानयितुं गता ॥ १
शीघ्रं लक्ष्मण जानीहि गत्वा गोदावरीं नदीम् ।

G 3 68 29
B 3 64 21
L 3 69 25

दर्शन, Dt1 °बाधव, G2 °मात्मन (for °बान्धव) —c) Dg1 शोकार्तं, Dt1 D6 T1 2 शोकार्त, T3 शोकार्तं, G1 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) —d) Dt1 om, T G1 Cg k प्रश्रित D8 प्रश्रिताजलि, M2 प्रकृताजलि, Cr प्रसृताजलि Ś1 प्रसृतास्त्र कृताजलि, Ñ1 प्रसृत सहताजलि, Ñ2 D5 7 प्रश्रित प्रयताजलि, B1 D1-3 प्रश्रि(D2 3 °सृ)त प्रयताजलि, B3 पृष्ठत प्रश्रिताजलि, B4 प्रसृत प्रणताजलि, Dg1 प्रसृत प्रसृताजलि —After 28, G1 ins

1148* अयाचत महाप्राज्ञ शुष्यमाण पुन पुन ।

29 V1 om 29 (cf v l 28) —a) B4 D3 च (for तु) —b) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 लक्ष्मणस्य मुखाच्चु(Ñ2 V2 B1 °खच्यु)त, Dm1 D8 T1 3 G1 2 M लक्ष्मणोष्ठपुटाच्च्युत, D2 लक्ष्मणस्य पुटच्युत —After 29ab, Ś1 D1-3 ins

1149* कार्पण्यशोकोऽपहत ऊर्ध्वबाहु सुविह्वल ।

[D2 [S]पहन बद्धबाहु D1 3 स विह्वल, D2 सुविह्वल], while Ñ2 V2 B3 4 D5 7 ins

1150* आसीच्छोकसमाविष्टो विह्वलो रघुनन्दन ।
विललाप सुदु खार्तो बहु तत्तु विचिन्तयन् ।

[(l 2) V2 च, B3 स (for सु) V2 तत्तद्, B4 तत्त्व- (for तत्तु)]

—V2 B4 D5 7 read 29cd before 3 60 1 —c) Ñ1 वै, Ñ2 D5 7 तु, V2 B1 3 4 स (for ता) D6 अपश्यमा Ś1 तन्वीं, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 भार्यां, D1-3 G1 पत्नीं (for सीता) —d) Ñ1 चुक्रोशत् (for प्रा°) Ś1 Ñ2 V2 B1 4 D1-3 5 7 विलप(Ñ2 °नय)न्निदमब्रवीत्

Colophon Ś1 V1 B1 D2 4 om —*Sarga name* Ñ V2 B4 D3 5 7 वनविचय, B3 रामपरिदेवन, D1 पर्वतविचय —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B3 om, Ñ2 D5 7 69, V2 71, B4 D3 70, Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 61, D1 66, D6 M3 62 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम.

60

Before Sarga 60, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S Cv r m g k t ins two additional Sargas given in App I (No 13) Ś1 V1 B1 D2 4 continue the previous Sarga D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 V1 om 1ab (cf v l 3 59 28) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1-3 5 7 om 1ab —a) Dt1 दीन (for दीनो) M3 reads in marg *sec m* स दीनो दीनया —For 1ab, G1 M2 subst

1151* स दीनो दीनया वाचा सशुष्कवदनो भृशम् ।
अभिराममिद रामो विललापाकुलेन्द्रिय ।

[(l 1) M2 (after corr *inf lin sec m*) विशुष्क- (for सशुष्क-) M2 (before corr *pr m*) लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् (for the post half) —M2 reads from l 2 up to 1153* *inf lin sec m*],

whereas M1 subst for 1ab

1152* स दीनो दीनया वाचा राम सतापमोहित ।
सौमित्रिमब्रवीद्वीर भूयो दु खसमन्वितम् ।

—After 1151*, G1 M2(*inf lin sec m*) cont, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 (V2 B4 D5 7 preceded by 3 59 29cd) ins before 1cd

1153* त्रैलोक्याधिपते देव शक्रेद त्व निबोध मे ।
पुरदर चिरायेह प्रिया भार्या जहाति माम् ।
यस्मिन्काले युवा भार्यां लब्ध्वा भूयोऽभिनन्दति ।
तस्मिन्नभ्यागते काले प्रिया भार्या जहाति माम् ।
निर्यूथ इव मातग पुर वृत्तोत्सव यथा । [5]
न भात्यय ममावासो हतध्वज इवाहव ।
स्वर्गादिव परिभ्रष्ट परित्यज्येव चामृतम् ।
नाशयित्वेव सर्वस्वमनुशोचामि जानकीम् ।

[(l 1) Ś1 D1-3 शक्र, B1 वीर (for देव) G(ed) शक्र इद्र (for शक्रेद त्व) Ś1 D1-3 विक्र(D1 °र्नि)दामि शचीपते, Ñ1

G 3 68 30 B 3 64 21 L 3 69 26 एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः पुनरेव हि ।
नदीं गोदावरीं रम्यां जगाम लघुविक्रमः ॥ २
तां लक्ष्मणस्तीर्थवतीं विचित्वा राममब्रवीत् ।
नैनां पश्यामि तीर्थेषु क्रोशतो न शृणोति मे ॥ ३
कं नु सा देशमापन्ना वैदेही क्लेशनाशिनी ।
न हि तं वेद्मि वै राम यत्र सा तनुमध्यमा ॥ ४

लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा दीनः संतापमोहितः ।
रामः समभिचक्राम स्वयं गोदावरीं नदीम् ॥ ५
स तामुपस्थितो रामः क्व सीतेत्येवमब्रवीत् ॥ ६
भूतानि राक्षसेन्द्रेण वधार्हेण हृतामपि ।
न तां शशंसू रामाय तथा गोदावरी नदी ॥ ७

क्रदामि त्वा शचीपते (for the post half) G1 M2 त्रिलोकाधिपति देव शक्र (M2 °क्र) त्वा वेदयाम्यह् —V2 illeg for l 2-3 —(l 2) Ñ1 विहायेह, G1 M2 विहाराह्ना (M2 °र्हे) (for विरायेह) Ś1 D1-3 विहारकाले दयिता (D1 यदि सा) (for the prior half) Ñ2 V1 D5 7 साध्वी भार्या, B1 भार्या चेह, B1 भार्या साध्वी (for प्रिया भार्या) M2 मा (for माम्) —D2 G1 L(ed) om (hapl) l 3-4 —(l 3) B3 तस्मिन् Ś1 D1 भृश कामी, Ñ1 प्रिया कामी, B3 प्रिया भार्या, D3 M2 नित्य कामी (for युवा भार्या) D1 3 [ऽ]पि (for ऽमि-) —(l 4) Ś1 D1 3 M2 सुरोदये, V1 अथागते (for अभ्यागते) Ñ1 तस्मिन्कालेय सप्राप्ते (for the prior half) B1 प्रिय- (for प्रिया) B3 M2 मा —(l 5) G1 M2 निर्वार्य (for निर्यूथ) S1 D1-3 गनसूर्य मिवाकाश, Ñ1 नश्रीकस्येव मातग (for the prior half) G1 M2 परिमुक्त (M2 °वृत्त) इवोरस्व (for the post half) —Ñ1 mostly illeg for l 6 —(l 6) V2 illeg after न up to मर्वम्वमनु in l 8 Ñ2 [ए]व, V1 [ए]व, D5 7 [ए]व (for [अ]य) V1 इवाक्रर (for इवाहव) Ś1 D1-3 G1 M2 प्रति (G1 °वि) भाल्ययमेवामो (Ś1 G1 M2 °मावामो, D2 °मानाशो) हतवीर (D2 °वीर्य, D3 °योध, G1 M2 गतध्वज) इवाहव (Ś1 °वे, D2 °त) —(l 7) V1 [ए]व (for second [इ]व) Ś1 Ñ1 D1-3 L(ed) परित्यज्य यथा स्वगमभिजाने (Ñ1 °मावृत्य, D1 2 °मभिहाय, D3 °मपविध्य, L[ed] °मभिजाने) यथामृत (Ś1 °ते), G1 M2 र(M2 ग)ति नव च विंदामि ता विना पद्मलोचना —(l 8) Ś1 D2 3 अभि-, V1 ननु (for अनु-) Ś1 D1-3 G1 M2 भामिनी, Ñ1 मथिलीं (for जानकीम्)]

—^{d}) Ś1 D1-3 (here and below) मदाकिनी (for गोदावरी) —V2 illeg for 1^{cf} (except अपि गोदा) —^{f}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 [उ]द्वरितु (for [आ]नयितु) T3 सदा (for गता) Ś1 D1-3 पद्मान्युद्धर्तुमाग (D1 3 °श्रि)ता

2 ^{b}) M1 सौमित्रि Dg1 T3 G2 ह (for हि) Ś1 Ñ1 D1-3 त्वरयान्वित, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 त्वरितो भृश, V2 illeg, T1 2 परवीरहा (for पुनरेव हि) —^{c}) Ñ1 पुण्या (for रम्या) —^{d}) V1 रघुनदन, D5 7 [अ]तुलविक्रम (for लघुविक्रम)

3 ^{a}) Ś1 D1-3 स (for ता) V2 तीर्थगता —^{b}) Ś1 D1 विदित्वा, Ñ1 विचित्य, D2 चिंतित्वा (for विचित्वा) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विचि (D5 7 °चि) त्यो (B3 विविच्यो) वाच राघव —M3 om (hapl) 3^{c}-6 —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D5 7 न त., Dg1 (before corr) D6 नैता (for नैना), D1 नैवास्ति सीता तीर्थेषु —^{d}) G1 om न. M1 शृणोमि V2 illeg. from ति मे up to त्यन्व in 6^{b}.

4 Dg1 M3 om 4, V2 illeg for 4 (for M3 and V2 cf v l 3) —^{a}) Ś1 D1-4 6 T G M1 2 कि नु, V1 B4 Dm1 क तु, D8 कि तु (for क नु) T2 निलयम् (for देशम्) B3 किं नु सा देशमपन्ना —^{b}) Ś1 D1-3 क्लेशभागिनी, Ñ1 T3 G2 क्लेशदायि (T3 °नाश)नी, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जनकात्मजा —D4 T3 M1 om, M2 reads *inf lin sec m* 4^{cd} —^{c}) G1 ता वेद, G2 ता वेद्मि, G3 M2 त वेद (for त वेद्मि) Ś1 Ñ1 D1-3 न हि ता (Ñ1 D2 त) वेदये राम, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 T1 2 न त्वह वेद्मि (T1 2 वेद) त देश ❀ Cg वेद जानामि। ❀ —^{d}) T1 2 G3 यत्र सा जनकात्मजा

5 M3 om 5, V2 illeg for 5 (for both cf v l 3) G(ed) om 5-9 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 om 5^{ab} —Ś1 D1-3 read 5^{c}-6 after 8^{ab} —^{c}) D1-3 रामं (for राम) Dm1 समभिचक्रम्य —^{d}) G3 transp स्वय and नदीम् Ś1 D1-3 स्वय मदाकिनी नदी (Ś1 °नी नदीं) —For 5^{cd}, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst and read after 8^{ab}

1154* राम समभ्यगच्छत्सा तदा गोदावरी नदी ।
[Ñ1 समतिचक्राम स्वय (for समभ्यगच्छत्सा तदा)]

6 M3 G(ed) om 6 (cf v l 3 and 5 respy). V2 illeg up to त्यन्व in ^{b} (cf v l 3) For sequence in Ś1 D1-3, cf v l 5 Ñ V1 B1 3 4 D5 7 read 6 (preceded by 1154*) after 8^{ab} —^{a}) Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 उपस्थिता Ñ1 दृष्ट्वा (for रामः) Dm1 D8 G3 स तत्रैव स्थितो राम —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 क्व सीतेत्यन्व (Ñ2 V1 B3 °त्यनु, V2 illeg up to त्यन्व) पृच्छत

7 G(ed) om 7 (cf v l 5) V2 om 7-8^{b} —^{b}) T1 इति, T2 इव (for अपि) M3 om from मपि up to न ता in 7^{c} G2 हृतामपि च जानकी —^{d}) T तदा (for तथा) —For 7, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst

1155* रावणस्य तु भूतानि वधायागम्य पद्मिनीम् ।
सीता रामाय शसेति प्राहुर्गोदावरी नदीम् ।

[(l 1) B3 (marg after corr as above) राघवस्य, B4 वासवस्य (for रावणस्य) Ñ1 [अ]थ, D3 [इ]ह (for तु) B1 दूतानि (for भू°) B4 त्वरया (for वधाय) Ś1 अहाय, D1-3 [आ]हूय (for [आ]गम्य) B1 मैथिली (for पद्मिनीम्) Ñ1 वधाया* * *. तदा (illeg) (for the post half).

ततः प्रचोदिता भूतैः शंसास्मै तां प्रियामिति ।
न च साभ्यवदत्सीतां पृष्टा रामेण शोचता ॥ ८
रावणस्य च तद्रूपं कर्माणि च दुरात्मनः ।
ध्यात्वा भयात्तु वैदेही सा नदी न शशंस ताम् ॥ ९
निराशस्तु तया नद्या सीताया दर्शने कृतः ।
उवाच रामः सौमित्रिं सीतादर्शनकर्शितः ॥ १०
किं नु लक्ष्मण वक्ष्यामि समेत्य जनकं वचः ।
मातरं चैव वैदेह्या विना तामहमप्रियम् ॥ ११
या मे राज्यविहीनस्य वने वन्येन जीवतः ।
सर्वं व्यपनयच्छोकं वैदेही क्व नु सा गता ॥ १२
ज्ञातिपक्षविहीनस्य राजपुत्रीमपश्यतः ।
मन्ये दीर्घा भविष्यन्ति रात्रयो मम जाग्रतः ॥ १३
गोदावरीं जनस्थानमिमं प्रस्रवणं गिरिम् ।
सर्वाण्यनुचरिष्यामि यदि सीता हि दृश्यते ॥ १४ G 3 68 37 B 3 64 15 L 3 69 37

—(l 2) Ñ1 ज (illeg) (for प्राहुर्) Ś1 D1-3 तदा मदाकिनी ब्रुवन् (for the post. half)]

8 G(ed) om 8 (cf v l 5) V2 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) V1 प्रस्थापिता, D1 प्रणोदिता (for प्रचोदिता) B1 3 दूतै (for भूतै) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 D1-3 5 7 शशास्मै त्व; Ñ1 Dt1 D6 शशसास्मै, B3 4 शस चास्मै, D4 G1 2 M2 त्व शसास्मै, Cg K(ed) शसासत्ता (for शसास्मै ता) Ñ1 प्रियातिये —After 8^{ab}, Ś1 D1-3 read 5^{c}-6, while Ñ V1 B1 3 4 D5 7 read 6 (preceded by 1154*) —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सा नैव, T1 2 न तु सा (for न च सा) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 M3 ह्यवदत्, T3 Cm [अ]भ्य-वदत् (for [अ]भ्यवदत्) Ś1 Ñ1 D1-3 न तामभ्यवदत्सीता —^{d}) B1 स्पृष्टा, Dg1 T2 दृष्टा, G2 पृष्टा, M2 ह्युष्टा (for पृष्टा) Ś1 Ñ V B1 3.4 D1-3 5 7 शोभना (for शोचता)

9 G(ed) om 9 (cf v l 5) V2 illeg for 9 —^{a}) Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 हि, D2 तु, M3 *inf lin sec m* (for च) Ñ B3 4 Dm1 D4 5 7 8 G1 3 यद्रूप —^{b}) Dt1 D6 कर्मापि (for °णि) Ñ2 V1 D5 7 महात्मन (for दुरा°) —^{c}) M1 भयार्ता (for °त्तु) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 भयात्समीक्ष्य (Ś1 D1 2 °त्सस्मृत्य, D3 °त्सवीक्ष्य) वैदेही —^{d}) Ś1 जानकी (for सा नदी) Ś1 Ñ1 Dt1 Dm1 D1-3 6 8 ह, D4 ता (sic) (for ताम्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न रामाय (B1 4 रामाय न [by transp]) शशस सा

10 ^{a}) Ñ2 निरागस् (sic), V1 निवासस् (sic), B3 (*sup lin* after corr as in text) निराशस Ñ1 स (for तु) B1 [अ]नया नद्या, D3 यदा नद्या, D4 तदा नद्या, G(ed) [अ]पि भूयो वै (for तया नद्या) —^{b}) Ś1 हृत (sic) (for कृत) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 D8 -कर्षित (for -कर्शित) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D1-3 5 दुःखितो दुःखित वच, Ñ1 दुःखितस्तु पुनर्वच, V1 D7 दुःखित दुःखितो वच —After 10, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S ins

1156* एषा गोदावरी सौम्य किंचिन्न प्रतिभाषते ।

[D4 सौम्या (for सौम्य)]

11 B3 om (hapl) 11^{ab} —^{ab}) V Dt1 Dm1 D1-8 M2 तु (for नु) V2 illeg from लक्ष्मण up to विना in 1157* Ñ1 illeg for वक्ष्यामि स D1 2 स्वजन (for जनक) —^{c}) Ñ1 वैदेहीं (for वैदेह्या) Ñ2 D5 7 स्वजन चापि वैदेह्या —^{d}) D8 विनीताम् (for विना ताम्) Ś1 Ñ1 D1-3 5 7 विना ता महिषीं प्रिया —For 11^{cd}, V B1 3 4 subst, while Ñ2 D6 7 ins after 11

1157* मातर चापि कौसल्या विना सीतामितो गत ।

[V2 illeg up to विना B1 4 वा (for च)]

—Then V cont

1158* किमह कथयिष्यामि हृता सीतेति लक्ष्मण ।,

whereas B3 cont in marg after 1157*

1159* किं वदिष्यामि सौमित्रे मान्यान्बन्धुजनानि च ।

12 ^{a}) B4 रामे (for या मे) Ś1 Ñ2 V B1 D1 2 5 7 G3 राज्याद् (for राज्य-) V2 illeg from हीनस्य up to रात्रयो in 13^{d} Ñ1 -विनाशेपि, Dm1 -विनीतस्य (for -विहीनस्य) B3 या मे न राज्याद्धीनस्य —^{b}) D1 वन- (for वने) G1 वन्ये D6 G2 जीवित (for जीवत) —Dg1 reads 12^{cd} in marg —^{c}) Ñ D4 T2 3 M3 व्यपनयेच्, B1 D8 व्यपान-येच्, B3 Dt1 D6 G व्यपानयच् —^{d}) M1 गता नु सा (by transp)

13 V2 illeg up to रात्रयो in ^{d} (cf v l 12) Dg1 transp 13^{ab} and 13^{cd} —^{a}) Ś1 D2 राज्ञो राज्य-, Ñ B1 3 4 D5 7 ज्ञातिसघ, Dt1 D6 M2 ज्ञातिवर्ग, D1 3 राज-सिंह-, D8 ज्ञातिवर्ग (for ज्ञातिपक्ष-) V1 -विहीनाना —^{b}) Dt1 D6 वैदेहीमप्यपश्यत

14 ^{a}) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-4 6 8 S Cr m k t मदा-किनीं (D1 3 G1 °नी-), Ñ1 V D5 गोदावरी (for गोदावरीं) —V2 mostly illeg for 14^{b} —^{b}) Ś1 B4 D1 2 G इद (for इम) B3 Dg1 Dm1 D1-5 प्रश्रवण —V om 14^{cd} —^{c}) T3 [अ]नुचरिष्यावो (for °ष्यामि) Ś1 D1 2 सर्वाननु (L[ed] °नेव) गमिष्यामि, Ñ1 D3 सर्वान्विचरयिष्यामि, Dm1 D8 (before corr) G3 M1 सह्दष्टो रि (M1 °नु) चरि-ष्यामि —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3 सीता न, D4 वैदेहि G3 सीताय (for सीता हि) Dt1 D6 लभ्यते (for दृश्यते) Ñ2 B1 3 4 D5 7 यावत्सीता न दृश्यते —After 14, Ś1 Ñ V (after 14^{b}, owing to omission) B1 3 4 D1-3 5 7 ins

68.40 64 24 69 41 एवं संभाषमाणौ तावन्योन्यं भ्रातरावुभौ ।
वसुंधरायां पतितं पुष्पमार्गमपश्यताम् ॥ १५
तां पुष्पवृष्टिं पतितां दृष्ट्वा रामो महीतले ।
उवाच लक्ष्मणं वीरो दुःखितो दुःखितं वचः ॥ १६
अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण ।
अपिनद्धानि वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥ १७
एवमुक्त्वा महाबाहुर्लक्ष्मणं पुरुषर्षभम् ।
क्रुद्धोऽब्रवीद्गिरिं तत्र सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ॥ १८
तां हेमवर्णां हेमाभां सीतां दर्शय पर्वत ।
यावत्सानूनि सर्वाणि न ते विध्वंसयाम्यहम् ॥ १९

1160* तथा तु विलपन्तं तं रामं शोकपरायणम् ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ।
नेह सीता जनस्थाने नापि गोदावरीं प्रति ।
अलमाहृत्य संतापं स्थिरो भव नरोत्तम ।
त्वमेव तां महाप्राज्ञ नष्टामधिगमिष्यसि । [5]
मया सह महाबाहो मा त्वां शोकः समाविशेत् ।

[V2 illeg from तथा in l 1 up to लक्ष्मण in l 2 —(l 1) B3 यथा (for तथा) Ś1 D1–3 विलपमानं, Ñ1 तु भाषमाणं (for तु विलपन्तं) D1–3 तु, D5 om (hapl) (for तं) —(l 2) D3 महाप्रज्ञ (for °प्राज्ञो) —G(ed) om l 3 —(l 3) B1 नेह (for नापि) Ś1 V B1 3 4 D1–3 मदाकिनीं (for गोदावरीं) Ś1 D1 2 गता —V2 illeg for l 4–5 —(l 4) Ś1 D1–3 मा कुरु, Ñ2 मा कृत्य (for आहृत्य) D7 स्थितो (for स्थिरो) Ś1 D1–3 क्रियतां धैर्यमात्मन (for the post half) Ñ1 अपहर्तुमलं राम नापि प्रश्रवणो गिरिः —B1 om l 5–6 —(l 5) Ñ1 मया विना महाप्रज्ञ, G(ed) विचित्य तां मया सार्धं (for the prior half) V1 प्रनष्टाम् (hypm), D1 इष्टाम् (for नष्टाम्) —G(ed) om l 6 —(l 6) B3 महाशय (for मया सह) V स (for मा) Ś1 D1–3 मा च (D1 3 त्व) शोके मनः कृथाः (for the post half) Ñ1 ... कृथाः (illeg) शोकं समाश्रम],

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cv r m g k t ins a passage relegated to App I (No 14)

15 [a]) D4 सभाष्यमाणौ M3 स भाषमाणौ Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तु (for ताव्) —[b]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तावुभौ रामलक्ष्मणौ —V2 illeg after वसुधरा in 15[c] up to second दुःखि in 16[d] —[c]) D3 धनुर्धरायां (for वसुध°) Ś1 Ñ2 B1 3 D5 7 पतिता, V1 पतितौ, D3 विततं, D6 Ct पतित- —[d]) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D5 7 पुष्पमालाम् (B1 °ल्यम्)

16 V2 illeg up to second दुःखि in [d] (cf v l 15) —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 तां पुष्पवीथीं (B1 °वेणीं) वैदेह्या, Ñ1 तानि पुष्पाणि वैदेह्या, Dg1 Dt1 D6 T3 G2 M3 पुष्पवृष्टिं नि(G2 M3 च)पतितां —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 G3 दीनो, Dm1 D8 रामो, D1 दीनः (for वीरो) —[d]) D3 दुःखार्तो (for दुःखितो) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुःखार्तो दुःखितं (V1 B3 D7 °तो, V2 illeg up to दुःखि) भृशं, G3 रामो दुःखसमन्वितः

17 [a]) Ñ1 D3 प्रति(D4 अपि)जानामि, B4 अभिजानासि, D3 अभिज्ञातानि —[b]) Ś1 D1–3 [ए]वैतानि, Ñ1 [इ]मानीति, Ñ2 V2 D5 7 [ए]वेमानि, V1 [ए] तानि, B1 चेमानि, B3 [इ]मान्यानि (sic), B4 [ए]वामूनि (for [इ]मानीह) —For 17[cd]–18[ab], Ś1 D1 2 subst 1162* —[cd]) V2 illeg from द्धानि up to दत्तानि D5 7 अपि बद्धानि, T1 2 G1 पिनद्धानि हि, M1 अपन°, M2 विनयानीह (after corr inf lin sic m विहृतानीह), K(ed) पिनद्धानीह (for अपिनद्धानि) Ñ1 D3 पूर्वाह्णे यानि कानने, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पूर्वं चैतानि कानने (for [d]) ❀ Cg वैदेह्या केशपाशे पिनद्धानि बद्धानीत्यभिजानामि ❀ —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1161* मन्ये सूर्यश्च वायुश्च मेदिनी च यशस्विनी ।
अभिरक्षन्ति पुष्पाणि प्रकुर्वन्तो मम प्रियम् ।

[(l 1) Dg1 transp सूर्यश् and वायुश् —(l 2) Dt1 अभिरक्षतु]

18 B3 transp [ab] and [cd] —[a]) Ñ V B1 3 4 D3 5 7 महातेजा, Dg1 Cg महाबाहु —[b]) Ñ V B1 4 D3 5 G3 पुरुषर्षभ —For 17[c]–18[b], Ś1 D1 2 subst

1162* अपि नामेह वैदेही भवेत्पर्वतमूर्धनि ।
एवं विलप्य बहुशो रामो दुःखसमन्वितः ।

—After 18[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1163* उवाच रामो धर्मात्मा गिरिं प्रस्रवणाकुलम् ।
कच्चित्क्षितिभृतां नाथ दृष्टा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
रामा रम्ये वनोद्देशे मया विरहिता त्वया ।

[(l 1) Dg1 Dt1 प्रश्रवणाकुलं, Dm1 D8 प्रस्रवणाभिधं, T2 G2 प्रस्रवण कुलं (G2 प्रति) —(l 2) D8 कच्चित्, M3 सव- (for कच्चित्) —(l 3) D8 सीता (for रामा) Dm1 D8 G3 वने स्वस्मिन्, D4 G1.2 M1 2 वने ह्यस्मिन् (for वनोद्देशे) ❀ Cv r कच्चिदिति । अस्य श्लोकस्य द्वैरूप्यं वृद्धा विवृण्वते । यथारूपं प्रश्नः कृतः तथारूपं प्रतिध्वनिः पर्वतेन कृत इति प्रतिध्वनिपक्षे कच्चिदित्यस्य यदि किमित्यर्थो वेदितव्यः तत्रापि प्रश्नार्थोऽस्त्येव । दृष्टा यदि किं कर्तव्यमिति ❀]

—[c]) Ś1 D1–3 गिरिं तं तु, Ñ1 B4 ततो रामः, Ñ2 V B1 3 D5 7 तदा रामो (for गिरिं तत्र) —[d]) D1 क्रुद्धो (for क्षुद्र-) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गिरिं सततर्जयन्निव (V2 illeg after सत)

19 [ab]) G1 2 प्रिया मम (for हेमवर्णां) Dt1 M2 Ct हेमाङ्गीं, Dm1 D8 G3 M1 सुमुखीं, D6 हेमाङ्गां (for हेमाभां) Ñ1 प्रिया मे हेमवर्णाभा, Ñ2 V B1 3 D5 तां मृष्टहेमवर्णाभां, B4 तां हेममृष्टवर्णाभां, D4 तां प्रियां मम हे भार्यां, D7

G 3 68 40 एवं संभाषमाणौ तावन्योन्यं भ्रातरावुभौ ।
B 3 64 24 वसुंधरायां पतितं पुष्पमार्गमपश्यताम् ॥ १५
I 3 69 41 तां पुष्पवृष्टिं पतितां दृष्ट्वा रामो महीतले ।
उवाच लक्ष्मणं वीरो दुःखितो दुःखितं वचः ॥ १६
अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण ।
अपिनद्धानि वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥ १७
एवमुक्त्वा महाबाहुर्लक्ष्मणं पुरुषर्षभम् ।
क्रुद्धोऽब्रवीद्गिरिं तत्र सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ॥ १८
तां हेमवर्णां हेमाभां सीतां दर्शय पर्वत ।
यावत्सानूनि सर्वाणि न ते विध्वंसयाम्यहम् ॥ १९

1160* तथा तु विलपन्तं तं रामं शोकपरायणम् ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ।
नेह सीता जनस्थाने नापि गोदावरीं प्रति ।
अलमाहृत्य संतापं स्थिरो भव नरोत्तम ।
त्वमेव तां महाप्राज्ञ नष्टामधिगमिष्यसि ।
मया सह महाबाहो मा त्वा शोकः समाविशेत् ।

[V2 illeg from तथा in l 1 up to लक्ष्मण in l 2 —(l 1) B3 यथा (for तथा) Ś1 D1-3 विलपमानं, Ñ1 तु भाषमाण (for तु विलपन्त) D1-3 तु, D6 om (hapl) (for तं) —(l 2) D3 महाप्रज्ञ (for °प्राज्ञो) —G(ed) om l 3 —(l 3) B1 नेह (for नापि) Ś1 V B1 3 4 D1-3 मन्दाकिनीं (for गोदावरीं) Ś1 D1 2 गता —V2 illeg for l 4-5 —(l 4) Ś1 D1-3 मा कुरु, Ñ2 मा कृत्य (for आहृत्य) D7 स्थितो (for स्थिरो) Ś1 D1-3 क्रियतां धर्ममास्थाय (for the post half) Ñ1 अपहर्तुमलं राम नापि प्रस्रवणे गिरि —B1 om l 5-6 —(l 5) Ñ1 मया विना महाप्रज्ञ, G(ed) विचिन्वंस्तां मया सार्धं (for the prior half) V1 प्रनष्टाम् (hypm), D1 नष्टां (for नष्टाम्) —G(ed) om l 6 —(l 6) B3 महाशय (for मया सह) V म (for मा) Ś1 D1-3 मा च (D1 3 त्वं) शोके मनः कृथा (for the post half) Ñ1 ... ... वत्स (illeg) शोकः समाविशत्],

whereas Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cv r m g k t ins a passage relegated to App I (No 14)

15 ^{a}) D4 सभाष्यमाणौ M3 सं भाषमाणौ Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तु (for ताव्) —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तावुभौ रामलक्ष्मणौ —V2 illeg after वसुधरा in 15^{c} up to second दुःखि in 16^{d} —^{c}) D2 धनुर्धरायां (for वसुध°) Ś1 Ñ2 B1 3 D5 7 पतितां, V1 पतितौ, D3 वितत, D6 Ct पतित- —^{d}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D5 7 पुष्पमालाम् (B4 °ल्यम्)

16 V2 illeg up to second दुःखि in ^{d} (cf v l 15) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 तां पुष्पवीथीं (B1 °वेणीं) वैदेह्या, Ñ1 तानि पुष्पाणि वैदेह्या, Dg1 Dt1 D6 T3 G2 M3 पुष्पवृष्टिं नि (G2 M3 च) पतितां —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 G3 दीनो, Dm1 D8 रामो, D1 दीन (for वीरो) —^{d}) D3 दुःखार्तो (for दुःखितो) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुःखार्तो दुःखित (V1 B3 D7 °तो, V2 illeg up to दुःखि) भृशं, G3 रामो दुःखसमन्वितः

17 ^{a}) Ñ1 D4 प्रति (D4 अपि) जानामि, B4 अभिजानासि, D6 अभिज्ञातानि —^{b}) Ś1 D1-3 [ए]तैतानि, Ñ1 [इ]मानीति, Ñ2 V2 D5 7 [ए]तमानि, V1 [ए] तानि, B1 चेमानि, B3 [त]मान्यानि (sic), B4 [ए]वामूनि (for [इ]मानीह) —For 17^{cd}–18^{ab}, Ś1 D1 2 subst 1162* —^{cd}) V2 illeg from द्धानि up to दत्तानि D5 7 अपि नद्धानि, T1 2 G1 पिनद्धानि हि, M1 अपन°, M2 विनयानीह (after corr inf lin sec m विहृतानीह), K(ed) पिनद्धानीह (for अपिनद्धानि) Ñ1 D3 पूर्वाह्णे यानि कानने, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पूर्वं चितानि कानने (for ^{d}) ⁅ Cg वैदेह्या केशपाशे पिनद्धानि यद्यानीत्यभिजानामि ⁆ —After 17, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1161* मन्ये सूर्यश्च वायुश्च मेदिनी च यशस्विनी ।
अभिरक्षन्ति पुष्पाणि प्रकुर्वन्तो मम प्रियम् ।

[(l 1) Dg1 transp सूर्यश्च and वायुश्च —(l 2) Dt1 अभिरक्षन्तु]

18 B3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) Ñ V B1 3 4 D3 5 7 महातेजा, Dg1 Cg महाबाहु —^{b}) Ñ V B1 4 D3 5 G3 पुरुषर्षभ —For 17^{c}–18^{b}, Ś1 D1 2 subst

1162* अपि नामेह वैदेही भवेत्पर्वतमूर्धनि ।
एवं विलप्य बहुशो रामो दुःखसमन्वितः ।

—After 18^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1163* उवाच रामो धर्मात्मा गिरिं प्रस्रवणाकुलम् ।
कच्चित्क्षितिभृतां नाथ दृष्टा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
रामा रम्ये वनोद्देशे मया विरहिता त्वया ।

[(l 1) Dg1 Dt1 प्रस्रवणाकु°, Dm1 D8 प्रस्रवणाभिध, T2 G2 प्रस्रवण कुल (G2 प्रति) —(l 2) D8 कच्चित्, M3 सर्व- (for कच्चित्) —(l 3) D8 सीता (for रामा) Dm1 D2 G3 वने त्वस्मिन्, D4 G1 2 M1 2 वने ह्यस्मिन् (for वनोद्देशे) ⁅ Cv r कच्चिदिति । अस्य शैलस्य दुर्लभ्य वृद्धा विश्रुतवने । यथारूपं प्रश्नः कृतः तथारूपं प्रतिध्वनिः पवनेन कृत इति प्रतिध्वनिपक्षे कच्चिद्विलासं यदि किमित्यधर्मा वेदितव्यः तथापि प्रश्नार्थोऽन्त्येव । दृष्टा यदि किं कर्तव्यमिति ⁆]

—^{c}) Ś1 D1-3 गिरिं त तु, Ñ1 B4 ततो राम, Ñ2 V B1 3 D5 7 तदा रामो (for गिरिं तत्र) —^{d}) D1 क्रुद्धो (for क्षुद्र-). Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गिरिं सतर्जयन्निव (V2 illeg after सत)

19 ^{ab}) G1 2 प्रिया मम (for हेमवर्णां) Dt1 M2 Ct हेमाङ्गीं, Dm1 D8 G3 M1 सुमुखीं, D6 हेमाङ्गा (for हेमाभां) Ñ1 प्रियां मे हेमवर्णाभां, Ñ2 V B1 3 D5 तां मृष्टहेमवर्णाभां, B4 तां हेममृष्टवर्णाभां, D4 तां प्रियां मम हे भार्यां, D7

मम बाणाग्निनिर्दग्धो भस्मीभूतो भविष्यसि ।
असेव्यः सततं चैव निस्तृणद्रुमपल्लवः ॥ २०
इमां वा सरितं चाद्य शोषयिष्यामि लक्ष्मण ।
यदि नाख्याति मे सीतामद्य चन्द्रनिभाननाम् ॥ २१
एवं स रुषितो रामो दिधक्षन्निव चक्षुषा ।
ददर्श भूमौ निष्क्रान्तं राक्षसस्य पदं महत् ॥ २२
स समीक्ष्य परिक्रान्तं सीताया राक्षसस्य च ।
संभ्रान्तहृदयो रामः शशंस भ्रातरं प्रियम् ॥ २३
पश्य लक्ष्मण वैदेह्याः शीर्णाः कनकबिन्दवः ।
भूषणानां हि सौमित्रे माल्यानि विविधानि च ॥ २४

G 3 67 7
B 3 64 39
L 3 68 7

ता हेमवर्णवर्णाभा, T3 ताम्रवर्णा सुहेमाभा (for ^{a}) Ś1 D1-3 तां(D3 om [subm]) दृष्ट्वा हेमगर्भाभा यदि नाख्यासि पर्वत(Ś1 reads पर्वत in m) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 पुरा (for यावत्) Ñ1 Dm1 D4 8 G1 3 M3 transp सानूनि and सर्वाणि Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पुरा(B3 अहं) शिलाशितैर्गणैर् (V2 illeg from गैर् up to 19^{d}) —^{d}) Ś1 D1-4 तव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मा त्वा (for न ते) V1 प्रध्वंसयामि Ñ1 illeg. for याम्यह —After 19, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1164* एवमुक्तस्तु रामेण पर्वतो मैथिलीं प्रति ।
शासन्निव तत सीता नादर्शयत राघवे ।
ततो दाशरथी राम उवाच च शिलोच्चयम् ।

[(l 1) G3 मैथिलीं प्रति पर्वत (for the post half) —(l 2) Dt1 D6 Ct दर्शयन्निव तां सीतां (for the prior half) G3 न दर्शयति (for नादर्श°) —(l 3) G1 [ए]न (for च)]

20 Ñ1 B1 G(ed) om 20-21 —^{a}) Ś1 बाणाशु-, D1 2 बाणास्त्र , D3 बाणैस्तु B3 -र्मदिग्धो (sic) —^{b}) D1 भस्मभूतो —^{c}) V2 Dg1 Dt1 D6 T3 M3 सर्वतश्, B3 D4 सततश्, Dm1 D8 G3 त्व ततश्, T1 सतत (for सतत) – V2 illeg from चैव up to पल्लव in ^{d} —^{d}) Ś1 Ñ2 B4 D1 2 5 7 निर्द्रुमतृणपल्लव , V1 B3 विद्रुमतृणपल्लव , D3 वर्जितस्तरपल्लवै

21 Ñ1 B1 G(ed) om 21 (cf v l 20) —^{a}) Ś1 Dg1 T3 च (for वा) Ś1 D1 3 त्वद्य, Ñ2 B4 D5 7 भद्र, V B3 तत्र, Dm1 D4 8 G3 M1 चैव, D2 मद्य (for चाद्य) —^{d}) Ś1 अर्ध-, Ñ2 V B3 4 D5 M2 पूर्ण , T1 2 आर्या (for अद्य) D4 G1 पद्मनिभा°

22 ^{a}) Dg1 Dt1 D6 प्रस्पितो, D2 सकुपितो, M3 सरू° (for स रुषितो) —^{b}) Dg1 विधक्षन M3 चक्षु (damaged) Ś1 D1-3 दिधक्षुरिव पावक —For 22^{ab}, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

1165* स तु दाशरथी रामस्त्रैलोक्यजगतीधरम् ।

[Ñ1 इति, V1 एव (for स तु) V2 illeg for the post half Ñ1 स शिलोच्चय, B3 जगदीश्वर (for जगतीधरम्)]

—^{c}) M3 damaged for ददर्श V1 भू° Ś1 D1-3 सक्रान्त, Ñ1 निष्क्रान्त, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विक्रान्त (for निष्क्रान्त) G2 M2 ददर्श च तदा भूमौ —^{d}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dm1 D1-3 5 7 8 M1 महत्पद (by transp), Ñ1 महत्पथ, V महापद (for पद महत्) —After 22, V1 ins a passage relegated to App I (No 15) —After 22, Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 2 G1 M2 ins

1166* अम्लाया रामकाङ्क्षिण्या प्रधावन्त्या इतस्ततः ।
राक्षसेनानुसृताया वैदेह्याश्च पदानि तु ।

[(l 2) D4 G1 M2 [अ]भिसृताया, T2 Cg [अ]नुद्रुताया, Cr [अ]नुसृताया (for [अ]नुसृता°) D4 T1 2 G1 M2 मैथिल्याश्च (for वैदेह्याश्च) D4 T1 2 [अ]थ (for तु)]

23 V1 om 23 B3 reads in marg from 23^{a} up to l 1 of App I (No 15) —^{a}) Ś1 D1 2 पद(D2 °द) क्रान्त, Ñ2 D5 परिश्रान्त, D3 पदाक्रान्त, G3 परिभ्रान्त —^{b}) D3 4 सीतया (for सीताया) B3 लक्ष्मणस्य (for राक्षसस्य) —After 23^{ab}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1167* भग्नं धनुश्च तूणी च विकीर्णं बहुधा रथम् ।

[D6 भग्न (for भग्नं) D4 G1 तूणी (for तूणी) Dg1 T3 निशीर्ण (for विकीर्णं)]

—Ś1 wrongly reads 23^{cd} twice (var), while Dg1 reads the same in marg —^{c}) D1 8 स भ्रान्त- (for सम्भ्रान्त) —V2 illeg from 23^{d} up to l 2 of App I (No 15) M3 reads 23^{d} *sec m* —^{d}) Ś1 B1 उवाच (for शशंस) —After 23, Ś1 Ñ V(V1 after 22, owing to omission) B1 3 4 D1 3 5 7 ins a passage relegated to App I (No 15), whereas D2 ins l 1-5 (followed by 3 60 50^{a-d} and its star passages) of App I (No 15)

24 ☞ Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 read St 24-31 before 3 59 6, Ñ1 reads St 24-27 and St 31 before 3 59 6 and St 28-33 before 3 61 6 read before 3 63 9 (cf v l 3 61 6) (all including star passages and omissions) —M3 damaged for 24^{a} —^{c}) Dg1 Dt1 D6 कीर्णा (for शीर्णा) —^{c}) Dg1 T3 M2 च (for हि) —For 24, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 subst

1168* इमे लक्ष्मण वैदेह्यास्पतनीयविभूषणा ।
धरण्या सह माल्येन शीर्णाः कनकबिन्दव ।

[(l 1) D5 हेमभूषणा न (for इमे लक्ष्मण) Ñ1 B1 3 7 (B3 ना)पनीया, V मार्गणीय, B4 नापनीय Ñ1 इमाश्च, V2 विभूषिता , D3 -विभूषणा (for विभूषणा) —(l 2) Ś1 D2 अरण्ये (for धरण्या)]

G 3.67 8
B 3 64 40
L 3 68 8

तप्तबिन्दुनिकाशैश्च चित्रैः क्षतजबिन्दुभिः ।
आवृतं पश्य सौमित्रे सर्वतो धरणीतलम् ॥ २५
मन्ये लक्ष्मण वैदेही राक्षसैः कामरूपिभिः ।
भित्त्वा भित्त्वा विभक्ता वा भक्षिता वा भविष्यति ॥ २६
तस्या निमित्तं वैदेह्या द्वयोर्विवदमानयोः ।
बभूव युद्धं सौमित्रे घोरं राक्षसयोरिह ॥ २७
मुक्तामणिचितं चेदं तपनीयविभूषितम् ।
धरण्यां पतितं सौम्य कस्य भग्नं महद्धनुः ॥ २८
तरुणादित्यसंकाशं वैदूर्यगुलिकाचितम् ।
विशीर्णं पतितं भूमौ कवचं कस्य काञ्चनम् ॥ २९

25 ^{a}) Ś1 D2 जपापुष्प, Dg1 स्वर्णबिन्दु-, G(ed) °स्कन्म- (for तप्तबिन्दु-) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 प्रकाशैश् (for -निकाशैश्) Ñ1 शक्रगोपाभिकाशैश्च, V1 वन्धुजीवप्रकाशैस्तु, D1 तप्तहेमनिकाशाभिश् —^{b}) V2 illeg for चित्रैः क्षतज Ś1 D2 चित्र Ñ1 D1 3 चित्र, Ñ2 V1 B4 D5 7 घोरैः, B1 3 सूक्ष्मैः (for चित्रैः) D1 G1 कनक (for क्षतज-) —D1 om 25^{c}–26^{b} V2 illeg from 25^{c} up to वा in 26^{d} —^{c}) M3 damaged for आवृत पश्य Ś1 D2 आततं, D3 आचितं (for आवृतं) —^{d}) D8 धरणीतले

26 D1 om 26^{ab}, V2 illeg up to वा in ^{d} (for both, cf v l 25) —^{c}) Ś1 D2 G(ed) नीता(G[ed] °त्वा) छित्त्वा, Ñ1 V1 B3 D1 छित्त्वा छित्त्वा, Ñ2 D6 स्थित्वा भित्त्वा, B1 4 D3 7 छित्त्वा भित्त्वा, Dt1 om (hapl) second भित्त्वा (for भित्त्वा भित्त्वा) Dm1 D3 विभक्ताग, D1 °क्ता सा, D3 °क्ता च, D7 प्रकृता 5, T2 °क्ता हि, G3 °ज्याग, M1 °क्तानि (for विभक्ता वा) —^{d}) B3 भक्षितव्या Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 तपस्विनी (for भविष्यति)

27 ^{a}) D2 तया (for तस्या) —V2 illeg from निमित्त up to l 1 of 1169* Ś1 निमित्ते Dt1 Dm1 D6 8 सीतायाः (for वैदेह्या) —^{b}) Ñ1 नूनं, Dt1 तयोर् (for द्वयोर्) —V1 om (hapl) from 27^{c} up to l 2 of 1169* —^{c}) Ñ2 B1 3 4 D5 7 आवृत्त(B1 प्रयुक्त, G[ed] प्रवृत्त) पश्य (for बभूव युद्ध) —^{d}) T3 घोर- Ñ1 द्वयो, B3 4 T2 G1 M2 इव (for इह) —After 27, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1169* कथं तच्चन्द्रसंकाशं सीताया विमलं मुखम् ।
आसीद्राक्षसयोर्मध्ये द्वयोर्विवदमानयोः ।
भूयः सीताविनाशाद्धि प्रसक्तं राक्षसैर्मम ।
वैरं स्थानेऽत्र सौमित्रे तेषामेव वधाय हि ।
एवं विलपमानस्तु रामो मत्त इव स्खलन् । [5]
अथाश्रमात्क्रोशमात्रे सोऽपश्यन्महदद्भुतम् ।
रणोपकरणं सर्वं विध्वस्तं धरणीतले ।
तद्दृष्ट्वा दर्शयामास सशोको लक्ष्मणाय वै ।

[V1 om l 1–2 V2 illeg for l 1 —(l 1) Ś1 D2 अमलं, Ñ2 D5 7 कथं च (for कथं तच्) Ñ1 illeg for तच्चन्द्र B1 कथं चन्द्रप्रतीकाशं (for the prior half) —(l 2) V2 illeg from the post half up to st 52 D1–3 तयोर् (for द्वयोर्) Ś1 भक्षितं भयदीनाक्षं राक्षसं विदिताशिभिः —Ñ1 transp l 3 and 4 —(l 3) Ś1 D1–3 वैरं (for भूय) Ñ1 कृतं वः (for प्रसक्तं) Ś1 D1–3 मह (for मम) —(l 4) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1–3 जन-, D7 वेर- (for वैर) Ś1 D1 महच्चेदं, Ñ1 V1 D7 च(Ñ1 हि) सौमित्रे, D2 महच्चैव, D3 महद्वैरं (for स्थानेऽत्र सौमित्रे) Ś1 D1–3 कृतमात्म-, V1 वरमात्म, B4 तेषामात्म- (for तेषामेव) Ś1 Ñ2 D2 5 7 वै, D1 3 मे (for हि) Ñ1 पश्यामा [illegible] (illeg) (for the post half) —After l 4, B3 reads 30 (repeating 30^{ab} [marg] in proper place) —Ñ D5 7 om l 5–8 —(l 5) B3 भ्रमन् (for स्खलन्) —(l 6) B1 अथाश्रम, B3 तत्राश्रमात्, D2 अथाक्रमन्. V1 B3 D1 3 क्रोशमात्राद्(B3 °त्रम्) (for °त्रे) Ś1 D2 ददर्श, V1 B3 D1 3 अपश्यन् (for सोऽपश्यन्) B1 आश्रमं (for अद्भुतम्) —(l 7) B3 वनोपकरणं V1 D1 3 मेदिनीतले(V1 °टे) (for धरणी°) —(l 8) Ś1 B3 D1–3 त, V1 स (for तद्) V1 च (for वै) Ś1 D2 शोकोपहतचेतनः (for the post half)] —B4 cont

1170* आहतं पश्य सौमित्रे तेषां मध्ये विधाय हि ।

28 Ñ1 reads 28–33 before 3 61 6 (cf v l 24) V2 illeg (cf v l 27) —^{a}) Ś1 D2 -निभं दिव्यं, Dm1 D8 G3 -विचित्रं च, D1 -मयं दिव्यं, D3 -निभं चेदं, Cg K(ed) -मयं चेदं (for -चितं चेदं) Ñ1 श [illegible] दिव्य(illeg), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शक्रचापनिभं चेदं —^{b}) Dt1 D6 रमणीयं, D2 तापनीय- (for तपनीय-) B4 Dm1 D8 -विभूषणं —^{cd}) Ś1 D1 3 पश्य (for कस्य) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 transp सौम्य and भग्नं Ñ1 illeg for द्धनुः, B3 महद्धनुः (for महद्धनुः) D2 पतितं भुवि पश्य त्वं भ्रातः सौम्य महद्धनुः —After 28, Dg1 Dt1 D6 T K(ed) (within brackets) ins

1171* राक्षसानामिदं वत्स सुराणामथवापि वा ।

[T2 शूराणाम् (for सुराणाम्).]

29 For sequence in Ñ1, cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) —^{ab}) D7 -[आ]दित्यम् Dt1 om (hapl?) from श up to गुलिका Dg1 Dm1 D6 G M Cm g वैडूर्य- T3 गुलिकाचितं (for °काचितम्) Ś1 Ñ1 D1 3 वैडू(Ñ1 °दू)- र्यगु(D3 °ग)णवेष्टितं, Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 वैदू(D2 5 7 °डू)- र्यमणिभूषितं, D8 वैदूर्यगुलिकान्वितं (for ^{b}) —^{cd}) B3 विस्तीर्णं, D2 °शालं (for विशीर्णं) G2 पश्य (for भूमौ) Ñ1 विस्तीर्णविगतं भूमौ (for ^{c}) B1 transp पतितं and कवचं. Ś1 D2 3 पश्य, Dm1 D8 यस्य (for कस्य) B3 (marg also, orig as in text) दृश्यते (for काञ्चनम्).

छत्रं शतशलाकं च दिव्यमाल्योपशोभितम् ।
भग्नदण्डमिदं कस्य भूमौ सौम्य निपातितम् ॥ ३०
काञ्चनोरश्छदाश्चेमे पिशाचवदनाः खराः ।
भीमरूपा महाकायाः कस्य वा निहता रणे ॥ ३१
दीप्तपावकसंकाशो द्युतिमान्समरध्वजः ।
अपविद्धश्च भग्नश्च कस्य सांग्रामिको रथः ॥ ३२
रथाक्षमात्रा विशिखास्तपनीयविभूषणाः ।
कस्येमेऽभिहता बाणाः प्रकीर्णा घोरकर्मणः ॥ ३३
वैरं शतगुणं पश्य ममेदं जीवितान्तकम् ।
सुघोरहृदयैः सौम्य राक्षसैः कामरूपिभिः ॥ ३४

G 3 67 19
B 3 64 51
L 3 65 10

30 For sequence in Ñ1, cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) B3 reads 30 after l 4 of 1169*, repeating 30^{ab} erroneously in marg here —^{a}) Ñ1 G3 चित्र (for छत्र) G2 तु (for च) —^{b}) B3 (first time) दिव्य Ś1 V1 माला- (for -माल्य-) —^{cd}) D6 M3 भग्न, G3 शुभ- (for भग्न) B3 सौम्य, D3 भूमौ (for कस्य) Ñ1 ति- छत्रमिदं दिव्य (for ^{c}) Ñ1 कम्य, D3 पश्य (for भूमौ) Ś1 D1 2 transp कस्य and भूमौ K(ed) मम्यङ् (for सौम्य) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 सौम्य कस्य भूमौ (by transp), Dt1 D6 सौम्य भूमौ कस्य (by transp) B3 कर्मं भूमौ निपातित (for ^{d})

31 For sequence in Ñ1, cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) D3 transp 31 and 32 —^{a}) Dm1 -[ओ]र- श्छदाश्च B4 [अ]पि (for [इ]मे) Ñ1 काचनाच्छादना हीमे —^{b}) Ñ1 हया (for खरा) —Ś1 om. 31^{c}–33^{b}, D1 2 om 31^{c}–32 —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वीर हता (for वा निहता) Ñ1 D3 कस्य वीर निपातिता (D3 महारथे)

32 For sequence in Ñ1, cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) Ś1 D1 2 om 32 (cf v l 31) D3 transp 31 and 32 —^{a}) D3 दीप्तकाचनसंकाशो —^{b}) Dg1 T3 M2 3 समरे, D3 समर-, D4 स्तरथ- (for समर-) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सपताक महध्वज ❀ Ct समरध्वज इति रथ- विशेषणम् । तादृशो रथोऽपविद्ध परिवृत्य पतित भग्नश्चेत्युत्तरेणा- न्वय । केचित्तु ध्वजोऽपविद्ध ध्वस्त रथो भग्न इत्यन्वयमाहु ❀ —^{c}) B4 reads भग्नश्च in marg —^{d}) V1 कस्य सग्रामिको हय —For 32, Ñ1 subst

1172* सध्वज सपताकश्च विपुलो घोरदर्शन ।
कस्यायं शकलीभूतो भग्न सग्रामिको रथ ।

33 For sequence in Ñ1, cf v l 28 V2 illeg (cf v l 27) Ś1 om 33^{ab} (cf v l 31) Ñ1 mostly illeg for 33^{ab} —^{a}) B3 M3 रथाक्षमात्र (M3 °त्र), D2 तथा (L[ed] ते चा)क्षमात्रा, D4 °माना (for रथाक्षमात्रा) D1 2 विविधाम् (for विशिखास्) —^{b}) Ñ1 Dm1 D1–3 8 G2 3 -वि(Ñ1 °)भूषिता —^{c}) Ś1 D2 पतिता, Ñ1 विमला, Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 G3 निशिता, Dt1 निहता, Dm1 D6 8 T1 G1 M1 (before corr as in G2) 2 विहता, G2 विहिता, M3 निहिता, Cr p g as in text, Cm [अ]पहता (for ऽभि- हता) —^{d}) B1 -कर्मिण, Dt1 D6 दर्शना (for कर्मण) Ś1 D1–2 विकीर्णा (D1 विशीर्णा, D3 प्रदीप्ता) घोरदर्शना —After 33, Ñ1 D3 ins

1173* एवमुक्तस्तु रामेण सौमित्रि प्रत्यभाषत ।

[D3 पृष्ट स and प्रत्युवाच त (for उक्तस्तु and प्रत्यभाषत resp)]

—Thereafter Ñ1 reads 3 61 6–7^{cd}, whereas D3 reads 3 61 6–7^{ab} (var) for the first time, repeating them in their proper place —After 33, preceded by 3 61 7^{ab} (first occurrence) D3 ins

1174* वनमार्गो विशालाक्ष न जाने तत्र कारणम् ।
एवमुक्तस्तु सौमित्रि राम पुनरभाषत ।,

while T1 2 ins after 33

1175* राक्षसानामिमे वत्स शूराणामथवाद्भुत ।
[T2 [अ]द्भुतौ]

—T1 2 cont , Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 33, while K(ed) cont after l 1 of 1176(A)*

1176* शरावरो शर पूर्णो वि यस्तो पश्य लक्ष्मण ।
प्रतोदाभीषुहस्तो न कस्याय सारथिर्हत ।
पदवी पुरुषस्यैषा व्यक्त कस्यापि रक्षस ।

[(l 1) D6 शरावर, G2 °वर्णा (sic), M1 इषुधी द्वौ (for शरावरो) D6 पूर्ण (for पूर्णो) M1 तस्य (for पश्य) —(l 2) Dm1 D4 8 T G1 2 M1 2 Cv p r k -[अ]भीशु, G3 -हित- (for [अ]भीषु) Dt1 D6 G1 [इ]व G2 च (for [अ]य) M3 प्रतोदाहिशुमस्तोय (sic) (for the prior half) Dt1 D4 6 G3 वा (for [अ]य) —After l 2, T1 2 ins, K(ed) ins l 1 only, (within brackets) after 33 and cont l 2–3 after l 2 of 1176*

1176(A)* सारथिं हतवान्को वा सायकैर्बाणकार्मुकम् ।
कस्यैषा पुरुषव्याघ्र शयाने निहतौ भुवि ।
चामरग्राहिणौ सौम्य सोष्णीषमणिकुण्डलौ ।

—D4 om from l 3 up to st 34 M3 reads l 3 twice (var) —(l 3) D8 G2 [ए]षा (for [ए]षा) Dt1 राक्षस, M3 (second time as above) रक्षस (for रक्षस)]

34 V2 illeg (cf. v l 27) D1 2 4 om 34 (for D4, cf v l 1176*) —^{a}) Dm1 D8 G2 3 M1 पश्येद् (for पश्य) Ś1 D3 सुघोर प्रहि(D3 °ह)त पश्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 घोर प्रतिकृ(V1 °ह)त पश्य(B3 तस्य, D7 यस्य) —^{b}) Dg1 Dm1 D8 T3 G2 3 M1 [आ]सीद्, Dt1 D6 Ct तद् (for [इ]द) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 -[अं]तकृत, T1 M2 3 -[अ]तग (for °कम्) —^{c}) Ś1 वैरामत्तमनोभिर्वा (L[ed]

G 3 69 10
B 3 64 52
L 3 70 10

हृता मृता वा सीता हि भक्षिता वा तपस्विनी ।
न धर्मस्त्रायते सीतां ह्रियमाणां महावने ॥ ३५
भक्षितायां हि वैदेह्यां हृतायामपि लक्ष्मण ।
के हि लोके प्रियं कर्तुं शक्ताः सौम्य ममेश्वराः ॥ ३६
कर्तारमपि लोकानां शूरं करुणवेदिनम् ।
अज्ञानादवमन्येरन्सर्वभूतानि लक्ष्मण ॥ ३७
मृदुं लोकहिते युक्तं दान्तं करुणवेदिनम् ।
निर्वीर्य इति मन्यन्ते नूनं मां त्रिदशेश्वराः ॥ ३८
मां प्राप्य हि गुणो दोषः संवृत्तः पश्य लक्ष्मण ।
अद्यैव सर्वभूतानां रक्षसामभवाय च ।
संहृत्यैव शशिज्योत्स्नां महान्सूर्य इवोदितः ॥ ३९

°वैं), Ñ V1 B1 3 4 D3 5 7 वर शतगुण वीर(Ñ1 सोम्य, D3 मृ॑र) —^{d}) Ś1 रक्षोभि (for राक्षसैं)

35 V2 illeg (cf v l 27) D3 om 35^{ab} Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 transp 35^{ab} and 39^{ef} (including star passages) —^{a}) Dg1 T3 मा सीता, Dt1 D6 वैदेही, D4 सीता , T1 2 M3 सीतापि, K(ed) सीता मा (for सीता हि) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 येन सौम्य(D2 सापि) हृता सीता —^{b}) D6 lacuna for भक्षिता Ñ1 om वा —After 35^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 ins

1177* दृष्टे तस्मिन्भवेच्छान्तिर्लोकाना पार्थिवात्मज ।

[V1 transp दृष्टे and तस्मिन् Ś1 D1 2 स्वस्ति (for शान्तिर्)]

—Ñ1 om 35^{c}–37^{b} D3 reads 39^{ef} (including 1180*) before 35^{cd}

☞ D2 reads 39^{ef}, 35^{c}–39^{d}, 35^{ab}, 40–49, 50^{e}–51 (followed by l 8–10 of 1199*) after App I (No 15) —For 35^{cd}, D4 subst

1178* न धर्मस्त्रायते सीता ह्रियमाणा महावने ।

—After 35, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1179* यदा धर्मप्रधानस्य धर्मसेतुर्विपद्यते ।
तदा खिन्नस्य सौमित्रे नास्तिक्यमुपजायते ।

[(l 1) Ś1 B3 धर्मप्रधानस्य Ñ2 D5 7 निमियते (for विप°) —(l 2) Ś1 D2 तन्त दीनस्य, D1 3 इ(D3 त)दानीं तस्य (for तदा खिन्नस्य)]

36 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ñ1 om 36 (cf v l 35) —^{a}) Ś1 D1–3 तु, Ñ2 V1 B1 D5 7 च (for हि) G3 सीताया —^{b}) V1 मृताया, B3 हृताया Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 वापि (for अपि) —^{c}) Ś1 के वान्ये च, Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 केनान्येन, Dt1 D8 के हि लोक , T3 Cg के वा लोके (for के हि लोके) D2 Cr g k [अ]प्रिय (for प्रिय) —^{d}) Ś1 B1 4 D1 3 मम शक्ता (D3 °क्तो) महे(B1 4 सुरे)श्वरा (D3 °र), Ñ2 V1 B3 D5 7 शक्ता(B3 °क्तो) मम सुरेश्वरा (B3 °र), D2 न मे शक्ता महीवरा , D4 G3 शक्त सौम्य ममेश्वर , G2 M1 शक्ता सौम्य महेश्वरा ❀ Cv के हि ईश्वरा मम प्रिय कर्तुं सक्ता भवन्ति ता रक्षन्तीत्यर्थ । शक्ता इति लेखकप्रमादकृत । अत्र श्लोके एको हि शब्द पादपूरणार्थ । , Ck अथ पौरुषमेवावलम्ब्यमित्युक्तिक्षेपतया के कथयिति चिन्नदश्यते ❀

37 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ñ1 om 37^{ab} (cf v l 35) —^{a}) Ś1 भर्तारम् (for कर्ता°) —^{b}) V1 Dg1 करुणवेदित —V1 D1 *om* (*hapl*) 37^{c}–38^{b} —^{c}) Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 5 7 अवमन्यते

38 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 V1 D1 om 38^{ab} (cf v l 37) —^{a}) Dt1 मृदु- —^{b}) D7 lacuna for दान्तं Dg1 करुणवेदित —After 38^{ab}, G3 repeats wrongly 37^{c}–38^{b} —^{c}) Ñ B4 D1–3 5 7 निर्वीर्यम् Ñ1 B3 इव, D6 इ- (for इति) —^{d}) Dg1 reads मा in marg

39 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 —^{a}) Dt1 D6 मा Ñ1 स्व- (for हि) Ś1 D1 गुणदोष , D2 गुणदोषै (for गुणो दोष) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सगुण (B3 सुगुण) प्राप्य मा दोष , D3 मा सम्प्राप्य गुणैर्दोष —^{b}) D2 सवृत्त, D3 G3 प्रवृत्त G3 इह (for पश्य) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 अज्ञानात् (for अद्यैव) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 लोकानाम् (for रक्षसाम्) Dt1 D1–3 अभयाय (for °वाय) Ñ2 B1 3 4 D5 7 हि, V1 वै, D3 वा (for च) D4 राक्षसाना भयाय च —Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 transp 35^{ab} and 39^{ef} D3 reads 39^{ef} (including 1180*) before 35^{cd} —^{e}) D7 G2 [इ]व (for [ए]व) Dg1 Dm1 T3 M3 शशी (for शशि-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 4 8 Cr सह(Ś1 °ह)त्ये(D4 8 °वृत्ये)व शशी (Ś1 तमी) ज्योत्स्ना —^{f}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ज्वलन् , Dg1 M2 Ct महा- (for महान्) —After 39, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1180* असौ लक्ष्मण भूतात्मा नून मामवमन्यते ।
अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च नृपात्मज निवर्तते ।
योऽह राज्य परित्यज्य त्यक्त्वा दीना च मातरम् ।
धर्ममेवाग्रत कृत्वा प्रविष्टो दण्डक वनम् ।
तस्य मे धर्मकामस्य स्थितस्य वचने पितु । [5]

[(l 1) Ś1 अहो, Ñ1 अय (for असौ) Ś1 धर्मात्मा (for भूता°) D3 ननु (for नून) —Ñ1 illeg for the post half Ś1 V1 D6 अवमन्यमे —(l 2) Ñ1 अनुक्रोश- Ś1 B3 D1 2 सदा धर्मानुवर्तिन(D1 2 °नैनात्) (for the post. half).

नैव यक्षा न गन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः ।
किंनरा वा मनुष्या वा सुखं प्राप्स्यन्ति लक्ष्मण ॥ ४०
ममास्त्रबाणसंपूर्णमाकाशं पश्य लक्ष्मण ।
निःसंपातं करिष्यामि ह्यद्य त्रैलोक्यचारिणाम् ॥ ४१
संनिरुद्धग्रहगणमावारितनिशाकरम् ।
विप्रनष्टानलमरुद्भास्करद्युतिसंवृतम् ॥ ४२
विनिर्मथितशैलाग्रं शुष्यमाणजलाशयम् ।
ध्वस्तद्रुमलतागुल्मं विप्रणाशितसागरम् ॥ ४३
न तां कुशलिनीं सीतां प्रदास्यन्ति ममेश्वराः ।
अस्मिन्मुहूर्ते सौमित्रे मम द्रक्ष्यन्ति विक्रमम् ॥ ४४ G 3 69 14 B 3 64 13 L 3 70 17

—(l 3) Ñ2 V1 D5 7 जा (for योऽद्य) D7 परि (om hapl) —(l 4) Ś1 भार्यामेव, V1 B1 3 4 स्वधर्मम् (for धर्ममेव) —Ñ1 om l 5 —(l 5) D6 om (hapl ?) मे धर्मकामस्य],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1181* सहत्यैव गुणान्सर्वान्मम तेज प्रकाशते ।

[T1 2 G1 Ck प्रकाशये (for °शते) M3 मत्तेज मप्रकाशने (for the post half)]

40 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 —[a]) Ś1 B4 D2 3 नैव देवा, D1 न च देवा (for नैव यक्षा) —After 40[ab], G3 reads 49[c]–50[b] (var) for the first time, repeating them in their proper place —G3 om (hapl) 40[cd] —[c]) B4 किनरा न, D5 6 7 न किनरा (D6 °र-) Ś1 D1–3 नरा (D3 वा नरा [hypm]) वापि (for मनुष्या वा) —After 40, Ś1 ins l 2 of 1183*, while D1 ins l 1–2 of 1183*, D3 ins l 1–2 of 1183* for the first time, repeating them (var) after 1185* —Then Ś1 (om l 2) D1 cont , D3 cont after the first occurrence of l 1–2 of 1183*, whereas D2 ins l 2 after 40

1182* सीता विना न जीवामि मुहूर्तमपि लक्ष्मण ।
मृते मयि मृत मन्ये त्रैलोक्य सचराचरम् ।

41 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ś1 om (hapl) 41[ab] For 41–43, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst 1183* —[a]) D1–3 ममास्त्रबलसयुक्तम् —[c]) Dt1 D6 Ct असपात, D1 नि सताप (meta), D2 निरतर (for नि सपात) Ś1 सशयाना करिष्यति —[d]) Ś1 D1 ह्यत्र, D2 ह्यशेष, M2 हृद्य (for ह्यद्य) Ś1 चारिण , Dg1 D2 3 8 M3 -चारिण, Dt1 कारण

42 V2 illeg (cf v l 27) For sequence D2, cf v l 35 For subst in Ñ V1 B1 3 4 D5 7 cf v l 41 and 43 —[a]) M3 सनिगूढ (for °रुद्ध) Ś1 ग्रह चापि, Dt1 ग्रह णम् —[b]) Ś1 निवारित , T3 विदारित- Ś1 D1–3 -दिवाकर (for निशा°) Dg1 विवारितनिशाचर —[c]) T1 2 G2 विप्रणष्ट , G3 -प्रविष्ट- D1 2 -[अ]निलज (D2 °ज)ल, D3 [अ]नलजल, T3 -[अ]नलोद्वल , M1 -[अ]निल°, Cmp [अ]सिलमहद् (for -[अ]नलमरुद्) Ś1 विप्रनष्ट हि सजल —[d]) Dg1 reads द्युति- in marg D4 सनिभ, G2 -वर्जित, G3 -मडल (for -सवृतम्) Ś1 D1–3 शीतांशुद्युतिवर्जित, T3 -मन्द्भास्करसवृत ॥ Cm विप्रनष्टानिलमहन्द्भास्करद्युतीत्यपि पाठ । तस्यायमर्थ । विप्रनष्टा अनिलमहता भास्करस्य च द्युतयो यस्मिन् तत । अत एव सवृत तमसेति शेष ॥

43 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 —[c]) D4 -गुल्म- (for -द्रुम-) D4 lacuna for -गुल्म Ś1 D1–3 द्रुमवल्लीलतागुल्म (D2 °गुल्म, D3 °शून्य) —[d]) Ś1 Dm1 D2 3 8 विप्रनाशित Ś1 D1 2 पादप (for -सागरम्) —For 41–43, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst , Ś1 ins l 2 and D1 ins l 1–2 after 40 and both ins l 3–4 after 43, D2 ins l 3–4 only after 43, while D3 repeats l 1–2 after 1185* (cf v l 40) and then cont l 3–4

1183* यदि जीवति वैदेही लोकेभ्य स्वस्ति लक्ष्मण ।
अथ नष्टा जगत्कृत्स्न विनष्टमुपधारय ।
अमानुषाणां सौमित्रे शरैरग्निशिखोपमै ।
सभ्रम जनयिष्यामि सीताया मानुष कृते ।

[Ś1 V1 om l 1 —(l 1) Ñ1 D1 3 (both times) लोकाना (for °केभ्य) —(l 2) B1 अपि (for अथ) Ś1 Ñ1 D3 (first time) अथ नष्ट (Ñ1 विनष्टाया) जगत्सर्व, D1 3 (second time) विनष्टाया विनष्ट हि (D3 तु वैदेह्या) (for the prior half) D1 चैवेक्षयम्, D3 (second time) विनाशय (for विनष्टम्) Ś1 D3 (first time) उपस्थ्य (D3 °ये), Ñ1 B4 D1 अवधारय (for °धारय) L (ed) विनष्टाया न [illegible] (for the post half) —(l 3) Ś1 अमानुषाणा हि (hypm), D1 मानुषाणा च, D2 °ष च (for अमानुषाणा) —(l 4) Ś1 सीताधर्षणकोपित , Ñ1 D3 सीतार्थेनोग्रपात्मन, D1 2 सीतापहरणा (for the post half)]

—After 43, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1184* त्रैलोक्य तु करिष्यामि सयुक्त कालधर्मणा ।

[D4 च (for तु) Dt1 [illegible], D6 T3 Ct [illegible], Ctp as in text (for धर्मणा)],

while D3 ins after 43

1185* युगान्तकालवत्सौम्य मम रोषे [illegible] ।
अकाले पश्य सयुक्त त्रैलोक्य कालकर्मणा ।

—Thereafter D3 repeats l 1–2 of 1183* and then cont l 3–4 of 1183*

44 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2 cf v l 35 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 -चैन , Ñ1 Dt1

G 3 69 15 B 3 64 63 L 3 70 18 नाकाशमुत्पतिष्यन्ति सर्वभूतानि लक्ष्मण ।
मम चापगुणान्मुक्तैर्बाणजालैर्निरन्तरम् ॥ ४५
अर्दितं मम नाराचैर्ध्वस्तभ्रान्तमृगद्विजम् ।
समाकुलममर्यादं जगत्पश्याद्य लक्ष्मण ॥ ४६
आकर्णपूर्णैरिषुभिर्जीवलोकं दुरावरैः ।
करिष्ये मैथिलीहेतोरपिशाचमराक्षसम् ॥ ४७
मम रोषप्रयुक्तानां सायकानां बलं सुराः ।
द्रक्ष्यन्त्यद्य विमुक्तानाममर्षाद्दूरगामिनाम् ॥ ४८
नैव देवा न दैतेया न पिशाचा न राक्षसाः ।
भविष्यन्ति मम क्रोधात्त्रैलोक्ये विप्रणाशिते ॥ ४९
देवदानवयक्षाणां लोका ये रक्षसामपि ।
बहुधा निपतिष्यन्ति बाणौघैः शकलीकृताः ।
निर्मर्यादानिमाँल्लोकान्करिष्याम्यद्य सायकैः ॥ ५०

D6 T3 ते (for ता) Ś1 ता तु (for सीता) —^{b}) V1 B4 D1–4 M1 महेश्वरा, M3 यदीश्वरा —^{c}) B3 4 D4 T1 2 तस्मिन् (for अस्मिन्) Dg1 reads in marg from सौमित्रे up to 44^{d} —^{d}) Dm1 G3 द्रक्ष्यसि (for °न्ति) Ñ1 दर्शयिष्यति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 द्रक्ष्यति मम (by transp)

45 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ñ1 om 45–46^{b} —^{a}) D1 3 G2 आकाशम् (for नाकाशम्) D4 उत्पतीक्षति (for उत्पतिष्यन्ति) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यान्त्याकाशे (B3 °श) प्रतिष्ठते (V1 °ति, B3 °ष्ठानि, B4 °काशते) —Dt1 om, Bom (ed) reads within brackets 45^{c}–46^{b} —^{c}) Ś1 Dg1 D1–4 6 G1 M3 -गुणान्मुक्तैर्, D8 G3 गुणैर्मु°, T3 -मुक्तै°, G2 M1 2 -गुणान्मु° (for -गुणोन्मुक्तैर्) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मम बाणागमना-न्मुक्तैर् —^{d}) D7 बाणैर् (for बाण-) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अजिह्मगैः (for निरन्तरम्)

46 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ñ1 Dt1 om, Bom (ed) reads within brackets 46^{ab} (cf v l 45) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 46 —^{a}) Dm1 D4 6 S मर्दितं, K and L (ed) as in text (for अर्दितं) L (ed) घोर (for मम) —^{b}) Ś1 D1 2 भ्रष्ट-, D3 नष्ट- (for ध्वस्त-) G3 मृगद्विजं, M1 -मृगद्विप —^{cd}) Ñ1 समाकुल जगत्सर्वममर्याद भविष्यति —After 46, G3 ins

1186* अद्यैव सर्वभूतानां द्विषता मम सर्वश ।

47 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 —^{a}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1–3 5 7 मुक्तैर्, V1 -मुक्तैर्, Dg1 -पूर्णैर् (for -पूर्णैर्) —^{b}) Ñ D4 6 T1 2 M3 Ct जीवलोक, Dt1 D8 जीवलोकं, Cg as in text (for जीवलोकं) M3 damaged from वरै to अपिशाच in ^{d}. Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 T2 G1 दुरासदैः, Dg1 °सदं, Dm1 D8 °चरं, D1 °वरै, D2 सवारणं, M1 °वर (for दुरावरैः) —^{d}) Dm1 पिशाचमपि राक्षसं

48 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 —^{a}) Ś1 समरेषु (for मम रोष-) Ñ2 B1 4 D1 2 5 7 प्र(D7 ।) मुक्तानां, V1 -प्रमुक्तानां —^{b}) Dt1 D6 विशिखानां (for सायकानां) —^{c}) Ñ1 [अ]न्ये, Dm1 G3 ज्या- (for [अ]द्य) Ñ1 सुतीक्ष्णानाम्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शिता(B1 °ला)ग्राणाम् (for विमुक्तानाम्) —^{d}) D3 सामर्थ्यं (for अमर्षाद्) Dm1 D8 G2 दूरपातिना (for °गामिनाम्) Ś1 समर्थां दूरचारिणां, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अमोघा(B1 3 शराणां) दूरपातिनां, Dg1 D4 T G M2 Cv g अति(T1 °पि)-दूरातिगामिनां

49 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 M3 damaged from नैव in ^{a} up to भविष्य in ^{c} —^{a}) T3 च (for [ए]व) Ñ1 नागा न, B4 दानव- (for देवा न) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 गन्धर्वा, M2 ते यक्षा —^{b}) Ś1 D1–3 दैतेया न, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यक्षा न च (for पिशाचा न) —V1 repeats erroneously 49^{cd} after l 1 of 1192* G3 reads 49^{c}–50^{b} (var) for the first time after 40^{ab} —^{c}) B4 महाक्रोधात् —^{d}) Dg1 T3 तु विनाशिते, Dt1 [ऽ]पि प्रणा° (for विप्रणा°) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 अ(B1)द्य लक्ष्मण पश्य मा(Ñ1 सर्वश, D5 पश्यता) —After 49, Ś1 D1–3 ins l 4 of 1192*, Ñ1 reads 50^{ef} and 51, while Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 50^{ef}–51^{ab}

50 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ś1 D3 read 50^{abcd} (including star passages) after l 6 of 1192*, D1 reads 50^{a-d} (including star passages) after 51^{cd} (after 1192*) —For 50^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst and (except D2) read after 1192* (Ñ1 after 1193*)

1187* अद्य पश्यन्तु मे लोकास्त्रयो विक्रममाहवे ।
आहता मम बाणौघैर्दीप्तास्यैः पन्नगैरिव ।

[(l 1) Ñ1 illeg for अद्य पश्यन्तु Ñ1 अद्भुत (for आहवे) —(l 2) V1 transp पन्नगैर् and इव Ś1 D1–3 आहता मे महाघोरैर्दीप्तसर्वाणि सततं (D3 °र्गैस्ततस्ततं), Ñ1 आहता म* · (illeg) दीयमाणा ममतत]

—Ñ1 mostly illeg for 50^{cd} —^{c}) Ś1 D1 2 विबुधा Ś1 D3 निष्पतिष्यति, T1 2 न भविष्यति (for निपति°) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 मुहुरद्य न तिष्ठति —^{d}) Ś1 D1 विशिखैः, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 लोका वे(V1 B3 4 वि-), D2 विबुधैः (sic) (for बाणौघैः) Dm1 शकलीगता (sic) —After 50^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

यथा जरा यथा मृत्युर्यथा कालो यथा विधिः ।
नित्यं न प्रतिहन्यन्ते सर्वभूतेषु लक्ष्मण ।
तथाहं क्रोधसंयुक्तो न निवार्योऽस्म्यसंशयम् ॥ ५१

G 3 69 0
B 3 61 75
L 3 70 26

1188* यथा रोषपरीतेन मयेद पृरित प्रभु ।
अराक्षसमिद कृत्स्न जग पश्यामि लक्ष्मण ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1–3 मया (for यथा) V1 B3 मम (for यथा) Ś1 Ñ1 D1–3 वचेद पीडित (for मयेद पृरित) B1 नत (for प्रभु) —After l 1, Ś1 cont l 2 of 1191* —Ś1 om l 2 —(l 2) Ñ1 नाम वा, V1 इम लोक, D1 3 इद सर्व, D2 °लोक (for इद कृत्स्न) Ñ1 B4 D1–3 पश्याम B1 पश्यमि (for °मि)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1–3 cont l 2 of 1191*, whereas after 1188*, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 cont

1189* न हीमां धर्षणां सोढु शक्तोऽह रघुनन्दन ।
हन्तास्मि लोकान्सकलान्प्रसृष्टाश्चैव येन ते ।

[(l 2) Ñ2 reads in marg , while D7 om (hapl) सकलान् V1 B1 3 4 अथ सृष्टा(V1 स्पृष्ट)श्च येन ते (for the post. half)]

—Ñ1 reads 50ef and 51 after 49 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 50ef and 51ab after 49 —e) Dm1 D4 8 G M1 2 अह (for इमौल) Ś1 D1–3 निरतरमिवाकाश, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 निर्मर्यादमिम लोक —f) Dm1 D8 G3 करिष्ये मम सायक —After 50, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1190* कालानलसमस्पर्शैरतिक्रुद्ध इवान्तक ।

[Ś1 D1–3 क्षयाच्छ(D2 °त्त)न- (for -[अ]नलसम) Ś1 D1 अभि (for अति-) D2 अभिक्रुद्धमिवानक (for the post half)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins after 50, whereas Ś1 Ñ1 D1–3 cont (followed by l 1–3 of 1192*) l 2 after 1188*

1191* हृता मृता वा सौमित्रे न दास्यन्ति ममेश्वरा ।
तथारूपा हि वैदेहीं न दास्यन्ति यदि प्रियाम् ।
नाशयामि जगत्सर्वं त्रैलोक्य सचराचरम् ।
यावद्दर्शनमस्या वै तापयामि च सायकै ।
इत्युक्त्वा रोषताम्राक्ष स्फुरमाणोष्ठसम्पुट ।
वल्कलाजिनमाबध्य जटाभारमबन्धयत ।
त्रिपुर दग्धुक पूर्वं रुद्रस्येव बभौ तनु ।
लक्ष्मणादथ चादाय रामो निष्पीड्य कार्मुकम् ।
शरमादाय सदीप्त घोरमाशीविषोपमम् ।
सदधे धनुषि श्रीमान्राम परपुरजय ।
युगान्ताग्निरिव क्रुद्ध इद वचनमब्रवीत ।

[(l 1) Dg1 हृता (for हृता) T1 2 M2 यदि वा , T3 G3 महे° (for ममे°) —(l 2) Dm1 D6 T1 2 यथारूपा Ś1 Ñ1 D1 2 न, Dg1 M1 तु (for हि) Ś1 D1–3 महेश्व , Ñ1 महेश्वरा , Dg1 T3 G1 मम प्रियां (for यदि प्रियाम्) —After l 2, D3 ins

1191(A)* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
प्रन्ते अवसरस्यामि तथा मम नदिष्यति ।

—(l 3) G1 illeg from [illegible] up to [illegible] in l 5 M2 [illegible] सर्वं (for the prior half) —Dg1 Dm1 D4 6 T1 G1 2 M om l 4 —(l 4) T1 2 तापइ्यामि (for तापयामि च) —(l 5) Dg1 Dt1 D6 T1 3 M1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 Dm1 D8 T3 G1 2 M om from the post half up to the prior half of l 8 —After l 6, Dt1 D6 ins

1191(B)* तस्य क्रुद्धस्य रामस्य तथाभूतस्य धीमत ।

—(l 8) M3 सायक (for कार्मुकम्) —(l 10) K(ed) सधाय (for °दधे) M2 शर (for राम) M3 दशरथात्मज (for परपुरजय)]

51 V2 illeg (cf v l 27) For sequence in D2, cf v l 35 Ñ1 reads 50ef and 51 after 49 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 50ef and 51ab after 49 —a) Ś1 राजा, Ñ1 नाम, G(ed) यमो (for जरा) B1 reads second यथा in marg —b) Dt1 om (hapl) कालो यथा D3 विधि (for विधि) —After 51ab, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins , Ś1 Ñ1 D1–3 cont l 1–3 after l 2 of 1191* and Ś1 D1–3 ins l 4 after 49, Ś1 D1 3 cont l 6 after 1193*

1192* हन्तास्मि राक्षसानत्र सृष्टा येन च राक्षसा ।
अद्य मा विपुल लोक प्रदीपयति लक्ष्मण ।
सीताहरणजो घोरो दावाग्निरिव पर्वतम् ।
यादृशोऽय मम क्रोधो वैरात्समुपजायते ।
व्यक्तमद्य जगत्सर्वं नाशयिष्यामि सायकै ।
न चेदद्य प्रदास्यन्ति सा मा सीता हृतामपि ।

[D3 om l 1 —(l 1) Ś1 Ñ1 D1 2 [illegible] (for the prior half) Ś1 transp सृष्टा and [illegible] —After l 1, V1 repeats 49cd wrongly —(l 2) Ś1 D1–3 [illegible] (for अद्य) Ñ1 च, V1 मे, D3 तु (for मा) B1 [illegible] (for विपुल) Ñ1 [illegible] (for प्रदीप°) —(l 3) D1–3 [illegible] (for घोरो) Ś1 D2 सीतापहरणात्तेन (for the [illegible]) Ś1 V1 [illegible] —After l 3, Ñ1 ins

1192(A)* [illegible]
[illegible]

[l 1 partly illeg]

—Ñ1 om l 4–6 —(l 4) Ś1 D1 2 [illegible]
(Ś1 2)[illegible], D3 [illegible] (for [illegible])
—D2 om l 5 and 6 Ś1 D1 2 [illegible]

G 3 69 27 B 3 64 76 L 3 70 32 पुरेव मे चारुदतीमनिन्दितां
दिशन्ति सीतां यदि नाद्य मैथिलीम् ।
सदेवगन्धर्वमनुष्यपन्नगं
जगत्सशैलं परिवर्तयाम्यहम् ॥ ५२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

व्यक्त जगदिद कृत्स्न (for the prior half) —(l 6) V1 सीता (for अद्य) Ñ2 V1 B4 D5 7 द(V1 श)मेन वा, B3 हठेन वा (for हृतामपि) Ś1 D1 L(ed) ननेय धर्षणा शक्या मान्ना(D1 सीता) वर्तुं (L[ed] हर्तुं) शमेन वा(D1 °न व), D3 न चेय धर्षणा शक्या साम्ना वीर प्रमार्जितु)]

—Then Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 read 1187* —Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 51^{cdef} —^{c}) D8 प्रति न (for न प्रति) Ś1 सद्यो नाति प्रवर्तते, D1 2 मिथ्या न हि(D2 नाद्य) प्रवर्तते, Ñ1 नित्यश प्रतिपद्यते, D3 नित्य नातिहन्यते (subm) —^{f}) Dg1 Dm1 D4 8 T3 G1 M1(after corr *sec m* as in text) [ऽ]स्म्यसशय, T1 2 [ऽ]स्मि सर्वदा, G3 [ऽ]स्मि लक्ष्मण, M2 न सशय, K(ed) [ऽ]स्मि सर्वथा (for ऽस्म्यसशयम्) —For 51^{ef}, Ś1 Ñ1 D1(om hapl) 2 3 subst

1193* तथा विमुक्ता क्रुद्धेन मया बाणा समन्तत ।
नाहत्वा सर्वभूतानि निवर्तिष्यन्ति सर्वत ।

[(l 1) Ñ1 मया विमुक्ता क्रोधेन (for the prior half) Ñ1 अद्य (with hiatus) (for मया) Ñ1 D3 परतप (for समन्तत) —D2 om l 2 —(l 2) L(ed) वर्तयिष्यति Ś1 D3 लक्ष्मण (for सर्वत)]

—Thereafter Ś1 D1 3 cont l 6 of 1192* and then Ś1 D3 read 50^{abcd} (including star passages), while Ñ1 reads 1187*

52 V2 illeg (cf v l 27) —^{a}) Dg1 Dm1 D4 8 T3 G1 3 M [ए]व (for [इ]व) K(ed) चारुगतीम् —^{b}) D4 मम (for यदि) —^{d}) G2 स सर्वं (for सशैल) —For 52, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

1194* प्रिया सुरूपा सहधर्मचारिणी
मयाद्य भार्या यदि सा न दृश्यते ।
सयक्षगन्धर्वमनुष्यराक्षस
जगत्सशैल परिवर्तयिष्ये ।

[(l 1) V1 B3 D5 स्वरूपा, B1 [अ]नुरूपा B1 यदि (for सह-) Ś1 Ñ1 D1–3 शुभाननाङ्गी गृह(D1 शुभ, D3 दृढ)धर्मचारिणी (Ñ1 मम सा शुभानना) —(l 2) Ñ1 ममानुरक्ता, B4 D1–3 7 ममाद्य भार्या (for मयाद्य भार्या) Ś1 D1–3 दृश्यते न सा (by transp) —(l 3) Ś1 D1–3 -पिशाच- (for -मनुष्य-) Ñ1 illeg for -राक्षस —(l 4) Ś1 D1–3 परिवर्तयाम्यह, B3 परिवर्तयिष्यते (sic)]

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 D1–3 रामक्रोध, Ñ B1 3 4 D5 7 रामकोप, V रामविलाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 71, V1 D1 68, V2 73, B4 72, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 64, D3 70, M3 65 —After colophon, D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

६१

तप्यमानं तथा रामं सीताहरणकर्शितम् ।
लोकानामभवे युक्तं सांवर्तकमिवानलम् ॥ १
वीक्षमाणं धनुः सज्यं निःश्वसन्तं मुहुर्मुहुः ।
हन्तुकामं पशुं रुद्रं क्रुद्धं दक्षक्रतौ यथा ॥ २
अदृष्टपूर्वं संक्रुद्धं दृष्ट्वा रामं स लक्ष्मणः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥ ३
पुरा भूत्वा मृदुर्दान्तः सर्वभूतहिते रतः ।
न क्रोधवशमापन्नः प्रकृतिं हातुमर्हसि ॥ ४
चन्द्रे लक्ष्मीः प्रभा सूर्ये गतिर्वायौ भुवि क्षमा ।
एतच्च नियतं सर्वं त्वयि चानुत्तमं यशः ॥ ५
न तु जानामि कस्यायं भग्नः सांग्रामिको रथः ।
केन वा कस्य वा हेतोः सायुधः सपरिच्छदः ॥ ६
खुरनेमिक्षतश्चायं सिक्तो रुधिरबिन्दुभिः ।
देशो निवृत्तसंग्रामः सुघोरः पार्थिवात्मज ॥ ७

G. 3 70 10
B 3 65 8
L 3 71 10

61

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 a) Ñ1 शस्यमान, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भापमाण, D1 दीप्यमान (for तप्यमान) Dg1 ततो, Dt1 D6 8 T1 तदा (for तथा) —b) Ś1 V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 5 7 8 कर्पित (for कर्शितम्) —c) Ś1 शकया, V1 B1 D1 अभये, D2 सभये, D4 T1 2 अहिते (for अभवे) —d) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dm1 D1-5 7 8 G1 M Cg स्वर्तकम्, Cm t as in text (for सावर्तकम्) V1 [क्षा]नन

2 a) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1-4 वीक्ष्यमाण, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विक्षिपत (for वीक्षमाण) D4 तत (for धनु) Dt1 D2 6 8 G1 सज्ज (for सज्य) —b) V B4 Dg1 D1 2 6 S निश्वसत, Dm1 विश्वसत (for नि श्वसन्त) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 पुन पुन (for मुहुर्मुहु) —c) Dg1 Dt1 D6 T दग्धुकाम, M2 हर्तुकाम (for हन्तुकाम) Ś1 D1-3 पशुपति, Dg1 Dt1 D6 T जगत्सर्वं (for पशु रुद्र) Ñ1 हतुकाम पशु क्रुद्धो —d) Ñ1 रुद्रो (for क्रुद्ध) Ś1 Ñ1 D1-3 -क्रतु (for -क्रतौ) Ñ2 V1 B4 D5 7 दक्षस्याथ (V1 B4 °स्य च) क्रता यथा, V2 दक्षयज्ञे क्रतु यथा, Dg1 Dt1 D6 T युगान्ते च (T1 2 तु) यथा हर ❀ Ck हर कालाग्निचतुर्मुखरुद्रमित्यर्थ ।, Ct हर कालाग्निरुद्रम् ❀

3 a) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1-3 5 7 त क्रोध, V तत्क्रोध, G3 सरुद्ध, G(ed) त कोप (for सक्रुद्ध) —b) Ś1 D1-3 तस्य (for राम) T1 2 तु (for स). Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा रामस्य लक्ष्मण

4 a) Ñ1 पूर्वं (for पुरा) —c) Ñ1 काम- (for क्रोध) Ś1 D1-3 आपन्ना (for °न्न) —d) Ś1 D2 प्रवृत्ति (for प्रकृतिं) Ś1 D1-3 कर्तुम्, Ñ1 त्यक्तुम्, Dg1 marg, D6 हतुम् (for हातुम्) B4 इच्छसि (for अर्हसि)

5 a) V1 यथा (for प्रभा) —b) M2 बल (for गतिर्) Ñ1 घाते (for वायौ) —c) Ñ1 एतद्ध, G(ed) एतत्तु (for एतच्च). Dt1 D6 नित्य (for सर्वं) —d) B1 मे (for च) Ñ1 om यश —After 5, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1195* उच्यमान मया वाक्य सीता शशिनिभानना ।
हित न प्रतिजग्राह वैदेही जनकात्मजा ।
अयुक्त क्रुद्धया वाक्यमुक्तोऽह परप तया ।
उत्तर तस्य वाक्यस्य न वक्तव्य कथचन ।
सीतया चोद्यमानोऽह गच्छ गच्छेति राघव । [5]
अवेक्षमाणो वैदेहीं त्वत्सकाशमिहागत ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B4 उच्यमाना B3 उच्यमाना यथा वाक्य (for the prior half) Ś1 D1-3 सत्य (for सीता) —(l 3) V2 illeg from the post half up to l 4 —(l 4) Ñ2 D5 7 उत्तरस्य च वाक्यस्य (for the prior half) —After the prior half of l 4, D5 ins

1195(A)* न या प्राप्स्यसि जानकीम ।
त्व ॰ तत समुत्सहे

—Ś1 D1 3 न वक्तुमहमुत्सहे, V1 वक्तव्य न कथचन, D2 न गतुमहमुत्सहे (for the post half) —(l. 5) V1 B1 [आ]दिश्यमानो (for चोद्य°) Ś1 D1-3 तु (for ऽह) —(l 6) Ś1 V B4 D2 3 5 अवेक्ष्यमाणो, B3 (also) अप्रमाणो (for अवेक्ष°) B1 4 उपागत, L(ed) अद्य गत (for इहागत)],

While Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1196* एकस्य नापराधेन लोकान्हन्तु त्वमर्हसि ।

[Cf 9ab. Dt1 Dm1 D4 8 G M2 त्व हन्तुम (by transp)]

6 Ñ1 reads 6–7cd before 3 63 9 (cf v l 3 60 24) D3 reads 6–7b for the first time after 3 60 33, (1173*) and repeats them here —a) Ś1 D1 2 न हि पश्यामि, Ñ1 D3(first time) न विजानामि, Dg1 Dm1 G3 Cr k t ननु जानामि, T1 * * *मि (damaged) (for न तु जानामि) B3 कस्याह (for कस्याय) —b) Dt1 मग्न (for भग्न) Ś1 B3 D2 5 सग्रामिको —Dg1 om 6cd —d) Dt1 D6 सयुग , M1 * * ध (for सायुध) Ñ1 युद्धस्याय परिच्छद

7 For Ñ1 D3, cf v l 6 —a) Ñ1 V D2(first time) 7 G2 खरनेमि , B1 4 Dm1 D8 G3 रथनेमि , T2 क्षुरनेमि- (for खुरनेमि-) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D2 3(both

G 3 70 11 B 3 65 8 L 3 71 11 एकस्य तु विमर्दोऽयं न द्वयोर्वदतां वर ।
न हि वृत्तं हि पश्यामि बलस्य महतः पदम् ॥ ८
नैकस्य तु कृते लोकान्विनाशयितुमर्हसि ।
युक्तदण्डा हि मृदवः प्रशान्ता वसुधाधिपाः ॥ ९
सदा त्वं सर्वभूतानां शरण्यः परमा गतिः ।
को नु दारप्रणाशं ते साधु मन्येत राघव ॥ १०
सरितः सागराः शैला देवगन्धर्वदानवाः ।
नालं ते विप्रियं कर्तुं दीक्षितस्येव साधवः ॥ ११
येन राजन्हृता सीता तमन्वेषितुमर्हसि ।
मद्द्वितीयो धनुष्पाणिः सहायैः परमर्षिभिः ॥ १२
समुद्रं च विचेष्यामः पर्वतांश्च वनानि च ।
गुहाश्च विविधा घोरा नलिनीः पार्वतीश्च ह ॥ १३
देवगन्धर्वलोकांश्च विचेष्यामः समाहिताः ।
यावन्नाधिगमिष्यामस्तव भार्यापहारिणम् ॥ १४
न चेत्साम्ना प्रदास्यन्ति पत्नीं ते त्रिदशेश्वराः ।
कोसलेन्द्र ततः पश्चात्प्राप्तकालं करिष्यसि ॥ १५

---

times) 5 7 -हृतज, Ñ1 रक्तश्, D1 वृतश् (for क्षतश्) —[b]) Ñ1 कनक-, D4 G1 क्षतज-, G3 M1 शोणित, M3 रजत- (for रुधिर-) —[c]) Ñ1 एव (for देशो) Ñ1 V1 Dm1 D5-8 T2 3 M1 2 Cm g k t निर्वृत्त, Cr as in text (for निवृत्त) —[d]) Ñ1 illeg, D1 सवोप (for सुघोर)

8 Ñ2 V B1 4 D5 7 transp [ab] and [cd] B3 transp 8[ab] and and 9[ab] —[a]) Ś1 D1-3 5 च, Ñ V B1 3 4 D7 हि (for तु) G2 रथोय (for विमर्दो) Dm1 D8 G2 3 वै (for ऽय). —[b]) Ñ2 V B1 3 4 D6 द्वयोर्वा (for न द्वयोर्) —[c]) Ś1 D2 3 न निवृत्त हि, Ñ V B1 3 4 D5 7 न निवृत्तस्य, Dg1 न हि व्यक्त हि, D1 अनिवृत्त हि (for नहि वृत्त हि). —[d]) Ñ1 परस्य (for बलस्य) D3 च महत्पद (for महत पदम्)

9 B3 transp 8[ab] and 9[ab] —[a]) Ś1 नैव तस्य, Ñ1 नेकस्य च, Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 न चैकस्य, T2 एकस्य तु (for नेकस्य तु) —[b]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 उत्सादयितुम्, T2 न नाशयितुम् (for विनाशयितुम्) V1 om 9[cd] —[c]) Ñ1 मृदुश्चापि (sic) (for हि मृदव) —After 9[cd], Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 ins

1197* न वनाना गिरीणा वा राजा भाति राघव ।
तस्मात्प्राणहर दण्ड न धारयितुमर्हसि ।

[(l 1) B1 च (for वा) —D5 7 om (hapl) from l 2 up to 10.]

10 D5 7 om 10 (cf v l 1197*) —[a]) Ś1 Ñ1 V2 B1.3 4 D2 3 यदा, V1 D1 यथा (for सदा) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 शरणार्थिना, Ñ1 शरण महत (for परमा गति) —[cd]) B3 चोत्र, D2 को हि (for को नु) B1 वानव (for राघव) Ñ1 दारप्रधर्षण वीर कोनुमन्येत वानघ

11 [b]) B1 reads गन्धर्व- in marg Ñ1 राक्षसा, B4 -किंनरा, D2 मानवा (for दानवा) —Dg1 reads 11[cd] in marg —[d]) Dt1 D2 [ए]व (for [इ]व) D5 7 राघव (for साधव·) ❀ Cm साधव ज्ञानसम्पन्ना ऋत्विज विप्रिय शापाद्यपचार कर्तुं न समर्था । "नैन तस्य नाभिचरितमागच्छति" इत्यादिश्रुतिबलादिति भाव ❀

12 D4 M1 3 om 12-13 —[a]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वीर (for राजन्) —[b]) V B3 4 Dm1 D5 7 8 G अन्वेष्टु त्वम् (for अन्वेषितुम्) B1 त्वमन्वेष्टुमिहार्हसि —[c]) D6 सहता यो (sic) (for मद्द्वितीयो) —[d]) Ñ1 अक्षय (for सहायै) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 व्यवसायसहाय(D7 ·१·)वान

13 D4 M1 3 om 13 (cf v l 12) —[a]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 ससमुद्राश् (for समुद्र) Ñ1 Dt1 D6 वा, D2 तु (for च) Ś1 Dg1 D1 2 विचेष्याव, Ñ1 प्रचेष्याव, B1 4 विचेष्यामि, M2 विशोध्याव (for विचेष्याम) —[c]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 विविधाकारा (for विविधा घोरा) —[d]) G1 नलिन्य (for °नी) Ś1 Ñ1 D2 3 नलिन्य(D2 °नी)श्च वनानि च, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नीडा(V द्वीपा)नि च सरासि च, Dg1 T3 नलिनी पुलिनानि च, Dt1 D6 पद्मिन्यो विविधास्तथा, D1 नलिनीश्च बिलानि च, T1 2 नदी पद्मवनानि च, G(ed) बिलानि च सरांसि च

14 [a]) M2(after corr sec m as in text) विप्र- (for देव-) G(ed.) दानव- (for -गन्धर्व-) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 -यक्षाश् (for लोकाश्) —D2 om 14[b]-15[c] —[b]) Dm1 marg, G(ed) समतत (for समाहिता) Ś1 गिरीद्याश्चो दिशो दश, Dg1 विचेष्याव समाहितौ, D1 3 विचेष्यामो(D1 °मो) दिशो दश —[c]) Ñ2 V D5 7 च (for न). B1 -गमिष्यामि, Dg1 गमिष्यावस् (for -गमिष्यामस्) —[d]) D4 M1 तावद् (for तव)

15 D2 om up to 15[c] (cf v l 14) —[ab]) Ś1 ता पापास्, D3 त पाप (for पत्नीं ते) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न चेत्सदर्शयिष्यति(V2 °ते) त पाप त्रिदशेश्वरा —D6 om 15[cd] —[c]) Ñ V B1 4 Dg1 D1 3-5 7 8 कोशलेन्द्र, B3 कोशलेय, Dm1 G1 3 M1 2 कोसलेन्द्र (for कोसलेन्द्र) —[d]) Dm1 D8 G3 बाणमोक्ष (for प्राप्तकाल) B4 चरिष्यसि. ❀ Ck न घृत स्यात् साम्ना तत पश्चादेव तद्विषयकोप प्राप्तकाल इत्यन्वय ❀ —After 15, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1198* आनुपूर्व्यं च धर्मस्य दृष्ट्वा लोकेषु राघव ।
त नश्छेत्स्यसि नाराचैर्जगत्सर्वं सराक्षसम् ।

[(l 1) Ñ1 illeg for आनुपूर्व्यं च V1 °पूर्वी, B1 °पूर्व्या (for आनुपूर्व्यं) V2 illeg from च up to लोकेषु Ñ1 धर्मं च (for

शीलेन साम्ना विनयेन सीतां
नयेन न प्राप्स्यसि चेन्नरेन्द्र ।
ततः समुत्सादय हेमपुङ्खै-
र्महेन्द्रवज्रप्रतिमैः शरौघैः ॥ १६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

६२

तं तथा शोकसंतप्तं विलपन्तमनाथवत् ।
मोहेन महताविष्टं परिद्यूनमचेतनम् ॥ १
ततः सौमित्रिराश्वास्य मुहूर्तादिव लक्ष्मणः ।
रामं संबोधयामास चरणौ चाभिपीडयन् ॥ २
महता तपसा राम महता चापि कर्मणा ।
राज्ञा दशरथेनासील्लब्धोऽमृतमिवामरैः ॥ ३
तव चैव गुणैर्बद्धस्त्वद्वियोगान्महीपतिः ।
राजा देवत्वमापन्नो भरतस्य यथा श्रुतम् ॥ ४ G 3 71 0 B 3 65 1 L 3 74 5

धर्मस्य) Ś1 D1–3 आनुपूर्व्ये(Ś1 °र्व्ये)ण धर्मं(Ś1 राम, D1 वर्मि) त्व, B4 आनुपूर्व्यात्त्वधर्मस्य (for the prior half) G(ed) गत्वा (for दत्त्वा) Ś1 D1–3 7 कृत्वा लोकाय राघव, Ñ1 . . (illeg) लोकस्य राघव (for the post half) D3 reads in marg from राघव up to 16c —(l 2) D3 छेत्तासि (for छेत्स्यसि) D8 चराचर (for सराक्षसम्)]

16 D3 reads 16abc in marg (cf v l 15) —a) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–5 7 T1 2 G M2 3 शिवेन, Cg k t as in text (for शीलेन) Ś1 D2 सीता (for साम्ना) Ñ2 D5 7 प्रणयेन (for विनयेन) Ś1 D2 राघव, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 चैव (for सीता) D1 3 transp साम्ना and सीता —b) Ś1 D2 रामत्र, Ñ1 नयैश्च (for नयेन) D4 च (for न) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न चेत्प्रिया प्राप्स्यसि जानकीं ता(Ñ2 D5 7 त्व) —c) Ñ1 illeg , Dg1 T2 M2 Cg समुत्पाटय, Cgp also as in text (for समुत्सादय) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 तत समुत्साद्ययितासि लोकान (V2 . . illeg) —d) V2 illeg up to शरौ in d Ś1 -सुन्याग्नितरा (for -वज्रप्रतिमैः) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 शरो(V2 .)त्तमै (for शरौघैः) Ñ1 जगत्ज स्यनलप्रकाशै

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 om , Ñ2 D5 7 72, V1 D1 69, V2 74, B3 71, B4 D3 73, Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 65, D6 68, M3 66 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

62

D8 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 Ś1 V2 D1–3 om 1 —a) Dg1 तदा (for तथा) —Dm1 D8 G3 transp b and d. —c) Dt1 D6 युक्त (for [आ]विष्ट) —d) Dt1 Dm1 D6 8 T1 2 Cr k t अचेतस, Cm g as in text (for °नम्) ❁ Cm परिद्यून परिदेवन प्राप्त शोचन्तमित्यर्थः । "दिवोऽविजिगीषायाम्" इति निष्ठानत्व । "च्छ्वोः शूडनुनासिके च" इत्यूठ् । So also Cg Cm (further) यद्वा परिद्यून क्षीण ❁

2 Ś1 V2 D2 3 read st 2–4 after 1225*, D1(first time in marg) repeats st 2–4 after 1225* and ins l 1–10 of 1199* before 2 (first time) —a) V2 D1 (both times)-3 M3 आश्वस्य (for आश्वास्य) —b) D1 (second time) 2 मुहूर्तम् —c) T2 सचोदयामास —d) Dg1 D4 T3 [अ]पि पीडयन् , D6 [अ]भ्यपीडयत् (for [अ]भिपीडयन्) Ś1 D1(second time)-3 G1 चरणा-वभि(D2 °ति)पीडयन्

3 For sequence in Ś1 V2 D1–3, cf v l 2 —a) Ś1 D1(second time)-3 वीर, Dt1 D6 चापि (for राम) —b) Ś1 D1(second time)-3 योगकर्मणा, M3 . णा (damaged) (for चापि कर्मणा)

4 For sequence in Ś1 V2 D1–3, cf v l 2 —a) Ś1 स विनेता गुणैर्विद्धस् , D1(second time)-3 स विचेता भव-द्वृद्धस् (metri causa) —b) M3 त्वन्नियोगात् Ś1 D1 (second time)-3 त्व(D1 त)द्वियोगेन(D3 °गाच्च) भूमिप —d) Ś1 D1(second time) 2 भरतात्ते(Ś1 D2 °च), D3 भरता च (for भरतस्य) D1(first time) सुखाच् , M3 तथा (for यथा) ❁ Cv भरतस्य यथा श्रुतमिति । मत्सकाशादिति शेष । एवमादयो वाक्यशेषा स्वयमेव प्रतीयन्त इति न प्रयुज्यन्ते मुनिभि । अत पर सुप्रिता खलु धन्याश्चेत्याद्य केचित् श्लोका केषुचित्कोशेषु सन्ति ते प्रायिकत्वान्न प्रदर्श्यन्ते ❁ —For 1–4, Ñ V1 B1 3 4 D5 7 subst , Ś1 V2(partly illeg) D2 3 ins before 5, D1 ins l 1–10 before 2 (first time) and l 11–12 before 5

G 3 71 6
I 3 66 5
L 3 72 7

यदि दुःखमिदं प्राप्तं काकुत्स्थ न सहिष्यसे ।
प्राकृतश्चाल्पसत्त्वश्च इतरः कः सहिष्यति ॥ ५
दुःखितो हि भवाँल्लोकांस्तेजसा यदि धक्ष्यते ।
आर्ताः प्रजा नरव्याघ्र क नु यास्यन्ति निर्वृतिम् ॥ ६
लोकस्वभाव एवैष ययातिर्नहुषात्मजः ।
गतः शक्रेण सालोक्यमनयस्तं समस्पृशत् ॥ ७

1199* एवमुक्तस्तु वीरेण लक्ष्मणेन स राघव ।
प्रतिगृह्य वचस्तस्य तद्वन विचचार ह ।
स त चापधनुष्पाणिर्बद्धासिर्विततायुध ।
लक्ष्मणो भ्रातर दीन पृष्ठतोऽनुजगाम ह ।
त तेन च विलापेन शोकेन च समाकुलम् ।
क्षुत्पिपासापरिश्रान्तमाशीविषमिवोरगम् ।
वज्राग्निसमवेगेन विद्ध शोकमहेषुणा ।
स्वनन्त तमथात्यर्थं कूटे मृगमिवार्पितम् ।
सीताहरणदु खार्तं व्यथितात्मानमातुरम् ।
हेतुयुक्त पुनर्वाक्य लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
आश्वसिहि महाबाहो प्राणिना सर्वमापद ।
स्पृशन्त्यनिलवल्लोके क्षणेन प्रतियान्ति च ।

[(l 1) Ś1 D1-3 धर्मात्मा (for वीरेण) —(l 2) Ñ1 अवधार्य (for प्रतिगृह्य) Ñ B3 D5 7 तस्य (for तथ्य) G(ed) वनानि (for तद्वन) Ñ2 D5 7 प्रचचार (for विचचार) —(l 3) Ś1 V1 D1-3 स तु, Ñ1 यत्तो, B1 स तद् (for स त) Ś1 D1-3 विततेषुधि, Ñ1 विवृतेषुधि —(l 4) Ś1 D1-3 राघव (for भ्रातर) Ś1 दीन (for दीन) Ñ1 राघव लक्ष्मणो भ्राता (for the prior half) —(l 5) Ś1 D1-3 मोहेन च, Ñ1 ततस्तेन, V2 B1 3 क्रोधेन च (for त तेन च) Ś1 D1-3 च समाहत, B1 महताकुल (for च समाकुलम्) Ñ1 तस्य वा॰ निशम्य तत् (for the post half) —(l 6) Ś1 D1 2 इवोद्धत, Ñ1 इवोल्वल, V1 इवोरग (for इवोरगम्) —B1 om l 7-8 V1 om l 7. —(l 7) D2 बद्ध (for विद्ध) Ś1 लोक (sic) (for शोक) —After l 7, D2 ins

1199(A)* उवाच लक्ष्मण राम पार्श्वस्थ दु खित तदा ।
न त्वा धर्षयितु शक्त पार्श्वतो मम तिष्ठत ।

Thereafter D2 ins l 24-38 of App 1 (No 15) —Ś1 om l 8 —(l 8) B3 सतप्त, B4 अल त (sic) (for स्वनन्त) D1-3 स्खलतमिव चात्यर्थं (for the prior half) Ñ1 कूट (for कूटे) D3 इवार्दित —(l 10) D2 हेतुयुक्तै पुनर्वाक्यैर् (for the prior half) Ś1 चेदम्, Ñ1 हितम्, Ñ2 B1 3 तथ्यम्, D2 3 5 वाक्यम् (for रामम्) —Ś1 om l 11-12 —(l 11) B3 D5 आश्वासिहि (for आश्वसिहि) Ñ1 आससना नरव्याघ्र (sic), D1-3 समाश्वस नरश्रेष्ठ (for the prior half) Ñ2 B1 4 D1 3 5 प्राणिन (for प्राणिना) Ñ1 क हि नापद, B1 सर्वसपद, D1 क न आपद, D2 का न आपद, D3 का हि नापद (for सर्वमापद) —(l 12) D2 3 [अ]नलव॰ B1 वेगात् (for लोके) Ñ1 V1 D1 व्यपयान्ति, B1 °यति, D2 3 व्यवयति (for प्रतियान्ति) B1 [अ]पि, B3 हि (for च)]

—After 4, Ś1 V2 D1(after 4 r)-3 ins a passage relegated to App 1 (No 16) —After 4, G2 3 M2 ins 1200*

5 For 5-6, Dm1 D8 subst 1200* V2 illeg for 5^a-10^b —^{a}) V1 transp दु खम् and प्राप्त —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 Dg1 D1 3 5 7 सहिष्यसि, Dt1 °ते, D2 °ति (for °से) —^{c}) Ś1 D1-3 [अ]ल्पतेजाश्, Ñ1 D4 G1 [अ]ल्पबुद्धिश्, Ñ2 Dg1 D5 7 [अ]ल्पसारश् (for [अ]ल्पसत्त्वश्) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) Dt1 M2 सहिष्यते (for °ति) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सहिष्यति कथ नर

6 V2 illeg for 6 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1-3 5 7 रुषितो, Ñ1 रोषितो, B1 रुष्टोसि (for दु खितो) Ś1 V1 [ऽ]पि (for हि) —^{b}) Ñ B1 3 4 D5 7 G2 M धक्ष्यति, V1 °सि, D4 °से (for °ते) Ś1 D1-3 तेजसा सद्(D3 शोष)-यिष्यति, Dg1 T3 तेजसा धक्ष्यसे यदि —M2 damaged from ञ्च up to या in ^{d} —^{c}) V1 आर्ता (for आर्ता) Ñ1 प्रजा ह्यार्ता (for आर्ता प्रजा) V1 यास्यति (for °न्ति) —For 5-6, Dm1 D8 subst, Dt1 D6 subst for 6 only, while G2 3 M2 ins after 4

1200* आश्वसिहि नरश्रेष्ठ प्राणिन कस्य नापद ।
सस्पृशन्त्यग्निवद्राजन्क्षणेन व्यपयान्ति च ।

[Cf l 11 and 12 of 1199* G2 M2 transp l 1 and 2 —(l 1) Dm1 D6 8 M2 आश्वासिहि M2 भवेयु (for प्राणिन) —(l 2) G2 स्पृशत्यशनिवद्, M2 स्पृशत्यनलवद् (for सस्पृशन्त्यग्निवद्)]

—After 6, Ñ1 ins

1201* [illegible]ति पृथिवीपति ।

7 V2 illeg for 7 (cf v l. 5) Ñ1 om 7^{ab} —^{a}) G3 M1 एष लोकस्वभावो वै —^{c}) D4 G1 नीत (for गत) —^{d}) Ñ1 राम दु खमुपास्पृशत्, Dg1 अनयस्तमस स्पृशत्, D4 G1 3 अपत(G3 °तप)स्स तमस्पृशत्, [अनयस्त च सस्पृशत्, M3 अनय च तथा स्पृश, M3 मुनयस्त च सस्पृशन् ❀ Cm*p* समस्पृशदिति पाठ (as in text), Cg तम अज्ञान स्पृशत् अस्पृशत् ❀ —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst

1202* नहुषस्यात्मजो राम ययाति कर्मभि शुभै ।
गत शक्रस्य सालोक्यमनयाच्चापतत्क्षितौ ।

[(l 1) Ś1 D2 3 राजा (for राम) Ñ2 B1 D5 7 स्वकै (for शुभै) —(l 2) V1 तत (for गत) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सायुज्यम् (for सालोक्यम्) V1 B1 3 4 भुवि (for क्षितौ). Ñ2 D5 7 अपतद्भुवि]

महर्षियों वसिष्ठस्तु यः पितुर्नः पुरोहितः ।
अह्ना पुत्रशतं जज्ञे तथैवास्य पुनर्हतम् ॥ ८
या चेयं जगतो माता देवी लोकनमस्कृता ।
अस्याश्च चलनं भूमेर्दृश्यते सत्यसंश्रव ॥ ९
यौ चेमौ जगतां नेत्रे यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
आदित्यचन्द्रौ ग्रहणमभ्युपेतौ महाबलौ ॥ १०
सुमहान्त्यपि भूतानि देवाश्च पुरुषर्षभ ।
न दैवस्य प्रमुञ्चन्ति सर्वभूतानि देहिनः ॥ ११
शक्रादिष्वपि देवेषु वर्तमानौ नयानयौ ।
श्रूयेते नरशार्दूल न त्वं व्यथितुमर्हसि ॥ १२
नष्टायामपि वैदेह्यां हृतायामपि चानघ ।
शोचितुं नार्हसे वीर यथान्यः प्राकृतस्तथा ॥ १३
त्वद्विधा हि न शोचन्ति सततं सत्यदर्शिनः ।
सुमहत्स्वपि कृच्छ्रेषु रामानिर्विण्णदर्शनाः ॥ १४
तत्त्वतो हि नरश्रेष्ठ बुद्ध्या समनुचिन्तय ।
बुद्ध्या युक्ता महाप्राज्ञा विजानन्ति शुभाशुभे ॥ १५ G 3 71 0 B 3 66 15 L 3 72 1/

8 V2 illeg for 8 (cf v l 5) —^{a}) D4 नो (for यो) Ś1 B3 4 D1–3 महर्षेश्च वसिष्ठस्य, Ñ1 B1 महर्षिर्वा (Ñ1 °श्च) वसिष्ठश्च, Ñ2 V1 D5 7 महर्षेर्वा वसिष्ठस्य —^{b}) T3 स (for य) B1 वा (for न) Ś1 D1–3 सौदासेन पुरोधस —^{c}) Ś1 D2 3 प्राप्त, B1 3 4 D5 7 अगात् (for अह्ना) Ś1 D1–3 राज्ञा (for जज्ञे) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 तथैव च (for तथैवास्य) Ñ1 मृत, Ñ2 V1 B3 D5 7 गत (for हतम्)

9 V2 illeg for 9 (cf v l 5) V1 B1 om 9–11 —^{a}) T1 2 जगता (for जगतो) Ñ2 B3 4 D5 7 धात्री (for माता) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 D1–4 6 T3 G1 सर्व-, M2 देव- (for देवी) —^{c}) Ś1 अस्या विवर्तन, Ñ1 D1 2 अस्यापि चलन (metri causa), D3 अस्या विचलन, M1 अस्यास्तु चलन (for अस्याश्च चलन) M3 चलन भूमौ (for चलन भूमेर्) ꙮ Cr k भूमेश्चलनमिति ꙮ —^{d}) Ś1 D1–3 काल (D3 सत्य) सक्षयात्, Ñ1 सत्यविक्रम, Ñ2 B4 D5 7 सत्यसगर, Dt1 D6 कोमलेश्वर, Dm1 तत्र सश्रव, M1 3 सत्यसश्रय, M2 तस्य सश्रव (for सत्यसश्रव) —After 9, Ñ1 reads 12

10 V1 B1 om 10 (cf v l 9) V2 illeg for 10^{ab} (cf v l 5) Ñ2 B3 4 D5 7 om 10–11 —^{a}) Ś1 Ñ1 ये चेमे, Dg1 Dt1 D4 6 T G1 M2 Cr m g k t यौ धर्मौ, G2 M3 यौ धर्म्यौ (for यौ चेमौ) Ś1 Ñ1 Dt1 D1–4 6 Ct जगतो, Cm k as in text (for जगता) Dg1 Dt1 D6 G2 3 M1 2 Cr m g k t नेत्रौ (for नेत्रे) —^{b}) Ñ1 ययो (for यत्र) D2 धर्म प्रतिष्ठित, G2 सत्य प्र° (for सर्वं प्रतिष्ठितम्) —After 10^{ab}, Ñ1 ins

1203* * ·· शिनो वसेनेहानि पृच्छति ।

—^{d}) Ś1 उपेतौ तौ (for अभ्युपेतौ) L (ed) उपेतौ सुमहाबलौ

11 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 om 11 (cf v l 9 and 10) V2 illeg for 11^{ab} —^{b}) Ñ1 नरसत्तम (for पुरुषर्षभ) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 G2 M1 प्रमुच्यते (M1 °ति), Cr k विमुचति (for प्रमुञ्चन्ति) ꙮ Cv प्रमुञ्चति प्रमुच्यते आर्षत्वात् कर्मकर्तरि परस्मैपदम् ꙮ —^{d}) D8 G2 3 M1 2 (before corr) Cm g सर्वभूतादि-, Cv as in text (for सर्वभूतानि) Ñ1 पार्थिव, D3 पातिन (for देहिन) Ś1 D1 2 सर्वभूतनिपातिन ꙮ Cg सर्वभूतादिदेहिन सर्वभूतानि आदिर्देहोऽस्यास्तीति तथा । सर्वभूतान्तर्यामिण इत्यर्थ । दैवस्य परमात्मन । पञ्चम्यर्थे षष्ठी । न प्रमुञ्चन्ति सर्वेऽपि तत्सङ्कल्प नातिक्रामन्तीत्यर्थ ꙮ

12 V2 illeg up to वर्तमानौ in ^{b} Ñ1 reads 12 after 9 —^{a}) V1 सशक्रादिषु (for शक्रादिष्वपि) Ś1 Ñ1 D1–3 लोकेषु (for देवेषु) —^{b}) Cv पुरुषस्य (for वर्तमानौ) G (ed) लयालयौ —^{c}) Ś1 श्रूयेता, V1 B4 Dt1 D1 6 T G M3 श्रूयते (for श्रूयेते) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 शोचितुम् (for व्यथितुम्)

13 V2 illeg from 13^{a} up to सतत in 14^{b} —^{ab}) Dt1 D6 मृतायाम् (for नष्टायाम्) Dt1 D6 नष्टायाम् (for हृतायाम्) Ś1 D1 2 वा पुन, Dg1 T3 G2 (before corr राघव) M1 वानघ, D6 राघव (for चानघ) Ñ2 B4 D5 7 मृताया वा (D5 7 चा) पि राघव, V1 B1 3 मृतायामपि राघव, D3 हृताया चापि वा पुन, D4 नष्टायामपि वानघ (for ^{b}) Ñ1 इष्टायामपि सीताया हृताया रघुसत्तम —^{c}) Ñ2 D2 नार्हते, V1 D5 नार्हसि (for °से) Ñ1 त्व हि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 देव (for वीर) —^{d}) Dg1 [अ]घ (for [अ]न्य) B4 जन (for तथा) Ñ1 यथा युक्त तथा कुरु

14 V2 illeg up to सतत in ^{b} (cf v l 13) —^{a}) D4 मद्विधा Ñ V1 B1 3 Dt1 Dm1 D1–3 5–8 G1 M2 न हि (by transp) —B3 reads ^{b} in marg —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 तत्त्वदर्शिन, Ñ1 Dt1 D6 सर्वदर्शना, D2 सत्त्व°, T1 3 सम°, T2 समदर्शना, G2 M1 °दर्शना (for सत्यदर्शिन) —Ś1 Ñ2 V1 D1–3 5 7 om (hapl ?) 14^{cd} B3 reads 14^{c}–15^{b} in marg V2 illeg from कृच्छ्रे in ^{c} up to 15^{b} —^{d}) Dt1 [अ]निविष्ट-, T3 M3 निर्विण्ण- (for [अ]निर्विण्ण) D4 M3 -चेतना, G2 -चेतस (for -दर्शना) Ñ1 नीति* ·दर्शिन (illeg), B1 3 4 नित्य तत्त्वा (B4 भिन्ना) र्थदर्शिन, G (ed) बुद्ध्या निश्चितनिश्चया, Cv as in text

15 V2 illeg, B3 reads in marg 15^{ab} (for both, cf v l 14) D3 reads 15 in marg. —^{a}) D1 सत्त्वतो

G 3 71 13
B 3 66 16
L 3 72 18

अदृष्टगुणदोषाणामधृतानां च कर्मणाम् ।
नान्तरेण क्रियां तेषां फलमिष्टं प्रवर्तते ॥ १६
मामेव हि पुरा वीर त्वमेव बहुशोऽन्वशाः ।
अनुशिष्याद्धि को नु त्वामपि साक्षाद्बृहस्पतिः ॥ १७
बुद्धिश्च ते महाप्राज्ञ देवैरपि दुरन्वया ।
शोकेनाभिप्रसुप्तं ते ज्ञानं संबोधयाम्यहम् ॥ १८
दिव्यं च मानुषं चैवमात्मनश्च पराक्रमम् ।
इक्ष्वाकुवृषभावेक्ष्य यतस्व द्विषतां वधे ॥ १९
किं ते सर्वविनाशेन कृतेन पुरुषर्षभ ।
तमेव तु रिपुं पापं विज्ञायोद्धर्तुमर्हसि ॥ २०

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

(for तत्त्वतो) Ñ1 मन श्रेष्ठ, D4 G2 नरव्याघ्र (for नरश्रेष्ठ) —b) Dg1 बुद्ध्या (for बुद्धया) Ś1 Ñ1 D1–3 M3 समनुयुज्य च(Ñ1 चें), Ñ2 निश्चितदर्शना, V1 निश्चितया हि या (sic), B1 3 4 निश्चितनिश्चया, Dt1 D6 समनुचितयम्, D5 7 निश्चितदर्शि (D7 °र्शं)न, M2 समनुचितयेत्, Cv as in text (for समनुचिन्तय) —c) Dg1 बुद्धि (for बुद्धया) Dm1 D8 महात्मानो (for °प्राज्ञा) Ś1 न बुद्धया रहित (L[ed] निहत) प्राज्ञो, Ñ1 बु निहिता प्राज्ञा, D1 2 स्वबुद्ध्या निहितप्रज्ञो, D3 बुद्धया च विहितप्रज्ञो —d) Ś1 Ñ1 D1 3 विविनक्ति (for विजानन्ति) Ñ1 G1 शुभाशुभ, D3 शुभाशुभै (for °भे) —For 15cd, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst, Ś1 D1–3 (marg) ins after 15

1204* न शोचन्ति न हृष्यन्ति तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

[D3 न शोचेत न हृष्येत (for the prior half) V1 transp न शोचन्ति and न हृष्यन्ति Ś1 त्वेतत्, B1 3 बहु (for तत्तत्)]

16 Ñ1 om 16ab V2 illeg up to कर्मस्व (see 16b var) in b —b) Dt1 D6 Cm t अध्रुवाणा, Cv r g k as in text (for अधृताना) Dt1 D6 T1 2 M1 3 तु (for च) Ś1 D1–3 अ(Ś1 आ)हिताना च(D3 तु) (for अधृताना च) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कर्मस्व(V1 स्वधर्मा, V2 . र [illeg])-भिरतात्मना —c) Ś1 D2 अतरेण Ś1 Ñ1 D1–4 6 T2 क्रिया (sic) (for क्रिया) Ś1 D1 3 येषा, Ñ1 सम्यक्, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 वीर (for तेषा) V1 नान्तरे क्रियता वीर —V2 illeg for 16d —d) Ś1 D2 फल(D2 °ल)काले, D1 वलमिष्ट (for फलमिष्ट) Dt1 Dm1 D1 6 8 G3 M Ck t च वर्तते (for प्रवर्तते)

17 V2 om 17ab —a) Dg1 Dm1 D8 T3 G3 त्वमेव, Dt1 D6 G2 Cr मामेव, D2 मा चेव, L(ed) ममव (for मामेव) G3 damaged for हि पुरा T1 2 राम (for वीर) M2 मा त्वमेव महावीर्य —b) D1 2 G1 M3 एव (for एव) T3 G3 मामेव, G1 M3 त्वमेव, M2 पुरा हि (for त्वमेव) Ś1 बहुशोवद, Dt1 D1 6 M3 Ck t बहुशो(D4 M3 चो)क्तवान्, D3 बहुशोन्वशात्, Cv as in text (for बहुशोऽन्वशा) Dm1 D8 एतनुशिष्यसि राघव ❀ Ck t बहुशोक्तवानिति सविरोपं ❀ —For 17ab, Ñ V1 B1.3 4 D5 7 subst, while Ś1 D1–3 ins. after 17ab

1205* इद हि स्मारयामि त्वा नोपदेश करोमि ते ।

[Ñ2 D3 5 7 च (for हि) Ś1 D1 2 तदिद (for इद हि) Ñ1 समुदारा पुरा वीर । ।त्वम]

—c) V1 ननु शिष्याद्धि, Dm1 D8 अनुशिष्यति (for अनुशिष्याद्धि) Ś1 [s]पि, Ñ1 Dg1 D1–3 M1 3 हि (for नु) —d) Ñ1 देवो (for साक्षाद्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 साक्षादपि (by transp) ❀ Ck अनुशिष्याद्धित्यादि । साक्षाद्बृहस्पतिरपि त्वा त्वामनुशिष्याद्धि अनुशासितु युक्त कि हिशब्द स्वरे न शक्त एवेत्यर्थ । अतो मादृश को नु त्वानुशिष्यात् ❀

18 V2 illeg up to अपि in b —a) Ñ1 उद्विजति (for बुद्धिश्च ते) Ś1 महाराज, Ñ1 G3 महाप्राज्ञा (for °प्राज्ञ) —b) V1 B4 D3–5 7 G1 2 M लोकैर् (for देवैर्) Ś1 सर्वलोके दुरत्यया, Ñ1 लोका ह्यपि पुरतपा, B1 3 Dg1 D1 T3 लोकैरपि दुरत्यया(B3 °रुजया), Dm1 D8 G3 लोकैरेतै-र्दुरन्वया(G3 damaged after तै), D2 लोके राम दुरन्वया —c) M2 3 [अ]पि (for [अ]भि-) Ś1 D1–3 शोकेन हि प्रलु(D1 °सु)प्त ते, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इति प्रसुप्त(B1 °युक्त) शोकेन(B4 लोकेन) —d) V2 मन, B1 3 पुन, T1 वीर्यं (for ज्ञान) Ś1 D2 त स्मारयामि, D1 तु स्मारयामि (for सबो°) Ñ2 V1 B4 D5 7 पुनरन्या बोधयाम्यह ❀ Cv शोकेनाभिप्रसुप्तमिति च पाठ ❀

19 a) Ś1 D2 3 तत, V1 B1 4 त्व, B3 त, D1 सत् (for च) V2 illeg from चैव up to कृतेन in 20b Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D1–3 5 7 चात्मन्, B4 राज्ञा, T1 2 च त्वम् (for चैवम्) Dg1 दिव्य च मानुषत्व (sic) च (with hiatus), M3 दिव्य चामानुष च त्वम् —c) Ś1 यथाक्रम (for पराक्रमम्) —c) Ñ2 D5 7 -प्रभव (for -वृषभ) G1 इक्ष्वाकुवर सप्रेक्ष्य —d) Ñ1 जयस्व (for यतस्व) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 द्विषतो (for °ता) Ś1 D1–3 प्रयतस्व रिपोर्वधे

20 V2 illeg. up to कृतेन (cf v l 19) Dm1 om, D8 reads 20a in marg —c) Ñ2 B3 4 D5 7 [ए]क, B1 [ए]त, D2 च, D4 T1 2 G M2 3 त्व (for तु) V तस्य चैक, D8 त्वमेव त (for तमेव तु) M1 पुरुष (for तु रिपु) V1 प्रास (for पाप) —After 20, Ś1 D1–3 ins

६३

पूर्वजोऽप्युक्तमात्रस्तु लक्ष्मणेन सुभाषितम् ।
सारग्राही महासारं प्रतिजग्राह राघवः ॥ १
संनिगृह्य महाबाहुः प्रवृद्धं कोपमात्मनः ।
अवष्टभ्य धनुश्चित्रं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ २
किं करिष्यावहे वत्स क्व वा गच्छाव लक्ष्मण ।
केनोपायेन पश्येयं सीतामिति विचिन्तय ॥ ३

तं तथा परितापार्तं लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
इदमेव जनस्थानं त्वमन्वेषितुमर्हसि ।
राक्षसैर्बहुभिः कीर्णं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ ४
सन्तीह गिरिदुर्गाणि निर्दराः कन्दराणि च ।
गुहाश्च विविधा घोरा नानामृगगणाकुलाः ॥ ५ G 3 72 6 B 3 67 6 L 3 73 6

1206* इत्येवमुक्त स तु लक्ष्मणेन
निवर्त्य बुद्धिं जगतो विनाशात् ।
हा जानकीत्येवमभिप्रतप्तो
विनिःश्वसन्वाक्यमुवाच राम ।

[(l 3) Ś1 अतिप्रतप्तो (for ॰भि॰) —(l 4) D2 3 विनिश्वसन्],

while B3 (marg) ins

1207* अलमतिशयकोपाद्धैर्यगाम्भीर्यशालि-
न्सुविदितरिपुरार्ते सगतस्त्व मयैव ।
सुरपतिमभियुद्धे वज्रपाणिं सदेव
जहि हि किमुत रक्ष सधमाजो शरौघे ।

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 D1 2 रामाश्वासन, Ñ1 V2 B1 3 4 रामानुनय, Ñ2 D5 7 रामशोकापनोदन, V1 राघवानुनय, D3 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 73, V1 D1 70, V2 75, B4 D3 74, Dg1 Dt1 Dm1 D6 (marg also 67) s l G M1 2 66, M3 67, G (ed) 71, L (ed) 72 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

63

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Dt1 रामस्, D4 मार्गस्, D6 Ct वाक्यस् (for -मात्रस्) Ś1 Ñ1 D1–3 उक्तमेव तु तद्वाक्य, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एवमुक्तस्तु तद्वाक्य —^{b}) D3 [स]भि, M2 तु (for सु) —^{c}) M3 सानुग्राही (for सार॰) D2 यथासार (for महा॰) —^{d}) Dm1 प्रति- (for प्रति-)

2 ^{a}) Ś1 V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 6 8 T1 M2 स निगृह्य, D3 परि॰, Cg as in text (for संनि॰) —^{b}) D2 T1 2 प्रवृत्त, G2 ॰वृद्ध (for ॰वृद्ध) Ñ1 D1 5 7 शोकम्, Ñ2 V B1 3 4 Dm1 D8 क्रोधम्, Dg1 Dt1 D6 T3 रोषम् (for कोपम्) —^{c}) G2 अवष्टभ्य (for ॰भ्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 दीनो (for रामो)

3 Ñ1 om (hapl) 3–4^b —^{a}) Dm1 D8 G2 करिष्यामहे (for ॰वहे) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 किं करोमि नरव्याघ्र —^{b}) Ś1 गच्छामि च, Ñ2 D5 7 च गच्छामि, V1 B1 3 4 नु गच्छामि, V2 D1–3 वा गच्छामि, Dm1 G3 गच्छाव च, T3 च गच्छाव (for वा गच्छाव) —Dg1 reads 3^{cd} in marg —^{c}) B1 पश्यामि, Dt1 D4 T1 2 M1 पश्याव, D8 पश्याम, G2 पश्येम (for ॰य) —^{d}) Dt1 D6 इह (for इति) D3 च चितयन (for विचिन्तय) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 M3 सीता सुरसुतोपमा ❀ Cv केनोपायेन पश्येय सीता सुरसुतोपमामिति, विचिन्तयेरिति च पाठ ❀

4 Ñ1 om 4^{ab} (cf v l 3) Dt1 reads 4^{abcd} after 5^{ab} —^{b}) Dt1 D1 6 वाक्यम् (for रामम्) —For 4^{ab}, Ś1 D1–3 subst

1208* त तथा परिजल्पन्त दु खित दु खचारिणम् ।
राममायतरक्ताक्ष पुन सौमित्रिरब्रवीत् ।

[(l 1) D3 धर्म- (for दु ख-) —(l 2) D1 -पद्माक्ष (for रक्ता॰)],

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst for 4^{ab}

1209* त तथा भाषमाण तु दु खार्तं धर्मचारिणम् ।
राममायासताम्राक्ष पुन सौमित्रिरब्रवीत् ।

[(l 2) B1 राममाश्वासयन्वाक्य लक्ष्मण पुनरब्रवीत्]

—V2 mostly illeg for 4^{cd} —^{c}) Ñ1 सर्वं (for एव) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जनस्थानमिद भूयस् —^{d}) B3 त्वमन्वेष्टुमिह, D2 तमन्वेषितुम्, D3 पुनरन्वेष्टुम् (for त्वम॰) T2 om (hapl) 4^{ef}–6, T1 reads in marg —^{e}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रक्षोभिर् Ñ1 चित्र (for कीर्णं) —^{f}) Ñ1 D1 3 लतावृत G (ed) नागावस्वनिषेवित

5 T2 om 5, T1 reads in marg (for both, cf v l 4) —^{a}) D7 रिपु (for गिरि-) —V2 illeg for 5^b —^{b}) Ñ1 Dm1 D8 M3 निर्झरा, Cv m g k t as in text (for निर्दरा) Ś1 D1 2 निर्झरा कदरास्तथा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 निर्झराश्च शिलायुता, D3 कदरा निर्झरास्तथा —After 5^{ab}, Dt1 reads 4^{abcd} V1 B4 om (hapl ?) 5^{cd} Dg1 reads 5^{cd} in marg —^{cd}) Ś1 Ñ2 B1 D2 3 5 7 M1 -[आ]कारा (for घोरा) Ś1 Ñ V2 B1 3 D2 5 7 नानाद्रुम (D2 ॰वृक्ष)-लतावृता, D3 नानापुष्पोपशोभिता (for ^{d}) D1 गुहा सिंहावृताश्चैव व्यालैर्नानाविधैस्तथा

G 3 72 7
B 3 67 6
L 3 73 7

आवासाः किंनराणां च गन्धर्वभवनानि च ।
तानि युक्तो मया सार्धं त्वमन्वेषितुमर्हसि ॥ ६
त्वद्विधा बुद्धिसम्पन्ना महात्मानो नरर्षभ ।
आपत्सु न प्रकम्पन्ते वायुवेगैरिवाचलाः ॥ ७
इत्युक्तस्तद्वनं सर्वं विचचार सलक्ष्मणः ।
क्रुद्धो रामः शरं घोरं संधाय धनुषि क्षुरम् ॥ ८
ततः पर्वतकूटाभं महाभागं द्विजोत्तमम् ।
ददर्श पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ॥ ९

तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
अनेन सीता वैदेही भक्षिता नात्र संशयः ॥ १०
गृध्ररूपमिदं व्यक्तं रक्षो भ्रमति काननम् ।
भक्षयित्वा विशालाक्षीमास्ते सीतां यथासुखम् ।
एनं वधिष्ये दीप्ताग्रैर्घोरैर्बाणैरजिह्मगैः ॥ ११
इत्युक्त्वाभ्यपतद्गृध्रं संधाय धनुषि क्षुरम् ।
क्रुद्धो रामः समुद्रान्तां चालयन्निव मेदिनीम् ॥ १२
तं दीनदीनया वाचा सफेनं रुधिरं वमन् ।
अभ्यभाषत पक्षी तु रामं दशरथात्मजम् ॥ १३

6 T2 om 6, T1 reads in marg (cf v l 4) D3 repeats 6^{ab} after 7^{ab} —^{a}) Ś1 B1 3 D5 7 आवास Ñ1 किंनरीणां (for किंनरा°) —^{b}) Dg1 -भुवनानि (for भव°) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गंधर्वनिलयास्तथा —Ñ1 mostly illeg for 6^{c} —^{c}) Ś1 V B1 3 4 D1–3 5 7 तेषु (for तानि) M3 तात (for सार्धं) —^{d}) Ś1 D1–3 ताम्, Ñ1 V2 Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T1 सम् (for त्वम्)

7 ^{a}) G3 विविधा (for त्वद्विधा) D3 मयुक्ता (for °म्पन्ना) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 5–8 T3 G3 M2 नरर्षभा —After 7^{ab}, D3 repeats 6^{ab} —^{c}) Ñ1 आपद्भिर्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आधिभिर् (for °त्सु) D1 प्रकंपति (for °न्ते) L(ed) आपत्स्वपि न कंपते —^{d}) B1 वात- (for वायु-) M2 -वेगेषु (for वेगैर्) Ś1 [अ]चल

8 ^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रामो (for सर्वं) —^{b}) Ś1 D1–3 चचार सहलक्ष्मण —V2 illeg up to सया in ^{d} —^{cd}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 च स (for राम) Ś1 D1–3 स धर्मात्मा (for शर घोर) D3 शर (for क्षुरम्) G(ed) शंकित सशर घोर गृहीत्वा स महाधनु —After 8, Ñ1 ins

1210* अथ दृष्ट्वा धनुस्तत्र चामीकरमयं महत् ।
अपृच्छल्लक्ष्मणं भ्रातर दीनो मुखेन परिशुष्यता ।

—Then Ñ1 reads 3 60 28–33 (including star passages), while V2 ins after 8

1211* व्यगाहत वनं घोरं स (illeg) ।

9 Before 9, Ñ1 reads 3 61 $6–7^{cd}$ V2 illeg up to भाग in 9^{b} —^{a}) Ś1 D1–3 अथ (for तत) Ś1 Ñ1 B4 D1–3 M1 सकाश (for -कूटाभ) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 छिन्नपक्ष (D1 °क्ष-), Dm1 D8 G3 महाकाय, G2 °भाग, Cg as in text (for °भाग) Ñ1 महाद्विज (for द्विजोत्तमम्) —^{d}) Ñ1 D3 वे (D3 चे) ष्टमान (Ñ1 also महाविप) (for क्षतजार्द्रं)

10 ^{a}) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1 2 5 7 -सकाश, D3 -कूटाभ (for शृङ्गाभ) —M3 damaged for 10^{b} —^{cd}) Dm1 D8 G3 मिल (for सीता) —V2 illeg. from 10^{d} up to बाण in 11^{f} G(ed) transp न and [अ]त्र G2 erroneously reads वैदेहीमुत्पपात विहायसम् (= partly 18^{cd}) in place of वैदेही भक्षिता नात्र संशय

11 V2 illeg up to बाणै in ^{f} (cf v l 10) —^{ab}) G2 पक्षिरूपम् (for गृध्र°) Ñ1 अय (for इद) Ś1 Ñ B1 3 4 D1–5 7 T1 2 G1 M2 3 रक्षो व्यक्त (by transp), V1 गृध्रो व्यक्त (for व्यक्त रक्षो) Ś1 Ñ B1 3 Dg1 Dt1 D1 2 5 7 T1 2 कानने K(ed) भवति कानने —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 transp आस्ते and सीता M3 damaged from सुख up to घो in 11^{f} —^{e}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 हनिष्ये (for वधिष्ये) T1 2 दीप्तास्यैर् (for °ग्रैर्) Ñ1 तद्वधिष्ये प्रदीप्ताग्रै —^{f}) Ś1 गृध्र बाणैर्, Ñ1 D3 शितैर्बाणैर्, Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 7 शीघ्र बाणैर्, Dt1 Dm1 D6 8 घोरैर्घोरैर्, D4 शीघ्रचारैर् (for घोरैर्बाणैर्) —After 11, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 M3 ins

1212* जातरोष महद्बाणो वत्रेणेव विरोचनम् ।

[V2 illeg from मह up to नि in 12^{d} Ś1 D1 2 -क्रोध; Ñ1 D3 M3 -कोप (for -रोष) D7 [ए]व (for [इ]व) G(ed) महाबल (for विरोचनम्) D3 क्रोधेन नमुचिं यथा (for the post half)]

12 V2 illeg up to त्रि in ^{d} (cf v l 11) —^{a}) Ñ1 [अ]भ्यद्रवद्, Ñ2 स्वपतद्, D1 न्यपतद् (for [अ]भ्य°) Ñ1 illeg, B4 राम, Dt1 D6 गृध्रं, M1 क्षिप्र (for गृध्र) —^{c}) D3 G2 क्रोधाद्, M2 क्षुब्धो (for क्रुद्धो) Ñ1 सगृह्यस्य (sic), Ñ2 V1 B4 D5 7 समुद्रांतश्, Dm1 D8 सुसंभ्रांतश्, D3 समुद्यम्य, T2 G3 समुद्रान्ता, Cg as in text (for °द्रान्ता) —^{d}) Ñ1 D3 कंपयन् (for चालयन्)

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 Dg1 Dm1 D1–4 T2 3 G1 M2 त दीन, Ñ2 B1 3 4 D5 7 स दीनो, V स दीन-, D8 G2 3 M1 त दीनो, M3 स च त, Ct as in text (for त दीन-) —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मुखेन (for सफेन) —V2 illeg for 13^{c}–14 —^{c}) V1 अभ्यधावत (for °भाषत) Ś1 चासन्नो, Ñ1 गृध्रोसौ, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 सकृद्, B1 त कुद्, Dg1 D3 T2 पक्षीशो,

यामोषधिमिवायुष्मन्नन्वेषसि महावने ।
सा देवी मम च प्राणा रावणेनोभयं हृतम् ॥ १४
त्वया विरहिता देवी लक्ष्मणेन च राघव ।
ह्रियमाणा मया दृष्टा रावणेन बलीयसा ॥ १५
सीतामभ्यवपन्नोऽहं रावणश्च रणे मया ।
विध्वंसितरथच्छत्रः पातितो धरणीतले ॥ १६
एतदस्य धनुर्भग्नमेतदस्य शरावरम् ।
अयमस्य रणे राम भग्नः सांग्रामिको रथः ॥ १७
परिश्रान्तस्य मे पक्षौ छित्त्वा खड्गेन रावणः ।
सीतामादाय वैदेहीमुत्पपात विहायसम् ।
रक्षसा निहतं पूर्वं न मां हन्तुं त्वमर्हसि ॥ १८
रामस्तस्य तु विज्ञाय सीतासक्तां प्रियां कथाम् ।
गृध्रराजं परिष्वज्य रुरोद सहलक्ष्मणः ॥ १९ G 3 72 23 B 3 67 22 L 3 73 23

Dt1 D2 6 पक्षी स (for पक्षी तु) —[d]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 राम रामेति राघव

14 V2 illeg for 14 (cf v l 13) B3 reads 14[ab] in marg —[a]) Ś1 Ñ1 Dg1 D6 8 Ct ओषधीम्, Dt1 Dm1 औषधीम्, M3 औषधिम्, Cm as in text (for ओ°) Ś1 [अ]युष्याम्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 [अ]रण्ये, D1-3 [आ]युष्याम् (for [आ]युष्मन्) —[b]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विचिनोषि नृपात्मज(B1 °जा), D3 अन्वेषयसि राघव —[c]) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 सीता (for देवी) D6 G3 प्राणो (for प्राणा) —[d]) D1 6 हृत (for हृतम्)

15 G2 reads twice 15-16[ab] —[a]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 त्वया विहीना वैदेही(V1 वै देवी) —V2 illeg for 15[c]-17[b]

16 V2 illeg for 16 (cf v l 15) G2 reads twice 15-16[ab] —[a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 G1 M2 अभ्युप- (for अभ्यव-) Ś1 [ऽ]य (for ऽहं) —[b]) Dt1 om श्च Ś1 Ñ1 Dg1 D1 2 G3 Ck मया रणे (by transp), Dt1 D6 रणे प्रभो, T3 महारणे (for रणे मया) —[c]) Ñ1 रथ (for -रथ) D4 -च्छिद्र (for -च्छत्र) Dg1 रथश्चात्र, G(ed)-रथ पुत्र Ś1 D1 2 विह्वलो विरथच्छत्र, D3 विरथो विह्वलतनु ❀ Cg रावणश्च विध्वसितरथ सन् अत्र धरणीतले पातित रथाद्भ्रंशित इत्यर्थ ❀ —[d]) Ñ V1 Dt1 Dm1 D4-6 8 T1 3 G2 Ck t पतितो, Cm g as in text, L(ed) पीडितो (for पा°)

17 V2 illeg for 17[ab] (cf v l 15) D4 repeats 17[ab] after 18[cd] —[a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 4 5 7 T1 2 तस्य, Cg as in text (for अस्य) B4 -भगम् (for भग्नम्) Ś1 D2 एतत्तस्य ध्वज भग्नम्, D3 अय तस्य ध्वजो भग्न, G2 एषोस्य च धनुर्भग्न —[b]) T1 2 एतत्तस्य, G2 एषोस्य च (for °दस्य) —After श in शरावर G2 wrongly repeats from रथात्मज in 13[d] to 14 D4(both times) शर वर, G2 श... (for शरावरम्) Ś1 D1-3 एतत्तस्य शरासन, Ñ1 एते तस्य हयोत्तमा, Ñ2 B1 3 4 D5 7 एतच्छत्र(B4 °त्तस्य) विमर्दित, V1 एतत्तस्य विमर्दन, Dt1 D6 एते चास्य शरास्तथा —[c]) M2 एतद् (for अयम्) Dg1 अस्मिन् (for अस्य) T1 2 रथो (for रणे) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 अय(Ś1 एष) तस्य रथो राम(Ñ1 रणे भग्नो) —[d]) Ñ1 वर (for भग्न) Dm1 D2 3 7 सग्रामिको (for सा°) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 T1 2 मया (for रथ) —After 17, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1213* अत्र युद्ध मया दत्त रावणस्य पुन पुन ।
पक्षतुण्डनखैर्घोरैर्गात्राण्यारुजता महत् ।

[(l 1) B4 तत्र, D3 तस्य (for अत्र). D2 मया पुन, D7 धनु न (for पुन पुन) —(l 2) Ś1 D1-3 पक्षपातैर्, D5 °तुडैर् (for °तुण्ड-) B3 4 घोर (for घोरैर्) Ś1 D1-3 गात्राण्यारुह्य (L[ed] °ज्य) वैरिण (D3 रक्षस), V2 illeg (for the post half)],

while Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G2 3 ins after 17

1214* अथ तु सारथिस्तस्य मत्पक्षनिहतो युधि ।

[Dg1 Dt1 D6 T3 G3 भुवि (for युधि)]

18 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D5 अथ श्रा(V1 शा)तस्य (for परि°) D3 transp मे and पक्षौ —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 4 D1-3 5,7 वृद्धस्य, Ñ1 स मम, Dm1 D8 G3 M2 3 खड्गस्य, D4 T1 2 खड्ग स (for खड्गेन) —Ñ1 om 18[cd] Dg1 reads 18[cd] in marg —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अकेन (for सीताम्) D2 reads in marg from वैदेही up to अभ्युप in 1215[b] —[d]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विहायसा Ś1 D1-3 अप(Ś1 स प्र)यातो महाबल —After 18[cd], Ñ(Ñ1 after 18[ab]) V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1215* सीतामभ्युपपन्नोऽह रावणेन हतो रणे ।

[D1 3 -[अ]व- (for -[उ]प-) V1 बली (for रणे) Ñ1 illeg for the post half]

—After 18[cd], D4 repeats 17[ab] —[e]) V1 मा त्व (for पूर्वं) Ś1 Ñ1 D1-3 राक्षसे(Ñ1 °वणे)न हत पूर्व(Ś1 राम) —[f]) Dt1 D6 मा न (by transp), T2 न मा (for न मा) Ñ2 V2 B1 4 Dg1 Dm1 D1-5 7 8 T3 G1 3 M transp हन्तु and त्वम् Ś1 Ñ1 B3 न त्व(B3 तन्) मा हतुमर्हं(Ś1 °मिच्छ)सि, V1 किमर्थं हतुमर्हसि —After 18, Ñ2 V2 B3 4 D5 7(om l 2) ins

1216* अह पितृवयस्यस्ते जटायुर्नाम नामत ।
तवार्थे निधन प्राप्तो युध्यमानो महाहवे ।

[V2 illeg from टायु —(l 1) V2 पितुर् (for पितृ-) —(l 2) B3 तवार्थे (for °र्थे)]

19 D6 om 19 —[a]) Ś1 रामस्तत्र, Ñ1 राघव स, Ñ2 V B3 4 D5 7 जटायुष, D3 राघवस्त (for रामस्तस्य) V1 D1

G 3 72 24
B 3 67 23
L 3 73 24

एकमेकायने दुर्गे निःश्वसन्तं कथंचन ।
समीक्ष्य दुःखितो रामः सौमित्रिमिदमब्रवीत् ॥ २०
राज्याद्भ्रंशो वने वासः सीता नष्टा हतो द्विजः ।
ईदृशीयं ममालक्ष्मीर्निर्दहेदपि पावकम् ॥ २१
संपूर्णमपि चेदद्य प्रतरेयं महोदधिम् ।
सोऽपि नूनं ममालक्ष्म्या विशुष्येत्सरितां पतिः ॥ २२
नास्त्यभाग्यतरो लोके मत्तोऽस्मिन्सचराचरे ।
येनेयं महती प्राप्ता मया व्यसनवागुरा ॥ २३
अयं पितृवयस्यो मे गृध्रराजो जरान्वितः ।
शेते विनिहतो भूमौ मम भाग्यविपर्ययात् ॥ २४
इत्येवमुक्त्वा बहुशो राघवः सहलक्ष्मणः ।
जटायुषं च पस्पर्श पितृस्नेहं निदर्शयन् ॥ २५

च, B4 त (for तु) V2 illeg from विज्ञाय up to दुर्गे in 20^a B1 जटायुष तमाज्ञाय —After 19^a, T1 2 G2 ins

1217* वाष्पपूर्णमुखस्तथा ।
द्विगुणीकृततापार्त

[(l 1) K(ed) तदा (for तथा)]

—^b) Dm1 D8 G3 transp प्रिया and कथाम् Ś1 D1 2 सीताया सश्रिता कथा, Ñ1 D3 सीताया कारणे (D3 °णाद्) हृत, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 कथयतमिमा कथा, D5 कथयत कथामिमा —After 19^b, T1 2 ins

1218* श्रुत्वा जटायुषो वाक्य राम सौमित्रिणा सह ।

—^c) Ñ1 ततो ज्ञात्वा (for परिष्वज्य) —After 19^c, Dg1 Dt1 T ins

1219* परित्यज्य महद्धनु ।
निपपातावशो भूमौ

[(l 1) T2 परिष्वज्य (for °त्यज्य) —(l 2) Dg1 T3 स (for नि-)]

—After 19, Dt1 D6 ins

1220* द्विगुणीकृततापार्तो रामो धीरतरोऽपि सन् ।

20 V2 illeg for 20^a (cf v l 19) —^a) Dt1 D6 कृच्छ्रे (for दुर्गे) Ś1 हतमेव विमर्देन, V1 एकमेकाकिन दुर्गे, D1 हतमेवमथाज्ञाय, D2 हतमेन विमर्दे त, D3 एवमेव विमर्दे त —^b) Ñ2 V B1 4 Dt1 Dm1 D1 2 4 6 8 S निश्वसत Ś1 D1–3 पुन पुन, Dt1 D6 मुहुर्मुहु (for कथचन). ❀ Cg दुर्गे इत परमपि केनचिद्गन्तुमशक्ये इति दु खहेत्वतिरेकोक्ति ।, Ck एकमसहाय एकायने एकस्मिन्नूर्ध्वगतिलक्षणे अयने श्वासमार्गे अत एव दुर्गे कृच्छ्र मुहुर्मुहु निश्वसन्तम् ।, Ct एकमसहाय एकस्मिन्नूर्ध्वगतालक्षणेऽयने श्वासमार्गे अत एव कृच्छ्रे मुहुर्मुहुर्नि श्वसन्तमिति कतकसमतपाठेऽर्थ । "एकमेकायने दुर्गे नि श्वसन्त कथचन" इति पाठे दुर्गे लताकण्टकसकीर्णे एकायने एकमार्गे पतित्वा कथचन नि श्वसन्त मृतप्रायमित्यर्थ इति तीर्थ ❀ —Ñ1 om 20^c–22 —^c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दु खित (V1 B4 °तस्) तत्र, T1 2 °ततरो (for °तो राम) —^d) V1 B1 3 4 D5 7 T1 2 राम सौमित्रिमब्रवीत्, V2 रामो लक्ष्मण°

21 Ñ1 om 21 (cf v l 20) —^a) Ś1 Ñ2 V B4 Dg1 D1–3 5 7 G3 M2 Cm राज्यभ्रशो, B1 राज्यभ्रष्टो, Dt1 Dm1 D6 8 राज्य भ्रष्ट, Cg as in text (for राज्याद्भ्रशो) —^b) Ś1 V1 हृता सीता, D1 सीता नीता (for सीता नष्टा) Ś1 B4 D1–3 पिता मृत, Ñ2 V B1 3 D5 7 मृत पिता, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 मृतो द्विज, G1 द्विजो मृत, Cg as in text, K(ed.) द्विजो हत (by transp) (for हतो द्विज) —^c) Ñ2 V B1 3 4 D3 5 7 यादृशीयं B3 G3 महालक्ष्मीर्, D3 ममावस्था (for ममा°) —^d) Dt1 D6 दहेदपि हि पावक —For 21^cd, Ś1 D1 2 subst, while D3 ins. after 21^ab

1221* एकमेकमिद दु ख समुद्रमपि शोषयेत् ।

[D1 एकैकमपि दु ख मे, D3 एकैक सुमहद्दु ख (for the prior half)]

22 Ñ1 om 22 (cf v l 20) —^a) L(ed) त पूर्णम् (for स°) D2 3 यदि (for अपि) Ś1 D2 गच्छेय, D1 गर्हेय, D3 पश्येय, G1 3 तोयौघै (for चेदद्य) —^b) Ś1 D1–3 पौ (D1 पू)र्णमास्या, Dg1 (before corr) Dm1 D8 Cm प्रविशेय, Cg k t as in text (for प्रतरेय) —^c) T3 महालक्ष्म्या, M2 (after corr *sec m* as in text) ममालक्ष्य (for °लक्ष्म्या) —For 22^cd, Ś1 D1–3 subst

1222* सोऽपि शुष्येन्नदीभर्ता मम भाग्यपरिक्षयात् ।

[D2 शुष्यति सौमित्रे (for शुष्येन्नदीभर्ता)]

—For 22, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1223* यद्यह सलिलस्यार्थे व्रजेय लवणाम्भसम् ।
सोऽपि मा नूनमासाद्य शुष्येन्नदनदीपति ।

23 ^a) Dm1 [अ]भाग्यस्ततो, D8 [अ]भाग्यतमो (for [अ]भाग्यतरो) —^b) Ś1 मत्तोन्य, Ñ2 B1 3 D3 5 7 मयास्मिन्, V ममास्मिन्, B4 मत्तोस्ति (for मत्तोऽस्मिन्) Ñ1 जगत्यस्मिश्चराचरे, D1 मया ह्यस्मिश्चराचरे —V2 mostly illeg for 23^cd —^d) Ś1 D1 2 घोरा (for मया)

24 Ñ1 illeg for 24^a —^a) Ś1 Ñ2 V B3 D T2 M2 Ck t पितुर् (for पितृ-) D3 सखो मेच (for -वयस्यो मे) —^b) Dt1 D6 महाबल, D2 जटायुष. (for जरान्वित) —^d) Ś1 D1–3 -परिक्षयात् (for विपर्ययात्)

25 ^a) D3 उक्त (for उक्त्वा) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D1–3 तु वचो, Ñ2 D5 7 [अ]थ वचो (for बहुशो) —V2 mostly illeg for 25^cd —^c) Ś1 Ñ1 D2 स्पृशत्स्निग्ध, D3 स्पृशन्स्निग्ध (for च पस्पर्श) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प (V1 स)स्पर्श पाणिना गृध्र, D1 जटायुमस्पृशत्स्निग्ध —^d)

निकृत्तपक्षं रुधिरावसिक्तं
तं गृध्रराजं परिरभ्य रामः ।
क मैथिली प्राणसमा ममेति
विमुच्य वाचं निपपात भूमौ ॥ २६

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

६४

रामः प्रेक्ष्य तु तं गृध्रं भुवि रौद्रेण पातितम् ।
सौमित्रिं मित्रसंपन्नमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
ममायं नूनमर्थेषु यतमानो विहंगमः ।
राक्षसेन हतः संख्ये प्राणांस्त्यजति दुस्त्यजान् ॥ २
अयमस्य शरीरेऽस्मिन्प्राणो लक्ष्मण विद्यते ।
तथा स्वरविहीनोऽयं विक्लवं समुदीक्षते ॥ ३ G 3 73 3 B 3 68 3 L 3 75 3

V1 ...ह (for पितृस्नेह) D1 2 प्रदर्शयन्, D4 G1 2 M3 विदर्शयन् (for निद°) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D3 5 7 M2 पितृस्नेह नि(Ś1 D3 प्र)दर्शयन् —After 25, B4 ins

1224* ततो हाहेति दुःखेन विललाप रघूत्तम ।

26 G(ed.) om 26 —a) Ñ1 ...त्र (illeg.) (for निकृत्तपक्ष) Ś1 V1 Dt1 D1 रुधिरावसक्त —b) Ñ2 D1 4 5 T1 2 G1 2 M2 3 स, Dt1 reads in marg (for त) Dt1 D1 6 परिगृह्य Dt1 D1 4 6 7 M3 राघव (for राम) ❀ Cv परिरभ्य राम इति पाठ । राघव इति लेखकदोषकृतपाठे त्रिष्टुब्जगत्यो. साकर्यदोष· ❀ —c) B3 lacuna for प्राण V1 ममाद्य, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G3 M1 3 गतेति (for ममेति) D3 क्व त्व मम प्राणसमो गतोसि —d) Ñ2 D5 7 विसृज्य, D1 प्रमुच्य (for विमुच्य) Ś1 Ñ2 D1 3 5 7 M2 चाप (for वाच) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नि(V1 वि)पसाद भूतले(B3 भूमौ) (for निपपात भूमौ).

Colophon D4 om —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 5 7 जटायुदर्शन, D3 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 74, V1 D1 71, V2 D3 76, B4 75, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 67, M3 68, G(ed.) 72, L(ed.) 73 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम·

64

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

—Before Sarga 64, Ś1 V2(partly illeg.) D1–3 ins

1225* तौ तस्य परिपूर्णार्थौ श्रुत्वा प्रव्यथितौ गिरम् ।
विनेदतुर्भृशं नाद धरण्या च निपेततु ।
मुहूर्तं वीतसञ्ज्ञौ तौ शयानौ निरुपक्रमौ ।
तमसीव च वर्तेते बुबुधाते न किंचन ।

[(l. 1) D1–3 परिपूर्णार्थं(D2 °र्थां) (for °र्था) D1 तु व्यथितो, D2 3 प्रव्यथिता (for प्रव्यथितौ) L(ed.) तां तस्यापरिपूर्णार्थां (for the prior half) Ś1 गिरा (for गिरम्) —(l. 2) D2 विनर्दतो (for विनेदतुः) D2 विनिपेततु (for च नि°) —V2 D1 transp. l. 3 and 4, D1 reading l. 4 twice —(l. 3) V2 illeg. from वीत up to निरुपक्रमा —After l. 3, D1 ins

1225(A)* मनुष्यचेष्टामापन्नावीश्वरौ प्राकृताविव ।

—(l. 4) D1 (first time) विवर्तति (sic) (for च वर्तेते) Ś1 तमसा वर्तमानेन, V2 तमसी च वर्ता ... (illeg.), D3 तो मम शोकविवशा (for the prior half) D2 विबुधाते (for बु°)]
—Thereafter Ś1 V2 D1(repeats) 2 3 read 3 62 2–4 and then ins App. I (No. 16)

1 a) Ñ2 D5 7 T1 2 सप्रेक्ष्य त, B1 प्रेक्ष्याद्भुत (for प्रेक्ष्य तु त) —b) Ñ1 भूमौ (for भुवि) V1 रौद्रेण , D6 रावणपातित (also रौद्रनिपातित) —Ñ1 om 1cd —c) V1 T3 मत्र- (for मित्र-) —After 1, D4 erroneously reads 9a

2 a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अर्थाय, G2 M3 अर्थौ(M3 °र्थे) वै (for अर्थेषु) —b) D1 घटमानो, D2 3 वर्त° (for यत°) —d) Ś1 B4 Dg1 D1 2 G2 त्यक्ष्यति (for °जति) Dt1 D8 मत्कृते (for दुस्त्यजान्)

3 Ñ1 illeg. for 3a. —a) Dt1 D6 अतिसिन्न (for अयमस्य) —b) Dm1 D8 G1 3 दृश्यते (for विद्यते) Ñ1 प्राणॉलक्ष्मण लक्षये —c) Ñ1 तथा सुस्वरहीनोय, T2 G1 2 M2 3 तथा हि(G1 M3 [अ ,पि) स्वरहीनोय —d) Dg1 D1 5 T G M2 3 Cg विक्लवं (for विक्लवं) Ñ1 समुदीरयत्, Dm1 D8 M1 समुदंक्षत (for °दीक्षते) ❀ Cm तथातिखिन्नप्राण इव स्वरहीनो विह्वलेक्षणश्च ।, Ct also as in Cm ❀ —For 3, Ś1 D1–3 subst

G 3 73 5
B 3 68 4
L 3 75 5

जटायो यदि शक्नोषि वाक्यं व्याहरितुं पुनः ।
सीतामाख्याहि भद्रं ते वधमाख्याहि चात्मनः ॥ ४
किंनिमित्तोऽहरत्सीतां रावणस्तस्य किं मया ।
अपराद्धं तु यं दृष्ट्वा रावणेन हृता प्रिया ॥ ५
कथं तच्चन्द्रसंकाशं मुखमासीन्मनोहरम् ।
सीतया कानि चोक्तानि तस्मिन्काले द्विजोत्तम ॥ ६
कथंवीर्यः कथंरूपः किंकर्मा स च राक्षसः ।
क्व चास्य भवनं तात ब्रूहि मे परिपृच्छतः ॥ ७
तमुद्वीक्ष्याथ दीनात्मा विलपन्तमनन्तरम् ।
वाचातिसन्नया रामं जटायुरिदमब्रवीत् ॥ ८

1226* इदमस्य शरीरं वै गतप्राणं प्रदृश्यते ।
[D1 2 पुरा देहं (for शरीरं वै)],
while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1227* मन्दप्राणो ह्ययं पक्षी कथंचिद्यदि जीवति ।
स्वरहीनश्च दीनश्च विक्लवः समुदीक्ष्यते ।

[(l 2) Ñ2 D7 विक्लवः, B4 विह्वलः (for °वः) Ñ2 V1 B1 समुदीक्षते (for °दीक्ष्यते)]

—Thereafter both the groups cont

1228* यावदेव ससज्ञोऽयं यावच्छक्नोति भाषितुम् ।
तावत्पृच्छाम्यहं सीतां राजानं पिशिताशिनाम् ।

[(l 1) B3 समाजाय (for ससज्ञोऽयं) Ñ2 V2 भाषितं, V1 जीवितुं (for भाषितुम्) D1 यावच्छक्तो विभाषितुं (for the post half) —(l. 2) D1 3 प्रेक्ष्याम्यहं (for पृच्छा°) V1 गृध्र- (for सीतां) Ś1 D2 तं चापि, D1 3 पतिं च (for राजानं) Ś1 D2 पिशिताशि(D2 °श)नं]

4 Ñ1 illeg for 4^{ab} —^{a}) B4 जटायुर् Dt1 शक्तोषि (for शक्नोषि) —^{b}) D4 व्यवहितं (for व्याहरितुं) Ś1 वाचा मां भाषितुं पुनः, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 वाचमीरयितुं पुनः, D1 3 वाचमाभाषितुं पुनः, D2 वाचमाभाष्यतां पुनः —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आचक्ष्व, D2 आभाष्य (for आख्याहि) —^{d}) G3 स्वयम् (for वधम्) Ś1 कस्मिन्देशे हृतेति सा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वध(B3 वर्म)मात्मन एव च, D1-3 क्व च देशे हृतेति सा —After 4, Ś1 Ñ2 V B1,3 4 D1-3 5 7 M2 (*inf lin. sec m*) ins

1229* कृत्वा त्वामहमन्यत्र सरूढव्रणमुत्सहे ।
गन्तुं वर्षसहस्राणि जीव मे चिरमण्डज ।

[(l 1) M2 [अ]नामयम् (for त्वामहम्) Ś1 D1-3 त्वाम (D3 त्वां त्व)नामयमन्यत्र (for the prior half) V1 सकृट-, D2 °मूढ- (for °रूढ-) Ś1 D3 प्राणम् (for व्रणम्) —(l 2) Ś1 D1-3 कर्तुं, B1 भर्तुर्, M2 भोक्तुं (for गन्तुं). M2 -सहस्रेण (for °स्राणि) Ñ2 V1 B4 D5 7 जीवसे, V2 जीव त्वं (for जीव मे) M2 इच्छत (for अण्डज) Ś1 D1-3 जीवन्वै विचरिष्यसि (for the post half).]

5 ^{a}) Dt1 D6 Ct जहारार्यां, Cg as in text (for ऽहरत्सीतां) Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 7 किंनिमित्तं हृता सीता, D1 2 4 G3 M3 किंनिमित्तं हरेत्सीता, D3 किमर्थमहरत्सीता, T2 G2 किंनिमित्तं हरत्सीता (metri causa). —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 रावणस्य च, M3 रावण कश्च (for रावणस्तस्य) D4 मया वैरं यदस्य किं —^{c}) Ś1 Dg1 Dt1 D1-4 6 8 T M Ck t अपराध (for °द्धं) Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 क्व वा (for तु यं) —^{d}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 मम (for हृता) ❀ Cv किंनिमित्तोऽहरत्सीतां रावणस्तस्य किं मया । अपराद्धं तु यं दृष्ट्वा रावणेन हृता प्रिया इति पाठः ।, Cm · किंनिमित्त इति । किं निमित्तं यस्य सः ❀

6 ^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इन्दु- (for चन्द्र-) —^{b}) Ñ1 मनोगमं, V1 G1 मनोरमं (for °हरम्) —D4 om (hapl ?) 6^{c}–8^{b} —^{c}) G2 सीताया (for सीतया) —For 6^{cd}, Ñ2 V B1.3 4 D5 7 subst

1230* सीताया ह्रियमाणायास्तदा घोरेण रक्षसा ।

[V1 तथा (for तदा) B1 क्रूरेण (for घोरेण)]

7 D4 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G2 कथंरूपः कथंवीर्यः (by transp) —^{b}) D8 om च (subm) V2 B1 3 4 Dt1 D5 7 T1 3 M3 च सः (by transp) (for स च). V1 रावणः (for राक्षसः) —^{c}) Dg1 किं (for क्व) —^{d}) B1 तद्ब्रूहि (for ब्रूहि मे) —After 7, Ñ2 V B1 3 4 D5 ins

1231* कथं वासमनुप्राप्तो दण्डकं सुमहद्वनम् ।
चित्रकाननसंपन्नं बहुपादपसंकुलम् ।

[(l 1) V स(V2 तु) सम्- (for वासम्) B3 उपप्राप्तो (for अनु°)]

8 D4 om 8^{ab} (cf v l 6) —D7 om 8^{a}–9^{b} —^{a}) Ś1 Dt1 D6 G2 M1 उद्वीक्ष्य स(G2 M1 तु), Ñ2 V B3 Dg1 D2 3 5 M2 3 उदीक्ष्याथ, B1 उद्वेक्ष्यत (for उद्वीक्ष्याथ) V1 महात्मा, Dg1 Dt1 Dm1 D8 T3 G2 3 M1 3 धर्मात्मा, Cg as in text (for दीनात्मा) Ñ1 उदीक्ष्य सीतारहितं —^{b}) Ñ1 D6 अनन्तकं, Ñ2 V B1 3 4 D5 अरिंदमं, Dt1 Dm1 D8 G2 3 M1 अनाथवत् (for अनन्तरम्) —After 8^{ab}, V2 B1 3 4 ins

1232* कृच्छ्रादुन्मील्य चाश्वास्य जटायुः परमातुरः ।

[V2 illeg B1 कृच्छ्रादुत्थिद्याश्वस्य (for the prior half). B4 परमादरः]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3 [अ]वसन्नया, Dt1 D6 विक्लवया (for [अ]तिसन्नया) Ñ2 V B1 3 4 D5 स वाचा व्यक्तया रामं. —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 Dm1 D5 6 8 इदं वचनमब्रवीत्.

सा हृता राक्षसेन्द्रेण रावणेन विहायसा ।
मायामास्थाय विपुलां वातदुर्दिनसंकुलाम् ॥ ९
परिश्रान्तस्य मे तात पक्षौ छित्त्वा निशाचरः ।
सीतामादाय वैदेहीं प्रयातो दक्षिणामुखः ॥ १०
उपरुद्धयन्ति मे प्राणा दृष्टिर्भ्रमति राघव ।
पश्यामि वृक्षान्सौवर्णानुशीरकृतमूर्धजान् ॥ ११
येन याति मुहूर्तेन सीतामादाय रावणः ।
विप्रनष्टं धनं क्षिप्रं तत्स्वामी प्रतिपद्यते ॥ १२
विन्दो नाम मुहूर्तोऽसौ स च काकुत्स्थ नाबुधत् ।
झषवद्वडिशं गृह्य क्षिप्रमेव विनश्यति ॥ १३
न च त्वया व्यथा कार्या जनकस्य सुतां प्रति ।
वैदेह्या रंस्यसे क्षिप्रं हत्वा तं राक्षसं रणे ॥ १४
असंमूढस्य गृध्रस्य रामं प्रत्यनुभाषतः ।
आस्यात्सुस्राव रुधिरं म्रियमाणस्य सामिषम् ॥ १५   G 3 73 19 B 3 68 15 L 3 75 16

9 D7 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) D4 T1 2 G1 M2 Cg हृता सा (by transp), G3 सहृता (for सा हृता) —^{b}) Ñ1 [अ]मितौजसा, Ñ2 V B1 3 4 D5 बलीयसा, Dt1 D6 दुरात्मना (for विहायसा) —^{c}) D7 कथाम् (for मायाम्) G(ed) आश्रित्य (for आस्थाय) Ś1 D1 2 विपमा (for विपुला) —After 9, M2 (*inf lin sec m*) ins

1233* हा राघव महाबाहो हा सौमित्रे ह्रियै ह्यहम् ।
अनाथा रक्षसा राम इति दीनमुखाब्रवीत् ।

[(l 2) Note hiatus between the two halves]

10 V2 illeg up to पक्षौ छि in ^{b} —^{a}) Ñ1 Dt1 D6 परिक्लान्तस्य (for °श्रान्तस्य) Ñ2 B1 3 D5 7 मे युद्धे, B4 युद्धे मे (for मे तात) V1 परिश्रान्तस्य पक्षौ मे —^{b}) V1 युद्धे छित्त्वा, G(ed) छित्त्वा पक्षौ (by transp) (for पक्षौ छित्त्वा) T1 2 स राक्षस (for निशाचर) —^{d}) Ñ2 D5 7 प्रस्थितो (for प्रयातो) Ñ1 दक्षिणामुख, V1 T1 2 °णा दिश, D4 °णोन्मुख (for दक्षिणामुख)

11 ^{a}) Ś1 B4 उपरुधति (for उपरुद्धयन्ति) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 भ्राम्य(D7 °म)ति (for भ्रमति) —^{c}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 एताश्च(V1 °स्तु) (for सौवर्णान्) —V2 illeg for ^{d} —^{d}) Ś1 शिरसोद्धूत , D2 शिरसावृत- (for उशीरकृत-) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सौवर्णानिव साप्रत(V1 सम्प्रति)

12 Ñ1 illeg for ^{a} —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 राम (for याति) —M3 damaged from दाय in ^{b} up to ध in ^{c} —^{b}) Ñ1 G3 हरति, V1 B1 3 4 D1–3 7 आदत्त (for आदाय) —Ś1 om 12^{c}–13^{d} —^{cd}) V3 तस्मिन्नष्ट, T1 2 G2 3 M2 विप्रणष्ट (for विप्रनष्ट) G2 यत्तु (for क्षिप्र) D1 3 transp क्षिप्र and स्वामी Ñ1 विप्रणष्ट धन तस्मिस्तत्स्वामी लभते पुन , Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 तस्मिन्नष्ट धन स्वामी क्षिप्रं सप्रतिपद्यते ❀ Cm तत्र नष्ट धन, Ck तत्प्रणष्ट धन ❀

13 Ś1 om 13 (cf v l 12) —^{a}) B4 विध्यो, D1 वन्दो (sic), D2 वृद्धो, D3 वृदो, M3 विंदो (for विन्दो) Ñ2 V B3 4 D5 7 तु, T1 2 [ऽ]य, Cm as in text (for ऽसौ) —^{b}) Dt1 Dm1 D6 न (for स) Dt1 D6 सो (for न) Ñ1 न स काकुत्स्थ त बुधा (sic), Ñ2 V B1 3 D5 7 नाबुध्यत स त तदा, B4 नावबुध्यत्स त तदा, D1–3 त च(D1 तच) नाबुद्ध राक्षस .—After 13^{ab}, T1 2 ins

1234* स्वप्रिया जानकी हृत्वा रावणो राक्षसेश्वर ।

—V2 illeg from श गृह्य up to 13^{d} —^{c}) D4 ++वत् , D6 सद्ययावद् (corrupt) (for झषवद्) T1 G M वडिश (for वडिश) —^{d}) G3 damaged for मेव विन —For 13^{cd}, Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

1235* झषो यथामिष प्राप्य क्षिप्र न स भविष्यति ।

[V1 गृध्रो, B4 मत्स्यो (for झषो) Ñ1 हृत्वामिष, D1 3 लोहामिष (for यथामिष) Ñ1 यद्वद् (for प्राप्य) V1 गृध्रो (for क्षिप्र) Ñ2 om न (subm) B3 D5 7 स न (by transp), B4 नाथ, D3 च स (for न स) Ñ1 वडिशाद्धि प्रणश्यति, D1 क्षिप्र च स विनक्ष्यति, D2 क्षिप्र स विनशिष्यति (for the post half)]

14 ^{a}) Ś1 D1–3 हि (for च) Ś1 व्यथा त्वया (by transp) —^{b}) Ś1 D1–3 [आ]त्मजा (for सुता) —For 14^{ab}, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

1236* तत्र व्यथा राजपुत्र कर्तव्या राम रंस्यसे ।

[Ñ1 न च, Ñ2 तनु- (for तत्र) B1 राजपुत्र्या Ñ1 गम्यता (for रंस्यसे) —D7 (erroneously) repeats पुत्र कर्तव्या राम after राम in the post half]

—^{c}) Ñ1 B4 वैदेही- (for वैदेह्या) Ñ1 illeg , Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सहित (B3 °त) (for रंस्यसे) D1–3 पश्यसि (for क्षिप्र) Ś1 वैदेहीं रंस्यसे पत्नीं —^{d}) Ñ V B1 3 4 Dm1 D5 7 8 G1 3 M1 रावण रणे, Dt1 D6 रणमूर्धनि (for राक्षस रणे)

15 ^{a}) B3 सुसमूढस्य, G(ed) असस्थानस्य (for असमूढस्य) D7 विहग (for गृध्रस्य) —^{b}) V1 रामे (for राम) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 प्रत्यनु(B4 °भि)भाषिण (for °भाषत) —V2 illeg from सु in ^{c} up to वैश्रव in 16^{b} —Dg1 reads 15^{cd} in marg —After 15, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1237* इद चोवाच वचन म्रियमाणो विहगम ।
सर्वतश्चारयन्दृष्टिमस्थिरामतिविक्लव ।

[(l 1) V2 प्रोवाच (for चो°) —(l 2) D1 चालयन् (for चार°) B3 विहग , B4 -विक्रम (for विक्लव) Ś1 राम तत्राश्रुविह्वल, D1–3 अस्थिरामश्रुविह्वला (for the post. half).]
—Thereafter, V2 B4 D5. 7 cont.

G 3 73 21 B 3 68 16 L 3 75 18 पुत्रो विश्रवसः साक्षाद्भ्राता वैश्रवणस्य च ।
इत्युक्त्वा दुर्लभान्प्राणान्मुमोच पतगेश्वरः ॥ १६
ब्रूहि ब्रूहीति रामस्य ब्रुवाणस्य कृताञ्जलेः ।
त्यक्त्वा शरीरं गृध्रस्य जग्मुः प्राणा विहायसम् ॥ १७
स निक्षिप्य शिरो भूमौ प्रसार्य चरणौ तदा ।
विक्षिप्य च शरीरं स्वं पपात धरणीतले ॥ १८
तं गृध्रं प्रेक्ष्य ताम्राक्षं गतासुमचलोपमम् ।
रामः सुबहुभिर्दुःखैर्दीनः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ १९
बहूनि रक्षसां वासे वर्षाणि वसता सुखम् ।
अनेन दण्डकारण्ये विचीर्णमिह पक्षिणा ॥ २०
अनेकवार्षिको यस्तु चिरकालसमुत्थितः ।
सोऽयमद्य हतः शेते कालो हि दुरतिक्रमः ॥ २१
पश्य लक्ष्मण गृध्रोऽयमुपकारी हतश्च मे ।
सीतामभ्यवपन्नो वै रावणेन बलीयसा ॥ २२

1238* समुद्रे दक्षिणे द्वीपे लङ्काधिपतिरीश्वर ।

16 V2 illeg up to वैश्रव in ^{b} (cf v l 15) —^{b}) G3 तु (for च) —^{c}) Ñ1 illeg for इत्युक्त्वा दुर्लभा Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दुर्बल° (for दुर्लभान्) —^{d}) Ś1 विहगेश्वर (for पतगे°) ❀ Cg अथ रावणवश वक्तुमुपक्रमते पुत्र इति । साक्षात्पुत्र औरस इत्यर्थ । अस्योत्तरार्धं "अध्यास्ते नगरीं लङ्का रावणो राक्षसेश्वर" इति बोध्यम् । उत्तरत्र सपातिवचने इदमेव पूर्वार्धमुपादाय अस्योत्तरार्धस्य कथनादिति लोकाचार्योक्तम् । इत्युक्त्वा एतावन्मात्रमुक्त्वा भवनादिकथनपूर्वमित्यर्थ । दुर्लभान् ब्रूहि ब्रूहीति पृच्छते रामाय साकल्येन विज्ञापनपर्यन्त प्राणा न स्थिता हन्तेति ऋषि शोचति ❀

17 ^{b}) Ś1 V1 कृताजलि (sic) (for °ले) —^{c}) Ñ2 illeg for र गृध्रस्य Ñ1 शरीर गृध्रराजस्य —V2 illeg from प्राणा up to 18^a —^{d}) Dt1 Dm1 D6 8 प्राणा जग्मुर् (by transp) (for जग्मु प्राणा) Ś1 D1–3 विहायसा, Ñ1 मनोजवा, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 जटायुष (for विहायसम्) ❀ Cg प्राण सूक्ष्मशरीरेन्द्रियप्राणसहित आत्मेत्यर्थ ❀

18 V2 illeg for ^{a} (cf v l 17) —^{a}) Ś1 D1–3 सक्षिप(D1 3 °पा)त्य, B3 (*sup lin* also as in text) सन्निकृष्य (for स निक्षिप्य) —^{b}) Ś1 प्रसज्य, T2 प्रसाद्य (for प्रसार्य) Dt1 Dm1 D1–4 6 8 G M2 3 तथा (for तदा) Ñ V B1 3 4 D5 7 प्रसार्य च शिरोधरा —V1 om 18^{cd} —^{c}) D4 G1 2 M1 नि(G2 स)निक्षिप्य, G3 निक्षिप्य च, Cg as in text (for विक्षिप्य च) Ñ V2 B1 3 4 D5 7 विक्षिप्य चरणौ गृध्र

19 D6 om 19.—^{a}) D3 व्यापन्न (for त गृध्र) Ñ2 V B1 D5 7 पतित (for ताम्राक्ष) Ś1 D1 2 व्यापन्नं प्रे(D1 वी)क्ष्य त गृध्र, B3 त प्रेक्ष्य पतित गृध्र, B4 त गृध्रं पतित वीक्ष्य —Ñ1 illeg from सु in ^{b} up to दीन in ^{d} —^{b}) G(ed) पर्वतोपम (for अचलो°) —V2 illeg from ^{c} up to सौमित्रि in ^{d} —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 राम सुबहुदु खार्तो —^{d}) Ś1 D2 दीन, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वच (for दीन) Ś1 D1–3 लक्ष्मणम् (for सौमित्रिम्)

20 V1 om from नि up to वर्षा in ^{b}.—^{a}) Ñ1 B1 3 4 G2 राक्षसावासे (for रक्षसा वासे) —^{b}) Ñ1 om, D2 वर्षाणा (for वर्षाणि) Ś1 Ñ1 D2 वसत (sic), D1 भ्रमता (for वसता). —After 20^{ab}, T1.2 ins.

1239* पक्षिराजेन वृद्धेन तातमित्रेण न सुखम् ।

—^{c}) G(ed) दडकारण्य Ś1 D1 2 अनेकानि सहस्राणि. —^{d}) Ś1 वाहितानीह, B3 Dg1 Dt1 D6 8 T1 Cr g k t विशीर्णमिह, D1 2 विहृतानीह, G2 विचीर्णमिव, Cv m *gp* as in text (for विचीर्णमिह) Ñ1 ... माना (illeg) समतत

21 ^{a}) Dg1 M3 अनेन (sic) (for °क-) Ś1 D2 असौ वै (D2 °नेन) दडकारण्ये, Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 अनेक(V2 °न)-वर्षशतिकश्च (Ñ1 D1 °साहस्रश्च, D3 °कालश्च) —^{b}) Ś1 चिरकाल सुख स्थित, Ñ1 चिरकालोषित समा, V1 B4 D1 चिरकालमुप(B4 °मव)स्थित, D2 चिरकालमुपोषित, D3 चिरमत्र व्यवस्थित —D6 om 21^c–22^d V2 illeg from ^{c} up to का in ^{d} —^{c}) Dm1 चासौ (for शेते) —^{d}) B4 [ऽ]य (for हि) —After 21, Ñ1 ins

1240* अपकार्यहिते युक्त स चाय पक्षिणो वर ।
धरण्या यतित ...,

while B3 ins

1241* काल सृजति भूतानि काल सहरते पुन ।
सुखदु खप्रदाता च कालमूलमिद जगत् ।

—Thereafter B3 cont, Ñ2 V B1 4 D5 7 M3 ins after 21, while Ś1 D2 subst for and D1 ins after 22

1242* तत प्रियहिते युक्त मृत दृष्ट्वा जटायुषम् ।
अब्रवील्लक्ष्मण रामो मुखेन परिशुष्यता ।

[(l 1) M3 उपकार- (for तत प्रिय-) Ś1 D1 2 न मे कार्यमिद युक्त (for the prior half) Ś1 त्यक्त्वा, D2 मुक्त्वा (for दृष्ट्वा) D3 ओपकार्य हि त दृष्ट्वा हितयुक्त जटायुष —After l 1, Ś1 ins

1242(A)* व्रजाम्यसरकुन्त दीन गृध्रराज पितु समम् ।

—(l 2) V1 illeg after अब्रवील् Ś1 D1 2 दत्वाऽ (for अब्रवील्)]

22 D6 om 22 (cf v l 21) D1 reads 22 in marg —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 G2 3 M1 3 द्विजोत्तम, D3 भृश च मे (for हतश्च मे) —V2 illeg for 22^{cd} —^{c}) Ñ1 illeg from म up to वै Ñ2 M2 अभ्युपपन्नो (for अभ्यव°) Ñ2 Dt1 हि, Dm1 D8 G3 [ऽ]य, D4 [ऽ]सौ (for वै). V1 B1 3 4 D5 7 सीतामभ्युपपन्नश्च(V1 °श्च), D3 सीतामभ्यवपन्नैको —^{d}) Ñ1 D3 4 G M2 3 हतो रणे, Ñ2 V1 B1.3.4

गृध्रराज्यं परित्यज्य पितृपैतामहं महत् ।
मम हेतोरयं प्राणान्मुमोच पतगेश्वरः ॥ २३
सर्वत्र खलु दृश्यन्ते साधवो धर्मचारिणः ।
शूराः शरण्याः सौमित्रे तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ २४
सीताहरणजं दुःखं न मे सौम्य तथागतम् ।
यथा विनाशो गृध्रस्य मत्कृते च परंतप ॥ २५
राजा दशरथः श्रीमान्यथा मम महायशाः ।
पूजनीयश्च मान्यश्च तथायं पतगेश्वरः ॥ २६
सौमित्रे हर काष्ठानि निर्मथिष्यामि पावकम् ।
गृध्रराजं दिधक्षामि मत्कृते निधनं गतम् ॥ २७

G 3 73 35
B 3 68 27
L 3 75 32

D5 7 M1 हतो बली, D1 च सयुगे (for बलीयसा) —For 22, Ś1 D2 subst 1242*, while after 22 D1 ins 1242*.

23 D3 transp 23 and 24 —a) Ś1 D1 3 गृध्रो राज्यं, Dt1 D2 4 T2 G1 M3 गृध्रराज, Cg as in text (for गृध्रराज्य) —c) Dt1 D6 एष, D2 प्रियान् (for अय) —d) Ś1 D1-3 मुक्तवान, Ñ2 B1 3 4 D7 अमुचत्, V D5 मुचते (for मुमोच) —After 23, M3 reads 25cd

24 Ñ1 om (hapl) 24-26 D3 transp 23 and 24 T1 2 transp 24 and 25 —a) B1 सर्वत (for °त्र). —V2 illeg from धवो in b up to तिर्यग्यो in d —V1 om शूरा शर —d) Ś1 -गता अपि (for -गतेष्वपि) —After 24, B3 (marg within brackets) ins

1243* पूर्वजन्मकृताद्दोषात्पापात्मानो भवन्ति हि ।
अपि ब्रह्मकुले जातो यथाय विश्रव सुत ।

B3 cont, while Ś1 Ñ2 V B1 4 D1 2 5 7 ins after 24

1244* अय सखा मम पितु सानुक्रोशो विहगम ।
मम हेतो पराक्रान्तो गत स्वर्गं न सशय ।
पुत्रैरपत्यैर्दारैश्च परिहीनो महावने ।
अस्मदर्थाय धर्मात्मा गतो वैवस्वतक्षयम् ।

[(l 1) Ś1 D1 2 अय पतगराजो वै (Ś1 °सो) (for the prior half) Ś1 D1 2 सुहृत्प्रिय (for विहगम) —(l 2) V B1 3 4 परिश्रा (B1 3 °क्रा)तो (for पराक्रान्तो) —V2 illeg from पत्यैर् up to गतो in l 4 —(l 3) V1 B1 D1 अमात्यैर् (for अप°) Ñ2 D2 5 7 पुत्रैरमात्यैर्भृत्यै (D2 °र्दारै)श्च, B4 पुत्रैर्दारैरमात्यैश्च (for the prior half) V1 B3 D1 2 परिक्षीणो (for °हीनो) Ś1 D1 2 महाबल (for °वने) —(l 4) Ś1 D1 2 अनाथ इव, V1 अस्मदर्थं हि (for अस्मदर्थाय) V1 गत स्वर्गं न सशय (for the post half)]

25 Ñ1 om 25 (cf v l 24) T1 2 transp 24 and 25 —b) Ś1 D1 2 न मे वीर तथाविध (Ś1 °भवत्), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न मे दु ख तथाविध, D3 न मा वीर तथा तुदेत् ❀ Cm तथा आगतमिति च्छेद ।, so also Cv g t ❀ —M3 reads 25cd after 23 —c) Ś1 B1 4 T1 2 विनाशे, G1 2 °शात् (for विनाशो) —d) Ñ2 B3 4 D1 2 5 न, D3 ते (for च) ❀ Cv यथा विनाश इत्याद्यर्धं सीताहरणजमित्यादेरर्धस्य परतो द्रष्टव्यम् । पूर्वत्र तु प्रमादाल्लिखितम् ❀ —After 25, V2 ins, while V1 B4 ins after 28, whereas D3 ins l 4-7 after 28 and l 8-11 after 25

1245* एष गृध्रस्तु सौमित्रे रक्षसा निहतो रणे ।
अय परिणतो बुद्ध्या वयसा च परतप ।
शस्त्रेण निधन प्राप्तो वृद्ध पितृसखा च मे ।
यथा प्राणहृत कर्म गृध्रेण सुमहात्मना ।
प्रतिरोद्धु महारौद्र रावण क्रूरदर्शनम् ।
आख्यास्यति प्रवृत्ति च स्वर्गलोके महायशा ।
गृध्रराजो महातेजास्तातस्य शुभकर्मण ।
कुले महति जातस्य हृतभार्यस्य लक्ष्मण ।
यत्कृत गृध्रराजेन प्राणान्सपरिरक्षता ।
गवार्थे ब्राह्मणार्थे वा स्त्रीहेतोर्वापि लक्ष्मण ।
परित्यजति य प्राणान्सर्वलोके स पूज्यते ।
ये लोका शस्त्रसेव्याना शूराणा पतगोत्तम ।
अपराङ्मुखपक्षाणा ताँल्लोकान्व्रज सुद्विज ।

[V2 partially illeg after एष in l 1 —(l 1) V1 वने (for रणे) —V2 illeg for the prior half of l 2 —(l 2) V2 B4 परगन (for °तप) —(l 4) V1 प्राणाहुत, V2 प्राणहृत, D3 प्राण कृत (for प्राणहृत) —V2 illeg for l 5 —(l 5) D3 प्रतियुद्धय महाघोरराक्षस घोरदर्शन —(l 7) D3 महाप्राज्ञस्य V1 शुद्धकर्मण (for शुभ°) D3 पितुर्दशरथस्य मे (for the post half) —V2 illeg from भार्यस्य up to सपरि in l 9 —(l 8) V1 D3 पतदार्यस्य लक्ष्मण (D3 लक्ष्मण) (for the post half) —(l 9) V1 प्राणा परिरिरक्षता (for the post half) —After l 9, V2 D3 ins

1245(A)* आर्यो भवति वृत्तेन न कुलेन न विद्यया ।
पक्षिणोऽस्य समाचार पश्य लक्ष्मण यादृशम् ।

[V2 illeg after भवति in l 1 —(l 1) D3 (also) च (for second न) —(l 2) V2 तस्य मीना- (for पक्षिणोऽस्य)] —V2 illeg from तोर्वापि in l 10 up to स in l 11 —(l 10) V2 च (for वा) —(l 11) D3 य परित्यजति प्राणा ब्रह्मलोके महीयते —(l 13) V अपराङ्मुखाना क्षीणाना त लोक व्रजतु द्विज (V2 °ज वे द्विज)]

—Thereafter, V2 erroneously reads 30 repeating it in its proper place

26 Ñ1 om 26 (cf v l 24) —c) B3 reads मान्यश्च in marg —d) D3 स (for [अ]य)

27 V2 illeg up to निर्मथिष्या in b —a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 लक्ष्मणाहर (Ñ1 °नय) —cd) Ś1 D1 2 दहिष्यामि, Ñ1 D3 प्रवक्ष्यामि (Ñ1 illeg from ध up to ते in d), Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 M1 2 Ck दिधक्ष्यामि,

G. 3 73 36 B 3. 68 28 L 3. 75 33 नाथं पतगलोकस्य चितामारोपयाम्यहम् ।
इमं धक्ष्यामि सौमित्रे हतं रौद्रेण रक्षसा ॥ २८
या गतिर्यज्ञशीलानामाहिताग्नेश्च या गतिः ।
अपरावर्तिनां या च या च भूमिप्रदायिनाम् ॥ २९
मया त्वं समनुज्ञातो गच्छ लोकाननुत्तमान् ।
गृध्रराज महासत्त्व संस्कृतश्च मया व्रज ॥ ३०
एवमुक्त्वा चितां दीप्तामारोप्य पतगेश्वरम् ।
ददाह रामो धर्मात्मा स्वबन्धुमिव दुःखितः ॥ ३१
रामोऽथ सहसौमित्रिर्वनं यात्वा स वीर्यवान् ।
स्थूलान्हत्वा महारोहीननु तस्तार तं द्विजम् ॥ ३२
रोहिमांसानि चोद्धृत्य पेशीकृत्वा महायशाः ।
शकुनाय ददौ रामो रम्ये हरितशाद्वले ॥ ३३

T1 2 G2 हि धक्ष्यामि, G1 वधिष्यामि (sic), Cm g as in text (for इधक्ष्यामि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पक्षींद्रं सत्क(Ñ2 सस्क)रिष्यामि ॐ Ct इधक्ष्यामि दग्धुमिच्छामि सद्गतिसिद्धये। इत्यर्थः ॐ —d) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मदर्थे (for मत्कृते) D2 सौमित्रे ममकृद्धत

28 Dm1 om 28 —a) Ś1 D1 2 T1 2 देह पतगराज (Ś1 °नाथ)स्य —b) Dt1 D3 G3 M1 चितिम्, Cg as in text (for चिताम्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 5 7 T1 2 चितामारोप्य लक्ष्मण(Ñ1 T1 2 राघव) —G2 3 M om 28cd —c) Ś1 अह, D1 इद (for इम) —d) Ñ1 illeg for हत रौद्रे V2 illeg for द्रेण रक्षसा Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पक्षिण (for रक्षसा) —After 28, V1 B4 D3(l 4-7 only) ins 1245*

29 Ñ2 B1 3 D5 7 om 29–30 V1 B4 om 29 Ñ1 reads 29–30 (including 1247*) after 34 —ab) Ś1 D1 2 धर्म- (for यज्ञ-) Ñ1 आहिताग्नेर्गतिर्या च या गतिर्यज्ञयाजिना —After 29, Ś1 D1 2 ins

1246* शरणागतिना या च गोहिरण्यप्रदायिनाम् ।

30 Ñ2 B1 3 D5 7 om 30 (cf v l 29) Ñ1 reads 29–30(including 1247*) after 34 V2 repeats 30 here (cf v l 1245*) —a) D1–3 तान् (for त्व) V1 B4 स्व(B4 सु)कृतेनैव कर्मणा, D3 स्वकृतेन च कर्मणा —d) D1 2 त्व (for च) Ś1 यत, T1 2 द्विज (for व्रज) V1 B1 स्वर्ग(B4 शक्र)लोकमितो व्रज ॐ Cg सस्कृतो व्रजेति। गृध्रराज महासत्त्व सस्कृतश्च महाव्रतेति पाठे सस्कृतश्च भवेति वार्थः ॐ —For 30, Ñ1 subst

1247* ता गति समनुज्ञातो मया त्व सत्कृतो व्रज ।

31 a) B3 प्राप्ताम् (for दीप्ताम्) —b) D3 रामोपि (for आरोप्य) —V2 B1 3 read 31cd twice —c) V2 B1 3(all first time) रुरोद (for ददाह) —d) B1 3 (both first time) स्व(B3 स)बधुरिव Ñ2 V2 B1 3 (V2 B1 3 second time) 4 D5 7 पतगेंद्र(B1 °गेश) गता (B1 जटा)युष

32 a) Ś1 D1 2 दग्ध्वा च, Ñ2 B1 3 Dt1 Dm1 D6 8 T1 M2 3 रामोपि (for रामोऽथ) V2 illeg from सौ up to वीर्यवा in b —b) Ś1 D1 2 T1 2 गत्वा च(T1 2 म), Ñ1 D3 आश्रित्य, M3 या वा तु (for यात्वा स) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 विगाह्य जलमोजना —c) Ś1 महारोहान (for °रोहीन) —d) Ś1 D1 2 अनुस्मरन, D3 °नस्मार (for अनु तस्तार) Ñ1 . श्र(illeg) ततो द्विज, V2 मन्वास्तामथन द्विज (sic) ॐ Cr महारणमृगान् महामृगान् योजना तु स्थूलान्महारणमृगान्हत्वा।, Cm स्थूलान्हत्वा तं द्विजमिति इकारान्तत्वमार्षम्।, Ck महारोहीन्महामृगान। इकारान्तोप्यस्ति मृगवाची रोहिशब्द तदेव व्यज्यते रोहिमांसानि चेति प्रयोगेण। योजना तु स्थूलान्महारोहीन्हत्वा।, Ct महारोहीन्महामृगान्। रोहिशब्द इकारान्तोपि मृगवाची ॐ —For 32 d, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst, while V2 ins after 32ab

1248* कृ ना चोदकार्यं ता भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[B1 तु, B3 च (for तौ) V2 illeg for the post half]

—V2 cont

1249* . . . . शयात् ।
उदक तस्य तौ कृत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

33 V2 illeg from रोहि up to पेशी in b —a) D6 (also in marg) वने (for रोहि-) Ñ2 B1 3 Dg1 D1 5 7 M3 Cr m g k t चोत्कृत्य, B1 सत्कृत्य, Dt1 सुद्धृत्य (for चोद्धृत्य) D3 रोहा मामानि चाहत्य —b) Ś1 D6(also as in text) पिंडीकृत्वा, Ñ2 B3 सत्कृत्य च, V1 D2 3 M1 2 पेशी(D3 °श्या, M1 °शि) कृत्वा, B1 4 D5 7 Cr m g पेशीकृत्य, Cv t as in text, Ck पिंडीकृत्य (for पेशीकृत्वा) Ñ1 स राघव (for महायशा) —After 33ab, D3 ins.

1250* कश्यपान्वयसभूत अरुणात्मज धार्मिक ।
इम पिण्ड मया दत्त जटायो भुड्क्ष्व तृप्तये ।
एवमुक्त्वा तु त पिण्ड जटायोस्तृप्तिहेतवे ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves]
—c) Ñ V B1 3 4 D5 7 शकुने(V B3 °नि)भ्यो, D3 4 G2 M शकुना(D4 G2 M3 °नी)ना (for शकुनाय) Ś1 D1 2 कुशानादाय राम स —d) Ś1 वने, D7 marg, G(ed) वन्ये (for रम्ये)

यत्तत्प्रेतस्य मर्त्यस्य कथयन्ति द्विजातयः ।
तत्स्वर्गगमनं तस्य क्षिप्रं रामो जजाप ह ॥ ३४
ततो गोदावरीं गत्वा नदीं नरवरात्मजौ ।
उदकं चक्रतुस्तस्मै गृध्रराजाय तावुभौ ॥ ३५

स गृध्रराजः कृतवान्यशस्करं
सुदुष्करं कर्म रणे निपातितः ।
महर्षिकल्पेन च संस्कृतस्तदा
जगाम पुण्यां गतिमात्मनः शुभाम् ॥ ३६ G. 3. 73. 42 B. 3. 63. 37 L. 3. 75. 41

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

34 a) D2 Ck यत्तु, G(ed.) य तु (for यत्तत्). V1 B1 मृतस्य (for प्रेतस्य). B1 सर्वस्य, Dm1 D8 मन्त्र च, D3 धर्मस्य (for मर्त्यस्य). Ś1 तत्प्रेतधर्मकर्म त्व, Ñ2 V2 B3.4 D5.7 य य (V2 B3.4 त) मृतस्य मर्त्यस्य, D. यत्तद्रूतस्य महत, L(ed.) यत्प्रेतकर्म कार्यं च. — b) Ñ1 यजति तु, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 जपतीह (for कथयन्ति). — V1 om. 34cd. — c) Ś1 D1.2 तत्प्रेत-(D1 °त्य) (for तत्स्वर्ग). Dg1 D8 क्षिप्र, D3 यास्में (sic) (for तस्य). Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 तं स्वर्गगमने तस्य (V2 illeg. from तस्य up to जजा in d). — d) Ñ2 B1.3.4 D5.7 मन्त्र, K(ed.) पित्र्य (for क्षिप्र). Dt1 D6 transp. तस्य and क्षिप्र. G2 M2 पुत्र (for रामो). Ś1 D1.2 क्षिप्र रामश्चकार ह, Dm1 D8 याम्यसूक्त जजाप ह, D3 क्षिप्र रामो ददावथ. — After 34, Ñ1 reads 29–30 (including 1247*), while D3 ins. after 34:

1251* तत्प्रेतगमन तस्मै प्रिय रामश्चकार ह ।

35 a) D4 G1.2 M2 तथा (for ततो). — b) M2 रम्या (for नदीं). V1 दशरथात्मजौ, B4 नृपवरात्मजौ (for नरवरा°). — c) Ñ2 V B1.3.4 D7 ददतुस्, D5 च ददौ (for चक्रतुस्). Ñ2 V B1.3.4 D6.7 गृध्रराजे (B4 D5 °ज्ञे) जटा(V1 गता)युषे. — After 35, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 T G M1.2 ins.:

1252* शास्त्रदृष्टेन विधिना जल गृध्राय राघवौ ।
स्नात्वा तौ गृध्रराजाय उदक चक्रतुस्तदा ।

[D4 transp. l. 1 and l. 2. — (l. 1) Dg1 T G2.3 M1.2 जले (for जल). — (l. 2) Dg1 तु (for तौ). — Note hiatus between the two halves. G3 तथा (for तदा).]

36 ab) Ñ2 om. सुदुष्कर. V1 B3 transp. यशस्कर and सुदुष्कर. Ñ1 महत्त्वगस्तदा (for रणे निपातित). — c) Ś1 महर्षितुल्येन. Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5.7 तेन सस्कृ(Ś1 सस्कृ)-तो, Ñ1 सत्कृत स्वय, D1 सस्कृतस्तथा, D2.3 सस्कृतस्तथा (D3 °तो) (for सस्कृतस्तदा). — d) M3 पु...(damaged)म् (for पुण्या गतिम्). Ñ V B1.3.4 D5.7 उत्तमा (for आत्मन). D4 प्रिया, Ct सुखा (for शुभाम्). ※ Cm g आत्मन सुखावहा गति लोक जगाम ※ — After 36, Dg1 Dt1 Dm1 D1(marg.) 4.6.8 S ins.:

1253* कृतोदकौ तावपि पक्षिसत्तमे
स्थिरा च बुद्धि प्रणिधाय जग्मतु ।
प्रवेश्य सीताधिगमे ततो मनो
वन सुरेन्द्राविव विष्णुवासवौ ।

[(l. 3) Dg1 D4 प्रविश्य. T3 -[अ]भिगमे (for -[अ]धि°). D1 तदा (for ततो). — (l. 4) D1.4 M3 यथामरद्राविव (for वन सुरेन्द्राविव). D1 M3 शक्रविष्णू (for विष्णुवासवौ). ※ Cv वन सुरेन्द्राविव विष्णुवासवाविति पाठ ※]

Colophon. D4 om. — M3 damaged up to स्थि in 3.65.1ab. — *Sarga name*. Ś1 Ñ2 B1.3 D5.7 जटायु(B4 D5 °यु)सस्कार, Ñ1 जटायु सत्करण, V B4 D3 जटायु (B4 °यु)सस्कार, D1.2 जटायु(D1 °यु.)सत्क्रिया. — *Sarga no.* (figures, words or both). Ś1 Ñ1 B1.3 Dg1 D2 om., Ñ2 D5.7 75, V1 72; V2 78; B4 76, Dt1 Dm1 D6.8 T G M1.2 68, D1 73, D3 77. — After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम.

६५

G. 3 74 1 B 3 69 1 L 3 76 1 कृत्वैवमुदकं तस्मै प्रस्थितौ राघवौ तदा ।
अवेक्षन्तौ वने सीतां पश्चिमां जग्मतुर्दिशम् ॥ १
तां दिशं दक्षिणां गत्वा शरचापासिधारिणौ ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकौ पन्थानं प्रतिपेदतुः ॥ २
गुल्मैर्वृक्षैश्च बहुभिर्लताभिश्च प्रवेष्टितम् ।
आवृतं सर्वतो दुर्गं गहनं घोरदर्शनम् ॥ ३
व्यतिक्रम्य तु वेगेन गृहीत्वा दक्षिणां दिशम् ।
सुभीमं तन्महारण्यं व्यतियातौ महाबलौ ॥ ४
ततः परं जनस्थानात्त्रिक्रोशं गम्य राघवौ ।
क्रौञ्चारण्यं विविशतुर्गहनं तौ महौजसौ ॥ ५
नानामेघघनप्रख्यं प्रहृष्टमिव सर्वतः ।
नानावर्णैः शुभैः पुष्पैर्मृगपक्षिगणैर्युतम् ॥ ६

65

D8 begins with ॐ

1 M3 damaged up to प्रस्थि in [b] —[a]) D1 तस्य (for तस्मै) Ñ1 कृत्वा तत्रोदकं तस्मै —[b]) D5 M2 प्रथितौ (for प्रस्थितौ) Ñ2 V2 B1 3 4 D1 3 5 7 T1 2 रामलक्ष्मणौ (for राघवौ तदा) Ś1 V1 D2 तावुभौ रामलक्ष्मणौ, Ñ1 जग्मतू रामलक्ष्मणौ —After 1[ab], Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1254* भ्रातरौ मेघसंकाशं जनस्थानमुपेयतुः ।
ततस्त्वस्तगते सूर्ये संस्थितौ तौ निजाश्रमे ।
कल्यमुत्थाय च पुनः कृतजप्याह्निकावुभौ ।
ततः शून्यं निवासं तं परित्यज्य तु राघवौ ।

[(l. 1) Ś1 D1 2 -सकाशौ (for -सकाशं) Ñ1 तदा पुनः (for उपेयतुः) Ś1 D1 2 शोकव्याकुलचेतनौ (for the post. half) —(l. 2) Ñ1 ततोऽस्तमागते सूर्ये, Ñ2 D5 7 ततोऽस्तगमिते सूर्ये, V B1 3 4 ततोऽस्त दि(B3 वि) गते सूर्ये (for the prior half) Ñ2 V B1 3 4 D5 संश्रितो (for °स्थितौ) V1 स्वमाश्रम (for निजाश्रमे) Ñ1 D1–3 वास(D3 °स्तु)माश्रमे, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 स्वकमाश्रम (for तौ निजाश्रमे) —(l. 3) Ñ1 रजन्यां स (illeg. after स up to 1[d]) Ś1 नयतुस्तां निशां तत्र, D1 3 न शिश्याते निशां तत्र, D2 न शिश्येते निशां तत्र (for the prior half) V1 -मध्याह्निकाव् (for -जप्या°) Ś1 D1–3 दुःखितौ रामलक्ष्मणौ (for the post. half) —(l. 4) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 जनस्थानं (for निवासं तं) —D5 om. from the post. half up to दक्षिणां in 2[a] D3 च (for तु) Ñ2 V B1 3 4 D7 महाबलौ (for तु राघवौ)]

D5 om., while Ñ1 illeg. for 1[cd] —[c]) Ś1 Dm1 D1–3 8 G2 3 अन्वेष(D3 °न्विष्य)न्तौ, G1 आन्वेक्षतौ, Cv g as in text (for अवेक्षन्तौ) Ñ2 V B1 3 4 D7 अन्वेषमाणौ तां सीतां —[d]) Ñ2 V B1 3 4 Dt1 Dm1 D6 8 जग्मतुः पश्चिमां दिशं, T3 जग्मतुर्दक्षिणां दिशम्

2 D5 om. up to दक्षिणां (cf. v. l. 1254*) D4 M om. 2 —[a]) Dm1 D8 T G2 3 Cm g तौ (for तां) Ś1 Dg1 D1–3 G1 तां दिशं पश्चिमां गृह्य(Ś1 Dg1 D2 गत्वा), Ñ1 तां दिशं पश्चिमां गृह्य, Ñ2 V B1 3 4 D7 ततस्तौ पश्चिमां गत्वा —[b]) D6 [अ]धिकारिणौ (for [अ]सिधारिणौ) Ñ1 पथानं चापधारिणौ —[c]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 इक्ष्वाकू (D1 °कौ), Dt1 ऐक्ष्वाकू (for ऐक्ष्वाकौ) —[d]) Ñ2 V B1 4 D5 7 प्रतिपद्य वै(V तौ) Dt1 प्रतिपेदितौ, Dm1 D8 G1 3 प्रतिजग्म(G1 °पेत)तुः, G2 अभिजग्मतुः, Cg प्रतिपेदतुः (as in text) Ñ1 प्रविष्टौ तौ सुःरव

3 [a]) Ś1 फलैः पुष्पैश्च, Ñ2 illeg., D1 फुल्लैश्च वृक्षैर्, D3 फुल्लैर्वृक्षैश्च, D5 7 वृक्षैर्गुल्मैश्च (by transp.) (for गुल्मैर्वृक्षैश्च) D2 फलैश्च बहुभिः पुष्पैर् —[b]) Ñ2 V B1 3 D7 समावृत, B4 सुसंवृत, D5 समाकुल (for प्रवेष्टितम्) —[c]) Ñ2 V B3 4 D5 7 पर्वतैर् (for सर्वतो) V1 G2 दुर्गैर्, G3 दुःख (for दुर्गं) B1 पर्वतैरुन्नतैर्दुर्गं —[d]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तावपश्यतां (for घोरदर्शनम्) G(ed.) महद्वनमपश्यताम्.

4 Dg1 T1 om. 4[ab] —[a]) Dm1 D5 7 8 G2 3 अतिक्रम्य, M1 अभि° (for व्यति°) Ñ1 व्यतिक्रमतौ वेगेन —[b]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 T1 2 व्याल(Ś1 Ñ1 D2 °घ्र)सिंह (B4 सघ)निषेवित —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 अतिभीम, G3 सुभीमं तौ (for सुभीमं तन्) D4 महापुण्य (for °रण्य) —[d]) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 G3 Cr व्यतीयातौ, D1 व्यमियातौ, T1 2 व्यतियाता, M2 व्यतियर्तौ, M3 सुनिर्यातौ, Cm g k t as in text (for व्यतियातौ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ(V B4 तौ महाबलौ)

5 Ñ1 om. 5[ab] —[b]) Ś1 चापि, D1–3 प्राप्य (for गम्य) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 क्रोशत्रय(V2 B1 3 °मात्र)मतीत्य तौ(V2 B1 D7 वै) —[c]) Ś1 D3 क्रौंचावटीं, Ñ1 गुजावन, V M2 3 क्रौंचावन, D1 2 क्रौंचाटवीं, D4 क्रौञ्चावतीं, G(ed.) क्रौंचालयं, Cr m g t as in text (for क्रौञ्चारण्य) —[d]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 7 वन(B1 3 शून्य)मोजसा(D5 [m.] गोचर), Dg1 T3 तौ सुतेजसा, Dm1 D4 8 तौ महाजवौ (for तौ महौजसौ) —After 5, D5 repeats erroneously 4 and 5[ab]

6 D5 om. (hapl.) 6[ab] —[a]) Ś1 Ñ1 D1 2 -चय-, Ñ2 V B1 3 D7 -गण, B4 G3 -सम- (for -घन-) D4 नानावन+* प्रख्य —[b]) Ś1 D2 प्रवृत्तम्, D7 °कृष्टम् (for °हृष्टम्) Ś1 Ñ2 V1 B4 D2 पर्वत (Ś1 D2 °त) (for सर्वत) G3 om. (hapl.) 6[cd] —[cd]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नानावृक्षैः (for °वर्णैः). Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कीर्णं, Dg1 वृक्षैर् (for पुष्पैर्) Ñ1

दिदृक्षमाणौ वैदेहीं तद्वनं तौ विचिक्यतुः ।
तत्र तत्रावतिष्ठन्तौ सीताहरणकर्शितौ ॥ ७
लक्ष्मणस्तु महातेजाः सत्त्ववाञ्शीलवाञ्शुचिः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं भ्रातरं दीप्ततेजसम् ॥ ८
स्पन्दते मे दृढं बाहुरुद्विग्नमिव मे मनः ।
प्रायशश्चाप्यनिष्टानि निमित्तान्युपलक्षये ॥ ९
तस्मात्सज्जीभवार्य त्वं कुरुष्व वचनं हितम् ।
ममैव हि निमित्तानि सद्यः शंसन्ति संभ्रमम् ॥ १०
एष वञ्चुलको नाम पक्षी परमदारुणः ।
आवयोर्विजयं युद्धे शंसन्निव विनर्दति ॥ ११
तयोरन्वेषतोरेवं सर्वं तद्वनमोजसा ।
संजज्ञे विपुलः शब्दः प्रभञ्जन्निव तद्वनम् ॥ १२
संवेष्टितमिवात्यर्थं गहनं मातरिश्वना ।
वनस्य तस्य शब्दोऽभूद्दिवमापूरयन्निव ॥ १३ G 3 71 0 B 3 67 25 L 3 76 15

नानावर्णैश्च पुष्पैश्च (for °) Ñ1 मत्त-, G1 नाना- (for मृग-) Ś1 V1 D1 2 गणायुत, B1 -गणाकुल, B3 समावृत, B1 गणावृत, Dg1 D4 G1 2 M -गणैर्वृत (for गणैर्युतम्) T1 2 नानापक्षिगणैर्जुष्ट नानाव्यालमृगैर्युतम् ❀ Cg व्यालमृगै सर्पैर्मृगैश्च ❀

7 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मार्गमाणौ (V °ण, B4 om from णौ up to 8) तु (for दिदृक्षमाणौ) —[b]) Ś1 D1 2 निरीक्षतु (D2 °तु), Ñ1 D3 विचेरतु, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 G M3 विचिन्वतु, T3 विचिक्य च, Cg as in text (for विचिक्यतु) —After तद्वन तौ, D4 repeats erroneously from महाजवौ (v l for महौजसौ) in 5[d] up to तौ in 7[b] Ñ2 V B3 D5 7 तत्र तत्र (D5 om [hapl] one तत्र) विचेरतु, B1 भ्रातरौ तौ (marg also तत्र तत्र) विचेरतु —[c]) Ñ2 V B1 3 D5 7 यत्र तत्र (V B3 यत्र) (for तत्र तत्र) Ñ1 [अ]वतिष्ठत, M3 [ए]व तिष्ठतौ (for [अ]वतिष्ठन्तौ) Ś1 D1 3 तत्र तत्र विवे (D3 °चे) ष्टतौ, D2 तद्वन तौ विचेष्टतो —[d]) Ś1 D1 2 -कर्पितौ, Ñ1 कर्शित, Ñ2 V B1 3 Dg1 Dt1 Dm1 D3-8 T3 G M -दु खितौ (for -कर्शितौ) —After 7, V2 (mostly illeg) ins

1255* शोकानि ....।
....ञ्च शशाम स ।
विस्मृत्य वचन तस्य पक्षिराजस्य मोहित ।

—After 7, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cv r m g k t ins a passage relegated to App I (No 17)

8 B4 om 8 (cf v l 7) —[a]) D3 त, D6 ता (sic) (for तु) —[b]) Ś1 सत्त्ववाक्, Ñ1 B1 3 Dt1 Dm1 D1 3 T3 सत्यवान्, Cg as in text (for सत्त्व°) V शीलवान्सत्त्ववान् (by transp) —[cd]) M1 2 transp प्राञ्जलिर् and भ्रातर Ś1 B1 3 D1 दीनचेतस, D2 हीनचेतस (for दीप्ततेजसम्) D6 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ

9 [a]) B3 भृश (for दृढ) V1 सुदृढ, D8 प्रदृढ (for मे दृढ) —[cd]) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 विपरीतानि पश्यामि निमित्तानि महाभुज, V1 विपरीतनिमित्तानि सपश्यामि महाभुज

10 [a]) D4 6 (after corr) सज्जो भव (for सज्जीभव) Ś1 Ñ1 D1-3 8 M2 भवत्वार्य (for भवार्य त्व) —[b]) Dt1 D6 मम (for हितम्) Ś1 D1-3 कुरुष्व गमने मतिम्, Ñ1 कुरुष्व वधत स्थिर (sic) —For 10[ab], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1256* घोररूपाणि दृश्यन्ते कुरु वीर मन स्थिरम् ।

[V2 illeg for दृश्यन्ते Ñ2 V2 mostly illeg for the post half]

—[c]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 इमानि (D2 °), Dg1 ममैष, D4 ममैव (for ममैव) B1 ते, T3 [इ]ह, M3 तु (for हि) Ś1 D3 [अ]निमित्तानि —[d]) Ñ1 . , B4 सत्य (for सद्य.) Dg1 Dt1 D2 4 शसति (for °सन्ति) Ś1 D2 मे भय, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 विग्रह, D1 मे प्रिय, D3 मे रण, D4 विभ्रम (for सभ्रमम्)

11 D6 om 11 —[a]) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 D1-5 7 8 T3 Ct*p* वजुलको, V1 रजनको, G3 वञ्चुलिकी, Cv r m g k t as in text (for वञ्चुलको) Dt1 राम (for नाम) —Ñ1 illeg for [b] —[c]) D4 अनयोर् (for आवयोर्) —[d]) Ś1 एव (for इव) G1 शसतीव (for °न्निव) Ś1 D1 2 विनर्दते, D3 च नर्दति (for विनर्दति) —For 11[cd], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1257* अपसव्य प्रयात्याशु शसयन्नौ महद्भयम् ।

[Ñ2 D5 7 शसमानो, V1 शसने नौ (for शसयन्नौ) B4 शसनो सुमहद्भयम् (for the post half)]

12 Ñ V B1 3 4 D5 7 om 12-14 —[a]) D3 ययोर् (for तयोर्) D6 T1 2 G1 2 तत (G2 °यो) स्त्वन्वेषतोर् (for तयोरन्वेषतोर्) D2 रोष (sic), D6 G1 M3 एव (for एच) —[c]) D8 विपुल (for °ल) D1 om (hapl) from 12[d] up to शब्दो in 13[c] —[d]) D2 3 भजन्निव महद्वनम्

13 Ñ V B1 3 4 D5 7 om 13 (cf v l 12) D1 om up to शब्दो in 13[c] (cf v l 12) —[a]) Ś1 D2 3 सवेष्टयत, M3 सुवेष्टित (for सवेष्टितम्) D4 सवेष्ट्य तद्वन सर्व —[b]) Dg1 D4 T3 G1 2 M1 2 Cv m गगन, Ct as in text (for गहन) —[c]) M2 वनसत्त्वस्य, M3 वने स तस्य (for वनस्य तस्य) M1 वनस्य शब्दो घोरोभूद् —[d]) Dg1 D4 6 T3 G1 2 M1 2 Cv वनम्, D2 दिनम्, Cg as in text (for दिवम्) ❀ Ct तद्गहन वनमत्यन्त मातरिश्वना सवेष्टित व्याप्तमिव जातम् ❀

G. 3. 74 0 B. 3 69 26 L. 3 76 16 तं शब्दं काङ्क्षमाणस्तु रामः कक्षे सहानुजः ।
ददर्श सुमहाकायं राक्षसं विपुलोरसम् ॥ १४
आसेदतुस्ततस्तत्र तावुभौ प्रमुखे स्थितम् ।
विवृद्धमशिरोग्रीवं कबन्धमुदरेमुखम् ॥ १५
रोमभिर्निचितैस्तीक्ष्णैर्महागिरिमिवोच्छ्रितम् ।
नीलमेघनिभं रौद्रं मेघस्तनितनिःस्वनम् ॥ १६
महापक्ष्मेण पिङ्गेन विपुलेनायतेन च ।
एकेनोरसि घोरेण नयनेनाशुदर्शिना ॥ १७
महादंष्ट्रोपपन्नं तं लेलिहानं महामुखम् ।
भक्षयन्तं महाघोरानृक्षसिंहमृगद्विपान् ॥ १८
घोरौ भुजौ विकुर्वाणमुभौ योजनमायतौ ।
कराभ्यां विविधान्गृह्य ऋक्षान्पक्षिगणान्मृगान् ॥ १९
आकर्षन्तं विकर्षन्तमनेकान्मृगयूथपान् ।
स्थितमावृत्य पन्थानं तयोर्भ्रात्रोः प्रपन्नयोः ॥ २०
अथ तौ समतिक्रम्य क्रोशमात्रे ददर्शतुः ।
महान्तं दारुणं भीमं कबन्धं भुजसंवृतम् ॥ २१

---

14 Ñ V B1 3 4 D5 7 om 14 (cf v.l 12) —[a]) Ś1 D3 वीक्ष्यमाणस् (for काङ्क्षमाणस्) —[b]) Dg1 Dt1 D3 6 T3 खड्गी, Dm1 D8 G3 तस्थौ, Cg as in text (for कक्षे) Ś1 D1 2 राम सौमित्रिणा सह —[c]) Ś1 सुमहावीर्यं (for °काय) —[d]) Ś1 D1–3 घोरदर्शन, M1 3 विपुलोदर (for विपुलोरसम्)

15 [a]) Ñ1 आशसेते (for आसेदतुस्) Ś1 D1–3 ततस्तस्य, Dt1 D6 च तद्रक्षस् (for ततस्तत्र) —[b]) Ś1 D1–3 G2 M2 स्थितौ (for °तम्) —For 15[ab], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1258* अथ तत्र महाघोर विकृत त महोच्छ्रयम् ।
[V1 अत्र (for अथ) V1 च (for त)]

—[c]) V1 सशिरोग्रीव, D1 अशिरोग्रीवी (for अशिरो°) M3 विनिवृत्तशिरोग्रीव. —[d]) Ñ1 उरसो मुख (for उदरेमुखम्).

16 [a]) Ś1 D1 2 लोमभिर् (for रोमभिर्) Ś1 Ñ2 V1 B1 4 D1–3 5 7 नि(V1 वि)चित, B3 निशित, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G1 Ct निशितैस्, Cg as in text (for °चितैस्). Ñ1 रोमभिर्वि.दाकारै —[b]) B4 M3 [उ]च्छ्रित, M2 [उ]न्नत (for [उ]च्छ्रितम्) Ñ1 सर्वतो समाचितम् ❀ Ct रोमभिर्निविडैस्तीक्ष्णै इति क्वचित्पाठ ❀ —After 16[ab], Ñ1 ins

1259* वाला॰ कपिल सर्वस्तृणैरिव महाबलम् । (sic)

—[cd]) V3 illeg after नीलमेघ up to स्तनित in [d] Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 घोर (for रौद्र) Ś1 मेघदुन्दुभि-, D4 °स्वनित-, D5 °स्तुनिव(sic) (for °स्तनित-) D3 समेघस्तनितस्वरम् (for [d]) —After 16, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1260* अग्निज्वालानिकाशेन ललाटस्थेन दीप्यता ।

17 V2 mostly illeg for 17[a]. —[ab]) Ś1 महावपेण (sic), Ñ2 V1 B1 4 D5 7 महता चाति-, B3 महता भाति, D1 2 महावक्रेण, D4 महावक्षेण (for महापक्ष्मेण) Ś1 D1–3 नीलेन, V1 -वेगेन, B4 -घोरेण (for पिङ्गेन) M3 [आ]यसेन (for [आ]यतेन) Ñ1 मण्डलेक्षणपि॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ (illeg) —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दीर्घेण, D3 रौद्रेण (for घोरेण). Ś1 D1 2 एकैकेनातिरौद्रेण. —[d]) Ś1 D2 विवर्तिना, Ñ2 V B1 3 4 D3 5 7 [अ]ति(V1 B3 °भि)दर्शिना, Dt1 Dm1 D6 सुदर्शिना, D8 [अ]सुदर्शिना, M2 [आ]शुदर्शन, M3 [अ]नुदर्शिता (for [आ]शुदर्शिना) Ñ1 नेत्रेणाद्भुतदर्शिना

18 Ñ1 illeg for 18[a] —[a]) Ñ2 D5 7 तु, V1 च (for त) Ś1 D1 2 महानाद महादंष्ट्र, D3 महादंष्ट्र महानाद —[b]) Ś1 D1–3 इवातक, D4 6 M3 महन्मुख, G2 M2 मुहुर्मुख (for महामुखम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वलिन सर्वे(B4 मुनि)घातिन —[c]) Ś1 महारौद्र, Ñ1 D1–3 °वक्त्र, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 °काय (for °घोरान्) —[d]) Dg1 Dt1 D6 T1 2 द्विजान् (for -द्विपान्) Dm1 D4 8 G1 M -रुरुद्विपा(G1 °हा)न्, G3 -रुरु॰ (for -मृगद्विपान्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 5 7 घोरानृक्षमहा(Ś1 Ñ1 B3 D1 2 °मृग)द्विपान्(Ś1 V2 B3 °जान्), D3 घोर वृकवरद्विपाम्

19 Ñ1 om 19 —[a]) Ś1 D1–3 दीर्घौ (for घोरौ). Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भुजौ दीर्घौ(Ñ2 B3 दीप्तौ) (for घोरौ भुजौ) V B1 D2 निकुर्वाणौ (for °र्वाणम्) —[b]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 घोरौ (for उभौ) Ś1 D1–3 तावुभौ योजनायतौ. —[cd]) Ś1 गृह्णन् (for गृह्य) M1 वृषान्, M2 वृक्षान् (for ऋक्षान्) M3 द्विजान् (for मृगान्) Ś1 D1–3 विचित्रा (D1–3 °वृद्धा)न्मृगपक्षिण (for [d]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आदाय विविधाश्चैव करा(Ñ2 D5 7 बाहु)भ्या मृग(V1 नृप)-पक्षिण

20 Ñ1 transp 20[ab] and 21[cd] —[a]) D4 आकर्षयत (hypm) (for °र्षन्त) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वना(V वला)-त्तस्माद्, D4 जनेनैव (for विकर्षन्तम्) Dt1 आकर्ष॰ ॰ ॰न्तम् (om hapl) —[b]) D4 सुबहून् (for अनेकान्) Ñ1 वा॰ जन॰ ॰ ॰ (illeg) —After 20[ab], Ñ1 ins l 4–7 of 1264* then reads 3 66 1 and 1268* —[c]) V1 आसाद्य (for °वृत्य) G2 पथानमावृत्य (by transp) —[d]) Ś1 प्रसन्नयो, D3 महात्मनो (for प्रपन्नयो) Ñ1 ॰ ॰ गिरिमिवाचलं (illeg) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कबध तावपश्यता.

21 Ñ1 om 21[ab] —[a]) Dt1 Ct त, Dm1 D6 8 तत् (for तौ). Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समति(V2 °नु)क्रातौ, Dg1 D1 T G3 Cv m g समभिक्रम्य, D3 समति॰, Cr k as

स महाबाहुरत्यर्थं प्रसार्य विपुलौ भुजौ ।
जग्राह सहितावेव राघवौ पीडयन्बलात् ॥ २२

खड्गिनौ दृढधन्वानौ तिग्मतेजौ महाभुजौ ।
भ्रातरौ विवशं प्राप्तौ कृष्यमाणौ महाबलौ ॥ २३

G 3.71.23
B 3.69.36
L 3.76.25

in text (for °तिक्रम्य) —^{b}) Dt1 D3 6 Ct क्रोशमात्र, Cv r m g k as in text (for °मात्रे). D3 Ck ददृशतु, Cg t as in text (archaic) (for °दर्शतु) Ś1 क्रोशमात्र तु पश्यताम्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 क्रोशमात्रान्तरेण तु —For 21^c–23, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst 1264* Ñ1 transp 20^{ab} and 21^{cd} —^{c}) Ñ1 illeg, Dm1 भूत, D3 रौद्र, D4 वीर, Cg as in text (for भीम) —^{d}) Ñ1 विरूढ- (for कबन्ध) ❀ Cv भुजसवृतमिति। क्रियन्ताद्वितीया भावे निष्ठान्तस्य बहुव्रीहिर्वा ❀ —After 21, Dg1 Dt1 Dm1 D1(m) 4 6 8 S ins,

1261* कबन्धमिव सस्थानादतिघोरप्रदर्शनम् ।

[D1 इति सस्थानम् (for इव सस्थानाद्)]

—Thereafter G1 cont, while D3 ins 1263* after 21

22 For subst in Ñ2 V B1 3 4 D5 7, cf v l 21 and 23 Ñ1 om. 22–23 G3 transp 22 and 23 —^{a}) M1 स महाबा॰ (damaged) —^{b}) G2 प्रासार्य T2 विमलौ (for °पुलौ) M3 damaged from लौ in 22^b up to राघवौ in 22^d.—^{c}) Dg1 Dt1 D6 सहितावेष, G2 सन्निधावेव, Cg as in text (for सहितावेव) —For 22, Ś1 D1–3 subst

1262* अघोररूपो दुष्टात्मा क्षुधार्तो जगृहेऽथ तौ ।

[D2 च तौ, D3 तत (for ऽथ तौ)]

23 Ñ1 D4 M1 om 23 (for Ñ1, cf v l 22) G3 transp 22 and 23 and reads 23 for the second time after 1266(B)* M3 om. 23^{ab} here and reads 23 (23^{cd} second time) after 1266(B)* —^{ab}) T3 धृतधन्वानौ (for दृढ°) Dg1 तिग्मगौ तौ, T3 तिग्मबाणौ, G3(first time) निस्तेजस्कौ, Ct as in text (for तिग्मतेजौ) Ś1 D1–3 M3 तिग्मबाणधनुर्धरौ, G1 तेजसा भास्करोपमौ, G3(second time) तिग्मबाणौ च राघवौ, K(ed) तिग्मतेजोवपुर्धरौ (for ^{b}). G2 ततस्तौ वातविक्षिप्तौ तोयदौ वार्षिकाविव, M2 विक्षिप्ताभ्या स्वबाहुभ्या मृगौ सह महावने ❀ Cg तिग्म खर तेजो यस्य तत्तथा तादृशवपुर्धरौ।, Ck तिग्म खर तेजो यस्य स तथा तादृशवपुर्धरा वेषधराविल्यर्थं । Ct तिग्मतेजो तिग्मतेजसौ ❀ —After 23^{ab}, Ś1 D1 2 ins, while D3 ins after 21 and G1 cont after 1261*

1263* कबन्धेनातिकायेन समूढौ दीर्घबाहुना ।

[G1 प्रमाथी (for समूढौ)]

—^{c}) Ś1 D1 2 वैरिणा(D1 2 °ण), G2 अटवीं, G3 (second time) अरणि, M2 निकट, Cm g k t as in text (for विवश) Ś1 D1 2 G2 M3 प्राप्य (for °प्तौ) D3 M3 (second time) भ्रातरावरि(M3 °र)ण प्राप्य —^{d}) D1 क्रोशमाणौ, M3(second time) तुष्य° (for कृष्य°). G2 3 M2 3 ददर्श ह (G3 M3 both second time °तु) (for महाबलौ) —For 21^{cd}–23, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst, while Ś1 D1–3 G3(after 23 r) M3 ins after 23(M3 after 23^{cd} [second time]), Ñ1 ins after 20^{ab}, Dm1 D8 after 1266(B)*

1264* भ्रातरावतिकायेन गृहीतौ दीर्घबाहुना ।
परिगृह्य महावीरौ क्षुधार्तेन महाबला ।
कृष्यमाणौ ददृशातुर्बाहू परिघसनिभौ ।
महागजकराकारौ खर रोमभिराचितौ ।
दीर्घशुष्कनखौ घोरौ पञ्चास्याविव पन्नगौ ।
ताभ्या सकृष्यमाणौ तौ खड्गबाणधनुर्धरौ ।
कृच्छ्रेणास्य समीप तावुपनीतौ व्यवस्थितौ ।

[Ñ1 Dm1 D8 G3 M3 om l 1-3 Ś1 D1–3 om l 1-2 —(l 1) V1 रक्षसा तेन (for अतिकायेन) —(l 2) V2 illeg after परि V1 B1 3 4 बलाढ्यौरा(V1 °.) (for महावीरौ) V1 महाभुजो (for °बलौ) —After l 2, B3 ins

1264(A)* खड्गिनौ तेजसा युक्तौ दिव्यबाणधनुर्धरौ ।

—(l 3) B3 दृष्यमाणो (for कृष्य°). Ś1 D1–3 दीर्घौ ददृशतुर्बाहू (Ś1 °र्घौरौ) (for the prior half) —(l 4) Ś1 Ñ1 Dm1 D1–3 8 G3 M3 महाजगरसकाशा (for the prior half) Ñ1 घन, V1 om (for खरै) Ś1 Ñ1 V B3 4 D1–3 लोमभिर् (for रोमभिर्). D5 7 आवृतौ (for आचितौ). Dm1 D8 G3 M3 खररोमभिरावृतौ (for the post half). —(l 5) Ś1 Dm1 D1–3 8 G3 M3 तीक्ष्णरोमनखौ (D1 2 °मुखौ) बाहू, B3 दीर्घतीक्ष्णनखैर्घोरे (for the prior half) —(l 6) Ś1 Dm1 D1 2 8 G3 M3 तु कृष्यमाणौ, Ñ1 सकर्षमाण (sic), B1 3 आकृष्यमाणा, D3 विकृष्यमाणौ, D5 7 सकृष्यमाणौ (for सकृष्यमाणौ) Ñ1 V B1 3 4 Dm1 D3 8 तु (for तौ). V2 -पाणि- (for -बाण-) Ś1 D2 3 बाणपातादुपागतौ, Ñ1 .स्य पातमुपागतौ, B3 खड्गबाणातरे तदा, Dm1 D8 G3 M3 बाणपातमिवागतौ, D1 तिग्मबाणधनुर्धरौ (for the post half) —(l 7) समीपस्थाव् (for °प ताव्) Ñ1 D1 2 तदुरस्याम्य, Dm1 D8 G3 दूरतरतस्य, D3 तु दुराभ्यास (sic), M3 रसतरतस्य (for [अ]स्य समीप ताव्) Ś1 कृच्छ्रेण ता दूरसास्य (sic) (for the prior half) Ś1 Dm1 D1 2 8 तस्य दृष्ट्वा, D3 प्राप्य तस्य, G3 M3 तत्र दृष्ट्वा (for उपनीता) Ñ1 दृष्ट्वा त. (illeg) चितस्तत (for the post. half)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 cont.

1265* न शशाक स तौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रक्षेप्तुमास्ये बाहुभ्यामवष्टभ्य स्वतेजसा ।

[(l 1) Ñ2 V B1 3 D5 7 हि (for स). B4 स्थितौ (for स तौ) —(l 2) V2 illeg after मास्ये Ñ2 V1 B1(m) 3 4 D3 5 7 अवष्टभ्यौ (for °ष्टभ्य).]

G 3 71 25
B 3 69 43
L 3 76 29

तावुवाच महाबाहुः कबन्धो दानवोत्तमः ।
कौ युवां वृषभस्कन्धौ महाखड्गधनुर्धरौ ॥ २४
घोरं देशमिमं प्राप्तौ मम भक्षावुपस्थितौ ।
वदतं कार्यमिह वां किमर्थं चागतौ युवाम् ॥ २५

Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G1 M2 3 Cv r m g k t ins after 23 (M3 after 23[cd] [first time]), while D4 G2 3 M1 2 ins after 22 (owing to omission, except G3)

1266* तत्र धैर्याच्च शूरस्तु राघवो नैव विव्यथे ।
बाल्यादनाश्रयाच्चैव लक्ष्मणस्त्वभिविव्यथे ।
उवाच च विषण्ण सन्राघव राघवानुज ।
पश्य मा विवश वीर राक्षसस्य वशगतम् ।
मयैकेन तु निर्युक्त परिमुच्यस्व राघव । [5]
मा हि भूतबलि दत्त्वा पलायस्व यथासुखम् ।
अधिगन्तासि वैदेहीमचिरेणेति मे मति ।
प्रतिलभ्य च काकुत्स्थ पितृपैतामहीं महीम् ।
तत्र मा राम राज्यस्थ स्मर्तुमर्हसि सर्वदा ।
लक्ष्मणेनैवमुक्तस्तु राम सौमित्रिमब्रवीत् । [10]
मा स्म त्रास कृथा वीर नहि त्वादृग्विषीदति ।
एतस्मिन्नन्तरे क्रूरो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[G3 transp l 1 and 2 —(l 1) T1 2 धैर्येण (for °र्याच्च) M3 वे न (for नैव) —Dm1 D4 8 G1 M2 3 om (hapl) l 2 —(l 2) Dg1 T G2 3 M1 Cm g t*p* अनाश्रयत्वाच्च, Cr k t(also) as in text (for °याच्चैव) Dg1 Cg k त्वति-, T3 त्वव, M1 त च (for त्वभि-) —(l 3) Dm1 D8 G2 3 स (for च) G3 निषण्ण (for वि°) M3 damaged from the post half of l 3 up to राक्षसस्य in the post half of l 4 and written up to the prior half of l 4 in marg *sec m* —(l 4) Dg1 D4 T G1 2 M2 3(m *sec m*) वीर विवश(by transp), M1 राम विवश (for विवश वीर) Dt1 गत (for -गतम्) —(l 5) D4 मामनेन, M2 एकेनैव (for मयैकेन) Dg1 Dm1 D8 निर्मुक्त, D4 °क्त (for निर्युक्त) Cm g K(ed) विनिर्युक्त (for तु निर्युक्त) Dg1 Dm1 T2 Cm g -मुचस्व —(l 6) Dg1 T3 च (for हि) M3 पालयस्व (for पला°) G2 °गत (for °सुखम्) —(l 7) T2 अभिगतासि M3 damaged for वैदेहीम् —(l 8) T2 प्रतिलक्ष्य (for °लभ्य) —(l 9) M3 मा (for मा) —After l 9, Dm1 D8 G3 M3 ins

1266(A)* न हि मे त्वत्समो बन्धु कश्चनानघ विद्यते ।
न मातुश्च समाख्येयो विनाशश्च कथचन ।
विषीदत्यतिमात्र हि प्रियपुत्रा हि सा भृशम् ।
त तु सपत्रया वाचा परितापार्तमातुरम् ।
आश्वासहेतोर्वचनमिदमाह परतप । [5]
पुत्रो दशरथस्यासि द्वितीयो मम चानुज ।
स प्राकृत इवोदार क नाम विषीदसि ।
मामराशिमय पापो रूपमात्र हि भीषणम् ।

[(l 2) M3 मद्विनाश (for विनाशश्च) —(l 3) M3 सा तादृश (for हि सा भृशम्) —(l 4) M3 वर्तमानमनातुर (for the post half) —(l 8) M3 -राशिमय (for °मय) M3 विभीषण (for हि भीषणम्)]

—Dm1 D8 G3 M3 om l 10 —(l 11) M1 मा (for स्म) M3 सौम्य (for वीर) M3 विषीदसि (sic) (for °दति) —After l 11, Dm1 D8 G3 M2 3 ins

1266(B)* तत सत्त्वानि तद्रक्ष क्षुधयाभिग्रमस्तदा ।

[G3 [अ]भ्यग्रसत् (for [अ]भिग्र?) M2 तत पिपासाविक्षिप्त क्षुधया निभृतस्तदा]

—After 1266(B)*, G3 (second time) M3 read 22, while Dm1 D8 ins 1264*, whereas D4 ins after l 11

1266(C)* भ्रातरौ स्वकर प्राप्तौ दृष्ट्वा तौ प्रीतमानस ।

—Dg1 D4 T3 G1 2 M om l 12 —(l 12) D6 G3 क्रूरौ (for क्रूरो)]

24 Ñ1 D1 om 24[ab], V2 illeg up to कबन्धो in 24[b] —[a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अथोवाच, D2 T3 तावुभौ च (for तावुवाच) T1 2 पप्रच्छ घननिर्घोष —After 24[ab], B1 3 ins

1267* बाहुपाशपरिक्षिप्तौ विकृतौ पुरुषादक ।

—Thereafter B1 3 cont , while Ś1 Ñ(Ñ1 after 3 66 1 [cf v l 20[ab]]) V B4 D2 3 5 7 M3 ins after 24[ab]

1268* शरचापधरौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[D3 वर- (for शर-) Ñ1 -चापायुधौ (for -चापधरौ) D3 M3 सहितौ (for भ्रातरौ) Ñ1 सशृङ्गाविव पर्वतौ (for the post half)]

—[d]) Ś1 D1–3 खड्गबाण-(D1 2 चाप-), Ñ1 महाबाहु-, B3 महत्खड्ग- (for महाखड्ग-)

25 [a]) Dg1 घोरदेशम् (for घोर देशम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 वनमिद(D3 °म) (for देशमिम) Ñ1 T1 2 अनुप्राप्तौ —[b]) Ś1 भक्ष्यम् , B1 3 4 Dg1 D5 7 T3 भक्ष्याव् (for °क्षाव्) Dg1 उभौ स्थितौ (for उपस्थितौ) Dt1 D6 T1 2 Cm k t दैवेन मम चाक्षु(T1 2 °मि)षौ ❀ Cg भक्षौ आहारौ ❀ —[c]) Dg1 D4 M3 वदता, Dt1 T3 वदत, D8 वद तत् (for वदत) T3 मा (for वा) Ś1 D1–3 तच्च(D1 2 °त्त्व, D3 °था) ब्रूत यथातत्त्व(D1 2 °थ्य), Ñ1 आकृष्यमाणो यत्नेन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ब्रू(B3 कु)तमर्थं(B1 °मद्य) च काम च —[d]) Ś1 वामिहागतौ, Ñ1 . . (illeg) वा मया, Dm1 D8 G3 M1 चागतावुभौ, D1–3 इदमा(D2 °ह वा)गतौ (for चागतौ युवाम्) ❀ Cv वदत कार्यमिह वामिति सम्यक् ❀

इमं देशमनुप्राप्तौ क्षुधार्तस्येह तिष्ठतः ।
सबाणचापखड्गौ च तीक्ष्णशृङ्गाविवर्षभौ ।
ममास्यमनुसंप्राप्तौ दुर्लभं जीवितं पुनः ॥ २६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कबन्धस्य दुरात्मनः ।
उवाच लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता ॥ २७
कृच्छ्रात्कृच्छ्रतरं प्राप्य दारुणं सत्यविक्रम ।
व्यसनं जीवितान्ताय प्राप्तमप्राप्य तां प्रियाम् ॥ २८
कालस्य सुमहद्वीर्यं सर्वभूतेषु लक्ष्मण ।
त्वां च मां च नरव्याघ्र व्यसनैः पश्य मोहितौ ।
नातिभारोऽस्ति दैवस्य सर्वभूतेषु लक्ष्मण ॥ २९
शूराश्च बलवन्तश्च कृतास्त्राश्च रणाजिरे ।
कालाभिपन्नाः सीदन्ति यथा वालुकसेतवः ॥ ३० G 3 74 31 B 3 69 50 L 3 76 42

26 ^{a}) Ś1 D2 M3 इह, Ñ1 V2 अस्य, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 यौ मे (for इमं) B4 देशे (for देशम्) —^{b}) Ś1 D2 3 [इ]व, Ñ1 B4 [अ]भि-, Ñ2 V2 B1 3 D5 7 [अ]त्र, V1 [अ]व-, D1 वि-, Cg k t as in text (for [इ]ह) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 om 26^{c-f} —^{c}) Ś1 D1 2 सबाणायुध-, D3 रुचिरायुध, D4 G1 M2 सबाणचापौ, T1 2 G3 सचापबाण- (by transp) (for सबाणचाप-) Dg1(m) Dt1 D4 6 T3 G1 M1 2 खड्गेन, D1 -खड्ग च, L(ed) खड्गौ तु (for -खड्गौ च) Ñ1 बाणखड्गधनुःपाणी —^{d}) D2 उपस्थितौ (for इवर्षभौ) —^{e}) Dt1 D6 मा तूर्णम् (for ममास्यम्) G2 समनुप्राप्तौ, M3 इह संप्राप्तौ (for अनुसंप्राप्तौ) —^{f}) Dt1 हि वा (for पुनः) G2 om (hapl) after जीवि in 26^{f} up to जीवि in 28^{a} —For 26^{ef}, Ś1 Ñ1 D1–3 subst

1269* विनदन्तावुभावास्यमात्मनो वै नयाम्यहम् ।

[Ñ1 न. तु (illeg) (for विनदन्ताव्) Ñ1 युवामास्यम् (for उभावास्यम्) Ś1 उग्रमेव (for आत्मनो वै) Ñ1 [ऽ]भिनयाम्यह, D1 वेगयाम्यह (for वै नया°)]

27 G3 om 27 (cf v l 26) Ñ1 reads 27^{ab} twice —^{a}) Ś1 D1 2 रघूत्तम, Ñ1 नृपात्मज, Dm1 D3 महा° (for दुरात्मन) —After 27^{ab}, Ś1 D1–3 ins

1270* आत्मानमाचचक्षेऽथ सीताहरणमेव च ।
राज्ञो दशरथस्याहं पुत्रो राम इति श्रुत ।
पित्रा नियुक्तो वृद्धेन प्रियावचनकारिणा ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा भार्यामादाय निर्गत. ।
सा तु मे रक्षसा भार्या हृता कमललोचना ।
तामन्वेषन्सह भ्रात्रा वने पुरुषवर्जिते ।
शोकदुःखसमाक्रान्तौ बाहुमध्य तवागतौ ।
राघवेनैवमुक्तस्तु कबन्धो दानवोत्तम ।
क्रोधमाहारयत्तीव्रं वचन चेदमब्रवीत् ।
सभार्यस्य वने वास सर्वथा धर्मदूषण ।
आयुधेन च किं कार्यं व्रतिनो वनवासिन ।
तच्छ्रुत्वा वचन घोर कबन्धोक्त सुदारुणम् ।

[(l 3) Ś1 नियुक्तो (for नियुक्तो) D3 प्रतिज्ञा परिपालयन् (for the post half) —(l 5) Ś1 D1 3 च (for तु) —(l 6) Ś1 अन्वेष्यन्, D1 अन्विषन्, D3 अन्विष्य (for अन्वेषन्) —(l 7) D1 2 समाक्रातो (for °क्रान्ता) D1 बाहुमध्ये (for °मध्य) D1 2 [आ]गत (for °तौ) —(l 8) D1 दैत्यसत्तम (for दानवोत्तम) —(l 9) D3 कोपम् (for क्रोधम्) —(l 10) D3 धर्मदूषण —(l 11) D3 हि (for च) Ś1 यनेश्च, L(ed) यतिनो (for व्रतिनो) D2 व्रतिनोर्वनवासिनो (for the post half) —Ś1 om l 12 to 28^{ab} —(l 12) L(ed) घोरसकाश (for वचन घोर)]

—Ś1 om 27^{c}–28^{b} D1 om 27^{cd} —^{c}) D6 -शुष्यतौ (for -शुष्यता)

28 G2 om up to जीवि in ^{a} (cf v l 26) Ś1 om. 28^{ab} (cf v l 27) —^{a}) Ñ2 V B1 4 D5 7 प्राप्तो, B3 Dg1 T3 प्राप्त, D1 यस्य, D2 3 पश्य (for प्राप्य) —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सत्यमेव तु (B4 च) (for सत्यविक्रम) —^{c}) G2 ** . ** ताताय (om) —^{d}) D1–3 प्राप्यम्, D4 प्रादाम् (for प्राप्तम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रियामनुपलभ्य (B3 °पल्य) ता

29 Ñ V B1 3 4 D5 7 om 29^{ab} —^{b}) D2 राघव (for लक्ष्मण) T2 om (hapl) 29^{cdef} Ñ V B1 3 4 D5 7 transp ^{cd} and ^{ef} —^{c}) Dg1 reads after मा च up to ^{d} in marg Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 आत्मान मा च काकुत्स्थ- (Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सौमित्रे) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 व्यसने (for °सनै) —Ś1 D1–3 om 29^{ef} —^{e}) Ñ1 D4 Ck t (also) न हि, Cm g tp as in text (for नाति-) Ñ2 -भावोस्य, V1 भावोस्ति (for -भारोऽस्ति)

30 ^{a}) Ś1 बलवृत्ताश्च (for °वन्तश्च) —^{b}) Ś1 नरा वने, Ñ1 सदा रणे, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 नरा भुवि, Dm1 D8 G2 महारणे, D1 3 नरा रणे, D2 तथा रणे (for रणाजिरे) —Dg1 reads 30^{cd} in marg —^{c}) D4 G1 कालावपन्ना (for °भिपन्ना) —^{d}) Ñ1 * . . (illeg), G3 M2 सैकत- (for वालुक-) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 5 7 वालुका (Ñ2 D5 7 सैकता, V B1 3 4 सिकता) सेतवो यथा

G 3 74 32
B. 3 69 51
L 3 76 43

इति ब्रुवाणो दृढसत्यविक्रमो
महायशा दाशरथिः प्रतापवान् ।
अवेक्ष्य सौमित्रिमुदग्रविक्रमं
स्थिरां तदा स्वां मतिमात्मनाकरोत् ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

६६

तौ तु तत्र स्थितौ दृष्ट्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
बाहुपाशपरिक्षिप्तौ कबन्धो वाक्यमब्रवीत् ॥ १
तिष्ठतः किं नु मां दृष्ट्वा क्षुधार्तं क्षत्रियर्षभौ ।
आहारार्थं तु संदिष्टौ दैवेन गतचेतसौ ॥ २
तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणो वाक्यं प्राप्तकालं हितं तदा ।
उवाचार्तिसमापन्नो विक्रमे कृतनिश्चयः ॥ ३
त्वां च मां च पुरा तूर्णमादत्ते राक्षसाधमः ।
तस्मादसिभ्यामस्याशु बाहू छिन्दावहे गुरू ॥ ४

31 Ñ1 om 31 —[a]) Ś1 D1-3 ब्रुवाण, Dg1 M3 ब्रुवाणौ (for °वाणो) Ś1 D1-3 M3 -विक्रम(D3 °मे, M3 °मौ) (for -विक्रमो) —[b]) Ś1 D1-3 G1 महारथो (for °यशा) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्रतापवान्दाशरथिर्महाबल (B1 °यशा) —[c]) D1 आवेक्ष्य, D2 आचक्ष्य (sic) (for अवेक्ष्य) D1 2 सौमित्रिर् (for °त्रिम्) Dm1 D3 4 8 G M1 3 उदार- (for उदग्र-) Ś1 D2 उदारविक्रम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उदारदर्शन(B1 °नो), Dg1 उदारकीर्तिमान्, Dt1 D6 Ct °विक्रम, T1 2 °पौरुष, Ck °पौरुष (for उदग्रविक्रम) —[d]) D1 स्थिता (for स्थिरा) Ś1 D1-3 मति, D4 ∗ (for तदा) D2 ता (for स्वा) M3 आत्मनो Ś1 D1-3 मतिमास्तदा(D3 °था)करोत् (for °मात्मनाकरोत्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मति चकारास्य स(Ñ2 D5 7 तु) वोर्निकृत(V2 B1 4 °कर्त)ने

Colophon Ñ1 om (Sarga cont)—*Sarga name* Ś1 Ñ2 B3 D5 7 कबधदर्शन, V1 कबधाकदर्शन, V2 कबधाक ∗ ∗(illeg), B1 4 कबधाकगोचर, D1 2 कबधवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D2 om, Ñ2 D3 5 7 76, V1 73, V2 79, B4 77, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 69, D1 74, D4 72, M3 70 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

66

Ñ1 continues the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम.

1 Ñ1 reads 1 after 1264* —[a]) Ñ1 तावुभौ (subm) (for तौ तु तत्र) —[c]) M3 भुज- (for बाहु-). —[d]) D6 reads from मब्रवीत् up to 3[a] in marg

2 D6 reads 2 in marg (cf v l. 1) Ñ1 om 2. —[a]) B1 D1 तिष्ठथ, B3 त्रिपिष्ठौ (corrupt); B4 तिष्ठतं, D2 तिष्ठ त्वं (sic), Ct तिष्ठत (for तिष्ठत) Ś1 क नु, Ñ2 V1 Dm1 D3 5 7 कि तु, D2 कि न (for किं नु) —[c]) M1 damaged from रा up to दै in 2[d] B3 -[आ]र्थो, Dg1 -[आ]र्थे (for -[आ]र्थं) Ś1 D1 2 तु ससृष्टौ, Ñ V B1 4 D5 7 अनुप्राप्तौ, B3 मयानीतौ, Dg1 T3 हि सदिष्टौ, D3 हि सपृष्टौ (for तु संदिष्टौ) —[d]) Dt1 D6 8 हतचेतनौ, D1 T3 M2 3 हतचेतसौ(D4 °सा), Cm g k गतचेतसौ (as in text) Ś1 D1-3 मम न(D2 तत्) प्रतिजल्पत, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कि मा न प्रतिजल्पथ (V °जानथ)

3 D6 reads 3[a] in marg (cf v l 1) —[a]) Ś1 D1-3 लक्ष्मण राम (for °णो वाक्य) —[b]) Ś1 B1 -कालो (for -काल) D4 G1 प्रिय (for हित) Ś1 D1-3 वच, B1 T2 तथा, G2 तत (for तदा) —[c]) Ś1 Dm1 उवाचार्थ- (Dm1 °थ), Dg1 D8 T2 3 G M2 3 उवाचार्ति Ñ2 V1 B3 4 D5 7 -समापन्न —[d]) Ś1 D2 3 धृतनिश्चय, Dg1 Dm1 D4 T3 G3 M Cm g कृतलक्षण, D1 दृढनिश्चय, D8 G1 2 कृतलक्ष्मण Ñ1 विक्रम स तु लक्ष्मण

4 [a]) B1 पुनस् (for पुरा) Ś1 D1 2 नूनम् (for तूर्णम्) —[b]) Ś1 D1 2 अत्यय (for आदत्ते) —[c]) D1 तदसिभ्यामथास्याशु —[d]) Dg1 छिद्यावहे, K(ed) Cm छिंदावहे Ñ1 त्वरत्, D3 लघु (for गुरू) Ś1 D1 2 बाहू छिद्याव लक्ष्मण, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बाहू(D7 °हु) कृताव माचिर. —After 4, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1271* भीषणोऽयं महाकायो राक्षसो भुजविक्रम ।
लोकं ह्यतिजितं कृत्वा ह्यावां हन्तुमिहेच्छति ।
निश्चेष्टाना वधो राजन्कुत्सितो जगतीपते ।
क्रतुमध्योपनीताना पशूनामिव राघव ।
एतत्संजल्पितं श्रुत्वा तयोः क्रुद्धस्तु राक्षस । [5]
विदार्यास्यं ततो रौद्रं तौ भक्षयितुमारभत् ।

ततस्तौ देशकालज्ञौ खड्गाभ्यामेव राघवौ ।
अच्छिन्दतां सुसंहृष्टौ बाहू तस्यांसदेशयोः ॥ ५
दक्षिणो दक्षिणं बाहुमसक्तमसिना ततः ।
चिच्छेद रामो वेगेन सव्यं वीरस्तु लक्ष्मणः ॥ ६
स पपात महाबाहुश्छिन्नबाहुर्महास्वनः ।
खं च गां च दिशश्चैव नादयञ्जलदो यथा ॥ ७
स निकृत्तौ भुजौ दृष्ट्वा शोणितौघपरिप्लुतः ।
दीनः पप्रच्छ तौ वीरौ कौ युवामिति दानवः ॥ ८

इति तस्य ब्रुवाणस्य लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
शशंस तस्य काकुत्स्थं कबन्धस्य महाबलः ॥ ९
अयमिक्ष्वाकुदायादो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
अस्यैवावरजं विद्धि भ्रातरं मां च लक्ष्मणम् ॥ १०
अस्य देवप्रभावस्य वसतो विजने वने ।
रक्षसापहृता भार्या यामिच्छन्ताविहागतौ ॥ ११
त्वं तु को वा किमर्थं वा कबन्धसदृशो वने ।
आस्येनोरसि दीप्तेन भग्नजङ्घो विचेष्टसे ॥ १२   G 3 75 12 B 3 70 16 L 3 77 12

[(l 1) Dg1 [s] द्रुतविक्रम, T3 भीमविक्रम (for भुज°) —M3 partially missing l 2 on a damaged fol —(l 2) M3 (with hiatus) आवा —(l 3) Dt1 D6 G3 Cr g k t जगतीपते —(l 4) D4 क्रतुमभ्योप-, G1 मखमभ्योप-, Cr m g as above (for °मध्योप-) ❀ Ct केचित्तु क्रतुमध्यापनीतानामिति पाठ श्रद्धाजाड्येन कल्पयित्वा क्रतुमध्यादन्यत्र नीतानां वधो यथा कुत्सित इति व्याचक्षते ❀ —(l 5) M3 missing from राक्षस up to ततो in l 6 on a damaged fol —(l 6) G1 विसार्य (for विदार्य) T1 2 M1 तदा (for ततो) T1 2 G2 M3 रौद्रस्य (for रौद्र) Dg1 ततो (hypm) (for तो) G3 तो भक्षितुमथारभत्, M1 ततो भक्षितुमारभत् (for the post half)]

5 ^{a}) Ś1 D1-3 ततस्तु, G(ed) ततश्च B3 कालदेशज्ञौ (by transp) —^{c}) Dg1 अछिद्येता, M1 अछिदता T2 असहृष्टौ, T3 Cm सुसंविग्नौ, Cg k as in text (for सुसहृष्टौ) —M3 missing from देशयो in 5^d up °सक्तम in 6^b and M1 missing from यो in 5^d up to second द in 6^a on a damaged fol —^{d}) Dg1 G1 [अ]शदेशयो, T1 2 G3 [अ]सदेशत (for [अ]सदेशयो) —For 5^{cd}, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 subst

1272* बाहू तस्यासदेशाभ्यामुभावेव न्यकृन्तताम् ।

[Ś1 प्रदेशाग्राद्, Ñ1 B3 [अ]शद° (for [अ]सदेशाभ्याम्) B1 D1-3 निकृन्तता (for न्यकृन्तताम्) Ś1 वीरौ तौ सन्यकृन्तता (for the post half)]

6 M3 missing up to °सक्तम in 6^b and M1 missing up to second द in 6^a (cf v l 5) —^{a}) Ñ D5 7 दक्षिण दक्षिणो (by transp) —^{b}) Ś1 D2 सुसक्तम्, B4 आसक्तम्, D1 ससक्तम्, D3 आसिक्तम् (for असक्तम्) Ñ2 V B1 D5 7 G1 तदा (for तत) —B4 om (hapl ?) 6^c-8^b —^{c}) M3 च्छेद Ñ2 B1 3 D5 7 रामश्चिच्छेद (by transp) D1 G2 खड्गेन (for वेगेन) Ś1 V D1-3 रामश्चिच्छेद खड्गेन —^{d}) M2 तत (for सव्य) Ś1 D1-3 वीरश्च, V1 तस्य च, Dm1 D8 धीरस्तु, M2 सव्य तु (for वीरस्तु) D2 दक्षिण (for लक्ष्मण) ❀ Cv दक्षिण उदार । उदारो दक्षिण स्मृत इति भागुरि ❀

7 B4 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1-3 5 7 महाकायश्च (for °बाहुश्च) —^{b}) Ñ2 V2 B1 3 D1 5 7 M1 महासुर, V1 °बल, G1 °स्वर (for °स्वन) —^{c}) Ś1 स्वर्गं गा च, Ñ1 दिशश्च वि- (for ख च गा च) M3 वन (for दिशश्च) —^{d}) V1 जलदोपम (for °दो यथा) M3 damaged for दयञ्जल

8 B4 om 8^{ab} (cf v l 6) —^{a}) Ś1 D1-4 T1 2 M1 स- (for स) Ś1 D2 -निवृत्तौ, V1 T1 2 G1 M3 निकृत्त, Cg as in text (for निकृत्तौ) Ś1 तु तौ (for भुजौ) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3 -परिप्लुतौ (for °त) Ñ2 V B1 3 D5 7 शोणितेन समुक्षित (V1 °तौ) —^{c}) Ś1 D1-3 पुन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भीत, G2 तत, M3 स च (for दीन) —^{d}) Ś1 इति भण्यता, D1 प्रतिजल्पता, D2 3 इति जल्पता (for इति दानव)

9 ^{b}) M1 damaged from second ण up to शश in 9^c B3 Dt1 D1 4 शुभलक्षण —^{c}) Ś1 D1-3 शशास सर्वं काकुत्स्थ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समाचष्ट स तस्याथ, T1 2 शशास राघव तस्य —^{d}) T1 2 महात्मन (for °बल)

10 D6 om 10 Ñ1 om 10^{ab} V2 reads in marg 10^{ab} except इक्ष्वा —^{c}) Ñ2 V B1 3 D5 7 T3 अस्य च, B4 तस्य च, Dg1 Dt1 D4 G1 3 M2 तस्यैव (for अस्यैव) —^{d}) Ñ2 B1 3 D3 5 7 तु (for च) —After 10, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G3 ins, K(ed) ins within brackets

1273* मात्रा प्रतिहते राज्ये राम प्रव्राजितो वनम् ।
मया सह चरत्येष भार्यया च महद्वनम् ।

[(l 1) Dg1 T3 प्रतिहते (for °हते) Dt1 D8 प्रव्रजितो —(l 2) G3 सह तद्वन (for च महद्वनम्)]

11 ^{a}) Ś1 D1-3 त्वेव-, D6 दय- (for देव) Ñ1 अस्य स्नेव महार्हस्य —^{b}) V2 G2 दण्डके (for विजने) —D4 om (hapl) 11^c-12^b —^{c}) T1 2 G3 M पत्नी (for भार्या) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D3 5 7 3 (before corr as in text) ताम् (for याम्) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 अन्वेष्टुम् (for इच्छन्ताव्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 इहागत (for °गतौ)

12 D1 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{a}) B4 M3 च (for तु) —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कस्त्वं वससे (for कबन्धसदृशो) —^{c}) Ñ2 D5 7 दीर्घेण (for दीप्तेन) —^{d}) Ś1 Ñ1 प्रवर्तसे,

G 3 75 13 / B 3 70 17 / L 3 77 13

एवमुक्तः कबन्धस्तु लक्ष्मणेनोत्तरं वचः ।
उवाच परमप्रीतस्तदिन्द्रवचनं स्मरन् ॥ १३
स्वागतं वां नरव्याघ्रौ दिष्ट्या पश्यामि चाप्यहम् ।
दिष्ट्या चेमौ निकृत्तौ मे युवाभ्यां बाहुबन्धनौ ॥ १४
विरूपं यच्च मे रूपं प्राप्तं ह्यविनयाद्यथा ।
तन्मे शृणु नरव्याघ्र तत्त्वतः शंसतस्तव ॥ १५

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

Ñ2 V2 B4 D5 7 विभीषण, V1 B1 2 [ऽ]तिभीषण, D1 [ऽ]द्य वर्तसे, D2 3 [ऽ]थ वर्तसे, Cr g k K(ed) विचे°, Cm t as in text (for विचेष्टसे)

13 ^{b}) Ś1 D1-3 महात्मना, Ñ2 V B1 4 D5 7 तदा वच, Dm1 D8 [उ]त्तम वच, G(ed) तथा वच (for [उ]त्तर वच) —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G2 वचन (for परम-) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 स (for तद्) Ñ1 V D1-3 इन्द्रस्य वच, B3 इन्द्रवचस (for इन्द्रवचन)

14 ^{a}) D2 M2 वो, D6 ते (for वा) Ś1 वा नरश्रेष्ठौ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 युवयोर्वीरौ (B1 3 °र) (for वा नरव्याघ्रौ) —^{b}) Ñ1 ..भ्युपागतौ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्राप्तौ च (Ñ2 स्थ [sic], V1 सु, V2 B3 तु, D5 7 स्व [sic]) राघवौ, Dt1 D6 पश्यामि वामह (for पश्यामि चाप्यहम्) —^{c}) Dg1 Dm1 निकृतौ (for °कृत्तौ) —^{d}) Ś1 D1-3 आयतौ भुजौ, Ñ1 चैव बधनौ (for बाहुबन्धनौ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 बाहू परि(B4 om)-घसनिभौ —After 14, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1274* ममाप्यनेन वेषेण निर्वेद समपद्यत ।
मृत्पिण्डभूतो ह्येकस्थ सर्वलोकविगर्हित ।
विकृत पिशिताहारो जीवलोकभयावह ।
न किंचिदत्यज सत्त्व बाहुमध्यमुपागतम् ।
मृग वा महिष वापि शार्दूल मानुष गजम् । [5]
नावर्जयमुपप्राप्त क्षीणपुण्य क्षुधान्वित ।
व्यसने मज्जमानेन शोके महति तिष्ठता ।
राघवौ यन्मया दृष्टौ नास्ति धन्यतरो मया ।
कीर्तिमन्तौ महावीर्यौ धार्मिकौ सत्यविक्रमौ ।
सहितौ भ्रातरौ दृष्ट्वा मुक्तोऽह पापजीवितात् । [10]
रूपवानहमप्यास कन्दर्पसदृश क्षितौ ।
अहमात्मापराधेन प्राप्तो रूपविपर्ययम् ।

[(l 1) Ś1 [ए]तेन (for [अ]नेन) Ś1 D1 2 रूपेण (for वेषेण) Ś1 D1-3 मु(Ś1 तु)महानभूत्, D5 समजायत (for समपद्यत) —(l 2) V2 illeg from ह्येकस्थ up to -विगर्हित Ś1 D2 एकस्थो (for ह्येकस्थ) Ś1 D1-3 जीव- (for सर्व-) —(l 3) Ś1 D1-3 सर्वसत्त्व- (for जीवलोक-) —(l 4) Ś1 वनज, D1 2 वर्जये, D3 वर्जयन् (for अत्यज) D3 सर्व (for सत्त्व) V बाहुपाशम् (for °मध्यम्) —(l 5) B1 मृगर्क्ष (for मृग वा) Ś1 D1-3 अथ मानुष, B1 सानुज गज (sic), D5 महिष गज —(l 6) V2 D5 मुप(D5 अनु) प्राप्त (for उप°). Ś1 D1 3 न वर्जयाम्युपगत, B1 नावर्जमुपसपन्न, D2 न वर्जयाम्युपायात (for the prior half) —V1 reads l 7 within brackets —(l 7) Ś1 D1-3 मज्जना घोरे, G(ed) वर्तमानेन (for मज्जमानेन) —(l 8) V2 illeg from या in यन्मया up to धन्यत Ś1 जन्मतो (for यन्मया) —Ś1 om from दृष्टो up to भ्रातरौ in l 10 L(ed) पुण्यतरो (for धन्य°) Ñ2 B4 D7 मम (for मया) —(l 9) D1-3 सत्यसधौ तथा वीरौ (D3 च वीरा च) (for the prior half) —(l. 10) D3 पापजीवनात् (for °जीवितात्) —(l 11) Ś1 सहितोप्यास, D7 om (for अहमप्यास) Ś1 -सहितो (for -सदृश) Ś1 D2 युवा, D1 भुवि (for क्षितौ) —(l 12) V B3 त्वात्मा (for आत्मा-) Ś1 D1-3 सोहमात्मापचारेण (for the prior half)]

15 Ś1 D1-3 read 15^{ab} twice —^{a}) Ñ1 अत्र, Ñ2 V B4 D5 7 यत्तु, B1 यस्य (for यच्च) D1 (second time) वै (for मे) B3 विरूप राम यद्रूपम् —^{b}) Ś1 D2 (both second time) मया, D1 (second time) मम (for यथा) Ś1 D1-3 (all first time) इ(Ś1 चे)द लोक(Ś1 °के)-भयावह, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इद सर्वभयानक(B1 3 °वह). —After the first occurrence of 15^{ab}, Ś1 D1-3 ins

1275* शापदोषादिद प्राप्त बीभत्स घोरदर्शनम् ।
जानतापि मया वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
गृहीतौ शापमोक्षार्थं तच्च मे क्षन्तुमर्हथ ।

[(l 1) Ś1 विकृत (for बीभत्स) —(l 3) D1 रोपितौ, D3 धर्षितौ (for गृहीतौ)],

while Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins after 15^{ab}

1276* शापदोषेण सप्राप्त मया बीभत्समीदृशम् ।
अवश्य माननीयौ मे भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

—^{c}) D3 तद्वै, M3 तस्माच् (for तन्मे) Ñ1 सता श्रेष्ठ, D4 G1 M2 नरश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र) Ś1 D1 2 शृणुत त नरव्याघ्रौ (D2 °घ्र) —^{d}) Ś1 D1-3 शसतो मम, Cr g k तव शसत (for शसतस्तव) Ñ1 शसतस्ततोनघ (subm) —For 15^{cd}, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1277* कीर्त्यमान यथातथ्यमिद मे श्रूयता वच ।

[D5 कीर्त्यमाना B3 मया (for यथा-). V1 वै (for मे). Ñ2 B3 4 D5.7 शृणुत (for श्रूयता)]

—After 15, Ś1 D1 2 ins

६७

पुरा राम महाबाहो महाबलपराक्रम ।
रूपमासीन्ममाचिन्त्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
यथा सोमस्य शक्रस्य सूर्यस्य च यथा वपुः ॥ १
सोऽहं रूपमिदं कृत्वा लोकवित्रासनं महत् ।
ऋषीन्वनगताञ्राम त्रासयामि ततस्ततः ॥ २
ततः स्थूलशिरा नाम महर्षिः कोपितो मया ।
संचिन्वन्विविधं वन्यं रूपेणानेन धर्षितः ॥ ३
तेनाहमुक्तः प्रेक्ष्यैवं घोरशापाभिधायिना ।
एतदेव नृशंसं ते रूपमस्तु विगर्हितम् ॥ ४
स मया याचितः क्रुद्धः शापस्यान्तो भवेदिति ।
अभिशापकृतस्येति तेनेदं भाषितं वचः ॥ ५
यदा छित्त्वा भुजौ रामस्त्वां दहेद्विजने वने ।
तदा त्वं प्राप्स्यसे रूपं स्वमेव विपुलं शुभम् ॥ ६ G 3 75 0 B 3 71 7 L 3 78 6

1278* यथा मम पुरावृत्त रूपस्य च विपर्ययम्।
[Ś1 [अ]स्य (for च)]

Colophon D2 om (cont. the Sarga) —*Sarga name* Ś1 कवधबाहुच्छेदनं, Ñ1 D1 कवधदर्शन (D1 °नो), Ñ2 V B3 4 D5 7 कवधवध, B1 D3 कवधवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 om, Ñ2 D5 7 77, V1 74, V2 80, B4 78, Dg1 Dt1 Dm1 D5 6 8 T G M1 2 70, D1 75, D4 69, D4 73, M3 71 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

67

D2 continues the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 om 1ab —a) G3 मम (for राम) —b) Dt1 D4 6 T1 G2 M3 -पराक्रम (G2 °मौ) (for °म) —c) Ś1 D1-3 T2 महचित्र, V2 महा° (for ममाचिन्त्य) —ef) D2 3 शुक्रस्य (for शक्रस्य) Dt1 Dm1 D6 8 सूर्यस्य सोमस्य (for सोमस्य शक्रस्य) Ñ2 V1 transp सोमस्य and शक्रस्य N1 ब्रह्मणा, B4 (marg also) Dt1 Dm1 D6 8 शक्रस्य (for सूर्यस्य) D4 G1 2 M2 transp शक्रस्य and सूर्यस्य V1 सु- (for च) Ś1 D1 2 G1 M2 यथा पुन (D- °रा), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 महद्वपु, D4 तथा वपु, G(ed) बृहस्पते (for यथा वपु)

2 a) D4 लब्ध्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रूप तु राक्षस कृत्वा —b) B4 वित्रासक D3 यथा (for महत्) —c) V2 उपागतान्, D2 वना°, G2 त्वत्तु° (for वन°) Ś1 D2 वीरौ, Ñ V B1 3 4 D5 7 दृष्ट्वा, D1 तीर्थे (for राम) —d) Ś1 यतस्तत, Ñ1 [अ]त्र नित्यश, Ñ2 V B1 4 D5 7 स्म (B1 च) सर्वश (B1 4 °त) (for ततस्तत) B3 त्रासयामीति सर्वश

3 a) Dg1 स्थूलशिरो, D4 °शिला (for °शिरा) Dt1 राम, D1 राजन् (for नाम) —b) Ś1 Dg1 D6 13 कुपितो, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कोपनो (for कोपितो) Ñ1 महान्, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भृश (for मया) —Ś1 om 3cd —c) Ñ1 B4 Dg1 Dt1 Dm1 D3-6 8 Cr स चिन्वन्, V B1 3 D1 Cm वि°, Cg as in text (for सचिन्वन्) D1-3 विविधान् (for विविध) B3 (before corr as in text) रम्य, D1-3 वन्यान् (for वन्य)

4 a) Ś1 ईक्षेत, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 समेक्ष्य, Dg1 प्रेक्ष्येद, D1 2 °व, D3 इक्षेत (corrupt), L(ed) रोषेण (for प्रेक्ष्यैव) —b) Ñ1 B3 घोर (for घोर-) Ś1 D1-3 -[अ]भिशापिना (D1 °त), Ñ2 °शसिना, D5 वायिन (for -[अ]भिधायिना) —c) Dt1 Dm1 एव (for एव) —d) Ñ2 V B3 4 D5 7 [इ](D5 [अ])ति गर्हित, B1 [इ]ति हा हत (for विगर्हितम्) Ñ1 रूपमेतद्भविष्यति

5 b) Ś1 Ñ1 शा(Ñ1 रू)पस्यात, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 रूप° (for शापस्यान्तो) Ñ1 Ct भवत्विति, Ñ2 V B1 4 D5 7 [ऽ]स्य मे भवेत्, D2 भविष्यति (for भवेदिति) —c) Ñ2 V B1 4 अपि, D2 Cr अति-, Cv m g k t as in text (for अभि-) V1 शापहृतस्य, D2 -पाप° (for -शापकृतस्य) Ñ1 [इ]ह, V1 [अ]पि (for [इ]ति) —Ñ1 illeg for 5d —d) Ś1 D1 2 Ct [ए]त (for [इ]द) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 व्याहृत (for भाषित)

6 a) D2 [अ]सिना, M1 damaged (for छित्त्वा) —b) D1-3 निर्दहेद् (for त्वा दहेद्) Ś1 निर्दहेर्विजने वने, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 व(V B1 3 द्र)क्ष्यति त्वा महावने —c) D4 तथा (for तदा) Ś1 D1 3 स्व, Ñ1 वै, D2 स (for त्व) D1 प्राश्यसे, D2 प्राप्यसे (both sic) (for प्राप्स्यसे). Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्राप्स्यसि त्व त(V1 B3 स)दा रूप —Ś1 om (hapl) 6d-7c —d) D1 2 तद्, D3 स्वम् (for स्वम्) D1-3 रुचिर, M1 विमल (for विपुल) Ñ1 स्वकाय न सशय —After 6, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1279* इत्युक्त्वा स च मे घोर महर्षिर्भृशकोपन ।
पश्यतो मम काकुत्स्थ तत्रान्तरधीयत।

[(l 1) B1 transp स and च Ñ2 B1 3 4 मा (for मे)]

G 3 75 24 B 3 71 7 L 3 78 0 श्रिया विराजितं पुत्रं दनोस्त्वं विद्धि लक्ष्मण ।
इन्द्रकोपादिदं रूपं प्राप्तमेवं रणाजिरे ॥ ७
अहं हि तपसोग्रेण पितामहमतोषयम् ।
दीर्घमायुः स मे प्रादात्ततो मां विभ्रमोऽस्पृशत् ॥ ८
दीर्घमायुर्मया प्राप्तं किं मे शक्रः करिष्यति ।
इत्येवं बुद्धिमास्थाय रणे शक्रमधर्षयम् ॥ ९
तस्य बाहुप्रमुक्तेन वज्रेण शतपर्वणा ।
सक्थिनी च शिरश्चैव शरीरे संप्रवेशितम् ॥ १०
स मया याच्यमानः सन्नानयद्यमसादनम् ।
पितामहवचः सत्यं तदस्त्विति ममाब्रवीत् ॥ ११
अनाहारः कथं शक्तो भग्नसक्थिशिरोमुखः ।
वज्रेणाभिहतः कालं सुदीर्घमपि जीवितुम् ॥ १२
एवमुक्तस्तु मे शक्रो बाहू योजनमायतौ ।
प्रादादास्यं च मे कुक्षौ तीक्ष्णदंष्ट्रमकल्पयत् ॥ १३
सोऽहं भुजाभ्यां दीर्घाभ्यां समाकृष्य वनेचरान् ।
सिंहद्विपमृगव्याघ्रान्भक्षयामि समन्ततः ॥ १४

---

7 Ś1 om 7[abc] (cf v l 6) —[a]) Ñ1 श्रियाया मध्यम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 श्रिया(D7 °तो) मा मध्यम, D1–3 श्रियाया (D2 श्रियो वै, D3 श्रियाद्या [sic]) प्रथम (for श्रिया विराजित) G2 श्रिया विराजित पुत्रो —[b]) Ñ2 D1–3 M3 दनु मा, M2 °मां (for दनोस्त्व) D1–3 राघव (for लक्ष्मण) Ñ2 V B1 3 D5 7 दनु(V1 °नोर्) नाम्रा च दानव, Dm1 दनोर्विद्धि सलक्ष्मण, G2 M1 दनोस्तु विम(M1 °मां विपु)लेक्षण ❀ Cm श्रिय श्रिया विराजित दनो पुत्र विद्धि । यद्वा दनोर्दनुवशजस्य श्रिय श्रीनाम्न पुत्र विद्धि मामिति शेष । "दनुर्नाम श्रिय पुत्र शापाद्राक्षसता गत" इति किष्किन्धाकाण्डे वक्ष्यमाणत्वात् ।, Ct नष्टा स्त्र विपुलमुत्तम श्रिया विराजित रूप प्राप्स्यस इति तेन भाषितमिति सम्बन्ध । एववृत्त मा दनो पुत्र विद्धीत्यन्वय । "श्रिया विराजित पुत्र दनु त्व विद्धि लक्ष्मण" इति पाठान्तर तदा श्रिया श्रीनाम्नो दानवस्य पुत्र दनुनामानमित्यर्थ ❀ —[c]) Dm1 शापाद्, G2 -शोकाद् (sic) (for -कोपाद्) D1 2 प्राप्त, D7 om (for रूप) Ñ1 इन्द्ररोपाद्विरूप मे, D5 इन्द्राको यदिद रूप —[d]) D1 2 रूपम् (for प्राप्तम्) N1 M3 एतद्, Dm1 D2 G1 2 एव (for एव) Ñ2 B3 4 D5 7 प्राप्त (B3 °प्त्)वतमवेहि च, V1 प्राप्त चैवाद्यगम्यता, V2 B1 प्राप्त तु मम विद्धि च(B1 तत्), D4 प्राप्तामेव रणो मया (sic) Cv cites as in text for [cd]

8 [a]) Ś1 च, L(ed) प्राक् (for हि) —[d]) M2 तदा (for ततो) D1 2 से (for मा) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ततोऽ पूर्णमानस

9 [a]) B4 यदा (for मया) M1 damaged for र्घमायुर्म. —[b]) Dt1 D6 मा (for मे) D1 यत (for शक्र) —[c]) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 5 7 [ए]ता, (for [ए]व) M2 आदाय (for आस्थाय) —[d]) V1 अतोपयम् (for अधर्षयम्)

10 [a]) D2 reads बाहुप्र in marg Ś1 Ñ1 V1 Dg1 Dm1 -प्रयु(Ś1 °स)क्तेन (for प्रमु°) —[b]) Ñ1 वज्रेणाभिहतस्य मे —[c]) Ś1 Ñ1 D1 2 अस्थीनि, B1(marg also) सक्थि, Dt1 Dm1 D6 (marg gloss कटिदेशे) सक्थीनि (for सक्थिनी) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 मे, Ñ1 om (subm) (for च) K(ed) [ए]व मूर्धा च (for शिरश्चैव) —[d]) Ñ1 मे प्रवेशित, Ñ2 सनि°, V B1 4 D5 सन्यवेशयत्, B3 मे निपेवित, Dm1 D4 8 G3 °शितं, M3 °शिते (for सप्रवेशितम्) ❀ Cm शतपर्वणा शतधारेण । सक्थिनी इति नाभ्यधोभागलक्षणम् ❀

11 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तु(V1 च) मा (for मया) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 G1 Cm t याच्यमानोपि(G1 °नो मा), T3 याच° (sic), G3 धार्यमाण सन् (for याच्यमान सन्) Ñ1 स याच्यमानो मामेव —[b]) D6 यमसादनं —[c]) Ñ1 D2 श्रुत्वा, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तथ्य (for सत्य) —Ñ1 illeg for [d] —[d]) Ś1 D1–3 भवत्विति, V1 2 Dg1 ततो°, G2 तवा°, M3 तथा°, Ct as in text (for तदस्त्विति) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 च सो(Ś1 मे, B1 मा) (for मम) —After 11, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1280* एवभूतेन तु मया निरस्तेनात्पतेजसा ।
इदमुक्त सुरपतिर्मूर्ध्नि कृत्वा तदाञ्जलिम् ।

[(1 1) B4 D5 7 [अ]त्यचेतमा —(1 2) B3 ततोंजलिं, G(ed) [अ]जलिं तदा (by transp) (for तदाञ्जलिम्)]

12 [a]) Ś1 शक्र, G(ed) शक्ये (for शक्तो) —[b]) Dg1 T भग्नस्कध, D1 °भ्रक्षि- (sic), D8 °स्वथि- (sic), M1 °. (damaged) क्थि- (for भग्नसक्थि-) B3 -शिरोधर, Dg1 D3 °रुह, T °रुक (for -शिरोमुख) ❀ Ck भग्ने सक्थिनी शिरोधरा च यस्य स तथा ❀ —[c]) Ñ V Dt1 Dm1 D6 8 G1 Cm t वज्रिणा (for वज्रेण) B4 G3 [अ]पि हत, D6 हि हत (for [अ]भि°) Ñ1 सत्ये, V1 काले (for काल) —D6 reads from मपि in 12[d] up to 14[a] in marg —[d]) Ñ1 मुहूर्तम् (for सुदीर्घम्) D1 इव, D3 इह, L(ed) उप- (for अपि)

13 D6 reads 13 in marg (cf v l 12) —[a]) Ñ1 स मे, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मया (for तु मे) Dt1 D6 स एवमुक्त शक्रो मे —[c]) M1 ददाव् (for प्रादाद्) Dt1 D6 तदा चा(D6 .)स्य Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 प्रादाद्दक्षसि चास्य मे(Ś1 च, D2 वै), Dg1 प्रददौ विपुले वक्त्रे —[d]) Ñ1 भक्ष्यं चैवम् (for तीक्ष्णदंष्ट्रम्) Ś1 D1–3 भयावह(D3 °नक), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इद महत् (for अकल्पयत्)

14 D6 reads 14[a] in marg (cf v l 12) —[b]) Ś1 D1–3 ससृष्टोस्मिन्, Ñ V B1 3 4 Dg1 Dt1 D4–7 T3 G1 2

स तु मामब्रवीदिन्द्रो यदा रामः सलक्ष्मणः ।
छेत्स्यते समरे बाहू तदा स्वर्गं गमिष्यसि ॥ १५
स त्वं रामोऽसि भद्रं ते नाहमन्येन राघव ।
शक्यो हन्तुं यथातत्त्वमेवमुक्तं महर्षिणा ॥ १६
अहं हि मतिसाचिव्यं करिष्यामि नरर्षभ ।
मित्रं चैवोपदेक्ष्यामि युवाभ्यां संस्कृतोऽग्निना ॥ १७
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा दनुना तेन राघवः ।
इदं जगाद वचनं लक्ष्मणस्योपशृण्वतः ॥ १८
रावणेन हृता सीता मम भार्या यशस्विनी ।
निष्क्रान्तस्य जनस्थानात्सह भ्रात्रा यथासुखम् ॥ १९
नाममात्रं तु जानामि न रूपं तस्य रक्षसः ।
निवासं वा प्रभावं वा वयं तस्य न विद्महे ॥ २०
शोकार्तानामनाथानामेवं विपरिधावताम् ।
कारुण्यं सदृशं कर्तुमुपकारे च वर्तताम् ॥ २१

G 3 75 42
B 3 71 24
L 3 78 18

M2 3 स(Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आ)कृष्या(Dt1 D6 °क्षिप्या)-स्मिन् (for समाकृष्य) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 महा(Ñ1 ⊦ [illeg])वने(B3 °न), G1 वने चरन् (for वनेचरान्) ❀ Cg सकृत्य आकृष्य ❀ —c) Ñ1 गजान्व्याल-, Dg1 Dt1 D1-4 6 T1 G M1 सिंहद्वीप-(D1 2 4 6 T1 °पि-), Dm1 D8 सिंहान्द्विप- (for सिंहद्विप-) Ñ1 मृग . न् (illeg), Dt1 नर°, D3 मृगान्व्यालान्, G(ed) -मृगानृक्षान् (for -मृगव्याघ्रान्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गजान्व्याघ्रान्मृगान्व्यालान्

15 D1 om 15–17, Ś1 D2 om, 15–16, D3 om 15 —a) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 च (for तु) —b) Ñ1 यदा वै राघवौ वने, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 यदा ते रामलक्ष्मणौ —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 छेत्स्यत, D8 छेत्स्येते, G1 छेत. . (for छेत्स्यते) Ñ1 एतौ छेत्स्यति ते बाहू —After 15, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1281* अनेन वपुषा तात वनेऽस्मिन्राजसत्तम ।
यद्यत्पश्यामि सर्वस्य ग्रहणं साधु रोचये ।
अवश्यं ग्रहणं रामो मन्येऽहं समुपैष्यति ।
इमां बुद्धिं पुरस्कृत्य देहन्यासकृतश्रम ।

[(l 1) M3 पुरुषास् (for वपुषा) K(ed) राम (for तात) —G3 damaged from साधु in l 2 up to अवश्यं in l 3 —(l 3) Dm1 D8 T1 2 G M समुपेष्य(G1 °क्ष्य)ति (D8 °ति), D6 समुपेष्यसि]

16 Ś1 D1 2 om 16 (cf v l 15) D4 om 16–17b —a) B3 सत्य (for स त्व) —b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 केनचित् (for राघव) —G3 damaged from 16c up to ना in 18b —c) M3 शक्तो (for शक्यो) V1 तथा, D3 तदा (for यथा-) Ñ2 B4 D5 7 हतु, V B1 3 D3 -वाक्यम् (for -तत्त्वम्) —d) Ñ1 V2 B1 3 Dg1 Dm1 D3 8 G1 2 M एतदुक्त, Ñ2 B4 D5 7 प्रोक्तो वाक्य, V1 अहमुक्तो, Ck एवमुक्त, Cg as in text (for एवमुक्त) Ñ1 मया प्रभो, G(ed) दिवौकसा (for महर्षिणा)

17 D1 om 17 (cf v l 15) D4 om 17ab, G3 damaged for 17 (for both, cf v l 16) —a) Ś1 D2 3 इत्त (for अह) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वाम्, Ñ1 D3 ते (for हि) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D5 7 अपि(Ñ1 मति) साहाय्य (Ś1 °चिव्य) (for मतिसाचिव्य) —b) S1 Ñ2 V B1 4 D2 5 7 नरर्षभौ, Ñ1 न सशय (for नरर्षभ) —c) Ś1 D2 3 हित (for मित्र) Ñ1 (with hiatus) ते उपदेक्ष्यामि (for चैवोप°) —d) Ñ1 त्वयाह, G1 2 M1 (with hiatus) उभाभ्या, M3 damaged (for युवाभ्या) Ś1 D3 सत्कृतो (for सस्कृतो) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भवतोरग्निसाक्षिक ❀ Cm सर्वदा दाहोत्तर बुद्धिसाहाय्य करिष्यामि मित्र चोपदेक्ष्यामि ❀

18 G3 damaged up to दनुना in 18b (cf v l 16) D6 reads 18–19b in marg —ab) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 transp धर्मात्मा and दनुना Ś1 D1-3 रावनस्तदा (for तेन राघव) G3 दानवेन स राघव (for b) —D4 om 18c —d) Dg1 [ए]व शृण्वत, Dt1 D6 च पश्यत (for [उ]पशृण्वत)

19 D6 reads 19ab in marg (cf v l 18) —ab) B4 सीता (for मम) Ś1 Ñ1 D1-3 पत्नी, B4 मम (for भार्या) —T1 2 transp सीता and भार्या Dt1 Dm1 D6 8 G3 भार्या सीता मम (by transp) —d) V2 om यथा Ñ2 स्वय (for सुखम्) —After 19, V2 D6 ins

1282* एवमाख्याय नौ पक्षी गत स्वर्गं न सशय ।
[D5 एतद् (for एवम्) and मे (for नौ)]

20 a) B4 च (for तु) —G3 damaged for 20b —b) V1 रूप तस्य न (by transp) —After 20ab, Ñ2 V1 B1 D5 7 read 23.—Ñ2 V1 B1 D5 7 om 20cd —c) Dg1 च (for वा) Ś1 Ñ1 V2 प्र(V2 सु)वास वा, B4 प्रभावस्य, D2 प्रकाश वा (for प्रभाव वा) —d) Dg1 द्वय (for वय) Ś1 V2 D1-3 न वय तस्य (by transp) Ñ1 न विद्मस्तस्य रक्षस, B3 सत्त्वस्य इति वा नय —After 20, V2 B3 4 read 23

21 b) Ś1 Ñ1 D1-3 च, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न, M1 हि (for वि-) —Ñ2 V B3 4 D5 7 om 21c–22 —c) B1 कारुण्यात्, Dg1 D2 °ण्य, D1 शोभन (for कारुण्य) M3 वक्तुम् (for कर्तुम्) —d) Ś1 Dt1 Dm1 D1 3 4 6 8 G3 Cr t उपकारेण, Dg1 °रेषु (for °रे च) G2 वर्तिना (for वर्तताम्) ❀ Cm उचित कारुण्य कर्तुं वर्ततामस्माकं सीतामाचक्ष्व I, Ck उपकारेण परोपकारेण प्रवर्तता प्रवर्तमानानामस्माकम् ❀

G 3 75 0
B 3 71 24
L 3 78 19
काष्ठान्यानीय शुष्काणि काले भग्नानि कुञ्जरैः ।
धक्ष्यामस्त्वां वयं वीर श्वभ्रे महति कल्पिते ॥ २२
स त्वं सीतां समाचक्ष्व येन वा यत्र वा हृता ।
कुरु कल्याणमत्यर्थं यदि जानासि तत्त्वतः ॥ २३
एवमुक्तस्तु रामेण वाक्यं दनुरनुत्तमम् ।
प्रोवाच कुशलो वक्तुं वक्तारमपि राघवम् ॥ २४
दिव्यमस्ति न मे ज्ञानं नाभिजानामि मैथिलीम् ।
यस्तां ज्ञास्यति तं वक्ष्ये दग्धः स्वं रूपमास्थितः ॥ २५
अदग्धस्य हि विज्ञातुं शक्तिरस्ति न मे प्रभो ।
राक्षसं तं महावीर्यं सीता येन हृता तव ॥ २६
विज्ञानं हि महद्भ्रष्टं शापदोषेण राघव ।
स्वकृतेन मया प्राप्तं रूपं लोकविगर्हितम् ॥ २७
किं तु यावन्न यात्यस्तं सविता श्रान्तवाहनः ।
तावन्मामवटे क्षिप्त्वा दह राम यथाविधि ॥ २८
दग्धस्त्वयाहमवटे न्यायेन रघुनन्दन ।
वक्ष्यामि तमहं वीर यस्तं ज्ञास्यति राक्षसम् ॥ २९
तेन सख्यं च कर्तव्यं न्याय्यवृत्तेन राघव ।
कल्पयिष्यति ते प्रीतः साहाय्यं लघुविक्रमः ॥ ३०

22 Ñ2 V B3 4 D5 7 om 22 (cf v l 21) —^{ab}) Ś1 B1 D1 2 T1 2 G2 M3 [आ]दाय (for [आ]नीय) B1 गच्छाय (for शुष्काणि) Ś1 D1–3 स(D1 2 प)द्भिर्भिन्नानि (for काले भग्नानि) Ñ1 Dg1 Dt1 D6 T3 M1 transp शुष्काणि and भग्नानि —^{c}) Ś1 D1 2 8 G3 वक्ष्यावस, D4 M3 °मि (for °मस्) Dt1 om for वय वीर Ś1 च वा (sic), D4 अह (for वय) B1 marg , for वीर —^{d}) D1 शुभे, D6(marg also) कक्षे (for श्वभ्रे) Ś1 कानने, Ñ1 कन्दरे, B1 कल्पवत् (for कल्पिते)

23 Ñ2 V1 B1 D5 7 read 23 after 20^{ab}, while V2 B3 4 read 23 after 20 —^{a}) V1 Dt1 G2 समाचक्ष्व —^{b}) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D1–3(marg) transp येन and यत्र V1 वाहिता, G3 चा° (for वा हृता) —^{c}) Ñ2 D1 अद्य त्व, D3 अव्यग्रो (for अत्यर्थं) Ś1 D1 2 कुरु कार्यं ममा(D2 °र्थमथा)व्यग्रो

24 ^{b}) Ś1 D1 2 च(D1 यत्) तद् (for दनुर्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 वाक्य तद्(B3 °त्र)मृतोपम, G2 दानवो वाक्यमुत्तम, G(ed) वाक्य तत्करुणाक्षर —^{c}) Ś1 वचन, Ñ1 Dm1 D1 4 8 G3 कुशल, B3 कुशली (for कुशलो) Ś1 व्यक्त, Ñ1 Dt1 D6 Ct वक्ता, Ñ2 D5 7 वाक्य, D2 [s]व्यग्र, Cg as in text (for वक्तु) —^{d}) Ś1 D2 M2 इति (for अपि)

25 ^{b}) Ś1 D1–3 न हि, Ñ2 V B1 D5 7 नापि, B4 नाह (for नाभि-) —^{c}) Ś1 न ता (for यस्ता) Ś1 ज्ञास्यामि, B1 °सि, Dt1 D6 वक्ष्यति (for ज्ञास्यति) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 त(Ś1 ता [sic]) ज्ञास्ये, M1 वक्ष्ये त(by transp) (for त वक्ष्ये) —B3 reads 25^{d}–26^{b} in marg —^{d}) Ś1 D3 8 स्व (for स्व) —After 25, Dt1 D6 ins

1285* योऽभिजानाति तद्रक्षस्तद्वक्ष्ये राम तत्परम् ।

26 B3 reads 26^{ab} in marg (cf v l 25) —^{a}) G(ed) मेऽदग्धस्य (for अ°) Ś1 Dg1 D1–3 8 T3 G3 M1 तु, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G2 न (for हि) Ś1 D- विज्ञाने(D2 °न), Ñ2 V2 B3 मे(T3 त) ज्ञातु (for विज्ञातु) —^{b}) Ñ1 नास्ति (for अस्ति) Ś1 D1 3 न मे विभो, Ñ1 मम प्रभो, Ñ2 V1 B1 4 D5 7 नरर्षभौ (for न मे प्रभो) —^{c}) V2 Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M2 तु, B4 च (for त) Ñ1 राक्षस स यथावीर्यं —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G3 transp सीता and येन D1 [आ]हृता (for हृता) Ñ2 V B1 D5 7 बलात्, B3 वने, D2 तथा (for तव) B4 बलाद्धृता

27 V1 om 27^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3 मे (for हि) Ś1 Ñ1 D1–3 परिभ्रष्ट, Ñ2 V2 B1 3 4 Dg1 Dm1 D5 7 8 G M1 मम भ्रष्ट (for महद्भ्रष्ट) —Ś1 om 27^{bc} B3 reads 27^{cd} in marg —^{c}) N1 स्वदोषेण, V1 सु°, B1 स्वत्कृ°, D1 3 दु कृ° (for स्वकृतेन) B1 यथा (for मया) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 प्राप्तो (for प्राप्त) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 योय लोकविगर्हित

28 ^{a}) D4 वा यावन्(hypm) (for यावन्) —^{c}) D7(gloss) गर्ते (for अवटे) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 कृत्वा (for क्षिप्त्वा) —^{d}) Ñ1 वीर (for राम) Ñ1 यथासुख (for °विधि)

29 Dm1 reads 29^{ab} except दग्ध in marg —^{a}) Ñ1 त्विदानीम् (for त्वयाहम्) Ñ2 V B3 4 D5 7 न्यायेन, B1 रामेण (for अवटे) —^{b}) Ñ1 त्वयाह, N2 V B1 3 4 D5 7 ततोद्य(B1 °ह, B3 °स्य) (for न्यायेन) Ś1 D1–3 राघव प्रियकाम्यया —^{c}) Ñ2 V1 Dt1 Dm1 D5 7 त्वा(Dt1 Dm1 त) महा , B1 4 त्वामह, M2 [इ]ह तु त (for तमह) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ते वक्ष्यति, Dg1 T3 ते ज्ञा°, Dt1 D6 G1 त वेत्स्यति (for त ज्ञास्यति) Ś1 V1 D2 राघव, Ñ2 D5 7 रावण (for राक्षसम्)

30 ^{a}) L(ed) येन —^{b}) Cg k न्याय- (for न्याय्य-) —Ś1 om (hapl) 30^{c}–31^{b} —^{c}) Ñ1 G2 प्रीति-, Dg1 Dt1 T3 वीर, D2 प्राप्त (for प्रीत) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 करिष्यति स ते वीर —^{d}) D1 2 4 T1 G1 -विक्रम (for °म) Ñ2 V B3 4 D5 7 सा(Ñ2 B3 स)हायक(V2 °याथ, B3 °यत्व)मरिदम, B1 साहाय्यमरिमर्दन

न हि तस्यास्त्यविज्ञातं त्रिषु लोकेषु राघव । | सर्वान्परिसृतो लोकान्पुरा वै कारणान्तरे ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

६८

एवमुक्तौ तु तौ वीरौ कबन्धेन नरेश्वरौ ।
गिरिप्रदरमासाद्य पावकं विससर्जतुः ॥ १
लक्ष्मणस्तु महोल्काभिर्ज्वलिताभिः समन्ततः ।
चितामादीपयामास सा प्रजज्वाल सर्वतः ॥ २
तच्छरीरं कबन्धस्य घृतपिण्डोपमं महत् ।
मेदसा पच्यमानस्य मन्दं दहति पावकः ॥ ३ G 3 75 52 B 3 72 3 L 3 78 32

31 Ś1 om 31[ab] (cf v l 30) —[a]) Ñ V B3 4 D1-3 5 7 G2 [अ]विदित, Dg1 M2 °ज्ञान (for [अ]विज्ञात) B1 न ह्यस्त्यविदित तस्य —[c]) Ñ Dt1 D6 T1 3 परिवृतो, V क्षप°, D1 °सृतान्, D2 °भृतान्, Г3 प्रति° (for परिसृतो) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 देशान् (for लोकान्) —[d]) Ś1 Ñ V B1 3 4 Dg1 D1-3 5 7 स बली (Dg1 तु वै), T1 2 Ck पुरासौ (for पुरा वै) Ñ1 कारणादिति, D1 2 कर° (for कारणान्तरे) —After 31, Ś1 D1-3 ins

1284* तमग्निसाक्षिक मित्र कृत्वा सीतामवाप्स्यसि ।

[D1 तद् (for तम्) Ś1 D3 अवाप्स्यथ (D3 °थ)],
while M2 3 ins

1285* महाबलस्त्वमितगतिर्महामना
दृढव्रतो मधुरकथ प्रतापवान् ।
समागतो वनऋषभेण धीमता
महात्मना जनकसुतामवाप्स्यसि ।

[(l 1) M3 महात्मना —(l 3) M2 वानरर्षभेण]

Colophon Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 2 4 5 7 om —*Kāṇḍa name* V2 B3 Dg1 Dt1 D3 6 T G M1 2 आरण्य (V2 °ण्यके) काडे —*Sarga name* V2 B3 D3 कबधवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) B3 om, V2 81, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 71, D3 80, M3 72 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

68

Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 2 4 6 7 continue the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 [a]) B1 lacuna for तौ Ñ1 तेन (for वीरौ) —[b]) Ś1 D1-3 M2 नरोत्तमौ (for नरेश्वरौ) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तेनाथो (B1 कृतार्थौ) रामलक्ष्मणौ —[cd]) T2 3 प्रवरम् (for -प्रदरम्) Ś1 D1-3 गिरिप्रतिममादीप्य (for °) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 गिरिप्रस्तरमारोप्य कबध समुपेयतु —After 1, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1286* काष्ठनिर्मथनादग्नि जनयित्वा महानलौ ।
कबन्धमवटे कृत्वा चक्रतुस्तौ चिता तत ।

[(l 1) Ś1 D1-3 -सजननाद्, B4 D7 -निर्मंथनाद् (for -निर्मथनाद्) B3 ज्वालयित्वा (for जनयित्वा) —(l 2) Ś1 D1 2 काष्ठैश्चकुश्, D3 काष्ठे कृत्वा (for चक्रतुस्तौ)],
while G1 M2 (*inf lin sec m*) ins after 1

1287* न्यायेन कृत्वा महतीं चिता गिरिगुहोपमाम् ।
तत कबन्धमारोप्य चिता ज्वलिततेजसौ ।
बाहू च सुमहाबाहुर्योजनायतविस्तृतौ ।

[(l 1) M2 गिरिवरोपमा (for °गुहोपमाम्) —(l 3) M2 -विस्तृत (for °तौ)]

2 [a]) D2 दह्यमानो (for लक्ष्मणस्तु) —V1 om (hapl ?) 2[cd] —[c]) Г3 चितिम् (for चिताम्) Ś1 प्रदीपयामास, M1 आरो° (for आदी°) —[d]) B4 स- (for सा) G2 सर्वश (for °त) Ñ1 V2 B1 3 प्रजज्वाल च सर्वश (Ñ1 सार्चिषा, V2 सर्वत), D2 प्रजज्वाल समतत —After 2, G1 M2 (*inf lin sec m*) ins

1288* ता प्रेक्ष्य सर्वतो दीप्ता चिता दृढधनुर्धर ।
उत्स्मयानो दृढ वाक्य राघव लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
दग्धो जटायु पूर्वं तु सीतामन्वेषता त्वया ।
अथ द्वितीयो निर्दग्धस्तृतीय कि नु धक्ष्यसि ।
महाभ्रशिखरप्रख्य कबन्धमनलो महान् । [5]
अन्तरिक्ष महोल्काभिराग्नृणोत्स सहस्रश ।

[(l 2) M2 रामे वा (for राघव) —(l 3) M2 पूर्वस (for पूर्वं) —(l 5) M2 [s]दहत् (for महान्)]

3 [b]) B1 मृत, D8 धरा- (for घृत-) G1 शुभ (for महत्) —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 मेदस, Cm g t as in text (for °सा) Ś1 D1-3 सिच्यमानस्तु, Dm1 पचमानस्य (for पच्यमानस्य) —[d]) Dt1 D6 8 Ct दहत (archaic) (for °ति) Ñ1 ददाहाग्नि शनै शनै

G 3 75.53 B 3 72 4 L. 3 78 33

स विधूय चितामाशु विधूमोऽग्निरिवोत्थितः ।
अरजे वाससी बिभ्रन्मालां दिव्या महाबलः ॥ ४
ततश्चिताया वेगेन भास्वरो विरजाम्बरः ।
उत्पपाताशु संहृष्टः सर्वप्रत्यङ्गभूषणः ॥ ५
विमाने भास्वरे तिष्ठन्हंसयुक्ते यशस्करे ।
प्रभया च महातेजा दिशो दश विराजयन् ॥ ६
सोऽन्तरिक्षगतो रामं कबन्धो वाक्यमब्रवीत् ।
शृणु राघव तत्त्वेन यथा सीतामवाप्स्यसि ॥ ७
राम पड्युक्तयो लोके याभिः सर्वं विमृश्यते ।
परिमृष्टो दशान्तेन दशाभागेन सेव्यते ॥ ८
दशाभागगतो हीनस्त्वं राम सहलक्ष्मणः ।
यत्कृते व्यसनं प्राप्तं त्वया दारप्रधर्षणम् ॥ ९
तदवश्यं त्वया कार्यः स सुहृत्सुहृदां वर ।
अकृत्वा न हि ते सिद्धिमहं पश्यामि चिन्तयन् ॥ १०
श्रूयतां राम वक्ष्यामि सुग्रीवो नाम वानरः ।
भ्रात्रा निरस्तः क्रुद्धेन वालिना शक्रसूनुना ॥ ११

4 [a]) Dg1 T3 स विहाय, D2 सविधूय (for स विधूय) —[b]) G1 स्थित (for [उ]त्थित) Ś1 D1–3 विधूमो निमिषेक्षण, Ñ1 प्रबभौ हु॰ ॰पम (illeg), Ñ2 V B1 3 4 D5 7 भूत्वा चानिमिषेक्षण —B1 om 4[cd] —[c]) S1 Ñ1 D1–3 वस्त्रे विरजसी, Ñ2 V B3 4 D5 7 विमले वाससी, M1 अजरे वाससी, Cr k विरजे वाससी, Cm g t as in text Ñ1 चित्रे (for बिभ्रन्) —[d]) Dt1 T1 2 माल्य दिव्य, D4 माल्यान्दिव्यान्, G1 दिव्यमाल्य (for माला दिव्या) Ś1 Ñ2 V B3 4 D2 5 7 माला सातानिकी(B3 D2 °का)मपि, Ñ1 ॰ (illeg) सातानिकी दधन्, D1 माला सतानकीमपि, D3 मालामम्लानकीमपि

5 Ś1 Ñ1 D1–3 om 5[ab] —[a]) B3 चिताग्नौ (for °या) —[b]) V1 भासुरो (for भास्वरो) V1 विरजोसुर, B1 Dg1 D5 7 G2 विरजोवर, Dm1 D4 8 G1 3 M विमलाम्बर —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 [ए]व सहृष्ट, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तदा (D7 °तो) हृष्ट (for [आ]शु स°) —[d]) Ś1 D1 2 साग, B3 स तु (for सर्व-) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 -भूषित (for -भूषण)

6 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सोत्तरे (for भास्वरे) D3 शुक्ले (for तिष्ठन्) —[b]) Ś1 V B1 3 4 D1 2 मनोरमे, Ñ1 प्रभाकरे, Ñ2 D5 7 मनोहरे (for यशस्करे) —[c]) Ś1 Ñ1 स (for च)

7 [ab]) V2 B1 3 4 [अ]तरीक्ष (for °रिक्ष-) D6 -[आ]गतो Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 M1 transp राम and वाक्यम् —[d]) Dm1 D8 ह्यवाप्स्यति (for °सि) S1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 सीता योधिगमिष्यति, Ñ1 यथा प्राप्स्यसि मैथिली —After 7, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1289* पम्पा नामाश्रितो वापी तदभ्यासगतो गिरि ।
ऋश्यमूक इति ख्यातो वने वसति तस्य च ।
सुग्रीव इति विख्यात कामरूपो महाबल ।
सोऽभिगम्यश्च पूज्यश्च कर्तव्यश्च प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) Ñ2 नाम्नाश्रितो, D5 7 नाम्ना श्रितो (for नामाश्रितो) V B1 तस्य (for तद्) G(ed) तदभ्यासमितो गिरि (for the post half) —(l 2) V1 B1 स (for च) —(l 3) V1 B1 कामरूपी (for °पो) —(l 4) B3 यो (for सो) B3 प्रदक्षिण]

—After 7, D3 reads 10[ab]

8 Ś1 D1 2 om 8-9, B1 om 8–9[b] —[a]) Ñ1 पस्तु क्तयो (sic), D3 पट् शक्तयो (for पड्यु°) —[b]) K(cd) सत्व (for सर्वं) V1 विमृभिते (for विमृश्यते), Ñ1 य चैव परिदृश्यते (sic), D3 यं सर्वं परिमृश्यते —[c]) Ñ1 D1 परिद्दष्टो(D3 °मृष्ट) दशाताना, Cr p k t p परिश्रिष्टो दशान्तेन, Cv r m g t as in text G(ed.) परिमृश्य दशास्तास्ता, Ñ2 V B3 4 D5 7 परिमृष्य(Ñ2 °ष्टो) दशा ता ता(B4 तु, D7 om hapl) —[d]) V1 दशाभोगेन, D4 °भागो न (sic) (for °भागेन) Ñ2 V B3 4 D5 7 वर्तते (for सेव्यते) Ñ1 दशा ॰ दृश्यसि प्रभो

9 Ś1 D1 2 om 9, B1 om 9[ab] (for both, cf v l 8) —[a]) Ñ1 D3 स दशाभागतो हीनम्, Ñ2 V B3 4 D5 7 ता दशाभागतो हीना —[b]) Dg1 Dt1 D6 T त्व हि राम सलक्ष्मण ꣸ Cr m k हे राम सलक्ष्मणस्त्व हीन ।, Cg हे राम सलक्ष्मणस्त्व दशाभागगत ।, Ct यतस्त्व सलक्ष्मण एव हीन ꣸ —[d]) Ñ1 भार्या-, D6 (before corr. as in text) वीर (for दार-) G1 3 Cr -प्रधर्षणात् Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वया भार्या(V2 सीता)पहारज

10 D3 reads 10[ab] after 7 —[a]) Ñ1 illeg, Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D4 5 7 G1 3 M2 Cr k कार्यं, Cm g t as in text (for कार्य) Ś1 D1–3 ते(D3 ये)न मैत्री त्वया कार्या —[b]) D3 य सुहृत्, D4 om, G3 सुहृत्त्व (for स सुहृत्) Ś1 D1–3 वर (D3 °र) Ñ1 स सुहृत्सहृदाधव, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 सुमहत्(B4 in marg) सुहृदा वच .—[c]) T1 2 हि न (by transp) B3 स- (for ते) Ñ1 सिद्धि, M2 lacuna (for सिद्धिम्) —[d]) Ñ1 सोह (for अह)

11 [a]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 स तु ते, V2 श्रूयते (for श्रूयता) D4 नाम (for राम) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D3 5 7 धर्मात्मा, Ñ1 D1 2 धर्मात्मन्, L(ed) धर्मज्ञ (for वक्ष्यामि) —[b]) Dt1 ॰नरेश्वर (for नाम वानर) —After 11, Ś1 D1–3 ins

1290* सोऽभिगम्यश्च पूज्यश्च कार्यं ते स करिष्यति ।
[Cf l 4 of 1289* D2 स कार्यं ते (by transp)]

ऋष्यमूके गिरिवरे पम्पापर्यन्तशोभिते ।
निवसत्यात्मवान्वीरश्चतुर्भिः सह वानरैः ॥ १२
वयस्यं तं कुरु क्षिप्रमितो गत्वाद्य राघव ।
अद्रोहाय समागम्य दीप्यमाने विभावसौ ॥ १३
न च ते सोऽवमन्तव्यः सुग्रीवो वानराधिपः ।
कृतज्ञः कामरूपी च सहायार्थी च वीर्यवान् ॥ १४
शक्तौ ह्यद्य युवां कर्तुं कार्यं तस्य चिकीर्षितम् ।
कृतार्थो वाकृतार्थो वा कृत्यं तव करिष्यति ॥ १५
स ऋक्षरजसः पुत्रः पम्पामटति शङ्कितः ।
भास्करस्यौरसः पुत्रो वालिना कृतकिल्बिषः ॥ १६ G 3 75 68 B 3 72 21 L 3 78 47

12 [a]) G2 गिरिवने (for °रे) —[b]) D8 -पर्वत- (for -पर्यन्त-) Ñ1 पपाकाननमडिते ❀ Ck पम्पापर्यन्ते शोभित- स्तथा ❀ —V1 om 12[cd] —[c]) Ś1 सर्वसत्त्वात्मवाञ्छूरश्, Ñ1 वसते स महाशूरश्, Ñ2 V2 B1 3 4 D1-3 5 7 स(B4 D3 स) वसत्यात्मवाञ्छूरश् —[d]) Ś1 Ñ1 D1 3 वानरैः सह (by transp), D2 सचिवैः सह —After 12, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1291* वानरेन्द्रो महावीर्यस्तेजोवानमितप्रभः ।
सत्यसधो विनीतश्च धृतिमान्मतिमान्महान् ।
दक्षः प्रगल्भो द्युतिमान्महाबलपराक्रमः ।
भ्रात्रा विवासितो वीर राज्यहेतोर्महाबलः ।
स ते सहायो मित्रं च सीतायाः परिमार्गणे । [5]
भविष्यति हि ते राम मा च शोके मनः कृथाः ।
भवितव्यं हि यच्चापि न तच्छक्यमिहान्यथा ।
कर्तुमिक्ष्वाकुशार्दूल कालो हि दुरतिक्रमः ।
गच्छ शीघ्रमितो वीर सुग्रीवं तं महाबलम् ।

[(l 1) Dt1 D6 तेजस्वी, T2 तेजसा, G2 तेजस्वान् (sic), Cv m g k t as above (for तेजोवान्) Dt1 T2 चामित- (for अमित-) —(l 2) Dg1 स्मृतिमान् (for धृति°) —(l 4) T2 राम, G1 2 वीरो (for वीर) Dt1 D6 महात्मना (for °बल) —M3 damaged from रिमार्गणे in l 5 up to के in l 6 —(l 6) D6 त्वं (for च) —(l 7) M3 mostly damaged for the prior half D8 तच् (for यच्) —(l 8) D6 M2 [s]ति- (for हि) —(l 9) T2 G2 M2 3 राम (for वीर)]

13 [a]) Ś1 D1-3 कुरु तं (by transp) Ñ1 वयस्यं कुरु तेनैवम्, B1 तत्सहायं कुरु क्षिप्रम् —Dm1 reads [b] in marg —[b]) Ś1 D1-3 इति कृ(D3 ग)त्वा (for इतो गत्वा) Dg1 T3 तु, D3 om (for [अ]द्य) —After 13[ab], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 ins

1292* तत्सहायस्य पश्यामि तव कार्यविनिश्चयम् ।
तस्माद्वानरराजं तं कृतज्ञ व्रज सुव्रतम् ।

[(l 1) B3 तत (hypm) (for तत्) —(l 2) B4 सुव्रत]

—[c]) Ñ1 अद्रोहेण, B3 असहाय, G(ed) अत्रोत्थाय (for अद्रोहाय) B1 समागत्य

14 [a]) Ñ1 स च ते न, V1 न त्वेषो हि, V2 एष न हि (for न च ते सो) —[b]) D2 सुग्रीवो (for सुग्रीवो) Ś1 वानरोत्तम, Ñ1 V D1-3 °रोपि सन्, Ñ2 B1 3 4 D5 7 °रो यथा, M3 °र्षभ (for °राधिप) ❀ Cg स च सुग्रीव ते त्वया नावमन्तव्य ❀ —After 14[ab], V2 ins

1293* नीचबुद्ध्या विनिश्चित्य सप्रधार्य गुणा [illegible] ।
चिकीर्षन्सर्वकार्याणि नरः कुर्वीत वा न वा ।

—V2 cont, while Ś1 D1-3 ins after 14

1294* देशकालौ सहायाश्च स्वशक्तिं च बलाबले ।
नित्यं सचिन्तयानस्तु नानार्थानुपपद्यते ।
इदं त्ववश्यं कर्तव्यं युवाभ्यां पुरुषर्षभौ ।
वानरेन्द्रो नरेन्द्राभ्यां स कार्यः सचिवः सखा ।

[(l 1) D3 देशकाल- (for °लौ) ☞ V2 illeg from the post half up to 3 69 33[b] D3 शक्तिमाश्च बलाबल (for the post half) —(l 2) D1-3 सचिंतयन्नर्थान्(D2 °र्था, D3 °र्थं) (for °यानस्तु) D1 नानार्थम्, D2 नानर्थम्, L(ed) नानर्थान् (for नानार्थान्) D3 नात्यर्थमुपतप्स्यते (for the post half) —(l 3) Ś1 पुरुषोत्तमौ (for °पर्षभौ) —(l 4) D1 सत्काय स च वा सखा, D2 स च कार्यश्च वा सखा (for the post half)]

15 [a]) M3 शक्यो ह्येष, Cv p शक्तो ह्यद्य (for शक्तौ ह्यद्य) Dg1 तथा (for युवां) —[b]) D4 M3 यच्च (for तस्य) ❀ Cm शक्तोप्यद्य तथा कर्तुं कार्यं तस्य चिकीर्षितं इति पाठ ❀ —For 15[ab], Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 subst

1295* स हि शक्तो बली कर्तुं कार्यं ते हरिपुंगवः ।

[Ñ2 D5 7 स च, D2 अभि- (for स हि) Ś1 Ñ1 बल (for बली) Ś1 कार्यार्थं, D3 कार्यं तद् (for कार्यं ते) B1 हरियूथप]

—D6 reads [cd] in marg —[c]) Ś1 D1 2 अकृतार्थं कृतार्थो वा —[d]) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 कृत्य(Ś1 कार्यं) ते स, Ñ2 D5 7 स कृत्यं ते, Dt1 D6 तव कृत्यं (by transp), D1 2 कार्यं वा स, D3 स ते कृत्य, Ct तव कार्यं (for कृत्यं तव) —After 15, Ś1 D1-3 read 21

16 [a]) G1 M2 3 त्वृक्ष- (for ऋक्ष-) Ś1 वानरो वानरैः पपाम्, Ñ1 तत्र गच्छ महाबाहो, Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 5 7 स वानरवरः श्रीमान्(D1 2 पपाम्) D3 पुत्रोक्षरजस पपाम् —[b]) Ñ1 पपानिलय- (for °मटति) Ś1 अभ्येति हि विशंकित, D1 2 अटत्यतिविशंकित, D3 अटते नित्यशः° ❀ Cr शंकितमिति। वालिनेति शेष ❀ —[c]) Ś1 D1 2 [आ]त्मज शूरो (for [औ]रस पुत्रो) —[d]) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कृतविग्रह (for °किल्बिष)

G 3 75 69
B 3 72 21
L 3 78 47

संनिधायायुधं क्षिप्रमृष्यमूकालयं कपिम् ।
कुरु राघव सत्येन वयस्यं वनचारिणम् ॥ १७
स हि स्थानानि सर्वाणि कात्स्न्र्येन कपिकुञ्जरः ।
नरमांसाशिनां लोके नैपुण्यादधिगच्छति ॥ १८
न तस्याविदितं लोके किंचिदस्ति हि राघव ।
यावत्सूर्यः प्रतपति सहस्रांशुररिंदम ॥ १९
स नदीर्विपुलाञ्शैलान्गिरिदुर्गाणि कन्दरान् ।
अन्विष्य वानरैः सार्धं पत्नीं तेऽधिगमिष्यति ॥ २०
वानरांश्च महाकायान्प्रेषयिष्यति राघव ।
दिशो विचेतुं तां सीतां त्वद्वियोगेन शोचतीम् ॥ २१
स मेरुशृङ्गाग्रगतामनिन्दितां
प्रविश्य पातालतलेऽपि वाश्रिताम् ।
प्लवंगमानां प्रवरस्तव प्रियां
निहत्य रक्षांसि पुनः प्रदास्यति ॥ २२

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

---

17 Ñ1 mostly illeg for ^{a} —^{a}) Ñ2 D5 7 स निधाय (for संनि°) D3 [आ]युधश्रेष्ठम् D1 स त नरायुध क्षिप्रम् —^{b}) Ñ1 D1 प्रति (for कपिम्) Ś1 D2 ऋष्यमूकाय सप्रति, D3 ऋष्यमूकाश्रम प्रति —After 17^{ab}, Dt1 reads 18^{cd} —Ś1 om 17^{cd} —^{c}) Ñ1 सौम्येन (for सत्येन) —^{d}) G(ed) वानराधिप (for वनचारिणम्)

18 ^{ab}) Ñ1 वै (for हि) D1 ज्ञास्यति (for स्थानानि) Ś1 कृत्स्नानि, B1 3 कात्स्न्र्येन, D1 2 दिव्यानि (for सर्वाणि) B1 जानाति, B3 lacuna, D1 कानन (for कात्स्न्र्येन) Dt1 D6 transp सर्वाणि and कात्स्न्र्येन Ś1 Ñ1 D1–3 हरिपुगव, Dm1 D4 8 G2 3 M कपिपुगव (for कपिकुञ्जर) —Dt1 reads 18^{cd} after 17^{ab} —^{c}) B1 वसा- (for नर-) Ś1 -मासाशिन (for °ना) Ś1 लोक, V1 G1 M2 लोकान् (for लोके) —^{d}) Dm1 D8 G3 नैपुण्यम् (for °ण्याद्) G2 अधिगच्छतु Ś1 D1–3 निपुण (D1 नैपुण्य) स्त्विह वेत्स्यति, Ñ1 नैपुण्येनाधिगच्छति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 नैपुण्येनोपलप्स्य(B3 °भ्य)ते

19 ^{ab}) Dg1 T3 तस्य न (by transp) —After 19^{a}, Ñ2 wrongly repeats 18^{d}–19^{a} Ñ2 V1 B3 4 D5 7 T3 G1 2 [इ]ह, B1 इ, Dg1 च, Ct as in text (for हि) Ś1 D1–3 [इ]ति मे मति (for हि राघव) Ñ1 न पश्यामि हि त लोके किंचिदन्य हि तादृश —After 19^{ab}, Ś1 reads 22^{ab} (followed by 1299*) —D2 om 19^{c}–20^{d} —^{d}) Dt1 D6 परतप (D8 °प), Dm1 D1 1 T2 G1 3 M2 °दम (for अरिंदम) —After 19, B1 3 4 ins

1296* तावदेव सह भ्रात्रा गच्छ त्व रघुनन्दन ।
[B1 सूर्यनदन]

20 D2 om 20 (cf v l 19) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 विनिधान् (for विपुलान्) —^{b}) Ś1 D3 वन- (for गिरि-) Ñ1 पर्वतांश्चैव कदरान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 गिरीणा कदराणि च, D1 सदुर्गाणि वनानि च —Ñ1 illeg from व्य in ^{c} up to ते in ^{d} —^{c}) Ś1 B1 3 4 D1 M2 अन्विष्यन्, T2 3 अन्वीक्ष्य, G2 विचेष्य (for अन्विष्य) Ñ2 वा परै (for वानर) —^{d}) Ñ1 [s]भि- (for sधि-) —After 20, Ś1 V1(after 21) D1 3 ins

1297* महीं प्रजानाति हरिप्रवीर
स्थानानि सर्वाणि च राक्षसानाम् ।
भ्रात्रा निरस्त पृथिवीं विचिन्व-
न्नि सशय ज्ञास्यति यत्र सीता ।
वनानि शैलान्सरितश्च सर्वा [5]
बिलानि राजन्गिरिकन्दराश्च ।
स्वय विचिन्वन्सचिवैश्च युक्तै-
र्विचिन्वता सोऽप्यधिगन्तुमीश ।

[(l 1) D3 स हि (for महीं) Ś1 V1 विजानाति —(l 4) V1 त भुवि (for ज्ञास्यति) —(l 5) Ś1 सर्वा (for शैलान्) D3 transp शैलान् and सर्वा —(l 6) V1 वनानि घोराणि दरीश्च घोरा, D3 सर्वाणि राजन्गिरिकदराणि, L(ed) वनानि सर्वाणि नदीश्च सर्वा —(l 7) Ś1 अथ विचिन्वन्प्लवंग समेतो, V1 भ्रमन्धरित्रीं म मुदा ददर्श, D1 स्वय विचिन्वाशु दिवा सुयुक्तेर् —(l 8) D3 [अ]धिगम्य सीता (for °गन्तुमीश) V1 विचिन्वमाना ऽधिगतुमीश (sic)]

21 Ś1 D1–3 read 21 after 15 —^{a}) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 महावीर्यान्, Dm1 D8 M1 °भागान् (for °कायान्) —^{b}) Ñ1 सर्वत, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 वानर (for राघव) —^{c}) Ñ1 सीता च (for ता सीता) —^{d}) Ś1 D1–3 यद्- (for त्वद्-) Ś1 D2 धावसि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 कर्षिता, D1 3 शोचसि (for शोचतीम्) —After 21, V1 ins 1297*, while Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1298* गमिष्यति वरारोहा निर्मला रावणालये ।

[Dg1 Dt1 D6 T3 अन्वेष्यति, Dm1 G2 गमिष्यति, T1 2 G3 स ज्ञास्यति (for गमिष्यति) Dg1 Dt1 D4 6 T3 M1 मैथिली (for निर्मला) ❀ Ck t रावणालये शोचन्तीमित्यन्वय ❀]

22 Ś1 reads 22^{ab} (followed by 1299*) after 19^{ab} Ñ1 illeg from निन्दिता in ^{a} up to ^{d} —^{a}) Ñ2 B1 3 D5 7 सुमेरु- (for स मेरु-) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 प्रमथ्य (for प्रविश्य) Dg1 पातालमुखे B4 D1 3 वा स्थिता, Dt1 D5 7 8 चाश्रिता (for वाश्रिताम्) —After 22^{ab}, Ś1 ins

६९

निदर्शयित्वा रामाय सीतायाः प्रतिपादने ।
वाक्यमन्वर्थमर्थज्ञः कबन्धः पुनरब्रवीत् ॥ १
एष राम शिवः पन्था यत्रैते पुष्पिता द्रुमाः ।
प्रतीचीं दिशमाश्रित्य प्रकाशन्ते मनोरमाः ॥ २
जम्बूप्रियालपनसाः प्लक्षन्यग्रोधतिन्दुकाः ।
अश्वत्थाः कर्णिकाराश्च चूताश्चान्ये च पादपाः ॥ ३
तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा च तान्बलात् ।
फलान्यमृतकल्पानि भक्षयन्तौ गमिष्यथः ॥ ४

G. 3 76 4
B 3 73 6
L 3 79 4

1299* आनेष्यते नात्र विचारकारण
महाबलो वानरपुगवो हि स ।

—^{c}) Dg1 T3 अविपस्, Dt1 Dm1 D6 8 G3 M1 ऋषभस् (for प्रवरस्) D3 तत (for तव) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 निरस्य (for °हत्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 तव (for पुन)

Colophon —*Sarga name* Ś1 सीतालाभोपदेश, Ñ1 कबन्धदर्शन, Ñ2 V1 B1 3 D3 5 7 कबन्धवाक्य, B4 कबन्धोपदेश, D1 2 सीतालाभोपायवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 4 om, Ñ2 D5 7 78, V1 75, B4 D3 79, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 72, D1 76, M3 73 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

69

☞ V2 illeg up to 33^{b} (cf v l 1294*) D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) V1 स निवेद्याथ, Dt1 D6 दर्शयित्वा तु, D1 2 4 8 T1 2 G M Cv विदर्शयित्वा, Cm g as in text (for निदर्शयित्वा) Ś1 Ñ1 राम तु, D1–3 रामस्य (for रामाय) Ñ2 B1 3 4 D5 7 निवेद्याथ स रामस्य —^{b}) Ś1 प्रतिपादन, V1 Dt1 D3 6 T1 Cr k t परिमार्गणे (D3 °ण), D1 °लाभने, D2 T3 प्रतिमार्गणे, Cv m g as in text (for प्रतिपादने) —^{c}) M3 रामम् (for वाक्यम्) Ñ2 B1 D5 7 अन्वर्थतत्त्वज्ञ, V1 अर्थार्थतत्त्वज्ञ, B3 अर्थसुतत्त्वज्ञ, B4 अन्यच्च तत्त्वज्ञ, D1 अन्वर्थ सयुक्त, M3 अन्वर्थमन्वर्थं (for अन्वर्थमर्थज्ञ) ❀ Ck दर्शयित्वेत्यादि, Ct परिमार्गणे उपाय दर्शयित्वा पुनर्वाक्यमब्रवीत् ❀

2 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 गत, B4 मत, Dm1 D8 G3 गिरे, Cg t as in text (for शिव) —^{b}) Ś1 ये त्विमे, Ñ2 V1 B1 3 D5 7 येनैते, B4 येन ते, Dg1 यत्र ते, D1–3 येनेमे, D4 यत्र मे, T2 यत्कृते, G1 यत्रेमे (for यत्रैते) Ñ1 वेद्यता (sic), D8 G3 M1 पुष्पित- (for पुष्पिता) —^{c}) M2 उदीचीं Ś1 D1–3 आस्थाय (for आश्रित्य) —^{d}) V1 B1 3 मनोहरा, Dg1 marg (for मनोरमा) —After 2, G3 ins l 2–3 of 1300*

3 ^{a}) Dg1 T M1 2 Cm -पनस- (for पनसा) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 विल्वा प्रि(Ñ2 V1 B3 4 पि)याला (Ñ1 illeg from याला up to ^{b}, D1 °ल) पनसा —^{b}) Dt1 D6 8 न्यग्रोधप्लक्ष (by transp) Ś1 D1–3 -किंशुका (for -तिन्दुका) —^{c}) Dm1 D8 M3 अश्वत्थ- (for अश्वत्था) —^{d}) Ś1 D2 3 मधूकाश्चतचदना (D3 °धन्वन), Ñ1 चूतान्ये च सहस्रश (sic), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 मधूका धव(V1 वर, D5 7 चव)चदना (B4 [marg also] वञ्जुला) —After 3, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G1 2 M1 2 ins, G3 ins l 1 after 3 and l 2–3 after 2

1300* धन्वना नागवृक्षाश्च तिलका नक्तमालका ।
नीलाशोका कदम्बाश्च करवीराश्च पुष्पिता ।
अग्निमुख्या अशोकाश्च सुरक्ता पारिभद्रका ।

[(l 1) T3 धन्वनागाख्य- (for धन्वना नाग-) Dt1 Dm1 D8 G3 M1 नक्तमालिका —(l 3) T1 2 सरक्ता (for सु°) D6 परिभद्रका, T3 पारिभद्रिका]

4 Ñ2 om 4^{ab} D2 3 repeat 4^{ab} after 5^{ab} —^{a}) D2 (second time) तानि (for तान्) Ñ1 [अ]थ - (illeg) (for [अ]थवा भूमौ) V1 B1 3 4 D5 7 आरुह्य यदि वा भूमौ —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1–3 (D2 3 second time) 5 7 यथासुख, D2 3 (both first time) [अ]थवा सुख, Ct as in text (for च तान्बलात्) —^{d}) Ñ1 Dt1 D6 भक्षयित्वा ❀ Cg तानारुह्य अथवा भूमौ तान् पातयित्वा चेत्यन्वय ❀ —After 4, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 2 ins

1301* तदतिक्रम्य काकुत्स्थ वन पुष्पितपादपम् ।
नन्दनप्रतिम त्वन्यत्कुरवस्तूत्तरा इव ।
सर्वकामफला यत्र पादपास्तु मधुस्रवा ।
सर्वे च ऋतवस्तत्र वने चैत्ररथे यथा ।
फलभारनतास्तत्र महाविटपधारिण । [5]
शोभन्ते सर्वतस्तत्र मेघपर्वतसनिभा ।
(cf 3 69 4) तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वाथवा सुखम् ।
फलान्यमृतकल्पानि लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति ।

[(l 2) Dm1 T1 2 G3 च (for तु) Dg1 Dm1 D4 8 G M1 2 हि, T [ऽ]पि (for तु) —(l 3) Dt1 Dm1 D6 8 G1 सर्वकालफला, Cm g as above K(ed) वृक्षा (for यत्र) Dg1 T3 च (for तु) Dt1 D6 पादपा मधुरस्रवा (for the post half) —Dt1 transp l 4–5 and l 6–7 —(l 4) Dg1 T3 G2 जतवस्,

G 3 76 5
B 3 73 10
L 3 79 5

चङ्क्रमन्तौ वरान्देशाञ्शैलाच्छैलं वनाद्वनम् ।
ततः पुष्करिणीं वीरौ पम्पां नाम गमिष्यथः ॥ ५
अशर्करामविभ्रंशां समतीर्थामशैवलाम् ।
राम सजातवालूकां कमलोत्पलशोभिताम् ॥ ६
तत्र हंसाः प्लवाः क्रौञ्चाः कुरराश्चैव राघव ।
वल्गुस्वरा निकूजन्ति पम्पासलिलगोचराः ॥ ७
नोद्विजन्ते नरान्दृष्ट्वा वधस्याकोविदाः शुभाः ।
घृतपिण्डोपमान्स्थूलांस्तान्द्विजान्भक्षयिष्यथः ॥ ८
रोहितान्वक्रतुण्डांश्च नलमीनांश्च राघव ।
पम्पायामिषुभिर्मत्स्यांस्तत्र राम वरान्हतान् ॥ ९
निस्त्वक्पक्षानयस्तप्तानकृशानेककण्टकान् ।
तव भक्त्या समायुक्तो लक्ष्मणः संप्रदास्यति ॥ १०

(for ऋतवस्) G2 चत्ररथो (sic) (for °रथे) —(l 5) Dm1 D8 T1 2 G1 3 M1 -[आ]नतास्, D1 धरास् (for नतास्) Dm1 D8 T1 2 G3 चैव (for तत्र) —(l 6) Dm1 D8 तरवस्, D4 पर्वतस् (for सर्वतस्) Dm1 D8 G3 महा- (for मेघ-) —(l 7) G1 बलात् (for सुखम्) Dg1 Dm1 D8 T M2 यथासुख, D4 च तान्बलात् (for [अ]थवा सुखम्) —(l 8) M1 सप्रदास्यति] ❀ Cv चूताश्चान्ये च पादपा (Cr 3^{d}) इत्यत पर धवना नागवृक्षाश्च तिलका नक्तमालका । नीलाशोका कदम्बाश्च करवीराश्च पुष्पिता । अग्नि मुख्या अशोकाश्च सुरक्ता पारिभद्रका । तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा च तान्बलात् । फलान्यमृतकल्पानि भक्षयन्तो गमिष्यथ । तदतिक्रम्य काकुत्स्थ वन पुष्पितपादपम् । नन्दनप्रतिम चान्यत्कुरवोऽप्युत्तरा इव । सवकामफला यत्र पादपास्तु मधुस्रवा । सर्वे च ऋतवस्तत्र वने चैत्ररथे यथा । फलभारनतास्तत्र महाविटपधारिण । शोभन्ते सर्वतस्तत्र मेघपर्वतसनिभा । तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा यथासुखम् । फलान्यमृतकल्पानि लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति । इत्येष पाठक्रम प्रायेण कोशेषु लेखकभ्रंशित ❀

5 D1 om 5^{a}–6^{b} D6 om 5^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5 7 G1 M1 सङ्क्र(Ñ1 G1 M1 °क्र)मतौ, Dt1 चाक्रामतां (sic), M3 चक्रमतौ (sic), Cr m g k t as in text (for चङ्क्रमन्तौ) —Ñ1 illeg from वरान् up to शैलाच् in ^{b} Ś1 वनोद्देशान्, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 बहून्देशान् (for वरान्देशान्) —^{b}) Ñ1 वनानि च (for वनाद्वनम्) —After 5^{ab}, D2 3 repeat 4^{ab} —^{c}) Dg1 D6 8 G1 3 M2 3 पुष्करणीं, Cg k as in text (for °रिणीं) Ś1 Ñ2 D2 3 5 7 रम्या, V1 B1 3 4 राम, Dm1 वीर (for वीरौ) Ñ1 तत्र . . (illeg) —^{d}) Ñ1 Dt1 D2 4 6 8 T1 M3 गमिष्यथ (for °ष्यथ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 पंपामासादयिष्यथ (D5 7 °थ), Dg1 T3 पंपामविगमिष्यथ

6 D1 om 6^{ab} (cf. v l 5) —^{a}) Dg1 Cm असकटाम्, T3 असकुलाम् (for अशर्कराम्) Ś1 Ñ1 D2 अविभ्रश्ना, Ñ2 D5 7 च विमला, V1 B3 4 सुनिपुला, B1 सुनिशाला, G(ed) सुसलिला (for अविभ्रशा) —^{b}) Ś1 D2 समतीराम् D5 7 M3 सशैवला, D8 marg, G2 अशाड्वला (for अशैवलाम्) —^{c}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1 3 5 7 -शालूका, V1 सानूका, D2 -शैलूका, T3 -पुलिना (for -वालूका) M1 सजातवालुका राम, M2 नानापक्षिसमाकीर्णां ❀ Cg k t सजातवालूका दीर्घ आर्ष ❀ —^{d}) Ñ1 मडिता, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 -शालिनी, B1 T1 2 -मालिनी (for -शोभिताम्)

7 ^{a}) Dt1 om प्लवा D6 क्रौञ्ची-, D7 om (for क्रौञ्चा) Ś1 तत्र हंसान्प्लवान्क्रौंचान्. —^{b}) Ś1 D1 सारसाश्, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 5 7 सारसाश्, D2 सारसीश्, T3 G3 कुरवाश् (for कुरराश्) D1 रावव (sic) Ñ1 स. . (illeg) श्च राघव —Ś1 om 7^{c}–8, D2 om (hapl) 7^{c}–9^{b} —^{c}) B3 रम्यस्वरा, Dg1 Dm1 D1 6 8 G M1 3 वल्गुस्वना, Cg as in text (for वल्गुस्वरा) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 7 G2 3 विकूजति (for नि°) Ñ1 Dt1 D3 4 M2 वल्गुस्वराणि (D3 M2 °नाश्च) कूजति —^{d}) Ñ1 -गो. . (illeg), M1 -वासिन (for -गोचरा)

8 Ś1 D2 om 8 (cf. v l 7) —^{a}) Ñ1 . . जते (illeg) —^{b}) D4 G3 वयस्या, T1 G1 2 M1 2 भयस्य (for वधस्य) —Ñ1 illeg after वधस्य up to 9^{b} Ñ2 V1 B3 4 Dg1 Dt1 D1 3 5–7 T2 3 पुरा, B1 जगा (for शुभा) —^{c}) V1 मृत- (for घृत-) B3 सूक्ष्मान् (for स्थूलास्) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 द्विजा(V1 .)स्तान् (by transp) Ñ1 V1 B3 Dg1 Dt1 D1 3 4 6–8 T1 2 G1 M2 3 भक्षयिष्यथ

9 D2 om 9^{ab}, Ñ1 illeg for 9^{ab} (cf v l 7 and 8) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 5 7 शकुनाश्चैव (Ś1 D1 °श्चापि), Dt1 D6 Ck t चक्रतुडाश्च, D3 शकलाश्चापि, Cv g as in text (for वक्रतुण्डाश्च) —^{b}) Cg नड- (for नल-) Ś1 पाठीनाश्चैव, Dg1 नटमीनाश्च, D1 बलिनश्चापि, D3 नलिनीश्चापि (for नलमीनाश्च) —^{cd}) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 हत्वा राम वरान्वरान्, Dm1 D8 हत्वा चादाय नित्यश, T1 हत्वा चादाय तान्वरान्, T2 G1 हत्वा चादत्स्व तान्वरान्, G3 हत्वा चाद वरान्परान्, M1 हत्वा चादद्वरान्वरान्, M2 हत्वा चादन्वरान्हतान् (for ^{d}) Ś1 D1–3 पम्पाजलचरान्हत्वा तत्र तत्र(D2 3 राम) वरान्वरान् ❀ Cr परान् श्रेष्ठान् ❀

10 ^{a}) B3 सुनिष्टप्तान् (for अयस्तप्तान्) Ś1 D1 3 निस्तीर्णपक्षान्निष्टप्तान् (D1 °निष्टम्यन् [sic]), Ñ1 विकूलपक्षिनिक्षिप्तान्, Ñ2 B1 4 निष्टप्तपक्षान्निष्टप्तान्, V1 क शूलपक्वान्निष्टप्तान्, D3 निकृत्तपक्षान्निष्टप्तान्, D5 7 निवृत्त(D7 °ष्टप्त) पक्वान्निष्टप्तान्, G(ed) तास्तान्पक्वान्विनिष्टप्तान् —^{b}) Ñ1 अकृशान्नव-, V1 कृपकामक- (sic), B1 अकृष्टा°, B3 अकृशानैक-, M2 अश्रुका° (for अकृशानेक-) T1 -खडकान्

भृशं ते खादतो मत्स्यान्पम्पायाः पुष्पसंचये ।
पद्मगन्धि शिवं वारि सुखशीतमनामयम् ॥ ११
उद्धृत्य स तदाक्लिष्टं रूप्यस्फटिकसंनिभम् ।
अथ पुष्करपर्णेन लक्ष्मणः पाययिष्यति ॥ १२
स्थूलान्गिरिगुहाशय्यान्वराहान्वनचारिणः ।
अपां लोभादुपावृत्तान्वृषभानिव नर्दतः ।
रूपान्वितांश्च पम्पायां द्रक्ष्यसि [illegible] ॥ १३
सायाह्ने विचरन्राम विटपी माल्य[illegible] ।
शीतोदकं च पम्पायां दृष्ट्वा शोकं [illegible] ॥ १४
सुमनोभिश्चितांस्तत्र तिलकान्नक्त[illegible]
उत्पलानि च फुल्लानि पङ्कजानि च [illegible] १५

G 3 76 14
B 3 73 22
L 3 79 14

(for कण्टकान्) —ᶜ) Dg1 T3 भक्ष्यान् (for भक्त्या) T2 समासक्तो (for °युक्तो) —ᵈ) G1 तव दास्यति (for सप्रदास्यति) —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 subst

1302* विचित्य पाणो छित्वा च लक्ष्मणस्ते प्रदास्यति ।

[Ś1 D1 2 निकृत्य वाणैश्, D5 7 विचित्य पाणा (for विचित्य पाणो) Ñ1 विशरयमाना हत्वाथ, D3 निकृष्य पाणो क्षित्वा च (for the prior half)]

—Thereafter Ñ2 D7 read 13^{ab} (followed by 1304*)

11 ᵃ) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 सुख (for भृशं) Dt1 D6 T2 तान् (for ते) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 मास (for मत्स्यान्) —ᵇ) Ñ1 Dm1 D1 2 8 T2 पपाया Ś1 D1 2 पर्णसचये, V1 पद्म°, B4 °सचय, D3 फुल्ल° (for पुष्पसचये) —After 11^{ab}, D5 reads 13^{ab} (followed by 1304*) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 पद्मगध(Ñ1 °ध) सुख, D1 पुष्प°, D2 पुष्पगवसुख, D3 पुण्यगधवह (for पद्मगन्धि शिव) Dm1 D8 G3 स्वादु (for सुख-) V1 B4 अनाविल (for अनामयम्) Ś1 D1–3 सुख(D2 3 °ख) शीतामल लघु, Ñ2 B1 3 D5 7 सुख शीतमनाविल (for ᵈ) M3 पद्मगधी शिवो वायु प्रवाति सुखशीतल

12 B1 om 12^{ab} —ᵃ) Ś1 D1 2 स ततोक्लिष्ट(Ś1 °ष्ट-), Ñ2 V1 B3 4 D5 7 [अ]थ तवा(V1 B3 °व)क्लिष्ट, Dm1 D8 शीतमक्लिष्ट, D3 स ततोत्कृष्ट, D4 वसताक्लिष्ट, T3 च सदाक्लिष्ट, G3 स तमक्लिष्ट, M2 सलिलक्लिष्ट (sic), M3 स तत क्लिष्ट (sic) (for स तदाक्लिष्ट) —ᵇ) Ś1 रूप वैडूर्यसनिभ, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 पानीय भ्रातृवत्सल, D1 रूप्यकाचनसमप्रभ (hypm), D2 तस्या वैडूर्यसप्रभ, D3 रूप्यकाचनसनिभ —ᶜ) Ñ1 D1–3 गृह्य, D6 अद्य, T1 2 अमो (for अथ) Dg1 Dt1 D1 4 T3 G1 2 M2 3 पर्णेण, D3 पर्णस्थ, Cr g k t as in text (for पर्णेन) Ś1 गृहीत्वा पद्मपर्णेण, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 आदाय पद्मिनीपत्रे(B3 °त्रे) —ᵈ) Ñ2 V1 B3 D5 7 प्रापयिष्यति, B1 तव दास्यति (for पाययिष्यति) Ś1 Ñ1 D1–3 पाययिष्यति लक्ष्मण —After 12, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1303* पृषताश्चैव चित्राङ्गानविषाणान्स चारिण ।

[V1 पुष्पिताश्, B1 पिशिताश् (for पृषताश्) V1 विशाखफलचारिण, B1 विमलान्वरचारिण, B3 4 [illegible] (for the post half)]

—Thereafter B3 reads 14^{cd}.

13 Ś1 V1 B1 4 D1 om 13^{a}–14^{b} [illegible] 11^{ab}) 7 read 13^{ab} after 1302* —ᵃ) [illegible] M3 -गुहान (for -गुहा-) —ᵇ) Dt1 D[illegible] वराहान्) —After 13^{ab}, Ñ B3 Dt1 D5–7 [illegible] only of 1304* —Ñ B3 D5 7 om (each) 13^{c}–14^{b}. —For 13^{c}–14^{b}, D2 3 M3 subst 1304*. Dg1 reads 13^{cdef} in marg —ᶜ) G2 लोपाद् (for लोभाद्) —ᵉ) Dt1 D6 स्थूलान्पीताश् (for रूपान्विताश्) Cf Ct पीताअलपान कृतवत

14 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 7 om 14^{ab} (cf. v l 13) —ᵇ) Dg1 विटपीर्, Dm1 T1 3 G2 विटपान, D6 विटपा, T2 M3 Cg विटपीन्, Cv r k t as in text (for विटपी). —For 13^{c}–14^{b}, D2 3 M3 subst, Ñ B3 Dt1 D5–7 ins l 1 only after 13^{ab}

1304* सायाह्ने विचरन्राम दर्शयिष्यति लक्ष्मण ।
ऋषभा इव नर्दन्तो विटपी माल्यधारिण ।

[D2 transp l 1 and 2 —(l 1) D2 [s]भिसृतान्, D3 नि सृतान् (for विचरन्) Ñ2 B3 D5 7 आदर्शयति (for दर्श°) —(l 2) D3 पपाया फल्गानि (for the post half) D2 मपभत्कवकवत्कानपपाया नर्चारिण]

—Thereafter Ñ1 cont

1305* द्वीपिनश्चापि विक्रान्तान्द्विपानपि महाबलान ।

—B3 reads 14^{cd} after 1303* —ᶜ) Dt1 शितोदक D1 तत् (for च) Dg1 T3 पपाया (for पम्पाया) Ś1 D1 2 तत (D2 °त्र) क्रमेण पपा च, Ñ1 सुल्लनपि दृि पपाया, Ñ2 B1 3 4 D5 7 रल्लनुपैतान्पपाया, V1 तल्लोताक पपाया (hypm). —ᵈ) T3 पीत्वा (for दृष्ट्वा) B4 शोकान् (for शोक) Ñ1 प्रहास्यसि, Ñ2 V1 B1 D1 विहास्यसि (for निहास्यसि)

15 ᵃ) D6 चितास्, T3 च ताम्, G1 नतास् (for चितास्) Ś1 Ñ1 D1–3 सुमनो विविधा(D1–3 °भा)स्, M3 सुमनोरचिताम् (for सुमनोभिश्चिताम्) —ᵇ) Dg1 तिलका (for °कान्) Ś1 रक्त- (for नक्त-), Dt1 G3 M1 मालिकान्

G 3 76 16
P 3 73 22
L 3 79 14

न तानि कश्चिन्माल्यानि तत्रारोपयिता नरः ।
मतङ्गशिष्यास्तत्रासन्नृषयः सुसमाहिताः ॥ १६
तेषां भारातितप्तानां वन्यमाहरतां गुरोः ।
ये प्रपेतुर्महीं तूर्णं शरीरात्स्वेदबिन्दवः ॥ १७
तानि माल्यानि जातानि मुनीनां तपसा तदा ।
स्वेदबिन्दुसमुत्थानि न विनश्यन्ति राघव ॥ १८

तेषामद्यापि तत्रैव दृश्यते परिचारिणी ।
श्रमणी शबरी नाम काकुत्स्थ चिरजीविनी ॥ १९
त्वां तु धर्मे स्थिता नित्यं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
दृष्ट्वा देवोपमं राम स्वर्गलोकं गमिष्यति ॥ २०
ततस्तद्राम पम्पायास्तीरमाश्रित्य पश्चिमम् ।
आश्रमस्थानमतुलं गुह्यं काकुत्स्थ पश्यसि ॥ २१

(for -माल°) D1 3 6 M3 तिलका नक्तमालका —For 15[ab], Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

1306* चित्रा सुमनसस्तत्र तिलका कृतमालकाः ।

[Ñ2 D5 7 च तमालका, V1 कुनमालका, B3 कर्णिकारका (for कृतमालका)]

—[c]) D1 उत्फुल्लानि Ñ1 om च (subm) D5 7 प्रफुल्लानि (for च फुल्लानि) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 3 नलिनानि च, D1 नलिनश्चैव (for पङ्कजानि च) —M3 damaged for च राघव Ñ1 रागश (for राघव) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तथा तामरसानि च —After 15, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ins

1307* चक्रवाकबलाकानां सारसानां च वाससाम् ।
रम्यं कारण्डवानां च शब्दं श्रोष्यसि राघव ।
द्रक्ष्यसे पद्मखण्डानि व्याकोपाणि समन्ततः ।
तप्तकाञ्चनवर्णानि दावाग्निसदृशानि च ।

[(l 1) B1 3 4 रामना (for वामनान्) —(l 2) B3 रम्य- (for रम्यं) —(l 3) D1 सदृश्य (for द्रक्ष्यसे)]

16 D4 repeats 16[ab] after 1308* —[a]) D4 (both times) म (for न) M3 damaged for न तानि T1 2 किंचित् (for कश्चिन्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 न तेषां तत्र माल्यानां (B3 मा कश्चित्) —Ś1 om 16[b]–17[c] —[b]) Ñ V1 B1 4 D1–3 5 7 कश्चिद् (for तत्र) Ñ V1 B1 4 Dm1 D1–4 (both times) 5 7 G2 3 Cv r रोपयिता, D8 गोप°, M3 नेच°, L (ed) प्राप°, Cm g k t as in text (for [आ]रोपयिता) B3 रोपयित्वा तदा नरः —After 16[ab], Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 T G M1 2 ins

1308* न च न ग्लानतां यान्ति न च शीर्यन्ति राघव ।

[Dg1 om first च (subm) M2 [ए]व (for वै) Dm1 G M1 2 Cg म्लानतां (for ग्लानतां)]

—[c]) D4 त्वत्र (for तत्र) —[d]) D1–4 G1 2 M2 3 मुनयः, G3 damaged (for ऋषयः) D1 2 शसितव्रता, G3 -समाहिता (for सुसमाहिताः) ❀ Cr k अम्लानाशीर्णकारणं मतङ्गशिष्या इति । Ct अम्लानाशीर्णत्वे हेतुं मतङ्गेत्यादि ❀

17 Ś1 om 17[abc] (cf v l 16) D4 transp [ab] and [cd] —[a]) T3 G3 Ck -[अ]तितप्तानां (for -[अ]भितप्तानां) Ñ1 D1–3 G1 तेषामवृष्ट्या (D3 °मदृष्ट्या) घोरायां, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 अथ तेषामनावृष्ट्यां, M2 तेषामाहारतप्तानां —[b]) V1 रम्यम् (for वन्यम्) D1 2 गुरौ (for गुरोः) —M3 damaged for [c] (except ये). —[c]) D1 पूर्वं (for तूर्णं) ❀ Ct भारेण तप्तानां गुर्वर्थं आह्रियमाणवन्यभारेण तप्तानाम् ❀

18 [a]) V1 तत्रैव (for जातानि) D1 3 T1 2 transp माल्यानि and जातानि Ś1 D2 तानि सर्वाणि माल्यानि —[b]) Ś1 Ñ D1–3 5 7 भावि(Ñ2 D5 7 पूजि)तात्मना, V1 B1 3 4 सु(B1 वि, B1 तु)जितात्मना, D4 G1 3 °सा तदा (for तपसा तदा) —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 -विकीर्णानि, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 -प्ररूढानि (for -समुत्थानि) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–3 शोभयति (Ś1 स्वेदवति, Ñ1 शोभतीव) सरश्च तत् (D1 ता) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शोभयति महत्सरः

19 [a]) Ñ1 राम च (for तेषाम्) Dg1 Dt1 D6 T3 Cm तेषां गतानामद्यापि —[b]) V1 B1 3 4 D5 7 सहचारिणी, T3 पाद° (for परिचारिणी) —[cd]) Ś1 D1–3 तापसी, Ñ2 V1 B1 3 श्रवणा, B1 श्रमणा, D8 श्रवणी (for श्रमणी) Ñ1 transp श्रमणी and शबरी Ñ2 V1 B1 D5 7 transp शबरी and नाम Ñ1 दृश्यते, G3 -स्थ (for काकुत्स्थ) M1 स्थिरजीविनी (for चिर°) D4 शबरी नाम काकुत्स्थ श्रमणी (by transp) चिरजीविनी ❀ Cm दृश्यते पापचारिणीति पाठे अपापचारिणीति छेदः ❀

20 [a]) G1 M2 3 स्थित (for स्थिता) Ś1 D1–3 धर्मपर (Ś1 °रा), Ñ V1 B1 3 4 D5 7 धर्मरत (V1 °तम्), D1 धर्मस्थित (for धर्मे स्थिता) —[b]) Ś1 B4 D1–3 सर्वभूतहिते रतः —[c]) D3 चोपगत (for देवोपम) Ś1 D1 2 रामम्, B1 तत्र, Dt1 om, G1 नाम (for राम) —After 20[c], Ś1 D1 2 ins

1309* अभ्यर्च्य नरपुंगवम् ।
क्षिप्रमेव महाभागा

—[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 M2 3 Ck tp देव-, Cv m t also as in text (for स्वर्ग-) —After 20, Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1310* गच्छ पम्पामितो राम भ्रात्रानेन सह द्रुतम् ।
बहुवृक्षान्वनोद्देशान्पश्यन्पुष्पसुगन्धिनः ।

[(l 1) D1 ध्रुव (for द्रुतम्) —(l 2) Ś1 D1–3 -पुष्पान्, B1 -वृक्ष- (for -वृक्षान्) Ś1 D1–3 सुरभिगन्धिनः (for पुष्पसु°)]

21 M3 om 21 —[a]) B3 अत्र (for ततस्) V1 D4 त, B1 3 4 त्व, D5 7 तु (for तद्) Ś1 D1–3 तत्र त्वं राम पम्पायाः

न तत्राक्रमितुं नागाः शक्नुवन्ति तमाश्रमम् ।
ऋषेस्तस्य मतङ्गस्य विधानात्तच्च काननम् ॥ २२
तस्मिन्नन्दनसंकाशे देवारण्योपमे वने ।
नानाविहगसंकीर्णे रंस्यसे राम निर्वृतः ॥ २३

ऋष्यमूकस्तु पम्पायाः पुरस्तात्पुष्पितद्रुमः ।
सुदुःखारोहणो नाम शिशुनागाभिरक्षितः ।
उदारो ब्रह्मणा चैव पूर्वकाले विनिर्मितः ॥ २४ G 3 76 30 B 3 73 32 L 3 79 27

Ñ1 ततस्तद्द्रष्टुधा राम —^{b}) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 आसाद्य (for आश्रित्य) —^{c}) Dm1 आश्रम (for आश्रम) M1 अनिल (for अतुल) —^{d}) Ś1 D1 3 रम्य, Ñ1 शून्य, D2 राम (for गुह्य) Ś1 Ñ1 D1–3 द्रक्ष्यसि (for पश्यसि) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 शून्य द्रक्ष्यसि राघव ※ Cv स्वर्गलोकं गमिष्यन्तीत्यत पर ततस्तद्राम पपायास्तीरमाश्रित्य पश्चिमम् । आश्रमस्थानमतुलं गुह्यं काकुत्स्थ पश्यसीत्येष श्लोकः कोशेषु प्रायेण लेखकैः भ्रशित. ※—After 21, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 ins

1311* तत्रासन्यज्ञपात्राणि परित्यक्तानि मानद ।
स्थालीषु पचता तत्र दृष्ट्वा नीवारतण्डुलान् ।
पिप्पलीलवणाभ्यां च मत्स्यान्सम्पादयिष्यथ ।
प्रभूततण्डुलीयं हि पिप्पलीप्रततं वनम् ।

[(l 1) B3 अत्र (for तत्र) Ś1 न्यस्तानि पत्राणि, Ñ1 सन्यस्य पा° (for [आ]सन्यज्ञपा°) Ś1 Ñ1 D1–3 प्रतिभक्तानि राघव (for the post half). —(l 2) Ś1 D2 3 पचतस्, D1 पश्यतस् (for पचतां) Ñ1 आ ना स्थालीषु पचता (sic), B1 स्थाने दृष्ट्वा प्रपचता (for the prior half) Ñ1 भृष्टान्, B4 दिष्टान् (for दृष्ट्वा) B1 तत्र भृष्टांश्च तण्डुलान् (for the post half) —(l 3) V1 -चरणाभ्यां, D2 -मरिचाभ्यां (for -लवणाभ्यां) Ñ2 सन्नोदयिष्यथ, B3 °ष्यति (for सम्पादयिष्यथ) Ś1 D1 2 वन सम्प्रापयिष्यथ (Ś1 °त), Ñ1 D3 मास समाप (D3 °याच) यिष्यथ (for the post half) —(l 4) Ś1 D1 7 प्रभूत, Ñ1 तत्राप्य (for प्रभूत-) B3 -तण्डुलीय, B4 भवनीय (for -तण्डुलीयं) Ś1 Ñ1 D1–3 7 -प्रभवं वनं, B1 -वनसंयुतं (for प्रतत वनम्)]

22 ^{a}) Ś1 D1 2 तद्, Ñ V1 B3 4 D3 5 7 M3 तम्, Cv p g t as in text (for तत्र) B1 क्रमितुं (for [आ]क्र°) —^{b}) Ś1 वनाश्रम, Ñ1 हि चा°, Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 5 7 वराश्रम, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G3 Cm t तदाश्रम (Dt1 D6 Ct °मे), D1 ममा°, Cg as in text (for तमाश्रमम्) ※ Cv नागाक्रमणप्रसगस्य हेतुमाह विविधास्तत्र वै नागा वने तस्मिंश्च पर्वते इति । अत्रान्येपि केचन श्लोकास्सन्ति । ते प्रायिका इति न प्रदर्श्यन्ते ※—After 22^{ab}, Dg1 Dm1 D4 8 T G3 ins, while G2 M1 ins after 22

1312* विविधास्तत्र वै नागा वने तस्मिंश्च पर्वते ।

[After नागा, D4 erroneously repeats from 22^{b} up to नागा in 1312*]

—After 22^{ab}, M2 ins 1314*

—^{c}) D1 मन्ये पूज्य- (for ऋषेस्तस्य) D4 प्रभावाच्च (for मतङ्गस्य) —^{d}) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 विधि (B1 °चित्र) तच्च, D1–3 विधान तत्र (D2 °स्य, D3 °च), D4 प्रभूत तत्र, G1 प्रभावात्तच्च, M1 विधानात्तत्र, M2 मतिधानाच (for विधानात्तच्च) Ś1 D1–3 तादृश (for काननम्) B1 विविध स्थानमुत्तम —After 22, Dg1 Dt1 D6 T G1 ins

1313* मतङ्गवनमित्येव विश्रुतं रघुनन्दन ।

23 ^{a}) G1 अस्मिन् Ś1 D1–3 तस्मिन्पुष्पितसंकाशे (D1 °संकाशे) तु —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 -[अ]रण्यसमे, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 -[अ]रण्यनिभे (for -[अ]रण्योपमे) —^{c}) B3 D1 विहग- (for विहग-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 सङ्कुटे (for संकीर्णे) —^{d}) G3 निर्वृत (for °त) Ś1 नष्टशोका भविष्यत, Ñ1 न (illeg) गमिष्यथ, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 न यास्येत्र जरा नर, D1–3 नष्टशोको भविष्यसि

24 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 Cm g ऋष्यमूक (for °कस्तु) Ñ1 तु, T1 2 M1 च (for तु) Ś1 D1–3 पपाया (for °या) —^{b}) Ś1 D1–3 पर्वत (D3 °त) (for पुरस्तात्) Ś1 D1 2 -द्रुम (for द्रुम) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–3 5 7 सु (B1 4 स) दुर्ग- (for सुदु ख-) Ś1 -[आ]रोहण, Ñ1 Dm1 D1 2 8 -[आ]रोहण, D4 -[आ]रोपणो (for [आ]रोहणो) Ś1 V1 B1 3 D1 4 G1 2 राम, Dg1 Dt1 D6 T3 चैव (for नाम) —^{d}) D2 M3 -[अ]भिरक्षित (for -[अ]भिरक्षित) Ś1 D1 शिशुमारो (D1 °नागो) भिरक्षति —After 24^{cd}, Ñ1 D3 G1 M2 (repeats in its proper place) 3 Cl read 26^{ab} —After 24^{cd}, Dm1 D8 G2 M1 ins, Ñ B3 D1–3 5 7 ins after 1315*, V1 B1 4 ins after 24 G1 ins after 26^{ab}, M2 ins after 22^{ab}

1314* महात्मभिर्महाभागैर्भिर्वितस्तत्र द्विजातिभि ।

[Dm1 D8 G3 महात्मभिर्, D2 °भाग्यै, D3 °भाग (for महाभागैर्) Ñ2 चिन तत्र, Dm1 D8 G1 3 वृतो नित्यं, D1–3 सेवितः, M1 सेवितस्तत्र, M2 विनो नित्यं, K (ed) सेवितः (for र्भिर्वितस्तत्र)]

—Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 read 24^{ef} after 25 (transp) —^{ef}) D3 उदारैर्, D4 उदारो (for उदारो) Ñ1 ब्रह्मशाप्य (sic), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 ब्र (V1 D7 ब्रा) ह्मणास्य, D3 ब्राह्मणनित्य, M1 ब्रह्मणा तद्वत् (for ब्रह्मणा चैव) Dt1 D6 M3 [ऽ]भिनिर्मित (for विनि°) Ñ V1 B1 3 4 D5 7 पूर्वकालाभिनिर्मित (D3 °नर्मित) (for ^{f}) Ś1 D1 2 ब्रह्मणा नन्दयन्तस्य पूर्वकालाभिनिर्मित (D1 °तात्) —After 24, Ñ B3 D5 7 ins, Ś1 D1–3 ins after 25

G 3 76 29 B 3 73 33 L 3 79 29 शयानः पुरुषो राम तस्य शैलस्य मूर्धनि ।
यत्स्वप्ने लभते वित्तं तत्प्रबुद्धोऽधिगच्छति ॥ २५
न त्वेनं विषमाचारः पापकर्माधिरोहति ।
तत्रैव प्रहरन्त्येनं सुप्तमादाय राक्षसाः ॥ २६
ततोऽपि शिशुनागानामाक्रन्दः श्रूयते महान् ।
क्रीडतां राम पम्पायां मतङ्गारण्यवासिनाम् ॥ २७
सिक्ता रुधिरधाराभिः संहत्य परमद्विपाः ।
प्रचरन्ति पृथक्कीर्णा मेघवर्णास्तरस्विनः ॥ २८
ते तत्र पीत्वा पानीयं विमलं शीतमव्ययम् ।
निवृत्ताः संविगाहन्ते वनानि वनगोचराः ॥ २९
राम तस्य तु शैलस्य महती शोभते गुहा ।
शिलापिधाना काकुत्स्थ दुःखं चास्याः प्रवेशनम् ॥ ३०

1315* एष धर्मपरं सद्भिस्तपस्विभिरलंकृत ।

[Ñ2 B3 D5 7 राम (for एष) B3 धनपरो, D2 धर्मे परे (for धर्मपरे) Ñ2 B3 D5 7 नित्य (for सद्भिः) D1 अलकृत, D3 सुसंवृत (for अलकृत) Ñ2 B3 D5 7 महर्षिभिरतद्रित (for the post half)]

25 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 transp 25 and 26 (including star passages) —^{a}) Ñ1 स्वय च (for शयान) Ñ1 M3 मध्ये, D1 नाम (for राम) —^{b}) B3 तत्र (for तस्य) —^{c}) Ñ Dt1 D3-6 य (for यत्) Ś1 चित्र, M3 चित्त (for वित्त) —^{d}) M3 तत्प्रसुप्तोधिगम्यति (sic) ❀ Cv शयान पुरुष इत्यादिना। अस्य श्लोकस्यानन्तर "न त्वेन विषमाचार पापकर्माधिरोहति" इत्येतदर्धं द्रष्टव्य पूर्वेन प्रमादाल्लिखितम् ❀

—After 25, Ś1 D1-3 ins 1315*, while Ñ2 B4 D5 7 ins

1316* महर्षिसेवित पुण्य पुण्यकृद्भिरलकृत ।

—After 25 (transp), Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 (Ñ2 B4 D5 7 preceded by 1316*) read 24^{ef}, while G1 M3 ins 1317* after 25

26 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 transp 25 and 26 (including star passages) Ñ1 D3 G1 (followed by 1314*) M2 (repeats here) 3 Ck read 26^{ab} after 24^{cd} —^{a}) Ś1 D2 न च त, M3 यस्तु त (for न त्वेन) —^{b}) Ñ1 [अ]विगच्छति (for [अ]धिरोहति) —For 26^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D1 3 5-7 subst, Ś1 D2 T2 G2 M1 ins after 26^{ab}, while G1 M3 ins after 25

1317* यस्तु त विषमाचार पापकर्माधिरोहति।

[V1 ततस्त, Dt1 D6 G1 यस्त्वेन, G2 यत्मत्य (for यस्तु त) V1 B1 3 D3 [अ]भिरोहति, B4 [अ]तिरोहति (for [अ]-धिरोहति)]

—^{cd}) D6 तत्रैव Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 [आ]शु हरत्येन, D6 प्रभवत्येन (for प्रहर°) Ś1 तत्र चैन हरत्याशु (for ^{c}) D7 आज्ञाय Ñ1 तत्रैवोपसोन्यत्र सुप्तो नीयेत राक्षस (subm)

27 ^{a}) Dg1 Cg तत्रापि, D3 एतस्मिन्, G2 ततोस्मिन् (for ततोऽपि) Ś1 ततो हि शिशुमाराणा, Ñ1 तस्मिन्शिशूना नागाना, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तत्रै (V1 °ये)व निशि नागाना, D2 ततोभि शिशुन नाम्ना (sic) —^{b}) Ś1 निर्हादश्च, Ñ1 D3 निनाद, D1 2 निक्र(D2 °क्रु)द (for आक्रन्द) —^{c}) V1 तत्र (for राम) —^{d}) Ñ2 V1 B1 3 4 Dt1 D5-7 -[आ]श्रम- (for -[अ]रण्य-) G(ed) सनिवे (for -वासिनाम्)

28 ^{a}) V1 सिक्तो, Dt1 D5 6 Cr kp t सक्ता, M3 सिक्त्वा, Cm g as in text (for सिक्ता) Ś1 D1 2 परम, Ñ1 D3 सलिल- (for रुधिर-) —^{b}) Ś1 M2 Cg सहृत्य, Ñ2 सहते (sic), D1 सहस्र (sic), Cv r m k t as in text (for सहत्य) Dg1 परम द्विपा, D4 G2 M2 3 किल सर्वश, M1 परमान्द्विजान् (for परमद्विपा) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 हत्वान्योन्य वन (V1 महद्)द्विपा (B3 °पान्) —^{c}) Ś1 D1-3 प्रसरति, M3 प्रह° (for प्रच°) Ś1 D1-3 तीर्थे, M2 क्षीणा (for कीर्णा) Ñ1 प्रशक्ता - पृथक्की (illeg), Ñ2 B1 3 4 D5 7 पृथक्तीर्थानि गाहते, V1 पूतास्तीर्थानि गाहते —^{d}) Dt1 om मेघवर्णास् V1 तपस्विन (for तर°) ❀ Cr k चरन्ति पृथक् प्रकीर्णाश्चरन्ति।, Cm अत एव रुधिरधाराभि सिक्ता पृथक्कीर्णा सचरन्तीति योजना।, Ct सचरन्ति पृथक्कीर्णाश्चरन्ति ❀

29 ^{b}) Dt1 D6 चारुशोभन, Dm1 D3 G3 M1 शीतल सुख, D1 G1 M2 शिव° (for शीतमव्ययम्) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-3 5 7 रज प्रक्षाल्य चागज (Ś1 चात्मज, Ñ1 चात्मन, D3 रोमज) —After 29^{ab}, Dt1 D6 ins

1318* अत्यन्तसुखसस्पर्शं सर्वगन्धसमन्वितम् ।

—^{c}) B4 Dg1 Dm1 D6 8 निर्वृता, G3 damaged (for निवृत्ता) Ś1 B1 D3 परिगाहते, Ñ1 D1 प्रविगाहति, Ñ2 V1 D5 7 प्रतिगाहते, B3 4 D2 प्रविगाहते —After 29, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G2 3 M ins

1319* ऋक्षाश्च द्वीपिनश्चैव नीलकोमलकप्रभान् ।
रुरूनपेतानजयान्दृष्ट्वा शोक जहिष्यसि ।

[(l 1) D4 G2 M2 3 ऋक्षाश् (for ऋक्षाश्) D4 G2 M2 3 -प्रभा (for -प्रभान्) —(l 2) G3 M3 कुरून् Dg1 D4 8 M2 अपेतापच (D8 °न)यान्, Dm1 G3 M3 अपेताप°, G2 °चयान् (for अपेतानजयान्) T1 2 रुरूनातभयाश्चैव, T3 रुरूश्च गवयाश्चापि (for the prior half) Dg1 T1 3 त्यजिष्यसि (Dg1 °ति), Dt1 D4 G3 जहास्यसि, D6 प्रहास्यसि, T2 विनेष्यसि, G2 गमिष्यसि, M1 3 जयिष्यसि, M2 वि° (for जहिष्यसि).]

30 ^{a}) Ś1 D1-3 [ए]व, V1 om (subm) (for तु). —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1-5 7 G2 M2 3 शोभना (for

तस्या गुहायाः प्राग्द्वारे महाञ्शीतोदको ह्रदः ।
बहुमूलफलो रम्यो नानानगसमावृतः ॥ ३१
तस्यां वसति सुग्रीवश्चतुर्भिः सह वानरैः ।
कदाचिच्छिखरे तस्य पर्वतस्यावतिष्ठते ॥ ३२
कबन्धस्त्वनुशास्यैवं तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
स्रग्वी भास्करवर्णाभः खे व्यरोचत वीर्यवान् ॥ ३३
तं तु खस्थं महाभागं कबन्धं रामलक्ष्मणौ ।
प्रस्थितौ त्वं व्रजस्वेति वाक्यमूचतुरन्तिकात् ॥ ३४
गम्यतां कार्यसिद्ध्यर्थमिति तावब्रवीच्च सः ।
सुप्रीतौ तावनुज्ञाप्य कबन्धः प्रस्थितस्तदा ॥ ३५
स तत्कबन्धः प्रतिपद्य रूपं
वृतः श्रिया भास्करतुल्यदेहः ।
निदर्शयन्राममवेक्ष्य खस्थः
सख्यं कुरुष्वेति तदाभ्युवाच ॥ ३६ G 3 70 0 B 3 73 10 L 3 79 40

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

शोभते) D2 marg, D4 शुभा (for गुहा) —c) Dm1 T3 M3 शिलाभिवाना Ś1 D1 2 निस्तीर्णा (for काकुत्स्थ) —d) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 दुर्गं, Ñ1 तस्माद् (for दु:ख) Ñ1 दिव्य, Dm1 D8 तस्या (for चास्या) Dg1 प्रवेशने (for °नम्) ☙ Cm शिलापिधानेति गुहानामेति ज्ञातव्यम्।, Ct शिलापिधानेति गुहानामेति तीर्थं विशेषणमित्यन्ये ❧

31 a) D4 G1 2 M2 3 तस्या गुहाया B1 पूर्द्वारे, B3 (before corr) प्राकारे, Dm1 D8 G1 3 प्राग्भागे, D4 G2 M3 वृद्धाया (for प्राग्द्वारे) —b) Ñ2 D5 7 स्फीतोदको (for शीतो°) —c) B1 D3 पुष्प (for -मूल-) D3 फले (for -फलो) Ś1 D1–3 काम्यो (for रम्यो) G2 Cg फलमूलान्वितो रम्यो —d) V1 नानापक्षि, B1 4 D5 7 नानोरग, B3 नानारस, D1 3 नानागुण, D4 G1 2 M नानामृग- (for नानानग) Ś1 V1 D1–3 समन्वित, Dt1 D6 °कुल, M1 गणायुत (for -समावृत)

32 a) Ś1 Ñ1 D1–3 तस्मिश्चरति, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 तस्मिन्वसति (for तस्या वसति) Dt1 D6 धर्मात्मा (for सुग्रीवश्च) —b) Dt1 D6 सुग्रीव (for चतुर्भि) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 5 7 सचिवै सह(D2 °र्वृत), D3 वानरं सह (by transp) (for सह वानरं) —c) G2 शिखर (for °रे) Ś1 रम्ये (for तस्य) —d) Ś1 Ñ1 B3 4 Dt1 D2 6 T1 2 Ct [अ]पि(Ś1 D2 [अ]त, B4 [अ]धि)तिष्ठति(T2 °ते), V1 [अ]वतिष्ठत, M3 [अ]नु° (for [अ]वतिष्ठते) ☙ Cr कदाचित्तस्य शिखरेपि अपिशब्दादधश्च तिष्ठन्ति।, Ck कदाचित्तस्य शिखरेपि तिष्ठति । अपिशब्दादधश्च तिष्ठति ❧ —After 32, Ś1 D1–3 ins

1320* भ्राता निरस्त क्रुद्धेन तेन सख्य विधीयताम्।

33 a) Ś1 D1–3 [अ]नुशिष्य(D2 °ष्ये)वम्, D4 G1 2 M2 [अ]नुदिश्यव (for [अ]नुशास्यैव) —b) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1–3 7 उभौ तौ (by transp), B1 शुचौ तौ, D5 तुभौ तौ (for तावुभौ) —c) B1 4 अग्नि, D4 सर्वे, M1 स्रग्विद् (for स्रग्वी) B1 M2 वर्णाभि, Dm1 (before corr) -वर्णाभे (for -वर्णाभ) —d) Dt1 om खे (subm) V1 B1 4 D3 5 7 व्यराजत (for व्यरोचत) D3 रूपवान् (for वीर्य°) Ñ1 खे मेव्योप्सरसा गण, D1 खेचरो वन वीर्यवान्

34 D3 om 34ab —a) Ś1 D1 2 त(D1 म) थितस्थ Ñ1 महाभागो, Dg1 D4 T3 G1 M1 °बाहु (for महाभाग) —b) V1 भ्रातरो, Dt1 D6 तावुभौ (for कबन्ध) —V2 resumes from ° —c) V1 प्रतीतौ, B1 स्वस्ति ते, Dm1 D8 प्रस्थितस्(D1 °त) (for प्रस्थितौ) Ś1 Ñ2 V2 D1–3 5 ता, Ñ1 illeg, V1 B3 4 श्रो, B1 [स]स्तु, D7 om, M3 त (for त्व) Ś1 D1–3 महाभागो, Ñ1 चतुर्थान्त (sic), Ñ2 V1 B4 D5 7 व्रजावेति, B1 प्रयाहीति (for व्रजस्वेति) Cvp as in text for ° —d) Dg1 Dt1 D6 T1 2 Cg k t अंतिके, Cm as in text (for अन्तिकात्) Ñ1 सुरप रद देशमाक्रम, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 राघवो वाक्यमूचतु

35 a) B1 4 D4 -सिद्धार्थम् (for -सिद्ध्यर्थम्) —b) Ñ1 D4 M2 तदा, Dg1 T1 3 G2 वच, Dt1 Dm1 D6 8 T2 G1 3 M3 Ck स च(by transp) (for च स) Ś1 D1–3 इति तौ मत्स्यसगरौ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 इत्युक्ता(V2 °क्त्वा)च ततो दनु —c) Ñ1 तमनुज्ञाप्य, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तद(B1 ताव)नुज्ञातो (for तावनुज्ञाप्य) Ś1 D1–3 अनुज्ञाप्य कबध तु —d) Ś1 D1–3 त(D1 3 तो) प्रीतो (for कबन्ध) Ś1 D1 3 प्रस्थितो, D2 स्वस्तिन (for प्रस्थितस्) Ñ1 कबन्ध प्रस्थितावुभौ, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 दनु सपूज्य जग्मतु

36 a) Ś1 Ñ2 V1 D2 3 5 7 M1 तत, G3 स स्व, M2 स त, Cv m g k t as in text (for स तत्). Ñ1 प्रतिपाद्य, Ñ2 B1 4 D5 7 प्रतिलभ्य, V1 B3 °गृह्य (for प्रतिपद्य) Ñ1 पद (sic) (for रूप) —b) Dg1 वृत्त, M1 व्रत (for वृत) Ś1 D1–3 श्रियान्वितो(D1 °त), Ñ1 श्रियानल, M3 श्रिया वृतो (by transp) (for वृत श्रिया) B3 Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 G2 भास्वर- (for भास्कर-) Ś1 D2 3 -समितेजसा, Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 -देवरूप, V1 -तुल्यरूप, Dg1 D6 T3 सर्वेन्द्र, Dt1 Dm1 D8 G3 सर्वदेह, D1 सनिभाजसा, D4 G1 M2 3 रूप-

७०

G 3 77 2
B 3 74 1
L 3 80.3

तौ कबन्धेन तं मार्गं पम्पाया दर्शितं वने ।
आतस्थतुर्दिशं गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजौ ॥ १
तौ शैलेष्वाचितानेकान्क्षौद्रकल्पफलद्रुमान् ।
वीक्षन्तौ जग्मतुर्द्रष्टुं सुग्रीवं रामलक्ष्मणौ ॥ २
कृत्वा च शैलपृष्ठे तु तौ वासं रघुनन्दनौ ।
पम्पायाः पश्चिमं तीरं राघवावुपतस्थतुः ॥ ३

तेजा, G2 -तुल्यतेजा, M1 वर्णदेह (for -तुल्यदेह) —c) Ñ1 (with hiatus) निदर्श्य रामाय, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निदर्शयन्नामम्, G2 निदर्शयन्मार्गम् (for निदर्शयन्नामम्) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 उपेत्य, D4 उदार्य-, G1 2 M2 3 उदार- (for अवेक्ष्य) D4 G1 2 M2 3 वीर्यं. Cm as in text (for खस्थ) Ś1 D1-3 तदात्मरूप समवे(Ś1 °वी)क्ष्य राम(Ś1 रूप, D3 खस्थ) —d) Ś1 ततोऽभि, B1 तथेति, M1 तदा हि (for तदाभि-) ❀ Cv निदर्शयन् मार्गादि। अत्र सर्गेऽपि आदिशब्दाचिना लकारेण वक्तव्ये भविष्यदर्थवाचिना लकारेण भक्षयन्तौ गमिष्यथ इत्यादि यन्निर्दिशति कबन्ध तत्पूर्वसंग सुग्रीव एव करिष्यतीत्युक्तस्य भविष्यदर्थस्य प्रामाण्याय कथितम्। पुनरनन्तरत एव कबन्धोक्तप्रकारेण तत्तथानुभवन्तौ सुग्रीवोऽप्येवमेव करिष्यतीति कबन्धवचन प्रमाणीकरिष्यत ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 कबन्धसंदेश, Ñ1 सुग्रीवकीर्तन, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 कबन्धोपदेश (Ñ2 °धोदेश, V1 °श), D1 2 कबन्धवाक्य, D3 कबन्धादेश —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 79, V1 D4 76, V2 83, B4 80, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 73, D1 77, D3 82, M3 74 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

70

M1 begins with श्रीरामाय नम

Before 1, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1321* तत कबन्ध खगत खगवी भास्करदर्शन ।
जगामामन्त्र्य काकुत्स्थौ शुभ भवनमात्मन ।

[(l 1) Ś1 D1-3 खगम, B1 प्रख्यात (for खगत) Ś1 Ñ1 D1-3 -सन्निभ (for -दर्शन) —(l 2) B1 D2 काकुत्स्थ (for काकुत्स्थौ) —Ś1 om (hapl) from the post half of l 2 up to the prior half of l 1 of 1322*]
—Thereafter, Ś1 D1-3 cont

1322* तत कबन्धे काकुत्स्थौ प्रयाते स्वभ्यलंकृते ।
विमानस्थे दिव तस्मिन्निस्मय परम गतौ ।

[(l 1) D1 [अ]ति- (for [अ]भि-) D3 प्रयातमुपलक्ष्य तौ (for the post half) —(l 2) D1 3 याने (for तस्मिन्)]

1 b) D4 M3 पपाया (for पम्पाया) M1 दर्शिते (for °त) D6 वन (for वने) Ñ1 पपाया दर्शितावुभौ —c) Ñ1 प्रजग्मतुर्, Cm g प्रतस्थतुर्, Ct as in text (for आतस्थतुर्). M3 प्रततस्थुर्दिश प्राप्य —d) Ñ1 प्राची दशरथात्मजौ

❀ Cv तौ कबन्धेन तन्मार्गं पम्पाया दर्शित वने। आतस्थतुर्दिश गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजाविति सम्यक्पाठ, Cr k नाविति। य कथित त कथित मार्गमिति योजना ❀ —For 1cd, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1323* आदाय तस्थतु प्राचीं दिश दशरथात्मजौ ।

[Ñ2 B4 D5 7 आज्ञाय (for आदाय) V B4 जग्मतु, B1 प्रस्थिता (for तस्थतु) B3 (also) तत्र (for प्राचीं) B3 तदा (for दिश)]

—For 1, Ś1 D1-3 subst

1324* त कबन्धोदित मार्गं पम्पाया वीक्ष्य तौ वने ।
अगच्छता दिश प्राचीं पद्वया दशरथात्मजौ ।

[(l 1) D1 3 तौ (for त) D1 कबधकृत D1 त वने, D3 तद्वन (for तौ वने) —(l 2) D3 प्रतस्थतुर् (for अगच्छता)]

2 a) Ñ1 [आ]वृतानेकान्, Ñ2 [आ]चितान्देशान्, D2 3 M1 [आ]चितान्वृक्षान्, G2 [आ]चितान्वन्यान्, Cg t as in text (for [आ]चितानेकान्) Ś1 तौ स्थलेष्वाचितान्वृक्षान्, V B1 3 4 D5 7 तौ शैलेरा(D5 7 °लर)चितान्देशान्, D1 तौ शैलेष्वाचितान्वृक्षान् —b) V2 -कल्पान्, Dt1 D6 Ct -पुष्प-, Cv m g as in text (for -कल्प-) Ś1 D1 2 M1 फलान्बहून्, B1 -मधुद्रुमान्, D3 रसान्बहून्, Cv m g फलान्द्रुमान् (for -फलद्रुमान्) V1 क्षौद्रकल्पान्महाविपान् (sic) —c) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 त्वरितौ (V °त), D4 G1 2 M3 पश्यतौ, Cg as in text (for वीक्षन्तौ) Ś1 D1-3 वीक्ष्यमाणौ तदा (Ś1 गतौ) द्रष्टु

3 a) B1 गत्वा (for कृत्वा) V1 B3 4 Dt1 D1 4 6 T3 G2 तु, Cg as in text (for च) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तौ (for तु) M1 transp च and तु Dg1 D3 कृत्वा तु तौ शैलपृष्ठे, D2 कृत्वा शैलेयपृष्ठे तौ ❀ Cv शैलपृष्ठे स्थिति सम्यक् ❀ —b) Dg1 वास च (for तौ वास) D4 T रामलक्ष्मणौ (for रघुनन्दनौ) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 वासमेका निशा तत, Ñ1 तौ निवासा ते बहून् —After 3ab, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 ins

1325* प्रभाताया पुनर्वीरौ जग्मतु प्रथमेऽहनि ।
तौ गत्वा दूरमध्वान विचित्रवनभूषितम् ।

[(l 1) Ś1 D1-3 ततस्तौ तु, V1 तु तौ वीरौ (for पुनर्वीरौ) Ś1 D2 निशाया प्रथमे गते (D2 °मेऽहनि), D1 निशाया प्रथमोऽजस, D3 निशाया प्रकटेऽहनि (for the post half) —Ś1 om (hapl ?) l 2-3cd —(l 2) D1-3 गत्वा सुदू (D1 व्यचरद्) रमध्वान (for the prior half) B3 4 -शोभित (for -भूषितम्)]

तौ पुष्करिण्याः पम्पायास्तीरमासाद्य पश्चिमम् ।
अपश्यतां ततस्तत्र शबर्या रम्यमाश्रमम् ॥ ४

तौ तमाश्रममासाद्य द्रुमैर्बहुभिरावृतम् ।
सुरम्यमभिवीक्षन्तौ शबरीमभ्युपेयतुः ॥ ५

तौ तु दृष्ट्वा तदा सिद्धा समुत्थाय कृताञ्जलिः ।
पादौ जग्राह रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमतः ॥ ६

तामुवाच ततो रामः श्रमणीं संशितव्रताम् ।
कच्चित्ते निर्जिता विघ्नाः कच्चित्ते वर्धते तपः ॥ ७

कच्चित्ते नियतः कोप आहारश्च तपोधने ।
कच्चित्ते नियमाः प्राप्ताः कच्चित्ते मनसः सुखम् ।
कच्चित्ते गुरुशुश्रूषा सफला चारुभाषिणि ॥ ८

रामेण तापसी पृष्टा सा सिद्धा सिद्धसंमता ।
शशंस शबरी वृद्धा रामाय प्रत्युपस्थिता ॥ ९   G 3 77 12 B 3 71 10 L 3 [illegible] 1,

—^{c}) D3.4 पपाया (for °या) G1.2 M3 देश (for तीर) D2 पपाया पश्चिमे तीरे —^{d}) Ñ1 Dg1 D4 T1.2 -जग्मतु, Ct as in text (for -तस्थतु) Dm1 D8 उपतस्थतु (metri causa) राघवा, D1-3 उपविष्टौ च राघवौ, G M2.3 राघवौ समुपस्थितौ, M1 उपास्थाता च राघवौ

4 ^{a}) G1.2 M2.3 पुष्करिण्यास्तु पपायाम् —^{b}) Dg1 D3 आश्रित्य (for आसाद्य) —^{c}) D2.3 ददर्शतुस् (for अपश्यता) Ś1 ददर्शतुस्तत्र तत्र, Ñ2 V B1.3.4 D5.7 ततो ददृशतुस्तत्र, D1 प्रन्दर्शतु ~ तत्र —^{d}) G1 M2 शबरीमाश्रमस्थिता

5 M2.3 om (hapl ?) 5 —^{a}) D4 T1.2 तदा (for तम्) —^{b}) B4 आचित, D5.7 अन्वित (for आवृतम्) —Ś1 om 5^{cd}–7^{ab} —^{c}) Ñ2 V B3.4 अभिपश्यतो, Dg1 G2 अभिवीक्ष्यन्तौ, B1 अरण्यमभिपश्यता, D1.3 वीक्ष्य (D1 अवेक्ष्य [by pm])माणौ भृशा रम्य —^{d}) Ñ1 उपजग्मतु, D8 अभ्युपेययु, L(ed) अभिपेततु (for अभ्युपेयतु)

6 Ś1 om 6 (cf v l 5) —^{a}) V B1.3.4 D5.7 दृष्ट्वा सा, Dt1 Dm1 D6.8 दृष्ट्वा तु (by transp), Cg च दृष्ट्वा (for तु दृष्ट्वा) Ñ1 [न]थ सा, M2.3 तत (for तदा) V1 दृष्ट्वा, B1 तत्र (for सिद्धा) G1 तत स्निग्धा —^{b}) D1-3 अभ्युत्थाय (for समुत्थाय) G1 M2 तूर्णमुत्थाय सा तदा —^{c}) Ñ V2 B1 D1-3.5.7 रामस्य जग्राह (by transp) (for जग्राह रामस्य) V1 Dm1 D4.8 T1.2 G1.3 M1.2 रामस्य पादौ जग्राह —^{d}) D1-3 धर्मत (for धीमत) —After 6, Dg1 Dt1 Dm1 D4.6.8 S ins

1326* पाद्यमाचमनीयं च सर्वं प्रादाद्यथाविधि ।

[M1 [illegible] (damaged) Dm1 D8 G3 तु (for च) G2 [illegible]प्रदाय (for सर्वं प्रादाद्)]

7 Ś1 om 7^{ab} (cf v l 5) —^{b}) Ñ2 V B1.3.4 D1-3.5.7 शबरीं (for श्रमणीं) Ñ2 V B1 D1-3.5.7 शंसितव्रता, Dt1 D6 धर्मसंस्थिता (for संशितव्रताम्) —After 7^{ab}, B4(m) reads 8^{ef}. —D6 om (hapl) 7^{cd}–8^{cd} —^{c}) D1-3 निर्जिता, M1 damaged (for निर्जिता) —^{d}) B1 D4 वर्तते (for वर्धते) S1 शबरी च समुद्दया (corrupt)

8 D6 om 8^{a-d} (cf v l 7) V1 B3 om (hapl) 8^a–8^d. —^{a}) G1 निहत (for नियत) D4 T1.2 क्रोध, Cr m k t as in text (for कोप) —^{b}) G1 (after corr as in text) M2 -वने (for -वने) —For 8^{ab}, Ś1 D1-3 subst

1327* कच्चित्ते निर्जितः कोपो मोहश्च वरवर्णिनि ।

[Ś1 कच्चित्त (for निर्जित) D2 कोपो (for कोपो) D1 कच्चित्त निर्जितो रागो (for the prior half) D3 मदश्च (for मोहश्च)] —^{c}) Ś1 कच्चित्ते सगत प्राण (sic), Ñ1 D1 कच्चित्ते विनय प्राप्त, D2 कच्चित्तेविगमा प्राप्ता, D3 कच्चित्तेभिमत प्राप्त —^{d}) Ś1 om for मनस सुखम् Dt1 कच्चित्ते वर्तते तप —B3 reads 8^{ef} in marg B4(m) reads 8^{ef} followed by 1330* after 7^{ab} —^{f}) Ś1 D1-3 चारुहासिनि, Ñ1 वर्तते शुभे, V1 B1.3.4 गुरुवत्सले (for चारुभाषिणि) — Cg चारुभाषिणीति सा नीतमन्तोषनप्रकार [illegible] —For 8, Ñ2 V2 D5.7 subst, B1 subst l 1 only for 8^{ab} and reads after 1329*, B3 subst for 8^{abcd} and reads after 8^{ef}, while B4 subst for 8^{abcd}, Ś1 D1-3 cont l 1 after 1329*

1328* कच्चित्ते सञ्चितात्मानस्तप सिद्धा महर्षय ।
ये त्वयोपासिता पूर्वं श्रोतुमिच्छामि तानिह ।

[(l 1) V2 कच्चित्ते (for कच्चित्ते) Ñ2 B3 D5.7 शंसितात्मानम् (for सञ्चि°) Ś1 B1 D1-3 कच्चित सवतात्मान (for the prior half) Ś1 तदा, B1 D2 तव (for तप) —(l 2) B3.4 त्वया पालिता (for त्वयोपासिता) V2 तान् (for तानिह)] —After 8, Ś1 B1 D1-3 ins, Ñ1 subst for 8^{ab} and reads after 8^{ef}

1329* कच्चित्ते विनय प्राप्त कच्चिदेन्द्रियसयम ।

[D1.3 नियम (for विनय) Ñ1 [illegible] (for विनय प्राप्त) Ś1 ते (for च)],

while V1 B4(m) ins after 8^{ef} whereas B1 subst for 8^{cd} and reads after l 1 of 1328*

1330* कच्चित्ते महात्मानो ये त्वया पर्युपासिता ।

9 V1 om (hapl) 9 —^{a}) Ś1 Ñ1 B1 D2.3 तु (Ś1 च) तदा (Ñ1 °था) (for तापसी) M2.3 सिद्धा (for पृष्टा) Ñ2 V2 B3.4 D5.7 राघवेण तत पृष्टा, D1 रामेण तु तदा दृष्ट्वा —^{b}) Ś1 देवी, M2.3 पृष्टा (for सिद्धा) Ñ2 D5.7 सिद्धता गता, B4 सिद्धसगता (for सिद्धसमता) —^{c}) Ñ2 V2 B1.3.4 D5.7 तस्मै (B1 °त्र), M3 सिद्धा (for वृद्धा) Cv as

3. 77. 13 चित्रकूटं त्वयि प्राप्ते विमानैरतुलप्रभैः ।
इतस्ते दिवमारूढा यानहं पर्यचारिषम् ॥ १०
3. 77. 14 तैश्चाहमुक्ता धर्मज्ञैर्महाभागैर्महर्षिभिः ।
आगमिष्यति ते रामः सुपुण्यमिममाश्रमम् ॥ ११
3. 77. 15 स ते प्रतिग्रहीतव्यः सौमित्रिसहितोऽतिथिः ।
तं च दृष्ट्वा वरॉल्लोकानक्षयांस्त्वं गमिष्यसि ॥ १२
मया तु विविधं वन्यं संचितं पुरुषर्षभ ।
तवार्थे पुरुषव्याघ्र पम्पायास्तीरसंभवम् ॥ १३
एवमुक्तः स धर्मात्मा शबर्या शबरीमिदम् ।
राघवः प्राह विज्ञाने तां नित्यमबहिष्कृताम् ॥ १४

[illegible] text [illegible] G1 M[illegible] श्रीता च (for रामाय) Dg1 Dt1 [illegible] D[illegible] C[illegible] प्रत्यग्र; D4 प[illegible]स्थिता, M1 प्रयता°, Cg as [illegible] (for प्रत्युपस्थिता) Ñ2 V2 B1 3 4 D5 7 चैनया (B1 [illegible], B2 4 येनया) पर्युपासिता (for [d]) Ñ1 प्रत्युवाच [illegible] राम [illegible] पूजा (illeg.) —For 9[cd], Ś1 D1–3 subst.

1330* [illegible] प्रयता पर्युपस्थिता ।

[illegible] D3 [illegible] (for the prior half) Ś1 [illegible] (for [illegible]).

—Ś1 D1–3 cont., while Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 S ins. after 6:

1331* अद्य प्राप्ता तपःसिद्धिस्तव संदर्शनान्मया ।
अद्य मे सफलं जन्म गुरवश्च सुपूजिताः ।
अद्य मे सफलं तप्तं स्वर्गश्चैव भविष्यति ।
त्वयि देववरे राम पूजिते पुरुषर्षभ ।
तवाहं चक्षुषा सौम्य पूता सौम्येन मानद । [5]
गमिष्याम्यक्षयाँल्लोकांस्त्वत्प्रसादादरिंदम ।

Ś. D2 om. l. 2–6. —(l. 2) D4 T1 2 G1 2 M2 3 Cg [illegible] D1 om. from the post. half up to the [illegible] half of l. 3. —(l. 3) D4 T1 2 G1 2 M2 3 [illegible], T3 [illegible] (for [illegible]) —(l. 5) M1 [illegible] (for [illegible]) Dm1 D1 3 8 [illegible], G1 2 M2 3 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for मानद) [illegible] (for the post. half) Dg1 [illegible] Cg [illegible] —(l. 6) D3 [illegible] (for [illegible])

10 [a]) Ś1 D3 चित्रकूटे (sic) Ñ1 यया (sic) (for [illegible], —[b]) B1 विमानैरतुल° प्रभो —[c]) Ś1 D1–3 मुनयो, Ñ2 V2 B[illegible] D[illegible] [illegible] ते, B4 [illegible] ते, Dt1 यास्ते (for इतस्ते) —[d]) Ś1 [illegible], Ñ2 V1 D5 7 पर्युपासिष (for पर्यचारिषम्) [illegible] D1–3 दे(for [illegible]) [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] पर्यचरं हि याम्.

11 [a]) G[illegible] धर्मज्ञैः (for धर्मज्ञैः) —[b]) Ś1 D2 3 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] —Dg1 [illegible] —[c]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 [illegible] (for ते रामः) —[d]) Dg1 स पुण्यम् [illegible] D1–3 5 7 M1 इमम् (for इमम्) V1 B3 4 स [illegible]

12 [a]) Ś1 Dg1 D1–3 4 M1 2 परि(D2 परि)गृहीतव्यो, B1 परिग्रहीतव्यो, Cg as in text (for प्रतिग्रहीतव्य) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 राम सौमित्रिणा सह, Ñ1 राघव सहलक्ष्मण —[cd]) D6 तत्र, Ck त्वं च (for तं च) G Ck परॉल् (for वरॉल्) Ñ1 त्यक्त्वा जन्म तत स्वर्गमक्षयं ते भविष्यति Ck परानक्षयान् लोकानिति विशेषणाभ्यामिह लोक इति ब्रह्मलोकः सुस्पष्टः । अन्यत्र तद्विशेषणयोर्मेनसाप्य-शक्यत्वात् । नित्यविज्ञाने अबहिष्कृतामिति वाचक्नवीमैत्रेय्यादिवद्विरक्तद्विजकुलकुलस्त्रीत्वाद्ब्रह्मविद्यायामप्यधिकारस्याविवादात् तत्तद्बृहदारण्यकमङ्गलाभरणे श्रीहमभाष्ये च सुप्रतिपादितम् ॥ —For 12[cd], Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 subst.

1333* तमर्चित्वा ध्रुवं स्वर्गो भविष्यति तवाक्षयः ।

[V2 D3 ध्रुवं (for ध्रुवं) Ñ2 V B3 D5 7 तवाक्षयो भविष्यति (by transp.) (for the post. half)]

—After 12, Dt1 Dm1 D6 8 G3 Ct ins.

1334* एवमुक्ता महाभागैस्तदाहं पुरुषर्षभ ।,

while M2 ins.

1335* जन्म त्यक्त्वा जितस्वर्गं साक्षी यस्ते भविष्यति ।

13 [ab]) Dg1 तद् (for तु) V B1 3 रम्य (for वन्य) Ś1 मया च विविधं पुण्यं Dt1 Dm1 D6 8 transp. विविधं and संचितं Ś1 B1 D1–3 रघुनन्दन (for पुरुषर्षभ) —Ś1 om. 13[c]–14[b] —[c]) B1 तवार्थं, D1–3 Ct त्वदर्थं (for तवार्थे) Ñ2 V B3 4 D5 7 नरशार्दूल (for पुरुषव्याघ्र) —[d]) Ñ1 न प्रतीच्छ महायशः, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 पपायामिह राघव (B1 दृश्यताम्), D1–3 पपायामिह तुष्यता, D8 पपातीरसमुद्भव, L(ed.) पपायामिह रुच्यता

14 Ś1 om. 14[ab] (cf. v. l. 13). —[a]) V B1 3 4 D1–3 स एवमुक्तो (by transp.), Dg1 Dm1 D4 G M2 3 एवमुक्तस्तु (for एवमुक्तः स). Ñ2 D5 7 स एवमुक्तः काकुत्स्थो —[b]) Ñ2 D5 7 मधुरं (for शबर्या) D1–3 तत (for इदम्) D6 शबरीमिह (subm.) —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3 राम उवाच (for राघवः प्राह) —[d]) M3 तां नित्यामुपविष्टितां Ct विज्ञाने आगतानागतज्ञाने अबहिष्कृता तादृशज्ञानवतीमित्यर्थ इति तीर्थे । विज्ञाने ब्रह्मविद्यायां मैत्रेय्यादिवदबहिष्कृतां तत्राप्यधिकारिणीमित्यर्थ इति कतक । विशिष्टं ज्ञानं येषां तेषां समूहो यस्मात्तत्संबोधनं हे विज्ञाने इति संबोध्य वा नित्यमबहिष्कृतां भोजनादिव्यवहारादिति शेषः तद्वचनमादरायदीहृदयेति च शेष इत्यन्ये ॥ —For 14[cd], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst.

दनोः सकाशात्तत्त्वेन प्रभावं ते महात्मनः ।
श्रुतं प्रत्यक्षमिच्छामि संद्रष्टुं यदि मन्यसे ॥ १५
एतत्तु वचनं श्रुत्वा रामवक्त्राद्विनिःसृतम् ।
शबरी दर्शयामास तावुभौ तद्वनं महत् ॥ १६
पश्य मेघघनप्रख्यं मृगपक्षिसमाकुलम् ।
मतङ्गवनमित्येव विश्रुतं रघुनन्दन ॥ १७
इह ते भावितात्मानो गुरवो मे महाद्युते ।
जुहवांश्चक्रिरे तीर्थं मन्त्रवन्मन्त्रपूजितम् ॥ १८
इयं प्रत्यक्स्थली वेदी यत्र ते मे सुसत्कृताः ।
पुष्पोपहारं कुर्वन्ति श्रमादुद्वेपिभिः करैः ॥ १९
तेषां तपःप्रभावेन पश्याद्यापि रघूत्तम ।
द्योतयन्ति दिशः सर्वाः श्रिया वेद्योऽतुलप्रभाः ॥ २०
अशक्नुवद्भिस्तैर्गन्तुमुपवासश्रमालसैः ।
चिन्तितेऽभ्यागतान्पश्य समेतान्सप्त सागरान् ॥ २१ G 3 77 25 B 3 74 25 L 3 80 26

1336* उवाच रामो विज्ञाय तापसेरवहिष्कृताम् ।

15 [a]) Ś1 प्रभावान्, B1 D1 2 प्रसादात् (for सकाशात्) —[b]) Ś1 V1 B1 D2 3 प्रभावस्ते, V2 B3 4 प्रभावो मे, D4 T1 2 प्रभाव मे, M3 प्रताप मे (for प्रभाव ते) Ñ1 मया श्रुत, Dt1 D6 8 G3 Cr gp k t महात्मना, Cm g as in text (for महात्मन) Ñ2 D5 7 प्रभावो यो महात्मना, D1 प्रभावस्ते मया श्रुत, G1 2 प्रभावस्ते (G2 °व तु) महात्मना ❀ Cv प्रभाव मतङ्गादीनामिति शेषोद्बन्यम् ❀ —[c]) Ś1 श्रुत्वा, Ñ2 V B1 3 4 D2 3 5 7 G1 श्रुत, D1 तत, Cm g t as in text (for श्रुत) —[d]) Ś1 D1–3 तत्र (D2 °त्रा) चेह निरीक्षितु, Ñ1 मयेह प्रव त, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 तत्त्वेनाद्य (B1 °थ) निरीक्षितु

16 [a]) Ś1 Ñ1 D1 2 एव तु (Ñ1 तद्) (for एतत्तु) Dt1 एव तत्तु वच श्रुत्वा —[b]) Ś1 Ñ1 G1 विनिर्गत (for विनि सृतम्) Ñ2 V1 D5 7 रामवक्त्राभिनि सृत, Dg1 D6 T3 रामवक्त्रविनि सृत —[d]) Ñ1 तत्र... महद्वन, B1 तावुभौ रामलक्ष्मणौ —For 16[cd], Ś1 D1–3 subst, while Ñ2 V B3 4 D5 7 ins after 16

1337* उवाच वचन चेद तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[V1 प्रोवाच (for उवाच) Ś1 D1–3 शबरी हृष्टा (for वचन चेद)]

—Thereafter, Ñ2 V B3 4 D5 7 cont, while B1 ins after 16

1338* बहुपुष्पफल रम्य दर्शनीय महद्वनम् ।

[B3 बहुपुष्पमूलफल (for the prior half)]

17 [a]) Dg1 मेरु- (for मेघ-) Ś1 गण, Ñ2 V B3 D5 7 -वपु-, B1 4 -चय-, D2 वन (for घन-) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 2 5 7 -गणायुत, Ñ1 V2 गणावृत, B4 -गणान्वित, D3 -गणैर्युत (for समाकुलम्) —[c]) Ñ2 B3 4 D3 7 एव, B1 एतद् (for एव) —[d]) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1–3 5 7 श्रुति राघव (for रघुनन्दन) V1 विदित तव राघव

18 [a]) D1 स, D2 G2 मे (for ते) —[b]) D3 गुरवश्च, L(ed) गुरवो हि (for गुरवो मे) B4 G1 M2 महामते, D4 T1 2 °वने (for °द्युते) —After 18[ab], M1 ins

1339* गुहाया चक्रिरे तीर्थमङ्गवत्पूजित प्रभो ।

—[cd]) Dt1 जुहुवाचक्रिरे, T3 G1 M2 गुहाया चक्रिरे (for जुहवाश्चक्रिरे) D8 G3 तीर्थ, M1 देहान्, M3 नीडे, Cm g tp as in text, Ck t B(ed) नीड (for तीर्थं) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 जुह(Ś1 D3 °हु)वाचक्रनल(V2 °नले, B1 °निश), G2 जुहुवाचक्रिरे नीडे (for °) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 2 5 7 -कोविदा, D3 पूर्वक, G2 -पूजिता, M1 पूजिताद् (for -पूजितम्) Ñ1 जुहवाचक्रुरनल सत्रवन्मुनावपि

19 [a]) Ś1 Ñ2 V B3 D1–3 5 7 °क्स्थला, Ñ1 प्रत्यक्षता (for °क्स्थली) Cg k वेदि (for वेदी) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 देवसत्कृता, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 देव (B1 वेद) सन्निधा, Dg1 मे सुसत्कृता, Dm1 D8 G3 पुरुषर्षभा (for मे सुसत्कृता) D3 यत्र देवाश्च सत्कृता —[c]) Ñ1 चक्रुस्ते (for कुर्वन्ति) Ś1 D1–3 पुष्पोपहरण चक्रु· —[d]) D1 श्रीमद् (for श्रमाद्) Ñ1 D4 8 T2 G2 Cr उद्वेजि (D8 °गि) भि, M2 3 उद्वेदिभि, Cm g k t as in text (for उद्वेपिभि) Ś1 D2 श्रीमद्वि द्वीपिभि करै, D3 श्रीमदुद्द्योतिभि करै ❀ Cv श्रमादुद्वेपिभि करैरिति पाठ, Cg अत्र वेदिरिति जात्येकवचन उत्तरश्लोके बहुवचनप्रयोगात बहूना बहुवेदिसभवाच ❀ —For 19[cd], Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst

1340* पुष्पोपहार प्रणताश्चक्रुरभ्युद्यते कर ।

[V2 -[उ]द्दिते (for -[उ]द्यते) B1 अभ्युद्यतोत्कर]

20 [a]) Ś1 Ñ1 D1 3 येषा (for तेषा) G2 एव (for तप-) Ñ1 -प्रकर्षेण (for प्रभावेन) —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3 रघुप्रिय, D4 T1 2 रघूद्वह (for रघूत्तम) —[c]) Dt1 Dm1 D6 8 T1 3 M1 3 द्योतयती —[d]) Dt1 Dm1 D6 8 T1 3 M1 3 श्रिया वेद्यतुलप्रभा ❀ Ck तेषामस्मदाचार्याणा तप प्रभावेन इय वेदि ब्रह्ममेधकाल इवाद्यापि श्रिया सर्वा दिशो द्योतयन्ती अतुलप्रभा दृश्यते पश्य ।, Ct तेषा मदाचार्याणा प्रभावेणैव वेदिस्तत्पूजाकाल इवाद्यापि सर्वा दिशो द्योतयन्त्यतुलप्रभा दृश्यते पश्य ❀ —For 20[cd], Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 subst

1341* न म्लायन्ति न शुष्यन्ति कुसुमानि कुशास्तथा ।

[Ś1 D1–3 [इ]ह (D1 °व) पुष्पाणि (for न शुष्यन्ति) Ñ1 म्लायते न च पुष्पाणि (for the prior half) D1–3 न शुष्यति (for कुसुमानि) Ś1 न शुष्का कुशास्त्वग, Ñ1 न च शुष्यति राघव (for the post half)]

21 [a]) Ñ1 नशक्नुवद्भिस्, B3 अशक्यवद्भिस् (for अशक्नुवद्भिस्) —[b]) M2 क्रम- (for -श्रम-) —[cd]) Ś1

G 3 77 26 कृताभिषेकैस्तैर्न्यस्ता वल्कलाः पादपेष्विह ।
B 3 74 26 अद्यापि न विशुष्यन्ति प्रदेशे रघुनन्दन ॥ २२
L 3 80 27 कृत्स्नं वनमिदं दृष्टं श्रोतव्यं च श्रुतं त्वया ।
तदिच्छाम्यभ्यनुज्ञाता त्यक्तुमेतत्कलेवरम् ॥ २३
तेषामिच्छाम्यहं गन्तुं समीपं भावितात्मनाम् ।
मुनीनामाश्रमो येषामहं च परिचारिणी ॥ २४

Ñ2 Dg1 Dt1 D1 3 5–7 T3 M3 Ct चिंतितेनागतान्पश्य, Ñ1 चिंतितान्पश्य सन्निधान्, V B1 1 1 D2 G2 3 M2 चिंतितेना(G2 °तेरा)गतान्पश्य, Cg as in text (for c) Ś1 D1 समतान्, Ñ1 आगतान्, Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D1 5 7 T3 G M सहितान्, D3 समग्रान् (for समेतान्) Dm1 D8 चिंतितेनागतान्सप्त सहितान्पश्य सागरान् ❀ Cr चिन्तितेनानुस्मरणेन।, Ck पुनर्विधेस्तैस्तु " स्नानाय तीर्थराज अपरस्य सागरं स्मरन् " इति शास्त्रोपदिष्टमार्गतो ध्याने सति आगतान्सप्त सागरान्सहितांस्तदभिषेकार्थं समेतान्पश्य ❀

22 a) Ś1 Ñ1 B1 D1–3 न्यस्तानि, Ñ2 V B3 4 D5 7 आर्द्राणि (for तैर्न्यस्ता) —b) Ś1 Ñ1 B1 D1–3 वल्कलानीह (Ñ1 °नि च) पादपे, Ñ2 V B3 4 D5 7 वल्कला(V1 पल्लवा)नि च(Ñ2 श, V1 [om]) तद्विजैः —D1 reads in marg from 22c to l 1 of 1346* —c) G1 M3 Cg h [अ]व, G2 [ए]त्र, Ct as in text (for वि-) —For 22cd, Ś1 Ñ1 D2 3 subst, while D1 ins after l 1 of 1346*

1342* बहव समाश्च गच्छन्ति न चाद्यापि निरम्बुका ।

[Ñ1 गतानि च (for बहव समाश्) Ñ1 illeg from the fifth syllable up to निरम्बु Ś1 D2 न चाद्यानि(D2 °स्यापि) निरर्थका, D1 न शुष्यन्तीति राघव (for the post half)], whereas Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst for 22cd

1343* पश्याद्यापि न शुष्यन्ति वृक्षासक्तानि राघव ।

[V2 पश्यामि न च शुष्यन्ति (for the prior half) B1 शाखासक्तानि],

—Thereafter all the above MSS cont, while Ś1 Ñ1 D1–3 cont after 1342*

1344* एताश्चान्याश्च सा तस्य प्रभावात्तपसो बलात् ।
तेषां मुनीनामाचष्ट रामाय विदितात्मने ।
आश्चर्यमिति रामश्च प्रतिजग्राह तद्वच ।
वचनान्ते च सा राममिदं वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 D2 सा ताभ्या, D3 तेषां च, G (ed) सा तस्मै (for सा तस्य) D1 पराभाभ्याश्च सा ताभ्य (sic) (for the prior half) Ś1 D1–3 प्रकारास् (for प्रभावा द्) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–3 आचख्यौ (for आचष्ट) Ñ1 मुदिता सती (for विदिता त्मने) Ś1 D1–3 रामलक्ष्मणयोस्तदा (for the post half) —(l 3) Ś1 B1 D2 3 आश्चर्यभूत (for °र्यमिति) V1 B3 रामस्य (for °मश्च) D1 आश्चर्यभूत रामस्य (for the prior half) V2 तत्सत (for तद्वच) —(l 4) Ś1 D1–3 शबरी वाक्यमब्रवीत्, Ñ1 शबरि इदमब्रवीत् (with hiatus) (for the post half)]
—Thereafter B3 (m) cont

1345* एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं त्यक्ष्याम्येतत्कलेवरम् ।

—After 22, Dg1 Dt1 Dm1 D1 (l 1 only followed by 1342* and 1341*) 4 6 8 S ins

1346* देवकार्याणि कुर्वद्भिर्यानीमानि कृतानि वै ।
पुष्पं कुवलयं मा त्वं म्लानत्व न तु यान्ति वै ।

[D1 reads l 1 in marg —(l 1) D1 देवकार्यार्थमिदर्य (for the prior half) G2 नानि (for यानि) G1 M2 च (for वै) —(l 2) D5 T1 2 M1 निर्मल्यं (for कुवल्य) D5 T1 2 Cg [उ]पयान्ति, D6 प्रयाति (for तु यान्ति) M1 च (for वै) Dm1 D8 (before corr) म्लानत्व तु(Dm1 [before corr] D8 न) यात व (for the post half)]

23 a) D1 सर्वं, D2 दृगं (for दृष्टं) —b) Ñ1 त्वया श्रुत (by transp), D3 T2 G1 M1 श्रुत मया, Ct as in text (for श्रुतं त्वया) —c) B1 D2 यद् (for तद्). Ñ2 V2 B1 3 4 Dg1 D1–3 5 7 T3 G3 M2 -[अ]नुज्ञातु, V1 -[अ]नुज्ञाते (for -[अ]नुज्ञाता) Ś1 यदिच्छस्यभ्यनुज्ञातु, M3 इच्छाम्यहमनुज्ञाता —d) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–3 5 7 त्यक्त्वा(B1 °जा)मीद, Ñ1 V2 Dg1 Dt1 D6 T3 Ct त्यक्ष्याम्येतत् (for त्यक्तुमेतत्) —After 23, D3 ins

1347* तस्यास्तद्वचन श्रुत्वा पप्रच्छेद रघूत्तम ।
किं त्वह ज्ञातुमिच्छामि सुग्रीवो वानरोत्तम ।
वालिना हि निरस्तस्तु साम्प्रत क्व प्रवर्तते ।
तमह द्रष्टुमिच्छामि यदि जानासि मे वद ।
रामस्य वचन श्रुत्वा सा उवाचाथ वानरम् । [5]
सरम पश्चिम मार्गमतिक्रम्य वराधरम् ।
ऋष्यमूकं प्रयाहि त्व स तस्य शिखर स्थित ।
गुहाद्वारे महाबाहु सुग्रीवो मन्त्रिभिर्वृत ।
अहमत्र स्थिताप्येन पश्यामि कपिकुञ्जरम् ।
इम मार्गं शिव सौम्य याहि लक्ष्मणसंयुत । [10]
श्रेयसामीक्ष्यसे वीर कपिना कुलवर्धन ।
अनुजानीहि मा राम स्वर्गलोकाय साम्प्रतम् ।

24 a) Ś1 येषाम्, D1 एतद् (for तेषाम्) —b) Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 M3 Cb p मुनीना (for समीप) —cd) G1 M2 3 ऋषीणाम् (for मुनीनाम्) D8 T1 2 आश्रमे (for °श्रमो) Ś1 B1 D1–3 समीपमाश्रमे(B1 D2 °म) तेषाम् (D3 येषाम्) (for c) Ś1 Ñ1 B1 D1 2 हि, D1 T2 तु (for च) B1 परिचारिका Ñ2 V B3 4 D5 7 समीपमाश्रमस्थाना यानह पर्यचारिष ❀ Cg तेषामिति। समीपं पादमूलं गमिष्यामि यानह पर्यचारिषमित्यन्यत्रोक्ते ❀ —After 24, V2 ins

1348* [illegible] राघव ।
स मे प्राह महेह राम राजीवलोचन ।
ततस्तु विधिपूर्वेण रामेण [illegible] कर्मणा ।

धर्मिष्ठं तु वचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
अनुजानामि गच्छेति प्रहृष्टवदनोऽब्रवीत् ॥ २५
अनुज्ञाता तु रामेण हुत्वात्मानं हुताशने ।
ज्वलत्पावकसंकाशा स्वर्गमेव जगाम सा ॥ २६
यत्र ते सुकृतात्मानो विहरन्ति महर्षयः ।
तत्पुण्यं शबरी स्थानं जगामात्मसमाधिना ॥ २७

G 3 77 33
B 3 74 35
L 3 80 34

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

शबर्या विविध वन्यमुपयुक्त महात्मना ।
लक्ष्मणेन च वीरेण शास्त्रदृष्टेन कर्मणा । [5]
यथावद्विहित तत्र शबर्या धर्मकाम्यया ।

25 V2 om 25 —^{a}) Dg1 D4 T2 3 च, D2 हि (for तु) Dm1 D8 G3 धर्मिष्ठाया (for °ष्ठ तु) D7 तस्या (for श्रुत्वा) —^{b}) V1 रामश्च (for राघव) Ś1 D1-3 5 रामस्तस्या सलक्ष्मण, Ñ B1 3 4 D7 श्रुत्वा(Ñ1 तस्या) राम सलक्ष्मण —^{c}) B1 अनुज्ञाय च, D2 3 अनुज्ञाताभि- (for °जानामि) —^{d}) Ś1 प्रसन्न- (for प्रहृष्ट-) Ñ1 illeg, Ñ2 वचनात् (for -वदनो) B3 4 प्रकृ(B4 °हृ)ष्टश्चेदमब्रवीत् —For 25^{cd}, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S subst

1349* प्रहर्षमतुल लेभे आश्चर्यमिति तत्त्वत ।

[Dm1 (to avoid hiatus) ह्याश्चर्यम् Dt1 D6 चाब्रवीत् (for तत्त्वत) ❀ Cg तत्त्वत माया विना आश्चर्यमिति मत्वा ❀] —Thereafter all the above MSS cont, V2 cont after 1348* (owing to om), while B3 ins l 2 only after 25

1350* तामुवाच ततो राम श्रमणीं संशितव्रताम् ।
अर्चितोऽह त्वया भद्रे गच्छ काम यथासुखम् ।
इत्युक्ता जटिला वृद्धा चीरकृष्णाजिनाम्बरा ।

[(l 1) V2 Dt1 D6 शबरीं (for श्रमणीं) Dt1 D1 शमित-व्रताम् —(l 2) Cg भक्त्या (for भद्रे) G1 2 M2 3 तपोव (M2 °व)ने (for यथासुखम्) V2 यथान्याय प्रपूजित, B3 यथाकाम प्रयोन्ति (for the post half) —(l 3) M2 तत्र (for वृद्धा) V2 Dt1 D6 इत्येवमुक्ता जटिला (for the prior half)] —Dm1 D4 8 T1 2 G3 M further cont, while G2 ins after 26^{ab}

1351* तस्मिन्मुहूर्ते शबरी देह जीर्ण विहाय तत् ।

[D4 T2 अस्मिन् (for तस्मिन्) M2 3 transp देह and जीर्ण D4 T1 2 Cg जिहासती (for विहाय तत्) G2 जीर्णदेह विहाय सा (for the post half)]

26 ^{a}) Dt1 अनुज्ञा -, D7 अनुज्ञाते, M3 अनुज्ञानात् (for (for अनुज्ञाता) V2 अनुज्ञात यथाकाम —After 26^{ab}, G2 ins 1351* —V1 om 26^{cd} —^{c}) Ś1 B1 D1-3 ज्वलन्ती स्वेन वपुषा, Ñ1 दीप्तेन स्वर्ग [illegible], Ñ2 B3 4 D5 7 ज्वलद्भा-स्करवर्णाभा —^{d}) Ś1 B1 D2 3 स्वर्गमाशु, Ñ1 विमानेन (for स्वर्गमेव) —D1 om after स्वर्ग up to जगा in 27^d

M3 damaged after जगा up to तु in l 1 of 1353* —For 26^{cd}, V2 subst

1352* ज्वलन्ती सूर्यवर्णाभा तत स्वर्गं गमिष्यसि ।

—After 26, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

1353* दिव्याभरणसंयुक्ता दिव्यमाल्यानुलेपना ।
दिव्याम्बरधरा तत्र बभूव प्रियदर्शना ।
विराजयन्ती त देश विद्युत्सौदामनी यथा ।
प्रणम्य शिरसा राम स्वर्गता सुप्रभानना ।

[(l 1) M3 damaged up to तु —(l 2) M3 damaged from ध up to त्र —(l 3) Dg1 Dm1 (after corr as in text) D8 T1 2 M सादामिनी —Dg1 Dt1 D6 T3 G2 M3 om l 4 —(l 4) G3 सप्रभानना]

27 D1 om up to जगा in 27^d (cf v l 26) —^{a}) V D3 M2 सुमहात्मानो —M3 damaged from त्मा up to न्ति in 27^b —^{b}) Ś1 B1 D2 निवसति, Ñ1 D3 विचरति (for विहरन्ति) V2 गुरवस्तव सुव्रता —^{c}) Ś1 B1 D2 पूज्य, D3 पूर्णं (for पुण्य) —^{d}) Ś1 जगामाथ, B1 D1-3 जगामाशु, M3 damaged (for °मात्म-) —For 27^{cd}, V2 subst

1354* तत्र त सुमहात्मान गमिष्यसि समाहिता ।
तिष्ठेदानीं निशामेका शबरि धर्मचारिणि ।
[illegible] तत स्वर्गं गमिष्यसि ।

—After 27, Ś1 Ñ1 D1-3 ins

1355* शबरीमभ्यनुज्ञाय रामोऽपि वदता वर ।
पम्पामभिमुखो वीरो जगामाद्भुतदर्शन ।

[(l 1) Ś1 शबरीम् (for शबरीम) —Ñ1 om l 2 —(l 2) D2 3 दर्शन],

while B3(m) ins

1356* अलिप्रवीरै सुतपोभिरुत्तम
यदैव लब्ध विधिवद्धुताशने ।
हुत्वा शबर्यापि गत सुदुर्लभ
समीक्ष्य राम नरविग्रह हरिम् ।

Colophon Ñ1 B1 om —*Sarga name* Ś1 D1-3 शबरीस्वर्गारोहण, Ñ2 V B3 4 D5 7 शबरीदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V2 B3 D2 om, Ñ2 D5 7 80, V1 D4 77, B4 81, Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 74, D1 78, D3 83, M3 75 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

७१

G 3 78 1
B 3 75 1
L 3 81 1

दिवं तु तस्यां यातायां शबर्या स्वेन कर्मणा ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा चिन्तयामास राघवः ॥ १
चिन्तयित्वा तु धर्मात्मा प्रभावं तं महात्मनाम् ।
हितकारिणमेकाग्रं लक्ष्मणं राघवोऽब्रवीत् ॥ २
दृष्टोऽयमाश्रमः सौम्य बह्वाश्चर्यः कृतात्मनाम् ।
विश्वस्तमृगशार्दूलो नानाविहगसेवितः ॥ ३
सप्तानां च समुद्राणामेषु तीर्थेषु लक्ष्मण ।
उपस्पृष्टं च विधिवत्पितरश्चापि तर्पिताः ॥ ४
प्रनष्टमशुभं यत्तत्कल्याणं समुपस्थितम् ।
तेन त्वेतत्प्रहृष्टं मे मनो लक्ष्मण संप्रति ॥ ५
हृदये हि नरव्याघ्र शुभमाविर्भविष्यति ।
तदागच्छ गमिष्यावः पम्पां तां प्रियदर्शनाम् ॥ ६

71

Ñ1 B1 cont the previous Sarga D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम , M1 with श्रीरामाय नम

1 Before 3 71 1, V2 B1 ins an addl Sarga relegated to App I (No 18) Ñ1 om 1[ab] —[a]) Ñ2 V2 B3 4 D7 5 7 Cl तस्या तु (by transp), Dg1 स तस्या (for तु तस्या) —[b]) Dt1 Dm1 D2 6 8 T2 G2 3 M2 Cg तेजसा (for कर्मणा) —[d]) Ñ1 वीर्यवान (for राघव)

2 [a]) Ñ1 चिंतयित्वा स, D4 M2 संचिंतयित्वा, D5 चिंतयामास, T1 2 M1 3 Cm स चिंतयित्वा —[b]) B4 प्रभव त, Dg1 °व तु (for प्रभाव त) —[c]) T2 ऐकाग्र्य (for एकाग्र) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 इद भ्रातरमेकाग्र(Ś1 °ग्रो, Ñ1 illeg for मेकाग्र) —[d]) Ś1 B1 D1–3 वाक्यम् (for राघवो) Ñ1 रामो लक्ष्मणमब्रवीत

3 [a]) Ś1 Ñ2 B3 4 Dt1 Dm1 D1 5–8 T3 मया, D4 यथा (for ऽयम्) Ś1 Ñ1 B1 D1–3 पुण्यो, Ñ2 V B3 4 D5 7 रम्यो (for सौम्य) —[b]) V1 बह्वाश्चर्य-, B1 D2 वनचर्या (for बह्वाश्चर्य) Ś1 B1 D1–4 T1 2 महात्मना, Cm k as in text (for कृता°) —[c]) B1 नृप- (sic) (for -मृग-) —[d]) Ś1 B1 D1–3 -पतग- (for -विहग) Dm1 D8 शोभित (for सेवित)

4 [a]) Ś1 Ñ2 V B1 D1–3 5 G1 M2 तु (for च) —[b]) Ś1 D? येषा, Ñ1 Dt1 D6 G1 Ct तेषा, Ñ2 V B1 3 4 Dg1 D1 2 4 5 7 T3 G2 M2 3 तथा, Dm1 D8 येषु (for एषु) V1 तीर्थे तु, D1 ते? षु (sic) (for तीर्थेषु) L(ed) अमृत शुचि लक्ष्मण —[c]) B1 D1 8 सृष्ट (for स्पृष्ट) Ñ2 V1 D2 5 T3 तु (for च) —[d]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 [ए]व, Ñ1 [अ]त्र (for [अ]पि) ❀ Ck एषामृषीणा सप्तसमुद्रतीर्थानि वाप्यादिरूपेण लोकोपकाराय स्थापितेष्विति शेष ❀

5 [a]) Ś1 Dg1 D1 4 T1 2 G M1 प्रणष्टम् Ś1 Ñ1 B1 D1–3 सर्वं, Ñ2 V2 B3 4 D5 7 तन्न, V1 Dg1 Dt1 D6 8 T3 M1 यत्र, Cg तत्तत (for यत्तत्) —Ñ1 illeg from स्थितम् in 5[b] up to हि in 1358* —[b]) D3 प्रत्युपस्थित (for समुप°) —[c]) Ś1 B1 D1–3 तथा हि स-, Ñ2 V B3 4 D5 7 येन चैतत्, Dg1 T3 तेन त्वेव, G1 2 M2 3 तेन चापि(G1 °भि-) (for तेन त्वेतत्) D4 T1 2 तेन तत्तेन हृष्ट मे —D5 om (hapl) from 5[d] up to the prior half of l 2 of 1357* —[d]) Ñ2 V B3 4 D7 लक्ष्यते (for संप्रति) Ś1 B1 D1–3 हृदय पश्य लक्ष्मण —After 5, Ñ2 V B3 4 D5 7 ins

1357* यैरद्य दृष्टैर्नियत शोक शान्तिमवाप्स्यति ।
तानि चेमानि दृश्यन्ते मनोज्ञानि समन्तत ।
मन्दोष्णो मन्दशिशिरो विरजा प्रनुदन्क्रमम् ।
अनुलोम सुखो वायुरनुसारयतीव माम् ।
शोकश्च मनसो मेऽद्य मन्द मन्द व्यपैति च । [5]
स्थिरीभवन्ति गात्राणि विशुध्यन्तीन्द्रियाणि च ।
एवमप्यतितप्तस्य शोको मे व्यपकृष्यते ।
शरीरे जायते लक्ष्मीर्धृतिश्चैव यथा पुरा ।
न चापि दर्शनं दूरे तस्या वाप्या विचिन्तये ।
वीक्षस्व पुरुषव्याघ्र सिद्धि शसन्ति लक्ष्मण । [10]
एते मम महाबाहो मृगा सर्वे प्रदक्षिणा ।
मनोज्ञा परितो वाग्भिर्गायन्तीव महागिरौ ।
सुखशीतो वनस्यास्य नानागन्धवह शिव ।
दर्शयन्निव पन्थान मन्द वहति मारुत ।
सुप्रभ च प्रसन्न च वदन तेऽद्य लक्ष्मण । [15]

[D5 om up to the prior half of l 2 —(l 1) B3 शोक (for °क) V1 शान्ति शोकमवाप्यते (for the post half) —(l 2) G(ed) तानीमानि च (by transp) —(l 3) G(ed) मदरतु (for मन्दोष्णो) —(l 4) Ñ2 D5 7 अनुलोम V1 अनुसाधयति (for °सारयति) —(l 5) B3 4 तु (for first च) G(ed) अपति (for व्य°) —(l 7) B4 D5 7 [अ]भि- (for [अ]ति-) —(l 8) B3 भजते (for जायते) —(l 11) G(ed) सुखा सौम्या (for महाबाहो) —(l 12) G(ed) मनोज्ञे V1 परितोपाभिर् (for °तो वाग्भिर्) —(l 13) D5 7 सुख (for शिव) V नानापत्रवह शिव (for the post half) —(l 14) G(ed) देशयन् (for दर्श°) B4 एव (for इव) —(l 15) B3 सुशुभ (for °प्रभ) D7 मे (for ते)]

6 [a]) Dm1 D8 G3 निश्चित, M3 हृदय (for हृदये) Dt1 D6 मे, D4 T1 2 [ऽ]पि (for हि) Cv as in text —[b]) Dm1 G3 त्वाशु, M3 भावा (for आविर्) Cv as in text —For 6[ab], Ś1 Ñ1 V2 B1 D1–3 subst

ऋश्यमूको गिरिर्यत्र नातिदूरे प्रकाशते ।
यस्मिन्नसति धर्मात्मा सुग्रीवोंऽशुमतः सुतः ।
नित्यं वालिभयात्त्रस्तश्चतुर्भिः सह वानरैः ॥ ७
अभित्वरे च तं द्रष्टुं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
तदधीनं हि मे सौम्य सीतायाः परिमार्गणम् ॥ ८

इति ब्रुवाणं तं रामं सौमित्रिरिदमब्रवीत् ।
गच्छावस्त्वरितं तत्र ममापि त्वरते मनः ॥ ९
आश्रमात्तु ततस्तस्मान्निष्क्रम्य स विशांपतिः ।
आजगाम ततः पम्पां लक्ष्मणेन सहाभिभूः ॥ १० G 3 78 21 B 3 75 11 L 3 81 12

1358* हृदय हि नरस्याह शुभ वा यदि वाशुभम् ।
[Ñ1 illeg up to हि (cf v l 5)]

—Thereafter all the above cont , while Ñ2 V1 B3 4 D5 7 cont l 2–4 after 1360

1359* पूर्वं हि मनसा ध्यात पश्चादेव तदाप्यते ।
शक्य चिरमवस्थातु पुण्येऽस्मिन्मुनिसश्रये ।
मार्गमाणेन वैदेही त्वया सार्धं गुरुप्रिय ।
न च तृप्तिमह याया वर्षाणामयुतैरपि ।
न स्यात्कालो द्युतिमते आसीनानामिहाश्रमे । [5]

[(l 1) Ñ1 तु (for हि) V2 हृदय ज्ञातो (for मनसा ध्यात) Ñ1 गुणदोष ... (illeg), V2 illeg , B1 D2 पश्चादेतदवाप्यते (for the post half) —(l 2) Ñ1 illeg for शक्य चिर Ś1 कथ (for शक्य) Ñ V1 B3 4 D5 7 अपि स्थातु (for अवस्थातु) Ñ V1 B3 4 D3 5 7 ऋषि- (for मुनि) —V1 B3 D3 om l 3 Ñ2 B4 D5 7 transp l 3 and 4 —(l 3) V2 illeg for the post half Ś1 सह (for सार्धं) Ñ1 मार्गयामि न वैदेही त्वया सार्धमह वने, Ñ2 B4 D5 7 मार्गितव्या च(G[ed] तु) वैदेही त्वया सह मया(G[ed] °मा)-नव —Ñ1 om l 4-5 —(l 4) Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 गमिष्यामि (for अह याया) Ś1 अह वर्षशतैरपि, D1 2 इह वर्षायुतैरपि (for the post half) —(l 5) Note the hiatus between the two halves D1 3 तस्या (for न स्यात्) D1 3 द्युति(D3 °ति)पतेद्, D2 द्युतिमते (for द्युतिमते) Ś1 न स्यात्कालेन चोद्वेग (for the prior half)]

—For 6^{ab}, Ñ2 V1 B3 4 D5 7 subst

1360* पूर्वं हि हृदयेऽज्ञातौ गुणदोषौ समश्नुते ।
[Ñ2 हृदय ज्ञातो]

—Thereafter cont l 2–4 of 1359* —^{c}) Dm1 D8 तदगाच्छ (for तदागच्छ) Ñ1 M3 गमिष्यामि (for °ष्याव) Ñ2 V B3 4 D5 7 तस्मादागच्छ गच्छावस् —^{d}) Ñ2 V B3 4 D5 7 ता पपा (by transp) Ś1 Ñ V B1 4 D1–3 5 7 शुभ- (for प्रिय-) Ñ V B4 D5 7 कानना (for दर्शनाम्)

7 Ñ2 reads in marg from को गिरिर् in 7^{a} up to त्वरितो in 1361* —^{a}) Ś1 Ñ V2 B4 D1–3 5 G1 यस्या, B1 T1 G2 M3 य(G3 त)स्य, B3 M2 °स्या, Cm as in text (for यत्र) V1 गिरिवरो, D7 गिरिस्थान —^{c}) B3 तस्मिन् (for य°) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 स प्राज्ञ (for धर्मात्मा) —^{e}) Ś1 Ñ2 V B3 4 D1–3 5 7 G M3 -भय- (for भयात्) B1 वालिभयस्त्रस्त —^{f}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 सचिवैः सह(Ñ2 D2 5 7 °वैर्वृत) (for सह वानरैः)

8 Ś1 D1–3 om 8^{a}–9^{b} —^{a}) Dt1 D6 अह च(D6 त्व) रे च, Dm1 D8 अभित्वरय, M1 अभित्वरेय (for अभित्वरे च) ❀ Ck त्वरे त्वरयामेति यावत , Ct त्वरे त्वरामि ❀ —For 8^{ab}, Ñ V B1 3 4 D5 7 subst

1361* तमह त्वरितो द्रष्टु स्वकार्यत्वरया हरिम् ।
[Ñ2 reads in marg up to त्वरितो (cf v l 7) Ñ1 सत्वरो, D5 त्वरित (for त्वरितो) V सु- (for स्व-)]

—Dg1 reads in marg 8^{cd} —^{c}) V1 च (for हि) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 न , G1 M3 यत् , Cg as in text (for मे) Dt1 D6 T1 कार्यं (for सौम्य)

9 Ś1 D1–3 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) Dg1 G1 2 M2 एव (for इति) Dg1 T3 सौमित्रिर् , Dt1 D6 G2 M2 3 त वीर, Dm1 D8 G3 M1 काकुत्स्थ, G1 त पार्श्वे, Cg त धीर (for त राम) Ñ V B1 3 4 D5 7 ब्रुवाणमेव तु(D5 7 हि) तदा(Ñ1 °तो) —^{b}) Ñ V B1 3 4 D5 7 G1 2 M2 3 राम सौमित्रिरब्रवीत् , Dg1 T3 इद वचनमब्रवीत् —^{c}) Ñ1 illeg for गच्छावस्त्वरित D3 गतु च (for गच्छावस्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 7 G1 2 M2 त्वरितौ, D1–3 त्वरया(D2 °ते), G(ed) सहितौ (for त्वरितं) Ñ1 यत्र, Dg1 वीर, G3 राम, Ck as in text (for तत्र) —^{d}) Ś1 D1 2 हि, D2 [अ]भि-, Ck t as in text (for [अ]पि) G1 M3 त्वरित (for त्वरते) —After 9, D3 ins

1362* शबर्या सूचित मार्गमाश्रये च नरर्षभ ।

10 ^{ab}) Ś1 D1–3 निर्गम्य, G1 2 निष्क्र(G2 °र्ग)म्य (for निष्क्रम्य) M3 विशापति (for °ति) Ck निर्गत्य तु विशापति (for ^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 आश्रमादथ निष्क्र(V1 नि क्र)म्य तस्मात्स रघुनदन ❀ Ck निर्गत्य तु विशापति इत्यनन्तर आजगाम तत पम्पा लक्ष्मणेन सम प्रभु । स ददर्शेत्यादिश्लोकद्वयानन्तर स तामासाद्य वै रामो दूरादुदकवाहिनी इत्यनन्तर मतङ्गसरस नाम ह्रद समवगाहतेति पाठ । गमिष्याम पम्पामिति प्रतिज्ञातत्वात् । आजगाम तत पम्पामित्येवान्वय । एव स्थिते प्राचीनपाठनाशक कश्चिज्जगामेत्यादि सार्धश्लोकद्वय परित्यज्यान्यदेव श्लोकत्रय प्रक्षिप्य स्वपापाठमेव केवल पठति व्याख्यातुमागत मतङ्गसरस नाम ह्रद समवगाहतेति सक्षिप्तोक्तस्य सप्रपञ्च प्रतिपादन समीक्षमाण इत्यादि जगाम परम ह्रदमित्यन्तेन । प्रविवेश तत पम्पा मतङ्गसरस प्रदेशवर्तिनीमित्यर्थ ❀ —^{c}) Dm1 D8 G3 तस्मात् , M2 श्रान्ता (for पम्पा) Ś1 B1 D1 2 जगाम

G 3 78 22
B 3 75 11
L 3 81 0

समीक्षमाणः पुष्पाढ्यं सर्वतो विपुलद्रुमम् ।
कोयष्टिभिश्चार्जुनकैः शतपत्रैश्च कीचकैः ।
एतैश्चान्यैश्च विविधैर्नादितं तद्वनं महत् ॥ ११

स रामो विविधान्वृक्षान्सरांसि विविधानि च ।
पश्यन्कामाभिसंतप्तो जगाम परमं ह्रदम् ॥ १२
स तामासाद्य वै रामो दूरादुदकवाहिनीम् ।
मतङ्गसरसं नाम ह्रदं समवगाहत ॥ १३

मतिमान्पपा, D3 स जगाम तत पपा — V2 illeg for 10^d — ^d) Ñ1 Dg1 T3 [अ]रिहा, Dt1 D6 M2(before corr as in text) 3 Cgp प्रभु, D4 T2 [अ]विभू, D8 [आ]विभू, G1 [आ]त्मवान्, Cv g(also) as in text (for [अ]भिभू) Ck सम प्रभु (for सहाभिभू) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 7 नानापादपशोभिता(D1-3 °भूषिता), G3 लक्ष्मणेन च भूवर — After 10, Ś1 reads l 4–5 of 1372*, while G1 ins, Dm1 D8 G3 ins after 17^cd, D1-3 subst for 11^ab

1363* स ददर्श तत पम्पामुदारजनसेविताम् ।

[D1-3 ददर्श च (for स ददर्श) D1-3 रम्याम्, K(ed) पुण्याम् (for पम्पाम्)]

— Thereafter D1-3 G1 cont, K(ed) subst for 17^ef

1364* नानाद्रुमलताकीर्णां पम्पा पानीयवाहिनीम् ।

— Thereafter D1 3 read l 4–5, D2 reads only l 4 of 1372*

11 Ś1 om 11^ab Dg1 reads 11–12 after 22 ☞ Cv supports the sequence of st 11–26 as in text The sequence of st 11–23 in Cm g is 18, 13, 19, 21, 22, 11, 1369*, 1370*, 1373*, 12, 1368*, 16^ab, 1371*, 23 Sequence of st 11–22 in K(ed) is 1364*, 18 (16^cd–17^cd om), 13, 19, 21, 22, 11, 1369*(om 14^ab), 1370* (om 15^cd), 1373*, 12, 1367*, 16^ab, 20^ab(om 20^cd), 1371* — ^ab) Ñ1 निरीक्ष्यमाण, Dg1 D4 T2 G2 M2 समीक्ष्यमाण, Dt1 D6 T3 समीक्ष्य(D6 °क्ष)-माण, Dm1 D8 समीक्षमाणो G1 पुष्पाढ्या (for °ढ्य) G1 विपुलद्रुमा Ñ1 सम * * द्रुमा (illeg) (for ^b) Ñ2 V B1 3 4 D5 7 निरीक्ष्य(Ñ2 illeg for क्ष्य)माणो(G[ed] °क्षमाणो) विविधान्सर्वत पुष्पितान्(Ñ2 V2 °त, D5 7 °त) द्रुमान् — For 11^ab, D1-3 subst 1363* — After 11^ab, Ñ V B1 3 4 D5 7 ins

1365* प्रमत्ताभिरिव स्कन्धैर्लताभिरनुवेष्टितान् ।

[Cf 18^ab Ñ2 B1 3 4 स्कन्धे Ñ1 फल . . . (illeg) (for the prior half) Ñ1 अभि, V1 इव, V2 अव, G(ed) परि- (for अनु-)]

— ^c) M3 Cv कोयष्टिभिश्च M1 कोयष्टिभैरर्जुनकैश्च ❀ Cm कोयष्टिकादय पक्षिविशेषा ❀ — ^d) Dg1 Dt1 Dm1 D8 G3 M3 Cv g कीरकै, D6 कीणकै, T3 केतकै (for कीचकै) — ^e) Dt1 D6 G1 बहुभिर्, G3 M2 विहगैर्, M3 विविध, Cv as in text (for विविधैर्) — ^f) Dt1 om तद्वन — For 11, Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 subst, while Ś1 subst l 2–3 for 11

1366* कोयष्टिकैर्वञ्जुलकैः शतपत्रैः किरीटकैः ।
पुत्रप्रियैः पूर्णमुखैर्भारद्वाजैः प्रियवदैः ।
एतैश्चान्यैश्च विहगैर्नादितं तन्महावनम् ।

[V2 illeg from ञ्जु up to री in l 1 — (l 1) B1 वलकैश्च, D1 2 वञ्जुलैश्च (for वञ्जुलकै) D1 सितपत्रैः (for शत°) Ñ1 तरक्षिन (sic), Ñ2 तिरीटकै, B1 4 D5 7 तिरीटकै (for किरीटकै) — (l 2) B1 यत्र (for पुत्र-) V2 illeg from पूर्ण up to व in वद Ñ B1 D2 भरद्वाजे ☞ Ñ1 illeg from वदै up to 26 — (l 3) Ś1 V1 D1-3 विविधैर् (for विहगैर्) V2 illeg for विहगैनादि Ś1 अर्चित, V1 व्यापित (for नादित) B1 महद्वन, B3 D3 वन महत् (for महावनम्)]

— Thereafter all the above MSS except Ñ1 cont

1367* असावगच्छद्विक्रान्तो राघव सहलक्ष्मण ।

[Ś1 न च वच्छदतिक्रातु, D1-3 न चैवेच्छत्यतिक्रातु (for the prior half)]

— After 11, Dm1 D8 G3 ins 1369*

12 For sequence in Dg1 and K(ed), cf v l 11 Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 om 12–13 — After 12, K(ed) ins, while Dm1 D8 G3 cont after l 2 of 1373*

1368* पुष्पितोपवनोपेता सालचम्पकशोभिताम् ।
पद्मपत्रौघसमाविष्टा श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।

[(l 2) G3 -समावृता (for °विष्टा)]

13 For sequence in K(ed), cf v l 11 Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1-3 5 7 om 13 (cf v l 12) Dg1 reads 13, M3 repeats 13 (var) after 18 — ^a) D4 T1 2 G1 2 M1-3 (second time) Cv तम् (for ताम्) Dm1 D8 G3 स ता(D8 तान्) त्रिलोकयन्राम, T3 तमासाद्य तु वै रामो — ^b) Dt1 D6 Ct पानीय-, Cv g as in text (for उदक-) T1 3 G1 2 M1-3(second time) Cv -वाहिनं (for -वाहिनीम्) — ^c) M3(second time) -सरित (for -सरस) — ^d) M3(second time) तमवगाहत

— After 13, Dg1 Dt1 D4 6 T G1 2 M ins, whereas Dm1 D8 G3 Cg K(ed) ins after 11

1369* ततो जग्मतुरव्यग्रौ राघवौ सुसमाहितौ ।

[Dt1 D6 तत्र, Dm1 D8 G3 समा- (for ततो) M3 गच्छतुर्

स तु शोकसमाविष्टो रामो दशरथात्मजः ।
विवेश नलिनीं पम्पां पङ्कजैश्च समावृताम् ॥ १४
तिलकाशोकपुंनागबकुलोद्दालकाशिनीम् ।
रम्योपवनसंबाधां पद्मसंपीडितोदकाम् ॥ १५
स्फटिकोपमतोयाढ्यां श्लक्ष्णवालुकसंतताम् ।
मत्स्यकच्छपसंबाधां तीरस्थद्रुमशोभिताम् ॥ १६
सखीभिरिव युक्ताभिर्लताभिरनुवेष्टिताम् ।
किंनरोरगगन्धर्वयक्षराक्षससेविताम् ।
नानाद्रुमलताकीर्णां शीतवारिनिधिं शुभाम् ॥ १७
पद्मैः सौगन्धिकैस्ताम्रां शुक्लां कुमुदमण्डलैः ।
नीलां कुवलयोद्घातैर्बहुवर्णां कुथामिव ॥ १८
अरविन्दोत्पलवतीं पद्मसौगन्धिकायुताम् ।
पुष्पिताम्रवणोपेतां बर्हिणोद्घुष्टनादिताम् ॥ १९
स तां दृष्ट्वा ततः पम्पां रामः सौमित्रिणा सह ।
विललाप च तेजस्वी कामाद्दशरथात्मजः ॥ २०
तिलकैर्बीजपूरैश्च वटैः शुक्लद्रुमैस्तथा ।
पुष्पितैः करवीरैश्च पुंनागैश्च सुपुष्पितैः ॥ २१
मालतीकुन्दगुल्मैश्च भण्डीरैर्निचुलैस्तथा ।
अशोकैः सप्तपर्णैश्च केतकैरतिमुक्तकैः ।
अन्यैश्च विविधैर्वृक्षैः प्रमदेवोपशोभिताम् ॥ २२　G 3 78 0 B 3 75 25 L 3 81 0

(for जग्म°) Dt1 D6 T1 2 M2 3 Cv हि, D4 वा, G2 तु (for तु-)]
— Then Cg K(ed) cont

1370* तद्वन चैव सरस पश्यन्तौ शकुनैर्युतम् ।

14 For sequence in K(ed), cf v l 11 —^{c}) Dt1 D6 रम्या, Cv as in text (for पम्पा) —For 14–22, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 (V2 B4 for 14–22^d) subst 1372*

15 For sequence in K(ed), cf v l 11 —^{b}) D8 वहुल- (for बकुल-) —For 14^c–15^b, K(ed) subst l 1–2 of 1373* —^{d}) Dt1 D6 रम्य- (for पद्म-)

16 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7, cf v l 14 and 22 —^{a}) Dg1 T3 स्फटिकामल- (for °कोपम) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 G1 M Cv -तोया ता, G3 -नाराढ्या (sic) (for तोयाढ्या) —^{b}) Dg1 -सवृता (for -सतताम्)

17 For om in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7, cf v l 14 and 22 —^{a}) Dt1 D8 एव (for इव) Dt1 समुक्ता, Dm1 D6 8 सयुक्ता (for युक्ताभिर्) —^{c}) Dt1 किनरोरामगवर्व- (sic) —After 17^{cd}, Dm1 D8 G3 ins 1363* —^{e}) D1–3 -तरु- (for -द्रुम) —^{f}) G2 -वार- (for -वारि-) Dm1 D1–3 8 G3 M3 पपा (D1 2 शीत, D3 शीता) पानीयवाहिनी ꣸ Cr पानीयवाहिनीं पानार्हाममतिमधुरसुशीतनिर्मलजलवाहिनीमित्यर्थः ।, Cg पानीयवाहिनीं पानार्हशीतलस्वादुजलवतीमित्यर्थः ।, Ck पानीयवाहिनी पानार्हाममतिमधुरशीतनिर्मलवाहिनीमित्यर्थः ꣸ —For 17^{ef}, K(ed) subst 1364*

18 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst. in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7, cf v l 14 and 22 —^{a}) Dg1 Dt1 D4 T3 पद्म, Cv as in text (for पद्मैः) G3 सौगन्धिमिस् (for सौगन्धिकैस्) —M3 damaged from कु in ^{b} up to वै in ^{d} —^{c}) Dt1 D6 M3 Cr m g k t -[उ]द्घाटैर्, T1 -[उ]द्धूतैर्, G1 -[उ]त्पाटैर्, Cv as in text (for -[उ]द्घातैर्) Dm1 D8 नीला कुवलयैर्जा (D8 °र्जा)तैर् —^{d}) M3 damaged for कुथामिव —After 18, Dg1 reads 13, while M3 repeats 13 (var)

19 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7, cf v l 14 and 22 Dg1 transp 19 and 20 M3 orig damaged for 19^{ab} and reads only 19^a in m *sec m* —^{c}) Dg1 D8 Cv पुष्पिताम्रवनोपेता, M3 पुष्पिता . . . (damaged) —^{d}) M3 -[उ]त्कृष्ट- (for -[उ]द्घुष्ट-)

20 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7, cf v l 14 and 22 Dg1 transp 19 and 20 M3 om 20 —^{a}) Dm1 D8 G3 च वै, G1 M2 पुन, Cv as in text (for तत) —^{b}) K(ed) पद्मसौगन्धिकैर्युता —After 20^{ab} (owing to om of 20^{cd}), K(ed) ins

1371* इत्युवाच तदा वाक्य लक्ष्मण सत्यविक्रम ।

—^{c}) Dg1 Dm1 D8 G स (for च) —^{d}) Dg1 कामी, Dt1 D6 Cv रामो (for कामाद्)

21 For sequence in K(ed), cf v l 11 For subst in Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7, cf v l 14 and 22 —^{b}) Dg1 Dm1 D4 8 G3 M वरै, G1 वन्यै, G2 Cg धवै, Cv परै (for वटै) G1 वृता (for तथा) —^{d}) D6 केतकं रतिमुक्तकै (= 22^d), G3 पुनागैश्चैव पुष्पितै

22 For sequence in K(ed), cf v l 11 —^{a}) M2 -शाल्मैश् (for गुल्मैश्) —^{b}) Dg1 Dm1 D4 8 T2 3 M1 Cv r g k भाडीरैर्, Dt1 विडीरैर्, G1 वकुलैर्, Ct as in text (for भण्डीरैर्) Dm1 बकुलैस्, D8 निकुलैस्, G1 वजुलैस् (for निचुलैस्) —M3 om (hapl ?) 22^{cd} —^{c}) D6 सप्तवर्णैश् (for °पर्णैश्) —^{d}) Dt1 केरकैर्, B(ed) कतकैर् (for केतकैर्) M3 चाति (for अति)

G 3 78 0
B 3 75 25
L 3 81 0

अस्यास्तीरे तु पूर्वोक्तः पर्वतो धातुमण्डितः ।
ऋश्यमूक इति ख्यातश्चित्रपुष्पितकाननः ॥ २३
हरिर्ऋक्षरजोनाम्नः पुत्रस्तस्य महात्मनः ।
अध्यास्ते तं महावीर्यः सुग्रीव इति विश्रुतः ॥ २४
सुग्रीवमभिगच्छ त्वं वानरेन्द्रं नरर्षभ ।
इत्युवाच पुनर्वाक्यं लक्ष्मणं सत्यविक्रमम् ॥ २५

For St 22ᵉ–24 in V2 B4, cf l 10–14 of App I (No 18) before 3 71 1 —ᵉ) G1 M2 पुण्यं (for वृक्षै) —ᶠ) Dg1 [उ]पगृहिता, D4 G2 M1 Cv °गृहिता, T [उ]पगृहिता, G1 [उ]°भूषिता, M2 [उ]पशोभिता (*sec m* °ता), M3 [अ]भिशोभिता V2 * . . पशोभिता (illeg), Dm1 D8 G3 Cg प्रमदामिव भूषिताम् —For 14–22, Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 (V2 B4 for 14–22ᵈ) subst

1372* स ददर्श तत पम्पा शुभशीतजलाशयाम् ।
प्रवाद्विनानाविहगा बहुपादपसंकुलाम् ।
कुमुदोत्पलिनी रम्या शुभा मणिनिभोदकाम् ।
पद्मै सौगन्धिकैर्नेत्रै श्रिता कुमुदमण्डलै ।
नीला कुवलयोद्धातैर्बहुवर्णा कुथामिव । [5]
बहुपङ्कजसबाधा बहुपुष्करमण्डिताम् ।
हंसकारण्डवाकीर्णा महर्षिगणसेविताम् ।
चक्रवाकोपगीता च कादम्बै कूजिता शुभाम् ।
वीज्यमानस्तु शीतेन सुखस्पर्शेन वायुना ।
जहौ परिश्रम राम सह सौमित्रिणा तदा । [10]
द्रुमान्पुष्पफलोपेतान्परपुष्टनिनादितान् ।
पद्मानि च विकीर्णानि प्रेक्षमाणो महीतले ।
मत्तहंसरतोद्गीता सारसै सप्रणादिताम् ।
मृदुशाद्वलनीलानि दृष्ट्वा भूमितलानि च ।
सप्रहृष्टस्ततो राम पम्पा वै सुमनोहराम् । [15]
मत्तसारससघुष्टा पद्मसौगन्धिकायुताम् ।

[(l 1) Ś1 ददर्श स (by transp) Ñ2 D5 7 तदा (for तत) D1 मतवर्णा तत पपा (for the prior half) V शुभगीत, B4 शुचीकृत (for शुभशीत-) —(l 2) B3 -विहगा (for °गा) Ś1 B1 D1–3 प्रहृष्टनानाशकुना (for the prior half) D7 नाना (for बहु) Ś1 मगला, B3 -सकुला, D7 -शोभिता (for -सकुलाम्) —Ś1 D1–3 om l 3 —V1 B1 om l 4–5 Ś1 reads l 4–5 after 10, D1 3 read l 4–5, D2 reads only l 4 after 1364* —(l 4) B3 4 पद्म- (for पद्मै) Ś1 ताम्रै (for नेत्रै) B3 4 D7 चिता (for श्रिता) Ś1 श्वेतै कुवलयैरपि (for the post half) —(l 5) B3 -[उ]ध्मातैर् (for -[उ]द्वातैर्) Ś1 D1 3 चित्रा नानुविधश्चित्रैर्बहुरूपा मनोहरा —(l 6) B3 -सम्पाना (for सबाधा) Ś1 D2 3 म ता (D2 नदा) पादप (D3 °)सछन्ना (for the prior half) Ś1 D1 2 प्राप्य (for बहु) V1 बहुपुष्पविभूषिता, V2 बहुपु °मण्डिता (for the post half) —(l 7) D1 नानाकारण्डवाकीर्णा (for the prior half) —Ś1 D1–3 om l 8 —(l 8) Ñ2 [उ]पनीता, B3 [उ]पशीता, G(ed) -[उ]पक्रीडा (for -[उ]पगाता) Ñ2 पूरिता (for कूजिता) B3 तथा (for शुभाम्). —(l 9) Ś1 वीज्यमानस्तदा राम, B1 D1–3 वीज्यमानस्तदा राम (for the prior half) Ś1 D1 2 पपाशीतेन, B1 पपाशीतल-; D3 स्पर्शशीतेन (for सुखस्पर्शन) —(l 10) V2 illeg after परिश्रम up to सौमित्रिणा Ś1 B1 D3 श्रान, D2 श्रान (for राम) Ś1 तत, B1 D2 3 [अ]नघ (for तदा) D1 नाले यदि श्रमश्रात स च सौमित्रितामथ (sic) —(l 11) B4 -भर- (for फल-) D2 पक्षिपुष्ट- (for परपुष्ट-) B3 -विनादितान् (for -नि°) V2 परपु . . . (illeg) (for the post half) —Ñ2 V B3 4 D5 7 om l 12–13 —(l 12) B1 D2 प्रकीर्णानि (for वि°) D1 पतद्भि नुमहत्पुष्प (for the prior half) Ś1 वीक्षमाणो, D2 प्रेक्षमाणो —B1 om l 13 —(l 13) D2 -कलोद्गीति (for रतोद्गीता) —D1 om l 14–15 —(l 14) Ś1 B1 D2 3 मृदुशाद्वलिनी भूमि (for the prior half) Ś1 हृष्टतुष्टमृगाकुला, B1 दृष्ट्वा हृष्टो बभूवतु, D2 हृष्टतुष्टावदीयतु, D3 हृष्टतुष्टावुपेयतु (for the post half) —(l 15) Ś1 B1 D2 3 सप्रहृष्टौ (for °ष्ट) Ś1 B1 D2 3 पपा (for राम) V1 स पपा, V2 om वै (subm), G(ed) पपा च (for पम्पा वै) Ñ2 B4 D5 7 सुमनोरमा (for °हराम्) Ś1 B1 D2 दृष्ट्वा शकुनिनादिता, D3 दृष्ट्वा शाद्वलसवृता (for the post half) —(l 16) V2 म तु (for मत्त-) B3 -सम्भृष्टा (for -सघुष्टा) Ś1 B1 D1–3 बालार्कसदृशै पद्मै प्रदीप्तामिव सर्वत]

—After 22, Dg1 reads 11–12, while Dm1 D8 G3 ins, whereas K(ed) subst l 1–2 for 14ᶜᵈ–15ᵃᵇ

1373* स ददर्श तत पम्पा शीतवारिनिधि शुभाम् ।
प्रहृष्टनानाशकुना पादपैरुपशोभिताम् ।
स तामासाद्य पम्पा च विपसाद महामना ।

[Before l 1, Dm1 ins रामाय नम —After l 2, Dm1 D8 G3 cont 1367*]

23 For 22ᵉ–24 in V2 B4, cf l 10–14 of App I (No 18) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1–3 5 7 om 23–25 —ᵃ) M2 तस्यास् (for अ°) G2 तु तीरे (by transp) V2 महाश्राम (for तु पूर्वोक्त) —ᵈ) Dm1 D8 G3 पुण्य (for चित्र-) Dt1 D6 G1 3 -पादप, Cv as in text (for -कानन)

24 For 22ᵉ–24 in V2 B4, cf l 10–14 of App I (No 18) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1–3 5 7 om 24 (cf v l 23) —ᵃ) G2 3 हरेर् (for हरिर्) Dt1 Dm1 D8 -रजा नाम, D4 T2 M1 2 -रजो (M1 °जा) नाम्ना, T3 G3 Cv -रजो नाम V2 हर्यक्ष राजासी (illeg) —ᵇ) G1 M3 स तु (for तस्य) V2 तस्य पुत्रो (by transp) —ᶜ) Dt1 D6 तु (for त)

25 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1–3 5 7 om 25 (cf v l 23) V2 B4 om 25 —ᵃ) M3 अवि- (for अभि-) —ᵇ) Dg1 D8 नरर्षभ, Dt1 M2 (before corr as in text, after

ततो महद्वर्त्म च दूरसंक्रमं
क्रमेण गत्वा प्रविलोकयन्वनम् ।
ददर्श पम्पां शुभदर्शकानना-
मनेकनानाविधपक्षिसंकुलाम् ॥ २६

G 3 78 31
B 3 75 30
L 3 81 22

इति श्रीरामायणे अरण्यकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

॥ समाप्तमरण्यकाण्डम् ॥

---

corr *sec m*) नरर्षभ —T3 M1 om , Dg1 reads in marg , M2 reads *inf lin sec m* 25^cd —^c) D8 G2 इत्युक्त्वा च (G2 तु) (for इत्युवाच) M2 तत्र (for वाक्य) —^d) Dt1 D6 Cv -विक्रम —After 25, Dg1 Dm1 D4 8 T1 2 G M2 3 Cv ins , while T3 M1 ins after 25^ab (owing to om)

1374* राज्यभ्रष्टेन दीनेन तस्यामासक्तचेतसा ।

—Thereafter all the above MSS cont , while Dt1 D6 ins after 25

1375* कथ मया विना सीता शक्य लक्ष्मण जीवितुम् ।
इत्येवमुक्त्वा मदनाभिपीडित
स लक्ष्मण वाक्यमनन्यचेतसम् ।
विवेश पम्पा नलिनी मनोरमा
रघूत्तम शोकविपादयन्त्रित । [5]

[(l 1) K(ed) शक्य सीता (by transp) —(l 2) I2 वचन (for मदन) —(l 3) Dm1 D8 G3 अदीनमस्य , D6 Ct अनन्यचेतन (for अनन्यचेतसम्) —(l 4) D4 6 8 T3 Cr t नलिनीं (for °नी) K(ed) मनोहरा (for °रमा) —(l 5) Dg1 रघूत्तम, Dt1 D4 6 नमुत्तम(D4 °म) Dt1 D6 शोकमुदीरयाण]

26 ^a) G1 महात्मा स, M3 महात्मा न (for महद्वर्त्म) Cg K(ed) सु (for च) M3 सक्रम (for °म) Ś1 D1–3 ततो महात्मा ह्यविदूरमतर —^b) D1 कृत्वा (for गत्वा) Ś1 प्रविचालयन्वन, Dm1 D8 G3 M1 स विलोकयन्वन, T1 2 G1 2 M2 3 Ct प्रतिलोकयन्वन, Cg K(ed) प्रतिकूलधन्वन —^c) Ś1 D2 3 ददर्श पपा शुचिशीतलोदका —^d) Ś1 D3 -पक्ष- (for -पक्षि-) Ś1 D2 3 सेविता, Cg जालकाम् (for सकुलाम्) ॐ Ct पम्पा ददर्श सर्वत इति शेप । विवेश च मतगसरसावच्छेदेनेति बोद्धव्यम् ॐ —For 26, Ñ2 V B1 3 4 D5 7 subst , while Ś1 D2 3 ins after 26

1376* महाबलौ ता तु शिवामकर्दमा
निरीक्ष्य पम्पामभिरामदर्शनाम् ।
ऋपे सुता तुष्टुवतुर्महानदी
यथैव मित्रावरुणौ सरस्वतीम् ।

[(l 1) Ś1 V1 B1 D2 ता (for ता) B3 4 महाजगपा तु (for °वलौ ता तु) D3 महावला ता गतकर्दमा शिवा —(l 2) Ś1 अभिरामदृशा, B1 D2 3 अभिरूप° —(l 3) Ś1 महात्मनो (for °नदी) Ñ2 V1 B3 4 D5 7 ऋषिपुत्ता(V1 B3 4 °न्तुता, D5 °पे सुता, G[ed] ऋपीतता [metri causa]) विष्णुपदा (V1 °दा) महानदी —(l 4) Ñ2 B4 D7 अद्दश्यता, V1 अमदिता, B3 अदृश्यता, D5 अकृष्यता (sic) (for सरस्वतीम्) Ś1 नदी च मित्रावरुण सरस्वती]

—For 26, Dt1 D6 subst

1377* क्रमेण गत्वा प्रविलोकयन्वन
ददर्श पम्पा शुभदर्शकाननाम् ।
अनेकनानाविधपक्षिसकुला
विवेश राम सह लक्ष्मणेन ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 B1 Dm1 D1–3 M2 पपादर्शन(D1 °न), Ñ2 D5 7 पपागमन, V B3 4 पपाभिगमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V2 B1 3 Dg1 D2 om Ñ2 81, V1 D4 78, B1 83, Dt1 Dm1 D6 8 T G M1 2 75, D1 79, D3 85, D5 80, D7 81, M3 76

In Ś1 Ñ2 V2 B1 3 D2 3 5, the Araṇyakāṇḍa ends after 4 1

—[illegible]

[illegible] मन्वार प्रतिमाह ॥
[illegible]

—[illegible]

[illegible] तद्मपूर्णयाश-
[illegible] [illegible] portion)

—[illegible]

[illegible] अनिन्यति ॥ [illegible] श्लोक ॥

—[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] राम-
[illegible] नम ॥

—[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

—[illegible] erroneously ins [illegible] portion from
[illegible]

—[illegible]

[illegible] प्रमुच्यते ।
[illegible] प्राप्नोति मानव ॥ [illegible] श्री ॥

—[illegible]

[illegible] ॥ शुभमस्तु ॥ कृष्णार्पणमस्तु ॥
[illegible] लिखितं मया ।
[illegible] दोषो न दीयताम् ॥

[illegible] शुभम् ॥ श्रीकृष्ण ॥

—[illegible]

[illegible] ॥ शुभमस्तु ॥ श्रीरामाय नम ॥ सवत
[illegible] ॥
[illegible] ॥

—D4 ins

श्रीरामार्पणमस्तु । शके १६८८ व्ययनामसवत्सरे उत्तरायने शुचि मासि त्रितिथाया दर्शवत्या बुधे प्रात समाप्तिमगमत्। श्रीराम जय राम जय जय राम रामो जयति राम कल्याण करोति। यदक्षरपदभ्रष्ट मात्राहीन च यद्भवेत्। तत्सर्वं क्षम्यता देव प्रसीद परमेश्वर ॥ १॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय नम ॥

—D6 ins

देवीदासवत्राणवलेखक सवत् १८५१ ॥

—D7 reads here 4 1 and then ins

शुभ भवतु इति श्रीआरण्यकाण्ड समाप्त सपूर्ण शुभ २) लिपत पूज्य वीरु ऋषधानेधरमध्ये सवत् १८८५ मिती भाद्रपदसुदी नवमी गुरुवासरे पुरा कइया शुभ कल्याण भवतु। लिखावंत मिश्र पजाबी—आत्महेतो ।

—T1 ins

सीतालक्ष्मणहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नम । शुभमस्तु ।

—T3 ins

श्रीहनुमत्सीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नपरिवारसमेतरामचन्द्रार्पणमस्तु।

—G1 ins

श्रीरामाय नम हरि ओं। शुभमस्तु आरण्यकाण्ड समाप्तम्।

—G3 ins

श्रीमते रामानुजाय नम । हरि ओं शुभमस्तु। श्रीगुरुभ्यो नम । श्रीरामाय नम ।

—M1 ins

श्रीरामाय नम । हरि । शुभमस्तु श्रीरामाय नम ।

—M3 ins

श्रीरामाय नम । श्रीलक्ष्मणाय नम ।

APPENDIX I

This Appendix comprises 18 additional passages found in some of the 29 MSS which have been cited in the foot-notes to the constituted text They are either big or unimportant to be included in the foot-notes below the text

The order of the MSS and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as to the constituted text

1

After 3 9 18, D3 ins

ब्राह्मणे तु प्रतिश्रुत्य याचमाने च पीडिते ।
पश्चान्नेति च यो ब्रूते त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
अधर्मनिरतो मूढो मिथ्याचारो द्विजातिषु ।
दद्यान्मर्मान्तिक शोक त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
आत्मजा गुणसम्पन्ना सुरूपा सदृशे वरे ।
प्रार्थितो न प्रदद्याद्यस्त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
न्यायेनोपार्जिता वृत्ति ब्राह्मणस्य हरेच्च य ।
निष्कारण सुशीलस्य त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
गोधनस्य तृषार्तस्य जलार्थमभिधावत ।
विघ्नमाचरते यस्तु त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पङ्गोरन्धस्य दीनस्य व्याधितस्य जडस्य च ।
हरेत यो वै सर्वस्व त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
य प्रवृत्ता श्रुति सम्यक्शास्त्र वा मुनिभि कृतम् ।
यो दूषयत्यविज्ञानात्त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
साक्ष्ये पृष्टश्च य प्रश्न जानन्नेवान्यथा भवेत् ।
लोभाद्वा यो भयाद्वापि त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
पिशुनो यश्च लोकाना रन्ध्रान्वेषणतत्पर ।
उद्वेगजनक सत्सु त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।
क्षुधासतप्तदेहाना द्विजाना भोक्तुमिच्छताम् ।
उत्पादयति यो विघ्न त विद्याद्ब्रह्मघातकम् ।

2

After 3 10 73^{cd}, Ñ2 V B D5 7 ins

ततोऽब्रवीत्समीपस्थ लक्ष्मण शुभलक्षणम् ।
पश्य लक्ष्मण रम्याणि वनस्यास्य शुभानि च ।
काननानि विचित्राणि फलमूलधरैर्द्रुमै ।
शुभाश्च शुभगन्धाश्च सुस्वादून्सुबहूंस्तथा ।
पादपाना समूहाश्च पश्य लक्ष्मण सर्वश ।
वानीरास्तिनिशान्बिल्वान्मधुकान्निचुलान्धवान् ।
आम्रानाम्रातकांश्चैव तिन्दुकामलकास्तथा ।
जम्बुतालकपित्थांश्च पनसान्बीजपूरकान् ।
सोमवृक्षान्कर्मरङ्गान्प्रियालांश्च क्वचित्क्वचित् ।
खर्जूरान्बदरीश्चैव शालान्भल्लातकास्तथा ।
कदलीवेत्रवेणूश्च तथा चान्यान्सहस्रश ।
दाडिमान्करवीरांश्च अशोकांस्तिलकांस्तथा ।
अङ्कोटकान्कुठारांश्च नीलाशोकांश्च सर्वश ।
लोध्रान्शिरीषवृक्षांश्च मुचुकुन्दान्सपाटलान् ।
चम्पकांश्च प्रियङ्गूंश्च सप्तपर्णांश्च पादपान् ।
अन्यान्द्रुमसमूहांश्च नानागुल्मलतावृतान् ।
इतस्तत काननेषु पश्य लक्ष्मण राजत ।

2

For l 1, cf 3 10 75 —(l 1) V2 शुचि- (for शुभ-) —(l 2) V1 वनान्यस्य, V2 illeg (for वनस्यास्य) —(l 3) Ñ2 (also) च चित्राणि (for विचि°) Ñ2 V D5 7 -पुष्प- (for -मूल-) V B4 वरैर् (for धरैर्) B3(m also) फलपुष्पयुतैर् —(l 4) Ñ2 D5 7 स्वादूंश्च, V1 स्वादून् (subm) (for सुस्वादून्) B1 सुस्वादुमरसास्तथा (for the post half) —B1 reads l 5-7 in marg —(l 5) Ñ2 V B3 D5 7 त्व (for च) —(l 6) V2 illeg from तिनिशान् up to धवान् Ñ2 D7 तिलिशान्, D5 तिलकान् (for तिनिशान्) V1 विंशान्, G(ed) निंवान् (for बिल्वान्) V1 निचुलान्वरान्, B1-3 मञ्जु(B2 3 [m also] वञ्जु, B3[orig] पिचु)लान्धवान्, B4(m also) वञ्जुलान्बहून् (for निचुलान्धवान्) —(l 7) V2 illeg from कांश्चैव up to स्तथा —(l 8) V1 B D5 7 जम्बू- (for जम्बु-) B1 बीजपूरगान् —(l 9) Ñ2 D5 कर्मवगान्, V1 कूर्म°, B2 काम°, D7 °वसान् (for कर्मरङ्गान्) V2 B3(m also) 4 सोमवृक्षांश्च मधुकान् (for the prior half) V2 illeg from प्रियालांश् up to l 10 V1 (gloss) चदनवृक्षांश्च, B1 D5 7 पिप्पलांश्च (sic) (for प्रियाला°) D5 om (hapl) क्वचित् —(l 10) V1 B2 4 D5 7 बदरांश्, B1 °रीश् (for °रींश्) D7 G(ed) मालान् (for शा°) —(l 11) V2 illeg from वेणूंश्च up to सहस्रश —(l 12) Note hiatus between the two halves V1 दाल्मिान् (for दाडि°) —(l 13) Ñ2 B1 2 अक्रोचकान्, B3 अक्रोटकांश्च (hypm) B1 द्रुमांश्च (for कुठारांश्च) V1 अक्रोटांश्च कठोरांश्च (for the prior half) —(l 14) V2 illeg after लोध्रान् up to l 15 Ñ2 V1 D5 7 चदन, B3 (after corr as above) तिनिश- (for शिरीष-) V1 च पाटलान् (for सपा°) —(l 16) G(ed) वृक्ष- (for द्रुम-) V1 -सहस्रांश् (for समूहांश्) B4 अन्यांश्च द्रुमसघांश्च (for the prior half) V1 द्रुम (for गुल्म-) Ñ2 V1 B1 3 D5 7 लतायुतान् —(l 17) V2 illeg from काननेषु up to राजत B3 (*sup lin*, orig as above) चाग्रत, B4(m as above) पादपान् (for राजत)

3

After 3 11 34, G3 ins, while M1 3 ins after colophon of 3 11, G2 ins after 3 12 8, Ś1 D1–3 ins l 35–82 after 3 12 9, while D4 T1 ins l 1–18 after 3 12 8, T2 ins l 1–18 after 3 12 8 and l 19–23 after 3 12 9 respectively, while M2 ins after 3 12 10

एवमुक्त्वा महाबाहुरगस्त्यं पुनरब्रवीत् ।
सुप्य स्वप महाबाहो ससीत सहलक्ष्मण ।
रविरस्तं गतः सौम्य संध्याकालोऽभ्युपागतः ।
एते निशाचरा राम निलीना मृगपक्षिणः ।
नगाग्रेषु भृशं लीना दृश्यन्ते च समागताः ।
नैशेन तमसा व्याप्तमप्रकाशं नभःस्थलम् ।
एवमुक्तो महाबाहुरगस्त्येन महात्मना ।
उपास्य पश्चिमां संध्यां रामः सौमित्रिणा सह ।
अभिवाद्य महात्मानमगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
सुष्वाप रजनीमेकां पूजितः परमर्षिणा ।
सुखोषितस्तदा रामः संध्यामन्वास्य सानुजः ।
कृतपूर्वाह्णिकस्तस्थौ स्नात्वा हुतहुताशनः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परंतपः ।
उपागच्छदमेयात्मा अगस्त्यं सूर्यवर्चसम् ।
स दृष्ट्वा राघवं श्रीमानगस्त्यः संयताञ्जलिम् ।
प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रवीत् ।
कच्चित्सुखा निशा राम व्यतीता रघुनन्दन ।
तत्र सभ्रातृभार्यस्य ममाश्रमपदे शुभे ।
अगस्त्येनैवमुक्तस्तु काकुत्स्थो वाक्यमब्रवीत् ।
मानिता स्म यथान्यायं त्वया पूज्येन पूजिताः ।
शयनासनदानेन भोजनाच्छादनैः शुभैः ।
राज्ञो दशरथस्यैव पुरस्यान्तः पुरे यथा ।
सुखोषिताः स्म भगवन्सर्वकामैरुपस्थिताः ।
सुखोपविष्टे रामे तु सहसीते सलक्ष्मणे ।
शतेन ऋषिसंघेन अगस्त्यो वाक्यमब्रवीत् ।
कालोऽयं गतभूयिष्ठो यः कालस्तव राघव ।
समयो यो नरेन्द्रेण कृतो दशरथेन ते ।
तीर्णप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखं राज्ये निवत्स्यसि ।
धन्यस्ते जनको राम स राजा रघुनन्दन ।
यस्त्वया ज्येष्ठपुत्रेण ययातिरिव तारितः ।
एवमुक्तस्ततो रामः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
प्रीतः प्रीततरं वाक्यमिदमाह महायशाः ।
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
प्रीयमाणस्य सुप्रीतो नास्ति धन्यतरो मम ।
न मया तारितो राजा गुणैः स्वैरेव तारितः ।
स्वर्गं दशरथः प्राप्तः स्वकृतैः पूर्वकर्मभिः ।
अयं तु देशो निखिलः सर्व एव महातपः ।
अशरण्यः शरण्योऽभूद्यथैव विनिवेशितः ।
तथाख्याह्यर्थतत्त्वेन परं कौतूहलं मम ।
श्रुत्वा तु वचनं तस्य रामस्य मधुराक्षरम् ।

3

G3 M1 3 om l 1 —(l 1) D4 महाबाहु (for °हुर्) M2 एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिरिदमब्रवीत् —(l 2) D4 T1 2 G2 सीतया (for ससीत) —(l 3) G3 M1 [ऽ]भ्यु(G3 [ऽ]प्यु)-पागत, M2 (after corr as above) [ऽ]भ्युपागत —D4 T1 G2 om l 4–6 —(l 4) M2 दिनचरा (for निशाचरा) T2 न ते न (for निलीना) —(l 5) T2 भृशं लग्ना, M1 भृशं लग्नो (after corr °ग्ना), M3 भृशालीना (for भृशं लीना) T2 G3 सुसमाहिता, M1 सुसमागता (for च समागता) —(l 8) D4 reads राम twice —D4 T1 G2 om l 9 —(l 10) D4 T1 2 G2 तां तु (for एकां) —D4 T1 om l 12–13 —(l 12) T2 -पावाह्णिकस् (for -पूर्वा°) M2 हुत्वा (for कृत-) —(l 13) M2 भार्यया सह (for च परंतप) —(l 14) D4 T1 2 उपागमत्, M3 (after corr as above) उपागच्छत् (for उपा°) —(l 15) M1 न (for स) T1 G2 M3 सद्ग्यार्ग, M2 कृताञ्जलि (for °लिं) —M2 reads l 17–18 after l 25 —(l 17) D4 सुप्त (for सुखा) M3 तात (for राम) —(l 18) M2 भ्रातृसहायस्य (for सभ्रातृभार्यस्य) D4 T2 शिवे (for शुभे) —M3 om l 19–25 M2 om l 19 —(l 21) M2 मानेन (for दानेन) —(l 22) M2 पुरे च (for पुरे य) —After l 23, M2 ins

प्रविश्य चाश्रमं ऋस्तु निषीदद्भवनुवाच ह ।

—(l 25) Note hiatus between the two halves K(ed) स तत्र (for शतेन) M2 शतशश्चर्षिभिः सह (for the prior half) —K(ed) repeats l 26–30 after 3 12 14 —(l 28) K(ed) राम (for राज्ये) —(l 29) G3 M3 रघुनंदन —(l 32) G3 प्रत्युवाच, K(ed) स महात्मा (for इदमाह) G2 अगस्त्यमृषिमत्तम (for the post half) —(l 34) M1 प्रियमाणस्य (for प्री°) —(l 35) G2 3 M1 3 मया न (by transp) (for न मया) G2 M1 स्वगुणैर्, G3 M2 स्वैर्गुणैर् (by transp) (for गुणैः स्वैर्) M3 स्वगुणेनैव (for गुणैः स्वैरेव) D1–3 सो (D2 नो, D3 यो) नृपः, M2 तारिता (for तारितः) —(l 36) D3 सुकृतैश्, M3 स्वगुणैः (for स्वकृतैः) Ś1 D1–3 चैव, G2 एव, K(ed) पुण्य- (for पूर्व-) —(l 37) Ś1 D1–3 निखिलो देशः (by transp) (for देशो निखिलः) Ś1 D2 3 महामुने, D1 मया मुने, M1 महातपा (for महातपः) —(l 38) Ś1 D1–3 शरण्येन (for शरण्योऽभूद्) G3 . . वेशित (for विनि°) Ś1 D1–3 भूय एव विनिर्मितः (D2 °जित, D3 °मित) (for the post half) —After l 38, Ś1 D1–3 ins

यथा शास्त्रं भगवन्यथा चैव निवेशितः ।
[D3 तथा (for first यथा)]

—M3 om l 39 —(l 39) M1 तदा, M2 अथ (for तथा) Ś1 D1–3 तथा चाख्याहि तत्त्वेन (for the prior half) Ś1 D1–3 हि मे (for मम) —(l 40) G2 तत्तु (for तस्य) —(l 41) M2 3 तदा (for ततो) —G2 3 M1 3 om l 43 —(l 43) Ś1 भवाभावो (for भावाभाव) Ś1 तथा, D3 मया (for यथा) —(l 44) Ś1 D1–3 दडेन तु, M2 धनदेन

प्रत्युवाच ततो राममगस्त्यो भगवानृषिः ।
शृणु राघव तत्त्वेन देशस्यास्य यथातथम् ।
भावाभाव महाबाहो विपर्यस्त कृत यथा ।
दण्डकेन परित्यक्तो ह्यय देशो महात्मना ।
भार्गवस्य च शापेन निर्मनुष्यमृगोऽभवत् ।
वृक्षगुल्मलताहीन तापसैरभिवर्जितम् ।
कान्तारमभवत्तात घोर परमदारुणम् ।
योजनार्धसहस्र तु विन्ध्यपादस्य दक्षिण ।
नानुवर्षति पर्जन्यो न च वाति सुखोऽनिल ।
रूक्ष प्रतिभय घोरमासीत्परमदारुणम् ।
बहून्यब्दसहस्राणि चैतदासीदनालयम् ।
गन्धर्वैर्ऋषिसघैश्च देवैश्च परिवर्जितम् ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य दैवयोगादह नृप ।
हिमवच्छिखराच्चैतादिह प्राप्तोऽस्मि मानद ।
ततो मया समाहूत पर्जन्यो जलदै सह ।
स्वच्छन्दवर्षश्च कृत कश्चित्कालमरिंदम ।
यमस्य चैव चारास्तु बहून्यब्दशतानि वै ।
तेजसा मृत्युदूताश्च व्याधयश्च निराकृता ।
हिमवत्पादजा वृक्षाश्चिन्तिता मनसागता ।
प्रवृत्ताश्च पुनर्नद्य फुल्लपङ्कजमण्डिता ।
तटाकानि च रम्याणि सरितश्च सरासि च ।
प्रवृद्धवनषण्ड तु स्फीतसस्यसमाकुलम् ।
अचिरेणाभवद्रम्यमृषिसघानुसेवितम् ।
केवल त्वभिशापेन तस्यैव रघुनन्दन ।
सोपद्रवमिवाप्येतद्राक्षसैरुग्रकर्मभि ।
यदा प्रभृति चापि त्व चित्रकूटमुपागत ।
तदा प्रभृति रक्षासि विप्रकुर्वन्ति तापसान् ।
न निषेधयिता चाह स्थिते बलवति त्वयि ।
सराक्षसगणाद्राम सूदयस्व महाबल ।
ऋषीणामभय वीर दातुमर्हसि मानद ।
अस्माद्धि कारणाद्राम दण्डकारण्यवासिनाम् ।
त्राणार्थमिह सप्राप्तस्त्रातुमर्हसि नो भवान् ।
समर्थो ह्यसि काकुत्स्थ त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
कि पुनर्वीर रक्षासि द्विजमन्युहतानि वै ।
अयमिक्ष्वाकुपुत्रेण दण्डकेन महाबल ।
देशो निराकृतो राम शापदोषेण राघव ।

(for दण्डकेन) Ś1 स्वय, D1-3 त्वय (for ह्यय) —(l 45) Ś1 D1-3 तु (for च) Ś1 निर्मनुष्योभवत्पुरा (for the post half) —(l 46) Ś1 D1-3 M2 3 -हीन (for -हीन) G3 अपि वर्जित, M2 3 अभिवर्जित (for अभिवर्जितम्) Ś1 D1-3 प्रशुष्कसलिलाशय (for the post half) —After l 46, Ś1 D1-3 ins

मृगपक्षिगणैर्हीन श्वापदै परिवर्जित ।

—(l 47) Ś1 अजन, D1 अरिण, D3 इरण (for अभवत्) —M1 om (hapl) l 48-50 —(l 48) Ś1 D2 3 योजनाना (for योजनार्ध-) D1 नु (for तु) Ś1 D1-3 M2 विंध्यपादश्च (D3 M2 °स्तु) (for °पादस्य) G2 विंध्यपादात्तु दक्षिण (for the post half) —(l 49) Ś1 [इ]ह वर्षति, D1 3 M2 [अ]त्र वर्षति, D2 [अ]ति°, M3 [अ]भि° (for [अ]नु°) G1 [अ]पि, M2 [अ]ति-, M3 [अ]भि- (for च) —(l 50) D1 रक्ष, D2 रूप, M2 रूक्ष-, K(ed) रक्ष-, L(ed) रूक्षे (for रूक्ष) Ś1 D1-3 M2 धु(Ś1 हे)मारुणावर (for परमदारुणम्) —(l 51) D3 G2 (with hiatus) एतद्, G3 M1 ह्येतद् (for चै°) K(ed) अमानुष (for अनालयम्) M2 3 एतदासीदनामय (for the post half) —(l 52) Ś1 D1-3 गधर्वमु(Ś1 °र्वमु) निसघैश्च दैवतैश्च विवर्जित —(l 53) M1 देवयोगाद् —After l 53, Ś1 D1-3 ins

मेरुविन्ध्यादिसघर्षे सुरकार्ये च सत्वरम् ।

[D1 मेरुध्यस्य सकर्षान्, D2 3 मेरुविं(D2 मेरोविं)ध्यस्य सघर्षात् (for the prior half) D1 सुरकार्याच् (for °कार्ये) D3 सुरकार्यार्थमागत (for the post half)]

—(l. 54) Ś1 श्रेष्ठाद्, G3 M1 देशाद् (for श्रेताद्) —(l 55) D3 G2 समाहूय (for °त) —(l 56) Ś1 D1-3 स्वच्छदवर्षा (for °वर्ष) Ś1 D1-3 किंचित्, K(ed.) कचिद् (for कश्चित्). —(l 57) Ś1 D1-3 [उ]प्रचारस्, M [ए]व(M2 [अ]प)चारस् (M3 °र) (for [ए]व चारास्) —(l 58) D1 यमदूताश्, D3 मृत्युदूताश्, M2 मृत्युभूताश् (for °दूताश्) —D1 om the post half Ś1 [अ]पि (for second च) —(l 59) M2 पदजा (for पा°) Ś1 D1-3 मनसा मया(Ś1 यथा) —(l 60) Ś1 D2 3 सुप्रवृत्ता Ś1 पुनर्नद्या —(l 61) Ś1 D1-3 तडागानि (for तटाकानि) Ś1 D1-3 पद्मिन्यश्च (for सरितश्च) —After l 61, Ś1 D1-3 ins

विरजस्क सुख श्रीमान्सुखशीतानिलान्वितम् ।

[D2 श्रीमत् (for °मान्) D3 विरज सुमुख श्रीमत् (for the prior half) D1 2 -[अ]निलानिल, D3 -[अ]विलानिल (for -[अ]निलान्वितम्)]

—(l 62) Ś1 D1-3 M2 प्रवृद्ध(D3 °त्त) वनष(M2 °प)ढाढ्य (for the prior half) G2 3 M1 -वनाकुल (for -समा°) —Ś1 om l 63 —(l 63) D2 अचिराद्रामवद्रम्यम् (for the prior half) D1-3 ऋषिसघैश्च सेवित, G3 M1 सर्पिसघा(G3 °घो)नुसेवित (for the post half) —(l 64) Ś1 ऋषि, D3 तद्धि, G2 च हि (for त्वभि-) M3 तस्य वै (for तस्यैव) —(l 65) G3 M1 2 सोपद्रुत(M2 °द्रव्य) (for °द्रवम्) Ś1 D2 3 [अ]थ, D1 [अ]ति (for [अ]पि) Ś1 D1-3 क्रूर-, M3 रुद्र- (for उग्र-) —D1 om l 66-67 —(l 66) Ś1 D2 3 चैव, G2 वीर, M1 चासि (for चापि) —(l 67) M2 सर्वश (for तापसान्) Ś1 D2 विघ्न कुर्वंति सर्वत (for the post half) —G2 3 M1 3 om l 68-69 —(l 68) Ś1 भगवति (for बलवति) M2 वरवक्ता स्थिता त्वयि (for the post half) —(l 69) D3 सराक्षसगण M2 सूत्याय (for °यस्व). —M1 om l 71-74. —(l 72) G2 M3 अर्हति (for °सि) —(l 73) Ś1 D1-3 प्राप्तस्त्वमरिसूदन(D2 °रिंदम [subm]) (for the post half). —Ś1 D1-3 om

दण्डकारण्यमखिलं दर्शनादेव राघव ।
शापस्यान्ताय काकुत्स्थ प्राप्तस्त्वमरिमर्दन ।
स त्वमद्य पुरावृत्तं पितृभिः सनिराकृतम् ।
तारयस्व महाबाहो दण्डकारण्यमत्र च ।
एवमुक्तस्तदा रामः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
आश्चर्यमिदमाख्यातं देशस्यास्य यथातथम् ।
एवमुक्तस्तु रामेण महर्षिरिदमब्रवीत् ।

Colophon

4

After 3 13 26, Ś1 V1 D1 2 ins

तथा वारणमुख्याश्च दश पुत्राश्च राघव ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च कोटिशोऽर्बुदशस्तथा ।
अभङ्गगतयश्चैव दुष्टसत्त्वा भयंकरा ।
धार्मिका बलिनश्चण्डा देवैरपि दुरासदा ।
कामरूपा महाकाया जराशोकविवर्जिता ।
तेषां दश सहस्राणि कुलानां सुमहात्मनाम् ।
सरमाया सुतौ श्वानौ यमस्यानुचरौ स्मृतौ ।
तयोः पुत्राश्च पौत्राश्च तेषां संख्या न विद्यते ।
भूतापि जज्ञे भूतांश्च रुद्रस्यानुचरान्बहून् ।
अनेकरूपवर्णांश्च ह्रस्वान्स्थूलान्बृहोदरान् ।
अनेकहस्तपादांश्च बहुशीर्षमुखानपि क्रान ।
अनेकवेषाभरणान्सहस्रशतकोटिशः ।
कपिशाया पिशाचाश्च नाना वर्णविभूषिताः ।
सुरसायास्तु सर्पाणां सहस्रं तीक्ष्णदंष्ट्रकम् ।
तीक्ष्णकोपं पुरा राम महाविषविसर्पितम् ।
दंष्ट्राया वृक्षिणः पुत्रा व्याघ्राश्चामिषभक्षिणः ।
विनताया सुतौ श्रेष्ठौ अरुणो गरुडस्तथा च ।
अरुणस्तु सूर्यसारथी गरुडः पक्षीश्वरः ।
इरण्या प्रसवः कन्यानिःसृतो रघुकुलोद्वह ।
ताभ्यो लता वीरुधश्च सेव्या वृक्षवनानि च ।
सर्वे पुष्पफला वृक्षा इरण्या प्रसवाः स्मृताः ।
रुद्राणां सुरभी माता गावश्च रघुनन्दन ।
विश्वस्य मातरो गावो न्यस्ताग्निमुखनिश्चया ।
त्रिनेत्रः सुरभिर्नो सुगन्धा पिङ्गाश्चाग्नि ।
अचिन्त्या ह्यद्भुताकारा यतिनः शूलिनस्तथा ।

5

After 3 22 27[a5], Ś2 V B1 4 D5 7 ins, while B2 3 ins after 3 23 27

गोचरा निर्मिता सर्वे कालस्यैव युगक्षये ।
दृष्ट्वा च रावणं सर्वे राक्षसा युद्धदुर्मदाः ।

l 74-78 —(l 74) M3 K(ed) द्विजपुंगवा(K(ed.) °वृन्दा)नि च —(l 76) G2 3 रावण (for राम) —(l 77) M2 मानद (for राघव) —(l 78) M2 3 अरिंदम (for °मर्दन) —Ś1 om l 79 —(l 79) D2 7 तस्य (for स त्वम्) D1-3 पुराप्राप्त, M2 पुरावृत्तं (for पुरावृत्तं) D1-3 पितृवत् (for पितृभिः) D1-3 सुनिराकृतान्, M2 स निराकृत (for सनिराकृतम) —(l 80) G3 M2 3 तारय त्व, M1 कारय त्व (for तारयस्व) Ś1 महाभाग (for °बाहो) Ś1 D1-3 दण्डकारण्य(D3 °कस्य)वासिनाम्(D3 °द्) (for the post half) —After l 80, Ś1 D1-3 ins

एवमस्मात्प्रभृत्येव दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon

[D3 एतस्माद् (subm) (for एवमस्माद्) *Sarga name* Ś1 D2 3 शापवर्णन(D3 °न), D1 दण्डकारण्यशापवर्णनं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D2 om , D1 16, D3 21, L(ed) 17]

—(l 82) G2 यथातथा (for °थम्) —G2 om l 83 —(l 83) M1 इदम् (for रिदम्) —After l 83, M2 ins

यस्य दोषादिदं राम दण्डकारण्यमुच्यते ।

Colophon —*Sarga no* (figures, words or both) M2 13 —After colophon, M2 *wrongly repeats* l 81 *with var* ततो (for तदा)

4

(l 1) V1 वानर, D2 वामन- (for वारण-) D1 सदताश्चैव (for दश पुत्राश्च) —(l 2) V1 D1 च ह (for तथा) —(l 3) V1 D1 2 असंगगतय सर्वे (for the prior half) V1 दुष्टसत्त्वा- (sic), D1 2 °सत्त्व (for °सत्त्वा) —(l 4) V1 धर्मिका, D1 बलवन्तश्च (for बलिन°) D2 धार्मिकानपिरिघ —(l 6) V1 कुला- (for °ना) —(l 9) Ś1 D2 न (for [अपि]). D1 भूता विदध भूतानां तु (for the prior half) —(l 10) V1 बर्णैस्थूलाश्च (by transp) (for रूपवर्णांश्च) D1 तां((for च) D2 ह्रस्व- (for ह्रस्वान्) V1 D1 हस्वान्(D1 हस्वान्स्थूल)बृहोदरा (for the post half) —(l 11) V1 अनेकपादाश्च बहुशीर्षमुखानपि क्रान् —(l 12) D1 वराद (for वेषा) V1 द्वाराबरा-जानशियान् (for the post half) —(l 13) V1 कपिशाया D1 वृश्चिष्टभोजिनि, D2 वृश्चिष्टभोजिना —(l 15) V1 अर्पितान —(l 16) D1 दंष्ट्राया V1 D1 व्याघ्राश्च, D2 व्याघ्राश्च (for व्याघ्राश्च) —(l 17) V1 D1 2 सुतौ रेवा (for सुतौ श्रेष्ठौ). V1 D1 अरुणो गरुडश्च ह, D2 अरुणो गरुड एव च (hypm) (for the post half) —(l 18) V1 वै (for तु) D1 अरुणः सूर्यरथगो (for the prior half) —(l 19) D1 2 इराधा (for इरण्या) —(l 20) D1 ताभ्यो भगवन्वीरुधश्च (hypm) (for the prior half) D1 जाता (for सेव्या) V1 ताभ्य स्रोतमरोरुहश्च नाना अन्यो वनानि च (sic) —(l. 21) D1 सर्व, D2 सर्वा (for सर्वे) V1 पुष्पफला, D1 पुष्पफला (for पुष्प°) V1 D2 इराया, D1 इराया (for इरण्या) D1 प्रसव स्मृत. —(l 22) V1 D1 सुरभिर् —(l 23) V1 तु (for वि-) —(l 24) V1 सुवदना पताकिन, D1 2 मूढा पिंगा (D2 सुरा पिङ्गा) पिनाकिन (for the post half) —(l 25) V1 त्वताकारा (for ह्यद्भु°).

5

(l 1) B1 3 [ए]व (for [इ]व) —(l 2) V1 B1 3 तत दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) V2 illeg after दृष्ट्वा च V1 राक्षसा (for

स्थिता पर्वतसकाशा परम विस्मय गता ।
तान्दृष्ट्वा विस्मितान्सर्वान्राक्षसान्राक्षसाधिप ।
उवाच दूपण तत्र खर खरपराक्रम ।
न चैवास्ति नदी तार्या सैन्य चैकपदे स्थितम् ।
ज्ञायता सौम्य तत्त्वेन किमेतदिति निश्चितम् ।
स गत्वा राघव दृष्ट्वा पुनरागम्य राक्षस ।
उवाच दूपणो वाक्य खर त रावणानुजम् ।
राम एप धनुष्पाणि स्थित समरमूर्धनि ।
य दृष्ट्वा राक्षसा सर्वे स्थिता शत्रुभयकरम् ।
मा नियोजय तावत्त्व यावदेन नृपात्मजम् ।
शरैरग्याग्निसकाशैर्नयामि यमसादनम् ।
दूपणस्य वच श्रुत्वा स रथेनाशुविक्रम ।
अभ्यधावत काकुत्स्थ स्वर्भानुरिव भास्करम् ।
त दृष्ट्वा राक्षसी सेना खर युद्धाय दर्शितम् ।
अभ्यधावत गम्भीरा महामेघौघनि स्वना ।
वरायुधस्ता रिपुसघसूदनो
महारथो दाशरथिर्महायशा ।
महाचमू वीक्ष्य महार्णवोपमा
न विव्यथे नापि मुमोह राघव ।

6

After 3 23 27, Ś1 Ñ1 D2 3 M2 ins

त तु दृष्ट्वा स्थित राम सक्रुद्ध धृतकार्मुकम् ।
स्थितमेकपदे सैन्य सहसा तदकम्पत ।
सैन्य तु स्थितमालोक्य निश्चल पर्वतोपमम् ।
पार्श्वस्थ दूपण क्रुद्ध खरो वचनमब्रवीत् ।
न चात्रास्ति नदी तार्या स्थितमेकपदे बलम् ।
किमर्थं ज्ञायता तावच्छीघ्र दूपण गम्यताम् ।
एवमुक्तस्ततो दूरे दूपण परवीरहा ।
खरस्य वचनादेव सैन्यमध्ये विनि सृत ।
रथेन दूपण शीघ्रमग्रतश्चावलोकयन् ।
स ददर्श ततो राममग्रतो विधृतायुधम् ।
शरार्चिप सुसक्रुद्ध दग्धुकाममिवानलम् ।
स निवृत्य रथेनैव दूपण शत्रुदूपण ।
उपगम्य खर वाक्यमतिसक्रुद्धमब्रवीत् ।
राम प्रतिमुखे वीर सचाप पर्यवस्थित ।
तस्य त्रासादिद सैन्य स्थित न परिसर्पति ।
न खल्वाख्याति ते कश्चिद्रामोऽयमिति सस्थित ।
राक्षसाना विपादेन स मया परितर्कित ।

राघव) V1 राघव (for राक्षसा) —(l 4) V2 illeg after तान् D7 om (hapl) for क्षमान्ना B1 राक्षसेश्वरा (for राक्षसाधिप) —(l 5) B1 खरतर वच (for खरपराक्रम) —B1 om l 6–9 —(l 6) V2 illeg after सैन्य V1 [ए]के पदे (for [ए]कपदे) —(l 7) D5 तत्त्वेन (for तत्त्वेन) —After l 7, V2 ins

खर * . . . दभिनि सृत ।
रथेन दूपण श्री . . . . ।
स ददश ततो राममग्रतो वि . * पुरम् ।
यत्र त्रासास्थित . * . . . . . . ।

—(l 8) V1 B4 आगत्य (for आगम्य) —(l 11) V2 illeg up to शत्रुभ Ñ2 V1 B2 शत्रुभयकरा, B1 4 D5 °कर (for °करम्) —V1 om l 12–13 M2 ins l 12–13 after l 14 of App I (No 6) —(l 13) V2 अलग्नि, B1 4 अयाग्नि, B2 अभ्यग्नि, M2 अद्यर्क- (for अग्याग्नि-) B3 शरीरेभ्यग्नि-सकाशे (for the prior half) —(l 15) V2 illeg up to स्वर्भा- V1 B2 भास्कर —(l 17) V -मेघोघ-, D5 -तेजोघ- (for -मेघौघ-) —(l 18) B3 वरायुधा B1 -सघशस्तदा, B4 वृन्दसूदनो (for सघसूदनो) —(l 20) B2 ता सुमहार्णवोपमा (for वीक्ष्य म°) —After l 21, B4 reads colophon with Sarga name खरसैन्यदर्शन and No 32

6

(l 1) D3 तत्तु (for त तु) M2 त दृष्ट्वावस्थित राममेक बाणधनुर्धर —(l 2) Ñ1 न व्यकपत, D3 समकपत (for तदकम्पत) M2 बहूना रक्षसा सघे विनाशाय समुद्यत —(l 3) D3 तु स्थितमालक्ष्य, M2 तत्समवस्थाप्य (for °मालोक्य) —(l 4) D3 M2 क्रुद्ध (for क्रुद्ध) —(l 5) Ñ1 तुर्या, D2 3 तीर्या (for तार्या) M2 कथमग्रे न यातीद (for the prior half) D3 M2 स्थित चैकपदे Ñ1 स्थित चैत्रया . . . (illeg) (for the post half) —(l 6) M2 तदर्थं ज्ञायतामेतच् (for the prior half) —Ñ1 D2 3 M2 om l 7 —(l 8) M2 [ए]तद्वच श्रुत्वा (for वचनादेव) D2 3 सैन्यमध्याद् (for °मध्ये) Ñ1 विनिर्गत M2 सैन्याग्रादभिनिसृत (for the post half) —(l 9) Ñ1 चाग्रत (for दूपण) M2 क्रुद्धो (for शीघ्रम्) Ñ1 D2 अग्रतोध्यावलोकयन् (D2 °यत्), D3 अग्रतो व्यवलोकयत्, M2 (with hiatus) अग्रतोर्वी व्यलोकयन् (for the post half) —(l 10) Ñ1 D2 विततायुध, D3 [ऽ]धिष्ठितायुध, M2 सशरासन (for विधृतायुधम्) —After l 10, M2 reads l 15 and om l 11–12 —(l 12) D2 3 सनिवृत्य (for स निवृत्य) D3 शत्रुकर्शन —(l 13) D3 अभि- (for अति) M2 त दृष्ट्वा खरमागम्य दूपण पुनरब्रवीत् —(l 14) Ñ1 D2 3 एप राम प्रतिमुखे (for the prior half) Ñ1 प्रत्यवस्थित M2 एप रुद्ध्वा महाबाहु सैन्य रामोग्रत स्थित —After l 14, M2 ins l 12–13 of App I (No 5) and then cont

तत स सैन्य नि सत्य श्रुत्वा दूपणभापितम् ।
सहसैवाभियात्क्रुद्धो रथेनाभ्यद्रवत्खर ।
राक्षसानब्रवीत्सर्वान्भ्रुकुटीसहतानन ।
इद वचनमत्युग्र दर्शयन्भावमात्मन ।
एभिर्न परितुष्यामि पौरुपेण च राक्षसा ।
वञ्चितश्चाप्यनार्याणा कृत्वा कसाक्रिया पुरा ।
एक दृष्ट्वा धनुष्पाणि मानुप पर्युपस्थितम् ।
राक्षस वीरमुत्सृज्य भीता केनापि हेतुना ।
गच्छध्वमुपसर्पध्व सनिकर्पादितो मम ।
अहमेको रणे राम क्षय नयति सायकै ।

—(l 15) Ñ1 D3 यस्य (for तस्य) M2 यस्य त्रासास्थितो (°त) सैन्य (°न्य) सहसा नान्यवर्तत —M2 om l 16–19

रामस्य संमुखं सूत रथं नोदय मे द्रुतम् ।
एकस्माद्धि बलं त्रस्तं विशतीव परस्परम् ।
एवमुक्त्वा ततो रामं रथेनाभ्यद्रवत्खरः ।
तं दृष्ट्वा सर्वसैन्यानि प्राद्रवन्दूरमग्रतः ।

7

After 3 24 28, Dg1 Dt1 Dm1 D1.4 6 8 T G M1 2 (preceded by 462*) 3 ins

ते समन्तादभिक्रुद्धा राघवं पुनरभ्ययुः ।
तैश्च सर्वा दिशो दृष्ट्वा प्रदिशश्च समावृताः ।
राक्षसैरुद्यतप्रासैः शरवर्षाणि वर्षिभिः ।
स कृत्वा भैरवं नादमस्त्रं परमभास्वरम् ।
संयोजयत गान्धर्वं राक्षसेषु महाबलः ।
ततः शरसहस्राणि निर्ययुश्चापमण्डलात् ।
सर्वा दश दिशो बाणैरापूर्यन्त समागतैः ।
नाददानं शरान्घोरान्विमुञ्चन्तं शरोत्तमान् ।
विकर्षमाणं पश्यन्ति राक्षसास्ते शरार्दिताः ।
शरान्धकारमाकाशमावृणोत्स दिवाकरम् ।
बभूवावस्थितो रामः प्रक्षिपन्निव तान्शरान् ।
युगपत्पतमानैश्च युगपच्च हतैर्भृशम् ।
युगपत्पतितैश्चैव विकीर्णा वसुधाभवत् ।
निहताः पतिताः क्षीणाश्छिन्ना भिन्ना विदारिताः ।
तत्र तत्र स्म दृश्यन्ते राक्षसास्ते सहस्रशः ।
सोष्णीषैरुत्तमाङ्गैश्च साङ्गदैर्बाहुभिस्तथा ।
ऊरुभिर्बाहुभिश्छिन्नैर्नानारूपैर्विभूषणैः ।
हयैश्च द्विपमुख्यैश्च रथैर्भिन्नैरनेकशः ।
चामरव्यजनैश्छत्रैर्ध्वजैर्नानाविधैरपि ।
रामेण बाणाभिहतैर्विच्छिन्नैः शूलपट्टिशैः ।
खड्गैः खण्डीकृतैः प्रासैर्विकीर्णैश्च परश्वधैः ।
चूर्णिताभिः शिलाभिश्च शरैश्चित्रैरनेकशः ।
विच्छिन्नैः समरे भूमिर्विस्तीर्णाभूद्भयंकरा ।
तान्दृष्ट्वा निहतान्सर्वे राक्षसाः परमातुराः ।
न तत्र चलितुं शक्ता रामं परपुरंजयम् ।

—(l 16) D2 [आ]ख्यायते (for [आ]ख्याति ते) —Ñ1 repeats l 15 after l 16 —(l 17) Ñ1 D2 मया स (by transp), D3 मया रा (for स मया) —Ñ1 om l 18–19, D2 3 om l 18 —(l 19) D3 एकस्य (for एकस्माद्) —(l 20) Ñ1 D2 उक्तस्, D3 उक्ते (for उक्त्वा) M3 रणे (for ततो) Ñ1 [अ]विद्रुत, D3 [अ]भिद्रवत् (for [अ]भ्यद्रवत्) —(l 21) D3 रथम्, M2 द्रुतम् (for दूरम्) —After l 21, M2 reads 433*.

7

D1 om l 1 —(l 1) D8 अपि क्रुद्धा (for अभिक्रुद्धा) Dt1 D1 6 आर्दयन्, Cg as above (for अभ्ययु) —(l 2) D1 T2 G1 स तु, B (ed) ततः, Cg as above (for तैश्च) T3 G3 दृष्टा (for दृष्ट्वा) —(l 3) Dt1 D6 सर्वतः प्राप्ते (for उद्यतप्रासैः) Dt1 D6 वर्षाभिरावृत, D1 -वर्षमिवेषुभि, T1 G2 M2 3 Cg -वर्षाभिवर्षिभि, G1 -वर्षाभिलाषिभि (for -वर्षाणि वर्षिभि) —M1 om l 4 —(l 4) D1 विमुचन् (for स कृत्वा) T2 कृत्वा भैरवसनाद (for the prior half) D1 सोऽस्त्र (for अस्त्र) —(l 5) Dg1 अयोजयत, Dt1 D6 समयोजयत्, D1 प्रायोजयत, G3 संयोजयति (for संयोजयत) —(l 6) D1 प्रमुमोच महामति (for the post half) —(l 7) G1 यस्माद् (for सर्वा). D1 घोरा (for बाणैर्) D4 T1 Cg अवार्यंत, G M आवार्यंत (G2 M1 °ते) (for आपूर्यन्त) D1 आवार्य रघुनंदन (for the post half) —(l 8) D1 आददान, T3 संदधान (for नाददान). Dt1 D4 8 G M Ck न मुचत (for वि°) D4 T1 Ck शिलीमुखान् (T1 °ख), M2 महाबल (for शरोत्तमान्) D1 विकर्षत महद्धनु (for the post half) —(l 9) T2 G1 M2 न (M2 ना) कर्षमाण (for वि°) D1 ददृशुर्न च मुचत (for the prior half) D1 भयार्दिता (for शरा°) —After l 9, K (ed) ins (within brackets)

शरा रामेण तूणस्था रुक्मपुङ्खाः पतत्रिणः ।
सर्पाः पञ्चानना भूत्वा भक्षयन्ति स्म राक्षसान् ।

[=l 36–37 of No 10]

—(l 10) T2 शराधकार (for °रम्) D2 प्रावृण्वन् (for आ°) T2 दिवाकर —(l 11) D1 चकार (for बभूव) Dm1 D8 व्यसृजन्निशितान्, D1 4 T1 2 G M Cg k प्रवन (D4 G3 M3 °प)न्निव तान् (for प्रक्षिपन्निव तान्) Dg1 T3 प्रवर्षन्निव सायकान् (T3 तान्शरान्). —(l 12) D1 प्रपतद्भिश् (for पतमानैश्) Dm1 D4 8 T1 प्रहि (Dm1 °ह)त शर, G1 प्राहितैर्भृश, G2 M1 च निपातित, G3 चागतैर्भृश (for च हतैर्भृशम्) —(l 13) G2 M1 च हतैश् (for पतितैश्) Dg1 Dm1 D1 8 T G3 M3 वि (D1 प्रा)स्तीर्णा, G2 M1 2 प्रकीर्णा (for विकीर्णा) —(l 14) D1 G2 M1 2 दी (G2 M1 शी)र्णाश् (for क्षीणाश्) D1 M2 भिन्नाश्छिन्ना (by transp) (for छिन्ना भिन्ना) —(l 15) D4 om (hapl) first तत्र Dg1 G2 M1 च दृश्यते, D1 [अ]न्यदृश्यत (for स्म दृश्यन्ते) M3 चतुर्दश (for सहस्रश) —(l 16) G2 M1 च करैस् (for बाहुभिस्) G3 तदा (for तथा) —(l 17) Dm1 D4 8 T1 जानुभिश् (for बाहु°) Dg1 T2 3 G1 -रूपविभू (Dg1 °भी)षणै, M2 3 रूपविभूषितै (for -रूपैर्विभूषणैः) —(l 18) G2 M1 अनेकधा (for °श) —(l 19) Dm1 D8 T G1 3 M2 चामरैर् (for चामर-) Dg1 G2 चित्रैर् (for छत्रैर्) —(l 20) Dm1 D4 8 T1 G1 रामस्य (for रामेण) G3 रामबाणाभिनिहतैर् (for the prior half) Dg1 M1 Cvp विचित्रैः (for विच्छिन्नैः). G1 -मुद्गरैः, Cvp -पट्टसैः (for -पट्टिशैः) —Dg1 Dt1 D6 T3 M1 om l 21–22 —(l 22) G1 2 M2 3 चूर्णीकृतै (for चूर्णिताभि) Dm1 छत्रैर्, D4 8 छत्रैर्, T1 2 छिन्नैर्, G2 चित्रैर् (for अस्त्रैर्) —(l 23) T3 गदाभि, G2 विसृष्टै, M1 विसृतै (for विच्छिन्नैः) Dm1 D8 G3 तोमरैर् (for समरे) Cmp. k tp as above, Cg t विकीर्णा (for विस्तीर्णा) —(l 24) Dm1 D1 8 G2 3 M2 सख्ये (for सर्वे) Dm1 D1 8 G3 राक्षसान्परमातुरान् (D1 °परमार्तवत्) (for the post half) —Dg1 D4 T G1 M1 3 om l 25–29 —(l 25) Dm1 D8 G2 3

बलावशेष तु निरस्तमाहवे
खरादिक राक्षसदुर्बल बलम् ।
जघान राम स्थिरधर्मपौरुषो
धनुर्बलादप्रतिवारणे शरै ।

8

After Sarga 24, D1 ins

राक्षसान्निहतान्दृष्ट्वा राघवेण महात्मना ।
आविवेश महान्कोप खरस्य रिपुघातिन ।
3 24 1 { अवस्थित तु सरब्ध राघव रिपुघातिनम् ।
ददर्शाश्रममागम्य खर सैन्यपुरस्कृत ।
त दृष्ट्वा द्विगुण क्रुद्धश्चापमुद्यम्य सस्वनम् ।
रामायाभिप्रयाहीति त सूत समनूनदत् ।
खरस्याप्याज्ञया सूतस्तानश्वान्समनोदयत् ।
यत्र रामो धनुष्पाणिर्युद्धायाभिमुख स्थित ।
अभिराम स्थितस्तूर्णं सर्वत स निशाचर ।
बभूव मध्ये धातूना स्वर्भानुरिव चाम्बरे ।
ततस्ते भीमकर्माण क्रुद्धा सर्वे निशाचरा ।
राम नानाविधै शस्त्रैरभ्यवर्षन्नमर्षिता ।
मुद्गरैरायसै खड्गै शूलैश्चक्रै परश्वधै ।
राक्षसा समरे राम निजघ्नु कुपिता भृशम् ।
ते महाघोरसकाशा महानादा महौजस ।
अभ्यधावन्त काकुत्स्थ यातुधाना जिघासव ।
ते राम शरवर्षेण अभ्यवर्षन्निशाचरा ।
शशाङ्कमिव धाराभिर्वर्षमाणा बलाहका ।
स तै परिवृतो घोरै राघवो रक्षसा गणै ।
आदित्य इव घर्मान्ते बभौ नीलैर्बलाहकै ।
तानि मुक्तानि शस्त्राणि समन्तात्तैर्निशाचरै ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो नदीवेगानिवोदधि ।
स तै प्रहरणैर्मुक्तैर्भिन्नगात्रैर्न विव्यथे ।
राम सुतीक्ष्णैर्बहुभि शूलशक्तिपरश्वधै ।
निशाचरैर्महाघोरै सर्वतो रघुनन्दन ।
दिवाकर इवाकाशे महाभ्रैरिव सवृत ।
निपेतुर्देवगन्धर्वा सिद्धाश्च परमर्षय ।
एक घोरै सुबहुभि दृष्ट्वा राम समावृतम् ।
ततो रामो महासत्त्वो मण्डलीकृतकार्मुक ।
ससर्ज निशितान्बाणाञ्शतशोऽथ सहस्रश ।
दुराधर्षान्दुर्विषहान्कालपाशोपमान्रणे ।
मुमोच लीलया राम शरान्काञ्चनभूषणान् ।
ते शरा यातुधानाना मुक्ता रामेण सयुगे ।
आददु समरे प्राणान्कालपाश इवोदित ।
भित्त्वा राक्षसमवास्ते शरा रुक्मविभूषिता ।
अन्तरिक्षे गता रेजुर्दीप्ता इव हुताशना ।
असख्येया हि रामस्य शरा कार्मुकनि सृता ।
निनिपेतुर्महावेगा रक्षसा प्राणहारिण ।
ते धनूषि ध्वजाग्राणि वर्माणि कवचानि च ।
चिच्छेद राम समरे शतशोऽथ सहस्रश ।
राक्षसाना तथा बाहून्सहस्ताभरणाद्भुतान् ।
उद्यतान्सायकान्युद्धे चिच्छेद रामसायका ।
कर्णिकानीकनाराचस्तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभि ।
रामेणार्तस्वर चक्रुर्भिद्यमाना निशाचरा ।
ते शक्तिशूलपरशून्प्रासखड्गपरश्वधान् ।
चिक्षिपु परमक्रुद्धा रामाय लघुविक्रमा ।
तच्छस्त्रवर्ष सुमहद्विमुक्त रजनीचरै ।
असभ्रान्तो रणे राम प्रतिजग्राह वीर्यवान् ।
प्रतिगृह्य स तद्वर्ष निमीलित इवर्षभ ।
तेषा बाणैस्तु निशितैराददे जीवित तत ।
ते वध्यमाना रघुसूनुना तदा
निशाचरा सयति येऽत्र सश्रुता ।
विमुच्य शस्त्राण्यपरे विदुद्रुवु
समीक्ष्य रामस्य रणे पराक्रमम् ।

Colophon

9

After 547*, Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 3 7 cont (Ś1 Ñ1 D2 3 l 1–4 only), Dm1 D8 G3 M1 K(ed) [within brackets] ins l 3–4 after 3 28 24, D5 ins before 3 28 25, whereas M2 ins l 1–4 after 3 28 24

अद्य ते गदया राम शिरो मौलिविभूषितम् ।
पातयामि क्षितौ वेगाद्दृष्ट पाशत्कराञ्वितम् ।
ततो रुधिरनिस्यन्दैस्त्वच्छरीरप्रवर्तितै ।
करिष्याम्युदक तेषा हतानामिह रक्षसाम् ।
इत्युक्तो राक्षसेन्द्रेण नरेन्द्र प्रहसन्रणे ।

M2 सहितु (for चलितु) D1 ननाद विविधान्नादान् (for the prior half) D1 राम (for राम) D1 -पुरजय (for °यन्) —After l 25, D1 ins l 7–10 of 456* Dt1 om l 26–29 —(l 26) Dm1 स (for तु) —(l 27) M2 3 खरादिक दूषणबाहुसश्रय —(l 29) M2 3 -वारिते (for -वारण)

9

D5 om from l 1 up to भीम in l 10 (cf v l 3 28 13) D3 reads l 1 in marg —(l 1) D3 अनया (for अद्य ते) M2 सशिरस्त्राण (for गदया राम) Ś1 V1 B1 मौलिविभूषण —(l 2) Ñ1 गदा- (for क्षितौ) B4 भ्रष्ट, D2 7 दुष्ट, G(ed) वृष्टि G(ed) -[उ]त्करानिव (for °न्वितम्) Ś1 उत्पाम्त्कराव्रन, Ñ1 दुष्ट पाप- * (illeg), V- धृतचापकराङ्गुलं, D3 दुष्टपाशुकराञ्चित (for the post half) —For l 2, M2 subst

गदया पातयिष्यामि वृन्तात्तालफल यथा ।

—(l 3) D7 तत्ते (for ततो) Ś1 नि ष्यदस, Ñ1 D2 3 -निष्यदैस्, V1 विस्पदस , B4 विस्यन्दैस , Dm1 D8 G3 M1 धारा-भिस्, M2 -विष्यन्दैस् (for -निस्यन्दैस्) M1 न्वशरार (for त्वच्छ°) V2 रुधिरवि . . गैर- (illeg) V1 -विवर्तितै , Dm1 D8 G3 M1 -विमर्दनात्, D2 प्रवर्तिते, M2 विनि सृतै (for -प्रवर्तितै) —(l 4) G3 * * प्यामि Ñ1 M2 नर तेषा, Dm1 D8 G3 M1 बलि भूमौ (G3 °मि) (for [उ]दक तेषा) Ś1

अविस्मिततर वाक्य बभाषे रघुनन्दन ।
रणे तु विजय प्राप्य शोभते तव भाषितम् ।
परोक्ष न हतास्त्वेते राक्षसास्तव राक्षस ।
देवदत्तवरा ह्येते देवदत्तवरायुधा ।
पश्यतस्ते हता क्रूरा राक्षसा भीमविक्रमा ।
किं वृथा कत्थसे पाप ब्रह्महन्राक्षसाधम ।
यत्ते वीर्यं च शक्तिश्च किं विलम्बेन तत्कुरु ।
अद्य ते सशिरस्त्राण शिरो ज्वलितकुण्डलम् ।
पातयाम्यर्धचन्द्रेण खाज्ज्वलन्तमिव ग्रहम् ।
राघवेणैवमुक्तस्तु प्रज्वलन्निव राक्षस ।
क्रोधसंरक्तनयन प्रत्युवाच पुन खर ।
विदितो मे भवान्रामो विदितो मम लक्ष्मण ।
राजा दशरथश्चैव विदितोऽह तथा तव ।
मया खलु विसृष्टाया गदाया वेगमुत्तमम् ।
अद्य वारय शक्तिस्ते यद्यस्ति पुरुषाधम ।

10

Before Sarga 3 30, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S ins

त्वरमाणस्ततो गत्वा जनस्थानादकम्पन ।
प्रविश्य लङ्का वेगेन रावण वाक्यमब्रवीत् ।
जनस्थानस्थिता राजन्राक्षसा बहवो हता ।
खरश्च निहत सख्ये कथचिदहमागत ।
एवमुक्तो दशग्रीव क्रुद्ध सरक्तलोचन ।
अकम्पनमुवाचेद निर्दहन्निव तेजसा ।
केन रम्य जनस्थान हत मम परासुना ।
कोऽद्य सर्वेषु लोकेषु गति नाधिगमिष्यति ।
न हि मे विप्रिय कृत्वा शक्य मघवता सुखम् ।
प्राप्तु वैश्रवणेनापि न यमेन न विष्णुना ।
कालस्य चाप्यह कालो दहेयमपि पावकम् ।
मृत्यु मरणधर्मेण सयोजयितुमुत्सहे ।
वातस्य तरसा वेग निहन्तुमहमुत्सहे ।
दहेयमपि सक्रुद्धस्तेजसादित्यपावकौ ।
तथा क्रुद्ध दशग्रीव कृताञ्जलिरकम्पन ।
भयात्सदिग्धया वाचा रावण याचतेऽभयम् ।
दशग्रीवोऽभय तस्मै प्रददौ रक्षसा वर ।
स विस्रब्धोऽब्रवीद्वाक्यमसदिग्धमकम्पन ।
पुत्रो दशरथस्यास्ति सिहसहननो युवा ।
रामो नाम महास्कन्धो वृत्तायतमहाभुज ।
वीर पृथुयशा श्रीमानतुल्यबलविक्रम ।
हत तेन जनस्थान खरश्च सहदूषण ।
अकम्पनवच श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिप ।
नागेन्द्र इव नि श्वस्य इद वचनमब्रवीत् ।
स सुरेन्द्रेण सयुक्तो राम सर्वामरै सह ।
उपयातो जनस्थान ब्रूहि कच्चिदकम्पन ।
रावणस्य पुनर्वाक्य निशम्य तदकम्पन ।
आचचक्षे बल तस्य विक्रम च महात्मन ।
रामो नाम महातेजा श्रेष्ठ सर्वधनुष्मताम् ।
दिव्यास्त्रगुणसम्पन्न पर धर्मं गतो युधि ।

भविष्यान्युदर तेषा (for the prior half) Ñ1 अह वै, V1 दिताना (for हतानाम्) Ś1 युधि, Ñ1 V1 D2 3 सर्व-, B3 इव (for ह्य) Dm1 D8 G3 M1 2 त्वा हत्वा सर्वरक्षसा (for the post half) —(l 5) V1 प्रहरन् (for °सन्) —(l 7) Ñ2 D7 रणेन (for रणे तु) D7 भावित (for °षितम्) —(l 8) D7 परोक्षे G(ed) निहतास् (for न हतास्) V1 ते तु (for त्वेते) —(l 10) V B1 क्रुद्धा (for क्रूरा) —(l 11) D7 om कत्थसे V1 वीर, B1 3 नीच (for पाप) B1 3 D7 ब्रह्मघ्न (for °हन्) V1 B3 राक्षसाधम —(l 12) V1 शक्तिश्च वीर्यं च (by transp) —(l 14) V2 B1 3 भ्याज्ज्वलन्तम् (sic), G(ed) प्रज्वलन्तम् (for खाज्ज्व°) —(l 15) B4 तेजसा (for राक्षस) —(l 16) Ñ2 D5 7 तत (for पुन) —(l. 17) V2 राम (for रामो) —(l 18) B3 मे यथा (for ऽह तथा) —(l 19) Ñ2 V2 D5 7 कर-, B4 धनु- (for खलु) B1 3 विसृष्टाया गदाया Ñ2 D5 7 जवम् (for वेगम्) —(l 20) V1 अभ्यधारय (for अद्य धा°)

10

D8 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —(l 1) Dg1 G2 जनस्थानादिक पुन (for the post half) —(l 3) M1 जनस्थानगता M2 जनस्थान भयस्थान बहवो राक्षसा हता —(l 5) Dg1 T3 क्रोध- (for क्रुद्ध) —(l 6) Dg1 T G1 M3 चक्षुषा (for तेजसा) —(l 7) K(ed) तेन (for केन). Dt1 D4 T1 2 Ct भीमं, Ck भीम- (for रम्य) —(l 8) Dt1 D6 T1 2 हि, Ck वा (for ऽद्य) M2 क्रोध मे सर्वलोकेषु (for the prior half) —(l 9) T3 मखवता (for मघ°) —(l 10) G3 प्राप्त Dt1 D6 G1 च (for second न) —(l 11) G2 [अ]थ (for [अ]ह) —G1 M1 om (hapl) l 13 T1 2 transp l 13 and 14 —(l 13) Dt1 D6 अपि चोत्सहे (for अहमु°) —(l 14) Dm1 D8 G2 3 M वा स्वय (M1 सुस, M3 °प्यह) क्रुद्धस् (for अपि सक्रुद्धस्) —(l 15) M2 सुसक्रुद्ध (for तथा क्रुद्ध) —(l 16) G2 भय- (for भयात्) याचतेभय is written in marg in Malayalam script in G2 *sec m* —(l 18) Dg1 विश्रब्धो (for विस्रब्धो) —(l 19) Dg1 Dt1 D6 [आ]स्ते, G1 M2 [आ]सीत् (for [अ]स्ति) —(l 20) D4 T1 2 G1 2 M1 3 वृषस्कधो, M2 महावीर्यो (for महास्कन्धो) —(l 21) Dt1 Dm1 D6 8 G1 श्याम, M राम (for वीर) Cv*p* वीर पृथुयशा श्रीमान् (as above) —(l 22) Dg1 Dt1 D6 T3 M2 Ct हतस्तेन जनस्थाने (for the prior half) —(l 23) D4 राक्षसेश्वर —Dg1 reads l 24 in marg —(l 24) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 S निश्वस्य K(ed) वचन चेदमब्रवीत् (for the post half) —(l 25) T3 सवायुधै (for °मरै). —(l 26) Dg1 Dm1 D4 T2 G1 3 कश्चिद् (for कच्चिद्). ꙮ Ct स राम सर्वामरसहितेन्द्रेण जनस्थान कच्चिदुपागत इत्यन्वय ꙮ Dg1 repeats l 28 after l 43 —(l. 28) Dg1 (second time) विक्रमस्य (for °म च). —(l 30) Dg1 om from the post half

तस्यानुरूपो बलवान्रक्ताक्षो दुन्दुभिस्वन ।
कनीयाँल्लक्ष्मणो नाम भ्राता शशिनिभानन ।
स तेन सह सयुक्त पावकेनानिलो यथा ।
श्रीमान्राजवरस्तेन जनस्थान निपातितम् ।
नैव देवा महात्मानो नात्र कार्या विचारणा ।
शरा रामेण तूत्सृष्टा रुक्मपुङ्खा पतत्रिण ।
सर्पा पञ्चानना भूत्वा भक्षयन्ति स्म राक्षसान् ।
येन येन च गच्छन्ति राक्षसा भयकर्शिता ।
तेन तेन स्म पश्यन्ति राममेवाग्रत स्थितम् ।
इत्थ विनाशित तेन जनस्थान तवानघ ।
अकम्पनवच श्रुत्वा रावणो वाक्यमब्रवीत ।
गमिष्यामि जनस्थान राम हन्तु सलक्ष्मणम् ।
अथैवमुक्ते वचने प्रोवाचेदमकम्पन ।
शृणु राजन्यथावृत्त रामस्य बलपौरुषम् ।
असाध्य कुपितो रामो विक्रमेण महायशा ।
आपगाया सुपूर्णाया वेग परिहरेच्छरै ।
सताराग्रहनक्षत्र नभश्चाप्यवसादयेत् ।
असौ रामस्तु सीदन्तीं श्रीमानभ्युद्धरेन्महीम् ।
भित्त्वा वेला समुद्रस्य लोकानाप्लावयेद्विभु ।
वेग वापि समुद्रस्य वायु वा विधमेच्छरै ।
सहृत्य वा पुनर्लोकान्विक्रमेण महायशा ।
शक्त स पुरुषव्याघ्र स्रष्टु पुनरपि प्रजा ।
न हि रामो दशग्रीव शक्यो जेतु त्वया युधि ।
रक्षसा वापि लोकेन स्वर्ग पापजनैरिव ।
न त वध्यमह मन्ये सर्वैर्देवासुरैरपि ।
अय तस्य वधोपायस्तन्ममैकमना शृणु ।
भार्या तस्योत्तमा लोके सीता नाम सुमध्यमा ।
श्यामा समविभक्ताङ्गी स्त्रीरत्न रत्नभूषिता ।
नैव देवी न गन्धर्वी नाप्सरा नापि दानवी ।
तुल्या सीमन्तिनी तस्या मानुषीषु कुतो भवेत ।
तस्यापहर भार्या त्व प्रमथ्य तु महावने ।
सीतया रहित कामी रामो हास्यति जीवितम ।
अरोचयत तद्वाक्य रावणो राक्षसाधिप ।
चिन्तयित्वा महाबाहुरकम्पनमुवाच ह ।
बाढ काल्य गमिष्यामि एक सारथिना सह ।
आनेष्यामि च वैदेहीमिमा हृष्टो महापुरीम् ।
अथैवमुक्त्वा प्रययौ खरयुक्तेन रावण ।
रथेनादित्यवर्णेन दिश सर्वा प्रकाशयन ।
स रथो राक्षसेन्द्रस्य नक्षत्रपथगो महान ।
सचार्यमाण शुशुभे जलदे चन्द्रमा इव ।
स मारीचाश्रम प्राप्य ताटकेयमुपागमत ।
मारीचेनार्चितो राजा भक्ष्यभोज्यैरमानुषै ।
त स्वय पूजयित्वा तु आसनेनोदकेन च ।

of l 30 up to the prior half of l 31 Dm1 D8 T1 2 G1 पुरन्दरनो युधि (for the post half) —(l 31) G2 रक्ताक्षो (for °क्षो).—(l 32) Dt1 D6 भ्राता शका- (for नाम भ्राता) ॐ Ct शकाशशिनिभानन इति ॐ—(l 37) Dm1 D4 सर्वे (for सर्पा) —(l 38) D4 [व]भि, G1 हि (for च) D4 G1 2 भयशङ्किता (for °कर्शिता) —(l 39) Dg1 T3 G2 च (for स्म) —After l 39, M2 ins *inf lin sec m*

अथाचिरमुहूर्तेन निहता राक्षसा रणे ।
जनस्थाने स्थिता सर्वे खरश्च सदूषण ।

—D4 G2 M om l 40.—(l 42) Dm1 D8 G3 जनस्थान गमिष्यामि हतु राम सलक्ष्मण —(l 43) Dg1 T3 G2 तथा (for अथ) Dg1 reads l 44 for the first time after l 18, repeating it here —(l 46) Dt1 D4 6 नु (for नु-) D4 स्वर, G3 शत (for शरै) —Dg1 reads l 47 in marg —(l 47) Dg1 Dm1 D4 6 M3 स्ताग्रह-, M2 सता-राग Dg1 नभश्च वावसादयेत्, M3 नभश्चाप्यवलोकयन् (for the post half) —(l 48) D4 नु- (for तु) T1 2 G1 Cm g सन्नीं (for सीदन्तीं) M2 3 महान् (for श्रीमान्) D6 अपि (for अभि-) —(l 49) Dm1 D8 M2 3 इमान्, D4 प्रभु (for विभु) D8 T2 G1 लोकाना प्लावयेद्विभु (for the post. half) ॐ Cvp लोकानाप्लावयेद्विभुरिति पाठ (as above), Cg विप्लावयेत् सिंचेत् ॐ—M2 reads l 50 after l 46 —(l 50) Dg1 D8 च (for first वा) Dg1 वायोर् (for वायु) D4 हि (for second वा) —(l 51) D4 न सहृत्य, G1 सगृह्य वा (for सहृत्य वा) M1 सृजेद् (for पुनर्) —Dg1 reads l 52 in marg D4 G2 M3 read l. 52 for the first time after l 45, repeating it here M1 2 read l 52 after l 45. —(l 52) Dt1 D6 शक्त श्रेष्ठ स पुरुष (for the prior half) Dg1 इमा (for अपि) —(l 53) Dt1 D6 नो त्वया (for त्वया युधि) Dg1 T3 हतु शक्यो युधि त्वया (for the post half) —(l 54) T2 च (for वा) —(l 55) G2 सर्व- (for सर्वैर्) —(l 56) G1 2 अवध्यस्य (for अय तस्य) M2 वधोपाय D4 तदिहैकमना (for तन्ममै°) —(l 57) G2 M1 [अ]स्यानुत्तमा (for तस्यो°) —(l 58) Dm1 D8 सर्व (for सम) Dt1 रत्नभूषिता (for रत्न°) —(l 59) D4 न वै (for नैव) M2 नासुरी (for नाप्सरा) Dt1 D6 M2 न च पन्नगा (for नापि दानवी) —(l 60) Dg1 Dt1 D6 T मानुषा तु, M3 °षेषु (for °षीषु) —(l 61) Dm1 D8 G3 ता (for त्व) Dt1 D4 6 Ct न प्रसह्य, T3 प्रसह्य तु, M2 प्रगृह्य तु (for प्रमथ्य तु) —(l 62) T2 G1 न तया (for सीतया) Dt1 D6 सीतया रहितो रामो न चैव हि भविष्यति —(l 63) Dg1 अरोचयत्तत् D4 अरोचयन्, G1 रोचयत D4 लोकरावण, M2 3 रक्षसा वर (for राक्षसाधिप) —(l 65) Note hiatus between the two halves Dg1 D7 Ct कल्य (for काल्य) G2 3 क्षेत्र (to avoid hiatus), M3 एव (for एक) ॐ Ck काल्य प्रात सारथिना सह एकोऽद्वितीय इति ॐ —(l 66) Dg1 आनेष्यामीति, Dm1 D8 T1 2 आनयिष्यामि, T3 G3 M2 3 आनेष्यामि तु (for °मि च) —(l 67) Dt1 D6 तदा, B(ed) तद (for अथ) M3 रथ- (for खर-) —(l 70) Dg1 T1 2 Cg सचार्यमाण, Dt1 D6 G2 Ct सचूर्यमाण, G1 3 सचूर्यमाण Dg1 यथा (for इव) —(l 71) Dm1 D8

अर्थोपहितया वाचा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
कच्चित्सुकुशल राजल्लोकाना राक्षसाधिप ।
आशङ्के नाथ जाने त्व यतस्तूर्णमिहागत ।
एवमुक्तो महातेजा मारीचेन स रावण ।
तत पश्चादिद वाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविद ।
आरक्षो मे हतस्तात रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
जनस्थानमवध्य तत्सर्वं युधि निपातितम् ।
तस्य मे कुरु साचिव्य तस्य भार्यापहारणे ।
राक्षसेन्द्रवच श्रुत्वा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ।
आख्याता केन सीता सा मित्ररूपेण शत्रुणा ।
त्वया राक्षसशार्दूल को न नन्दति नन्दित ।
सीतामिहानयस्वेति को ब्रवीति ब्रवीहि मे ।
रक्षोलोकस्य सर्वस्य क शृङ्ग छेत्तुमिच्छति ।
प्रोत्साहयति यश्च त्वा स च शत्रुरसशय ।
आशीविषमुखाद्दष्ट्रामुद्धर्तुं चेच्छति त्वया ।
कर्मणानेन केनासि कापथ प्रतिपादित ।
सुखसुप्तस्य ते राजन्प्रहृत केन मूर्धनि ।
विशुद्धवशाभिजनाग्रहस्त-
स्तेजोमद सस्थितदोर्विषाण ।
उदीक्षितु रावण नेह युक्त
स सयुगे राघवगन्धहस्ती ।
असौ रणान्तस्थितिसधिवालो
विदग्धरक्षोमृगहा नृसिंह ।
सुप्तस्त्वया बोधयितु न युक्त
शराङ्गपूर्णो निशितासिदष्ट्र ।
चापापहारे भुजवेगपङ्के
शरोर्मिमाले सुमहाहवौघे ।
न रामपातालमुखेऽतिघोरे
प्रस्कन्दितु राक्षसराज युक्तम् ।
प्रसीद लङ्केश्वर राक्षसेन्द्र
लङ्का प्रसन्नो भव साधु गच्छ ।
त्व स्वेषु दारेषु रमस्व नित्य
राम सभार्यो रमता वनेषु ।
एवमुक्तो दशग्रीवो मारीचेन स रावण ।
न्यवर्तत पुरीं लङ्का विवेश च गृहोत्तमम् ।

Colophon

11

Before Sarga 3 40, Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 5 7 ins, while M2 ins l. 5–49 before 3 40 1 and l 50–93 after 3 40 3

भूय एव तु मारीचो रावण राक्षसेश्वरम् ।
धर्मार्थसहित पथ्यमिद वचनमब्रवीत् ।

गत्वा (for प्राप्य) Dt1 D6 स दूरे चाश्रम गत्वा (for the prior half) —(l 73) Note hiatus between the two halves —G3 damaged for l 74–75 —(l 74) Dg1 reads from वाचा up to अब्रवीत् in marg —(l 75) D6 कच्चित्, T2 कश्चित् (for कच्चित्) G2 सुकुशल M2 लकाया (for लोकाना) D4 T1 2 G1 M2 Cr m g राक्षसेश्वर (for °साधिप) —(l 76) Dt1 D6 T1 Ct नाधिजाने (for नाथ जाने) D4 शीघ्रम् (for तूर्णम्) Dm1 D4 8 T3 G1 3 उपागत ❀ Ck आशङ्के नाधिजाने त्वमिति प्राचीन पाठ । भयमाशङ्के । क्षेम नाधि(वि)जाने नावगच्छामीत्यर्थ ❀ —(l 79) M2 तेन (for तात) Dt1 D6 -कारिणा (for -कर्मणा) —(l 81) T2 M1 अस्य मे, M2 3 तदस्य (for तस्य मे) T2 G1 M1 साहाय्य (for साचिव्य) —(l 83) Dg1 Dm1 D8 T3 G3 M1 Ct मा सीता (by transp), Dt1 D6 वा सीता (for सीता सा) —(l 84) Dg1 नदति Dg1 D4 6 G2 3 M2 3 Cmp g k tp निंदित, Cm t as above (for नन्दित) —(l 85) T3 M1 ब्रवीषि (for °हि) —(l 86) M3 अहति (for इच्छति) Dm1 D8 G3 रक्षोलोकस्य क शृग छेत्तुमिच्छति सांप्रत —(l 87) Dg1 कश्चित्, D6 पश्चात्, T G2 M1 कश्च (for यश्च) T1 2 M1 स हि, M2 3 स्वय (for स च) Dg1 Dm1 D8 T3 G2 3 न सशय, T1 M2 Ck t असशय —(l 88) M2 3 [इ]च्छसि (for °ति) —(l 89) Dg1 Cg तेन, D4 Cgp केन (for [अ]नेन) Dg1 M1 [अ]पि, G2 त्व (for [अ]सि) —(l 92) G2 M1 तेजोमय M2 3 सयति(M3 °त) दोर् —(l 93) Dm1 D8 T2 M1 उद्वीक्षितु, T1 अवेक्षितु (for उदी°) G1 तेन (for नेह) —(l 94) Dg1 reads राघव- in marg —(l 95) Dt1 D6 8 Cv t रणान - (for °न्त-) T3 -स्थित- (for -स्थिति-) T2 सधिवाध्यो —(l 96) D4 M3 -गणहा (for मृगहा) —(l 97) Dt1 D6 T2 शक्य, T3 G शक्त (for युक्त) —(l 99) Dg1 G2 Cv m g चापावहारे, T3 °पहाने (for °पहारे) D4 भुजवेगतोये, T2 °नागे (for °पङ्के) ❀ Cv भुजवेगपाशे । पाशो वरुणपाश । टाके इति केचित् । टाक आवर्त्त । समानाधानि गम्यन्ते दाकावर्त्तजलभ्रमा । तोये इत्यन्ये पठन्ति ❀ —(l 100) G1 शरोर्मिजाले, G2 शिरोर्मिमाले D4 सुमहामहाघे, Cm सुमहावलाघे, Cmp (also as above) सुमहाहवौघे T3 पराक्रमाक्रातमहाजलौघे —After l 102, Dt1 D6 read l 107–108 —(l 104) G1 गच्छ साधो —(l 105) M2 राजन् (for नित्य) —After l 106, Dm1 D8 read colophon —(l 108) Dm1 D8 G1 3 M1 प्रविवेश (for विवेश च) T1 2 M2 पुरोत्तम (for गृहोत्तमम्)

Colophon —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T G M1 31, M2 3 32 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

11

[(l 1) Ñ2 D5 7 हि (for तु) Ś1 Ñ1 D2 रावण वाक्यमब्रवीत् (for the post half) —Ś1 Ñ1 D2 om. l. 2 —(l 2) V1 [अ]नु- (for -[अ]र्थ-) D7 वाक्यम् (for पथ्यम्). D5 वचन * * मब्रवीत् (for the post half) —(l. 3) Ś1 D2 वक्तव्यस्त्व मया किल (for the post half). —(l 4) V1 तथा (for यथा) —For l 4, Ś1 Ñ1 D2 subst.

आत्मनश्च हित कार्यं तव चैव न सशय ।

आकेशग्रहणाद्राजन्यतितव्यं मया तव।
यथा ते न विनाशः स्याद्राघवान्मम चैव हि।
पुरस्तादेव रामस्य गुणाः संकीर्तितास्तव।
भूय एव तु वक्ष्यामि गुणांस्तस्य महात्मनः।
तस्य कर्म निबोध त्वं यत्सुरैरपि दुष्करम्।
सत्यधर्मरुचेर्राजन्न त्वं हिंसितुमर्हसि।
हितमुक्तं मया वाक्यं न चैतत्त्यक्तुमर्हसि।
जनस्थानं वशं कृत्वा विराधं बलिनं तथा।
निहत्य विजनेऽरण्ये रमते लक्ष्मणाग्रजः।
तस्य दारान्नु वीरस्य निकृत्या हरतस्तव।
विनाशमनुपश्यामि नचिरादात्मनस्तथा।
व्यतिक्रमं किंचिदन्यं मर्षयेत्स हि राघवः।
सतां वृत्तमनुस्मृत्य न तु दारप्रधर्षणम्।
सर्वस्वहरणाच्चैतत्कर्मातीव जुगुप्सितम्।
स्वान्प्राणान्प्राणिनो यत्र त्यक्त्वा कुर्वन्ति विक्रमम्।
स रामो दारहरणान्निकृतस्तेऽन्तको भवेत्।
तदनागतमेवात्र बोद्धुमर्हसि कारणम्।
कामवेगादमर्षाच्च प्रकृत्या दृढविक्रमः।
संतप्यमानस्तेजस्वी समुद्रमपि शोषयेत्।
तं शत्रुमिरनासाद्यमासाद्य न भविष्यसि।
यदि मेऽद्य मतादन्यत्त्वमतः रोचयिष्यसि।
सोऽहमस्मिन्समारम्भे रामदाराभिमर्शने।
निमृशन्नानुपश्यामि सुनीतस्य कलामपि।
यदि वाप्यपनेष्यामि मृगरूपेण राघवम्।
तथाप्यशक्या वैदेही त्वया स्प्रष्टुं निशाचर।
अपनीते मया रामे जीवत्यपि च लक्ष्मणे।

[Ñ1 राजन् (for कार्यं)]

—Then cont

धर्मं पुरस्कृत्य मया कार्यं हितचिकीर्षुणा।
न कामात्मतया धर्मं परित्यक्तुमिहार्हसि।

[(l 2) Ñ1 न कामात्सत्क्रिया वीर (for the prior half)]

—(l 5) V1 सकीर्णितास् Ñ1 M2 (*sec m*) मया (for तव) Ś1 D2 गुणास्ते कीर्तिता मया (for the post half) —(l 6) D5 7 हि, M2 च (for तु) Ś1 धर्मं, D2 भय, M2 भयात् (for गुणास्) —V1 om l 7 —(l 7) Ś1 धर्मं, D2 वैव (for कर्म) Ñ1 निबोध * (illeg), D5 विबोध त्व Ñ2 D5 7 दैवैरपि सुदुष्कर (for the post half) —Ñ1 D2 M2 read l 8 before l 5 —(l 8) M2 अद्य (for सत्य) Ñ2 D5 7 -धर्मरतेर्, D2 -धर्मभुवो (for °रुचेर्) D2 M2 आनेतुम् (for हिंसितुम्) —For l 8, Ś1 subst and reads before l 5

सत्यज्य धर्मादुर्वादात्तत्त्व त्वानेतुमर्हसि।

—G(ed) om (hapl) l 9 —(l 9) B3 न च ते, B4 न चैव (for न चेतत्) Ñ2 न चैतद्वक्तुमर्हसि, D5 7 न वै (D7 चै) तत्त्यक्तुमिच्छसि (for the post half) —(l 10) B1 वशे (for वश) —For l 9–10, Ś1 Ñ1 D2 M2 subst

पुराध्युषितमस्माभिर्जनस्थानं वशीकृतम्।
विराधं च सुबाहुं च दुराधर्षौ महाबलौ।
तीक्ष्णदंष्ट्रौ महाकायौ बलिनौ राक्षसेश्वरौ।

[(l 1) Ñ1 M2 चिरा- (for पुरा) —(l 2) M2 महात्मानं (for सुबाहुं च) Ś1 विराधश्च सुबाहुश्च (for the prior half) M2 बलिनं राक्षसेश्वरं (for the post half) Ñ1 दूषणं त्रिशिरसं वै खरं वै राक्षसेश्वरं —Ñ1 M2 om l 3 —(l 3) Ś1 राक्षसेश्वरं]

—(l 11) Ś1 विजये (for °जने) M2 निहत्य दण्डकारण्ये (for the prior half) M2 वसते (for रमते) D2 -[अ]नुज (for -[अ]ग्रज) —(l 12) V1 सीता (for दारान्) Ś1 Ñ B4 D2 5 7 M2 उदारस्य, V1 नृवीरस्य (for नु वीरस्य) M2 निकृत्य (for निकृत्या) —(l 13) Ś1 अत्र, B3 ननु (for अनु-) —(l 14) D5 7 कश्चिदन्य —For l 14, Ś1 Ñ1 D2 M2 subst

मर्षयेन्नहि काकुत्स्थ किंचिदन्यद्व्यतिक्रमम्।

[Ñ1 M2 मर्षयेदपि D2 कश्चिद् (for किं°) Ñ1 M2 अन्य (for अन्यद्)]

—(l 15) Ś1 D2 धर्मम्, B4 वृत्तिम् (for वृत्तम्) —(l 16) Ś1 Ñ2 B4 D2 5 7 हरणादेतत्, Ñ1 -हरणात्तेन, M2 -हरणाद्येन (for °च्चैतत्) Ś1 एव कर्म, D2 M2 कर्म वीर- (for कर्मातीव) Ñ1 कर्म लोकविगर्हितं (for the post half) —(l 17) Ś1 स्वप्राणान् Ś1 D2 प्राणिनो ह्यत्र, Ñ1 प्राणिनोऽप्यत्र, M2 प्राणिनोऽन्यत्र Ś1 D2 हित्वा (for त्यक्त्वा) —(l 18) Ś1 निकृतस्ते रिपुर्, D2 निकृतस्त्वन्तकृद्, M2 निकृत्तैनेतुको (sic) —After l 18, Ñ1 ins

न शत्रुं च रणे प्राप्य न भविष्यसि रावण।
यदि मद्य मन्दन्यत्त्वमत योनयिष्यसि।

—(l 19) Ś1 तदन्वागतम्, B4 D2 तदानागतम् G(ed) एवेद (for एवात्र) Ś1 D2 रावण (for कारणम्) B3 (before corr मुक्तमर्हसि कारण) स्वकार्यं बोद्धुमर्हसि (for the post half) —(l 20) Ś1 D2 कामाद्द्वेषाद्, B3 °वेदाद् (for कामवेगाद्) —(l 21) Ś1 स तप्यमानस्, B4 सतर्प्यमानस्, M2 स बुद्धिमांश्च (for संतप्य°) —B1 om l 22–23 —(l 22) M2 अनाधृष्यम् (for अनासाद्यम्) Ñ1 शु* * * (illeg) (for the prior half) —Ś1 Ñ1 B1 D2 M2 om (hapl) l 23 —(l 23) V1 मनादन्य (for मतादन्यत्) V1 सुमत (for त्वमत) —(l 24) Ś1 D2 न चास्मिन्मे मतिं कुर्याद् (D2 काश्चिद्) (for the prior half) —Ñ2 B1 3 4 D5 7 transp the post halves of l 24 and 25 V1 transp the post halves of l 24 and 25 and then om (hapl) from रामदारा in l 24 up to नेष्यामि in l 26 —(l 25) Ś1 V1 B1 3 विमृष्यन्, Ñ2 B4 D5 7 विमृशन् Ś1 D2 न तु, B1 3 नाभि- (for नानु-) Ś1 रामदारानुदर्शने, B3 °भिमर्षण, D2 °नुदर्शने, M2 °निमर्शने (for the post half) —(l 26) Ñ1 M2 च (for वा) —(l 27) Ś1 D2

नैव शक्या त्वया सीता हर्तुं रावण कर्हिचित्।
अथवा रक्षिता ताभ्यां कथंचिदुपलप्स्यसे।
ब्रह्मलोकगतस्यापि न ते स्थानं भविष्यति।
अवाप्य तु वरारोहां सीतां सुरसुतोपमाम्।
त्रैलोक्यमपि दुष्प्रापं प्राप्तमित्यवधारय।
अमन्त्रयित्वा सचिवैर्योऽर्थं कृच्छ्रं नृपश्चरेत्।
न स तिष्ठेच्चिरं राज्ये पुष्करे सलिलं यथा।
सोऽहं विवर्जितः सद्भिरपथ्यं मार्गमञ्जसा।
नानुवर्तितुमिच्छामि स्मरन्प्रकृतिमात्मनः।
वध्यतो हि ममैकस्य दुःखं तत्र प्रयोजनम्।
यदि केवलमेतद्धि कार्यस्य निधनं भवेत्।
अनयेनापि मां हत्वा त्वमितो राक्षसान्प्रति।
प्रतियाहि स्वमावासमकृत्वा रामविप्रियम्।
उच्यमानोऽस्मद्वाक्यं न गृह्णीषे रणप्रिय।
किं करिष्यामि मन्दात्मा करिष्यामि तव प्रियम्।
उपस्थितविनाशोऽसि ध्रुवं त्वं राक्षसेश्वर।
कार्यं वा यदि वाकार्यं कर्तुमिच्छति प्रभुः।
इत्येवमुक्तस्तु निशाचरेश्वरः
प्रहृष्टरूपस्त्विदमुवाच रावणः।
विनिन्दमानस्तु नराधिपात्मजं
विमोहितः कालवशं गतस्तदा।

Colophon

मारीचस्य वचः श्रुत्वा करिष्यामीति राक्षस।
रावणः प्रहृष्टमनास्तमिदं मारीचमब्रवीत्।
हतराज्यो हतश्रीको निरर्थो वनेचरः।
किं करिष्यति काकुत्स्थः शक्रतुल्यबलोऽपि सन्।
आत्मनश्च बलज्ञं मां चैव न सहाय।
भक्ष्यभूतो यदा रामः किं त्वमुद्विजसे तदा।

प्रभु (for स्पृष्टु) —(l 28) V1 नानीते (subm) (for अपनीते) Ś1 D2 हि रामे च (D2 °मेपि), Ñ1 तु रामे च, B1 त्वया रामे (for मया रामे) M2 अपि नीते न रामे च (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 जीवमाने च (Ñ1 °नेपि) लक्ष्मणे, M2 दीप्यमाने च लक्ष्मणे (for the post half) —(l 29) Ñ1 V1 B1 3 M3 transp शक्या and सीता Ś1 Ñ2 B4 D2 5 7 न च (Ś1 B4 D2 नैव, D5 न तु) सीता त्वया लभ्या (Ñ2 D5 7 शक्या, B4 [lacuna]) (for the prior half) D6 राक्षस (for रावण) Ś1 Ñ1 B3 D2 M2 लक्ष्मणोपि हि (Ś1 D2 °णो ह्यपि) तादृश (M2 दुर्जय) (for the post half) —(l 30) B4 अथ वा (for अथवा) B1 द्वाभ्यां (for ताभ्यां) D2 उपलप्स्यते, M2 उपलप्स्यसि (for °लप्स्यसे) —(l 31) Ñ2 ब्रह्मलोक (for °लोक-) Ś1 Ñ1 D2 M2 स्थानं तव न विद्यते (for the post half) —Ñ1 om l 32–33 —(l 32) Ś1 D2 अथवापि (for अवाप्य तु) Ś1 D2 सीतां मत्ताद्धरिष्यसि (for the post half) —(l 33) S1 हृदि चेदुपधारय, B1 3 प्राप्तमित्युपधारय, D2 हतमित्युपधारय (for the post half) —(l 34) V1 M2 आमन्त्रयित्वा Ñ2 D5 7 कृत्स्न (for कृच्छ्रं) Ś1 D2 यो राजा सप्रवर्तते, Ñ1 यत्कृत्य नत्समाचर, V1 योनुकृच्छ्रं समाचरेत् (for the post half) —(l 35) V1 transp न and स M3 न तिष्ठति (for न स तिष्ठेच्च) B4 काल (for राज्ये) Ś1 Ñ1 D2 M2 सलिलं पुष्करे (by transp) (for पुष्करे सलिलं) —(l 36) Ś1 D2 विवर्जित, Ñ2 D5 7 विगर्हित (for विवर्जित) Ś1 D2 पश्यन्नात्मानमञ्जसा, Ñ1 अप + [illegible]जसा (for the post half) —(l 37) Ś1 D2 पर (for स्मरन्) —V1 om l 38–41 —(l 38) Ś1 Ñ1 D2 वधतोपि Ś1 Ñ1 D2 M2 न दु स तत्प्रयोजनात (Ś1 D2 °न, Ñ1 °ने), Ñ2 B1 3 D5 दु खित्व (B3 °त) न प्रयोजन (Ñ2 °क) (for the post half) —Ś1 om l 39 Ñ1 partially illeg for l 39–40 —(l 39) Ñ2 B1 3 D2 5 7 M2 एतद्वै (D2 °त्ते) (for एतद्धि) D2 कार्यं न (for कार्यस्य) —(l 40) Ś1 D2 नयेनापनय हित्वा, M2 सुनयेनानय हत्वा (for the prior half) Ś1 D2 M2 राक्षसेश्वर (for °सान्प्रति) —(l 41) Ś1 D2 पुरीं लङ्काम्, Ñ1 त्वमाश्वस्य, M2 त्वमावासम् (for स्वमावासम्) Ñ2 B1 3 4 D2 5 7 अगत्वा (for अकृत्वा). —(l 42) D5 वाक्य (for वाक्यं) Ś1 [S]ोसि महात्म, D2 [S]सि महात्म (for Sस्मद्वाक्यं). V1 उच्यमान मद्वाक्य (for the prior half) Ś1 D2 [illegible], Ñ2 M2 [illegible], V1 B1 रणप्रिय (for रणप्रिय) —M2 om l 43 —Ś1 D2 om l 44 —(l 44) V1 M2 विनाशो हि (M2 °शो हि) (for °शोऽसि) M2 ध्रुवमेव न संशय (for the post half) —For l 44, Ñ1 subst

उपस्थितो विनाशोऽयं ध्रुवं तव न संशय।

—(l 45) B3 om first वा (subm). M2 कार्यं वा यदि वाकार्यं (for the prior half) V1 M2 नियन्, B1 निहत्, B3 हृत्वन् (for हृतन्) Ñ1 [illegible] प्रभो (for the post half) —For l 45, Ś1 D2 subst

अकार्यं यदि वा कार्यं नियन्तिच्छसि चेत्प्रभो।

—Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 M2 om l 46–49 —(l 49) D5 विमोहित —After l 49, Ñ2 B3 4 D5 7 ins while Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 ins after l 45 (owing to om) an additional Colophon

[*Sarga name* Ś1 Ñ1 B3 D2 मारीचवाक्य, Ñ2 D5 7 सीताहरणव्यवसाय V1 सीतापहरणे मारीचाभ्युपपत्ति, B1 4 सीताहरणव्यवसाये मारीचा(B4 °चवाक्या)भ्युपपत्ति —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D2 om, Ñ1 illeg, Ñ2 D5 7 47, V1 46, B4 49]

—(l. 50) Ś1 D2 च (D2 तु) तच्छ्रुत्वा, Ñ1 M2 तदा श्रुत्वा (for वच श्रुत्वा). Ñ2 B1 4 D5 करिष्य इति (for करिष्यामीति). Ś1 D2 च वच, Ñ1 M2 तद्वच, V1 रावण (for राक्षस) —(l 51) V1 राक्षस (for रावण) Ś1 D2 प्रीतिमद् (for प्रहृष्टमना) Ś1 Ñ1 D2 M2 मारीचमिदम् (by transp), Ñ2 V1 इदं वचनम् —For l 52, Ś1 D2 subst

रामो राज्यात्परिभ्रष्टो मन्दहीनो वनेचर।

—(l 53) Ś1 D2 मारीच (for काकुत्स्थ) M2 -पराक्रम (for -बलोऽपि सन्) —Ś1 D2 om l 54 —(l 55) Ś1 D2 स च, Ñ1 हि ते (for यदा) M2 भक्ष्यभूताद्धि नो रामात् (for the prior

बल मे सागरप्रख्यमैश्वर्यं चानुवेक्ष्य मे ।
कथ रामाद्विहीनार्थाद्भय मारीच पश्यसि ।
राज्यभ्रष्टस्य दीनस्य बुद्ध्या राज्यश्रिया तथा ।
हीनस्य चाप्यमित्रस्य मानुषस्याल्पतेजस ।
अगतिर्या तु मर्त्याना रक्षसा विहिता च सा ।
उत्पतिष्यामि वैदेहीं समादाय विहायसा ।
मयि राम समुद्रस्य पर पार समाश्रिते ।
किं करिष्यति मर्त्योऽसौ कुर्वन्नपि यथाबलम् ।
सुराश्चासुरसघाश्च न मे प्रतिबला युधि ।
त्रयाणामपि लोकानामलमस्मि निवारणे ।
मया विक्रम्य शक्रोऽपि मत्तैरावणवाहन ।
स वज्रपाणिर्निर्भग्न ससमस्तैस्त्रिदशै सह ।
भ्राता मे धनदश्चैव यमोऽथ वरुणस्तथा ।
सर्वे च पृथिवीपाला अवशा स्थापिता वशे ।
त्रैलोक्य निर्जित येन स्थापित च मया वशे ।
मच्छासनानवुष्टश्च स बिभेति कथ भवान् ।
हर सक्रीडमानश्च उमया सह पर्वते ।
भुजाभ्यामुद्धृतो वीर्यात्तेन तुष्टोऽभवद्भव ।
चतुर्युगपरावृत्त्या गतास्तु पञ्च पञ्च च ।
भुञ्जानस्य हि लोकांस्त्रीन्न मे प्रतिबल क्वचित् ।
दृश्यते दिवि देवेषु यक्षलोकेऽथवा पुन ।
रसातले वा नागेषु का शङ्का मानुषेषु मे ।
गृहीत्वा मैथिलीं चाह पथानेन विहायसा ।
लङ्कामभिगमिष्यामि निमेषेणैव सत्वर ।

half) Ñ1 B4 कथम् (for किं त्वम्) Ś1 D2 M2 [अ]नव, B1 तथा (for तदा) —V1 om l 56–59 —(l 56) Ñ2 D5 7 चान्ववेक्ष्यसे, B4 चानुवेक्षसे (for चानुवेक्ष्य मे) —For l 56, Ś1 Ñ1 B1 D2 subst

बलमारभता मख्ये ऐश्वर्य च निरीक्ष्य माम् ।

[B1 बलसारवतो (for °मारभता) Ñ1 मुख्यम्, B1 राज्यम् (for सख्ये) —Note hiatus between the two halves Ś1 च निरीक्षणे, Ñ1 वा च वे . तत्, B1 चानुरक्षणे (for च निरीक्ष्य माम्)],
while M2 subst

कर्म चारभतामद्यमैश्वर्य प्राप्य बुध्यसे ।

—(l 57) B1 सर्वतोऽसमद्विहीनान्यद् (for the prior half) G(ed) गच्छसि (for पश्यसि) —(l 58) Ś1 B4 D5 7 हीनस्य (for दीनस्य) Ñ2 राज्यतुष्टस्य हीनस्य (for the prior half) B1 राजश्रियो (sic) (for राज्यश्रिया) Ś1 D2 मारीच त्व बिभेषि किं (for the post half) —(l 59) Ś1 Ñ1 M2 हीनसाधनमित्रस्य, Ñ2 B4 D5 7 दीनस्य वनहीनस्य, D2 हीनस्य वनमित्रस्य (for the prior half) Ś1 D2 -मेधस (for -तेजस) B4 मानुष चाल्पचेतम (for the post half) —(l 60) Ś1 Ñ1 M2 अगतिस्तन, D2 अगतिस्त्वत्र (for अगतिर्या तु) Ś1 D2 गति, Ñ1 B4 च या, V1 तु मा, B1 3 M2 तु या (for च सा) —(l 61) Ñ2 B3 4 D5 तामादाय (for समा°) —For l 61, Ś1 Ñ1 D2 M2 subst

मथिलीमहमादाय उत्पतिष्ये विहायसा ।

[Note hiatus Ñ1 सहसा (for अहम्)]

—(l 62) Ś1 D2 प्रयत्नादप्यमा राम (for the prior half) B4 पारे (for पार) Ś1 D2 समाश्रित (D2 °ता) (for समाश्रिते) —For l 62, Ñ1 subst

प्रयत्नाद चेद्राम परम यतमास्थित ।,

while M2 subst

प्रयत्नादपि चेद्राम परा गोपामास्थित ।

—(l 63) D7 न रिष्यति (sic) Ś1 D2 रक्षाया, Ñ1 वेम , V1 मर्त्योसौ, M1 मे मूर्खा (for मर्त्योऽसौ) Ś1 D2 पतन्नपि, Ñ1 गमन्नपि, M2 वदन्नपि (for कुर्वन्नपि) Ñ1 यथावत —(l 64) Ñ1 न मा, Ñ2 राम (for न मे) V1 प्रतिबला Ñ1 M2 न मे (Ñ1 मा) प्रति- मुखा बले (for the post half) —(l 65) Ñ2 बलमस्मिन्, D2 बलमस्ति (for अलमस्मि) —(l 66) B1 मयि विक्रम्य Ś1 Ñ1 D2 M2 मत्तैरावण(M2 °त)मास्थि(Ś1 °श्रि)त (for the post half) —(l 67) Ñ1 स व ? पि हि, V1 स वज्रपाशो (for स वज्रपाणिर्) B3 -पाणिभिर्भग्न Ś1 D2 M2 सवज्र साशनिभग्न (for the prior half) Ñ1 वृत, V1 D5 अपि (for सह) —(l 68) Ś1 D2 [s]पि (for ऽथ) Ñ1 ' (illeg) चैव नियोजित (for the post half) —(l 69) Ñ1 [s]पि (for च) V1 पृथिवीपालान्, B3 प्रतिपाला (subm) (for पृथिवी°) Ñ1 ह्यवशा (for अवशा) Ñ2 B1 3 4 रणे (for वशे) M2 स्थापिता ह्यवशा वशे (for the post half) —(l 70) Ñ2 D5 7 विजित (for निर्जित) Ś1 D2 कृत्स्न, Ñ1 M2 चैव, V1 तेन (for येन) Ñ1 B4 वशे मया (by transp), M2 मया (lacuna) (for मया वशे) Ś1 D2 वशे च स्थापित मया (for the post half) —(l 71) Ñ1 V1 D2 तु (for च) Ś1 मच्छासनावबुद्धतु, D5 7 मच्छा(D5 °ना) शनानुदृष्टश्च (for the prior half) Ś1 Ñ1 बिभेति स (by transp) (for स बिभेति) —For l 71, M2 subst

मच्छासनामवुष्ट च स कथ विन्यसे भयात् ।

—(l 72) Ś1 Ñ1 D2 M2 शकर क्रीडमानश्च (for the prior half) —Note hiatus between the two halves —(l 73) D5 उद्धतो (for उद्धृतो) Ñ1 केलासे बिधृतो वीर्यात् (for the prior half) V1 हर (for भव) Ś1 D2 न च त्रस्तोऽभव तदा (for the post half) —After l 73, Ñ2 B4 D5 7 ins, while B3(marg) ins after l 59

यत्र मे देवदेवेन ईश्वरेण महात्मना ।
रावणेति कृत नाम माहात्म्य कुरु नाचिरम् ।

[(l 1) B3 om मे (subm) D7 om देव —(l 2) B3 4 मा मन्यु(B3 शोक) कुरु मारीच (for the post half)] —Ś1 Ñ1 D2 M2 om l 74–77 B1 om l 74 —(l 74) B3 -परावृत्ता B4 परावृत्तीर् Ñ2 B4 D5 नव पञ्च (for पञ्च पञ्च) V1 गताश्च नव पच च (for the post half) —(l 75) Ñ2 V1 तु, B6 च (for हि) Ñ2 B1 D5 7 प्रतिबल (for °बल) —(l 76) V1 लोकेषु (for देवेषु) Ñ2 V1 D5 7 यक्षलोकेषु वा पुन (for the post half) —(l 77) Ñ2 D5 7 रसातलेषु

सागरेण परिक्षिप्ता सर्वतः शतयोजनात् ।
लङ्कां गन्तुं कुतः शक्तिरपि स्वप्नमनोरथैः ।
मायावी त्वं समर्थश्च गतियुक्तोऽथ बुद्धिमान् ।
प्रलोभयित्वा वैदेहीं क्षिप्रं चान्तर्हितो भव ।
ममैतद्वचनं श्रुत्वा मोहयित्वा च राघवम् ।
मामेवागच्छ भद्रं ते गच्छाव सहितौ पुरीम् ।
सीतामवाप्य तां क्षिप्रं वञ्चयित्वा च राघवम् ।
विस्रब्धं विक्रमिष्याव कृतार्थेनान्तरात्मना ।
एवं स सान्त्वितस्तेन मारीचो रावणेन वै ।
विनिःश्वसन्मुहुश्चैव दृष्ट्वा तं च राक्षसः ।
तमनर्थे कृष्यमाणमिन्द्रियाणां वशानुगम् ।
अशक्नुवन्वारयितुं मारीचोऽप्यन्वपद्यत ।
उक्त्वातिपरिदुःखार्तस्त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।
प्रतस्थे नचिरादेव दशग्रीवसहायवान् ।

Colophon

12

Before Sarga 55, Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dt1 D1-3 5-7 ins, V1 ins before 3 53

प्रवेशितायां सीतायां लङ्कां प्रति पितामहः ।
ब्रह्मा प्रोवाच देवेन्द्रं परितुष्टः शतक्रतुम् ।
त्रैलोक्यस्य हितार्थाय रक्षसामहिताय च ।
लङ्कां प्रवेशिता सीता रावणेन दुरात्मना ।
पतिव्रता महाभागा नित्यं चैव सुगोपिता ।
अपश्यन्ती च भर्तारं पश्यन्ती रावणालयम् ।
राक्षसीभिस्तर्ज्यमाना भर्तृशोकेन चाकुला ।
निविष्टा च पुरीं लङ्कां द्वीपे नदनदीपतेः ।
कथं ज्ञास्यति तां राम उदस्थां वरचारिणीम् ।

(for °तले वा) —(l 78) Ñ2 B1 4 D5 आदाय (for गृहीत्वा) Ś1 Ñ1 D2 M2 वैहायसेन यास्यामि (D2 यास्यामि, M2 [sec m] यास्यावो) (for the prior half) M2 om from the post half up to the prior half of l 79 Ñ2 B1 4 D5 पथा येन (for पथानेन) Ś1 Ñ1 D2 सीतामादाय राक्षस (for the post half) —(l 79) Ñ1 अविपतिष्यामि M2 सत्वर (for सत्वर) —For l 79, Ś1 D2 subst

लङ्कां चापि (D2 °पि) प्रवेक्ष्यामि निमेषण कृतत्वर ।

—(l 80) M2 समताच (for सर्वत) Ñ2 V1 B1 4 D5 7 शतयोजना Ś1 D2 त्रिकूटशिखरे स्थिता (for the post half) —(l 81) Ñ1 यातु (for गन्तु) Ś1 D2 तस्य (for कुत) V1 लङ्कागत कुत शक्तिर् (for the prior half). Ś1 D2 स्वप्नेपि स्व (D2 सु-) (for अपि स्वप्न) —Ś1 B3 om l 82-83 —(l 82) M2 मयापि (for मायावी) D2 कृतिशक्तश्च, M2 कृतियुक्तोथ (for गतियुक्तोऽथ) Ñ1 मायया च समर्थस्त्वं नीतियुक्त च राक्षस —(l 83) Ñ2 V1 B1 4 D5 प्रलोभ्य चैव, D7 पूर्वं प्रलोभ्य (for प्रलोभयित्वा) Ñ1 B1 D2 M2 अ (B1 M2 त्व)-तर्हितो (for चान्त°) —(l 84) B4 कृत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ1 D2 मयैव (Ñ1 °तत्) सम्प्रधार्याशु, M2 मयैतत्सम्प्रकृत्याशु (for the prior half) D2 7 तु (for च) Ñ1 रावणं (for राघवम्) —Ś1 om (hapl) l. 85-86 —(l 85) M2 मैव (for मामेव) Ñ1 म त्वमागच्छ Ñ2 V1 B4 D6 7 यास्याव (for गच्छाव) Ñ1 M2 सह यास्यावहे पुरीं, D2 सह यास्यास्यह त्वया (for the post half) —(l 86) Ñ1 विजने, B4 ता शीघ्र, M2 भद्र ते (for ता क्षिप्र) D2 सीता सम्प्राप्य मामेव (for the prior half) Ñ1 रावणौ (for राघवम्) —(l 87) D5 निश्चय Ñ1 V1 विक्रमिष्यामि (V1 °म), Ñ2 D6 7 M2 विहरिष्याव (M2 °मि) Ś1 D2 सुविशु (D2 °श्र)द्धो गमिष्यामि (for the prior half). M2 प्रहृष्टेन (for कृतार्थेन) —(l 88) M2 स एव (by transp.) (for एव स) V1 शामितस्तेन (for सान्त्वितस्तेन) B4 M2 तु (for वै) —(l 89) Ś1 D2 विनि (D2 °नि)श्वस्य, B4 विनिश्वसन् (for विनि श्वसन्) Ñ1 मुहुर्मुहुर्विनि श्वस्य (for the prior half) Ñ2 D6 7 -दोषश्च (for -दृष्ट्वा तं च) Ś1 Ñ1 D2 दृष्ट्वा (Ñ1 °) सत्वरा, M2 दृष्ट्वाथ सत्वरा (for the post half) —B1 3 om l 90-92 —(l 90) V1 B4 कृष्यमानम् (for कृष्यमाणम्) —(l 91) Ñ1 illeg for the post half Ś1 D2 प्रत्यपद्यत, V1 [ए]वान्वपद्यत, B4 [ए]वान्वपद्यत, D2 [स]न्वपद्यत, M2 सन्वपद्यत (for ऽप्यन्वपद्यत) —Thereafter, Ś1 D2 ins 762* —(l 92) Ś1 उक्त्वा (for उक्त्वाति-) Ñ1 M2 दु (Ñ1 °)-खे खलु (Ñ1 °दपि) दुःखार्त, Ñ2 V1 B4 D5 7 दुःखे तदुपि (V1 B4 °पति)दुःखार्त (for the prior half) —(l 93) Ś1 D2 ततस्ता पुरी (for नचिरादेव) Ś1 रावणेन प्रणोदित, D2 दशग्रीवेण नोदित (for the post half) —For l 93, Ñ1 subst

प्रस्थितस्तत्र मारीचो दशग्रीव प्रसादवान् ।

—After l 93, B4 repeats l 89-91.

Colophon V1 B2 4 D5 7 M2 om. —*Sarga name* Ś1 Ñ2 D2 रावणवाक्य, Ñ1 मारीचरावणवाक्य, B1 मारीचमारण No Sarga number in any Ms

12

(l 1) B1 D2 लङ्कायां प्रपितामह (for the post half). V1 प्रवेशितायां लङ्कायां सीतायां प्रपितामह —(l 2) Ś1 Dt1 D1-3 6 तदा (for ब्रह्मा) Ś1 Dt1 D2 6 परतुष्ट (for °तुष्ट) —(l 5) Ś1 Dt1 D1 2 6 सुखै (D1 2 °खे)धिता, V1 B1 3 सुखोचिता, D3 सुखे रता (for सुगोपिता) —(l 6) Dt1 om (hapl) from च up to पश्यन्ती B1 D2 अपश्यतीव (for °श्यन्ती च) Ś1 Dt1 D2 3 6 राक्षस (Ś1 Dt1 °सी) जन, G (ed) राक्षसालय (for रावणालयम्) —(l 7) Ś1 Dt1 D2 3 6 परिवृता, D1 तर्ज्यमाना (for तर्ज्यमाना) B3 व्याकुला, B4 चात्मना (for चाकुला) Ś1 Dt1 D1-3 6 भर्तृदर्शनलालसा, V1 भर्तृशोकपरायणा (for the post half) —(l 8) V1 प्रविष्टा, D2 निविष्टा (for निविष्टा) Dt1 D2 6 हि, D1 मा (for च) V1 Dt1 D2 पुरीं लङ्का Ś1 पुरि लङ्कायां, D3 [अ]भिपुरीं लङ्का (for च पुरीं लङ्कां) Ś1 Dt1 D1-3 5 6 तीरे (for द्वीपे) —(l 9) B1 3 ज्ञास्यति (for °ति) Ś1 D2 3 6 ता

एवमाचिन्तयन्ती च विवशा परिदुर्बला ।
प्राणयात्रामकुर्वाणा प्राणांस्त्यक्ष्यत्यसंशयम् ।
स भूयः संशयो जातः सीतायाः प्राणसंक्षये ।
स त्वं शीघ्रमितो गत्वा सीतां पश्य शुभाननाम् ।
प्रविश्य नगरीं लङ्कां प्रयच्छ हविरुत्तमम् ।
एवमुक्तोऽथ देवेन्द्रः पुरीं रावणपालिताम् ।
अगच्छन्निद्रया सार्धं भगवान्पाकशासनः ।
निद्रां प्रोवाच गच्छ त्वं राक्षसान्संप्रमोहय ।
सा तथोक्ता मघवता देवी परमहर्षिता ।
देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं प्रस्वापयत राक्षसान् ।
एतस्मिन्नन्तरे देवः सहस्राक्षः शचीपतिः ।
आससाद ततः सीतामभयं प्रददौ विभुः ।
देवराजोऽस्मि भद्रं ते इह प्राप्तः शुचिस्मिते ।
राघवस्य सह भ्रात्रा कुशलं जनकात्मजे ।
आगमिष्यति धर्मात्मा लङ्कां रावणपालिताम् ।
ऋक्षवानरकोटीनां सहस्रैरभिसंवृतः ।
निहत्य राक्षसान्सर्वान्स्वबाहुबलमाश्रितः ।
नयिष्यति त्वां स्वपुरं हत्वा रावणमाहवे ।
सानुजः सबलश्चैव राघवो जनकात्मजे ।
सबलं रावणं हत्वा त्वामितो नेष्यते बली ।
पुष्पकेण विमानेन जहि त्वं मानसं ज्वरम् ।
अहं च कार्यसिद्ध्यर्थं तस्य राज्ञो महात्मनः ।
साहाय्यं कल्पयिष्यामि मा शुचो जनकात्मजे ।
मत्प्रसादात्समुद्रं स तरिष्यति बलैः सह ।
मयैवेह च राक्षस्यो मायया मोहिता बलात् ।
तस्मादन्नमिदं सीते हविष्यान्नमिदं स्वयम् ।
स त्वां संगृह्य वैदेहि आगतः सह निद्रया ।
एतदश्नासि मद्धस्तान्न त्वां बाधिष्यते शुभे ।
क्षुधा तृष्णा च रम्भोरु वर्षाणामयुतैरपि ।
एवमुक्ता तु देवेन्द्रमुवाच परिशङ्किता ।

रामस्, Dt1 रामः (for माऽराम) D1 कथं तु ज्ञास्यते रामस् (for the prior half) B3 ब्रह्मचारिणी (for धर्म°) Ś1 Dt1 D1–3 6 तवस्था तामनिंदिता (for the post half) —(l 10) V1 विचिंतयती मा, B1 मा चिंतयती च (for आचिन्तयंती च) Ś1 तद् एव सा चिंतयती, Dt1 D1–3 6 दुःख संचिंतयती सा (for the prior half) Ś1 Dt1 D1–3 6 बहुशः (for विवशा) Dt1 परिदु खिता, K(ed) परिदुर्लभा (for °दुर्बला) B3 तथैव चाश्रु बहुशश्चिंतयती सुदुर्बला, B4 अवस्था चिंतयती सा विललाप सुदुर्बला —(l 11) V1 प्राणत्राणम् (for °यात्राम्) D7 om (hapl) णा प्रा —(l 12) V1 वाचीय (for स भूयः) Ś1 प्राणसंशये, V1 B1 °रक्षणे, B3 4 °धारणे (for °संक्षये) —(l 13) Ñ2 इह ए*, B4 D5 7 इहा(B4 °वा)शक्ता (for इतो गत्वा) B1,3 मात्वय वासव (for पश्य शुभाननाम्) —(l 14) Ñ2 B4 D6 7 प्रयच्छ तस्याः सीतायाः (B4 सविश्य), B1 3 प्रयच्छास्याः प्रविश्य त्वं (for the prior half) Ñ2 D5 7 प्रविश्य, B1 3 4 सीतायाः (for प्रयच्छ) V1 गत्वा तां तु समाश्वास्य शीघ्रमागन्तुमर्हसि, B3 (marg also) प्रयच्छ चामृताभ्यां त्वं पायसं हविरुत्तमं —(l 15) B1 3 स एवमुक्तो (for एवमुक्तोऽथ) D7 रावणेनाथ पालिता (for the post half) —(l 16) Ś1 Ñ2 D5–7 आगच्छन्, V1 सुगच्छन् (for अगच्छन्) —(l 17) Ś1 Dt1 D6 निद्रां चोवाच, V1 B1 3 उवाच निद्रां(V1 °द्रे) (for निद्रां प्रोवाच) Ñ2 D6 7 उवाच निद्रे त्वमिह(Ñ2 त्वमह, G[ed] इह त्वं), B4 उवाच इह निद्रे त्वं (for the prior half) Ñ2 V1 B1 D5 7 राक्षसी (for °सान्) D1 सविमोहय (for सप्र°) B1 3 राक्षसीस्तां प्रमोहय (for the post half) —(l 18) Ñ2 V1 B1 3 4 D2 5 7 भगवती (B1 4 D2 °ता, B3 °तो) (for मघवता) V1 हर्षसमन्विता (for परमहर्षिता) —(l 19) G(ed) देवराजस्य (for देवकार्यार्थ-) B1 3 देवराज(B3 °कार्य)निमित्तार्थं (for the prior half) Ñ2 D5 7 प्राच्छादयत, B1 प्रास्वापयत Ś1 Dt1 D1–3 6 प्रा(D1 3 6 प्र)मोहयत राक्षसान्(D1 °सी) (for the post half) —After l 19, B3(marg) ins

भूमौ काचिद्वने काचित्काचिच्छय्यासु सुप्तवत् ।
वृद्धाना विकृताकारा राक्षस्यो मुमुहुस्तदा ।

—(l 20) D2 7 देव- (for देवः) —After l 20, B3 repeats consecutively l 18–20 —(l 21) V1 आदाय च (for आससाद) Ś1 Dt1 D2 3 6 वनस्था ता (for ततः सीताम्) B3 स ताः, G(ed) च ताः (for प्रददौ) B1 3 4 प्रभुः (for विभुः) Ś1 Dt1 D1–3 6 वचनं चेदमब्रवीत् (for the post half) —(l 22) Dt1 D6 चास्मि, D2 प्राप्त (for प्राप्तः) Ñ2 V1 B4 D5 7 आगतोस्मि, B1 3 पश्य मां त्वं (for इह प्राप्तः) —Dt1 D6 om l 23–30 —(l 23) B4 राघवं च (for राघवस्य) B4 कुशली (for कुशलं) —Ś1 om (hapl) l 24–32 —(l 24) D1–3 भ्रातृसंयो (for धर्मात्मा) —V1 D1–3 om l 25–30 —(l 27) D7 स पुरं, G(ed) स्वपुरीं (for स्वपुरं) —(l 28) B4 अनुजः (for सानुजः) —(l 30) B3 मानस-ज्वरं —(l 31) Ñ2 illeg, Dt1 D2 3 6 त्वां, D1 त्वत् (for च) D5 7 कार्यस्य सिध्यर्थं(D7 °द्धम्य) (for च कार्यसिद्ध्यर्थं) Dt1 D1–3 6 राघवस्य, D7 राज्ञो (for तस्य राज्ञः) —(l 32) V1 जनयिष्यामि, B1 कार° (for कल्प°) D1 मा शोच (for मा शुचो) —(l 33) Ñ2 B1 3 4 D5 7 हि (for स) V1 समुद्रान् (for °द्रं सः) B1 3 4 D5 7 महाबलः (for बलैः सह) Ñ2 भविष्यति महाबल, V1 संतरिष्यति राघव (for the post half) —(l 34) G(ed) स्म (for च) Ś1 मायया च, Ñ2 D5 7 मयैवेहाद्य (for मयवेह च) V1 मोहिता मायया (by transp) B3 वनात् (for बलात्) Dt1 D1–3 6 मोहिता शुभे, G(ed) मोहिताबले (for °ता बलात्) Ś1 मयेव त्वां शुभे (for the post half) —(l 35) Ñ2 V1 B4 D5 7 इदं च (V1 तु) पायसं (for तस्मादन्नमिदं) Dt1 D6 अद्य, D1 इदं (for second इदं) K(ed) स्वकं (for स्वयम्) Ñ2 V1 B1 D5 7 दर्वि(V1 °रि)ष्यते(B4 °तु) मयोद्यत(V1 °यत, D5 °यते, D7 °दतं) (for the post half) B1 3 इदं मयोद्यतं तुल्यं पायसं स्वादु चोत्तमं —V1 om l 36–38 —(l 36) Ś1 D1 दत्वा, Dt1 स त्व (for स त्वां) Ñ2 D5 7 त्वमगृह्णीष्व वेगेन, B4 संगृह्य वैदेहि (for the prior half) Ñ2 D5 7 आयात (for आगतः) B1 3 गृह्य प्राश महाभागे मा च कालात्ययं कुरु —(l 37) Dt1 एतदश्नासि, D1 एतमश्नाहि B1 3 एतत्प्राश्य क्षुधा दवि, D3 एतदश्नाहि

कथ जानामि देवेन्द्र त्वामिहस्थ शचीपतिम् ।
देवलिङ्गानि मे यानि श्रुतानि गुरुसन्निधौ ।
तानि मे दर्शय क्षिप्रं यदि त्व देवराट् स्वयम् ।
सीताया वचन श्रुत्वा तथा चक्रे स वासव ।
प्रत्यय जनयामास जानक्या सन्निधौ तत ।
पृथिवी नास्पृशत्पद्भ्यामनिमेषेक्षणो बभौ ।
अरजोऽम्बरधारी च न म्लानकुसुमस्तथा ।
त ज्ञात्वा लक्षणै सीता वासव परिहर्षिता ।
उवाच वाक्य रुदती भगवन्राघव प्रति ।
सह भ्राता महाबाहुर्दिष्ट्या च श्रुतिमागत ।
यथा मे श्वशुरो राजा यथा च मिथिलाधिप ।
तथा त्वामद्य पश्यामि सनाथो मे पतिस्त्वया ।
त्वया नाथेन देवेन्द्र दिष्ट्या जीवति राघव ।
तवाज्ञया च देवेन्द्र पयोभूतमिद हवि ।
अशिष्यामि त्वया दत्त रघूणा कुलवर्धनम् ।
इन्द्रहस्ताद्गृहीत्वा तत्पायस्म सा शुचिस्मिता ।
निवेदयित्वा देवेभ्यो विधिवत्तच्छुभव्रता ।
न्यवेदयत भर्त्रे सा लक्ष्मणाय च मैथिली ।
यदि जीवति मे भर्ता भ्रात्रा सह महाबल ।
इदमस्तु तयोरुक्त्वा तदश्नात्पायस स्वयम् ।

महत्त (for the prior half) Ñ2 B4 D5 7 एतदश्नीहि वदेहि न भविष्यति ते शुभे (B4 क्षुधा) —(l 38) Ñ2 वा (for च) B1 3 रुजाश्च घोरा, D2 3 5–7 क्षुधा तृषा च (D5 7 वा) Ñ2 B1 3 4 D5 7 धर्मिष्ठे (for रम्भोरु) Ñ2 B4 D7 त्वयि वर्षशतैरपि, B1 3 D5 वैवर्ण्यं चा(B3 वा)पि भामिनि (for the post half) —After l 38, Ś1 ins

न यास्यति हि चान्नेन दविषा त्वयि मैथिलि ।,

while B4 ins

प्राशिते सति भीरु त्व पुण्यशोका भविष्यसि ।

—(l 39) Ś1 एवमुक्तवत (hypm), Ñ2 V1 B3 D1–3 5 6 एवमुक्त्वा तु, L(ed) एव वदत (for एवमुक्ता तु) D3 देवेन (for देवेन्द्रम्) B1 सोवाच B4 [इ]द विशङ्किता (for परि°) D3 तमुवाच च शङ्किता (for the post half) —(l 40) Ñ2 B1 4 D5 7 ज्ञास्यामि, B3 प्राइयामि (for जानामि) Ñ2 V1 B3 D3 5–7 देवेद्र D6 इहस्थ- (for °स्थ) V1 शचीपते —(l 41) Ś1 D2 देहि, D1 3 ददौ (for देव-) V1 om मे (subm) B1 या यामन्, Dt1 D6 दृष्टानि (for मे यानि) L(ed) यानि दृष्टानि लिंगानि (for the prior half) V1 गुरुसन्निधौ, B4 मुनिसन्निधो (for गुरु°) S1 Dt1 D1–3 6 राम(D1 3 °मो)लक्ष्मण-सन्निधो (for the post half) —(l 42) Ś1 Dt1 D1–3 6 दर्शय देवेद्र(D1 3 मे देव) (for मे दशय क्षिप्र) D3 यदिद (for यदि त्व) —(l 43) Ś1 शक्रो (for चक्रे) Ś1 Dt1 D1–3 6 शचीपति (for स वासव) —Ś1 V1 Dt1 D1–3 6 om, B1 reads in marg l 44 —(l 45) D1 5 पृथिव्या (for °वीं) B1 3 नास्पृशन्, D7 नास्पृशेत् B3 अनिमिष- (for अनिमेष) Ś1 Dt1 D1–3 6 अनिमेषेक्षणानि च (for the post half) —B1 om l 46 —(l 46) Ś1 Ñ2 V1 D1 3 अजरो (D1 3 °रक्ता)वरधारी च (for the prior half) Ś1 ह्यम्लान, V1 अम्लान-, D5 न म्लान (for न म्लान) Ñ2 D5 7 -कुसुम, D1 -कुसुमास् (for °मस्) B3 4 बभूव विबुधाधिप (for the post half) —(l 48) D1 मुदिता (for रुदती) Dt1 D2 6 भगवद्(D2 °वन्) (for °वान्) Ś1 D1 3 राघव पति (for राघव प्रति) —For l 47–48, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

त दृष्ट्वा देवराज तु सहृष्टा प्राह मैथिली ।

[B1 3 च, D5 सा (for तु) B4 प्राह वैदेही (for देवराज तु) V1 त च दृष्ट्वा महस्राक्ष (for the prior half) V1 प्रहृष्टा (for सहृष्टा) B4 भर्ता जीवति मे प्रभो (for the post half)]

—B3 om l 49 Ñ2 V1 B1 D5 7 read l 49 after l 52 —(l 49) Ñ2 B1 D5 7 महाबाहो, D3 महाबुद्धिर् (for °बाहुर्) Ś1 B4 Dt1 D1–3 6 मे (for च) D5 दृष्ट्या (for दिष्ट्या) Ñ2 B4 D5 7 श्रुतिरागता (D7 °त) —After l 49, Ñ2 D5 7 ins

तवाज्ञा चैव देवेन्द्र न कार्या मेऽन्यथा क्वचित् ।

—(l 50) Ś1 मे (for च) B1 3 G(ed) पिता च मम मैथिल (G[ed] मिथिलेश्वर) (for the post half) —(l 51) Ś1 धर्मेण शक्र त्व, Ñ2 D5 7 त्वामनुपश्यामि (for त्वामद्य पश्यामि) B3 4 D1 तथा (for त्वया) —For l 50–51, V1 subst

देवराज तु त दृष्ट्वा गुरुवत्तमव त ।

—Ś1 B3 4 Dt1 D1–3 6 om l 52 —(l 53) Ś1 तवाजेयम् (for तवाज्ञया) D1 3 यथोभूतम् (for पयो°) Ñ2 B4 अनुत्तम (for इद हवि) V1 पायस चैतदुत्तम, B1 3 D5 7 पयोमृतमनुत्तम (for the post half) —(l 54) Ñ2 D5 7 प्राशयामि, B1 3 4 प्राशिष्यामि, D6 आशिष्यामि (for अशि°) V1 प्राशयिष्याम्यह Ñ2 B3 D5 7 रक्ष्यार्द सतत त्वया, V1 प्रगृह्य हविरुत्तम (for the post half) —(l 55) Ñ2 V1 D5 7 तु, B3 om, B4 च, D6 त (for तत्) B1 ततो गृह्य (for गृहीत्वा तत्) D3 च (for सा) —Ś1 Dt1 D1–3 6 om l 56 B4 transp l 56 and l 57 —(l 56) B3 भर्त्रेय (for देवेभ्यो) B3 om from विधिवत् up to सा in l 57 V1 पायस विधिवच्छुभा (for the post half) —B1 reads l 57 in marg —(l 57) B1 अवेदयत, D1 निवेदयति (for न्यवेदयत) D1 om च (subm) —For l 57, V1 subst

अग्रमुद्धृत्य वैदेही इद वचनमब्रवीत् ।

—(l 58) Ñ2 B1 3 4 D5 7 चिर जीवतु (for यदि जीवति) S1 Dt1 D1–3 6 सह भ्रात्रा (by transp) —After l 58, V1 ins

इहस्थ प्रेतलोके वा तयो स्यादि -मक्षयम् ।

—(l 59) Dt1 D2 6 तयोर्भक्त्या (for तयोरुक्त्वा) —For l 59, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

इत्येवमुक्त्वा वैदेही प्राश्नात्सा पायस शुभम् ।

[Ñ2 B3 D7 उक्ता B1 4 प्राश्नीयात् (for प्राश्नात्सा) B1 तथा, B4 स्वय (for शुभम्) V1 स्वय प्राशयद्धवि (subm), B3 सुत प्राशयत्तद्धवि (for the post half]

इतीव तत्प्राश्य हविर्वरानना
जहौ क्षुधादुःखसमुद्भवं च तम्।
इन्द्रात्प्रवृत्तिमुपलभ्य जानकी
काकुत्स्थयोः प्रीतमना बभूव।
स चापि शक्रस्त्रिदिवालयं तदा
प्रीतो ययौ राघवकार्यसिद्धये।
आमन्त्र्य सीतां स ततो महात्मा
जगाम निद्रासहितः स्वमालयम्।

Colophon

13

Before Sarga 60, Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 S Cv r m g k t ins

सीतामपश्यन्धर्मात्मा कामोपहतचेतनः।
विललाप महाबाहू रामः कमललोचनः।
पश्यन्निव च तां सीतामपश्यन्मदनार्दितः।
उवाच राघवो वाक्यं विलापाश्रयदुर्वचम्।
त्वमशोकस्य शाखाभिः पुष्पप्रियतया प्रिये।
आवृणोषि शरीरं ते मम शोकविवर्धिनी।
कदलीकाण्डसदृशौ कदल्या संवृतावुभौ।
ऊरू पश्यामि ते देवि नासि शक्ता निगूहितुम्।
कर्णिकारवनं भद्रे हसन्ती देवि सेवसे।
अलं ते परिहासेन मम बाधावहेन च।
विशेषेणाश्रमस्थाने हासोऽयं न प्रशस्यते।
अवगच्छामि ते शीलं परिहासप्रियं प्रिये।
आगच्छ त्वं विशालाक्षि शून्योऽयमुटजस्तव।
सुव्यक्तं राक्षसैः सीता भक्षिता वा हृतापि वा।
न हि मां विलपन्तं मामुपसंप्रैति लक्ष्मण।
एतानि मृगयूथानि साश्रुनेत्राणि लक्ष्मण।
शंसन्तीव हि वैदेहीं भक्षितां रजनीचरैः।
हा ममार्ये क्व यातासि हा साध्वि वरवर्णिनि।
हा सकामाद्य कैकेयी देवी मेऽद्य भविष्यति।

—(l 60) L(ed) त्त्येव तत् (for इतीव तत्) —(l 61) Ś1 जहौ क्षुधा वर्षमसुद्भवा च ता, D1 जहौ क्षुधामर्षसमुद्भवं तम, D3 जहौ क्षुधा तर्षभवं भयं च —(l 62) D1 ह्युपलभ्य (for उप°) D1 3 सीता (for जानकी) Ś1 L(ed) इन्द्राद्दिविवैव तु (L[ed] च) सा प्रवृत्तिं —(l 64) D1 त्रिदशालय (for त्रिदिवा°) —(l 66) D3 च (for स) Ś1 महिता (for स ततो) —For l 60–67, Ñ2 V1 B1 3 4 D5 7 subst

अन्न च तत्प्राश्य वराननासौ
जहौ तदा तर्षसमुद्भवं क्रमम्।
प्रवृत्तिमिन्द्रादुपलभ्य चापि
काकुत्स्थयोः प्रीतमना बभूव।
स चापि देवो विबुधेश्वरस्तदा
तस्या हविस्तत्प्रतिपाद्य धीमान्।
आश्वास्य चैनामथ राजपुत्रीं
प्रीत्या ययौ राघवकार्यसिद्धये।

[(l 1) V1 B1 3 तथा तु (V1 च) (for अन्न च) V1 B1 3 हविर्वरानना (for वराननासौ) —(l 2) B4 दर्प- (for तर्ष) V1 क्षुधा तस्य (for तदा तर्ष-) V1 भयं (for क्रमम्) B1 तृष्प्रभवं तदा भयं (for तर्षसमुद्भवं क्रमम्) —After l 2, B1 reads l 7 and 8 —(l 3) V1 प्रतिलभ्य चैव (for उपलभ्य चापि) B1 3 4 इन्द्रात्प्रवृत्तिं प्रतिलभ्य सीता (B4 च तयोपलभ्य) —(l 4) B1 3 4 प्रीतिमना (for प्रीत°) V1 B3 बभूव ह —(l 5) V1 B3 देवेंद्र (B3 °वज्र)वरो महेंद्रस् (for देवो विबुधेश्वरस्तदा) —D5 7 om l 6–7 —(l 6) V1 श्रीमान् (for धीमान्) B3 प्रतिपादयित्वा (for °पाद्य धीमान्) B1 1 प्रीत्या ददौ (B1 प्रत्याययौ) राघवकार्यसिद्धये —(l 7) B4 स पुनर्महेंद्रो (for अथ राजपुत्रीं) B1 सभाज्य वार्ता स पुनर्महेंद्रो —(l 8) V1 B3 पुनर्महेंद्रस्त्रिदिवं जगाम, B1 4 जगाम देव्या मुदितस्तदा स]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 3 हविःप्रदान, Ñ2 V1 D5 7 इन्द्रदर्शन (Ñ2 °न), B1 सीतासमाश्वास, B3 इन्द्रवाक्य, B4 सीतान्नप्राशन, D1 सीताया हविष्प्रदान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 D2 om, Ñ2 D5 7 63, V1 D1 60, B4 D3 64, Dt1 56, D6 57

13

D8 begins with ॐ, T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 with श्रीरामाय नमः —(l 1) T1 2 M2 transp the post halves of l 1 and l 2 Dt1 Dm1 D4 6 8 G3 Ct शोको, G1 M3 मोहो- (for कामो) —(l 3) B4 म (for च) Dt1 D6 मन्मथार्दित (for मदनार्दित) —G3 repeats l 5 after l 15 —(l 5) Dg1 Dt1 D4 6 T3 प्रियतरा (for °तया) —G2 om l 6–10 —(l 6) Dg1 D6 T3 विवर्धनि —(l 7) Dg1 Dm1 D8 G1 3 M1 Cv tp कदलीस्कंध- (G3 M1 °स्तंभ-) Dg1 कदल्या (for °ल्या) —(l 9) D4 वसन्ती (for हसन्ती) Dg1 T3 सेवसे वने, T2 देवि सेवने —After l 9, G1 ins, T1 2 Cg ins l 2 after l 10

अलं ते बाधया भीरु पश्याम्यसितलोचने।
परिहासेन किं सीते परिश्रान्तस्य मे प्रिये।,

—Thereafter T1 2 Cg cont, while G2 ins after l 5

अयं स परिहासोऽपि साधु देवि न रोचते।

[G2 तु (for स) and शोभते (for रोचते)]

—(l 10) Dm1 D8 [आ]यासवहेन (for बाधावहेन) —(l 11) G3 विशेषाद् (for विशेषेण) G1 प्रशस्यते (for प्रशस्यते) —(l 12) Dg1 अवगच्छामि G3 शीलं ते (by transp) Dt1 om प्रिये —G3 reads l 13–14 after l 5 repeating l 13 here —(l 13) G1 विशालाक्ष (for °क्षि) —(l 15) D4 सदृमा (for न हि मा) —(l 16) T3 इमानि (for एतानि) G3 साश्रुनेत्राणि मृगयूथानि (by transp) —(l 17) G2 शंसती स (for शंसन्तीव) Dt1 D6 म दवी (for वैदेहीं) T2 रक्षिता (for भक्षिता) —(l 19) Dm1 [अ]थ, M2 हि (for [अ]द्य) T1 [अ]द्य या देवी, T2 त्वया देवी (for [अ]द्य कैकेयी) D4 6 T3 G1 देवि (for देवी) Dg1 T3

सीतया सह निर्यातो विना सीतामुपागत ।
कथं नाम प्रवेक्ष्यामि शून्यमन्त पुरं पुन ।
निर्वीर्य इति लोको मां निर्दयश्चेति वक्ष्यति ।
कातरत्वं प्रकाशं हि सीतापनयनेन मे ।
निवृत्तवनवासश्च जनकं मिथिलाधिपम् ।
कुशलं परिपृच्छन्तं कथं शक्ष्ये निरीक्षितुम् ।
विदेहराजो नूनं मां दृष्ट्वा विरहितं तया ।
दुहितृस्नेहसंतप्तो मोहस्य वशमेष्यति ।
अथवा न गमिष्यामि पुरीं भरतपालिताम् ।
स्वर्गोऽपि हि तया हीन शून्य एव मतो मम ।
मामिहोत्सृज्य हि वने गच्छायोध्यां पुरीं शुभाम् ।
न त्वहं तां विना सीतां जीवेयं हि कथंचन ।
गाढमाश्लिष्य भरतो वाच्यो मद्वचनात्त्वया ।
अनुज्ञातोऽसि रामेण पालयेति वसुंधराम् ।
अम्बा च मम कैकेयी सुमित्रा च त्वया विभो ।
कौसल्या च यथान्यायमभिवाद्या ममाज्ञया ।
रक्षणीया प्रयत्नेन भवता युक्तकारिणा ।
सीतायाश्च विनाशोऽयं मम चामित्रसूदन ।
विस्तरेण जनन्या मे विनिवेद्यस्त्वया भवेत् ।
इति विलपति राघवे सुदीने
वनमुपगम्य तया विना सुकेश्या ।
भयविकलमुखस्तु लक्ष्मणोऽपि
व्यथितमना भृशमातुरो बभूव ।

Colophon

स राजपुत्र प्रियया विहीन
कामेन शोकेन च पीड्यमान ।
विषादयन्भ्रातरमार्तरूपो
भूयो विषादं प्रविवेश तीव्रम् ।
स लक्ष्मण शोकवशाभिपन्न
शोके निमग्नो विपुले तु राम ।
उवाच वाक्यं व्यसनानुरूप-
मुष्णं विनि श्वस्य रुदन्सशोकम् ।
न मद्विधो दुष्कृतकर्मकारी
मन्ये द्वितीयोऽस्ति वसुंधरायाम् ।
शोकेन शोको हि परम्पराया
मामेति भिन्दन्हृदयं मनश्च ।

M3 मे मा, Dt1 तेव, Dm1 D8 साथ, D4 om , G2 3 मापि, M1 सा टि (for मेऽय) T1 2 कैकेयी(T2 केकेया)मा भविष्यति (for the post half) ❀ Ck मक्रामा त्वयेति। भक्षितयेति शेष ❀ —(l 20) G2 उपागमत् (for उपागत) —D6 om l 21 —(l 21) Dg1 Dt1 मन , D4 मम (for पुन) —(l 22) Dm1 D8 G3 M1 य (for मां) —(l 23) Dg1 प्रशस्त, Dm1 विकाश (for प्रकाश) T3 वै (for मे) G1 सीतापनयने मम (for the post half) —(l. 24) Dg1 -वनवासस्य (for °वासश्च) G2 मिथिल (for जनक) —(l 25) G1 मा च पृच्छन (for परि°) —(l 26) D4 8 T2 G2 3 त्वया (for तया) —(l 27) Dt1 D6 सुताविनाश- (for दुहितृस्नेह-) —After l 27, Dt1 D6 ins

तात एव कृतार्थ स तत्रैव वसतादिति ।

[D6 [ए]व (for [ए]व) —After वसता, D6 erroneously repeats from ये up to वसता ❀ Cm t वशमेष्यतीत्यनतर "तात एव कृतार्थ स तत्रैव वसताद्वत " (Ct °तादिति) इत्यधमधिक कतकपाठे। तातो दशरथ एव कृतार्थ वसतादिति लोट् व्यत्ययेन यतस्तत्र स्वग एव वसति न तु जीवन्ती कौसल्येत्यर्थ ।, Ck "तात एव कृतार्थ स तत्रैव वसतामिति" प्राचीन पाठमेकगर्थ दृश्यते। इद पौराणिक जनरत्यजन्ति न लिखन्ति कुण्डलयन्निव। तातो दशरथ एव कृतार्थ सीताविरहितमागत दृष्ट्वा यत स्वगत तत दु ख न प्राप्स्यनीति यत्तस्मात् मतातस्तत्रैव स (वसतादिति) अधीष्टे अथ लडर्थे लोट व्यत्ययादगाकृत्य तु योजन। तातस्तत्रैव स्वर्गे एव वसतीति। यद्वत स एव कृतार्थ न तु जीवन्ती कौसल्येत्यर्थ ❀]

—(l 28) G3 अथ नाट (for अथवा न) —(l 29) Dm1 D8 G3 च (for हि) T1 2 सीतया (for हि तया). —(l 30) Dg1 Dt1 D6 T3 M3 तन्माम् (for मामिह) G2 तु (for हि) T1 2 त मामिहोत्सृज्य वन(T2 °ने) (for the prior half). —(l. 32) G3 damaged for चनात्त्व. —(l 34) G2 प्रजावती (for त्वया विभो). —(l 35) Dt1 Dm1 D6 8 I3 G1 M1 3 अभिवाद्य (for °वाद्या) —(l 36) Dg1 सूक्तादिना, Dt1 D4 6 T3 M3 सूक्तचा(T3 M3 °का)-रिणा ❀ Ck भवता मेति कामन्येति यावत्. ❀ —(l 37) T2 M2 3 चारि(T2 °नि)त्रकर्शन (T2 °न) —(l 38) G3 damaged for the prior half G1 तु (for मे) M3 न निवेद्यस् (for विनि°) —(l 39) Dg1 M2 [ऽ]निदीने, Dt1 D4 6 T3 M3 तु दीने (for सुदीने). —(l 40) M3 परम् (for वनम्). D4 om विना —(l 41) Dm1 D8 च, M2 स (for तु) G3 लक्ष्मणे (for °णो). —(l. 42) M2 आकुलो (for आतुरो) Colophon —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 62, D4 66, D6 M3 63 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम —Before l 43, D8 ins ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम , M1 श्रीरामाय नम —(l 44) Dg1 कामेन मोहेन, Dt1 D6 T1 2 M3 Cr m k t शोकेन मोहेन, Dm1 D8 शोकेन कामेन (by transp), G3 ..दु खेन (damaged), Cg as above (for कामेन शोकेन) G3 damaged, M1 ताड्यमान (for पीड्यमान) ❀ Cr m k t इष्टवियोगज शोक । कामज चित्तविवश्य मोह ❀ —(l 45) G3 damaged for विषादय —(l 47) Dg1 D4 T3 G1 M2 शोकवशोपपन्न —(l 48) Dg1 शोके निमग्नो, D6 T2 शोके न मग्नो, M1 शोके हि मग्नो (for शोके निमग्नो) Dm1 D8 हि राम , G3 [ऽ]भिराम , T3 राघव , Ck tp [ऽ]तिराम (for तु राम) —(l 50) All except D8 Cg विनिश्वस्य Dm1 D8 G2 3 सशोक —M3 damaged from दु in l. 51 up to ऽस्ति in l 52 —(l 51) M3 reads from दु up to मन्ये in l 52 in marg *sec m* G2 दुष्कृति- (for दुष्कृत-) T1 2 -कामकारी (for -कर्मकारी) —(l 53) Dt1 D6 8 G1 Cr k t शोकानु (for शोकेन). Dt1 शोकये हि, Dm1 शोकोपि (for शोको हि) G1

पूर्वं मया नूनमभीप्सितानि
पापानि कर्माण्यसकृत्कृतानि ।
तत्रायमद्यापतितो विपाको
दु खेन दु ख यदह विशामि ।
राज्यप्रणाश स्वजनैर्वियोग
पितुर्विनाशो जननीवियोग ।
सर्वाणि मे लक्ष्मण शोकवेग-
मापूरयन्ति प्रविचिन्तितानि ।
सर्वं तु दु ख मम लक्ष्मणेद
शान्त शरीरे वनमेत्य शून्यम् ।
सीतावियोगात्पुनरभ्युदीर्णं
काष्ठैरिवाग्नि सहसोपदीप्त ।
सा नूनमार्या मम राक्षसेन
बाला हृता ख समुपेत्य भीरु ।
अपस्वर सुस्वरविप्रलापा
भयेन विक्रन्दितवत्यभीक्ष्णम् ।
तौ लोहितस्य प्रियदर्शनस्य
सदोचितावुत्तमचन्दनस्य ।
वृत्तौ स्तनौ शोणितपङ्कदिग्धौ
नून प्रियाया मम नाभिभात ।
तच्छ्लक्ष्णसुव्यक्तमृदुप्रलाप
तस्या मुख कुञ्चितकेशभारम् ।
रक्षोवश नूनमुपागताया
न भ्राजते राहुमुखे यथेन्दु ।
ता हारपाशस्य सदोचिताया
ग्रीवा प्रियाया मम सुव्रताया ।
रक्षासि नून परिपीतवन्ति
शून्ये हि भित्त्वा रुधिराशनानि ।
मया विहीना विजने वने या
रक्षोभिराहृत्य विकृष्यमाणा ।
नून विनाद कुररीव दीना
सा मुक्तवत्यायतकान्तनेत्रा ।
अस्मिन्मया सार्धमुदारशीला
शिलातले पूर्वमुपोपविष्टा ।
कान्तस्मिता लक्ष्मण जातहासा
त्वामाह सीता बहुवाक्यजातम् ।
गोदावरीय सरिता वरिष्ठा
प्रिया प्रियाया मम नित्यकालम् ।
अप्यत्र गच्छेदिति चिन्तयामि
नैकाकिनी याति हि सा कदाचित् ।
पद्मानना पद्मविशालनेत्रा
पद्मानि वानेतुमभिप्रयाता ।
तदप्ययुक्त न हि सा कदाचि-
न्मया विना गच्छति पङ्कजानि ।
काम त्विद पुष्पितवृक्षषण्ड
नानाविधै पक्षिगणैरुपेतम् ।
वन प्रयाता नु तदप्ययुक्त-
मेकाकिनी सा तु बिभेति भीरु ।
आदित्य भो लोककृताकृतज्ञ
लोकस्य सत्यानृतकर्मसाक्षिन् ।
मम प्रिया सा क्व गता हृता वा
शसस्व मे शोकवशस्य सत्यम् ।

परपराया —(l 54) D4 मामेव, G1 ममानि-, G2 रामेति (for नामेति) —(l 55) M3 reads पूर्वं मया in marg D6 पूर्वें (for पूर्वं) Dm1 D4 8 G1 M1 2 अनी (G1 M2 °ती, M1 °पी)-प्सितानि (for अभी°) —(l 57) Dt1 अद्यापि कृतो, D1 M3 अभ्यापतितो (for अद्यापतितो) —(l 58) M1 हृन्य (for यदह) —(l 61) G3 damaged for लक्ष्मण शोकवेग —(l 62) G3 damaged for मापूर Dt1 प्रविचिंतयामि, D4 प्रतरति तानि, G3 प्रविशति तानि (for प्रविचिन्तितानि) —(l 63) Dg1 सर्वें M1 2 हि (for तु) —(l 64) Dt1 D6 Ct क्लेश (for शून्यम्) —(l 65) Dm1 D8 G2 3 M1 3 अप्युदीर्णं ꙮ Cg उदीर्णं उद्रिक्तम् ꙮ —(l 66) Dg1 T महसा प्रदीप्त, G3 सहमत्र दीप्त (for सहसोपदीप्त) —(l 68) Dg1 Dt1 D6 T Ct ह्यभ्याहृता, D4 M3 बलाहृ(M3 Cg °हृ)ता, G1 2 हृधा हृता (for बाला हृता) —(l 69) Dt1 अथ स्वर, D4 6 Ct अप्यस्वर (for अपस्वर) Dg1 सम्वर-, D6 सुस्वर, G3 M3 निस्वर- (for सुस्वर) D4 विप्रलापाद्, D6 विप्रलाप्य (for विप्रलापा) —(l 72) Dg1 M1 सद्यो(M1 °हो)चिताव्, (for सदोचिताव) —(l 73) T3 वृत्तस्तनो —(l 74) Dt1 प्रियाया (for प्रियाया) Dg1 Dt1 D6 G1 2 Cr g p k t नाभिपान, D8 °मान, M2 नाभिभव, Cg also as above (for °भात) —(l 79) M1 मद्वाहु (for ता हार-) Dt1 D6 मद्वो(D6 Ct °द्वो)चिता ता(Dt1), D4 सदोचितायाः (for °चिताया) ꙮ Cv हारपाशस्य सदोचिताया इति पदच्छेद ꙮ —(l 81) Dm1 D4 8 G1 3 M1 2 परिपीडयति, G2 परिवीक्षयन्ति (for °पीतवन्ति) ꙮ Ctp परिपीतवन्ति इति पाठे रुधिरमिति शेष ꙮ —(l 82) T1 2 Cg विभिद्य शून्ये, M3 शून्ये हि हित्वा (for शून्ये हि भित्त्वा) —(l 83) Dt1 Dm1 D4 6 G3 M3 वने मा, Cvp as above (for वने या) —(l 84) T1 2 G M2 नाहृत्य (for आवृत्य) —(l 85) Dg1 M2 निनाद (for विनाद) —(l 86) M3 सु- (for सा) —(l 87) Dt1 om -शीला —(l 88) M2 शिलातल (for °तले) G1 पूर्वमुपोपविष्टा —(l 90) Dm1 D8 T1 2 G3 M1 3 मामाह (for त्वामाह) —(l 91) Dg1 मरिता (for सरिता) —(l 92) G1 प्रिय (for प्रिया) —(l 93) G1 सा तत्र (for अप्यत्र) —(l 95) D8 पद्मामना (for पद्मानना) Dg1 Dm1 D6 8 T3 M3 -पलाशनेत्रा (for -विशालनेत्रा) —(l 96) G1 इह (for अभि-) —(l 99) Dt1 Dm1 D4 6 8 -वृक्षखण्ड (for °षण्ड) —(l 101) G3 प्रयुक्ता (for प्रयाता) Dt1 T3 तु, G2 3 न (for नु) —(l 102) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 Cr g k t [अ]ति-, T3 [अ]पि, M2 हि (for तु) —(l 103) M3 आगत्य (for आदित्य) Dm1 लोकस्य, D8 लोकस्य, G1 M2 भूलोक (for भो लोक-) —(l 104) M1 सत्याकृत- (for °नृत-) G1 -साक्षी (for -साक्षिन्) —(l 105) D4 प्रियास्ता, M3 प्रिया वा (for प्रिया सा) T2 वाक्यगत (for सा क्व गता) M1

लोकेषु सर्वेषु न चास्ति किंचि-
द्यत्ते न नित्यं विदितं भवेत्तु ।
श्वसस्व वायो कुलशालिनी ता
हता मृता वा पथि वर्तते वा ।
इतीव तं शोकविधेयदेहं
रामं विसंज्ञं विलपन्तमेवम् ।
उवाच सौमित्रिरदीनसत्त्वो
न्याय्ये स्थितं कालयुतं च वाक्यम् ।
शोकं विमुञ्चार्य धृतिं भजस्व
सोत्साहता चास्तु विमार्गणेऽस्याः ।
उत्साहवन्तो हि नरा न लोके
सीदन्ति कर्मस्वतिदुष्करेषु ।
इतीव सौमित्रिमुदग्रपौरुषं
ब्रुवन्तमार्तो रघुवंशवर्धनः ।
न चिन्तयामास धृतिं विमुक्तवा-
न्पुनश्च दुःखं महदभ्युपागतम् ।

Colophon

14

After 3 60 11, Dg1 Dt1 Dm1 D1 6 8 S Cv.r m g k t ins

एते मृगा महावीर्या मामीक्षन्ते मुहुर्मुहुः ।
वक्तुकामा इव हि मे इङ्गितान्युपलक्षये ।
तांस्तु दृष्ट्वा नरव्याघ्रो राघवः प्रत्युवाच ह ।
क्व सीतेति निरीक्षंश्च बाष्पसंरुद्धया दृशा ।
एवमुक्ता नरेन्द्रेण ते मृगाः सहसोत्थिताः ।
दक्षिणाभिमुखाः सर्वे दर्शयन्तो नभःस्थलम् ।
मैथिली ह्रियमाणा सा दिशं यामन्वपद्यत ।
तेन मार्गेण धावन्तो निरीक्षन्ते नराधिपम् ।
येन मार्गं च भूमिं च निरीक्षन्ते स्म ते मृगाः ।
पुनश्च मार्गमिच्छन्तो लक्ष्मणेनोपलक्षिताः ।
तेषां वचनसर्वस्वं लक्षयामास चेङ्गितम् ।
उवाच लक्ष्मणो ज्येष्ठं धीमान्भ्रातरमार्तवत् ।
क्व सीतेति त्वया पृष्टा यथेमे सहसोत्थिताः ।
दर्शयन्ति क्षितिं चैव दक्षिणां च दिशं मृगाः ।
साधु गच्छावहे देव दिशमेतां हि नैर्ऋतीम् ।
यदि स्यादागमः कश्चिदार्या वा साऽत्र लक्ष्यते ।
बाढमित्येव काकुत्स्थः प्रस्थितो दक्षिणां दिशम् ।
लक्ष्मणानुगतः श्रीमान्वीक्षमाणो वसुंधराम् ।

मृता (for हता) —(l 106) Dt1 D6 -श्वसस्व, M3 -श्वसस (for -शशस्व) D8 सत्व (for मलम्) —(l 107) D4 T M3 च (for न) D4 T M3 Cg नास्ति, D6 वास्ति (for चास्ति) —(l 108) Dm1 M1 2 यत्नेन (for यत्ते न) Dg1 T3 सर्वं, M1 तथ्य (for नित्य) Dt1 D6 T1 2 G1 Cm g तत् (for तु) —(l 109) Dt1 D6 G M Ct पा(G M -पा)लिनी (शालिनी) M2 सा (for ता) —(l 110) Dg1 D4 T1 2 G1 M2 3 हता (for हता) T1 2 G1 M3 हता (for मृता). D6 मृता हता (by transp) —(l 111) Dm1 D8 अतीव (for इतीव) G2 शोकविदेय (for °विधेय-) ❀ Ck वातिव (इतीव) शब्दौ प्रायश इह पर्यायौ ।, Ct इतीवातीव शब्दौ पर्यायौ ❀ —(l 112) M1 कामं (for रामं) Dt1 Dm1 D6 T3 एवं —(l 113) G2 न दीन (for अदीन-) —(l 114) Dt1 D6 न्याय्ये Dm1 D8 G3 M1 कालहितं (for °युतं) —(l 115) Dt1 D6 विसृज्याथ, Dm1 D8 च मुचार्थं (for विमुञ्चार्य) Dt1 मूर्तिं (for धृतिं) —(l 116) Dg1 सोत्साहवन्तस्तु, Dt1 D8 यो(D8 सो)त्साहता चा(D8 वा)स्तु, T3 सोत्साहवान्सास्तु, G3 सोत्साहयुक्तस्तु (for सोत्साहता चास्तु) —(l 117) G3 सोत्साहयुक्ता (for उत्साहवन्तो) —(l 118) Dg1 Dm1 D4 8 G1 M2 3 [अ]पि (for [अ]ति-) —(l 119) D4 सौमित्रिर् (for °त्रिम्) G1 उदार- (for उदग्र) M1 -तेज (for -पौरुष) —(l 120) Dg1 T3 आप्त, Dt1 D6 आर्त(D6 °.) (for आर्तो) D6 -सत्तम (for -वर्धन) —(l 121) Dg1 T3 म, D4 वि- (for न) M1 विमुक्ता, Cg च मुक्त° (for °क्तवान्) —(l 122) Dm1 D8 G3 M1 -[उ]पागत (for °गतम्)

Colophon D[illegible] ga [illegible] ures, words or both) Dg1 Dt1 Dm1 D8 T G M1 2 63, D6 M3 64 G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः

14

(l 1) D4 T3 M3 महावीर्यं, T2 °वीरा (for °वीर्या) Dt1 D6 G1 2 एते महामृगा वीर (D6 वीरा, G1 वीर्या, G2 सर्वे) (for the prior half) Dt1 D6 पुनः पुनः (for मुहुर्मुहुः) —(l 2) Note hiatus between the two halves B(ed.) इह (for इव) D8 ते (for मे). Dg1 [उ]पलक्ष्यते (for °क्षये) —(l 4) M1 निरीक्ष्यन् G3 M3 -सन्दिग्धया, Cvp as above (for -संरुद्धया). Dt1 D6 T1 2 G2 3 M3 गिरा, Cvp as above (for दृशा) —(l 6) Dt1 M2 3 नभस्तलं, D8 Cg t नभःस्थलं, G3 नभस्थलं (for नभःस्थलम्) —(l 7) Dt1 D6 T1 Ct अभ्यपद्यत (for अन्वप°) —(l 8) Dt1 D6 Ct गच्छन्तो (for धावन्तो) D4 T3 G2 M3 निरीक्षतो (for °क्षन्ते) —(l 9) D6 मार्गे (for मार्गं) Dg1 Dt1 निरीक्ष्यन्ते च (Dt1 स) —(l 10) G3 ईक्षन्तो (for इच्छन्तो) Dt1 D6 पुनर्नद(Dt1 °र्न°)तो गच्छन्ति (for the prior half) M3 [उ]पलक्षिता —(l 11) M3 सेवितं (for चेङ्गितम्) —(l 12) M3 श्रीमान् (for धीमान्) Dg1 Dt1 D6 T3 transp ज्येष्ठ and धीमान् Dg1 Dt1 M2 अर्थवत्, D4 अब्रवीत् (for आर्तवत्) —(l 13) G2 मया (for त्वया) Dt1 D6 यदिमे, Dm1 D8 यथेते, G1 यश्चेमे (for यथेमे) M3 [उ]त्थिता —(l 14) G2 तिथिं (for क्षितिं) —After l 14, G3 wrongly repeats the prior half of l 10. —(l 15) K(ed) Cg गच्छावहे (for °वहे) Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T3 च (for हि) Dg1 Dt1 Dm1 D4.8 G1 M1 3 K(ed) Cv m g k नैर्ऋतिं —(l 16) Dt1 D6 Ck t तस्य

15

After 3 60 23, Ś1 Ñ V (V1 after 22, owing to omission) B1 3 4 D1 3 5 7 ins , D2 ins l 1–6 (followed by 3 60 50^{a-d} and its star passages) after 3 60 23 and l 24–38 after 1199 (A)*

एहि लक्ष्मण पश्येद राक्षसस्य महत्पदम् ।
मिथ्या सतर्जित शैलो न सीता गिरिकन्दरे ।
व्रीडित लक्ष्मण दृष्ट्वा पराजितमिवागतम् ।
अथाब्रवीदिद वाक्य दिव्य विस्फारयन्धनु ।
यम सपरिवारो वा कालो वा दुरतिक्रम ।
न त्वा धर्षयितु शक्तो रक्षो वा मयि तिष्ठति ।
पश्य मा निशितैर्बाणैरद्य वह्निशिखोपमै ।
शोषयन्त जलनिधि विकिरन्त धराधरम् ।
मही निर्दारयन्त च निर्दहन्त वनानि च ।
त्रिदिवात्पातयन्त च देवानिन्द्रपुरोगमान् ।
बहुना कि प्रलापेन पश्य मामद्य लक्ष्मण ।
सदेवासुरगन्धर्वं सयक्षोरगराक्षसम् ।
निर्दहन्त जगत्सर्वं सीताहरणकर्षितम् ।
यदि विश्वेश्वरा देवा मम प्राणसमा प्रियाम् ।
साम्नाद्य न प्रयच्छन्ति सर्वमेतद्भविष्यति ।
केन वापि प्रसादेन करिष्यन्ति मम प्रियम् ।
न पृथिव्या सकलया न सुवर्णस्य राशिभि ।
शक्यो लोभयितु वीर देवराज्येन वा पुन ।
धार्मिकोऽपि मृदु सत्यो प्रियो दान्तो दयान्वित ।
इति मा सर्वलोकोऽय परिभूतेन पश्यति ।
तस्मान्न चैकरूपेण भवितव्य नरेण वै ।
प्राप्य काल भवेद्रौद्रो मृदुश्चेति विनिश्चय ।
यादृशोऽय मम क्रोधो वीर देवानुपागत ।
अन्तरिक्षगतो मन्ये सीतामादाय गच्छति ।
न तस्यागमन साम्य गमन चैव लक्ष्यते ।

(for स्याद्) ꣸ Ck तस्यागम इति सधिश्छादम ।, Ct तस्यागम तस्या आगम इत्यर्थ आर्षा दीर्घ ꣸ Dg1 कश्चिद्, D4 किंचिद्, T1 2 आर्य वा, G3 M3 जायाया (for आर्या वा) M3 वा (for सा) Dg1 D4 G1 2 M1 2 transp वा and सा G2 वर्तते (for लक्ष्यते) ꣸ Cvp आगम उपाय साध लक्ष्यते इति पाठ ꣸ —(l 18) Dm1 D8 G3 -[अ]नुचर (for °गत) Dg1 Dt1 Dm1 D6 T3 वीक्ष्यमाणो

15

V2 illeg for l 1–2, B3 reads l 1 in marg (for both, cf v l 3 60 23) V1 om l 1 —(l 1) Ś1 एव (for एहि) Ś1 D2 3 पश्यस्व, B3 D1 पश्य त्व (for पश्येद) —(l 2) Ś1 D1–3 गिरिगह्वरे, Ñ1 illeg (for गिरिकन्दरे) —(l 3) Ś1 Ñ1 D1–3 त दृष्ट्वा लक्ष्मणो(Ñ1 °ण, then illeg) भीत पद विक्रममद्भुत —(l 4) B4 तथा (for अथ) Ñ1 ततो रामश्चिन (for इद वाक्य दिव्य) B4 नृप (for धनु) G(ed) विस्फारयन्महद्धनु (for the post half) Ś1 D1–3 तमुवाच ततो रामश्चिन विस्फार्य कार्मुक —Ñ1 om l 5 —After l 5, D2 ins

नादत्वा सर्वभूतानि निवर्तयति लक्ष्मण ।

—(l 6) V2 illeg from न up to रक्षो Ś1 V1 D1 3 ता, D7 त्वा (for त्वा) D2 नेष त्व धर्षितु शक्त (for the prior half) Ś1 D1–3 पार्श्वतो मम तिष्ठत (for the post half) Ñ1 न त्वा … (illeg) पश्यतो मम लक्ष्मण —Ś1 Ñ1 V1 B1 D1–3 om l 7–23 —(l 7) B3 पश्यता Ñ2 D5 7 विशितैर् (for निशितैर्) V2 illeg from बाणै up to शिखो —(l 8) V2 B3 धराधरान्, B4 चराचर (for धराधरम्) —(l 9) V2 B3 विदारयत (for निर्दा°) —(l 10) Ñ2 पातयेय, B4 पातय (for पातयन्त) —B3 om from the post half of l 13 up to the prior half of l 16 V2 illeg from जगत् in l 13 up to प्राण in l 14 —(l 14) Ñ2 विश्वेश्वरो, B4 वे मेश्वरा (for विश्वे°) —(l 15) V2 mostly illeg —(l 16) V2 B4 प्रियदानेन, D5 7 [अ]पि(D5 om) प्रदानेन (for [अ]पि प्रसादेन) B3 करिष्यामि (for °ष्यन्ति) —V2 illeg from स्य राशिभि in l 17 up to दया in l 19 —(l 18) B1 देवराजेन (for °ज्येन) —(l 19) B3 [ऽ]सन् (for ऽपि) B3 4 ऋजु and मृदुर् (for मृदु and प्रियो respy) V2 B3 4 दया(V2 illeg)पर —(l 21) V2 B4 [ए]वैक, B3 [ए]केन (for चैक) Ñ2 नरेन व, V2 B3 नये नरे (for नरेण वै) —(l 22) V2 B3 पश्य, B4 प्राप्त- (for प्राप्य) B4 मृदुर्वेति (for मृदुश्चेति) —(l 23) V2 illeg from मम up to उपागत B3 वीर वैराद्, B4 मम देवाद् (for वीर देवान्) —(l 24) Ñ2 V B1 3 D7 अतरीक्ष-, B4 अनुवीक्ष्य, L(ed) °रिक्ष (for अन्तरिक्ष) D3 अतरिक्षमितो Ś1 B1 D1 2 राक्षस , Ñ1 म ते (illeg) (for गच्छति) —(l 25) Ś1 D1–3 ह्यस्य, Ñ1 त्वस्य (for तस्य) B1 [आ]गमने (for [आ]गमन) D7 om (hapl) सौम्य गमन Ś1 गगने (for गमन) Ś1 Ñ1 D1 चापि, V2 D3 वापि, D2 चाति- (for चव) Ñ1 लक्षये, D2 लक्ष्यमे —(l 26) V2 illeg after कथ up to l 27 Ñ2 क न्विद, V1 कथ नु, B3 कि त्विद, B4 कान्वि द, D5 7 कान्विद (for क त्विद) Ś1 D1–3 कि(Ś1 क)तु सन्विद पृच्छेय, Ñ1 कथ क ग्लु पृच्छेय (for the prior half) D1 दिशा (for दिश) —(l 27) B3 त देश (for ता दिश) Ñ1 [अ]भिजानामि, Ñ2 [अ]भिगच्छामि (for [अ]भिग°) —After l 27, V2 ins

Illeg ।
निशम्याङ्गानि सर्वाणि मया विरहिता प्रिया ।
नून त illeg ।
पूर्णचन्द्रमिम वक्त्र ग्रस्तचन्द्रोपम कृतम् ।
भक्षित भयदीर्ण तस्मा illeg ।
illeg क्ष्यो दा प्रियेति पुन पुन ।
तरुचम्पकवर्णा illeg च ।
कोमलामल्प illeg सम् ।
नून दिक्रु यमाणा तो illeg ।
भक्षिता नेपमार्गा च महत्ताभरणाङ्गैौ ।

कथं क इह पृच्छामि कां दिशं यामि लक्ष्मण ।
तां दिशं नाधिगच्छामि यत्र सीता हृता भवेत् ।
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः सत्यविक्रमः ।
रामं शोकाभिसंतप्तमिदं वचनमब्रवीत् ।
संप्राप्य पण्डितः कृच्छ्रं प्रज्ञया हि विगाहते ।
बालस्तु कृच्छ्रमासाद्य शिलेवाम्भसि मज्जति ।
तं शोकवेगाभिहतं व्याधिः स्पृशति दारुणः ।
तस्यात्मा संप्रमुग्धस्य न च शोकात्प्रमुच्यते ।
स पण्डिततरः प्राज्ञः प्रज्ञाकर्मविशारदः ।
अप्राज्ञ इव किं त्वार्य भार्याहेतोर्विमुह्यसि ।
तं रामः प्रत्युवाचेदं शोकसंमूढचेतनः ।
यथा ब्रवीषि सौमित्रे तत्कर्तुं प्रयतामहे ।

Colophon

ततः सौम्योऽपि तं रामं क्रुद्धो वचनमब्रवीत् ।

16

After 3 62 4, Ś1 V2 D1(after 4 r)–3 ins

सुखिता खलु ते धन्याः पुण्यात्मानश्च ते नराः ।
ये निवृत्तं वनाद्रामं द्रक्ष्यन्ति पुनरागतम् ।
सुखिता बत कौसल्या या वनाद्राममागतम् ।
आचक्षाणः स्वकं नाम वेश्मानोऽपयास्यति ।
यदि मां सहसैवाद्य विपहेन्न चान्तकः ।
इत्युक्त्वा स विरोष्ट्राशी स्वर्जगाम नराधिप ।
तस्य देवर्षिकल्पस्य त्वमेव सततं प्रियः ।
महायशाश्च कामैश्च लोकेषु विदितात्मनः ।
या च त्वा सुपुत्रे देवी यत्रायुः समिवादिति ।
धर्मपत्नी नरेन्द्रस्य कौसल्या कुलनन्दिनी ।
अरुन्धतीव पुण्याख्या चन्द्रज्योत्स्नेव निर्मला ।

नूनं मां घोररूपस्य मुखं व्याघ्रस्य illeg ।
Illeg ।
मया illeg यसा ।
परित्यक्ता नृशंसेन भक्षिता बन्धुनान्वये ।
इत्येव विलपन्राम परिदा illeg ।
Illeg ।
Illeg ।
Illeg सूक ।
स वनानि नदीः शैला illeg प्रस्रवनानि च ।
काननानि illeg ।
सलक्ष्मण illeg ।
भार्या illeg ।
Illeg ताम् ।
सलक्ष्मण महाबाहो क मे सीता भवेत्प्रिया ।

—(l 29) Ś1 D1–3 -[अ]भि- (for [अ]भि-) V2 illeg from तप्त to ब्रवीत् —(l 30) Ñ1 illeg for प्रज्ञया हि D1 [अ]भि- (for हि) D2 [अ]वगाहते, D7 विगाह्यते (for विगा°) Ś1 नैव शोके निमज्जति, V2 illeg, D3 प्रज्ञायामिव गाहते (for the post half) —Ñ2 om (hapl ?) l 31–33 —(l 31) Ś1 D1–3 मूर्खस् (for बालस्) D3 मज्जते (for मज्जति) —After l 31, D3 ins

प्रायः कन्दुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि ।
तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ।

—(l 32) Ś1 मोह- (for -वेग-) D3 पश्यति (for स्पृशति) —(l 33) V2 illeg from तस्यात्मा to शोकात् Ś1 Ñ1 B3 4 D1–3 तस्यार्था संप्रणश्यति (Ñ1 °श्यते, B3 °युज्यते, B4 °मुच्यते, D3 °मुह्यते), B1 यस्यात्मा संप्रयुज्येत (for the prior half) B1 स, D1 हि (for च). Ñ1 illeg from कात् up to पडितवर in l 34 —(l 34) Ś1 D2 7 पंडितो (D7 °त) नर, Ñ2 V1 D5 °ततर (for पण्डितवर) D3 सपीडितो नरः प्राज्ञ (for the prior half). Ñ1 प्राज्ञ, D3 ज्ञान (for प्रज्ञा-) —(l 35) Ś1 D5 7 अप्रज्ञ (for अप्राज्ञ) Ś1 हि प्राज्ञो, Ñ2 V1 किं त्वार्य, B1 किं प्राज्ञ, B3 D5 किं नार्य, B4 किं वार्य, D2 3 किं राम (for किं त्वार्य) Ñ1 अप्राप्त इव किं राम, D1 अप्राज्ञवत्त्व किं प्राज्ञ (for the prior half)

Ñ1 काय- (for भार्या-). D2 3 विमुह्यसे (D3 °सि) —After l 35, Ś1 D1–3 ins

आपत्काले विमूढो हि हेतुनाल्पेन नश्यति ।
[D3 ०मूढो D1 2 मह (for [अ]ल्पेन)]

—V2 illeg from l 36 up to colophon —(l 36) Ñ1 B1 -संतप्त-, B3 -प्रस्त (subm) (for -संमूढ-) —(l 37) Ñ1 illeg for नीमि Ś1 D1 2 सर्वं (for कर्तुं) Ś1 D2.3 प्रयतामहे (D2 °हि), B1 °म्यह

Colophon D2 om —*Sarga name* Ś1 रामलक्ष्मण-विलाप, Ñ1 रामविषाद, Ñ2 V1 B1 D3 5 7 रामविलाप, B3 4 क्रोधविलाप (B4 °प), D1 विलाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 om, Ñ2 D5 7 70, V1 D1 67, B4 D3 71

—V2 om l 38 —(l 38) S1 D1 3 7 स रामं, Ñ1 रामं सन्, D2 [अ]सौ रामं (for तं रामं) D1 भ्रातरम् (for वचनम्) Ś1 ततो लक्ष्मणमब्रवीत्, Ñ1 सक्रुद्धो वाक्यमब्रवीत्, D2 3 कुपितो भ्रातरब्रवीत् (for the post half) —After the above passage, D2 reads 3 60 39[ef] (including star passage), 35[c]–39[d], 35[ab], 40–49, 50[e]–51 (along with star passages), followed by l. 8–12 of 1199*.

16

Ś1 om l 1–3 —(l 1) L(ed) सुखना (for सुखिता) V2 सुखिता भुवि धन्याश्च पुण्या . . . . (illeg) —(l 2) D3 चिराद् (for वनाद्) D1 चरितव्रत, D3 चरित व्रत (for पुनरागतम्) —(l 4) D1 आचक्षाण, D2 आचक्षाणा, D3 आचक्षाणा (for आचक्षाण) —(l 5) D1 मा (for मां) D1 न मेंतक, D2 न वातक (for न चान्तक) D3 विपहेनैव चातक (for the post half) —(l 6) D3 विललाप (for स्वर्जगाम) —(l 7) D1 सुत, D3 वृन (for प्रिय) —(l 8) D1 कुल्यैश् (for कामैश्) . D3 लोकेश्च (for लोकेषु) Ś1 विजितात्मन —(l 9) D2 यावत्त्वा, D3 मामाशु (for या च त्वा) —(l 10) D3 कुल्दामिनी (for °नन्दिनी) —(l 11) Ś1 विरुन्धतीव (for अरुन्ध°) D3 पुण्याच्

तवाशीर्मङ्गलपरा तप्यते परम तप ।
वनवासनिमित्तस्य पितु कृतवतो वच ।
आशास्ते दर्शन वीर सा पुनस्तत्र सप्रति ।
त्वन्निमित्तोपपन्ना या त्वदधीनसुखोदया ।
कौसल्यामन्दभाग्याया मोघामाशा करिष्यसि ।
यस्य शैलवती रम्या सागरान्ता न रोचते ।
त्वन्निदेशात्पुन शास्ति वसु या भरत प्रभु ।
त्वत्कृते वचनात्सर्वं फलमूलेन वर्तयन् ।
तवैव पादुके वीर पूजनार्हे समाश्रित ।
दिलीपनहुषेक्ष्वाकुव्यूढा वहति यो धुरम् ।
सत्यक्तसुखकामार्थस्त्वत्कृते सुकृता वर ।
तस्य कर्मफल कृत्स्न त्वदधीन नराधिप ।
तद्यथा निष्फल न स्यात्तथा यतितुमर्हसि ।
मा च वेत्थ महाप्राज्ञ सर्वथैव यथास्मि ते ।
त मामेवविध भक्त न विहातु त्वमर्हसि ।
न चावसीदन साधो त्वद्विधस्य महात्मन ।
अकृत्वा सदृश कर्म प्राकृतस्येव विद्यते ।
सन्निवर्तस्व तथा वीर यथाह भरतस्तथा ।
सीता चार्या च कौसल्या सम न प्रार्थयेमहि ।
कृत्स्नस्यापि च लोकस्य त्वदधीने सुखायुषी ।
कि पुनर्वसुधापाल येषा नस्त्वयि जीवितम् ।
एव सपश्यत सर्वं जायते करुणा न ते ।
अस्मासु च नरश्रेष्ठ निवर्त्स्व गदनन्तरम् ।
यमाचष्ट जटायुर्वै रावण नाम राक्षसम् ।
हर्तारमाशु वैदेह्यास्तमेव मृगयावहे ।
अथवादिश मामेव यावदेव कृतागमम् ।
अभिगच्छामि तद्रक्षो ह्यपि गर्भगत यदि ।
अथैनमिन्द्राशनितुल्यतेजसा
शरेण रौद्र त्वमितो वधिष्यसि ।
वशी जनस्थानमुपेत्य राक्षसम्
यथावधी राघव सयुगे खरम् ।
परेण वेगेन हृते तु रावणे
प्रवृद्धरोषस्य धनुर्विकर्षत ।
कृताप्रिय प्राणभृदद्य कश्चन
न जातु जीवेदिति मे वच शृणु ।
स सत्वरस्य त्वगतस्य दर्शनम्
यथाशु विद्येत तथा विधत्स्व च ।
अथास्य निर्मथ्य कृतागस शिरो
भजस्व सीता मुदित प्रमोदयन् ।

Colophon

(subm) (for पुण्याख्या) —(l 12) Ś1 तत्रास्ति, D3 तव सा (for तवाशीर्) —(l 13) D1 3 -निवृत्तस्य (for निमित्तस्य) —(l 14) D1 3 या (for सा) —(l 15) D1 3 सुखा च या (for -सुखोदया) —(l 16) D1 न तस्या, L(ed) मा तस्या (for कौसल्या-) —(l 18) D2 निर्देशात्, (for निदेशात्) Ś1 योनु- (for पुन) D3 प्रभो (for प्रभु) —(l 19) D1 चोभय, D3 हि क्षपन् (for वचनात्) L(ed) काल (for सर्वं) Ś1 त्वत्कृत चायन सर्वं (for the prior half) —(l 20) Ś1 समाश्रिता (for °त) —(l 21) Ś1 रघुमैक्ष्वाकु-, L(ed) रघुसेक्ष्वाकु (for -नहुषेक्ष्वाकु) D3 महति (for वहति) D1 वरा (for धुरम्) —(l 22) Ś1 स त्यक्त्वा सुखकामार्थास् (for the prior half) D3 सुखिना (for सुकृता) D1 वर (for वर) —(l 23) D1 धर्मफल (for कर्म°) —(l 24) L(ed) यदा (for यथा) D3 कर्तुं त्वम् (for यतितुम्) —Ś1 om (hapl) l 25–26 D1 transp l 25–26 and l 27–28 —(l 25) D2 मामवेक्ष्य (for मा च वेत्थ) D2 3 तथा (for यथा) —(l 26) D2 त्व (for त) D1 हि हातु (for विहातु) —(l 27) D3 वने सीदन (for चावसी°) V2 D2 3 साधु (for साधो) D1 तद् (for त्वद्) —(l 28) V2 घोर, (for सदृश) L(ed) अत्यताद्दृश (for अकृत्वा स°) D3 [ए]व (for [इ]व) —(l 29) D2 महावीर (for तथा वीर) V2 अविधाय यथा वास (for the prior half) V2 त ..‍. (for यथाह) D3 भरत पुन —(l 30) V2 सार्या, D3 भार्या (for चार्या) D2 च (for न) Ś1 जीविष्यति स्थिते त्वयि (for the post half) —(l 31) Ś1 [अ]पि हि, D3 चापि (by transp) (for [अ]पि च) Ś1 धनायुषी, V2 D2 सुखानुखे, D3 सुखायुषे (for सुखायुषी) —(l 32) D1 नस्त्व हि, D3 त्वमसि (for नस्त्वयि) D1 2 जीवन (for जीवितम्) —(l 33) V2 करुण तत (for करुणा न ते) —(l 34) V2 स (for च) —(l 35) V2 यथा चास्तो, D1-3 यमाचष्ट (for यमाचष्ट) —(l 36) V2 तमाशु (for तमेव) V2 D1 मृगयामहे (for °वहे) —(l 37) D1 ताम् (for माम्) —(l 38) Ś1 अग्र गच्छामि, V2 अभिगच्छाव, D2 अभिहन्मि तु, L(ed) अधिगच्छामि (for अभिगच्छामि) Ś1 एष्यन्नभगतो यदि (for the post half) —(l 39) D1 अथैवन् Ś1 -तेजा (for -तेजसा) —(l 40) V2 समिता (for त्वमितो) —(l 41) V2 D2 उपेत- (for उपेत्य) —(l 43) V2 हित , D1 हि ते दुराचर, D2 हतेन रावण, D3 हि न दुरावर (for हृते तु रावणे) —(l 44) Ś1 V2 वेगस्य (for -रोषस्य) V2 धनुर्हि कर्षत , D3 धनुर्विकृष्यन (for °र्षत) —(l 45) Ś1 कृत प्रिय (for कृताप्रि°) Ś1 कश्च ते (for कश्चन) —(l 47) D2 दर्शने (for दर्शनम्) D1 स सतरस्त्वास्य गतस्य दर्शने, D3 स सत्वरस्त्वानयनस्य दर्शने —(l 48) Ś1 D1 2 यथा स (for यथाशु) D1 विदत (for विद्येत) —(49) V2 यथास्य (for अथास्य) —(l 50) V2 D2 स्तनस्व (for भजस्व) D3 प्रमोद्य

Colophon —*Sarga name* Ś1 लक्ष्मणविलाप V2 रामसमाश्वास , D1-3 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D2 om , V2 77, D1 72, D3 76, L(ed) 74

—Thereafter Ś1 cont

लक्ष्मणस्य च वाक्येन चोदितो रघुनन्दन ।

17

After 3 65 7, Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 S Cv 1 m g k t ins

तत पूर्वेण ता गत्वा त्रिक्रोश भ्रातरौ तदा ।
क्रौञ्चारण्यमतिक्रम्य मतङ्गाश्रममन्तरे ।
दृष्ट्वा तु तद्वन घोर बहुभीममृगद्विजम् ।
नानासत्त्वसमाकीर्णं सर्वं गहनपादपम् ।
ददृशाते तु ता तत्र दरीं दशरथात्मजौ ।
पातालसमगम्भीरा तमसा नित्यसवृताम् ।
आसाद्य च नरव्याघ्रौ दर्यास्तस्याविदूरत ।
ददर्शतुर्महारूपा राक्षसीं विकृताननाम् ।
भयदामल्पसत्त्वाना बीभत्सा रौद्रदर्शनाम् ।
लम्बोदरीं तीक्ष्णदष्ट्रा करालीं परुषत्वचम् ।
भक्षयन्तीं मृगान्भीमान्विकटा मुक्तमूर्धजाम् ।
अवेक्षता तु तौ तत्र भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
सा समासाद्य तौ वीरौ व्रजन्त भ्रातुरग्रत ।
एहि रस्यावहेत्युक्त्वा समालम्भत लक्ष्मणम् ।
उवाच चैन वचन सौमित्रिमुपगुह्य सा ।
अह त्वयोमुखी नाम लाभस्ते त्वमसि प्रिय ।
नाथ पर्वतदुर्गेषु नदीना पुलिनेषु च ।
आयुश्चिरमिद वीर त्व मया सह रस्यसे ।
एवमुक्तस्तु कुपित खड्गमुद्धृत्य लक्ष्मण ।
कर्णनासस्तन तस्या निचकर्तारिसूदन ।
कर्णनासे निकृत्ते तु विस्वर विननाद सा ।
यथागत प्रदुद्राव राक्षसी घोरदर्शना ।
तस्या गताया गहन व्रजन्तौ वनमोजसा ।
आसेदतुरमित्रघ्नौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

18

Before 3 71 1, V2 (partly illeg) B4 ins

पम्पातीरे ततो राम सुखोपवित्सरिंदमम् ।
अब्रवीच्छबरी सिद्धा प्रत्यग्रधर्मदर्शिनी ।
बहुपक्षिगणाकीर्णा मयूरक्रौञ्चनादिता ।
अदूराद्दृश्यते पम्पा हसंसारससेविता ।
पुष्पिताग्रवनाकीर्णा भ्रमरैरुपसेविता ।
पुनागैर्बीजपूरैश्च पुष्पितैश्च द्रुमैस्तथा ।
नागन्धिकवनायुक्ता पद्मोत्पलविभूषिता ।
पुष्पितै करवीरैश्च नारिकेलैश्च पुष्पितै ।
मालतीकुन्दपुष्पैश्च भाण्डीरैरतिमुक्तकै ।
अन्यैश्च विविधैर्माल्यै प्रासादैरिव शोभिता ।
तस्यास्तीरे महात्मा स पर्वतो धातुमण्डित ।
ऋश्यमूक इति ख्यातश्चित्रपुष्पितकानन ।
हर्यृक्षराजो रामासौ रवे पुत्रो महात्मन ।

17

(l 1) Dm1 D4 8 G गम्य (for गत्वा) D6 G1 त्रिक्रोश —(l 2) Dg1 महात्माना (for अतिक्रम्य) Dm1 D8 M3 Cm अनरा —D6 om l 3–6 —(l 3) Dm1 D8 G3 Ck [अ]थ (for तु) G2 मृगपक्षिमृगद्विप (for the post half) —(l 4) Dg1 Dt1 D6 वृक्ष (for सत्त्व-) D8 मृगाकीर्णं (for -समाकीर्णं) M1 गगन- (for गहन) —(l 5) Dt1 D6 गिरा (for तु तां) —(l 7) Dg1 T3 M3 तु, T1 2 Cr ता (for च) M3 तत्र (for तस्य) —(l 8) G2 ददृशाते, Cv ददृशतुर् (for ददर्शतुर्) D4 T G1 3 M विकृतेक्षणा (for °ताननाम्) —(l 10) Dg1 Dm1 D8 -दष्ट्री (for -दष्ट्रा) G1 M3 Cm करालां (for °लीं) G2 पुरुष- (for परुष) Dg1 T3 स्तना, M1 2 त्वचा (for त्वचम्) ❀ Cm परुषस्तनामिति वा पाठ ❀ —(l 11) M1 सर्वान् (for भीमान्) —(l 12) Dg1 विप्रेक्षेता, Dt1 आवक्षता, T3 विप्रेक्षता (for अवेक्षता) Dm1 D4 8 T1 2 G M प्रक्षे(D4 प्रक्ष, T1 2 G2 3 M1 2 प्रक्ष)ता तौ तदा त(T1 2 °तस्त)त्र (for the prior half) ❀ Cv प्रेक्षतामिति पुनर्वचनमेवविशेषणविशिष्टा ददृशतुरिति वक्तुम् ❀ —M3 om (hapl) l 13–24 —D6 om from वीरा in l 13 up to त्वयो in l 16 —(l 13) Dg1 व्रजन्ती, Dt1 व्रजतौ (for व्रजन्त) —(l 14) Dg1 D4 T1 3 G M1 2 Cr m g समालभ्य, T2 °लभ्य तु, Ct as above (for °लम्भत) —(l 15) Dm1 [ए]व (for [ए]न) Dg1 Dm1 T G3 M1 2 उपगृह्य, Dt1 अपगृह्य, D8 Cr उपगूह्य (for उप°) B(ed) च (for सा) —(l 16) Dg1 लब्धा ते, T लब्धा ते, M2 राक्षसी (for लाभस्ते) M2 अपि (for असि) ❀ Cm लाभस्ते त्वमसि प्रिय इति च क्वचित्पाठ ।, Cg अयोमुखीत्यन्वनामा । ह्यमुखीत्यपि पाठ ❀ —(l 17) T1 -कूटेषु, T2 -कूटेषु (for -दुर्गेषु) —(l 18) D4 T1 2 G M1 2 शिष्टम्, K(ed) Cg शेषम् (for चिरम्) K(ed) इम (for इद) —(l 19) G1 2 M1 उद्धृत्य (for उद्धृत्य) —(l 20) Dg1 Dt1 Dm1 D4 8 T1 2 G M1 2 कर्णनासे(Dt1 D8 M1 °सो, T1 2 °स) स्तना, Cm t as above (for °स्तन) K(ed) चास्या (for तस्या) Dm1 D8 G3 [अ]-रिमर्दन (for °सूदन) ❀ Cg कर्णनासामित्यत्र एकवद्भावाभाव आर्ष । नासाशब्दस्य पुल्लिङ्गता चार्षी ❀ —(l 21) D6 निकर्ते, G2 3 विकृत्ते (for निकृत्ते) Dg1 T3 निकृत्ते कर्णनासे (by transp) T3 ह (for सा) T1 2 सा विनद्य च (for विननाद सा) —(l 22) Dg1 D4 T G M1 2 भीम- (for घोर-) —(l 23) D4 विभ्रान्तौ, G1 गहने (for गहन) Dg1 Dm1 D4 8 T G M1 2 Cv p g विशतौ (for व्रजन्तौ) —(l 24) G1 आसीदतुर् (for आसेदतुर्)

18

V2 variants (l 2) धर्मज्ञा धर्मदर्शना (for the post half) —(l 3) -समाकीर्णा (for -गणाकीर्णा) वहिङ्गाव-निनादिता (for the post half) —(l 5) -शोभिना (for -सेविता) —(l 7) अरविंदोप वती सौगधिक .. (illeg) —(l 8) शोभिता (for second पुष्पितै) —For l 10–14, cf 3 71 22c–24 —(l 10) वृक्षै (for माल्यै) .. शोभिता (for the post half) —(l 11) अस्यास्तीरे महात्माम

अध्यास्ते पर्वतमिदं सुग्रीवो नाम वानरः ।
भ्राता तस्य स्थितो राज्ये महेन्द्रसमविक्रमः ।
हृतराज्यं स्वयं दृष्ट्वा हृतदारश्च राघव ।
इत्युक्त्वा वचनं वीरं वह्नीन्धनसमीरिताम् ।
चितां चकार श्रवणा स्वर्गलोकं गमिष्यतीम् ।
धर्मिष्ठा च ततो रामो लक्ष्मणश्च महायशाः ।
अनुज्ञातासि गच्छेति प्रहृष्टावूचतुस्तदा ।
सा रामं लक्ष्मणं चैव चकाराथ प्रदक्षिणम् ।
प्रदक्षिणं तु तं कृत्वा आश्वास्य च तपोधना ।
अनुज्ञाता तु सा तेन हुत्वाग्निं विधिवत्तत ।
पपात दीप्तमनलं सा शुद्धेनान्तरात्मना ।
विधूमायां चितायां तु सा तस्था विरजाम्बरा ।
अस्मिन्मुहूर्ते शबरी जीर्णं रूपं विमुच्य तत् ।
दिव्याभरणसंयुक्ता दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यमाल्याम्बरधरा बभूव प्रियदर्शना ।
विराजयित्वा तं देशं विद्युत्सौदामिनी यथा ।
प्रणम्य शिरसा रामं शबरी पुनरब्रवीत् ।
न संदेहोऽस्ति काकुत्स्थ यथा त्वं मन्यसेऽनघ ।
सुग्रीवो राक्षसं हत्वा दर्शयिष्यति मैथिलीम् ।
स्वधर्मोपस्थितलोकं पार्श्वस्थैर्धर्मान्वित ।
अहमेव दिवं यामि त्वामामन्त्र्य नरर्षभ ।
(cf 3 70 27) { यत्र ते सुमहात्मानो विहरन्ति महर्षयः ।
तत्पुण्यं शबरी स्थानं जगाम सुसमाहिता ।
तस्यां स्वर्गं गतायां तु शबर्यां रघुनन्दनः ।
उवाच वचनं प्राज्ञो लक्ष्मणं सत्यसंगरः ।
तपसा सा शुभाँल्लोकान्सिद्धाया शबरी गता ।
लक्ष्मणाहमसिद्धार्थः परिधावामि दण्डकम् ।
राज्यभ्रष्टेन दीनेन दण्डकान्परिधावता ।
कथं शक्यं विना सीतां सुहृतेमनुजीवितुम् ।
इत्येवमुक्त्वा शशितुल्यवक्त्र
प्रियावियुक्तो लक्ष्मणमेव वीरः ।
जगाम पम्पां सरसीं स बुद्धिमा-
न्यथा महात्मा नलिनीं कुबेरः ।

Colophon

(for the prior half) —(l 13) राजासि तस्य (for रामामो खे) —(l 14) वानराधिप (for नाम वानर) —(l 16) हृतदार स वै भ्राता (for the prior half) —After l 16, ins

समानावस्त्वया राम सोऽपि दुःखित इव दुःखित ।
तौ … ज्य त्वं स ते श्रेयोऽभिधास्यति ।
अनुरक्तसहायश्च बलवान्वानरोत्तम ।
स ते सीतां सयत्नेन दर्शयिष्यति राघव ।

—(l 17) समाचिता (for -समीरिताम्) —(l 19) धर्मज्ञा तु (for धर्मिष्ठा च) —(l 20) अनुज्ञाता च (for °ज्ञातासि) —(l 21) कृत्वा सिद्धा (for चकाराथ) —(l 22) ता (for तु तं) आश्रय (for आश्वास्य) —(l 23) कृत्वाग्नि (for हुत्वाग्निं) —(l 42) अपि जीवितु

Colophon —*Sarga name* V2 शबरीदर्शन, B4 शबरीस्वर्गारोहण —*Sarga no* V2 84, B4 82

CRITICAL NOTES

AND

CORRIGENDA ET ADDENDA

by

G H BHATT

The references in the case of the Mahābhārata are to the Gorakhpur edition in four Volumes (A D 1957–1959), and in the case of the Rāmāyana to the edition of Pandita-Pustakālaya, Kāśī (A D 1957) for the Kāndas excepting the first three Kāndas where they are to this Critical Edition The corrections and additions are shown in their proper places Cs refers to the commentary Śiromani of Śivasahāya (Gujarati P Press ed A D 1912–1920) and Cl refers to the comentary Manoharā of Lokanātha Cakravarti (Calcutta Sanskrit Series, Calcutta, A D 1932–1941)

1

The Dandakāranya, which forms part of the Kingdom of Ayodhyā, is situated between the Vindhya and Saivala mountains (R 7 79 16) According to Pargiter it comprised all the forests from Bundelkhand to the Krsnā (JRAS 1894, 242) Dr Bhandarkar holds the view that the forest is the same as Mahārāstra including Nagpur The forest is also mentioned in the Jain and the Buddhist literature It was a beautiful forest with mountains and rivers and the hermitages of sages It was in fact a Colony of sages, that has stood in good stead to Rāma in his exile Cf S N Vyas, The Culture of Hermitages in the Rāmāyana, JOI, Baroda Vol 3, pp 227–235, 315–327

11^{ab}) Cf Mbh 7 78 5^{cd}, an oft-repeated simile in both the Epics

15^{ab}) Cf 1 6 19^{a}, 3 3 12^{d} Mbh 1 183 7^{cd}, 192 7^{cd}

16^{b}) आननम् for आश्रमम् Cg t also

^{c}) निवेदयित्वा for निवेद्य, *metri causa*, The N MSS remove the irregularity

17–20 For the duties of a King cf Manu 7 13–18 Kautilya 1 19 (Prof R P Kangle's ed , Bombay, 1960)

2

4^{cd}) Cf Mbh 1 137 32^{ab}

6^{d}) व्यादित for व्यात्त, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

7 Read the figure 7 after the next line ending with महास्वनम्, and change accordingly the figures from 8–12

9^{ab}) Cf Mbh 7 121 35^{ab}

14^{cd}) Cf Mbh 5 13 3^{ab}

19 Cf 3 67 24

20^{cd}) Cf Mbh 2 77 38^{cd}
5 129 17^{ad}
7 137 4^{ab}

3

14^{a}) Cf Mbh 5 184 12^{cd}

16^{a-d}) Cf Mbh 2 45 26^{ab}

17^{a}) Cf P 5 4 122

19 Read the figure 19 after the next line ending with गमिष्यति, and consequently the fig 20 should be read after व्याजहार ह

23^{cd}–24 Mark the custom of burial in the case of Rāksasas who, like other human beings, go to the सनातनलोक

27^{cd}) Cf Mbh 1 189 42^{c}–43^{b} 3 43 27, 288 26

4

31^{cd}) Cf Mbh 5 48 103^{ab}, 175 19^{cd}

5

1^{c}) अभ्यगच्छन्त for अभ्यगच्छन् *metri causa*, supported by Cm k t ś The other comm are silent The N MSS remove the irregularity

2–5 These lines and seven more, not found in our text and the Vulgate are quoted in Laksmīdhara's Krtyakalpataru, Vol 14, Moksakānda (GOS) pp 29–30 It appears that Laksmīdhara

has followed the Northern Recension of the Rāmāyana In 4^c^ Laksmīdhara reads तथोदरसना. . (some of our N MSS read तथोदवसना, others omit the line)

4^c^) ऊर्ध्ववासिन supported by Cr k t s' Cv is silent Cr -वृक्षशाखागिरिशिखराद्यूर्ध्वप्रदेशे नित्यवासशीला ऊर्ध्ववासिन So also Ck t ś, Put a danda after पाङ्क in l 5 Col 2

5^b^) The five fires are the four fires in the four directions and the Sun above. cf ग्रीष्मे पञ्चतपास्तु स्याद्वर्षास्वभ्रावकाशिक । Manu 6 23 on which Medhātithi remarks पञ्चभिरात्मान तापयेत्, चतसृषु दिक्षु अग्नीन्सन्निधाप्य मध्ये तिष्ठेदुपरिष्टादादित्यनाप सेवेत। (one of the duties of a Vānaprastha) Cf also Raghu 13 41, Kumāra 5,23, Śisupālavadha 2 51, Bhāga 4 23 6

Substitute passages in the N MSS (84 85) give details

7^d^) मघवानिव for मघवेव *metri causa*, Cm k t ś support it (Cg silent) The N MSS, remove the irregularity

10–12 cf Mbh 12 57 33, 13 23 80 an oft repeated idea in the Mbh

Manu 7 3 Yājña 1 335 Kautilya 1 13 6 (धान्यषड्भाग), 1 19 34 (प्रजाना तु प्रिय हितम्)

Raghu 1 18, 2 66.

6

1^c^) परिणाम्य अतिवाह्य । Cg

2^c^) उपास्पृशत् स्नातवान् । 'स्नानाचान्त्योरुपस्पर्शी' इति वाण । Cg

5^c^) आपृच्छाम for आपृच्छामहे *metri causa* The N MSS remove the irregularity

5^d^) The sages in the hermitage of Sutiksna are anxious that Rāma should see all the Rsis in the Dandakāranya, evidently for receiving light and guidance from them

8^d^) अन्वयवर्जित साधुसमागमवर्जित Cg दुष्कुलजातो दुष्प्रभु Cm

9^a^) इच्छामहे for इच्छाम *metri causa* The N MSS remove the irregularity

11^d^) Cf Raghu 2 6.

12^d^) = 1 17 27^d^, 7 101 17^d^ cf Mbh 2 4 40^cd^, 3 103 13^cd^

16^b^) भवानिति राम उच्यते । Cg

13–19 The name of the तपस्वी is not mentioned by the commentators who introduce the story as an इतिहास

22^d^) Cf Śākuntala 1 11, Raghu 2 28 (आर्ते साधो)

23^d^) For the maintenance of local custom and usage cf Kautilya 3 7 40, cf also तत्र तत्र देशप्रामाण्यमेव स्यात् । Baudhāyana Dharmasūtra 1 2 6, also Gautama Dharmasūtra 2 2 20

26 Cf Mbh 5 37 48, 12 123 4, 18 5 62

9

17^b^) जीवमान for जीवन् *metri causa* The N MSS remove the irregularity

10

20^a^) कथयमानस्य—कथयमाने मति । Cm g

25^c^) रमत for रममाणस्य *metri causa*

Some N MSS (V1, Ś1 Ñ1 D1–3 have a subst passage) remove the irregularity Three MSS (Bengali ed Calcutta Sk series, p 2160, footnotes) read वसन for रमत in the text

Cg इयमेवाश्रमवासरूया । पूर्वापरसङ्ख्या तु किष्किन्धाकाण्डे वक्ष्यते ।

31^a^) Read तत्रमवत

36 Cg आश्रमाद्दक्षिणेनेत्यत्र 'एनपा द्वितीया' इति द्वितीयाभाव आर्षं । This irregularity is removed in Ś1 and D2

39^a^) उष्य for उषित्वा *metri causa* The N MSS correct it by changing the words of the Pāda

46–49 Cf 3 10 76–78 Svapnavāsava 1 12

52^ab^) = 3 10 79^ab^

53 For the story of Vātāpi and Ilvala, cf Mbh. 3 96 where also they are Asuras Cf also Matsya Purāna 6 26, 61 51 where Vātāpi is a nephew of Hiranyakasipu and is eaten up by Agastya In the Visnu P (6 1 21 11) Vātāpi is the son of Vipracitti

54 It may be noted that the Brahmins spoke the Sanskrit language and invited Brahmins to the Śrāddha ceremony

57^b^) मेषवन्नदन् मृतसञ्जीवनीवैभवात् Cr

57^d^) विनिष्पतत् for विनिष्पतद् *metri causa*, supported by Cm g k This irregularity is removed in the N MSS But it is supported by Ñ1

58^b^) ते—बहुवचन तयो परिजनाभिप्रायेण Cv m, so also Cg

The N MSS try to remove the difficulty in different ways

66^{a}) कथयमानस्य for कथयत, *metri causa* Supported by Cm The N MSS remove the irregularity.

69^{cd}) The N MSS try to remove the hiatus between ^{c} and ^{d}

70^{a}) The N MSS try to regularize the metre

75^{d}) = 3 4 19^{d} The N MSS try to change लक्ष्मिवर्धनम् which stands for लक्ष्मी° Cś however explains it as लक्ष्मिणा सुचिह्नाना वर्धनम्

76^{b}) Read शान्ता for क्षान्ता Cv r g t are silent Cm शान्ता, Cś क्षान्ता Cf प्रशान्तमृगयूथश्च 3 10 78^{c}, प्रशान्तहरिणाकीर्णम् 3 11 16^{c}, विस्रब्ध हरिणाश्चरन्त्यचकिता देशागतप्रत्यया Svapna 1 1 12^{a}

83 Cf Mbh 3 104 6, 13–14

84 According to the Mbh 3 87 19–20, the अगस्त्याश्रम was situated near प्रयाग

88 Cf Aśvapati Kaikeya's statement in the Chhāndogya Upanisad (5 11 5)–न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यप । नानाहिताग्निर्नाविद्वान्न स्वेरी स्वेरिणी कुत ।

11

4^{c}) इच्छामहे for इच्छाम *metri causa* The N MSS have retained this irregular form

16^{d}) The MSS, both N and S, try to regularize the metre

17–18 The text refers to ten deities and the star passage No 203 refers to seven additional deities which are popular in South India even today It may be noted that the MS D1 which is written in Gujarat has only one line of the star passage mentioning Kārtikeya only There is a very ancient temple of Kārtikeya on the bank of the Narmadā near Śinor (Sk Senānipura) about fifteen miles north-east of Broach in Gujarat, where the annual festival attracts many people

19^{b}) अभिनिष्पतत् for अभिनिरपतत् *metri causa* Supported by Cr m g k t ś, Cv is silent The N MSS remove the irregularity

23^{cd}) 4 S MSS and all the N MSS try to remove the hiatus between ^{c} and ^{d}

26^{a}) अन्यथा refers to the omission of the duty of a Vānaprastha stated in st 24 Cf Cm Two S MSS and Cg repeat 23^{ab} (Cg प्रतिपूजयेत्) for clarification

27 Cf Manu 7 8

12

3) Cf 5.16 19

5) Cf 2 34 20, 901*, 6 16 9, Mbh. 1 ? 391.

13

7^{b}) Read विक्रीत for विकृत Cf Mbh 12.334 36 (= 12 321 34, Crit ed) which reads विक्रीत

7-9 The text mentions 17 प्रजापतिs. Cf Mbh. 12 334 35-37 where 21 प्रजापतिs are mentioned Some names are common Cf Manu 1 34 and Bhāga 3 12 22 where 10 प्रजापतिs are mentioned Some names are common The Vāyu P mentions 12 प्रजापतिs including विक्रान्त (for विक्रीत)

9^{cd}) Cf 1 38 1^{cd}, 5 39 44, Mbh 1 30 12^{cd} An oft-repeated simile in the Mbh

14 15 For 33 gods cf Av 12 3 16, Br Up 3 9 2 (इन्द्र and प्रजापति for अश्विनौ) The Nirukta (7 5) however mentions three groups of gods (तिस्र एव देवता इति नरुक्ता)

20^{b}) परतीग्हेति क्विप् छान्दस । Cg

29^{a}) जनयत् for अजनयत् *metri causa* The N MSS try to remove this irregularity

30 Cf Rv 10 90

33 Cf 4 58 29

36^{d}) Cf Mbh 2 11 19^{d} repeated several times

15

1 Note the time The Autumn is over and the Hemanta Season (months of Mārgasirsa and Pausa) is going on

4 It has been argued that the stanza shows that the year in the Rāmāyana Period began in the Hemanta Season The words पुष्यनीता (3 15 12) and पौर्णमास्याम् (3 15 14) further show that the year commenced on the first day of the bright half of the month of Pausa (if the month ended with the New moon day), or the first day of the dark half of the month of Mārgasirsa (if the month ended with the Full moon day) (Mahārāstrīya, *Śrī Rāmāyana-Samālocanā*, Pt 2, pp 22–24)

5 स्वभावोक्तिरलंकार । Cg

6 The pious and religious persons have already performed *Āgrayana* rite at the proper time *i e* in the Autumnal Season, in honour of the manes Vaikhānasa (4 2) actually connects the rite with the manes also The *Āgrayana*, otherwise known

as *Navayajña* or *Navasasyeṣṭi* (Manu 4 27), is prescribed in the Śrauta and Gṛhya Sūtras for those who have consecrated the three Vedic fires and those who have not done so It is thus both a *śrauta* and a *smārta* karma The Āgrayaṇa Sacrifice is performed on the Full Moon day or New Moon day, with fresh corn, and hence it is performed in the Autumn with fresh *Vrīhi*, in the Spring with fresh *Yava*, and in the Monsoon with fresh *Śyāmāka*s (Cf Kane *History of Dharmaśāstra*, Vol II, Part II, pp 827-829)

The word Āgrayaṇa is explained by Sudarsana Āp Gṛ S 19 6 as 'येन कर्मणा अग्र नवद्रव्य देवान्प्रापयतीति यत्कर्म कृत्वैव वाग्रयण प्रथमायन नवान्नप्राशनप्राप्तिर्भवतीति । एतिरत्र प्राशनार्थे (Haradatta), Cg "आग्रयण नाम कश्चिद्विधिर्यज्ञो नूतनधान्यभोजनस्यादावनुष्ठेय । तदुक्तमापस्तम्बेन " नानिष्ट्वाग्रयणेनाहिताग्निर्नवस्य धान्यस्याश्नीयाद्, व्रीहीणा यवाना श्यामाकानामग्रे पाकस्य यजेत " इति ।

7 For the time of the Campaigns of an ambitious king, cf Kautilya 9 1

12ᵇ) पुष्यनीता (1) पुष्य नीता नीतपुष्या विहितनक्षत्रा इति यावत् । Cv
(2) पुष्ययुक्तपौर्णमामी नीता गता । Cr k noted by Cm
(3) पुष्यनक्षत्रेण, नीता प्रवर्तिता येषु दिवसेषु । पुष्यनक्षत्र रात्रिकाल परिमाण बोधयतीत्यर्थ । Cm t ś
(4) पुष्या पोष्या । गुणाभाव आर्ष । शीतनिवारकोपचारै पोष्या भोगिन इत्यथ । noted by Cm
(5) पुष्यनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी पुष्यम् । तेन नीता, तत्प्रधाना इत्यर्थ । Cg
(6) पुष्य पुष्यमास । तेन नीता, पुष्यमाससन्निहिता इत्यथ । Cg

13 This verse is quoted in Dhvanyāloka (2 1ff, p 63, Kāvyamālā ed) as an example of अत्य ततिरस्कृतवाच्य—यथादिकवेर्वाल्मीके —रवि°—तुषारावृत°—।, in Kāvyamīmāmsā (ch 13, p 71 GOS, Vol I³) in connection with प्रत्यापत्ति (plagiarism) (b तुषाराविल°), and in सोमेश्वर s सकेत on काव्यप्रकाश, (Rājasthāna Purātana Granthamālā, Jodhpur, 1959, p 67)—यथा वाल्मीकेर्हेमन्तवर्णने रामस्योक्तो

रवि°.. . तुषाराविल° ।
.. . ... न प्रकाशति(?) ॥

as an example of अत्यन्ततिरस्कृतवाच्य

The reading in the text (तुषारारुण) is supported by almost all our MSS, by Cr m g k t ś l and by B G L K and Cal Sk Series editions Cv is silent

Cg हिमशीकरावरणेन चन्द्रसूर्यमण्डलयोरारुण्य प्रत्यक्षसिद्धम् ।

Cl तुषार शीतल, अरुणो मेघाच्छादनादपि निशङ्को मण्डलो बिम्बो यस्य स । 'बिम्बोऽस्त्री मण्डल त्रिषु' इत्यमर ।

'तुषारारुण' seems to be the original reading which other variants in the printed ed s and quotations try to simplify For a similar use of the word 'अरुण', cf 2 111 6ᶜ (कपोताङ्गारुणो धूम) (Crit ed), 3 22 1ᵈ (गर्दभारुणो मेघ) Cf also 4 13 23ᵈ (कपोताङ्गारुणो घन)

31ᵈ) अनुविधीयते for अनुविदधाति (अनुकरोति) *metri causa*. The N MSS remove this irregularity Cg इयन्नार्ष, Ct धीङ्हो देवादिकस्य रूपम् ।

34ᵈ) असहम् for असहमान, *metri causa* The N MSS revise the text

39ᵈ) For Nandīsvara, an attendant of Śiva, cf 7 16 9, Mbh 2 10 34 Śiva appears in various names several times in the Mbh

16

8–10 Ct विषमालङ्कारोऽत्र ।

8 Cf 6 95 8

12ᵇ) Cg शूर्पणख्येति छान्दसो ङीपूणत्वाभावो ।

21ᵈ) पुरुषोत्तम The word is used here in the ordinary sense It is, however, used in the philosophical sense (Highest Reality) in connection with विष्णु त्रिविक्रम in 4 40 58, cf also 4 42 28 where पुरुषोत्तम is described as having taken away a चक्र and a शङ्ख from पञ्चजन Rāma is considered as विष्णु in 6 35 36 which seems to be spurious as it is not found in the N Recension The word is frequently used in this sense (Highest Reality) in the Mbh The word as applied to Śrīkṛṣṇa is explained in the Mbh 5 70 11 as follows —

पूरणात्सदनाच्चापि ततोऽसौ पुरुषोत्तम ।
असतश्च सतश्चैव सर्वस्य प्रभवाप्ययात् ॥

17

1ᶜ) स्वेच्छया is supported by Cv which explains it as स्वच्छन्दया भ्रातृविषयमपि परिहास प्रयोजयन्त्या This seems to be the original reading as Rāma actually cuts a joke in 3–5 Cf the word परिहास in 13ᵈ

3ᶜ) अकृतदार Lakṣmaṇa is described by Rāma as unmarried, simply out of fun Lakṣmaṇa is married to Ūrmilā Cf 1 72 18

9^d) Put a wavy line under °नी

Ct mentions two views with regard to the period spent by Rāma in the forest up to date According to one view, Rāma went to the Āśrama of Sutīkṣna after ten years He stayed there up to the end of the monsoon and went to the Āsrama of Agastya before the end of the eleventh year He then stayed in the Pañcavatī in the beginning of the rainy season He completes twelve years at the arrival of the Hemanta season when Śūrpanakhā plays mischief The thirteenth year thus begins on the मार्गशीर्ष शुक्ल एकादशी

The other view is that Śūrpanakhā arrived when the thirteenth year was to be completed shortly and that Sītā was abducted in the month of Māgha

The first view favoured by Ct The other commentators are silent Cg (on 6 124 1) gives a detailed statement of the period of Rāma's exile

18

21^d) Cf 1 29 13^d, Mbh 5 169 25–26^b

19

12^d) दृष्टा अदृष्टपराक्रमम् A case of double Samdhi Cs reads दृष्टपराक्रमम् and explains it as दृष्ट स्वबुध्या इयत्तीकृत पराक्रम राक्षसबल येन । He criticises Ct as follows एतेन अदृष्टपराक्रममिति छेद , सन्धिरार्ष इति भट्टोक्तिश्चिन्त्या ।

15–17 For weapons cf 3 21 20–21

19^{cd}) Cf Mbh. 3 11 44^{ab}, 7 133 22^{cd}

22^{ab}) Cf Mbh 3 271 14^{cd}, 4 16 8^d, 12

20

3^a) Cm as in text and explains it as न निहन्तव्या परैर्हन्तुमशक्या भ्रन्तोऽपि घातुका एव । निश्चयार्थे अपि शब्द ।

18^b) विनशिष्यसि for विनङ्क्ष्यसि *metri causa* The N MSS. remove the irregularity

21

2^d) उत्थितम् seems to be the original reading giving rise to simple variants

20–21 For the enumeration of weapons, cf Mbh 5 155, Kautilya 2 36, Dikshitar, *War in Ancient India*, pp 93–152

22

For the omens cf 6 65 46–51, Mbh 4 46, 5 84, 6 2–3, 7 7 33–41, 12 322, 16.1–2

S N Vyas *Belief in Omens in the Rāmāyana Age*, JOI Baroda, 2.1, pp 1–8

1^d) For the use of अरुण, cf तुषारारुण 3 15.13^b.

5^a) अलातचक्र For the use of the word cf. 4 46 12^c, 6 23 27^a, Mbh 7 7 53^c, 7 119 82^a.

The simile of the fire-brand, which appears in both the Epics, is frequently used in the Buddhistic works

The simile of गन्धर्वनगर not found in the Upanisads is also very often used in both the Epics Cf. 3 41 6^d, 3 43 15^c, 5 2 51^d.

Mbh 1 125 35, 1.133 27, 2 28 6, 3 173 65, 5 143 22, 6.50 44, 6 103 20, 7 19 28, 7 36 31, 7 43 3, 8 16 45, 8 27 36, 8 36 7, 8 81 18, 12 260 13.
(definition of the term—

गन्धर्वनगराकार प्रथम सम्प्रदृश्यते ।
अन्वीक्ष्यमाण कविमि पुनर्गच्छत्यदर्शनम् ॥)

13 54 2 All these references in the Mbh. are found in the Critical Edition of the Mbh also

In the Upanisadic Literature the word अलातचक्र is used only once, and that too in a late Upanisad like the Maitrāyanī in connection with the lustrous Brahman (अथाविद्ध मित्त्वा अलातचक्रमिव स्फुरन्तमादित्यवर्णमूर्जस्वन्त ब्रह्म तमस पर्यमपश्यत् । 6 24). The Upanisad again has two strata, and contains many later interpolations The passage cited above appears in the second stratum which is clearly influenced by the Samkhya and the Buddhistic doctrines The word again later on occurs in Gaudapāda's Māndūkya Up Kārikās (4 47–52)

The two Epics also create a general impression that the pessimistic mood and the ideas of Appearance and Illusion are not in keeping with their original spirit The references to the Buddhistic terms in the two Epics will therefore naturally suggest that the Epics in their present form are post-Buddhistic

17^b) पश्यमानस्य for पश्यत , *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

23

26^{ab}) Cf Mbh 3 86 11, 12 140.34

27^{cd}) Cf Mbh 12.283 32–37

The word पिनाकी occurs in the Mbh as one of the eleven Rudras (1 66 2)

24

1^{a}) अवष्टभ्यधनु is also supported by all the Southern Commentators The N MSS take the form irregular and remove it by adopting a different reading

10^{d}) पारिषदा for पारिषदानाम्, *metri causa* The text is, however, uncertain Put a wavy line under पारि

25

7^{a}) अभिपतमानस्य for अभिपतत, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

8 Cf Mbh 1 172 3^{ab}, an oft-repeated simile in the Mbh

12^{c}) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*, supported by both the N and S MSS

26

3^{c}) वधिष्यामि being irregular is removed in the N MSS वध् as a substitute for हन् in tenses other than Aorist and Precative is very common in the older language and the two Epics For its use in the Classical Sanskrit, cf Pāni 2 4 42,43

10 Cf Mbh 7 96 6

27

3^{cd}) For the fight between Indra and Namuci, cf Mbh 7 98 17, 9 17 22

28

5^{d}) ब्राह्मणी—A kind of lizard with a red tail (all comm) Ck भाषायामरणै The belief, according to the comm, is that a lizard dies if it eats hailstones

12 Cf Mbh 1.152 40, an oft-repeated simile in the Mbh and the R

23^{cd}) This shows that fighting continued during day, and stopped during night This was also the practice in the Mbh

29

18^{b}) विनर्दित्वा for विनर्द्य, *metri causa* The N MSS. remove the irregularity

27^{ab}) For the story, cf Mbh 13 14 214–215, Matsya P 179 2–40, referred to several times

श्वेतारण्यम्—कावेरीसिन्धुनिकटदेश । Cm,

श्वेतारण्येऽन्धकाख्योऽसुरो रुद्रेण हत इति पुराणप्रसिद्धम् । Ck

33^{c}) for गिरिदुर्ग, cf Kautilya 2 3, Manu 7 70.

30

14 Cf 7 15 38–43

17 Cf 7 10 10–12

31

For the duties of a King, cf Mbh 2 5, 12 69, 70, 15 5 7 Kautilya 1 19

3 Cf Manu 7 27,45,46

5 For espionage and accessibility of a King, cf Kautilya 1 12, 19

9 Cf 6 29 21, also चारै पश्यन्ति राजान । Mbh 5 34 34, राज्य प्रणिधिमूल हि । Mbh 12 83 51 चारचक्षुर्महीपति । Manu 9 256

20^{cd}) Cf Manu 7 11

32

$13 = 6\ 28\ 24^{cd}–25^{ab}$

$15 = 3\ 44\ 21^{c-f}$

33

$2^{cd}) = 3\ 35\ 22^{ab}$

10^{cd}) Cf Mbh 3 11 8^{cd}

34

1^{b}) भाषत for भाषमाणस्य, *metri causa* The NE MSS remove the irregularity Three S MSS read भाषितम् which seems to be an improvement

4^{ab}) Some MSS, both N and S, try to remove the hiatus between ^{a} and ^{b} Ck reads अधिवासम, while Cv reads रतिवासम् Cr is silent

6^{b}) वममाना for वमन्त, *metri causa* The NE MSS and two S MSS remove the irregularity

13^{c}) आनयिष्यामि for आनेष्यामि, *metri causa* This reading is supported by almost all the MSS

19 Cf Mbh 3 247 8^{c}—9^{b}, 7 116 25^{c}–26^{b}

35

2 = 6 16 20 Mbh 5 37 15 quoted *ad verbum* in Lakṣmīdhara's *Kṛtyakalpataru*, Vol XI *Rājadharmakāṇḍa*, p 106

18^{a}) अप्रमेय तेज For Rāma's divinity, cf 5 51 40–42 (विष्णुतुल्यपराक्रमम्), 6 35 36 (विष्णु मन्यामहे राम राघवो दृढविक्रम), 6 114 14–16 (परमात्मा सनातन, शङ्खचक्रगदाधर, विष्णु सत्यपराक्रम)

19^{cd}) Cf Mbh 3 63 36^{cd}, 7 14 78

20^{cd}) Put figure 20 after ^{cd}

20^{ef}) Add 688* after ^{ef} and complete the St as 21 The figures of the following stanzas should be changed accordingly

22^{ab}) = 3 33 2^{cd}

36

6^{a}) All the S MSS and N1 read बालो द्वादशवर्षाऽयम् which is also the reading of Cv r g t, Cm k are silent The comm, however, explain the reading somehow and remark that Rāma was in fact about sixteen years old (वस्तुत ऊनषोडशवर्ष) We have adopted this reading meant by the comm and supported by the N MSS and by the text of the Bālakāṇḍa (19 2 ऊनषोडशवर्षं) which is supported by all the MSS

38

12 Cf Manu 7 4,7

15^{c}) प्रलोभयित्वा for प्रलोभ्य, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS

17^{c}) आनयिष्यामि for आनेष्यामि, *metri causa*, supported by all our MSS except two Southern MSS

21^{b}) Cf Manu 7 12

39

8 Cf Manu 7 11.

10 Cf Mbh 12 90 3 (धर्माय राजा भवति), 12 68 7 (राजमूलो धर्मः), Manu 7 17 etc

15^{a}) विनशिष्यन्ति for विनङ्क्ष्यन्ति, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS Also in the case of 16^{d}

17^{b}) Some MSS try to remove वधिष्यति by reading हनिष्यति

19^{c}) आनयिष्यसि for आनेष्यसि, *metri causa*, supported by all our MSS cf 3 38 17

40

18^{c}) गच्छते for गच्छति, *metri causa*, supported by Cv g t s Cm k are silent The N MSS either omit this and the following lines or read a substitute passage which omits गच्छते

19^{c}) विटपीनाम् for विटपिनाम्, *metri causa* विटपीनामिति दीर्घो उत्तमङ्गपरिहाराय। Cv The substitute passage in the N MSS does not read विटपीनाम्

किमल्यान् for किमलयानि, *metri causa* पुल्लिङ्गत्वमार्षम्। Cg, only 3 S MSS read किमलयम्, while the N MSS remove it in the substitute passage

24–28 The figures of the St s 24–28 should be read at the end of the following line, i e 24 to be read after विनिष्पतन् in 25^{b} and so on

41

6^{d}) The simile of a गन्धर्वनगर which occurs again at 3 43 15^{c} is very common in the Mbh cf notes on 3 22 3^{c}

27^{a}) Cf Mbh 7 16 54^{a} (ममारगल्वं सुवर्णरूपे).

31^{cd}) (1) मनसा चिन्तितं सर्वं धनं शुक्रस्य यथा निश्चयकर्मं भवति तथा। सर्वस्य मनोरथसकल्पिता अर्थाः शुक्रस्य कोशं पूरयन्तीति प्रसिद्धिः। Cv r m g Cg offers two more explanations Mbh 12 289 9 refers to the Yogic powers of Śukra The N substitute passage reads शक्रस्य for शुक्रस्य (pp 208–9)

(2) शुक्रं ब्रह्म 'स पर्यगाच्छुक्रमकायम्' इत्याद्युपनिषत्प्रसिद्धम्। Ck t s. The first interpretation seems to be probable

41^{c}) उत्सयित्वा for उत्सृज्य, *metri causa* ल्यबभाव आर्षः। Cg The N MSS have a different version which removes the irregularity

45^{c}) The archaic form वधिष्यामि is retained in the N version

46^{b}) आनयितुम् for आनेतुम्, *metri causa* There is no corresponding st in the N version.

48^{c}) The hiatus is retained in several S MSS and noted by Cm The MS D3 reads चर्ममा(चा ?)दाय, trying to remove the hiatus The other N MSS have not got a corresponding st.

42

The N MSS are divided into two groups as far as the sequence of the stanzas of this Sarga is concerned cf the tabular conspectus on pp 212–213 N1, however, agrees generally with our text as regards the sequence The sequence in our constituted text is quite natural, while that in the second group in the N MSS is more unsatisfactory than that in the first group

43

4^{d}) For Rāma's instruction, cf 3 41 47^{cd}

9^{cd}) Cf Mbh 3 64 24^{ab}, 4 15 21^{cd}, 4 24 12^{ab}

27 For the nature of ladies cf Mbh 13 38 24, 39 9 Bhāgavata P 6 18 41–42

^{cd}) Cf 5 26 8

33[d]) विषमे भृग्वादिविषमस्थले। Cr m g k t A precipice.

34[d]) स्पृशे for स्पृशामि, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

44

3[b]) Mark the hiatus between छत्री and उपानही Cg छत्रीत्यत्र वाक्यसन्धेरनित्यत्वेन यणभाव । Cś छत्रीत्यत्र संहिताया अविवक्षया यणभाव । उपानही—an irregular form due to the influence of the preceding two words Cg उपानहीत्यत्र इनिराष । Ck t श्रीद्यादित्वादिनि । Ct अनेन त्रिदण्डिसन्यासविशेष सूचित ।

[d]) यष्टि — त्रिदण्ड । Cr g k t

[f]) सतुपागमदिति प्रतिपाद्याधभेदात्पुन पुन क्रियापदप्रयोग । Cg अभिचक्राम वैदेहीं, वैदेहीमन्वपद्यत इत्येता क्रिया प्रत्यासक्तिविशेषविवक्षया पुन पुन प्रयुज्यन्ते । Cm

5[d]) ग्रहवत्— ग्रह अङ्गारक शनैश्चरो वा । Cg

9[b]) अनुशोचतीम् for अनुशोचन्तीम्, supported by all the N and S MSS आगमशास्त्रस्यानित्यत्वानुमभाव । Cg

12[c]) अभ्यगच्छत for अभ्यगच्छत्, *metri causa* Some N MSS try to remove the irregularity

16 ह्रीप्रभृतयो विष्णुशक्तिविशेषा । Cm cf Gītā 10 34[cd] (कीर्ति श्रीर्वाक्च नारीणा स्मृतिर्मेधा धृति क्षमा ।)

20[a]) चारुदति for चारुदन्ति Some of the N MSS remove the irregularity

Cg आर्षो दन्तस्य दत्रादेशश्छन्दोवद्भावेन 'छन्दसि च' इति सूत्रेण समासान्तो दन्तस्य दत्रादेशो वा ।

33[d]) Read ब्राह्मणवत्तमङ्गना for °वचथागतम् we have preferred the reading अङ्गना as it is supported by the MSS of both the N and S Recensions It is supported by Cg also Ct probably criticises it and Ck offers a different reading accepted by Ct

35[d]) Read समर्पयदात्मवधाय for समर्पयामास वधाय समर्पयत् is supported by G1 M1 2 and Cv, and आत्मवधाय supported by all the S MSS The N MSS try to remove the irregular form समर्पयत्

45

2 For hospitality, cf Katha Up 1 1 7,8, Mbh 15 26 37, Manu 3 29,101

4 This stanza refers to the period of one year which Sītā spent in the royal palace at Ayodhyā after her marriage The MSS are divided amongst themselves with regard to this period Ñ1, Ś1, D1–3 and the S MSS read उषित्वा द्वादश समा , (also Lahore Ed 3 52 4) while Ñ2, V1 B and D5 7 read संवत्सर चाप्युषिता which appears in the Gorresio and Calcutta Sanskrit Series editions. We have preferred the reading (one year) of the MSS of the NE Version, which very well suits the context We are told (2 17 26, Crit ed) that Rāma was 17 years old at the time of exile When Visvāmitra goes to Daśaratha for seeking protection from the Rākṣasas, Daśaratha remarks that Rāma is a mere boy less than sixteen years old (ऊनषोडशवर्ष 1 19 1, 3 36 6) Viśvāmitra takes Rāma and Lakṣmana with him, teaches them the Science of archery, and later on, all of them go to Mithilā where Rāma is married to Sītā Rāma's age at this time is about sixteen years It is quite probable that Rāma and Sītā spend one year in Ayodhyā after marriage, and the bolt comes from the blue At the time of going to the forest, Rāma is naturally seventeen years old, as remarked by Kausalyā (2 17 26) If Rāma and Sītā had spent twelve years in Ayodhyā after marriage and before exile, one fails to understand how Rāma could afford to waste such a long period in mere enjoyment Such an Epicurean life on the part of Rāma is not consistent with his noble character Our text lends support to Rev Fr Dr Bulcke's view that the line mentioning Sītā's stay in Ayodhyā for a period of twelve years is an interpolation (Cf *Rāmakathā*[2], 1962, p 359)

5) Read राजा for रामम् in [c] The two Recensions, N and S, are divided on the year of Rāma's coronation The N MSS state that Daśaratha decided to coronate Rāma after one year's stay in Ayodhyā, while the S MSS refer to the thirteenth year for the proposed coronation of Rāma who spent twelve years in Ayodhyā after his marriage In the preceding stanza the text adopted by us on the basis of the NE MSS shows that Rāma stayed for one year in Ayodhyā after marriage We have, therefore, adopted in st 5 the reading संवत्सरादूर्ध्वम् on the basis of the NE MSS

In the Sundarakānda, 33 17–18 Sītā says to Hanūmat that she stayed in the palace of Rāma for twelve years and that Rāma was about to be coronated in the thirteenth year (सीता च नाम नाम्नाऽहं भार्या रामस्य धीमत । समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने ॥ १७ भुञ्जाना मानुषान्भोगान् सर्वकामसमृद्धिनी । ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्ये चेक्ष्वाकुनन्दनम् ॥ १८ अभिषेचयितु राजा सोपाध्याय प्रचक्रमे ।)

Our collation-sheets of the Sundarakānda show that the MSS are divided on this point Ś1 Ñ1 D1-5 7-11 and S MSS mention twelve years of Sītā's stay in Ayodhyā and the thirteenth year for Rāma's coronation On the other hand, Ñ2 V2 B and D6 mention only one year of Sītā's stay in Ayodhyā and further state that Rāma was about to be coronated after one year The Gorresio (5 31 10-13) and Calcutta Sanskrit Series Editions (5 31 10-13) agree with our NE MSS The Lahore Ed does not make any reference to the years in the Sundarakānda (Sarga 28), although it mentions in the Aranyakānda twelve years of Sītā's residence in Ayodhyā and the thirteenth year for Rāma's coronation

10 The MSS are not unanimous in giving the age of Rāma The NE and S MSS mention 25 while the NW MSS mention 27 as the age of Rāma at the time of coronation It has been shown (cf Notes on st 4) that the interval between the marriage of Rāma and his coronation is only one year, and that Rāma was about sixteen years old at the time of his marriage (Cf Kausalyā's statement in 2 17 26) The reference to 25 or 27 in this stanza is, therefore, not consistent and seems to be a later addition The inference is supported by the fact that the whole st which gives details is omitted in our oldest MS I am inclined to drop this st (of three lines) from the Critical text St 9 is also omitted in both Ś1 and Ñ1, but it can be satisfactorily construed with st 11 Gorresio omits the reference to the age of Rāma and Sītā and reads as follows मम भर्ता महातेजा गुणवान्सत्यवाक्शुचि । रामेति प्रथितो लोके सर्वभूतहिते रत ॥ (3 53 12) The poet describes Rāma in sts 14 and 15, and that is quite sufficient

Some authorities like अग्निवेशरामायण and लोमशरामायण state that Rāma, when fifteen years old, married Sītā who was only six years old (राम पञ्चदशे वर्षे षड्वर्षामपि मैथिलीम् । उपयेमे स्वयोध्याया द्वादशाब्दानुवास स ॥)

Ct gives (at the end of 6 108, Guj P ed) a very long quotation from the अग्निवेशरामायण which describes in a chronological order the chief events of Rāma's life (Rāma's marriage with Sītā who was six years old) This view, although very popular in the later Sanskrit and non-Sanskrit works in India, is not correct The passages in the Rāmāyana which appear to support the popular view have been shown as spurious in the Critical edition Janaka describes Sītā as growing (वर्धमानाम्) in 1 65 16 It has been again stated that Rāma and Sītā, and his brothers and their wives enjoyed the pleasures of life for several seasons अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा । रेमिरे मुदिता सर्वा भर्तृभि सहिता रह ॥ 1 76 11, also रामस्तु सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून् । मनस्वी तद्गतस्तस्या नित्य हृदि समर्पित ॥ 1 76 14 ꕥ Cg बहूनृतून्-नित्युक्त न तु संवत्सरानिति । ꕥ

Sītā further tells Anasūyā (2 110 33) that her father became anxious and worried when he saw her (Sītā) attain the age of puberty (पतिसंयोगसुलभं वयो दृष्ट्वा तु मे पिता । चिन्तामभ्यगमद्दीनो वित्तनाशादिवाधन ॥) This st is found in all our MSS and cannot be looked upon as spurious

The Adhyātma Rāmāyana also describes Sītā as grown up at the time of marriage (दुकूलपरिसंवीता वस्त्रान्तर्व्यञ्जितस्तनी 1 6 31) and further remarks that Rāma and his brothers enjoyed pleasures in their palaces after marriage (स्वा स्वा भार्यामुपादाय रेमिरे स्वस्वमन्दिरे 1 7 52).

All the above passages clearly show that Sītā was not a child of six years but had already attained the age of puberty at the time of marriage

The fact that she gave a permanent place to Rāma in her heart (नित्य हृदि समर्पित 1 76.14[d]) again shows her mature age. And this is quite in keeping with the social customs as revealed from the Vedic and Post-Vedic Literature, the Mahābhārata and the Gṛhyasūtras Cf Mm Dr P V. Kane *History of Dharmaśāstra*, Vol II Part I, 1941, pp 438-447 Dr A S Altekar *The Position of Women in Hindu Civilization*[2], 1956, pp 52-54 C V. Vaidya *The Riddle of the Rāmāyana*, 1906, Appendix, Note No VI, pp 197-200

35 काञ्चनपादपदर्शनं मरणलक्षणम् Cv r k, also C m g.t Cf. मृत्युकाले यथा मर्त्यो विपरीतानि सेवते । 3 51 15, also 3 51 17

46

21[a]) विनशिष्यन्ति for विनङ्क्ष्यन्ति, *metri causa*. The N MSS remove the irregularity

48

9 Cf. Kaut Artha 4 1 38 चतुर्वर्णाश्रमस्यायं लोकस्याचाररक्षणात् । नश्यतां सर्वधर्माणां राजा धर्मप्रवर्तक ॥, cf also 43-45 in the same chapter

11[cd]) Read °मार्थमावस°

Cv सद्वस्तु, Cr पूज्यम्। दुष्टात्मनामालये चिरं आर्ये पूज्य पुण्य चिरायापि न वसति । so also Cm g k t Cś—आर्य श्रेष्ठत्वम् ।

Cs offers another construction also—यद्वा आर्य हे राक्षसश्रेष्ठ दुष्टानामालये मा लक्ष्मीर्नैव वसति ।

The comm सत्यतीर्थीय (रामायण with Commentaries, Part 2, p 291, Venkateśvara Press Edition, Bombay, 1935) remarks as follows —कार्यगौरवादार्येति रावणसंबोधनम्। दुष्टानामालये मा लक्ष्मी चिर बहुकाल न वसति, किन्तु आयसा ज्येष्ठलक्ष्मीर्वसति । पूर्वत्र मा वसतीतिच्छेद ।

Both these interpretations seem to be far-fetched

21[cd]) वेदश्रुतीम् for वेदश्रुतिम्, *metri causa* दीर्घश्छान्दस, comm

Note the general principle of the Mīmāmsā that Vedic text should not be interpreted with the help of logical arguments Cf नैषा तर्केण मतिरापनेया। Katha Up 2 9

23[d]) वर्षिष्यति is supported by all our MSS

49

17[d]) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*

The N MSS remove it Cf 22[c] also

26[a]) परेतकाले which is read by all the S MSS and Cm g t s seems to be the original reading For the idea of the stanza, cf Gītā 8 6

27[d]) Note the use of the word भगवान् Cf Gita

29[c]) गजारोह is read by Ck also

30[a]) विराद is read by Cr also

36[b]) Cv as in text

39 In the Crit App read अन्व° for अव° in the quotation from Cv

50

2 The star-passage 988 is read by Cg but not by Cv r m k t ś

3 In the Crit App (last line) read दु खेषु for दुखेषु

5 त्राहि for त्रायस्व, *metri causa*, read by all the S MSS except M2 (पाहि) The N MSS remove it in a substitute passage

10 Brahman's statement that the mission is fulfilled refers to gods' request to Brahman and the latter's prayer to Visnu to incarnate Himself as Rāma for the destruction of Rāvana (Cf 1 14) Brahman saw with his divine eyes that Rāvana had dug his grave by the abduction of Sitā The reference to Brahman here disturbs the narration and therefore seems to be an interpolation It has, however, to be retained in the text as it is found in *all* our MSS Later on a Sarga after 3 55 (Crit. ed) referring to पितामह is omitted from the constituted text as it is found only in the N Recension

12[b]) रुदन्तीम् archaic for रुदतीम् The N MSS remove the irregularity

32[a]) Cm also reads उत्पातवाताभिहता

32[c]) मा भै read by Cg also Some N and S MSS read मा भैषी Cf 3 20 5 where some S MSS read मा भै and some other S MSS read मा भैषी

42[c]) अपश्यती for अपश्यन्ती, *metri causa*, supported by all our MSS N and S, and by all the printed editions including those of Gorresio and Lahore Cf the correct form अपश्यन्ती in 3 51 14, which is read by all the MSS

51

2[c]) रुदती Some S MSS read रुदन्ती, cf 3 50 12

4[ef]) This line should be dropped from the text as it is not supported by the N MSS and some S MSS

9[c]) तिष्ठस्व Put a wavy line under स्व

15[cd]) Cf 2 45 33

17[a]) Read भयस्थाने

20[c]) Put a wavy line under धा Both धारितुम् and धरितुम् are irregular, and are removed in the N MSS

52

1[b]) अपश्यती for अपश्यन्ती, *metri causa*, read by all the MSS

6[b]) For the metaphor cf 3 52 11, also Ñ1 on 3 50 12[d] (Crit App)

27 In the Crit App put —[d]) before T1 नून (for यूय) in the preceding line

53

28[d]) सेव for सेवस्व, *metri causa* The N MSS and T1 2 remove the irregularity

32[a]) व्रीड shame, like व्रीडा Cf Raghu 11 73, Śiśupāla 3 40 for the use of व्रीड (m), Some N MSS appear to have taken wrongly the word व्रीड as wrong and cousequently have changed it The N variant श्रमेण is meaningless

32ᶜ) दवनिष्यन्द Cv m देवनिपात,

Cg देवनिष्यन्द देवकृतसबन्ध । आर्षे ऋषिप्रोक्त, न स्वबन्धं ।, then a quotation from Nārada to the effect that there are seven kinds of remarried women—three kinds of remarried women (पुनर्भू) and four kinds of wanton women (स्वैरिणी) Rāvana's argument is that in case Sītā marries him the marriage will not go against the scriptural law but will be according to the time-honoured convention prescribed by the old sages

54

1ᶜ) Cm अन्तरत कृत्वा मध्ये कृत्वा, साक्षात्पापात्मकपरपुरुषसभाषणदोषपरिहारायेति ।, Cg पतिव्रताया परपुरुष प्रत्यभिमुखतया भाषणायोगात् ।

7ᶜ) विश्रमिष्यन्ति for विश्राम्यन्ति, *metri causa*

7ᵈ) Cg गङ्गेत्यविभक्तिकनिर्देश । गङ्गाया ऊर्मय इत्यर्थ ।

16 Cf Mbh 1 1 247, 2 81 11

19ᵇ) बन्ध for बधान, *metri causa*

19ᶜ) उपक्रोशम् Cm g अपवादम्

22 Cg अत्र सीताहरण चत्रमास इत्यवगन्तव्यम् । सवत्सरान्ते रावणवधकरणात् । तेन श्रीरामपाम्पवत्सव्व्या राम स्थित इत्यवगम्यते । हेमन्तवर्णन तु रामतपोविशेषज्ञापनाय न शूर्पणखागमनज्ञापनाय ।

55

There is an additional Sarga of 26 stanzas before this Sarga, found only in some N MSS, but not found in Ñ1 V1 and S MSS It appears as No 12 in App I It is not commented upon by Cv r m g k t ś Lokanātha of course comments upon it The Editor of the Rāmāyana with Lokanātha's Commentary (Calcutta Sanskrit Series) also remarks in the footnote on p 2729 that this Sarga is not found in *gha* MS This additional Sarga tells us that Brahman explains to Indra the purpose of Sītā's abduction and asks him to give her sacrificial food so that she can survive Indra acts accordingly This topic of the Sarga again indicates its lateness

11ᶜ) नत्य कृत्वा Cm g अप्रदक्षिण कृत्वा

18ᵈ) सामर्थ्यम् Cm क्षेममनपहरणरूपम् ।, Cg अक्षतत्वम्, क्षेममिति यावत् ।

56

8ᵈ) Read सौम्येन for सौम्य न Cm t सौम्येन विनयेन

9ᶜ) Read सुवृत्ता for सुवृत्ता

10ᵈ) विनशिष्यामि for विनङ्क्ष्यामि, *metri causa.*

17ᵃ) The Samdhi in अहोस्मि is archaic, *metri causa*

Cg अहोऽस्मिन्निति सधिरार्ष

Cs ओदिति (Pān 1 1 15) प्रकृतिभावाभावस्त्वार्षत्वात्

The N MSS remove the irregularity G(ed) reads अपारेऽस्मिन्व्यय मग्ना सर्वथा शोकसागरे ।

19ᵈ) प्रतिश्रयम् Cm आश्रमम्, Cg स्वाश्रमप्रदेशम्

57

3ᵇ) त्यज्य for त्यक्त्वा, *metri causa* The N MSS (except Ñ1) remove the irregularity

4ᵃ) स्फुरते for स्फुरति, *metri causa* The N MSS (except Ñ1) remove the irregularity

7ᶜ) परित्राहि for परित्रायस्व, *metri causa*, supported by all the MSS

8ᵈ) Read रुदती for रुदन्ती It is supported by most of the N and S MSS

11ᶜ) त्राहि for त्रायस्व, *metri causa.* The N MSS remove the irregularity

11ᵈ) आनेत् for आनेन, *metri causa* The N MSS. remove the irregularity

13ᵈ) परानयेत् for परानयने, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

22ᵃ) Cm reads अविनीतम् for अपनीतम् and explains it as अविनयम्

24ᶜ) त्यज्य for त्यक्त्वा, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

58

This Sarga is omitted in V1 B1 and also in G(ed)

1ᵃ) आव्रजमानस्य for आव्रजत, *metri causa* The NW MSS read व्रजत, while the NE MSS read व्रजमानस्य, with necessary changes in the first line

60

All the S MSS and the S commentators read two additional Sargas (Sargas 62 and 63) before this Sarga They describe Rāma's lamentation over the disappearance of Sītā and his search for her As the two Sargas are missing in the N Recension they are dropped from the text They simply intensify the abnormal mental state–the *Unmāda* condition–of Rāma described in this Sarga Such a mental condition bears testimony to Rāma's fervent love for Sītā Kālidāsa has no doubt received inspiration from this *Unmāda* of

Rāma for the madness of Purūravas (Vikramorvaśīya, IV) which is referred to by Dhanañjaya (Daśarūpaka IV 30) as an illustration of *Unmāda* Cf also the Bhāgavata Purāna X 30 where the Cow-herd women (Gopīs) are searching for the Lord Krsna like mad persons On *Unmāda* Bharata remarks as follows—

इष्टजनवियोगविभवनाशाभिघातवातपित्तश्लेष्मप्रकोपादिभिर्विभावैरुत्पद्यते ।

(Nātvaśāstra with Abhinavabhāratī, Vol I[2], VII 84-85, p 672, GOS No XXXVI, 1956, Baroda)

1[ab]) This line is found in S MSS only, and is retained for proper construction

1[f]) आनयितुम् for आनेतुम्, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

3[b]) विचित्वा for विचित्य, removed in the N MSS

37[a]) All the MSS. except Ś1 (भर्तारम्) read कर्तारम् So also Cm g k But Cv r are silent Rāma calls himself as the creator of the worlds, evidently on account of mental disturbance (उन्माद) The commentators, however, see Rāma's divinity in that expression

42[cd]) Cm reads विप्रनष्टानलज्वालमरुद्भारकरसवृतम्

52[a]) चारुदतीम् CŚ splits it as च अरुदतीम्

61

1[c]) Cm g t s' as in text (अभवे) Cv r k are silent

2[cd]) For दक्षयज्ञध्वंस cf Mbh 12 283 32-37, 12 284

8[c]) Cr k as in text (वृत्त) and explain it as सिद्धम

13[d]) पार्वती (Mountain streams or rivers) is read by V1 Dm1 D8 G M2 It seems to be the original reading The other variants are *lectio facilior*

62

4 In the Critical App Cv remarks that certain stanzas are generally not found in the MSS Our MSS do not contain them

5[d]) सहिष्यति for सहिष्यते is supported by all our MSS excepting the two S MSS (Dt1 M2)

6[b]) पश्यते for पश्यति The NE MSS and G2 M read पश्यति

7 For Yayāti's fall from heaven on account of his insulting conduct towards gods and sages, cf Mbh 5 120-121 In the Crit App read Cm for Cmp

8 For the account of Vasistha's one hundred sons and their destruction, cf Vedic Index Vol II, p 275, Mbh 1 173 1-6

9 The Earth as the Mother Cf भूमिर्मातादितिर्नो जनित्र Av 6 120 2

10 The Sun and the Moon are the two eyes of the world Cf आदित्यश्चक्षुर्भूत्वा अक्षिणी प्राविशत् । Ait Up 2 4, अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् । Gītā 11 19 Like some S MSS the old S commentators read नेत्रौ for नेत्रे They explain it either as नेतारौ प्रवर्तकौ or as नेत्र (Cg लिङ्गव्यत्ययश्छान्दस) नेत्रौ may be for नेतारौ, *metri causa* As it is supported by the oldest available commentators, Udāri and Rāmānuja, it may be the original reading It might have been changed into नेत्र on account of the popular idea that the Sun and the Moon are the eyes of the world

11[cd]) None can escape one's destiny दैवस्य for दैवात्, *metri causa* Cv reads सर्वभूतानि देहिन and explains देहिन as पुरुषस्य Cr k are silent देहिन for देहवन्ति, *metri causa* Ct पुरुषमार्गम् The other variants try to remove the difficulty in construing देहिन with सर्वभूतानि Cv's explanation that creatures cannot escape human destiny (देहिन—पुरुषस्य —दैवस्य) is not unlikely Cf 'No man of woman born, coward or brave, can shun his destiny' —Homer *Iliad*, BK VI 1 488

18[c]) अर्हसे for अर्हसि, *metri causa*, supported by all the MSS except D6

63

17[b]) शरावरम्—Cv वर्म Cm कवचम्, Cg वर्म तूणीर वा Cr k are silent

64

3[b]) प्राण for प्राणा, *metri causa* The N MSS remove the irregularity The word is used in plural in 3 64 11

4[b]) व्याहरितुम् for व्याहर्तुम्, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS

13[a]) विन्द One of the fifteen मुहूर्तs, eleventh in order Cm विन्दते अनेन नष्ट धनमिति विन्द । 'विद्लृ लाभे' इति धातु । स च एकादशो मुहूर्त । अत्र (गेद्र इति पुराणवाक्ये) विजयस्यव नामान्तर विन्द इति ज्ञेयम । यद्वा विन्द घटिका ।

13[b]) (न)अबुधत् for (न)अबुध्यत्, *metri causa* Cg विकरणव्यत्ययश्छान्दस The N MSS remove the irregularity

13^c) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa*. The irregularity is removed in the N MSS

22^c) अभ्युपपन्न—Cm मोचयितुमागत

27^c) द्विषद्मामि, the correct form, is supported by D4 M2 Cm g 5 Most of the S MSS with Ck t read द्विषद्यामि, while three S MSS (T1 2 G2) read दि षद्यामि Ck इयन् छान्दस Ck notes the reading षद्यामि also The NW MSS read प्रधक्ष्यामि, while the NE MSS read सत्करिष्यामि In the Crit App I 2 (p 336), read पक्षीन्द्र for पक्षीन्द्र

34 Rāma performed the funeral ceremony of Jatāyu, repeating the hymns (RV X 14-18) leading him to Heaven Cm याम्यसूक्त नारायणसूक्त च जजाप, Cg याम्यसूक्तादिक मन्त्रजातम्, Ck ब्रह्मविदाप्नोति परमित्यादिक मन्त्र

36^c) महर्षिकल्पेन (रामेण) The comparison of Rāma with a great sage shows that he is not taken to be identical with Visnu

65

5^b) गम्य for गत्वा, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

17^a) महापद्मेण for महापद्मणा, metri causa The N MSS remove the irregularity

19^c) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa* The irregularity is removed in the N MSS

66

6^b) असक्तम् Quickly, without any hindrance Cm g अप्रतिबन्ध यथा तथा

67

5^c) अभिशाप°—Cm g अभिशापशब्देन तन्निमित्त धर्षण लक्ष्यते Cv अभिशापकृतस्य धर्मण(? धर्षण) कृतस्य। अनेनिकरणमुत्तरेण सम्बध्यते। Cr k अभिशापकृतस्य मत्कर्तृकधर्षणेन त्वत्कृतशापस्यान्त कृत भवेदिति याचित ।

7 Ck एवमुक्त मा साक्षाद्दनो पुत्र विद्धि। Cm as Ck and also as follows—यद्वा दनोर्दनुवशस्य श्रिय श्रीनाम्न पुत्र विद्धि, मामिति शेष It refers to R 4 15 (Vulgate)

21^d) वर्ततान् for वर्तमानानाम्, *metri causa*, found in all the MSS Some NE MSS (excepting Ñ1 B1 2) omit 21^c-22

28 Note the custom of cremation before sunset, which is observed in India even today

68

4^c) अरजे for अरजमी, *metri causa* Cg अदन्तत्वमार्षम् The N MSS remove the irregularity The St Petersburg Dictionary registers only अरजस् as occurring in the Śatapatha Br 14 6 8 8

5^b) विरजाम्बर which is supported by some N and S MSS is accepted in the text as it seems to be the original reading The word विरज (= विरजस्) is registered in the St Petersburg Dictionary It is found several times in the old Upanisads It is only Ranga Rāmānuja who remarks on Mundaka 2 2 10 (विरज ब्रह्म निष्कलम्) only as छान्दसमदन्तत्वम्.

The other variants try to remove the supposed irregularity The Mbh 275 (Crit ed) reads विरजोम्बर where the MSS K3 D3 read विरजाम्बर Cm offers an alternative explanation as follows तत्र युक्तय प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दार्थापत्त्यभावप्रमाणानि । पार्थसारथिमिश्र शास्त्रदीपिकाया युक्तिशब्दस्य प्रमाणपरतया व्याख्यातत्वात् ।

8^a) षड्युक्तय षाड्गुण्यम्, the six measures of foreign policy Cf शमव्यायामयोर्योनि षाड्गुण्यम् । Kautilya 6 2 4, सन्धिविग्रहासनयानसश्रयद्वैधीभावा षाड्गुण्यमित्याचार्या । Kautilya, 7 1 2

12^a) Read Rsyamūka for Rsyamūka here and elsewhere in this Kānda and also in 1 9 15 The N MSS *spell the word as Rsyamūka, while the* S MSS as Rsyamūka A reference to the N MSS in the Crit App is omitted through oversight Even in the case of the Mbh, the N and S MSS have different spellings and Dr Sukthankar has adopted the S spelling, Rsyamūka (Mbh 3 263 40, Crit ed p 916) Bohtlingk and Roth (Sanskrit-Worterbuch, St Petersburg, 1855) remark that Rsya is a later spelling (p 1061)

69

1^a) निदर्शयित्वा for निदर्श्य, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

14^b) विटपी for विटपिन (accusative plural), *metri causa* Ct विटपी विटपिन, आर्षमेकत्व प्रथमान्तत्वम् नान् दृष्टा। Cg with two S MSS reads विटपीन् and explains it as विटपिन (acc plu) remarking इनिप्रत्ययस्य नलोप आर्ष.

Cv reads विटपी but does not offer any comments.

Cr विटपी विटपिन इति यावत्।

Ck विटपी व्यत्ययात्प्रथमैकवचनम्। विटपिन इति यावत् ।

70

1[c]) गृह्य for गृहीत्वा, *metri causa* The N MSS remove the irregularity

1[d]) प्रतीचीम् read by the S MSS The N MSS however read प्राचीम् It appears that Rāma and Lakṣmaṇa started for *Pampā* first going *westward* and then eastward, according to the instructions of Kabandha

9 1332* shows the divinity of Rāma (देववर) and Śabarī's going to the eternal worlds (अक्षय लोक)

14[c]) विज्ञाने=(1) Cv मतङ्गाश्रमपदविशेषपदार्थपरिज्ञाने।
(2) Cm अतीतानागतज्ञाने अबहिष्कृताम्। सर्वदा विज्ञानसम्पन्नामिति यावत्।
(3) Cg विज्ञाने विषये अबहिष्कृताम्। जात्या हीनामप्याचार्यप्रसादलब्धब्रह्मज्ञानाम्।
(4) Cś अतिदुर्लभपरमात्मज्ञानेऽपि अबहिष्कृता तद्विषयकज्ञानवतीमित्यर्थ।

15[b]) महात्मन =(1) Cm महात्मनो हनो सकाशाच्छ्रुतम्।
(2) Cg मतङ्गस्य
(3) Cv प्रभाव मतङ्गादीनामिति बोद्धव्यम्। It appears that Cv reads महात्मनाम् for महात्मन Cf 3 71 2[b]

18[c]) तीर्थम् =(1) Cm यजन। "तीर्थं मन्त्राद्युपाध्याययज्ञेष्वम्भसि पावके" इति रत्नाकरे।
(2) Cg गङ्गादिपुण्यसलिलम्।
(3) Ck तीर्थ पजरम्।

71

2[b]) Cf 3 70 55[b].

7[a]) The N MSS spell the word Rśyamūka as Rsyamūka They have not been shown through oversight in the Crit App here and in 3 71 23[c] later on

15[ab]) Note the long compound here and also in 17[ab] below

ERRATA

Misprints in the Constituted Text and The Critical Apparatus are shown below

TEXT

Sarga	St	For	Read
8	25^{c}	मन्न्यस्य	सन्नस्य
21	20^{d}	भ्राजमानेश्च	भ्राजमा॰श्च
30	18^{c}	सटामे	सग्रामे
„	19^{a}	मन्त्ररभिष्टुत	मन्त्रैरभिष्टुत
31	5^{c}	दुरान्	दृरान्
56	9^{c}	सवृत्ता	सुवृत्ता
64	32^{d}	जनु तस्तार	अनुतस्तार

CRITICAL APPARATUS

	For	Read
P 11, col 2, l 1	अमत्रस्तो	असत्रस्तो
P 13, col 2, l 9	राघवो	राघवा
P 16, col 2, l 3	45*	46*
P 23, col 1, l 11	रामरतु	रामस्तु
P 35, col 2, l 1	वाक्पारुष्य	वाक्पारुष्य
P 36, col 2, l 18	Add Ś1 Ñ1 D1–3 om 14 in the beginning of ^{b})	
P 37, col 1, l 30	सन्न्यामाज	सन्यासाज्
P 40, col 1, l 20	हितराप्तर्	द्वितराप्तर्
P 51, col 1, l 28	क्रद्धो	क्रुद्धो
P 57, concordance, st 16^{cd}	3 18 21G	G 3 18 21
P 58, col 1, l 24	204(A)*	203(A)*
P 60, col 1, l 1	—After 27, Ñ2 V2 B D5 7	—After 27, Ñ V B D5 7
P 64, above crit no	2 12 19	3 12 19
P 68, col 1, l 19	After 254*	After 253*
P 70, col 2, l 19	„	„
P 96, col 1, l 22	—For 16^{ef}–18	—For 16^{e}–18^{b}
P 96, col 2, l 26	Dt1 D4 6 om 20^{ab}	Dt1 D4 6 om 20
P 96, col 2, l 30	Add before Dm1 D8 notes Dg1 T G2 3 M1 om 20^{cd}	
P 97, col 1, l 37	—Dt1 D6 om 23^{cd}	—Dt1 D6 om 23^{c}–24^{b}
P 97, col 1, l. 38	Ñ2 V B Dt1 D5 7 माथ	Ñ2 V B D5 7 माथ
P 97, col 2, l 8	Dt1 D6 om 24^{ab}	Dt1 D6 om 24^{ab} (cf v l l 23)
P 101, col 1, l 17	—Ñ1 om 13^{cd}	—Ś1 Ñ1 D1–3 om 13^{cd}
P 104, col 1, l 5	वाधयास्य	वधायास्य
P 104, col 2, l 32	विनियाम्नीक्ष्णान्	विविधाम्नीक्ष्णान्
P 109, col 2, l 2	(for °मुत्त)	(for °मुक्त)
P 121, col 1, l 34	(for र म)	(for राम)
P 121, col 1, l 35	वहु वा राम	वहुधा राम
P 124, col 2, l 31	—Ś1 Ñ1 D2 3 8 cont	—Ś1 Ñ1 D2 3 cont
P 125, col 1, l 1	Ś1 D2 3 continue	Ś1 Ñ1 D2 3 continue
P 128, col 1, l 27	तत्रैवँ	तत्रैव
P 128, col 1, l 31	क्रराष्ट्र (for क्रद्धास्)	मृरास् (for क्रुद्धास्)

Errata

Sarga St	For	Read
P 141, concordance, St 30^{cd}	L 3 31 31	L 3 33 31
P 145, concordance, St. 28^{cd}	G 3 35 51	G 3 35 0
P 149, concordance, st 20^{cd}	L 3 29 20	L 3 29 32
P 157, concordance, st 5^{cd}	G 3 36 26	G 3 37 5
P 161, concordance, st 8^{cd}	B 3 34 8	B 3 34 9
P 169, col 2, l 13	Add before D1 om V2 illeg for 30 (cf v l 19)	
P 175, concordance, st 22^{cd}	L 3 39 05	L 3 39 65
P 178, col 2, l 31	°म ˚मि	°मर्हंसि
P 180, concordance, st 22^{ab}	G 3 41 32	G 3 4: 37
P 204, concordance, st 1^{ab}	G 3 48 1	G 3 49 1
P 205, concordance, st 26^{cd}	G 3 48 34	G 3 49 34
P 206, concordance, st 27^{ab}	G 3 48 36	G 3 49 0
P 207, concordance, st 49^{cd}	G 3 48 0	G 3 49 0
P 220, col 1, l 31	किंन्नरेषु)	किन्नरेषु)
P 223, col 1, l 2	V1 प्रणग्य त्व	V1 प्रणम्य त्व
P 223, col 2, l 13	—For 34	—For 34^{cd}
P 231, col 1, l 22	G(ed) om 1^{a}–2^{b}	G(ed) om 1
P 231, col 1, l 31-32	G(ed) and L(ed) om 2^{ab} (for G[ed], cf v l 1)	delete
P 233, concordance, st 16^{cd}	L 3 52 18	L 3 52 17
P 236, concordance, st 30^{ab}	G 3 53 29	G 3 53 45
P 246, col 1, l 18	—Ś1 om 15^{cd}	—Ś1 D2 3 om 15^{cd}
P 260, col 2, l 19	सक्रद्ध	सक्रुद्ध
P 271, concordance, st 24^{cd}	G 3 59 24	G 3 59 26
P 276, col 2, l 1	अस्माक	अस्माक
P 279, col 2, l 36	°निवर्त्तिनाम्	°निवर्तिनाम्
P 280, col 1, l 8	„	„
P 287, concordance st 31^{cd}	L 3 62 34	L 3 62 33
P 289, col 1, l 15	विकृष्ट	विक्रुष्ट
P 315, col 2, l 13	Dg1 Dt1 Dm1 D4 6,8 S ins	Dg1 Dt1 Dm1 D4 6 8 T3 G M ins.
P 316, col 1, l 16	(followed by l 8-10 of 1199*)	(followed by l 8-12 of 1199*)
P 322, col 1, l 18	—After 9^{cd},	—After 9,
P 335, col 2, l 37	—^{cd})	—^{c})
P 342, col 1, l 1	Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G1 M2 3	Dg1 Dt1 Dm1 D6 8 T G1 M3
P 342, col 2, l 9	G3 (second time) M3 read 22	G3 (second time) M3 read 23
P 359, col 2, l 15	^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 Cm g न्ष्यमक	^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 क्ष्यमूक
P 370, col 2, l 1	—For 11	—For 11^{c-f}